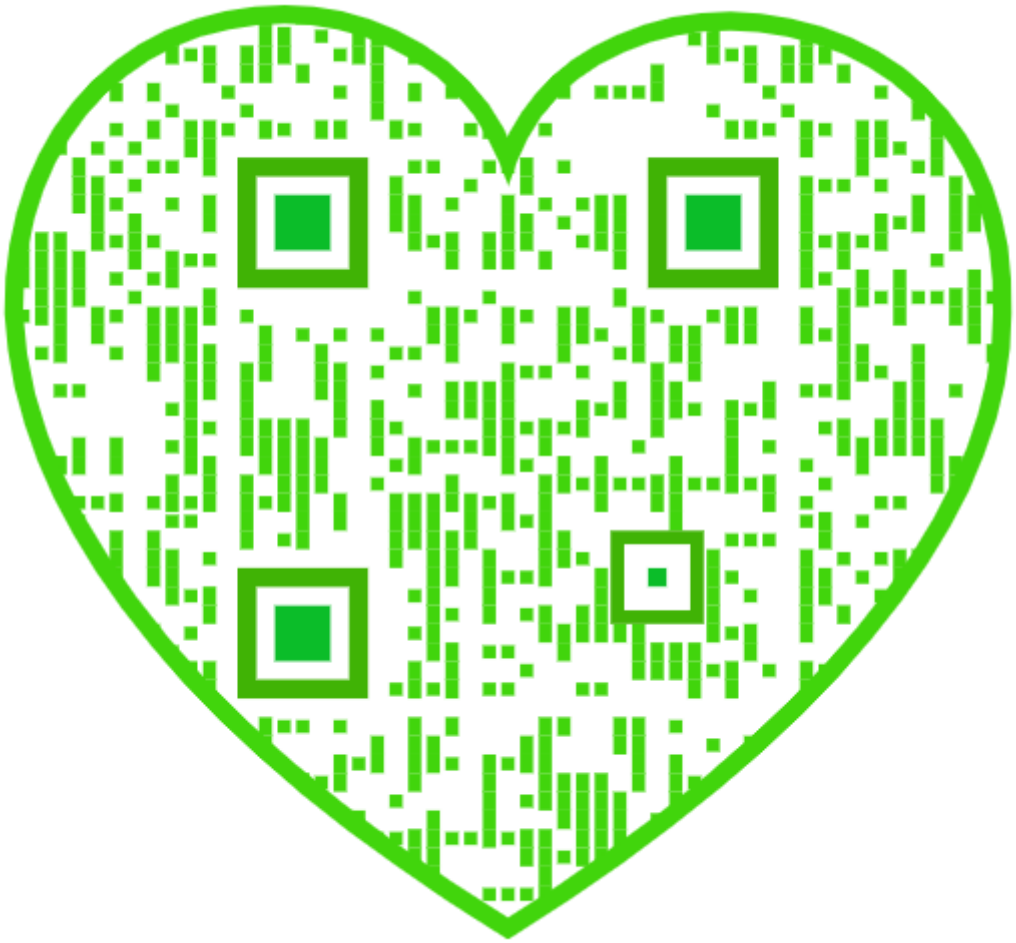
De Beiaard. Jaargang 1

bron
De Beiaard. Jaargang 1. C.N. Teulings, 's-Hertogenbosch 1916-1917

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bei001191601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Deel I]

Inhoud van het eerste deel
Maart-Augustus 1916

Wetenschap

		Bladz.
DR. GERARD BROM: Godefroid Kurth †		58
	Sint Franciscus	187
	De internationale school voor wijsbegeerte in Amersfoort	333
J. VAN DEN DRIES: Evangeliefantazieën		89
	De Vulgaat	290
	Boeddhisme en Evangelie	297
DR. E.J. HASLINGHUIS: Middeleeuwsch drama en Brevier		292
PROF. DR. J.H.E.J. HOOGVELD: De Middaghoogte		86
	Een moderne Archimedes	88
	Corpus Catholicorum	187
	Tertulliaan's Paradox	286
	Beatrice	491
DR. W. v. KOEVERDEN: Sprinkhanen in Palestina		386
L.L.: Uitspraak van vreemde namen		388
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: Verdwenen en verdwijnend Rome		349
PROF. DR. JOS. SCHRIJNEN: Fransche loopgraventaal		84
	De ontwikkeling der boetetucht in het licht der oudchristelijke kunst	201
	Volkstaal en kultuurtaal	390
	De jongste opgravingen in en bij de basiliek van San Sebastiano	521
DOM RICHARD SCHUTTE O.S.B.: De mystiek van de H. Catharina van Genua		101
DR. H. VAN DER VELDEN: De Vulgata-uitgave		290
	Erasmiana	493

Sociale beweging

		Bladz.
DR. ALPH. ARIËNS: Ds. A.S. Talma †		567
DR. GERARD BROM: Rooms Peil		425
HENRI HERMANS: Staatspensioen of Ouderdoms-verzekering?		274
DR. C. MEULEMAN: Leekenwerk		294
PAST. J.G. VAN SCHAIK: Beginselen		53
P. STEENHOFF: Toen 'Rerum Novarum' verscheen		296
	W.C.J. Passtoors †	354

Staatkunde

MR. DR. FRANS VAN CAUWELAERT: België en de oorlog		175
	Het Belgische Episcopaat en de oorlog	362
	De Belgische en de Duitsche Katholieken	369
	Vlaanderen en de oorlog	485
PROF. P. GEURTS: De Romeinsche Quaestie		182
MR. J.R.H. VAN SCHAIK: Ned. kroniek		69, 358, 573
	Rechteloosheid der grensbewoners	170
	Bond van R. Kiesvereenigingen	481
P. STEENHOFF: Het Poolsche vraagstuk		74
DR. GERMAAN VRIJMOED O.M.: Vrouwenkiesrecht		280

Letteren.

DR. E.H.M. BEEKMAN: Charles Péguy †	221
MARIE KOENEN: De Moeder (roman)	1, 129, 238, 301,

451, 536
H. LINNEBANK: Cervantes 494
M.A.P.C. POELHEKKE: Groei der dichtkunst 44
DR. JOS. SCHRIJNEN: De Beiaard 84

Verzen

		Bladz.
FR. BERTHOLD, Carmeliet: Regendag		279
MR. AUG. VAN CAUWELAERT: Liederen eener lente		371
E.: Spreuken		19
CORRIE LOUWERSE: Zalig de vreedzamen		186
DR. FELIX RUTTEN: Liederen		39
	Aan mijn Vader	42
	Eva's Droom	401, 501
KO SLEYFER: Gouden jeugd		567
WILLEM SMULDERS, Pr.: Voor een Belgische vluchtelinge		357
ALB. STEENHOFF-SMULDERS: Winter		113
BERNARD VERHOEVEN: Verzen		576
G. VOSKUILEN: De Hemelsche Jager (naar Francis Thompson)		343

Beeldende kunst

PROF. A.J. DER KINDEREN: Een Communieprent		100
A.J. KROPHOLLER: Hollandsch Stadsschoon		114
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: Herwonnen Kunstwerken		90
	Kunstbelasting	93
	Tentoonstelling Pieter Aertzen.	94
	Jhr. Mr. Victor de Stuers †	157
	Het Waagplein te Alkmaar	189
	Schoolversiering	387

Muziek

DR. GERARD BROM: Bach's Matthäuspassion	160
THEO VAN DER BIJL: Max Reger	496

DR. ALPHONS DIEPENBROCK: Memorare (liedbijlage)
MGR. J.A.S. VAN SCHAIK: De Mis van Diepenbrock 20
Deo Gratias (liedbijlage)

Tooneel.

		Bladz.
A. VAN DELFT: Judith's dramatiek		377
FRANK LUNS: Kroniek		81, 373
	Judith's vertooning	381
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: Openluchtspelen		577
	Louis Bouwmeester	190

Boekbespreking

DR. GERARD BROM: Paul Bourget: Le sens de la mort		191
	Annuarium der R.K. Studenten	580
	Annuarium der Apol. Ver. Petrus Canisius	589
	Enr. von Handel-Mazzetti: Stephana Schwertner	593
A. BROM JR.: D.J. van der Ven: De torens zingen!		599
G. BRUNA: P.J.L.M. Goulmy: Kerkgenootschappen in de Nederlanden		395
J. VAN DEN DRIES: J.P. van Kasteren S.J.: Hoe Jesus predikte, Wat Jesus predikte		95
PROF. DR. J.H.E.J. HOOGVELD: Dr. F. Roels: Psychologisch experiment en introspectie		393
J. KLEIJNTJENS S.J.: Dr. H.F.M. Huybers: Don Juan van Oostenrijk		298
DR. W. VAN KOEVERDEN: Het Volksmisboek		96
L.L.: Clara Viebig: Die Wacht am Rhein		194
	Nadder Browne: Alexius Brandt, de Vrijmetselaar	498
	Freddy van de Vierde	592
DOM H.P. LOUWERSE O.S.B.: Marc. Ant. v.d. Oudenrijn O.P.: Dominicaansche legenden		585
LR. B.H. MOLKENBOER: Is. Querido: De Jordaan		98
	Louis Couperus: Rome	99

	Dertiende Jaarverslag van den Kath. Kunstkring de Violier	197
MGR. J.A.S. VAN SCHAIK: Passati	Cath. van Rennes: Tempi	497

Platen

	Bladz.
Portret van Godefroid Kurth	100
Portret van Nicolaas Stenius door Frans Hals	100
Sint Denijsbeeldje bij Dokkum gevonden	100
Het leven der H. Cecilia, Communieprent door Prof. A.J. der Kinderen	100
Oud Amsterdam	114
De Oude Kerk te Amsterdam	121
Portret van Jhr. Mr. Victor Steurs naar Toon Dupuis	157
Gewelfschildering van de Lucinakrypte	207
Statuette van den Goeden Helder	209
Sarkofaag uit het Lateraan	209
Mozaïek uit Ravenna	219
Fresco uit San Callisto	219
Gedeelte van een muur met inschriften, behoorende bij de *Memoria Apostolorum*	525
Marmeren tafeltje met inskriptie	529
Kamer uit de Romeinsche villa nabij San Sebastiano	531

De moeder

I

MOEDER Severiens trekt haar huisdeur achter zich dicht, en staat een oogenblik met haar kan en korf voor den drempel te dralen, verwonderd om de zoele lucht. Ineenmaal met dezen Aprilschen schemeravond lijkt het voorjaar dan toch eindelijk gekomen.

Uit de akkers, die achter de sleedoornheggen aan de overzijde van den breeden weg tegen de langzaam hellende heuvelflank liggen, slaat zwaar en veiig de wadem van den kleigrond. Dichterbij moeten onder de doorntakken van de haag en in het greppelgroeisel wel veel viooltjes staan, veel sleutelbloemen ook daar verder de boomgaarden in, want een zoete bloemenreuk drijft door den aardwadem heen. Of is 't het hout van de heggen en de appelaren overal, dat kruidig geurt naar den nieuwen groei, naar de botten en bloesems?

‘Weereens het voorjaar over Vlake,’ denkt moeder Severiens, en ze voelt wel hoe die lucht haar al-meteen weldadig doortintelt. Ze laat den omslagdoek los om de schouders hangen. Ze loopt langzamer dan anders om temeer goeddoen te hebben van deze milde geurige schemering. Ze houdt het hoofd opgewend om over de oogen, star van het middag-lange kijken op het naaiwerk, de streeling van de zoelte te voelen, en welbehaaglijk ademt ze, alsof ze het voorjaar proeven wil op de lippen.

Maar hier, waar de glooiing van den weg eindigt en de dorpsstraat, dichter aan weerszijden bebouwd, de kom begint te naderen, zijn de kinderen nog luid aan 't spelen. Kleine meisjes zingen in een kring van: ‘Hadden we geld, dan hadden we goed,’ en jongens joelen om dans en deuntje heen, dat maar blijft rondwervelen, schel en snel.

‘'s Uchtends de vogels en in den schemer de kinderen,’ denkt moeder Severiens. ‘Dat goedje is één.’

Ze moet, om in het kinderspel niet als in een kluwen te verwarren, ver uitwijken, en loopt daar ten laatste rakelings

den blinden straatwand der huizen, de mergelmuurtjes van de hofkes langs. Zoo ziet ze elk huis vlak voor zich, want alle hier staan met den voorgevel naar hun zijtuintje toe. En overal weer zit daar heel het gezin op de stoep, de mannen en zoons hun pijp aan 't rooken, de vrouw tegen den deurstijl aan 't breien of met d'r klein kind op den arm.

En bij elk huis opnieuw zien die buitenzitters naar moeder Severiens op, om haar met een glimlach van herkennen in de oogen welgezind te groeten.

Er is iets feestelijks over die menschen, zoo alsof ze den vooravond van een hoogtij vieren. ‘Maar Paschen is toch twee weken voorbij en Pinksteren nog niet te komen,’ peinst moeder Severiens. ‘’t Is enkel het nieuwe voorjaar.’ En ze kijkt de menschen, kijkt elk van de goede Vlaker huisjes aan, alsof ze hen na lang weer voor 't eerst terugziet.

Hier en aan de overzijde staan de huizen, in den galm der kinderstemmen en in het omwarend schemerduister, wit te schijnen in den schijn die van hun eigen gekalkte muren uitgloort, - 't laatste licht over de straat, over de dansende kinderen.

Even heeft ze staan omzien. Nu ze weer voortgaat, klinkt het geschal al ver weg. Tegenover den kerkheuvel is moeder Severiens, den hoek om, op het plein gekomen, het hart van het dorp. In het midden waakt er Sint Rochus in de nis van zijn kapelletje, dat - achterom beschut door drie platgesnoeide lindeboomen met verstrengelde kruinen - met z'n bidbank, z'n wijd gespijld traliehek, z'n kleurige openheid, staat toegewend naar de kerkzijde. - Om het plein heen liggen pastorie, kapelanij en het burgemeestershuis, den voorgevel naar hun witommuurden zijtuin. Daar staan ook raadhuis en schoolhuis, en, dieper weg achter het lage hek der speelplaats, de school. Aan de overzijde schemeren grijs de achterwanden van Bormans' hoeve.

Naar dien Vlakerhof neemt moeder Severiens d'r weg, dwars het plein over en met een ‘Sint Rochus, bid voor ons’ het kapelletje langs.

En alles zou goed zijn, zoo innig goed en vertrouwelijk in het avonduur, als daar niet achter moeder Severiens, daar aan den kant waar ze niet heeft willen heenzien, dat huis van Curvers stond, en naast dat huis van Curvers - die winkel van Curvers z'n dochters. Als daar niet uit alle vensters van Curvers' huis en uit de vensters van dien winkel over heel het plein heen, tegen Sint-Rochus' kapel aan en tegen de witte muren van elk der overige huizen, het helle licht scheen dat moeder Severiens om zich heen voelt als een kwelling, zooals ze die ongeziene vensters achter haar rug voelt spoken. De vensters van het huis, drie en vier aan elken kant der deur, en op ieder met groote witte letters ‘Hotel Curvers’ gelijk het met groote gouden letters boven de onderpui langs den roodbrikken gevel staat ‘Hotel Curvers;’ de vensters van den winkel vol kakelbont geprul, hoeden, blouses, strikken en flikken, genoeg om van alle Vlaker meisjes pronkpauwen te maken!

Alles zou goed zijn zonder dat.

Eerst nu ze, een veertig voetstappen den Eeldertschen weg op, de breede inrijpoort voorbij, het lage zijpoortje van Vlakerhof binnengaat, begint moeder Severiens de komende zomerschheid opnieuw te voelen, alleen reeds omdat ze door de nog open bovendeuren der stallen het hunkerend geloei der koebeesten hoort en het onrustig getramp van de paardenhoeven. Uit de mestvaalt in 't midden van het wijd-open erf, door die stallen en huizingen omgeven, slaat een broeiige wadem op. - 't Doet alles samen denken aan omgeploegde akkers en aan weien tusschen volle groene heggen, ver weg.

‘Goeien avond, madame Severiens’ groet Bormans' dochter, Treeske, die in de bijkeuken naast de melkkannen zooals gewoon de avondklanten zit af te wachten. Ze heeft haastig het haakwerk op haren stoel gelegd, en is reeds bezig den zilverblanken liter vol te gieten. ‘Nou zal 't zomer zijn eer we 't weten.’

‘Ge denkt al aan kermis, kind! Ik durf het wedden. Dat is de jeugd! Zeg eens, heb ik het geraden? Ja, ja - aan kermis.’

Moeder Severiens dreigt speels met den vinger, terwijl ze welgevallig het meisje blijft aanzien. Zoo'n danig aardig ding, zoo jong en zoo blond. Zie, ze zou haar jongen, dien Jules van haar, ooit, naast juist zoo'n meisje als Treeske willen zien.....

't Vliegt, als een lichtstraal zoo vlug en zoo blij, moeder Severiens door de gedachten, terwijl het meisje de melk in haar steenen kan laat stroelen.

‘Hoe is 't met Tila?’ vraagt Treeske, na een verlegen: ‘maar neen, madame Severiens, maar neen’. En dan ineenmaal: ‘Die zal wel meer aan kermis denken dan ik.’

Er is wat spot en spijtigheid in Treeskes stem, en moeder Severiens moet even argwanend vragen: ‘Waarom dat?’

Maar tegelijk komt moeder Bormans in de keukendeur, die, drie steenen treden hoog, de eenige openheid is in den strakken witten achterwand. Achter moeder Bormans schemert het binnenduister.

‘Ik hoorde u, madame Severiens. Kom nou toch eens binnen bij me, wat praten.’

‘Als er thuis niemand op me wachtte.’

‘Gaat alles goed?’

‘Goddank. - Ja, als 't zoo blijft en voortgaat! Jules, nu die door z'n examen is, - die is nu schoolmeester en kan zich een plaats zoeken. Over hem heb ik geen zorg meer. En Tila, die hou ik bij me.... werk genoeg voor den winkel.’

‘Welja, Goddank dan. Met uw kinders zult ge geluk hebben, madame Severiens. Jules al zoo vroeg klaar’.....

‘En die brengt het wel verder ook. Heel den dag bezig en alleen. Ik zou hem soms de deur uit willen sturen, dat hij eens kameraden zoekt. Want jong bij jong, he Treeske?’

Treeske lacht verlegen. Ze kent Jules van kind af, en sinds hij die vier jaar in de stad was, alleen met vacanties thuiskwam, heeft niemand beter dan zij gezien, hoe Jules alaan anders is geworden als de overige Vlaker jongens. Niemand dan zij weet hoe de Vlaker kerk een andere kerk is, wanneer Jules daar weer zit in de bank bij z'n moeder en

zuster. Eigenlijk heeft ze dit al meer dan twee jaar geweten. Maar nu sinds Paschen, sinds ze van Tila hoorde van dat examen en hoe hij nu voorloopig thuis op een betrekking zal blijven wachten, heeft ze, in de heimlijkste verborgenheid van haar hart, de berekening gemaakt, hoe Jules van 't zomer op Berghof te treffen. Zij, ze zal wel zorgen op Berghof bij de meisjes ter kermis te worden genood, eenvoudig door ze eerst, als oude kostschoolvriendinnen, hier op Vlakerhof te vragen met den Pinksterbronk. Dat Jules en Tila op de Berghofsche kermis komen, is zoo goed als zeker, - hun moeder en de moeder van Leonie en Poldien daarboven zijn immers eigen gezusters.....

Al dit peinzen en overleggen van drie wekenlang, 't weerlicht ineenmaal door Treeskes hoofd, een warme gloed die haar aan 't blozen maakt. Waarom toch ziet Jules' moeder haar zoo inzichtig aan? Ze kan een andermans verborgen gedachten immers niet kennen?

Treeske heeft zich gebukt, druk bezig de melk van de eene koperen kan in de andere te gieten.

De twee moeders pinkoogen tegen elkaar om dit noodeloos doen.

En 't is ineens tusschen haar als een heimlijke verstandhouding: Jules en Treeske - 't zou zoo verkeerd niet zijn.

Moeder Severiens' hart popelt van voldaanheid. Zie, dan zou ze zich gelukkig mogen noemen! Als dat waarheid werd! Nimmer heeft ze 't hoofd laten zakken, al moest ze veel overbrengen hier in Vlake, - maar als nu toch haar jongen, evengoed als een van d'r zusters zoons het zou kunnen, de eenige dochter van Bormans kan trouwen.....

Het werkt zonderbaar na in moeder Severiens. Het wordt een ontroering, een overmaat van verblijding, alsof het groote geluk zoomaar te gebeuren staat.

En dat is dwaasheid, vermaant ze zich zelve, hoe kan iemand zoo blij zijn om niets? - om niets zóó blij, dat d'r oogen vol tranen schieten?

Er is tusschen de twee moeders even een stilte.

Treeske heeft de kannen dieper den hoek ingetrokken, en nu - het is een uitkomst - ze zal 't licht gaan aansteken. Ze neemt het glazen lampje van de lage eikenkast, steekt het aan op 't aanricht, zet het weer op z'n plaats, en de glimmende reflector weerstraalt meteen het rosse vlammetje als een fellen schijn, heel het voorhuis door. Op de aanrichtschragen beginnen de teilen, de emmers en de zijgen te glanzen, schamplichten flikkeren uit de koperen banden der karnton in den hoek, uit de ronde buiken der kannen.

Treeske lacht: ‘nu kunnen we zien, wat we zeggen,’ en maakt zoo het praten weer gaande. Terwijl ze zich met d'r haaksprei op haren stoel neerlaat, valt het haar op, hoe toch die twee moeders op elkaar lijken. Ze gelijken elkaar, al is moeder Severiens groot en recht, bijna steil en statig, - moeder Bormans klein en nietig, veel goelijker en vlotter van gebaar en spraak. Maar ze hebben het eendere fijnbelijnde, bloslooze gezicht; in de oogen, diepin, dezelfde zachtaardige wijsheid; om den mond eenzelfden trek van goedgezinde allesvergevende moederlijkheid. En de eene als de andere draagt, onder het zwarte baskien met het rijtje glimmende knoopjes, den in plooien uitstaanden grijzen rok en het blauwbonte voorschoot; om den hals den witten dun-gevouwen zakdoek, vastgestrikt onder de kin, met twee kleine, stijve punten. 't Grijze haar ligt bij beiden boven het voorhoofd strak gescheiden en geeft, met al het andere overeenkomstige van haar wezen en haar kleeding, de twee eenzelfde uitzicht van ernst en deftigheid.

Treeske weet het wel: al is haar moeder oud geworden als de meesteresse van den rijken Vlakerhof, en Jules' moeder als een kommerlijke weduwe, die met d'r twee kinderen schraal d'r brood had in haren winkel, - de eene ziet op de andere niet neer, evenmin als de eene tegen de andere zal opzien. En 't is niet om d'r rijke familie van Berghof, dat moeder Severiens door de Vlakenaars en door Treeskes moeder zelf, geheel als haar gelijke wordt beschouwd, -

't is alleen omdat ze, ondanks alles, immer d'r eigen deftigheid heeft weten hoog te houden.

Maar Jules' moeder heeft zich gebukt naar d'r volgegoten kan. ‘Ik ga 't u wenschen.’

Met d'r drieën loopen ze de deur uit, den spronk over tot het poortje.

Nu is moeder Severiens, na het uitgeleide, weer alleen, weer terug op het plein.

‘Zeven vensters en de deur, twee winkelramen en de deur waaruit 't licht straalt - zou ze 't huis van Curvers niet moeten zien? Ook al was ze 't zoowaar heelemaal vergeten. Zie aan! Hoort zooiets in Vlake? Och wat..... Zooiets zal 't in Vlake niet volhouden. En zij, ze kan tot het verdwijnt een anderen kant uitkijken, ook nu’.....

De kerkheuvel ligt thans aan haar rechterhand. Ze moet vóór langs die rondende hoogte om in de zijstraat te komen, waar de bakker en Anna Manders wonen. Een oud mergelmuurtje omsluit den voet van den heuvel, en daarachter glooit het kerkhof op naar de heg, die boven den begrinten smallen omgang afsluit rond de kerk. Midden door het kerkhof klimt het wegje naar den toren met de gesloten vaal-groene ingangsdeur, verbrokkelde hardsteenen trappen eerst, dan geel grint met hier en daar een optree van steen.

Moeder Severiens ziet naar het gesloten poortje op, en neemt even kan en korf in één hand, om met de rechter een kruis te slaan. Ze prevelt een schietgebedje, omhoogspeurend tusschen de schemerige grafkruisen. In den blinde wel zou ze 't houten kruis van Severiens kunnen vinden. Langer dan negentien jaar dat hij daar ligt. Ze hoeft het nooit uit te rekenen, want zoo oud als Jules is, zoolang is z'n vader dood: Twaalf dagen na den sterfdag werd Jules geboren. Ach, die tijd! - midden in den winter - Tieleke vier jaar - en zij doodziek. Als ze Anna's moeder niet als nabuursche had gehad, zeker was ze, en de kinderen met haar, van ellende omgekomen. Maar die hielp, deed alles in huis, zorgde voor haar en het jongske, nam Tieleke bij zich, -

alsof ze zusters waren. Of neen, zusters? Zoo zeggen ze, - maar zij, die een bloedeigen zuster heeft, ze weet wel beter hoe een zuster met een zuster kan doen. ‘Daar zit ge nu! Had maar geluisterd.’ Dat was alle troost geweest, dien d'r zuster van Berghof haar gegeven had. Alsof ze blij was dat haar kwade voorzeggingen uitkwamen! En misschien zou die Barbe nog harder triomf hebben geroepen, had ze geweten hoe arm, zij, Mathield, eigenlijk was, hoe ze na Severiens' ziekte, z'n dood en begrafenis, het winterlange gesukkel daarna, - van haar vaders versterf maar juist genoeg overhad om aan den Daelhoverweg dien winkel te beginnen, met wat eigengemaakte boezeroenen, met wat borstrokken en sokken waaraan ze dag en nacht zat te breien. - Ze heeft Barbe er nooit iets van laten merken hoe ze tobben moest, nooit haar of iemand hoeven ‘danke’ te zeggen, en aan Anna's moeder heeft ze d'r braven bijstand goedgemaakt, door met alles haar te helpen wederkeerig, met raad en daad haar bij te staan, zoolang ze geleefd heeft.

Ja, ze kan met een vrij en gerust hart op haar leven terugzien. En vergeefs heeft ze niet gevochten tegen het leed en de dreigende armoe. Ondergedaan heeft ze nooit. Nu ten laatste, gewonnen heeft ze 't! Ze denkt zelfs niet meer aan leed en armoe.

Maar dat is wonder, en ze ziet 't vanavond eerst goed, hoe die voorspoed van nu, stap voor stap, heel, heel langzaam naderbij is gekomen. Eigenlijk al tien jaar geleden, sinds ze weer d'r eerste spaarpenningen kon op zij leggen, is 't begonnen. De winkel ging goed, aldoor beter. Tila begon mee te naaien en het werk vloog hun uit de handen. Uit Vlake, uit alle gehuchten en boerderijen van den omtrek, kwam iedereen het haar gunnen, omdat ze sterk en degelijk eigengemaakt goed verkochten. Na vijf jaar begon ze tegen de kinderen al van haar stille hoop te praten: ‘als 't zoo doorgaat, koopen we binnen tien jaar ons huis in eigendom.’ - De helft eerst van de tien jaar zijn nu om, en de koopsom is op zeshonderd gulden na compleet.

Mag ze dat geen voorspoed noemen? Al heeft 't dan hard werken gekost, al heeft 't dan geheeten iedere kruimel brood voor haar zelve uit te sparen, ieder kooltje vuur. Maar dit hoefde niemand te weten, nieteens de kinderen. - Wel meer immers zou ze er voor overhebben om d'r ouden dag in een eigen huis te mogen slijten, om na haar dood de kinderen een eigendom te kunnen nalaten, 'n stukje van de aarde dat alleen hun zal toebehooren! - Die hoop, steeds dichter en dichter bij haar verwezenlijking, die groeiende welstand, is het alles samen niet zoo blijkbaar Gods zegen, nu reeds tien jaren lang? En toch, wat beduidt dit alles, bij die overstelping van geluk nog geen maand geleden, toen Jules door z'n examen kwam! - Ze had het toen van vreugd en glorie wel willen gaan uitroepen midden in Vlake! Van dien middag af, en daarom zeker die overmaat van blijdschap, wist ze 't: ‘dit en het overige, het is nogmaar een begin, het eerste van alles wat nog komen gaat, wat geen naam nog heeft, maar wat al voller en dieper van Gods zegen ons gaat toestroomen,’ en daarom ook ademt ze nu zoo gretig die milde lucht in, die komende lente, - 't is een met die komende volheid van levensgeluk.....

Zoo peinzend nog, staat moeder Severiens nu bij den bakker op haar beurt te wachten, achter de anderen, een paar kinderen, een huismoeder, en Nolke Paesch den ouden jonkman. Die komen, zooals zij, hun brood halen. Ze praat wat met die overigen mee, in een weerklank van hun woorden ook zeggend: ‘de zomer komt’ - en als ze ten laatste haar groote ronde mik in d'r korf heeft gelegd, gaat ze en mompelt haar groet, aldoor en alleen bezig met d'r eigen gedachten.

‘Zie, als dat kon klaarkomen, Jules en Treeske! Als dat ooit iets worden kon.... Dit is het nu, het eenige en eigenlijke, het nieuwe, dat binnen-in-haar is beginnen te lichten, ineens, zooeven op Vlakerhof. En dat schiet nu, door haar herinnering en haar hoop, als een ster, z'n stralen tot in de diepste verborgenheden. Daarom denkt ze aan zooveel tegelijk, aan zooveel van vroeger en van wat komen

moet. Daarom ook doet het haar zoo vreemd aan, nu, hun vroeger huis te zien, het huis waar ze introk op den dag dat ze met Dolf Severiens trouwde.

Ze moet er stilstaan. 't Is nog onveranderd. De deur groen, de twee ramen vol geraniums; het tuintje er voor, onveranderd, drie perken met struikrozen en tusschen de randen van hooggeschoten palmgroen het ringronde wegje zóó smal dat men den eenen voet er niet naast den anderen kan zetten.

O God, ja, - ook zonder bruiloft hadden Severiens en zij samen 't gelukkigste feest van hun leven gevierd, den morgen toen ze, uit de Eeldertsche kerk met den postwagen in Vlake gekomen, hier dat huisje waren binnengetrokken. 't Was voor haar als speelgoed, dat kostershuis van Vlake: de kamer, de keuken, het zoldertje er boven, er achter het schuurtje met de kippen en de geit, het tuintje vol rozen, het dak vol duiven....

Ze had, zij evengoed als Barbe, wel een zoon van een of ander groot gedoe kunnen trouwen. Ze weet ze nog met name te noemen, de jongens die om haar gevrijd hebben, en die nu rijke boeren zijn op hun eigen hof. Maar al was iedereen in Eeldert verwonderd, al scholden Barbe en d'r man, wiens verre neef hij toch was, dat Dolf Severiens een jongen-van-niks was, de koster en organist van Vlake geen partuur voor de dochter van den Eeldertschen secretaris, - ze wilde geen ander dan Dolf Severiens. Hij hield van haar, zij van hem. Wat gaf al het overige?

Ze waren allebei even twintig, toen ze elkaar op de bruiloft van Barbe en Leekens van Berghof leerden kennen. Maar Barbe's oudste zoon was al bijna tien jaar, eer zij trouwden. Ze hadden gewacht tot na haar vaders dood, die noch op Berghof, noch in het Vlaker kostershuis wilde inwonen bij een van z'n twee kinderen, die te zeer aan Eeldert gehecht was om er nog weg te kunnen. Ze wilde den ouden man niet alleen en in verdriet achterlaten. Ze heeft van dat lange wachten evenmin ooit spijt gehad, als van haar huwelijk daarna. 't Wachten was d'r kinderplicht en d'r huwelijk,....

dat moest zoo en kon niet anders. God had hen beiden voor elkaar bestemd, zooals God hem bestemde voor dien vroegen dood en haar voor dien kommerlijken weduwstaat. Alles wat God doet is welgedaan. - Veertien jaren lang hebben ze elkaar hier op aarde mogen liefhebben. En nog heeft ze hem lief in hun kinderen, en nog is ze biddend elken dag als in samenspraak met hem.

Eindelijk nu, d'r hart vol verteederd gedroom, komt ze Anna's winkel binnen. De versleten deurbel rammelt na.

Moeder Severiens staat te wachten midden op den planken vloer in den lichtkring der hanglamp. 't Is alles lang gekend hier: de lucht die er hangt, prikkelend en mul tegelijk, 'n mengsel van koffie-, olie- en specerijgeur; de glad-en-bruin gesleten toonbank met de glimmende koperen weegschalen aan zwarte stangen van de zoldering er over neerhangend. En er achter, de houten muurbakken met erwten, met boonen, met meel en rijst en kippenvoer. Daar boven de volgepropte winkelkasten, bont door velerlei kleurige pakjes en busjes, door de flesschen met suikergoed. Elk ding op z'n plaats - zooals het was en daar stond alreeds toen zij, moeder Severiens, hier voor 't eerst kwam. Anna heeft de zaak, die ze als eenig kind van d'r moeder erfde in eere gehouden. Al is ze dan nu getrouwd met den onderwijzer Manders en al heeft ze vijf kleine kinderen. Hoor die levenmaken daarbinnen!

Een vlaag van hun hooge stemmetjes slaat den winkel door, nu Anna de kamer uitkomt, het witgegordijnde glazendeurtje snel achter zich sluitend. 'n Lach overglanst haar gezicht, nu ze moeder Severiens ziet.

‘Dacht ik het niet!..... Dacht ik het niet, dat ge komen zoudt!’

‘Om m'n koffie, m'n bloem en m'n stijfsel,’ lacht moeder Severiens terug.

‘En waart ge niet gekomen, ik was - m'n kinders in bed - naar u gekomen, madame Severiens.’

‘Wezenlijk?’

En weer Anna op die vragende verwondering:

‘Ja, - en 't is Manders die me zou gestuurd hebben. - Voor Jules. - Vanmiddag heeft Laenen z'n benoeming gekregen voor Daversbosch. Dus die z'n plaats hier aan de school komt leeg. Daar moet Jules naar vragen. 't Is zeker dat die 't krijgt, zegt Manders. Ze kennen hier in Vlake Jules en ze kennen u, madame Severiens.’

Moeder Severiens staat met wijde oogen Anna aan te zien, - stamelt verward: ‘Hier - in Vlake’.....

‘Dat zou me een geluk voor u zijn, moeder!’

‘Wat ge toch zegt! - hier - in Vlake.’

‘Maar Jules moet er direct werk van maken.’

‘Dat is te verstaan! Morgen al.’

‘Naar den burgemeester en de raadsleden, naar den pastoor.’

‘En Manders zou bij den bovenmeester Kroes een goed woord kunnen doen’.....

‘Dat zal hij niet nalaten, waar hij kan. Maar 't zal niet eens noodig zijn’.....

Moeder Severiens knikt, opgetogenheid als een woelige glans in d'r oogen. Ze kan d'r stormende gedachten niet vatten, vindt geen woorden. - ‘Mocht God het geven’ praat ze vaag, om Anna toch te antwoorden. ‘Jules in Vlake aan de school - Treeske Bormans - het schoolhuis later - een man van aanzien in Vlake,’ woelt het door haar hoofd.

‘Koffie? Bloem? Stijfsel?’ Anna, die de verholen ontroering der andere wel voelt in dat zwijgzaam turen, begint de winkelwaar uit te wegen, stelt de volle builen op de toonbank, en moeder Severiens tast ze werktuiglijk bij het brood in haar korf, telt het geld uit, en dan:

‘Zal ik Jules morgen eens bij Manders sturen? Voordat hij daarheen gaat. Naar den burgemeester en den pastoor, meen ik’.....

‘Maar zeker, madame Severiens. Dat Jules maar komt. En hoe meer hoe liever. We zien hem nooit.’

‘Goed dan, en bedankt dan Anna, - ja als dat zou waar worden!’

Anna's weergroet verklinkt in het gerammel der winkelbel.

Moeder Severiens is weer op den weg. Ze is dien reeds dwars overgestoken. Ze is al op het binnenpad tusschen de heggen, dat van tegenover Anna's huis tot den Daelhoverweg neerdaalt en de wijde bocht van kerkplein en dorpsstraat afsnijdt.

Ze loopt tusschen die hooge, nog dorre heggen droomerig omhoog te turen naar de eerste sterren, bleek glanzend aan den wijden hemel, wiens doorzichtige kleurloosheid verwaast lager, waar de lucht en de verre heuvelbosschen vervloeien in 'n donzig geschaduw.

Want daar, wijd achter den Daelhoverweg en de huizen, achter de Geul en de Vlaker beemden, het dal van dien kant beschuttend als een wal, rijzen de heuvels, de bultende flanken met gras begroeid of paars-bruin van nog bladerloos struweel, waartusschen hier en daar verweerd en mosbeslagen de mergelrotsen schimmen.

Moeder Severiens ziet uit naar die heuvelrij, mijmert vaag over het ongekende land erachter, dat open en wijd moet zijn, met hoeven en dorpen overal, met weien en korenakkers en beboomde oude heirwegen dalend in urenverre glooiing naar de Maas heen....

Ze is de wezenlijkheid van haar hoop vergeten. Er is niets dan een overmatige weelde, die haar hart verteedert en toch haar zou doen schreien.

‘Wat een avond - wat een avond toch!’

Ze zou willen stilstaan en tegen de heg geleund, zoomaar blijven kijken naar de heuvels ginds, naar de sterren boven haar hoofd, zoomaar over haar oogen de streeling voelen van de avondzoelte, over haar lippen den geurenwadem.

En dan bidden zooals ze nooit nog bad. Want God en Zijn hemel, ze zijn haar zoo nabij in dit avonduur.

Het zou eender zijn, wanneer ze, zonder het te weten, ineenmaal in de eeuwige zaligheid was opgenomen, en hier liep op den wolkenweg naar Gods troon.

Er vliegt een glimlach moeder Severiens de oogen uit. ‘Zoo te denken, hier, waar ze loopt tusschen de heggen

met haar kan en korf?.... Ze voelt immers het hengsel en het oor wel goed in haar handen.... Ze droomt niet. Alles is waar en wezenlijk. Maar het overgroot geluk heeft haar bevangen'....

Jules? - Ja, vanavond nog, zoo dadelijk, zal ze 't hem zeggen. Jules in Vlake aan de school. En al de rest, 't gaat van zelfs volgen. Hoe Treeske Bormans naar haar keek, met snelle, spiedende oogen! - Er zal veel te bidden zijn. Maar als God het geven wil - na alles, dit....

Moeder Severiens is tusschen de heggen uit op den Daelhoverweg gekomen. Ze ziet aan de overzijde haar huis reeds. Door 't eerste raam, dat van den winkel, schijnt wat flauw licht den weg over. Verderop is het duisterig. Daar is eerst het donker venster van de zijkamer, waar alleen Zondags en op feestdagen de blinden weleens open zijn en altijd als er bezoek is van Berghof. - Dan, naast den hoek, ligt de huiswei van de buren, verderop de boerderij, alles in schaduw.

Maar bij de haag van de huiswei beweegt iets. - Daar gaan er juist twee uiteen - op het gerucht van haar voetstappen - 't meisje hierheen, de jongen verderop.

En ineenmaal ziet ze Tila op haar toetreden, dicht het donker raam langs.

'Moeder' groet ze. Haar stem is ongewoon schril, en ze loopt onzeker, alsof ze in een leegte treedt.

Moeder Severiens talmt verwonderd, opgeschrikt uit haar gemijmer.

'Waart gij dat?'

'Dat ben ik.'

'Met wien stond ge daar te praten?'

'Och, zoomaar.' Tila haalt voor evenveel de schouders op, en wipt haar moeder voor, het huis binnen.

Moeder Severiens ziet nog eens den weg af, die leeg lijkt, al te duister om er iemand te zien of te kennen.

Nu ze, vreemd verontrust, den drempel optreedt, het gangetje binnen, hoort ze van boven, diep doortonend en

klagend, Jules' viool. Waarom doet die welgekende klank haar zoo wee aan?

De winkeldeur staat open en, achter den winkel, de keukendeur ook. Tila is daar binnen bezig jachterig het naaiwerk van de tafel te grissen.

‘Waarom staat het avondeten niet klaar zooals anders? Ge hebt toch niet al den tijd daar aan de heg staan hangen?’ wrevelt moeder Severiens.

Hol en kil lijkt haar de keuken, alsof het hier bij vreemden is en niet in haar eigen vertrouwelijk tehuis. En nu ze, de handen leeg makend om te helpen, naar Tila ziet, - ‘hoe het kind zich toch opschikt tegenwoordig. Zoowaar, nu heeft ze ineens die vuurroode blouse weer aan met den witten kantkraag. Zoo gauw d'r moeder de voeten heeft gelicht, zij naar boven om zich mooi te maken’.....

‘Tila!’

Moeder Severiens stem is hard en heel vast ineens.

Tila moet van haar gepruts aan 't naaigoed wel rechtkomen en omzien.

‘Wie was dat? Zeg op. Wat was dat voor een jongen?’

Er flitst een booze vlam uit Tila's oogen en het bloed slaat haar naar 't hoofd.

‘Goeie hemel, moeder, mag ik dan niks? mag ik nieteens praten met iemand die toevallig voorbijgaat? Wilt ge 't weten? Dat was Louis Curvers en die vroeg naar Jules.’

‘Zoo, vroeg die naar Jules!’ Moeder Severiens staat even verbijsterd door Tila's drieste tarting. Ze kent Tila zoo niet. Ze kent alleen Tila in jagerigen ijver om alles klaar te krijgen in huis en voor den winkel, Tila die soms morrig jaloersch kan zijn op de andere Vlaker meisjes, hard en norsch zwijgt als het minste haar tegengaat. Ze heeft Tila vooral het laatste jaar tegelijk prikkelbaar en gesloten zien worden. Onrustig. Maar niet zoo, niet zoo....

‘Louis Curvers?’ hervraagt ze zinnend, en dan ineens, trillend van toorn: ‘We hebben met die van Curvers niks te maken, verstaat ge, heelemaal niks’....

‘Wat in Godsnaam hebben die van Curvers u toch gedaan, moeder?’ daagt Tila uit. ‘Als 't nu eenmaal ander soort lui zijn dan de rest hier in Vlake, lui die wat doen en wat durven. - Da's enkel door het geklets van Treeskes moeder en van Anna Manders, dat ge 't altijd tegen die van Curvers hebt.’

‘En nu genoeg, Tila!’ Moeder Severiens lijkt ineenmaal grooter en forscher nog dan ze is. Ze strekt de hand. ‘Doe wat ge moet. En laat wat ik je verbied - verbied, hoort ge, verbied’.....

Er is iets dreunends in haar moeders stem, dat Tila doorschudt en een ziedend verweer op haar lippen doet sidderen. 't Vuurt uit haar oogen. Maar ze zwijgt. Ze trekt de schouders op, minachtend. En gaat onder d'r moeders blik de keuken uit, den winkel door.

Moeder Severiens hoort haar de trap opstruikelen, staat daar nog. D'r knieën zwikken bijna. ‘Wat nu ineens? wat nu?’ schreit het in haar op. Maar meteen klemt ze de lippen op elkaar, bukt naar 't fornuis, rakelt het ingerekende vuur op, ‘'t water moet zoo dadelijk koken,’ - begint dan uit de glazenkast de borden en koppen op tafel te zetten.

‘'t Gaat over’ mompelt ze. ‘Meisjeskuren. Maar ze weet het nu, Tila. Ze weet het nu genoeg. Niks met die van Curvers.’

Voor moeder Severiens oogen spookt het roodbrikken huis met al z'n vensters ‘Hotel Curvers.’ - 't Hoort in Vlake niet, en die lui hooren er al evenmin. Die lui? Uit de stad? Wie, wat waren ze in de stad? Niemand in Vlake weet het. Waar haalden ze 't geld vandaan om hier heel 't plein van Sint Rochus vol te bouwen? om hier heel het dorp te overtroeven met hun loozen zwier..... Die vader met z'n rooien kop, die zwetser - hij scharrelt en konkelt met honderderlei handel, hout, fruit, grond, huizen, beesten, heel de streek af, stad en dorp. En de rest? Louis? Dat is zeker de oudste die tot nu altijd in de stad was gebleven. Hem kent ze niet. Wel dien jongeren, zeventien kan hij zijn,

die zoogenaamd mee in de zaak is en altijd aan de deur hangt. - De moeder is 'n sloor, op die komt alles neer, dat is haar aan te zien. Vroolijk ziet die er niet uit. Eerder iemand om medelijden mee te hebben. Maar die twee dochters! Die dames..... Hoe kan in vredesnaam zoo'n Tila?.... ach wat! - waarover 'n mensch zich ineens gaat moe maken. En waarom eigenlijk? 't Is uit. Met het eerste begin is 't uit. Ze wil er zelfs niet meer over denken. Zie, al heelemaal bedaard is ze weer. D'r hand is vast als immer.....

Moeder Severiens heeft de koffie opgegoten. De versche geur vult de keuken met nieuwe gezelligheid. En als ze nu neerzit op haar plaats achter tafel - ‘och, 't is alweer vergeten, dat met Tila. Laat die daarboven maar eens tot zich zelve komen.’

Ze heeft de mik genomen en met de punt van het broodmes er vluchtig een kruis over gekrast. Ze snijdt groote slappe sneden. Eer ze klaar is, komt er gestommel boven, de trap af, 'n paar vlugge sprongen, - ze hoort het aan 't kraken van de treden: dat is Jules.

En Jules stapt alreeds de keuken binnen, handen in de zakken, een jongen nog.

‘Ik kom op den reuk af,’ lacht-ie, bijschuivend aan tafel.

In moeder Severiens oogen komt weer licht, weer de milde goedigheid, nu ze naar Jules ziet.

‘Heb ik de viool niet gehoord?’ vraagt ze, en bij haar plagerig kijken, begint Jules z'n kraag en das recht te trekken, door z'n warrig haar te strijken. ‘Moeder, 'k heb er honger van gekregen,’ weert hij af.

‘Even donker, even fijn en bleek van wezen als z'n vader, juist die oogen’ peinst moeder Severiens, maar door die verinniging heen flitst het: ‘En Tila? op wie lijkt Tila dan? Die is blond en blank en rijzig, zooals zij en Barbe waren. Toch heeft niemand ooit gezegd dat ze op d'r moeder lijkt.’

‘Waar is Tila?’ vraagt Jules verwonderd, nu hij al bezig is met z'n brood en de plaats van z'n zuster leegblijft.

‘Laat Tila maar stil - 'n onweersbui - 't drijft wel af!’

Jules denkt alweer z'n eigen gedachten voort.

't Ligt z'n moeder op de lippen te vragen: ‘Weet gij iets van Louis Curvers? Wat moet die met Tila van ons?’ Maar ze bedenkt zich. Beter het dood te zwijgen. 't Is immers toch gedaan.

Ze wordt aldoor rustiger.

‘Ik heb boven 't raam wijd open,’ vertelt Jules. ‘Voor 't eerst vanavond. Zomer wordt het, moeder!’

Moeder Severiens denkt ineenmaal, hoe ze daar wandelde op het pad tusschen de heggen.

En dan, plots, bijna in een jubel:

‘Jules! nou raad toch eens - goed nieuws! Laenen gaat naar Daversbosch. - Z'n plaats voor jou, Jules, voor jou. Ge hoeft maar te vragen, zegt Manders.’

Jules zit ineens ontsteld z'n moeder aan te zien. ‘Laenen?’ stottert hij. ‘Vragen?’....

‘Of 't zoo moet, Jules, of God het zoo wil.’

Hij zwijgt betrokken.

‘Meer dan we durfden hopen, he jongen? Gij hier in Vlake aan de school, hier bij mij in huis, wat ge verdient niet op een ander hoeven te verteren. En zijt ge maar eenmaal hier in Vlake, ge zult eens zien, jongen, mettertijd, ge zult eens zien.... Niet alleen dat we nu zeker binnenkort het huis kunnen koopen, - maar, als God het geeft,... er is nog heel wat meer goeds te hopen.’

Er is iets angstigs in Jules' oogen gekomen. Zenuwachtig strijkt hij weer en nog eens door z'n haar.

‘Ge moet beginnen met morgen naar Manders te gaan, tusschen schooltijd. Ik heb gezegd dat ge komen zult. Die zal je alles zeggen wat ge doen moet, en hoe te spreken bij den burgemeester, de raadsleden, bij den pastoor.’

Maar al de jubel van moeder Severiens botst af op het ontdane zwijgen van Jules. Nu er na haar laatste woorden geen weerwoord komt, voelt ze 't eerst.

‘Ge zegt niets, Jules.’

‘Ja moeder.’

‘Getroffen he? geluksvogel!’

Jules haalt de schouders op, nerveus en verward. ‘Nou ja, moeder, ziet ge’.... Hij hapert, blikt schichtig z'n moeder in de verwonderde oogen. Staat dan bruusk op. ‘Weet ge.... of dat wel m'n weg is? Hier in Vlake?’....

‘Maar’....

‘Ik moet dat eens goed bedenken, moeder.’

‘Dadelijk en met beide handen het aangrijpen, Jules,.. zooiets! Alsof daar bedenken bij noodig is’....

Jules treuzelt de keuken uit, met een bijna pijnlijk: ‘ja moeder, - morgen, morgen,’ neemt van het kapstokje z'n pet, trekt voorzichtig de deur achter zich toe, heel stil.

Moeder Severiens blijft star naar die dichte deur zien.

Er woelt een weeë angst in haar hart. ‘O’ kreunt ze ‘o, goede God.’ Dan, schrikkend van d'r eigen klacht, heft ze zich op en begint de tafel leeg te ruimen.

(Wordt voortgezet).

MARIE KOENEN.

Spreuken

Het gevondene bewijzen,
Het begrepene onderwijzen,
In het feit het wezen wijzen,
Dat is wetenschap van wijzen.

Alles weten en God vergeten
Kan geen grondige wijsheid heeten.

Wie zich versterft altijd
Sterft niet in eeuwigheid.

Wil je, mensch, je zelf verleenen
't Allerbeste lot?
Geef het ééne aan den Eéne,
Geef je ziel aan God.

E.

De mis van Diepenbrock

WEDEROM heb ik mij verdiept in de ten jare 1895 door de *Algemeene Muziekhandel* te Amsterdam zoo koninklijk in druk gegeven partituur der 'Missa duobis choris vocum virorum cum organi concentu cantanda' van Alphonsus Johannes Maria Diepenbrock.

'Van zijn kinderjaren af,' zoo schrijft hij mij, 'was het zijn illusie een Mis te componeeren.' In den Bosch, in die 'halfmiddeleeuwsche omgeving, gedomineerd door de machtige St. Janskathedraal,' kwam de geest over hem, die hem tot de scheppingsdaad bezielde, welke het droombeeld deed leven in alle droomen overstralende werkelijkheid. Zijne bedoeling was een stuk *moderne* kerkmuziek te schrijven op 'caeciliaanschen' grondslag. Zoo ontstond de mis in de jaren 1890 en 1891. Onder hoe sterke bewogenheid de toondichter er aan gewerkt heeft, blijkt wel uit zijn mededeeling, dat hij soms de gewaarwording had 'van door een vreemde macht bestuurd te worden, die het hem onmogelijk maakte zich met iets anders dan de Mis bezig te houden,' - een toestand van 'Selbstentäuszerung,' 'zooals hij vroeger of later nooit heeft gekend.'

Het is nu voor de derde maal, dat ik dezen meesterzang van onzen grootsten levenden meester inwendig tracht te hooren. Hij zelf heeft hem nooit anders gehoord. Hij zelf niet en niemand. Eens heeft men het plan gehad, het werk in het Amsterdamsche Concertgebouw ten gehoore te brengen. Daarvoor zou het hebben moeten worden omgewerkt voor gemengd koor en orchest. Dit wilde echter de componist niet. Hij had het, zoo zeide hij, geschreven voor de kerk en den kerkdienst en voor mannenstemmen met orgel. Eens is het verder gekomen dan een plan: de Heer Anton Averkamp had het met zijn toenmalig Mozes en Aaron-koor in studie genomen; doch de technische moeilijkheden bleken voor de beschikbare krachten te groot en tot een uitvoering kwam het niet. Tweemaal nog nadien zijn er voorbereidende pogingen gedaan, om het in de bedoelde omlijsting der

ritueele handeling te brengen. Maar ook deze pogingen hebben niets uitgehaald; ze zijn afgestuit op een dubbelen muur van onverstand.

Zoo zitten wij dan nog altijd in de monumentale partituur te kijken met het gevoel van een, die in lokkende geheimenissen staart, waarvan hij de verborgen schoonheid slechts door vermoeden kan benaderen.

Ben ik dezen keer dichter genaderd dan te voren? Ik weet het niet. Toch verbeeld ik mij, dat het lichter geworden is voor mijn oog. En daarom wil ik thans neerschrijven wat ik meen te hebben zien schemeren.

De mis is geschreven voor een solotenor, dubbel mannenkoor in de gewone bezetting, hier en daar tot enkel koor samengetrokken, en orgel. De behandeling der beide koren doet inderdaad eenigszins denken aan den Oud-Venetiaanschen stijl, waarvan, naar de opmerking van den Heer van Milligen in zijn voortreffelijk boek *De Ontwikkelingsgang der Muziek*, Diepenbrock's vocale kunst als het ware een moderniseering mag heeten. De gelijkenis valt het meest op in de uitwendige structuur, in de groote architectonische lijnen. De detailleering der overgangen en verbindingen, de stileering van het ornament, is echter van een geheel andere hand dan waarmede de Venetiaansche meesters werkten. Ook van een anderen geest? Daar is reden om met het bevestigend antwoord te aarzelen. Bij Giovanni Gabrieli ten minste, in wien de Venetiaansche toonkunst haar hoogtepunt bereikt, is het vermogen van subjectieve opvatting en de drang naar individueele gevoelsuitdrukking zóó volgroeid, dat Ambros op de vraag: welk onderscheid is er tusschen sommige compositie's van dezen zeventiend'eeuwer en de moderne muziek? durft antwoorden: Geen. Nu is het wel waar, dat sinds Ambros dit schreef de geest der toonkunst niet stilgestaan heeft zoo min als die der overige kunsten. Maar is hij waarlijk, sinds het humanisme het individu leerde zich iets bijzonders te gevoelen, wel van aard veranderd?

Eén groot onderscheid is er toch. Maar dat is er een van richting, die de kunstvaardigheid genomen heeft in kennis, behandeling en beheersching van het toonmateriaal, doch niet of nauwelijks een van richting des geestes. Onder Diepenbrock's hand nu bezit het toonmateriaal wel den hoogsten graad dier smijdigheid, waartoe de moderne, van Beethoven en Wagner geleerde, kunst het heeft weten te verfijnen. Met de diepste toonaffiniteiten is deze meester vertrouwd, hij kent heel het net der chromatische en en-harmonische verbindingslijnen en wat hij in de vormen aan beweging weet te stuwen is zoo rijk aan fijn geschakeerd leven, dat het, waar hij zulks verkiest, zelfs de elementaire machten van maat en maatval meesleept in zijn gang. Deze laatste hoedanigheid van Diepenbrock's muziek, gelijk zij mij in zijn mis wordt geopenbaard, is misschien de bewonderenswaardigste van alle. Zij doet herhaaldelijk denken aan den koninklijken zwier van het Gregoriaansch, voor mijn gevoel althans meer dan de opbouw der koren aan den Venetiaanschen stijl. Toch treedt zij het sterkst naar voren niet in de zangstemmen maar in de orgelpartij. De bewegelijkheid der menschelijke stem is vrij genoeg, als er maar duidelijke en vaste steunpunten ten dienste staan. Maar indien dezen verschoven worden of onderduiken, zooals geschiedt waar de golven van den vrijen in de bedding van den gebonden rhythmus komen stroomen, daar is het, ten minste voor den modernen zanger, buitengewoon moeielijk zijn houvast niet te verliezen. De door één zin beheerschte vingers en voeten op het orgel vinden zich gemakkelijker in de complicatie's, die er dan ontstaan, dan de keelen van het veelhoofdige koor. Aan het koor worden nochthans de rhythmische moeilijkheden door Diepenbrock niet bespaard, al blijven de grootere voor den organist weggelegd. 't Is dan ook te begrijpen, dat het vooral de rhythmiek is, die bij het instudeeren dezer mis zooveel moeilijkheden in den weg legt. Want gaat onder dit opzicht niet alles als van zelf, de onderlinge verbinding der velerlei duolen, triolen, quintolen enz.,

niet zóó los en ongedwongen, dat de overgang nauwelijks opgemerkt wordt, dan is er geen spraak van, dat de hoorder een idee kan krijgen van de levenspracht, die er in het werk zit.
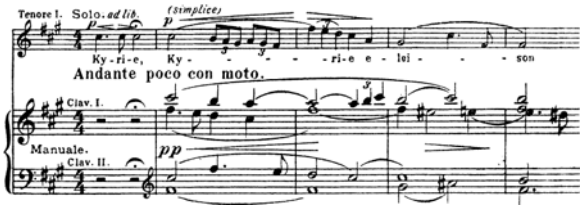
Trouwens onder alle opzichten stelt de compositie hooge eischen aan de uitvoerenden. Het orgel moet een instrument zijn, dat op de hoogte staat van de nieuwere vindingen aan lichte speelbaarheid en registratie en rijke kleurschakeering. Benevens een bespeler hebben, die niet minder mag wezen dan een kunstenaar van ongemeene leesvaardigheid en van hoog ontwikkelden zin voor expressieve kleurenmengeling en fijngevoelige bewegelijkheid tevens. Voor de zangkrachten zijn de beste nauwelijks goed genoeg. En de dirigent mag vooral geen onderdeel van een graad lager staan in artisticiteit dan de organist. Wellicht had de toondichter zonder eenige schade voor zijn opzet hier en daar practischer kunnen schrijven. Hij zelf zou zeggen: het overwinnen der moeielijkheden is ten slotte maar een quaestie van tijd en van studie. Wij behooren ten overstaan van zijn schepping te zeggen: Den tijd en de moeite hebben we er gaarne voor over. Want het moet een onuitsprekelijke weelde zijn voor zin en gemoed, om waar aan alle eischen wordt voldaan, de compositie in werkelijkheid te hooren. Het moet een feest wezen voor de ziel zóó indrukwekkend, dat men dagen noodig heeft om zich weer alledaagsch te gevoelen.

Opmerking verdient nog, dat de orgelzetting, hoewel sterk onder den invloed staande van orchestralen gedachtengang, toch volmaakt getrouw blijft aan het karakter van het instrument, zooals de moderne meesters het hebben leeren bouwen en uitrusten. 't Was geen stijfhoofdigheid, toen de componist weigerde er een orchestzetting van te maken. Dit begrijp ik ten minste best, dat hij de instrumentale verklanking hier hebben wil in stemmen, aan wier adem geen einde is.

Misschien zullen er ook zijn, die opmerkelijk vinden,

dat, terwijl aanwijzingen voor de voordracht allerminst ontbreken, de registratie nagenoeg geheel aan de keuze des spelers wordt overgelaten. Slechts een heel enkele maal vindt men aangegeven: ‘trompet’, ‘clairon’, ‘gamba’, ‘vox humana’.

Wij willen thans overgaan tot de beschouwing der afzonderlijke deelen. Het *Kyrie* wordt andante poco con moto in vierkwartsmaat ingezet door den solist met een zachten, ééntonigen roep, als aarzelend een oogenblik en zoekend hoe te beginnen, maar dan onmiddellijk met groote beslistheid de melodie aanstemmend, die een der hoofdthema's van de mis genoemd mag worden. Ik veroorloof mij, deze aanvangsmaten hier af te schrijven, omdat ze zoo belangrijk zijn voor de geheele compositie.

Ongedwongen voorgedragen oefent deze melodie terstond groote bekoring uit door haar bevallige beweging, door haar ingetogen gevoeligheid en niet het minst door haar tonale ondubbelzinnigheid, welke laatste eigenschap haar bijzonder geschikt maakt, om in het gecompliceerde weefsel van velerlei meest verwante maar meest ook vage gedachten, waarover de toondichter ons al spoedig te mijmeren zet, de ééne stevige grondgedachte in het bewustzijn levendig te houden.

In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat men reeds aan deze eerste solomaten zien kan, wat voor een tenorsolist de

componist zich denkt, een echten kerkzanger, als een onbeslagen spiegel zoo hartstochteloos, zoo rein, zoo heilig. Zeker, daar worden hem in het verdere verloop der compositie ook sterker bewogene accenten in den mond gelegd. Maar hoe sterk de bewogenheid ook zij, waaruit die accenten opwellen, zij mag even een trilling doen varen door de sereene blankheid der grondstemming, haar verdonkeren mag zij niet. Of er veel solisten gevonden worden, die dit verstaan en, als zij het verstaan, vermogen te onderhouden? Ik vrees van niet. Wellicht zal men nog het best slagen met een die in het verborgen bloeit. Zij, die de faam te kijk heeft gezet, hebben maar al te vaak den geur der argeloosheid er bij verloren.

Deze hoofdgedachte nu, door den solist geëxponeerd, wordt terstond tot de zijne gemaakt door het eerste koor in een korten driestemmigen volzin van wonderfijne polyphonie, waarbij de tweede tenor en de eerste bas het thema overwegen zooals het hun is voorgezegd, hoewel ieder hunner toch op zijn manier, onder een uit datzelfde thema opgebloeid expressief contrapunt van den eersten tenor. Met krachtigen, snel stijgenden klem schijnt dan in eens het tweede koor een heviger gevoel te willen doen gelden. Maar het eerste houdt rustig den draad zijner naar geest en hart zoo boeiende gedachte ook bij het overwegen van het *Christe eleison* vast. Getroffen onderdrukt het tweede koor zijn opwelling en laat, hoewel nog met het *Kyrie* bezig, zich meedrijven in de stemming, die het eerste vasthoudt. Doch door zijn interruptie is er een aandoening in de ziel gewekt, te sterk en te gewettigd, dan dat zij op den duur gesmoord kan blijven. Zij dringt naar boven, totdat zij het gemoed geheel vervult en uitbarst met stormende vaart, om dan, als alles naar haar luistert, met de nadrukkelijkste syncopen den Christus om Zijn ontferming aan te roepen, zooals zij het verstaat. Nu zij zich uitgesproken heeft, is zij ook bevredigd: want wat haar zoo sterk bewoog was geen radeloosheid maar het zekerste vertrouwen. Bij het *Kyrie eleison* tot den H. Geest keert

nu het eerste thema terug, als kwam het gelijk een ingeving van boven door den solist en de orgelstemmen gedragen, en de beide koren tezamen bidden het na en proeven er in, hoe zoet de Heer is voor wie op Hem hoopt. Ook de polyphonie van dit laatste deel is zeer fraai.

Op het eerste gezicht kwam mij de vermenging der tekstwoorden, *Kyrie eleison* in het tweede tegen *Christe eleison* in het eerste koor, liturgisch, en daarom ook aesthetisch, eenigszins bedenkelijk voor. In den tekst toch, in welks schoone evenwijdigheid van woorden zich juist zoo treffend de schoone evenwijdigheid der gedachten uitspreekt, zijn de drie aanroepingen *Kyrie eleison - Christe eleison - Kyrie eleison* streng van elkander gescheiden. Bij nader toezien echter schijnt het mij toe, dat die der woorden slechts een weinig verbogen en die der gedachten volstrekt ongedeerd gebleven is. De vermenging gaat niet verder dan dat het eene koor het tweede punt der overweging al wil beginnen, terwijl het andere van het eerste nög niet scheiden kan. Natuurlijk is dat minder correct en pater Prior zou het niet mogen toelaten, maar ideëel is het volmaakt in orde en psychologisch een prachtige trek.

Het *Gloria* opent met een krachtig orgelakkoord op gisgroot, tertsligging, afglijdend naar een zacht gis-klein. Dit is geen losse inval zonder eenige verdere beteekenis, maar een van de vele kleine motieven, welke in deze compositie het toonbeeld helpen weven. De zangstemmèn der beide koren beginnen nu nagenoeg homophoon in nadrukkelijke declamatie: *Et in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Daarop gaat de zware beweging in vieren over in een vivace alla breve, altijd even gelijktijdig en nadrukkelijk, totdat er op *Glorificamus* een korte heerlijkheid uitstraalt van melodische en rhythmische verrukking. Daarover namijmerend komt het orgel op het motief der dankbaarheid voor Gods groote glorie, door een solo-clairon 8 voet aangestemd en door het koor overgenomen en verder ontwikkeld. *Domine Deus Rex caelestis* zijn uitroepen van bewondering, uit de orgelfiguratie

opgeworpen als uit hevige gemoedsbeweging, met een ontroerende stijging op *omnipotens* en daling naar hetgeen dan volgen gaat. Het woord *omnipotens*, zooals het hier wordt gedeclameerd, is een van de vele voorbeelden, waaraan deze mis zoo rijk is, van Diepenbrock's groote oratorische zeggingskracht. Aan den voet der daling ontvangt ons het hoofdthema, dat wij in het *Kyrie* hebben leeren kennen, om ons in te leiden in het mysterie van den Eéngeboren Zoon. Zeer schoon van uitdrukking is het gebruik van dit thema in het *Qui tollis* met zijn langzame tintenwisseling van fis - naar f - klein. In dit gedeelte is echter ééne gewildheid, die mij iederen keer opnieuw blijft hinderen als eene volstrekt onnoodige, namelijk de kwintengang op de beide laatste lettergrepen van *deprecationem*. Het orgeltusschenspel, dat tot inleiding van het *Quoniam* dient, is niet slechts een fraai stuk muziek maar ook psychologisch een gelukkige inspiratie. Waar de gedachten- en gevoelsinhoud van den tekst zoo machtig wordt uitgebeeld als in deze compositie geschiedt, hebben wij inderdaad een overgang noodig uit het *miserere* naar het laatste deel van den lofzang. De solist zet dit laatste deel in met die nadrukkelijkheid, waaraan Diepenbrock even dikwijls behoefte gevoelt als Beethoven het deed in zijn groote mis. Hier echter doet zich één nadruk op, die beslist te veel is. ‘Quoniam tu solus sanctus, *quoniam* tu solus Dominus’, verklaart de componist, terwijl Christus' Bruid aan één ‘quoniam’ genoeg heeft. Daar moest haar tolk het nu ook maar mede doen. Mooi dat anders dit gedeelte is! Ik kan mij voorstellen, dat er onder het kerkpubliek zullen zijn, die hier van hun zitplaats oprijzen, om op de knieën te vallen van ontzag voor den éénig Heilige, éénig Heer, éénig Allerhoogste, in Wiens Zoeten Naam de stemmen zich als vergeestelijken. Nu fluistert alles! Cum Sancto Spiritu! Uit den orgelbas komt een mysterieuze gloed omhoog, gloeit aan en aan in de harmonie van as-klein en laait in eens uit in een brand van licht op *in gloria Dei Patris* met de harmonievoortschrijding

fis-groot, e-groot, d-groot, zoo streng en zoo oud en toch immervoort, in meesterhand, zoo verrassend en zoo nieuw. Na deze verrukking treft het orgel den bij uitstek rechten toon met zijne herinnering aan het hoofdthema en het *Amen* der zangstemmen legt de moraal van het grootsch mysteriespel vast in de ziel.
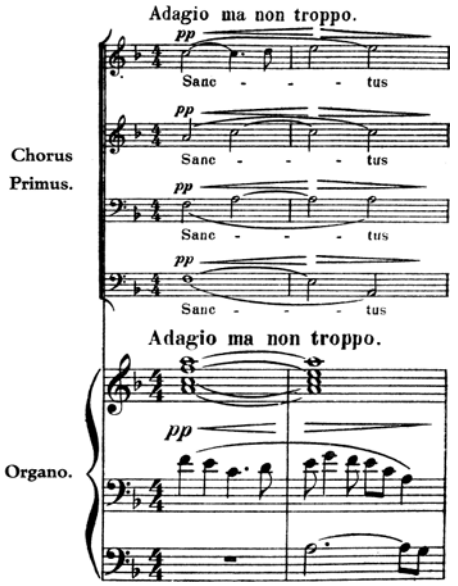
Het *Credo*, onmiddellijk door de zangstemmen ingezet, kenmerkt zich geheel bijzonder door de nadrukkelijkste belijdenis. De evene maat erin is bijna uitsluitend de vierdeelige. Interessant is echter, dat het orgel, zoo dikwijls het dat machtige akkoordslagen-motief, dat als een indruk van domgelui wekt, doet hooren, zich in alla breve schijnt te bewegen. Het effect daarvan moet verrassend zijn. Wonder innig is het *Et incarnatus est* met die zangerige solomelodie in het benedenklavier. Diep ontroerend van ingehouden ontzetting en verteedering tegelijk het *Crucifixus*. Het zwellende *Et resurrexit* gaat bij *Et ascendit* over in een prachtvolle polyphonie, waarvan ik het bewonderenswaardigste vind, dat de sterk bewogene orgelfiguratie haar expressieve lijnen nog duidelijker afteekent. In het *Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum*, a cappella gezet, voelt men de paarse wade der boetvaardigheid over zich komen. Op het laatste woord van *resurrectionem mortuorum* scheuren heel in de verte de wolken vaneen en ziet de ziel het eeuwige leven schemeren. Zij ziet het, en in stille verrukking prevelen de stemmen de een na de ander; ‘Het leven van den toekomstigen tijd!’ en het is, als hooren wij het verlangende ‘Ach!’ dat in het hart teruggehouden wordt. Want de zekerheid des geloofs is het, die hier het laatste woord moet hebben; daarom is het *Amen* zoo vast en zoo bevredigend.

‘Cum Angelis et Archangelis, cum Thronis et Dominationibus, cumque omni militia caelestis exercitus hymnum gloriae tuae canimus sine fine dicentes,’ zoo staat er, met de pen van Derkinderen geteekend, als motto boven het *Sanctus*. Het zijn de laatste woorden der prefatie. Nauwelijks
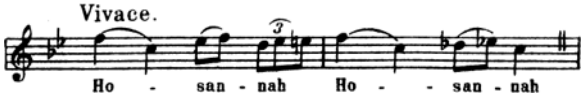
is de eenzame stem van het altaar weggestorven, of de koorstemmen heffen aan: ‘Sanctus, Sanctus, Sanctus.’ Het eerste koor begint en zegt met groote devotie het driemaal Heilig. Het tweede koor valt in en schijnt de gedachte te willen afsluiten. Maar het eerste bidt nog na. Onderwijl ontgloeit in het orgel de vuurzuil, die den Heiligen zelven verkondigt, en: ‘Sanctus Dominus’ barst het uit alle monden,..... ‘Deus’ met een uithaal van verrukking,..... ‘Sabaoth’ zwijmelend, verstommend. De menschenstemmen zwijgen, maar door het orgel vaart nog zacht de naklank harer bewogenheid. Nu heffen zij opnieuw aan, peinzend, met een deel van het motief, als herinnering aan het beleefde wonder, slechts enkele maten; dan vereenigen zij zich, om de afsluiting te zoeken, zooeven beproefd. Doch de openbaring is eerst begonnen. Als de ekstatische ziener op de hoogte, waar het uitzicht vrij is, aanschouwt de solotenor hemel en aarde verheerlijkt in den weerglans van Gods glorie. ‘Pleni,’ zoo begint hij halfluid, om terstond aan te zwellen. *con gran amore*, zoo staat er boven. Maar hij kan het er niet uit krijgen. Intusschen hebben de menschen beneden het ook gezien. ‘Pleni sunt coeli,’ vangen er eenigen aan met groote ontroering. ‘Pleni sunt coeli,’ schalt het van boven uit den mond des zieners. Nu aanschouwen het allen. Eerst gefluisterd als in vreeze, maar weldra opgevoerd tot de hoogste geestdrift, gaat het door heel de koormassa: ‘Ziet, de hemelen,’ en met een aandoenlijke stijging ‘ziet onze aarde, vol van uw glorie, Hosannah!’ De ziener op de hoogte weet al lang niet meer van iets van wat beneden hem is. Een lange zucht ‘Pleni,’ en na een poos nog een ‘Gloria tua’ meer heeft hij niet kunnen uitbrengen. Daar davert de Hosannah-roep tot hem op. Die brengt hem tot bezinning. En nu heft *hij* het *Hosannah in excelsis* aan, een reizang voor Gods volk, zooals de zuster van Mozes er een gezongen moet hebben. De koorstemming echter, hoe hoog ook alreeds opgevoerd, is nog niet op de hoogte van zijne vervoering. Zij houdt haar eigen Hosannah-gedachte,

een meer meditatieve en een diep gevoelde ook, nog vast, maar met stijgenden gloed, totdat ook zij in den brand staat van het profetenvuur. Dan vat zij den toon haar voorgezongen en stem na stem valt in met het zegelied, dan koor na koor, elkander aflossend, zich verdringend, dan een maat van ontzaggelijk unisono, de hoogste zielespanning, waarna geleidelijk maar snel de bezinning terugkeert en eindelijk wordt bereikt de afsluiting, die de rust geeft reeds eerder gezocht. Een rust, weldadiger voor het hart dan de stilte zou kunnen zijn, door het orgelnaspel waarin de herinneringen aan het beleefde zacht verdwijnen. Hierop keert de allereerste stemming terug, maar verfijnd en onuitsprekelijk verteederd. Een solokwartet van vier tenoren bidt het Sanctus-motief, koorstemmen bidden het na, met een verzuchting van allerinnigste devotie er boven uit uit den mond van den solotenor, en de gezamenlijke bassen in vierstemmige polyphonie voeren het ten einde.

Deze Sanctus-compositie lijkt mij het bewonderenswaardigste stuk der geheele mis. De toonzetting wordt hoofdzakelijk beheerscht door twee thema's: het eene een melodie waarover straks, het andere een koraalachtig contrapunt, dat in deze mis haast als typisch wordt gebezigd voor bepaalde slotcadenzen. Hij is treffend genoeg, vooral om zijn lokale d.i. specifiek-kerkelijke kleur. Toch is het het minder belangrijke, slechts een wijze van afsluiting. Maar de eigenlijke inhoud van het toonstuk ligt in het eerstgenoemde. Dit is ons reeds bekend uit het *Et incarnatus est* en van verre eigenlijk al uit het *Gloria*, waar het in den pedaalbas zeer opmerkelijk maar nog onduidelijk zich aankondigde. Bij het *Et incarnatus est* kregen wij het voor het eerst in zijn volle gedaante te zien uit het soloregister, waarna het echter onder de zich verdringende gedachten weer verdween. Hier treedt het aanstonds op, ten volle uit het benedenklavier van het orgel, slechts schuchter aangeduid in de koorstemmen. Ik schrijf die eerste stemmingrijke maten hier af:

Zeer interessant en kleurig is het Hosannah-thema, dat, begeleid van levendige orgelfiguratie, door den solotenor aldus wordt ingezet:
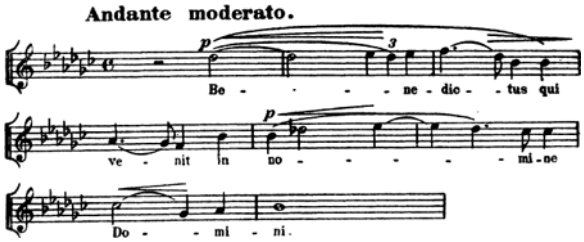

Zonder twijfel is wederom minder correct de herhaling van de tekstwoorden *Sanctus, Sanctus, Sanctus* na het *Hosannah in excelsis*. Het pauselijk Motu proprio over de kerkmuziek verklaart onder no. 8 ongeoorloofd, de orde, waarin voor elke liturgische handeling de tekst is vastgesteld, te verwarren. En strikt genomen gebeurt dit hier. Toch zou ik het in dit geval niet gaarne veroordeelen als onliturgisch. Niet omdat het de heer Diepenbrock is die het doet. Deze heeft zich, wil hij voor de Kerk schrijven, evengoed aan de wetgeving der Kerk te houden als de obscuurste sollicitant van het *Nihil obstat* der kerkelijke keuringscommissie, op straffe van tegelijk met de kerkelijke ook de kunstwaarde zijner kerkmuziek in gevaar te brengen. Maar menschelijke wet kan de rechtsbeginselen in hun toepasselijkheid nooit uitputten. Daar blijven altijd gevallen buiten de grenzen liggen, die zij getrokken heeft, hetzij omdat zij ze niet heeft voorzien, hetzij omdat zij ze als te exceptioneel gemeend heeft te mogen verwaarloozen. Dit laatste geval nu lijkt mij hier aanwezig. Hier is de orde der tekstwoorden niet slechts verbogen maar werkelijk verbroken, dit is klaar; doch de ideëele inhoud dier woorden, de tekstgedachte, komt juist door die breking in nog treffender licht. De tekstgedachte toch wijst ontegensprekelijk direct op het ontzaggelijke Mysterie, het Wonder der wonderen, dat nu aanstonds in het heiligdom wordt voltrokken. En dat wordt door dit *Sanctus* aan het einde zóó diep van gevoel en zóó machtig van uitdrukking verklankt, dat men ook zonder het teeken der altaarschel te hebben gehoord de oogen opslaat en met groote godsvrucht zegt: ‘Mijn Heer en mijn God!’

Het laat zich moeilijk denken, dat het noodig zoude zijn, eventueele kerkcomponisten, die zich ook tot dergelijke vrijheden gerechtigd achten, op te merken, dat zij zich op deze regels niet mogen beroepen. Toch zij die opmerking meteen maar gedaan. Want moeilijker te beseffen schijnt, dat doordringende visie, verhevene inspiratie en machtig uitdrukkingsvermogen gaven zijn aan slechts heel enkelen

toebedeeld. En met die gaven moet rijkelijk zijn bedeeld wie de majesteit van het liturgische woord zoo diep peilen durft; anders - de spreukendichter heeft ons gewaarschuwd - wordt hij door de glorie ervan omvergeworpen. Ook aan een geest zoo kunstbegaafd als Diepenbrock kan zulks overkomen en..... is het overkomen, gelijk ik meen nog te kunnen laten zien.

Boven het *Benedictus* staan als motto de woorden uit het Sint-Jansevangelie: ‘Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum’. Het verband daarvan met de toonzetting heb ik niet kunnen achterhalen. Naar ik van den componist mocht vernemen, heeft hij zelf op de keuze dezer opschriften niet den minsten invloed uitgeoefend, tenminste niet opzettelijk.

Nadat het orgel even ten overgang het Sanctus-thema heeft laten hooren, zingen de gezamenlijke tenors unisono het *Benedictus qui venit in nomine Domini* op het hier volgende thema.

Daarna volgen de barytons met hetzelfde thema een kleine sext lager ingezet, maar met een schoone verheffing bij *qui venit* tot de kwart omhoog geheven. Dan, wederom een toon lager, de bassen. De eerste tenors komen nu met een tusschenzin van anderen doch verwanten inhoud en van karakter veel meer Diepenbrocksch dan de hoofdzin. Eindelijk, in klein koor vierstemmig met matige polyphonie,
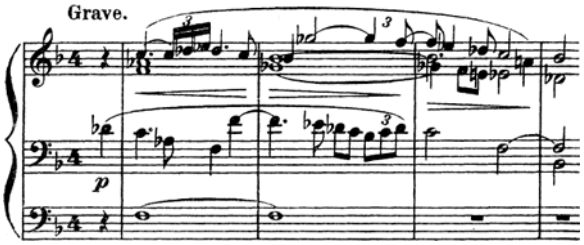
opnieuw het thema. Plots valt daarop het tweede koor in met het uitbundige *Hosannah* uit het *Sanctus*, maar in minder uitbundige stemming thans. In het orgel klinken de herinneringen daaraan wederom zacht na en men meent, dat de toondichter gezegd heeft wat hij te zeggen had. Maar men vergist zich. Nog eens treedt het thema op, vierstemmig in het eerste koor, en dan nog eens met haast geheel dezelfde vierstemmigheid in beide koren te zamen. Nu is het stuk werkelijk uit.

Ik vind deze Benedictus-compositie het zwakste gedeelte der mis. Reeds het thema is weinig sprekend, het eerste lid ervan zelfs een weinig banaal, en het tooverachtige clair-obscur der orgelbegeleiding kan dit gebrek niet verbergen. Maar de wijze, waarop het thema driemaal na elkander geexponeerd wordt, zonder eenige verwerking of ontwikkeling nagenoeg, alleen met het hier weinig opvallend kleurverschil van de drie soorten der mannenstem, doet waarlijk eenigszins denken aan de tautologie, waaraan de inspiratie van Gounod, als hij oratoriums schreef, placht te lijden. Belangwekkender wordt de toonzetting daar waar de stemsoorten tezamen komen om elk, naar haar eigen aard, het thema te illustreeren. Ook dan echter komt men niet onder den indruk, dien men, na de groote ontroeringen reeds beleefd, verwachten en wenschen zou. Integendeel, door het, hier pijnlijk onverwachte, reizang-motief op *Hosannah in excelsis* wordt de stemming veeleer verstoord. En dat, terwijl de toondichter zelf in zijn Sanctus-hosannah de materialen had opgelegd voor een Benedictus-hosannah aan het eerste genoegzaam verwant en toch geheel eigenaardig! Wat hem hier kan hebben bezield, is mij een raadsel. Of was de bezieling soms verflauwd? Het *Agnus Dei* bewijst anders, dat zij van uithoudingsvermogen krachtig genoeg is geweest. Maar - en dit is erger - wat voor tekstopvatting heeft hem er toch toe gebracht, om na dit Hosannah nog eens dàt *Benedictus* te komen zeggen? Zonder twijfel eene oprecht gemeende, doch, naar mij voorkomt, in dit geval eene, die niet den

minsten grond vindt in den tekst zelf. En dus eene, die, ten opzichte van zoo eerbiedwaardig heiligdom als de liturgische tekst is, ongewettigd moet blijven heeten. Hier kan de wet geen exceptie erkennen. Hier blijft de regel door het Motu proprio gesteld gebiedende eisch.

Het *Agnus Dei* draagt tot opschrift de priestelijke woorden bij de vermenging der Heilige Gedaanten: ‘Haec commixtio et consecratio Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat accipientibus nobis in vitam aeternam, Amen.’ De vinding is zeer gelukkig en de uitvoering stijlvol, gelijk niet anders te verwachten viel. Zeer hinderlijk is echter de schrijffout ‘nostri Domini’ in plaats van ‘Domini nostri.’ Bij deze gelegenheid zij opgemerkt, dat er ook meerdere niet minder hinderlijke drukfouten voorkomen in het notenschrift der overigens zoo keurig verzorgde uitgave.

De toonzetting begint met een paar orgelmaten van wijding vol. Dat hebben ze weer te danken aan een van die mooie, diep gevoelige melodieën, waaraan de ziel van dezen toondichter zoo rijk is. Ik kan de bekoring niet weerstaan ze te laten zien en vraag bijzondere aandacht voor de fraaie imitatie van de hoofdmelodie door de orgelsopraanstem.

Het eerste koor zet nu in vierkwartsmaat het *Agnus Dei* in op het hoogtepunt der voorgespeelde orgelmelodie. Het tweede koor sluit aan in viertweede maat met *Qui tollis* op een expressief thema dat onmiddellijk beantwoord wordt

door den solotenor en door stemmen uit het eerste koor. Op *mundi* komen alle koorstemmen tezamen. De beweging wordt thans alla breve en een weinig levendiger. Met groote bewogenheid zegt de solotenor daarin het *miserere*, de harmonie is nu naar cis opgeschoven. Het eerste tempo keert terug. Wederom de stemmingrijke orgelinleiding, waarop het eerste koor zijn tweede *Agnus Dei* laat volgen, nu met een weldadige wending naar fis. De tintenwisseling staat niet stil, terwijl de lijnen zich nagenoeg gelijk blijven. Bij het derde *Agnus Dei* komt er een groote rustigheid als een voorsmaak van den vrede, De solotenor heft het aan, zwevend op het kwartsextaccoord van b-groot, waardoor op eens een wonderzachte lichtlijn komt golven, het thema uit het *Kyrie*. Volstemmig maar ingehouden verklinkt het *peccata mundi* en de solotenor spreekt uit, wat de toonzetting van dit laatste *Agnus Dei* van de eerste maat af vervult: '*Dona nobis pacem*.' Maar daarmede kan niet het laatste woord gezegd zijn. De idee is te rijk aan onmetelijke vergezichten. Een orgeltusschenspel verklankt, hoe de gedachten zich verzamelen. Klaar en beslist in een prachtig dalende beweging herhalen de vereenigde koren het vredesgebed. Ze verdeelen het onderling en geven de stukken elkander te genieten. En dan vereenigen zij zich nogmaals in hun eenparige, door niets gebroken vierstemmigheid, als om te besluiten: 'Dona nobis pacem.' Maar de solotenor is nog niet bevredigd. Hij herneemt de woorden, met een accent op *dona*, waarin het 'desiderium' zucht, het smachten naar wat te missen zoo smartelijk valt. Hij is de fijn- en kleingevoeliger enkeling. De gemeenschap echter gevoelt slechts de grootere aandoening van de hoop, die zich nooit beschaamd weet. Zij beëindigt het gebed om Gods vrede in rustige berusting.

Doch hiermede is de toonzetting niet ten einde. Vivace (quasi allegretto) stemt de solotenor een *Amen* aan op de hooge fis, grondtoon van het accoord, met machtige aanzwelling en opstijging naar de kwint van d-groot. Dit

Amen wordt in het orgel zeer teekenachtig toegelicht met het reizang-motief van *Hosannah*. De koorstemmen komen er een oogenblik in opgewondenheid door. Maar het duurt slechts even. De solotenor houdt zijn eigen gedachte vast en brengt er de koren mede tot bezinning. Met deze gedachte, plechtig verlangend, smeekend en vast vertrouwend tegelijk, sluiten zij, terwijl in het orgel de reizang nog blijft nadartelen, immer verder af, totdat hij in den grond schijnt te verzinken. Nu duikt een laatste herrinnering aan het vredesgebed op en in een lang fis-groot accoord tertsligging verklinkt het spel.

Wat van dezen inval te zeggen? Van absoluut-muzikaal standpunt uit kan men er een zekere geestigheid, in den edelen zin van het woord bedoeld, niet aan ontzeggen. Doch hier vooral mag men met Richard Strauss wel vragen: Weet iemand, bij geval, wat absolute muziek is? De handeling der H. Mis is, ook zuiver aesthetisch beschouwd, een zoo onaantastbaar kunstgewrocht, dat alleen onwetendheid of erger op de gedachte kan komen, er een woord van af te nemen of aan toe te voegen. Dit eigenmachtige *Amen* is, ook zonder meer, een grove aesthetische vergissing.

Maar, aangenomen dat het er door zou kunnen, dan nog lijkt mij de muzikale gedachte, die er in gelegd wordt, onaannemelijk.

Dit Hosannah-motief, in het *Sanctus* zoo psychologisch treffend uit den muzikalen gedachtengang gegroeid en dientengevolge dáár zoo effectvol, valt hier geheel uit den toon en kan slechts den niet bedoelden indruk maken van een zekere lustigheid, als men wel verwacht in het ‘himmlische Leben’ van Mahler's vierde, maar niet bij dit liturgische gebed om den vrede, die aan het kruisoffer ontbloeit. Daarom kan, naar mij voorkomt, de fout niet verholpen worden met in plaats van *Amen* het woord *pacem* onder te leggen of den geheelen volzin *dona nobis pacem*. Aldus zou men slechts een uiterlijke correctheid bereiken, die niet kan verbergen den buitensporigen geest hier binnengevallen. 't Is inderdaad

jammer, dat de componist met dezen zonderlingen inval zijn grootsch toongedicht besluit. Want als een grootsch werk van machtige, diep godvruchtige, waarlijk liturgische inspiratie heb ik deze mis bij het bestudeeren ervan hoe langer zoo meer leeren kennen, ondanks de enkele afdwalingen, die ik gemeend heb te mogen aanwijzen. Ik ben mij bewust, bij het lezen der partituur nog vele schoonheden over het hoofd te hebben gezien. Slechts het hooren ervan in goed verzorgde uitvoering kan ons haar volle schoonheid openbaren. Laat ons hopen, dat het den componist gegeven moge zijn, de middelen te vinden, om ons die zieleweelde nog eens te schenken. Benijdenswaardig de dan celebreerende priester en mishoorende schare!

J.A.S. VAN SCHAIK.

Liederen

Heuvels in blije rijen,
Heuvelreeks van mijn land,
Ruig van woudgroene meien,
Blond met koren beplant.

Heuvels, waar ik op staarde
Uit den tuin mijner jeugd,
Heuvels, naar ik verjaarde,
Diepere vreugd mijner vreugd.

Schoon heeft u God geschapen
Rond het gelaat van mijn land,
Schoon als de droom in mijn slapen,
Schoon als een bloem in mijn hand.

Zacht is de lijn uwer glijding,
Zacht is uw hellend gebaar,
Of het een streeling en wijding
Over mijn wimperen waar.

Tempel voor stille gebeden,
Heuvelend veld vol gezang,
Gulden huis van dien vrede,
Waar ik vast naar verlang.

Ver in de verte van droomen,
Tegen een wondere lucht,
Laat gij uw ruggen loomen
Als een verstild gerucht,

Spant gij uw stolpende prachten,
Heuvels zoo rijk bezond,
Gij, van al mijn gedachten
De eindlooze achtergrond.

De lucht houdt na den zonnegang
Het late licht nog stonden lang
Met parelblanke handen,
Boven 't gelaat der landen.

Het zijgt als schoone heugenis
Van vreugd, die louter schoonheid is,
In 't water mijner droomen.
De nacht wil maar niet komen.

De geuren zweven op den wind,
Die voor zijn uur geen sluimer vindt:
Het koren en de boomen
Gaan praten in hun droomen.....

Te midden van het koren
De weg, doorgroefd en trouw:
Bezijden langs de voren
De bloemen rood en blauw.

Het leeuwerikt en merelt
Van de'een naar de'andren kant.
Daarachter ligt de wereld!
Maar ginds het beter land.

De hooge velden rijpen;
De lucht ligt klaar en stil. -
Ik kan maar niet begrijpen,
Hoe 't nog niet komen wil.

De ruige velden roest de rijpe haver
Met plekken bruimgeel goud.
Ten avond zwijmde 't heete zongedaver,
Nu 't misten koelte dauwt.

Er droomt een blauw waas tegen 't drevenloover,
Teer begordijnd met grijs.
Het volle graan zakt moe geleefd voorover
En wacht gedwee de zeis.

O, stil nu kunnen, met gevouwen handen
En vrede van begrijp,
Verzuchten: Haal den oogst in van uw landen,
Mijn God... uw graan is rijp.

De regen drupt van de daken
En klatert bobbels in 't vat;
Ik wilde wat zeggen, wat zingen....
Maar 'k weet niet, 'k weet niet wat.

Een merel schreeuwt in de struiken,
De lucht hangt zwaar en stil;
De druppels spoelen de ruiten,...
Ik weet niet wat ik wil.

Ik wilde gelukkig wezen,
Gelukkig boven maat...
En weenend moet ik beleven,
Hoe 't langzaam wintren gaat.

Aan mijn Vader

Vader, toen ik voor 't eerst, voor langen tijd
Verlatend 't ouderhuis, den vreemde in toog,
En lustig zingend heenging, heeft uw oog
Verborgen tranen in den nacht geschreid.

Gij wist van 't lang verlangen dat mij hief,
Gelijk de golven die 'k mij willig gaf:
Gij wist hoe 'k van mijn eerst begeeren af
Dit wilde, - en liet mij gaan. Gij hadt mij lief.

Maar dan weer met een zucht hebt ge u bekend:
‘Zoo gaan zij heen! Hoe werd om hen gestreefd,
Mijn kindren. Zie: zoo heb 'k genoeg geleefd.
Nu wachten we, eenzaam weer als eens, het end.

Dat is het leven!’... Vader, sinds verstond
Ik heel uw smart; maar beter sinds ik her
En der en zonder liefde doolde, en ver
Niet eens weer ergens uws gelijke vond,

Werd me eerst gehéél uw diepe liefde klaar.
Want sedert heb 'k gemist uw stille zorg, -
Daar 'k vroeger veilig steeds mijn voorhoofd borg
En mijn bedruktheid in uw handenpaar.

En 'k leerde u kennen, daar ik sedert zag
Hoe 't leven de andren, de arme menschen, knecht.
Gij smeedde 't, op uw aanbeeld neergelegd
In heet verduren, àl met slag op slag

Tot schoonheid van getrouw voleinden plicht.
Nu ken 'k de waarde van 't eenvoudig werk
Door u voltrokken, stille Dulder. 'k Merk
Eerst thans den vrede van uw aangezicht.

Want donker zwoegend, smetloos zonder blaam
Volbrengen 's levens altijd zware taak, -
Bemeelijd door den vriend, en even vaak
Belachen om een rein-bewaarden naam, -

En niets te winnen dan 't vergrijsde haar,
Verwinterd vóór den tijd in zorg en nood, -
Slechts dat is adel, is in waarheid groot
Een heerlijk zijn, hoe weinig 't aanzien waar'.

Vader, ik leerde beter u verstaan
En meer beminnen, om mij zelf niet meer
Maar gansch om U, om de ongesproken leer
Van heel uw wandel: die leidt mij voortaan.

Zie, dit is 't leven: dat, wie trouwlijk streeft
Naar 't goede en schoone, van geen feil bewust,
In 't eind getroost zijn oogen sluit ter rust
En weet, dat hij niet heeft vergeefs geleefd.

FELIX RUTTEN.

Groei der dichtkunst

IN Van Schendel's *De Berg van Droomen*, verhaalt onder veel moois een der personen het volgende:

‘Lang geleden kwamen (de menschen) voor het eerst te zamen, lachend en blijde, want de landen waren heerlijk en goed, vol boomen en planten en heldere rivieren. En zij klapten in de handen en dansten met elkaar heel den dag. Maar den morgen daarna namen zij hun ploegen en hun ossen en maakten akkers van de landen, allen, oud en jong, behalve die eene die het lied moest vinden; zij werkten gestadig van vroeg tot laat, en dien avond waren zij te moe om te dansen. Maar hoor, terwijl zij in een kring samen zaten te eten, klonk er onder de boomen een mooi geluid, grooter en warmer dan van den nachtegaal, een meisje in den kring ontroerde en stond op en ging schreiend heen. Toen hoorden zij dat het de stem was van één hunner knapen, van den jongste, den schoonste, een lichtzinnige jongen die lachen kon om niets of schreien om niets, die naar de wolken liep te kijken als er moeilijk werk was te doen en dwaze dingen zeide of met de kleinsten speelde wanneer de ouderen ernstig spraken. En sommigen die hem hoorden knikten tevreden, behaagd door het gelukkig geluid. Toen zij vroeg in den morgen weer naar hun akkers gingen riepen zij hem mede dat hij den ploeg zou drijven. Maar hij lachte en maakte het mooie geluid dat hij verzonnen had. En terwijl zij bezig waren met de kracht van hun armen, zweetend en hijgend, glimlachten zij soms tot elkaar of keken zij even naar waar zij hem hoorden, dan hier, dan daar, achter de boschjes of beneden bij de rivier, en sommigen neurieden mede en zij voelden de vermoeidheid van hun armen niet. Zoo was het iederen dag van lente en zomer. Dan kwam de tijd dat zij de vruchten, die zij gezaaid en verzorgd hadden, die zon regen en aarde hadden doen groeien, verzamelen zouden. Toen liep de zingende jongeling van zijn stille plekken af tot het veld, en verbaasd, verrukt van den geurigen gouden overvloed nam hij zijn

armen vol halmen waar de dikke korrels uit vielen. Hij bond de schoven te zamen, vlugger, vroolijker dan één onder hen, hij nam ze op zijn rug en droeg er meer dan een ander naar de dorschplaatsen weg. Hij was de eerste die gebukt den vlegel zwaaide, de anderen speelden soms bij dit werk, maar hij zweeg en rustte niet; sommigen riepen dat hij nu zijn mooi geluid moest maken, nu de heerlijke oogst hier voor hen lag, maar hij bleef stil en werkte.

En aan het eind van al het werk, als het nieuwe koren in glanzende bergjes vergaderd was, maakten allen, mannen en vrouwen, zich gereed voor het feest van dansen en eten en drinken. Toen stond die jongeling op in hun midden, en hief zijn armen en zong. Dit was het eerste en het schoonste lied, en dit zal het hoogste lied zijn zoo lang er menschen leven'.

Het is een lang citaat, lezer, waarvoor ik uw aandacht heb moeten vragen. Wellicht hebt ge het mooi gevonden. Zeker trof U dat zinnetje over het meisje dat ontroerde, opstond en schreiend heen ging. Van Schendel is een fijn auteur. En toch heb ik dit brok proza niet afgeschreven om er Uw instemming voor te vragen, maar om het U aan te bieden als een tiepies staal, hoe velen, en daarbij lang niet de eersten de besten, een verkeerde voorstelling hebben van het ontstaan der dichtkunst. Want Van Schendel is met zijn gedroomde wereld niet de enige. Hij is slechts een uit velen: dichters en niet-dichters. 't Is de oude droom van een gouden tijd in het verre verleden, waarin alles nobel was en mooi, waarin alles goed was en alles rechtvaardig, waar elke bloem groeide voor elken mensch en elke gouden eikel voor ieder die hongerde, zooals Don Quichotte zich uitdrukte. Die droom leefde en leeft echter niet alleen in het brein van de overspannen ridder van de droevige figuur, maar herhaalde zich vroeger als nu in ontelbare variaties. Zelfs Giovanni Papini, de meest moderne der Italiaanse modernen, geeft op de eigen bladzijde, waarop hij zichzelf

als ‘Cerebralista’ aan zijn lezers voorstelt, een fantasie, die al eveneens als Van Schendel's verhaal geëigend is om ons op een dwaalweg te brengen bij onze naspeuring naar het ontstaan der dichtkunst.[1)]

Het antwoord dat de huidige literatuurwetenschap op onze kwestie geeft, is geweldig nuchter en ontnuchterend. Het vernietigt met één slag de voorstellingen van hen die in het verre ‘gouden’ verleden, in de ‘zonlichtklare morgen der tijden’, een volmaakte maatschappij met ideale mensen menen te bespeuren, die dromen van een plotseling ontwaken der kunst, een eensklaps opspringende poezie in zuivere vormen uit de bewogenheid der reine dichterziel van het onbedorven jonge mensengeslacht, gelijk b.v. Adam en Eva's zang en tegenzang in Vondels' *Adam in Ballingschap*.[2)]

Fantasie, fantasie, niets meer dan fantasie!

De gouden eeuw heeft nooit bestaan. De vroegere geslachten bezaten de gave der kunst niet meer dan wij. In potentie zijn de mensen van alle tijden aan elkaar gelijk in gaven van geest en gemoed, maar geen enkele kunstuiting of zij is uit de meest eenvoudige beginselen opgekomen. Daarna heeft ze zich geleidelik ontwikkeld, èn technies èn naar de inhoud, opklimmend tot zij - hetzij langzaam, hetzij in sneller tempo - in zuivere verhouding der diepste gedachte, der levendigste verbeelding en van het warmste gevoel met de elke nuancering weergevende en toch volstrekt harmoniese vorm, *het* volmaakte werk leverde, dat de natuurlike bekroning werd ener bepaalde ontwikkelingsfase, waarnaar geslacht op geslacht gestreefd had.

1) GIOVANNI PAPINI. *Il tragico quotidiano* pag. 6 en 8.
De man, ‘che non potè essere imperatore’, die aldra merkte, dat hij in zijn streven om de wereld te veroveren, geen enkele volgeling kreeg, zocht toen zijn keizerrijk in zijn eigen omgeving en zijn eigen hart en werd zodoende ‘de vader van alle poëten, de vader van alle metaphysici, de vader van alle dromers’.

2) Zie ook ALB. THIJM'S *Geboorte der Kunst*. Vgl. POELHEKKE, *Een Pionier*, blz. 51.

Zo hebben alle tijden, alle volken het hunne bijgedragen aan de ontwikkelingsgang van de kunst. Daarin zijn zij allen één. Daarin zijn wij verbonden met onze vroegste voorouders. Hun verbeelding werkte niet anders dan de onze. Ons hart klopt gelijk het hunne heeft geslagen. Wat hen ontroerde, beweegt ook nu nog onze ziel. Maar de gang der historie is niet die van het volmaakte naar het minder volmaakte. Wij zijn geen verbasterd geslacht. Wèl zijn er tijden van verheffing en daling, tijden van sterke bloei en tijden van ineenzakking, tijden van krachtig opstreven en van dekadente verslapping, maar de grote lijn der kultuur-historie, van de allervroegste, aller- allereerste tijden af, gaat òp. Elk geslacht laat aan het volgende een erfenis na, die, goed gebruikt, tot vooruitgang voert.

Ik weet het wel, dat we hier een buitengewoon gekompliceerd verschijnsel behandelen en vooral: dat de kunsthistorie der laatste eeuw die van zoveel narigheid verhaalt, dat ook veel huidige, meermalen uitermate ongunstige verschijnselen dit betoog op de eerste aanblik schijnen te verzwakken, maar wat maakt op een historie van duizenden jaren een eeuw of wat uit? Stijging is er tòch! En onze tijd, die ik dezer dagen elders nog ‘stuurloos’ noemde, gaat toch, steeds meer bewust, streven naar een vaste levenshouding. De geweldige gisting getuigt het. Het quasi-idylliese tijdperk der rustige rust is voorbij. De geesten zoeken hun weg. En waar gezocht wordt, met ernst en volharding, daar moèt de toekomst resultaat brengen. Dat bij dit streven niet slechts de kunst om haar medewerking gevraagd wordt, maar dat deze ook leidend optreedt, stemt tot blijde verwachting.

Niets blijvends groeit ineens. Ook het huidige inzicht in het wezen der dichtkunst, - een inzicht voor een belangrijk deel gebaseerd op wat we van haar oorsprong leerden - kon niet plotseling komen. Daartoe had de geïmporteerde heerlikheid der Renaissance met haar felle glans de ogen te sterk verblind. Die ogen waren te straf gebonden in

de ban der uitheemse schoonheid en zagen het eigen wezen van de eigen stam en de eigen natuur niet, doordat ze een paar eeuwen lang zich niet konden onttrekken aan de bekoring der fascinerende vreemdelinge. Eerst moest die schitterglans verbleken, langzamerhand, eerst moest de obsessie wijken, eerst de suggestie worden verbroken. Niet eerder geschiedde dit, - was het eerder mogelik geweest? ik weet het niet - dan toen de tot gepolitoerdheid verworden overvolmaaktheid van de uiterlike vorm steeds armzaliger inhoud moest dekken. Toen week de betovering en raakten de geesten vrij. Ze keken nu van de ver-idealiseerde Oudheid - die in haar ware grootheid maar door heel weinigen gekend en begrepen was - naar hun eigen omgeving en vonden daar... de elders gezochte poezie vlak bij.

Men weet hoe het bij een plotselinge ontdekking pleegt te gaan. De blijdschap over het nieuw verworvene vervult dan zodanig hart en hoofd, dat een bezonnen oordeel moeilik valt. Dan is het oude niets meer en de verering van het nieuwe wordt niet minder eenzijdig dan die van het oude was. Als echter de nieuw ingeslagen weg maar de goeie hoofdrichting uitwijst, kan dat geen blijvend kwaad. Op de duur komt dan alles terecht. Mistasten is nu eenmaal het lot van de zoekende mens. Blijft echter de kritiese zin levendig, dan volgt de ene korrektie na de andere en nadert men steeds meer de waarheid.

Zo is het gegaan met de literatuurwetenschap. Jong van jaren, heeft die al veel bereikt. We zijn er echter nog lang niet. Zowel wat de psychologie der kunst als wat het onderzoek naar haar oorsprong aangaat, staan we nog slechts aan het begin van het onderzoek, maar, dit mogen we met gerustheid zeggen: we zijn op de goede weg. Die weg heeft Herder gewezen toen hij in de 18e eeuw zo krachtig ging ijveren voor de volkspoezie, welker betekenis vóór hem maar door een heel enkele werd begrepen. Herder beriep zich daarbij op de beroemd geworden plaats bij Montaigne, in het 54e zijner *Essais:* ‘La Poësie populaire et purement

naturelle, a des naïvetés et graces, par où elle se compare à la principale beauté de la poësie parfaite selon l'art: comme il se voit ès villanelles de Gascongne et aux chansons, qu'on nous rapporte des Nations qui n'ont cognoissance d'aucune science, ny même d'escriture'.

Herder ging verder dan zijn voorganger. Voor Montaigne was *de* poëzie nog de 'poësie parfaite selon l'art'. Herder keerde het om en verkondigde de stelling; *de* poezie, de volmaakte, is de volkspoezie, ontstaan in het verre verleden uit de oorspronkelike volksziel, die ze schiep als zuivere schoonheid. Daarom luide de leus: terug naar de volkspoezie de bron en het toonbeeld van alle Dichtkunst.

De leus was goed. Maar niet in haar allesomvattende algemeenheid. De grote fout was, dat zij alle ontstaan van poezie in één formule wilde onderbrengen. Met één algemene beschouwing werden zowel de wording der poezie als haar wezen gekarakteriseerd. Dit nu was te ver gegrepen. De latere onderzoekers hebben het steeds meer aangetoond. Dat was trouwens à priori te verwachten. Poezie is de resultante van veel komponenten van verschillende aard. Zij ontspringt niet alleen uit psychologiese bronnen maar uit physiologiese tevens, zij wordt bepaald door stoffelike en onstoffelike, door maatschappelike en persoonlike faktoren. Lokale omstandigheden werken mee. Vreemde invloeden eveneens. Wat uit zovelerlei komponenten ontstaat, moet wel op velerlei wijze geworden zijn. Zo is het inderdaad. Lied, epos, drama, fabel, roman e.a. zijn dan ook niet één-maal ontstaan en op uniforme wijze, maar meer-malen, vroeger en later, hier en daar, nu zus, dan zo!

Deze opvatting echter kon in Herders tijd nog niet bestaan. Maar de aandacht was gevestigd in de goede richting. Tussen de fantastiese brouwsels der romantiek door en onder haar invloed ontstond de folklore, die van studie der sagen en sprookjes welke zij in den beginne was, zich uitbreidde

tot zij het gehele leven omvatte. Het ontstaan der historiese kritiek, de opbloei der psychologie, der volkspsychologie vooral, deden het hunne. Nu zien we door de energieke arbeid van tal van harde werkers al velerlei vragen beantwoord, en weten we - dit is het voornaamste, - waar we heen moeten.

Want we zijn er nog lang niet. In hun ijver en door de vreugde over hun vondsten zijn er ook nu nog die menen *de* formule gevonden te hebben volgens welke alle poezie ontstaan is. Daartegen dient opgepast te worden. Als iemand beweert met éne theorie alles opgehelderd te hebben, geloof hem dan niet. Waardeer wat er goed is in zijn werk. Maar toets zijn beweringen en wees voorzichtig in het aannemen. Want het krioelt nog van problemen. Wees tevreden met de wetenschap dat er aan gewerkt wordt, en met de verwachting dat ze geleidelik zullen worden opgelost. Wellicht zelfs zijn er die steeds problemen zullen blijven.

Dit is echter al wel zeker, dat alle verhalen over de ideale voortijd en alle beweringen over de ik zal maar zeggen ‘mooie’ geboorte der poezie, fabeltjes zijn gebleken. Terwijl we dit neerschrijven, moet er echter onmiddellik worden bijgevoegd, dat we toch niet vergeten mogen hoeveel dank we verschuldigd zijn aan hen, die al zoekende en telkens dwalende, ons in staat hebben gesteld te komen tot het huidige inzicht.

Het zoeken naar de oorsprong der poezie heeft niet alleen studeerkamer-waarde. Herder begreep dat al. Zijn opvatting van het ontstaan der poezie, moest voeren tot het inzicht in haar wezen, tot een mening van haar maatschappelike betekenis. Op Herders theorie moest de daad volgen. Die daad heeft o.a. Goethe in volle heerlikheid gesteld. Goethe is veel aan Herder verschuldigd. Dat Goethe een representant van zijn volk is geworden, is mee te danken aan de wenken die Herder hem had gegeven.

Wij zien konkreter dan Herder. En al kunnen de literatuur-vorsers onzer dagen geen Goethe uit de grond stampen, toch heeft ook hun werken praktise waarde. Want het staat nu zo vast, dat ook de volkspoezie een ontwikkelingsgang heeft door te maken gehad, dat we verder terug moeten. Boven alles domineert de waarheid, dat poezie in haar eerste oorsprong en in haar verdere groei is: sociaal van karakter. Zij is niet *ontstaan*, in allereerste aanleg *ontstaan*, in die hoog verheven momenten van zielsverrukkend scheppen, maar is geworden uit physiologiese behoeften, uit onbewuste rhythmen-drang, uit nuttigheidsoogmerken meermalen, uit wetenswil en verklarenszucht. Ze is geworden uit vergissingen en misvattingen, uit gewoon huiselike dagelikse doeleinden. Zij ontstond om de arbeid te vergemakkeliken, om elkaar op verre afstand toe te roepen, om nuttige kennis aangaande de jacht of het landbouwbedrijf of de wisselende verschijnselen der natuur mee te delen en over te leveren. De straatkreet en de hoogststijgende ode zijn eindschakels van eenzelfde keten, niet minder dan de offerdansen van natuurvolken en de drama's van Shakespeare. De aangrijpendste klaagzang van Vondel bij de dood van een zijner geliefden is, in verre verte ja, maar toch werkelik verwant met de smartkreet die de wilde uitstoot bij het lijk zijner verwanten. Het met zwaar geluid breed-uitstromende epos is van dezelfde familie als de on-dits der minst-ontwikkelden en de subtielst-gestyleerde zielkundige roman.

Uit de nietigste oorsprongen dikwels is de dichtkunst gegroeid. Al hoger steeg zij op. Al dieper werd haar inhoud. Al meer-omvattend trok zij iedere gebeurtenis uit het mensenleven in haar kring, werd zij de weerklank van onze hoogste wensen, de weerspiegeling van ons nobelste streven. Zo groeide zij voortdurend. De techniek, eerst onbeholpen, werd vervolmaakt tot zij iedere aandoening onzer zielen vermocht te omsluiten.

Stijging steeds en overal!

Tot... de tijdperken van verslapping der menselike geestkracht intraden en de uiterlike vorm - in haar volmaaktheid gemakkeliker over te leveren dan geestelike spankracht - ging domineren. Dan traden holheid en rhetoriek op. Dan vierden de dekadenten feest. Dan hongerde de massa! Maar met de tijd herstelde zich het volk. De stam herleefde, herbloeide en de kunst meteen.

Zo is de eeuwig werkende wet der wisseling.

Maar in die wisseling blijft als werkelik bezit de eenmaal verworven, en gemakkelik over te leveren techniek. En de door God gezegende die in zijn hoofd en hart een wereld van gevoelens en beelden draagt, vindt daar gereed liggen: het Materiaal om zijn schepping uit op te bouwen.

Ik stel me voor in enige op zich zelf staande artiekelen deze algemene stellingen te demonstreren aan de ontwikkelingsgang van enkele afzonderlike dichtsoorten. Wat daarbij vooral zal blijken - het dunkt mij wenselik dit nù reeds op te merken - zal wezen, dat zij die misschien betreurd hebben, dat hier al weer de wetenschap een mooie droom verwoest, te vroeg klagen. Want de werkelikheid die we zullen leren kennen is niet alleen buitengewoon belangwekkend, maar ook schoon. Er is weinig wat aan imponerende schoonheid kan halen bij het schouwspel dat de worstelende en.... zegepralende menselike geest biedt. Schoonheid toch is allereerst waarheid; niet zoete liefelikheid, maar levende werkelikheid. Schoon is de stijgende ontwikkeling van de mens, schoon is het te zien hoe hij al meer de stof gaat beheersen, hoe de geest de materie onderwerpt en dienstbaar maakt aan zijn wil, hoe hij die materie bezielt, tot ze - levend geworden - de onbegrijpelike raadselen der menselike ziel vermag te vertolken, tot ze de COMMEDIA des levens vermag uit te beelden in de onvergankelike weelde der rijkste rhytmiek.

Nijmegen. Januarie 1916.

POELHEKKE.

Sociale beweging

INLEIDING - Het staat mij nog levendig voor den geest, hoe iemand in de jaren 1895/96 met allen ernst kwam vertellen, dat Dr. Schaepman bezig was de sociale kwestie theoretisch op te lossen en dat hij met zijn studie over twee, zeg drie maanden gereed hoopte te zijn. Niet zoo dwaas klonk destijds zoo iets in de ooren van menigeen, die de logische in-elkaar-zetting van een heel nieuwe maatschappij bestudeerde, zooals deze uitvoerig zoowel voor de arbeidersklas, als voor den handels-, industrie- en landbouwstand gevonden werd in de toenmalige Kölner Correspondenz van Dr. Oberdorffer en zijn school. Van socialistische zijde was men er met groot talent in geslaagd, een beeld te ontwerpen van een Toekomst-staat, en nu werd daartegenover het beeld geplaatst van den *Christelijken* Toekomst-staat.

Sinds dien eersten opzet, tot in bijzonderheden uitgewerkt, vindt men in allerlei sociale handboeken en studiën meer of minder scherp omlijnd een schets, hoe eigenlijk, als tegenhanger van onze tegenwoordige individualistische maatschappij- en staats-inrichting, een *echte christelijke* samenleving-, opgebouwd uit vakorganisaties en beroepsstanden, en een echte Staats-inrichting, ontwikkeld uit de cel, die men familie noemt, er uit moeten zien. Tegenwoordig zijn het vooral Italiaansche sociologen, die in dit opzicht opgeld doen voor katholieken in ons vaderland.

Ongetwijfeld zijn deze studies zeer belangwekkend en getuigen zij van een merkwaardig vermogen, zich in verre toekomst als een realiteit in te denken. En men kan zich voorstellen, hoe een vereerder van Dr. Schaepman werkelijk meende, dat een reus als hij er wel in slagen zou, alle nog duistere punten op te helderen. Maar zonder den Doctor te willen verlagen tot een louter Real-politicus, gelooven wij niet, dat hij zich ooit het hoofd over dit alles gebroken heeft; hij was te zeer historicus en in zijn openbaar leven te bewegelijk en te realistisch, om niet de vergankelijkheid en betrekkelijke waarde van bepaalde regeerings-vormen en

uiterlijke organisatie-middelen te beseffen en om niet bij elke hervorming zich tevens terdege af te vragen, wat met de concrete gegevens van het oogenblik het meest in 's lands belang en dat der katholieke emancipatie was. Een in menig oog alledaagsch, maar tenslotte zeldzaam en voor zoo'n meesleepend schrijver dubbel verdienstelijk standpunt! Zelfs heeft hij, hoezeer hij ook ten bate vooral van het katholiek onderwijs met Dr. Kuyper samenwerkte, toch nooit, voorzoover mij bekend is, propaganda gemaakt voor een staatsleer, die, van de familie uitgaande, reeds in het gezin-zelf een prototype vindt van den zuiveren constitutioneelen regeeringsvorm: namelijk in den vader het ongedeelde gezag, de Overheid; in de moeder de Staten-Generaal, pleitend voor de kinderen en tusschenbeide tredend, als de Vader-overheid te streng de teugels houdt; in de kinderen het volk, dat geleid en geregeerd wordt met moeder-Staten-Generaal als pleitbezorgster. Zelfs het vader- of huismans-kiesrecht werd even gemakkelijk door Dr. Schaepman aanvaard als hij het voor een ander individueel kiesstelsel prijsgaf, - al naargelang hij tot een oogenblikkelijke verbetering kans zag, - en waarschijnlijk van meening, dat het eigenlijke huismans-kiesrecht slechts zin kon hebben in een zuiver theoretisch geconstrueerden constitutioneelen regeeringsvorm, doch niet in een sinds lang door de praktijk vervormden parlementairen. Nu het vraagstuk van het vrouwen-kiesrecht naar voren komt, zou het van belang zijn, als een scherpzinnig denker, het gezin tot uitgangspunt nemend, zich er toe ging zetten, een nieuwen regeerings-vorm der toekomst als den meest logischen uit te werken en aan te bevelen. Men zou den vader kunnen nemen als type van Overheid, belichaamd in het mannen-parlement en de moeder als type van een vrouwen-Staten-Generaal, tegenover het mannen-parlement voor de rechten en belangen van het volk wakend, terwijl dan de vaders voor het parlement en de moeders voor de Staten-Generaal actief en passief kiesrecht zouden bezitten....

Hoe dit alles ook zij en worde, het is zaak, dat katholieken, die volop in het harde, werkelijke leven staan en leiding moeten geven aan onze sociale organisatie's, zich van een niet doctrinair, maar *principieel* en *fundamenteel* hoûvast verzekeren.

Daarom sta hier allereerst voorop, dat men èn theoretisch bij de uitwerking van sociale systemen èn practisch bij het nemen van besluiten, moet uitgaan van het *individu*, zooals het zich in de *werkelijkheid* vertoont, dus van den bestaanden historischen *mensch-persoon*, product van Gods Schepping naar Zijn beeld en gelijkenis. Dat concreet individu, die rëeele mensch-persoon moet zich in zijn geheel, naar ziel en lichaam, als een ondeelbaar geheel, een ‘individuum’, ontwikkelen en voltooien in zelfvolmaking. Elk individu, enkel en alleen 't individu heeft een onsterfelijke ziel van *oneindige* waarde. Op het geluk van ieder individu moet dus alle menschelijk sociaal streven gericht zijn.

Om wille van het individu, den werkelijk bestaanden menschpersoon is er het huwelijk en daarmée de familie, en niet andersom. Om wille van het individu is er de Staats-gemeenschap, en niet andersom. Om wille van het individu zijn er allerlei sociale organisatie's en vakvereenigingen, en niet andersom. Zegt Leo XIII het niet in een zijner en cyclieken, dat de bereiking van het hoogste individueele doel tevens het hoogste sociale doel behoort te zijn?

Met grooten nadruk hebben wij deze eenvoudige catechismus-waarheid willen neerschrijven. Verliest men dit uit het oog, dan gaat de practische werker scheef en loopt gevaar, hervormingen voor te staan, afgeleid uit philosophische abstractie's, zonder voldoende met de werkelijkheid rekening te houden.

Wanneer men nu den concreten menschpersoon gaat beschouwen, dan kan men, philosophisch te werk gaande, van dien persoon iets abstraheeren, afscheiden, wat in werkelijkheid niet gescheiden is. Men kan namelijk logisch uitschakelen van het individu, van den enkelen concreten

mensch, een gedeelte van zijn wezens-eenheid en dan, een logisch gehalveerden mensch als uitgangspunt nemend, een heel systeem opbouwen, - wat van Plato af tot Rousseau geschied is en nog altoos geschiedt.

Zoo hebben wij een tijd lang geleefd onder een liberalitische theorie, die te zeer de werkelijkheid uit het oog verloor, dat elk individu natuur-noodzakelijk een *sociaal* wezen is, en bij gevolg natuurlijke *sociale* rechten van het individu niet tot hun recht deed komen.

Zoo leven wij thans onder een veel verbreid en invloedrijk systeem, dat te zeer het sociaal karakter van het individu naar voren schuift en onder den schoonen schijn van eene *organische* maatschappij-ordening den menschelijken persoon van zijn volle persoonswaardigheid beroovend, hem verlaagt tot deel van een organisch geheel, een deel, dat ongeveer de beteekenis heeft en de functie's uitoefent van een afzonderlijk lidmaat ten opzichte van het geheele lichaam. Die organische maatschappij-ordening leent zich tot allerlei fraaie vergelijkingen met physische organismen, welker functie's allen door vaste natuurwetten zijn bepaald, maar zou consequent tot een straffe communistische en socialistische maatschappij-inrichting voeren, als niet het altoos weer bovenkomend nuchter inzicht in elken mensch een individu erkende met eigen, voor de gemeenschap onaantastbare vrijheden en rechten. Tusschen de liberalistische miskenning van 's menschen sociaal karakter en de socialistische achteruit-zetting van 's menschen zuiver-persoonlijke rechten staat de christelijke opvatting, die aan het *geheele* individu, zooals het in de *werkelijkheid* uit Gods scheppende hand is gekomen, recht doet wedervaren en alzoo evenzeer onaantastbare rechten en plichten van het eigen ‘ik’ erkent als onafwijsbare ‘sociale’ plichten en rechten. *Buitengewoon moeilijk* is het tot in bijzonderheden de juiste verhoudingen aan te geven tusschen hetgeen het eigen ik en hetgeen de organisatie toekomt. De beantwoording van dit vraagstuk vormt den inhoud van alle christelijk-sociale studiën en verklaart tevens

het verschil van inzicht omtrent de geoorloofdheid en wenschelijkheid van maatschappelijke banden en wetten. Zonder elkaar lichtvaardig van liberalisme of socialisme te beschuldigen, hebben wij naar beste weten de wereldordening Gods te helpen uitvoeren door te streven naar de volmaking en juiste ordening van 's menschen èn persoonlijk èn sociaal leven. Van overheerschend *practisch* belang bij het zoeken van juiste organisatie-vormen dunkt ons de inachtneming van het nationaal, historisch gevormd karakter van een volk, ja zelfs van de onderscheidene gewesten.

Elk volk heeft zijn eigen kenmerkenden geest, geboren en gegroeid uit overeenstemmend inzicht, gemeenschappelijke gevaren, gezamenlijken strijd voor de onafhankelijkheid, eenheid van taal en zeden enz. Dat alles is realiteit geworden in elk individu, droeg bij tot de vorming van een volk zooals het in werkelijkheid is. Zonder kennis van het volks-karakter en zonder bij organisatie-pogingen dit karakter te eerbiedigen en daarbij aan te sluiten zal elke organisatie verloopen of menschen omvatten zonder hersens en zonder karakter. Wij hopen, dat in deze rubriek mannen aan 't woord zullen komen, die met kennis van Nederlandsche menschen en toestanden, met eigen klaar inzicht in onze eigen werkelijkheid, ons den weg zullen wijzen in de sociale ordening van ons volk. Hoe voortreffelijk ook de voorlichting zij van allerlei buitenlandsche sociologen, en hoe nuttig het zij, daarvan nauwgezet kennis te nemen, dienen wij toch langzamerhand mans genoeg te zijn, ons huishouden zelf te regelen. En hoe juister daarbij in 't licht gesteld wordt, welke onze katholieke beginselen zijn, des te meer invloed zal van ons uitgaan ter versterking van onze nationale kracht.

Harderwijk.
J.G. v. SCHAIK.

Godefroid Kurth †

WIE als geschiedvorser en geschiedschrijver beiden school maakt en tegelijk als spreker en werker het volk richting geeft, wie als drietalig Belg - Luxemburger van geboorte, Waal van leven, Vlaming van begrip - zijn land vol partijen om zich verenigt, wie als leek in de hele Kerk wordt vereerd om zijn leer en zijn wezen, gezegend denker en dichter en leider in één persoon als een belichaamde synthese van waarheid en schoonheid en goedheid, die is een waardig meester voor ons harmonies gestemd orgaan. Een geestverwant bevestigde Kurth's volledige eenheid, of hij in de teksten de geschiedenis zocht, of hij dan in de geschiedenis Gods lessen onderscheidde, of hij eindelik in die lessen zelf een program voor de democratie vond.

Kurth heeft in België 't hoger onderwijs in de geschiedenis gevormd. We begrijpen, hoe hij, die niet als een Duits geleerde maar middelen voor 't grijpen had, integendeel zoveel voorwaarden tot studie zelf moest bewerken, aan 't eind van zijn leven 't jong Italië waardeerde, waar ook de omstandigheden nog geen algemene scholing mogelik maken. Hij begon Ranke's methode in Luik toe te passen met zijn cours pratique, het model voor andere universiteiten, want het Leuvens séminaire historique, zo verdienstelik om zijn verslagen, is een gevolg van zijn initiatief evenals het levenswerk van liberale professoren, die zijn leerlingen zijn geweest.

Het zilveren feest van zijn cursus in 1899 bewees de volle draagkracht van zijn invloed op de hogescholen, waarvoor het genoeg zegt, dat Pirenne dankbaar zijn meesters laboratorium beschreef. Zijn levendige, geestige herinneringen schilderen de ‘allure poétique’ van Kurth's privatissimum, dat ongemerkt over de termijn van twee uur heen duurde, tot het begon te schemeren en men ging opstaan, maar altijd bleef doorpraten. ‘C'est alors, vertelt Pirenne, que nous voyions, combien il est faux que le labeur de l'éru-

dition précise et minutieuse dessèche l'âme ou paralyse l'idée. Ces brillantes et rapides échappées ravivaient notre intérêt, nous ramenaient par un moment au grand air.'

Voor de techniese regeling van 't vak was allereerst kritiek nodig op de duizend en een liefhebbers, die uit louter geestdrift voor de geschiedenis de ergste aanslagen tegen de waarheid pleegden, zodat Kurth de stichting en leiding van 't tijdschrift 'Les Archives Belges' ondernam, om als paladijn van de wetenschap geregeld beulsdienst te doen.

Intussen gebruikte hij de genootschappen van de dilettanten weer als baanbreker voor de folklore, waarvoor hij anders de meewerking van onderwijzers, tegenwoordig bij ons zo gezocht, wantrouwde, omdatze de natuurlike vijanden waren van de volksgewoonten als uitdrukking van verouderde toestanden, die ze stelselmatig zochten te onderdrukken. Ten slotte bereikte Kurth bij de katholieke regering, die hem waardeerde, zoals hij de regering steunde, 't instellen van een histories doctoraat, dat in ons land nog altijd ontbreekt.

Kurth's eigen geschriften, waarvan in 1892 door vereerders al een catalogus was uitgegeven, die later moest verdubbeld worden, zijn buitengewoon veelzijdig, niet enkel voor de archivaris of linguist, de filoloog of theoloog of socioloog, maar ook meermalen voor iedereen te genieten zoals zijn lezingen aan de Antwerpse hogeschooluitbreiding voor vrouwen 'L'Eglise aux tournants de l'histoire,' in allerlei talen verbreid en in 't Spaans zelfs met een aflaat gepropageerd. Tegenover geleerden van 't slafelik handwerk, die geen oog hebben voor het oorspronkelike, doordachte en doorvoelde van zulke voordrachten, geldt het getuigenis van een Goyau, zelf een meester van geschiedbeschouwing over de Kerk, in zijn rijpe Kurth-studie (Revue des deux Mondes 1907): 'Je ne sais aucun livre qui donne une impression plus frappante du mélange de variété et d'unité, de souplesse et de stabilité, qui distingue la politique romaine.' En zou de geestelike, zowel intellectuele als spirituele waarde van zo'n werk niet tegen pakken noten

opwegen? Sommige bijziende kamergeleerden mogen zich Newman's waarschuwing aantrekken, dat het geheugen even erg tirannizeren kan als de verbeelding en dat blinde feitekennis een boekwinkel lijkt, waarvan allen profiteren behalve de eigenaar. In ieder geval is voor de karakteristiek van Kurth de lectuur van zijn principiële getuigenissen onmisbaar, ook tot verklaring van zijn bekroonde standaardwerken. Mocht Colenbrander zich voor een vakcongres eens tot typering van Lavisse, Pirenne en Lamprecht psychologies op zuivere gelegenheidsuitingen, een toost, een brief beroepen - waartegen natuurlik een veelweter protesteerde als niet ‘objectief,’! - dan ligt de historiese ‘bron’ voor de ontleding van Kurth met veel meer recht in zijn apologetiese lessen, waar zijn hele persoonlikheid met hart en ziel meespreekt, strijdbaar als een ridder zonder hatelik te zijn, zorgzaam als een vader zonder hinderlik te zijn, leerzaam als een meester zonder vervelend te zijn, het type van een apostel, waarvan zijn prachtkop met die zwarte ogen onder zware wenkbrauwen de ziel vertoonden evenals die arendsneus en die patriarchale baard zelfs het model.

Driemaal heb ik het populair boekje gelezen en telkens meer bewonderd in zijn pregnante zakelikheid, zijn kuise welsprekendheid buiten ieder ijdel gebaar, zijn klare bouw met geen versiering meer dan de redenering nodig maakt, zijn plastiese uitdrukkingen op hun plaats als een kapiteel aan een pilaar. Zuiver blijft de verhouding, omdat de meester alles gelijk beheerst, zich nergens met toevallige voorliefde verliest in kleinigheden, maar elke boog van 't gewelf sprekend met zijn fantazie kleurt, groot in 't ontwerp van 't geheel, fijn in de uitvoering van de delen, geen minder geleerde, omdat hij ook een wijze is, geen minder wijze, omdat hij nog een vrome is, vast in zijn beginsel als het middelpunt, vanwaar hij de wijde kring van verschijnselen des te beter overziet. De betekenis van deze lezingen, die naar de Evangeliese les ‘oud en nieuw’ verbinden door traditie en evolutie als de beide keerzijden

van één Kerkgeschiedenis te beschouwen, is niet zo schokkend geweest, maar zal ruim zo blijvend wezen als die voordrachten voor alle faculteiten van Berlijn, met Berlijnse reclame geïmproviseerd en gestenografeerd en gepubliceerd onder het orakel ‘Des Wesen des Christentums.’

Kurth zou geen ernstig historicus zijn, als hij zijn universele blik niet scherpte aan een speciaal gebied evenals een uitvliegende vogel iedere morgen zijn snavel aan dezelfde boom. Al zijn werken hebben hun uitgangspunt in één periode, door de heilige Ozanam ook zo gezocht: de vestiging van de Germaanse rijken en met name de jeugd van 't Frankerijk. Zijn gezichtskring gaat immers ver buiten de grenzen van zijn land, zover de proloog van de Saliese wet klinkt: ‘Vivat qui Francos diligit Christus,’! volgens hem ‘le premier cri par lequel l'âme belge s'est affirmée.’ *Clovis* heet een hoofdwerk van Kurth, die in de Parijse reeks ‘Les Saints’ daarom was aangewezen voor *Ste Clotilde* en *St. Boniface*. Zijn theorie is eenvoudig, dat de frankiese verovering een van de heerlikste openbaringen van de geschiedenis vertoont in de spontane vermenging van verschillende rassen zonder beroving of verdrukking door de weldadige broederschap van de Kerk. Daaraan dankte Frankrijk van alle landen de meest volstrekte eem heid in bevolking, betoogde Kurth uit zijn onderzoek van plaats- en familienamen, waarmee hij voor het middeleeuwse België ook het volslagen gemis aan taalstrijd bewees tegenover het anachronisme van Flaminganten, die hun beweging graag tien eeuwen terug voerden. Deze beschouwing heeft een schitterende keerzij: juist waar de Germaanse macht in de rasvermenging geen politieke persoonlikheid meer hield, kon die zo'n invloed op de volksliteratuur uitoefenen.

Daar is in 't technies deel van Kurth's arbeid een werk, waaraan de buitenstaander het onmisbaar belang van 't specialisme leert waarderen. Zijn *Histoire poétique des Mérovingiens* is een merkwaardige reconstructie, niet van feiten uit sagen, integendeel eerder van de oorspronkelike

poëzie uit het proza van de kronieken, die 't epos voor hun schijnbare historie misbruikten. Kurth is door rake kritiek gekomen tot het resultaat dat Clovis en Clotilde zonder grond staan zwart gemaakt voor sommige gruwelen, uit de wrede sagen in hun leven gedrongen. En nadat dus conservatieve apologeten zich hadden uitgeput om het bloed aan Clovis' gezalfde handen goed te praten, heeft de moderne historicus ze daar eenvoudig van schoon gewassen. ‘O 'k begrijp uw bedoeling heel goed, riep Salomon Reinach op een Seinebrug tegen Kurth, jullie willen Clovis laten heilig verklaren’! Naast zo'n belachelik commentaar van een anticlericaal mag de geloofsgenoot ook wel een gevolgtrekking uit dit voorbeeld maken, n.l. dat de kritiek evenals ieder instrument niet minder goed kan doen dan kwaad. Als de kritiek maar geen moderne vorm van sofisme betekent, is natuurlik in zich een ontdekking van de *waarheid* altijd iets goeds, mag het ‘opportuun of niet opportuun’ lijken naar Paulus' absoluut woord; maar zelfs voor de directe indruk naar buiten werkt de vorser meermalen veel goeds uit. Is b.v. de wetenschappelike overtuiging, dat Petrus op de Vatikaan bij zijn grafkerk is gekruisigd in plaats van op de Janiculus, waar een Schaepman nog aan geloofde, voor de volksdevotie geen winst? En hebben de Bollandisten, door de heiligen te zuiveren van zoveel ‘vrome’ leugens, waarmee middeleeuwers ze groter dachten te maken dan God ze zelf maakte, ze niet eerst voor onze vertrouwelike verering en bereikbare navolging geopenbaard en gered? Kurth verklaart dit proces in een populair boekje persoonlik: ‘La critique historique n'est pas toujours cette force purement négative, redoutée des hagiographes crédules; en détruisant des légendes invétérées, il lui arrive parfois de réédifier une vérité plus belle que la légende.’

De man van zulke diepe studies over het poëties leven van de volken moet een dichter zijn geweest, niet allereerst als schrijver van verzen op zijn tijd - verzen maken en dichter-zijn verhouden zich immers ongeveer als het lichaam

en de ziel van de Kerk en waarborgen elkaar evenmin bij ieder persoon, - neen als waarachtig ziener, die boven de feiten weet te staan, waaraan hij zich als vorser geduldig heeft onderworpen. Wat een dichter was Kurth! Mogen vakgenoten *Notger de Liège et la civilisation du Xe siècle* met *Chartes de l'Abbaye de St. Hubert* voor zijn degelikste werk houden, het publiek beschouwt *Les Origines de la civilisation moderne*, ook in 't Vlaams vertaald, trouw als zijn meesterstuk. Moderne beschaving staat bij Kurth, oorspronkelik hersteller van de traditie, gelijk met de beschaving van 't Christendom, dat met geleidelike werking op de samenleving toch de aarde heeft vernieuwd. De verdeling van de wereldgeschiedenis in twee tijdperken, vòòr en na de Verlosser van de mensheid, wordt door hem met alle middelen van de wetenschap toegepast. En een biezonder boekje, als zoveel van zijn werken in Parijs uitgegeven om hun internationale betekenis, beantwoordt de vraag *Qu' est-ce que le moyen-âge?* misschien niet zo systematies als Ehrhard's inwijdend werkje ‘das Mittelalter’, maar ruim zo suggestief. Hij verwerpt uiteraard het karakter van zijn liefste tijd als een tussenperiode, waartoe de naam middeleeuwen - in 1688 uitgevonden door een obscuur Duitser - nog altijd verleidt, en ziet in dat tijdperk niets anders dan 't begin van de moderne beschaving. Het geleerd bijgeloof in een plotselinge renaissance, die trouwens tegenwoordig hoe langer hoe verder wordt teruggeleid als om Kurth tegemoet te komen, verbleekt daarbij met de fabelachtige ontdekking van de mens en van de natuurdoor de humanisten. ‘Tout ce que la société moderne possède de durable et de fécond en fait d'institutions comme en fait d'idées, plonge ses racines dans les flancs mystérieux des premiers siècles chrétiens.’ De vraag daargelaten of Kurth genoeg onderscheidt tussen 't formeel bevredigende van de christengeest en 't materieel verrijkende van de antieke erfenis, achtereenvolgens politiek, wetenschappelik en artistiek in 't keizerrijk, in de scholastiek en eindelik

in 't humanisme geassimileerd, - in ieder geval begrijpt men, hoe hij naar Montalembert de humaniora wou kerstenen, waarvoor hij in een paar brochures pleitte.

De geschiedkundige leefde met heel de actualiteit mee. In zijn geboortestad Arlon begon hij dadelik na ‘Rerum Novarum’ zijn sociale kruistocht en in Luik zelf opende hij zijn voordrachten met een schriftelike beginselverklaring, waarbij hij zich beriep op de groeiende emancipatie, die hij in 't verleden las. Heeft in 't vervolg de Luikse school van katholieke sociologen historiese betekenis gekregen, dan zijn de lessen van de grote historicus, die uit het middeleeuws gemeenteleven een christelike toekomststaat projecteerde, daar onmisbaar geweest. En naast een bijbelkring, waar hij aan huis broederlik met studenten 't Evangelie bestudeerde, organiseerde hij zijn wandelende volksuniversiteit tot ergernis van 't liberale Luik, dat een revolutie vreesde. Vijf jaar stond hij op de bres en liet soms bij verkiezingen zijn verontwaardiging tegen de vijanden van de christendemocratie geweldig los. Een zinspeling op deze strijd tegen 't onmenselik kapitalisme bedoelt zijn stichtend antwoord aan de leerling, die hem bij 't verraderlik verlies van zijn fortuin beklaagde: ‘Och ik heb altijd de Mammon bestreden en nu wreekt hij zich op me.’ De Mammon wreekte zich ook gevoelig op zijn kameraad Pottier, die zijn toevlucht moest nemen in Rome, waar Leo hem aan zijn seminarie professor in de sociologie maakte met een universele invloed. Kurth bepleitte zijn zaak meteen in hoger beroep voor eucharistiese congressen en hoorde zijn lekepreken over Jezus' heiligdom als volkspaleis of de Communiebank als troon van gelijkheid toejuichen. Trouw beleed hij die denkbeelden op zijn eigen feest in 1906, toen zijn afscheid van de universiteit een algemene hulde uitlokte en de Staatsman Beernaert hem begroette als de edelmoedige denker, altijd bezig met de lotsverbetering van 't volk, toegewijd aan de vooruitgang in elke vorm, denkend aan alles buiten zich zelf. En zijn laatste

antwoord op alle lof voor zijn wetenschappelik werk was de verklaring, dat de vereniging van wetenschap en democratie onder leiding van 't Evangelie 't grote werk was van deze tijd.

Kontakt met het leven, invloed op de werkelikheid was een voorwaarde van zijn studie, die hij in 1884 onderbroken had voor het schrijven van een roman tegen de liberale schoolwet, al waagde hij daarmee zijn toekomst. Maar strijd was 't element van zijn ridderlike natuur: tête critique, coeur épique, zoals Duchesne hem in lapidaire stijl doopte. Een schoolboek voor vaderlandse geschiedenis - met zijn helden Clovis, Charlemagne en Godfried van Bouillon natuurlik in een lijst - gaf hem aanraking met al zijn jonge geloofsgenoten; en zelfs een hoogleraar, die de synthetiese werken van Kurth anders weinig waardeert, noemt het opgetogen ‘dat wondere boekje.’

Die liefde voor het aktuele, die eerbied voor de rechtvaardigheid, die zorg voor het volk maakten van de Waal een Flamingant. Aan 't eind van zijn leven leerde hij nog Vlaams praten, om de onderwijzers jaarliks in hun taal te kunnen toespreken; en als bestuurslid van de Vlaamse Kring in Rome verklaarde hij meermalen 't program van Frans van Cauwelaert te ondertekenen, terwijl hij de goede wil van de Walen altijd de eerste factor tot het slagen van de beweging noemde. Zo'n volledig Belg was wel de man om vrij kort vóór de oorlog een betoog te wijden aan *La nationalité belge*, waarin zijn beproefde landgenoten nu hun vaderlandsliefde 't best zien uitgedrukt en hun eenheid voorspeld. Veertig jaren geleden gaf hij zijn *Anthologie belge* uit, die de Franse literatuur van zijn land moest opwekken, wat niemand mislukt zal vinden, als hij de bewondering van Frankrijk zelf voor de Belgiese letterkunde bedenkt.

Kurth's universele belangstelling bleek uit zijn trekken door alle landen van Europa en verschillende daarbuiten, zodat een van zijn laatste uitgaven een reisverhaal van

Egypte was, uit zijn veelzijdige lectuur, zijn ruime omgang vooral. Hij kende Schaepman zo goed als von Hertling, Goyau zo goed als Jörgensen, ontving geesteliken en leken even vertrouwelik, had de voldoening van een pedagoog en een organisator in 't samenbrengen van geestverwanten. Eén bepaalde vriendschap - en wat is vooral bij oude mensen mooier dan vriendschap? - blijft me bij: Kurth en Toniolo, de historicus en de socioloog, beiden modellen van Kerkadvokaten, de beminnelike Toniolo minder strijdbaar, maar niet minder trouw dan zijn broeder in Christus. Wat was 't een geluk, van Pisa naar Rome te reizen of andersom en hun elkaars groeten over te brengen en dan hun ogen te zien schitteren van ideale solidariteit!

Het voorrecht om Kurth voor meester te hebben genoot ik min of meer op zijn wekelikse ontvangst, als hij gemoedelik achterover leunend in zijn studeerkamer een bont gezelschap boeide, altijd op peil, nooit in een rol, een priesterlik figuur, wat me midden onder geesteliken soms des te meer opviel. Want naast de leden van de Ecole française, toen alle zes voor 't eerst katholiek, zaten daar togen en pijen in de kring, zat daar een Pottier, door zijn vriend in Rome teruggevonden als kanunnik aan een Baziliek en leider van de vakbeweging, wel het vruchtbaarste werk tot behoud van 't geloof in de Eeuwige Stad. Twee veteranen op wacht in de residentie!

Wie de sterke potentie van de meester zo overziet, denkt aan al wat hij nog had kunnen doen. Met een driedelig werk *La Cité de Liège au moyen-âge* bekroonde hij zijn veertigjarige studie in Luik. De laatste woorden van de préface omvatte zijn levensprogram: ‘De toutes les besognes scientifiques la plus agréable est celle qui consiste à explorer le premier un domaine vierge et à y trouver les chemins’. Aan 't eind van zijn leven werkzaam op het hoofdtoneel van de geschiedenis, hoopte hij Rome in de middeleeuwen, dus 't tijdperk tussen Grisar's en Pastor's perioden, te behandelen en zo met die beide geloofsgenoten

samen de ontwikkeling van de Eeuwige Stad de christen-eeuwen door te omspannen. Scherp kon hij de ‘romanticus’ Gregorovius, die, voorzover hij nog als ernstig historicus geldt, de pausen in plaats van de gemeente beschreef in zijn ‘Geschichte der *Stadt* Rom,’ maar altijd weer gelezen en onlangs zelfs vertaald werd, stellen naast de vergeten von Reumont. De opkomst van de commune, 't municipio, die de democraat in Kurth zo boeide, beheerst immers de tegenwoordige historiestudie van Italië, 't land van de eerste burgervrijheid; en Rome beschrijven na zijn Luik was dan ook zijn hoogste droom.

Wij mensen zijn nooit tevreden. Omdat Kurth in zijn leven de arbeid van tien vervulde, zouden we hem geen tijdige rust gunnen?

't Epos van zijn leven liep in een tragedie uit: ziek in zijn lief vaderland, overweldigd door vreemden, waarin hij met zijn vorming dubbel pijnlik werd teleurgesteld. Zijn Nederlandse collega lag op zijn sterfbed te denken, hoe Kurth midden in de straten van Brussel de Duitsers in hun taal, zijn eigen moedertaal, toesprak als een Jeremias.....

De oorlog liefst buiten ons tijdschrift houden is een natuurlik wachtwoord van de redactie. Godfried is na zijn kruistocht eeuwig met God in vrede; en ik wijs over zijn graf heen naar een tijd, waarin volgens zijn lievelings-idee de strijd van rassen als van klassen, van landen als van standen is verzoend, door zijn geestelik testament te openen. Zo vereer ik een geheim, dat me persoonlik werd toevertrouwd in een jaar van algemeen wantrouwen. Het tekent de held in Kurth, dat hij zich boven stormen kon verheffen, al stond hij er midden in. Want heeft iemand de voorlaatste episode van de kerkgeschiedenis meegeleefd, dan hij, die hemel en aarde moest bewegen om de klassieke handleiding van de Bollandist Delahaye ‘Les légendes hagiographiques,’ niet voor niets aan hem opgedragen, te redden van een veroordeling, waarbij hij zelfs zijn oude bondgenoot Pottier tegenover zich kreeg. En bij

dat alles had hij 't vroom vertrouwen om het plan te ontwerpen van een nieuw internationaal katholiek geleerde-congres, zoals Brussel al eens had gezien en zoals alleen zijn land onder de steun van Leuven en de zegen van Kard. Mercier, die hem zijn sterven zou komen verlichten, in de algemene verwarring van 't ogenblik kon waarborgen. Helaas, in ander, in erger opzicht geeft juist België, eens door hem geroemd als ‘un terrain neutre et sacré où toutes les nations se rencontreront pour rivaliser ensemble dans les joûtes pacifiques de la civilisation,’ nu de laatste kans op een wereldcongres. Want hoe we ook hopen de broederschap onder de volken hersteld te zien, het vredefeest zal overal gevierd worden behalve op het slagveld zelf. Eer Engelsen en Duitsers zonder wrok en zonder wroeging samenkomen in Leuven!..... Deze nalatenschap van Kurth kan daarom uitsluitend overgenomen worden door Nederland, dat in zijn Katholieke Wetenschappelike Vereniging het aangewezen lichaam schijnt te bezitten om na de oorlog het *inwendig* vredeswerk te ondernemen met een congres van intellectuelen, waarbij de verzoening toch dient te beginnen.

Meester, mijn handen vouwen zich op de berg van uw werken vanzelf voor een gebed om Gods zegen over dit oeuvre posthume, gemengd wetenschappelik en maatschappelik als uw hele leven en door de toekomstige geschiedenis vast geprezen als uw meesterstuk.

GERARD BROM.

Staatkunde

Nederland -

Op het gebied der praktische staatkunde heeft Nederland een vrijwel onbewogen tijdperk achter den rug. Oeconomisch moge ons land zich min of meer aan den druk der tijdsomstandigheden hebben weten te ontworstelen, het maatschappelijk en ook het staatkundig leven verkeeren nog in een toestand van verstijving. Althans het heilig vuur van den strijd om de beginselen is nog niet opgelaaid, de zucht om hervormingstheorieën in daden om te zetten heeft zich tot heden op weinig sprekende wijze geopenbaard.

Verwonderlijk is dit niet. De toekomst is allesbehalve zeker; nijverheid, handel, scheepvaart, landbouw, zij weten niet, wat hun te wachten staat. De volkswelvaart wordt beheerscht door tal van factoren, die onberekenbaar zijn. De vraag, hoe 's Lands financiën in balans te houden of te brengen, is er eene, die ternauwernood aan het vraagteeken toe is. Onze internationale positie na den vrede is onbepaald. Hoe willen deze belangrijke elementen van onzekerheid en ongewisheid den moed geven, om plannen te maken voor de toekomst, om aan te sturen op hervormende maatregelen, zoowel in sociaal als in politiek opzicht? Van eene in het volksleven gevoerde krachtige actie is dan ook eigenlijk nog geen sprake. Redelijk en zielkundig is dit verschijnsel volkomen te verklaren. Het omgekeerde zou met de bekende Hollandsche degelijke nuchterheid te zeer in tegenstelling zijn.

De met dezen toestand niet geheel in overeenstemming zijnde Regeeringsinzichten doen daarom eenigszins eigenaardig aan. Met niet minder moeite dan bekwaamheid onze neutraliteit handhavende en botsingen met de belligerente mogendheden zooveel mogelijk ontgaande, is het huidig kabinet zich bewust van den ernst des tijds, van de bedreiging van alle zijden. Getuige ook het angstvallig vasthouden aan den eisch van bestendiging der zoo diep in het volksleven ingrijpende algeheele mobilisatie. De talrijke, elkander snel opvolgende verordeningen en maatregelen van

oeconomischen aard van het meest uiteenloopend karakter zijn een levend bewijs met welk een moeite en zorgen het bewaren van den evenwichtstoestand in de volkswelvaart gepaard gaat. Desniettemin achtte, blijkens de jongste Troonrede, de Regeering toch het oogenblik weder gekomen, om den wetgevenden arbeid te herbeginnen. Daarmede werd ook de politieke strijd ingeluid. Dat die oproep tot heden zoo weinig weerklank heeft gevonden, doet twijfel rijzen, of men daartoe niet te vroeg is overgegaan.

Het extra-parlementair kabinet heeft in het najaar van 1915 zijn voorstel tot grondwetsherziening, speciaal beoogende een zoogenaamde finale regeling van het kiesrecht, ingediend. Naar waarschijnlijkheid zal de Tweede Kamer dit ontwerp weldra in de afdeelingen onderzoeken.

De onderwijs-bevredigingscommissie is, schoon volgens een pers-communiqué heden de laatste, althans op één na de laatste hand aan haar eindrapport zou zijn gelegd, met hare taak nog niet, nog maar steeds niet gereed. Zoolang echter niet tevens eene herziening van art. 192 der Grondwet wordt aan de orde gesteld, kan men ernstige medewerking van de Rechterzijde aan Grondwetswijziging toch kwalijk eischen.

Met toetreding van het meerendeel der katholieke afgevaardigden is, na veel moeite, de eedswet door de Tweede Kamer aangenomen. Volgens het Regeeringsontwerp werd het afleggen van den eed vrijwel facultatief gesteld. Door een amendement-de Geer is het afleggen van eene belofte of verklaring mogelijk gemaakt voor hem, die schriftelijk verklaart, tegen het afleggen van eeden, ook wanneer een wettelijk voorschrift ze vordert, onoverkomelijke bezwaren te hebben, ontleend aan zijne opvatting omtrent den godsdienst. De praktijk zal moeten leeren, of deze bepaling zal beantwoorden aan de verwachtingen van hen, wier stem vóór het ontwerp daardoor werd verkregen. Eenige twijfel dienaangaande is wel gewettigd.

Van meer algemeene beteekenis is het wetsvoorstel op het

stuk der ouderdomsrente. Zijne middellijke bedoeling is, de Invaliditeitswet-Talma, dit forsche stuk sociale wetgeving, de beenen te breken en voorgoed van het tooneel af te voeren; zijn onmiddellijk hoofddoel, een staatspensioen in te voeren, een soort staatsbedeeling aan ouden van dagen, die behoeftig zijn zonder bedeelden te wezen, want deze laatste categorie moet ten laste blijven van armenzorg en liefdadigheid. Dit ontwerp is een zuiver politiek ontwerp van de slechtste soort. Eenerzijds berooft het den arbeider van een invaliditeitsverzekering, naar welke hij lange jaren tevergeefs heeft uitgezien. Anderzijds brengt het een aller-ongelukkigsten vorm van staatspensioen, waarvan juist zij zijn uitgesloten, die er het meest behoefte aan hebben. De linkerzijde speculeert op de aanneming van het voorstel, door de linksche Tweede-, op zijne verwerping door de rechtsche Eerste Kamer, om dan bij de Statenverkiezingen van dezen zomer de rechterzijde te kunnen bestrijden met de valsche leuze, dat zij het is, die uit afkeer van de democratie den werkman een hem toegedachten zorgeloozen ouden dag niet heeft gegund.

Met dat al heeft dezer dagen de minister Treub een knuppel in het hoenderhok geworpen. Deze krachtige en zelfstandige bewindsman met talent en temperament heeft in zijn kabinet een soort eigen noodpolitiek gevoerd van zuiver fiscalen aard. Vóór alles was het er hem om te doen, 's Lands door de aanzienlijke militaire en andere uitgaven ontwrichten financieelen toestand door eene afdoende belastingwetgeving te herstellen. Daartoe heeft hij een reeks van nieuwe belastingen voorgesteld. De gedachte, dat de desbetreffende ontwerpen niet met de noodige vlijt zouden worden in behandeling genomen, liet hem rust noch duur. Herhaaldelijk bleek, dat hunne spoedige afhandeling door het Parlement z.i. als zaak van de hoogste urgentie was te beschouwen. Nog vóór den vrede moest ons land eene belastingwetgeving hebben, waardoor het staatscrediet voor lange jaren op steviger basis werd gevestigd. Deze ernstige wil om vóór

alles de schatkist blijvend te versterken, domineerde bij dezen bewindsman zoo sterk, dat hij niet het wetsontwerp op de ouderdomsrente wilde in behandeling gebracht zien, alvorens hij goede gronden had om aan te nemen, dat de Tweede Kamer de noodige middelen zou willen voteeren, teneinde ook de kosten dier wet daaruitte kunnen bestrijden. De Tweede Kamer zou aan dien eisch wellicht zijn tegemoetgekomen, doch de Minister vergde daarenboven o.a. een voorafgaand sectie-onderzoek van de wet op de Pensioenbelasting, en legde aldus een stil ondergrondsch verband tusschen het ouderdomspensioen en de pensioenbelasting.

De sociaal-democratische fractie, in het besef, dat deze belasting voor een gedeelte zou worden opgebracht door de klasse der ouderdomsrentetrekkenden, heeft dezen eisch genoemd verraad aan het staatspensioen, en de motie Schaper, bedoelde samenkoppeling af keurende, heeft een meerderheid van eenige stemmen in de Tweede Kamer weten te verwerven. Een allerzonderlingst geformeerde meerderheid, waarbij van de partijen alleen de sociaal-democraten en vrijzinnig-democraten zich unaniem tegen dit onderdeel der politiek van den aangevallen bewindsman verklaarden; een meerderheid, berustende op zeer heterogene motieven, waarvan dat der sociaal-democraten er slechts één was, en die dus een onzuiver stemmingsbeeld vertoonde.

Men mag het aftreden van dezen sterken man, met initiatief en doorzettingsvermogen, betreuren. In dezen tijd is het bezit van bekwame en leidinggevende regeerders meer dan ooit geboden. Aan den anderen kant hoede men zich voor overdrijving. Zoo vele zoogenaamd onmisbare krachten bleken wel vervangbaar. Daarenboven valt over den aard en de wenschelijkheid van het complex der nieuw voorgestelde belastingen te twisten. Zij getuigen van een groot-, doch ook van een grootsch conceptie-vermogen? De cijnsplichtigen dreigen door de veelheid der op te leggen lasten gewoonweg te worden gekerfd. De vraag is, of eenige weinige, zij het dan ook niet malsche belastingen, niet den voorkeur zouden

hebben verdiend. Vergeten mag evenmin worden, dat het voortduren van dit ministerieel bestaan moeilijk vereenigbaar was met de voorwaarde, dat het overheidsgezag alleen behoort te worden gedragen door personen, wier integriteit ook in hun particulieren levenswandel boven alle verdenking verheven is.

Inmiddels is de ministercrisis met bekwamen spoed opgelost, en wel op geheel andere wijze dan de heeren van Aalst en medeonderteekenaars van het bekende adres zich waarschijnlijk hebben voorgesteld. Een eigenaardiger vertooning dan het aanbieden van dit smeekschrift is in politicis zeker zelden beleefd. Een groep onverantwoordelijke, buiten de politiek staande personen, die het beleid der volksvertegenwoordiging afkeuren en de Koningin verzoeken, den demissionairen raadsman der Kroon te handhaven trots de uitspraak der Kamer dat hare samenwerking met dien bewindsman onmogelijk is, een en ander vrijwel op gevoels-overwegingen gebaseerd! Dat de adressanten, nog wel niet de eersten de besten in den lande, zich tot dien stap hebben laten verleiden, is oogenschijnlijk vreemd. Toch loopt het verschijnsel parallel met de ongekend sterke particuliere machtsvorming, waarvan de tegenwoordige tijd weet te getuigen. Is bijvoorbeeld de N.O.T. niet een privaatrechtelijke organisatie met meer macht en gezag bekleed, met meer dwingenden en overheerschenden invloed op het geheele industrieele en handelsleven in den staat dan ooit een overheidsorgaan toekwam?

De kabinetscrisis is zeer constitutioneel aan haar einde gekomen. Het extra-parlementair kabinet-Corr van der Linden is met een Minister van Financiën buiten het parlement aangevuld. Mr. Dr. A. van Gijn, tot dan Thesaurier-Generaal aan het Departement van Financiën, heeft de taak van zijn voorganger overgenomen. De sociale verzekering is naar het Departement van Minister Lely overgebracht, die zich dus zal hebben te belasten met de verdediging der ouderdomsrentewet. Minister Van Gijn is nu uitsluitend op de belasting-

wetgeving aangewezen. Een wetsontwerp tot sluiting van een of meer leeningen ten bedrage van f 125.000.000 en een ontwerp tot heffing van 2 buitengewone verdedigingsbelastingen zijn bereids door hem ingediend. Naar het schijnt, zullen de ontwerpen Treub niet worden ingetrokken, alleen worden gewijzigd. Zou de nieuwe bewindsman de illusie hebben, deze ontwerpen ook in het Staatsblad te brengen?

Intusschen verlangt de linkerzijde vurig naar de reeds vertraagde behandeling der ouderdomsrente. Men heeft een agitatiemiddel dringend noodig. In den a.s. zomer moeten de Provinciale Staten voor de helft aftreden. Men denkt dan zijn slag te slaan. Om vele rechtsche zetels, die staan op niet al te vasten ondergrond, vooral in Zuid-Holland, moet worden gestreden. Is Zuid-Holland gewonnen, dan ziet men reeds in de verte de Eerste-Kamermeerderheid verdwijnen. Aan het verwezenlijken van dien droom zal van gene zijde wel alles worden gewaagd. Geen middelen zullen onbeproefd worden gelaten, om de door de kwestie-Treub niet gering in gevaar gebrachte eenheid uiterlijk te herstellen en op een of andere wijze de Eerste Kamer nog voor het zomerreces tot een votum te brengen, hetwelk als verkiezingsleuze of propagandamiddel tegen hare meerderheid kan dienst doen. Of deze opzet zal gelukken, is een andere vraag.

Arnhem, 26 Febr. 1916.

J.R.H. VAN SCHAIK.

Het Poolsche vraagstuk -

Vóór het uitbarsten van den wereldbrand werd het bestaan van dit vraagstuk door de drie Staten, welke meer dan een eeuw geleden het Poolsche Koninkrijk onder elkaar verdeelden, vrijwel genegeerd. Er vielen wel Poolsche aangelegenheden te regelen, maar alleen binnen de grenzen van elken dier drie Staten. Van de erkenning eener Poolsche natie als zóódanig was geen sprake en nog minder van een hereeniging der uiteengescheurde deelen, of het toekennen eener autonomie, welke op een herstel van het voormalige Koninkrijk zou kunnen wijzen.

Nauwelijks echter was de oorlog uitgebroken, of de Czaar vaardigde een proclamatie uit aan de Polen, ook aan die van Oostenrijk en Pruisen, waarin hun een herleving van hun oude vaderland werd voorgespiegeld. Wat gescheiden was, zou weder bijeengevoegd worden, met volledig zelfbestuur en algeheele vrijheid van godsdienst en taal. Alleen door een personeele Unie zou het herboren Rijk met den Russischen Souverein verbonden blijven, wijl deze zich het recht voorbehield, een gouverneur te benoemen, ten einde hem in de regeeringszaken rechtstreeks en buiten alle Russische bureaucratie om, te vertegenwoordigen. Op deze proclamatie volgde eenige maanden later, in Maart van het vorige jaar, een Keizerlijk Besluit, waarbij den Polen gemeentelijke autonomie werd toegestaan.

Van hun kant lieten ook Rusland's bestrijders het niet aan toezeggingen en maatregelen ontbreken, om den nationalen wenschen van het Poolsche volk in 't gevlei te komen. Toen in Augustus l.l. de Duitsche Rijkskanselier zijn bekende groote rede in den Rijksdag hield, stelde hij niet slechts een uit den weg ruimen der oude geschillen tusschen Duitschers en Polen in 't vooruitzicht, maar gewaagde hij ook van een toekomst, waarin deze laatsten hun ‘eigen nationaal leven’ zouden kunnen vormen en hooger opvoeren, terwijl niet lang na de verovering van Russisch-Polen door de troepen der Centrale Mogendheden, in de hoofdstad Warschau een Poolsche Universiteit werd geopend.

Zoo is over en weer getracht de Polen gunstig te stemmen, maar het over de drie groote mogendheden verstrooide volk ondervond middelerwijl al de ellende van den gruwzamen krijg. Van al de natiën, die in dezen oorlog worden geteisterd, kwam misschien de Poolsche het hevigst in 't gedrang, was haar lot wellicht het meest tragische. Want niet slechts, dat sinds het begin van den oorlog de Poolsche gewesten het tooneel werden van den woedenden strijd, die steden en dorpen bij honderdtallen verwoestte en een groot deel der bevolking van have en goed, ja van het meest nood-

zakelijke beroofde, aan deze verschrikking paarde zich nog de smartelijke bizonderheid, dat de Polen als onderdanen van *verschillende* en elkaar *vijandige* staten tegen elkander de wapenen moesten voeren. Wanneer ergens het woord ‘volkerenkrijg’ of ‘strijd tusschen de naties’ een bitter ironischen klank heeft, dan is het wel in het gebied van het oude, roemruchte, gewelddadig opgeheven Koninkrijk. De erkenning van officiëel Russische en Duitsche zijde, dat er een Poolsch vraagstuk bestaat en een oplossing daarvan niet mag achterwege blijven, is het eenige lichtpunt te midden van dezen ontstellenden jammer. Maar de vraag, hoe die oplossing zal wezen, langs welke banen zij zich zal moeten bewegen, om aan het zoo zwaar bezochte volk verlichting te schenken en de bevrediging zijner nationale aspiraties, hangt met zoovele omstandigheden tezamen, en lijkt daardoor zoo moeilijk en netelig, dat het gevoel van onzekerheid vooreerst overheerschend blijft.

Wanneer er in dézen gruwelvollen tijd van herstel van Polen sprake is, dan kan men vanzelf ook minder denken aan een politiek, dan aan een materieel herstel. Anders gezegd: de ontzaglijke rampen van het oogenblik laten geen ruimte voor andere overwegingen, dan die, hoe men de hongerigen zal spijzen, den van have en goed beroofden een dak boven het hoofd en kleederen aan het lijf zal verschaffen. Herhaaldelijk heeft men in de dagbladpers de aangrijpendste verhalen kunnen lezen over den uitersten nood, waarin de Poolsche bevolking verkeert. Eerst moet dus de honger gestild, eerst de haardstede hersteld, voordat men aan andere zaken denken kan. Voor meer dan één gewest geldt thans slechts deze vraag: hoe blijven de bewoners in 't leven? Hoe zal men hen redden van den algeheelen ondergang?

Toch is het wel te verwachten dat, mede ten gevolge van deze groote miserie, de toenadering tusschen de Polen zal worden bevorderd en het saamhoorigheidsgevoel zich krachtiger doen gevoelen. Gemeenschappelijke ellende versterkt den drang naar eenheid. En zoo zou het kunnen geschieden,

dat de oorlogsrampen en de veranderingen, welke daarvan zeer waarschijnlijk het gevolg zullen zijn, een stimuleerende uitwerking hadden op verlangens en aspiraties, die in den loop der tijden iets van hun intensiteit hebben verloren.

Het is nu meer dan een eeuw geleden, dat in drie tempo's de verdeeling van het Koninkrijk plaats had. De Napoleontische tijd bracht veranderingen, beloofde die althans te brengen, maar meer dan het oprichten van een hertogdom Warschau, door zijn vriend, den Koning van Saksen bestuurd, deed Napoleon niet. Het Congres van Weenen maakte aan alle verwachtingen op Polen's herstel een einde, en het voornaamste, wat verkregen werd, was een zeker zelfbestuur voor Russisch Polen (Congres Polen) onder het gezag van den Czaar, een regeling, welke met den bloedig onderdrukten opstand van 1830-31 wederom verdween. Sindsdien bestaat met nu eens een meer gematigd dan weer een strenger regime de toestand, zooals wij dien tot op dezen tijd kennen. In Rusland liep ook in de jaren 1863-64 een groote opstand na hevigen strijd op onderwerping uit, waarbij de autonomie-plannen, welke door Czaar Alexander II waren ontworpen en zelfs reeds openbaar gemaakt, kwamen te vervallen. De Polen hoopten in die dagen op Napoleon III, gelijk zij weleer gehoopt hadden op Napoleon I. De Fransche Keizer was immers opgetreden als de beschermer en promotor der nationale aspiraties! De verwachting dat hij Polen helpen zou, werd echter niet verwezenlijkt.* En zoo drukte Rusland's hand na de onderwerping van 1864 wederom zwaar op de Poolsche onderdanen, dubbel zwaar, omdat de Katholieke Kerk in die harde bejegening ruimschoots haar aandeel kreeg.

* Een historische anecdote, teekenend voor de gezindheid in Frankrijk in die dagen, verhaalt, dat toen de Czaar anno 1867 de Parijsche wereldtentoonstelling bezocht, een republikeinsch politicus op hem toetrad met den uitroep: ‘Vive la Pologne, monsieur!’ Die manifestant was Charles Floquet, later, onder de derde Republiek, kamervoorzitter en eerste minister.

Ook in Pruisen en Oostenrijk was het in de Sturm- und Drangperiode, welke het revolutie-jaar 1848 voorafging en volgde, tot samenzweringen en uitbarstingen gekomen, echter niet in dien scherpen vorm en op zulk een breed plan, als de opstanden in Rusland. Ze bleven in die Staten evenzeer zonder resultaat, d.w.z. zonder een gevolg, dat ook maar eenigszins beantwoordde aan het doel, waarmee ze waren op touw gezet. De opstand van 1846 in Galicië had als epiloog, dat Krakau, sedert 1815 een neutrale republiek, bij Oostenrijk werd ingelijfd, met goedvinden van Pruisen en Rusland en ondanks het protest van Engeland en Frankrijk.

Voor 't overige werden in de Donau-monarchie de wenschen der Polen het meest ontzien, vooral sinds dit Rijk voor zijn verschillende deelen een gedecentraliseerd bestuur invoerde. De taal, de godsdienst, de zeden en gebruiken der Poolsche onderdanen vonden eerbiediging. Zij hadden hun eigen Universiteit en scholen en waren ook aan het Hof en in Regeeringskringen steeds in aanzien. De omstandigheid, dat Oostenrijk een in groote meerderheid Katholiek land is, was aan deze goede behandeling natuurlijk niet vreemd. En het is daarom verre van waarschijnlijk, dat de bevolking van Galicië, waar het overgroote deel der Oostenrijksche Polen gevestigd is, aan de heerschappij van een vreemden souverein boven dien der Habsburgers de voorkeur zou geven.

Een zoo groote mate van vrijheid en erkenning hunner nationale idee als in Oostenrijk, vonden de Polen noch in Pruisen, noch in Rusland. Germaniseering en protestantiseering, russificeering en schisma, bleken maar al te dikwerf in nauw verband met elkander te staan en zoo was het vraagstuk der nationaliteiten in zijn wezen ook een godsdienstig vraagstuk. De trouw der Polen aan de Moederkerk verloochende zich daarbij niet. Zij blonk uit tijdens den Pruisischen Kulturkampf, gelijk zij schitterde in de Russische kerkvervolging, waartegen vooral Pius IX met zooveel moed en verontwaardiging zijne stem verhief.

In de latere jaren hebben de toestanden zich eenigermate verbeterd en schijnen ook de nationale tegenstellingen minder scherp te zijn geworden. Een krachtige economische ontwikkeling, met name in Rusland, droeg daartoe het hare bij. De Poolsche industrie vond meer en meer een afzetgebied in het onmetelijke Russische Rijk en de welvaart nam dientengevolge gaandeweg toe. Nieuwe banden zijn daardoor gelegd en men heeft het voor een deel ook daaraan toegeschreven, - terecht of ten onrechte - dat noch gedurende den door Rusland ongelukkig gevoerden oorlog met Japan, noch tijdens de daarop gevolgde revolutionnaire binnenlandsche woelingen en evenmin in den tegenwoordigen krijg, een sterke anti-Russische beweging in Polen viel waar te nemen.

Het feit, dat de Polen nu reeds zoovele jaren over drie verschillende Staten zijn verdeeld en door die verwijdering min of meer van elkander vervreemd, is een factor, welke men niet vergeten mag bij de beoordeeling van het Poolsche vraagstuk en de beschouwing over een mogelijke hereeniging. Maar daartegenover staat, dat het Poolsche karakter èn in Rusland èn in Oostenrijk èn in Duitschland krachtig bewaard is gebleven en dat in de litteratuur de ziel des volks zich steeds onverzwakt en onveranderd uiten kon. Over alle grenzen heen vormen de twintig millioen Polen nog altijd één groote gemeenschap. Of zij ooit weer in eenzelfde staatsverband vereenigd zullen worden, is een vraag, over de beantwoording waarvan zeer dicht de sluier der toekomst hangt. Niemand kan voorspellen, of en in hoeverre de kaart van Europa straks verandering zal ondergaan en wat dan het lot van Polen zal zijn. Maar de martelie, welke het in in dezen tijd te verduren heeft, geeft dit oude en toch altijd nog jonge volk, een aanspraak te meer op onze sympathie, welke het sinds lang verworven had door het ridderlijke in zijn geaardheid, zijn trouw aan de Kerk en het zoovele jaren reeds gedragen leed. Een daad van onrecht zou met

Polen's herstel ongedaan worden gemaakt en de wederoprichting van dit eenmaal machtige Rijk zou een waarborg kunnen worden voor den vrede en het gezonde evenwicht in Europa. Mits de spreekwoordelijk geworden ‘Poolsche Landdagen,’ d.w.z. de inwendige twisten tot het verleden bleven behooren. Want het was vooral ook de verdeeldheid der Polen zelven, welke de verdeeling des Rijks door het buitenland mogelijk maakte.

P. STEENHOFF.

Tooneel

WE zullen de voornaamste gebeurtenissen van het Nederlandsch Tooneelleven hier bijhouden, zonder de kroniek als 'n inlichtings-bureau te bedoelen. Waar gezonde kritiek op het esthetisch èn zedelijk gehalte der vertooningen bloeit, moeten ze wel op peil blijven, terwijl andersom alles negeeren en alles doodzwijgen wat ons niet aanstaat, 't verkeerde steunt. Nu we de traditie van Thijms tooneelblad *De Spectator* naar krachten wenschen te hervatten, mogen we ons misschien eenigen invloed beloven op 't algemeene repertoire, zooals bijv. Bourgets ‘Divorce’ door katholieke aanbeveling gespeeld werd, en hopen we met onze beste dilettanten, die immers Vondel van de binnenkamers naar den schouwburg hebben teruggebracht en nu met Mysterie-spel en Calderon voortgaan, de eischen van het goede tooneel te dienen.

Kon. Ver. Het Nederl. Tooneel: *Gijsbreght van Aemstel* -

Dat we moeten beginnen met een vaarwel aan Van Schoonhoven lijkt niet bemoedigend. Hij was een even zedelijke als esthetische kracht van de Koninkl. Vereeniging, omdat hij z'n leven lang, en échter in werkelijkheid dan op de planken, een ‘godtvruchte ridder’ was. Daaruit kwam zijn vrome kreatie van *Gijsbreght's* titelrol voort. Het edele spel van dezen vereerden tooneelman was 'n heel bizondere vorm van roomsch apostolaat, dat zich immers overal thuis voelt. Het koperen kruisbeeld als herinnering van z'n kollega's was daarom voor hem het beste ridder-kruis.

De laatste *Gijsbreght* van de Kon. Ver. was weer heelemaal romantisch in tegenstelling met de styleering van vorige jaren. Jammer, dat die romantische decors zoo slecht verzorgd waren en de jongere akteurs de verzen verknoeiden. Maar Jan Musch als Vosmeer en Louis Bouwmeeeter met z'n prachtig Bode-verhaal maakten veel goed, zooals de kostuums van Cato Neeb ook gelukkig het leelijke decor 'n beetje lieten vergeten.

N.V. ‘Het Tooneel’: *Mercadet* -

Een reprise van de

Balzac's meesterstuk werd al lang verwacht en we moeten Willem Royaards dankbaar zijn, dat hij die verwachting bevredigde. 't Stuk zelf met z'n vlotte dialoog en sober-lijkend maar stout gegeven is uiterst boeiend en amusant; denk er nu Royaards bij in den allesbeheerschenden titelrol, in dézen titelrol vooral, en ge voelt wel, wat de komedie weer geweest is. De bezetting der andere rollen voldeed minder dan vroeger. Toch waren Henriette Demmink en Louis Saalborn verdienstelijk, om van beproefde krachten als Anna Sablairolles, Alex Faassen Sr. en Ko van Dijk niet te spreken. Alleen moet de laatste nog wat wennen aan den Royaards-stijl. Jammer, dat het aardige fijne rolletje van den klerk Minard door Jan de Vos Jr. bedorven werd en Erfma de figuur van De la Brine allerakeligst chargeerde. - De drie verschillende interieurs heeft Royaards verenkelvoudigd, wat met de hulp van Frits Lensvelt en Nel Bronger best slaagde. - Hetgeen technisch in deze vertooning wel 't meest treft, is het radde tempo waarin ze, volop Fransch, werd afgewerkt. In *Mercadet* geeft Royaards zich als speler en leider op z'n best.

N.V. Tooneelver.: *De Generale Repetitie van Een Kostbaar Leven* -

Een groot deel van zijn succes met deze ‘vroolijke historie’ (in 'n jaar ruim 150 opvoeringen!) mag Heyermans danken aan z'n bewerking naar plaatselijke toestanden en 'n ander groot deel aan de animo, waarmee de klucht onder Adolf Bouwmeester gespeeld wordt. Misschien vindt een of ander tooneelist het bedenkelijk, zóó de ‘geheimen van het vak’ te onthullen, maar die onthulling zal heusch den bloei van 't tooneel niet schaden. Het gedoe der *Generale Repetitie*, zooals hier vertoond, is voortreffelijk: Wat nood dat ‘het Tooneel’ zich al lachende zoo eens in den spiegel bekijkt? - De bezetting was ruim voldoende. Adolf en Frits Bouwmeester, Cor Smits, Marie Meunier en vooral het goede auteurs-type van A. Hooykaas vergeten we niet licht. De regie, van den direkteur zelf, verdient allen lof.

Roomsch tooneel -

De volgende plannen zijn in voorbereiding:

Marias Leven, een mysteriespel van L.A. Braun, O.P. met muziek van W. van Kalmthout zal te Nijmegen worden vertoond; de voorbereiding is in vollen gang.

David en Saul, bijbelsch Drama van A. van Delft pr., zal als openluchtspel gaan a.s. zomer te Valkenburg, waar door een speciale Commissie het Rotspark tot schouwplaats wordt ingericht.

Sint Servaes legende zal in dramatische bewerking van Chr. Metz pr. ter gelegenheid van de zeven-jaarlijksche heiligdomsvaart te Maastricht in de maanden Juni-Juli, aldaar worden vertoond.

Judith, een bijbelspel van Herman van den Eerenbeemt, gaat voor het Lustrum van ‘St. Thomas Aquinas’ te Amsterdam op 15 Mei in de Stadsschouwburg.

L'Otage van Paul Claudel. De dramatische kunst begint in ‘De Violier’ veld te winnen. Op 4 Februari hield Vincent Harrow er een voordracht van Paul Claudels: *De Gijzelaar*, in een eigen vertaling. Dat het nieuwste werk van den Roomschen dramaturg, die al zooveel mooie dingen schreef, door den Kunstkring ter kennis van haar leden is gebracht, strekt den Kring tot eer! Zie over *L'Otage* een goed artikel van W. Nieuwenhuis in den *Tooneelgids*.

FRANK LUNS.

Verscheidenheden

WAAROM wij ons tijdschrift ‘DE BEIAARD’ doopten? Wanneer op Kerstnacht Amstel's beiaardier hemelklanken weet te ontlokken aan den metaalmond der Hemonyklokken, dan ontwaakt in de ziel gevoel en bewustzijn van eenheid, van harmonie, van gemeenschap, maar ook van vredige sterkte, van nationalen trots op de kunst onzer vaderen. En voelden wij Noord en Zuid niet vaster aaneen geklonken, toen Vlaanderens groote beiaardier onlangs de akkoorden der eigen muziek deed schallen over de gastvrije gouwen van het vrije broederland?

Hij is ons dierbaar geworden, de beiaard, die ons zag geboren worden en opgroeien in de schaduw der talrijke torentransen, die Nederland eens kroonden, nòg kronen met Roomsche schoonheid. Telken male, als hij het uur kond deed, begeleidde hij de doffe slagen met het wondermelodische lied, dat door de hooge lucht vèr hoorbaar uitgalmde over stad en ommelanden. Wij hoorden het juichen en huppelen over de daken in vreugdestonden, rouwen en klagen in sombere tijden, troosten in rampspoed, sterken in zwakte, wekken in dommeling, ernstig waarschuwen en bemoedigen in de ure des gevaars. En langzamerhand leerden wij dat lied beter begrijpen en vormden zich de klanken tot steeds duidelijker akkoorden, trouwe geleiders op ons levenspad.

Zóó nu dachten wij ons ook den aard en de roeping van het nieuwe tijdschrift.

Zóó dachten wij ons de taak van zijn bestuurders en medewerkers: als wakkere beiaardiers een lied van eenheid en kracht, van harmonie en vrijheid te laten uitklinken over de landen van Maas en Schelde, - een blijvende kerstgroet voor wie van goeden wille zijn.....

> ‘En wat ge deunt dan, beiaardier,
> Dat zal wel de Hemel hooren’.

J.S.

Fransche loopgraventaal -

Stand en beroep scheppen sociale groepen, die door afzonderlijke talen of

liever taalvariaties worden gekenmerkt. In deze groeptalen krijgen de woorden veelal een eigenaardige beteekenis, maar ook worden nieuwe woorden gevormd, soms met buitengewonen durf en verrassende oorspronkelijkheid.

De groeptaal blijft, juist als zoodanig, steeds voeling houden en uitwisselen met de algemeene taal. Maar hoe intensiever het gemeenschapsleven der afzonderlijke sociale groep, hoe krachtiger de organisatie, hoe grooter de solidariteit, - des te sterker zal de integratiewet werkzaam zijn naar binnen, en des te krachtiger zal de differentiatie zich doen voelen ten opzichte der algemeene taal. De sociale groeptaal wordt er te merkwaardiger om.

De soldaten bezitten alle mogelijke vereischten tot het vormen van een stevige sociale groep en sinds overoude tijden houden zij er dan ook een groeptaal op na. Met name de Grieksche en Romeinsche soldatentalen zijn ons bekend, juist daardoor zoo gedifferientieerd, omdat het uiteraard legerkamp-talen waren. Maar het kamp moet het in intensiteit van gemeenschapsleven toch afleggen tegen de moderne loopgraven. Kan het dan bevreemden, dat het leven in de loopgraven in dezen langdurigen, moorddadigen oorlog de soldatentaal vernauwde tot een allermerkwaardigste loopgraventaal?

Een interessant staaltje hiervan gaf ons Maurice Barrès, waaraan ik enkele specimina ontleen.

De algemeene naam van soldaat is *poilu:* het harige, ongeschoren wezen, dat leeft in de loopgraven. Het gelaat van zoo'n wezen heet *la gueule, le portrait*, zijn hoofd *le trognon*, waarop een kepi: *kébrock, pot de fleurs*. Zijn lijf draagt den naam van *coffre, bide, buffet, lampe*, zijn beenen dien van *quilles, pattes, harpions*. Hij steekt ze in een kleedingstuk, dat sommigen pantalon noemen, maar bij hem en de zijnen als *froc, fourreau* bekend is. Aan zijn voeten, *panards, ripatons*, bevestigt hij de schoenen, *pompes, godasses, péniches*.

Bij zulk een wezen past voor het begrip ‘eten’ de term

becqueter. Verschijnt de kok, *le cuistot*, dan houdt de poilu zijn eetbakje, *galetouse*, bij en krijgt zijn portie *rata*. En dàn smullen: *se taper la tête* of *la cloche, s'en mettre plein le col, le cornet*. Wijn, *pinard*, is zeldzaam, men doet het meestal dus maar met water: *flotte* of *lance*.

Eigenaardig is de gewoonte aan wapenen en uitrustingsstukken persoonsnamen te geven. De ransel heet *Azor*, het geweer *Mll. Lebel*, de bajonet *Rosalie*. Is het bezielen van het onbezielde ook niet een eigenaardige trek van de technische zeemanstaal?

Tot slapen, *pioncer, roupiller*, weinig gelegenheid! Want in zijn slaapplaats ontvangt hij regelmatig bezoek van de granaten: *les marmites, les gros noirs, les wagons-lits*, ja zelfs *le métro;* de Fransche granaten blijven *les obus*. Dan klinkt het kommando: 'Planquezvous'! De poilus leggen zich plat op den grond, onbeweeglijk, *faut pas s'en faire!* Bij geweldige losbrandingen roepen zij schertsend: *C'est un pépère ..... un maous!* Trommelvuur en geweergeknetter noemt men *des mouches à miel, des abeilles*. Angst kent men niet, *on n'est pas une bleusaille*. Getroffen worden heet *être attigé, amoché;* sterven *être occis, clamecé, zigouillé*. Velen sneuvelen bij den aanval met de bajonet, *quand on va à la fourchette*.

Meer welkom dan de eeuwige kogels en granaten zijn de brieven in de loopgraven, *les babillardes:* die van de ouders, *des vieux;* van de broers en zusters, *frangins et frangines;* van de vrienden en bekenden, *des connaissances*, die zijn achtergebleven. Soms vindt men er iets om zijn beurs te spekken. Dan ziet men de oogen, *les mirettes*, van den poilu glinsteren, als hij zijn *morling* ziet zwellen van de *ronds, balles, tunes*. Gelukkig zij, die geld hebben: *du pognon, du pèse!*

Niet altijd is het onderling peis en vree; en men begrijpt, dat bij twist en tweedracht de noodige gekruide scheldwoorden niet ontbreken. Een der meest ordentelijke, maar die toch een diepe minachting te kennen geeft, is

volaille! met den klemtoon op beide eerste lettergrepen; dan ook: *sale embusqué!*

Toch zou men zich vergissen door te meenen, dat deze loopgraventaal slechts ruwheden kent en luimige scherts. Het samenleven in die onderaardsche holen onder voortdurend levensgevaar, dezelfde faktor, die gehard maakt en de gevoeligheid doet afslijten, schept ook een zekere vertrouwelijkheid en vriendschap, die weer haar eigenaardige, typeerende vormen en uitdrukkingen bezigt. De wapenmakker, in wien de poilu het meest vertrouwen stelt, is *le bon zig*, degene, op wie hij steunt: *le poteau*. Ontmoet men hem, dan onverwijld *on lui saute su' l' paletot*, al draagt hij er geen meer sedert anderhalf jaar, *on lui bondit su' l'poil*, wat meer komform is met de werkelijkheid, on *l'agraffe*. De *poteau* komt zijn makker te hulp op het slagveld, maar tracht hem ook allerlei kleine diensten te bewijzen in het loopgraven-leven. Hij tracht ongemerkt, *en douce*, hem onaangenaamheden te besparen; hij verhoedt hem *de se faire poisser, piper, gaffer* door zijn superieuren; hij geeft hem ook den welgemeenden raad niet te veel op te snijden, *faire le zouave;* hij drukt hem op het hart, niet nutteloos te morren en te klagen, *rouspéter, rouscailler*.

Merkwaardig zal het vooral ook zijn, naderhand na te gaan, welken invloed dit loopgraven-idioom op de algemeene Fransche omgangstaal zal hebben uitgeoefend.

J.S.

De middaghoogte -

Deze naam, waarmee zich aandient een ‘bond van vereenigingen’, wier doel is aan te toonen, dat de Godsdienst door de Wetenschap wordt gehandhaafd, reageert op ‘De Dageraad’, de titel van het weekblad, dat als motto voert ‘bestrijding van den godsdienst in al zijn vormen’.

‘De dageraad der bezinning, aldus het bestuur van den bond, acht mogelijkerwijze religieus geloof onmogelijk, maar de middaghoogte der klaarste wetenschap herstelt integendeel religie en haar uiting Godsdienst weer in eere’.

Als de brochure, waarin de voorzitter Dr. A.H. de Hartog 'n pakkende propaganda maakt voor zijn vereeniging, tevens haar cardiogram geeft, dan betreuren wij te meer het verspillen van zooveel kostbare levensenergie. Want de middaghoogte zegt geen speciale godsdienstige richting voor te staan, maar ‘wenscht de wetenschap in den meest algemeenen zin des woords te doen spreken, zoodat orthodoxen, modernen, theosofen, gereformeerden enz. kunnen samenwerken’. ‘Een pantheïst, een deïst, een theïst, zie, ieder van die kan hier terecht’. Alleen ‘wie atheïst is, zulk één staat tegen ons’.

Dat is ten slotte weinig meer dan de middaghoogte van neutraliteit met het negatieve program: anti-materialisme. Is Godsdienst alleen een wiegelen op gevoel, laat dan de bond zich aansluiten bij de hopeloozen, die in de muziek hun religie vinden; dan hebben ze geen last van ‘namen’, waarvan de Hartog zegt, dat hij er ‘niets mede van doen heeft’. Is Godsdienst meer, dan zullen deze Godszoekers de consequentie moeten aanvaarden van een beter omschreven synthese van wetenschap en religie. In de neutrale lucht kan geen ‘*waarheid*’ adem halen en aan haar negatie zal de bond moeten sterven. Mochten de zieke hongerlijders naar den Oneindige, die zooveel edele trekken dragen, een onderdak vinden in het ‘hôpital des âmes’, zooals Huysmans Christus' Kerk doopte!

J.H.

Een moderne Archimedes -

Een merkwaardige uitzondering op de tegenstelling tusschen wetenschap en oorlogsgeweld vinden we in de werkzaamheid van den bekenden assyrioloog der Jeruzalemsche bijbelschool, den gemobiliseerden Dominicaan, Paul Dhorme.

In napoleontischen geest heeft hij weten te profiteeren van de expeditie naar Gallipoli, om onderzoekingen te doen omtrent het oude Elaios of Eleonte. Het ingraven, dat de moderne oorlog eischt, veranderde hij in opgraven. En Dhorme heeft succes gehad van zijne onderneming,

‘si crâne et si française’. Misschien het mooiste succes van den Gallipoli-tocht.

's Morgens om zes uur trok hij er met de poilus op uit om zijn oorlogsbuit binnen te halen. waarbij de vijandelijke granaten hem kwamen helpen en 's avonds werd bij kaarslicht den Hebreeuwschen bijbel of Homerus gelezen, die hem den troost brachten: ‘que les expéditions au temps de Josué et d' Homère (étaient) moins différentes de la nôtre qu' on ne serait tenté de le croire’.

‘J'ai déjà déblayé des cornes funéraires, des sarcophages où j'ai recueilli avec des os pulvérisés des vases d'une finesse et d'une conservation à faire pleurer le p. Vincent’, zoo schrijft hij triomfantelijk en een anderen keer: ‘Cette semaine encore, j'ai déblayé cinq beaux sarcophages enfouis sous le sol et j'ai sauvé un certain nombre de vases à parfum, de plats à anses, de cruchons superbes, sans parler de trois statuettes d'argile et de deux bracelets’. ‘Mes dernières trouvailles ont été deux belles statuettes de femmes, genre Tanagra, que tout le monde admire beaucoup. En même temps une coupe historiée, noire sur fond rose, représentant des scènes de cavalerie’.

Mogelijk dat de buit, die naar Parijs gevoerd is, daar voorloopig minder geestdrift heeft gewekt dan wat gevangen Turken, maar in ieder geval blijft deze onverwoestbare wetenschapsdrift een curieuze illustratie bij het ‘noli turbare circulos meos’.

J.H.

In het vaderland

der WISSENSCHAFT geniet Herr Lehrer-Seminar-Direktor Dr. Wilh. Erbt de welverdiende reputatie van een buitengewoon deskundige te zijn op het gebied der panbabylonistische astraal-mythologie. Wat deze heer reeds in deze nieuwe wetenschap gepraesteerd heeft, overtreft alle verbeelding. Zoo heeft hij eenige jaren geleden het Evangelie van Sint Marcus ‘onder handen’ genomen. Laatst gaf hij een zwaarwichtig werk uit, zwoel van wetenschap: Jesus. Die Entstehung des Christentums dargestellt.

Daarin wordt beweerd, dat Capharnaum aan de Middellandsche Zee gelegen was, en dat de berg Carmel de gewone plaats van Jesus' prediking was. Ook weet hij, dat Jesus de zee is overgestoken naar Cyprus. Maar de Petrus-partij heeft het meer van Genesareth daarvoor in de plaats gesteld. Eene Jacobus-partij is in 't Evangelie van Sint Lucas aan 't knoeien geweest en heeft er allerlei tweedehands-legenden ingelascht. Het grondschrift der Apocalyps is waarschijnlijk vervaardigd door Joannes den Dooper. - In zijne voorrede zegt de schrijver, dat het hem ‘höchst gleichgültig’ is, of men zijne resultaten aanneemt of niet. Och ja, de ware wetenschap is bescheiden! Voor onzen Bolland om jaloersch op te worden!

J.v.d.D.

Herwonnen kunstwerken -

Wanneer de aangekondigde ‘kunstbelasting’ ons niet bedreigde, zouden we met *onverdeelde* vreugde gewagen van twee waardevolle kunstwerken, die de laatste maanden in Friesland en Noord-Holland werden teruggevonden.

Het eerste is een beeldje van heel bescheiden afmeting, dat uit een Friesche terp bij Dokkum te voorschijn kwam. Naar ons dunkt, stelt het Sint Denijs voor, die immers wordt gezegd na zijn onthoofding 2000 passen te hebben geloopen met z'n hoofd in de handen. Maar wijl eenzelfde wonder van meer dan tachtig martelaars verhaald wordt (de zgn. cefaloforen of hoofddragers, zie o.a. de *Essays en Studiën in vergelijkende Godsdienstgeschiedenis* van Prof. Schrijnen bl. 66), zou ook een ander dan de beroemde eerste Bisschop van Parijs kunnen zijn voorgesteld. We hoorden al gissingen over een Nederlandschen heilige.....! Alles is mogelijk, maar voorloopig lijkt 't ons het meest waarschijnlijk, dat we in deze afbeelding van een *Bisschop-Martelaar* Fransch werk voor ons hebben, en wel, zooals de snit van den mijter en de gestileerde faktuur der kasuifel-plooien aanduiden, uit den bloeitijd der Fransche Gothiek, d.i. ongeveer 't midden der XIII^{de} Eeuw. Men

weet, dat Friesland destijds bizonder rijk aan bloeiende kloosters was, vooral van Benediktijnen en Norbertijnen, die er, volgens Huet en Blok, in den breedsten zin de beschaving brachten en nauwe betrekkingen onderhielden met 't Fransche kultuurleven. De gissing, dat de monniken beeldjes als het hier besprokene uit Parijs naar 't Noorden meebrachten, ligt daarom tamelijk voor de hand.

Het beeldje, op 't oogenblik in 't bezit van Ds. Bakels te Sint Anna-Parochie, is te koop. Zou 't Aartsbisschoppelijk Museum misschien....?

Aan het initiatief van pastoor van Baaren van Akersloot zijn we de terugvinding en 't herstel van een portret van zijn voorganger Nicolaus Stenius, door Frans Hals in 1650 geschilderd, verplicht; de Gebr. Douwes te Amsterdam komt de niet geringe eer van de kundige restauratie toe.

Frans Hals was de zestig en den vollen bloei van zijn kunstenaarsloopbaan al te boven, toen hij den 45-jarigen geestelijke uit 't Noord-Hollandsch gehucht met dit prachtig konterfeitsel vereeuwigde. De ruige vegen van zijn Hille Bobbe en zingende drinkers, het uitdagend postuur van zijn adellijke heeren, zijn grootscheepsche, van een breeden Hollandschen lach doorklonken kolveniersvendels, àl die wereldsche uitbundigheid van Frans' wèllevenskonste schijnt zoowel door zijn klimmende jaren als onder den peinzenden blik van 't eerbiedwaardig Akerslootsche model verstild en verplechtigd tot een vrome kalmte in 't gouden binnenlicht der landelijke pastorie, bedachtzaam en sober gepenseeld, maar met die volle rijpe kracht, die stralend-eerlijke openhartigheid, die we van onze kranigste zeventiende-eeuwers gewoon zijn.

In dezen pastoor Nikolaas van der Steen herkennen we zonder moeite een lid van die Hollandsche sekuliere priesterschap, die met eere den fellen plakkaten-tijd doorstond en bij alle vervolging hier en afval ginds nooit versaagde in heiligen ijver. Even gezond van ziel als stoer van lijf en

leden, vertegenwoordigt ook hij als een pracht-type Oud-Hollands priesterwaarde, een pastoor die zijn herderstaf bij tijden graag verwisselde met zijn polemische pen en ook daarom zielsverwant mag heeten aan Leonard Marius, die ‘zweette en zwoeghde in waerheits ackerbouw’. Hém en Vondel en àl het Hollandts-Katholijke der kleurige XVII^{de} Eeuw voelen we van zelf om ons heen, als we ons verdiepen in 't bezien van dien forschen, licht blozenden, fijngesneden mannenkop, goud-zonnig beschenen tegen den donkeren fond, dien kop met 't hooge blanke voorhoofd boven twee even zachte als ernstige oogen, waarrond de herderlijke zorgen staan ingegroefd. Even kijkt de werker op van zijn arbeid (is hij bezig aan een verslag voor den Vicarius de la Torre of met zijn verdietsching van 't Concilium Tridentinum?), waar de groote, ja plompe, maar o zoo daadkrachtige handen op rusten, de rechter in vaardige schrijfhouding, de linker sterk verkort, een virtuositeit van den altijd kranigen schilder, die 't levendig portret aan pittigheid winnen doet.

Ondertusschen, bij allen rijkdom van leven, treft deze schilderij door haar weldadigen eenvoud. In z'n simpele zwarte talaar met smallen witten boord gehuld, de achtbaren kruin gedekt door een zwarten kalot, lijkt de priester wel gezeten op een kloostercel. Zijn schrijftafel is een houten lessenaartje met 'n looden inktpot: ziedaar de heele stoffage! Geen boeken en geen bladen, tenzij één enkel, geen meubel op den achtergrond, geen sier, geen speling van licht! 't Is alléén de dorpspastoor met z'n schranderen kop en zijn bezige handen, maar die, kop én handen, zóó raak en karakteristiek, dat we 'n even diepen eerbied voelen voor de hooge ziel van den afgebeelde als voor de ínborende, ernstige kunstkracht van den toch niet àltijd vroolijken Frans. - Inderdaad: dit nieuw ontdekte portret - waarvoor al, vergeefs, 25 mille geboden werd - is een onbetaalbare, want ten hoogste welsprekende aanwinst voor onze Nationale Kunst.

Het portret zal nog eenigen tijd te Amsterdam en Rotterdam tentoongesteld blijven, om dan na jaren van vergetelheid naar de pastorie van Akersloot terug te gaan.

B.H.M.

Kunstbelasting -

De aangekondigde belasting van schilderijen heeft begrijpelijk de pennen van velerlei kunstminnenden in beweging gebracht. Dr. Bredius, die 't dreigement uitte met zijn partikuliere verzameling het land te verlaten, noemde eenige gevallen op, die, heelemaal niet denkbeeldig, in concreto aantoonen, tot wat alleronbillijkste gevolgen de belasting voeren zal. Een lang pleidooi ertegen voert ook Jhr. H. Teding van Berkhout in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond, waarin hij o.a. zegt, dat ‘de vrees voor beperking van de kunstproductie niet ongegrond is.’ Deze uitlating kan men met ongeveer gelijk recht een *zwak* als een *belangrijk* punt in zijn redeneering noemen. Belangrijk nl. in zoover de wet ongetwijfeld de voortbrenging van ‘goede kunstwerken’ belemmeren zal, en in dezen zin moet de schrijver ook wel zijn waarschuwing bedoeld hebben. Maar zwak dunkt ons het argument, in zoover het den verdedigers van 't belastingvoorstel het geduchte wapen in de hand geeft, dat argumentum ad hominem heet. Want ook den beschermers der ‘echte’ en ‘ware’ kunst zou een middel tot vermindering der ‘kunst’-produktie over de gansche esthetische èn onesthetische linie niet anders dan welkom moeten zijn. Wie de over- en overvolle tentoonstellingen van de *Onafhankelijken* en van *Sint Lucas* te Amsterdam de laatste jaren heeft bekeken, zou om de beperking dier àl driester voortwoekerende kunst-*vervalsching* en kunst-*onteering*, welke op dergelijke expositiën hoogtij vieren, de harde wet-Treub eerder moeten toejuichen dan betreuren. - Ondertusschen spreekt het van zelf, dat mèt dat slechte en belachelijke ook het goede en ernstige kunstwerk onder de belasting te lijden krijgt en daarom blijft de moeilijkheid van den Heer Teding van Berkhout in hoofdzaak gelden.

Het liefst zou het ons zijn, als de Regeering, die vóór zestig

jaren bij monde van Minister Thorbecke verklaarde, dat kunst haar zaak niet was, zich maar konsekwent aan dat toen sinistere woord hield en zich met de kunst in 't geheel *niet* bemoeide. Waar 't immers duidelijk is, dat onze vaderlandsche kunstenaren niets van de Overheid te verhopen hebben (denk aan het artikel van Prof. A.J. der Kinderen over ‘Een Nationaal Geschenk’ in *De Gids* van December 1911), daar moeten zij óók niets van de Regeering te vreezen krijgen!

B.H.M.

Tentoonstelling Pieter Aertzen -

Al behoort deze tentoonstelling van Januari l.l. tot het verleden, we meenen ze toch nog even te mogen memoreeren als een daad, die gelijk M.V. in *Het Handelsblad* opperde door soortgelijke gevolgd moest worden. Prof. der Kinderen wist in z'n Akademie met veel moeite, maar welwillend door verschillenden geholpen een kleine fijne expositie te maken van Pieter Aertzens her en der verspreide schilderstukken. Ook werk van zijn meester Allaert Claes en zijn leerling Joachim Beucklaer was vertegenwoordigd, zoodat we ons makkelijk een denkbeeld konden vormen van groei, bloei en invloed van den populairen XVI^{de} Eeuwschen zedeschilder, dien de Amsterdammers niet anders kenden dan als Langen Pier. De voor *iedereen* toegankelijke tentoonstelling, welker leerzaamheid door een beschrijvend kosteloos kataloogje verhoogd werd, was gearrangeerd om de plaatsing van Aertzens standbeeld, door Th. van Reyn onlangs vervaardigd, aan 't Stedelijk Museum kunstzinnig te vieren. Het fraaie modelé van den begaafden beeldhouwer verdiende die fijne hulde. Bij de onthulling van zijn beeld van den Amsterdamschen bouwmeester Bilhamer rekenen we alvast op 'n soortgelijken jubel!

B.H.M.

Boekbespreking

Hoe Jesus predikte, door J.P. van Kasteren S.J. 2e druk.
Wat Jesus predikte, door J.P. van Kasteren S.J.
(Malmberg, Nijmegen.)

TWEE simpele boekjes vol verheven waarheden, in klare taal geschreven, over onderwerpen aan niemand onzer onbekend, maar door te weinigen onder ons genoeg bestudeerd! Twee boekjes, waarvoor menige foliant of kwartijn met winst kon worden geruild, waarin voor iederen lezer zonder onderscheid van stand of richting zeer veel te leeren en te genieten is; geschreven door een Bijbelgeleerde, wiens naam ook over de grenzen met eere bekend is als medewerker aan meer dan één buitenlandsch tijdschrift of verzamelwerk; die 'het Land en het Boek' door eigen aanschouwing en jarenlange studie kent als slechts weinigen onder ons. Twee boekjes, die ieder land ons benijden kon, maar die niettemin op de boekenmarkt slechts matig succes schijnen te hebben: bracht het eerste deeltje het nog tot een tweeden druk, het tweede werkje kon nog altijd niet tot een herdruk geraken!

Waar ligt dat aan? Ieder uitgever pakt met graagte elk aanbod van eenig devotieboekje aan - de inhoud is van minder belang, er komt een rood kader om heen, keus en keur van bandjes, wat reclame in de dagbladen en devotie-periodieken, en de zaak loopt prachtig! Maar deze twee boekjes, zoo zonder uiterlijk vertoon, zonder reclame men ziet en kent ze niet. En toch zijn er in onze Hollandsche Katholieke literatuur slechts weinig boekjes, voor zoover ik weet, die ook maar naast deze beide werkjes kunnen staan. Zou misschien veler smaak bedorven zijn door zooveel devotie-literatuur - de goede niet te na gesproken -, dat zij voor deze fijne kostelijke gerechten geen smaak meer hebben? Maar dan heb ik omgekeerd een groot vertrouwen dat zij, wier smaak nog onbedorven is, met graagte deze zielespijs zullen opnemen. Zelfs meen ik te mogen zeggen, dat zij die nooit of nimmer devotie-literatuur lazen, die er misschien een ongemotiveerden afkeer van hadden, een groot en hoog genot zullen vinden in de lezing en overweging der beide aangekondigde boekjes.

Nu moge het waar zijn, dat zulke werkjes geen devotie-boeken zijn in den meest gebruikelijken zin des woords, wat kan toch in werkelijkheid de gezonde devotie meer opwekken en vergrooten dan te leeren hoe Jesus predikte en te overwegen wat Hij predikte?

Of zou het niet tot groot voordeel voor ons geestelijk leven zijn, als wij dieper en breeder *kennis* droegen van de wijze, waarop de Christus predikte: hoe Hij woorden sprak van eeuwig leven, die niet voorbijgaan bij het wisselen der tijden; hoe Hij sprak met een gansch bijzonder gezag, als nooit te voren noch later was gehoord; hoe Zijne woorden waren bestemd en geëigend voor kleinen en grooten, mannen

en vrouwen, slaven en meesters? Wat wij eischen voor het goed verstaan des dichters, te gaan n.l. naar 's dichters land, zou dat niet wenschelijk zijn voor het goed verstaan van den Leeraar der wereld? Zoo keurig weet pater van Kasteren ons de plaatselijke kleur van 's Heeren prediking uit Wet en Profeten, uit natuur en leven voor te stellen. Niet dan met groot profijt zal de ontwikkelde lezer dit schoone boekje ter hand nemen.

Van meer belang dan het *hoe*, is de vraag *wat* Jesus predikte. De kooper van het tweede boekje zou misschien eene uitlegging verwachten der leerredenen en parabels van Christus; inderdaad de behandeling dier stoffen zou aan geen beter handen toevertrouwd kunnen worden! Doch de geleerde schrijver geeft iets beters nog: hij schenkt ons eene heerlijke paraphrase van het Onze Vader. Gij kent het Onze Vader? Neen, als gij dit verheven schoone boekje in u hebt opgenomen, dan eerst kunt ge het Onze Vader kennen. Wie dit boekje heeft gelezen, begrijpt, wat van Mgr. Plantier verhaald wordt, hoe nl. twintig jaren lang het Onze Vader de stof leverde voor zijn dagelijksche overweging. Lees eens aandachtig, wat de begaafde en devote schrijver zegt over de bede: Geef ons heden ons dagelijksch brood (blz. 72-89). Hoe diep de zin van elk woord wordt weergegeven, hoe helder tevens, zoo zonder eenige overdrijving en zonder ‘inlegkunde’. Daartoe wordt een mate van Bijbelkennis vereischt, als de lezende leek wel niet zal vermoeden. Maar toch is dit alles zonder vertoon van wetenschap, aantrekkelijk eenvoudig - het tweede deeltje heeft die eigenschappen in nòg hoogere mate dan het eerste - zooals alleen de ware geleerde zijn wetenschap kan populariseeren.

Moge Nederland recht doen aan deze twee boekjes!

J. VAN DEN DRIES.

Het volksmisboek bevattende al de Missen en alle gebeden van het Romeinsch Missaal bewerkt door de Benedictijnen der Abdij Affligem, onder de leiding van Dr. Dom Franco de Wijels en Dr. Dom Willem van de Kamp. (1915, Bussum, Paul Brand.)

Wederom een nieuw Hollandsch Misboek! Het jaar 1909 bracht ons het Kerkelijk Leven, 1911 het Zeer volledig Mis- en Vesperboek van Doornik, 1913 het Misboek van Baarda, de drie Zondagsmisboeken van Bertens, Ruyter en Leuven, 1914 na lange vertraging door den oorlog, geeft ons Paul Brand en 1916 zal ons nog brengen... doch laat ik niet onbescheiden zijn.

Wie durft er nog aan denken, dat ons Roomsch volk niet snakt naar Liturgisch leven en medeleven!

Zou hen, die zoo gaarne over den leegen vormendienst der Roomsche praten, misschien geen vrees bekruipen, dat Paul Brand, die zoo graag

het oog van zijn koopers tracht te verleiden door smaakvolle uitmonstering, thans een strop zal hebben aan dezen dikken bijbel van LV en 2098 bladzijden, ook al geeft hij dien tevens meer handig uit in fascikels? Vooral in onzen tijd van réticules, die nauwelijks het duodecimootje in parlemoer met berlinzilveren slot kunnen herbergen? En dan bij de Roomschen, die toch niets zouden begrijpen van hun wel schoonen, maar puur vormelijken eeredienst?

Wij hopen het niet, wij gelooven het niet. Immers een frisch bloeiend liturgisch leven is ontwaakt in ons vaderland. De drang van den mensch naar een innig gevoeld contact met zijn Schepper, niet alleen als eenling, maar ook als lid der gemeenschap is te groot, te echt menschelijk, om zoo maar voor een oogenblik de gemoederen aan te zetten en dan te verflauwen.

't Kon misschien opgeworpen worden, dat de jaartallen van straks juist bewijzen, dat de Roomschen, hun leege uiterlijkheden moede, zich in den allerlaatsten tijd gretig werpen op dergelijke werken, pogingen om hun eeredienst te verinnerlijken, en dat bijgevolg het genoemde verwijt toch reden van bestaan heeft.

Toegegeven kan worden, dat de onkunde met de Liturgie de devotie van ons volk wat verwaterd heeft, dat er misschien ongezonde uitwassen in partikuliere devoties of in bijdevoties te constateeren vallen. Doch, het moge allervreemdst klinken, ik voor mij geloof, dat die opmerkingen vooral moeten gemaakt worden op de tweede helft der XIXde eeuw. De verzameling van oude Kerkboeken, die de Bibliotheek van de Liturgische Vereeniging in het Aartsbisdom Utrecht sinds enkele maanden aanlegt, kan dunkt me reeds hieromtrent eenige aanwijzingen geven. Immers in 1767 had Antwerpen een Roomsch Misboek, in 1828 had Utrecht en het volgend jaar Amsterdam een Zondagsmisboek. Epistel en Evangelieboeken, waarin de collecten, secreten en de post-communio's waren opgenomen drukte Gent in 1797 en 1798 en 's-Bosch in 1809; terwijl een R.K. Priester, ‘die 20 jaren rector in de oude talen is geweest’, in 1852 te Venlo een tweede editie van een dergelijke uitgave zag verschijnen. Ik spreek niet eens van kleinere werken, die gedeelten van het Missaal betreffen, de Goede Week b.v.; niet van de tallooze edities van Zondagscholen, enz. Ook oude Katechismussen hebben soms groote lessen over den uitleg der ceremoniën. Een werkje is nog vermeldingswaard: het curieuse boekje ‘*Het evangelische Visnet* bevattende sommige veranderde liedjes uit hetzelve, andere uit de Evangelische Triumpwagen, Zingende Zwaan, passende op alle Sermonen der Zondagen en geboden Feestdagen door het gansche jaar’. Het is waar, dat de poëzie, waarin het evangelie-verhaal wordt bezongen allererbarmelijkst is - is echter Datheen zooveel mooier? -, dat de ‘allerbekendste stemmen’ nu niet heel kerkelijk waren, te oordeelen naar

aangiften als deze: Philip kwam Philander tegen, of Catharina wilt hier kiezen. Doch het bewijst, dat er in dien tijd door het volk getracht werd mede te leven met het Kerkelijk jaar. Deze enkele boekjes bewijzen niet veel, dat geef ik graag toe, maar mij dunkt, zij noodigen een bibliograaf van beroep uit om eens een stelselmatig onderzoek te beginnen en de oorzaken op te sporen van de te groote individualizeering der devotie in de laatste vijftig jaren.

Doch ik moest spreken over het Missaal van Paul Brand. De uitgave in één band is erg onhandig, echter uitstekend geschikt voor kloosterzusters, kloosterbroeders enz. Maar voor den gewonen kerkganger is het te dik; daarom is het ook in een veel dunneren band verkrijgbaar gesteld, waarin dan telkens naar den tijd van het jaar andere fascikels gelegd kunnen worden. Aan de meeste Missen gaat een korte algemeene verklaring vooraf van de gebeden en gezangen; ook de epistels en evangelies zijn voorzien voor een groot deel van een verklarend woord. Een enkele maal wordt door 'n cursief zinnetje de tekst verklarend onderbroken. Op het verband der Romeinsche Staties en de misgebeden wordt terecht zeer sterk de aandacht gevestigd. Hoewel men in de vertaling soms wel eens wat meer het poëtisch, dus gevoelselement - voor een gebed een hoogst gewichtig ding - weergegeven zou wenschen, is en blijft het werk een schitterende prestatie van drukker en bewerkers; wij hopen dat een tweede uitgave hun de gelegenheid zal geven aan dit desideratum te gemoet te komen.

Culemborg.

W. VAN KOEVERDEN.

De Jordaan. Amsterdamsch Epos door Is. Querido, I en II. (Mij. van goede en goedkoope Lectuur, Amsterdam).

Onder 't voorbehoud, later, als het ‘epos’ kant en klaar is, een uitvoeriger oordeel uit te spreken, mogen we er nu wel een enkel woord aan wijden als aan een onzer weinige literaire uitgaven van de laatste decenniën, die er wezenlijk bij het volk zijn ingegaan. De voor Holland fenomenale opgang van dit letterkundige werk achten we zóó bizonder, dat we al om deze eene reden in een nadere beschouwing zouden willen treden. De vraag dringt zich op, of het gunstig oordeel van 't publiek in een werkelijke schoonheidswaarde van 't boek gegrond is? En 't antwoord dunkt ons, dat een aanzienlijk deel van Querido's machtig debiet op rekening van min of meer ongezonde nieuwsgierigheid en sensatie-zucht dient gezet. Het oordeel van de ‘menigte’ kan een boek kenmerken tot volkslektuur, maar waarborgt niets van zijn literaire beteekenis.

Toch meen ik, dat er een aardig kringetje overblijft, dat om zijn genot aan Querido's volkspsychologische ontledingen de zóó spoedige heruitgaven van den roman heeft mogelijk en noodig gemaakt. Wat den schrijver aan gebrek in konceptie, verwarde afspinning zijner gedachtedraden en gezwelg in woord-lawaai kan verweten worden, door zijn *Jordaan* heeft hij, overtuigender dan door z'n vorige boeken, bewezen,

dat hij de geheime en geheimzinnige wegen naar de ziel van 't kleine volk weet. Wéét in werkelijkheid, dus niet fantaseert of droomt, maar uit eigen aanschouwende meeleving en uitvorschende doorgronding kent. Querido heeft, ter wille van zijn wijddoelende kunst, er letterlijk middenin gezeten. Hij beschrijft de gore buurtjes van den Jordaan zooals een Jordaner zelf, die schrijven kan, het zou moeten doen.

Mag dit een deugd heeten, het is meteen, oppervlakkig en misschien ook wel dieper gezien, de bedenkelijke kant van dit van leven lillend volksrealisme. Zoo weinigen immers de groote stadsachterbuurten zoeken, zoo weinigen zullen er op gesteld zijn, uit een roman van zóó brutale realistiek en tegelijk zòò langen adem de vieze geurtjes en platmondsche praatjes dier stegen en sloppen op te snuiven en aan te hooren. De sfeer, waar Querido zijn legers binnenvoert, blijft er een, die bij velen om haar maatschappelijk èn moreel beneden-peil walging moet wekken. Ik zou dan ook graag eens willen weten, hoevelen der gretige koopers en welke vooral de twee verschenen deelen van bladzij tot bladzij hebben uitgelezen! Ik durf gissen: verreweg de kleinste en zeker niet de beschaafdste, meest intellektueele of zedelijk hoogste helft.... En met te meer grond valt dit te raden, omdat de schrijver het zijn lezers op den duur te moeilijk maakt, om hem tot 't eind getrouw te blijven. Dit is vooral de fout van 't eerste deel. Dat is eindeloos langdradig; 'n aaneenrijging van scènes, waarvan kausaal verband en logische uitgroeiing dikwijls héél twijfelachtig schijnen. Mijn indruk was, dat we op eigen gelegenheid den boel gerust door elkaar konden halen zonder ergens den draad der gebeurtenissen te breken. De fout van Querido's ontwikkeling, welke al zijn werk kenmerkt, de wanorde, bandeloosheid en uiteenspatting naar links en rechts van zijn vaak stralend-geniale inspiraties zit den grootsch-aangelegden en naar de hoogste dingen hunkerenden schrijver ook bij zijn epische Jordaan-schepping zeer voelbaar in den weg.

Daarbij komt - in 't eerste deel - zijn al te angstvallig nageteekend Jordaansch. Voor taalgeleerden 'n buitenkansje, blijven die bladzijden voor den gewonen mensch onleesbaar, zèlfs voor Amsterdammers, zelfs voor hen, die 't smaakrijke, drastische, kleurige plat van Groot-Mokum kunnen waardeeren. Deze bemerking schijnt den schrijver meer gemaakt en door hem aanvaard te zijn, want voor het tweede deel geldt ze in veel mindere mate zoodat het oneindig genietbaarder is dan het eerste. 't Staat ook psychologisch hooger en peilt de moreele verzwakkingen dier proletarische zielen minder cynisch. In alles lijkt Querido hier vlotter op dreef: hij zit er meer in en staat er tegelijk meer bòven. De chaotische overmaat van zijn materiaal was hem blijkbaar niet meer zòò de baas, als toen hij beginnen moest daarin de orde te scheppen, welke voor een *boek* in z'n hooge beteekenis geeischt wordt. Als die betrekkelijke kalmte bij den voortgang van 't werk beklijven mag, zal 't ‘epos’ er ongetwijfeld aan winnen in artistieke beteekenis.

B.H.M.

Rome I door Louis Couperus (L.J. Veen, Amsterdam).

Couperus heeft een reeks boekjes geopend, die hij zoo onfraai als pedant noemt: ‘Van en over alles en iedereen’ - een titel, welke even

herinnert aan 't legendarische werk van Pico della Mirandola: over alle weetbare dingen *et quibusdam aliis*. En onze Haagsche auteur, die al een tweedeelig boek over de blanke steden onder de blauwe lucht, over Italië, op de stadig groeiende lijst van zijn ‘Oeuvre’ heeft staan, begint hier bij 't begin, bij Rome. 't Is een samenlezing van dagboekbladen en feuilletons, meest uit *Het Vaderland*, d.w.z. naar Haagschen, hoofschen smaak. Verwacht dus maar geen sublieme beschouwingen over Kunst en Oudheid, Politiek of Historie; o neen, deze kleine honderd pagina's behelzen enkel luchtige, vluchtige babbeltjes over den allerbuitensten kant van de Eeuwige Stad. Ze bereiken allerminst de hoogte van een causerie, in de klassiek-literaire beteekenis, welke Sainte Beuve dat genre gaf, neen zelfs niet die van Scheltema's causerie over Italië, waarbij voor 't minst van indrukken en ‘gedachten’ sprake was. De schrijver heeft trouwens een dergelijke hoogte voor zijn verheven onderwerp niet begeerd. We mogen, zegt hij, zijn schetsen en praatjes lezen ‘in bed of in bad, thuis of in den trein, in den tuin of in de rookkamer’. 't Is bijna ál te ideëel! - Intusschen willen we gaarne bekennen, dat voor lieden, die dikwijls gevaar loopen zich in die gelegenheden te vervelen, de schuim-lichte opstelletjes van den ‘caro signor Luigi’ aangename lektuur zijn. - Maar daarom dan ook maakt Willem Kloos zich nogal belachelijk, door twintig groote bladzijden van zijn *Nieuwen Gids* vol te schrijven met flauwe lofliedjes op dit heusch niets beduidende boekske, waarbij hij even gretig z'n Duitsche belezenheid in prikkelende literatuur ontlaadt als zeurig zit te kerkvaderen tot de christelijke geestelijkheid. Als *die* maar eens het Christendom naar de interpretaties van den braven Couperus wou begrijpen, ja ja! We kennen dat!

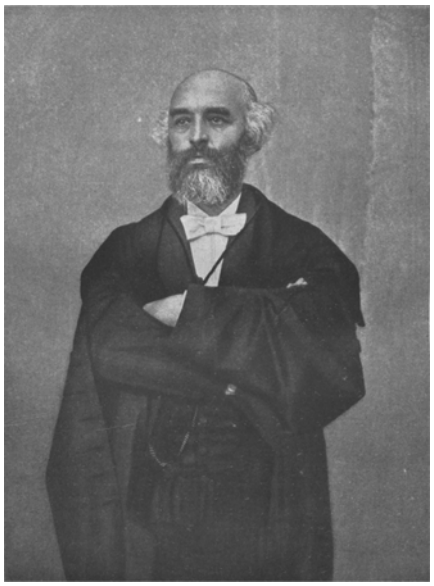
B.H.M.

Ontvangen Boeken -

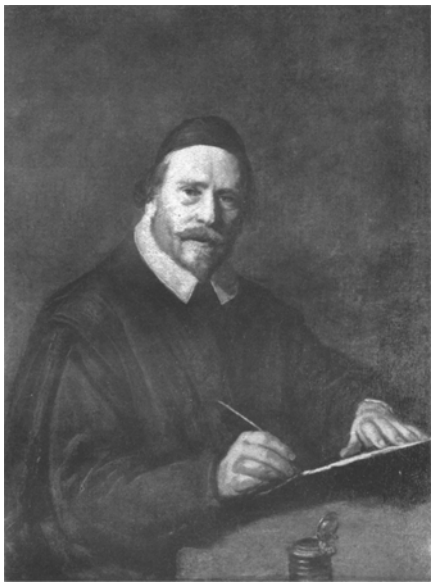
Handboek der Nederlandsche Taal door Dr. Jac. van Ginneken S.J., deel I en II (Malmberg, Nijmegen); ‘De Nieuwe Wijsbegeerte,’ een studie over Henri Bergson, door Dr. J.E.H.J. Hoogveld (Dekker & van de Vegt, Utrecht); Jacob Grönings S.J.: De Lijdensgeschiedenis Onzes Heeren Jezus Christus (Dekker & van de Vegt, Utrecht); Sint Willibrord door Fr. Willibrord Lampen O.F.M. (Dekker & van de Vegt, Utrecht); Losse Bladen uit het Geschiedboek van het Bisdom van Haarlem door B.J. Post (Théonville, Leiden); Stekelblaadjes, vrij naar het Duitsch van Sebastian von Oer door Bas. van Kesteren O.C. (Théonville, Leiden); Pieter Cornlisz. Hooft en Constantijn Huygens door Dr. H.H. Knippenberg (Romen, Roermond); De Gezondheid, populair geneeskundig blad (Morks, 's-Hage); Schoon-Nederland, geïllustreerd blad tot bevordering van het vreemdelingenverkeer (A.L. van Schaik, Bussum); Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken (Nijhoff, 's-Hage); Calderon: De Geheimen der Mis, uit het Spaansch vertaald door J.M.J. Knaapen (Teulings, 's-Bosch); Francis Thompson: De H. Ignatius van Loyola (Dieben, Leiden).

Verder een tegel voorstellende de H. Maagd, naar ontwerp van Gustaaf van Kalcken bewerkt door de firma N.V. Bouwstoffen voorheen A.E. Braat, Amsterdam.

*1

GODEFROID KURTH †

N I K O L A A S S T E V I U S
DE TERUGGEVONDEN EN HERSTELDE SCHILDERIJ VAN FRANS HALS - 1650

HET BIJ DOKKUM GEVONDEN
S I N T - D E N I J S - B E E L D J E

Een communie-prent

DE negen teekeningetjes geven te samen eene voorstelling van het leven der Heilige Cecilia, zooals het volgens de oude Martelaars-Acten verhaald wordt, in Detzel's ‘Christliche Ikonographie.’

Ze werden gemaakt als een klein geschenk bij de eerste H. Communie van mijn vriendinnetje Thea Diepenbrock. Want daar moest natuurlijk een prentje bij zijn, en het moest, naar het verlangen der Ouders, aan de H. Cecilia gewijd worden.

Maar de lezing van het in weinig woorden saamgevatte en toch zoo treffende levensverhaal deed mij bedenken hoeveel aantrekkelijker het zou zijn, in de plaats van een enkel beeldje, de geheele geschiedenis kort en duidelijk in een reeks tafreeltjes na te vertellen.

Ik meende dit te mogen doen zonder daarbij te zoeken naar interressante archeologische bijzonderheden. Die zijn zelfs heelemaal weggelaten, in het verlangen om de innerlijke beteekenis der verschillende gebeurtenissen eenvoudig te doen spreken. Daarom werden de figuurtjes tot het kleinste aantal terug gebracht en werden ze geplaatst tegen effen overal gelijken achtergrond, die de beweging duidelijk kan doen uitkomen. Ook heb ik getracht elk van hun een kleine maar sprekende karakteristiek te geven. De Heilige zelf is direct kenbaar als de eenige vrouw, die er in de tafreeltjes voorkomt; de priester herkent men aan zijn bisschoppelijk gewaad, de beide broeders zijn onderscheiden door haar en dracht, de Engel door zijn vleugels; de Rechter houdt den Wetsrol en de beul draagt de sobere kleedij, die voor zijn gruwelijk ambt noodig is. De beide roode streepjes in den hals der Heilige Cecilia in het 8ste prentje toonen, dat de beul reeds twee slagen deed; de drie roode streepjes in het laatste vertellen, dat hij de Heilige in drie slagen niet dooden kon en haar nu, volgens de Wet, moest vrijlaten. De negen prentjes werden in één lijst saâmgevat en de kleine jubilaris kon onmiddellijk het gansche verhaal begrijpen en aan de bezoekers, die haar kwamen feliciteeren, duidelijk uitleggen.

Ik denk dat de Redactie van ‘De Beiaard’ het werkje heeft willen reproduceeren om er eens de aandacht op te vestigen welke aantrekkelijke kunstwerken bij familie-gebeurtenissen te maken zouden zijn. De Kunst immers mag niet alleen gezocht worden in Tentoonstelling en Kunsthandel, bij uitsluitend persoonlijke impressiesen gevoelensl Gelegenheidswerken en prenten hadden steeds, vooral in het Katholieke leven, een belangrijke plaats. Pol de Mont, die indertijd annonceerde, dat hij een ex-libris van hem toezond aan ieder die hem een oud ‘beeldeke’ aanbood, zal ongetwijfeld een merkwaardige verzameling bijeen gebracht hebben. En van hoe groot maatschappelijk belang kunnen zulke kleinere werken voor de Kunstenaars zelve zijn! Ik meen gelezen te hebben dat te Parijs menig jong graveur in zijn moeilijke jaren het hoofd boven

water hield door het graveeren van z.g. bid-prentjes. De uitgaven der ‘Verein zur Verbreitung religiöser Bilder’ in Dusseldorf zijn indertijd ook in dit opzicht te prijzen geweest. Verschillende bekende graveurs, ook de latere Hoogleeraar der Rijks-Academie, R. Stang, maakte voor deze prentenverzameling kopergravures. Welk een verlies beteekent het dat die plaat-drukjes thans vervangen worden door lich-drukken, naar de oude Kopergravures gemaakt!

Is er dan, zelfs voor zoo eenvoudig prentwerk volstrekt geen plaats meer en moet alles door de machine gereproduceerd worden?

Gaarne neem ik aan, dat de Redactie van ‘De Beiaard,’ die de groote monumentale Kunst zeker niet vergeten zal, ook haar aandacht wil geven aan het kleinere intieme werk, dat zich zoo zeer aan het familieleven verbindt en misschien wel een voorwaarde voor het grootere mag heeten.

Door de negen prentjes wordt in beeld gebracht:

1. Hoe vroom de H. Cecilia was [met eene herinnering aan hare eerste H. Communie en een orgeltje achter haar, omdat ze Patronesse der muziek is.)
2. Hoe zij haren Bruidegom Valerius afwijst, omdat zij God alleen dienen wil; zij zegt daarbij dat een Engel haar beschermt. Valerius, die den Engel wenscht te zien, wordt door Cecilia aangemaand zich te laten doopen.
3. Valerius wordt door Bisschop Urbanus gedoopt.
4. Nu ziet hij den Engel, die twee kransen draagt, bij de H. Cecilia; maar hij begeert dat nu ook zijn jonge broeder Tiburtius zoo ziende worden mocht.
5. Ook Tiburtius wordt daarop gedoopt.
6. Hier wordt voorgesteld hoe de beide broeders, Christen geworden, werken van barmhartigheid doen en de arme martelaars begraven.
7. Tot straf worden ze voor den Rechter gebracht, die hen beide veroordeelt.
8. Maar de H. Cecilia is tevens ter dood veroordeeld, omdat zij de Romeinen tot het Christendom bracht. De beul zal haar met het zwaard onthalzen.
9. De H. Cecilia, op haar sterfbed, geeft dan den Bisschop hare bezittingen om daarvan een kerk te bouwen.

A.J. DER KINDEREN.

HET LEVEN DER H. CECILIA - COMMUNIE-PRENT DOOR A.J. DER KINDEREN

De mystiek van de H. Catharina van Genua[*)]

DE geschriften van de H. Catharina van Genua, welke in nauw verband staan met haar leven, bevatten allerminst een schoolsche verhandeling over de leer van het geestelijk leven, zij beschrijven niet de verborgen werkelijkheid van wat de genade in den mensch tot stand brengt. De diep ingrijpende leerpunten, waar geheel dit leven op steunt, komen zoodoende zelden of nooit ter sprake. Geen navorschingen dus over ons doopsel, over zijn aard, gevolgen en rechten, geen hooge beschouwingen over den Christus en onze levenseenheid met hem, geen ruim en stil zien naar het mysterie van de H. Drievuldigheid of naar onzen opgang tot de drie goddelijke Personen. Wat zij dan wel betrekt binnen den kring van haar beschouwingen? Den staat van de liefdevereeniging tusschen God en de ziel. Het tot stand brengen van deze vereeniging met zijn schepsel, waarbij zijn liefde in de wijdte van het geven den lof zingt van zijn oneindigheid, was immers het doel van de schepping en van de verlossing.

Onder drieërlei opzicht heeft Catharina over deze vereeniging haar beschouwingen uitgestrekt. Vooreerst in zooverre zij toont, dat er van nature in den mensch een beginsel aanwezig is, waardoor hij geschikt kan worden gemaakt en aangezet wordt tot deze hooge volledige vereeniging. Reeds in het begin laat zij de geest zeggen tot de menschelijke natuur: ‘Ik verzeker u, dat ik al het overbodige u zal onthouden, om met al mijn kracht te leven zoo zuiver en eenvoudig als ik geschapen ben’. Vervolgens in zooverre zij in eigen voorbeeld den opgang aanwijst tot den staat van volmaaktheid. Eindelijk in zooverre zij de werking beschrijft van de liefde, zoowel die van den mensch als die van God, wanneer de vereeniging eenmaal tot stand is gekomen.

*) Fragment uit de inleiding tot S. Catharina's geschriften, die vertaald door Emile Erens, dit jaar bij de firma Van Langenhuysen zullen verschijnen (Red.)

Zij beschrijft bijgevolg haar eigen geschiedenis, de wijze waarop zij gestreefd heeft naar de vereeniging met God. Er zijn in haar roeping tot de volmaaktheid en in haar gang daarheen veel feiten, die buiten de natuurlijke orde vallen. En dit ongewone blijft haar bij in het stadium van de voltrokken vereeniging. Doch troostend en leerend voor ons is haar vaste wil en haar persoonlijke toeleg bij dien aanhoudenden opgang te doen wat in haar was. Zij stelde zich tot doel God zoo volledig mogelijk te bezitten door handelingen en in wijzen, die aangepast zijn aan de menschelijke natuur, zooals die voor den beproevingsstaat van de aarde door God is ingericht. Nooit heeft zij bijgevolg de aanmatiging gehad te gaan langs of te komen tot buitengewone toestanden. Zij verzet zich juist tegen het buitengewone, om het gevaar, dat hierbij de ziel dreigt, zich op te gaan houden op aanlegplaatsen.

Wijl dan de zuivere liefde haar doel was en haar bezit werd, spreekt zij de leerende woorden van de zuivere liefde. Om te komen tot het leven van vereeniging, heeft zij terecht ingezien, dat zij al haar toewijding moest blijven geven aan de goddelijke minne, omdat de wilsakt van de liefde rechtstreeks met God vereenigt - want door de liefde wordt God onmiddellijk bemind en al het andere om Hem, - terwijl de akt van het geloovig kennen wel God onmiddellijk raakt, doch wegens de omhulling van de zinnelijke voorstellingen niet de direkte vereeniging en dus ook niet de rust van het bereiken geven kan. Het leven in de zuivere liefde dat Catharina voor zich verkoos en besloot na te streven, is hetzelfde als het beschouwende, het samenzijn met de goddelijke waarheid. Wel ruimt zij later onder de ontwikkeling van de omstandigheden, - wat naar christelijken zin hetzelfde zegt als de leiding van de Voorzienigheid, - een groote plaats aan uitwendige bedrijvigheid in, doch als bij ieder contemplatief leven had ook bij haar de beoefening van de zedelijke deugden en voornamelijk van dienstbaarheid aan den naaste tot eerste doel de innerlijke hartstochten te beheerschen en te ordenen.

Naar de leer van de meesters in het geestelijk leven kan

de beschouwing op een dubbele wijze in de ziel aanwezig zijn: als een verworven staat en als een ingestorte gave. Als verworven staat vraagt zij een lange voorbereiding van deugdbeoefening en van aanraking met de goddelijke waarheid, vooraleer deze door 's menschen geest in eenheid gezien en met één liefdeblik omvat wordt. Is zij onmiddellijk ingestort, dan bevindt zij zich in de ziel nooit als een blijvende hoedanigheid, doch steeds als een directe en door den mensch nooit verdiende tusschenkomst Gods, waardoor de gewone werking van de natuurlijke rede tijdelijk wordt opgeheven of op andere wijze plaats heeft. De ingestorte beschouwing kan tijdens ons aardsche pelgrimschap naar Gods beschikking korter of langer duren - bij de H. Theresia duurde ze eenmaal maanden en maanden achtereen en werd zelfs in den slaap niet afgebroken, - maar kan geen vaste gesteltenis worden wijl het verstandelijk licht, dat als een blijvende vervolmaking aanwezig is in den geest, op de eerste plaats het beginsel doet kennen van alles wat in dat licht aanschouwd wordt. Onze eerste kennis en het uitgangspunt in de natuurlijke orde zijn dus de beginselen, waarop alle natuurlijke kennis steunt en in de geloofsfeer zijn dat de voornaamste artikelen die als zoovele beginselen zijn, waaruit door de theologische werkzaamheid verdere kennis ontwikkeld wordt. Het beginsel echter van het goddelijk licht, dat de ziel bestraalt in de ingestorte beschouwing, is God zelf, dien geen mensch op aarde kan zien zonder te sterven. In den hemel, waar wij naar den psalmist het licht zullen zien in het eigen licht van God, zal de geloofsgesteltenis plaats maken voor het licht van glorie, zoodat de onmiddellijke beschouwing van het goddelijk wezen daar ononderbroken zal zijn: hier op aarde heeft de begenadigde steeds nieuwe verlichting noodig en moet dus die zoogenaamde ingestorte beschouwing als voorbijgaande toestand gegeven worden.

Catharina heeft haar leven ingezet op het streven naar blijvende volmaaktheid en bijgevolg nooit anders bedoeld dan zich den staat eigen te maken van de verworven beschouwing.

Al is dan ook haar leven gevuld met bovennatuurlijke gebeurtenissen en al vinden die ongewone feiten weerklank in haar geschriften, er bevindt zich onder die buitengewone toestanden een ondergrond, die door ieder Christen in zijn eigen leven kan en moet worden benaderd en die ook de eigenaardige aantrekkingskracht van haar geschriften vormt. Want niet het feit, dat zij in bezieling schrijft over ongewone toestanden, geeft haar boeken toegang tot het christelijk gemoed, maar dat zij verhaalt, hoe zij deed wat wij allen moeten doen om te gaan tot God: het zoeken in ons van God, die ons zoo nabij is.

Haar beide geschriften zijn mystieke tractaten over de liefde. De liefde vindt in de moraal-theologie een plaats als eerste in de rij deugden, zooals Sint Thomas het doet, ofwel zij wordt minder gelukkig ondergebracht bij het eerste van de tien geboden. De ascese laat zich met haar in, voorzoover deze uiteenzet, hoe de Christen door het verwijderen van beletselen en door het stellen van daden de van boven ingestorte deugd der liefde tot volkomenheid zal brengen. De mystiek beschouwt haar onder het gezichtspunt van de vereeniging met God. Catharina's schrijfwijze nu houdt verband, met haar zielstoestand. Tot den staat gekomen van de volledige heerschappij der liefde over haar, schrijft zij over de liefde een mystieke verhandeling en treft daarbij het diepste wezen van het mystieke leven.

Zoo dringt zich aan den geest hier de vraag op, wat wel onder mystiek verstaan moet worden en wat er dan bizonders is in de schrijfwijze van Catharina. Over het wezen der mystiek heerscht verre van eenstemmigheid onder de huidige beoefenaars dezer katholieke wetenschap. Want het spreekt vanzelf, dat wij, geloovend aan de werkelijkheid eener bovennatuurlijke orde, aan het bestaan van een wereld, die niet zinnelijk waarneembaar is, volstrekt de opvattingen afwijzen van een verdwaasd geslacht, dat wat vage stemmingen met eenige godsdienstige kleur voor mystiek uitgeeft. Naar de stamafleiding van het grieksche woord staat het in verband

met het sluiten van de oogen of van den mond, dus met verborgen zijn voor de zintuigen, en heeft het een parallel in het woord mysterie. Uit het stambegrip is dus weinig te halen voor een dieper inzicht van het zinbegrip, waarnaar wij de theologen moeten vragen. Tot ongeveer het einde der 17e eeuw was het oordeel daarover ten naastebij eenstemmig, al verschilde ook de woordvorm. Volgens verschillende nieuweren worden onder het ééne woord mystiek samengevat afzonderlijke daden of blijvende staten van bovennatuurlijke orde, welke door 's menschen natuurlijke vermogens niet of niet op die wijzen kunnen voortgebracht worden. Volgens de anderen - en ook heden wordt deze meening door velen gevolgd en moge ze tot welzijn der Godzoekende zielen weer spoedig algemeen Roomsch erfbezit worden - bestaat de mystiek naar haar diepste wezen in den staat van de volkomen vereeniging tusschen God en de ziel. De mystiek culmineert bijgevolg in den staat van het geestelijk huwelijk door de liefde-vereeniging tusschen God en zijn redelijk schepsel, zoodat de voorbereidende ontwikkelingsgang van het geestelijk leven mystiek behandeld wordt, zoodra die inleiding van den reinigenden en verlichtenden weg onder het bizonder oogpunt der Godsvereeniging wordt beschouwd, terwijl niet noodzakelijk, maar feitelijk altoos de Godsvereeniging zich openbaart in een proefondervindelijke Godskennis en Godsliefde. Beslist partij kiezend in een veel betwiste vraag, aarzelen wij niet als onze meening uit te spreken, dat het zeer zeker mogelijk is langs den weg van het bedrijvig leven tot de volmaaktheid te komen, doch dat in werkelijkheid dit punt bestaat in een contemplatieven toestand en dat het nooit zal voorkomen, dat God een ziel, die haar liefde voor den Schepper tot die hoogte van volkomen reinheid en ongedeeldheid ophief, verstoken laat van zielsbevredigingen en ervaringen, vèr boven 't reiken der natuur. Johannes van 't Kruis is uitdrukkelijk van deze meening: ‘Als de vereeniging heeft plaats gehad inhet binnenste der ziel, worden de zielsvermogens tot bedwelmens toe verzadigd van hun Welbeminde’. Dan één voor één die drie

hoofdvermogens der ziel, het verstand, den wil en de hooge memorie beschouwend in haar vol worden door die goddelijke vereeniging, zegt hij van het verstand, dat er een allerzoetste wetenschap aan wordt verleend, de theologia mystica, de geheimzinnige bovennatuurlijke kennis Gods. Wijl deze experimenteele kennis, als zij in haar vollen omvang wordt genomen, de ontvangen gaven der drie vermogens in één geheel samenvat, is men in de kringen der mystieke theologen sedert lang gewoon mystiek en mystische theologie als ongeveer gelijkluidend te beschouwen.

Hoe vlecht zich dan de akt van de Godsvereeniging samen met het proefondervindelijk smaken van de zoetheid des Heeren? De verklaring is niet moeilijk, mits men bedenkt op wat wijze God werkt in den rechtvaardige. De grond van onze verhouding tot God, ons einddoel, is de heiligmakende genade, terwijl de graadmeter der volmaaktheid, hoe buitengewoon de wegen ook mogen zijn, waarlangs het God somtijds behaagt zijn schepselen te voeren, steeds de liefde is. Met die heiligmakende genade, welke het wezen zelve der ziel aanhangt, en met die liefde, ondergrond van alle deugd, brengt God in de ziel geheel een complex van ingestorte deugden en gaven. Daaronder munt bovenmate het zevental uit, waarvan Isaias de volledige en volmaakte aanwezigheid een kenteeken van den Messias noemde: ‘Op Hem zal rusten de geest des Heeren, de geest der wijsheid en des verstands, de geest des raads en der sterkte, de geest der wetenschap en der godsvrucht; en vervullen zal Hem de geest van de vreeze des Heeren.’ Door die gaven, welke afhankelijk zijn van de drie goddelijke, doch in werking en in waardigheid gaan boven de vier ingestorte zedelijke deugden, zijn in den rechtvaardige blijvende gesteltenissen aanwezig, waardoor hij op gemakkelijke, zijn staat van kind Gods aangepaste wijze toegankelijk wordt voor de bewegingen van den Geest. Door deze gaven kan de H. Geest den mensch dingen doen verrichten, die vallen binnen of die reiken boven het bereik der zedelijke deugden. En deze

gaven worden door Hem in werking gebracht, - opgemerkt verdient te worden, dat Thomas voor deze gaven het gewone woord ‘motio’ steeds vervangt door ‘instinctus,’ om de beweging aan te duiden welke de H. Geest er aan geeft - doorgaans in aansluiting aan de gewone natuurlijke vermogens, die in den mensch aanwezig zijn, somtijds echter op een wijze, die het bereik dier vermogens te boven gaat. Iedere ingestorte deugd, hetzij de goddelijke, hetzij de zedelijke, heeft in deze gaven een aanvulling of een bijstand, waardoor de H. Geest den mensch op goddelijke wijze werken doet. Al laten zij dus hun invloed terdege gelden op het bedrijvige leven, hare hoofdwerkingen liggen toch op het gebied der beschouwing. Handelt de H. Geest nu door de hoogere gaven van wetenschap, verstand en wijsheid in ons op een natuurlijke wijze d.i. door ons te doen denken en kennen met beelden aan de natuur ontleend en overeenkomstig den natuurlijken gang van zaken, dan spreekt men van de verworven of beter van de natuurlijke beschouwing in tegenstelling van de ingestorte of bovennatuurlijke beschouwing. Het verschil van beide ligt dus in het middel, waarvan de H. Geest zich bedient om ons de bovennatuurlijke beschouwingsakt te doen verrichten en niet in het al of niet afwezig zijn van bovennatuurlijken bijstand. Want zonder heiligmakende genade geen gaven des H. Geestes, en zonder werking des H. Geestes, geen beschouwingsakt, waarover we op dit oogenblik spreken. Wel kan natuurlijk God aan een zondaar een bijzondere genade van verlichting geven of op bovennatuurlijke wijze zich tot hem richten; en in dien zin behoorde de verschijning van den engel aan Balaäm tot het gebied der mystiek. En al wordt de natuurlijke rede dienstbaar gemaakt aan de werking der gaven bij de natuurlijke d.i. de verworven beschouwing, - vóór dat de ziel zich de waarheid tot een dergelijke intimiteit heeft eigen gemaakt, dat onze geest de goddelijke waarheid overschouwt in één oogenblik en haar ziet in éénheid, daartoe wordt een langdurige voorbereiding gevorderd van ascetische

verrichtingen in zelfbeheersching en in hooren en lezen en overwegen van de dingen Gods, verbonden aan veel gebed.

De bovennatuurlijke of ingestorte beschouwing, die om haar verreikendheid ook kortweg de mystische theologie heet of mystische vereeniging, behoeft niet noodzakelijk gepaard te gaan met de openbaring van nieuwe geheimen. In de openbaring, welke de Christus ons bracht uit den schoot Zijns Vaders, is alles besloten, wat wij te weten hebben. Meer nog, er is in hoofdzaak in vervat alle mysterie, want wij leerden er de eenheid van de goddelijke natuur in de eeuwige voortkomst van de drie Personen, en de menschwording van den tweeden Persoon met alle gevolgen. Maar wat die verborgen openbaring Gods in het diepste van de ziel dan wel doet? Zij geeft deel aan het leven dier waarheden, zoodat wat vroeger aangenomen en gekend werd op het gezagwoord Gods, nu beleefd, proefondervindelijk gekend en gesmaakt wordt. Daarom leert de H. Thomas ook, dat die verborgen wijsheid bijzonder langs den weg van de liefde aan de ziel wordt medegedeeld. Wat veranderd is, is dus niet zoozeer het voorwerp van de kennis, als wel hoe gekend wordt.

Om te zien wat er bijzonders is in de schrijfwijze van de H. Catharina moeten we nog met een enkel woord het verschil aangeven tusschen objectieve en speculatieve mystiek aan den eenen, subjectieve en experimenteele mystiek aan den anderen kant. De objectief-speculatieve behandeling der mystiek geschiedt in haar ordening tot een wetenschappelijk geheel, de subjectief-experimenteele in de mededeeling der ervaringen van het mystiek leven. De onderscheiding mag niet scherp worden doorgevoerd, doch bij gebrek aan beter gelieve de lezer haar te aanvaarden. Ook de wetenschappelijke mystiek kan te rade gaan bij de ervaring, terwijl de ervaringsmystiek moet onderworpen zijn aan de regels van de wetenschappelijke. De mystiek is een *theologische* wetenschap bij uitnemendheid, het laatste en hoogste woord op

aarde van het speculatieve denken. Bij haar navorschingen en indeelingen zal zij zich vruchtbaar bedienen van de ervaringen van het mystieke leven, haar hoofdbron evenwel moet steeds de goddelijke openbaring zijn, gevonden in Schrift en Traditie en door de leer van de H. Kerk weergegeven. Vandaar zegt ook de H. Joannes van 't Kruis, dat hij zich geheel schikt onder de leer van de H. Kerk en van beproefde personen en dat hij geen beroep zal doen op persoonlijke ondervinding - en God alleen weet hoe ver die ging! - noch op wat hij had geleerd van andere zielen, doch dat hij zijn uitspraken in de moeilijkste gedeelten stutten zal door de autoriteit der gewijde Schriften.

Met boeken van ervaringsmystiek zijn we, zoo niet op ander terrein, dan toch in tegenwoordigheid van onderscheidene wijzen van beoefening. De geestelijke leidsmannen der bevoorrechten en dikwijls in laatste instantie de H. Kerk zelf hebben voor ons het werk verricht van de onderscheiding der geesten. De mystieke ervaringen liggen immers niet buiten het ware christelijke leven; veeleer zijn zij, in onzen zin opgevat, er de bekroning van. Toch moet men zich niet verwonderen, dat ieder mysticus zijn voorstellingswijze heeft. Om de gemeenschappelijkheid van den christelijken ondergrond geeft ieder waarachtig mystiek leven verwantschap met de ervaring van anderen, maar zooals iedere bekeering en iedere roeping haar eigen mysterie is en een geheel afzonderlijke wereld vormt, zoo is ook in iedere zielsvoltooiing en in de openbaring daarvan een geheel persoonlijke trek aanwezig. De Schepper is te groot in de oneindigheid van zijn verstand en zijn mededeelende goedheid dan dat Hij zich herhalen zou. Wat zal de hemel heerlijk zijn in zijn openbaring van de wonderen, door God in elke ziel gewerkt, om haar te bemachtigen en te behouden, om haar te volmaken tot eenling, om haar te vormen tot een nieuwe afstraling der heerlijkheid van zijn goddelijk wezen!

De invloed van dat eigen element blijkt duidelijk in de wijze waarop Sint Jan en Sint Paul het volkomen geestelijk leven schetsen.

Daarvoor vergelijke men den eersten brief van den H. Joannes met het achtste hoofdstuk van den Romeinenbrief. De brief van Sint Jan is een machtige verhandeling over het Godvormig leven, een onuitputtelijke bron, waar de oprechte minnaar altijd nieuwe werelden ziet opdagen, steeds verder reikende werelden van de alomvattendheid en zuiverheid der liefde, geschapen en ongeschapen, goddelijk en menschelijk. Onder dit als met oudtestamentische spreuken voortschrijdend onderricht voelt men de serene ziel trillen van den grijzen liefde-apostel, vader over zijn kinderen. Hoeveel persoonlijker en uiterlijk hartstochtelijker bezingt Paulus - want het hoofdstuk is werkelijk een zegezang - met zijn vurig temperament hetzelfde onderwerp van de volkomen vrijwording van den Christen, van de werking des H. Geestes in ons, van de onverbreekbaarheid onzer vereeniging met God door den Christus!

Catharina van Genua heeft juist in haar vormings-periode jarenlang gestaan buiten alle menschelijke leiding. Omdat zij onder den onmiddellijken invloed was van den H. Geest, is die vorming toch gegaan binnen orthodoxe banen, doch een der gevolgen er van was, dat zij, toen zij er zich eenmaal toe zette om haar levensloop in een stelling uit te werken, een subjectief-experimenteele uiteenzetting gaf van het geestelijk leven. Maar hoe gaat daarmede het algemeen menschelijke en bovennatuurlijke katholieke samen! ‘De ziel is door God geschapen voor God, zij is bestemd te gaan tot God en kan geen rust vinden dan in God.’ Dit is eigenlijk het besluit van haar werk en haar eigen leven dient tot bewijs voor de waarheid ervan en tot model voor de wijze van uitvoering. Aan deze verwerkelijking is alles ondergeschikt, de gedane verstervingen en de ontvangen verlichtingen. In een immer stijgende vergeestelijking toont zij, hoe God de ziel bezitten wil en hoe de ziel op haar beurt God in zich wil hebben; en de band tusschen deze beide levende wezens is de wederzijdsche liefde. Langzamerhand gaat de liefde, die zich eerst maar aanvoelde als een soort gesteltenis, in de goddelijke liefde

over, in God die liefde is: eerst beminde de ziel als van verre, doch geleidelijk verheft zij zich onder de aantrekkingskracht van God, tot zij wordt ingeleid in de eeuwig onveranderlijke, alles innemende, overal en altijd rustende liefde Gods. Tegen het einde wordt het immer duidelijker, hoe enkel Gods liefdevolle ontferming over zijn schepsel, dat in alles het zijne is, het gebied voor zich behoudt. De menschelijke bedrijvigheid verdwijnt op den duur, wel te verstaan niet om in quietistisch niets-doen onder te gaan, doch om God te laten doen met zijn eigendom. Dan spreekt zij van dat rusten in God. dat opgaan in het rusten in God, dat niets meer weten van wat geschapen is.

Catharina rust in de Liefde, doordrongen, doortrokken van de Liefde, overmeesterd door de Liefde, één met de Liefde, de Ongeschapene, de Eeuwige, die zalig is in zich zelf en niet komt buiten zich zelf en dus het schepsel, dat Hij tot zich ophief, gelukkig maakt in haar eigen wezen, zóó echter dat het voorhangsel wel doorzichtig wordt, maar niet geheel verdwijnt. Zoo moet het gebeuren en daar moeten wij ook naar streven: op de wereld bevinden wij ons nog in den staat des geloofs, doch omdat we door dat geloof, in liefde bezeten, reeds deel hebben aan het eeuwig leven Gods, moeten we gelukkig zijn en zaligheid vinden in het geloof. Gelooven en gelukkig zijn moeten we beide heroiek beoefenen, tot het vele doen een verworven staat geeft en tot de overvorming Gods het blijvend bezit wordt. Wij moeten ons geloof steeds hooger heffen, totdat het wordt de algemeene liefdevolle kennis, waarin volgens Sint Jan van 't Kruis de vereeniging van de ziel met God wordt voltooid. Dus is 't niet te verwonderen, dat Catharina niet blijft staan bij de voorbijgaande lichtindrukken, die over haar komen, en bij de zoetheden, die haar ziel doorstroomen. Het waren aanlegplaatsen, geen eindpalen, als we van eindpalen spreken kunnen bij ons gaan naar God, die enkel verstand en liefde is en dus oneindig alle geschapen daad overtreft. Maar is eenmaal de staat bereikt van het pure staren

in liefde, dan behoeft de ziel zich maar te laten voortdragen en kan ze blijven bij wat ze doet, tot ze wordt opgeroepen uit dit leven of voor een wijle van haar liefdeblik wordt afgeroepen voor een liefdewerk.

Catharina stelt steeds het ideaal van haar leven in de vereeniging met God door de liefde, met God, die zelf liefde is, die liefde in ons hart legde en in liefde en als liefde met den mensch wil samenwonen. Dit is de andere faze van het eeuwig lied der christelijke mystiek, door Paulus weergegeven met de woorden: ‘Gij zijt gestorven en uw leven is met Christus verborgen in God’ en door Sint Jan: ‘Wij zijn in den Waarachtige, in zijn Zoon Jezus Christus, die is de waarachtige God en eeuwig leven.’ Dien hemel moeten we zoeken in ons binnenste, waar God door een daad van genadige uitverkiezing zijn woning vestigen en in de liefde zich te genieten geven wil. ‘Ik zal niet binnentreden in de tent mijns huizes; ik zal de sponde mijner legerstede niet beklimmen; ik zal geen slaap gunnen aan mijn oogen en geen sluimering aan mijn oogleden, totdat ik een plaats gevonden heb voor den Heer, een woontent voor den God van Jacob.’ In het licht van dit psalmvers is Catharina's leven, ook in haar afdalingen tot schrikwekkende verstervingen, zoo diep menschelijk. God is Liefde, daarom ontbloot zij zoo en doet zij afsterven. Zij is liefde en niets anders, zij kan zich niet vermengen met iets anders, wat ook, dan met de liefde. Gods liefde vindt die liefde in het menschenhart, doch als een mededeeling en afstraling van zijn eigen liefde, zijn eigen wezen. Al brengt de zienakt des hemels door het zalig aanschouwen Gods van aanschijn tot aanschijn ook inniger vereeniging dan die door de liefdedaad, zoodat de aard van het hemelgeluk in het zien en niet in het beminnen van God bestaat, - hier op aarde is de liefde direct vereenigend en, door deze vereeniging na te streven en te beschrijven beleefde en bescheef de H. Catharina wat het innerlijk wezen vormt van de ware mystiek.

DOM RICHARD SCHUTTE O.S.B.

Winter

Een witte bloem in een kamer
Met een zacht doordringend aroom...
Doe de oogen dicht en droom.

Droom van de bloesemkronen
In 't ijle licht van April,
- 't Is grauw nu buiten en kil,
En de regen drupt van de boomen. -

Droom van de gele weien,
Margariet en boterbloem
Met het gonzend gevlieg en gezoem
Van al de vlinders en bijen.

Droom van de rozenstruiken,
Citroengeel en karmozijn,
Ivoorblank en wit satijn,
Als alle knoppen ontluiken.

En droom van de purperheide,
Van het vlammend najaarswoud,
Van een dag zoo licht en zoo goud,
Zoo koel, zoo stil en zoo blijde.

Een witte bloem in een kamer
Met een zacht doordringend aroom...
Doe de oogen dicht en droom.

ALB. STEENHOFF-SMULDERS

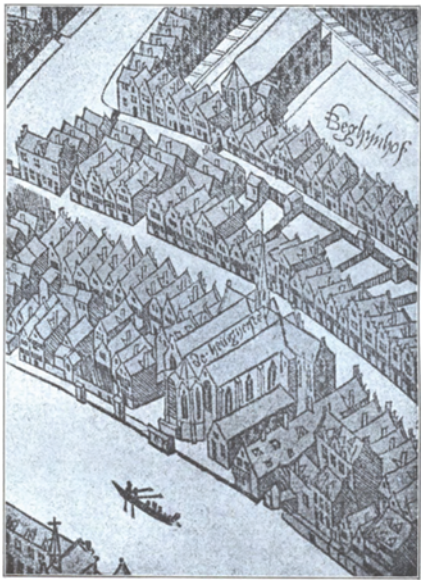
Hollandsch Stadsschoon

WANNEER gij hoort, dat een klein plaatsje een ‘gat’ is, waar niets valt te zien, ga er dan gerust heen; gij kunt overtuigd zijn, daar een geheel te vinden van kromme klinkerstraatjes met typische oude gevels. Het vroolijke rood der pannendaken heeft daar door den tijd allerlei schakeeringen verkregen, terwijl ook de kleur der baksteengevels in duizend tinten het oog verrast.

Letten wij eens op hoe de muur eruitziet van het huis, waarin wij wonen. Alle steenen zijn van één kleur, alsof zij in één verfpot gedoopt waren. Het ziet er netjes, maar dikwijls erg vervelend uit en geen schilder zal het in zijn hoofd halen ons woonhuis voor zijn pleizier op het doek te brengen. Hij gaat liever naar plaatsen, waar mogelijk nog geen spoor of tram is, maar waar nog oude huizen staan.

Is het oude dan zooveel beter? Ja, het is in één opzicht zeker beter, het is teekenend, het is schilderachtig; terwijl het nieuwe, dat er langzamerhand tusschenin is gekomen, gewoon niet-om-aan-te-kijken is. De kleuren der oude gebouwen zijn zacht en genuanceerd; zij hebben die levendigheid, die schilders juist zoo gaarne afbeelden en die deels ontstaan is door den tijd, deels door het maar-raak bouwen, met verschillend gekleurde steenen. Evenals b.v. in Perzische tapijten de draden van één kleur ongelijk van tint zijn, vindt men in den rooden muur van een oud baksteengebouw oranje, roode, bruine, ja hier en daar blauw- en geelachtige steenen dooreen, hetgeen een weldoende afwisseling in de uitteraard eentonige muurvlakte geeft. Ook de tijd brengt overal nuanceeringen teweeg. De oude pannendaken b.v. waren eerst effen rood; later werden zij bemost en vuil; des winters is dit vuil er bij stukken weer afgevroren, zoodat thans de oranjeroode kern hier en daar tusschen groenachtige mostinten tevoorschijn komt.

De oude roo dakpannen schijnen zoo schoon
schuren bedekkende en boeien
Laat er de zonne vanuit heuren throon
vierige vonken op gloeien.

OUD-AMSTERDAM
OP IEDER HUIS HET EENVOUDIG-DOELMATIGE 2-VLAKKIGE DAK. - ABSOLUUT ONTBREKEN VAN DE ONZINNIGE DAK-COMBINATIES DIE OP ONZE MODERNE HUIZEN REGEL ZIJN

Duister, zoo waren ze, een wijle geleên,
vunzig, oneffen bedegen;
deerlijk ontodderd en schamel, beneên
't vochtig gezijp van den regen.

Blijde nu blinken ze, in 't zadgroene veld;
schuren bedekkende en boeien:
'k zie mij zoo geren, in 't zonnen geweld,
de oude roo dakpannen bloeien.

Maar niet al de schoonheid onzer oude steden komt op rekening van dergelijke effecten van schilderachtigheid. Het is ook aan de wijze maat, die men wist te houden in versiering en vooral aan de grootheid van vorm, waaraan men dadelijk het echt-oude van het nagemaakte en het nieuwe onderscheidt. Men denkt daarbij onwillekeurig aan een ander gedichtje van Gezelle:

O machtig voorgeslacht,
wat hebt gij wondre daden
gestapelt op den weg,
dien g'ons zijt voorgegaan.
Hoe groot is Uw gedacht
hoe langs de wereldpaden
al dat gij doende waart,
hoe is het groot gedaan.

Twee reuzen zeggen 't mij
getuigen van 't voorleden,
uit enkel steen gebouwd,
die niemand spreken hoort.
Doch luider roepen ze, als
de ontaarde nietigheden
en al het los geblaai
dat onzen tijd bekoort.

Lorrig en prutserig is al het nieuw-oude; groot en breed het echt-oude. Men moet ze zien, die bommen van kerken en kasteelen, met hun recht-en-slechte torens: indrukwekkende erfenis onzer middeleeuwsche voorouders; soms is de gloed der baksteenen gedoofd door een laag aschgrauwe pleister-

kalk, soms zijn de spitsboogvensters vreemd vervormd, de torens van grillige spitsen voorzien; zwaar en grootsch, blijven ze imponeeren, ondanks alle veranderingen. Men moet ze zien, die raad-, gilde- of woonhuizen, met spitse trapgeveltjes, waarvan het zachtrood wordt verbroken door lijstjes van geelwitte steen, waar dikke gele kozijnen witte vensters met kleine ruitjes omsluiten en waar een effen groene plankendeur in breeden eenvoud den toegang vormt.

Nemen wij een kijkje in de kleinere Noordhollandsche steden: men vindt daar nog van alles, behalve dien monsterachtig-vervelenden aanwas, waarmede de meeste steden in onzen tijd langzamerhand omgroeid zijn. Vele Hollandsche stadjes liggen omsloten door weiland en water: het ontbreken van voorsteden en stadsuitleg mag dan al geen teeken van commercieelen bloei zijn, het is voor den bezoeker wel zoo aardig om, in plaats van in nieuwe buurten, nog op de oude stadswallen te kunnen wandelen en het vergezicht te kunnen genieten op een eindeloos verschiet van groene landen met boerenhoeven, waarvan de daken, bij zonnig weer als vurige stippen, het landschap verluchten.

Men wandele b.v. eens langs den stadswal van Enkhuizen, die voor een groot deel langs de ruischende zee gaat. Rondom die stad is het, van de wallen af gezien, een panorama van landelijk schoon, dat door menschenhanden eer verbeterd dan bedorven is. Alles past hier in de omgeving: de molens, de bruggetjes, de landhekken, de boerenhuizen, die wijd en zijd, hier één daar één, omgeven door boomgroepen, in het land verspreid liggen. Onderlangs een van die molentjes voert de weg: naderbij komend hoort men het geknars van het mechaniek en al grooter en grooter wordt de molen voor onze oogen, totdat wij er vlak bij zijn en heel in de hoogte den molenaar, wit bestoven, op den omgang zien. Het zijn reuzengevaarten, die molens, - men zou het niet zeggen, als men er ver vanaf staat.

Is dit architectuur? Wat doet het er toe, het is prachtig men móet ervoor stilstaan.

De waarde van alle architectuur, oude zoowel als nieuwe, bestaat niet in een torentje zus en een topgeveltje zóó, maar allereerst in het gebouwd zijn op naieve wijze, zooals de practische noodzakelijkheid dit vroeg. Onze windmolens, wipbruggen, boerenbehuitingen, onze Amsterdamsche pakhuizen, onze oude kasteelen zijn de meest directe uitingen van dit grondbegrip.

Ook de zoo bekende Amsterdamsche grachten spreken hiervan. Hebben we hier wel eens op de typische, nog oude, bestratingen gelet? Hieraan is eigenlijk geen 'kunst.' Er schijnt bij het aanleggen alleen gelet te zijn op eenvoud en doelmatigheid en daardoor vindt men er dezelfde aantrekkelijke naïveteit, die soms bij de oude huizen zoo aangenaam aandoet en die het nieuwe gewoonlijk mist. Dwars op de richting, waarin gegaan en gereden wordt, ziet men als dikke stippellijnen de rijen steenen; hierdoor loopt de voetganger minder gevaar zijn enkels te verzwikken en kunnen er ook niet zoo gauw wagensporen in de straat ontstaan. Op plaatsen waar niet in één bepaalde richting gereden of geloopen wordt, zijn gewoonlijk de steentjes vischgraats-gewijze schuin in elkaar gevoegd, zoodat men er altijd dwars overheen gaat, hoe men ook loopt of rijdt.

Langs de grachten ligt een lange looper van grijze bollige steenen over de heele lengte gespreid. Aan het eind omhoog en met sierlijke bochten zich verbreedend ligt hij als geheel uit één stuk over de boogbruggen heen. Aan weerszijden van dien grijzen looper ligt er nog een, maar paarsig en veel smaller; die is voor de voetgangers. Daartegen komt aan den eenen kant de stoepenrij van de huizen, terwijl aan den anderen kant het vlak van de straat zich voortzet tot aan de gracht.

Als scheiding tusschen de keienstrook in het midden en de baksteenpaadjes aan de kanten loopt er nog een lange lijn van keien; tegen de brug op maakt die lijn ook de bochten mee van de groote loopers. De strook van het voetpad, het verst van de huizenrij af, tot aan de gracht, is met allerlei ongelijke keitjes belegd. Er kan daar toch

niet veel geloopen worden en gereden heelemaal niet: in die strook staan de boomen, lantaarnpalen en aanlegpaaltjes voor de schepen. Eigenlijk is die strook voor alles wat men uit den weg wil hebben, zooals telefoonhuisjes, toilets, aanplakborden en ook ziet men er handkarren staan, vastgebonden. Aan de bestrating van deze strook vlak langs de gracht, is te zien: hier moeten steenen liggen, anders wordt het een modderboel, maar hoe - dat komt er minder op aan.

Langs de bruggen en de walkant der grachten, vóór een straatmonding staan hekken van zwaar ijzer met groote openingen. Zij zijn niet van een precieuse schoonheid, maar eenvoudig van stijlen en dwarse stangen en maken dus niet den krieuweligen indruk van sommige nieuwere, die het oog vermoeien door een in elkaar gewriemeld geheel van rechte en kromme ijzeren spichten. Donkergroen geschilderd zijn de oude brugleuningen ook niet hel en hatelijk van kleur als sommige onzer nieuwere, die door hun lichtgeel veel te veel de aandacht vragen.

De bestratingen op de grachten zijn rustige vlakten, zonder verhoogde trottoirs; de bestemming van iedere strook steentjes is duidelijk door het verschil, dat erin gemaakt is. Het ziet er in ieder geval geheel ongekunsteld uit, vooral als men ze eens vergelijkt bij vlakten, die men heel ‘mooi’ heeft willen bestraten, zooals b.v. het St. Pietersplein te Rome en andere Renaisancepleinen, die ‘ter versiering’ op allerhande wijze doorsneden zijn met cirkels en banden en daardoor alleen een eenigszins opgesmukt voorkomen krijgen. Dat de steenen vloeren op onze grachten aangenaam er uit zien, komt ook doordat zij in hun eenvoud zekere eigenaardigheden toonen; om de boomen b.v. een kringetje van steenen heen, dat den stam beschermt; om verschillende straatdekseltjes en op de hoeken liggen de steenen dwars, om scherpe punten eraan te vermijden. Aan dat werk, gemaakt van kleine stukjes steen, is zeker meer te zien dan aan de kale asphaltvlakten der winkelstraten, die ook wat kleur betreft achterstaan bij de baksteenvlakten. Het aardigst zien

deze eruit op regendagen. Dan komen er de helderste kleuren op; rood, blauwzwart en geel en iederegroep steentjes maakt een anders-gekleurd figuur van onregelmatigen vorm; de oorzaak hiervan is, dat de stratenmaker, zonder uit te zoeken, steenen van allerlei kleur gebruikte.

Ook aan de mooie oude gebouwen, die er nog in Amsterdam staan, zien wij de beginselen van eenvoud en zichtbare doelmatigheid verwezenlijkt, waarbij het effect van grootschheid aanstonds opvalt. Willen wij op enkele eens een vluchtigen blik slaan?

Ik woon dicht bij de Westerkerk en zie haar dus herhaaldelijk; telkens zie ik meer van het gebouw dan de vorige maal. Van lang geleden herinner ik mij, dat ik langs deze kerk liep en haar vervelend en weinig bezienswaardig vond. Thans zie ik anders, zie ik aan het gebouw veel goeds en veel moois.

Tweemaal zoo hoog als de huizen, die de Westermarkt omsluiten, ligt op het midden van dit plein, omgeven door boomen, de kerk - groot, eenvoudig, waardoor zij aanstonds den indruk maakt van oud te zijn. Tusschen de groene boomkruinen door schemeren de paarse baksteenmuren en het helderwitte raamwerk, dat de hooge kerkvensters in langwerpig vierkante ruitjes verdeelt. De inspringende ruimte tusschen de hooge, breede, vierkante, steunbeeren, die in effen rij langs de muren opstaan, is volgebouwd met bergplaatsen. Deze liggen als pothuizen tegen de kerk aan en zijn bedekt met schuin oploopende steenen platen. In het midden van ieder pothuis ziet men een effen donkergroene deur met breede, gele kozijnomlijsting.

Achter de steilhellende leiendaken, die blikkeren en glanzen in de zonneschijn, rijst de toren op, eenzaam in de wijde luchtruimte. In zijn zwart lijf hangen de klokken van den beiaard, in regelmatige rijen voor de openingen. De cirkel van Romeinsche cijfers op de wij zerplaat en de wij zers schitteren even van 't verguldsel. De enkele knoesterige lijsten en krullen van donkeren zandsteen bij 't dak en aan de steunbeeren,

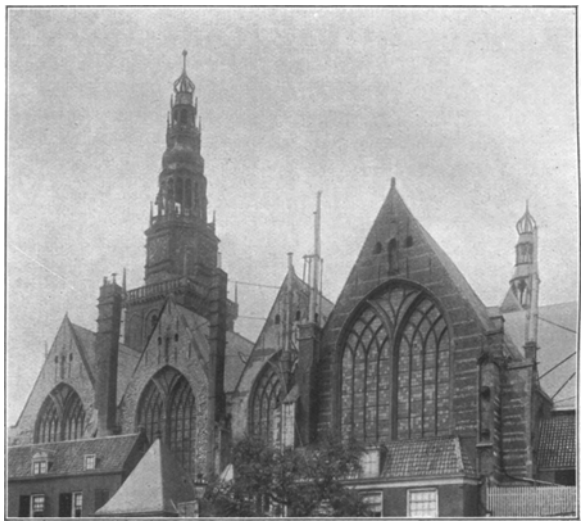
vermogen niet den baren eenvoud te storen van het gebouw, dat daar op de vlakte alleen ligt en boven alles uitsteekt door zijn fiere grootheid.

Van de Torensluis loopen wij naar den Dam. Recht voor ons zien wij aan het einde der straat den inspringenden hoek van twee groote wandvlakken met spitsboogvensters boven de huizen uitsteken: het is het oude gedeelte van de Nieuwe Kerk, dat daar voor ons ligt met zijn groote steile leien daken, zijn rechtlijnig spits daktorentje en zijn oude, vlakke baksteenmuren, waarin de zandsteen blokjes langs de spitsboogvensters en in de steunbeeren als afgeknaagd zijn door den tijd. Zachtpaars is het oude metselwerk, donkergeel en gevlekt de vergane zandsteen langs de vensters en grijsblauw de dakschuinten met het steile spitsje. Het geheel brengt door zijn onopgeflikte eenvoud de oude St. Bavo te Haarlem in herinnering.

Geen twee aangezichten als god Janus, maar wel zes heeft deze kerk: aan alle kanten is zij anders. Komen wij de Kalverstraat uit, dan vinden wij rechts een mooi oud gedeelte, boven den rooden aanbouw van lateren tijd. Geheel van zilverwitte tufsteenen zijn hier de muren van den lichtbreuk met fijne afwisselende spitsboogfiguren in de vensters, waarboven zich streng en ernstig het steile dak verheft.

Op den Dam aan het ondergedeelte en ook bij de Gravenstraat is men aan het restaureeren geweest. Zooals dit er thans uitziet met zijn grijze steenkleur, vuil-gele strepen en krieuwelig ornament, kon het evengoed deel uitmaken van een nieuw gebouw ‘in ouden stijl.’ Ook de hoofdingang is onlangs onder handen genomen en al meer wordt het gebouw gerestaureerd, zoodat de Nieuwe Kerk langzamerhand werkelijk een nieuwe kerk wordt.

Verschillende smalle straatjes voeren ons langs de Zuiderkerk, die dicht is ingebouwd tusschen de huizen. Op een van de hoeken staat de toren, ontzaggelijk breed en groot. Zijn romp van zachtroode baksteen is bijna vlak en effen. De kerk zelf is niet hoog, het dak is bijna niet te zien door de

DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

smalheid van de straatjes; toch valt het op, dat men van beneden af iederen vorm, ook die der bovenste sieraden van den toren duidelijk en zonder moeite onderscheiden kan: groot, reuzegroot is ieder détail.

Voor sommige schoonheid kan men den smaak een tijdlang verliezen. Zoo is die voor het breede, monumentale en deftige, thans geheel ingezonken. Waar deze zich eertijds uitte in bijkans ieder bouwwerk, in onze torens, in onze oude gevels op de grachten, vindt men aan de gebouwen van dezen tijd een zucht naar futiliteiten en is het reclame-achtige en schreeuwende met modern bijna identisch. Een ontnuchterenden indruk maakt het, als men pas de Zuiderkerk, dat monumentaal bouwwerk, van nabij heeft gezien, om aanstonds in de nabijheid de kleine quincallerie-achtige torenbouwseltjes van de St. Nicolaaskerk boven de huizen te zien uitkomen; men voelt, dat deze architectuur aan de oude inferieur is. Zelfs het Centraalstation, dat in vele opzichten zoo fraaie gebouw, kan men ondanks zijn originaliteit toch niet het deftige van onze oude gebouwen toekennen.

De Oude Kerk ligt op een besloten pleintje, dat juist groot genoeg is, om te doen zien, hoe deze kerk met haar ontelbare topgevels in silhouet gelijkt op een groep huizen, ieder met schuin dak.

De toren steekt hier hoog en groot en eenigszins grillig bovenuit. Zijn romp heeft niet de mooi-genuanceerde baksteentinten van de Zuiderkerk; de muren zijn bezet met een drie keer op dezelfde wijze boven elkaar herhaald stel bogen van wijde spanning, die op magere penantjes rusten, hetgeen den toren noch versterkt noch mooier maakt - vooral - omdat voor het oog de hoekpenanten te smal zijn om den druk der bogen te kunnen weerstaan.

Wanneer men onze torens echter boven de stad ziet uitsteken, verliest de romp zich bijna geheel achter huizen en gebouwen, zoodat deze voor den aanblik van het geheele stadsbeeld veel minder waarde heeft dan de spits. En van de

Oude Kerk is deze zeer bij zonder om den wel wat grilligen, doch voor een carillontoren (zooals de Oude Kerkstoren is) toch natuurlijken vorm met de vele langwerpige openingen, die zoo zijn, dat tusschen twee van de smalle pijlertjes een klok kan hangen en het geheele carillon voor zulke openingen, als in kransen rond den toren hangt. De buigingen in de spits zijn niet zoo diep of uit de verte maakte zij den indruk van naar boven gelijkmatig puntig toe te loopen, zoodat uit de verte, vanwaar men de spits het beste ziet, van grilligen vorm niet vele sprake is. Door zijn groote vormen vertoont ook deze toren zich majestueus, terwijl het schilderachtig effect van onze oude torenspitsen bij iedere lucht- of weersgesteldheid bijna verzekerd is door hare donkergrijze tinten, die ze tegen het licht scherp en tegelijk rustig doen afsteken.

Op een driehoekig pleintje aan een der grachten ligt de Noorderkerk, een weinig opvallend bouwwerkje, dat bestaat uit vier gelijke, uitspringende kerkschepen, waarvan de grijze leien daken elkander kruisen en in het midden een daktorentje dragen. Wanneer men op de kerk toeloopt, vallen de facades van de vier uitspringende schepen het eerst in het oog. Toch zijn deze niet het mooiste; hun vorm is grillig, vol cartouches en krullen van hout of zandsteen.

Schuin tusschen de groote kerkschepen zijn dwarsgeveltjes geplaatst, ingebouwde gedeelten, die onderling een weinig verschillen, doch met een op gelijke wijze gevormd dak juist passen in de hoeken der vier kerkschepen. Zij zijn het mooiste, door hunnen eenvoudigen grooten vorm en de sprekende afwisseling van hun baksteenpaars, kozijnen-geel en deurengroen, door hun helderwitte ruitverdeeling in de vensters en hun groot-geschubde grijze leien daken.

Wanneer men de Noorderkerk overhoeks ziet, dus gekeerd naar deze tusschengevels, ziet men het gebouw ook als geheel op zijn voordeeligst: het laagst liggen deze typische tusschengevels, daarboven de uitgestrekte kruisschepen der kerk en op het snijpunt daarvan het groot-gevormde klokken-

torentje, met zijn zwarte loodbekleeding, zijn enorme blauw-en-gouden wijzerplaat en zijn kapitale klokken, die voor de schalmgaten hangen.

Het is een waar genot om dicht bij het kerkje te loopen en stuk voor stuk de groote, eenvoudige, maar impressieve vormen met het oog te volgen.

Ook de oude z.g. hofjes zijn merkwaardig. Herinneren we ons nabij het gebouw Felix Meritis het gesloopte hofje: ‘Liefde is het fundament.’ Over een geel baksteenstraatje met mos tusschen de voegen, loopen we een steegje door naar een donkergroen hek van houten spijltjes. Door de openingen van het hek, onder de neerhangende trossen van een gouden-regen door, zien we het hofje; een groot vierkant van lage huisjes, om een tuintje van gras en groene heesters heengebouwd. De lage strook huisjes rondom is van paarsen baksteen met grijze voegjes. Helder wit zijn de ramen met kleine ruitjes en donkergroen geschilderd de deuren, die in tweeën draaien. Een oud rood dak loopt over al de huisjes heen rondom den hof.

Stappend over een kraakzindelijk straatje van gele klinkertjes wandelen we langs de vensters, die half wegschuilen achter bloemrekken met geraniums. Het zingen van een vogel in de verte, in naburige tuinen, is het eenige wat de stilte breekt van het vredig oord; de huisjes rondom worden bewoond door strompelende oudjes, die misschien weinig van het hofjesschoon zien, maar niettemin genieten van de groene plantjes, de lachende zon, de kalme rust en de wijkplaats, die het stille vierkant hun biedt voor 's levens woeligen strijd.

Men moet wel met zeer weinig oplettendheid hebben gekeken, om niet het verschil te zien, dat er bestaat tusschen vroegere en latere bouwkunst, tusschen b.v. die van eenige eeuwen geleden en die van onzen tijd - om niet te zien, dat, ja, de nieuwe gebouwen wel dikwijls de oude in afmetingen overtreffen, maar toch de macht van uitdrukking, de schoonheidsontroering bijna uitsluitend in de oude steden moet

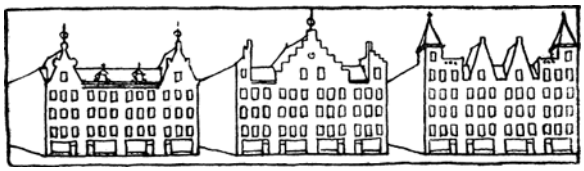
worden gezocht - om niet te hebben gezien, dat dikwijls een klein oud gebouw oneindig dieper indruk maakt dan een kolos van tien verdiepingen en van veel grooter omvang uit onzen tijd. Sinds eeuwen is men dan ook achteruitgaande in het mooi-bouwen.

Dit is zeer te bejammeren, omdat in ons volk met zijn grooten kunstzin (hiervan getuigen immers de oude en nieuwe schilderschool en de vele Hollandsche musici) zeer waarschijnlijk ook wel de kracht schuilt tot groote praestaties in de bouwkunst. In onzen tijd vinden wij bijna niets meer van de vroegere goede beginselen in het bouwen. Wat het bouwen in onzen tijd kenmerkt, is dikwijls vooral een armelijk pogen naar variatie.

De nieuwe stadsbuurten onderscheiden zich van de oude, doordat deze over 't algemeen bestaan uit verschillende afzonderlijk gebouwde huisjes en de nieuwe daarentegen uit huizen, bij groote aantallen tegelijk gezet en onderling weinig verschillend. Bij de oude huizenrijen is ieder huis op zichzelf eenvoudig en van ongezochten vorm; het is gebouwd zonder dat men gestreefd heeft naar bijzondere regelmatigheid of onregelmatigheid. In de oude wijken, waar elk huis zijn eigen bouwer had, bestaat de afwisseling ook vanzelf doordat niet slechts de hoogte der huizen verschilt, maar ook de breedte, indeeling, bestemming en daardoor het geheele uiterlijk. Wanneer echter een aantal huizen gelijktijdig en voor hetzelfde doel gebouwd waren, hadden ze wèl gelijke gevels. En dat dit niet leelijk behoeft te zijn bewijzen o.a. de bekende oude gasthuiswoningen (tegenover het Frans Hals Museum) te Haarlem.

Zooiets is echter voor den modernen bouwer te gewoontjes. Onbekwaam tot het maken van een ontwerp, zoekt hij het mooi in zinlooze afwisseling. Aldus stalt hij doelloos, naast elkander verschillende dakvensters en topgevels vóór een schuin strookje dak uit, soms ook om den andere een dakvenster en een topgevel (voor een en hetzelfde gebruik!) soms ook dakvensters in het midden en topgevels aan de

kanten. Op zijn verdere jacht naar afwisseling tracht hij de wezenlijke gelijkheid der huizen weg te moffelen door een willekeurige en onregelmatige plaatsing van in het oog springende bouwdeelen, zooals erkers, balkons, torentjes of heele daken. - Van dit wanhopig pogen getuigen de gevels in bijna als onze nieuwe straten. Men kan dan ook gerust beweren, dat de achterkanten onzer huizen er minder dwaas uitzien dan de voorkanten.

Een greep uit de overweldigende massa gekunsteldheid in de nieuwe stadsbuurten: 3 × 4 gelijke huizen, ongelijk uitgedost met topgevels, torens enz.

De grootste vrees van den modernen bouwer is, dat zijn huis er te eenvoudig en wellicht voor den leek te goedkoop uit zal zien. En 't is dan ook niet om nut of noodzakelijkheid, maar alleenlijk om zijn huis wat te ‘versieren,’ dat hij er heele topgevels, dakschilden en tempelkroonlijsten op aanbrengt. Op die wijze is onze architectuur bijna overal afgedaald tot een geflans met dakjes en torentjes en alle mogelijke bouw-onderdeelen, waarbij er in 't geheel niet wordt gelet, om de dingen te maken, waar ze noodig zijn en in den vorm zooals me ze behoeft. Juist de voornaamste eigenschap ontbreekt daardoor over 't algemeen aan onze nieuwe huizen: teekenende, typische vormen. Men treft overdadig rijke, groote, drukke, vervelende, zonderlinge huizen aan, alleen het doeltreffende, het eenvoudig-juiste, dat altijd belangrijk is en waardoor zich in iedere kunst het meesterwerk onderscheidt, zoekt men bij onzen nieuwen bouw bijna altijd te vergeefs.

De bouwkunst van onzen tijd is *in verval* en als verschijnsel daarvan, ziet men overal smakelooze gevels, slecht gevormde onderdeelen (als daken, vensters ect.) en allerlei mislukte nabootsingen van oude bouwwerken, die voor moderne gebouwen moeten dienst doen.

Op zijn hoogst vindt men aan de gevels een enkele maal een goed gecopieerd detail van een oud gebouw maar ach! Dezelfde details, die aan een oud gebouw soms den indruk van iets moois teweegbrengen, maken een belachelijk effect, te hooi en te gras aangebracht, zooals men ze aan onze tegenwoordige huizen en openbare gebouwen terugvindt: hier ziet men tot hun eigen spot, zuilen, waar niets op steunt, bogen, die niets dragen, ‘blinde’ vensters, strooken van een schuin dak vóór een plat, topgevels dwars langs het dak, kerkramen aan burgerhuizen, traptorens van een oud kasteel boven op het plat van een ‘revolutiekast.’

Ook uit den vorm der vensters onzer huizen spreekt een onnoozele zucht tot mooimakerij. Allerlei vreemde, nietszeggende booglijnen, gestucadoord lijstwerk, krieuwelig gefigureerde tegeltjes, randjes van schreeuwende kleuren baksteen, de meest uitheemsche, de bespottelijkste vormen schijnt men soms voor de vensters nog niet voldoende te hebben gevonden. In de oogen van onzen modernen bouwer kunnen eenvoudige raamvormen geen genade vinden en deze zijn - zonder ‘boogvelden,’ ‘omlijstingen,’ ‘bekroningen,’ of hoe de subtiel-klinkende benaming voor wezenloozen en banalen opschik moge zijn - niet instaat, zijn bedorven smaak te streelen.

Wij leven in een tijd van bluffen en pronken, in een tijd, waarin laag wordt neergezien op alles wat eenvoudig is. Onze huizen en straten, zij zien er niet meer typisch en gemoedelijk uit, zooals die uit vroegeren tijd; zij hebben niets meer van den ouden eenvoud en rust over. De moderne winkelhuizen zijn klatergoud paleizen, verguld en glimmend, vol flodderige krullen en bochten. De villa's en woonhuizen onzer burgerij zijn in het klein bespottelijke nabootsingen

van een vorstenverblijf uit den pruikentijd of van een ridderkasteel, of het zijn moderne gedrochten met deuren, alsof er straks een giraf uit komt stappen; met spiegelruiten, alsof men daar dingen achter te koop uit moet stallen, met beeldhouwerk en gekleurde tegelschilderijen van nul en geenerlei kunstwaarde in de gevels; alleen schijnt alles eraan gemaakt te zijn, om den niet bouwkundigen wandelaar te doen opzien van verbazing.

De naïeve eerlijkheid in het bouwen, die den aanblik der oude steden zoo rustig maakt en zulke oorspronkelijke stadsgezichten schiep, heeft plaats gemaakt voor een nuchter scepticisme, zich uitende in het algemeen gevoelen der bouwers, dat het begrip ‘schoon’ een bepaalde manifestatie van den mammon, dus een kwestie van geld is. Meer geld, mooier huis. De allermooiste huizen zijn natuurlijk in hun meening in Berlijn, Brussel of Parijs, waar voor weelderige opera-, rijksdag of justitiepaleizen de rondgeleidende koetsiers de vreemdelingen in bewondering brengen. Men maakt zich wijs, dat de bouwkunst hier toch heel wat anders is dan in Holland en dat zulke prachtige gebouwen bij ons maar niet te vinden zijn, - alsof er door het besteden van meer geld grootere kunstwerken ontstaan zouden dan met wat minder het geval zou zijn.

Ook onze kerkelijke bouwkunst heeft den invloed der algemeene decadentie ondervonden. De grondlegger hiervan is zonder twijfel Dr. Cuypers; het voetspoor volgend van Viollet-le-Duc, vestigde hij de aandacht op den Middeleeuwschen bouwtrant en volgde dien in zijn werk. Echter, moge toen ter tijde het teruggaan tot ouden trant een verstandige daad geweest zijn, het kan moeilijk als de blijvende weg en het einddoel onzer bouwkunst worden beschouwd, om steeds aan dezelfde ontleende vormen te blijven hangen. Het is de taak en het voorrecht der kunst, te *scheppen* en niet *pas klaar te maken*. Van dit laatste is de Neo-Gothiek niet vrij te pleiten. Wanneer wij nu maar voortgaan, zooals dit thans geschiedt, met 't overgroote deel der kerken en gestichten te bouwen in een wille-

keurig en ellendig poespasstijltje, of in een pasklaar gemaakten ouden bouwtrant, zal binnen enkele jaren onze kerkelijke bouwkunst, die door den invloed van een Dr. Cuypers aan de spits der Nederlandsche bouwkunst stond, weer in 't diepst verval zijn geraakt.

In andere landen is het op 't oogenblik niet beter gesteld. Bijna algemeen toepasselijk is daarom het oordeel van Mgr. Benson over de kerken te Lourdes (door Huysmans al vroeger gebrandmerkt):

‘Let me be frank. These buildings are not really beautiful. They are enormous, but they are not impressive; they are elaborate and fine and white, but they are not graceful. I am not sure what is the matter with them; but I think it is that they appear to be turned out of a machine. They are too trim; they are like a well-dressed man who is not quite a gentleman; they are like a wedding-guest; they are haute bourgeoise, they are not the nobility. It is a terrible pity, but I suppose it could not be helped, since they were allowed so little time to grow,’

Zeker, een behoorlijke bouwtijd is van het grootste belang voor het kunstzinnig bouwen. Maar op de eerste plaats moet de ernstige *wil* hiertoe bestaan. Wanneer die ernstige wil tot kunst weer meer algemeen zal zijn, zal ieder gebouw, groot of klein, rijk of arm, waard zijn bezien te worden!

A.J. KROPHOLLER

De moeder

II

IK heb het immers vooruit geweten - en daar is het nu!' Uit het sidderend dof gesnik, waarin ze met het hoofd in de armen voor haar bed neer, haar drift heeft uitgevlaagd, is Tila rechtgekomen. Ze staat midden op den vloer tusschen d'r moeders bed en d'r eigen bed haar zakdoek te frommelen, strak voor zich ziende. Maar als moeder zóó begint.... Verbieden? Of Louis en ik ons verbieden laten!'

Ze staat te staren in het lichtvlammetje, dat in den kelk van een drinkglas dag en nacht brandt voor d'r moeders Lieve-vrouwenbeeld, 'n drijfpitje op honiggele olie. Van de latafel tusschen de twee lage vensters valt de goudige schijn schuin neer over den molmigen vloer voor haar voeten. Het vlammetje wakkert of er over geademd wordt. De schijn op de grijze planken beweegt mede en doorwoelt de schaduwen onder de strakke, wit-gespreide bedden.

Over Tila's schroeiende oogen waait een koelte en ze wordt ineenmaal gewaar hoe de venstertjes wijd openstaan. Ze treedt toe op het eene achter haar ledikant, waar de hoek het meest besloten is en haar noodt met z'n schemerige veiligheid. Ze steunt de handen op het houten kozijntje, ziet uit over de wegbreedte en de heg aan de overzijde heen, ver over de vaag verschaduwde akkers en boomgaarden tegen de heuvelschuinte.

Naar rechts ligt Vlake met zijn klimmende en dalende straten en paadjes, met zijn glooiende huisweitjes en koolhofkes tegen de helling aangebouwd. De Daelhoverweg hier met de laatste Vlaker huizen snijdt den heuvel af van zijn voet aan den groenen Geulrand. Hooger, halvelings de schuinte en met den weg evenwijdig, ligt de spoorbaan. Hier en daar tintelt er een groen lampje, schimmen de telegraafpalen omhoog boven de weien. Linksuit is het planken stationnetje.

Tila ademt de zoelte in met een diepe teug, die een zucht van ontlating wordt.

'Verbieden?.... Alsof ik niet van Louis zou mogen houden,

zooals ik doe, zooals ik deed vanaf dien eersten avond'....

Ze hoeft in haar herinnering niet te zoeken om heel dien aanvang en heel dat verloop van hun liefde te overzien, tot met de allergeringste bewegingen en woorden van hem en van haar het opnieuw te beleven. Heel den winter immers is ze zoo bezig geweest, avond en morgen, om er haar wellust uit te putten en haar hoop.

Hoe hij in de Pinksterwei ineens op haar afkwam en vroeg om te dansen. Meteen, naast hém, was ze een heel andere. Trotsch en blij niet alleen! Maar ze kon dingen zeggen, die ze te voren zelfs nooit gedacht had. Ze kon lachen en dansen, zooals ze niet wist het te kunnen. Tot ze na het dansen samen heen wandelden, aan den achterkant de wei uit en langs de Geul op, - ineens tusschen de menschen vandaan, de stilte in. Vreemd, hoe ze toen nogeens heelemaal anders werd. Toen hij zoo dicht naast haar kwam, z'n arm om haar heen en z'n gezicht naast het hare, - 'nee, zoo niet, zoo niet,' heeft ze enkel gezegd. En beschaamd bijna liet hij haar. Ze hebben verder maar stijf naast elkaar geloopen, soms waar het pad te smal was, zij voor, hij achter. En hij is aldoor serieuzer gaan praten, toen al over z'n plannen, over de zaak die hij hier in Vlake wilde oprichten. Maar het was een diep geheim, niemand mocht het weten dan zij alleen....

Daarna? Van verleden Pinksteren tot nu Paschen is ze drie keeren naar de stad geweest voor den winkelinkoop. Hij leerde daar z'n vak, was er gebleven toen z'n oudelui en de anderen naar Vlake kwamen wonen. En telkens heeft ze hem getroffen, met hem door de straten gewandeld. Zonder dat haar moeder het te weten kwam. Al evenmin heeft d'r moeder er iets van gemerkt dat ze den tweeden dag van najaarskermis, inplaats van naar Treeske te gaan, heel den middag met Louis weer heeft gewandeld. En nogeens, onlangs, tweeden Paaschdag, den heelen middag tot in 't duister, denzelfden weg door de kloof van Vilten.

In October lag 't daar vol gele bladers van de berken en canadassen. Nu met Paschen was er over dat vergane

loof een dunne rijm. 't Is de twee keeren onder hun voeten een eender geritsel geweest. En allebei de keeren heeft hij haar gezegd: ‘'k kan niet meer verderleven zonder jou.’ In October heeft ze hem geantwoord: ‘We moeten elkaar toch eerst leeren kennen. Daarom ga ik zoover met je mee, dat we eens samen kunnen praten.’ Treuzelend gingen ze voort door de dorre bladers, hand in hand ten laatste. Soms boog hij zijn gezicht heel dicht bij het hare, soms bijna op d'r schouder neer. Maar dat wilde ze niet. Ze dacht: ‘Niet voor 'n middag plezier, maar voor altijd zal hij van mij zijn.’ En om d'r overmacht te voelen op hem, op zoo'n grooten sterken kerel als hij, om hem te hooren smeeken en fluisteren met verstikte stem, daarvoor kon ze zich trotscher en sterker maken dan ze eigenlijk was.

Maar nu met Paschen, na dien langen stillen winter waarvan geen uur voorbijging zonderdat ze aan hem dacht, toen kon 't niet anders meer. 't Was immers genoeg zekerheid voor haar, dat hij na al die maanden weer terugkwam en nog zoo praatte, haar nog zoo aanzag, en ‘dat ze nou ook eens aan hèm moest denken, en hem eindelijk eens zeggen of ze juist als hij verlangde, dat ze zoo gauw mogelijk zouden samen zijn, getrouwd dan maar, om nooit meer van elkaar te hoeven.’

't Moest wel. Ze heeft 't laten worden zooals 't nu is. Is 't niet goed en in alle eere? Ze zal immers wel zorgen voor niemand ooit d'r oogen te moeten neerslaan? Te goed beseft ze wat ze doet en wat ze wil.

D'r moeder? Die heeft goed verbieden, als ze niks en het minste niet kent van iemand. Laat ze maar een tweeden zoeken als Louis.... Menige uit Vlake en den omtrek zou hem zich gunnen, zoo'n man....

Er schokt een lach in Tila op en ze moet de armen omhoog strekken, om te tasten naar een vastheid. Zoo blijft ze, geleund tegen den vensterstijl en de eene hand geklampt aan de bovenlat van 't naar binnen openslaand raampje.

‘Zou ze Louis voor iemand of iets laten? Zij? Met al die zalig-

heid in d'r hart?.... Zelfs al zou ze willen, ze zou niet kunnen.'

Maar er kraken voetstappen over het grintgruis van den weg. Ze moet vooroverbukken om te zien, want 't zou immers kunnen dat daar Louis voorbijkomt. Straks toen d'r moeder ineens kwam, is hij den kant van Daelhoven uitgegaan. Misschien dat hij nu, in 't terugkeeren, weer langs hun huis dwaalt, zooals iederen avond sinds Paschen.

Ze leunt uit en tuurt met gefronste wenkbrauwen, houdt den adem in. Er staat waarlijk iemand daar midden op den weg, vóór hun huis. En in den schijn, die uit het winkelraam om zijn gestalte glijdt, herkent ze hem.

'Louis,' roept ze met gedempte stem.

Dan hij, naar omhoog zoekend en dichter onder haar venstertje tredend: 'Kom buiten.'

''t Gaat niet. Moeder zit beneden. Morgen.'

'Wanneer morgen?'

'Weer tusschen licht en donker natuurlijk. Maar, hoor 'ns, kom dan achter den tuin aan de heg. Moeder heeft ons gezien. Ze was kwaad.'

'Heb je 't gezegd van ons?'

'Zoowat.'

'We moeten alles eens goed afspreken morgen, Tila. Dan mogen ze ons samen zien al die wil. - Maar je kunt toch evengoed nu al komen? Evengoed hier op den weg, als daarboven bij dat venster. Waarom niet? Ben je bang?'

'Bang?'.... Weifelend zoekt Tila voor haarzelf en voor hem het antwoord. 'Bang? ik?' Ze staat al recht, ziet luisterend de kamer in. 'Waarom eigenlijk bovenblijven, als ze liever daar bij hem zou zijn?'

Maar mèt hoort ze beneden de voordeur opengaan, knarsend over den dorpel. Even is 't nog stil voor de stoep, dan - Louis z'n stem, hard: 'Hela, Severiens, wacht wat, dan gaan we samen,' en Louis z'n stap, haastig alsof hij uit het donker den weg afkomend op een drafje den aangeroepene wil inhalen. Dan Jules, die onverstaanbaar iets mompelt.

Tila buigt over het kozijn en ziet midden over den weg

hun twee schaduwen. Ze zijn reeds lang in 't donker verdwenen, de dalende dorpsstraat af, als ze nog hen naoogt.

‘Louis met Jules? - ja, dat die twee vast kameraden worden. En als zij 't met moeder wat verstandig aanlegt, - niet meer zoo driftig uitvaren, - als ze zoetjes-aan doet en met overleg, moet het dan niet goed komen?’

Er is een rustige zekerheid in haar bezonken, sinds ze Louis daar met Jules zag. Nu zachtaan de weg en het donker haar al te leeg begint te lijken, gaat ze zich uitkleeden, want ze verlangt om nu stil neer te liggen en alles te overdenken.

Maar eerst treedt ze nogeens tot midden tusschen de twee bedden. Ze laat er zich op de knieën neer, omdat ze 't iederen avond van kind af zoo gewoon is daar op den vloer met gevouwen handen en opgeheven hoofd vóór slapen-gaan te bidden.

Ze prevelt haar onze-vaders en weesgegroeten en kijkt naar het Moeder-Godsbeeld. 't Is van glanzend wit porselein met goud en zwart. Goud het voetstuk, de kroontjes van Maria en het Kindje, zwart beider haar en oogen, zwart en goud de sterren van mantel en kleed, en op de starre gezichtjes de koonen rood bebloosd, een roode punt het mondje. 't Is het Moeder-Godsbeeld dat al van moeders grootmoeder was, dat moeder als een schat uit Eeldert meebracht naar Vlake. En het lichtje brandt er voor, dag en nacht, sinds meer dan honderd jaren. 't Is moeders eer en trots dat ze 't lichtje nooit liet uitgaan, en zij, Tila, zal later als moeder er niet meer is, voor dat eeuwig lichtje moeten zorgen, later in dat huis aan den Eeldertschen weg, waar ze met Louis zal wonen, het groote nieuwe huis’....

Tila heeft al haar gebeden gepreveld en toch niet gebeden.

‘Louis met Jules? waar zouden ze nu zijn? Bij Curvers binnengegaan? Zie, ze is niet alleen om het te winnen! Met een man als Louis naast zich en dan niet winnen wat ze willen? - Wonderlijk is het, maar het lijkt of Louis z'n durf en Louis z'n kracht nu al in haar zijn gevaren.

Zoo moet het worden: één voor heel hun leven, zijn wil in haar en haar wil in hem.'

Tila ligt op haar bed met de armen onder het hoofd. Ze ziet door het venstertje ver-weg een der groene lampjes langs de spoorlijn. Dat twinkelt als een ster en spint sidderende groene stralen tusschen z'n lichthart en haar oogen.

Dichtbij de Sint-Rochuskapel staan Jules en Louis nu stil.

'Kom mee en drink bij ons een glas bier', noodigt Louis met gul gebaar naar hun huis, vanwaar het licht heller door het donker uit alle benede-vensters heel het plein overschijnt tot het vernevelt tegen den achtermuur van Vlakerhof.

'Vanavond niet.'

'Dan een anderen keer. Maar doe het nou, Severiens, laat ons samen bij de Harmonie gaan.'

'Och' mompelt Jules, 'voor dien korten tijd dat ik in Vlake zal blijven.... en dan nog.... ik deug niet voor zooiets'....

'Ge doet toch aan muziek.'

'Hoe weet ge dat?'

't Ligt den ander op de lippen: 'Van Tila,' maar hij bedenkt zich en met een veelbeduidend lachje wordt het: 'Ik weet meer van u dan ge denkt.'

Jules begint dien Curvers. wat aandachtiger te bezien, merkt nu eerst wat een druiste kerel hij eigenlijk is, al lijkt-ie jongensachtig in z'n sportpak met bandkiel en kniebroek. Onder de diep neergetrokken klep van de pet is het gezicht, ja, struisch als z'n heele postuur, getaand blozig, de snor ruigblond over den groven mond. Alleen de oogen zijn anders dan alles aan hem, fletsblauw, groot en rond als die van een kind, goedig wel, maar toch ook dom en dwalerig.

'Wat moet hij toch met z'n Harmonie, die hij wil ophalen?' denkt Jules. - ''n Directeur uit de stad, die wat kent? Of ik niemand weet? Of ik zelf misschien?'....

‘Och ik, tien tegen één immers ben ik eer 't zomer is al lang weg hier.’

Jules zou liever doorloopen en alleen zijn, talmt om 't laatste woord. Maar de ander, alsof hij zich zelf graag hoort, zoo dat 't klinkt tegen de kapel op:

‘Ge moet me helpen, Severiens, zoolang of zoo kort dan als ge hier zult zijn. 't Is aan ons, die wat meer kennen dan de rest, om in Vlake den nieuwen tijd te brengen. 't Is immers nergens zoo achterlijk als hier. En Vlake kan best het eerste dorp worden van de streek. Dat zeggen de vreemden 's zomers bij ons thuis, nergens is het mooier wandelen dan hier.’

‘Da's waar.’

‘Vlake heeft een toekomst. Daarom - ik voor mij durf gerust m'n zaak hier beginnen. 'n Groot huis ga ik nieuw bouwen aan den Eeldertschen weg, volgende week al beginnen ze te graven. En daar open ik een zaak in fietsen en onderdeelen, 'n atelier er naast. Ook voor motors en auto's, - mettertijd wordt dat een fabriek voor rijwielen, een nieuw soort van mij! Dat durf ik hier in Vlake aan! Ge zult eens zien, heel den omtrek uremver en 's zomers alle vreemden krijg ik tot klant.’

‘Een zwetser, meer niet,’ denkt Jules verveeld. Hij staat te zwijgen, handen op den rug, turend naar den grond waar z'n voet bezig is een kleinen kiezelsteen te knerpen.

‘Hebt ge in de kranten die groote advertentie van Hotel Curvers zien staan?’ vraagt de ander, de armen op de borst kruisend, alsof hij nu eens voorgoed met z'n gesprek gaat beginnen. ‘Ik zeg dit: als Vlake ooit iets wordt, zal Vlake 't aan Hotel Curvers te danken hebben.’

‘Best mogelijk.’

Ze staan nu beiden naar dien glimmerigen achterkant van het plein te kijken, waar hotel en winkel heel de breedte beslaan.

‘Alle kamers vol 's zomers! We zullen gauw moeten bijbouwen.’

Jules knikt. ‘Wat moet die opsnijer toch van hem? Wat

eigenlijk kan 't hem allemaal schelen: de Harmonie, Vlake, die toekomstige zaak aan den Eeldertschen weg, Hotel Curvers? - Alsof hij geen andere dingen in z'n hoofd heeft'....

'Ik moet verder,' breekt hij ineenmaal af, en heengewend al, met een tik tegen z'n pet: 'Tot ziens, hoor. Saluut.' Als hij Sint-Rochuskapel voorbij is, roept Curvers hem nog na:

'Zooals gezegd is, niet? Kom eens 'n avond!'

Jules gromt wat tusschen de tanden, dwaalt al naar 't wegje, dat heenleidt tusschen de laatste en hoogste schuren van Vlakerhof en den blinden achtergevel der kapelanij, als een meterbreed hol-opklinkend gangetje. Dan wordt het een pad tusschen hooge heggen, achter de haag links de huiswei van Vlakerhof, rechts de boomgaard van den kapelaan. Het pad helt naar de smalle oeverwei, en dan is er, met een draaikruis voor, een draaikruis achter, het oude houten brugje over de Geul.

Midden op 't brugje staat Jules stil, de ellebogen op de leuning steunend. Voorover blijft hij in het toestroomend riviertje neerzien. Er glanst op de golving hier en daar een lichtschamp als weerspiegelden er de hemelsterren. Bijwijlen met een heenschietenden plons over de kabbeling springt een forel den snellen stroom vooruit. Een sterkende koelte waait uit het water op.

Jules wringt de vuisten in de oogkassen. 't Water hooren en die koelte voelen, dat is genoeg. Zien hoeft niet. Hij moet nu denken. Want alleen om te denken is hij hierheen op weg gegaan. Dat nieuws van moeder, de Vlaker school, en die hoop van haar: 'Binnen een jaar koopen we 't huis' - hij moet dat alles goed overdenken, en ook dat andere, het eigene....

Maar z'n moeders stem, zooals ze sprak zooeven, dat nauw bedwongen gejubel van haar, Curvers' hol gepraat, de klank van zijn eigen viool, dat laatste lied wat hij speelde in den schemer, 't warrelt alles tegelijk door z'n gedachten heen.

Hij moet liever pogen naar het water te luisteren, alleen het klotsen en ruischen te hooren van het water tegen de

palen van de brug, totdat die werveling in z'n hoofd gaat bedaren.

Juist ging het de laatste weken zoo goed, en nu ineens weer dit. Eigenlijk, is het wel ooit stil daar binnen in hem? Alles woelt er dooreen.... Zou hij daarom lichamelijk zoo'n slappeling zijn? al z'n kracht moet hij uitputten alleen om dat gestorm daarbinnen te beheerschen. Om op alle overigen te lijken, om te doen en te praten zooals iedereen praat en doet. Hij? Weet hij eigenlijk zelf wie hij is? Had hij z'n eigen lust kunnen volgen, wat dan? Nu is er zijn moeder geweest om te willen voor hem, zij met al d'r hoop op hem.... Uit eigen beweging zou hij die onderwijzersstudie niet begonnen zijn, hij met z'n weerzin tegen al wat leeren is. Maar zonder die onderwijsstudie zou hij ook zonder z'n viool zijn gebleven. Dat wilde God niet. Van 't begin dat hij die hanteeren kon, is ze als vergroeid met z'n leven, 'n stuk van z'n zelf geworden. Al twee jaar lang kwamen ze luisteren naar hem. Als hij speelde op z'n kamer, stond de gang vol. De een riep den ander. Z'n leermeester en de enkelen die wat kenden van muziek, hebben hem soms gezegd: ‘'t Is nog maar wildzang, jongen, maar als jij wilde - 'n meester kun je worden.’ Voelt hij dat zelf niet? Telkens als onder z'n streek de viool weer zingt en zucht, dan leeft ze zooals hij leeft, maar ze zegt wat hij niet zeggen kan, wat hij alleen weet door naar haar te luisteren.

Wat is het toch met hem en z'n viool? Vroeger was 't alleen de Geul. En nog, - tusschen die Geul en z'n viool en hem is een geheimzinnig verband. Want nu hij voor 't eerst weer luistert naar dat water, hoort hij in het ruischen hetzelfde onnoembare wat hem overruischt als hij speelt. Het eenige wat hem rustig maakt.

't Is niet zoomaar, dat hij van kind-af zich als geen ander tot die Geul voelde aangetrokken, uren ver met haar heeft meegezworven met al haar bochten en kronkels mee. Ze zullen ze hooren later in z'n spel, dat weet hij zeker, dat wil hij... Later?

Zie, nu is hij met z'n gedachten waar hij wezen moet. Later?

Hij weet te goed, 't examen-gestudeer alleen te hebben volgehouden door de hoop op dat ‘later.’ - Alles was maar 'n voorbereiding. Eenmaal onderwijzer en aan 't geldverdienen, zou hij beginnen met het eenige wat z'n levensbestemming kan zijn - muziek. Alleen de viool nog, dag en nacht de viool.

Maar hoe zou dat kunnen hier in Vlake? Voor zoo'n muziekstudie is een groote stad noodig, en dit was z'n eenig plan: zien in een groote stad een benoeming te krijgen, en dan alle vrije uren voor muziek, totdat hij 't onderwijzersschap kon laten varen, al gauw misschien, zoo gauw hij zelf muzieklessen zou gaan geven, 'n aanstelling krijgen in een orkest, solist worden.

Door alles heen en uit alle schokken en wisselingen op, was dit zijn z'n vaste bedoeling geworden. Dit toch niet, als zooveel in hem, een dwaas bezinsel? Wel overlegd toch en practisch? - Egoistisch? Nou ja, daaraan zou hij nooit hebben gedacht, als nu niet z'n moeder ineens met die Vlaker school was aangekomen. Hoe zei ze? Wat ge verdient niet op een ander hoeven te verteren? en die hoop om binnen het jaar misschien het huis al te kunnen koopen....

Egoistisch? Maar goedbeschouwd, als-ie z'n zin doet, ja, dan zal 't wel nog een jaar of tien duren, eer hij genoeg verdienen gaat voor haar. Tien jaar?.... Als hij dat nu zeker zeggen kon: ‘Wacht liever, moeder, over tien jaar ben ik 'n beroemd violist, en dan’.... Onzin. - Zóó dwaas is hij niet, om zooiets te gaan beweren. Al zou 't dan ook kunnen ooit, evengoed immers kan hij mislukken, iemand als hij. - En dan? Och, voor hem zelf.... als hij maar voor z'n muziek kon leven, hoe dan ook. Maar moeder, die al zooveel heeft getobd.... Een andere mogelijkheid nog?.... Hier in Vlake blijven, een jaar en nog een jaar misschien? en als-ie z'n moeder die genoegdoening heeft gegeven, dan nog doen wat hij wil? Als hij 't zoo eens overlegde? Twee kostbare jaren wel.... de allerkostbaarste voor z'n muziekstudie. Want nu is het tijd, hoogtijd, als hij beginnen wil. Bijna twintig, en zeker van de eerste beginselen af

moeten ophalen.... Dit te weten, te voelen ook hoe hij zou kunnen en moeten.... en toch hier aan die school blijven hangen - zoowat aanleuteren hier in Vlake - twee van z'n kostelijkste jaren?....

Jules is van het brugje weggedwaald, het voetpad op langs den Geuloever. Naast hem op wandelt het water mee. Zachtjes en vlak nu vliet het daarheen, de Vlaker erven, hofkes en huisweitjes achterlangs, zoodat hun heggen, de planken achterwand van hun wagenschoppen of geitenstalletjes schaduw duisteren over z'n mat-glanzenden maanbeschenen spiegel. Zie, nergens is de Geul zoo vreedzaam en gedwee als hier in Vlake. 't Is alsof ze d'r waren aard aflegt ter wille van dit stille goede Vlake. Want zoohaast Vlake voorbij, daar neemt ze 'n kronkel, ringrond bijna, terug de weien in door een diepe kerve, om met allerlei onvoorziene krommingen vlak bij de boschheuvels te komen.

'Twee jaar?.... Ik zou dan in Godsnaam nogmaar hoofdakte moeten halen ook, - licht kom ik dan beter terecht als de twee jaar om zijn.... Twee jaar en aldoor wachten? nogeens en erger aldoor die boeken!'....

Hier klimt het oeverpad met drie brokkelige treden naar den grooteweg van Daelhoven op, die met een steenen welfbrug de Geul overkruist. Eenmaal tusschen de iepen van den heirweg begint Jules nog trager te slenteren, telkens stilstaande om te luisteren en te speuren.

't Was zoo doodstil - niets dan in de ruigte achter den bermgreppel nu en dan wat geritsel. Maar in de heesters hoogerop is ineens 'n nachtegaal beginnen te slaan. Voor 't eerst de nachtegaal! Vlakbij. Als bloode nog en telkens weer lang zwijgend. Verder weg, vager te hooren, nog een, en weer een. Zit het al zoo vol nachtegalen om Vlake? 't Is alsof ze een wisselzang zingen. Dat tjuitert en dat orgelt, dat maakt heel de lucht vol van een zoete, smachtende muziek.

Zoo zal het nu voortgaan. Eerst de nachtegalen. Dan de zomer met zijn nachten vol zwervende geluiden....

Jules nadert z'n moeders huis.

Eerst nu hij met de knokkels dof op de gesloten voordeur klopt, vlaagt al het vergetene ineens weer als een schokkende twijfel in hem op: ‘Ja, wat moet ik er nu mee doen?’

't Is z'n moeder die de deur opent.

‘Maar jongen, - is dat lang wegblijven - juist begon ik me ongerust te maken.’

‘Ongerust? - maar 't is zoo'n mooie avond toch!’

Ze staan samen in het gangetje, dat wit en grijsblauw schimt in den matten weerschijn van 't licht uit de keuken.

Tegen den witten wand gedrukt staat Jules' moeder, met den paternoster, waaraan ze binnen heeft zitten bidden, om de saamgeklemde handen gestrengeld. Ze wil zoo uitwijken om Jules door te laten naar de trap. Maar Jules blijft staan waar hij staat, en ziet naar haar, hoe dor en gerimpeld die handen zijn, hoe grijs d'r haar al, hoe droevig en ernstig toch d'r goed moedergezicht.

En ineens hoort hij zich zelf zeggen:

‘'t Is goed, moeder, - ik zal 't doen - morgen naar Manders gaan en naar die anderen.’

Moeder Severiens knikt zachtjes. Zonder een woord. Jules ziet hoe wel d'r mond vertrekt in een bevenden glimlach, hoe d'r oogen ongewoon opglanzen.

En even z'n hand op de hare leggend, met z'n lippen haar voorhoofd rakend, gaat hij langs haar heen. Met vijf stappen het trapje op, z'n kamertje binnen. Hij ziet in het maanlicht de tafel vol boeken en muziekpapieren, de viool er dwars over heen. Hij rukt aan z'n jas, dan, ineens den adem inhoudend, luistert hij hoe de trap kraakt onder z'n moeders langzamen tred. Hij gooit zich op z'n bed, graaft het voorhoofd weg in 't kussen, knarst de tanden opeen. Maar 't diep gekreun dat hem doorschudt, kan hij niet bedwingen.

In de andere kamer staat moeder Severiens in 't midden tusschen de twee bedden naar Tila te zien, die met de armen onder het hoofd in rustigen slaap ligt. De schijn van het lichtje zweemt over haar opgewend gezicht. Ze lijkt kinder-

lijker dan ze is, nu de oogen zoo gesloten zijn en de mond in weeker lijn is ontspannen.

‘’t Zal immers met haar ook wel goed worden,’ peinst d'r moeder. ‘Het kan bij Gods wil onmogelijk haar bestemming zijn, in die Curversfamilie terecht te komen’...

Ze is nadergetreden, draalt nog wat, denkend aan den tijd - en hoe kort geleden lijkt dat eigenlijk - toen Tila een klein kind was, hun eersteling.

Heel voorzichtig trekt ze de weggewoelde deken omhoog en legt die Tila over de schouders. Dan bukt ze en teekent bijna schuw van voorhoofd tot borst, van schouder tot schouder een kruis over haren slaap, haar moederzegen. Als toen Tila een kind was....

III.

Moeder Severiens heeft op den drempel van haar achterdeur staan luisteren en uitkijken in het licht. Want toen ze den tuin wilde intreden, beving het haar met verwondering, hoe 't toch kan wezen dat Pinkstermorgen zoo heelemaal anders is dan alle overige zondagmorgens.

Zinnend nog, drentelt ze nu het pad af dat den glooienden tuin in evenmatige helften scheidt, en dat, zwart door het ingetreden kolengruis, tusschen struikrozen en pioenen eerst, dan tusschen besse- en kronselboschjes, voert naar het haagpriëeltje aan het lage einde. Bezijden het priëeltje staan de oude seringestruiken, die voor de omheinende meidoornhaag als een hoogere binnenhaag vormen.

Iets van de geur-doorzwoelde nachtkoelte bleef na in de schaduw bij die struiken hier, en nu moeder Severiens, dicht tegen de boschjes gedrongen, de seringetakken neerhaalt om uit den top de volste trossen te breken, ruizelt haar, met de loslatende kelkjes uit het witte en paarse nagelbloeisel, uchtenddauw over het hoofd.

Dan met haar volle meitakken tot een fleurige schoof in den arm, staat ze daar in die schaduw geurig als boschlommer opnieuw luisterend te zien.

Naar links, de huiswei van Schijns in, waar de oude appelboomen nog in bloei staan; naar rechts, waar tusschen heg en heg de tuin der andere buren ligt, en naast dezen weer en nogeens zulk een tuin, smal en afhellend naar de Geul. Vóór die tuinen, de huizen, de achtergevels met hier en daar een vlak, stil venstertje hoog onder het dak; en die daken met hun nok, hun brokkeligen schoorsteen, kantig tegen het klare hemelblauw.

Ze kan 't zich maar niet verklaren, wat en hoe het is. Kan er door den zonneschijn heen nog een ander licht zijn, heller en goudener? En tegelijk met dit licht een geluid? Een licht en een geluid dat één is. Pinksteren door den stillen zondagschen zonneschijn heen. Met name is het niet anders te noemen: Pinksteren. Alleen zou ze nu nog willen weten: Straalt het den hoogen hemel uit, dit Pinksteren, of is het de uitstraling van al het versche en nieuwe, waarmee ieder huis hier in Vlake nu voor den bronk vermooid staat? Is het tegelijk de naklank van al het ongewone geluid, dat den Vlaker bronk heeft ingewijd?

Want gisteren bij zonsondergang reeds, juist toen na 't drukke poetsen en bakken, in de huizen de rust was gezonken over den kermisblink, is de Vlaker jonkheid met het kamerschieten begonnen, midden in het dorp, naast Sint-Rochus' kapel. De knallen daverden tegen de heuvels op, dat het een uur ver te hooren was. Vanmorgen weer werd heel Vlake door dat losbrandend buskruit gewekt. En of dit danig rumoer niet genoeg was om den slaap te verdrijven, daar kwamen ook nog die van de Schutterij met hun trommels en hun hoorn - ‘Opstaan, opstaan, de bronk, de bronk’ - heel Vlake door en dan naar Vilten en Neerhoven, de Vlaker gehuchten.

Toen 't voor de vroegmis begon te luiden, had zij, zooals wel ieder in Vlake, al lang op haren deurdrempel gestaan om in de lucht door den openglorenden uchtendnevel Pinksteren te zien aanlichten....

Moeder Severiens is, al zinnend, met haar rijzelende

meitakken in de keuken getreuzeld. Ze stelt ze nu tot twee steile tuilen in de bonte vazen, die vol water op het aanricht te wachten stonden; draagt dan, in iederen arm één, dien sier de goeie-kamer in. Op den blooten tafelhoek, bij het Moeder-Godsbeeld van de slaapkamer en het brandend lichtje, bij de twee tinnen en de vier glazen kandelaars, naast het blauwe pak kaarsen gisteren bij Anna Manders gekocht, zet ze nu ook zoolang haar twee bloemvazen.

De seringen doorfleuren de duffe kamerlucht met prille geurigheid.

Als moeder Severiens met rukken en horten eindelijk het klemmend straatvenstertje tusschen de wegplooiende vitrage-gordijnen heeft opengeslagen, begint ze bedachtzaam d'r altaartje op te stellen.

Als grondslag, in 't kozijnmidden een kistje; er over eerst den rooden zakdoek, dan het verschgestreken kanten dekje, waardoorheen het rood feestelijk opkleurt. Maar 't duurt lang eer de kanten punten te weerszijden over de vensterbank neerplooien zooals het betaamt, eer over 't buitenkozijn de mooiste tip sierlijk genoeg neerhangt op den nieuwgewitten ondermuur en ver genoeg boven de glimmend geteerde plint. Eerst dan mogen over de vensterbank de zes luchters met de kaarsen geschikt, de vazen met de paarse en witte meien. Als die eindelijk goed staan, vooral zachtjes en voorzichtig nu eerst het lichtje, dan het Moeder-Godsbeeld zelve juist in 't midden....

Op den weg moet ze gaan, om dichtbij en op een afstand te zien, of 't waarlijk alles naar behooren is in d'r vensterbank, even stil-deftig als 't er jaar aan jaar is geweest. En nu ze daar met half dichtgeknepen oogen achteruittreedt tot bijna bij d'r vaantjes vóór de heg, komt de buurvrouw van links mee bewonderen:

‘Zoo danig mooi als bij u altijd, is 't nergens, madame Severiens.’

‘Ieder doet wat hij kan’....

En samen drentelen ze rechtsuit om bij Schijns te zien,

waar vóór de gootstoep in hun opgeverfde groene kuipjes de laurieren en oleanders buitenstaan, en in elk benedenvenster een heiligebeeld praalt, groot en bont tusschen twee lage kaarsen.

‘Ja, zoo'n bronk.... zoo'n Pinkstermorgen!,’ verzucht de buurvrouw genietend, en ze troont moeder Severiens mee tot hààr venster, waar een verguld kruisbeeld onder een stolp prijkt, ook tusschen kaarsen en twee bouquetten. Dan samen verder, midden den weg over.

En ook waar de huizen met den gevel naar het zijhofke staan toegewend, prijkt in een der venstertjes, boven of beneden, een staand kruis of een beeldje, 't mooiste wat ze hebben, tusschen groen en kaarsen. Tegen de mergelwalletjes en den blinden straatmuur zijn versch geplukte bladertakken geplant.

‘God zij dank en de heilige Moeder Maria, dat we 't weerom beleven mogen!’

't Welt moeder Severiens uit het hart, en nu ze op dat woord haastig van de buurvrouw wegstapt, weet ze 't ineens: o goede God, ja, - 't eigenlijke van haar Pinkstergeluk dit jaar is nog heel wat anders dan de vreugd den bronk weer te beleven!

't Eigenlijke is, dat Jules nu sinds eergisteren z'n vaste benoeming aan de Vlaker school heeft gekregen. En nog meer misschien: dat ze vanmorgen met 'n gerust hart den goeden God heeft kunnen danken om d'r verhoord bidden voor Tila. Want meer dan drie weken heeft ze Tila nu gadegeslagen, zonder nog iets te merken of te hooren over dien Curvers. Drie weken lang was Tila de bereidwilligheid zelve, monter in de weer om zooals nooit d'r moeder in alles te believen. Of ze aldoor d'r uitval van dien Aprilavond wilde goedmaken.

Wel! Daarom verlangt zij ditmaal zoo, die processie haar huis te zien voorbijtrekken, ze zal er voort 't eerst Jules zien bij z'n school, voor 't eerst als 'n man van positie in Vlake; - en Tila zal daar gaan overanderd als elk jaar,

achter Treeske Bormans, ingetogen en biddend als die. Zal dat niet een geluk zijn om te zien? D'r kinderen allebei en voor altijd op den goeden weg....

Weer binnen achter d'r altaartje staat ze over het Moeder-Godsbeeld heen naar de haag aan den overkant te kijken, die in vollen bloei als onder luchtig sneeuwsel bedolven schijnt. Feestelijk er tegenaan, op hun witgeverfde paaltjes wier top een kruisje is, staan de vaantjes geplant, tweepuntig, de hare hemelsblauw met zilver omboord, wit en rood die van Schijns. En tusschen de schaduwstreep langs de heggen en de schaduwstreep langs de huizen en muurtjes, vlakt het midden van den weg wittig en effen en ligt daar in de Pinksterzon gebaand te wachten op de processie.

Het lijkt moeder Severiens een ontwijding dat er nu nog die sjees met Daelhover kermisgasten voorbijrolt, en dat, nieuwsgierig naar haar en haar altaartje, die drie logees uit Hotel Curvers daar langs de haag drentelen. Zullen ze zoo dadelijk niet even brutaal naar de processie kijken? Alsof die door Vlake en de velden en over de heuvels niet een heilige voorbijgang des Heeren is....

Met de lucifersdoos in de hand, de uit den kelder opgehaalde ben met strooisel op den grond naast zich, staat ze gereed om bij het eerste gelui uit den toren gauw de kaarsen aan te steken en dan daarbuiten te gaan strooien.

‘Zie’ denkt ze, ‘ik zelf, inplaats van almaar over m'n eigen dingen te zinnen, zou beter doen aan het eenige alleen te denken: hoe in 't Allerheiligste, Jezus de Heer zoo rakelings langs het huis zal gaan meteen.’

Ze slaat een kruis, en rechtop achter d'r Lieve-vrouwenbeeld, de oogen met ingekeerden blik naar de bloeiwitte haag, bidt ze haar: ‘Ik geloof in God den Vader,’ dan de gloria's, de onze-vaders, de weesgegroeten alle, haren paternoster rond.

Maar vóór ze met de litanie kon aanvangen, begint ineenmaal zwierend en doordreund van feestelijkheid de klok te luiden.

Meteen is ze bezig met haar vlammetje van kaars tot kaars,

totdat het vóór de seringen en het Moeder-Godsbeeld glanst van zacht wakkerende gouden lichtjes.

Nu met haar ben op 't zonnig midden van den weg ziet ze welgevallig en waakzaam nogeens naar haar glinsterend altaartje en tast dan eerst in het strooisel. En beginnend waar de buurvrouw, die bezig is, moet eindigen, - 't gezicht toegewend naar de zijde vanwaar de processie zal naderen, - laat ze de trosjes hagebloesem, de tot snippers geknipte roode pioenbladen, de oranje goudsbloemen, 't fijne dennengroen neerritselen van tusschen haar vingertoppen, zóó dat het op 't wegmidden een fleurige bloemlooper wordt. Tot waar 't strooisel van Schijns begint. Maar het hare is op den Daelhoverweg altijd 't volste en kleurigste. Even nog staat ze den weg te overzien, jaagt met een schrikgebaar 'n bruine kip terug, die onder de haag uit naar den stal van de boerderij wil oversteken....

En dan, vlug.... Want reeds branden de kruitkamers los bij Sint-Rochus' kapel, 't is het oogenblik dat de pastoor met het Allerheiligste van den kerkdrempel onder den troonhemel treedt.

De muziek schalt op. De klok blijft luiden. Alweer knallen de daverende schoten.

Nauwelijks is er nog tijd geweest om de strooiben achter de voordeur te schuiven. Daar komen tegen de schuinte van den weg, te weerskanten een rij, de schoolkinderen naderen. 't Eerst Kroes naast de rij op, dan Manders die voorbidt. ‘Waar is Jules?’ 't Donkert haar door de gedachten. ‘Waarom hij niet op z'n nieuwe plaats, voorgoed z'n eigen plaats in de Vlaker processie? En zij, die vooraf al trotsch was, hem daar voor 't oog van heel Vlake te zien meetreden vandaag.... Toch nog bij de hemeldragers gegaan? bij de achtersten, zooals hij wilde.... Vreemde, schuwe jongen!.... Maar zie, de kleine bruidjes met haar Jezuskind. Zij altijd de eersten die, alleen in 't midden, met haar voorzichtige voetjes het strooisel betreden. Twee vooruit met een mand vol papieren leliebloemen, twee er achter met lelietakken,

en vier aan den draagstoel. En daarop, boven haar gekroesde en omkranste kopjes uit: 't Jezuskind in z'n gouden kleed, in 't eene handje den wereldbol, 't andere zegenend omhoog. Z'n gezicht kijkt blank de verte in.

En zij almaar weer zoo verstrooid over Jules aan 't denken? over Tila die zoo dadelijk zal komen.... Ze knielt neer naast d'r deurtreden, de knieën op de keien van de gootstoep. Ze herbegint aan haar litanie.

Maar reeds is daar het vaandel! Kan ze anders dan er naar opblikken? 't Is blauw en glanzig als een stuk van den Pinksterhemel zelven 't is met zilveren sterren bezaaid en in 't midden staat toegewend naar al wie volgen: Sinte Agnes met het lam aan haar hart, blozend de wangen, de oogen ten hemel geslagen, blond het haar onder den krans van rozebloemen.

Achter het vaandel aan komen de meisjes van de Vlaker congregatie, alle met de medaille van Sinte Agnes aan hemelsblauw lint op het hart, de jongsten het eerst. Ze treden plechtig, bidden luid na als een van haar doordringend en nadrukkelijk heeft voorgebeden.

Maar moeder Severiens is in haar litanie blijven stokken. Treeske Bormans, heel in 't wit, den grooten witten hoed vol madelieven, is rakelings haar voorbijgegaan, heeft schuim uit haar aangekeken, met een verlegen glimlach onmerkbaar groetend. ‘Waar blijft Tila?’ verwondert moeder Severiens zich. Ook zij niet dààr, waar ze haar verwachtte? Bij Treeske. Andere jaren sprak dat vanzelf, die twee achter elkaar. En juist nu zij er voor 't eerst een heel bijzondere goede beduidenis in zou hebben gezien....

Opeens - het is een danige schrik, en meer nog dan een schrik een felle toorn, die moeder Severiens het bloed naar de kaken jaagt en een schroeiend gevlam naar de oogen - opeens ziet ze daar Tila bij de allerlaatste van de Vlaker meisjes, en vóór Tila - Virginie Curvers, zwierig alsof ze te pronken door de stad promeneert, - en achter Tila - Liza Curvers even sjiek, en ook met 'n witte parasol en ook zonder congregatielint, juist als d'r zuster. Daar zijn ze en

zien ze haar. Virginie wendt het hoofd naar Tila en wijst met de oogen, - Liza fluistert Tila over den schouder een haastig woord toe - Tila verblikt niet, antwoordt niet, maar zooals ze daar aankomt, kijkt ze d'r moeder recht in de oogen. Ze loopt te bidden aan haren patemoster, luid-uit nabiddend, zooals allemaal, zooals ook die twee dames van Curvers.

Star, zonder een glimlach van herkennen, zonder een verholen groet, blijft Tila d'r moeder, zij d'r dochter aanzien. Tarting botst tegen dreiging. Dat is alles.

't Is voorbij.

‘Dan toch? dan toch? Met z'n twee zusters.... Alsof ze bij haar hoort, - alsof ze al heelemaal in die Curversfamilie is opgenomen’.... ze moet alle kracht inspannen om niet op te springen, d'r dochter na, haar weg te halen uit de rij.... Als het niet die heilige processie was.... Stil. In Godsnaam, dat ze zich toch bedwingt, en dat ze, hier waar ze geknield zit, niet wankelt of beweegt. Voor ieders oogen! Bidden moet ze, bidden, bidden’....

Maar al doet ze niets dan dit ‘bidden, bidden’ weer en over herhalen, tot bidden komt ze niet.

De processie is voor haar oogen een warreling geworden van kleur en beweging, van bidstemmen en muziek. 't Trekt in een rossen schemer haar voorbij. Eerst de Vlaker moeders, de meeste met aan haar hand een klein bruidje, voor 't eerst mee, of een jongske met de oranje sjerp der hemeldragers al om.... Dan, met geschitter van koper, de Harmonie, die juist den processiemarsch schallend eindigt. De Schutterij volgt. Voorop de tamboer-majoor, den arm in- en uitstrekkend, wikkend met den zilvergeknopten staf; achter hem de twee trommelaars en de trompetter, zwijgend nu; de vaandrig met op den schouder de zwierig neerplooiende rood en geel zijden vlag. Dan, den hoed vol rozebloemen en den opgeblonken pronk van aaneengekettingde zilveren platen als een pantser op borst en rug, de Koning, wat onzeker tredend, de handen leeg. Maar naast en achter hem strammer de schutters, geweer op schouder.

Weer zijn ze voorbij gestapt.

De wemel van bruidjes en herdertjes drijft als een witte wolk laag den weg over. Reeds komen met brandende hooge kaarsen de kerkmeesters, de misdienaars...

Nu moet het, nu mag 't niet anders meer. Hoort ze niet de wierookvaten, in 't weg en weer zwaaien, rinken aan de kettingen? vlakbij de altaarbellen! Goud en rood gloort de troonhemel, als voortgestuwd door de stemmen van 't kerkkoor, dat hem volgt en in plechtigen jubel P a n g e l i n g u a g l o r i o s i C o r p o r i s M y s t e r i u m zingt. En 't is in den zonneschemer onder dien troonhemel als een ster die daar blinkt...

Zij? ‘O mijn God, nu ziet Ge mij zelf, nu ziet Ge zelf mij in al het gejammer, dat mijn hart ontstelt. Help me! Weer het van mijn kind, dit ongeluk. Verhoor me, want ik geloof in U, Jezus, God en Mensch. Zou ik, ook ik niet, den zoom van Uw kleed willen aanraken? Ge moet. Ge moet me hooren en helpen’.....

De stilte, de leegte op den weg, doet ten laatste moeder Severiens opzien uit het verwarde bidden, dat opvlaagt uit haar hart.

Ze heeft zich zelf teruggevonden, diep voorover, bijna met het voorhoofd tegen den stoepsteen.

Nu ze verbijsterd omkijkt den weg af, ziet ze aan den verren hoek 't laatste van de processie verdwijnen, 't purperroode fluweelen vaandel van Sint Rochus met de dichte schare der Vlaker mannen. Ze drommen den holleweg in, die daar begint op te klimmen naar het veldpad boven langs den heuvelrand.

‘Ja, o God, ja’... kreunt moeder Severiens. Het is geen kwade droom geweest. Pijn doorwoelt haar hart.

Met gebukt hoofd gaat ze naar binnen, zonder het te weten, talmt achter het vensteraltaartje, laat zich op een der stoelen neer, ziet zonder zien, van 't straatraam naar 't tuinraam de diepe schemerige kamer door.

‘Dus toch? Tila in die Curversfamilie’.....

De bijna opgebrande kaarsen beginnen te knepperen in de luchters. Dat doet haar opzien en tot bezinning komen.

Wat zit ze toch te dubben, alsof er een groot ongeluk is gebeurd? Voort moet ze, 't altaartje opruimen. Pinksterkermis is het, en vanmiddag... o, goede God, ja... zou ze 't vergeten dat vanmiddag Barbe komt, met zeker drie van d'r kinderen. Barbe!

Ineens is ze druk in de weer, beneden, boven; weer in de keuken; den kelder in om het baksel op te halen. De koffietafel moet ze dekken, en onderwijl voor hun eigen middageten zorgen. Ze is nog nooit zoo druk, nooit met zooveel rumoer bezig geweest. En toch staat ze telkens, zonder het te merken, oogenblikken lang roerloos te kijken, soms in de zijkamer naar de duifjes en 'trankend snijwerk van haar eiken kleerkast, soms naar 't scharlakenrood op het portret van den Paus dat in de keuken hangt.

Ze weet alleen nogmaar, dat ze Tila verbieden zal, voor eens en voor immer, om met die Virginie en die Liza zich nog ooit te vertoonen.

''t Moet toch wel mooi zijn, moeder, om van omlaag heel die processie boven langs den bergkant te zien trekken. De vaandels, de menschen één voor één'....

Jules zit achter z'n bord met middageten en zoekt maar te praten, aldoor te praten, om het benauwend zwijgen dat tusschen moeder en Tila hangt, tenminste van zich-zelf af te houden.

'Ja, jongen' knikt z'n moeder hem toe. Ze zoekt naar woorden, nu ook denkend aan die processie daar hoog tegen de blauwe lucht op, waarheen ze alle jaren zoo graag achter de heg stond op te staren, eerbiedig, alsof het een stoet van zaligen was over een weg door de hemelsche heerlijkheid. Niets heeft ze er van gezien dezen keer, heelemaal niets....

'En van daarboven' voorkomt Tila haastig d'r moeders pijnlijk verzuchten, 'lijkt 't dorp zoo klein alsof het voor poppen is.'

''t Lijkt er' mijmert Jules, 'of 't niet uit de zon maar

uit Vlake is, dat het licht straalt. Te licht was het. En daarom leek het licht eerder een nevel. Ik heb nu gezien hoe dat kan - 'n nevel van goud hing door het dal. Als er niet hier en daar zoo'n wit huis had staan blikkeren, en niet bij 'n kronkel hier en daar 't water van de Geul zoo geblonken had, zou men vergeten zijn daar toch maar boven Vlake te loopen en in de Vlaker processie. Jammer toch, moeder, dat ge er niet bij waart daarboven. Ik weet niet hoe, maar 't licht waait er door je heen. - 't Doet een mensch goed.'

'Ja Jules, ik had beter moeten doen. Ik moest zijn meegegaan en Tila had thuis voor alles kunnen zorgen. Een volgend jaar doen we 't zóó.'

'Een volgend jaar?' spotlacht Tila. En dadelijk er op, geërgerd: 'Alsof 't dan hier niet heelemaal anders zal zijn dan nu.'

'Zeker. 't Zal heel anders zijn dan nu.' Moeder Severiens' stem weegt op ieder woord.

'Dat dunkt mij ook, heelemaal anders,' gichelt het meisje weer, blozerig en wat zenuwachtig.

D'r moeder schokt met de schouders, schuift Jules de schaal met gebraden vleesch toe:

'Kom, jongen, laat het je smaken. 't Is maar eens in 't jaar Pinksterkermis.'[1)]

Maar z'n stoel achteruitwrikkend stoot Jules zacht de schaal van zich af.

'Gij zelf, moeder, ge laat alles op uw bord.' En dan ineens, ondanks z'n voornemen 't niet te vragen: 'Wat is er toch? Zeg 't mij liever ook!'

Z'n moeder buigt het hoofd en zwijgt met een verdrietigen zucht. Maar tegelijk Tila's stem, hoog en schril:

'Er is dit, Jules, dat moeder en ik woorden hebben gehad. En weet je waarover? Je gaat een zwager krijgen.'

1) Op de Limburgsche dorpen is de kennis nog allereerst een kerkelijk en huiselijk feest. (Redactie)

En als Jules haar onthutst in 't lacherig gezicht blijft zien:

‘Is dat zoo'n wonder? Ik ben nu drie-en-twintig. Dus niet te jong en nog niet te oud.’

‘Gaat het over zooiets!’ spot Jules, als opgelucht. Maar nu hij z'n moeder met driftige haast ziet opstaan om de schotels van tafel te nemen en haar bijna krijtend: ‘'k Zou liever zwijgen, Tila,’ hoort, wenkt hij met de oogen naar z'n zuster nu maar stil te zijn.

Doch Tila, alsof ze 't niet merkt:

‘Je kent hem toch ook? Louis Curvers.’

‘Die?’

‘Ja, die! Is 't soms ook niet naar jouw zin?’

‘Nou.... Hij gaat een groot huis bouwen, dat is zeker, en mooi praten kan hij ook.’

‘Je zult wel zien, wat hij kan! En je hoeft heelemaal niet te denken, dat 't me iets kan schelen dat groote huis, of dat z'n vader binnen tien jaar de rijkste man van den omtrek zal zijn.’

‘Hola! wie zegt zooiets?’

‘Dat kan iedereen zien, die oogen heeft. Ze leven nu al als rijkelui. En dat kunnen ze. Zit het hotel 's zomers niet vol tot onder 't dak? Er zijn nu al vijftien logés.’

‘Zoo, wel zoo - is het Louis Curvers,’ herbegint Jules, om z'n zusters schelle opwinding wat te bedaren. En hij kijkt over haar weg, nadenkend, om zich dien Curvers en alles wat hij zich van hem herinnert voor oogen te halen.

‘Hoor 'ns, Jules.’ Moeder komt van 't aanricht terug en de handen op den tafelrand steunend buigt ze zich wat tot hem over, tracht kalm en langzaam te spreken. ‘Tila kan zooveel vertellen als ze wil, - 'n zoon van Curvers is geen partuur voor haar. Wat zegt gij? Ge kent dien Louis misschien.’

‘Nou, eigenlijk, moeder, ik weet niet veel van hem af. Ik voor mij mag zulk soort jongens niet, dat weet ik wel. Maar dat ligt aan me zelf natuurlijk. Hij kan best een ferme kerel zijn.’

‘Dat is hij zeker, een ferme kerel!’ zegeviert Tila.

‘’t Zal wat zijn! 'k Zie immers meer dan genoeg aan z'n vader, z'n zusters, z'n lanterfanter van een broer!’

‘’t Zijn nu eenmaal stadsche menschen, die anders doen dan de boeren hier in Vlake. Maar z'n moeder dan? Wat hebt ge op die te zeggen?

En als moeder Severiens, voor 't eerst weifelend, de schouders ophaalt, Tila dadelijk:

‘Is dat soms niet 'n stille brave vrouw? Alles doet ze in huis, 't eerst op en 't laatst naar bed.’

‘’t Is haar aan te zien, dat ze de slavin is van d'r man en d'r dochters. De dochters, de fijnste dames uit Vlake, en de moeder, in d'r ouden regenmantel, een sloor.’

‘Hè bah, moeder, die kleeage, wat geeft dat nou? Laat ieder dragen wat-ie wil. Gij uw baskien, madame Curvers d'r regenmantel, Liza en Virginie’....

‘Goeie hemel, Tila, hou op,’.... werpt Jules er tusschen, opstaand en in een spottend wanhoopsgebaar de handen tegen de ooren leggend.

‘Ja moeder, Jules heeft gelijk. Laat er ons verder geen woorden over verknoeien. 't Is zooals ik zei - er mag gerust naar Louis geïnformeerd worden bij iedereen. - Laat de pastoor zelf maar informeeren in de stad. Goed hoor! Meent ge of ik zoomaar den eersten den besten’....

‘’t Moet noodig een Curvers zijn!’

‘Wie dan? Of wilt ge soms dat ik heel m'n leven hier bij u blijf naaien? Is het dat? Me dunkt 'n betere dan Louis kan ik niet verlangen. Iemand die z'n vak kent, die een mooie zaak zal hebben, en veel te wachten heeft later’....

‘Alles heeft ze bedacht, maar of d'r moeder het goedvindt, dát komt er niet op aan’.... En dan ineens weer heftiger boven d'r eigen halfschreiend geklaag uit: ‘’t Zal met mijn zin nooit zijn, verstaat ge, nooit!

‘Dan maar tegen uw zin,’ stoot Tila haar toe. ‘En dan is 't nog maar juist wat ge zelf deedt, toen ge tegen den zin van iedereen met vader trouwde.’

‘Wat zegt ge daar? Wat durft ge daar zeggen?’

‘Tante van Berghof heeft me dat dikwijls genoeg verteld.’

‘Ik wil niet, verstaat ge, ik wil het niet, dat ge van uw leven nogeens dien Curvers met je vader vergelijkt. Schaam je, schaam je.... zoo tegen mij’....

‘Kom’ sust Jules, die al oogenblikken lang heeft staan schuifelen om weg te komen. ‘Kom, moeder, laat ze toch praten, laat ze toch doen wat ze wil.’

‘Ge neemt 't veel te luchtig op, allebei. Denk toch 'ns na, in Godsnaam. Voor heel d'r leven in die Curversfamilie.’

‘Da's waar,’ lacht Jules, ‘zij liever dan ik.’ Hij heeft nu de deurklink in de hand, de deur op een kier.

‘Voor heel m'n leven, en voor hierna erbij, Louis z'n vrouw! En z'n familie of wat ook, of wie ook anders, 't kan me niets verschelen. Daardan.’ Tila gooit het hoofd achterover. D'r tanden blinken tusschen de in trotschen lach trillende lippen.

Moeder Severiens ziet dat, ze ziet ook hoe Jules de deur uitglipt, haastig weg door den winkel.

‘Wat praat ze toch?’ denkt ze beverig en ontdaan alsof d'r kracht geknakt is, of ze ineens niet meer tegen d'r eigen kind op kan. Nooit heeft ze geweten dat die Tila zoo fel en hardnekkig kon zijn, zoo ziedend van een wil, een wil.... Wat praat ze? ‘D'r bestemming volgen? d'r eigen hart? Kan ze niet anders? Ze hooren bij elkaar en dat is door Gods wil.... Ze hebben tot vandaag gewacht, tot Pinksteren, om het te zeggen. En vanmiddag’....

‘Wat vanmiddag?’

‘Dan komt hij me hier halen.’

‘Dan komt hij je hier halen? Hier? In mijn huis?’

‘'t Zal toch eens voor 't eerst moeten zijn.’

‘Nooit.’

‘Hebt ge dan liever dat ik naar hem ga? Ik zeg u dit, goed of niet, we zetten door wat we willen. En als gij hem hier uw huis niet openstelt, - niets zou 't me kunnen schelen, - ik weet dat Virginie en Liza blij zouden zijn als we daar kwamen.’

‘Ge weet niet meer wat ge zegt. Wat 'n praat! Daar, zie dat ge klaarkomt! Ge maakt mij ziek, hoort ge, ziek’....

Den keukendoek, waarmee ze de borden wilde drogen die Tila in de dampende teil zou gaan afspoelen, werpt ze op de nog gedekte tafel neer, en met een schreierig: ‘Doe het maar alleen, als je moeder voor niets meer meetelt,’ gaat ze schielijk de keuken uit. D'r handen beven en d'r knieën knikken. Ze is in de zijkamer gekomen, zonder te weten hoe. Ze zit er te staren zonderdat er ook-maar 'n stip is die ze ziet, zonderdat ook-maar één gedachte, in de woelende ontsteltenis die haar uitput, 'n vastheid wordt. Verward jaagt het door haar hoofd, door haar hart: ‘Een zoon van Curvers en Tila van mij? En 't is te laat. Alle verzet zal niet anders dan 't nogmeer aanwakkeren.’

Blind staart ze weg in die wanhopigheid. Alleen Tila's stem schalt na.

‘Wat zei ze? wat durfde ze zeggen? Ik en haar vader? Moet ik dit hooren van m'n eigen kind? O, die Barbe, die Barbe! Nog tegen m'n kinderen oprakelen van dat verzet, waarvoor ze toch geen reden had, geen andere dan dat ze me liever met iemand had zien trouwen op wien zij had kunnen pochen.... Dat was 't verzet, wat me nu nog en door m'n eigen kind voor de voeten wordt gegooid! Ik had Tila beter moeten antwoorden. Zal 't nog. Ik zal zeggen.... ja, wat? Die Curversfamilie.... 't Is waar, ik ken ze niet anders dan van aanzien. En die jongen.... Ze schijnt van dien jongen te houden. Als die jongen eens de eenige was, die op z'n moeder lijkt? 't Is meer gezien, dat juist jongens naar hun moeder aarden.... Ik mag ook eigenlijk zoomaar niet, zonder hem te kennen’....

Heel zacht en langzaam komt het getwijfel als een vertroosting het innerlijk schreien sussen. Tegelijk voelt ze een loomheid door haar leden zinken, 'n doffe afmatting. Voor 't eerst sinds ze hier neerzit, ziet ze over de witgedekte tafel heen, waar ze dezen morgen na de processie alles gereed zette voor het koffiemaal: het pronkservies,

de goudgele taarten, de vlaaien met gesuikerde rijst en vruchtenspijs. Om de tafel heen de glimmend gele stoelen, die zoo oneigen afsteken bij de deftige eiken kast en latafel, haar erfstukken uit d'r ouders huishouden in Eeldert. Volle twaalf altijd nieuw gebleven matten stoelen hier in de kamer, alleen om op kermismiddagen Barbe, met al wie ze wil meebrengen van Berghof, naar behooren in Vlake te kunnen ontvangen! ‘Barbe?’

Moeder Severiens ruikt de taarten, ze ruikt de vlaaien. Ze ruikt nu ook de seringen, die in hun vazen op de latafel staan, waar anders onder 't witte sluiertje het goudbebloemde koffieservies pronkt.

Die goede reuk van het versche baksel en de bloemen, èèn met de eigen kelderlucht der kamer, 't is alles samen immers dat, waarnaar ze soms ineenmaal verlangen kan 's winters als de sneeuwstormen over Vlake waaien. 't Is alles samen de kermismiddag, Pinksteren.

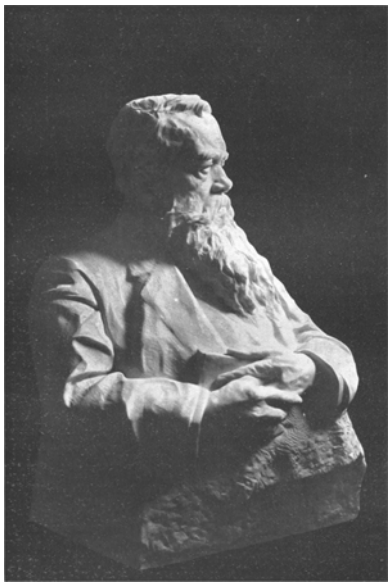
‘Barbe?’

O, goede God ja,.... ze zit hier den tijd te vergeten. Is het te laat voor de vespers geworden? Hoort ze niet in de verte een gedommel van aanrollende raders? Barbe?’ Maar zoometeen zal die hier op den vloer staan met d'r twee dochters... Niks van alles mag die merken, heelemaal niks!...

Moeder Severiens is al op de krakende trap, al boven. Ze moet d'r zijden voorschoot aandoen, met een natten handdoek d'r oogen doppen.

(Wordt voortgezet)

MARIE KOENEN

JHR. MR. VIKTOR DE STUERS †
NAAR TOON DUPUIS

Jhr. Mr. Viktor de Stuers †

BIJ het afdrukken dezer bladen bereikt ons het onverwachte bericht van den dood van Viktor de Stuers, wiens heengaan, moge het al na een vol leven van twee-en-zeventig jaren niet ontijdig heeten, toch heel Nederland en speciaal de Katholieken treft als een groot verlies. Want voor tal van hooge idealen zoowel van esthetische als zedelijke orde, hield de ridderlijke, alles behalve gemakkelijke strijder tot zijn laatsten adem z'n degen gereed. Katholiek Nederland heeft misschien nooit een kampioen verwekt, die zóó onverschrokken, zóó op den man af en zóó kundig voor zijn hooge beginselen van Schoonheid en Recht in de bres dorst springen als de Stuers. Hij heeft letterlijk nooit iemand gevreesd dan God. Wel moet de geestelijke Schoonheid van Kunst en Leven voor dezen man van zeldzame gaven en verheven aspiraties een geweldige, alles overheerschende kracht beteekend hebben, nu hij voor haar algemeener eerbiediging door hoog en laag nooit moede werd met woord, geschrift en daad te strijden.

Verscheen deze meester in de rechten zelden of nooit voor de burgerlijke balie, als van een middeleeuwsch magister artium was zijn heele leven één pleidooi zoowel voor de kerkelijke als de civiele kunst. Kunst-en-Historie was zijn dubbel-godheid sterker dan hij. Wààr zij in het land bedreigd werd, in een dorp der Groninger Ommelanden of bij de dijken van Zeeland, de Stuers stond in 't harnas van zijn wetenschap en met 't zwaard van zijn woord ter verdediging gereed. Hij reisde zelf naar de bedreigde stelling, nam opmetingen, maakte schetsen, woonde raadszittingen en taaie vergaderingen bij, korrespondeerde, ageerde, schreef artikelen en praatte, ja tastte diep in zijn beurs, om zijn landgenooten voor te doen, hoe een oude stadspoort, een waag of een kerk het meest drastisch voor laffe afbraak gespaard wordt.

Zoo heeft hij, na zijn nóg naklinkende strijdkreet door Holland op zijn smalst in 1873, ontzaglijk veel moois op 't gebied onzer eigen beeldende kunsten voor ondergang

behoed en voor het Nederlandsch archiefwezen onnoemlijk veel tot stand gebracht. De oude de Stuers, door allerlei kwalen zijn laatste jaren gehinderd, mocht met voldoening op zijn prachtig besteed en uiterst vruchtbaar leven terugzien. Allerminst hoefde deze Victor te zuchten: in vanum laboravi, want zege na zege heeft hij op onzen ouden Jan-Salie-geest behaald!

Nederland en Roomsch Holland vooral mag hem erkentelijk wezen. Met Alberdingk Thijm, Schaepman en Cuypers behoort jonkheer de Stuers tot de schitterendste figuren van ons katholiek réveil. Hij, door maatschappelijke positie de onaf hankelijkste van allen, heeft in de verbreiding der meening, dat de Nederlandsche Katholieken toch alles behalve schapen zijn, zijn aanzienlijk, zoo niet het grootste deel gehad. Almede gebakerd door een hardhandig pedagoog als de Stuers, hebben wij den moed in ons voelen hergroeien, om niet langer onder stelselmatige liberale achteruitzetting zoet te zijn. Daarom hulde aan Viktor de Stuers, die niet alleen oude monumenten, maar ook het besef van eigenwaarde bij zijn geloofsgenooten beschermd of hersteld heeft.

Dat ook tegen hem anti-roomsche stemmen heftiger werden, naarmate hij feller optrad en zich gevreesder maakte, hij was er fier op, het zoowel in de Kamer als in zijn gepeperde artikelen te erkennen. Sinds Vondel heeft nooit hartstochtelijker dan tegen dezen hekeldichter-in-proza het ‘Delgt in tijds den paapschen hond!’ weerklonken. Maar de rekel stònd zijn man, juist en vooral wanneer hij in geloofshaat een drijfveer herkende en met zijn bitse bek beet hij iederen ‘papenvretenden vlegel’ de beenen stuk.

Moge dat gedeelte onzer landgenooten, dat zich het bezadigde en voorzichtige noemt en gaarne de verpersoonlijking van het koele verstand heet, de strijdwijze van den grimmigen vechter af keuren, iedereen, die het voorrecht had den geniaal aangestreken man in zijn museum-woning van de Haagsche Parkstraat te naderen, zal zijn nagedachtenis zegenen om de warme menschelijkheid, waarvan hij in vertrouwelijk gesprek

tot het gevoelige toe blijk gaf. De Stuers-intiem was een man met een groot, een gouden hart. Die de wonden van zijn stekend sarkasme door een even oprecht woord van waardeering wist te genezen; die om verzuchtingen over eigen lijfs- en familieleed niet voor de ellenden van een ander doof bleef; die breed en belangeloos hielp waar hij helpen kon; die gaarne zijn welgewogen meening toetste aan het inzicht van zijn bezoeker; die uit zijn massa feitenmateriaal onzer tijdgelijke lands- en kunstgeschiedenis graag de verborgendste dingen te voorschijn haalde en in geestig gekruid gesprek wantoestanden hekelde, ja de heele wereld voor zijn zetel daagde.

In alles viel het te merken: de Stuers was een figuur. Hij verpersoonlijkte een heel stelsel van gedachten en strevingen, die grootendeels middeleeuwsch mogen heeten, en wier totale verwerkelijking in de moderne samenleving een utopie moge zijn, maar wier prediking dan toch in onze dagen veel nut heeft gesticht en ongetwijfeld nog kan en zal stichten. Het ‘levenswerk van Jhr. Mr. Viktor de Stuers’ is alles behalve geeindigd met zijn dood op den feestdag van Sint Benediktus - beschermheilige van de Violier, die de Stuers juist in haar laatste jaarverslag zoo waardig huldigde.

Zooals van Thijm en Schaepman zal de invloed zijner ideëen lang onder ons blijven nawerken; in zijn geschriften bewaren wij een schat van verhelderende beginselen, welker diep begrip voor onze algemeene en speciaal onze katholieke kultuur een verblijdende oogst van goede daden waarborgt. De uitgestreden edelman ruste in vrede!

Aan de bizondere welwillendheid van den Hoofddirekteur der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, Jhr. B.W.F. van Riemsdijk danken wij het voorrecht, hierbij het portret van den gestorvene te kunnen geven naar de zeldzaam karakteristieke buste van Toon Dupuis, bij de Stuers' zeventigsten verjaardag in de eerezaal van 't Museum geplaatst.

B.H. MOLKENBOER O.P.

Muziek

BACH'S MATTHÄUS-PASSION als toppuntvan 't hoogstaand muziekleven in de hoofdstad pleit voor de ernst en, als de kunst niet het geloof vervangt maar verlevendigt, ook min of meer voor de godsdienst van ons volk. De geregelde bezoekers van de jaarlikse uitvoering - met de coupures aangetekend in hun partituur, die ze veilig konden sluiten als reizigers hun Baedeker in een bekende plaats - begrijpen wel, hoe Parijs er Mengelbergs ‘Toonkunst’ met orkest en al voor liet komen, om vooral het énig koor te genieten. En de tocht van de honderden Amsterdammers naar een muzikaal centrum als Frankfort bewijst wel, dat ze Duitsland zelf wat te leren hebben, waar een tijdgenoot van Mendelssohn, die op zijn twintigste jaar in 1829 het vergeten meesterwerk weer had geopenbaard, 't bijna maat voor maat ging verklaren, wat even grote belangstelling bij 't publiek als ervaring bij de schrijver onderstelt. Maar nu hebben wij Hollanders de schepping van Bach nooit genoeg gehoord, al hebben we 't misschien ideaal gehoord en al klinken er hele stukken in ons oor na; en zó ruim is de kring van trouwe vereerders, dat voor elke Palmzondag een dubbele uitvoering met een openbare repetitie nodig blijft in dezelfde stad, waar verschillende oratorium-verenigingen nog het werk meer laten horen, terwijl er nauweliks een grote stad is, of de moeilike Passion wordt er periodiek gegeven. Kenmerkt dit niet ons vaderland zonder eigen opera?

De rust over de Palmzondag-plechtigheid, wel 't gewijde werk en de heilige dag waardig, de zwarte kleding van de zangeressen, het verbod van storend applaus en van verstrooiende pauze, de vaste solisten, die de aandacht niet meer tot nieuwsgierigheid afleiden, de volmaakte techniek, waardoor ons ontledend verstand geen vat op onze ziel krijgt, het dirigeren en grotendeels het zingen uit het hoofd, het ongemerkt opstaan en gaan zitten van allen op één gebaar, die haast kloosterlike stijl van 't geheel stelt aan de geest zeker zware eisen, maar geeft daarvoor genoeg om een jaar op te teren.

Laat het waar zijn, dat Mengelberg niet zo streng de abstracte spiritualiteit van Bach weet te behandelen als een Wagenaar, hij brengt met zijn ingeboren liturgiegeest en zijn warme, losse voordracht, die ons Gregoriaans immers wezenlik van 't koraal onderscheidt, intussen de meester oneindig dichter tot het hart van 't publiek dan welk Protestant ook zou kunnen. Het dramaties element beheerst zijn opvatting onweerstaanbaar en, al is 't effect soms te hevig, de inhoud van 't werk blijkt door en door dramaties voor ieder, die in 't Kruis de eigenlike tragedie van 't leven eerbiedigt.

Wie louter moderne muziek is gewend en eindelik ongenaakbare klassieken nadert, voelt de teleurstelling van een wandelaar, volkomen thuis in zijn huiselike tuin, als hij 't eerst tot een bos doordringt, waar alle bomen hetzelfde lijken, maar waar op den duur de schoonheid bij elke stam opnieuw begint. Bach met zijn vormelike bouw, zijn uiterlike versieringen, zijn onverbiddelike maat, die noodlottig aan 't schools éne-tweeë herinnert, schijnt op een afstand meer dood dan een pyramide in de woestijn; en bepaald Katholieken, inniger tonen gewoon, hebben heel wat te overwinnen voor het zuiver genot van die tale Kanaäns in de muziek. Maar zoals men tenslotte de stijve krullen van de pruik niet meer op zijn portret ziet, leert men door zijn stoere, starre stijl de tere, fijne, lieve, ja soms leuke bewegingen volgen van zijn diep gemoed; en heeft men eenmaal in de rijkdom van zijn werk ook de wonderbare eenvoud gevonden, dan gaat men, ziek van zwaarmoedige, haast krankzinnige tijdgenoten, telkens terug tot Vader Bach, waarvan 't Wohltemperiertes Klavier bij Schumann een katechismus heet, als de sombere Saul tot de gezonde harp van David.

De studie geeft ons gedurig verrassingen over zijn moderne modulatie en ritmiek, maar nog meer voldoening over zijn sober gebruik van zoveel tegenwoordig verkwiste middelen; want al wat een verfijnde techniek nu voor pikant effect uitvindt, bezit en beheerst hij vanzelf. De aria's met hun barokke vorm, hun ouderwetse herhalingen, hun gekunstelde

teksten zijn, in tegenstelling met de dramatiese koren vol direkte volkspoëzie, moeilik te genieten voor de leek, die de geest zoekt en de stroom van inspiratie daar in een spelende fontein verloren vindt. Maar tenslotte blijkt Bach, schijnbaar vastgegroeid aan overgeleverde dansmaten, elke beweging te ordenen onder 't innerlik ritme van zijn bezieling, zoals de zee door eb en vloed heen de branding en de stormen houdt; en zo boeit ook dat keren en keren van één woord of één figuur als een draaikolk, waar de verbeelding levende wezens in een kring ziet zwieren.

Palmzondag heeft vanouds het lijdensverhaal van Sint Mattheus in de Mis gedramatizeerd door drie diakens om beurt de stemmen te laten zingen en 't volk in een koor uit te drukken, zoals Roomsen 't in de Goede Week altijd weer aangedaan horen, of de goddelike Passie zichtbaar werd voorgesteld. Uit de liturgiese dienst is het liturgies spel gegroeid voor de deur van de kerk; en wat het volk van Sint Filip Neri met zijn ‘oratorio’ door zijn biechtkind Palestrina muziekaal illustreerde in de eeuw van de hervorming, heeft het land van Oberammergau door de Lutherse Bach later tot een zelfstandige stijl ontwikkeld. Dat de componist persoonlik de tekst van de middelmatige Picander hielp verbeteren, blijkt minstens uit zijn vrije keus van de koralen.

Eigenlik plaatste de Cantor van Leipzig zijn beide koren gescheiden aan weerskanten van 't orgel, ieder met een eigen orkest en eigen solisten als vertegenwoordigers van de menigte, wat de indruk nog dramatieser maakte, vooral wanneer van de overzij ineens de kinderen uit de gemeente zelf instemden. Het werk geeft dadelik een overweldigende samenzang: *Kommt, ihr Töchter, helft mir klagen* met de meeslepende gang van een algemene kruisweg, waarbij de toeschouwers van 't tegenkoor zich onweerstaanbaar met korte uitroepen als vraag en antwoord meteen op die uitnodiging aansluiten uit liefde voor het betreurde Lam, ter eere waarvan midden in de processie van de beide koren 't derde koor van jongens

eenstemmig het statig lied inzet: *O Lamm Gottes unschuldig, am Stamm des Kreuzes geschlachtet.... All' Sünd' hast du getragen*, een oud Avondmaalkoraal, bewerkt naar ‘Agnus Dei, qui tollis peccata mundi....’ vóór de Communie in de Mis, vroeger door de Protestanten ook in Nederland gebruikt.

Aangrijpend zijn de overgangen bij de begeleiding: na dit koorwerk met vol orgel en orkest van hout en snaren - want klaterend koper zou tegen de rouw van de Passie vloeken - plotseling de sobere tokkelakkoorden van 't klavecimbel voor het recitatief van de Evangelist-tenor en ineens de gedragen toon van violen hoog boven de basstem als een hemelse glorie om het hoofd van de Godmens en dan weer de spontane verering van de gemeente in een ziel-doordringend acappella-koraal *Herzliebster Jesu, was hast du verbrochen?* Die even natuurlike als stichtelike onderbreking van 't Evangelieverhaal, dat gelukkig woordelik wordt gevolgd, door het eenvoudig lied van de gemeente geeft een weldadige rust tussen zo'n bewogen muziek, een diepzinnig relief aan de tekst - en o wat onuitsprekeliks aan onze ziel! De Evangelist is meer dan historicus, is predikant en vertelt dan ook alles op een toon van heilig meelijden en niet louter met het realisme van de kunstenaar, die zich in 't pakkende van iedere biezonderheid verliest (waarom de keus van de opera-virtuoos Urlus minder doelmatig lijkt); hij laat in de woorden van Judas zijn eigen pijn over het verraad klinken, omdat hij 't lijdensverhaal om zijn eeuwige toepassing aktueel in betrekking tot de hoorders persoonlik voorstelt en dus met apostoliese zalving.

Als een wilde zee woelt het dubbelkoor: *Ja nicht auf das Fest, auf dass nicht ein Aufruhr* werde en onder het woedend staccato van de acht stemmen, die alleen op het woord *Aufruhr* aan 't rollen gaan, golft het orgel driftig door, want deze hele poerim is een dreigend voorspel van 't oproer, dat geleidelik gaat uitbreken. De prachtige alt-aria met fluit en cel *Buss' und Reu'* naar aanleiding van Magdalena's liefdedaad is een van de stukken, die in hun theatrale gang

strijden tegen elk begrip, wel niet van geestelike, maar kerkelike kunst, ofschoon allerlei wereldse schilderijen, waar de bekeerde heilige niet zozeer boetvaardig als zondig wordt afgebeeld tot op altaren, 't even erg doen. De sopraan-aria *Blute nur* is met zijn vurige uitstorting van meelijden voor Jezus en dan van verontwaardiging over Judas ook kunstig gebouwd op dat strelend ritme, maar doet eenvoudiger en waarachtiger aan.

Bij 't Avondmaal is 't dramaties motief, dat Leonardo's voorstelling beheerst, n.l. de vraag van alle apostelen dooreen, of zij de verrader zijn, geweldig behandeld in schijnbaar eindeloze verwarring van enkel vier stemmen, waarop het gelijkmatig koraal onverwacht de woeste vloed in een stille vijver opneemt. En 't muziekaal effect beantwoordt redelik aan de godsdienstige werking van de tekst, die de hartstochtelike vragen *Herr*, BIN ICH'S? dadelik laat volgen door een algemeen berouw van de christengemeente: ICH BIN'S, *ich sollte büssen*. Hier sluit alleen zijn ogen niet, wie ze vol tranen heeft staan.

Een eerbiedig-stille stemvoering heeft de onwillekeurig langzamer gezongen Christuspartij aan 't Avondmaal, waar Judas' vraag na 'n korte rust, om ons het geduld van de Meester te leren, in goddelike waardigheid wordt beantwoord: *Du sagest's* met een berustende buiging in de begeleiding, die deze laatste tegemoetkoming van de Heer en meteen onze ontroering schildert en door een diep orgelpunt de samenhang weergeeft met de volgende instelling van 't onbloedig Offer, hemels verheven en hemels nederig uitgedrukt bij de wonderbare woorden *Nehmet, esset, das ist mein Leib*. Dankbaar voor Jezus' testament valt een sopraan-aria op weke hobo's in: *Ich will dir mein Herze schenken* met hele maten in één adem van verrukking.

Onder de kleurige illustraties van de handeling in 't orkest treffen de natuurverschijnselen nog niet zó sterk als de geestestoestanden van de Heiland, met name *und betete* in de Olijfhof, waar het meeleven van de gemeente ook overal is uitgedrukt. Gods volk gebruikt zijn eigen plechtige taal

van koralen, bekende en tegelijk bewerkte koralen, omdat de ideale gemeente aan 't woord is, waar elke stem eens de roeping krijgt om voor de andere te profeteren. Tussen de tenorsolo, die als een geestdriftig getuige de betekenis van de gebeurtenissen wijst, fluistert het volk koraalsgewijs zijn verantwoording voor 't lijden, zijn eigen schuld, door Jezus nu geboet. Zacht in de laagte begint het gewetensonderzoek: *Was ist die Ursach' aller solcher Plagen?* En de ziel wordt gedrongen om de Verlosser tenminste iets terug te geven voor alles, alles wat Hij deed; door de klagende hobo als een treurengel ingegeven, roept de solist: *Ich will bei meinem Jesu* WACHEN en allen verzuchten ingekeerd op zalig wiegend ritme: *So* SCHLAFEN *unsre Sünden ein*. Het lijkt misschien een leeg woordespel voor wie de werkelikheid van 't verzoenend Bloed niet heeft beleefd; want Bach, de componist van Mis en Magnificat, is van alle Protestanten de beste preker.

Gedurig blijft het doel van 't Lijden weergegeven in 't innig verband van de Meester met allen, die de Navolging van Christus als énige weg aanvaarden. Nauweliks heeft Gods Zoon gezegd (het zingen van de Christuspartij is immers een wezenlik zèggen en dit is de geheimzinnige kracht van Messchaert), dat de wil van de Vader mag geschieden, of het koraal jubelt de triomf van de ervaring uit:

> Was mein Gott will, gescheh' all'zeit,
> Sein Will' ist stets der beste...

Dat suprahistories kontakt van de Kerk met zijn God, waarvan de heilsgeschiedenis dageliks wordt voortgezet, geeft boven de haat van de Joden 't dramatiese aan 't werk. Hij lijdt voor ons, die met Hem lijden. De naieve uitroep van Clovis, toen hij 't eerst over de Passie hoorde: ‘Que n'étais-je là avec mes Francs!’ herleeft in de angstige, haastige kreten, die 't klaagduet onderbreken: *Lasst ihn - haltet - bindet nicht!*, tot eindelijk het beschamend feit van Jezus' gevangenneming het dubbelkoor laat uitbarsten: *Sind Blitze, sind Donner in Wolken verschwunden?* vol stormende herhalingen

van die korte lettergrepen *Blitze-Donner*, een scherpe zigzag voor de bliksem onder een rollende bas voor de donder. Dan even een spannende stilte en daar komt met vol orgel een orkaan opzetten: *Eröffne den feurigen Abgrund, o Hölle* en een wijde eeuwigheid gaapt over het ontzettende *Hölle*. De helft van 't werk sluit nu met een groots koraal, waarvan de brede sopraan-melodie door 't jongenskoor versterkt als een oordeelsbazuin boven de figuren van de andere stemmen klinkt: *O Mensch, bewein' dein' Sünde gross*.

Het wreed proces van de Verlosser geeft nog indrukwekkende koren in, waarvan er één sluit met het luchtig spotwoord, dat de Joden elkaar laf nagillen: *Wer ist's der dich schlug?* gevolgd door een koraal met dezelfde vraag, maar in de geest van teder zelfverwijt: *Wer hat dich so geschlagen?* Petrus' verraad is op zó'n dramatiese manier voorgesteld, dat we aan Wagner zouden denken. Juist heeft de apostel voor de derde maal verklaard die mens niet te kennen, als de Evangelist hem onmiddelik de vervulde voorspelling tastbaar laat voelen, door dezelfde toonreeks van zijn eed een kwint hoger - doordringend hoog en nog wel zonder begeleiding als een schrik in de nacht - te gebruiken voor het kraaien van de haan. Die vernederende val drijft tot overweging in de alt-aria: *Erbarme dich, mein Gott, um meiner Zähren willen* met een smekende vioolsolo als een lange klacht en pizzicato in de bas als snik op snik.

Na de onverschillige vraag van Pilatus schreeuwt het koor op een septiemakkoord *Barabbam*, een dolle schok van een ogenblik, die door alles heengaat. Tot herstel van 't evenwicht tussen haat en liefde wordt de nieuwe vraag, wat Jezus dan voor kwaad gedaan heeft, nu door de mediterende ziel beantwoord in een tedere sopraansolo:

> Er hat uns allen wohl getan....
> Er nam die Sünder auf und an;
> Sonst hat mein Jesus nichts getan.

Is ieder slot bij de nooit banale Bach verrassend oor-

spronkelik, inniger dan dit is er wel geen een; die laatste twee woorden als de onschuldige oogopslag van een kind, dat zijn vader ziet beschuldigd, hebben een stille nadruk, nog welsprekender dan de volgende aria, toch de allermooiste misschien, waarin de klare fluit met twee hobo's de melodie begeleidt: *Aus Liebe will mein Heiland sterben*, met een zalig uithalen van *Liebe* en een jammerend breken van *sterben*.

Maar de Joden blijven roepen om het bloed van de Rechtvaardige en de beulen honen de Koning met hun valse groet, die weer door de trouwe gemeente wordt omgezet in gelijke woorden van verschillende strekking: *gegrüsset seist du mir!*, het besluit van dat overheerlik koraal, waar het hele werk om gebouwd is als een kostbare schrijn om een kostbaarder reliek: *O Haupt voll Blut und Wunden*, gedicht door de Lutherse Paul Gerhardt, maar geërfd van de middeleeuwse hymne ‘O Caput cruentatum’. Nog erger bruist het bijna feestelik lawaai op de kruisberg: *Steig' herab, so wollen wir glauben*, waar het genie van Bach de grootste werking bereikt met de minste middelen als een triller van leugen op glauben en even 't objectief unisono aan 't eind: *denn er hat gesagt: ich bin Gottes Sohn*, wat later zijn terugslag vinden zal in de - als veelvoudig getuigenis opzettelik contrapunties gehouden - bekentenis: *Wahrlich, dieser ist Gottes Sohn gewesen*, twee enkele maten verzadigd van de volle Passiezegen en wel eens het waardig motto van 't werk genoemd. Het goddelik kruiswoord: *Eli, Eli, lama, lama asabthani!* in hoge ligging uitgeklaagd, wordt in uiterste diepte van stille eerbied door louter orgel ‘als een lange baar’ gedragen, nu de aureool van 't strijkkwartet bij de verlatenheid van de Mensezoon moet ondergaan. Want hèt feit van de geschiedenis gaat gebeuren, dat de Evangelist kort aanduidt met *und verschied*, waarop het koraal opnieuw een treffende parafraze vindt, om te belijden hoe Jezus is gestorven voor ieder van ons:

Wenn ich einmal soll scheiden,
So scheide nicht von mir!...

Wil een Christen op zijn sterfbed een laatste lied door zijn hoofd horen spelen, dan mag het deze troostende stroof van ‘O Haupt....’ zijn.

De verstoring van de schepping bij de aanslag op de Schepper vindt zijn weldadig kontrast in de begrafenis, door zoveel schilderijen van de stoet en zoveel beelden van de Pietà voorgesteld met de vreedzame natuurstemming, waarmee Bach ook een bas laat neuriën: *Am Abend, da es kühle ward*.... Verdwijnt daar niet de zwoele Charfreitagzauber van Parsifal bij?

Door de verzoeningsdood is alles volbracht en met meer recht dan ooit wordt de rest van de muziek overgeslagen tot het slotkoor, waarvan ook de tussenspelen vervallen. 't Is wel het rijkste koor van 't werk, waar de koren toch het rijkste zijn. Warm van 't gesprenkeld Offerbloed begint het vierstemmig van alle zangers:

Wir setzen uns mit Thränen nieder
Und rufen dir im Grabe zu:
Ruhe sanfte, sanfte Ruh'!

De laatste regel nemen de gescheiden koren van elkaar over op een orgelpunt in de bas, bij 't voorspel zo hamerend hard en eindelik tot zoete vertedering over de eeuwige zaligheid gesmolten.

De Katholiek vindt in de Palmzondaguitvoering - mogelik nog rustiger op de vooravond dan op de middag zelf - ruim vergoeding voor de schouwburg, die hij onder de vasten te vermijden heeft. Hoe klassiek de plechtigheid is, blijkt afdoende daaruit, dat de kritiek zich er eenstemmig aan gewonnen geeft, al is verschil van opvatting bij kunst en biezonder bij gevoelige muziek onvermijdelik. De instrumentale Mengelberg begrijpt zo echt wat zingen is, hij weet in een pianissimo koraal even een tussenstem te laten uitkomen

tot verheffing van 't geheel, hij kan een laatste toon zo lang aanhouden als hij wil en die blijft tintelen van leven, zonder daarom iets te zweven of te vibreren. Ofschoon hij zich op Spitta mag beroepen, is 't zonde dat de koralen grotendeels worden begeleid, waarvoor zo'n vuurvast koor allerminst in zorg voor de zuiverheid een reden heeft en waartegen 't direkter aanspreken van de ziel door de mensestem alleen tussen zoveel orkestratie pleit. En wat te zeggen van dat offer aan de oudheidkunde, 't vervangen van de vleugel, die Bach onze tijd natuurlik zou benijden, door een tingelend cembalo?

Het recht van coupures schijnt me aan de kant van 't publiek beslist evenals bij Vondelvertoningen of Shakespeare-voordrachten. Alleen waagt een leek de onnozele vraag, waarom in plaats van hele koren niet liever het da capo van de aria's wordt geschrapt, wat met een lichte verandering van 't slot zou lukken, als... de ijdele solisten er niet waren en misschien ook ons lui gehoor. De diepste indruk op Protestanten maakt dikwels het jongenskoor, dat de ontwikkeling van de Volkszangschool in de laatste jaren gunstig toont, maar nooit háált bij onze gevormde kerkzangertjes, zoals er in Amsterdam genoeg te vinden zijn.

GERARD BROM.

Staatkunde

Nederland -

De sinds jaren gemeengoed zijnde eisch eener administratieve rechtspraak moet in de ooren van een tegenwoordigen Nederlandschen grensbewoner wel een zeer bizonderen klank hebben. Hoe lang is er niet geklaagd over administratief onrecht, waartegen geen redres mogelijk was; hoe heeft zich niet de schrijvende macht in vaak zuiver theoretische bespiegelingen uitgeput, om te betoogen, dat alle handelingen van de administratie behoorden te worden onderworpen aan eene onafhankelijke rechtspraak. Doch het object dier belangstelling, de zoogenaamde rechteloosheid tegenover het administratief gezag, zinkt in het niet bij den toestand, waarin de bewoners speciaal van den zuidelijken en oostelijken zoom van ons vaderland zich heden ten dage bevinden.

Men moet in die gevaarlijke zône leven of verkeeren, om naar waarde te kunnen beseffen, hoe, sinds Augustus 1914, in steeds toenemende mate het geheele bedrijfs-, handels- en verkeerswezen in den ijzeren greep van het militair gezag wordt vastgehouden; hoe de handelings- en bewegingsvrijheid op dit gebied wordt beperkt door talrijke telkens wisselende verordeningen, reglementen en voorschriften, hoe zij wordt belemmerd door en afhankelijk gemaakt van verloven en goedkeuringen van den meest verscheiden aard. Dat daarbij onrecht, onbillijkheid en willekeur niet *kan* uitblijven, spreekt vanzelf. En zooals de historie leert, dat tegenover elke absolutistische macht zich de behoefte aan en de drang naar een tegenwicht heeft ontwikkeld, zoo is ook hier het stijgend verlangen van de belanghebbenden naar een middel van bescherming tegenover deze eenzijdig wikkende, beslissende en ingrijpende macht alleszins verklaarbaar.

Men denke ten deze vooreerst aan de op art. 33 der wet op den staat van oorlog en beleg rustende verstrekkende bevoegdheid van de Legercommandanten, aan personen, wier aanwezigheid voor de rust en de algemeene veiligheid wordt geacht gevaarlijk te zijn, het verblijf binnen het in

staat van beleg verklaard grondgebied te ontzeggen. Deze maatregel wordt, en terecht, op overvloedige schaal toegepast. In hun zucht om ter beteugeling van den smokkelhandel aan de eenmaal uitgevaardigde uitvoerverboden de noodige sanctie bij te zetten, is volkomen begrijpelijk de geneigdheid van de militaire autoriteiten, om, ook bij de geringste gegronde verdenking, tegenover den verdachte van het recht van verbanning gebruik te maken. Hierin echter ligt op zich zelf reeds een groot gevaar. Eene verdenking zelve kan gemakkelijk ontstaan; doch wanneer is zij gegrond? Te dien aanzien nu viert het ‘freies Ermessen’ van de tot oordeelen aangewezen personen eenvoudig hoogtij. Het recht om in een contradictoire behandeling aan te toonen of aannemelijk te maken, dat men onschuldig is, bestaat niet.

Het karakter van dit gevaar blijkt te ernstiger, zoo men nagaat, wie in deze aangelegenheid feitelijk tot oordeelen geroepen zijn. De Legercommandanten geven in den regel alleen de formeele beslissing. Uit den aard der zaak zijn zij aangewezen op de adviezen van hunne ondergeschikten. Wie verstrekken in eerste en vaak beslissende instantie die adviezen? De grenswacht-commandanten. Dit zijn meestal jeugdige officieren, tijdelijk ter plaatse gestationneerd. Zij ontvangen hunne inlichtingen, misschien soms van den burgemeester, doch gewoonlijk van gegradueerde militairen, veldwachters, brigadecommandanten der marechaussée, douanebeambten, of trekken hunne conclusies uit de door deze ambtenaren ingeleverde rapporten. Men kan de volkomen goede trouw en de eerlijkheid der bedoeling van de betrokken personen, de onpartijdigheid van een onderzoek, de zwaarwichtigheid der verzamelde gegevens boven elke verdenking verheven achten en tevens aannemen, dat op deze wijze niet de minste rechtswaarborg bestaat, dat deze maatregel *rechtvaardig* en *billijk* wordt toegepast. Zich tegenover een onafhankelijken rechter te verdedigen, een kwaden schijn van zich af te wenden, de voorhanden feiten onder een juister licht te brengen, daartoe wordt den belanghebbende de gelegenheid niet

geboden. Er wordt over hem en zonder hem beschikt. En zulks niettegenstaande de uitzetting, men kan het evengoed het weggejaagd worden noemen, uit het belegd gebied - ofschoon als maatregel van orde en preventie bedoeld - een der zwaarste straffen mag heeten, waarmede iemand kan worden getroffen. Mij zijn voorbeelden bekend van kleine maar bloeiende landbouwbedrijven en neringen, waaruit de welvaart tengevolge van de uitzetting van den eigenaar is verdwenen. Dat heele gezinnen aan armoede zijn ten prooi geworden door de verwijdering van het gezinshoofd is geen zeldzaamheid. Wel verschrikkelijk voor hen, wie dat lot onschuldig treft!

Daarenboven is ook de vaststelling van den termijn der uitzetting aan het volledig goeddunken dierzelfde militaire autoriteit overgelaten; voor den betrokkene houdt de zwaarte van den maatregel ten nauwste verband met den duur van dat tijdperk. Niet de minste garantie bestaat, dat in dit opzicht, steeds en onder alle omstandigheden, de rechtvaardigheid, de billijkheid en de gelijkmatigheid zal worden betracht. Zij, die niet en odeur de sainteté staan, weten daarvan mede te spreken.

Het is geenszins mijne bedoeling, met deze opmerkingen een verwijt te richten tot het legerbestuur. Het staat voor een uiterst moeilijke taak en streeft zonder twijfel naar interne waarborgen tegen onrecht en willekeur. Het recht van beklag staat steeds open en niet geheel zonder succes wordt het uitgeoefend. Maar de fout schuilt in het *systeem*. De in ééne richting kijkende militaire organisatie wikt en beschikt, zich blind starend op het dusgenaamd algemeen en nationaal belang. Aan rechten en belangen van het individu wordt een zeer secundaire, zooal een plaats ingeruimd.

Een maatregel van den jongsten tijd treft speciaal den winkelstand. Om den smokkelhandel te keeren, reglementeert men den winkelverkoop van levensmiddelen en andere door een uitvoerverbod getroffen waren, door dezen in zoogenaamd normale banen te houden. Teneinde dit te bereiken wordt

bijvoorbeeld, uit kracht van eene Algemeene Bekendmaking van den Territorialen Bevelhebber te Zwolle, den kruideniers aangezegd ‘geen grootere hoeveelheden van artikelen, waarvan de uitvoer verboden is, in voorraad te hebben dan noodig is, voor den verkoop aan zijne afnemers en zulks in verband met den aard en den omvang van de grootte van hun huisgezin en hoeveelheid vee’ en dat ‘deze voorraad *per week* mag bedragen tot een maximum van zooveel pond tarwebloem, idem tarwemeel, roomboter, margarine, kaas, zeep, zout, bakolie, rijst, vet, koffie, enz. enz.’ Daarbij wordt aangegeven de maximumhoeveelheid van elk dezer artikelen, welke de aangezegde in zijn winkel in voorraad mag hebben. Dusdanige voorschriften mogen in zich zelf niet zijn af te keuren, indien zij niet met de noodige oordeelkunde en voorzichtigheid worden gegeven en toegepast, kan daaruit voor de betrokkenen niet enkel een onduldbare last, doch ook eene groote schade voortvloeien. Als staaltje diene, dat in een der grensgemeenten een reserve-officier, in zijn burgerleven tandarts, de maxima zoo laag heeft gesteld, dat meerdere winkeliers niet meer in staat zijn hun bedrijf op den gewonen normalen voet uit te oefenen. Het voorschrift van het aanwezig hebben van een maximum voorraad brengt mede de noodzakelijkheid van telkens nieuwen aanvoer. Waar plattelandswinkeliers hunne waren betrekken van grossiers uit de steden, kan deze limiteering de post: vracht en transportkosten zoo verzwaren, dat het behalen van winst nauwelijks meer mogelijk is. Vele neringdoenden worden op deze wijze ernstig in hun zaak getroffen. Beklagen zij zich, dan hebben zij de kans op gunstiger bepalingen, doch waarborg niet.

Nog in allerlei andere vormen doet zich deze vrijheidsbeperking gevoelen. Men mag in sommige streken niet meer op een afstand korter dan 300 M. van de grens loopen zonder contrôlebiljet; of men dat krijgt, hangt af van het welbehagen van den grens wacht-commandant. Voor het vervoer van waren, waarvan de uitvoer is verboden, moet men een geleibiljet

hebben; krijgt men dit, dan is het een gunst. Passen zijn noodig voor het houden van een paard: als er vermoeden bestaat dat men zijn paard heeft vervangen door een ander, wordt men geacht het dier te hebben uitgevoerd; het aangetroffen paard wordt vervolgens beschouwd ook voor verboden uitvoer bestemd te zijn, en op grond van de wet van 3 Augustus 1914 in beslag genomen en ten bate van het Rijk verkocht, terwijl strafvervolging wegens gebrek aan bewijs uitblijft! In het meerendeel der gevallen zal dat alles gerechtvaardigd zijn, doch dat er meer slachtoffers zijn, dan men vermoedt, durf ik vol te houden.

Ter bescherming hunner belangen lijkt mij een recht van beroep ook voor de grensbewoners dringend gewenscht. Al strijdt dit met den geest van de wet van 1899, die een discretionnaire bevoegdheid van het militair gezag heeft beoogd, men bedenke, dat diezelfde wet gaandeweg ook een uitbreidende toepassing heeft erlangd, volkomen in strijd met de bedoeling harer gevers. Nu de abnormale omstandigheden langzamerhand hun zeer tijdelijken aard geheel hebben verloren, nu de oude politiestaat in een nieuwe gedaante weder zijn hoofd heeft opgestoken en het eind van dit alles nog niet is te voorzien, lijkt het mij een cultuureisch van den tegenwoordigen noodtijd, dat alsnog een tijdelijke onafhankelijke rechtspraak worde in het leven geroepen. Er kan geen enkel belang bij gebaat zijn, dat juist en alleen het *militair* gezag een deel van het economische en sociale leven zonder tegenwicht beheerscht.

Eene rechtspraak als door mij bedoeld, kan eenvoudig wezen. Men zou plaatselijke rechtscolleges in het leven kunnen roepen, bestaande deels uit militairen deels uit vertrouwenspersonen uit de burgerij. Deze zouden kunnen oordeelen als goede mannen naar billijkheid zonder aan al te formeele regels van procesrecht behoeven gebonden te zijn. Een dergelijk instituut zou door velen als een uitkomst worden begroet, en althans het dragen van het drukkende militaire juk gemakkelijker maken.

Zoolang het recht van uitzetting en wedertoelating in het belegd gebied berust bij de Legercommandanten zullen hun desbetreffende besluiten moeilijk aan de eigenlijke jurisdictie dezer rechtscolleges kunnen worden onderworpen. Daarentegen zou het wel mogelijk zijn, aan deze lichamen adviseerende stem toe te kennen bij de toepassing van dit recht.

De invoering van een soort beroepsrecht zou de verordenende bevoegdheid van het legerbestuur geheel onverlet kunnen laten en dus enkel bestemd zijn om eenige controle uit te oefenen op de juiste en billijke toepassing van de verordeningen.

Arnhem, 31 Maart 1916.

J.R.H. VAN SCHAIK

België -

Het is geen geringe verdienste voor een klein volk als het onze om tegen de geweldige aanvechtingen, welke wij te onderstaan hebben gehad, onze eer ongeschonden te hebben bewaard. Niet bewaard alleen maar met ongewone schittering omgeven, en den naam van ons land te hebben gemaakt tot zinnebeeld van trotsche fierheid, ontembare vrijheidsliefde, heldhaftige zelfverdediging en onverbreekbare trouw aan het gegeven woord.

Maar niet alle oogen onderscheiden deze hoogere dingen. Sommigen erkennen alleen het bebloed hoofd van ons volk, zij zien de geestelijke afstraling niet. Het voorbeeld van België werkt op hen afschrikkend. En al voelt men zich onthutst over de ongegeneerdheid, het verwondert dan ook niet dat de Keizer van Duitschland in zijn tafelrede aan Tsaar Ferdinand van Bulgarije, te Nisch, het tragisch beeld van België opstak, om de nog onzijdige Balkanstaten, in het bijzonder Roemenië, tegen elke deelneming aan den oorlog te waarschuwen.

Welnu dezen, welke in het voorbeeld van België een aanwijzing vinden dat kleine volkeren zich met een verschrompelde eer tevreden kunnen stellen en de groote mogendheden maar moeten uit den weg gaan, liever dan met hen in botsing te komen, hebben slechts een zeer oppervlakkig en

ontoereikend inzicht in de werkelijkheden van dezen oorlog. Wij hebben weliswaar een zwaren strijd gestreden, maar niet zonder voordeel: wij hebben bitter geleden, maar niet zonder troost. Want met iederen dag wordt onze overtuiging vaster dat wij ons nakende bevrijding, ons toekomstige zelfstandigheid alleen gered hebben door de onvoorwaardelijke trouw aan onze eereplicht en de onberekende onversaagdheid van onzen weerstand.

Wanneer België de Duitsche legers had doorgelaten of na een schijn van verweer zijn verdedigers roemloos had opgesloten tusschen de wallen van Antwerpen, met een veiligheidsbrief van den vijand, dat ze ongemoeid zouden blijven in hun laffe rust, het ware met België's onafhankelijk bestaan gedaan geweest. In beide gevallen geraakten wij in vijandelijke verhouding met Engeland en Frankrijk, en Duitschland, dat zelf met misprijzen op ons lakeienhoofden zou hebben neergezien, zou ons slechts ontvangen hebben in ondergeschikte dienstbaarheid. Het is zeer twijfelachtig of wij de oorlogsellende in veel mindere mate zouden hebben ondervonden, het is niet twijfelachtig dat wij, van alle volkeren verlaten in onze onbetrouwbaarheid, slechts een schijn-zelfstandig leven zouden hebben teruggevonden binnen onze oude grenzen. Uit den toestand van gedwongen onzijdigheid, tusschen onze groote naburen, zouden wij afgegleden zijn, zuidelijk of oostelijk, naar éénzijdige zedelijke afhankelijkheid, naar economische aanhechting en militaire onderwerping..... Ik gruw ervan.

Maar wij zijn Goddank niet gebakerd in alles verdragende geduldzaamheid. Ons volk heeft zich, op den dag van het Duitsch ultimatum en de uitbarsting der vijandelijkheden niet afgebeuld met vragen omtrent de oorlogskansen en -gevaren. Zijn eer stond op 't spel, zijn vrijheid in gevaar. Het heeft het noodgeluid-bij-nacht van zijn groote klokken begrepen en, zonder aarzelen noch wikken, heeft het zich geheel geworpen in den strijd, heeft het al zijn krachten lichaamlijk en geestelijk aangespannen tot verzet. Wij hebben

hoogen nood gekent. Maar ik geloof dat op dit oogenblik mag gezegd worden dat de vredesopstanding van België verzekerd is. De wedergeboorte van België is niet alleen eereplicht voor onze bondgenooten, maar voor alle beschaafde natiën geworden, want zij kunnen niet dulden, dat een land dat, zonder eenige baatzucht, zoo heldhaftig de vaan van het recht heeft opgehouden, dat een volk, dat voor zijn vrijheid zooveel veil had, tot ondergang zou worden gebracht. Doch ook op den vijand heeft de hardnekkigheid van ons verzet zijn invloed niet gemist. De ervaring heeft hem geleerd dat de Belgische bevolking voor hem een onverduwbare kracht-eenheid zou wezen, waarvan het blijvend bezit hem niet alleen een blijvende schande maar evenzeer een onbedaarlijke onrust zou brengen in zijn staatshuishouding.

Wie deze zakelijke gegevens niet uit het oog wil verliezen, zal door het voorbeeld van België de kleine volkere niet doen afwijken van hun eergevoel. Het geval van België bewijst dat Idealisme een groote werkelijkheid blijft, en dat de wegen der plicht niet alleen de heiligste maar ook de veiligste zijn, voor kleine volkeren, wanneer zij bewandeld worden in grootmoedigheid. Het geval van België bewijst dat volkeren die niet sterven willen het leven taai hebben en zij onoverwinnelijk worden wanneer zij gelooven in de heilzame kracht van het bloed, als belijdenis vergoten.

Want een belijdenis is en blijft de daad van België en dat is onze hoogste vertroosting en trots. Een belijdenis dat *het* recht, hoezeer ook gehavend, niet te gronde zal gaan onder de volkeren, zoolang er kleine naties blijven om het te dienen met offers, want in de tegenstelling van Duitschland met België is gelijktijdig gebleken, hoe zwak de invloed is van het recht op de staatkunde van de groote, hoe sterk echter in het geweten der kleine mogendheden, voor wie recht onder de volkeren levenszaak is. En wanneer Europa zijn geweten niet geheel wil verliezen, wanneer het bij de ontelbaarheid van de rechtschendingen zijn schaamtegevoel over onrecht niet wil verliezen, moet het zorgen dat in zijn schoot kleine

naties blijven voortbestaan, welke door de kracht van hun lijden het leven van het recht steeds kunnen vernieuwen.

Deze beschouwingen over de rechtsidee in onzen Belgischen strijd zijn niet als een geestelijke nabewerking van feiten, welke zich hebben afgewikkeld langs zorgen en uit bedoelingen van geheel anderen aard. Onze Belgische regeering heeft zich, van den beginne af, zeer doelbewust en uitsluitend gericht naar de zedelijke verplichtingen, welke zij aan onzen bijzonderen internationalen status ontleende. Er bleef voor ons geen andere uitweg, uit de verwikkeling waarvoor we plots werden gesteld, dan deze van de plicht, maar in den langen loop der dagen heeft onze regeering steeds met eenzelfde nauwgezetheid alles vermeden, wat met de zuiverste opvatting van ons rechtsbestand niet geheel vereenigbaar zou wezen, zonder nochtans ooit aan de ridderlijkheid tegenover de ons trouw gebleven garanten te kort te komen.

Dat was niet zoo'n kleinigheid, want de verhoudingen, waarin België soms komt te staan, zijn vrij kiesch. Wij hebben immers aan dezen oorlog niet als partijkiezende mogendheid plaats genomen. Door dubbele neutraliteit omgeven - de voorgeschrevene van 1839 en de vrijwillige belofte op den vooravond van den oorlog zelf - koesterden wij den hartewensch om buiten den strijd te blijven. Duitschland heeft ons door zijnen aaval, tot verzet gedwongen. In rechten evenwel hebben wij alle aanspraken op ontzag, op vrijmaking, op alzijdige schadeloosstelling behouden, welke een onzijdig land tegenover de strijdvoerenden bewaart, hoe de uitslag van den strijd ook weze. Als onzijdige natie, staan onze rechten boven de kans der wapenen, en toen Duitschland in zijn ultimatum dreigde ons lot van het oorlogsgeluk afhankelijk te maken leverde het eenvoudig 't bewijs dat zedelijke zorgen in zijn berekeningen niet meetellen. Dat kan echter voor ons geen reden zijn om goedschiks de voordeelen prijs te geven, welke wij in rechtskundig opzicht ontleenen aan onzen staat van onzijdigheid en daarom heeft

België, ofschoon in trouwe maatschap strijdende met de legers der Entente alles vermeden wat met een gewone aansluiting bij deze groep van mogendheden gelijk zou staan. Het opzettelijk en ononderbroken verblijf van onzen Koning binnen de grenzen van het vrije gedeelte van ons grondgebied kan als een zichtbare voorstelling van deze omzichtige staatkunde worden beschouwd.

Gemakkelijk was deze houding niet altijd. Onze regeering werd en wordt nog door sommige onzer persorganen stelselmatig bestookt om uit hare terughouding te treden en het meteen te wagen op een aanvallende politiek van gebiedsverovering. Om gemakkelijk te vatten redenen, vond deze actie gereedelijk steun in sommige bladen der Entente-landen. Maar onze ministers begrepen beter dat met roekeloosheid ons eigen land niet gediend zou zijn en onze bondgenooten, ten slotte evenmin, daar zij in de verhevenheid van onze Belgische zaak en den afkeer welke onze mishandeling allentwege voor de Europeesche binnenrijken heeft gewekt een gemeenschappelijk zedelijk steunpunt bij de neutrale volkeren hebben gevonden. Van eene onderteekening van het verdrag van Londen, dat afzonderlijke vredesmogelijkheden bij de Entente mogend-heden uitsluit, of van een blijvende aansluiting bij de Entente is derhalve bij onze Regeering nooit ernstig sprake geweest.

Het bleek echter gewenscht om tegenover de pogingen, welke steeds in die richting werden gedaan en evenzeer tegenover de herhaalde aanvoelingen van Duitsche zijde om in afzonderlijke vredesonderhandelingen te treden, eenmaal op plechtige wijze vast te stellen hoe België tegenover zijn strijdgenooten en deze tegenover hem stonden voor het verder verloop van den strijd. Deze wensch is verwezenlijkt geworden door de *verklaringen van St. Andresse*, op 14 Februari l.l.

Deze verklaringen zijn in meer dan één opzicht merkwaardig. Niet alle gezanten der medestrijdende mogendheden, maar slechts deze van de ons trouw gebleven gezanten,

Engeland, Frankrijk en Rusland traden op tegenover den vertegenwoordiger van onze buitenlandsche staatkunde en bevestigden, bij monde van den eerste in rangorde onder hen, Prins Koudacheff, gezant van Rusland, dat de verbonden en garandeerende mogendheden, wanneer de tijd zal zijn aangebroken, de Belgische regeering zullen uitnoodigen om deel te nemen aan de vredesonderhandelingen en dat zij aan de vijandelijkheden geen einde zullen stellen, zonder dat België in *zijne politieke en economische zelfstandigheid* hersteld, en ruimschoots vergoed zal zijn voor de geleden schade.' Zij beloven België verder ter hulp te komen om zijne commerciëele en financieele heropleving te bevorderen. En deze verbindtenis wordt door de Entente gezanten beschouwd als voortvloeiende uit het verdrag van 1839, bij welke deze mogendheden de onafhankelijkheid en onzijdigheid van België hebben gewaarborgd en als een hulde aan de heldhaftige trouw, met welke ons land zijne internationale verplichtingen heeft nageleefd.

Deze verklaring werd door onzen minister Baron Beyens met dankbaarheid begroet. Hij voegde er uit naam van de Belgische bevolking de verzekering aan toe, dat onze garanten wederkeerig het volste vertrouwen mochten hebben in ons en 'dat wij allen beslist zijn om met kracht te strijden aan hunne zijde tot wanneer de overwinning van het recht, voor welk wij ons na de onrechtvaardige schending van ons geliefd vaderland zonder eenige aarzeling hebben geslachtofferd, zal verzekerd zijn.'

Namens de Italiaansche en Japaneesche Regeeringen werd daarna medegedeeld dat deze, in hunne hoedanigheid van onderteekenaars van het verdrag van Londen, geen bezwaar hadden tegen de door hunne mede contratenten afgelegde verklaring.

Men kan geen duidelijkere afteekening geven van de eigenaardige rechtsverhoudingen, in welke België zich tijdens dezen oorlog bevindt, als welke bij deze plechtigheid is voorgesteld. België is geen gewone bondgenoot. Het strijdt

uit zelfverdediging. Het wil de voorrechten behouden van een rechtspositie, van welke het de lasten zoo ruimschoots heeft afbetaald, en het zal aan Duitschland - zelfs in den heetsten strijd - geen schijn van aanleiding geven om de neutrale volkeren te doen twijfelen aan de uiterste correctheid van zijn vroegere houding. Wij kunnen het alleen waardeeren van de Entente-mogendheden dat zij op zoo ondubbelzinnige wijze de kiesche houding van België hebben erkend en eerbiedigd. Engeland, Frankrijk en Rusland hebben tegenover België als garandeerende mogendheden van onze onzijdigheid bijzondere verplichtingen. Zij zijn onze bondgenooten, onze aangewezen helpers, bij oud verdrag. Daarom zijn zij alleen opgetreden. Daar zij echter langs andere zijde over geen vredesvraagstukken mogen beslissen, zonder de toestemming van de medeonderteekenaars van het verdrag van Londen, was het gewenscht dat Italië en Japan hunne bevrediging over de gedane verklaringen aflegden. Zij gaven meteen zeer duidelijk het onderscheid aan dat er voor België bestond tusschen de verklaring van Sste Adresse en een bijtreding van het Londensche verdrag.

Zal dit onderscheid ook voor onze verdere deelneming aan den oorlog eenig verschil kunnen uitmaken? Niet noodzakelijk. Dat is louter een kwestie van feitelijkheden, over welke alleen onze Regeering met het noodige gezag oordeelen kan. Zooals belang en plicht tot nu toe voor ons samenliepen, gaan in de toekomst ons belang en volkomen ridderlijkheid tegenover onze medestrijdenden hand in hand. En daarom zal geen Belg iets zoeken af te dingen op de woorden van trouw, door Baron Beyens gesproken. Ook om reden dat wij allen het volste vertrouwen hebben in dezen staatsman en in onze Regeering, en vast in onzen Koning, dat zij niets zullen ondernemen wat op roekeloosheid zou gelijken, niets dat de onafhankelijkheid van onze toekomende staatkunde, naar om het even welke zijde zou belemmeren.

Deze nieuwe belofte door onze garanten-bondgenooten wekt bovendien voor ons verheffende vooruitzichten. Zij

geeft het gevoel dat niet langer België zal behandeld worden naar den maatstaf van het eigen belang der groote mogendheden. Zij erkennen dat het vredesbelang van elk hunner ondergeschikt moet blijven voor de volledige vrijmaking en genoegdoening van België en zij zeggen aan België het recht toe om, zonder eenige belemmering in zijn zedelijke vrijheid, te komen mede aanzitten aan de vredesconferentie. België zal door dezen vrede worden een volberechtigde natie, die zelf vrij hare bestemming kiest, en elke bepaling van onmondigheid zal haar worden gespaard.

Ook de belofte van ondersteuning bij het wederopbouwen van ons economisch leven is van ernstige waarde. In welke vormen deze hulp zal worden verzekerd moet voorloopig nog open blijven. De economische omwenteling, welke Europa door dezen oorlog zal ondergaan is nog zeer onduidelijk en onvast in haar lijnen. Onder de verscheidene mogelijkheden, is er echter eene aan welke men haast van zelfs denkt, namelijk aan de aflossing van de groote leeningen, welke door Frankrijk en Engeland aan België tijdens dezen oorlog zijn gedaan. Men kan hopen dat deze zware rekening door onze bondgenooten op grootmoedige wijze met ons zal worden vereffend.

FRANS VAN CAUWELAERT.

De Romeinsche quaestie. -

Het bezit van de tijdelijke macht, de wereldlijke souvereiniteit, is voor den Paus middel, geen doel. Niet om haarzelfs wil wordt zij door de Pausen begeerd en gevorderd, maar om de *geestelijke* souvereiniteit van het Opperhoofd der Kerk in staat te stellen hare souvereine volmacht op souvereine wijze uit te oefenen.

De tijdelijke macht wordt noodig geoordeeld èn om de onafhankelijkheid zelve van het hoogste geestelijk gezag te verzekeren èn om voor de verschillende volkeren en regeeringen buiten Italië het bestaan dier onafhankelijkheid als een onbetwistbaar feit te doen *uitkomen*. Zou het gemis der onafhankelijkheid de vrije uitoefening van het pauselijk gezag *onmogelijk*, de schijn en de verdenking reeds, dat die

onafhankelijkheid niet of slechts ten deele bestaat, zou die vrijheid *verdacht* maken. In beide gevallen zou de geestelijke souvereiniteit in het gedrang komen.

Dit is reeds een afdoende reden, waarom de Pausen zich niet konden vereenigen met eene zuiver Italiaansche Waarborgenwet. Gesteld zelfs, dat de Italiaansche Regeering aan de vrije uitoefening van de geestelijke macht des Pausen geen belemmeringen in den weg legde, alleen het feit, dat Italië eigenmachtig en buiten alle contrôle de Waarborgenwet uitlegde en toepaste, zou de katholieke volkeren aan het bestaan der pauselijke onafhankelijkheid doen twijfelen. Althans om voor de toekomst zijn vrijheid niet in gevaar te brengen, moet de Paus - zoo zouden de buitenstaanders redeneeren - Italië naar de oogen zien. Wanneer het Pausdom na 1870 zijn geestelijke macht in aanzien en invloed gestadig stijgen zag, is het dan ook niet te danken aan de Waarborgenwet zelf, maar aan de weigering des Pausen om er zich bij neer te leggen. Had de Paus die wet aanvaard, Hij zou zijne geestelijke souvereiniteit hebben prijsgegeven of ten minste het geloof aan en het vertrouwen in zijne onafhankelijkheid als geestelijk Opperhoofd bij de Katholieken hebben ondermijnd. Het prestige van den Pauselijken Stoel is derhalve steeds geklommen *ondanks* de Waarborgenwet.

De opvatting, dat de Waarborgenwet een zuiver Italiaansche, uitsluitend binnenlandsche aangelegenheid is, waarmede de andere volkeren zich niet hebben in te laten, werd vóór en zelfs kort na de inneming van Rome door het officieele Italië zelf niet gehuldigd. Het is een onloochenbaar feit, dat de Italiaansche Regeering in 1870 en zelfs nog in 1871 aan de Garantiewet een internationaal karakter wilde geven, op grond van de overweging, dat de onafhankelijkheid des Pausen in zijn hoedanigheid van geestelijk Opperhoofd als een zaak van internationaal belang moet beschouwd worden en derhalve internationale waarborgen eischt. Alleen toen bleek, dat de Katholieke Mogendheden, en met name Oostenrijk, de Waarborgenwet als een binnenlandsche, louter

Italiaansche aangelegenheid wilden behandeld zien, heeft het officieele Italië gretig het reeds vroeger door sommige Italianen geopperde en verbreide denkbeeld overgenomen, dat geen ander land dan Italië zelf met den inhoud, de uitlegging en de toepassing van de Garantiewet te maken heeft. En zóó is de opvatting: de Waarborgenwet heeft een zuiver nationaal karakter, eerst een welkome leuze en later een onaantastbaar axioma geworden van de Italiaansche politici.

Het onlogische in de tegenwoordige houding van Italië bestaat hierin, dat het eenerzijds weigert de vrijheid des Pausen door internationale waarborgen te verzekeren, en anderzijds zijne niet te controleeren Garantiewet als internationaal rechtsgeldig en volkomen betrouwbaar door *alle* staten wil erkend zien.

Wanneer de wereldlijke souvereiniteit des Pausen slechts een middel is, om de geestelijke souvereiniteit te verzekeren, is het dan ook een *onontbeerlijk* middel en wel voor alle tijden, kan dit middel nooit door een ander vervangen worden?

De vraag is hier niet of het bezit van de tijdelijke macht in dien zin noodzakelijk is, dat zonder haar de geestelijke souvereiniteit niet zou kunnen bestaan - d.w.z. volstrekt noodzakelijk. Juist na den roof der Pauselijke Staten is door den immer stijgenden invloed van het Pausdom helder aan 't licht getreden, hoe valsch de opvatting was van sommige niet-Katholieken, die de souvereiniteit des Pausen vereenzelvigden met het bezit van een tijdelijke macht en de eerste reeds zagen verdwijnen, toen de tweede was vernietigd.

Met de bovengestelde vraag bedoelen wij het volgende: kan men zich tijden en toestanden denken, waarin de geestelijke souvereiniteit des Pausen voldoende zou gewaarborgd zijn zonder het bezit van een tijdelijke macht? Of op een gegeven tijdstip zulke toestanden feitelijk aanwezig zijn, staat natuurlijk te beoordeelen aan den Pauselijken Stoel zelf en daarom moeten wij de quaestie zuiver theoretisch behandelen. De vraag is dus niet, of die toestanden *nu* bestaan, maar of er in de toekomst een tijd kan komen, dat

de Paus zich zou kunnen tevreden stellen met eene andere oplossing der Romeinsche Quaestie dan die, welke door het herstel der Pauselijke Staten zou verkregen worden.

De veroordeelde 76ste stelling van den Syllabus geeft hier geen uitsluitsel. Zij luidt: 'De afschaffing van de tijdelijke macht, welke de H. Stoel bezit, zou ten zeerste bevorderlijk zijn aan de vrijheid en het geluk der Kerk.' De veroordeeling treft strikt genomen alleen hem, die zou leeren, dat de afschaffing van de tijdelijke macht in het algemeen en altijd voor de Kerk een zegen zou zijn. Zelfs dan, wanneer men zou aannemen, dat de stelling ook gericht is tegen hen, die de wenschelijkheid der afschaffing betoogden voor het tijdstip, dat de stelling werd uitgevaardigd, dan nog is híermede niet beslist, dat zich nooit andere tijdsomstandigheden kunnen voordoen.

Voor deze uitlegging kunnen wij ons o.a. beroepen op de 'Stimmen der Zeit' (Februari 1916), die wel is waar vaststellen, dat de tijdelijke macht onmisbaar werd verklaard, in zooverre de thans aangeboden 'Erzats' voor de wereldlijke souvereiniteit deze niet kan vervangen, maar er tevens den nadruk op leggen, dat de noodzakelijkheid van deze souvereiniteit slechts eene 'relatieve' is. *Relatief* in dien zin, dat volgens het oordeel van de 265 Bisschoppen, die in 1862 een adres aan den Paus richtten om die noodzakelijkheid te betoogen, de 'wereldlijke heerschappij *in den tegenwoordigen toestand der dingen* de Kerk tot nut verstrekt'. In verband met het voorafgaande merken de 'Stimmen' op, dat noch door deze Bisschoppen noch door den Paus de noodzakelijkheid van de tijdelijke macht zóó werd voorgesteld, als zouden 'alle *anderen* Zukunftsmöglichkeiten alle Türen verriegelt' zijn.

De 'toekomstmogelijkheid', waarvan wij en waaraan ook de 'Stimmen' hier blijkbaar denken, is de internationaliseering der Waarborgenwet.

Welnu gelet op de onthulling, waarmede de 'Neuen Züricher Nachrichten' 4 Januari l.l. de wereld verrasten, kunnen wij ook deze 'toekomstmogelijkheid', althans voor-

loopig, niet langer voor verwezenlijking vatbaar achten. De voorwaarde toch, waaronder Italië zich aansloot bij het Verdrag van Londen en zich verplichtte geen afzonderlijken vrede te sluiten, behelst juist, dat bij het definitieve vredesverdrag van de internationaliseering der Waarborgenwet worde afgezien, en dat in deze Wet geene verandering ten gunste van den Paus worde aangebracht.

Nu ook deze weg wordt afgesneden, is naar menschelijke berekening niet te voorzien of te gissen, hoe in een naaste of zelfs meer verwijderde toekomst een oplossing van de Romeinsche Quaestie denkbaar is.

Of zou zij dan werkelijk kunnen geschieden door den radicalen maatregel, die nu en dan in de pers der Centrale Mogendheden werd aangeprezen en in het uitzicht gesteld - door het herstel van de Pauselijke Staten, althans van Rome?

Bij God is alles mogelijk en Zijne plannen zijn ondoorgrondelijk, maar volgens menschelijke schatting en gissing zijn de moeilijkheden, die zich voorloopig tegen *deze* oplossing verzetten, zóó overweldigend, dat we ze nauwelijks onder ‘Zukunftsmöglichkeiten’ durven rekenen.

Roermond

P. GEURTS

‘Zalig de vreedzamen’

Het singelwater ligt effen in den schemeravond,
Stil gekeerd in zich zelf met een zacht-blijden glans,
Omdat het nu dragen kan het beeld van de lucht -
De boomen buigen in diep ontzag voor dat beeld
En de huizen van de stad staan deemoedig rondom.
Een hoog beladen schuit met hooi komt langzaam door het water,
De vaarlijn verrimpelt heel voorzichtig,
Om niet te verstoren het schoone beeld.
Een klein, stil licht brandt boven in den mast -
Onbewogen glijdt de schuit door de klare rust.

Zoo gaan de Vreedzamen zalig,
Zonder in de zielen te verstoren Gods Beeld,
En dragen heel hoog hun kalm, stil Licht.

CORRIE LOUWERSE

Verscheidenheden

Corpus Catholicorum -

Meer dan een halve eeuw is het besproken; Kampschulte vroeg er in 1860 reeds om en Böhmer en Joh. Janssen na hem; nog eens werd het in 1891 bepleit door Franz Falk in ‘Der Katholik’ en Paulus kwam dit pleidooi in de twee volgende jaargangen aanvullen en versterken. De plannen tot een nauwkeurige, historisch- en litterair-kritische uitgave van de werken, waarin de roomsche kampioenen der 16de eeuw het erfdeel der vaderen verdedigden, zullen eindelijk hun beslag krijgen. Een daad van recht en waarheid waarmee de Duitsche Katholieken op hun wijze het Luther-jubileum inluiden. Inzooverre mogen we de onderneming zelfs tijdig noemen, die overigens zoover óver tijd komt, immers de niet-katholieken zijn ons bijna een eeuw vooruit. Reeds in 1827 werd een begin gemaakt met het *Corpus reformatorum*, waarvan eerst Melanchton verscheen in 26 deelen (1834-1860), dan Calvijn in 59 deelen (1863-1900) en sinds 1904 Zwingli.

In de Theologische Revue van Diekamp heeft Greving te Münster, die zich reeds verdienstelijk maakte voor de Reformationsgeschichtliche Studien und Texten, eenige mededeelingen gedaan omtrent de nieuwe plannen. Als ondertitel der publicatie wil hij ‘Quellen zur Geschichte der religiösen Bewegung in Deutschland von 1500-1563’, waaruit tevens blijkt welke grenzen hij zich stelt naar tijd en plaats. Met de afsluiting van het Trentsche concilie begint zijns inziens een nieuwe aera. De redactie zal bestaan uit een bibliograaf, een latinist, een germanist en uit een ‘Alt- und Neutestamentler’.

Maar.... de nervus belli is ook de zenuw van de meest vreedzame ondernemingen. Om de ontzaglijke onkosten te bestrijden is men begonnen met de vorming van een ‘Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum’, waarvan men stichter wordt voor duizend, begunstiger voor vijfhonderd en deelnemer voor vijf Mark.

J.H.

Sint Franciscus

als speelpop mag het nieuwste hoofdstuk van zijn geschiedenis heten. Want nooit is met de heilige zo onhistories gesold als in onze tijd, die hem naar de strenge kritiek zou behandeld hebben.

Toen Annie Lieftinck, zonder in de Roomse familietaal te zijn ingewijd, zich waagde aan een vertaling van de ‘Fioretti - die frisse legenden, eigenlik alleen in 't Vlaams en niet in 't namiddeleeuws Hollands weer te geven -, toen moesten er wel ongelukken gebeuren, waarvan een vermakelik waslijstje

viel op te hangen. Zo maakte ze Vader Franciscus geregeld tot stichter van een *godsdienst* in plaats van een orde, omdat ze natuurlik de bepaalde betekenis van ons gewone woord religieus niet eens kent. Die term orde wist evenmin Christine Doorman te vinden, die in haar bewerking van 't vegetaries boek ‘De Heiligen en de Dieren’ waarschijnlik onder invloed van de moderne vakorganisatie de Franciskanerorde aanduidt als de *bond* van Minderbroeders. En 't ergst maakt het de overvruchtbare vertaalster van William James' beroemde ‘Varieties’, door het elementair woord stigma weer te geven met... *brandmerk!*

Veel ernstiger dan deze vormkwestie is de beschouwing van Sint Frans' persoonlikheid in verhouding tot Christus. Ik moest aan de academie nog uit de onmisbare handboeken van Jonckbloet, Verwijs en Wijnne leren, dat de heilige 't leven van de Messias had *geparodieerd*. Deze uitdrukking, met krasse woorden van de hooggeleerde schrijvers aangedikt, was een plagiaat - wat was een jaar of wat geleden aan onze universiteiten niet made in Germany? - van Gervinus, maar tenslotte weer een echo van Luther, immers doodsbang voor heiligen, die God in 't licht zouden staan, biezonder voor onze middeleeuwse hervormer, waartegen de zestiendeeuwse geweldig uitpakte.

Intussen is 't Protestantisme zó vlot ‘ontwikkeld’, dat dezelfde Hase, door Bolland tegen Rome geëxploiteerd, zijn gunstige invloed algemeen op de waardering van Franciscus - nu liever door onroomsen geannexeerd dan bestreden - liet gelden via Renan en Sabatier, want ook hier past de regel, dat Duitse denkbeelden in Franse voorstelling de wereld beheersen. De omkeer blijkt al te radikaal, sinds de stichter van de Vrije Gemeente waarachtig de Arme van Assisi en zijn Goddelike Meester vergeleek als twee ‘godsdienstige genieën’, die elkaar niet kunnen nadoen om hun oorspronkelikheid, en niet tevreden dus Franciscus onafhankelik van Christus te hebben gemaakt, zelfs ‘zijn levens- en wereldvreugde breeder en ruimer’ dan die van de Godmens noemde. Hoe hemelwijd staan zulke godslasteringen af van 't paradox, maar orthodox werk over de gelijkvormigheid van Franciscus met Jezus, dat Luthers verontwaardiging opwekte! Me dunkt, ieder bewust Katholiek en met name ieder Franciskaan zou, als hij tussen de Franciscusvijand Luther en de Franciscusvriend Hugenholtz te kiezen had, beslist stemmen voor Luther, zolang van elke navolger van Christus geldt wat het Evangelie zegt van de Voorloper: ‘Hij was niet het Licht, maar om te getuigen van het Licht’.

G.B.

Het Waagplein te Alkmaar -

De strijd voor de oude schoonheid onzer steden is meer dan ooit aktueel. Of de bezorgdheid der menschen, die daarvoor iets voelen herwekt is, door de vernielingen in België en Noord-Frankrijk, dan wel door den jaarlijks groeienden konkurrentie-zucht der groote handelsfirma's, die marmeren paleizen en gemetselde burgerhuizen vervangen door cyklopische magazijnen van glas en beton, 't is zeker, dat de schoonheidsvrienden in internationaal defensief hebben op te tornen tegen de stelselmatige verminkingen, waarmee de schilderachtigste gedeelten onzer groote en kleine steden, in en buiten het oorlogsgebied, worden bestookt. Om ons tot de laatste te bepalen, moeten we met Dr. Jan Veth spreken van ‘vredes-verwoestingen’. Een zeker kannibalisme, dat blind en doof blijft voor overwegingen van esthetischen aard, valt in den nuchteren zin onzer ‘zoogenaamde mannen van de praktijk’ niet te loochenen. De ‘wunderbare Leistung’ van 't doorbreken van oude perceelen, 't neerleggen van hooge lommerrijke boomen, om 'n flink en degelijk warenhuis plaats te ruimen of 'n vrije verkeersweg voor trams en auto's te vinden, betoovert velen onzer vroede mannen, die de lakens uit deelen, zoodat ze 't zwakheid, halfheid, sentimentaliteit noemen, zich te storen aan de ideëele praatjes van de ‘droomers’, die schoonheid een *reëele* waarde achten! Het éénig werkelijke is wat geld opbrengt en gemak bevordert. Of een eeuwenheugend gebouw misschien mooi, eerbiedwaardig of leerzaam is, blijft volkomen buiten beschouwing. Het is een fiktie van liefhebbers en 'n drijverij van dwepers, die beschaving en vooruitgang willen remmen uit heimwee naar 't antieke of mooie, waarvan je toch niet èten kan.

Behalve Dr. Jan Veth met z'n artikel in den laatsten *Gids*, weert op bescheidener maar niet minder overtuigde wijze zich het Alkmaarsche gemeenteraadslid G. Th. M. van den Bosch in de plaatselijke pers. Van den Bosch komt kranig en krachtig op tegen raadsheerlijke doorbraakplannen, die 't mooiste plein van zijn prachtig Noord-Hollandsch stadje voorgoed dreigen te vernielen. Geestig vergelijkt hij het neerhalen van huizen uit den pleinwand met 't wegbreken van de middelste tanden uit een gaaf gebit. Of dit beeld op schoonheidsblinde nuttigheidsmannen indruk zal maken? In ieder geval heeft Van den Bosch het niet bij fraaie vergelijkingen en klemmende dagbladartikelen gelaten, maar een tegenplan met toelichtingen bij de Alkmaarsche overheid ingediend, waarmee tastbaar wordt gemaakt, dat de voorgenomen schennis van 't Alkmaarsche Waagplein alles behalve noodzakelijk is.

Dat ontwerp, door den direkteur der gemeentewerken te Alkmaar in teekening gebracht en door ‘Heemschut’ als de beste oplossing geprezen, beoogt de vervanging van 'n paar oude, niet *speciaal* mooie pakhuizen, door een poort, die door nieuw op te bouwen huizen met trapgeveltjes geflankeerd moet worden. De eenheid van den pleinwand wordt dan door de poortboog gehandhaafd en 't antieke karakter der huizenrij blijft door de ‘oude’ geveltjes gewaarborgd. Ongetwijfeld lijkt deze oplossing van het probleem met pieteit en tegelijk met praktischen zin overwogen. Laat ons hopen, dat de afbraak van de verzoenende niet al te hooge poortboog niet vroeg of laat noodig zal blijken - maar laat ons beginnen het ontwerp van den heer Van den Bosch het succes toe te wenschen, waarop ze redelijk aanspraak hebben.

B.H.M.

Louis Bouwmeester,

die 23 Febr. zijn zooveelsten jubel vierde, is door J.H. Rössing herdacht in een klein gelegenheidsgeschrift (uitgave N.V. de Erven van Munster & Zn.) Een mager en slordig verslag van dit volle tooneelleven, waarvan de Shylock-vertolking internationalen roem verwierf. Het blijft jammer, dat Bouwmeester met den draak van van Riemsdijk (Pro Domo) en niet met de geniale schepping van Shakespeare jubileerde. Den Engelschen dramaturg heeft hij toch zeker zooveel verplichting als zijn laten Hollandschen naneef! 't Boekje van Rössing is o.a. merkwaardig om eenige bizonderheden over de belangstelling van wijlen koning Willem III in tooneel en litteratuur.

B.H.M.

Boekbespreking

Paul Bourget: Le sens de la mort

ALS dichter van een paar bundels verzen begonnen en als criticus ontwikkeld, had Bourget in zijn eerste romans nog een lyries element, dat ergens een verloofde bij elke wandeling naar zijn meisje weer een nieuw lied in de mond legde, maar dat geleidelik in de ontledingskunst is verstard en versterkt meteen. Na vroeger een dichter het tegendeel van een dokter genoemd te hebben, zocht hij zijn kracht in diagnose van zielsgevallen en voerde zelfs graag een arts als hoofdpersoon op, om er de methode van zijn ‘documents humains’ mee te belichamen.

Sinds zijn bekering is zijn werk door de vermeerdering van 't denk- en wilsmoment nog manneliker geworden en zijn de bedwelmende bloesems van poëzie uitgegroeid tot voedzame vruchten van psychologie. Gaat een schrijver met eigen procédé en vast genre midden in zijn leven 't hele leven ànders beschouwen, dan loopt hij kans te moeten kiezen tussen zijn kunst en zijn geloof. Soms blijkt het werk van een bekeerling, als getuigenis misschien uiterst bruikbaar, minderwaardig als schoonheid, omdat een mens lichter zijn hart dan zijn hand vernieuwt en de techniek tenslotte iets natuurliks blijft buiten de genade om, die geen persoonlike inspiratie waarborgt. Bidden en werken zijn voorlopig twee, al is 't heldhaftig offer van 't succes ook een daad op zich, maar van sociale, niet van artistieke waarde. François Coppée leverde geen katholiek boek van betekenis, of hij eenvoudig was uitgeput, toen 't ‘weldadig lijden’ van zijn lichaam zijn ziel gezond maakte, of wel vastgegroeid aan visies, waarvan hij verder moest afzien. Des te verrassender is Bourget's alles behalve verzwakt vermogen na zijn geestelike crisis; niet zo fijn misschien als zijn kwijnende beschrijvingen van fatale echtbreuk op echtbreuk, maar even scherp is zijn fors betoog tegen de echtscheiding, het klaarste Credo, het kraste Confiteor, dat hij persoonlik spreken kon.

Denk nu niet, dat hij in zijn dieper onderwerpen en zijn inniger kontakt met de gemeenschap alles vanzelf gewonnen had. Ieder boek is voor Bourget een *werk* - een naam om te eerbiedigen en niet te misbruiken -, een taak, een studie, zo goed als de plattegrond voor een bouwmeester, die buitenstaanders alleen zijn gevel in de vorm vertoont.

't Indrukwekkende van Bourget's laatste romans ligt in de eerlike probleemstelling, 't nauwkeurig evenwicht aan weerskanten, waarmee hij 't zich zo moeilik en zo verdienstelik maakt. Het karakter van ongelovigen gunt hij volop licht; hun toe-

wijding, hun goede trouw, al hun deugden, worden ruim uitgemeten; de vader in *L' Etape*, verraden maar nooit versaagd in zijn idealisme, de meisjestudent in *Un Divorce*, waar het kwaad op schijnt af te glijden als de modder langs een regenmantel, al die slachtoffers van verkeerde denkbeelden blijven even onaantastbaar als blootgesteld.

Le sens de la mort behandelt de verschillende verhouding van een ongelovig chirurg en een gelovig officier, - beiden professioneel vertrouwd met sterfgevallen - tot hun eigen dood. 't Is vormelik naar een exacte formule opgezet als Goethe's ‘Wahlverwandtschaften.’ Beide werken hebben 't onvolmaakte van onze aarde uitgedrukt door een onbevredigend slot, waaraan eigenlik ieder boek en ieder stuk haast lijdt; want men hoeft geen agnosticus te zijn om een vraag meermalen interessanter te vinden dan 't antwoord. Hoe boeiender een verhaal is, hoe teleurstellender soms het feit al, dat er een eind aan komt, behalve nog de manier. Goethe's oplossing is volslagen onredelik, waar zijn streng systeem immers in de wildste romantiek verloopt - als een blijspel, dat zich uit de verwikkeling niet anders kan redden dan met een algemene dans. Het noodlottig boompje verwisselen van twee paren mag pakkend beschreven zijn, het moet toch uitkomen op wanhopige verwarring, zodat Goethe met zijn personen eenvoudig geen raad meer weet. Bij zijn schermen met natuurwetten vergeet hij de zedelike natuurwet, dat de eenheid van 't huwelik niet straffeloos geschonden wordt; en verblind door zijn stoffelike kosmos, vervalt het genie tragies in een geestelike chaos.

Goddank handhaaft Bourget zich harmonies, al klinkt het majeur slotakkoord uit de toon. Mogelik zou hij deze indruk vermeden hebben, door zijn verhaal geen autobiografiese vorm te geven, want de ik-roman is altijd gevaarlik om vol te houden. Mrs. Wilfrid Ward's ‘Out of due time’ laat de rol van de gefingeerde schrijfster nauweliks verschillen van de werkelike; ook is de psycholoog Bourget evenveel verwant aan zijn medicus als de bekeerling 't aan de scepticus is geweest. Er zit dus voor de veiligheid de onmisbare factor van ervaring in, maar een bezwaar blijft gelden bij 't eind, waar Bourget, zonder als een Multatuli 't masker af te gooien, over zijn figuur heen reikt, om naar de hemel te wijzen, waarin die nog niet gelooft. Is dat geen fout, dan vervalt ook het mooie van de rest, die strikt doorgevoerde logica, die juist uitgewerkte inductie, dat betrouwbare van heel het experiment, waarvan de apologetiese waarde door opzettelike apologie wordt bedreigd.

Dat de luitenant geïdealizeerd is met een romanties rood midden in 't grijs van 't realisme, is tenslotte maar schijn. Vooreerst staat de officier tegenover de professor, die ook één en al idee is en door grof ongeloof zelfs zijn belijdenis uitlokt. Maar niet alleen in verhouding tot zijn kontrast, vooral in verband met zijn land is de militair recht getekend, want - de minder gelukte roman *L'Emigré* van Bourget illustreerde dit feit - het anticlericaal Frankrijk liet vrome leken weinig meer dan 't leger als carrière over, terwijl de oorlog ze door 't gezicht van de dood opvoedt voor de eeuwigheid. De harde werkelikheid zo sublimeren tot levenswijsheid, het bloed van Europa in de kunst van sterven kristallizeren, de verlagende haat, de verkleinende nijd van de volken, al het verdierlikende van die helse wereldoorlog als stof in Gods zon vergulden met offerende naasteliefde, met het heroïsme van 't plaatsvervangend lijden, waarin de christelike gemeenschap zijn meerderheid boven de liberale filanthropie en de socialistiese solidariteit bewijst, dat is het meesterschap van 't geloof, dat is een prakties ‘génie du Christianisme’. Ofschoon de oorlog elke bladzij kleurt als een brand alle huizen in de buurt, scheldt Bourget nergens op de Duitsers, ziet hij, die *L'Etape* besloot met de boodschap: ‘Vous pouvez guérir la France en vous’, bewogen, maar niet geschokt door deze nieuwe katastrofen, nog altijd de betrekking van ziel tot ziel, van mens tot hemel voor het wezen aan en hoort de binnenlandse strijd van God en duivel door de tijdelike botsingen van land en land heen woelen als gebeden en vloeken aan 'tzelfde front.

Wat een vooruitgang bij *Le Disciple*, dat vroege voorteken van zijn bekering, een ondoelmatig betoog, inzover het vereelt geweten van de schrijver zijn pleidooi tegen slechte lectuur zelf met perverse bladzij den - bestemd om het bederf van zijn object te demonstreren - bedierf! Volledig evenwicht heeft Bourget intussen nog nergens gevonden; met name *Le Démon du Midi* vertoont een bedenkelike wanverhouding tussen de steile doctrine en de scheve, om niet te zeggen schuine zedeschildering, waartoe de kunstenaar zich door een esthetiese theorie laat verleiden, even vals als zijn hardnekkig determinisme, zijn bekrompen erfelikheidsleer, die de zelfstandige betekenis van de persoonlikheid nog onartistiek à la Tainse miskent. In dit opzicht houdt hij 't voorlopige van de bekeerling, die van de éne kant eenzijdig tegen zijn verleden reageert in zijn inquisitiehouding tegenover vooruitstrevende geloofsgenoten en van de andere kant zijn vorming laat nawerken in zijn gewaagd

naturalisme en zijn.... liberalisme, dat hij toch op maatschappelik gebied niet minder houdt dan hij 't anderen op kerkelik terrein verwijt.

Democratie is zó de nachtmerrie van de hypermoderne Bourget, dat hij meesterlik *L'Etape* naast een godsdienstige bestemming ook de sociale strekking gaf om te betogen, hoe geen mens in een hoger stand overspringt - alsof de geschiedenis niet vol voorbeelden was, alsof de vooruitgang niet berustte op die providentiële ruil van plaatsen, alsof deze kringbeweging niet de grondwet van de samenleving uitmaakte! - en hoe onmogelik een priester doet met volksorganisatie. De geboren dandy, de verstokte snob, de verfijnde dilettant, de hoveling van de beau monde, in één woord de oude Adam overleeft de belijder van 't Evangelie nog soms. Het misverstand, dat de Kerk een instituut van ‘reactie’ is en niets anders, wordt door zulke schrijvers helaas bevorderd; en zo vervreemdt de massa in Frankrijk nog altijd van 't geloof, waar de élite al toe nadert. Zat Huysmans als ‘Oblat’ in zijn abdij niet te schimpen op vijandige boeren, waar hij intussen geen vinger naar uitstak, om ze 't onderscheid tussen kasteel en klooster te leren? Maar we mogen dankbaar zijn, dat deze beide meesters op hun manier toch weer de sociale roeping van 't Katholicisme hebben verheerlikt, de een in 't huisgezin en de ander in de liturgie. En we hopen Bourget nog eens zijn verantwoording voor de gemeenschap genoeg te zien voelen, dat hij, rijk geworden door ergernissen, naar Huysmans' voorbeeld de titels van zijn oude boeken heldhaftig op de omslag van zijn nieuwe schrapt.

G.B.

Clara Viebig: ‘Die Wacht am Rhein’. -

Deze roman is nogal zwoel hier en daar. Maar ook voor rijper lezers wordt het letterkundig genoegen door zijn Preuszentum bedorven. Het laatste van de 3 deelen is zelfs niet veel meer dan patriotische oorlogs-journalistiek. Zag men niet aan het jaartal, dat hij al een dozijn jaren oud is en over den oorlog van 1870 spreekt, men zou meenen, dat hij opzettelijk geschreven is voor dèze ‘Grosze Zeit.’ Zóó dikwijls wordt men herinnerd aan actueele kranten-artikels, met hun vaderland- vorst- en zelfvereering, hun helden-brieven en vijand-verachting, dat men zich afvraagt of de schrijfster niet al te naarstig geplagieerd is. Zelfs de huidige verontwaardiging der Duitschers van te moeten vechten tegen halve wilden is een da capo van 1870. Voor ons is de klacht minder begrijpelijk; want wat verschilt nu bijvoorbeeld de Turco met den Turk? Een o, dus niets.

Te zeggen, wat er al zoo in het boek voorkomt, zou op zijn gekondenseerdst een bladzij of tien eischen, daar het uitvoerig het leven beschrijft van een Düsseldorfer familie in 4 geslachten, tusschen 1800 en 1875. Wat bovendien meer interesseeren zal, vooral tegenwoordig, is de kenmerking van den Pruis, die hier met onverdachte pen geteekend wordt. Een vrij wat betere titel voor het boek ware dan ook geweest ‘Pruis en Rijnlander.’ De tegenstelling tusschen den Lutherschen, flinken, ijverigen, plicht- en eer-getrouwen, doch barschen, aanmatigenden en takloozen Pruis met den meer lichtzinnigen, doch ook meer gemoedelijken, blijhartigen en minder slaafschen Roomschen Rijnlander wordt vrij objectief voorgesteld; - al gaan de sympathieën van de vrijzinnige Clara natuurlijk niet den Katholieken kant uit. Een enkel maal grijnst de leelijke anti-Roomsche aap duidelijk uit den mouw. Bij de vermelding der pauselijke onfeilbaarheids-verklaring achtte de schrijfster het noodig om hare hoogst gebrekkige inzichten in deze zaak er hatelijk met de haren bij te sleepen.

Intusschen, voor wie geen Pruisische ziel heeft, is het karakter van een der hoofdpersonen, Feldwebel Rinke, allesbehalve sympathiek. Zijn diep besef van eer en plicht reikt niet verder dan de militairistische horizon; belet hem onder meer niet, om het gebedenboek van zijn Roomschen vrouw aan flarden te smijten, omdat haar kerkbezoek hem niet bevalt, of om zijn dochtertje de pavillotten uit de haren te rukken, als ze waren aangebracht voor een processie. Het belet hem niet eens om zijn vrouw te slaan als een rekruut, of zijn opgeschoten zoon den broek af te stropen en hem half lam te striemen, omdat hij gerookt had. Door die Pruisisch vaderlijke hardheid gaat de lummel den rooden kant op, en de sergeant ontmoet zjin zoon in een gevecht op de barrikaden. Hij overweegt niet, of er soms eenige reden is voor den opstand. Dat kan je begrijpen! Verzet tegen menschen, die des Preuszischen Königs Rock dragen, is de denkbaar grootste, misschien wel de eenige zonde. En als de zondaar een zoon is, dan heeft de vader geen ‘eer’ meer, behoort deze zichzelf dus van kant te maken! Die even goddelooze als onnoozele logica zet Rinke peinlich genau in de daad om.

Thuis gekomen scharrelt hij papier en potlood op uit een la, schrijft er netjes op: ‘Ueber alles die Ehre’, poetst dan sauber zijn pistool op en schiet zich heel unsauber voor zijn kop; - kaarsrecht, zonder een spier te bewegen, enzoovoorts, gelijk de schrijfster ons uitvoerig meedeelt, alsof zij of anderen bij de plechtigheid tegenwoordig waren geweest. Zij schijnt

zoo'n zelfmoord erg verheven te vinden, doet althans extra haar best, om het laf en zondig bedrijf door mooi-schrijverij voor manlijk, fier, eervol en zoo meer aan te smeren. Aan God, aan vrouw en kinderen wordt niet gedacht. Ueber alles die Ehre, die Preuszische Ehre!

Of die Rinke goed-Luthersch kan geacht worden, mogen we betwijfelen. In den roman blijkt zijn Lutherdom weer vooral te bestaan in onkunde en minachting van het Katholicisme. Maar zeker is het, dat het Protestantsche Duitschland, na het nòg Protestantscher Denemarken, de meeste zelfmoordenaars telt. Reeds in 1913 bleken een kleine 16000 Duitschers geen prijs meer te stellen op hun Preuszentum. Elke week meer dan 300 menschen, waarvan het officieel werd vastgesteld, dat zij zich van kant maakten! Hoevelen moeten nog daarbij geteld worden, wier zelfmoord door geïnterresseerden werd bemanteld, of bij wier dood de gegevens onvoldoende waren, om zelfmoord te konstateeren.

In den grond is de kitteloorige, militairistische eer, ook door Duitsche studenten en feinere Leute nagebootst, niets dan opgeschroefde hoovaardij. Niet meer te kunnen leven zonder ‘eer’, beduidt eigenlijk zonder ‘eerbetóón.’ Want ware of veronderstelde oneer wordt natuurlijk door een pistoolschot niet weggeschoten. Zoodra men zichzelf iets aandeed of door anderen werd aangedaan of meent te zijn aangedaan, wat minder eerbetoon veronderstelt of in den vervolge meebrengt, moet men met zich zelf of die anderen vechten op leven en dood. Het criterium van die eer en het ceremonieel voor die vechtjasserij is nauwkeurig vastgesteld in zekere ongeschreven tabellen, waarin Rede en Christendom al heel weinig worden geteld.

De militairistische Tucht schijnt evenmin bevorderlijk aan Christelijkheid. Zij verhindert althans geenszins de beruchte ontucht der garnizoenssteden. Daarvoor wortelt zij te weinig op vrijwillige onderwerping aan de door God gestelde overheden. De reactie op de slaafsche kazernetucht, met geen hooger motieven dan vrees voor straf of hoogstens ‘Vaderland en Vorst’, is maar al te bekend. Liefde voor het Land en zijn Vorst is niet het hoogste; liefde voor God en Zijn dienst, voor Deugd en Recht staat hooger. Zonder Christendom is het strammste militairisme ‘nur alles mumpitz’ - zou Rinke zeggen. En hij-zelf gaf daarvan de treurigste bewijzen. Niet alleen door zijn zelfmoord, maar ook door zijn gedrag als echtgenoot en vader. Zijn kinderen worden al vroeg door hem in de geheimen van het sergeanten-vak ingewijd. Zijn dochtertje moet exerceeren

als een rekruut en haar wordt niet eens de ‘Theorie’ bespaard met ‘ueber alles die Ehre’. Niettemin gedraagt zich zijn kind èn als bakvisch èn als getrouwde vrouw allesbehalve volgens de christelijke eer.

Neen, alleen wanneer 't soldaat-zijn gepaard gaat met praktisch Christendom, zooals bij Pimodan, de Sonis, Lamoricière en Charette, behoort het tot de eerbiedwaardigste der beroepen. De gehuichelde vroomheid van een Cromwell doet er niets aan af. Die is alleen dienstig om sentimenteele en oneerlijke schilderijen te vervaardigen, Met alle respekt voor flinkheid en gymnastiek, voor durf en onkleinzeerigheid, is het dresseeren op den frischen, fröhlichen Krieg nu het hoogste? Wordt de militaire opofferingszin niet evengoed bevorderd en uitgeoefend door de christelijke vroomheid? En gaan bij den soldaat niet gauw de fijne geestelijke kantjes er af? De Spanjaarden, die niet 18, maar 8400 maanden vochten tegen de Mooren, mogen zelfs nu nog veel van dat martiale, ridderlijke, lenige behouden hebben, dat den echten soldaat zoo sympathiek maakt, hun onverschilligheid bij een sport als de stierengevechten, haast even bloederig als de Duitsche Mensuren, is waarschijnlijk een gevolg van hun lang vechten. Zoo bezien, begrijpt men veel van hetgeen ook in den tegenwoordigen oorlog al zoo passiert is.

L.L.

Dertiende jaarverslag van den Kath. kunstkring ‘De violier’ MCMXIV-MCMXV (H.J. Koersen, Amsterdam.) -

Dit jaarverslag staat in het teeken van het ongeluk: niet minder dan vier gestorven Violieren worden erin herdacht en één zelfs door een schrijver, al dood voor zijn bijlage verscheen[1)]. Zakelijk is dat In Memoriam van pater Nieuwbarn-zaliger voor Jan Hendrik Brom, zoodat we 't als den laatsten en zeker niet onbetrouwbaarsten geloofsbrief van Nieuwbarns merkwaardige vakkennis mogen aanvaarden. Evenmin als Brom zelf is hij ver over de vijftig heengekomen, maar met den dood in zijn vingers heeft hij deze sympathieke regelen zijn nagedachtenis gewijd. Ook de snelle slooping van den krachtigen Nieuwbarn was tragisch en zonder eenige rhetorica noemen we zijn heengaan een verlies. Want na zijn vele boeken, waarvan de groote verdienste in hun tijdigheid lag, was de geleerde verzamelaar eindelijk aan een bezonkenheid toe, die hij van huis uit niet meebracht. Zijn

1) Tijdens het afdrukken dezer afl. bereikt ons ook het doodsbericht van Mr. Jhr. V. de Stuers, den voornaamst gehuldigde van dit Jaarverslag.

Handboek der Liturgie, dat hij nauwelijks overleefde, laat ons dubbel betreuren, dat hij zelf en wij zóó weinig van zijn rijpheid mochten plukken. Toch zijn we dankbaar voor de boeken, vooral de kleine, populaire, welke de rustelooze werker in zijn vijftienjarigen auteurstijd gaf. Wat hij zelf getuigde, klonk minstens zoo waar als eigenaardig: ‘Ik heb mijn tijd begrepen.’ Verwekten zijn grootscheepsche openbaringen over Fra Angelico in 't artistieke Holland weinig opschudding, als liturgisch schrijver is zijn apostolaat allerminst onvruchtbaar geweest. Nieuwbarn hoort bij de eerste en beste gangmakers van de nu zoo krachtige liturgische beweging. Hij was, voor zijn deel, een der erven van Thijms geest en heeft als zoodanig naar z'n beste krachten meegewerkt aan de verbreiding van het schoone en verhevene.

Jan Brom, wiens hechte middeleeuwsche roem van nijver en kunstrijk ambachtsman zóó welsprekend mede getuigd werd door den stervenden Nieuwbarn, zou 't in zijn eerlijke loyaliteit gebillijkt hebben, dat wij hem even voor zijn lauwervlechter vergaten. Zoowel zijn dood als die van z'n broer Gisbert blijven we onder de gevoeligste slagen rekenen, door 1915 ons artistiek en intellektueel leven toegebracht - waarom voor hem, die over één dezer broers met gezag het woord neemt, onze aandacht altijd paraat is, hij teekene zich prof. Blok of Mgr. van Schaik. Wezenlijk moeten de weinige, maar fijne bladzijden door den laatste aan Mgr. Brom in 't jaarverslag gewijd een beduidende aanvulling van het ingehouden levensbericht van den eerste heeten. Broms ‘verhouding tot de kunst’ toch wordt door Prof. Blok nauwelijks aangeroerd, maar klaar en wèlomschreven door den Culemborgschen praeses vastgesteld. En als gene ons voor allerlei vragen stelt met de zeer juiste, maar negatieve bewering, dat de kracht van den vroegeren hoofdredakteur van *Het Centrum* alles behalve in de politiek lag, bevredigt van Schaik ons, waar hij zegt, dat in 't verzamelenblazen van de jongere artisten zijn grootste en meest wezenlijke verdienste van die dagen schuilt. Brom was geen kunstenaar, geen dichter, geen schrijver en geen politicus, maar hij was, behalve een boeiend gezelschapsmensch en een vaardig polemist, een geleerde van zóó superieuren aanleg en van zóó benijdenswaardig bereiken, dat een vakbroeder als Blok hem zijn gemis aan akademische scholing niet enkel vergaf, maar desondanks de gelegenheid schiep, om zijn met historisch dilettantisme doorweven leven als vakman en leider te bekronen. Dit is van Prof. Blok een even breede als grootsche daad

geweest, waarvoor de Katholieken hem dank schuldig zijn.

Overigens treft het, wanneer we beide In Memoriam's naast elkaar leggen, dat Prof. Blok verzekert, hoe Brom zelf die daad van waardeering ‘het liefst’ aan zijn handen zag toevertrouwd, terwijl de intieme vriend èn stad- èn standgenoot van Gisbert, de pedagoog en kunstenaar van Schaik ‘zijn zoo weinig bevoegde hand’ voor zijn taak verontschuldigt. Even zeker als Prof. Blok iederen leek over den *historicus* Brom had kunnen aanvullen, moet hij zelf gekompleteerd worden door een priester, waar hij Gisberts beteekenis voor 't openbaar Katholieke leven eerder voorbijgaat dan beschrijft. Ook ware een enkel woord daarover, zelfs in 'n Levensbericht van de alles behalve roomsche Leidsche Maatschappij, volkomen op zijn plaats geweest, want als de bemoeiingen van den Direkteur met de Juliana-Stichting te Rome herdacht worden, waarom dan bijv. zijn stichting en leiding van den eersten cursus in godsdienstleer voor Gymnasiasten en H.B. Scholieren te Utrecht niet?

Schaepmans Rijsenburgsche lessen noemt Blok ‘geestdriftige redevoeringen die voor colleges moesten doorgaan’. Maar, gesteld dat de veralgemeening welke de schrijver hier pleegt, te rechtvaardigen viel: vertegenwoordigden die redevoeringen, waarmee de Doctor zijn leerlingen blik op de filosofie der geschiedenis gaf, niet ruim de waarde van menig akademisch kollege? - Blok wijst er bij herhaling op, dat 't Brom aan ‘kritische vorming’ schortte. Niemand ontkent dit, maar nu 't den lezer wordt ingegeven dat gebrek te verklaren als een gevolg van Broms studiën aan de Minerva te Rome, in het bijzonder op het gebied der Kerkgeschiedenis, moeten we eraan herinneren, dat de jonge Brom aan genoemde thomistische school op de *eerste* plaats Theologie ging studeeren en voor zich zelf, dus op de *tweede* plaats, geschiedenis. Ten slotte mocht ook Prof. Blok bedenken, dat zoowel de theologische scholen te Rome als onze seminaries de opleiding van zielzorgers bedoelen en niet van geschiedkundigen.

Blijve dan in Bloks Levensbericht van Gisbert Brom menige zinsnede aan te vullen of te verbeteren, schijne het niet zoo degelijk gedokumenteerd als Broms eigen schetsen van Dr. Schaepman en Prof. de Rijk - voor de zuiver wetenschappelijke waardeering van onzen te vroeg gestorven geleerde hebben de sympathieke bladzijden van den hooggeleerden Leidschen historicus blijvende beteekenis.

Onder de geschriften van Mgr. Dr. Brom zie ik zijn bijdrage

vermeld: ‘De Stuers als polemist’ in *Het Levenswerk van Jhr. Mr. Victor de Stuers* en ik herinner me, hoe zelfs die bladzijden van Brom mijn verbazing niet wegnamen over de tegenstelling van die meerendeels slappe uitingen met den pittigen, ja vinnigen gehuldigde. Is dat ook zoo gevoeld door den welsprekenden pastoor van Venray, die voor zijn literaire uitbeelding van De Stuers ‘'t scherpe floret’ van den raken aforistischen stijl te hanteeren trachtte, maar toch vanzelf in de ‘fluweelen woorden met zachte ronding’ verviel? Overigens misstaat de min of meer Fransche allure, welke we van de Limburgsche intellectuels gewoon zijn, dit karakterbeeld van den Maastrichtschen edelman niet, die immers bij al zijn invloed op Hollands kultuur van Gallisch bloed blijft, ook in zijn geschriften. Victor Eugène Louis de Stuers heeft als stilist mij altijd een tweelingbroeder van Eugène Fromentin geschenen.

Aan het einde van zijn overzicht roert de eerste *Violier*-sekretaris G.H. Weustink openhartig een voor den kunstkring zelf nogal pijnlijke kwestie aan: oefent *De Violier* invloed op onze jongere kunstenaars? Ons dunkt, dat de vraag nauwelijks hoefde gesteld te worden. Mooie lezingen immers en pleizierige zomertochten zijn tot dat doel maar een zeer verwijderd middel. Een welomschreven werkprogram, besproken in vergaderingen als van de Apologetische Vereeniging, gepropageerd in boeken en brochuren en vooral belichaamd in dadelijke bemoeiing met de artistieke Violier-talenten zouden de invloedrijke leiding van een man als Alberdingk Thijm, dien we missen, eenigszins kunnen vervangen. Zoo niet, laat de kunstkring dan voorloopig tevreden blijven met het kweeken en aanvoeden van belangstelling onder zijn trouwe komparanten.

B.H.M.

Ontvangen boeken -

De Dood van Yper door Caesar Gezelle I (Veen en R.K. Boekcentrale, A'dam); De Liturgie van het Kerkelijk Jaar in vragen en antwoorden door J. van den Bergh; De Pluriformiteit der Waarheid door Th. F. Bensdorp C. SS. R.; Alexius Brandt door. Nadder Browne; Zielen door P. Quirinus O.M.C.; Lijden en Dood van O.H. Jezus Christus door J. Bollen S.J.; Het teeken van Cain door J.M. Hoen (R.K. Boekcentrale, A'dam); Van Goden en Helden door J. Kleyntjens S.J. en Dr. H.H. Knippenberg (Wolters, Groningen); Annuarium der R.K. Studenten (C.L. van Langenhuysen, A'dam).

(Wordt voortgezet)

De ontwikkeling der boetetucht in het licht der Oudchristelijke kunst

HET was een moment van de hoogste beteekenis voor de interpretatie van het Oudchristelijk symbolisme en voor de katakombenwetenschap in het algemeen, toen door Edmond Le Blant, in zijn klassieke inleiding tot de studie der sarkofagen van de stad Arles, gewezen werd op de treffende overeenkomst tusschen de tafereelen van het Oude Testament en het liturgisch gebed, dat de priester verricht bij de stervenssponde: de zoogenaamde *commendatio animae*. Dit gebed is ons overgeleverd door een hs. uit de IVe eeuw, het *Pontificale* van Prudentius van Troyes, maar klimt waarschijnlijk op tot de allereerste tijden der Kerk. Het vermoeden lag niet ver, dat de voorstellingen op de Oudchristelijke sarkofagen inderdaad door dit of dergelijke gebeden waren geïnspireerd, een aanwijzing te meer voor den belangrijken invloed, door de liturgie uitgeoefend op den faktor der primaeve kunst. Zoo menig tafereel ontvouwde zich als een vertolking van invokaties als deze: ‘Verlos, o Heer, mijne ziel, evenals Gij verlost hebt: Noë van den zondvloed, Isaäc van de slachtoffering door de hand zijns vaders Abraham, Daniël uit den leeuwenkuil, Petrus en Paulus uit de gevangenis’ enz.

Dit zoo belangrijke thema werd opgevat en verder uitgewerkt door Karl Michel in zijn *Gebet und Bild in frühchristlicher Zeit* (Leipzig 1902). Niet alleen de plastiek der IIIe en IVe eeuw, maar het Oudchristelijk symbolisme en allegorisme in zijn algeheelheid, die tweelingsvorm der oudheidensche volkskunst door het Christendom in dienst genomen, wortelt in het gebed, en wel in het volksgebed, dat naderhand door de Kerk werd aanvaard. De voorstellingen der symboliek zijn een geschilderde en gebeeldhouwde bede: een hoopvolle verzuchting, die van de aarde opstijgt. Niet slechts de *commendatio animae*, de Oudchristelijke gebeden hebben alle deze eigenaardigheid, dat zij een bepaalde reeks van Bijbelsche tafereelen aaneenrijgen als parelen aan een snoer.

Het leidmotief in deze gebeden is het smeeken om hulp, om verlossing. En daar nu eenzelfde toon ook de geheele katakombensymboliek beheerscht, mag men veronderstellen, dat bepaalde gebedsformulieren, die bij het volk in gunste stonden, de schakels geweest zijn tusschen volksstemming en volkskunst. De Oudchristelijke kunst is een volkscredo in het leven aan gene zijde van het graf; zij beeldt uit de reddingsgedachte van den dood, het vertrouwen in het onvervreemdbaar heilsbezit in Christus.

Tot de alleroudste en meest geliefde voorstellingen behoort die van den Goeden Herder. Waar nu de katakombenkunst in hoofdzaak grafsymboliek is, mogen wij gereedelijk aannemen, althans veronderstellen, dat deze voorstelling de verlossingsgedachte uitbeeldt. Maar het zijn weer de oude gebeden, die onze veronderstelling komen bevestigen. In een overoud liturgisch handboek, het *sacramentarium Gelasianum*, lezen wij: 'Moge God de afgestorvenen in het oordeel barmhartig zijn, daar Hij hen immers door Zijn dood verlost en van de schuld bevrijd en met den Vader verzoend heeft. Moge Hij zich nu den Goeden Herder betoonen en hen op Zijne schouders terugvoeren. Moge Hij hen in het gevolg des konings opnemen en hen aan de eeuwigdurende vreugde en aan de gemeenschap der heiligen deelachtig maken.' En in een Grieksche doodenliturgie klinkt de noodkreet: 'Het verdwaalde schaap ben ik; roep mij tot U, mijn Verlosser, en red mij!' Ziedaar dus de verklaring, door de liturgie ons aan de hand gedaan, van zoo menige symbolische voorstelling in de grafkamers der katakomben. De Herder moge het schaap voeren naar het paradijs waar, zooals de dichter Prudentius zingt in zijn *Cathemerinon* VIII, 41, geen distels of doornen groeien, waar palmen ruischen en immer lentebloemen ontspruiten op groenende weidevlakten en wuivende laurieren het levende bronwater overschaduwen. Zoo worde de ziel op de schouders van den Goeden Herder gevoerd tot de gemeenschap der heiligen.

Maar de gemeenschap der heiligen is niet slechts de gemeenschap der zaligen aan gene zijde van het graf. Niet alleen de triomfeerende, ook de strijdende en lijdende Kerk vormen een gemeenschap der heiligen; en deze drie gemeenschappen zijn niet van elkaar gescheiden, maar tusschen hare leden bestaan veelvuldige verhoudingen en betrekkingen. Zij vormen immers slechts ééne Kerk, één mystiek lichaam van Christus. En deze vitale vereeniging der mystieke leden onderling door aanroeping en voorbede en genadestroomen, die van Christus als het hart van dit mystieke lichaam uitgaan en weer tot Christus worden teruggevoerd, - deze vereeniging draagt den naam van gemeenschap der heiligen in de meer gebruikelijke, strikt-theologische beteekenis des woords.

In deze uitdrukking behield het woord ‘heilige’ *(sanctus*) zijn oorspronkelijke beteekenis van ‘geloovige’, d.i. gedoopte belijder van Christus. De zondaars zijn derhalve van deze gemeenschap, van dit ruilverkeer van geestelijke goederen in-zich niet uitgesloten. Want al is ook de engere band dezer gemeenschap de heiligmakende genade, in beperkte wijze worden alle leden toch vereenigd door het geloof. Ook de geloovige zondaren zijn door Christus' bloed vrijgekocht en blijven dus, zij het in beperkten zin, deel uitmaken van de groote Christus-gemeenschap, van het door Christus gestichte Godsrijk.

Maar in de eerste Christentijden bleven alle zondaren, die zich aan de kapitaalmisdrijven van moord, ontucht en geloofsafval hadden schuldig gemaakt - en deze misdrijven moeten als groepsbegrippen worden opgevat - van de kerkelijke gemeenschap geheel verstoken, om aan de barmhartigheid Gods te worden overgelaten, of werden de kerkelijke verzoening toch slechts eenmaal deelachtig, terwijl dan de boete normaal duurde tot het sterfbed. De ‘heiligen’, die de kerkelijke gemeenschap vormden, waren dus degenen, die het kleed hunner doopgenade blank hadden bewaard. En nu wensch ik geenszins te beweren, dat deze ook de volstrekt-oorspronkelijke opvatting was; maar het valt toch

niet te ontkennen, dat vóór het edikt van paus Callixtus (217-222) doorgaans volgens deze opvatting werd gehandeld. Dit nu geschiedde niet uit onbarmhartigheid of uit onmacht: vast en voorop staat het feit, dat de Kerk zich steeds bewust was van haar recht en hare macht alle zonden te vergeven. Maar wanneer zij meende, van hare sleutelmacht geen gebruik te moeten maken, dan was dit om redenen van paedagogischen en disciplinairen aard, en met het oog op het geestelijk welzijn der geloovigen. De doopgenade mocht eigenlijk niet meer worden bevlekt: van daar de praktijk van het telkens en telkens weer verschuiven van het doopsel, dat men met Tertullianus in zekeren zin als last in plaats van als gave ging gevoelen: *pondus baptismi*. De Kerk was de reine bruid van Christus; en de ongereptheid van geloof en zeden scheen te midden der onreinheid van het heidendom niet anders te kunnen worden gehandhaafd.

Het vraagstuk van de kerkelijke boetetucht vóór het edikt van paus Callixtus behoort tot de allermoeilijkste problemen; vooral, omdat de getuigenissen, die ons ten dienste staan, zoo uitermate schaarsch zijn en betrekking hebben op verschillende tijden en op de praktijk van verschillende kerken. Maar wel als zeker mag men aannemen, dat van de twee stroomingen, die in de Oude Kerk naast elkaar voortvloeiden, de rigoristische in de IIe eeuw de sterkere was, al kon zij zich niet beroepen op de praktijk der eerste decenniën, van de apostelen Paulus en Johannes. Trouwens gedurende het verloop dezer eeuw konstateeren wij ook op het gebied der Oudchristelijke kultuur sterke dissociaties, rigoristische en hyperascetische neigingen van allerlei slag. Uit angst voor de verdorvenheid der wereld trekt men terug, ziet men overal gevaar en verderf: in den krijgsdienst, in de ambten, in de gebruiken van het privaatleven, zooals ik uitvoerig heb aangetoond in mijn opstel over den huwelijkskrans bij de Oude Christenen in de *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 1912. Uit het rigorisme werden geboren de dwaalleeren van het Montanisme en het Novatianisme.

In dezen strijd nu tusschen beide richtingen heeft de parabel van den Goeden Herder een gewichtige rol gespeeld; en dit is de reden, waarom deze voorstelling, die volgens Wilpert niet minder dan 93 maal in de katakomben voorkomt, zoo uitermate populair was. Zóó is verklaarbaar de eereplaats, die zij in het dekoratief der grafkamer inneemt, meestal in het midden van het gewelf of van de arkosoolvolte. Maar zóó begrijpt men ook haar speciale beteekenis in de katakomben: zij beduidde een beroep van een extreem rigorisme op Gods barmhartigheid aan gene zijde van het graf. Of, had het edikt van Callixtus slechts ten doel een bestaande, maar bestreden mildere boetetucht te bevestigen, dan kan men deze fresco's beschouwen als een protest tegen de Montanistische dwaalleer, die de geldigheid der vergiffenis en verzoening in twijfel trok. Voor de primaeve Christenen was de Goede Herder het symbool der r e d d e n d e l i e f d e , die den berouwvollen zondaar weer ontfermend opneemt in den schoot der gemeenschap.

Dat de voorstellingen van den Goeden Herder in alle geval als protest tegen rigorisme dienst deden, weten wij met alle zekerheid uit de woorden van Tertullianus, die immers in zijn geschrift over *De Eerbaarheid* VII en X getuigt, dat de aanhangers der mildere boetetucht de beeltenis van den Goeden Herder op hun glazen kelken schilderden. Zoo scheen het heilige vaatwerk zelf om vergiffenis te vragen; immers, wanneer de zondaars weer in den schoot der Kerk werden opgenomen, werd hun de H. Eucharistie gereikt. De protest-waarde van den Goeden Herder in de katakomben wordt nu wel door Wilpert in zijn *Malereien*, bl. 149 ontkend: ‘Wer nun in den coemeterialen Gemälden des Guten Hirten gleichfalls einen Protest erblicken wollte, würde sich eines starken Anachronismus schuldig machen, denn die drei ältesten dieser Fresken reichen bis in das Ende des 1. Jahrhunderts hinauf’. Maar hiermee ben ik het in geenen deele eens.

Gesteld, dat de figuur van den Goeden Herder op deze

vroegste fresco's reeds de evangelische parabel uitbeeldde, dan behoefde zij nog niet onmiddellijk met de boetetucht in verband te staan. Doch er is meer. ‘Das Bild des Guten Hirten wird zunächst mehr genrehaft und ornamental aufgefasst worden sein’, zegt Karl Michel, ‘und darum wurde dasselbe auch ohne weiteres neben andere landschaftliche Scenen gestellt’: *Gebet und Bild in frühchristlicher Zeit*, bl. 69. In de oudste grafkamer der katakombe van Domitilla is de figuur van den Goeden Herder, vluchtig geschetst tusschen twee lichtelijk aangeduide boomen, inderdaad waarschijnlijk slechts ornamentaal. Ook herinneren ons de boomen en vogels van dit fresco aan de stijlvolle, onmiddellijk op de klassieke kunst stoelende stillevens der katakomben. Onnoodig in deze figuur aan de basis harer ontwikkeling een gekerstenden Endymion of, met Dom Leclerq, den ramdragenden Hermes of den herdersgod Aristaios te zien, al is de overeenkomst treffend. Het type is allicht van Romeinschen oorsprong, maar kreeg zijn bepaalden vorm door de Bijbelsche parabel, onder medewerking der Oudchristelijke boetetucht. Zonder twijfel vindt de gelijkenis bij Lucas XV: 4-7 hier haar uitbeelding: ‘Wat mensch onder u heeft honderd schapen, en verliest er één van, en laat niet de negen en negentig in de steppe achter, om het verloren na te gaan, tot hij het wedervindt? En vindt hij het, dan legt hij het met vreugde op zijne schouderen en te huis gekomen roept hij vrienden en buren bijeen, en zegt hun: Verheugt u met mij, want ik heb mijn schaap gevonden, dat verloren was!’

Naar de gewone wijze der Oudchristelijke symboliek is deze parabel als het ware gekompendieerd, tot de meest wezenlijke bestanddeelen teruggebracht: de vrienden en geburen ontbreken en evenzeer elke aanduiding van de woestijn, waarin het schaap verloren was en ook van den stal, waarnaar de herder terugkeert. De 99 schapen zijn reeds uit de woestijn terug en worden door 2 schapen vertegenwoordigd, één ter rechter- en één ter linkerzijde van den herder. Door eenige

boomen wordt het tafereel in een landschap verplaatst. Somwijlen verbeelden deze boomen het paradijslandschap; dan stelt men echter niet de bede als reeds vervuld voor, maar zooals men wenscht, dat zij in vervulling ga.

Ook in de gewelfschildering der passiekrypte van de katakombe van Praetextatus, uit het begin der IIe eeuw, kan de figuur als zuiver dekoratief worden verklaard. Schapen en boomen ontbreken hier. Rozelaars, eenden, pauwen en zonneschermen dienen ter ornamenteering. Maar anders staat het geschapen met de plafondversiering in de Lucinakrypte: hier is geen twijfel meer mogelijk.

Deze schildering in echt Pompejaanschen stijl munt uit door groote sierlijkheid en soberheid van het geometrisch geraamte. Door de bruine, bruinroode en groene lijnen van het grondplan slingert zich een lieflijk bloemenweefsel, los en vrij, terwijl de symmetrie slechts in hoofdlijnen bewaard blijft. Wij staan midden in de grafsymboliek: Daniël tusschen de leeuwen, en de Oranten, biddend voor de zaligheid harer levende broeders, stemmen met de beide figuren van den Goeden Herder het reddingsmotief aan. Orante en Goede Herder ranken uit bloemen op, slank en soepel, als een menschelijke loot. Met de linkerhand drukt de Herder de pooten van het schaap tegen de borst, de rechterhand houdt hij uitgestrekt.

Iets later dagteekent de plafondschildering in de katakombe van Priscilla. Het lichte, bevallige van festoenen en ornamentlijnen wijst nog op voortreffelijke traditie van lijnen en vorm. Maar vooral merkwaardig is hier het motief van duif en olijftak. De herdersfiguur is omgeven met een krans van olijfblaren, en duiven met olijftwijgen, insgelijks met olijven omkranst, vormen het hoofdmotief van de zijvakken. Zoo is dan een driebond gesloten tusschen Goeden Herder, Orante en Vredesduif, drie symbolen, die wij vereenigd vinden in een graf kamer der katakombe van Petrus en Marcellinus: brengt de Goede Herder redding door zijn reddende liefde, de Orante brengt redding door haar voorbede, de duif door den olijftak, die den Godsvrede kond doet.

Naderhand zien wij de Oranten in nog nauwer betrekking treden tot den Goeden Herder. In het midden van den boog, die een arkosoolgraf in de katakombe van Domitilla overspant, zien wij als hoofdfiguur den Goeden Herder met het lam op de schouders, en rechts en links een schaap, dat tot hem opziet. Maar achter de schapen ziet men de kleine gestalten van twee Oranten geschilderd, klaarblijkelijk de eigenaars van het graf, die zich wellicht nog bij leven lieten portretteeren. Volgens Wilpert beduiden zij de schaar der uitverkorenen, wat zeer onwaarschijnlijk lijkt. Wanneer het echtpaar zich hier met de schapen aan de voeten van den Goeden Herder vereenzelvigde, dan was dit om de hoop uit te drukken en het verlangen, door de Reddende Liefde de vergiffenis hunner zonden te erlangen. Trouwens voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het type heeft deze voorstelling weinig waarde, daar zij te laat gedateerd is. In een naburig arcosolium is dezelfde voorstelling herhaald; maar hier staat het echtpaar niet achter, maar naast de schapen.

In de vakken rechts en links zien wij twee andere reddings-symbolen: Mozes, die water slaat uit de rots, en de Opwekking van Lazarus. Zie Hans Achelis in de *Zeitschrift für die neutestamentl. Wissenschaft* XVI (1915), bl. 7.

Andermaal treedt de Goede Herder in de verbinding met de figuur van den Jichtlijder, tot wien het woord gesproken werd: ‘Neem uw bed op en wandel!’ Aldus in een grafkamer der katakombe van Petrus en Marcellinus. Hoogst waarschijnlijk is de Jichtlijder een symbool van het H. Doopsel; immers de lichamelijke genezing duidde een geestelijk geneesmiddel aan: Tertullianus, *Over het Doopsel* V-VI. Nu was het Doopsel, zooals gezegd, in de eerste tijden het groote en gewone middel ter vergiffenis der zonden. Maar dan is hier ook de Goede Herder hoogstwaarschijnlijk het symbool van het reddende Sakrament der Boetvaardigheid. - In een van de zoogenaamde Sakramentskapellen der katakombe van Callixtus (A 2) vinden we hem in betrekking tot het symbool der Eucharistie. Deze plafondschildering is slecht

STATUETTE VAN DEN GOEDEN HERDER, LATERAANSCH MUSEUM (bl. 209)

SARKOFAAG UIT HET LATERAANSCH MUSEUM (bl. 218)

bewaard gebleven; maar toch geeft zij door haar kleuren-kompositie en harmonische verdeeling den indruk van voornaamheid en stijlbewuste kunst. De Goede Herder prijkt in het snijpunt van de kruislijnen, en in een halfrond vlak daaronder zien wij de bekende eucharistische voorstelling van de 7 korven met de altaartafel en den Ichthus, d.i. den eucharistischen Christus. Ik wijs nog op de omringende 3 Jonastafereelen, waarvan één door een schuifgraf verwoest is.

Heel wat beter bewaard bleven de Jonasvoorstellingen, samenhangend met de figuur voor den Goeden Herder, b.v. in de *cripta della Madonna* van de katakombe van Petrus en Marcellinus. Haar frekwentie danken deze voorstellingen aan het feit, dat zij naast het visioen van Ezechiël het duidelijkst uitbeelden het geloof aan de Opstanding des Vleesches. Inderdaad, Jonas in zee geworpen, Jonas door het zeemonster uitgebraakt, en Jonas uitrustend onder het prieel: ziedaar een typische voorstelling der drie fazen van het begraven, het verrijzen en het genieten der eeuwige zaligheid. Op een ander fresco in dezelfde katakombe zien wij nog een vierde tafereel hier aan toegevoegd, n.l. Jonas onder het verdorde prieel, rechtopzittend met opgetrokken rechterbeen; dan brengt hij in herinnering de goddelijke barmhartigheid.

Gewoonlijk, wij zagen het reeds, wordt de Goede Herder voorgesteld jeugdig en baardeloos. Ons symbool wortelt inderdaad in denzelfden bodem, waarop ook de eerste niet-allegorische voorstellingen van Christus zijn ontstaan, die een rol spelen zoowel in de gnostische literatuur der IIe eeuw, als in de kunst: een schuchtere, eerbiedvolle poging, den Heiland weer te geven, maar die Hem niet in natuurgetrouwheid durft nader treden en scherp kontrasteert met de Chistusbeeltenis der na-Konstantijnsche periode. Zóó aanschouwen wij den Herder ook in dat wonderschoone gewrocht der Oud-christelijke plastiek uit het begin der IIIe eeuw, gevonden in een katakombe, thans in het Lateraansch Museum. Hij is bekleed met de korte tuniek of *exomis*, is gegord en draagt de eigenaardige kamaschenvormige beenbekleeding, die thans

nog zoo vaak in het Zuiden wordt aangetroffen. Als teeken van zijn ambt voert hij de herderstasch, elders de herdersfluit, staf of melkemmer. Het schaap wendt zich tot den herder, die met beide handen de pooten vasthoudt. Het feit, dat de Goede Herder het eenige symbool is, hetwelkmen ook statuarisch behandelde of dat ons althans als zoodanig bereikte, pleit zeker in hooge mate voor de gunst, waarin het stond, en voor zijn ruime verspreiding.

Laat ik nog even de aandacht vestigen op enkele eigenaardige voorstellingen. In een grafkamer der katakombe van Petrus en Marcellinus draagt de Herder een mantel, die over den linkerschouder neervalt. Om hem heen zijn gegroepeerd de symbolische voorstellingen van Noë, Daniël, Mozes water slaande uit de rots, en het doopsel van Christus, terwijl de hoeken met schapen zijn gevuld. In een grafkamer van later dagteekening vertoonen zich behalve de gewone Jonastafereelen en Oranten in de hoeken nog de koppen van de Jaargetijden, die o.a. volgens de getuigenis van Minucius Felix golden als symbolen der Verrijzenis. Eindelijk, op een fresco in de katakombe van Praetextatus vinden wij in een kring om den Goeden Herder behalve den olijfkrans nog dolfijnen met den drietand, een voorstelling, die ons uit San Callisto bekend is. Zonder twijfel was dit eveneens een heidensch, wellicht een specifiek zeemanssymbool. Maar de dolfijn, die geacht werd de zielen der afgestorvenen te voeren naar de eilanden der zaligen, werd het Christelijk symbool der Verrijzenis, en met den drietand zeer waarschijnlijk het zinnebeeld van den Gekruisten Christus.

Nu is het symbool van den dolfijn zoo bij uitstek ter plaatse aan de zijde van den Goeden Herder, waar deze het verloren schaap uit de woestijn voert naar de vette beemden der overgrafsche landouwen. ‘Een schaapje van den herder verdwaalt, maar de geheele kudde is hem niet dierbaarder dan dat eene; dat eene zoekt hij, dat eene wordt voor alle anderen vermist; eindelijk wordt het gevonden en op de schouders des herders zelf teruggebracht;

want bij het omdwalen had het veel te verduren'. Aldus Tertullianus in zijn geschrift over *De Boete* VIII, waar hij den zondaar opwekt tot boetvaardigheid en vertrouwen.

Immers, ook in de Oudchristelijke letterkunde werd de symboliek van den Goeden Herder met voorliefde gebezigd en uitgewerkt. Wij vinden ze bij Clemens van Rome, maar vooral toch in den *Herder* van Hermas, waarschijnlijk een broeder van Paus Pius I. Dit omvangrijke, in apokalyptischen vorm opgestelde geschrift is in menig opzicht, ook op het gebied der kultuurhistorie, van groot belang: de schrijver staat daar niet als rustig waarnemer, toeziend van verre; zijn leven is een stuk van het Christelijke leven, in zijn denken en voelen weerspiegelt zich het denken en voelen der heele gemeente. De titel is gekozen naar het uiterlijk van den engel, die Hermas de visioenen verklaart en hem als mentor ter zijde staat: het is de Engel der Boete. 'Toen ik thuis mijn gebeden verrichtte', zoo verhaalt de schrijver, 'en mij op het rustbed had neergevleid, trad een man binnen met eerbiedwaardige gelaatsuitdrukking en in herdersdracht. Hij droeg een wit geitenvel, en een tasch over den schouder, en een staf in de hand. En hij groette mij en ik beantwoordde zijn groetenis.... En hij zeide tot mij: Kent gij mij niet? - Neen, sprak ik. - Ik ben de Herder, sprak hij, wien gij werdt toevertrouwd' (*Mand*. IV, 1).

De Herder vermaant tot boete en belooft vergiffenis, ook na het doopsel. Het valt moeilijk, in dit geschrift, ook nu het omvangrijke probleem nog eens nauwgezet door d'Alès werd onderzocht, het naast elkaar bestaan van een strengere en een mildere boetetucht te ontkennen; zie b.v. Tixeront in den *Bulletin d'ancienne littérature* IV, 1, blz. 62 vlg. Ook staat het vast, dat Tertullianus naderhand Hermas van laxisme beschuldigde; dat de gewone volksklasse steeds de mildere richting was toegedaan; en dat Hermas tot deze klasse behoorde. Hij was een man-uit-het-volk, naïef van opvatting en breedsprakig in zijn betoogtrant. En óók staat het vast dat, toen Hermas zijn geschrift opstelde, de eerste fresco's

van den Goeden Herder verschenen op de tufsteenwanden van de katakomben.

Het rigorisme - in welken zin dan ook - won in de IIe eeuw steeds veld en werd door het Montanisme krachtig bevorderd. Omstreeks 205 sluit Tertullianus zich bij deze sekte aan; en hij, die zoo treffend gewezen had op de parabel van den Goeden Herder in betrekking tot de vergiffenis der zonden, doet nu zijn best, om de kracht zijner eigen redeneering te ontzenuwen. In zijn geschrift over *De Eerbaarheid* wijdt hij niet minder dan vier hoofdstukken aan het betoog, dat het verloren schaap van de parabel onmogelijk betrekking kan hebben op den zondigen Christen. Het beduidt den heiden, die uit zijn zondig leven tot het Christendom geroepen wordt. Ja, hij gaat zoover, de Kerk zelfs de macht te betwisten, de drie kapitale zonden te vergeven (hoofdst. XXI).

Middelerwijl zien wij in de katakomben, op het einde der IIe en in de IIIe eeuw, de voorstellingen van den Goeden Herder toenemen. Hieraan klampten de zondaars zich vast als aan hun plechtanker: zij allen, die in een oogenblik van verdwaling den tol aan hun driften hadden betaald; maar ook de gevallenen, die in de zware vervolgingsstormen van Decius en Valerianus de gruwzame folteringen niet hadden kunnen doorstaan. En weer was het een man-uit-het-volk, een slaaf, eigenlijk nooit plechtig vrijgelaten, maar die zich van de onderste sporten der maatschappij eenigszins had opgewerkt, - welke als Stedehouder van Christus op den Stoel van Petrus voor de ontuchtigen de verzoening met de Kerk openstelde na volbrachte boete, of althans die boete aanmerkelijk verkortte. Dit edikt van Paus Callixtus lokte een scheuring uit, en een bekend exegeet en apologeet, Hippolytus, trad als tegenpaus op. Het schisma duurde echter niet lang, en vóór zijn dood verzoende Hippolytus zich met de Kerk. Zijn aanhangers eerden de nagedachtenis van hun leider door een standbeeld, dat in 1551 werd weergevonden.

En wederom, toen Paus Cornelius na de zware vervolging van Decius de gevallenen in den schoot der Kerk opnam,

brak een schisma uit en stelde de priester Novatianus zich als antipaus aan het hoofd der rigoristen, die beweerden, dat de Kerk door de gemeenschap met de zondaren werd besmet. Krachtig werd Novatianus bestreden o.a. door den H. Cyprianus, bisschop van Carthago, in zijn geschrift *Over de eenheid der Kerk*. Kan het ons dan verwonderen, wanneer hij in een zijner brieven de vrees uit, in den dag des oordeels beschuldigd te zullen worden, het verdwaalde schaap niet alleen niet te hebben opgezocht, maar zelfs het terugkeerende te hebben geweerd (LV, 15)?

Zoo stond de figuur van den Goeden Herder te midden van den strijd. Een enkele maal zelfs heeft men hoogstwaarschijnlijk getracht, de voorstelling in een tegenovergestelden zin te benuttigen. Wij hebben hier echter met een eenigszins bizonder type te doen, dat van den w e i d e n d e n herder, waarover vooraf een enkel woord ter opheldering.

Op sommige fresco's draagt de Goede Herder namelijk het lam niet op de schouders, maar weidt hij zijn kudde. Wilpert meent in deze voorstelling het zinnebeeld der Kerk te zien, die de geloovigen tegen den vijand beschermt. Maar Kaufmann, Wulf e.a. beschouwen dit als geen bepaald afwijkend type en, naar ik meen, zeer terecht. Want hier heeft slechts inwerking van een ander, gekerstend symbool plaats gehad, een inwerking, mogelijk gemaakt door zijn bukolische grondgedachte en die ten slotte tot een soort van kontaminatie heeft geleid: ik bedoel het symbool van Orpheus, den goddelijken zanger, die den paradijstijd terugvoert, het motief zoo volheerlijk door den grooten Alexandrijn in zijn *Proptrepticus* ontwikkeld. Zonder twijfel heeft ook de beeldspraak van den 22sten Psalm, waar de harpenaar zingt van het weiden op frissche, groenende landouwen en tevens van het wandelen in de schaduwen des doods, zijn invloed niet gemist.

De herder leunt op zijn staf, de schapen zijn idyllisch om hem heen gegroepeerd, en wij zouden meenen, een echt Pompejaansch herderstafereel te aanschouwen, wanneer een Orante of een ander specifiek-Christelijk symbool in de

nabijheid ons niet wees op de Christologische beteekenis der herdersfiguur. En waar die aanduiding niet aanwezig is en de geheele omlijsting, zooals dit b.v. met een fresco in de katakombe van Hermes het geval is, uitsluitend uit pauwen, duiven en lammeren bestaat, daar kan slechts een vergelijken met andere soortgelijke tafereelen ons het Christelijk karakter ontsluieren.

In de hooge grafkamer der katakombe van Praetextatus, die den naam van *Spelunca Magna* voert, zien wij nu van deze weidende herdersfiguur een zeer eigenaardige voorstelling. In het midden van het gewelf staat tusschen boomen met vogels de Goede Herder als meestal met staf, herdersfluit en korte tuniek. Maar de dieren zijn anders dan gewoonlijk. Aan zijn rechterhand - en rechts en links hebben hun beteekenis in de Christelijke symboliek - zien zeven schapen tot hem op. Ook het zevental is symbolisch en beduidt niet zelden de algemeenheid. Maar ter linker zijde staan een ezel en een zwijn, en de herder houdt hun een staf tegen, hij weert ze van de kudde af. Het zwijn wijst op onreinheid, de ezel beteekent volgens Wilpert den duivel in onmacht, volgens Achelis den ketter, en deze laatste verklaring komt mij veel redelijker voor. ‘Es ist deutlich’, meent hij, ‘dass das Bild der Prätextatkatakombe von einem Rigoristen stammt, der von der Wiederaufnahme der Sünder nichts wissen wollte.’

Natuurlijk dient men bij interpretaties als deze uiterst behoedzaam te zijn, vooral wat de verklaring der details betreft. Het zou onvoorzichtig zijn, elke opmerkelijke houding van herder of van kuddedier, elk gebaar, elke eigenaardigheid in dracht of attributen, elk bijzondere vorm der hoorns van de schapen als opzettelijk gekozen en beteekenend te willen beschouwen. Trouwens, veelal is de toestand, de gaafheid der fresco's in te slechten staat, te zeer geschonden door den niets ontzienden, vaak zoo onberaden ijver, dien de Christenen betoonden bij het zoeken hunner grafstede in de nabijheid der Martelaren, om een vaste konklusie te wettigen. Dit is ook het groote bezwaar bij de verklaring van het bekende

fresco *delle Pecorelle* in San Callisto. Zes schapen omringen den herder in verschillende houdingen. Vier staan onbeweeglijk naast hem, één graast, één ziet tot hem op. Twee mannen, met tuniek en pallium bekleed, onderbreken de rij der schapen en schijnen zich in tegenovergestelde richting te verwijderen. Men heeft beweerd, dat dit de duivel is, die verschrikt heenvlucht, of ook Petrus en Paulus, die water ten doop uit de rots opvangen; en inderdaad stroomt aan weerszijden water naar omlaag. Volgens Wilpert zijn het zaligen, die zich laven aan de frissche stroomen van het Paradijs.

Maar één bijzonderheid in de plafondschildering van het *cubicolo della Madonna* in de katakombe van Priscilla verdient toch zeer onze aandacht. De Goede Herder staat weer in het midden. In de omlijsting zien wij vogels, pauwen, tortelduiven en de duiven van Noë met den olijftak. De Herder maakt met de rechterhand een uitnoodigende beweging; rechts van hem staat een schaap, links een geit, ook ligt een geit op zijn schouders. Dat nu tweemaal een geit in plaats van een schaap geschilderd werd, is toch wel een markante bijzonderheid, te meer omdat, naar het schijnt, de kunstenaar oorspronkelijk drie schapen wilde schilderen, waarvan hij naderhand twee in geiten veranderde, zoodat zij er eigenlijk uitzien als schapen met geitenhoorns. Hier mag m.i. terecht met Achelis herinnerd worden aan de Evangelische beeldspraak van de schapen en bokken, hier mogen wij een aanduiding zien, dat Christus juist de zondaars ter boete roept. Ook wijs ik nog op de woorden van Paul Allard, al gaat hij door zijn generaliseeren te ver: ‘Toutes les fois.... que le Bon Pasteur est représenté caressant ou portant un bouc, il est très-probable que par cette hardiesse, qui dépasse le texte évangélique, le peintre a voulu protester contre la dureté des novatiens et autres hérétiques refusant d'admettre à la réconciliation les pécheurs repentants’ *(Rome Souterraine*, bl. 350). -

Wanneer de zondaren in ontferming en genade waren aangenomen en met de Kerk verzoend, dan reikte men hun

de H. Eucharistie. Hieraan herinnert, althans in meerdere gevallen, de voorstelling van den Goeden Herder met den melkemmer. Deze behoort echter, evenals staf en fluit, tot de attributen van den herder, en daarom dient men weer de noodige voorzichtigheid in acht te nemen. Zuiver ornamentaal karakter kan de bekende voorstelling uit de katakombe van Domitilla hebben, waar men het lam ziet met een herdersstaf, waaraan een melkemmer hangt. Maar waar in die van Petrus en Marcellinus het lam een melkemmer draagt met een stralenkrans, wordt de eucharistische beteekenis toch uitermate waarschijnlijk. Hier is het lam dus de Goede Herder zelf. Dit geldt ook wanneer de melkemmer op een soort van verhevenheid staat met een lam aan weerszijde, zooals op het bekende fresco in de Lucina-krypte uit het begin der IIe eeuw, een voorstelling, die wij eenigszins gewijzigd weervinden in het eenige Romeinsche bovengrondsche monument met katakomben-fresco's: het huis der martelaren Johannes en Paulus op den *Mons Coelius*. Zoo luidt ook het oordeel van Oscar Wulff. De symboliek is in deze voorstellingen vrijwel identiek met die van de duifjes naast den hengselkelk. En dit is te meer klemmend, omdat de melk door de Vaders herhaaldelijk op de Eucharistie wordt toegepast: het eucharistische bloed heet de melk van het Lam, en Clemens van Alexandrië noemt de Christenen *galaktofagoi* ‘die zich voeden met melk.’

Op een tafereel in het *Coemeterium maius* is zelfs de melkemmer verdubbeld, om den bezoeker zoo nadrukkelijk mogelijk te wijzen op de hooge beteekenis van het symbool te midden van reddingssymbolen als die van Jonas, de Protoplasten, Mozes enz. Maar het meest sprekend is toch een andere voorstelling, dagteekenend uit de IIIe eeuw, in dezelfde katakombe. Daar staat een Orante, met gesluierd hoofd, en links van haar de Goede Herder, die met de linkerhand de voorpooten van het schaap vasthoudt en met de rechter leunt op een staf. Naast hem een melkemmer en ten slotte een rustend schaap. Rechts van de Orante een herder, die een schaap melkt.

Deze voorstelling herinnert ons treffend aan het visioen der H. Perpetua in de *Passio*, de martelaarsakte der HH. Pepertua, Felicitas en gezellen, aan Tertullianus bekend en niet onwaarschijnlijk van zijn hand. Zij zag den Goeden Herder verschijnen om haar te sterken in het martelaarschap: ‘En ik zag een grooten, onmetelijken tuin en te midden daarvan de eerbiedwaardige gestalte van een grijsaard in herderskleedij. Hij was groot en molk de schapen en vele duizenden in witte kleederen stonden om hem en hij hief het hoofd op, zag mij aan en sprak tot mij: Wees welkom mijn kind. Dan gaf hij mij een brok van het stremsel der melk, die hij gemolken had; ik ontving hem met gesloten handen en nuttigde hem, waarbij de omstanders zeiden: Amen.’ De herder is hier Christus, die de zijnen spijzigt met de melk der Eucharistie; immers zóó was in de Oude Kerk de ritus van het ontvangen der H. Kommunie. Het woord ‘Amen’, eigenlijk allereerst uitgesproken door den persoon zelf, die aan den disch des Heeren aanzit, diende als antwoord op de aankondiging des priesters: ‘Het Lichaam van Christus,’ en van den diaken: ‘Het Bloed van Christus, kelk des levens.’ Het was eene belijdenis, zooals Tertullianus, de H. Ambrosius en anderen ons leeren.

Zoo verschijnt dan links de Goede Herder als symbool van vergiffenis en boete en rechts het symbool der Eucharistie als vrucht en teeken der boete en als onderpand der eeuwige zaligheid; in het midden troont de ziel als Orante, opgenomen in de vreugde van het Paradijs.

Met het aanbreken van den Kerkvrede door het edikt van Milaan begint een nieuwe periode in het kerkelijke- en kultuurleven der Oude Christenen. Het tijdperk van groei en wording is nu voorbij, en het edikt zet de kroon op den kultuurarbeid van het jeugdige Christendom. Wij betreden een tijdperk van voltooiing, maar ook van vrijheid, waarin de Oudchristelijke kunst het schemerlicht der begraafplaatsen verlaat, om in de mozaïekwerken der majestueuze basilieken

uit te beelden de zegepraal der triomfeerende Kerk. De mildere boetetucht komt nu ook tot verdere ontwikkeling; de strengheid der Spaansche Kerk is een geïsoleerd verschijnsel. Ook de derde groep van kapitaalzondaars vindt genade, en de hervallenen worden de verzoening deelachtig op hun sterfbed.

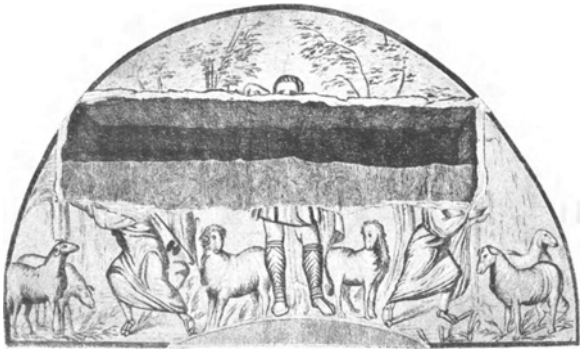
Zoo komt het, dat de voorstelling van den Goeden Herder haar belang en oorspronkelijke beteekenis verliest. Wij vinden haar nog op de sarkofagen, waar de skulptuur de overlevering der pikturale kunst aanvaardt. Uit den tijd onmiddellijk na den Kerkvrede dagteekent een sarkofaag uit Salona, die tevens ook pleit voor de verspreiding van het herdersmotief in het Grieksch-Kleinaziatische gebied. Links verschijnt nu de figuur van een rhetor, kenbaar aan houding, dracht en boekenrol, en aan de schare van kinderen en volwassenen, die hem omstuwt: het is Christus, de goddelijke paedogoog; rechts vertoont zich een gesluierde vrouwengestalte, waarin wij het symbool der Kerk mogen zien.

Wat nu te zeggen van de eigenaardige sarkofaag, die onze aandacht gaande maakt in de schitterende hoofdgalerij van het Lateraansch Museum, en waarop drie figuren van den Goeden Herder verrijzen te midden van een bekoorlijk tafereel van den wijnoogst? Uit een esthetisch oogpunt zijn zulke herhalingen eigenlijk dwaas, maar ook de symboliek heeft hier verloren aan beteekenis. Wellicht is naar opeenhooping van analoge symbolen gestreefd: want wij bemerken, half verscholen tusschen de twijgen, beneden nog een *putto*, die het lam melkt, en boven de hoofdfiguren de voorstelling der mythe van Amor en Psyche.

Deze mythe, een der schoonste, die de heidensche Oudheid kent, werd, naar men weet, door het Christendom overgenomen en gekerstend. Zoo vinden wij deze voorstelling o.a. omtrent het begin der IIIe eeuw in de katakombe van Domitilla. Psyche, die door nieuwsgierigheid gedreven het gebod der godheid overschrijdt, maar tot straf daarvoor van haar echtgenoot gescheiden wordt, Psyche gelouterd door lijden en beproeving en ten slotte door de bede van Amor

MOZAÏEK UIT HET MAUSOLEUM VAN GALLA PLACIDIA TE RAVENNA (bl. 219)

FRESCO *DELLE PECORELLE* IN SAN CALLISTO (bl. 214, 215)

in de onsterfelijkheid met hun hereenigd, - kon dit thema niet tot een heerlijk symbool worden omgesmolten van de Christenziel, schuldbeladen, maar gereinigd door de liefde van den Goeden Herder, en voor immer toegelaten tot de zalige aanschouwing?

Amor en Psyche kunnen dus op deze sarkofaag een symbool zijn der onsterfelijkheid, tenzij de voorstelling slechts ten doel heeft, den beschouwer er op te wijzen, dat deze grafsteen, zoo rijk bewerkt, toch de laatste woning van een geloovige sluit.

Maar nog duidelijker vindt de verandering in het wezen der oude boetetucht haar neerslag in de vervorming, die de allegorie van den Goeden Herder heeft ondergaan. Het is thans niet meer de herder uit Lucas: XV, die het schaap opzoekt en op zijn schouders terugvoert, het is de herder van Johannes: X, die zijn leven aflegt voor zijn schapen, die de zijnen kent en die door de zijnen gekend wordt. Aldus verschijnt hij b.v. op het wonderschoone mozaïekbeeld in het Mausoleum der keizerin Galla Placidia te Ravenna. In stede van den herder met staf en tasch verschijnt Christus, met purperen mantel bekleed, die zijn lammeren weidt. Hij steunt op het kruis en het hoofd is met een grooten nimbus gesierd. De frissche, malsche beemden en het heldere bronwater wijzen tevens op de beeldspraak van den 22sten psalm. Het oude type is prijsgegeven en van boetetucht valt geen spoor meer te bekennen. Elders, b.v. in de mozaïek van Sta-Costanza te Rome, die het Overgeven van de Wet voorstelt (*Traditio legis*), zijn de schapen nog slechts, of liever weer zuiver ornament. Op den Paradijschen heuvel staande houden Christus en Petrus de wet vast. In zijn linkerhand voert deze nog het einde van zijn stafkruis. Aan de andere zijde zien wij Paulus in aanbiddende houding.

Daar heeft echter nog een andere vormverandering plaats gehad, duurzamer en daarom van grooter belang. Wij zagen op de fresco's, waar de melkemmer en het melken van het schaap wordt voorgesteld, hoe een enkele maal het lam den Goeden Herder vertegenwoordigt. Welnu, deze merkwaardige

tafereelen vormen zoo niet tijdelijk, dan toch door voorstelling en inhoud den overgang tot de belangrijke symboliek van het Lam Gods.

Wederom staan wij in het Mausoleum van Galla Placidia te Ravenna, thans in aandachtig beschouwen van een sarkofaag. Op een berg zien wij Christus als 'Lam Gods' met stralenkrans en Christogram; en van dien berg vloeien vier paradijsstroomen naar omlaag. Aan weerszijden verrijzen palmboomen, de apocopen van het Paradijs. De lammeren ter rechter en ter linker vertegenwoordigen de gemeenschap, niet meer der strijdende en boetende en verzuchtende, maar der uitgestreden, gelouterde en triomfeerende Kerk in het hemelsche Eden.

De katakomben zijn nu geen begraafplaatsen meer, althans niet meer regelmatig, maar oorden van vereering en herinnering. De in- en uitgangen worden verruimd, licht en lucht dringt door de *luminaria* naar binnen, en ook de stralende zonneglans der basilieken vindt er zijn weg. Zoo verschijnt dan ook de symboliek van het Lam Gods in de katakomben. In die van Petrus en Marcellinus ontmoeten wij een fresco uit de tweede helft der IVe eeuw, dat de twee tafereelen van de Heerlijkheid Gods *(Majestas Domini)* en van het Lam Gods vereenigt. Boven troont Christus, met grooten stralenkrans en Christogram te midden der Apostelvorsten; en beneden troont het Lam Gods op een berg met de paradijsstroomen, die tot den hemelschen Jordaanstroom samenvloeien. Aan weerszijden verheffen Petrus, Marcellinus, Gorgonius en Tiburtius hunne handen ten huldebetoon.

Zoo leeren en leven wij in de scheppingen der oude kunst het geloofs- en gemoedsleven van onze vaderen in het geloof, rouwend met hun droefenis, sidderend en bevend in bange stonden van angst en vreeze, jubileerend en instemmend met hun vreugdelied. Was de oude kunst een volkscredo, ons teekent zij tevens een lijdensweg, die door boete en beproeving voerde tot den blijden morgen der verheerlijking.

JOS. SCHRIJNEN

Charles Péguy †

> Heureux ceux qui sont morts dans les grandes batailles,
> Couchés dessus ce sol à la face de Dieu;
> Heureux ceux qui sont morts dans une juste guerre,
> Heureux les épis mûrs et les blés moissonnés;
> Heureux ceux qui sont morts pour leur âtre et leur feu
> Et les pauvres honneurs des maisons paternelles.
>
> CH. P.

Hij viel op het slagveld aan de Marne. De oorlog doet wonderlijke dingen. Wie voor twee jaren in een fransch salon zou hebben verteld, dat hij ‘Jean Christophe’ niet had gelezen, kon er niet zoo heel zeker van wezen, voor beschaafd te worden aangezien. Nu is zijn schepper uitgestooten door zijn volk, omdat hij durfde zeggen, dat bij de Moffen nog wel wat meer te vinden was, dan wreedheid en barbaarsche vernielzucht. Toen was het:

> Nous l'aimons, Romain Rolland et l'on peut dire cela de tous les écrivains auxquels les générations ont donné leur coeur. Nous l'aimons parce qu'il est nous-même, parce qu'il est faible comme nous et fort comme nous, parce qu'il est, dans une signification profonde, notre poète. Oui, Romain Rolland est notre poète. Il a senti avec intensité ce que nous avons senti, souffert, espéré ce que nous avons espéré et espérons et voulons.

En terwijl Romain Rolland verbannen leeft gaat het zijn vriend Suarès anders. In 1912 heette hij nog de ‘juif portugais qui griffonne sous le nom de Suarés.’ Nu hij een merkwaardige vaardigheid blijkt te bezitten in het samenstellen van pamfletten op de gehate boches, wordt hij in eens de gevierde man en wil men allerwegen lezen, wat hij te zeggen heeft. Als die zelfde lezers nu zijn vroegere werken ook maar lezen, zullen ze er wel bij varen. Beider vriend Péguy trof een dergelijk lot. Tijdens zijn leven kon hij alleen gehoor krijgen bij een kring van uitverkorenen, mocht hij hongerlijden en er de wreedheid van ondervinden, dat nu, na 6 eeuwen de dichter nog gelijk heeft:

> ‘van dichten comt mi cleine baten’....

Pas was hij gevallen aan het hoofd van zijn troep voor het vaderland, dat hij zóó had lief gehad en zoo warm had bezongen of hij werd op eens de maître des maîtres. Artikel op artikel werd geschreven, dichters moesten hem bezingen in mooie en in leelijke verzen en poogden zoo goed te maken, wat ze eerst hadden bedorven. Zoo was het lot van Péguy.

Hij werd geboren op den 7^{den} Jan. 1873, uit arme boerenouders. Zijn vader werkte in de wijngaarden rond Orleans. Van zijne jeugd af leerde hij de armoede kennen in al haar verschrikkingen. En zelfs in zijn later leven, toen de Cahiers dreigden failliet te gaan, verliet hem deze vriendin niet. Maar hij leerde haar liefhebben tot eigen heiliging. ‘Het lijden, zegt de H. Theresia, is het ambt van groote zielen.’ En Péguy had een groote ziel. Daarom allereerst en daarom vooral is hij groot, meer dan als dichter. De école normale en het lyceum brachten hem buiten de sfeer van het boerenleven, waar hij zooveel van hield en dat hij meende nu te gaan verruilen voor iets nòg beters en nòg grooters, totdat hij later met al zijn liefde tot zijne jeugd-idylle terugkeerde. Hij had wijsheid gezocht in de wereld daarbuiten, en vond er op zijn hoogst wetenschap. De wijsheid had hij geleerd van zijn grootmoeder, die lezen kon noch schrijven maar die vertellen kon van Jeanne d'Arc, 's avonds als 't in zomersche dagen koeler was om buiten te zitten en ze hem ging uitleggen, wat zij gezien had op de kerkramen in de Kathedraal te Orleans.

Parijs deed hem zijn geloof verliezen en maakte van hem een socialist, een dreyfusard en nog wat, maar vooral een fel anti-katholiek. Bergson leerde hem de filosofie en gaf hem den weg aan, hoe hij later zijn ziel weer kon terug vinden in het Christendom. Romain Rolland leerde hem de kunst liefhebben in haar historische fasen. Péguy vindt men in al zijn stadia terug in de ‘cahiers de la quinzaine’.

Rolland heeft in zijn ‘Jean-Christophe’ de tragedie geschreven van een geslacht, dat bezig is uit te sterven: dat is 't geslacht, dat groot geworden is nà den oorlog van '70.

De vaders hadden meegevochten en de ellende gevoeld van den nederlaag en hopeloos gehoopt op revanche. Moedeloos over 't leven waren ze gestorven. De zoons, die geen verantwoording gevoelden, kweekten een ijdele zelfgenoegzaamheid, die noodzakelijk leiden moest tot het afsterven van alle actief leven. Hadden de overwinnaars met bruut geweld hen fysiek geslagen, geestelijk waren zij toch de meerderen, geestelijk waren zij onoverwinlijk. En wat beteekende een verouderd begrip als patriotisme, wat wilde men toch er zóó warm voor te loopen? Jean Christophe wilde alle ideeën omvatten weigerend er één te kiezen; hij is geweest zooals Beaunier 't uitdrukt: ‘Un grand coureur-d' idées, le don Juan des idées’. En zoo bleef het, tot men eindelijk begreep, dat de minnaar van één vrouw de liefde en de vrouw beter kent, dan don Juan. De generatie nà '70 met haar kritischen geest wilde het leven analyseeren tot in al zijn finessen en verwoestte daarmee tegelijk de spontaneïteit, het intuitieve waarop zoo'n groot deel van het leven, het werkelijke leven steunt en dat weerstand biedt aan welke speurende analyse ook. Voor versleten zieken, die arm zijn aan frisch leven, is het moeilijk deze onbegrijpelijkheid te accepteeren. Het actieve en het intellectueele leven vormt voor deze een antinomie. Renan bekende: ‘Als Napoleon even kritisch was geweest als ik, zou de 18 Brumaire nooit hebben plaats gehad. Wie alles met zijn begrippen wil omvatten, wordt slap en zwak en ongeschikt om energiek te handelen... Zulk een mensch is weinig geschikt om te slagen bij de andere menschen, hij mist de menschelijkheid, il n'est pas né viable’ -

Een gezond denkende natuur, die waarlijk rijk is aan leven en aan liefde, breekt door den kring heen, ontvlucht dat eeuwig heen en weer slingeren en streeft naar een synthese een dogmatisme, als voorlooper van het actieve leven (zie de analyse over het voorgenoemde in Agathon: Les jeunes gens d'aujourd'hui 1914[10]). Een vrijheid die geen horizon heeft, is geen vrijheid meer. De generatie, waarover wij

spreken, heeft de stap niet aangedurfd, die noodzakelijk leiden moest tot het dogmatische, haar leven werd dor en dood. Zij heeft een ongeloofelijke hoeveelheid ideologieën verzameld, maar ze niet organisch kunnen vereenigen, ze daardoor ook geen hoogere wijding kunnen geven, ze heeft daardoor het leven niet menschwaardig kunnen leven. Het jongere geslacht heeft de taak te putten uit deze gegevens en te trachten ze dienstbaar te maken voor de werkelijkheid van het menschenbestaan. En dit jongere Frankrijk is in wording. De activiteit, die de Franschen in dezen oorlog hebben ontwikkeld, toont, dat het zieke Frankrijk van weleer aan het genezen is en tot een frisch leven kan herrijzen.

De ouderen waren gekomen tot een pessimisme zonder hoop. Gelaten droegen zij den druk van het fatalisme; de decadentie der latijnsche rassen, een gevolg van de overbeschaving, was niet te ontgaan. Ze accepteerden het denkbeeld van den nabijen val van hun ras, ze sloten zich op in hun eigen hoogmoedig intellect met een glimlachend dédain voor 't actief leven. Daar was geen geloof, geen hoop, maar vooral er was geen liefde. 't Fameuze dilettantisme, gesproten uit een radicaal onvermogen om te kunnen kiezen uit voorhanden ideologieën, is vóór alles liefdeloos. Het kan schijnbaar alles omvatten, kan zich indenken in ieders meening, kan alles waardeeren en mist toch de basis van het gansche menschenleven, de basis van alle handelend leven: de liefde. Het gemis van liefde doodde ook het patriotisme en Rémy de Goncourt kon er toe komen te zeggen: ‘Ik geef den pink van mijn rechterhand niet voor de Elzas, hij is me te veel waard bij het schrijven; en die van mijn linkerhand geef ik ook niet, want ik schud er de asch van mijn sigaret mee af.’

De ouderen ondergingen alles gelaten. Ze ontvluchtten daarmede alle verantwoordelijkheid, ze sloten zich zelf op. De jongeren accepteeren, zoeken dus de verantwoordelijkheid met al haar gewicht, ze verzamelen zich daardoor wil en energie. ‘Nous sommes plus curieux de ce qui nous arrète qu'avides de se qui nous sert.’ Zij vraagt geen commentaar op

haar streven, zij vindt 't als van zelf sprekend, dat ze handen lend moet optreden, ze is anti-intellectualistisch. Ze is niet minder intelligent, maar wel geeft ze minder om een onnut intellectueel gerafel. Zij begrijpt wat Suarès aldus uitdrukt:

> Le service est l'office noble; et la passion de servir fait la vraie noblesse, qui est dans les moeurs et n'est pas dans les rangs. La haine de servir est la passion des esclaves, qui s'affranchissent. C'est en quoi elle est bonne; mais aux esclaves seulement. Pour eux aussi, le temps viendra qu-ils comprendront la dignité de servir, si le temps vient qu'ils en soient dignes. Qui sert dignement, s'élève; et il n'est pas d'autre voie.

Daar waren al aanduidingen van een herleven vóór den oorlog, ook in de literatuur: Ernest Psichari, die ook al viel, aan den Yser, schreef het merkwaardig boek: L'appel des armes, merkwaardig meer om zijn inhoud dan om zijn literaire waarde; l'Homme de désir van Valléry-Radot e.a. En van de ouderen zagen en zien we er nog talloozen, die aan het einde van hun te ver gedreven analyse de malaise bemerkten van hun geest en hun ziel en omkeerden, de ‘nouvelle journée’ te gemoet gaande. Leermeesters werden zij voor de jongeren, leermeesters, die met hun groote ervaringen de jongeren konden steunen en konden behoeden in dezelfde fouten te vervallen, waarin zij gevallen waren. Tot deze leermeesters behoort ook Péguy. Niets mooiers kon dan ook Psichari hem zeggen in het begin van zijn Appel des Armes: A celui dont l'esprit m'accompagnait dans les solitudes de l'Afrique, à cet autre solitaire en qui vit aujourd'hui l'âme de la France et dont l'oeuvre a courbé d'amour notre jeunesse, à notre Maître Charles Péguy, ce livre de notre grandeur et de notre misère.

De jeugd in Frankrijk heeft behoefte aan reëele menschen en biografiën als die van Beethoven, Michel Angelo, Pascal, Goethe, Napoleon, Tolstoi, Dorstjewski, waarvan Suarès en Rolland er verschillende schreven, behooren tot hun dagelijksche lectuur. Dit verklaart ook de charme, die er van Jean-Christophe uitging. Maar vooral ook de charme, die

Péguy voor die kleine groep van nog groeienden had. Hij was een mensch geheel en al van de werkelijkheid en toch vervuld met idealen. Hij was de oprichter der Cahiers in 1900. Met welk doel?

> Dire la vérité, toute la vérité, rien que la vérité, dire bêtement la vérité bête, ennuyeusement la vérité ennuyeuse, tristement la visité triste: voilà ce que nous nous sommes proposé, et non pas seulement pour les questions de doctrine et de méthode, mais aussi, mais surtout pour l'action.

Reclame wilde hij niet maken, dat strookte niet met zijn gevoel van vrijheid en van waarheid. De cahiers moesten gelezen worden om hun inhoud. En het armelijk winkeltje in de Rue de Sorbonne No. 8 zou werkelijk na eenige jaren bekend worden over de wereld. Romain Rolland zou Péguy helpen, maar de cahiers blijven slecht gaan, totdat Rolland zijn leven van Beethoven begon te schrijven. Op eens nam 't aantal lezers toe. De Jean Christophe van Rolland en de Jean Coste van Lavergne gunden ze weer een tijd van leven. Suarès, een oude schoolvriend van Rolland kwam er bij met z'n tragédie d'Electre et Oreste en zoo ook anderen.

De cahiers wisten wat het was te vechten, te vechten voor de waarheid, te vechten voor een ideaal. En wie Péguy op z'n felst wil zien, leze de eerste cahiers. Met de kracht en de frischheid van een man uit 't volk kon hij er op los slaan, en schrik en vrees om zich opjagen, scherp, maar nooit banaal. ‘Statige oppermenschen houden er van, zegt Chesterton,’ hun toorn in te houden. Christus hield zijn toorn niet in. Hij wierp meubelstukken van de tempeltrappen en vroeg zijn omstanders, hoe ze denken konden aan het helsche vuur te ontkomen.’

Péguy werd gevreesd en gehaat ook. Lavisse, die menige blauwe plek voelde en die dubbel en dwars verdiend had, wist van hem niet anders te zeggen, dan: Péguy: eau bénite et pétrole. Laudet had naar Péguy's inzichten Jeanne d'Arc mishandeld. Direkt ging hij hem te lijf en verweet hem niet meer

of minder, dan dat hij de grondslagen van het Christendom had aangerand, waar ondertusschen iets van aan was au fond. Jaurès vereerde hij om zijn durf, zijn eerlijkheid en zijn enthousiasme. Zoodra hij zag, dat hij een gewone politicus ging worden, dat de echte Jaurès een heel andere was dan de idieele, die hij zich had bedacht, was er geen goeds meer van Jaurès te zeggen en ging hij hem flink te lijf. Zoo gim gen de stormen in de cahiers heen en weer. Fel pro- of fel contra- alle bewegingen, die het Frankrijk van die dagen doormaakte.

Maar te midden van al dat zoeken, heeft Péguy nooit geheel zijn dieperen religieuzen zin verloren. Zijn levensgang beschrijft hij zelf:

> Or donc, si j'ai précisément dit quelque chose, depuis ces dernières années, et en elles sur l'histoire de toute une génération.... ce que j'ai précisément dit, c'est le contraire - et cela prouve qu'on a bien du mal à se faire entendre - c'est que nous avons toujours continué dans le même sens, c-est qu'il n'y a dans notre carrière, dans notre vie, aucun point de rebroussement. Je ne le dis pas parce que c'est bien, je le dis parce que c'est vrai; je ne dis aucunement que cela vaut mieux, je dis que cela est ainsi; je ne dis aucunement que nous valons mieux que ceux qui ont eu un point de rebroussement, un point de conversion, une conversion; ce serait aussi fort loin de ma pensée; je dis seulement, que nous avons été ainsi, que notre histoire fut telle.... Ce n'est point une évolution, comme on dit un peu sottement, employant inconsidérément, par un abus lui-même incessant, un des mots du langage moderne qui est devenu lui-même le plus lâche, c'est un approfondissement. Nous tenons depuis vingt ans, depuis notre jeunesse, la même voie droite, la même voie d'approfondissement. Elle nous a menés loin. Grâces en soient rendues. Je ne puis parler naturellement que pour moi et pour ceux de ma race charnelle. C'est par un approfondissement constant de notre coeur dans la même voie, ce n'est nullement pas une évolution ce n'est nullement par un rebroussement que nous avons trouvé la voie de chrétienté. Nous ne l'avons pas trouvé en revenant. Nous l'avons trouvé au bout. C'est pour cela, il faut qu'on le doute bien de part et d'autre, chez les uns et chez les autres, c'est pour cela que nous ne renions jamais une atome de notre passé. Nous avons pu être

> pécheurs. Nous l'avons été certainement beaucoup. Pro nobis peccatoribus. Mais nous n'avons jamais cessé d'être dans la bonne voie. Notre préfidélité invincible, notre jeune préfidélité aux moeurs chrétiennes, à la pauvreté chrétienne, aux plus profonds enseignements des Evangiles, notre obstinée, notre toute naturelle, toute allante préfidélité secrète, nous constituait déjà une paroisse invisible. Nous avons pu être avant la lettre. Nous n'avons jamais été contre l'esprit.... Si j'ai dit quelque chose, au contraire, depuis deux et trois ans, et qui exprimait, qui représentait, qui traduisait, ce qui s'est passé depuis vingt ans, c'est que notre dreyfusisme et notre socialisme était profondément spiritualiste.... et qu'il était profondément mystique et profondément une discipline mystique. Quant à restaurer une discipline mystique, Dieu merci, on n'a pas besoin de nous. Il ne s'agit pas de restaurer, un règne aboli. Il s'agit, si je puis dire, de continuer tout tranquillement dans le temps, à notre tour, un règne spirituel qui ne sera jamais aboli.

Zijn kinderen waren nog niet gedoopt, maar toch de heilige Maagd toegewijd. Naast den pamflettist Péguy is er nog de Péguy, die de mysteries van Jeanne d'Arc schreef. In haar leerde Péguy zijn eigen ziel kennen en leerde hij, hoe hij deze kon terugbrengen tot de liefde van God. Tot het einde is hij niet gekomen, zijn zoekende ziel ontvlood het lichaam, voor zij gekomen was tot het volle licht. In zijn Mystères heeft hij zijn ziel getoond in haar opgang tot de waarheid. Heiligen, die als Augustinus de zonde gekend hebben en door berouw hebben uitgewischt, ontroeren ons het meest, wij begrijpen hen beter, hun menschelijke zwakte is ook de onze. Die zelfde ontroering ondervinden we bij het lezen van de geheimenissen van Péguy's ziel.

Péguy is de meest menschelijke dichter van het tegenwoordige Frankrijk.

'Ils sont quatre à garder la France: Claudel.... Jammes.... Suarès.... Péguy. Des quatre, Claudel est le catholique le plus ecclésiastique, Jammes le plus naif, Suarès le plus mystique, mais Péguy le plus strict et le plus humain. Le plus joyeux aussi.' Reeds op vijf en twintig jarigen leeftijd begon hij over Jeanne d'Arc te schrijven en hij beweerde altijd maar

over haar te kunnen doorschrijven, al werd hij ook honderd jaar. Zijn Mystères dacht hij in vijftien deelen uittegeven. Drie er van heeft hij ons nagelaten. Alles wat hij te zeggen had over zijn innerlijk leven, of liever al wat hij zich zelf te zeggen had, groepeerde hij om Jeanne d'Arc, als wilde hij door de herinnering aan zijn zooveel zuiverder jeugd zijn ziel tot helderheid brengen.

Zijn wonderlijke stijl heeft menigeen tot de hardste verwijten verleid en de discussies in de Fransche academie, waar natuurlijk Lavisse heftig tegen Péguy te keer ging, toonen aan, hoe weinig hij werd begrepen. Hij schreef geen proza, ook geen poëzie. Een geest als de zijne met een grenzenlooze liefde voor de vrijheid kon zich niet binden in gebonden vormen. Toch bloeit 't soms uit tot het zuiverste rythme. Zooals zijn ziel tot zich zelf sprak, zoo schreef Péguy zijn Jeanne d'Arc neer. De eenvoud van zeggen heeft niets van het gekunstelde van een verfijning, zooals sommigen gemeend hebben. Daar was hij de man niet voor. Door alles heen, bewaarde zijn ziel de eenvoudigheid van vroeger en zóó geeft ze zich hier. Suarès heeft van zijn werk gezegd, dat zijn boeken altijd beginnen en nooit een eind hebben. Hoe kon 't anders.

Tout ce qu'il y a de petit est tout ce qu'il y a de plus beau
et de plus grand.
Tout ce qu'il y a de neuf est tout ce qu'il y a de plus beau
et de grand.
Et le baptême est le sacrement des petits.
Et le baptême est le sacrement qui commence.
Tout ce qui commence a une vertu qui ne se retrouve jamais plus.
Une force, une nouveauté, une fraîcheur comme l'autre.
Une jeunesse, une ardeur.
Un élan.
Une naissance qui ne se trouve jamais plus.
Le premier jour est le plus beau jour.
Le premier jour est peut-être le seul beau jour.
Et le baptême est le sacrement du premier jour.
Et le baptême est tout ce qu-il y a de beau et de grand.
S'il n'y avait pas le sacrifice.

Et la consommation du corps de Notre-Seigneur.
Il y a dans ce qui commence une source une race qui ne revient pas.
Un départ, une enfance que l'on ne retrouve, qui ne se retrouve jamais plus.
Or la petite espérance.
Est celle qui toujours commence.

't Is de deugd der hope, die de psalmen zoo rijk maken. 't Is het zelfde vertrouwen, dat we telkens en telkens weer bij Péguy terugvinden, als we zien hoe zijn arme ziel rondtast om den waren weg voor haar rust te vinden.

Daarom beginnen zijn boeken altijd.

Eindeloos vervalt hij soms in herhalingen. Hij wordt er echter nooit banaal eentonig door. Door kleine variaties houdt hij het geheel levendig; het is als zoekt zijn ziel een rustpunt, waarop ze zich zelf weer zal vinden, om te kunnen verder-peinzen. Soms weet hij ook de herhalingen zóó dooreen te werken, dat het geheel fugatisch klinkt.

Péguy is een mensch geweest, door en door van onzen tijd, met een groote liefde voor het moderne leven en.... met een niet minder groote liefde voor het verleden. Hij is een voorbeeld van de levende continuiteit der traditie en dat maakt hem ook weer zoo aantrekkelijk. Toen hij zag dat zijn zieke Frankrijk groot geweest was in een tijd, toen het katholiek was, toen hij zijn vaderland van Reims en van Orleans zag, bracht zijn liefde daarvoor hem opnieuw samen met het katholicisme. Door het patriotisme geleid, kwam hij naar de Kerk toe en vroeg hij aan haar of zij zijn ziel kon helpen. Als Riou droomt van een Frankrijk, dat zich vrij maakt van het katholicisme, als hij een Frankrijk ziet komen, dat het vrije protestantisme als religie zal bezitten, dan vergist hij zich wel zeer. Jean Christophe heeft terecht gezien, hij en z'n vriend Olivier, dat hoe het Frankrijk van heden ook alles verwerpt, hoe alles den schijn heeft of het katholicisme voorgoed heeft afgedaan, toch heel diep in den grond er van, nog steeds de oude liefde gebleven

is en dat de grootsche daden nog altijd door die liefde worden gedragen. Wat ook nu de oorlog weer zoo getoond heeft, de oorlog die zooveel conventioneels opeens heeft weggevaagd, zooveel sleur heeft wakker geschud. Als het Frankrijk weent om de geschonden kathedraal van Reims, dan weent 't ook om wille van de H. Maagd.

De overpeinzing van het goddelijk verlossingswerk bracht de ziel van Péguy tot nadenken en toonde hem de kleinheid van zijn eigen ik. Het begin van alle ware bekeering. Hoe velen heeft Ignatius niet daardoor met zijn excercitia tot zich zelf en tot God teruggebracht.

> O mon Dieu si on voyait seulement le commencement de votre règne. Si on voyait seulement se lever le soleil de votre règne. Mais rien, jamais rien. Vous nous avez envoyé votre Fils, que vous aimiez tant, votre fils est venu, qui a tant souffert, et il est mort, et rien, jamais rien. Si on voyait poindre seulement le jour de votre règne. Et vous avez envoyé vos saints, vous les avez appelés chacun par leur nom, vos autres fils les saints, et vos filles les saintes, et vos saints sont venus, et vos saintes sont venues et rien, jamais rien. Des années ont passé, tout d'années que je n'en sais pas le nombre; des siècles d'années ont passé; quatorze siècles de chrétienté, hélas, depuis la naissance, et la mort et la prédication. Et rien, rien, jamais rien. Et ce qui règne sur la face de la terre, rien, rien, ce n'est rien que la perdition.... Au nom du Père, et du Fils, et du Saint-Esprit, mon Dieu, délivrez-nous du mal, délivrez-nous du mal. S'il n'y a pas eu encore assez de saintes et assez de saints, envoyez-nous en d'autres, envoyez-nous en autant qu'il en faudra; envoyez-nous en tant que l'ennemi se lasse. Nous les suivrons, mon Dieu. Nous ferons, tout ce que vous voudrez. Nous ferons tout ce qu'ils voudront. Nous ferons tout ce qu'ils nous dirons de votre part. Nous sommes vos fidèles, envoyez-nous vos saints; nous sommes vos brebis, envoyez-nous vos bergers; nous sommes le trompeau, envoyez-nous les pasteurs. Nous sommes de bons chrétiens vous savez que nous sommes des bons chrétiens. Alors comment que ça ne se fait que tant de bon chrétiens ne passent pas une bonne chrétienté. Il faut qu'il y ait quelque chose qui ne marche pas. Si vous nous envoyiez, si seulement vous vouliez nous envoyer l'une de vos saintes. Il y en a bien encore. On dit qu'il en a. On en

voit. On en sait. On en connaît. Mais on ne sait pas comment que ça se fait. Il y a des saintes, il y a de la sainteté, et ça ne marche pas tout de mème. Il y a quelque chose qui ne marche pas. Il y a des saints, il y a de la sainteté et jamais le règne du royaume de la perdition n'avait autant dominé sur la face de la terre. Il faudrait peut-être autre chose, mon Dieu, vous savez tout. Vous savez ce qui nous manque. Il nous faudrait peut-être quelque chose de nouveau, quelque chose qu'on n'aurait encore jamais vu. Quelque chose qu'on n'aurait encore jamais fait. Mais qui oserait dire, mon Dieu, qu'il puisse encore y avoir du nouveau après quatorze siècles de chrétienté, après tant de saintes et tant de saints, après tous vos martyrs, après la passion et la mort de votre fils. Enfin ce qu'il nous faudrait, mon Dieu, il faudrait nous envoyer une sainte.... qui réussise.

Zoo bad zijne ziel door Jeannette. Als antwoord werd hem de deugd gewezen, die alle zieke zielen genezen heeft:

La foi que j'aime le mieux, dit Dieu, c'est l'espérance.
Une couronne a été faite une fois, c'était une couronne d'épines.
Et le front et la tête ont saigné sous cette couronne de dérision.
Et le sang perlait par gouttes et le sang s'est collé dans les cheveux.
Mais une couronne aussi a été faite, une mystérieuse couronne.
Une couronne, un couronnement éternel.
Toute faite, mon enfant, toute faite de souples rameaux sans épines.
De rameaux bourgeonneux, de rameaux de fin mars.
De rameaux d'avril et de mai.
De rameaux flexibles et qui se tressent bien en couronne, sans une épine.
Bien obéissant, bien conduits sous le doigt.
Une couronne a été faite de bourgeons et de boutons.
De bourgeons de fleurs comme un beau pommier, de bourgeons de feuilles, de bourgeons de branches.
De bourgeons de rameaux.
De boutons de fleurs pour les fleurs et pour les fruits.
Toute bourgeonnante, tout boutonnante une couronne à été faite.
Mystérieuse.
Toute éternelle, toute en avance, toute gonflée de sève.

Toute embaumée, toute fraîche aux temps, toute tendre et embaumante.
Toute faite pour aujourd'hui, pour en avant, pour demain.
Pour éternellement, pour après-demain.
Toute faite de pointes menues, de pointes tendres, de commencements de pointes.
Feuillues, fleuries d'avance,
Qui sont les pointes des bourgeons, tendres, fraîches,
Et qui ont l'ardeur et qui ont le goût de la feuille et de la fleur.
Le goût de la pousse, le goût de la terre.
Le goût de l'arbre.
Et par avance le goût du fruit.
D'automne.
Pour calmer le pauvre front battant de fièvre, chargé de fièvre,
Afin de rattraper, afin de revaloir le couronnement de dérision,
Pour adoucir, pour apaiser, pour calmer, afin de rafraîchir les tempes battantes,
Les tempes fiévreuses.
Le front ardent, le front fiévreux.
Lourd de fièvre, les tempes chaudes, la migraine et l'injure, et le mal de tête et pour calmer la dérision même.
Pour apaiser, pour embaumer, pour étancher le sang qui se collait dans les cheveux.
Une couronne aussi a été faite, une couronne de sève, une couronne éternelle,
Et c'est la couronne, le couronnement de l'espérance.
De hoop leerde hem bidden:
Ma petite espérance est celle
qui s'endort tous les soirs,
dans son lit d'enfant,
après avoir bien fait sa prière,
et qui tous les matins se réveille et se lève
et fait sa prière avec un regard nouveau.

Het gebed verlichtte zijn geest en deed hem het wonder zien der openbaring, een wonder door eenvoud en door grootheid beide.

Rien n'est aussi simple que la parole de Dieu
Il ne nous a dit que des choses fort ordinaires
Très ordinaires.
L'incarnation, le salut, la rédemption, la parole de Dieu.

Trois ou quatre mystères.
La prière, les sept sacrements.
Rien n'est aussi simple que la grandeur de Dieu.
Il nous a parlé sans détours ni embrouillages,
Il parlait tout uniment, comme un simple homme,
tout crument, comme un homme dans le bourg,
Un homme dans le village.
Comme un homme dans la rue qui ne cherche pas des mots
et qui ne fait pas des embarras.

En toch werden zijn woorden niet begrepen. Voorwaar Ik zeg u: Indien gij u niet bekeert en wordt als kleine kinderen, zult gij het rijk der hemelen niet binnengaan. (Matt. 18).

Kinderen weten, dat ze niet alles begrijpen kunnen en daardoor begrijpen ze meer dan groote menschen. Ze leven gelukkiger, omdat het leven voor hen vol is van romantiek het meest gewone in het dagelijksche gedoe is voor hen vol verrassingen en vol geheimenissen. Daarom heeft ook voor hen het bovennatuurlijke niets vreemds en sluit het volkomen aan bij hun gedachtensfeer. Als groote menschen meenen, dat ze alles begrijpen moeten en alleen dat in hun sfeer mogen binnenlaten, wat ze redelijk hebben verwerkt, dan begrijpen ze het belangrijkste van alles niet, n.l. zich zelf. Dan weten ze niet, dat het weinige dat ze wel begrijpen, niet in vergelijk komt met het vele dat ze niet begrijpen en niet begrijpen kunnen. In hun zelfgenoegzaamheid verstoren ze hun eigen orde, snijden ze hun geluk roekeloos den weg af. In die sfeer sterven de idealen en het romantische, zoowel in de natuurlijke als in de bovennatuurlijke orde.

Péguy wilde de mysteries van het Christendom in zich opnemen. Daarom dichtte hij vooraf zijn mystère des saints innocents.

On envoie les enfants à l'école, dit Dieu.
Je pense qui c'est pour oublier le peu qu'ils savent.
On ferait mieux d'envoyer les parents à l'école.
C'est eux qui en ont besoin.
Mais naturellement il faudrait une école de moi.

Et non pas une ècole d'hommes.
On croit que les enfants ne savent rien.
Et que les parents et que les grandes personnes savent quelque chose.
Or, je vous le dis, c'est le contraire.
(C'est toujours le contraire.)
Ce sont les parents, ce sont les grandes personnes qui ne savent rien.
Et ce sont les enfants qui savent.
Tout.
Car il savent l'innocence première
Qui est tout.
En God zeide:
Rien n'est beau comme un enfant qui s'endort en faisant sa prière, dit Dieu.
Je vous le dis, rien n'est aussi beau dans le monde:
Je n'ai jamais rien vu d'aussi beau dans le monde.
Et pourtant j'en ai vu des beautés dans le monde.
Et je m'y connais. Ma création regorge de beautés.
Ma création regorge de merveilles.
Il y en a tant qu'on ne sait pas où les mettre.
J'ai vu des millions et des millions d'astres rouler sous mes pieds comme les sables de la mer.
J'ai vu des journées ardentes comme des flammes.
Les jours d'été de juin, de juillet et d'août.
J'ai vu des soirs d'hiver posés comme un manteau.
J'ai vu des soirs d'été calmes et doux comme une tombée de paradis.
Tout constellés d'étoiles.
J'ai vu ces coteaux de la Meuse et ces églises qui sont mes propres maisons.
Et Paris et Reims et Rouen en des cathédrales qui sont mes propres palais et mes propres châteaux.
Si beau que je les garderai dans le ciel.
J'ai vu la capitale du royaume et Rome capitale de chrétienté.
J'ai entendu chanter la messe et les triomphantes vêpres.
Et j'ai vu ces plaines et ces vallonnements de France.
Qui sont plus beaux que tout.
J'ai vu la profonde mer et la forêt profonde, et le coeur profond de l'homme.
J'ai vu des coeurs dévorés d'amour.
Pendant des vies entières.
Perdus de charité.

Brûlant comme des flammes.
J'ai vu des martyrs si animé de foi.
Tenir comme un roc sur le chevalet.
Sous les dents de fer.
(Comme un soldat qui tiendrait bon tout seul toute une vie.
Par foi.
Pour son général (apparemment) absent).
J'ai vu des martyrs flamber comme des torches.
Se préparant ainsi les palmes toujours vertes.
Et j'ai vu perler sous les griffes de fer.
Des gouttes de sang qui resplendissaient comme des diamants.
Et j'ai vu perler des larmes d'amour.
Qui dureront plus longtemps que les étoiles du ciel,
Et j'ai vu des regards de prière, des regards de tendresse,
Perdus de charité.
Qui brilleront éternellement dans les nuits et les nuits.
Et j'ai vu des vies tout entières de la naissance à la mort.
Du baptême au viatique,
Se dérouler comme un bel écheveau de laine.
Or je le dis, dit Dieu, je ne connais rien d'aussi beau dans tout le monde.
Qu'un petit enfant qui s'endort en faisant sa prière sous l'aile de son ange gardien.
Et qui rit aux anges en commençant de s'endormir.
Et qui déjà mêle tout ça ensemble et qui n'y comprend plus rien.
Et qui fourre les paroles du Notre-Père à tort et à travers pêle-mêle dans les paroles du Je vous salue Marie.
Pendant qu'un voile déjà descend sur ses paupières.
Le voile de la nuit sur son regard et sur sa voix.
J'ai vu les plus grands saint, dit Dieu. Eh bien je vous le dis.
Je n'ai jamais rien vu de si drôle et par conséquent je ne connais rien de si beau dans le monde.
Que cet enfant qui s'endort en faisant sa prière.
(Que ce petit être qui s'endort de confiance).
Et qui mélange son Notre-Père avec son Je vous salue Marie.
Rien n'est aussi beau et c'est même un point.
Où la sainte Vierge est de mon avis.
Là-dessus.
Et je peux bien dire que s'est le seul point où nous soyons du même avis. Car généralement nous sommes d'un avis contraire
Par ce qu'elle est pour la miséricorde.
Et moi il faut bien que je sois pour la justice.

Moeilijk is 't uit de mysteries deelen te citeeren, op gevaar af alles over te schrijven. Wie zijn wil er aan overgeeft, wordt meegesleept en leest door tot het einde en is verbaasd dat 't boek uit is. Men moge de stijl afkeuren, men moge niet sympathiseeren met de eigenaardige zegswijzen, onmogelijk is het geen bewondering te hebben voor de grootheid en de sterkte, waarmede deze ziel zich zelf heeft gezocht en gevonden in God. De mysteries van Péguy zijn de tragedie van zoo menigen modernen mensch. Dat zoovele jongeren hem hun vader hebben genoemd, doet vermoeden, dat in de oogenblikken, waarop ook zij de stormen voelden aankomen, zij in hem den mensch vonden, die hen kon begrijpen en die hen helpen kon met al de kracht van zijn ziel. De eigenwaan der wereld heeft zoo velen bedeesd gemaakt voor hun eigen geloof. Péguy hoonde de hoogmoed der wereld: ‘Wij stellen er prijs op, het te zeggen, dadelijk te zeggen: wij zijn even bêtes als St. Augustinus en als St. Paulus, als St. Lodewijk en St. Franciscus en als Jeanne d'Arc en waarom zou ik 't niet zeggen als Pascal en als Corneille.... De eenvoudigste priester in de minste der Fransche parochies geeft en de minste der geloovigen ontvangt het zelfde lichaam van Jezus, Corpus Domini nostri, als St. Augustinus en St. Paulus gaven en ontvingen, als St. Lodewijk en St. Franciscus, Jeanne d'Arc, Corneille, Pascal.... Men prentte dit idee zich wel in.... dat wij eens vooral bêtes zijn, even bête als St. Joh. Chrysostomus’. Péguy heeft zijn mysteries niet verder mogen vervolgen dan tot de onnoozele kinderen. Of God hem de deur der Kerk reeds heeft open gedaan, wij weten het niet. Deze strijder, die geleden en gestreden heeft voor zijn overtuiging, is gevallen, toen hij moedig zijn troepen aanvuurde. De moed in een eerlijken strijd is een deugd naar oud-christlijke gedachte en zeker naar die van Péguy.

Delft.
E. BEEKMAN.

De moeder

IV

EEN vlaag van stemmen klinkt op uit het onderhuis. Vlak achter z'n moeder komt Jules de trap af. Ze vinden de gang vol, Tila bezig tante Barbe en d'r twee dochters te verwelkomen, die zich bij elke beweging stooten tegen de blutterige kalkmuren.

Tante Barbe met de keelbanden van haar lichtpaarsen hoed los komt amechtig d'r zuster op beide wangen zoenen. Nu ze eindelijk het eerste zal binnengaan, woelt ze zich onverwacht uit het kluwen nogeens terug naar den drempel.

‘Désiré! vlak hiernaast, zei ik. Bij Schijns. Zeg maar dat 't van ons is’ roept ze hoog en heesch d'r zoon toe, die juist het gebit van den zwaren ruin heeft losgegespt en gereed staat met de hand aan den kopteugel om het gespan naar de aangeduide stalling te rollen. De fonkelnieuwe dogkar glanst de deur langs.

‘Wel, wel’ gaat het in 't gangetje voort, ‘wat een plezier u in goe-gezondheid weer te zien’, en nu ze allen, tante Barbe aan 't hoofd, om de tafel zitten, is er nog geen einde aan de plichtplegingen. Heel de herfst en winter herleven met alle kwalen en gebeurlijkheden die ze op Berghof brachten.

Jules, altijd achteraf, nu tegen 't grijs en paars behang aan, staat met de handen in de zakken naar de groote taarten, de besuikerde vlaaien te zien, tot z'n blik weer zwerft naar z'n twee grootgeworden nichten, die toevallig tegelijk den blik wat schichtig langs hem laten dwalen.

‘En die Jules!’ roept tante Barbe daar uit, ‘z'n examen gedaan!’

‘En al geplaatst, Barbe!’ komt ineens moeder los, ‘hier in Vlake geplaatst. Sinds eergister.’

Tante Barbe zeilt op hem af ‘Proficiat!’ en hij moet wegbuigen om d'r kus te ontgaan, d'r kwalijken kus dien hij als klein kind reeds duchtte. Van haar stoel roepen ook de nichten ‘proficiat Jules!’, de jongste preutsch, de andere, Leonie, met 'n verlegen lach.

‘Och, zoo'n examen, dat is immers niks geen wonder’ mompelt Jules. Maar hij zal nu mee aan de tafel komen, tante zelf schuift een stoel tusschen Leonie en Poldien in, en als hij daar wat ongemakkelijk zit, is het weer tante Barbe die hem van den overkant der tafel met zelfgenoegzaam geknik begint uit te hooren over dat examen en die benoeming. Hij kan niet anders dan er wat minachtend over praten. Tot z'n moeder geërgerd er tusschen komt: ‘Ge hoeft je zoo klein niet te maken, jongen. Iedereen weet, dat je die benoeming dubbel en dwars waard zijt’. En dan tot d'r zuster: ‘'t Is dat leeren nog niet alleen, Barbe, maar vioolspelen als hij kan!’

‘Is toch waar!’ schroeft Barbe d'r geslonken verrukking weer op, ‘maar Jules, laat ons dat eens hooren.’

‘Ik kan 't niet, als er iemand naar luistert,’ wrevelt hij verlegen. Maar Tila komt met de groote geurende koffiekan en aller aandacht is alleen nogmaar voor 't koffieschenken en 't aansnijden der vlaaien.

Voor het ronddienen begint, komt ook Désiré binnen, die vooral Jules met veel luidruchtigheid begroet: ‘Wel jongen, en weer terug buiten?’

Jules' hand kneust bijna in Désiré's groven greep, maar nu de neef tusschen Poldien en Tila's plaats zich neerlaat, begint Jules te bekomen van z'n afschrik voor dien zonverbranden reus. Herinneringen leven op, nu hij dien veertien jaar oudere weerziet. Hij begint te vragen over Berghof, over de paarden en koeien, over knechten die hij er tot z'n vijftiende jaar heeft gekend.

Meer verdeeld gaat nu het gesprek tot kalmer gekeuvel bezinken, en telkens weer zijn de tassen vol geschonken, de telloren belegd met een nieuw puntig stuk van het baksel. Tila is vol bedrijvigheid, ze hipt achter de stoelen om los en lenig met de schotels langs de gasten heen. Ze praat met tante Barbe, met Poldien, plaagt Jules dat hij daar zoo goed zit, ondervraagt Désiré of hij nu nogal geen meisje heeft, stechelt tegen Leonie, die almaar weten wil met wien ze verleden kermis toch zoo lang wegbleef.

‘Stil maar, stil maar, met wat geduld gaat ge 't hooren binnenkort.’

De meisjes steken de hoofden bijeen.

‘Tila’ waakt moeder ‘zorg voor tante Barbe.’

‘Hebt ge wat in 't zicht, kind?’ informeert deze vertrouwelijk, nu Tila bij haar is met den taartschotel.

‘Zou 't mijn tijd niet worden?’

‘D'n moeder was dertig en ik negentien, toen we trouwden.’

‘Tila kan best nog vijf, zes jaar wachten. Dan weet ze beter wat ze doet.’

‘Nou, Mathield, ik zou ze maar laten begaan, als ze 't goed kan doen en naar d'r zin.’

Tila is alweer de kamer uit om versche koffie. Moeder Severiens voelt lastig gevraag komen en luistert daarom ineens met veel aandacht naar de jongelui.

‘Treeske had ons gevraagd,’ flapt Leonie. ‘We waren samen met haar op pensionaat die twee jaar’ legt Poldien uit aan Jules.

‘Gevraagd op Vlakerhof? en toch naar hier gekomen? Dat apprecieer ik’ zegt moeder Severiens welgemeend.

‘Alsof we uw huis zouden voorbijgaan!’...

‘Toch moeten ze zich ook op Vlakerhof laten zien. Wat zegt gij, Mathield?’

‘Dat zou wel dienen... Dat ze er allemaal samen heengaan en Treeske halen.’

‘Goed, goed’, roepen de meisjes ‘ook Jules en Désiré mee’....

‘En Tila’ vult moeder Severiens aan.

‘Neen, ik blijf hier.’

‘Ge gaat mee, kind, wat hier te doen is, kan wel wachten.’

‘'t Is voor alles beter dat ik hier blijf’ weert Tila.

‘Ze heeft een afspraak!’ plaagt Leonie.

‘Niks van afspraken.’

Tila haalt de schouders op bij d'r moeders straffen blik. De anderen staan al klaar. ‘Kom nou’ bromt Désiré. ‘Hij

verlangt om bij Treeske te zijn' snebbelt Poldien tegen d'r bonkigen broer op.

'Geen wonder' lispelt Barbe. Verschrikkend ziet moeder Severiens haar aan. Naast haar verschuift de andere zich op haar stoel, zit daar waardig en breeduit in d'r zwart zijden kleed, ooren, hals, boezem, polsen glimmend van goud.

'Tot meteen' roepen de nichtjes uit de gang. 't Is ineens leeg, doodstil.

Moeder Severiens heeft wel gehoord dat Tila achterbleef, den winkel doorging. Nooit heeft ze zoo scherp alles gehoord en gezien als dezen middag.

'Ik mag lijden, dat het wat geeft met Désiré en dat van Bormans,' begint Barbe.

'Zoo, zoo' knikt zij. Ze zoekt te glimlachen, maar 't doet pijn.

'Ik zeg maar: niet voor niets zoo'n toenadering van hun kant. 't Is den eersten keer, dat de meisjes er gevraagd worden. En 't wordt Désiré z'n tijd. Hij moet zich eens eindelijk gaan vestigen. Groot Haelen komt leeg. Op 'n hof hoort een vrouw. We dachten eerst niet aan Treeske Bormans. Nu ze alevel zelf beginnen te nooden.... Ik zeg, hij kon het slechter doen. Maar, wie heeft Tila toch aan de hand? Iets uit de stad?'

'Zij?.... Fratsen. Ge moet dat niet voor ernst nemen'...

'Anders, als 't vuur eenmaal aan 't branden is'...

'Kom, als ge wilt gaan we den tuin eens in.'

'En dan moet ge onderwijl hier eens luchten, Mathield. 't Is toch al zoo smal en zoo klein, en die sigarenrook. Ja, als Désiré aan 't dampen is'....

En nu moeder Severiens gedwee het tuinraam heeft opengezet, Barbe weer: 'Ge zult eens zien bij ons, we hebben den muur tusschen de zaal en de zitkamer doorgebroken met een schuifdeur.'

'Er is sinds Paschen twee jaar dan al veel nieuws op Berghof. Verleden zomer de piano, nu 'n suite, en ookal dat mooie heerengerij.'

'Jongemeisjes fleuren den boel op. Ge zult eens zien die zaal bij ons.'

Ze drentelen den winkel door, Barbe vertelt wonderen over d'r nieuwe meubels. In de keuken zit Tila voor de kast geknield, zet bierglazen op een blad. Ze ziet op. ‘Gaat ge eens wandelen?’

‘En gij niet met de jeugd mee, kind?’

‘Er is zooveel te doen, tante Barbe. Ik moet binnen opruimen.’ Ze is al weg met d'r bladvol.

De twee zijn voortgedrenteld. Moeder Severiens houdt de handen tegen 't middel in elkaar gevouwen. Ze praat, al hoort ze d'r eigen stem dof, al voelt ze wel hoe al d'r bloed is teruggeloopen naar d'r hart en hoe ze bleek en beverig is van onrust. Maar ze praat en ze begint te wijzen, wil ze zelf zien, die wonderen van haren tuin waarover ze vertelt.

‘En zie eens dat regelatenboompje.’

‘'t Staat er nog niet lang.’

‘Een en al bloesem. Bijen er omheen met zwermen.’

‘En de peren?’

Bevroren begin April. Maar de lelies... Zie eens, over een week staan ze open.’

‘Altijd nog die lelies. Zalf voor heel Vlake’...

‘Waarom niet? Ook kamillen. Zie maar. Van 'n uur ver komen ze hier kamillen halen.’

‘Ik zou ze danken. Maar gij doet dat natuurlijk voor de klandizie.’

‘Ge weet toch wel, dat ik ook in Eeldert al’....

‘Da's waar’...

Ze zitten nu naast elkaar op 't smalle priëelbankje, allebei met de handen in den schoot gevouwen, en turen al pratend over de bessestruiken, de aardappelbedden en boonenperken, over al dat prille Pinkstergroen. Een merel fluit in den appelboomgaard. Uit de heg kwetteren jonge musschen neer op het boonenbed, maar eer iemand in de handen kan klappen, roef, alweer verder, de zijhaag over. Barbe praat over beider kinderjaren, en hoe Mathield in alle Eeldertsche tuintjes met zaad, scheuten en afzetsels bezig was tot heel Eeldert een-en-al bloemen werd.

‘Weet ge dat nog?’ knikt Mathield oplevend. Dan ineens: ‘Maar ik zou 't nog vergeten, - we gaan 't huis koopen, Barbe! Binnen het jaar koopen we van Schijns 't huis.’

‘Wat ge toch zegt!’

Moeder Severiens hoort in die verwondering ineens weer de heimelijke wangunst, die ze altijd gehoord heeft den enkelen keer als ze Barbe eens over 'n heel bijzondere blijdschap kon vertellen. Hoe kan 't? Iemand die alles heeft wat ze wenscht, en toch nog jaloersch op d'r arme zuster?.... Ze weet dat Barbe nu aan 't uitrekenen is, hoe ze 't geld wel heeft bijeengekregen.

Ze zitten verstild. Achter de heggen spoelt de Geul. Maar daar schalt en bonst ineens midden uit het dorp de muziek op.

‘Men zou hier vergeten dat 't kermis is’ smaalt Barbe.

‘We zullen liever weer binnengaan’ poogt moeder Severiens te zeggen, maar haar stem heeft geen klank. Ze is te boos op Barbe, te bang voor wat er gebeuren moet binnen... Tila?... Hoe moet 't toch?... Tranen kroppen in haar keel. Ze weet niet of het van wrok of van onrust is.

Naast haar op drentelt d'r zuster mee langs het smalle pad, pratend over de boomgaarden van Berghof, over de heuvelwei die ze bijkochten, den nieuwen stal dien ze bouwen gaan. Het tuintje hier met de twee ziekige oude perelaars en het onnoozele regelatenboompje begint zoo eng en armzalig te lijken.

Maar eer ze voorbij de bessestruiken zijn, komt Tila op den drempel der achterdeur en roept gejaagd ‘Moeder!’ Als ze de twee ziet naderen, is ze alweer verdwenen. ‘Ze zullen teruggekomen zijn,’ onderstelt Barbe.

Moeder Severiens zwijgt, kan alleen nog maar denken: ‘Hoe is 't mogelijk dat ik toch loopen kan en al dichter en dichter bij 't huis kom?’

‘Zijt gij niet goed?’ vraagt d'r zuster.

‘Hoezoo?’ 't Doet pijn dat woord er uit te brengen.

‘Ge ziet zoo bleek.’

‘De warmte misschien’... Niets mag die Barbe merken

van den angst die al feller en feller haar hart omnijpt. En als 't waar is, als die Curvers daar binnen staat... O God... wat moet ze dan toch doen? Niets mag die Barbe ervan merken, dat zij niet eens meer meester is in d'r eigen huis, over d'r eigen dochter.

Mèt dat ze nu de keuken binnenkomen hoort ze vroolijke stemmen uit het voorhuis. ‘Ziet ge wel, daar zijn ze alweer!’ en nieuwsgierig dringt Barbe haar haastig voor. ‘Alleen maar de anderen?... ja, dan’... Maar eer ze den tijd heeft te bedaren, is moeder Severiens achter d'r zuster in de kamer en komt uit de volte, waartegen ze verward aanblikt, ineens Treeske Bormans blij en blozend op haar af: ‘Madame Severiens’... ‘Gij, kind? wat een plezier u hier te zien, wat een plezier.’ Ze heeft allebei de handen van het meisje in de hare, moet zich weerhouden om haar niet nog dichter naar zich toe te trekken. Maar dat de tranen haar uit de oogen springen en haar handen bevend en al te innig die van Treeske blijven drukken, ze kan het niet helpen. Treeske is er verlegen mee en begint snel en toch telkens haperend: ‘Moeder laat vragen, of gij en madame van Berghof haar de eer wilt aandoen mee naar de muziek te gaan, zij en de anderen wachten u in de wei.’

En als moeder Severiens zonder spreken maar glanzend d'r hoofd begint te schudden, voegt Treeske eraan toe: ‘Ge moet het niet kwalijk nemen dat we u niet eerder noodden. Moeder meende dat ge misschien liever met uw eigen gezelschap bleeft. Maar nu ze toch allemaal met ons meegaan’...

‘Kindlief, da's voor de jeugd. Iemand als ik en die zoo gewend is thuis te blijven... Moeder is welbedankt en gij ook, Treeske, lief is het. Maar als m'n zuster soms... Barbe, gij?... voor mij hoeft ge 't niet te laten.’

‘Dien enkelen keer dat ik naar Vlake kom, is 't om met Mathield samen te zijn, dat begrijpt ge wel, juffrouw Treeske. Anders’... Barbe put zich uit in honingzoete plichtplegingen, laat wel hooren dat zij bij de familie van Vlakerhof zich beter zou thuisvoelen dan hier, neemt Treeske ineens heelemaal in beslag.

‘Moeder’, dat is Tila's stem weer met dien ongewonen hoogen, heerscherigen toon. Ze is uit een groepje van vier bij 't voorraam weggetreden, steekt den arm door den linker van haar moeder: ‘kom nu mee.’ Ze dwingt haar met zich tusschen de stoelen en tafel door.

Verward ziet moeder Severiens naar die drie wachtenden, Leonie, Désiré, en naast hem, bijna even groot, maar jonger en slanker, heerachtig in z'n grijs pak, 'n blonde jongen. Los, den stroohoed in de hand, doet die een stap naar haar toe: ‘Ha, madame Severiens’... Hij praat niet het zangerig boersch van de anderen, hij praat zooals Jules is gaan spreken in de stad. Ze hoort z'n spraak en ziet z'n waterige blauwe oogen, die bij haar doordringenden blik wat verwazen. ‘Mij kent ge niet, geloof ik.... Curvers, Louis Curvers,’ en in één adem gaat hij door ‘Ge vindt het immers goed dat ik uw dochter kom halen?’ - ‘Moeder weet er alles van,’ giegelt Tila om elk antwoord vóór te zijn, en Louis praat door, hoe hij de anderen ontmoette op hun thuisweg en zich bij hen aansloot. - Leonie en Désiré staan verwonderd te wachten....

Moeder Severiens lippen beven. Ze zou 't willen uitkrijten: ‘Weg uit m'n oogen, weg uit m'n huis!’ maar ze vermag niet één woord te zeggen van alles wat haar hart doorstormt. Als vóór haar Leonie en Désiré maar niet stonden met hun verholen spotlach, achter haar Barbe, wier nieuwsgierigen blik ze door d'r rug voelt boren. Als de kamer maar niet zoo stikkensvol was en al die oogen maar niet keken....

Wat heeft ze geantwoord? Ze hoorde zich zelf iets stamelen: ‘Tila moet het weten.’ Heeft zij dat gezegd? Ze moet wel geantwoord hebben, want om haar heen is het als een herleving, achter haar en om haar roezen de stemmen weer en het wachtend staroogen heeft haar losgelaten.

‘Zullen we dan maar gaan?’ 't Is Désiré's stem die 't gezwatel overdreunt.

‘Ja, kom! De muziek zou gedaan zijn, eer wij er waren.’ Gegrap, meisjesgelach. Désiré dringt met z'n breede schouders naar de kamerdiepte. Hem naoogend ziet moeder Severiens

daar bij 't open achtervenster voor de zomersche groen en gouden licht- en schaduwspelingen van den tuin en de verte, Jules en Treeske, zij buigend over het kozijntje en hij naast haar, wijzend naar 't pruimeboompje, naar den bongerd van Schijns, naar de seringestruiken en de achterheg. Achter hem staan leunend tegen de eikenkast Barbe en aan haren arm Poldien; ze kijken ook, maar spijtig en spottend, zoo heel anders dan Treeske, die wel den zonnigen tuin met alles wat er in en om is met haar oogen zou willen indrinken en lichtend nu zelve naar Jules opziet....

Als een schaduw komt op dit eigen oogenblik Désiré zich tusschen die twee en moeder Severiens' blik stellen, Désiré die Treeske den arm biedt en nogeens met z'n onbehouwen gelach heel de kamer doet dreunen. ‘En wie nu mee wil, die komt óns maar na!’

Hij voorop met Treeske, die tegenstribbelend tochmaar lacht en meegaat en ook door de kamer roept: ‘Ja kom, de tafel van Vlakerhof staat leeg in de wei.’ De anderen voegen zich bijeen, Jules tusschen Leonie en Poldien, achter hen Tila met Curvers, die op de stoep zijn arm door den haren steekt. Schouder tegen schouder, zij 't hoofd naar hem op, hij de oogen naar haar neer, volgen ze de anderen langzaam.

‘Nou!’ lacht Barbe, veelbeteekenend snuffelend, terwijl ze hen naoogen op de stoep: ‘Da's met die twee meer dan fratsen zooals gij zegt. Wie is die jongeman?’

Mathield haalt nogeens de schouders op.

‘Nou?’

‘Curvers.... Louis Curvers.’

‘Uit 't hotel?’

‘Hij is altijd in de stad geweest.’

‘En nu?’

‘Hij wil zich hier vestigen, 'n fietsenzaak. Ze zijn voor hem een huis aan 't bouwen.’

‘Ze hebben geld, hé?’

Tila's moeder knikt, even stroef als ze praat.

‘Waarom zijt gij er tegen?’

‘Tegen?... och’....

‘Ge kunt al niet beter voor Tila verlangen, dunkt mij.’

‘Zullen we den weg eens opwandelen?’ Moeder Severiens wijst naar de vaantjes, die aan hun witte paaltjes langs de heg rijen, wijst over de heg heen naar den heuvelrand waar vanmorgen de processie is gegaan, vertelt hoe die boven om Vlake trekt en vandaar daalt naar den Daversbosschen weg Anna Manders' winkel voorbij. Ze praat om het vragen en het zwijgen te voorkomen. Ze schuifelen voetje voor voetje verder, en zij kijkt soms schuin op Barbe neer, die heelemaal niet naar haar luistert, al mompelt ze soms verstrooid: ‘wat ge toch zegt,’ in haren paaschbesten pronk bijna te deftig en te welgedaan om haar zuster te kunnen zijn, en wier kralende oogen door hun smalle spleten schattend gluren naar 't gedoe van Schijns.

Nu staan ze onder de eerepoort op den hoek, waar de processie van den grooten weg af het grintpad bergop nam. Vier wit en blauwe met dennenslingers omwonden palen, boven verbonden door een kruis van omwingerde latten dat een groote vergulde kroon draagt. Festoenen van dennengroen met papieren rozen dalen in sierlijke bochten uit die kroon neer, opgetrost halvelings de zijpalen. En waar die festoenen uit de kroon ontspruiten, hangt als middelpunt en bedoeling van heel den opbouw een witte duif te zweven met de kartonnen vleugels wijd open, een zegenende duif die met roodglazen oogen star op haar beiden neerkijkt. ‘Zoo staan er vier poorten in Vlake, elk weer anders, maar deze met de kroon is wel de schoonste’ legt moeder Severiens uit, terwijl ze ongemerkt d'r zuster poogt mee te troonen den heuvelweg op. Want hoe anders den middag om te komen, als ze niet wat blijven wandelen?

Te weerszijden liggen groote velden met opgeschoten koren, dat al blond in de aren is. Moeder Severiens bukt naar 'n klaproos tusschen de schriele halmen. Ze draagt die mee tusschen de vingerspitsen en telkens streelt haar blik langs dat zomersche rood. Ze hoort over het koren de zoelte

ritselen en ziet het grasvan de bermen diepgroen als wak mos. De losse bermboschjes werpen breeduit bleeke schaduwen over het grintpad, 'n ijle wilderozestruik hier, verderop dichter en breeder een eenzame meidoorn overrankt door kamperfoelie en meelkruid, overal de warnesten van de bloeiende bramen. Zwaluwen vliegen in schielijken zigzag omlaag, omhoog het koren en het pad over. Onvindbare leeuweriken hangen in de hooge klaarten te zingen. En juist wieken met kalmen slag twee kraaien aan....

Moeder Severiens moet zich omwenden om ze na te oogen en wijst Barbe hoe ze recht naar hun nest in de canadassen van de Geulbeemden vliegen. Maar langs die verre loovertoppen zien ze tegelijk den zonsondergang, die achter de heuvels rood en oranje staat te laaien en wijdheen het dal met goudnevel doorgloort. ‘Pinkstervuur,’ prevelt Mathield haar zuster vergetend. Er klaart iets door haar gedachten, waarvoor ze woorden zoekt, ze kan niets dan zuchten ‘wat is toch een mensch’ ze zou willen bidden.

Maar een stoot tegen d'r arm doet haar opzij zien. ‘Hoor!’ zegt Barbe met den vinger op. Van ver toont muziek aan, een zoevend geklank dat hier over 't ritselig koren komt verzwerven. ‘Is dat in de wei?’ - ‘'t Moet wel, en toch is de wei heel aan den Eeldertschen weg.’ - ‘Ik heb de Vlaker wei nog nooit gezien.’ - ‘Ja’.... zucht Moeder Severiens. En ineens is alle kommer weer wakker in d'r hart, alle kommer van vroeger en nu. Ze heeft na Barbe's bruiloft niet veel feest meer gevierd, zij! Ze heeft niet één keer d'r zuster naar de Vlaker feestwei kunnen brengen. Ze was er te arm voor en ook te verdrietig. Maar wat beteekent al dat voorbije? Verdriet als vandaag was er nog nooit. Als ze er aan denkt.... maar dat wil ze niet.... hoe zou ze anders den dag met Barbe ten einde krijgen? En toch ziet zij aldoor Tila met dien Curvers.... al praat ze dan en wijst ze en kijkt ze en doet ze alles om 't niet te zien. De pijn zit in d'r hart, ze voelt 't wel: als ze straks eindelijk vrij en alleen is, zal die als een koorts haar doorschudden.

Ze wandelen terug onder de zegenende duif door. Ze komen thuis en zitten neer ieder aan een kant van 't open voorraam. Ze kijken uit. En weer praat Barbe openhartig door d'r eerzuchtige nieuwsgierigheid, over Désiré en Treeske, z'n kansen wikkend en wegend, over de familie Bormans en haar vertakkingen d'r zuster uitvragend. Berghof staat in grooter aanzien dan Vlakerhof, dat is zeker. Vlakerhof is ouwerwetsch en deftig, maar het land en het vee haalt nog niet het derde deel van het hunne. Leekens' ambitie is heel den omtrek in eigendom te krijgen en voluit de eerste te zijn en te blijven. Bormans doet zoomaar aan, hé? Twee zoons? en allebei in 't bedrijf? en Treeske 't eenig verwend dochtertje? o maar dat leert wel aan, zij-zelf kende niets van den boerenstiel en heeft ze niet met eere Berghof bestierd tot vandaag den dag?

Moeder Severiens praat maar mee. Ze heeft immers gezien hoe Treeske straks naar Jules opkeek! Vreemd, dat ze daardoor alleen Barbe's plan zoo onnoozel vindt.

Maar nu 't weer op die van Curvers komt, is 't of wespen haar steken, erger, of al haar gedachten daarover ook in haar een zwerm wespen zijn, die nu opvliegt en gonst en steekt en haar kwelt. Haar hoofd begint er van te gloeien. ‘Ja, twee zusters heeft ie. Ook 'n broer. Tot vijftig en meer logés zomers. Ze leven er goed van. Doen in alles mee met de eersten van 't dorp’.... Ze hoort haar eigen stem effenaf zoo op alles antwoorden. Merkt Barbe 't toch hoe ze haar pijnigt met dat gevraag? En nu: dat Jules maar z'n best moet doen om een van die zusters.... ‘Och wat!’.... Moeder Severiens staat met een ruk op. Ze krampt de nagels in de handpalmen en steunt op 't kozijn als om uit te kijken. D'r hart slaat onstuimig, zóó dat 'r adem vastzit. D'r slapen bonzen en 'n duizel van rood en geel vuur maakt haar blind, oogenblikken lang. ‘Niets laten merken, niets!’ dat is het eenige wat haar staande en stil houdt.

‘Wat is er toch te zien?’ vraagt Barbe, alsof er niets omging tusschen haar tweeën. Moeder Severiens wijst naar een sjees

die voorbijrolt den kant van Daelhoven op, en zinkt op haar stoel terug om Barbe plaats te laten aan 't venster. 't Wordt drukker op den weg. Een tentwagen met heel een gezin erin hotst langs, de kinderen hebben papieren vlagjes waarmee ze haar zingend toezwaaien.

Ook troepjes te voet komen aan, kermisgasten uitgeleid door heel hun Vlaker verwantschap; moeders met den manden kinderwagen vol en het oudste drietal naast de piepende wielen op. Ook een der muzikanten met z'n hobo in den arm.

''t Is gedaan met de vreugd,' poogt moeder Severiens te schertsen. En nu ze in den duisterenden schemer wat rustiger is geworden, gaat ze de tafel dekken voor het avondeten, haalt uit de keuken schalen vol sneden mik, vol schijven vleesch aan.

Geroep vlak voor het huis doet haar nu ineens, voor ze kan weten hoe ze er kwam, naast Barbe op den voordeurdrempel staan.

'Daar zijn de kermishouders!' verwelkomt Barbe, omdat d'r zuster 't vergeet. Maar zij moet dat evengoed zien: hoe niet Tila en Curvers bij het groepje zijn, hoe Désiré norsch wegschuift achter de anderen heen, hoe Poldien verdrietig alleen staat, hoe enkel die drie, Treeske, Leonie en Jules de vroolijkheid meebrengen.

'Doe 't nou Jules,' zeurt Treeske, 'als Leonie 't toch zoo graag zou hebben.'

'Ik kan toch zoover niet met die viool slepen, heel tot Berghof.'

'Treeske komt immers ook luisteren,' gekt Leonie, 'voor haar zul je 't toch wel over hebben!'

Jules staat even verstrooid op Treeske neer te zien. Maar losjes wippend op z'n voetzolen lacht hij ineens luchthartig: 'laat ze danmaar den dansvloer in den boomgaard leggen, Leonie.'

'He bah Jules, niet om te dansen. Je weet immers wel beter,' proest Leonie met den voet op den grond stampend, 'Treeske, jij zorgt er voor dat hij komt, hoor!'

‘Leonie,’ maant d'r moeder, ‘kom liever binnen, 't wordt onze tijd.’

‘Komt binnen allemaal!’ noodt moeder Severiens. Er is weer blijklank in d'r stem. Ze treden al op de deur aan, alleen Treeske trekt zich terug. ‘Ze wachten thuis op me,’ wat hulpeloos kijkt ze de duisterige straat af.

‘Breng gij haar dan even tot Vlakerhof, Jules,’ bedisselt moeder Severiens na vergeefsch aandringen om haar over te halen. Een oogenblik daarna verdwijnen de twee den avond in.

Bij de tafel zitten Barbe en d'r meisjes zonder bijna 't avondeten aan te roeren, Poldien preutscher nog dan ze kwam, Leonie weggestooten uit d'r jolige pret-om-alles in de werkelijkheid die d'r moeder en zuster voor haar maken. Barbe? ‘Ze misgunt het me dat Treeske liever Jules dan Désiré ziet,’ weet moeder Severiens.

Buiten rolt Désiré de dogcar voor. Even gromt hij door de deur: ‘'t Is ingespannen’ met een afwerend ‘'k moet bij 't paard blijven’ op het verzoek mee aan te zitten.

Als na een kwartier tante Barbe d'r paarse hoedelinten staat vast te strikken, komt juist Jules binnen: ‘Gaat ge, nu ik kom?’

‘En?’ vraagt Leonie langs hem heenschuivend naar de deur.

‘Allemaal de groeten van Treeske’ lacht hij onbevangen. Tante Barbe en Poldien doen alsof ze 't niet hooren, zien hem nauwelijks meer aan, vergeten hem goeden dag te zeggen. ‘Tot Sint-Jan’ mompelt Leonie hem toe, terwijl ze de deur uitgaan.

‘Reken dáár maar niet op.’ Verwonderd ziet ze hem bij dat woord ineens versomberen en als doodmoe zich tegen den deurstijl aanleunen.

Juist zet d'r moeder den voet op de treeplank en ze schiet gedwee toe om met Poldien ze in den rug omhoog te stuwen. Maar uit het donker komen daar plots Tila en Louis arm in arm opdagen.

‘Ha zoo!’ roept tante Barbe, ineens weer op den beganen

grond, luidruchtig vroolijk: ‘We zien u dus nog! Proficiat, kind, allebei proficiat!’ In 't licht van de felle rijtuiglantaarns staat ze hun de handen te drukken en maakt zoo hun verkeering als voldongen en bekrachtigd. Ook de nichtjes komen feliciteeren, kussen Tila op de wang. Louis staat met den hoed in de hand zelfvoldaan te glunderen.

Als de dogcar eindelijk, stralend het donker in, wegrijdt, legt Jules z'n moeder den arm om het middel om haar zachtjes mee te dwingen van de stoep naar de zijkamer, haastig mompelend: ‘Laat ze nu maar - er is toch niets tegen te doen.’ En eer moeder Severiens het weet, zit aan haar avonddisch Curvers naast Tila, en Curvers vertelt haar over het huis in aanbouw dat vóór den winter moet klaar zijn, en hoe hij hoopt dat madame Severiens er niets zal tegenhebben, als hij even na nieuwjaar haar d'r dochter voorgoed komt weghalen.

‘We hebben dat vastgesteld, moeder, voor de Vasten trouwen,’ verklaart Tila nader, met haar blik alle weerspraak bedwingend.

‘Ge moet het verder dan zelf maar weten. Doe wat ge wilt.’ Met dat korte kwade woord staat moeder Severiens op. Ze begint telloren en schalen opeen te stapelen, loopt heen en weer van hier naar de keuken, zonder Curvers meer aan te zien. Bij z'n stuntelig afscheid knikt ze stug. Tila brengt hem tot op den huisdrempel. Zij blijft die twee wrokkend staan nastaren of d'r oogen door den muur willen boren.

‘Laat ze nu maar’ mompelt Jules nogeens. Hij zit op z'n achteruitgeschoven stoel dicht naast haar. Ze ziet naar hem. Maar hij schijnt het eigen geprevel alweer vergeten, zit verzonken met de oogen droomerig geloken, schaduwwoeling over z'n voorhoofd.

‘O’ kreunt z'n moeder achter hem en als hij verwonderd den blik naar haar opheft, buigt ze zich ineens naar hem neer en ligt z'n hoofd aan haar hart. Maar schrikkend van die verteedering prevelen ze na hun kus een kort ‘goeden nacht.’ Hij hoort haar nog even boven stommelen, weet dat ze nu zit te schreien, eindelijk uit te schreien....

Hij blijft op z'n stoel, al verlangt hij nog zoo naar z'n stil, duister kamertje.

Watvoor loome moeheid is er toch in eenmaal over hem gekomen? 't Lijkt alsof er niets dan droefenis zal blijven... En toch was hij den ganschen middag zoo heelemaal over z'n eigen heen naast dat meisje. Maar dat meisje? Wat wil ze toch van hem, wat wil ze met dat gevraag in d'r oogen, dat argeloos gevraag waarmee ze heel den middag naar hem heeft opgezien? Is 't zóó als er een meisje naast je loopt? Alles was hij vergeten naast haar....

Hij hoort Tila de deur sluiten, de keuken ingaan, rammelen met de afwasch. Hij is opgestaan en draait de hanglamp neer, blaast tegen de weggekrompen vlam. De petroleumwalm slaat hem in 't gezicht. Op den tast zoekt hij de deur, dan de trap, voor 't eerst vreemd in z'n moeders huis.

Als hij boven na lang mijmerend talmen zich op z'n bed neerlegt, ziet hij in de warreling van glansen achter z'n gesloten oogleden de vaandels met de gouden kruisjes in top, de statig tredende menschenrijen, den troonhemel hoog langs den heuvelrand, en ook de heuvels en het dal, de Geul die opblinkt in het morgenlicht. Dan is het de bonte middagwemel in die wei vol bloeiende boomen, 't dorp met eerepoorten en altaartjes, met de vlaggen en loovertakken, de vaantjes langs de heggen. Heel de Pinksterdag in bloei en licht daagt op om te verwazen tot een glorenden achtergrond. Want alleen het meisje blijft en ziet hem aan zooals ze naar hem zag.

V

't Wintervuur wakkert en knapt achter 't halfopen fornuisdeurtje, nu en dan valt er een kooltje door den rooster neer. In den hoek tikt de staande klok. Dit is alle geluid in de keuken, in heel het leege huis.

Moeder Severiens zit bij 't breede venster, vóór haar de tafel volgehoopt met witgoed van Tila's uitzet, over haar

schoot het laken dat ze met rooden draad geletterd heeft, 't laatste van den stapel. Ze vergeet het op te vouwen en bij de andere te leggen. Achterovergeleund ziet ze den besneeuwden tuin over. Klaarte schijnt uit van al het wit buiten en binnen, en het zou wijdom doodstil zijn, als niet ergens die haan kraaide.

Alles begint moeder Severiens zoo onwezenlijk toe te schijnen, de klare stilte doordringt haar en ze gaat er zachtaan in over, tot ze zich verwondert nu zoo rustig te zijn, ontlaten van het leed dat haar maandendoor op het hart woog en als een last van lood op haar gedachten. Wat is ze toch voor iemand? Van Pinksteren tot nu put ze zich uit in weerstand tegen Tila's doordrijven en ligt ze 's nachts slapeloos te tobben, zonderdat een oogenblik van dag of nacht het knagend verdriet haar loslaat. En op den middag zelf, nu in 't eigen uur dat die twee naar 't raadhuis zijn en naar den pastoor voor hun ondertrouw, lijkt ze wel ineenmaal tot vrede te zijn gekomen. Omdat het van dezen stond af tot iets noodzakelijks gaat worden, waaraan niets meer te wenden of te keeren is? Want ze moet nu immers wel gaan gelooven dat die twee volgens Gods wil bijeenhooren tot hun geluk of hun ongeluk....

Ze heeft bijna niet kunnen bidden al deze maanden. Al bleef ze geen morgen uit de vroegmis, al bad ze 's avonds en 's nachts almaar d'r paternoster rond, 't was alles samen niets dan een pijnlijk kreunen: ‘Laat 't niet gebeuren, o God!’ Maar als nu wezenlijk de berusting komt en ze met 'n stil hart kan zeggen ‘Uw wil geschiede’. zou 't niet zijn alsof ze opnieuw begon te leven?

Ze zit uit te turen in den Januarimiddag en ziet wel hoe 't allereerste van 't nieuwe voorjaar de bleeke zonnigheid doorzweemt. D'r handen zijn gevouwen op het losgeplooide laken, tot ze opschrikt van stemmen en voetstappen den winkel door. Met komen Louis en Tila binnen, allebei blond en blossig, lachend met den eenderen lossen lach, die zijn blinkende groote tanden ontbloot, z'n mond breed

maakt en z'n forsche kaken doet opbulten naar de slapen en die bij Tila den wee-zinnelijken trek, waarmee alaan d'r gezicht vervreemd is, glanzend wegwischt. Frissche kou waait hun de kleeren uit. - ‘Hier zijn we!’ - ‘’t Bruidspaar.’

‘Wel kinderen’.... Moeder Severiens staat op. Die groet is haar ontvallen eer ze 't weet. Ze verschroomt in triestig bedenken. Maar ineens haalt ze met beide handen Tila's gezicht naar zich toe en kust haar: ‘Geluk, hoor, veel geluk!’

‘Wel moeder, zoo is 't goed’ zegt die vluchtig ontroerd, en dan tot Louis - ‘Je zult zien op onzen trouwdag kust ze jou ook nog, wacht maar!’

‘En waarom ook niet?’ lacht Louis. ‘Ik ben zoo kwaad niet als ik er uitzie.’

Moeder Severiens verstilt. Waarom moeten ze hun wrokkenden strijd tot spotternij maken in 't oogenblik dat zij alles vergeten wil?

Maar de twee bekommeren zich verder niet meer om haar. Zooals altijd. Ze telt niet mee. Niet anders dan voor hem een dwarskijkster, en voor Tila.... ja hoe? Die weet d'r zin te krijgen in alles, zegt maar ‘het moet,’ heel die uitzet en allerlei nieuwe kleedij en nu weer die witte bruidsjapon dien de dames Curvers noodig vinden, - daar is d'r moeder voor, om almaar te geven....

Nu staan ze met d'r tweeën bij de tafel, Tila bukkend naar de stapeltjes linnengoed, waarvan ze er een voorzichtig opneemt om 't hem te laten zien. Hij lacht dommig, slaat het van 'r handen af: ‘Kom zeg, daar moet je Virginie en Liza liever bijhalen.’

‘Au lomperd - kijk nou hoe hij den boel door de war gooit!’ Uitdagend tikt ze hem terug en als hij haar hand grijpen wil, duikt ze behaagziek weg. Ze blijven stoeien en al gaat moeder Severiens hen straf aanstarend terug naar haar stoel, ze zien haar niet.

‘Zouden we niet liever gaan koffiedrinken?’ zegt ze eindelijk bits. Dat doet hen uit hun verliefd gespeel tot bezin-

ning komen en nu ze omkijken naar haar, noodt ze: ‘Doe jas en mantel uit.’

‘Nee moeder, dat kan nu niet. We kwamen maar even. Ze wachten ons bij Curvers.’

‘t Is tijd,’ beaamt Louis, z'n horloge uithalend ‘we moeten gaan.’

‘Wat kwaamt ge dan eigenlijk hier doen?’ vraagt zij opnieuw geërgerd.

Tila lacht: ‘Heb-je-ooit, Louis, dat zouden we heelemaal vergeten,’ en vleierig den arm om z'n schouders leggend, ‘toe dan, zeg 't nou.’

‘Ja....’ aarzelt hij, ‘weet ge, madame Severiens, 't was over de bruiloft. Thuis staan ze er erg op, dat er een groote bruiloft wordt gehouden. Ik ben de eerste thuis die trouwt en vader houdt nu eenmaal van feesten. Hij wil heel de familie vragen en 'n paar goeie vrinden, die hij al lang 'ns moest nooden.’

‘We kunnen zoo'n bruiloft onmogelijk houden, dat begrijpt ge toch wel.’

‘t Is immers niet van ú, dat we zoo'n bruiloft vragen,’ spot Louis koel wuivend met z'n hand. ‘Verstaat ge me niet? Thuis willen ze die bruiloft geven. We hebben er de plaats voor en verder alles wat er noodig is.’

‘t Gaat toch niet aan, dat de familie van den man’.... 't Bloed slaat haar naar 't hoofd.

‘Dat is weer zoo'n echt steil idee van moeder’ bijt Tila haar toe.

‘Wat kunt ge er eigenlijk tegen hebben. 't Is een heel bijzonder geval. 't Hotel thuis, en hier’....

‘Zeg 't maar, hier is niet veel te halen’ vult ze hem bitter aan.

‘Plaats hebt ge in geen geval.’

‘Weet ge wat?... de heele boel kan me niets meer schelen. Doe alletwee wat ge wilt. En daarmee uit.’ In 'r driftvlaag stoot ze tegen 'n stapeltje handdoeken die vaneen glijden en op de plavuizen vallen.

‘Och gij altijd!’ Tila schiet toe om op te rapen en sist tusschen de tanden naar haar op: ‘Begin niet opnieuw!’ Als ze de gladde handdoekvierkanten achteloos weer op tafel heeft geworpen, wendt ze zich naar Louis: ‘Kom, zeg maar tegen je vader dat hij een bruiloft geeft waarvan Vlake davert! We mogen hem wel dankbaar zijn dat hij 't zoo goed met ons meent.’

‘Afgesproken’ beslist hij en z'n jas dichtknoopend ziet hij nogeens vluchtigden kant naar Tila's moeder uit: ‘Ge zult er nog wel nader van hooren.’

Als de twee reeds lang de voordeur uit zijn, staat moeder Severiens nog waar ze stond bij haar stuggen weergroet. Nu zijn ze dus ondertrouwd en kan ze gerust zijn! Zich nog iets van dat stel aantrekken? De een is de ander waard, en geen traan zal ze er meer aan verspillen, geen zucht meer....

D'r handen beven van boosheid en drift nu ze de stapels linnengoed in de platte mand begint te pakken. Tila hoeft niet te denken, dat zij er verder nog 'n steek aan zal doen.... 't is nu meer dan genoeg geweest.

Ze doft de volle mand in de zijkamer neer, waar het in 't duffe halfduister vol staat met de andere manden, doozen, kisten - vloer en stoelen beladen met Tila's huishoudgoed, Tila's gerief voor keuken en kamers. Met een harden ruk trekt ze de deur weer dicht, talmt in 't gangetje, niet wetend waar het te zoeken, overwint tochmaar d'r afkeer om weer naar de keuken te gaan. Nu ze er voor 't venster staat, siddert 't nog zoo hevig in haar dat het bloed haar door 't hoofd gonst.

Zij? en bidden ‘Uw wil geschiede?’ Zoo is ze nu, zoo.... Plots schrikt ze op uit d'r zelfaanklacht. Er klopte iemand in den winkel. Ze hoort voeten schuifelen. Met de hand strijkt ze over d'r gezicht als om 'n nevelig webbe weg te vagen en duizelig treedt ze achter de toonbank....

‘Goeien avond’ 't is een heel jonge stem die wat bevangen lacht, ‘kent ge me niet meer madame Severiens?’

‘Treeske?.... zijt gij daar? Maar kom binnen.’

‘Ik kan maar even blijven. Is Tila hier?’

‘Die is met Louis weggegaan.’

‘Da's jammer.... Ziet ge, ik wou haar proficiat wenschen met d'r ondertrouw. We zijn immers altijd goeie vrinden geweest. 'k Heb van 't winter een handwerk voor haar gemaakt. Wilt ge haar 't pakje geven? Met de groeten van mij.’

‘Kom kind, loop nou niet zoo gauw weg.... dien éénen keer dat ik u eens bij me zie! 'k Ben juist zoo alleen. Tila bij Curvers, Jules naar de stad om les’.... Ze troont Treeske mee de keuken in, schuift haar een stoel aan de tafel en zet zich zelf op haar plaats bij 't raam.

En nu ze zoo zitten in 't laatste daglicht weten ze ineenmaal niet meer wat te zeggen. Ze zien elkaar aan met een triesten glimlach.

Treeske begint 'r mantel los te knoopen, woelt het donkerrood doekje weg van haar hals. Ze is blootshoofds. Luchte krulletjes, losgewaaid in haar snellen loop, glanzen over de golvende banden van 't blonde haar en krinkelen op het voorhoofd, dat stralend blank en hoog een onbewogen welving is boven d'r klaar-blauwe kinderoogen.

‘We hebben u in zoo lang niet op Vlakerhof gezien,’ zoekt ze te praten.

‘Da's waar. Ik stuurde Tila maar om de melk. Zelf heb 'k geen moed tot iets’....

‘Ge zijt toch niet ziek geweest?’

‘Och, ziek zijn? dat gaat over.... Er is erger dan ziek zijn.’

‘Ja’ zucht Treeske.

‘Gij kent dat niet, kind.... maar als 't verdriet ons menschen te pakken heeft’....

Treeske zit met oogen vol vloeiende glanzing moeder Severiens aan te zien, d'r lippen beven.

‘Wat zegt gij nu, kind?.... hoe vindt ge dien trouw van Tila?’

‘Nou,’ weifelt Treeske. Ze verschuift op d'r stoel, buigt den arm op den tafelrand.

‘Spreek eens rechtuit.’

‘Ik kan best begrijpen, dat ge wat u aangaat liever een

ander voor Tila zoudt kiezen. En toch.... Ik kan niet anders zeggen, zeker, ze hooren bijeen. 't Is zelfs of ze op mekaar lijken als broer en zuster. Allebei even groot en blond.... hetzelfde wezen'....

'Wat dat betreft en ook hun aard'.... peinst moeder Severiens.

'Ze zullen voor elkaar bestemd zijn, en gelukkig dan voor hen als niets zich meer tusschen hen kan dringen.'

Moeder Severiens ziet Treeske verwonderd aan, ziet meer naar haar dan dat ze luistert naar d'r snelle woorden, waarvan ze toch wel het wangunstig smachten voelt. 'n Blosje is komen branden op Treeskes wangen, d'r oogen wazen weg in tranen, en nu ze schuw zwijgt en roerloos den witten tuin in staart, komt er met de avondschaduw een moede verdrietigheid over d'r gezicht.

'Ge spreekt zoo wijs, kindlief, alsof ge al veel ondervinding hebt.'

'Die heb ik ook,' poogt het meisje te lachen, maar 't is als een snik. Dan ineens voegt ze er rad aan toe:' 't Is soms zoo moeielijk.'

'Hebt ge iets op 't hart, kind?' prevelt moeder Severiens, zachtjes d'r hand op die van Treeske leggend. 'Kan ik u soms helpen met iets? Wat ook, zeg maar.'

Treeske ziet haar weifelend aan: 'Gij? helpen? 't Moet vanzelf komen, anders is 't toch het ware niet. En als 't allemaal van één kant komt, zonder dat ook de ander'... Treeske verwart in d'r bevend gepraat. Dan plots zich zelf onderbrekend om er zich uit teredden: ''k Wil het u wel zeggen, madame Severiens, in 't diepste vertrouwen'....

'Gerust, kind, als een biechtgeheim'....

'Met Allerheiligen is Désiré Leekens naar Vlakerhof gekomen en heeft me gevraagd.'

'Heeft u gevraagd!'

'Geen oogenblik heb ik er over gedacht. Wat heb ik met Désiré Leekens te maken? Vader en de broers hadden 't wel graag gezien, want uw familie op Berghof is rijk,

en Désiré heeft Hoog-Haelen gepacht, dat is een prachtig gedoe. Maar moeder heeft mijn partij genomen. Ze zei: ‘Als ze niets om hem geeft, moet ze hem laten, ze heeft 't geld van die van Leekens niet noodig om gelukkig te zijn.’ - ‘En?’ - ‘Vader en de broers? Die hebben maar wat gelachen en me geplaagd. “Ons Treeske zou ook eigenlijk niks pareeren als boerin op Hoog-Haelen,” zeien ze.’

‘Ge hebt hem dus bedankt? Maar kind, daar hoeft ge dan toch geen verdriet over te hebben?’ lacht moeder Severiens opgelucht.

Nu zit Treeske nog erger vast dan eerst bij d'r gestamel. ‘Dat is 't ook niet,’ wringt ze er uit.

‘Wat dan?

‘Er is een ander.’

‘En die?’

‘Van dien houd ik, en die geeft om mij niets, - die laat zich niet zien, die laat me zitten.’

‘Ho, ho!’

Maar Treeske klaagt door d'r tranen voort: ‘Die geeft er niet om, dat ik nacht na nacht wakker lig van verdriet en overdag omloop of ik droom en niet meer weet wat toch te doen’....

‘Maar ge zijt nog zoo jong, kind. Zit 't zoo diep? En die ander?’

‘Die is nog twee jaar jonger dan ik.’

‘Lieveke’ mompelt moeder Severiens nu ook schreiend. Ze is opgestaan en buigt zich over Treeske heen terwijl ze de handen op haar schouders legt. En 't meisje slaat in een plotsen drang van aanhankelijkheid de armen om haar middel en snikt het uit, 't hoofd aan haar hart verborgen.

‘Luister 'ns, Treeske, - als die ander nog jonger is dan gij, misschien 'n arme jongen die niets is of niets heeft in de wereld.... 't gaat zoomaar niet, zoo'n jongen durft immers niet naar Vlakerhof komen, zooals Désiré Leekens deed - die kon dat doen, - maar zoo'n jongen en de eenige dochter van Vlakerhof ten huwelijk vragen?.... Wat zou

moeder daarvan zeggen, denk eens na, en uw vader?'...

'Vader? die vindt wel gauw alles goed wat moeder goedvindt.'

'En moeder dan?'

'Och, dat weet ge toch wel!... Ze vindt hem den liefsten jongen dien ze kent.'

'O!' lacht moeder Severiens. De zon gaat op in d'r hart. 'Dan zal 't immers wel terechtkomen, dan zou ik maar gerust zijn, kind, en geduld hebben!'

'Als ik maar wist, dat hij ook aan mij dacht.... meer zou 'k niet vragen.... maar ik zie hem nooit, nieteens meer in de hoogmis Zondags.'

'Hij zal naar de vroegmis gaan, misschien juist om u niet te zien, kind, om de rust te bewaren in z'n hart. Hij zal denkelijk veel willen werken, veel studeeren om tot een betere positie te komen en te durven wat hij nu niet waagt.'

'Zoudt ge meenen?' knikt Treeske mijmerig.

Nu ze rechtstaan, worden ze eerst gewaar hoe donker 't al is, hoe 't alleen door het deurtje van 't fornuis wat roodig gloort de vloersteenen over tot voor haar voeten.

''k Moet gaan' mompelt Treeske en ineens verlegen trekt ze zich terug naar de deur.

'Vervat ge 't eens gauw, voor Tila? 'k Zal het pakje zoolang voor u wegleggen.'

'Geef 't haar maar liever.... ik weet niet'....

'Niet alleen voor Tila.... maar komt ge nogeens gauw bij mij? We kunnen 't zoo goed samen vinden.'

'Ja, dat kunnen we!' betuigt Treeske ineens blijhartig. 'Ik kan met u beter spreken dan met m'n eigen moeder.'

'En ik beter met jou dan met m'n eigen dochter,' wil 't moeder Severiens over de lippen, maar ze verzwijgt het, neemt alleen even de handen van 't meisje in de hare met 'n innigen druk. Haar hart is ruim en licht, alsof nu in eenmaal al dat andere voorgoed is weggeglansd. Ze zijn al op den drempel. Treeske licht het gebukt hoofd op en ziet haar schuw aan: 'Ge moet 't niet gek vinden, dat ik 't allemaal zei,' weifelt ze.

‘Als ge wist hoe blij ik ben!’

‘En niemand iets zeggen.... ook hem niet.’

Helderop klinkt moeder Severiens' lach den avondstillen weg over: ‘Wat zijt ge toch 'n kind nog!’

‘Ik meen het.’

‘Ge kunt op mij rekenen. Heb ik 't u niet gezegd?.... 'n biechtgeheim’....

‘Ja, dan.... Maar ik ben wezenlijk niet zoo'n kind als ge denkt!’ lacht Treeske nu ook. ‘Alleen zeg ik soms iets zonder 't zelf te willen.... maar dan ook enkel tegen u, enkel vanavond.’ Ze wipt weg met een haastigen groet, vluchtend voor de voetstappen die van de andere zijde uit den avond naderen.

‘Ook hem niet!’ Talmend op den drempel staat moeder Severiens haar na te oogen en dit woord alleen wentelt als een ster om-en-om door haar gedachten. Ze heeft Treeskes schaduw in den wit-doorschenen schemer zien verdwijnen, nu daar de andere voetstappen op het huis aankomen.

‘Jules?’ ze blikt hem aan als ontwakend uit een droom. ‘Gij?’

‘Is dat zoo'n wonder, moeder? Hebt ge dan den trein niet gehoord zooals anders? Maar gij-zelf? Wat voert ge hier met zoo'n kou aan de deur uit?’ - Hij doet haar binnengaan.

Nog in den winkel begint ze: ‘Jongen, nu raad 'ns wie er is geweest, wie daar op den stond wegging?’

‘Nou?’ Jules hoort verwonderd den bedwongen jubel in z'n moeders stem, zint wanneer hij ze toch eerder nogeens zoo spreken hoorde....

‘Treeske!’ antwoordt ze zich zelve, en haar diepe vreugd doortoont den klank van dien naam tot iets warms en wonders.

‘Zij?’.... Jules heeft z'n boekenmap op tafel neergeploft, laat zich dof op 'n stoel zakken en zit daar doodmoe, de overjas nog aan.

Moeders opgetogenheid beklemt.

‘Kan je dat wezenlijk zoo weinig schelen?’ hervat ze bijna verwijtend, nu ze de lamp heeft aangestoken.

‘Treeske? Maar die zal toch wel meer zijn hier geweest? bij Tila.’

Z'n moeder ziet hem aan met 'n raadselachtig gemijmer in d'r oogen. ‘Van Pinksteren af niet meer, Jules.’

‘Wat kwam ze dan nu eigenlijk doen?’ Hij verblikt niet, wil niet dat 't bloed naar z'n gezicht vlamt.... En ruw opstaand rukt hij afgewend z'n jas uit, tast dan naar z'n map om heen te gaan.

‘Ze is 'n lief kind’ mompelt z'n moeder. Maar bij de deur keert hij zich om en vraagt vluchtig: ‘Zijn ze nu ondertrouwd? 'k Meende stellig ze hier te vinden.’

‘Tila en Louis? Die zijn natuurlijk bij Curvers. En nu zal Louis z'n vader ook nog 'n bruiloft geven! Maar 'k ben er nu ineens overheen.... laat ze maar doen’....

‘Zoo wijs hadt ge van 't begin af moeten zijn, moeder.... Heb ik 't u niet altijd gezegd?’.... Terwijl hij daar met jas en boeken in den arm staat te talmen, ziet z'n moeder wel de zenuwachtige trekking om z'n mond, de woeling van onrust in z'n oogen.

‘Wijs? och neen. Maar er is nu iets anders, ineens iets heel anders.’

‘Treeske!’ glanst het uit haar oogen. ‘Treeske’ denkt Jules, maar zonder verder 'n woord gaat hij heen.

‘Treeske?’ Juist nu hij meende Pinksteren en dat ellendig en toch zoo zalig gedroom te zijn vergeten. Zij?.... Maar hij kan niet nogeens dat alles doormaken! Niet voor niemendal heeft hij in dien Septembernacht 't hoofd tegen den muur gebonsd om zich zelf te gebieden: ‘Nu is 't uit!’ Zooals hij toen weken te voren reeds de kist met z'n viool diep in 't donker onder z'n bed had geduwd, weg uit z'n oogen! Daar ligt ze nog onaangeroerd. Hij moet immers sterk zijn en zou niet voortkunnen met wat hij moet, als er altijd die viool was en altijd dat vruchteloos gemijmer. Want al gaat 't even miserabel met z'n studie als met z'n school, verder moet-ie om hier weg te komen, eindelijk vrij....

Jules zit op den rand van z'n bed, de handen om het ijskoude ijzer van 't voeteneind, de kin op de vingerknokkels neer. Door 't wijd open venster stroomt de kou binnen. In welbehagen voelt hij hoe 't hem doortintelt en verstijft. ‘Ik

moet nu sterk zijn,' is alles wat hij nog denken wil, dat wil hij hooren hameren in z'n hoofd, harder en harder.

Maar hij staart almaar naar de sterren die in de doorzichtige vriesklaarte hel te stralen staan. 'n Eenige, laag boven den heuvel, heeft 'n warmer gloed. Is 't niet alsof ze daar waakt en bidt voor z'n venster? Hij kan van die ééne ster den blik niet meer afwenden en het gehamer in z'n hoofd wordt tot 'n geklank dat tot ijlen zang uitspint, het lied dat hij nu zou willen spelen op z'n viool.... Wat is dit in eenmaal? Is het zóó als in een menschenhart de hoop herleeft? Het meisje? Is ze niet zelf gekomen? Als ze weerkwam, als ze ooit kwam om d'r handen op z'n hoofd te leggen....

Maar hij schrikt op. Z'n moeder roept. 't Is waar, hij moet nu naar beneden gaan en dit alles uit z'n hoofd zetten, alleen dat andere bedenken. Wat ook weer? Wijs zijn? Sterk zijn? En toch was hij weer over Treeske bezig.... Ach, hij! Gelukkig maar dat z'n moeder hem riep en dat hij nu in de keuken Tila en Louis zal vinden. Want hij hoort hun stemmen tot hier op de trap.

Een kaars links, een kaars rechts van het tabernakel en op een lageren luchter een kaars naast den lezenaar met het groote boek, waaruit de kapelaan nu de vroegmis verderleest. In 't midden tusschen altaar en communiebank hangt de koperen Godslamp aan kettingen uit het duister gewelf neer, en boven den middengang één lamp vóór, één ver achter de bank waar moeder Severiens met haren paternoster zit neergeknield.

Veel licht is er niet in de kerk van Vlake, niet meer dan wat goudig schijnsel dat het nachtduister doet samennevelen naar het gewelf en de hoeken, naar de altaarschelp met de drie diepe nisvensters.

't Bellen na de Consecratie is verklonken. De rozenkrans hangt roerloos in moeder Severiens hand over de bankleuning waarop haar armen rusten. Zonder te zien en zonder meer te bidden schouwt ze voor zich uit. Zooeven in 't heilig midden der Mis heeft ze zich betrapt op een bede, die haar nu

verwonderd doet zinnen. Is dit na den slapeloozen nacht vol woelende gedachten en van dien maandenlangen innerlijken kamp dan het eindbesluit? ‘Dat Treeske toch op Tila's bruiloft mag komen!’.... Onnoozel mensch dat ze is! Alsof Onze lieve-Heer zich met haar overleggingen zal bemoeien! Al ziet Hij toch evengoed als zij-zelf, hoeveel er van Treeskes komen of niet-komen afhangt voor Treeske zelf, voor Jules, voor haar, voor hen allen! Wonder is het! Als God zou willen, kan juist van die bruiloft, van dat plots en toch alles-samenvattend schrikbeeld, ten slotte dan nog alle geluk uitgaan voor nu en later. Treeske heeft haar niet voor niets d'r hartsgeheim verteld. Met Gods hulp moet ze doen wat ze kan.... Praten met Jules zou alles bederven, dat heeft ze gisteravond wel gemerkt, en Treeskes vertrouwen mag ze niet schenden.... Heel den nacht heeft ze over het hoe en wat liggen tobben, Tila en Curvers en de bruiloft zoowaar vergeten.

Te vroeg is ze naar de kerk gegaan, nieteens was er de deur open. En toen ze vóór de dichte deur met de knieën op de sneeuw en de armen uitgestrekt zat te bidden ‘voor al wat de kinderen zalig is’ schoot haar wel plotseling weer het schrikbeeld van Tila's bruiloft door den geest, maar tegelijk die heel nieuwe gedachte: ‘Als Treeske er komen mocht’... Tot de koster naderde met z'n lantaren en den grooten sleutel.... God zal 't haar vergeven, dat ze met zulk vreemdsoortig gebed bij Hem aankomt en gelooft hoe Hij haar als Zijn werktuig wil gebruiken, om die twee goeie lieve kinderen samen te brengen voor hun leven. In haar hart zijn ze al één, zoo moge 't ook in Gods hart zijn....

Is de misdienaar nu al de kaarsen aan 't uitdooven? Ze schrikt van z'n gezwaai met den domperstok. Heeft ze dan zonder eenige aandacht heel de verdere Mis laten voorbijgaan? Dat is een slecht begin om die nieuwe hemelgunsten te vragen!

Ze staat op en schouwend naar het altaar, waar alleen

nog 't rood schijnsel der Godslamp nevelt, knielt ze naast den bankingang op beide knieën neer. Ze klopt op de borst en prevelt: ‘Geloofd zij Jezus Christus’, 't hoofd buigend naar de uitgesleten zerksteenen. Opstaande en zich omwendend speurt ze naar den zijkant, waar naast den ingang de Moeder-Gods haar eigen kapelletje heeft. Ze zal daarheen gaan om opnieuw en aandachtiger d'r gebeden te beginnen. Maar naderend ziet ze, hoe daar juist Treeske bij den offerluchter staat gebogen en een lange kaars aansteekt aan de wakkerende vlam van een der afgedropen kaarsestompjes.

‘O Treeske, Treeske!’ lacht het op in moeder Severiens' hart ‘dat is om Jules!’ Ze is zonder 't te weten, blijven stilstaan, nu eerst merkt ze hoe ze vlak bij 't wijwatersvat staat. Want daar is ineenmaal Anna Manders, die haar uit 't plezierig kijken naar Treeske opschrikt. Ze ziet nog juist hoe Treeske op de bidbank neerknielt en 't hoofd in de handen buigt. Anna Manders reikt de rechter vingertoppen druipend van wijwater aan moeder Severiens, die er de hare langsstrijkt. Dan maken ze in de kerkdeur met 'n hoofdbuiging het laatste kruis en zijde aan zijde drentelen ze het torenportaal door en het heuvelwegje af, waar de hardbevroren sneeuw kraakt onder haar langzaam schuifelende voeten.

‘En Tila dus ondertrouwd gisteren?’ is Anna Manders begonnen. ‘Proficiat, madame Severiens.’

‘Danke Anna. Nu nog de drie roepen,’.... moeder Severiens verwondert zich tegelijk dit zoo luchthartig te kunnen zeggen, alsof al die maanden van verzet en leed heelemaal niet bestaan hebben.

‘En dan de bruiloft’ vult Anna aan.

‘Ge zult over die bruiloft in Vlake nog wel hooren.... Bruiloft in 't hotel, Anna!’

‘Maar dat is goed overlegd!’

‘Vindt ge? Bij den bruigom aan huis? Dat gebeurt anders niet dikwijls,’ polst Tila's moeder om uit Anna's uitspraken den toekomstigen praat van heel het dorp te hooren.

‘'t Is dan ook 'n gansch apart geval, - zoo'n hotel, waar ze er heelemaal voor zijn ingericht en alle ruimte hebben.’

‘Dat zegt Louis ook. Ik heb er daarom maar in berust.’

‘Of ge gelijk hebt. Me dunkt dat ge tevreden moogt zijn: Tila doet het goed.’

Alweer wil moeder Severiens het verwonderde: ‘vindt ge?’ naar de lippen. Maar ze verzwijgt het en beaamt: ‘Ze kon het slechter doen.’ En 't gepraat gaat voort over 't huis aan den Eeldertschen weg, de nieuwe zaak en haar kansen, over Tila's uitzet en den bloei van 't hotel.

‘'k Zou me maar geen zwaar hoofd maken, moeder’ lacht Anna, ‘gaat het met de fietsen niet, danmaar logeergasten 's zomers. 't Huis is groot genoeg!’

‘'t Huis is er op gebouwd. Vader Curvers weet wel wat hij doet!’ Ze zijn al tusschen de huizen van den Daelhoverweg eer ze afscheid nemen. Nu ze alleen verder gaat, voelt moeder Severiens eerst goed hoe opgelucht ze eigenlijk is, zoo licht en jong van hart, alsof ze van dit uur af waarlijk 't leven opnieuw zal beginnen.

Om haar heen begint het te dagen. Omhoog in de leege wijdheid zeeft door den grijzigen nevel van den nanacht het eerste licht. Omlaag worden in dien kleurloozen schijn de steenhard gevroren witte kloven en klonters van den weg zichtbaar en waar op de schuine bermen de sneeuwlaag wegzakte steken de groene sprieten uit ruigen rijm op. De heggen staan in de schemerklaarte paarsbruin en reeds korrelig van glimmende botten, de doornwirwar doorstrooid en rijzelend van rijm en droge sneeuw. Het lijkt moeder Severiens of de nieuwe dag komt als een Zondag vol vrede.

Nu ze na een kwartier gedrieën aan de morgentafel zitten, blijft er in den wit-doorklaarden uchtendschijn nóg het zondagsachtige, dat doet mijmeren over een onbestemde komende blijheid.

‘Wat bleeft ge toch lang nabidden, moeder’ praat Jules.

‘Zijt gij dan ook in de Mis geweest? Toch niet bij mij in de bank.’

‘Ik ben achterin gebleven.’

‘Wel jongen, dan durf ik wedden dat ge niet heel goed gebeden hebt vanmorgen!’

‘En waarom?’ lacht Jules terug. Maar bij z'n moeders blij en plagerig kijken voelt hij z'n hoofd rood en warm worden. Z'n blik dwaalt weg en droomerig blijft hij den tuin in turen.

‘En, moeder?’ vraagt Tila monter, ‘hebt ge u nou bedacht? Gaat ge vanmorgen eens mee naar 't huis? En als d'r moeder met antwoorden talmt: Het moet er toch ooit van komen. Of wilt gij bij uw eenige dochter den voet niet over den drempel zetten?’

‘We zullen dan den winkel maar zoolang sluiten,’ overlegt d'r moeder, alsof ze die naredenen niet hoort.

‘Ha!’ Tila klapt in de handen. Gewonnen heeft ze 't!

Als Jules zwijgend en verstrooid de kamer is uitgedwaald, zegt d'r moeder nadenkend: ‘Ge moet met Louis naar Berghof om uw huwelijk bekend te maken.’

‘Dat hebben we al afgesproken. Louis laat Zondag een koets uit Daelhoven komen. Maar we moeten voor Berghof iemand tot gezelschap.,.. Misschien wilt gij meerijden, moeder.’

‘Dan Jules maar.’

‘Ook goed. Weet ge dat we heel de familie van Berghof op de bruiloft gaan nooden?’

‘Nou’.... moeder Severiens nijpt bedenkelijk de lippen dicht.

‘Ge bedoelt, die komen toch niet. Maar dat zult ge dan eens zien.’

‘En Treeske? die heeft gisteren al direct dat present gebracht’....

‘Natuurlijk, Treeske! Als ik tegen de nichtjes zeg dat Treeske het aanneemt en tegen Treeske dat die van Berghof 't aannemen, komen ze allemaal, en dan kunnen ze met eigen oogen zien, dat die van Curvers zoomin voor Berghof als voor Vlakerhof hoeven onder te doen!’

(Wordt voortgezet.)

MARIE KOENEN.

Sociale beweging

Toen ‘Rerum Novarum’ verscheen -

Vijf en twintig jaren geleden, in het jaar Onzes Heeren 1891, bracht Bloeimaand de blijde boodschap op sociaal gebied. De Encycliek ‘Rerum Novarum’ verscheen, en van alle Zendbrieven, waarin de toenmaals regeerende Opperherder, Lumen in Coelo, zijn wijsheid deed stralen voor de wereld, was deze wel bestemd, om den wijdsten weerklank te vinden, den diepsten indruk te maken, de geweldigste uitwerking te hebben. Voor talloos velen was het verschijnen der Encycliek een openbaring. Verrassing, blijdschap, geestdrift, verwondering ook, maar bovenal *be*wondering, vond zij op haren weg, en zelfs hare bestrijders konden zich niet onttrekken aan den indruk, méér dan een indruk: aan het *besef*, dat met de uitvaardiging der ‘Rerum Novarum’ een daad van de hoogste beteekenis was gesteld.

Hoe lang ligt die groote gebeurtenis nu alweer achter ons! Of liever: hoe ver en vreemd lijkt ons de tijd, toen de Encycliek er nog niet was! ‘Rerum Novarum’ luidde een *nieuw* tijdperk in. De sociale Grondwet van de twintigste eeuw, heeft men haar reeds bij hare uitvaardiging genoemd, en wanneer het antwoord nog moest gegeven worden op de vraag, of zij ontzaglijk is geweest in hare gevolgen, dan make men een, zij 't slechts vluchtige, vergelijking tusschen den toestand van vóór vijf en twintig jaren en dien van thans. Zij, die vóór 1891 het sociale leven reeds medeleefden en aandacht schonken aan de toen ook in ons land gaandeweg opkomende arbeiders-beweging, zullen zich herinneren, hoe weinig er destijds nog was verkregen en hoe vaag en onbestemd, hoe averechtsch ook, veler gevoelens en opvattingen waren omtrent den aard en de beteekenis der sociale quaestie. De liberale school was wel reeds in hare nadagen, maar zij vond toch nog tal van aanhangers, en hare leer van onbeperkte concurrentie, haar afkeer van organisatie en staatsbemoeiïng, was ook bij ons in wijden kring gemeengoed, ja onaanvechtbare wijsheid geworden. Het katholiek ver-

eenigingsleven begon desondanks te ontluiken, maar het werd door menigeen gewantrouwd, zelfs ronduit tegengewerkt, en al stond de arbeids-wetgeving op het program van het eerste Rechtsche ministerie - mede als gevolg der Enquête, die zoovele misstanden had aan 't licht gebracht - zij had toch veel critiek en misprijzen te verduren. Er bestond achterdocht en vijandschap tegen de arbeiders-organisaties, verzet en weerzin tegen de staatsbemoeiing, en voor de leniging der maatschappelijke nooden achtte men de liefdadigheid het groote, het aangewezen middel. Zelfs Schaepman, hoezeer hij zich ook in den strijd voor het recht van den arbeider spoedig een baanbreker toonde, vooral na het optreden van het eerste Rechtsche Kabinet, en hoezeer hij een dergenen is geweest, die het *meest* voor de verspreiding en toepassing van de beginselen der Encycliek in ons land hebben geijverd, stond in 1883 - zie zijn Proeve van een Program - nog op het standpunt, dat, zooal niet uitsluitend, dan toch voornamelijk van de *charitas*, als van ‘de hoogste macht’, de oplossing der maatschappelijke vraagstukken te verwachten viel.

In 't buitenland was het dikwerf niet anders. In Frankrijk had men de bekende ‘school van Angers’ met Mgr. Freppel, den welsprekenden bisschop-afgevaardigde, als voornaamsten woordvoerder. En in het aangrenzende België vond men een ganschen drom van invloedrijke katholieken, die onder aanvoering van den gevatten en werkzamen Woeste de staatsbemoeiing tegenstond. Maar de ideeën kenterden. Andere niet minder werkzame en niet minder scherpzinnige mannen gingen de diepere beteekenis van het arbeidersvraagstuk na en brachten daarmede hun werkzaamheid in overeenstemming. In Frankrijk graaf Albert de Mun en de zijnen, in België Mgr. Doutreloux, terwijl elders, in Duitschland, Oostenrijk, Engeland, eminente persoonlijkheden sinds jaren reeds het spoor hadden getrokken, dat onder den drang der nieuwe tijden moest worden gevolgd. Duitschland had zijn Von Ketteler gehad, en reeds kon de Centrumpartij wijzen op sociale wetten, door haar toedoen tot stand gekomen. In

Engeland strooide de Aartsbisschop van Westminster, kardinaal Manning, het goede zaad uit en mocht het hem zelfs gelukken door zijn aanzien en bemiddelend optreden billijker arbeidsvoorwaarden te verkrijgen en werkstakingen tot een bevredigend einde te brengen[1)]. In Oostenrijk werkte baron Von Vogelsang, in Zwitserland Decurtins. Zoo ging er een frissche strooming van katholiek-sociaal leven door Europa, welke ook aan gene zijde van den Oceaan, in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, zich deed gevoelen, waar kardinaal Gibbons en Mgr. Ireland in 't eerste gelid stonden.

Het kan niemand verwonderen, dat in deze Sturm- und Drangperiode de uiteenloopende meeningen onder de katholieken meermalen tot levendige debatten aanleiding gaven. De sociale Congressen van Luik, onder leiding van den Bisschop dier stad, den reeds genoemden Mgr. Doutreloux, en met goedkeuring, men verzekerde zelfs op aansporing, van Leo XIII gehouden, zouden reeds bij de eerste samenkomst in 1886 die meeningsverschillen tot uiting brengen. Maar zij zouden tevens een duidelijke aanwijzing geven van de inzichten en verlangens, die te Rome werden voorgestaan. De ‘school van Luik’, mocht, in 't algemeen gesproken, de goedkeuring en aanmoediging verwerven van het hoogste Gezag in de Kerk en de voornaamste ideeën en stellingen, welke in de oude stad van St. Lambertus waren verkondigd, vonden later hunne bezegeling in den pauselijken Zendbrief. En dit was niet alles. Herhaaldelijk reeds had Leo XIII, in toespraken en in geschriften, diegenen aangemoedigd voor wie het arbeiders-vraagstuk iets anders en iets méér beteekende dan een liefdadigheidsquaestie, en die tevens den nadruk hadden gelegd op de voorname taak, welke èn Kerk èn Staat bij het streven naar hare oplossing te vervullen hadden. Ook was van den H. Stoel een aanmoedigend schrijven uitgegaan,

1) Onwillekeurig denkt men hierbij terug aan hetgeen in ons land onder soortgelijke omstandigheden werd gedaan door den toenmaligen kapelaan van Enschedé, dr. Alph. Ariens, wiens onbetwistbare verdienste het blijven zal een onzer eerste en beste sociale werkers te zijn geweest.

toen, op Zwitsersch initiatief, dat later door den Duitschen Keizer werd overgenomen, een congres zou worden bijeengeroepen tot het leggen der grondslagen voor internationale arbeidswetgeving. Deze en zoovele andere teekenen waren als de voorverschijnselen der Encycliek, als de nog verspreide deelen van het materiaal, waaruit zij zou worden opgebouwd. Telkens vond de Paus gelegenheid, om uitdrukking te geven aan hetgeen hem ten aanzien der maatschappelijke verhoudingen vervulde. Nù eens was het een schrijven aan een Duitschen hoogwaardigheidsbekleeder - den Aartsbisschop van Keulen - waarin hij de middelen naging, welke zouden kunnen strekken tot opheffing van den toestand der werklieden; dàn weer was het een redevoering tot een pelgrimage van Fransche arbeiders, waarin hij wees op het groote nut van het katholiek vereenigingswezen en aan patroons en werklieden, aan de Staatsoverheid ook, hunne verplichtingen uiteenzette. Herhaaldelijk herinnerde Leo XIII daarbij aan de oude, maar niet verouderde noch veranderde leer der Kerk, en legde hij er den nadruk op, dat zij in dezen tijd, niet minder dan vroeger, bestemd was en geroepen, om in de sociale nooden te voorzien en de dreigende gevaren af te weren.

Zóó bereidde de onsterfelijke schrijver der Encycliek de wereld op haar verschijning voor. Men gevoelde, dat er iets geweldigs komen ging, en met spanning, met ongeduld werd zij verbeid. Ontzaglijk was de indruk, dien zij van het eerste oogenblik af maakte. Met apostolische vrijmoedigheid werden de wonden en nooden in het maatschappelijk leven blootgelegd, en voor den arbeider de rechten opgeeischt van een menschwaardig bestaan. In de krachtigste taal werd het socialisme veroordeeld, maar tevens onverbiddellijk het vonnis gestreken over de bestendiging van een toestand, die voor de arbeidende klassen er een geworden was van ‘onverdiende ellende’. Een behoorlijk loon, een niet overmatige werktijd, de verzekering van gezondheid en zedelijkheid in de werkplaatsen waren eischen, door de Encycliek

gesteld. En ook de Staatsoverheid moest daartoe hare medewerking verleenen; zij moest, naar de eigen woorden der Encycliek, ‘al datgene bevorderen, wat, van verre of van nabij hun (der werklieden) lot kon verbeteren’. En de Paus voegde daaraan toe, dat die Staatszorg, wel verre van iemand nadeel te berokkenen, aan allen ten goede zou komen, wijl het van het allerhoogste belang was voor een Natie, dat zij, die haar (door het werk hunner handen) zulke onmisbare goederen verschaften, niet voortdurend met de grootste ellende hadden te kampen. De liberale school werd evenzoo getroffen en veroordeeld, als de socialistische dwaalleer, en tevens het geschil beslecht, dat de katholieken verdeelde. Er was geen zijde van het arbeiders-vraagstuk, waarop de Encycliek haar licht niet vallen deed, en zóó warm en overtuigend sprak uit hare bladzijden de vaderlijke goedheid en wijsheid van den Schrijver, dat eenigen tijd daarna een in Zwitserland gehouden bijeenkomst van arbeiders, voor 't grootste gedeelte *niet*-katholiek, Hem hare hulde en dankbaarheid betuigde.

Voor de katholieken had het uitvaardigen der Encycliek den krachtigsten opbloei van het vereenigingsleven ten gevolge. De Paus had duidelijk gesproken. Er kon geen twijfel bestaan aan hetgeen hij èn ten aanzien der Staatsbemoeiing, èn ten aanzien van de quaestie der rechtvaardigheid, èn ten aanzien van de organisatie wilde. De vraag, of men zijne bedoelingen altijd goed begrepen heeft, of soms de een niet te benepen, een ander niet te vrijmoedig zekere passages der ‘Rerum Novarum’ heeft uitgelegd, blijve hier onaangeroerd. Een document van zoo hooge vlucht en zulke belangrijke en diep-ingrijpende quaesties naar voren brengend, moest op sommige punten tot controversen aanleiding geven. Ook hadden de polemieken te lang geduurd, waren zij te veelvuldig en dikwerf ook te geanimeerd geweest, om terstond geheel te verstommen, of niet op zijwegen te worden voortgezet. Maar wat de hoofdzaken betreft was de strijd beslist, de koers aangewezen, de taak voorgeschreven.

En zoo werd de verschijning der Encycliek het uitgangspunt van een steeds verder zich uitbreidende katholieke actie, die ook op de ontwikkeling der arbeidswetgeving haren invloed heeft doen gelden. Talloos velen, die dreigden af te dwalen naar het socialisme, of zich lieten verlokken door de leer van het liberalisme, hebben hun behoud aan den 'Rerum Novarum'-zendbrief te danken. En voor geheel de moderne Samenleving, voor Roomschen en on-Roomschen, is deze Encycliek een der in haar gevolgen gewichtigste gebeurtenissen geweest van het einde der negentiende eeuw, - terwijl zij straks, na den gruwzamen oorlog, te midden der dan dreigende sociale verwarring en onttakeling, de lichtbaak zal zijn, waarheen de zwaar getroffen volken opnieuw met vertrouwen hun blikken kunnen richten.

P. STEENHOFF

Staatspensioen of ouderdomsverzekering? -

Op het gebied der wettelijke arbeidersverzekering hebben wij in den laatsten tijd in ons land wonderlijke evoluties beleefd. Weinige jaren geleden werd nog bijna algemeen - uitgezonderd de sociaal-democraten - vastgehouden aan wettelijke ouderdoms*verzekering*; thans staan de liberalen, zoowel van den ouden als van den nieuwen tijd, broederlijk naast de aanhangers van de socialistische beginselen, om met geestdrift te verdedigen een stelsel, dat op staatspensioen gelijkt. Dezelfde mannen, die nog slechts acht jaar geleden dezen vorm van staatshulp verfoeiden, kunnen daar nu geen kwaad meer van hooren. Om deze wonderlijke en bijna plotselinge meeningsverandering te verklaren zou een onderzoek meer succes hebben op het terrein der politiek dan op dat der sociale wetenschap. Daarom laten wij dit onderzoek hier achterwege. Verklaren willen wij alleen *ons* standpunt, tegenovergesteld aan dat der sociaal-democraten en hunne getrouwe volgelingen; ons standpunt tegenover het staatspensioen en tegenover het wetsontwerp Treub 'Ouderdomsrente aan behoeftigen', door den ontwerper zelf genoemd: 'een hoogere vorm van armenzorg'.

Voor een kostelooze uitkeering door den staat aan een zekere groep van staatsburgers is geen rechtsgrond te vinden, tenzij men zich plaatst op socialistisch standpunt of aanneemt, dat deze staatshulp bedoeld is als zuivere armenzorg en dan ook alleen ten goede komt aan noodlijdenden, die niet of onvoldoende worden ondersteund vanwege de kerkelijke of particuliere liefdadigheid. Het socialistisch standpunt - misschien onbewust ook door den 80-jarigen mr. J.A. Levy in het ‘Algemeen Handelsblad’, ochtendblad van 9 April 1916, verdedigd - komt eenvoudig hierop neer, dat de staat verplicht is een deel van de aan den arbeider onthouden ‘meerwaarde’ van den kapitalist op te eischen en aan den arbeider terug te betalen. Dit standpunt kan slechts worden ingenomen door hen, die de socialistische leer aanhangen of overnemen.

Het andere standpunt, dat de staat zich moet aantrekken het lot der noodlijdenden, die elders niet of onvoldoende geholpen worden, is beter te verdedigen. Maar dan hangt alles af van de vraag: *hoe* de staat dit zal doen. Wie met het vraagstuk der armenzorg vertrouwd is, zal aanstonds toegeven, dat de staat niet rechtstreeks bedeelen kan; om dit te kunnen doen, zou hij over de hiertoe noodige organen moeten beschikken; hij zou officieele armenbezoekers moeten aanstellen en colleges vormen, die voor elk geval - want de gevallen van armoede zijn zelden aan elkaar gelijk - te beslissen hebben op welke wijze dient geholpen te worden. En eenmaal op dit terrein den eersten stap gezet hebbende, zou de staat verder moeten gaan; de uiterste consequentie bracht hem naar het stelsel van recht op onderstand, dat in Engeland en Frankrijk zoo noodlottig gebleken is.

Armenzorg beoefenen door b.v. wekelijks eenvoudig twee gulden uit te keeren aan alle behoeftigen zonder onderscheid, zou de grootst denkbare dwaasheid zijn en lijnrecht ingaan tegen het algemeen juist geachte beginsel van individualiseering op dit gebied. Zulke eenvoudige bedeeling zou, in stede van armoede te *lenigen*, armoede *zaaien*. 't Is duidelijk, dat de staat, zich begevende op het terrein der armenzorg, zijne hulp zou

moeten verleenen, niet rechtstreeks aan de armen, maar aan de instellingen van weldadigheid, die op dit gebied werkzaam zijn en elk geval op zichzelf kunnen beoordeelen. En nog veel beter ware het, dat dan van staatswege aan bepaalde onderdeelen van de armenzorg hulp werd verleend, b.v. aan de verpleging van en het onderwijs aan arme blinden, werkverschaffing voor armlastigen, de verzorging van arme idioten en epileptici enz. Deze hulp ware voor duizenden een zegen en voor onze instellingen van weldadigheid, wier krachten hier bepaald tekort schieten, een uitkomst. Dezen kant wil men echter niet uit; staatshulp aan deze onderdeelen van armenzorg werd herhaaldelijk geweigerd met een beroep op den geest der nieuwe Armenwet. En tegen den geest dier wet in zou men thans aan alle behoeftigen des lands wekelijks twee gulden willen geven!

Goede armenzorg, armenzorg van ‘hoogeren vorm’ moet vooral bedacht zijn op *voorkoming* van armoede, en het eenige middel hiertoe is: opwekking tot en krachtigen steun bij *zelfhulp*. Door onze standsorganisaties en vakorganisaties met hare verzekeringen en andere ‘welvaartsinstellingen’ is in 25 jaar meer armoede voorkomen en opgeheven dan door alle liefdadige instellingen in de vele eeuwen van haar bestaan. Daarom kiezen wij met overtuiging voor het stelsel der *ouderdomsverzekering;* dit stelsel verhoogt de waarde en de waardigheid van den arbeider en het verscherpt zijn verantwoordelijkheids- en zijn rechtsgevoel, terwijl de staatsbedeeling hem vernedert en verslappend werkt op zijne energie. Bij het stelsel van staatspensioen moet de arbeider, zooals terecht werd opgemerkt door wijlen Jaurès, den bekenden leider der sociaal-democraten in Frankrijk, op het sociaal-democratisch congres van 1910 te Nimes, ‘een *verzoek* doen en in zijn houding van ondersteunde voelt hij nog op zijn schouders, gebogen door den arbeid, het gewicht drukken van de maatschappelijke dienstbaarheid. De verzekerde daarentegen heeft een vol recht, een volstrekt recht, een onvoorwaardelijk recht; hij heeft zijn titel, even zeker als de burger, in de burgerlijke periode, zijn rente-

titel. Op den leeftijd, vastgesteld bij de wet, krachtens een publiek berekende sterftetabel, waarvan ook de resultaten publiek zijn, heeft hij recht om te eischen; hij eischt, hij ontvangt een zeker bedrag; hij ontvangt niet alleen een stoffelijke ondersteuning, hij ontvangt ook een ondersteuning van zedelijke waardigheid.'

Van deze rechtsbeginselen, wij constateeren het met gropt genoegen, waren in ons land - blijkens hun kernachtig adres aan de Tweede Kamer - ook doordrongen de christelijke arbeidersorganisaties. Met zelf bewuste waardigheid verwierpen deze het beloofde staatspensioen en vroegen de invoering eener wettelijke ouderdomsverzekering.

Vóór deze ouderdomsverzekering en tegen het staatspensioen pleit ook nog de volgende overweging. De wettelijke verzekering - een voorstander van staatspensioen, de heer De Muralt, heeft het in de Tweede Kamer terecht opgemerkt - leidt tot *loonsverhooging*, tot verbetering der economische positie van den werkman, terwijl het staatspensioen op de loonregeling zonder eenigen invloed blijft en de afhankelijkheid van den arbeider vergroot.

Deze gewichtige bezwaren tegen het staatspensioen in het algemeen gelden in nog meerdere mate tegen het thans aanhangige wetsontwerp 'ouderdomsrente aan behoeftigen.' Maar aan dit wetsontwerp zijn bovendien nog tal van andere bezwaren verbonden, welke wij in het kort zullen opsommen:

1°. Het ontwerp 'Ouderdomsrente aan behoeftigen' heeft de door minister Talma tot stand gebrachte arbeidersverzekering op de lange baan geschoven. De wetten van Talma, die uiterlijk in December van dit jaar in werking moesten gaan, zijn erdoor uitgesteld en het is niet te voorzien, wanneer de arbeider weer zoo dicht bij hare uitvoering zal staan als in 1913.

2°. Vooral de Invaliditeitsverzekering - van meer gewicht dan de ouderdomsverzekering, omdat zij, blijkens de ervaring in Duitschland, achtmaal meer menschen helpt - is door het wetsontwerp van minister Treub verknoeid, omdat hij

de invalidenrente kunstmatig moest doen aansluiten bij de ouderdomsrente;

3°. Het wetsontwerp, dat een armenzorg van ‘hoogeren vorm’ regelt, naar de meening van zijn ontwerper, sluit juist de meest behoeftigen, de bedeelden, van de ‘Ouderdomsrente’ uit;

4°. Het wetsontwerp maakt mogelijk (o, sociaal-democratische voorstanders daarvan!) dat vele arbeiders van de ouderdomsrente zullen uitgesloten worden, omdat zij naar de meening der gemeentebesturen niet tot de ‘behoeftigen’ behooren, terwijl tal van niet-arbeiders het pensioen wèl zullen ontvangen;

5°. Volgens het wetsontwerp zullen ook voor de ‘ouderdomsrente’ in aanmerking komen, zij, die door wangedrag schuld dragen van hunne behoeftigheid, terwijl uitgesloten worden degelijke arbeiders, die voor hun ouden dag een spaarcentje hebben ter zijde gelegd. Deze laatste zullen immers niet behoeftig worden geacht;

6°. De eenmaal toegekende ‘rente’ kan ook weer worden ingehouden, nl. wanneer de rentetrekker tot meer welstand is gekomen. De Gemeentebesturen, die de rente toekennen en er belang bij hebben om hiermede niet vrijgevig te zijn, zullen zich dus geregeld op de hoogte moeten houden van den toestand van den rentetrekker. Deze zal voortdurend door armenbezoekers of veldwachters worden gecontroleerd en meermalen zal hij zich aan een vernederend onderzoek moeten onderwerpen;

7°. Het zullen de Gemeentebesturen zijn, die de ‘rente’ toekennen en daarom is er geen zekerheid, dat de wet overal op dezelfde wijze zal worden toegepast. Weliswaar is er beroep op Gedeputeerde Staten, maar dit is geen voldoende waarborg voor rechtvaardiger toepassing. De uitvoering der bepalingen omtrent de Militievergoeding in dezen crisistijd, maar ook vroeger, hebben op dit punt veel geleerd.

Ziedaar een aantal gegronde bezwaren tegen het thans aanhangige wetsontwerp. Wij hopen dat het zal verworpen

worden en dat onze wetgevers weer zullen terugkeeren naar het vroeger door hen verdedigde stelsel van verplichte invaliditeits- en ouderdomsverzekering, waarvan de toepassing in vele landen van Europa zoo goede resultaten heeft opgeleverd en dat beter dan staatsbedeeling aansluit bij het heerlijke werk van sociale zelfhulp onzer arbeidersbeweging.

Maastricht, 20 April 1916.
HENRI HERMANS

[Wie of den grijzen regendag]

Wie of den grijzen regendag
nu wel begraven zal?
geen zonnedronk zijn matten lach
meer laven zal.

Hij ligt er eenzaam als een lijk
in 't stille doodenhuis;
en de aarde gaapt, een graf gelijk,
een open kluis.

De kale boomen druppelen zacht
en stil hun regenzang;
zij weenen om den dooden dag
al uren lang.

Als kaarsen branden somber-rood
lantarens in den mist,
de dag is oud, is koud en dood
en staat gekist.

FR. BERTHOLD, CARMELIET

Staatkunde

Vrouwenkiesrecht -

Zoo langzamerhand komt er meer klaarheid in de kwestie van het Vrouwenkiesrecht. Het is even bemerkens- als betreurenswaardig, dat we het vraagstuk pas openlijk gingen behandelen, toen de oplossing ervan voor de open deur stond van ons staatsgebouw. Dat moge misschien bewijzen, dat er aan onze zijde weinig aandrang toe bestaat, maar het zou óók kunnen bewijzen, dat we te weinig letten op de stroomingen van het politieke leven, om ze bijtijds te zien aankomen. En dat is jammer, want wie een hem opgedrongen vraagstuk op te lossen heeft, staat altijd zwakker dan hij die het stelt. Hoe dit zij, het vraagstuk is er thans en eischt een duidelijk, positief antwoord en daarom lijkt het evenmin ontijdig als ongewenscht een poging tot oplossing ervan te wagen.

Wat nà de polemieken van den laatsten tijd in onze katholieke dag- en maandbladen duidelijk is geworden, is wel dit, dat het vraagstuk van het Vrouwenkiesrecht niet is een kwestie van sympathie. Sympathie of enthousiasme is er inderdaad in onze kringen weinig voor te bespeuren, maar het is juist de verdienste der gehouden debatten, dat ze uit de lagere sferen van het gevoel, waar men elkander afstoot, het vraagstuk hebben opgeheven tot de hoogere en vastere van de beginselen, waar men elkaar ontmoeten kan. Niet het gevoel, waar zoo gemakkelijk ons aangeboren conservatisme door spreekt, maar het nuchtere inzicht in de feitelijke verhoudingen van het moderne burgerlijk leven drage het antwoord aan.

Reeds de vraag, van zekere zijde gesteld, of er dan geen beginselen bij te pas komen, bewijst de wederzijdsche eensgezindheid omtrent het terrein, wáár de strijd dient uitge streden. Want zeker komen er beginselen bij te pas, maar het is de vraag, van welke orde die beginselen of algemeene stellingen zijn, en niet alleen of ze te pas komen, maar óók of ze in een of andere richting een dwingende aanwijzing geven.

Ook hieromtrent hebben de polemieken zooal geen eenstemmigheid, dan toch meerdere klaarheid gebracht. Voor-

eerst is er blijkbaar geen beginsel van godsdienstige orde, dat ons dwingt, althans niet onmiddellijk, er vóór of er tegen te zijn. Wie deze waarheid niet eenvoudig genoeg mocht vinden, om het er dâlijk mee eens te zijn, moge zich refereeren aan de uitspraak van den voornaamsten tegenstander onder ons, Prof. Aengenent: ‘Het vrouwenkiesrecht is wel niet rechtstreeks in strijd met ons geloof, ook niet in strijd met het natuurrecht, d.w.z. niet in strijd met de natuur of het wezen der vrouw.’ Dus niet ‘rechtstreeks’ in strijd met ons geloof. Dat het er onrechtstreeks of middellijk mee in strijd zou kunnen zijn, spreekt vanzelf, maar daarmee is niets bizonders gezegd, want dat heeft het vrouwenkiesrecht gemeen met elke menschelijke handeling of maatregel. Op dergelijke wijze zou men van alles, waar men persoonlijk tegen is, kunnen beweren dat het ‘onrechtstreeks’ met ons geloof in strijd is!

Vervolgens is er ook geen beginsel van louter wijsgeerigen aard, dat ons dwingende beslissing brengen kan. Als dat er was, dan had het scherp vernuft van 'n Beysens het zeker gevonden, en zonder vóór alle onderzoek aan die zijde te willen gaan staan, waar de meeste competentie mag verondersteld, geeft reeds het feit op zich, dàt er over getwist wordt, voldoende aanwijzing dat er van dwingende beginselen geen sprake is.

We hebben hier blijkbaar slechts aanwijzingen, die evenwel uit den aard der zaak verschillend kunnen worden gewaardeerd en uitgelegd.

Blijven derhalve de beginselen van zuiver staatkundigen of politieken aard. En nu is het bizonder merkwaardig, dat juist deze beginselen, in welker licht een zoo bij uitstek politieke vraag als het vrouwenkiesrecht toch zeker óók eens diende bezien te worden, in de gevoerde debatten zoo goed als geheel buiten bespreking bleven. Men stelle zich toch op het juiste standpunt! Het is heel gemakkelijk en in de kwestie van het vrouwenkiesrecht zelfs dankbaar werk, om een nieuwen maatregel te becritiseeren en er de zwarte zijde bij voorkeur van te laten zien, maar men diene er zich óók

rekenschap van te geven of op een ander terrein dan waar onze bezwaren liggen niet het een of ander beginsel van ons eischt die bezwaren te overwinnen. Zijn die bezwaren onoverkomelijk, dan is het pleit beslist. Maar wijl er blijkens het bovenstaande van beginselbezwaren althans geen sprake is en daarvan door den formeel-organieken aard van een kieswet trouwens nooit sprake zijn kan, blijft er niets anders over dan dat men bij z'n zoeken naar wat het beste is zich leiden laat door de beginselen van die orde waartoe het vraagstuk behoort.

Nu is het ongetwijfeld een der allereerste politieke beginselen, waardoor de wetgever zich moet laten leiden, dat hij bij het verleenen van de kiesbevoegheid de billijkheid en rechtmatigheid betrachte. Het kiezen is een publiekrechtelijke functie, waartoe de bevoegdheid, al of niet facultatief uit te oefenen, door het Staatsgezag aan den burger verleend wordt ter behartiging van het algemeen belang. De wetgever zou al een heel slecht voorbeeld geven van die behartiging, wanneer hij zelf bij zijn kiesrechtbedeeling de eischen van billijkheid en rechtmatigheid verwaarloosde.

De voornaamste vraag derhalve die na het voorafgaande voor den kieswetgever van belang is, lijkt mij deze, of namelijk de moderne vrouw in de feitelijke, concrete omstandigheden waarin ze verkeert, naar billijkheid en rechtmatigheid het kiesrecht vraagt.

Want men kan bij het maken van een kieswet naar twee methoden te werk gaan. Men kan, los van de werkelijkheid, in zijn hoofd een mooi systeem van kiesrecht opbouwen, daar onder het dak van eigen schedel elkeen z'n plaatsje aanwijzen, om vervolgens naar de billijkheidseischen dezer vooropgezette theorie de gunst van de kiesbevoegdheid uit te deelen. Maar een tweede methode, en die lijkt mij de eenig-juiste, is deze, dat men de kieswet opvat als een organische regeling, die, om waarlijk organisch te zijn, zich aanpast aan de werkelijke en feitelijke maatschappij waarvoor ze gemaakt wordt. Het is deze methode, welke door den Nederlandschen wetgever altijd gevolgd werd. Want elke

kiesrecht-uitbreiding was niet het gevolg eener vooropgezette theorie, maar eene aanpassing aan den feitelijken toestand, die zich ontwikkeld had. Zoo was het althans voor den christelijken staatsman. Het gaat dus om de vraag of de houding der vrouw in het burgerlijk, maatschappelijk leven, hetzij dan volgens of tegen onzen zin, zich zoodanig gewijzigd heeft, dat de grondwet, om billijk te wezen, niet langer kan nalaten daar rekening mee te houden. Nu wil ik daarop geen categorisch antwoord geven, maar me dunkt toch, dat men, om de vraag in haar geheele wijdte te beantwoorden, het volgende bedenken moet. Waarom aanvaarden we het algemeen kiesrecht? Is dat uit liefde tot de leuze: één man, één stem? Neen, volstrekt niet, en evenmin omdat we van meening zijn, dat Jan-en-alleman genoeg ruimte en breedte van blik bezit om het algemeen belang te behartigen. Maar we vinden het billijk, dat in een parlementair-geregeerden staat alle volkslagen zich uiten kunnen, en we achten het een eisch van algemeen belang, dat, waar allen door de wetten geregeerd worden, ook allen eenigermate aan de tot-stand-koming ervan medewerken. Dat geeft aan den modernen staat die vastheid van grondslag, aan zijn wetten dien bodem van rechtsbewustzijn in het volk zelf, waardoor een volks-solidariteit mogelijk wordt, zooals die zich in den huidigen wereldoorlog, helaas van haar kwade zijde, kennen laat.

Moet nu de vrouw alleen daar buiten staan, enkel omdat ze vrouw is, ook wanneer ze, ondanks zich zelf, door de ontwikkeling der dingen, evenals de man, aan de oppervlakte van het burgerlijk leven is gedrongen?

Laten we den feitelijken, werkelijken toestand nuchter bekijken! Onder de vele veranderingen in het economische leven die de machines brachten en waarvan men dikwijls niet weet of men ze zegenen of vloeken moet, behoort ook deze, dat ze de vrouw uit haar huis hebben gehaald. Op dit feit dient het volle licht te vallen. Niet een verkeerde geestesgesteldheid der vrouwen zelf, maar de economische omstandigheden, sterker dan zij, hebben haar naar buiten

gedreven. Veel werkzaamheden van de vroegere vrouw, binnenshuis verricht, werden door de groot-industrie overgenomen, en veel eertijds bedrijvige armen kwamen daardoor kruiselings over elkander te liggen. Ook heden nog wordt er misschien meer geleden door vrouwen, die zich vervelen, dan door vrouwen die arbeiden. De gedwongen werkeloosheid binnen haar huis dreef haar van zelf naar buiten, en met de stijgende volksontwikkeling deed ze ook in de meer intellectueele beroepen haar intree. Overal waar de wet de deur niet vast houdt dichtgegrendeld, staat ze thans reeds in dikwijls fellen concurrentiestrijd naast den man. Men moge over de studie der vrouw denken wat men wil, maar vooral van ons, Katholieken, vraagt dit verschijnsel de volle aandacht, wanneer we later niet met eigen-schuldbewustzijn ons willen te beklagen hebben, dat er zoo weinig katholieke vrouwen invloedrijke ambten bekleeden.

Daarbij komt nog, dat de groot-industrie het leven niet goedkooper, en zeker niet eenvoudiger heeft gemaakt, zoodat de bittere nood van het dagelijksch brood een leger van fabrieksvrouwen uit de huisgezinnen recruteerde. Men kan dit alles betreuren, zoo hard men wil, maar ook met betraande oogen moet men trachten de werkelijkheid te blijven zien.

Deze veranderde houding in sociaal en economisch opzicht wijzigde ook noodzakelijk hare positie in het rechtsleven. Waar ze vroeger buiten stond, komt ze nu mee in aanraking, en wat haar vroeger koud kon laten, wordt allengs meer en meer voor haar een belangenvraag. Vaster en dieper dringt ze noodgedwongen in het wettenwebbe van den modernen staat binnen. De sociale wetten regelen haar arbeid, beinvloeden haar loonstandaard, beschermen haar tegen haar zelf en tegen anderen. Ook met het burgerlijk wetboek komen de vrouwen meer en meer in aanraking, en ze worden van zijn artikelen meer afhankelijk naarmate haar positie in het burgerlijk leven zelfstandiger en onafhankelijker wordt.

En terwijl aldus van den eenen kant voortdurend meer vrouwen het terrein van het burgerlijk en sociale rechts-

leven binnenkomen, grijpt van de andere zijde de wetgever altijd dieper en meer in het leven zijner burgers, óók in dat der vrouwen, in. Zelfs de opvoeding, dat geheiligd terrein van de ouders, en bij uitstek van de moeders, is niet vrij meer van zijn invloed en bemoeizucht. Is dit alles van geen beteekenis, van geen gewicht, wanneer het gaat om de vraag of aan de hedendaagsche vrouw medezeggingschap verleend moet worden in het politieke leven, dat niet als een stuk, als een gedeelte van de maatschappij, maar als de samenvatting, als de getrouwe weerspiegeling van het werkelijke economische, burgerlijke en sociale leven dient beschouwd te worden?

Vroeger werd het burgerlijk en handelsleven geregeld en beheerscht door het gewoonterecht, en wie toen op een dezer terreinen naar voren trad, óók de vrouw, had daardoor van zelf invloed op de vorming van dat recht; het gewoonterecht was als de neerslag van het rechtsbewustzijn van het heele volk, dat aan het rechtsleven deelnam. Maar in den parlementairen staat vormt niet meer het gewoonte-recht, doch beheerschen de gecodificeerde wetten het rechtsleven, en deze wetten worden niet gemaakt door het heele volk, maar alleen door de kiezers onder hen. Wie in onzen tijd geen kiezer is, die heeft geen invoed op de wetgeving, en zonder stembillet staat men buiten de vorming van het positieve rechtsleven.

Wanneer we dus algemeen mannenkiesrecht aanvaarden ter wille van de soliditeit van het recht, is het dan billijk en raadzaam van de actieve vorming ervan blijvend uit te sluiten de burgeres, die er voortdurend meer mee te maken krijgt? Ik heb hiermee geen pleidooi willen leveren voor vrouwenkiesrecht; ik heb alleen willen zeggen, in welk licht naar mijne meening het vraagstuk dient bezien te worden. Of de invoering, gedeeltelijk althans, van vrouwenkiesrecht gewenscht is, hangt voor mij persoonlijk af van de vraag in welke mate door de vrouwen thans reeds aan het ecomische, sociale en burgerlijk openbaar leven wordt deelgenomen.

FR. G. VRIJMOED, O.F.M.

Verscheidenheden

Tertulliaan's paradox en Aristoteles -

Met de taaiheid van het vooroordeel uit onkunde geboren leeft nog altijd, ook ten onzent in ‘wetenschappelijke’ kringen, het *Credo quia absurdum* voort als een uitspraak van Tertulliaan. Gewoonlijk moet het dienst doen als bewijs, dat zelfs volgens ‘kerkelijken’ geloof en rede-inzicht, openbaring en wetenschap tegenstellingen zijn. Ware dit alles juist, men zou nog kunnen betoogen, dat de meest simpele ervaring leert wat een gevaarlijk sophisme het generaliseeren van slagwoorden is en dat daarenboven de uitspraak van één man nooit de algemeenheid van een doctrien bewijst, zeker niet van een man, die zoo'n individueele signatuur vertoont als Tertulliaan. We weten echter, dat T. nimmer dat woord sprak. Voor hem was daarenboven, naar Adhémar d-Alès, het gelooven ‘un acte éminement raisonnable’. Het Christendom was wel ‘wijsheid uit de hemelschool’ (De an. 1), maar ‘alles Uebernatürliche ist vernünftig’ zou T. met een variant op Hegel kunnen gezegd hebben.... ‘Quid divinum non rationale?’ (De fuga, 4). Men treft echter in T's werken een volzin, waarmede de zgn. ‘beter ingelichten’ meenen toch hetzelfde spel te kunnen drijven als met het Credo quia absurdum. Zij, die dezen tekst misduiden, zijn meestal even goed bekend met T's geschriften, als de kat, die aan een gekaapten bokking smult, met de zeevisscherij. Ook zij betrekken hun kennis van de beruchte firma, die handelt in ‘rondreizende vadercitaten’. Waarom wij eerst eens den tekst in zijn verband willen geven.

T. bestreed in zijn werk ‘De carne Christi’ o.a. Marcion, tot wiens buitenissige leeringen ook behoort, dat Christus geen waarachtig stoffelijk lichaam - de stof was voor M. in wezen slecht - had aangenomen, maar slechts een schijnlichaam. In puntige taal, die in 't Nederlandsch niet te behouden is, gaat T. hem te lijf. Aan 't einde van het vierde en verder in het vijfde hoofdstuk schrijft hij:

‘Zie toe, Marcion, of gij dit woord niet uitwischt: “*Wat dwaas is voor de wereld heeft God uitverkoren om de wijzen te beschamen*” (1 Cor. 1.27). Welke zijn die dwaasheden? De bekeering van den mensch tot den dienst van den waren God? de verwerping der dwaling? de voorschriften van rechtvaardigheid, eerbaarheid, geduld, barmhartigheid, onschuld? Niets van dat alles is immers dwaas. Zoek dus over welke dwaasheden hij gesproken heeft. En als ge meent ze gevonden te hebben, dan zullen ze toch niet zoo dwaas zijn als het geloof, dat God geboren is en wel uit een maagd en wel in het vleesch....

Misschien zal iemand zeggen, dat dit geen dwaasheden zijn. Er is nog meer wat God verkoren heeft om te wedijveren met de wereldsche wijsheid, die intusschen eerder gelooft, dat Jupiter een stier of een zwaan is geworden, dan dat Marcion aanneemt, dat Christus werkelijk mensch geworden is.

Er zijn voorwaar nog andere niet minder dwaze dingen, die te vinden zijn in de smaadheden en het lijden van God; of men noeme het wijsheid, dat God gekruisigd is. Loochen ook dit, Marcion, ja dit veeleer. Wat toch is Gode meer onwaardig, wat is meer beschamend: geboren te worden of te sterven? het vleesch te dragen of het kruis? besneden of vastgenageld, opgevoed of begraven, in de kribbe of in 't graf gelegd te worden? Gij deed wijzer, als ge ook dat niet geloofde. Maar wijs zult ge niet zijn, als ge niet dwaas zijt geworden voor de wereld door de dwaasheden Gods te gelooven. Of hebt gij het lijden van Christus niet verloochend, omdat hij als schijnmensch er geen gevoel van had? Wij hebben reeds gezegd, dat hij evengoed de looze smaad van een schijngeboorte en van een schijnkindsheid kon ondergaan. Maar antwoord nu eens hierop, gij waarheidsmoordenaar: is God niet werkelijk gekruisigd? is hij niet werkelijk gestorven, zoo goed als hij werkelijk gekruisigd is? is hij niet werkelijk verrezen, zoo goed als hij werkelijk gestorven is? Valsch is dan wat Paulus leerde, dat hij onder ons slechts Jesus heeft gekend en dien gekruist; valsch is, dat hij zijn begrafenis predikte; valsch, dat hij zijn verrijzenis verkondigde. Valsch derhalve is ons geloof en slechts een schijnbeeld zal zijn al wat wij van Christus verhopen. Allermisdadigste mensch, die hen verontschuldigt, welke God ter dood brachten! Christus heeft immers niets van hen geleden, als hij niet in werkelijkheid geleden heeft. Spaar de eenige hoop der wereld. Waartoe neemf gij de schande weg, die noodzakelijk is voor het geloof? Wat Gode onwaardig is, is mij ten heil. Ik zal zalig worden, als ik mij niet geschaamd heb over mijn Heer: “Die zich over mij geschaamd zal hebben, ook over hem zal ik mij schamen” (Marc. 8. 38). *Andere dingen tot schaamte weet ik niet te vinden*, om te bewijzen, dat ik door verachting der schaamte terecht zonder schaamte ben en een gelukkige dwaas. *Gods zoon is gekruisigd: ik schaam mij des niet, want men moet zich schamen. En Gods zoon is gestorven: het is volstrekt geloofwaardig, want het is ongerijmd. En na zijn begrafenis is hij verrezen: het is zeker, want het is onmogelijk*. Maar hoe zal dat alles in werkelijkheid aan hem geschied zijn, indien hij zelf niet in werkelijkheid was? indien hij niet

in werkelijkheid had, wat gekruisigd werd, wat stierf, wat begraven werd, wat verrees: n.l. vleesch met bloed doorstroomd, met beenderen samengevoegd, met zenuwen doorweven, met aderen doorvlochten, vleesch, dat kan geboren worden en sterven?'

De samenhang wijst duidelijk uit, dat T's redeneering GEHEEL EN AL STEUNT OP HET WOORD VAN PAULUS, wat voor Marcion, die bijna 't geheele nieuwe testament verwierp behalve de brieven van den heidenapostel, tevens een argument 'ad hominem' was.

Hoe kon T. zijn argument nu krachtiger maken? Juist door de 'DWAASHEID' te doen uitkomen, desnoods rhetorisch te overdrijven. Dwaasheid was hier *niet tegenspraak met de rede*, maar tegenspraak met wereldsche waanwijsheid, die meent, dat *wat haar begrip te bóven* gaat ook ongerijmd moet zijn. De waanwijsheid, zoo betoogt T., zal uitroepen: dwaas, ongerijmd onmogelijk. Welnu, Marcion, *moeten we dat niet juist hebben,* is dat niet een bewijs voor Christus' *werkelijke* geboorte, lijden en dood? Of over *welke dwaasheden* sprak *Paulus* dan? *Ik weet geen andere*. - Onze conclusie is derhalve, dat men zich evenmin op T. kan beroepen om de 'ongerijmdheid' van het gelooven aan te toonen als op Paulus.

Maar er is nog een tweede verwarring. Wij spraken over de ongerijmdheid van het *gelooven*, want dit juist: het irrationeele van het aannemen-op-gezag van openbaringswaarheden, wil men betoogen. Men haspelt hier twee geheel verschillende zaken dooreen. De *geloofsact* kan *redelijk* zijn d.w.z. wij kunnen op redegronden inzien, dat we moeten gelooven - en de *stelling*, de waarheid, die we door dien act aanvaarden kan *boven-redelijk* zijn. Uit het tweede nu redeneeren onze tegenstanders, terwijl ze de onhoudbaarheid van 't eerste moeten bewijzen. Is de roomsche leer over 't eerste punt niet herhaaldelijk uitgesproken? Kent men niet het woord, waarmee de Kerk zich verweerde tegen de Fideïsten 'ratio praecedit fidem', wat een herhaling was van Augustinus' woord: 'intellige ut credas' (Sermo 43, c. 7, n. 9) en van Thomas' leer: 'non crederet quis nisi videret esse credendum' (S. theol. 2. 2. q. 1 a. 4 ad 2).

Het markante en paradoxale van den vórm moge Tertulliaan's betoog een te prikkelenden bijsmaak geven men vergete niet, *wat hij wilde betoogen* en men bedenke, dat aan het geheele werk tegen Marcion geen enkele gedachte over de onredelijkheid van het *gelooven als zoodanig* ten grondslag ligt. Wat den *geloofsinhoud* betreft, huldigde T. geen andere meening dan de Aquiner, die in zijn limpiede hoofdstuk van de Summa

contra Gentiles (I. 3) zegt, dat het zonneklaar is (evidentissime), dat er waarheden kunnen zijn, die ons verstand te boven gaan. Hij wijst o.a. op de beperktheid van 't menschelijk verstand, een beperktheid, die iedereen iederen dag maar al te treurig ervaart. De Aquiner, die waarlijk niet van dikke woorden houdt, schrijft: ‘zooals het van een zwakzinnige uitermate dwaas zou zijn (nimiae amentiae esset idiota) te beweren, dat de leer van een wijsgeer valsch is, omdat hij ze niet kan begrijpen, zoo en nog meer zou 't overmatige dwaasheid zijn van den mensch te meenen, dat Gods openbaring valsch is, omdat hij ze met de rede niet kon achterhalen.’

Tot toelichting van T's paradox meent James Moffatt een ontdekking te hebben gedaan, die hij onlangs in de Journal of theological studies (1916, blz. 170) heeft gepubliceerd. In Aristoteles Rhetorica (II. 23.22.) heeft hij een plaats aangewezen, die hij voor 'n parallel van T.'s redeneering houdt, misschien, meent hij, is T. zelfs direct of indirect van Aristoteles afhankelijk. De meening van Moffatt schijnt ons geheel valsch.

‘The phrase (van T.) is often misquoted, and more often it is supposed to cristallize an irrational prejudice in his mind, as if he scorned and spurned the intelligence in religion - a supposition which will not survive any first-hand acquaintante with the writings of the African father. *The odd thing is, however, that consciously or inconsciously he was following in the footstep of that cool philosopher Aristotle*.’

Neen, the odd thing is: dat Moffatt Tertulliaan niet heeft begrepen. Wat is het geval? Aristoteles wijst onder de bronnen der enthymematische redeneering ook aan: de *onwaarschijnlijkheid*. Als volgt: het onwaarschijnlijke, ongelooflijke pleegt de mensch niet te aanvaarden; is nu iets onwaarschijnlijks tòch aanvaard, dan kan dit alleen zijn, omdat de mensch door *het feit* gedrongen was. Aldus de Stagiriet: ‘Indien iets derhalve ongelooflijk of onwaarschijnlijk is, en toch gehouden is, moet het waar zijn. Zooals Androcles sprekend over een wet tot het volk, dat hem tegenstribbelde, zeide: ‘De wetten hebben een wet noodig ter verbetering, want ook de visschen hebben zout noodig (en 't is toch onwaarschijnlijk, dat zij, die in 't zoute water gevoed worden, zout noodig hebben) en olijven hebben olie noodig ('t is immers ongeloofelijk, dat dingen, waaruit olie bereid wordt, olie noodig hebben).’

Deze redeneering blijft uiterst gevaarlijk, maar kan een enkele keer waarde hebben en zal dan om haar pikantheid dubbel

welkom zijn aan den rhetor. Alléén.... zij heeft *niets gemeen* met T's betoog. Ware Moffat's opvatting juist, dan zou T. aldus redeneeren: De mensch aanvaardt alleen een feit of een stelling, die minstens waarschijnlijk is. Dat Gods zoon gestorven is, is niet waarschijnlijk, is zelfs ongerijmd. Dus moet het wel een *feit* zijn, anders hadden de menschen het nimmer aanvaard. Niets ligt verder af van T's gedachtengang, zooals we boven zagen. T. zoekt tegenover Marcion naar dingen, die *dwaas* zijn voor de wereldsche waanwijzen. Kan T. die aanwijzen, dan moet M. ze aanvaarden, *want* Paulus heeft gezegd, dat God *wat dwaas is voor de wereld heeft verkoren*.

'I think it is not uninteresting', schrijft M., 'to note how Aristotle, in a sober discussion of the topics proper to forensic debate, could for the moment take a line which the jurist Tertullian took in the glow of theological controversy'.

Vermoedelijk heeft Morgatt zich door te veel vreugdegloed over zijn ontdekking laten misleiden, want het nuchtere nadenken toont gemakkelijk aan, dat de 'cool philosopher' het over iets geheel anders heeft dan de heetgebakerde Afrikaan.

J.H.

De Vulgaat -

In eene voordracht op de Pruisische Academie van Wetenschappen behandelde prof. A. von Harnack achtereenvolgens acht verschillende plaatsen uit de Joanneïsche literatuur. De tekstgegeschiedenis dezer acht plaatsen leerde hem 'die hohe Bedeutung der lateinischen Überlieferung, und speziell der Vulgata'. Veel meer dan vroeger, meent hij, moest men aan de Vulgaat een plaats inruimen bij de hoofdgetuigen, daar zij is 'der vornehmste Textzeuge, den wir besitzen'; je zelfs 'einen zweiten Zeugen von gleichem Werte besitzen wir überhaupt nicht'. Zou onze landgenoot, prof. Oort, hierin misschien aanleiding kunnen vinden om zijn kleineerend oordeel over de Vulgaat te herzien? De lang gevierde 'textus receptus' heeft wel te lijden, al volgt zelfs de revidirte Luther-Bibel nog steeds dien tekst. - Wanneer nu de tekstcritici naast de lezingen der Grieksche handschriften ook eens rekening gaan houden met de oudste vertalingen, en daaronder vooral de Vulgaat, alsmede met de oorspronkelijke Vader-citaten, dan eerst kan aan een definitieve tekstuitgave van het Nieuwe Testament gedacht worden.

V.D. D.

De Vulgata-uitgave

wordt sedert eenige jaren door een bijzondere commissie te Rome druk voorbereid. Het zijn de Benedictijnen, die zich bij dit werk groote verdiensten ver-

werven - aan de spits hun Eminente Dom Gasquet. Wie zich den streng wetenschappelijken geest van zijn historische studiën herinnerde, mocht reeds van het oogenblik af dat diens voorzitterschap gemeld werd, van den critischen gang van dit onderzoek verzekerd zijn. Een paar maal heeft de commissie officieel verslag gegeven van haar werkzaamheid, telkens bleek de verwachting volkomen gerechtvaardigd, dat alle middelen van moderne handschriftvergelijking en tekstentoetsing hier zouden worden toegepast.

Reeds zijn er over de vijftig codices in fotografische afbeelding bijeengebracht als kostbaar materiaal voor den komenden schiftingsarbeid. Wel een afzonderlijk woord van vermelding zijn de elf spaansche bijbels waard, die Pater Quentin met groote moeite onder het toestel wist te krijgen. Die handschriften waren tot voor kort zoo goed als onbereikbaar. Berustend in spaansche librijen meestal van deze of gene kathedraal, werden ze met jaloersche vereering aan alle onderzoek onttrokken. Met een schrijven van kardinaal Merry del Val gewapend, wist pater Quentin de kanunniken tot grooter mededeelzaamheid te bewegen en toen het kapittel van Leon voor deze hoogen aandrang nog niet bezweek, deed een telegram van den toenmaligen Staatssecretaris ter aanvulling van zijn breve toch ook hier de deuren openen. Zoo heeft de Vulgata-commissie thans den volledigen tekst der prachthandschriften van Alcala, Toledo, Leon enzoovoorts. Wel zijn de beide laatstgenoemde codices, die uit de negende eeuw dagteekenen, reeds in 1587 en '88 door de commissie voor de zoogenaamde Sixtijnsche Vulgaat gecollationneerd maar gebrekkig en onbetrouwbaar.

Kardinaal Gasquet bezorgde een nieuwe uitgave van den beroemden vierde-eeuwschen Codex Vercellensis. Toen enkele jaren geleden het kapittel van Vercelli dat manuscript naar Rome zond om, door de zorgen van Pater Ehrle, te redden wat uit den gehavenden toestand te redden viel, kreeg Dom Gasquet de gelegenheid ernstige studie van het handschrift te maken en met eerbiedwaardigen ijver den tekst nauwkeuriger te ontcijferen dan bij de vroegere uitgaven mogelijk was.

Is het niet interessant, dat Dom Gasquet ook nog een anderen hefboom van het wetenschappelijk onderzoek wist in beweging te zetten? Hij deed van Augustus 1913 tot Februari 1914 een reis naar de Vereenigde Staten, waar hij door welgekozen voordrachten bij de gegoede kringen belanstelling voor de Vulgata-herziening won. De Amerikaansche belangstelling uitte zich rijkelijk.... Terwijl tot dan toe de commissie in S. Alselmo

belanglooze gastvrijheid genoot, maar bij het stijgend aantal Benedictijner-alummi - voor wie toch het klooster in de eerste plaats bestemd is - de ruimte slechts bescheiden toegemeten kon worden, heeft zij sedert dien een gedeelte van het mooie Palazzo di S. Callisto naast S. Maria in Trastevere in huur en daar, behalve de noodige verblijfplaats, een ruime werkzaal en flinke boekerij kunnen inrichten. Voor de kapel schonk Pius X nog de benoodigde liturgische voorwerpen. En gelijk het een eeretitel van Paus Pius X blijft, dat hij de commissie in het leven riep, zoo mag men in de hoogste onderscheiding, die hij Dom Gasquet verleende door diens verheffing tot kardinaal, wellicht ook de waardeering zoeken voor het werk van dezen historicus, fijnproever en fijnschrijver tegelijk, graaggewild spreker op de internationale geschiedkundige congressen, vereerder van Lord Acton en zelf in alle liniën der historici geëerd. Kardinaal Gasquet, die de vertrekken is gaan bewonen van wijlen kardinaal Dom Pitra († 1880), is ook na zijn verheffing praeses der commissie gebleven.

Nijmegen
H. V.D. V.

Middeleeuwsch drama en brevier -

Dat het middeleeuwsche ernstige drama uit de Liturgie is voortgekomen, is overbekend. De verdere ontwikkeling stelt men zich dan gewoonlijk zoo voor, dat het drama zich langzaam uit de liturgische zone verwijderde, gelijk ook de vertooningen zich verplaatsten uit choor of crypt naar schip of kloostergang, vervolgens naar het voorportaal en het ‘paradijs’ en ten slotte naar de markt. Deze voorstelling is in zooverre onjuist, dat nog ten tijde van de geheel verwereldlijkte misteriespelen, dus in de 15de en 16de eeuw, dramatische voorstellingen *in* de kerk plaats hadden, die nauw met de Liturgie verbonden waren. Wat de Nederlanden betreft, noem ik slechts den optocht der Drie Koningen (priesters!) in de kerk te Delft (1498), waarbij ‘engelen’ het ‘Gloria’ zongen, en herinner ik aan de voorstellingen van de Blijde Boodschap tijdens de Gulden Mis.

Trouwens ook de geseculariseerde spelen bleven toch steeds met een gulden draad aan de Kerk verbonden. Hoe kan het anders, waar de stof, onder alle profane overwoekeringen door, dezelfde bleef als die der kerkelijke vieringen; waar de opluisterende zang kerkzang bleef; en waar geestelijken niet aflieten hun medewerking aan de vertooningen, hetzij als samenstellers, hetzij als regisseurs, hetzij zelfs als spelers, te verleenen?

Zoo kan het niet verwonderen, dat in het middeleeuwsch drama menigmaal de invloed van het *Brevier* valt op te merken. De schrijvers, die zoo knap de ontwikkeling van dat drama uiteengezet hebben en die den oorsprong van zoo menigen trek hebben weten te vinden in de geschriften der theologen en der mystieken, zijn ten opzichte van het Brevier in gebreke gebleven, vermoedelijk omdat zij dit niet of niet voldoende kenden. Eerst in den laatsten tijd heeft de Franschman Duriez in zijn studie over de betrekkingen tusschen het middeleeuwsch drama en de theologie, over deze zijde der zaak licht doen opgaan.

Ik laat hier eenige gevallen volgen, waar deze invloed van het Brevier onmiskenbaar is.

1. Als Jezus in den Hof der Olijven zijn leerlingen toegeroepen heeft: ‘waakt en bidt, opdat gij niet in bekoring komt’ (Matth. XXVI, 41 en Marcus XIV, 38), dan volgen daarop woorden, die in een aantal Passiespelen op zeer merkwaardige wijze geïnterpreteerd worden. ‘De geest is wel gewillig, maar het vleesch is zwak’ - op wie had deze zinsnede betrekking? Op den goddelijken spreker zelf? Neen, zeiden uitdrukkelijk de exegeten, niet van zich zelven zeide Christus dit, maar van hen, die verklaard hadden Hem nooit te zullen verloochenen’. Aldus Walafried Strabo in zijn ‘Glosa ordinaria’, en Nicolaas van Lyra, wiens commentaren de dramaschrijvers zoo vaak inspireerden dacht er niet anders over. Wanneer wij nu zien, dat, recht tegen deze traditie in, een aantal Passiespelen den Zaligmaker de bedoelde woorden op zich zelven laat toepassen, als een bekentenis van zwakheid na de bede: ‘laat dezen beker aan mij voorbijgaan’, zij het dan ook gevolgd door het: ‘maar Uw wil geschiede’, dan komt ons dit vreemd voor, totdat wij het Breviarium opslaan en daar deze samenvoeging vinden:

In monte Oliveti oravit ad Patrem: Pater, si fieri potest transeat a me calix iste:

* Spiritus quidem promptus.... etc.

1e Nocturn, 1e les van Witten Donderdag (in respons.),

waarmede de Kerk de tweevoudige natuur van Jezus heeft willen uitdrukken.

2. Als Jezus, in ditzelfde tooneel, zijn leerlingen verwijtend vraagt: ‘Zoo kunt gij dan niet één uur met mij waken?’ dan pleegt hij in de Passiespelen daaraan toe te voegen: ‘gij, die beloofdet voor mij te sterven’, en dan, als in het Maastrichtsche Paaschspel, tot Petrus:

In moites du nit in wenich wachen
Als Judas deit, de sich bereit,
Wie hie die Juden an mig geleit....

Welnu, diezelfde herinnering aan de vroegere offervaardigheid en diezelfde tegenstelling met den wakenden verrader, vinden we in het Brevier (8e Resp., 3e noct. van Witten Donderdag):

....qui exhortabamini mori pro me! * vel Judam non videtis, quomodo non dormit, sed festinat tradere me Judaeis?

En het is wel opmerkelijk, dat slechts enkele weinige spelen hier de lezing van het Evangelie getrouw volgen.

3. Eenige spelen, zooals die van Donaueschingen en Freiburg, leggen Jezus, na den kus van Judas de volgende woorden in den mond: 'het ware u beter, zoo gij nooit geboren waart', een adaptatie dus van de bij het Laatste Avondmaal gesproken woorden. Ook hier hebben we niet met een vinding der dramaturgen te doen, maar met een ontleening aan het Brevier (2de Noct., 4de les van Witten Donderdag).

4. Dat Jezus den verraderskus beantwoordt met een wederkus, gelijk eenig Tiroolsche Passiespelen het vertoonen, zou ook aan het Brevier ontleend kunnen zijn (ille ut agnus innocens non negavit Judae osculum), maar hier lijkt mij invloed van theologische literatuur waarschijnlijker: de H.H. Hilarius en Ambrosius, en na hen verschillende commentaarschrijvers hebben dezen wederkus van Jezus uitvoerig besproken.

Ik zou nog meer gevallen als deze kunnen noemen. Een vergelijking van de Profeten- en de Kerstspelen met de Liturgie van den Advent zou b.v. heel wat leeren. Maar voor deze rubriek is het gezegde voldoende.

E.J. HASLINGHUIS.

Leekenwerk -

In de laatste jaren hoort men aanhoudend van 'leekenapostolaat' onder de Katholieken. Waar vooral op sociaal gebied geestelijke en tijdelijke belangen zoo vaak in elkaar grijpen, is ook werkelijk een eisch des tijds, dat priesters en leeken elkaar aanvullen.

De vraag doet zich voor, hoe die samenwerking moet zijn. Bedoelt het begrip 'leekenwerk', een onmiddellijk ingrijpen in den arbeid, waartoe door roeping èn door wijding de priester gerechtigd is? Het doet mij altijd vreemd aan, als we leeken in vergaderingenvan zuiver maatschappelijken aard godsdienstige onderwerpen op het tapijt zien brengen, en soms nog wel onderwerpen van zoo verheven aard, dat bespreking daarvan in een roezemoezige zaal voor een pratende menigte iets stuitends

heeft. Het ‘Ecce panis Angelorum’ wordt beter genoten bij den geur van opwolkenden wierook dan in den tabakswalm van een profane vergadering. Indien het soms al eens te pas mag komen, dat de leek als apostel in dezen zin optreedt, het behoort niet tot het terrein van onze gewone sprekers op vergaderingen en schrijvers van ingezonden stukken. Er klinkt zoo spoedig iets in door van het: ‘Heer, ik dank U, dat ik niet ben gelijk deze.’

Wat moet men dan wel onder ‘leekenwerk’ verstaan? Naar mijne meening veeleer een apostolaat van de daad dan van het woord. Laat elke katholiek in zijn arbeidsspheer zijn werk verrichten zoo goed als mogelijk is, laat ieder wat hij ten algemeenen nutte helpt stichten, zoo goed mogelijk maken, zoodat het den toets ook van een scherpe, misschien onwelwillende kritiek kan doorstaan, en andersdenkenden verplicht zijn te zeggen: ‘Wat de Katholieken oprichten, dat doen ze goed’. Het Katholieke Ziekenhuis voldoe aan streng wetenschappelijke eischen, de Katholieke school volsta niet met te voldoen aan 't strikt wettelijk minimum, de Katholieke vakvereeniging zij een model van organisatie onder alle opzichten. Men breke met de gewoonte, dat we eene stichting of instelling voortreffelijk vinden, alleen omdat ze is opgericht door Katholieken, ook als aan het wezen van de zaak nog al eens een en ander ontbreekt. En men zegge niet: de kritiek mag zoo streng niet zijn, waar bij de Katholieken de middelen niet in zoo ruime mate aanwezig zijn. Deze verontschuldiging mocht gelden een veertig jaar geleden, toen de Katholiek zelf nog overtuigd moest worden, dat hij werkelijk niet minderwaardig behoefde te zijn, omdat hij Katholiek is. Maar nu wij fier en vrij ons recht opeischen om te zijn Katholiek en goed vaderlander, Katholiek en wetenschappelijk man, nu moeten wij dat recht niet alleen verdedigen met den mond, maar nog veel meer metterdaad.

Een tweede vraag is: hoe moet het staan met de samenwerking tusschen geestelijken en leeken op zoo menig gebied van socialen arbeid? Door sommigen wordt die vraag terstond beantwoord in dien zin, dat op elk gebied, waar samenwerking moet bestaan tusschen geestelijken en leeken, de laatsten zich onvoorwaardelijk hebben te onderwerpen aan de eersten. Zoo zien we in het bijzonder onderwijs, waar geestelijke broeders of zusters te weinig leerkrachten hebben en waar daarom leeken worden aangesteld, dat daar geen sprake is van kans, dat het leekenelement een gelijken toon zou voeren met het geestelijk element. In hoeverre dit soms gewenscht zou kunnen zijn in 't belang van het

onderwijs, staat niet aan mij ter beoordeeling doch de vraag dient overwogen. Enkele jaren geleden, heb ik, als lid der Commissie van toezicht op het lager onderwijs te Leiden, wel eens opgemerkt, dat aan bijzondere scholen soms te lang gebruik werd gemaakt van afgeleefde krachten in geestelijk gewaad, die beter door jongere werden vervangen, ook al waren die niet in het habijt gestoken. Maar hebben verschillende klooster-kweekscholen voor onderwijzeressen in 't Zuiden zelfs geen mannelijken leek als directeur?

Men leze eens, wat er zoo al gezegd wordt in het orgaan van den Ned. bond van R.K. leekenverpleegsters, waar in de laatste maanden een pennestrijd gaande is over de kwestie, of de Katholieke Ziekenverpleging het monopolie zou moeten zijn van de religieuzen. Wij katholieken zijn er van kindsbeen af aan gewoon geraakt, dat ‘kloosterzuster’ eigenlijk synoniem is met ‘goede ziekenverpleegster’; de kloosterzuster heet de ziekenverpleegster bij uitstek, omdat zij verpleegt uit hoogere motieven. O wee, als eens een dokter, iets op de ziekenverpleging van de zusters had af te keuren.

Zoo was de toestand in ons land, zoo is hij nog in sommige gedeelten daarvan. En het behoort tot het leekenwerk van den Katholieken geneesheer te maken, dat die toestand liefst zoo spoedig mogelijk verandert. De ziekenverpleging ontwikkelt zich meer en meer tot een zelfstandig onderdeel der geneeskunde, en wel een onderdeel, dat een der hoogste uitingen wordt van de geneeskunst, want de ziekenverpleegster, die den geheelen dag met de patienten moet omgaan, moet op de eerste plaats de geneeskunst beoefenen, d.w.z. moet roeping en toewijding bezitten, maar mag daarnaast de geneeskunde niet verwaarloozen, moet dus zorgen de techniek van de kunst zich eigen te maken, want eerst dan zal men er zich op kunnen beroemen te zorgen voor behoorlijke verpleging. En degenen, die hierop wijzen en bij de betreffende overheden van geestelijke zusters er op aandringen, dat in onze katholieke ziekenhuizen aan beide eischen worde voldaan, doen beter leekenwerk dan zij, die maar altijd het loflied aanheffen op de voortreffelijkheid van verpleging door religieuzen, zelfs als haar de eerste begrippen van ziekenverpleging als wetenschappelijk vak ontbreken. Zeker het tekort wordt wel eens officieel erkend. Nog niet lang geleden wees de voorzitter van het Limburgsche Groene Kruis er op, in de Jaarvergadering, dat wij niet meer konden volstaan met de verpleging, zooals die tot nu toe was geweest, maar dat een meer wetenschappelijke vorming dringend noodig was. Maar

dan dient tevens in herinnering gebracht, dat er meerdere congregatiën zijn van ziekenverpleging, o.a. die van den H. Carolus Borromaeus te Maastricht, en die van O.L. Vr. Moeder van Barmhartigheid te Tilburg, waar reeds sinds jaren aan de wetenschappelijke vorming van de ziekenverpleegster aandacht wordt gewijd, al valt er natuurlijk altijd wat te verbeteren. Hier hebben we nu een punt van samenwerking tusschen geestelijken en leeken, waar het zonder meer duidelijk is, dat de geestelijke bestuurders van congregatien, die zich wijden aan de ziekenverpleging, samenwerking moeten zoeken met de geneesheeren in dien zin, dat deze laatsten de leiding deelen. Zeker, confessioneele ziekenhuizen zijn aan te moedigen; het kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan de genezing, wanneer men zich bevindt in de geestelijke spheer, waarin men gewoon is te ademen; het is ontwijfelbaar zeker, dat een katholiek in een katholiek hospitaal en een streng orthodoxe protestant in een diaconessenhuis zich op zijn gemak voelt; maar bij de samenkoppeling van de twee begrippen ‘confessioneel’ en ‘ziekenverpleging’ mag het laatste begrip niet in het gedrang komen.

DR. C. MEULEMAN

Boeddhisme

en Evangelie trekken in hun verhouding nog steeds de aandacht van sommige geleerden. De oude radicale meening, als zouden de Evangelie-verhalen grootendeels ontleend zijn aan het Boeddhisme, laat men tegenwoordig over aan de derderangs-wetenschap der ‘Dageraads’-menschen - hoewel deze niet minder gevaarlijk moet geacht worden, wijl zij onwetenschappelijk is. Eene directe afhankelijkheid durft geen geleerde meer aannemen, doch wel eene indirecte. R. Garbe meent in zijn ‘Indien und das Christentum’, dat b.v. de verhalen van Simeon in den tempel, de bekoring in de woestijn, de broodvermenigvuldiging indirect aan Boeddhistische bronnen ontleend zijn. En wel uit verloren geraakte vertalingen van Boeddhistische verhalen, en uit eene eenigszins vervormde mondelinge overlevering; waarvan evenwel nergens eenig spoor te vinden is! Dus de *missing link* der biologen ingevoerd in de religionsgeschichte; 't is het noodlot der monistische evolutie op elk gebied, dat zij opereeren moet met onbekende factoren, en toch voor positieve wetenschap wil doorgaan. - Intusschen is eenige Boeddhistische invloed op de apocriefe evangeliën en eenige christelijke legenden niet te loochenen; doch daar heeft men de hypothese der ‘ontbrekende schakel’ niet noodig.

V.D. D.

Boekbespreking

Dr. H.F.M. Huijbers: Don Juan van Oostenrijk, landvoogd der Nederlanden (Deel I A. Oosthoek, Utrecht; Deel II Van der Vecht, A'dam,)

WIJ moeten met onze geschiedschrijving de 19de eeuw in.' Colenbrander, de gezaghebbende historicus-archivaris, mede een der voorsten onder de linksche concentratie, heeft dat woord reeds jaren geleden gesproken, sedert jaren gewerkt om deze leuze in daden om te zetten en daarbij jaren geprofiteerd van den moreelen en materieelen steun der regeering en der toonaangevende Kringen op wetenschappelijk gebied. De feiten bewijzen, dat de niet-Katholieke geschiedbeoefening ten onzent beschikt over een veelomvattenden rijkdom van energie en intellectueel vermogen. Zie de statige reeks boekdeelen in de historische bibliotheek van de firma Meulenhoff! Welk een macht aan kapitaal en arbeid schuilt er in de dikke banden van de Commissie voor 's rijks geschiedkundige publicatiën! Daarnaast gezien neemt de geschiedbeoefening van de Katholieken niet de plaats in, welke zij in ons vaderland noode kan missen, omdat ook hier de Katholieke wetenschap staat voor de dubbele taak van *onderzoek* en *verdediging*. Zeker, de traditie van Nuyens' arbeid werd met veel gewaardeerd succes voortgezet; maar toch, juist het ondernemen, waaraan de behoefte het sterkst was, bleef achterwege. Kennen wij de geschiedenis van onze Roomsche Kerk in Nederland in haar strijd tegen de Hervorming der zestiende eeuw? Zijn wij in staat de resultaten van liberale en protestante geschiedvorsching te toetsen aan onze beginselvaste en historie-getrouwe waardeering? Is het gevaar geheel onbestaanbaar en denkbeeldig, dat onze eigen kijk op de dingen der zestiende eeuw doortrokken raakt van opvattingen, ongemerkt ontleend aan de historiografie met een vreemde en vijandige wereldbeschouwing? Is alles wat Fruin en Bakhuizen en Van Vloten schreven over de Katholieken der zestiende eeuw en hun rol in de geschiedenis de waarheid en niets dan de waarheid? Juist de wetenschappelijke beoefening der profane vaderlandsche geschiedenis, waarvan de eind-resultaten ten slotte alleen tot haar recht kunnen komen in goed samenvattende zelfstandige studies, bloeit onder ons minder dan wel gewenscht mag worden.

Dat is een der redenen, waarom wij het werk van Dr. Huijbers over *Don Juan van Oostenrijk* met zoo groote sympathie begroeten; maar daarmee staat in heel nauw verband het feit, dat de schrijver in zijn veelomvattenden arbeid de *Kerkelijke*

toestanden zoo goed als geheel ter zijde liet, moest laten, want het ontbrak aan betrouwbare en voldoende bewerkte resultaten, die hem hadden kunnen dienen als onderbouw voor een synthese, die dan nog veel meer een afgewerkt geheel had kunnen vormen, dan nu reeds het geval is.

De tijd immers der landvoogdij van Don Juan is daarom in onze vaderlandsche geschiedenis van zoo beslissende beteekenis, omdat in de jaren van 1576-1580 het pleit beslist wordt tusschen Katholicisme en Protestantisme. In 1576 toch ziet Oranje nog de noodzakelijkheid in van een verbond tusschen de beide richtingen, de Pacificatie van Gent, in 1579 sluit hij de Unie van Utrecht, die een duidelijk protestant partijkarakter draagt en bij welker stichting de Katholieke geestelijkheid van Utrecht en de Katholieke adel en burgerij van Gelderland met geweld en bedreiging gedwongen kon worden tot medewerking of althans passief toezien. De oplossing van dit probleem omvat meer dan op het oogenblik zou kunnen gegeven worden, maar Dr. Huijbers deed een stap in de juiste richting door de publicatie zijner beide deelen over de landvoogdij van Don Juan, die algemeene belangstelling verdienen. Tot nu toe was immers aan de landvoogdij geen enkele afzonderlijke studie gewijd, de verschillende geschriften over het tijdvak van Don Juan zijn meer direct gericht op de Zuidelijke Nederlanden, laten Don Juan's optreden nog te veel in de schaduw. Zoodoende heeft de monografie van Dr. Huijbers tot verschillende nieuwe resultaten geleid. Hoevelen die nog steeds den Koning van Spanje als den bloedhond, een Granvelle als den heftigen tegenstander van de nationale regeering beschouwen, die in de Spaansche Furie alleen het werk der Spanjaarden zien! De lezing van Dr. Huijbers' Don Juan zal hun oordeel terugvoeren in de banen der goedingelichte rechtvaardigheid. Nieuwe gezichtspunten worden hun geopend, waar b.v. de onbarmhartige economische politiek, de uithongering, door Oranje op steden en zelfs gewesten toegepast, die weigerden zich bij hem aan te sluiten, besproken wordt. Medelijden wordt in ons opgewekt met den Koningszoon, den heid van Lepanto, die wel een flink generaal, maar geen regent was, als wij diens trouw door Filips op een zware proef gesteld zien, als hij diens hartstochtelijke eerzucht al te bitter teleurstelde, het offer vragend van zijn enthousiast gedroomde, schitterend voorgespiegelde plaats in de geschiedenis der wereld.

Ook heeft deze vlot en prettig geschreven monografie aan anderen den weg gewezen naar nog onopgeloste vraagstukken.

Met warme belangstelling zien wij de volgende deelen tegemoet, maar tevens spreken wij hier den vurigen wensch uit, dat onze Katholieke historici door deze merkwaardige studie van Dr. Huijbers zich eveneens aangespoord mogen gevoelen, om op wetenschappelijke wijze de bronnen te bestudeeren van het voor ons, Katholieken, zoo gewichtige tijdvak der 16de eeuw. Naast Colenbrander's parool hebben wij volop reden te plaatsen ons program: Wij Katholieken moeten met ónze geschiedenis de zestiende eeuw in! Zeker, ons ontbreekt de gemakkelijke weelde van een krachtens de beslissingen der Kamers goedgevulde schatkist, maar hebben wij dan niet het veel rijker bezit van een krachtens onze Roomsche beginselen overvloeiend idealisme?
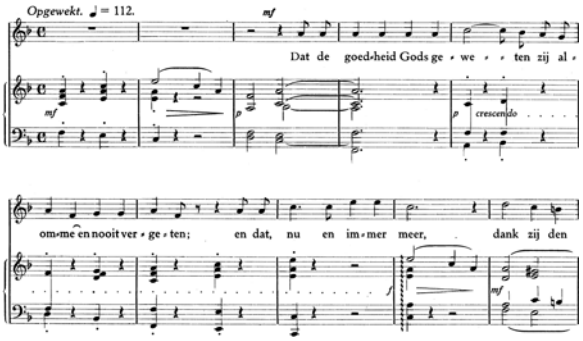
Katwijk a/ Rijn.
J. KLEIJNTJENS.

Ontvangen boeken -
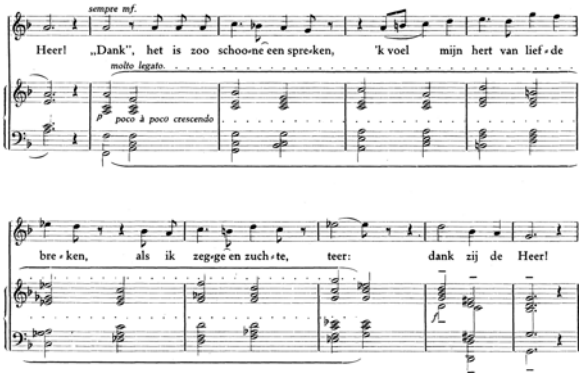
De Bijbel aan den ketting door H. Ermann S.J. (Dekker en v.d. Vegt, Utrecht); Liturgisch Morgen- en Avondgebed door J. Wesselink O.S.A. (Brand, Bussum); De Grootheid van Gods Kerk door P. Phieman O.M. (Futura, Leiden); Ons Hollandsch lied en de muzikale declamatie door J.P.J. Wierts (Alsbach, A'dam); Thomas van Aquino, inleiding tot leven en leer door Grabmann-Hoogveld (Van Rossum, Utrecht); Edgar Tant: L'Exil à Veere (Van Looy, A-dam); Lof van Gods Heerlijkheid, herinneringen aan Zr. Elisabeth der Drieëenheid, vert. door Corrie Louwerse; Dominicaansche Legenden door M.A. van den Oudenrijn O.P. (Mosmans, 's'Bosch); Dr. J. Clay: Schets eener kritische geschiedenis van het begrip Natuurwet in de nieuwe wijsbegeerte (Brill, Leiden); Dr. F. Roels: Psychologisch experiment en introspectie (Dekker en v.d. Vegt, Utrecht); Toon Hansen: Organi Concordia, 2e druk (Mosmans, 's-Bosch); Deutsche Kultur, Katholizismus und Weltkrieg (Herder); Johannes Joergensen: Klokke Roeland, vert. door M.E. Belpaire (Paul Brand); Kerkgenootschappen in de Nederlanden door P.J.L.M. Goulmy; Lourdesreis door C. Nuyen; Denkfouten door J.J. van Sante; Katechetische Onderrichtingen van Wermelskirchen I, vert. door L.M. van Pinxteren (R.K. Boekcentrale); Stemplicht, rapport aan den Alg. Bond v. R.K. Kiesvereenigingen (C.N. Teulings); Van Egeren-Forstmann: Theologia Moralis Generalis (Dekker en v.d. Vegt).

Deo gratias
Voor tenor met klavier
Woorden van Guido Gezelle
Muziek van J.A.S. van Schaik
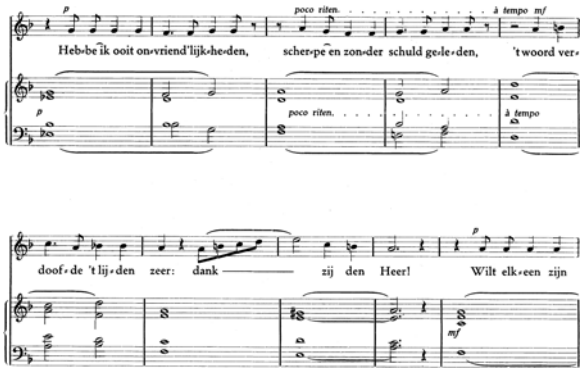
Deo gratias
Guido Gezelle.
J.A.S. van Schaik.
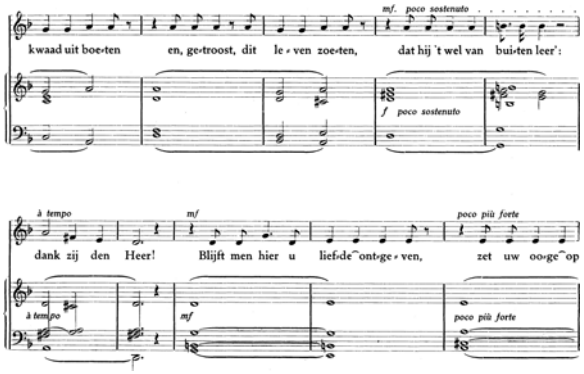

Opgewekt.
Dat de goed-heid Gods ge - we - ten
zij al -
om-me en nooit ver - ge - ten;
en dat, nu en im-mer meer,
dank zij den

sempre mf.
Heer! „Dank", het is zoo schoo-ne een spre-ken, 'k voel mijn hert van lief-de
molto legato.
p poco à poco crescendo
bre-ken, als ik zeg-ge en zuch-te, teer: dank zij de Heer!
f
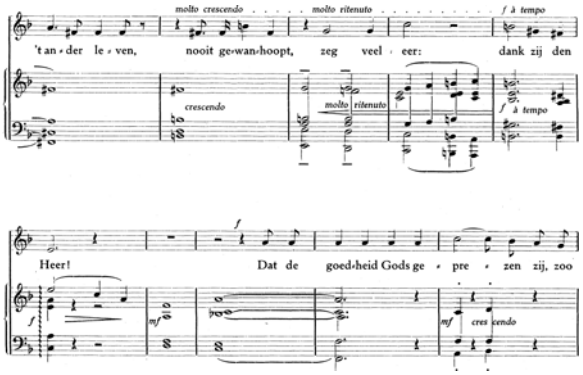
Heer!
‘Dank’, het is zoo schoo-ne een spre-ken,
'k voel mijn hert van lief - de
bre - ken,
als ik zeg-ge en zuch - te, teer:
dank zij de Heer!
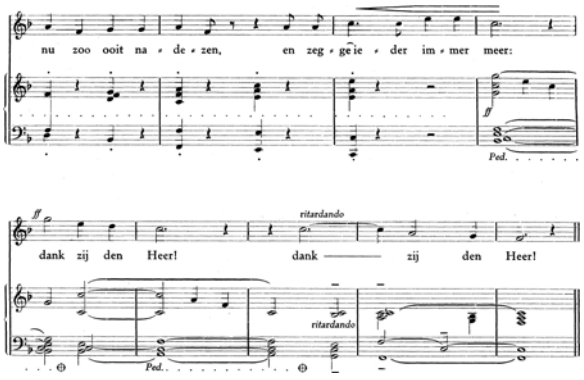

Heb-be ik ooit on-vriend'lijk-he-den,
scher-pe en zon-der schuld ge-le-den,
't woord ver-doof-de 't lij-den zeer:
dank - zij den Heer!
Wilt elk-een zijn

kwaad uit boe-ten
en, ge-troost, dit le - ven zoe-ten,
dat hij 't wel van bui-ten leer':
dank zij den Heer!
Blift men hier u lief-de ont-ge - ven,
zet uw oo-ge op

molto crescendo
molto ritenuto
f à tempo
't an - der le - ven, nooit ge-wan-hoopt, zeg veel - eer: dank zij den
crescendo
molto ritenuto
f à tempo
Heer! Dat de goed-heid Gods ge - pre - zen zij, zoo
mf
cres cendo

't an - der le - ven, nooit ge-wan-hoopt, zeg veel - eer: dank zij den Heer! Dat de goed-heid Gods ge - pre - zen zij, zoo

nu zoo ooit na - de - zen,
en zeg - ge ie - der im - mer meer:
dank zij den Heer!
dank - zij den Heer!

De moeder

VI

ZOOEVEN zijn de lampen aangestoken en de stemmen, die verzonken leken in een dommelig gezoem, leven in eenmaal weer op. De gasten verschikken op hun stoel; die ineengezakt met de armen op tafel zaten, beuren zich recht, die met de hoofden bij een vertrouwelijk mompelden, schuiven van elkaar. Ieder ziet verwonderd z'n overburen aan, die hij nu eerst lijkt te onderscheiden. Tusschen hen glanst de tafel, kleurig door de voetschalen vol fruit en gebak, door 't geblink van verguldsel en nikkel, door de vazen met bloemen en de klimopslingers over 't wit.

De messen en vorken kletteren op de borden. 't Laatste gerecht is opgediend. De twee meiden dragen 't nog rond en bukken met de groote schotels tusschen de omzittenden. De grootste levenmakers, die bijwijlen met hun grappen en hun schaterlach alles overdreunen - de oude Curvers, z'n broer en z'n twee vrinden, Alofs de rijke heereboer uit Daelhoven en Pol Dewart de Eeldertsche veearts, ze zwijgen nu en pluizen aan de kalkoenboutjes, dat het bruine vet hun langs vingers en lippen druipt.

De overstemmende lachpret komt van de tafeleinden, waar 't jongevolk zit bijeengehoopt. 't Eten duurt hun te lang. Ongedurigheid gist aan die hoeken. Max, de jongste Curvers, die aan 't diepste tafeleind troont met aan z'n linkerhand Leonie Leekens op den hoek en rechts Treeske als het jongste meisje, roept over de lange tafel heen: ‘Muziek! muziek!’ En in de leege voorzaal schroeft de gehuurde stadsche pianospeler gedwee de kruk om en hervat z'n vlot en valsch getjangel. - ‘He dan toch!’ knarsetandt Jules als in pijn grijnzend. - ‘Wacht maar’ gichelt naast hem Liza Curvers ‘we zijn nu bijna aan 't dansen toe,’ en met een spottend knipoog naar de overzittenden vult ze uit 'n klokkende flesch z'n half leeg glas. ‘Is er dat een om bruiloft te vieren!’ lacht een der Curversneven. En van den overhoek Jef Kroes, die door den invloed van z'n vader binnenkort tot Vlaker

secretaris gaat benoemd worden: ‘Severiens, je zit daar als 'n ouwe sok op de beste plaats van heel de tafel! Laat ons ruilen.... Hier, je krijgt op den koop toe 'n suikerboon om op te sabbelen. Toe Liza, steek hem die in z'n mond, dan is-ie zoet.’ - ‘Kun je begrijpen!’.... Liza mikt de bruidssuiker naar Jefs hoofd terug ‘'k wil jou niet eens naast me.’ Ze gaan voort met hun geschermutsel en vergeten Jules, die nog dieper in z'n zwijgen verzinkt. Heel den middag heeft hij z'n best gedaan met de anderen mee te doen - hij kan 't niet, - al zoekt en zoekt hij om zich uit de benauwenis van z'n eigen ongenietbaarheid heen te slaan. Maar een der neven, die in 't sergeantspak, buigt over de tafel naar Liza: ‘Zie je zusters 'ns.’ Ze kijken naar Virginie en den veearts, die meer naar 't midden bijeengeschoven de goedlachsche schampscheuten over hun nieuwe vrijage niet eens hooren, zoo druk heeft zij 't met zijn bord vol te laden en hij met hun glazen te vullen. ‘Ze heeft zin in dien ouwe!’ - ‘Of hij in haar.’ - ‘Ik kom hier van 't jaar nog eens op de bruiloft!’ - ‘Misschien wel op twee, he Liza?’ lacht Kroes. - ‘'k Mag het lijen!’ - ‘Da's zooveel als je jawoord!’ - ‘Aan wien?’ - ‘Aan mij natuurlijk.’ - ‘'k Vraag jou nieteens op m'n bruiloft!’ - ‘Wedden dat we ze samen vieren?’... 't Loos gegrap gaat door. Jules voelt zich veilig. Hij heeft z'n servet op tafel neergefrommeld, den stoel achteruitgeschoven en waagt het weer de rij af te zien naar 't andere tafeleind, waar Treeske zit in haar wit zomerkleed, tenger en blond of ze zelf een bruidje is. Naast haar Frans Leekens, de jongste zoon van Berghof, door z'n moeder gestuurd met Leonie om de Berghofsche familie op Tila's bruiloft te vertegenwoordigen. Dan gaat de rij op met neven en nichten van Curvers, tot oom Louis, Curvers' broer den aannemer, en naast den stoel, die tegenover het bruidspaar leeg bleef, Dewart en Virginie. Aan Jules' kant zijn, naast Louis en Tila in 't midden, de overigen naar eere en ouderdom gerangschikt. Naast Louis moeder Severiens, en de oude Curvers naast de bruid. Het bruidspaar zit door het feest onaangedaan,

soms dof uitturend, soms naar elkaar overbuigend heel verloren in 't eigen gepraat. Tila is in 't wit en heeft oranjebloesems in 't haar, ze is nooit zoo mooi geweest als vandaag. Soms bukt Louis als duizelig z'n hoofd naar haar schouder en laat het daar, tot ze allebei opschrikken door een kwinkslag van den overkant. Moeder Severiens zit strak en bleek naast den bruigom, die haar eenmaal maar vluchtigaansprak. Ivoorachtig lijkt haar gezicht boven het zwarte kleed en haar trekken zijn dieper gelijnd dan die van 't oude Sint-Anna-beeld op 't zij-altaar der Vlaker kerk. Recht en roerloos zit ze, plichtmatig van elken rondgedienden schotel iets op haar bord nemend en dan met afgemeten gebaar heel langzaam etend, als wil ze die eenige verstrooiing zoo lang mogelijk rekken. Alleen als 'n schuwen keer haar blik naar Treeske dwaalt, leeft ze op. Eens zelfs heeft ze haar bemoedigend toegeknikt, de lippen als tot troostfluistering verplooiend. De zwager van Curvers, dien ze tot anderen tafelbuur heeft, is even zwijgzaam als zij en ook even onthuis aan dezen overdadigen feestdisch. 't Eenige wat hij haar vertelde, was - wat ze al raadde door z'n bolbleek gezicht, z'n dof haar en z'n witte handen, - dat hij bakker is. Ook dat hij zes kinderen heeft, waarvan er vier mee aanzitten, die ze aan 't gelijk wel kennen kan. Verder kijken ze maar, luisteren maar.

In de voorzaal rammelt de pianist nu straatdeun na straatdeun. Aan 't ondereind begint Max met een hoogen uithaal mee te galmen. ‘Stil daar!’ roept met den mond vol de oude Curvers langs het bruidspaar heen. ‘'t Is hier geen achterbuurt!’ Door de gangdeur komt Louis z'n moeder binnen. Met 'n beduusden lach kijkt ze verblind tegen de volle feestzaal aan. ‘Ha, mama!’ roept Alofs ‘zit aan! Ge hebt het verdiend. De kokkin, heeren! M'n compliment over de keuken van Hotel Curvers.’ Dewart en oom Louis schikken nog verder uiteen om haar leeggebleven plaats ruimer te maken. Verward knikkend naar Louis en Tila laat ze zich op den stoel neer en blijft ongemakkelijk op den rand zitten.

‘Is 't waar - hebt gij dat allemaal klaargemaakt, madame Curvers?’ vraagt moeder Severiens over de tafel buigend, ineens vol meelijdende genegenheid voor die vrouw met d'r klaaglijk gezicht, dat door den onderdanig-smeekenden blik en den weggetrokken mond tusschen de diepe slappe wangvouwen iets erbarmelijk droevigs heeft.

‘Wie zou 't anders doen?’ zucht ze, de ruwe roode hand over de verhitte oogen strijkend.

Juist tikt de oude Curvers tegen z'n glas.

‘Wacht even, de champagne!’ schrikt Virginie op uit d'r behaagziek gegrap met Dewart, die kleiner dan zij met z'n glimoogen gretig naar haar zit op te staren. D'r vader zinkt weer op z'n stoel terug om te wachten en ziet met woedenden blik naar Max, die schielijk opgestaan bij 't dressoir onhandig met de champagneflesschen haspelt.

‘Allo’ foetert-ie binnensmonds ‘is dat 'n toekomstig hotelier? heeft zoo een z'n vak geleerd in 't grootste hotel van de stad!’ De eerste kurk schiet op de tafel neer.

‘Bravo!’ roept oom Louis, en als de tweede gauw er na wegknalt, roept heel het tafeleind hoera. De meiden beginnen rond te gaan met de overschuimende fluitglazen op groote schenkbladen. En de oude Curvers rijst weer op, kijkt links en rechts en schraapt de keel: ‘Bruid en bruigom, waarde gasten. Op dezen feestelijken avond - mijn oudste zoon Louis’.... Hij blijft steken in z'n hard uitgestooten, als steenen over de tafel gebeukte woorden, roept naar den pianist, die almaar bleef doorrammelen: ‘Vervloekt, schei uit!... hoor je niet dat ik toosten ga?’ dan ineens nog harder relt hij z'n feestrede af. Er kwam iets in van ‘zonder op aanzien of fortuin te letten’ dat moeder Severiens naar 't hart stak; 't bloed gonst haar door 't hoofd, maar ze kan toch roerloos blijven en zonder dat er 'n rimpel van haar gezicht vertrekt. Hoogrood, vol zweetdruppels op 't voorhoofd, is Curvers op z'n stoel teruggezonken en zich nog glimmender opblazend kijkt hij triomfantelijk rond.

‘Hoera!’ heeft Max geschreeuwd en allen hem na. Op-

staande schuiven ze met opgeheven glazen den kant uit van 't bruidspaar, dat ook rechtstaat en achteruittreedt, in de hand 't volle fluitglas, waar elke gast beurtelings het zijne komt tegenklinken.

‘Da's mooi gezegd, ouwe!’ looft Alofs, de eenige die is blijven zitten, waar hij zat, log aan Curvers' rechterkant. Curvers roept om nieuwe champagne voor Alofs. Oom Louis wil inzetten: ‘Da's mooi gezegd, da's mooi gezegd’.... maar vindt geen weerklank. - ‘Leve het bruidspaar! Leve papa Curvers!’ overstemt hem z'n zoon de sergeant. Op zijn voorbeeld stooten de gelukwenschers nu ook met den tooster aan. Drie gaan de stille bleeke bruidsmoeder gelukwenschen, dat zijn Treeske, Leonie en Jules.

Als ze eindelijk na 't geschuif en geroes weer op hun plaatsen zitten, begint Dewart opnieuw: ‘Op je kleinkinderen, Curvers!’ - Alofs' amechtige schaterlach tot echo. Maar eer de twee den boventoon krijgen, schreeuwt Max: ‘Nou den dreidobbele!’ tegelijk met 'n dreunenden voetstamp den aanvang inzettend. Ineenmaal aandachtig en zwijgend doen allen met Max mee, drie keer stampen, drie keer handenklappen, weer opnieuw en dan nogeens. Meubels en muren schudden. Op de tafel rinken de glazen en wanken de flesschen, sinaasappels rollen van de fruitschalen. Met 'n gebiedenden wenk naar den pianist begint Max ineens-door: ‘Lang zullen ze leven!’ en 't joolt door de zaal met 'n uitgehaald gloria, victoria.

De puddingen worden rondgediend. Er zinkt even 'n gonzige stilte. Maar eer de borden weer leeg zijn, klinkt er van buitenshuis een bekkenslag en 'n zware bons op de groote trom. ‘De Harmonie!’ roept Liza, opschokkend van verrassing naar Jef Kroes. En als die voldaan knikt: ‘Da's mijn werk!’ juicht ze 't de zaal door: ‘Louis, Tila! een serenade!’

‘Ramen open!’ schreeuwt de oude Curvers opspringend; z'n stoel kantelt om, opgewonden loopt-ie naar de voorzaal, Max en Liza hem na. Ze trekken de gele gordijnen weg,

rukken aan de spanjoletten. In een oogwenk staan de drie vensters wijd open en heel de bruiloft dringt er samen in een halven kring om Louis en Tila heen, die arm in arm voor het middelste staan, de gezichten blosrood en stralend. Nauwelijks is het bruidspaar verschenen of na een nieuwen bekkenslag schetteren buiten de horens, de tuba's en trombones drie keeren de toostfanfare, - en nadat even de stilte zonk, schalt uit koper en hout de bruidsmarsch, dien de stadsche neven met Virginie en Liza beginnen mee te deunen: ‘Zacht moge uw scheepje varen op de onzekere baren.’

Aan weerszijden van de rijen muzikanten staan drie toortsdragers met walmende flambouwen, die over het plein een rossen gloed nevelen, door de koperen instrumenten heller weerstraald. De gezichten van de spelers, van de saamgeloopen omstanders schimmen in dat glorend gewalm, onwezenlijk en vervormd, wijde zwarte spleten de monden, donkere holle putten de oogen. Bijwijlen rijzen de muren der omliggende huizen spelonkachtig op, verdwijnen weer in blauwig duister, wanneer de avondwind over de toortsvlammen waait. Alleen de zwarte takkruinen der drie linden om de Sint-Rochus-kapel en van de kapel zelf de rondende witte zijkant en 't koepelend leiendakje blijven aldoor te onderscheiden in den mistenden gloed....

‘Bravo, bravo!’ vlaagt binnen het handgeklap, nu buiten na een doordreunenden trombons eensklaps de muziek gedaan is. ‘Hoera!’ 't gejubel buiten is doorschaterd van kinderstemmen, en nog, nu 't bestuur van de Harmonie met den dirigent de voorzaal komen binnenstappen, is er buiten geen eind aan dat hoera. De gasten zijn uiteengeweken om hun vóór 't bruidspaar plaats te laten met hun mand vol opgepinde kunstbloemen en hun toespraak. En als die is uitgegalmd, schudt Louis hun joviaal en aangedaan de handen. Tila, die vandaag zooiets prinsesachtigs heeft, reikt hun met 'n trillend lachje de vingertoppen. Dan zijn de oude Curvers en z'n vrouw aan de beurt om te worden gelukgewenscht, en oom Louis duwt naast z'n onthutste schoonzuster ook

moeder Severiens naar voren, die na waardig gedankt te hebben zich weer terugtrekt tusschen Treeske en Leonie.

‘'n Groote hulde die ge ons doet’ redevoert de oude Curvers, ‘en grooter nog, als gij en uw gezelschap een glas met ons wilt drinken op 't jonge paar!’ Op 't wenken van van Max en Liza treuzelt alaan heel de Harmonie de zaal binnen. Boordevolle wijnglazen worden op groote bladen aangedragen, opgeheven, geledigd. Max en Liza blijven rondgaan en schenken uit de klokkende flesschen. Maar Curvers drinkt champagne met 't Bestuur en 't bruidspaar.

In de gang staat Nolke Paesch met z'n verweerd vilthoedje en z'n vaalbruine overjas, die hem tot op de klomppunten hangt, gedwee gebukt onder de Turksche trom, en ook hij lebbert aan 'n champagnefluit, door Max hem lollend in de hand geduwd. Om hem heen dringen de Vlaker klompenkinders op en vullen de gang tot over den zaaldorpel, grauw als de grond hun kleeren, de gezichten blozend en glunder; heel het deurvak vullen ze, om hunkerend de feestzalen in te kijken. Door'topen venster krijgen de fakkeldragers groote glazen bier. De roetige smook der toortsen drijft naar binnen en over 't zwatelend geroezemoes heen.

Dralend toekijkend is Jules teruggegaan naar de leege feestzaal, zit er op 'n stoel gezonken bij de tafel. Z'n oogen schrijnen en z'n keel is dichtgeschroefd. 'n Weeë treurigheid stuwt telkens 'n benauwing van tranen naar z'n keel. Wat is er toch over hem? Sinds vanmorgen in de kerk, toen hij Tila aan z'n arm naar de bidbank op 't altaar moest brengen, heeft het zoo in hem geschreid. Waarom? Er is toch niets uiteengevallen en voor immer verloren? Onzin. Hij hoeft waarlijk niet zoo te zoeken. Hadden ze hem maar dichter naast Treeske gezet....

Er komt strooming in 't gewoel vóór hem en 't stemmengeroes zinkt in. Die van de Harmonie dringen deurwaarts, uitgeleid door den drukgebarenden Curvers en den hupschen Max. En zoowaar, heel de bruiloft stelt zich weer voor de ramen. Buiten de bekkenslag, de bonzende trom....

‘Lang zullen ze leven’ schalt de fanfare en een opzwellend gejoel zingt het mee buiten en binnen, zoodat het heel 't huis en heel Vlake doordavert en wegschalt over Vlake heen den doodstillen avond in ‘Den hemel zullen ze erven in gloria’ tegen de heuvels en het dal over.

‘Maar Jules - wat is er met jou? Ben je ziek?’

Hij ziet op, nu eerst merkend en schrikkend hoe hij hier neerzat met het hoofd in de handen. Leonie staat voor hem, naast haar Treeske. Leonie's arm ligt om Treeske's middel.

‘O’ zegt Jules met 'n matten lach ‘zijn jullie daar? Ziek? Goddank niet. Maar ik kan niet tegen zoo'n lawaai. En dan heel den dag alles zoo ongewoon’....

‘Had je maar in onzen hoek gezeten!’ troost Leonie. ‘Kom nog, er is volop plaats.’

‘'t Is haast gedaan nu.... 't eten tenminste’ aarzelt Jules. Hij kijkt Treeske aan, die schichtig als steunzoekend tegen de zooveel grootere en forschere Leonie staat aangeleund. Nu hun blik elkaar raakt, knakt Jules in plotsen schrik het hoofd neer en Treeske bloost en duizelt. Ze kan den drang haast niet weerstaan haar armen om z'n schouders te leggen en naar z'n hoofd het hare te buigen. Ze staat roerloos, een welige pijn doorwoelt haar hart.

‘Kom’, zich overwinnend staat Jules op. ‘'t Is al uit, - hoor maar, de Harmonie trekt af. Ze maakt Vlake wakker uit den winterslaap.’

‘Muziek doet iedereen goed’ beweert Treeske, ‘en als iemand in zoolang geen anderen klank meer hoorde.... ja, dat gaat toch door 't hart, ineens weer muziek.’

‘Maarl... toch niet dat geschetter en geboem!’ Jules schrikt van z'n eigen ergernis. Zou hij dan bij Treeske al evenmin den samenklank vinden, dien hij droomt?...

‘Als er anders niets is’ hapert Treeske verward door z'n uitval. De naderdrummende gasten doen hen gedrieën den hoek inschuiven.

‘Jules, hoor 'ns’ komt Leonie er tusschen ‘'t valt me

ineens bij: waarom eigenlijk ben je dezen zomer met Sint-Jan niet naar Berghof gekomen?'

'Begin je daar nu nog over?'

'Je had het immers beloofd. Met de viool zou hij komen. Geen Jules gezien.'

'Ja'.... dringt Treeske mee om het antwoord.

'Maar 'k had toch Tila de boodschap meegegeven? 't Was toen daags voor m'n les.'

'Uitvluchten. Neen Jules! We vonden 't allesbehalve mooi gedaan, hé Treeske?'

Treeske blijft stil.

'Treeske heeft beter d'r woord gehouden, die is drie dagen gebleven, zooals 't hoort.'

'Gij?' vraagt Jules verwonderd.

'En iederen dag zijn we tegen den avond den berg opgewandeld tot het kruisbeeld.'

'Waarom dat?'

'Daar kan men heel den binnenweg door de Sprankdaeler kloof afzien. We keken uit of je soms tot betere gedachten waart gekomen. Enkel om de viool, hoor!'...

'Had ik dat maar kunnen raden!' Treeske staat in den glans van zijn blik.

'Allemaal aan tafel!' roept de sergeant naar hun praathoek. 't Feest begint weer voort te roezen achter hun drieën.

'Luister 'ns, Jules, als je 't nu wilt goedmaken' zet Leonie door 'dan laat ons vanavond eens eindelijk die viool hooren.'

'Hier?... met den besten wil niet.'

'Maar als nu de eenige, die ons wat beters kan laten hooren dan geschetter en geboem, enkel maar voor zich zelf alleen'... wil Treeske de andere bijvallen, maar ze blijft steken.

'Ja' zucht Jules verward 'maar ik speel tegenwoordig voor me-zelf al evenmin. Ik doe niks dan in boeken studeeren, Treeske. De viool raak ik niet aan.'

'Hé dan!'

'Ik ben bang van de viool.'

Leonie lacht het uit, maar Treeske kijkt hem verschrikt aan. ‘Bang?’

‘Hij praat zoomaar wat, Treeske, omdat-ie vastzit. Laat je toch niet zoo bidden, Jules. Haal nou die viool! Voor Treeske dan alleen.’

‘Tja’.... weifelt hij, en een uitweg zoekend: ‘Ze trekken daar de pistachen al open. Dadelijk hebben ze allemaal 'n papieren slaapmuts op, en hoor die piano 'ns.... ga hier maar viool spelen!’

‘Wat hebben die toch voor apartjes?’ roept Liza hun toe. ‘Gaan jullie voordragen? Laat hooren!’

‘Jules gaat viool spelen!’ flapt Leonie.

‘Mooi zoo! Begin maar. Stilte! Severiens gaat spelen.’

‘Onzin’ wrevelt Jules bij dat lawaaierig geroep van alle kanten naar hem. Het deert hem als een bespotting, en met de schouders trekkend wil hij terug naar z'n stoel. Maar hij voelt twee handen z'n linker grijpen. ‘Doe 't nu!’ fluistert Treeske angstig. Hij blijft. De schuwe handen willen los, maar nu houdt hij de eene gevangen in vasten greep.

‘Begin dan, Jules! We wachten!’ schreeuwt Max uit de verte.

‘Voor jou’ hijgt Jules langs Treeskes oor, ‘enkel voor jou’... en zonder bezinnen meer staan ze zoo, handen ineen, dicht aan elkaar geleund. Handgeklap wil opvlagen ‘zie aan! zie aan’ goelijke jool om dat tweetal. Maar Leonie roept naar Liza: ‘Even geduld.... hij heeft z'n viool thuis.’ En met hun drieën zijn ze als door 'n lentestorm de zaal reeds uit. Eerst als op de stoep de vochtige Januari-avond haar tegenslaat, komen de meisjes tot bezinning. ‘Loop hard, Jules, we wachten in de gang!’

Gejaagd ijlt Jules het plein af. Eerst in de Daelhoverstraat, waar 't doodstil en donker is, vlaagt het in hem op: ‘Wat ga ik doen? wat toch?’ Maar hij loopt voort. ‘Voor haar, - alleen voor haar - voor mijn meisje.... Zij?’ Hij trekt den huissleutel reeds uit den zak en staat, eer hij 't weet, voor de deur naar 't sleutelgat te tasten. Hij struikelt de trap

op en knielend bukt hij onder z'n bed, waar de vioolkist diep tegen de muurplint staat weggeschoven. ‘Spelen? wat? Muziek zoeken in 't duister?... Komaan, 't gaat immers nog beter zonder’....

Alweer is hij op de stoep, de straat op. ‘En toch is 't geen droom. Voelt hij de kist niet in z'n arm? En de huizen staan er. Eén venstertje in elk huis waar licht door schijnt. Zitten ze daarbinnen bij hun lampje aan 't avondeten?... Wat is er toch aan 't gebeuren met hem? Zijn meisje? Dat kind met 'r zonnige haren en d'r oogen die hem heel en al omglanzen in hun teeder gedroom. Van hem? zij! Heeft ze niet zelf 't eerst z'n hand gegrepen? Ze houdt van hem....

Nu hij den hoek van 't plein omslaat, komen uit de hoteldeur de twee hem tegenloopen. En Treeske heelemaal om bevangen: ‘Heb je ze, Jules?’ Nu ze in 't lichte huis komen, ziet hij naar haar, zij naar hem in 'n duizel van verrukking. Maar Leonie dringt aan: ‘Zal ik zeggen dat je beginnen gaat?’

‘Wacht, laat nog even.... eerst ergens waar 't stil is.... 'k moet stemmen, he? - Zien of de viool in orde is,... na zooveel maanden.’

Ze doen op goed geluk 'n zijdeur open - 'n klein zaaltje, 't licht brandt laag. Er staan armstoelen, twee sofa's, kleine tafeltjes, 'n schrijfbureau. Jules haalt op een hoektafeltje z'n viool uit de kist. Leonie wipt door de open deuren weg om te gaan zeggen dat hij dadelijk komt, en Treeske zit op een der fauteuils geknield, de armen op de rugleuning en kijkt naar z'n bevende onzekere handen. ‘Laat maar die viool, laat ze liever’, wil 't naar d'r lippen, maar ze spreekt het niet uit. Ze durft zelfs niet ademen, ziet op zijn bleeke handen neer. Ze weet wel, als ze zou opzien en hij zou haar aanzien.... O God, wat dan?

Maar staroogend en sprakeloos heeft hij de viool onder de kin gelegd, den strijkstok genomen. De eerste tonen snerpen de kamer door. Hij draait de sleutels aan, blijft nog even zoeken, buigt tot luisteren 't hoofd terzij en begint al zachter

en inniger tonen uit de snaren te streelen..... Z'n oogen sluiten zich.

Treeske rilt. Ze voelt al het bloed uit d'r hart wegvloeien. ‘Waarom ziet hij haar niet? wat is er met hem? Is hij daar alles vergeten? haar vergeten, vergeten waar hij is en dat ze hem binnen wachten, en dat hij en zij hier alleen zijn?’ Ze laat zich wegzakken, schuin neer tegen de stoelleuning, krampt de nagels in de handpalmen, om te voelen dat 't geen droom is, nu niet meer 'n droom.

Hij speelt.

Als 'n verre droomerige echo hoort ze telkensweer iets van de melodie, welke straks de fanfare speelde, door z'n tonen heenbeven. Maar 't lijkt of hij om en om die melodie wuivende bloemslingers weeft die in elkaar verstrengelen en weer ontwarren. Ze voelt de ritselige ranken haar omwinden en droomt dat ze met uitgebreide armen staat, terwijl koele bloembladen op haar handen neerrijzelen. Eensklaps klapwieken duiven op, vluchten van duiven, die dalen en rijzend in kringen blijven glijden. Het is lentemorgen in een bloeienden boomgaard en wijdom ligt het landschap zonoverschenen. Water ruischt voorbij, 'n merel zingt, vinken slaan. En 't water ruischt. Maar hun voeten ritselen door gras, ze gaan getweeën door den koelen meimorgen, hij en zij. 't Zingt in hun hart, maar ze spreken niet, droomen maar en luisteren. Ze loopen dicht naasteen, aldoor dichter, want de bloemslingers omwinden hen, trekken hem naar haar, haar naar hem. Aan z'n hart geleund loopt ze - ‘voor jou, alleen voor jou’ hijgt z'n adem. ‘Arme lieve jongen!’ Treeskes lippen bewegen. Ze kreunt, ze schrikt op, d'r gezicht is nat van tranen.

De viool zwijgt.

Voetgeschuifel dringt de kamer in, gedempte stemmen, verward dooreen. ‘Maar Jules!’ - ‘Wat was dat?’ - ‘Wat speelde hij toch?’ - ‘Waar heeft hij 't zoo geleerd?’ - Mooi, mooi!’

De kamer wordt donker van menschen, Leonie en Jules' moeder, veel anderen nog, Frans Leekens en de nichtjes uit

de stad, de pianist. En ook Louis en Tila, die zegt: ‘Danke Jules. Dat was 't afscheid. Want nu gaan we.’ Ze schudt z'n handen, en Louis dan: ‘Tot ziens hoor, je komt over 'n week bij ons op den Eeldertschen weg dat overdoen.’ En die twee dringen weer door de anderen heen, langs Treeske zonder haar te zien, 'n groet, 'n handdruk links en rechts, even vluchtig zoo bij moeder Severiens, die na Tila's afscheidskus 't beschreide gezicht naar den muur wendt en daar staat....

Treeske is al naast haar, dwingt haar zacht op 'n stoel neer en zoekt haar te troosten: ‘Maar ze komen immers terug! Na vier dagen zullen ze voorgoed in Vlake wonen. Gij zult alles met haar blijven meeleven, haar elken dag zien’....

In de gang en in de voorzaal gaat het roezen en rumoeren voort.

Jules' moeder legt haar warme hand op die van Treeske in haar schoot. ‘Lieveke’ prevelt ze tot alle antwoord op die pijnlijke vertroosting, ‘ik weet voor wie hij zoo speelde. Is 't nu goed, zeg 'ns?’

Treeske schudt het hoofd met 'n mijmerigen glimlach, de oogen opnieuw vol tranen. Maar ineens staat Jules er, voor z' moeder en haar, verwonderd vragend: ‘Zit ge hier zoo samen?’

‘Mooi, Jules,’ dat is alles wat Treeske weet te zeggen.

‘'t Zal wel weinig beduid hebben. Ik kan er niks van.’

‘Maar!’

‘'t Geeft niet,.... nu is Leonie dan toch eindelijk tevreden. En jij’....

Ze zien elkaar lachend aan, ineens verademend en uit 'n beklemming los.

‘Jammer dat het hier zoo vol is overal. En dat lawaai’....

‘Ze gaan zoowaar dansen, kinderen!’ verwittigt moeder Severiens, die onafgewend naar de open deur bleef staren. ‘Weet ge’ bezint ze zich hardop ‘misschien gaan Louis en Tila achterom 't huis uit. Liza en Virginie zouden 't bruids-

kleed helpen uitdoen zooals ze 't vanmorgen hielpen aandoen. Ja, en dan is 't voorbij.' Ze duwt den zakdoek voor den mond en d'r schouders rillen.

'Moeder toch.... ge hebt u heel den dag zoo goed gehouden, en nu'.... Jules staat daar weer met de hand door z'n haar te strijken, reddeloos van z'n moeder naar Treeske ziende.

'Kom.... we gaan weer bij de anderen' vindt Treeske tot uitkomst. Moeder Severiens knikt en staat op, d'r tranen verkroppend. 'Ik moet me goed houden, he kind? Dat ze me zoo niet zien.'

Meteen staan Leonie en Frans voor hen, ingeduffeld in zware jassen en pelzen. 'We komen ook van u afscheid nemen - 't gerij staat voor - 't is nog ver naar Berghof.'

'Zouden wij ook weg kunnen?' vraagt moeder Severiens. 'Wat dunkt u, Leonie? En gij, Treeske? Laat ze hier verder maar bruiloften'....

''k Heb moeder beloofd zoo vroeg mogelijk terug te zijn.'

'Dan is 't ineens allemaal uit,' mompelt Jules verdrietig.

'Alsof 't vandaag niet voorgoed begonnen is!' plaagt Leonie.

'Hoezoo?'

'Treeske, zeg hem 'ns wat ik meen. Troost hem 'ns. Hij heeft 't verdiend.' Leonie duwt ze naar elkander toe en is ineens druk met d'r tante aan 't praten over Berghof en hoe ze algauw weer naar de bruiloft zal moeten, want Désiré heeft nu eindelijk 'n meisje, van ver achter Eeldert - erg naar moeders zin. - 'Gelukkig dan.' 't Gepraat spint zich uit tusschen haar beiden. En Jules zoekt en zoekt naar 't rechte woord nu, weet niet wat en hoe. Treeske praat en hij antwoordt wel, maar 't is of ze ineens weer vervreemd zijn van elkaar. Als hij nu nogeens viool zou spelen.... ja, wat dan? Heeft hij alles uitgezegd? Nieteens heeft ze 't begrepen misschien. Kon hij dat nu liever vragen! En eigenlijk, weet hij zelf wel goed wat voor vreemde bezieling dat zooeven was. Misschien enkel omdat hij weer de viool had'...

Treeske ziet hem verwonderd van terzijde aan. ‘Hoe is hij nu ineens zoo verdrietig en stil? Wat heeft hij toch? O God, alles, alles van hem te weten, alles wat hij denkt en droomt’....

Nu moeder Severiens met Jules en Treeske achterom in de eetzaal komen, zoo gansch of zij drieën nu voorgoed bijeenhooren, - turen ze blind tegen den tabakswalm, die er alles versluiert. Langzaam onderscheiden ze de smokers, naplakkers aan de tafel - Curvers, Alofs en oom Louis, die de beenen uitgestrekt over 'n paar verlaten stoelen, de armen zwaar over leuning en tafelrand, zitten te pooien en op hun sigaren smakken. In den hoek hokt op de zwartleeren canapé 't ander drietal - Louis z'n moeder met den bloemzoeten bakker en zijn manke oudste dochter. Die zitten schuw bijeengekropen, zwijgen en kijken uit over den ontredderden feestdisch naar de voorzaal, waar de dansers voetschuifelend rondzwenken en zich wiegen bij 't oorverdoovend walsgetangel.

Moeder Severiens en Treeske staan bij den sofahoek nog even met moeder Curvers te praten, die maar knikt en zucht en wel begrijpt dat Tila's moeder nu naar huis verlangt. Zij vindt het ook zoo leeg, nu 't bruidspaar weg is, voelt eindelijk hoe moe ze is, en ze zal Louis zoo missen in huis, want die en Liza zijn de beste van d'r vier kinderen.... Jules heeft zich tot bij den ouden Curvers gewaagd. ‘Kerel, weggaan? nu de lol eerst goed gaat beginnen.... Je bent stapel.... Kom, kom.... drink liever nog 'n glas.... Zou me die weggaan!’ Curvers tast naar 'n flesch en in zijn gestuntel stoot hij tegen Alofs, die bijna omwankelt op z'n stoel.... tot ze allebei weer log zitten neergezakt, broeiig paars de koppen met de kwijlend vette lippen en blakke oogen. Ze zijn weer met mekaar aan 't wauwelen en als de jonkheid niet danst, dan moesten zij eigenlijk 'ns laten zien wat ze kunnen. Op Jules letten ze verder niet. Die troont z'n moeder en Treeske mee van 't afscheid bij de sofa,

neemt z'n vioolkist. Bij hun laatsten blik de feestzaal door zien ze de drie pooiers strompelig langs de tafel naar den dans schuiven.

‘Goddank’ verademt moeder Severiens, als ze op 't plein komen. En alledrie kijken ze 't eerst verwonderd naar de sterren op, die zoo heel stil en helder boven de hooge en lage daken van Vlakerhof staan te schijnen. Dan speuren ze 't kapelletje in, en Jules lacht: ‘Zou Sint-Rochus niet op den loop zijn gegaan voor 't lawaai?’ Maar Sint-Rochus staat er even bezadigd als immer op z'n pelgrimsstaf te leunen, wel 't been met de wonde 'n voetstap vooruit, maar de volgende schrede zal hij nooit kunnen doen, daar 'n kleine engel aan z'n voet zit geknield, het geheven handje gereed om de wond te heelen. 'n Olielampje van blauw glas gloort over Sint-Rochus en den engel 'n droomerig schijnsel.

‘Da's jouw lampke, he kind?’ vraagt moeder Severiens.

‘Er is altijd iemand op Vlakerhof geweest, die voor Sint-Rochus 'n lichtje deed branden. Dat waakt in Vlake.’

‘Wij hebben er ook een thuis’ en moeder Severiens vertelt van d'r pitje bij 't Lievevrouwenbeeld. ‘Wie 't na mij zal aanhouden?’....

‘Ik denk Tila.’

‘Tila?’... en dan nog dichter leunend op Treeskes arm prevelt Jules' moeder: ‘'t Zou juist iets voor jou zijn, kind... later.’ Treeske knikt heel ernstig.

Ze staan voor 't schuine zijpoortje. Jules morrelt onhandig naar de klink. ‘De klopper, Jules’ komt Treeske hem lacherig te hulp, en ze licht den zwaar-ijzeren beugelklopper op en laat dien drie keer terugslaan. Dan staan ze ineens alledrie zonder woorden.

‘Kom’ verwint moeder Severiens de stilte, ‘we zullen vast afscheid nemen.’

‘Moeder zal willen dat ge binnenkomt.’

‘Vanavond niet meer, kind. Laat ons zeggen tot-gauw, is nu niet?’

Jules zwijgt en licht den hoed van 't hoofd. Schichtig

reikt hij Treeske de hand. Even schichtig neemt ze die met vluchtigen druk. ‘Tot weerziens dan.’

Moeder Bormans komt met de stallantaarn in 't poortje: ‘Wel, wel’ en tuurt wie daar achteruittredend goedenavond wenschen. ‘Maar, madame Severiens, en Jules. Gij zelf?’

‘Moesten we niet goed voor uw Treeske zorgen? Enkel al uit dank dat ge ze komen liet.’

‘Proficiat met Tila, madame Severiens. Alles goed afgeloopen?... Komt ge 'n andermaal dan 'ns praten? Ge maakt zoo'n haast!’ Moeder Severiens heeft Jules' arm gegrepen en dwingt hem zachtjes mee. ‘Tot weerziens dan en welterusten!’ lacht ze. Uit het poortje klinkt hun de weergroet na, de diepe stem en de hooge zangerige stem, die 't duister doorklaart.

Moeder en zoon schuifelen dicht naast elkaar, één schaduw, Treeskes blauw lichtje voorbij. Uit Hotel Curvers joolt de dans hun tegen. Zwarte schimmen bewegen er achter de gordijnen. Zij stappen snel en schuw het donker in van de Daelhoverstraat.

VII

Nu de stemmen van Louis en Tila uit de keuken tot z'n kamertje doordringen, leeft Jules op tot een anderen tweestrijd: ‘Hier blijven of naar beneden gaan?’ Luisterend blijft hij talmen, de oogen alweer naar die spoelende druppels langs 't vensterglas. 't Begint duister te worden, de Februarimiddag druilt vroeg weg in den regenmist.

Beter toch maar te gaan. Misschien zal 't den loomen druk van z'n gedachten wegnemen en die kroppende tranen uit z'n keel. Was er ooit 'n ellendiger Zondag dan deze? Nergens 'n lichtglimp, almaar de regen om het huis, en tot hier op de trap slaat de mist hem tegen. In gang en winkel glinstert het ziltig muurwitsel en zijn de vloersteenen klam beslagen.

Als hij de keuken binnenkomt, is daar juist 'n hol zwijgen en schuiven Louis en Tila hun stoelen weg om heen te

gaan. ‘Wel?’ groet z'n zuster hem. 't Is den tweeden keer dat hij haar na de bruiloft ziet. En weer moet hij verwonderd denken: ‘Nu is ze me heelemaal vreemd geworden.’ - ‘Komen jullie door den regen?’ vraagt-ie, hunkerend naar 'n blijklank. Hoe blakend van levenslust zijn die twee toch!

‘En inplaats dat ze nu 'ns gezellig blijven praten! We zijn hier zoo alleen, he Jules?’ Hij hoort hoe z'n moeder naar d'r eigen goedigheid zoekt. Ze staat voor d'r stoel als bij bezoek van onbekenden.

‘'n Anderen keer’ belooft Louis luchtig.

‘We moeten alweer gaan fuiven, Jules’ legt Tila uit. ‘'k Heb het juist verteld. Raad 'ns.... 't Laatste nieuws van Vlake. 't Is er door. Virginie met’....

‘Virginie? is dat je zuster, Louis?’

‘Hoor hem! natuurlijk - Virginie.’

‘Met Dewart. Weet je soms ook niet, wie Dewart is?’ vult Tila aan. ‘Zoo gaat het, als men maar oogen heeft voor één.’

‘Zou ik niet weten, wie Dewart is? Die is waarlijk bekend genoeg.’ Jules is ineens wakker bij Tila's geplaag.

‘Ja maar, nu gaat hij trouwen en zich bekeeren,’ lacht Louis, ‘he Tila? zoo doen de mannen.’

Tila slaat z'n hand weg. Jules ziet weer bij 't openvallen van haar mantel die schitterige breloque van glazen diamanten op d'r blouse. ‘In elk geval, Virginie doet 'n goeie partij’ pocht ze ‘mevrouw zal ze zijn in Eeldert. Ze heeft groot gelijk dat ze hem neemt.’

‘Wees maar gerust trotsch op je aanstaanden zwager’ schampert Jules, die voelt dat ze naar moeder praat om 't laatste woord. Alweer mis geweest tusschen moeder en haar? Maar Louis klopt hem goedsmoeds op den schouder: ‘'t Is als vanouds: van bruiloft komt bruiloft. Nou jouw beurt!’

‘Dan kun je lang wachten.’

‘Doe niet zoo onnoozel’ hitst Tila. ‘Iedereen heeft wel gezien wat je voorhebt, manneke!’

‘Wat 'n onzin!’ 't Bloed slaat Jules naar 't hoofd.

‘Zoo mis niet!’ dreunlacht Louis, ‘'t gouwen klompje van Vlake! Aanhouden, kerel. Zoo een’....

‘Laat hem toch’ komt moeder tusschenbei, zonder te zien hoe hij bevend van kwaadheid en toch weerloos hun den rug gaat toekeeren. Ze staat naast hem, wil den arm om z'n schouder leggen, maar hij schudt dien af.

‘Braaf maar’ spot Louis ‘braaf maar.’ Doch ineens verveeld noopt Tila, boven zijn lach uit: ‘gaan we nou of gaan we niet?’

‘Laat ze toch praten’ mompelt moeder, nu ze zich omwenden. Haar neergezonken arm is om z'n lenden gebleven. Ze troont hem mee, om het tweetal door den winkel naar de voordeur te brengen.

‘Kom 'ns naar ons, moeder’ begint Tila bij 't afscheid, ‘pas tweemaal zijt ge er geweest.’

‘Zeker zal ik komen, kind. Natuurlijk,’ knikt d'r moeder gul, al wordt meteen de tegenzin in haar wakker, nu ze weer moet denken aan dat holle nieuwe huis, waar met de lucht van verf, versch hout en vocht de ongezelligheid omspookt in de opgesmukte kamers, in dat voorhuis blinkend van nieuw nikkel, raders, stangen en fietsen tot omhoog tegen het plafond.

‘Vooruit dan maar. Als moeder komt, zal 't wel lukken!’ grapt Louis, tegelijk ongeduldig z'n arm door dien van z'n vrouw stekend, om haar mee te dwingen: ‘We komen te laat, zeg!’ Tila's hoog uitgehaald ‘dag’ is 't laatst van hen, die in den regen verdwijnen.

De armen huiverend tegen de borst gedrukt treedt moeder Severiens van den drempel terug. ‘Alles even los en leeg’ denkt ze hardop.

‘Grof zijn ze’ wrokt Jules, die nog tegen den gangmuur aanleunt.

‘Ze weten niet beter.’

Achter haar aan komt hij schoorvoetend mee naar de keuken; staat daar afgewend naast het venster, vuisten in de zakken, 't hoofd tegen den muur aangeleund. Somber

ziet hij naar buiten, den kant uit waar niets te zien is dan bij de druipende heg de scheefgezakte regenton, waarin het gootpijpwater met eentonig geplas neerklotst.

‘Nu weet hij heelemaal niet meer, waar het te zoeken’ denkt z'n moeder. ‘Durfde ik hem maar helpen.’ Ze wacht bij 't fornuis en den zingenden waterketel, tot ze kan koffiezetten. De onvrede, die na elk nieuw samenzijn met Tila en Louis weer in haar moet bezinken, doorwoelt haar onrustiger dan ooit. ‘Virginie en Dewart? Wat 'n verkooperij! Maar dat bah’ was haar toch over de lippen, eer ze 't wist. Voortaan moet ze oppassen, alles maar zwijgend aanhooren. Ze wil niet altijd dien ruzietoon. Tweemaal sloeg die nu weer bijna uit. Jules is anders niet zoo opvliegend, maar ze tergden hem. Na de bruiloft hebben Jules en zij nog geen woord over Treeske gerept, en nu die twee op zoo'n manier!.... Heeft hij nu ook dat gevoel, of alles binnenin gekneusd is? Steun zoekt hij aan den muur. Moet ze hem niet helpen? In Godsnaam het maar wagen?...

‘Jules’ begint ze onwillekeurig.

Hij keert zich vragend om, doet 'n paar stappen nader.

‘'k Ga nu voor ons koffiezetten, en dan, jongen, - madame van Vlakerhof heeft me al zoo dikwijls gevraagd 'ns te komen praten.... 'k wilde daar vanavond eens heengaan.’ Ze spreekt toch wat weifelend en ziet verlegen van Jules af, het deksel oplichtend om in 't razig kookwater te kijken.

‘Doe dat, moeder’ brengt Jules er moeilijk uit.

‘Kom gij me dan tegen zevenen halen.’

‘Ik?’ schrikt-ie.

‘Wie anders?’ Maar z'n moeders lach, die ineens vorschend in z'n blik straalt, wekt daar geen weerlach, niets dan 'n woeling van twijfel en beschroomdheid.

‘Ge zult 'ns zien, jongen, hoe dat meevalt. 't Gaat vanzelf.’

‘Niet dat ik bang ben.’

‘Wat dan?’

Hij trekt met de schouders. Hoe 't met woorden te zeggen? en dan nog, hoe zou z'n moeder 't kunnen begrijpen?

‘Kom, kom. Als je moeder je 'n goeien raad mag geven’....

‘Nee, moeder, neen,’ er is in z'n afwerend gebaar 'n angst, als ging ze 'n wondeplek aanraken. Zij verschuwt.

Nu ze tegenover elkaar aan tafel zitten, nog altijd vreemd met de leege derde plaats, begint ze om door de stilte heen te komen, maar weer over Tila en Louis, hun eenig onderwerp tegenwoordig. Hoe welgedaan ze er eigenlijk uitzien. Tila lijkt 'n dame, zooals ze zich kleedt.

‘Ze heeft zich heelemaal naar dien Louis veranderd’ geeft Jules toe.

‘Geloof je wel, dat 't mijn eenige geruststelling is, te zien hoe ze bijeenhooren? Al begrijp ik maar niet, hoe 't mogelijk is. Enfin. Ze zullen niet gauw om iets treuren, die twee. Waarom zou ik het doen over hen?’

‘Treuren om hen? Ze zijn te benijden. Was 'k maar als zij!’

‘Maar lieve jongen, in Godsnaam’....

‘Och wat, moeder? Ik?’ Hij strijkt nerveus met de hand langs 't voorhoofd, en dan plots weer vorschend zooals hij al meer deed: ‘Vader, hoe was die?’

‘Je vader zaliger? Die had z'n hoofd ook altijd vol gedachten. Zeker, je lijkt op hem, heelemaal van wezen en aard. Even oud als gij nu was hij, toen we elkaar leerden kennen. Hij heeft me weleens gezegd, dat God mij gestuurd had naast hem. Dat gaat zoo, de een helpt den ander door 't leven heen.’ - En als ze in de stilte na die mijmerige woorden allebei den schemer zien over elkaars gezicht, durft ineens haar stem zacht maar vast: ‘Let op, jongen, als God ook jou iemand stuurt om je te helpen leven’....

Jules blijft haar zinnend aanzien, alaan wat verwonderd. Maar zij staat ineens op en slaat de sjaal om. ‘Ge komt me dus over 'n goed uur halen op Vlakerhof?’ Ze blikt hem diep in de oogen. - ‘Goed’ zegt hij dof. - ‘Tot meteen dan!’

Ontdaan staart Jules haar na. ‘Opletten? Iemand die God me stuurt? Had hij nu maar geantwoord.... Nee moeder, had-ie moeten zeggen, al is Treeske dan ook enkel zonne-

schijn, me helpen leven dat kan alleen m'n viool. - En ook, hoe hij dit weet sinds den eigen avond dat hij voor Treeske begon te spelen, maar al spelend Treeske vergat en vervreemd van haar af stond, toen 't gedaan was.... Misschien kan hij 't straks, als ze terugzijn, nog zeggen. En dan liever zooals hij 't vanmorgen in de kerk bedacht: Moest ik kiezen tusschen dat meisje en m'n viool, 't eenige wat ik zeker weet, is dat ik de viool zou nemen.'

Hij is al dubbend weer op z'n kamertje gekomen, merkt nu eerst dat het donker is. Alleen valt er wat rood schijnsel op den vloer door de schuif van het potkacheltje. Tusschen z'n boeken tast hij naar de lucifers.

Als boven de tafel de kleine hanglamp brandt, staat hij oogenblikken lang verwezen naar dat open geschiedenisboek te staren. Was hij 't wel, die den heelen middag over dat boek zat gebogen, vuisten tegen de ooren, hard opdreunend soms en 'n feit met het jaartal twintigmaal herhalend, om het in z'n versloten kop te stampen? Zoo moet dat tegenwoordig! Hij kan bijna niet, kan er niets meer bij leeren, is telkens alles vergeten, zit soms als 'n beteuterd warhoofd bij z'n leeraars te stotteren. Maar soms ook zijn ze verwonderd als-ie ineens alles fel-duidelijk weet, puntig en scherp de dingen bij ingeving ziet zooals ze zijn. Was er dat niet, dan hadden ze hem natuurlijk al lang van dien cursus weggestuurd. Nu is 't: 'Severiens, als je maar wilt. Niet verslappen, aandacht bewaren!' Zeker, hij wil wel. Evengoed als op de school. Wat helpt 't? Daar is 't ook al telkens mis, moet Kroes komen om z'n klas tot orde te brengen. Ze hebben hem pas van de vierde naar de tweede gestuurd. Mooi! En nog aanhoudend: 'Severiens, kijk eens hoe Manders 't doet. Zie dat je 't leert van hem.' Maar wie kan ook weten hoe sterk hem heel dat onderwijzersschap tegenstaat? Hoe elke dag er één is, 'n last dien hij moet afwentelen en die telkens opnieuw op hem wordt gelegd. Nog vijf maanden nu! Als ze hem tenminste met de overigen laten opgaan. En dat wil hij. Dat moet! Daarom koel en nuchter

maar blokken, blokken, zooals de anderen doen. Niets meer dan blokken, en Treeske vergeten. Dat tobben over Treeske - uit! van nu af. Ziet hij haar vanavond op Vlakerhof, 't zal het beste zijn kortweg haar te zeggen: ‘'t Geeft niets met ons tweeën’ - dat lukt wel zonderdat de anderen het merken. Op den terugweg dan ook tegen z'n moeder. Van nu af niets meer dan de school, de cursus, examen doen. Anders loopt z'n leven verkeerd. Is hij maar eenmaal uit Vlake weg, dan komt het echte. Al zou hij door muren moeten heenbreken....

Voor z'n waschtafel heeft hij gestaan. 't Laatst nog bukt hij naar 't schuine spiegeltje, dat met het rosse lamplicht 'n schim van z'n gezicht opvangt. Z'n oogen zien vragend z'n oogen in.... ‘En Treeske dan? Wat zal zij?’....

Bedachtzaam blaast hij de lamp uit. Beneden in de donkere gang tast hij in 't muurnisje, om te weten of z'n moeder den huissleutel wel heeft meegenomen. Wil hij maar, dan kan hij immers evengoed stipt en bezadigd zijn als de anderen....

Op den weg, waar hier en verder de schijn uit een der huisvenstertjes spiegelt in een plas of volgeloopen wagenspoor, stapt hij met opgewend hoofd tevreden den klammen nevel door. De regen heeft opgehouden.

Voor het zijpoortje van Vlakerhof staat hij toch te talmen, eer hij den klopper laat neervallen. Als de slag van ijzer op ijzer hard opklinkt, is 't hem of een schokkende weerslag z'n bloed doet stollen. Dat hij zich nu in Godsnaam toch sterk houdt, zorgt haar alles te zeggen. Hoe ook weer?

't Poortje wijkt open en ineens straalt voor zijn voeten 't licht van de stallantaarn, dat schaduwen doet opwieken.

‘Jules!’ Treeskes stem, Treeske zelve met de lantaarn, die omhoogwipt in haar hand.

‘Goeden avond’ zegt Jules en hij glimlacht wijs als tot een kind, dat blij is om niets. Dit maakt Treeske meteen verlegen en zij begint ook ernstig en wat dof voor zich te kijken, nu ze naast elkaar den spronk opgaan.

‘Hoe is 't er mee sinds de bruiloft?’ leidt Jules in. Misschien immers is dit het eenig oogenblik dat ze alleen zijn.

‘Met mij?’ ontwijkt Treeske. ‘Hoe zou 't zijn? De dagen vallen lang.’

‘Ja’ hapert Jules, zoekend naar 't rechte woord ‘dat is altijd als men pas iets goeds heeft beleefd’.... Maar zoo is 't mis. Hij verwart, poogt nogeens: ‘Ik heb veel over jou en mij nagedacht, Treeske.’

‘Dee je dat wezenlijk?’ Treeskes oogen zien blij en aanhankelijk naar hem op. Ze zijn door het portaaltje op den drempel der bijkeuken gekomen, staan in 't open deurvak stil, kunnen niet anders dan elkaar blijven aanzien.

‘Wachten maakt den tijd tiendubbel.’ Treeske wordt door haar eigen woorden bang en wendt het hoofd af.

‘Heb je dan gewacht? Waarop?’ vraagt Jules, die 't toch nog redden wil. Maar z'n adem beklemt. Hoe ze daar staat, het hoofd neer en 't goudlicht van de lantaarn tegen d'r gezicht en over 't glinsterig haar!

‘En jij?’ vraagt ze terug in plotse zelfoverwinning hem vol aanblikkend. ‘Waarover heb je gedacht?’

‘Hoor 'ns, Treeske,’.... hij wil 't gaan uitspreken, doet 'n stap nader, om 't haar vooral zacht en voorzichtig te zeggen. Maar ineens staan ze daar hand in hand.

‘Heb je verlangd naar mij?’ Hij kan niet anders dan z'n arm om haar heen leggen.

‘Waarom kom je nu eerst?’

‘Houden we dan toch van elkaar, Treeske? Is 't sterker dan alles? Ik ben zoo bang dat we ons vergissen.’

‘Niet zeggen.’ Ze leunt met gesloten oogen tegen hem aan.

‘Ik ben zoo heel anders dan je meent.’

‘Arme lieve jongen!’ zucht Treeske uit, voor haar zijn naam, dien ze altijd fluistert, wanneer ze alleen zit te droomen van hem. Ze ziet naar hem op, de oogen vol tranen.

‘O jij, jij!’ kreunt Jules z'n voorhoofd aan het hare buigend. Maar opschrikkend tegelijk laat hij haar los en treedt weg. ‘We moeten binnengaan, he?’

Met gebukt hoofd zet ze de lantaarn bij 't laagbrandend lampje op de kast en gaat hem voor de treden op naar de keuken.

‘Hier is Jules’ zegt ze met leege stem en laat hem langs haar de groote huiskeuken binnengaan.

‘Ha!’ wordt hij verwelkomd. ‘Da's goed, jongen.’ Madame Bormans schuift een stoel bij. ‘Ge komt laat’ zegt z'n moeder, naast wie hij nu neerzit. En hij: ‘maar ik wilde zoo gauw 't gesprek niet storen.’ - ‘Nietwaar, Jules, ze moet eens meer komen? 't Doet allewijl iemand goed met 'n verstandig mensch te praten.’ - ‘Ze zitten 't nieuws van voor veertig jaar op te rakelen’ lacht bij de schouw een dreunende basstem. Jules ziet nu eerst vader Bormans daar zitten, den stoel achterover tegen den schoorsteenstijl, de beenen gestrekt. Smakkend aan z'n pijp ziet hij met z'n zonnige oogen Jules aan, die hem meteen even zonnig en gemoedelijk z'n ‘goeien avond’ toeknikt.

‘Heb ik dit alles vroeger al gedroomd?’ denkt Jules. 't Lijkt hem zoo zonderling vertrouwelijk hier, - de wijde schemerig verlichte keuken met haar vloer van donkerroode plavuizen, daarover in kunstige krinkels en kruisen 't witte zand. Meubels zijn er niet dan bij de smalle vensters de groote witgeschuurde knechtentafel met de banken; naast de treden naar de opkamer de breede eiken kast; en verder tegen de witte muren 't koperen wijwatersvat met 't palmkruid en den paternoster; een rek met sleutels en het geweer; een schap met tinnen schotels en kannen; een schap met koperen marmieten en kandelaars en het plankje met de kerkboeken. De uitgebouwde hooge schouw met op haar eiken lijst 't koperen kruisbeeld blinkend als goud, de luchters, de lantaarns, de zwavelstokkenpot. Boven het open kolenvuur, dat tusschen z'n zwart-berookte muurblokken knettert met blauw-en-oranje vlamtongen, hangt aan de ketting de zingende moor....

Als kleine jongen heeft Jules schuw in moeders rokplooien eens naar dat aardig vuur en dien ketel staan kijken. 't Was

'n klare wintermiddag. Opeens kreeg hij 'n grooten rooden appel in z'n handjes.... ‘t Zal die herinnering zijn’ verklaart hij zich z'n thuis-zijn hier.

't Gesprek gaat voort, deint telkens tusschen gescherts en bespiegeling. Moeder Severiens praat nu over Tila's huwelijk, dat ze 't liever anders had gezien. Moeder Bormans vergoelijkt: ‘Zin is keus.’

Jules durft eindelijk naar Treeske kijken, die aan den anderen schouwkant tegen de donkere eikendeuren van de muurkast zit. Ze heeft het kanten schortje om d'r handen geslagen en blijft gedoken, of ze zich kleumend aan 't warmen is.

‘De bruiloft heeft tenminste Tila's trouw goed ingezet,’ praat moeder Bormans. ‘Heel Vlake schalde van die serenade. Dat was aardig 's wintersavonds. Hier in de keuken konden we 't hooren, of we er bij waren.’

‘Da's anders dan jouw viool, Severiens!’ plaagt Bormans.

‘Ja’ valt d'r moeder goedig knikkend bij ‘Treeske heeft 't wel verteld hoe mooi je gespeeld hebt.’

‘Kun je 't voor ons niet 'ns overdoen? Dan denken we nogeens aan onzen trouwdag, he vrouw?’ en Bormans gaat vertellen hoe 'n vioolspeler van over de grens vijf uren ver kwam geloopen, om op hun bruiloft de lui te laten dansen.

‘Maar als Jules speelt, dat is niet om te dansen,’ zegt Treeske ineens opkomend uit d'r kouwelijkheid.

‘Hoe dan, kind?’

Ze trekt de schouders op, ziet wat hulpeloos naar Jules, alsof hij maar antwoorden moet voor haar. Ze blozen alle twee bij hun vluchtigen blik. - ‘Om te schreien en te bidden’ weet Treeske ineens, maar ze spreekt het niet uit. D'r mond beeft in een pijnlijken glimlach.

‘Ons Treeske’ plaagt d'r vader, met z'n pijp naar haar wijzend ‘die heeft vandaag d'r spraak verloren, die zit maar te krimpen bij 't vuur. Dat komt ervan als men negen dagen achtereen, weer of geen weer, den beeweg doet!’

‘Och vader’....

‘Den beeweg?’ vraagt moeder Severiens belangstellend. ‘Toch niet naar Eeldert, kind?’

‘Naar Eeldert, ja.’

‘Anderhalf uur ver’ voegt d'r moeder eraan toe. ‘Wat ze toch prakkezeert in 't begin van Februari!’

Weer glijdt Treeskes blik schichtig langs dien van Jules. ‘Om jou! om jou en mij.’ Hij verstaat het en blijft naar haar zien. Er begint een prettig geplaag in z'n oogen te tintelen. Voelt ze, dat hij nu 't liefst met 'n paar vlugge passen achter haar zou willen sluipen, z'n armen over d'r schouders leggen en haar met stoel en al heel zacht tegen zich aan trekken, d'r hoofd aan z'n hart en op d'r wimpers z'n lippen....

‘We moeten gaan, jongen,’ hoort hij z'n moeder zeggen. Als ontwakend staat hij op. De twee moeders zijn reeds het trapje af, Treeske wacht in het deurvak, als hij nog bij Bormans staat te praten. Die is hem ineens aan 't uithooren over z'n betrekking en z'n studie. Jules vertelt wat beklemd over z'n examenplan. Maar nu Bormans hem gulhartig zijn breede zwart-doorgroefde hand toesteekt, komt 't van-zelf in een lossen lach: ‘Zal ik dan maar 'ns komen met de viool, meneer Bormans?’

‘Doe dat, jongen.’

‘'t Zal hier goed klinken.’ Jules' blik dwaalt de ruime hooge keuken door die met d'r witte wanden en steenen vloer zoo klaar en open lijkt.

‘Kom Jules’ noopt uit de bijkeuken z'n moeders stem.

Als hij wat onzeker de deur achter zich heeft toegedaan, ziet hij Treeske alleen midden in de bijkeuken op hem wachten. De halve vlam van het lampje geeft wat smeulig-rood licht.

‘Is 't nu goed?’ vraagt hij onbevangen naast haar tredend. ‘'k Heb aan je vader gezegd, dat ik den volgenden Zondag met de viool kom.’

Treeske knikt, toch nog pruilig: ‘Zondag pas? Weer 'n heele week!’

Jules lacht en 't is hem of er 'n drukkende last van hem

afglijdt. Hij slaat de armen open en spelend en blij vangt hij er haar in.

‘Niet doen, Jules!’

‘Maar wat moet ik dan? Zeg nu zelf 'ns? Ben je mijn meisje niet? zeg 't dan, toe’....

‘Eerst moeten vader en moeder 't ook weten.’

‘Dat zullen ze wel.’

‘Zul je 't vragen?’

‘Moet dat?’ verdonkert Jules' stem.

‘Kinderen!’ roept moeder Bormans buiten bij 't poortje.

In z'n arm staat Treeske en hij ziet haar zoo met de gevouwen handen tegen z'n schouder. ‘We moeten gaan.’ - ‘Ja.’ - Ze bewegen niet.

‘Is nu niet, - die beeweg was voor ons?’ fluistert hij schuwer.

‘'t Is een wonder, Jules’....

‘Wat?’

‘Zoo gauw de verhooring.’

‘O, jij liefste’.... Op haar koel voorhoofd blijven z'n lippen. Roerloos staat ze met gesloten oogen.

Nu echter - werd er nogeens geroepen? - is 't voorbij. Ze zijn op den spronk en treden haastig op de twee wachtenden toe.

‘Maar wat duurt dat lang!’ lacht Treeskes moeder, de lantaarn oplichtend naar hun gezichten.

‘Meneer Bormans hield me aan den praat.’

‘Pas op, Jules, als dat niet de waarheid is!’

‘Serieus.’ Ze lachen. Alleen Treeske niet, die staat met de armen op den rug versomberd naar Jules te zien, reikt hem 't laatst de hand. 't Lijkt Jules of ze zich schreiend aan z'n hart wil komen bergen. Even talmt hij met d'r hand in de zijne, verwonderd dat er niets gebeurt. ‘Ja dan - tot gauw’....

Met 'n paar snelle passen haalt hij z'n moeder op den weg in. Ze loopen dan achter elkaar langs den kant, modder en plassen zorgvuldig mijdend. Eerst bij Sint-Rochus' kapel

wendt zij zich om naar hem. ‘Hoor 'ns aan!’ zegt ze met gezonken hoofd wenkend naar Hotel Curvers, waar de piano tingelt. Jules komt naast haar en aanstonds neemt ze zijn arm, zooals ze zoo graag doet tegenwoordig. Maar ditmaal glijdt ook haar hand in de zijne en houdt die omvat met innigen druk. ‘Jou heb ik toch nog.’ Ook Jules denkt: ‘Wat kan 't toch vreemd gaan, Tila zoo heelemaal van ons af.’

Ze zijn in de Daelhoverstraat gekomen. Hun handen liggen nog ineen en moeder leunt op z'n arm, of hij wezenlijk haar steun is. ‘En?’ vraagt ze zacht, nu ze de piano niet meer hooren.

‘O!’ er vlot een glans door Jules' gedachten en luchtig zegt-ie: ‘Raad 'ns, moeder, waarvoor ze dien beeweg deed?’

‘Dat hoef 'k niet te raden. Onze-lieve-Heer heeft mij al wekenlang om precies hetzelfde hooren bidden.’

‘U? maar neen - voor ons, moeder, voor haar en mij!’

‘Juist.’ En als hij blijft zwijgen: ‘Goed maar dat ge naar Vlakerhof gekomen zijt. Zeg nu zelf 'ns?’

Hij drukt haar arm tegen zich aan. 't Is hem of hij sinds straks grooter en sterker is geworden, of z'n borst zich heeft verwijd. Dwaas dat-ie was! Alsof liefde niet nieuwe, volle, heerlijke kracht geeft! Alles, alles tegelijk zal hij kunnen. Nou zal hij pas beginnen te leven en te werken!

‘Ze houdt van me’ zegt hij als droom-pratend. Ze stappen op hun huisdeur aan.

‘Dat wist ik immers wel,’ glimlacht z'n moeder.

En nu hij den sleutel heeft omgedraaid en zacht de deur voor haar openduwt, voelt ze door 't duister z'n blik in den haren lichten: ‘Bid nog wat voor haar en mij, moeder. Ik kan 't zelf zoo slecht’....

‘Maar altijd, jongen, m'n leven lang.’

Eer de keukenlamp brandt, zijn de tranen weer weg, die bij hun laatste woorden haar en hem naar de oogen welden.

Het avondeten duurde zoo lang door moeders opgewekt praten over d'r eigen jongen jaren, toen ze vader leerde

kennen, juist 'n jongen als hij. Jules begrijpt het nu wel, ze ziet in Treeske en hem 't mooiste van haar eigen jeugd herleefd. Eindelijk is hij op z'n kamertje. Enkel 't verlangen er te komen deed hem zoo leeg en vluchtig antwoorden op moeders innig praten. Maar moet hij niet zoo eindeloos veel overdenken?....

Z'n geschiedenisboek ligt er nog juist zoo. Wiskunde had hij willen doen vanavond. Hoe zou hij in Godsnaam nu?.... Morgen! Morgen zal hij beginnen met alles, zich Treeske gaan waard maken. Als d'r vader weer begint over z'n vooruitzichten, en dat zal hij natuurlijk als hij haar vragen komt, dan moet hij kordaat kunnen zeggen: ‘van 't zomer hoofdakte, en wat daarna, dat zal zich wel uitwijzen, maar 'k heb den besten wil.’ Daarna? Hij zal 't nu maar aan God overlaten. Als het zoo duidelijk toch Zijn bedoeling is, dat Treeske en hij één worden.

Op den rand van z'n bed zit Jules met de armen over elkaar. Hij wiegt zacht het bovenlijf en lacht droomig naar het onbestemde. ‘Hoe ze daar stond met gevouwen handen tegen z'n schouder.... Zijn bruidje. Van hem zal dat leven zijn en hij zal 't moeten beschermen. Het vereeren, o God! Alles, alles aan haar geven, - z'n droomen en z'n verteedering, liefde, zooals geen ander ooit ze haar geven kan’....

Hij buigt z'n voorhoofd neer in de handen. Hij kon niet anders. Op z'n knieën is hij neergegleden. Hij blijft zoo. En almaar welt droom en gedachte tot vreemde beden hem naar de lippen. Mijmerend prevelt hij voort, schreiend om z'n geluk. Maar nu bij z'n laatste uitgekreund: ‘alles, alles’... hoort hij z'n eigen stem. Is dit ijlen?...

Hij bukt meteen naar den vloer en tast in den hoek naar z'n weggeschoven viool. Eer 't goed te weten is hij aan 't spelen.

Even is 't nog het ruischen van den regen over de heggen, over de mistroostige duistere huizen. Dan tinkelt er 'n fijn geluid boven de ruischende weemoedigheid uit, in 't natrillen staag reiner en heller, 'n lach.... En alom worden

vogels wakker. Terwijl de lentewind suizelt, zingen de vogels luid-uit, tot wind en bladergeritsel en alle vogelstemmen tot een diep doortonende golving worden van almaar klank en klank, een bruisend opstormen van muziek. Alaan verzinkt dit weer in 't droomig gesuizel. Een open zonnigheid blijft, waardoor een hooge kinderstem een simpel liedje zingt. Een liedje dat heenzweeft in vragen. ‘Is zij niet de liefste? Is ze onder allen niet mijn? Liefste, o liefste-mijn, hef aan mijn hart uw handen, leg aan mijn voorhoofd het uwe.... Want nu is de winter voorbij, de regen voorgoed geweken, bloemen ziet men op het land, de zangtijd is gekomen’....

Verwonderd laat Jules de viool neerzinken. ‘De zangtijd is gekomen?’.... Heeft hij die woorden van het Hooglied op z'n viool gezongen? Hij hoort ze immers natonen, kan ze naspelen. Zóó was het. Maar hoe is hij tot die woorden gekomen? Er voor? Och, dit alles nogeens te kunnen, het vasthouden in tonen en teekens, en 't voor Treeske Zondag spelen, juist dit....

Hij tast en zoekt op de snaren, staart met verdwaasde oogen weg. Z'n kamer heeft geen muren meer, nacht of tijd bestaan niet. Telkens na het tastend tokkelen legt hij de viool weer van zich af, bukt over 't muziekpapier en krabbelt beverige nootjes op de lijnen. 't Moet. Hij zal 't kunnen. Heel den stroom van muziek, zooals die in hem opwelde, weergeven, dat 't immer leven zal, 'n wonder lied van z'n geluk....

Hij is al ver. 't Zwelt en deint nogeens naar het Hooglied.

Maar nu hij staat te zoeken naar den laatsten overgang - daar schrikt hij, dat z'n hart er van blijft bonzen. Z'n oogen sperren zich wijd....

De deur is opengekraakt en op den drempel staat z'n moeder in haar wit nachtjak, 't lichtje van de Lieve-Vrouw in de hand. ‘Maar Jules toch!’ Ze blijft d'r hoofd schudden. Weet je wel, dat het bij drieën is? Heel den nacht op die viool? Nog niet naar bed geweest’....

Betrapt staat Jules. Hij heeft de viool haastig neergelegd,

z'n linker streelt nog over de snaren. Met 'n trillenden glimlach stamelt hij: ‘Is 't al zoo laat? Even nog’.... vindt geen samenhang.

‘Kom, ga slapen,’ zegt ze strenger en kortaf ‘morgen moet je op tijd zijn. Denk aan de school.’

‘Gerust, moeder.’

‘'t Mag niet meer gebeuren.’

‘Niet meer gebeuren?’

Ze heeft de deur reeds achter zich dichtgetrokken. ‘Is ze nu boos?’ denkt hij verdrietig. Maar tegelijk zit hij alweer over z'n papier gebukt. ‘'t Moet af.... morgen is 't weg. Ik zal wel zoo’....

Maar 't wil niet meer. 't Is of z'n leven in eenmaal beklemd zit. ‘De school? Maandag? Rekenen, aardrijkskunde, lezen.... Hij had het willen voorbereiden voor die nieuwe tweede klas. Hoe moet dat gaan?....

Nu hij zich op z'n bed heeft neergelegd, woelt alleen dit nog maar door z'n hoofd: ‘Hoe moet dat gaan?’ Hij is te moe om iets te bedenken, ligt met gesloten oogen. Alles doet hem pijn. Is 't geluk om Treeske verloren? Slapen kan hij niet.

(Wordt voortgezet)

MARIE KOENEN

De internationale school voor wijsbegeerte in Amersfoort

WIJ Katholieken zien vanaf de Rots onder het licht van de Openbaring alles zo volstrekt in verhouding tot de eeuwigheid, dat we soms met één slag verschijnselen veroordelen, die betrekkelik en tijdelik een waarde hebben, waarmee we zelf ons oordeel nog wel kunnen doen, al was 't uitsluitend door ons eigen zeker bezit wezenliker te leren waarderen. Iets mag op zich immers vals zijn en voor ons uitverkorenen van 't geloof verkeerd, maar een zegen voor minder bevoorrechten. Men moet de geestelike honger buiten de Moederkerk een beetje kennen, om te begrijpen hoe dankbaar sommige zoekers grijpen naar de eerste de beste korst brood, verschimmeld desnoods en door weelde-kinderen van de genade vertrapt. Wij die geen wanhopige tunnels van ontkenningen zijn doorgekropen, onderschatten gauw een enkele lichtstraal van geloof, waarmee zovelen 't levenslang maar hebben te doen.

Wie geen geërfd materialisme moest uitzieken, beseft niet licht hoe iedere vorm van spiritualisme, al is 't misschien zoals sommige panpsychistiese leringen weer een vermomming van 't materialisme, een herleving betekent. Zo valt in de theosofie toch altijd een erkenning van iets goddeliks, in 't spiritisme een aanvaarden van de ziel te eerbiedigen en dus minstens één stap vooruitgang te constateren op de tijden, dat Moleschott en Multatuli de exponenten waren van de vaderlandse geest.

Het lijkt dan ook alles behalve afdoende om de Amersfoortse school ineens te meten aan de internationale Parijse van Sint Thomas en naar dit absoluut criterium te verwerpen. Een redelik oordeel vergt eerst begrip van de zaak ‘e mente auctoris,’ zodat we dus de bedoeling van de stichters moeten zien te benaderen.

Zoals een sekte ontstaat, omdat een groep leden zich onvoldaan voelt in de Kerk, ligt de improvizering van de vrije academie wel aan ontevredenheid met de universiteit;

dus de heidelezingen zijn tenslotte een nieuwerwets soort hagepreken. Nu mag het feit dat verschillende leiders van de scheurschool, die de professortoga over hun profetemantel goed zou staan, bij benoemingen zijn voorbijgegaan, de tegenstelling pijnlik verscherpt hebben, - er was en is vooral een zakelike grond van kritiek op onze hogescholen, eenvoudig te herleiden tot de geregelde, bijna stelselmatige uitsluiting van 't LEVEN in officiële wetenschap en officieel onderwijs. Angstvallig negeerden de katheders de grote vragen, die ook een halfbevroren, binnen lege methodes verschrompeld hooggeleerde wel eens in menselike ogenblikken voelde opkomen, maar dan als een schandelike zwakheid hooghartig verwees naar de gevoelsfeer van de preekstoel, om zich weer slafelik in zijn positief specialisme te gaan verliezen. Over die geestelike schaamte, die herinnert aan de kunstmatige houding van onaandoenlikheid bij opkomende jongens, is het tegenwoordig geslacht heen en 't stelt uitdrukkelik het ALGEMENE aan de orde, alles wat de onderscheiden functies van de mens en ook weer de verschillende mensen onderling verenigt, dus zowel vitaal als sociaal bevredigt. Men bedankt eindelik voor een overladen verstand zonder matig geluk, men heeft genoeg ondervonden dat de letter dood maakt en de geest levend, men haalt de wijsbegeerte, in een hoekje van de universiteit verstopt, naar het midden toe en studeert de centrale problemen, die zo lang onwetenschappelik werden genoemd. Nadat het specialisme buiten logies verband eigenlik de academie verlaagde tot het tegendeel van een ordelike school, is eenheid in de wetenschap en eenheid in de maatschappij 't streven, synthese 't wachtwoord geworden, wat zich voorlopig projecteerde in Berlage's monumentale plannen voor Beethovenhuis of Mensheidstempel, liefst een hele toekomststad, verder in toenadering van uiteenlopende partijen, in reorganisatie van 't onderwijs onder de leus aaneenschakeling en concentratie, eindelik in alles omvattende sociale systemen. De wereld bekomt van de schrik over het analytisme, dat niets deed

dan de dingen kleiner en kleiner maken, en begint opnieuw te durven, te ontwerpen, de dingen in 't groot te beschouwen, in samenhang te schikken. Er gaat een drang naar perspectief en compositie, naar harmonie in 't geestelike uit. En de tekenen daarvoor hoeven niet ver gezocht, want het beste voorbeeld van de wil om boven de actuele anarchie uit te raken tot een hierarchie van alle levenswaarden geeft het Amersfoorts program, een en al correctief op de techniese vorming aan de universiteit en blijkbaar bestemd om het kontakt, door zoveel tijdschriften tussen allerlei worstelende geesten gelegd, te bezegelen met de vlam van 't levend woord en de stroom van 't persoonlik verkeer.

Immers de geestesbeweging van de laatste vijf en twintig jaar doorgrondt men niet in de academiese periodieken, de een al dooier dan de ander, enkel registrerend, zelden organizerend, nooit inspirerend, maar in kleine tijdschriften met eigen initiatief - van onder op blijft toch de wet voor alle kracht in de geschiedenis -, grotendeels uitgemond in 't oudgeboren ‘Tijdschrift voor Wijsbegeerte’. Zo telt meer dan tien dikke maandschriften 't vroeger weekblad ‘De Kroniek’, waarvan Bierens de Haan in't laatste nummer eerlik bekende, dat het niet zozeer voor de lezers diende als voor de schrijvers zelf. Die cultus van de persoonlikheid spreekt nog openhartiger in louter individueele organen als ‘Ontwikkeling’ van de Zutfense[1)] Van den Bergh van Eysinga en ‘Nieuwe Banen’ van De Hartog. Niet toevallig zijn hiermee de drie hoofdleiders van Amersfoort genoemd, die hun invloed danken aan universele gaven. Allen vaag, maar fijn van geest, hebben ze biezonder voor jongelui en heel bepaald voor dames iets schitterends, dat betovert, met name suggestief door een estheties talent. Bierens de Haan kan

1) Bij de Hollandse verlegenheid om zich met voornaam voluit aan te dienen onderscheid ik hiermee Dr. H.W. Ph. E.v.d.B.v.E. predikant in Zutfen en hoofdleider in Amersfoort, van zijn broer Dr. G.A.v.d.B.v.E. predikant in Santpoort, de vaktheoloog die ook in Amersfoort optreedt evenals zijn vrouw Dr. J. v.d. B. v. E. - Elias.

schrijven en wat zijn ‘Idee-studies’, om zijn meest gewilde boek te nemen, ook voor onmogeliks heeft, het houdt het oorspronkelike zoals enkel iemand geven kan met de *vonk* in zich. De anderen zijn redenaars, allebei gevaarlik welsprekend: Van Eysinga, die verzen pleegt, kwijnend, dwepend met zijn zachte stem en plechtige toon en half gesloten ogen als in direkte aanraking van 't mysterie; de muzikale De Hartog opwindend en meeslepend met zijn geweldig gebaar en heersende houding en dreigende kop. Is er één slachtoffer van zijn gaven, dan De Hartog zonder rust in zijn woelig lijf om te horen of te lezen, altijd aan 't spreken en schrijven, altijd gespannen, gedreven door zijn gezwollen toon als een leeuw voortgezweept door zijn wilde staart, zodat de meester, die hem volgens 't eerbiedig getuigenis in zijn dissertatie drong tot zelfstandig denken, Abraham Kuyper eens verklaard moet hebben: ‘De Hartog is minder denker dan vliegenier’; even fantasties als poëties in zijn exegese, even singulier als origineel in zijn apologie, even efemeer als spontaan in zijn speculaties en helaas zonder ernstige verantwoording evenredig aan zijn invloed, zonder zorg voor de gevolgen van zijn uitspraken, zonder besef van Paulus' tere waarschuwing: ‘Zie dat uw vrijheid geen ergernis voor de zwakken wordt’, zonder 't onderscheidingsvermogen van een Augustinus, die allegoriese interpretatie wist te hanteren als niemand, maar trouw vasthield aan de historiese feitelikheid als uitgangspunt van alle toelichtingen.[1)]

De eerste keer dat ik Van Eysinga hoorde spreken, was in hartstochtelik debat met... De Hartog, onder wie z'n eigen medewerkers in Amersfoort nog minstens één is, die hem op zijn tijd niet laten kan te plukharen. De verschillen, de tegenstellingen zelfs tussen de leiders zijn trouwens overbekend, maar alle afstanden worden opzettelik overbrugd door een verzoenend streven, dat synthetisme en geen eclecti-

1) Zie b.v. het slot van C. 21 van 't 13e Boek en het slot van C. 3 van 't 17^{e} Boek van ‘De Civitate Dei’.

cisme wil heten, al verdient het even goed Kuyper's klassiek brandmerk van ‘verflauwing der grenzen’.

De Spinoza-verwante Bierens de Haan koketteerde er als predikant mee, 't alternatief modern of orthodox te boven te zijn, wat natuurlik de Hegelaar Van Eysinga, die op moderne domineesvergaderingen een dialectiese prikkeling zocht in veroordeling van de modernen, nog bewuster doet. En De Hartog? De man die voor stampvolle zalen voordrachten houdt over ‘het wezenlik verschil tussen modern en orthodox’? Vijftien jaar volg ik zijn ontwikkeling van heel dichtbij, van hart tot hart als een broer van een broer en 't zijn niet alleen de rumoerige polemieken om hem heen, 't zijn vooral zijn eigen verwarde verklaringen, die 't me met de dag ondoenliker maken om zijn standpunt te bepalen. Bepaal het standpunt van een zwierende zwaluw! En wist ik niet, wou 'k niet vast vertrouwen, dat hij als een zwevende vogel toch in 't stille nest, in 't heiligdom van zijn geweten thuis hoorde, waar zijn devotie Goddank zijn theologie 't zwijgen oplegt, dan moest ik wanhopen hoe hij zich kerkelik nog rechts wil richten, wat het noodlottig *misverstand* verergert, waarin zijn deelneming aan de Amersfoortse school en zijn vertrouwelike samenwerking met de anderen weer ontelbare bewonderaars van zijn kracht verwarren zal.

Het bedenkelike van 't geval is dat, waar bij gemis aan een gemeenschappelik beginsel alles op de personen aankomt, juist die personen in een aureool van nevel staan, een nevel van romantiek en aardmystiek als Van Eysinga, van karakteristiek en metafysiek als Bierens de Haan, van gnostiek en, nu ja, sofistiek als De Hartog. Dat de hoofdleiders essentieel estheten zijn, geeft hun met de geheimzinnige wijding, die nog van 't predikantschap uitgaat, het verleidelike, inzover hun suggestieve energie 't onweerstaanbaarst hun eigen persoon bedwelmt met woorden, die misschien de duizelige diepte, maar niet de openbarende klaarheid van de goddelike wijsheid hebben. Zeker, een Schaepman was ook een geboren kunstenaar, meer dan zij, en hij bleef als zij

primair retories, naar Van Deyssel in zijn jeugd scherp betoogde; alleen was zijn persoonlikheid louter een bezielende vorm voor eeuwige ideeën, die hij veilig aan de gemeenschap overdroeg, omdat hij ze zelf van de gemeenschap kreeg; achter al zijn klaterende redevoeringen zat het onaantastbaar gehalte van een levensbeschouwing, eindeloos boven de grenzen van zijn elastiese verbeelding verheven en daarom zijn dichten en denken, zijn zeggen en zinnen vervullend van een vruchtbare werking, waarin zijn volk waarachtig delen mocht. ‘Men kan nooit teveel geest hebben’, zei Sint Theresia geestig, waarbij de geniale heilige, die wij nog eens als patrones van de psychologie hopen te vereren, wel haar heiligheid als inhoud onderstelde. En zo mag een spreker zich zo subjectief uitdrukken als hij wil, wanneer hij maar een vaste objectiviteit voor basis houdt. Maar die verhouding missen de intellectuele leiders van Amersfoort; ze lijden aan oorspronkelikheid - trouwens vrij kort van adem - zonder doelmatigheid, blinken als ééndagvliegen in de zon, die morgen schijnt over hun opvolgers, even ijdel en vermetel in hun vlucht naar heel andere richting. Zoals Bierens de Haan zijn Dante laat zweven buiten de bodem van de Kerk, zoals van Eysinga de romantiek losmaakt van de middeleeuwse geest, zoals De Hartog het Evangelie ‘suprahistories’ vervluchtigt boven 't feit, zo isoleren deze mannen zich in hun arme schaduw als énige lijst. Liever de eersten in 't dorp van hun sekte dan de tweeden of zoveelsten in 't Rome van de mensheid, voelen zij zich op leven en dood gedrongen tot stichting van iets, al is 't maar een part van een partij, dat tenminste hun naam draagt en hun naam alleen. Dan hebben ze geleefd, dan hebben ze bewezen ‘persoonlikheid’ te bezitten, dat modern eufemisme voor wat in hoger licht gewoon zelfzucht heet. ‘Wie zijn leven vindt, zal het verliezen en wie zijn leven verliest om mij, zal het vinden’, wat de voorstanders van vrije vertaling ook wel in hun eigen geval zó laten weergeven: ‘Wie de school van de Meester - en dat is zijn Kerk - volgt, wordt de leraars van de

wereld te wijs’. Kunnen zij nog werken aanbevelen behalve die van elkaar, dan mogen ze Foerster's uiterst actueel en internationaal en wijsgerig ‘Autorität und Freiheit’ gebruiken als handboek bij hun verdieping van levensinzicht.

Wat trouwens de ernst van dit streven verdacht maakt is de willekeur in 't kiezen van de leraars, waarbij bepaald met het begrip wijsbegeerte werd gespot. Het hoort eenmaal tot het karakter van de onderneming om geen vakgeleerdheid als maatstaf te stellen, maar men moet het woord filozofie, door de Grieken toch geheiligd, in de meest alledaagse betekenis van ‘filozoferen’ nemen, wil men begrijpen hoe sommigen de uiterst verantwoordelike post van priester bij deze waarheidsdienst toekomt. Kent men krasser kontrast dan tussen de overgevoelige theosofen en de abstracte begripsleer van de Hegelaars? Beiden zijn tot bevruchting onder één dak gebracht! En zo opvallend de afwezigheid is van Bolland, die al zijn ondermeesters licht in zijn vestjeszakje bergt, zo waarschijnlik is de aanvaarding van de theosoof J.A. Blok berekend op zijn kringen, waarvan Van Eeden, Borel en Brouwer - de wiskundehoogleraar, die de verbeeldingskracht van Newton's Apocalypsbeschouwingen schijnt te willen overtreffen - anders de belangstelling al voor een eigen academie vragen. Ook een Lodewijk van Mierop is éénoog-koning in zijn humanitaire beweging, waarbuiten hij hartelik mag gewaardeerd worden als een hervormer, een asceet, een held - en ik voor mij zou nog sympathieker naam gebruiken - alles wat men wil, alleen geen denker. Zijn reeks bladen en brochures vanaf ‘Vrede’ tot ‘Levenskracht’ geven geregeld de toewijding van zijn edelmoedige ziel te vereren, maar laten nergens de werking bewonderen van een sterke kop. En arme, arme hoorders met vertrouwen in de *wijsgeer* P. Tideman, die, als redacteur van ‘De Nieuwe Gids’ begonnen, in Den Haag als Kloos' paladijn schandaal schopte voor Verlaine, om levenslang als agitator in alles en nog wat schandaal te blijven schoppen, tot hij als propagandist van Bolland het intellectueel beeld van

twaalf ambachten dertien ongelukken voltooide! Ik zou Bierens de Haan's oordeel over een bekend Hegelaar: dat hij geen kritiese maar een polemiese geest was, toepasselik vinden op Mr. Tideman, als dit haantje de voorste ooit een teken had gegeven van waarachtige geest.

Al valt uit die deels tegenstrijdige, deels veranderlike geest van de leiders dus de onmogelikheid van een beslist slagen te voorspellen, des te meer nu 't schisma al maanden vóór 't begin is uitgebroken, daarmee is de betekenis van de merkwaardige poging niet uitgeput. De intellectuele resultaten dienen rustig afgewacht, ofschoon 't moreel effect wel min of meer is te voorzien. Behalve de meerderheid van ijdele nieuwsgierigen zullen er bezoekers zijn, die door de persoonlikheid van een leider worden aangetrokken of afgestoten. 't Eerste geval leidt waarschijnlik noodlottig tot een blind aanvaarden van zijn toevallige levensbeschouwing, 't tweede kan leiden tot zo'n ernstige teleurstelling in de éne persoon, van wie men alles verwachtte, dat het slachtoffer vervalt in volslagen scepticisme, zoals zelfs met enkele volgelingen van Newman na zijn bekering gebeurde. Stel u voor, dat Van Eeden solidair gebleven was met Amersfoort en stel u verder voor, dat hij 't ook nog was met zijn ‘Johannes Viator’, waarin hij letterlik orakelde: ‘Alleen de liefde voor het kind, het ongeborene, maakt lijfsverlangen goed’. Verbeeld u nù, dat Lodewijk van Mierop, die in zijn huweliksmoraal juist het omgekeerde verkondigde of door zijn tweelingziel Felix Ortt verkondigen liet, n.l. dat man en vrouw de liefde verlagen met aan een kind te denken, verbeeld u dan, dat de leider van ‘Rein Leven’ dezelfde cursus meeleidde, - wat werden de goede vrijzinnigen, waarvan feitelik de geloofsbelijdenis erin bestaat om één mens boven allen te vertrouwen in plaats van allen boven één, 't kind van de rekening!

Wij Christenen voelen dit tenslotte als het tragiese van allerlei aristocraties spelen met de geest van ons volk, dat er zielen op het spel staan. Wie daarvoor gezonden is, mag het a*nathema*

roepen tegen Amersfoort, als er maar geen triomfantelik *alleluja* op farizeeuwse toon door heen klinkt. Ik voel me eerder geroepen tot eigen gewetensonderzoek, dat misschien een of ander geestverwant met het *mea culpa* laat instemmen.

Voelen wij zelf geen verantwoording bij 't onverantwoordelik drijven van anderen? Doet de nieuwe school op intellectueel gebied niet evenals het Heilsleger op sociaal terrein een werk, dat eigenlik de taak van ons was, aan wie in de zegen van de Openbaring ook de zorg voor zijn verbreiding is toevertrouwd? Broeders, brandt de goddelike waarheid ons wel zó op 't hart, dat die vanzelf onze mond uitstroomt als lava uit de geraakte berg? ‘Ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken’, dat bidden, zingen wij in de psalm, om dan ook, als we 't spreken laten, de wereld vat te geven op ons geloof, dat niet genoeg in werken leeft. Welgedaan in zalige zielsrust, vervallen we tot onzalige geestesrust, gaan we groot op Roomse gemoedelikheid, Roomse genoegelikheid en wijzen elkaar de somber zware rimpels van zoveel worstelenden buiten 't veilig thuis van de Moederkerk als afschrikkende tekens, die onze makkelike zekerheid bevestigen. We zijn doordrongen van de plicht, dat rijkdom verplicht tot meedeling aan armen, zonder die les toe te passen op onze geestelike weelde, waarvan we nauweliks wat kruimels uit ons venster strooien. Zalig de bezitters!

Is dat ondankbaarheid voor onze voorrechten of alleen onkunde met die diepste ellende? Neen, we zijn geen volle Roomsen, als we ons benauwd vasthouden aan de Rots en daar geen vuurtoren planten voor de dwalenden. die we zelfs met een reddingboot tegemoet hebben te gaan. Maken we op de Rots geen plaats voor allen, dan is 't de Rots van Petrus, de mensevisser, niet meer, maar hoogstens de rots van Mozes, die uitsluitend voor zijn eigen volk water sloeg en dan nog aarzelend. We hebben tegenwoordig een neoscholastiek in de moedertaal, maar mogen we al vertrouwen dat die de landgenoten heeft gepakt, zoals de sprekers van Amersfoort pakken?

Ik herinner me hoe Prof. Gallée ons op college voor boeken, die de universiteitsbibliotheek miste, verwees naar de boekerij van een groot-seminarie en dat ik, als Katholiek bestemd om de weg te banen, niet eens voor mezelf toegang vond. Zijn we nu wel zo ruim de tijd ontgroeid, dat er onder onze geloofsgenoten geen wijsgerige werken verschenen dan in kloosterlatijn, alsof er een diciplina arcani viel te handhaven tegenover het oog van profanen?

We houden ons uit doodsangst voor besmetting het minste vreemds van 't lijf, al kunnen we, wat we in de literatuur van de dag niet ontdekken, dadelik horen in 't snikken en snakken van een eenzame menseziel, die uit de grond van zijn bestaan bidt: ‘Ik geloof, Heer, help mijn ongeloof!’ Er zullen er God weet hoeveel naar Amersfoort gaan, omdat ze geen weg wisten naar Rome, waarheen wij Roomsen ze nooit hebben geroepen met ons woord, nooit getrokken met ons voorbeeld, nooit gedrongen met ons gebed, nooit verlicht met onze genade. ‘En hoe zullen ze geloven wie ze niet hoorden? En hoe zullen ze horen zonder spreker?’

GERARD BROM

De Hemelsche Jager[1)]

Ik vlood Hem, vlood Hem nachten, dagen door;
Ik vlood Hem door der jaren zuilengang;
Ik vlood Hem door de labyrinthen-paân
Van eigen geest, - ik borg mij voor Hem in
Den tranenmist en onder rollend lachen.
Ik vloog naar licht-verschiet,
En schoot van steilten door
Titanen-duisternis van gapende' angst,
Weg van die sterke Voeten, die mij volgden.
Maar jagend onverhaast,
Met onverstoorden tred,
Bezonnen spoed, aandrang vol majesteit,
Vervolgen Zij - en volgt
Een Stem, die nog meer dringt -
'Alles verraadt u, mensch, die Mij verraadt.'

Ik smeekte als banneling
Bij menig vensterluik met rood gordijn,
Betralied met een wingerd-net; (want schoon
'k Zijn liefde kende, Die mij volgen bleef,
Toch was ik zeer bevreesd,
Dat, had ik Hem, ik niets meer naast Hem had).
Maar, als één luikje mij wijd openging,
Klapte de windvlaag van Zijn naad'ren 't dicht.
Vreeze wist niet te vliên, als Min te volgen wist.
Ik vluchtte ver over den wereldrand,
Klopte op de gouden poort der sterren aan,

1) Onberijmde vertaling van Francis Thompsons '*The Hound of Heaven*', dat beschrijft, hoe de mensch, die zijn geluk bij de schepselen zoekt, door de liefde Gods in onophoudelijke jacht achtervolgd wordt, tot de vermoeide zwerver zich ten laatste kalm aan dien 'geweldigen Minnaar' overgeeft.
The Works of Francis Thompson, 3 vol. 18 s. Burns & Oates, Londen.

En bonsde om schuts op 't klinkend grendelslot;
Roerde tot zoet getril
En zilvren dreun de bleeke poort der maan.
Ik zei tot Daagraad: vlug! - tot Avond spoed!
Bedek mij met uw jong, frisch luchtgebloemte
Voor dien geduchten Minnaar -
Werp donkre wade om mij, dat Hij niet zie!
'k Lokte allen die Hem dienen, doch ik vond
Slechts mijn verraad in hun standvastigheid,
In trouw aan Hem hun grillen jegens mij,
Hun valsche oprechtheid en hun klaar bedrog.
Om vlugheid smeekte ik al wat vlug is; 'k greep
Suizende manen vast van elken wind.
Maar òf zij zwiepten vlug en vlot
Lange savannen door van 't blauw,
Of door Donder gedreven
Den zegewagen 't zwerk door bonsden
Vliegende bliksems spattend waar hun hoefslag klonk: -
Vreeze wist niet te vliên, als Min te volgen wist.
Steeds jagend onverhaast,
Met onverstoorden tred,
Bezonnen spoed, aandrang vol majesteit,
Volgden die Voeten mij,
En volgt nog luider Stem -
‘Niets herbergt u, die Mij niet bergen wilt.’

'k Vroeg, wat ik zwervend zocht, niet langer aan
Gelaat van man of maagd;
Maar in het oog der kleine kindren blinkt
Toch iets nog, iets, dat antwoord geeft,
Zij zijn dan toch voor mij, wel vast voor mij!
Vol droef verlangen keerde ik mij tot hen;
Doch werden plots hun jonge oogen schoon
Van dagend antwoorden,
Dan trok hun engel ze bij 't haar weer weg.

‘Komt dan, gij andre kindren - der Natuur -
En deelt met mij uw teedre vriendschap;’ (zei 'k),
‘Laat me u groeten lip aan lip,
Laat mij koozend u omhelzen,
Stoeiend met
Die lieve Moeder, met haar lokken spelend,
Feestvierend
Met haar in haar windpaleizen,
Onder haar azuren koepel,
Drinkend op uw zuivre wijze
Uit een bloemkelk
Licht-geween van 't dageraden.’
Zoo deden zij:
Ik had in hun teedre vriendschap deel -
Schoof den grendel van natuurgeheim.
Ik leerde al de wufte teekens
Op het grillig luchtgelaat:
'k Zag, hoe wolken rijzen, schuimend
Van 't wild zee-gesnuif; met al wat
Leven gaat of sterft
Rees en zonk ik; maakt' hen vormen
Van mijn gemoed, of droef of hemelsch; was
Blij met hen, met hen beroofde.
'k Was met d'avond zwaar te moede,
Als hij bleeke kaarsen brandde
Rond den schrijn van dooden dag.
Ik lachte in het morgenoog.
Ik jubelde en ik treurde met elk weder,
Hemel en ik weenden saam en
Zijn zoete traan was van mijn tranen zilt;
Aan 't rood geklop van 't stervend zonnehart
Legde ik mijn hart te slaan,
Dat 't warmte-tintling won;
Maar dat - dat stilde niet mijn menschensmart. Vergeefs
Betten mijn tranen Hemels grauwe wang.
Want wij verstaan elkanders taal niet, die

Dingen en ik; in klank spreek *ik* -
Beweging is *hun* klank, met zwijgen spreken zij.
Natuur, stiefmoeder arm, lescht nooit mijn dorst;
Wil zij me erkennen, weg dan
Dat boezemkleed van blauwe lucht! zij toon' mij
Haar borst, haar teederheid:
Nooit laafde een enkle druppel melk van haar
Mijn drogen mond.
Al nader trekt de jacht,
Met onverstoorden tred,
Bezonnen spoed, aandrang vol majesteit;
En vóór dat voetgerucht
Komt sneller nog een Stem -
'Zie! niets voldoet u, die Mij niet voldoet.'

Ontwapend wacht ik op Uw liefdeslag!
Gij hieuwt mij stuk voor stuk het harnas af,
En wierpt mij op de knie;
Ik ben volslagen weerloos. 'k Sliep,
Dunkt mij, en vind ontwaakt
En langzaam starend me in den slaap beroofd.
In d'onbezonnen moed der jonge krachten
Wrikte ik der uren zuilen
En trok mijn leven op mij neer; bemorst
Sta 'k in het stof van den vermolmden tijd -
Dood onder 't puin ligt mijn verminkte jeugd.
Mijn dagen gingen knet'rend op in rook,
Geborsten als zonsopgang op een stroom.
Ja, zelfs de droom faalt nu
Den droomer en de luit den luitenaar;
Zelfs de verbeelding-schakels, in wier bloemenvlecht
Ik de aarde droeg als kleinood aan mijn pols
Gaan los: banden van al te broze kracht
Voor de aard van zware smart zoo overvol.
Ach! is Uw liefde dan

Een onkruid, zij 't onsterflijke amarant,
Dat slechts zijn eigen bloemen bloeien laat?
Ach! moet -
Eindlooze Teekenaar! -
Ach! moet Gij 't hout verkolen, vóór 't Uw stift kan zijn?
Mijn frischheid stortte haar wilden stroom in 't stof;
Nu is mijn hart als een vervallen bron,
Waarin de tranen-drup'len staan, steeds vallend
Van vochtige gedachten,
Die huivren op de dorre takken van mijn geest.
Is 't nu zoo, wat zal 't zijn?
Zoo bitter 't pit, hoe smaakt nog eens de schil?
Vaag gis ik, wat de Tijd met mist omhult;
Reeds nu en dan weerklinkt er een bazuin
Van den verborgen trans der Eeuwigheid;
Een wijl trekt die geschokte nevel op,
Golft dan weer traag om half-geziene tinnen heen.
Doch niet, voor 'k hem die riep eerst heb
Gezien, donker-gehuld
In purpren wade, met cypressenkroon;
Ik ken zijn naam en weet wat hij bazuint.
Of 't 's menschen hart of leven zij dat oogst
U levert - moet Uw veld bevrucht
Zijn met den rotten dood?

Nu volgt mij van nabij
't Gerucht dier lange jacht;
Die Stem is om mij als een woeste zee:
‘Is uw aard zoo vernield,
Verbrijzeld scherf op scherf?
Zie, alles vliedt van u, want gij vliedt Mij!
Gij vreemd, arm, nietig ding!
Waarom zou iemand liefde doen aan u?
Daar niemand toch behalve Ik hecht aan 't niet,
En menschenmin menschlijk verdienen vraagt:

Hoe hebt gij haar verdiend -
Van alle menschenslijk 't onreinste slijk?
Helaas, gij weet nog niet,
Hoe weinig ge iemands liefde waardig zijt!
Wien vindt ge om u te minnen, nieteling,
Behalve Mij alleen?
Al wat Ik van u nam, dat nam Ik slechts,
Niet tot uw scha,
Maar juist dat ge in Mijn armen 't zoeken zoudt.
Al wat uw kinderwaan
Verloren acht, heb Ik geborgen - thuis:
Op! grijp Mijn hand en kom!'

Die stap houdt bij mij stil:
Is mijn duister dan toch
Schaûw van Zijn hand, tot streelen uitgestrekt?
'Ach, dwaze, blinde, zwakke,
Ik ben het, Dien gij zoekt!
En Liefde dreeft gij weg, die Mij verdreeft.'

G. VOSKUILEN

Verdwenen en verdwijnend Rome

IN deze tijden van opzettelijke verwoesting van oud-steden-schoon blijkt de Eeuwige Stad niet minder onderhevig aan de wetten der vergankelijkheid dan welke typisch-Hollandsche veste ook. Er is de laatste vijftig jaren in dat wonderbare openlucht-museum van kerken en paleizen zoo schrikbarend met moker en houweel gebezemd, dat van 't oude romantische Rome met z'n donkere bochtige straatjes, waar Kampagner herders en pifferari zoo'n kleur aan gaven, letterlijk niets meer over is. En nog worden jaar op jaar de hechtste bouwsels, oude mooie historische monumenten en belangrijke resten van vroeger-romeinsche architektuur koelbloedig en systematisch weggebroken. Om praktische redenen natuurlijk, zooals bij de afbraak van 't XV^{de} Eeuwsche hospitaal San Spirito, dat voor een derde brug naast de ponte Sant' Angelo moet wijken - maar ook, lach niet, om *schoonheidsmotieven*, waarmee b.v. de gewetenlooze slooping van het fijne, vroeg-Renaissancistische palazetto di Venezia, dat den vrijen kijk op 't hoogmoedig leelijke monumentissimo voor Viktor Emmanuel 'n beetje belemmerde, werd goedgepraat.

Het erge en ergerlijke bij deze niets ontziende geweldenarijen wordt verdubbeld door die onoprechtheid, waarmee ze opgewonden worden verdedigd. Zooals bij de verandering der straatnamen al gebleken is, moet het *pauselijk* Rome zoo veel en zoo gauw mogelijk verdwijnen. Dat de uitbreidingsplannen van den Milaneeschen architekt Sanjust uit de bewindsdagen van Ernesto Nathan dateeren, zegt al genoeg. De mooiste en belangrijkste stadswijk der Renaissance staat hiermee op de doodenlijst, hoezeer de Associasione artistica fra i Cultori d'Architettura zich verzet, hoe heftig buitenlandsche, vooral Duitsche schoonheidsvrienden, zooals Grimm, Gregorovius en Kraus die ‘Vernichtung Roms’ in woord en geschrift brandmerken.

Het pleit voor de onbevangenheid van Dr. Ludwig von

Pastor, dat hij, terwijl de kanonnen zijner landgenooten de kerken van Venetië en Ravenna bespelen, zich bij zijn Germaansche voorgangers durft aansluiten, om de Italianen te bezweren tot staking van de ‘vredes-verwoestingen’, door henzelf in 't onbeschoten, onbevlogen Rome aangericht. Mede als uitlooper van 't zesde deel zijner pausengeschiedenis, ontwierp de in 't oude Rome als niemand wegwijze geleerde uit den overvloed van zijn materiaal een aantrekkelijk beeld van de Eeuwige Stad op 't einde der Renaissance[1]. Oude reisbeschrijvingen, teekeningen en prenten stonden hem hierbij ten dienste en 't laat zich hooren dat iemand, die van Rome's *geschiedenis* uit die dagen op de hoogte is als Pastor, met die hulpmiddelen ons als 't ware werkelijk door 't verdwenen Rome rondleidt. Het doel van den schrijver blijft intusschen, te toonen, wàt al uit de laat-XVI^{de} Eeuwsche stad verdwenen is èn wat er nog van bestaat, maar ook wel vroeg of laat zal worden opgeruimd.

Voor déze groep van gebouwen kon de schrijver zich natuurlijk van fotografische hulp bedienen en 't is een verdienste van den vorscher, dat hij een aantal nog-bestaande huizen van beroemde XVI^{de} Eeuwers geïdentificeerd en veel mooie oude woningpoorten, gevelversieringen en straatornamenten alvast door speciale opnamen aan de vergetelheid onttrokken heeft.

Voor de verdwenen ornamenten ging Pastor, als gezegd, voornamelijk bij de oude plaatsnijders en de artisten te rade. Niet bij de Italiaansche grooten, want het is wèl opmerkelijk, dat geen enkel kunstenaar der hoog-Renaissance zich ooit de moeite heeft gegeven iets van 't oude Rome in beeld te brengen. Michelangiolo vond zelfs het portret, dus zeker landschap en stadsbeeld beneden zich. Rafaël's werk vertoont soms op 't zooveelste plan vage aanduidingen

1) *Die Stadt Rom zu Ende der Renaissance* von Ludwig von Pastor. Erste bis dritte Auflage. Mit 102 abb. und einem Plan. (Herder, Freiburg i. B. 1916)

van b.v. den nieuwen Sint Pieters-bouw, evenals enkele fresko's van de Sixtijnsche kapel en, later in de Renaissance, de muurschilderingen van tweede en derde rangs-goden in 't Vatikaan dit doen. Maar in deze laatste periode waren de Nederlanders met hun sterk natuurgevoel daar al werkzaam geweest, om metterdaad Carel van Manders stelling te bevestigen, dat de kracht zijner landgenooten in de natuuruitbeelding lag tegenover de Italianen, die figuurschilders waren.

Pastor kon dus zijn boek over oud-Rome niet illustreeren met schilderijen, teekeningen of schetsboekkrabbels van Michelangiolo of Rafael, zooals ten onzent Frits Lugt zijn wandelingen in en om oud-Amsterdam met Rembrandt's merkwaardige schetsen kon doen. Maar dit dubbele fortuintje: een oude veste als de koningin van het IJ in 't leven te mogen terugroepen door een kunstenaar als Rembrandt, zal wel geen tweeden stadsbeschrijver ergens ter wereld beschoren zijn. Rome alvast mist bij al zijn overstelpenden rijkdom de weelde van een jeugdportret door z'n grootste eigen leerlingen gedaan. De eer daarvan lieten de goden aan hun pigmeëen, de buitenlanders, en natuurlijk ònze landgenooten die hun koorts naar 't ‘antijckse’ door stadsgezicht op stadsgezicht koelden. Zóó komt het, dat in de Romeinsche musea San Luca en Corsini veel leerzame en dikwijls fraaie veduten van 't oude Rome hangen, afkomstig van de Nederlandsche Romanisten en XVII^{de} Eeuwsche bentvogels: dat de Romeinsche én Berlijnsche prentenkabinetten tal van teekeningen bezitten van den Hollandschen Maarten van Heemskerck (1498-1574), die boven allen ijverig was in de ruïnen van de antieke Stad te kopieëren.

Van van Heemskerck, die als eenmaal veelgezocht schilder van altaarstukken bij de tegenwoordige kunsthistorie in 'n kwaden roep van manierisme staat, werd om de archeologische waarde zijner oppervlakkige stads-schetsen eerst de laatste jaren werkgemaakt. Zijn ‘Römische Skizzenbücher’ van 't prentenkabinet te Berlijn werden in 1911 door Hülsen en Egger

uitgegeven (nieuwe ed. 1913) en in 't zelfde jaar schreef Leon Preibisz een boek over hem.[1)].

De meeste illustraties van Pastors *Die Stad Rom zu Ende der Renaissance* zijn dan ook reprises van Van Heemskerck naar 't eerste werk, behalve de toelichtende tekst die, eenigszins saamgedrongen, maar door en door kundig, alleen door een historicus als Pastor zóó geschreven kon worden. Andere artisten ‘deutschen Ursprungs’, die, zooals de schijver verzekert, ‘mit echt deutschen Fleisz’ 't antieke Rome voor ons in afbeeldingen hebben vastgelegd, en waarvan enkele werken ter verluchting werden opgenomen, zijn de Noord- of Zuid-Nederlanders Hieronymus Cock en Hendrik van Cleef, wiens zichten op Rome door Theodoor Galle werden gegraveerd.

Naast deze geeft Pastor eenige teekeningen en etsen van Franschen als Etienne du Pérac, van den Italiaan Giovan Antonio Dosio en naar de Cento Vedute di Roma antica, bij Bartoli te Florence in 1911 uitgegeven. Niet alleen deze publikatie maar ook de reeks fraaie prentbriefkaarten van Roma sparita, die me uit de Romeinsche boekwinkels heugt, bewijst, dat de Italianen, wakker geschud door belangstellende vreemdelingen, voor het oude stadsmooi van Rome hun oogen beginnen open te doen.

Het is een weelde, Dr. von Pastor in de verborgen schuilhoeken van de begraven stad te volgen. Niet alleen het uitwendige maar ook het binnenste der gesloopte huizen wordt ons door woord en beeld geopenbaard. Van buitengewoon belang acht ik van Heemskercks teekeningen naar de XVI^{de} Eeuwsche antiek-verzamelingen, die koud en kleurloos gedaan mogen zijn, maar tegelijk in hun inventaris-achtige nauwkeurigheid ons een juist en bevattelijk beeld geven van de embryo's der pompeuze marmer-museums, waar 't moderne Rome zoo rijk aan is.

1) Zie: *Nederlandsche Schilders in Italië in de XVI^{de} Eeuw* door Dr. G.J. Hoogewerff (Utrecht 1912) blz. 195-203.

Evenwel, bij al het genot, dat een rekonstruktie van 't poëtische romantische verdwenen Rome, zooals Pastor ons hier voor den geest toovert, meebrengt, bekruipt ons toch een zeker gevoel van onvoldaanheid, nu we weten, dat dezelfde opzet met *Nederlandsch* materiaal nog zóóveel grootscher had kunnen worden uitgevoerd. We maken den vermaarden geleerde daar geen verwijt van, integendeel juicht ieder, die Rome kent en liefheeft, zijn initiatief toe. Maar als we naast het feit, dat uitlandige werken van Nederlandsche kunstenaars door buitenlanders worden verbreid, het andere feit stellen, dat ons eigen land in musea en partikuliere verzamelingen nog een vrijwel onbekende schat van oud-Romeinsche veduten door XVI^{de} en XVII^{de} Eeuwsche vaderlandsche schilders rijk is[1)], dan kunnen wij den wensch niet weerhouden, dat eenmaal een ondernemend uitgever 't goed geluk moge treffen, om voor de verzameling, toelichting en verspreiding van dat kostbare materiaal een of meer kundige Nederlandsche geleerden tot samenwerken bereid te vinden. In onze Europeesche, ja wereldverstaanbare taal, de taal van penseel en graveerstift, moge dan klaarder blijken wat het Rome der na-Renaissance voor onze kunstenaren en ons land geweest is, dan de schamele oud-Hollandsche literatuur over Rome en Italië te vreezen geeft.

Waar alle landen van Europa in hun respektieve hulp aan de wetenschappelijke en artistieke ‘Restitutio Urbis’ de inlossing van een eere-schuld schijnen te zien voor wat ze zelf aan Rome danken, mag Holland, dat óók tot erkentelijkheid verplicht is en zich zoo edel wreken kan, allerminst in gebreke blijve blijven. Het mooie boek van Pastor over ‘Roma sparita’ moge daartoe een prikkel zijn!

B.H. MOLKENBOER O.P.

1) Ik denk vooral aan de kollekties van 't Boymans-Museum en de firma's Frederik Muller en Martinus Nijhoff. - Indertijd arrangeerde wijlen E.W. Moes te Amsterdam al een tentoonstelling van ‘Gezichten van Rome door Nederlanders’, welke in 1911 onder Dr. Gisbert Brom op de retrospektieve tentoonstelling te Rome werd herhaald en aangevuld.

W.C.J. Passtoors †

OOK te dezer plaatse zij een woord gewijd aan de nagedachtenis van den man, die een kleine dertig jaren geleden het initiatief nam tot de oprichting van den Nederlandschen R.K. Volksbond. En dan spreekt het bijna van zelf, dat juist dat initiatief als het meest markante feit uit zijn leven onze aandacht vraagt. Wie zich daarvan een juist denkbeeld wil vormen, moet teruggaan tot het voorjaar van 1888. Hoe was toen de stand van zaken in de katholieke partij met betrekking tot het vereenigingsleven? Politieke vereenigingen kende men wel, ofschoon de kiesvereenigingen in verreweg de meeste gevallen - het kiesrecht was toen zeer beperkt - de deuren nog niet wijd hadden opengezet; maar van sociale organisatie viel weinig of niets te bespeuren. Het arbeidersvraagstuk was nog nieuw voor de Nederlandsche katholieken. Men kende te Amsterdam - en in nog een enkele andere gemeente des lands - de St. Jozefs-gezellen-vereeniging met rector Van Nispen tot Sevenaer aan 't hoofd, een vereeniging, die, naar het model van Vader Kolping werkend, voor menigen handwerksman ten zegen was en nog steeds is. Maar ze was in wezen en doel te veel begrensd, om plaats te bieden aan de groote massa over welke de drang naar organisatie vaardig was geworden. De ‘kleine luyden’ wilden zich vereenigen. Er was een vaag, maar dan toch steeds sterker wordend besef, dat men in aaneensluiting kracht moest zoeken en dat die aaneensluiting een ander karakter moest dragen en een breederen grondslag moest hebben, dan de toenmalige zouavenbroederschappen of Pius-vereenigingen (daar waren er twee) of een gezelschap van dilettanten voor de beoefening van muziek of tooneel te aanschouwen gaven. Daarbij kwam, dat de sociaal-democraten luidruchtig naar buiten gingen optreden en dat de Bond van Heldt, die zich het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond noemde, ook onder de katholieken leden trachtte te werven. De geloovig-protestantsche arbeiders bezaten reeds hun ‘Patrimonium’, en de enquête

van 1886 had aan het licht gebracht, hoeveel onkruid er op den akker van het sociale leven te wieden viel.

Zoo werkten verschillende factoren samen, om den drang naar organisatie op te wekken. En nòg een factor van beteekenis was, dat de ‘kleine man’ onder de katholieken toen ook zijn eigen courant koja gaan lezen. Tot dusver had hij daartoe weinig of geen gelegenheid gehad, maar nu begon dit anders te worden en de uitwerking bleek grooter dan menigeen verwacht had. Toen ik bij de viering van het 25-jarig bestaan van den Volksbond eens met Passtoors ging praten over dien eersten tijd, wees hij zeer nadrukkelijk op deze bizonderheid en herinnerde hij aan den invloed, welk *Het Centrum* en de destijds daarbij uitgegeven *Volkscourant* hadden kunnen uitoefenen, om de geesten wakker te maken.

De begrippen waren echter nog zeer zwevend bij velen, wat wel niemand verwonderen zal. Men mag den toestand van nu niet vergelijken met dien van toen. Er is nu jaren en jaren lang gewerkt; er zijn gansche stapels boeken en kleinere geschriften verschenen, welke het sociale vraagstuk aan alle kanten belichten. De ideeën hebben zich verruimd en in menig opzicht staan wij op de schouders van hen, die ons zijn voorafgegaan en hebben wij met hun ervaringen ons voordeel kunnen doen.

In 1888 tastte men veelal nog in 't duister, stond men voor een onontgonnen terrein; en een der allereerste vragen was wel, hoe men de katholieken, die tot een ‘neutrale’ of socialistische vereeniging waren toegetreden, zou onttrekken aan dat milieu en onderbrengen in een eigen organisatie. Dat voor zulk een organisatie de tijden rijp waren geworden, bewees de verbazend groote weerklank, welken de oproep van Passtoors vond. Eén enkel ingezonden stuk in de *Volkscourant* was voldoende, om hem in Amsterdam een volle zaal te bezorgen en het eigenaardige daarbij was, dat hij, die opriep, en zij, die aan dien oproep gehoor gaven, elkaar geheel vreemd waren, maar dat bij allen leefde eenzelfde gemeenschappelijke wensch naar vereeniging.

Voor Passtoors zelf was het eerste effect van zijn initiatief een verrassing, en zeker heeft hij niet kunnen vermoeden voor welk een reeks van quaesties hij zou komen te staan en welk een omvang van werkzaamheden dit voor hem zou medebrengen. Werkzaamheden van velerlei aard en die hem dikwijls niet weinig moeite en inspanning moeten hebben gekost. Te meer, daar de opkomende sociale beweging onder de katholieken samenviel met een Sturm- und Drangperiode in het staatkundige.

In 1887 toch was de Grondwetsherziening tot stand gekomen en nu ontbrandde er strijd over meer dan één vraagstuk, dat behoudsgezinden en vooruitstrevenden verdeelde. Ik kan hierover nu niet in bijzonderheden treden, maar de wrijvingen en tegenstellingen van die dagen - of jaren - brachten voor Passtoors zorgvolle oogenblikken met zich en hij heeft daarbij veel stuurmanskunst moeten ontwikkelen, - een stuurmanskunst, die het hem ook mogelijk maakte jaren en jaren lang de niet gemakkelijke taak als hoofd en centraal leider van een snel groeiend lichaam als den Volksbond te vervullen. Voor dr. Schaepman had hij een ongeveinsde bewondering, ofschoon, zooals men weet, in het Aartsbisdom de Volksbond zich niet kon inburgeren en daar in 1892 een begin werd gemaakt met de oprichting van den Bond van R.K. Werklieden-vereenigingen.

In den strijd tegen de socialisten heeft de heer Passtoors voor heete vuren gestaan; maai; die schrikten hem niet af. En ongetwijfeld was een der eerste en voornaamste gevolgen van zijn kloek initiatief, dat hij menigen katholiek heeft behoed voor de verlokking en de gevaren, welke het quasi-neutrale en socialistische vereenigingsleven voor hen had. Daarin ligt niet het kleinste deel zijner onbetwistbare verdiensten, die de herinnering aan zijn gulhartige persoonlijkheid bij velen dankbaar zullen doen voortleven.

P. STEENHOFF

Voor een Belgische vluchtelinge

Van uwe land- en lotgenooten
Is meer dan één geschokt
In zijn geloof aan Gods Bestiering,
En mort en wrokt.

Zij lastren Hem, die 't lot der volkren
Geheimnisvol beroert, -
Doch in te aanbidden liefde en wijsheid
Zijn plan volvoert.

Hun rouw om 't vaderland vernederd,
Om die gevallen zijn,
Wekt diepe deernis, maar hun twijfel
Véél dieper pijn!...

Ah! 't is een vreugd en troost, te weten
Dat duizenden als gij
Ootmoediglijk en luide erkennen
Zijn Heerschappij;

En met den brand der smart in de oogen
En beide handen saam
Op de benauwde borst, lòfprijzen
Zijn Heilgen Naam....

Voorwaar, zij zijn wel de uitverkoornen?
Om wie de Heer 't getal
Van deez beproevingszware dagen
Verkorten zal!

April '16
WILLEM SMULDERS, PR.

Staatkunde

Nederland -

Is niet het voor oningewijden onverwacht overlijden van DR. D. BOS de voornaamste politieke gebeurtenis van de afgeloopen weken? Ook te dezer plaatse moge eene dankbare herinnering aan deze groote en hoogstaande figuur niet achterwege blijven. En om zijn persoonlijke karaktereigenschappen èn om de zeer bizondere wijze, waarop de eerlijke politieke tegenstander zijne beginselen in het staatsbeleid tot verwezenlijking trachtte te brengen, is zijn heengaan ook in onze rijen diep betreurd. Man van wetenschappelijken onderleg en vorming, beschikte hij, door zijn met vlug begrip rijkelijk opgedane ervaring, over een objectieve kennis van het oeconomisch en maatschappelijk leven, waarin weinigen hem evenaardden. Met zijn vooruitzienden blik had hij zich een volledig program van intellectueele en stoffelijke verheffing der maatschappij ontworpen, waarvan hij zich de voltooiïng met alle kracht, alle werklust en alle idealisme, die in hem waren, had tot taak gesteld. Onvermoeid werker, was zijn arbeid immer vruchtdragend, zoowel wijl zijn denkbeelden, niet besmet door politikasterij, uit hunne innerlijke levenskracht gretig werden opgenomen en aanvaard, als omdat hij de kunst verstond, elken tegenstand, door het zoeken en vinden van punten van vereeniging, te overwinnen. Zonder een charmeur te zijn, wist hij daarenboven door zijn opgewekten en aangenamen toon, zijn zachte en prettige manieren, zijn eenvoud en bescheidenheid, een grooten persoonlijken invloed uit te oefenen. Hem hooren was van hem leeren en voor hem zwichten.

Zelden zal men een politieken tegenstander erkentelijker kunnen zijn voor wat hij heeft gedaan en.... nagelaten.

Zijn laatste beteekenisvolle arbeid is ongetwijfeld belichaamd geworden in het in April verschenen rapport der onderwijs-bevredigingscommissie, waarin zijn taaie volharding de eenheid schijnt te hebben bevochten.

Niet dat dit product van samenwerking dezerzijds met uitbundig gejuich kan worden binnengehaald. Het draagt

het karakter van bijna elk compromis, namelijk, dat het eigenlijk niemand bevredigt. Wel worden door de financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs, welke de commissie voorstelt, de bestaans- en ontwikkelingsvoorwaarden van dit laatste aanmerkelijk verbeterd, doch, gezien de principieele inzet van den schoolstrijd: bijzonder onderwijs regel, openbaar onderwijs aanvulling en uitzondering, wekt het program teleurstelling. De knikkers zijn gewonnen, het spel is verloren. Desniettegenstaande meenen wij de toekomst met vertrouwen te kunnen tegemoetzien. Uit kracht van zijn goed recht zal ons katholiek onderwijs, door geen geldelijke zorgen meer in zijn ontwikkeling belemmerd, zijn vleugels steeds wijder en wijder kunnen gaan uitslaan. En vooraleer wij een kwarteeuw verder zijn, zal, naar het zich laat aanzien, het eigen onderwijs dat van de overheid zóó ver achter zich hebben gelaten, dat ons bij eene volgende grondwetsherziening het door ons begeerd art. 192 van zelf als vrucht der historie zal in den schoot vallen.

Moge in de hangende grondwetsherziening èn onderwijs èn kiesrecht, deze twee bronnen van diepe en jarenlange tweespalt, geregeld worden op eene wijze, welke het parlement veroorlooft, na den oorlog de hand te slaan aan zooveel dringend opbouwend sociaal en staatkundig werk, hetwelk op afdoening wacht.

De nationale stemming is inmiddels gedurende de laatste maanden niet opgewekter geworden. De duurte in de levensmiddelen is schrikbarend, industrie en handel worden terneergedrukt door de vexatoire maatregelen van zoogenaamd bevriende mogendheden en in veler hart is de wrevel tot bitterheid overgeslagen door de intrekking der verloven. Dat dit besluit van het legercommando in breede kringen zooveel ontevredenheid heeft gewekt, is minder toe te schrijven aan het besluit zelf dan wel aan de wijze, waarop het is afgekondigd en aan den twijfel, welke is gerezen, aangaande zijn noodzakelijkheid.

Zelfs al is, wat wij, behoudens recht op latere rekening

en verantwoording, willen aannemen, de maatregel van het niet meer verleenen van verloven gerechtvaardigd te achten, de manier waarop hij tot uitvoering is gebracht, is stellig te laken. Hier is blijkbaar, zonder overweging van de gevolgen, plotseling aan een militaire impulsie uiting gegeven. In den gedachtengang, dat dadelijk het leger op volle sterkte moest worden gebracht, is geen plaats ingeruimd aan den moreelen terugslag, welken deze sensationeele, volkomen ongecommentarieerde legerorder noodzakelijkerwijze op de geheele volkspsyche moest hebben. De ramp van de militaire dictatuur heeft zich weder eens ten volle doen gelden. Groote onrust is teweeggebracht, het zakenleven is tijdelijk ernstig gestoord geworden, aanzienlijke verliezen aan de beurs en in den handel zijn geleden. Dat alles had kunnen worden vermeden, door het inachtnemen van een minder opzienbarende methode door een voorafgaand of begeleidend regeeringscommuniqué. Mogen wij voortaan van dusdanig ruw en onbedachtzaam ingrijpen gespeend blijven.

De Regeering heeft hare houding zelve verdedigd met een beroep op de toeneming der gevaren in verband met haar voornemen, de neutraliteit van ons land onverkort te handhaven. Wel zeer zonderling is, dat onmiddellijk daarna van alle ons omringende oorlogvoerende mogendheden de meest categorische verzekeringen inkwamen, dat geen hunner een aanslag op onze neutraliteit beoogde. En ook geen enkel feit heeft zich sindsdien voorgedaan, hetwelk de vrees van de Regeering zou kunnen bevestigen. Geen wonder dan ook, dat langzamerhand het gevoelen veldwint, dat men zich noodeloos beangst heeft gemaakt, en dat vele duizenden daarvan het slachtoffer zijn geworden.

Wil men voortaan een algemeene ontevredenheid vermijden en speciaal in het leger zelf opstootjes en krijgstuchtelijke vergrijpen voorkomen, dan zal het zaak zijn, de noodzakelijkheid van ingrijpende besluiten als deze voldoende te motiveeren, in stede van in een geheimzinnige stilzwijgendheid weg te schuilen. Welk landsbelang kan er toch mede

gemoeid zijn, het volk onkundig te laten van iets, waarbij zijn vitale belangen betrokken zijn?

Onder deze bedrijven heeft de Kamer rustig haren wetgevenden arbeid voortgezet. Een poging van den heer De Savornin Lohman om op grond van de internationale ons bedreigende omstandigheden de behandeling van de wet op de ouderdomsverzekering voorloopig van de agenda der 2e Kamer af te voeren heeft gefaald. De Regeering, en op haar voetspoor de Kamermeerderheid, achtte den toestand blijkbaar nog voldoende veilig voor, ook belangrijken en tot politieken strijd aanleiding gevenden, wetgevenden arbeid. Inderdaad getuigt het van prijzenswaardige energie, om niet bij de pakken te gaan neerzitten, indien zorgen en gevaren pas op eenigen afstand dreigen. Als zoodanig verdient het besluit der Kamer dan ook toejuiching. Begrijpelijk is echter, dat de rechterzijde, naar aanleiding van de onrustbarende militaire maatregelen, heel wat verstrekkender conclusies aangaande den ernst van den toestand heeft gemeend te mogen trekken.

De behandeling der wet op de ouderdomsverzekering is inmiddels met hare aanneming geëindigd. De verschillende sprekers der christelijke partijen hebben in inderdaad schitterenden stijl hun staf gebroken over dit subversief product van wetgevenden arbeid. Met de slappe weinig overtuigende argumenten, waarmede de tegenpartij het ontwerp tegenover Talma's verzekeringswetgeving heeft weten te verdedigen, is een kostbaar materiaal vergaderd om de verkiezingen van dezen zomer met gerustheid onder de oogen te durven zien. De linkerzijde meent politieke munt te kunnen slaan uit eene eventueele verwerping van deze wet door de 1e Kamer. Het effect zou wel eens anders kunnen wezen. Althans de tusschentijdsche Kamerverkiezing in Apeldoorn en Gemeenteraadsverkiezing in Rotterdam II zijn hoopgevend.

In overeenstemming met het gevoelen van de kiesrecht-commissie van 1907 heeft de Alg. Bond van R.K. Kiesvereenigingen zich in 1908 met groote meerderheid voor stemplicht uitgesproken. In de bondsvergadering van 1914

werden echter ernstige bezwaren tegen dit instituut naar voren gebracht, speciaal voor de katholieke staatspartij. Eene commissie, naar aanleiding daarvan benoemd, om de voor- en nadeelen van stemplicht te onderzoeken, heeft dezer dagen rapport uitgebracht. De Commissie werkte onder ongunstige omstandigheden, omdat een onderzoek naar de werking van den stemplicht in Oostenrijk en België haar vrijwel ondoenlijk werd gemaakt. Aan de hand van de ontvangen inlichtingen komt zij tot de conclusie, dat de verplichte kiesrechtuit-oefening in België tot algemeene tevredenheid werkt. Zij meent die verplichting, waartegen van katholiek standpunt geen principieele bezwaren bestaan, ook voor ons land te mogen aanbevelen, zulks ter bestrijding van twee euvelen door haar genoemd: het wegblijven van de stembus en de bedenkelijke zijde der actie, om dat wegblijven te voorkomen. Na dit tweede, met overtuiging geschreven en met cijfers en statistieken toegelicht, rapport, lijdt het geen twijfel, of de Bondsvergadering zal zich andermaal, ook in verband met de a.s. grondwetsherziening, vóór invoering van stemplicht uitspreken.

Arnhem, April/Mei.

J.R.H. VAN SCHAIK

België -

Het Belgische Episcopaat en de oorlog - Ook de Roomsch-Katholieken van het neutrale buitenland kunnen zich verheugen over het optreden van het Belgisch Episcopaat in dezen oorlog en de Katholieken van Duitschland moeten, op zijn minst, voor hen zwijgen met ontzag. Want onze Bisschoppen hebben door hun moedig gedrag niet alleen hun volk gediend, maar ook onze Kerk.

Om de handelingen van ons doorluchtig Episcopaat, te begrijpen en naar verdienste te waardeeren moet men zich, in den geest, verplaatsen naar de eerste weken van den oorlog en binnen het gemoed van onze Belgische bevolking, vooral in het bezet gedeelte. Ik hoef den lezer daarbij niet behulpzaam te zijn. Hij heeft genoeg onthouden van de gruwelen, welke lijk een wolkenbreuk van vuur en moord plots over

verschillende provincies zijn ingebroken en hij kan bij zich nog navoelen de verbijstering van smart en twijfelmoed, die een deel van onze bevolking aangreep. Het ontzettende, het God- en menschentergende onrecht, dat vlamde dag en nacht om haar hoofd, sloeg haar in hart en nieren. Velen braken samen in den schoot der goddelijke onderwerping. Maar hoevelen ook die wanhopig hun oogen sloegen ten hemel, waar of Gods wraakengelen bleven, en die opstonden in hun gemoed, omdat Rome niet sprak. Zeg niet, dat Rome niet kon! Ik zeg dat gij moet navoelen, wat er toen omging in het hart van onze menschen, en gij zult bekennen dat die gemoedsopwellingen zeer menschelijk waren....

En intusschen begingen onze vijanden, wat nog afschuwelijker is voor een eerlijk geweten dan de misdaad zelf: ze lasterden hun slachtoffer. Keizer, Kanselier, Katholiek, protestant en ongeloovige, kansel en pers, zij hebben allen belasterd: onze priesters, onze vrouwen en dochteren, onze regeering, ons leger en ons volk. Zij hebben zooveel gelasterd, dat onze vijanden er niet alleen de schade van droegen in hun ziel, en het nadeel van ondervonden in den weerzin van het buitenland, maar dat hun valsche getuigenissen, speciaal tegenover onze priesters, zelfs brandhout van burgertwist binnen het Duitsche Rijk zelf dreigden te worden. De Bisschop van Hildesheim Dr. Adolf Bertram achtte het reeds op 21 September 1914 noodig te waarschuwen in eenen brief aan zijne geestelijkheid tegen het gevaar van verdachtmakingen tegen den clerus, als gevolg van de campagne tegen ons Belgisch priesters gevoerd.

Wat hadden de Bisschoppen van een aldus gefolterd volk te doen? Als gezagdragende burgers van een onrechtvaardig aangevallen land, legde de vaderlandsliefde, van welke Kardinaal Mercier de diep zedelijke gronden in zijn beroemden Kerstbrief van 1914 heeft aangetoond, hun reeds de verplichting op om hun landgenooten voor te gaan in standvastigheid en trouw en hun vollen invloed ten dienste te stellen van de verdediging van het gemeenebest. Maar zij

hadden bovendien te zorgen, dat door de verwoestingen van het vergankelijke, niet tevens het Rijk Gods, dat het rijk der zielen is, nadeel ondervond: zij moesten het geweten van het ontredderde volk verlichten; de waarheid en de eer van hunne priesters of van de hun toevertrouwde kudde wreken tegenover de geweldplegingen van officieele en onofficieele leugen; zij moesten, bij de langdurigheid der beproeving, hunne Kerk bevestigen in de onderwerping aan Gods wil en tevens in het vertrouwen op de eindzege van het goed recht. Dat waren zij verplicht bij bisschoppelijke roeping en eed, zonder aanzien van aardsche overmacht, en zonder zich om prinsengunst noch-vijandschap te bekommeren.

Meer hebben onze Bisschoppen niet gedaan. Maar de verhevene, de grootmoedige, de schitterend eenvoudige wijze op welke zij hunne apostolische taak hebben volbracht, in de moeilijkste omstandigheden, heeft aan hunne daden een geschiedkundige beteekenis gegeven en de zedelijke overwinning, met welke zij hunnen strijd tegenover de Duitsche boosaardigheid hebben beslecht, heeft het gezag der Katholieke Kerk ook buiten onze landsgrenzen bevestigd.

Deze bewonderenswaardige uitslag is vooral te danken aan twee persoonlijkheden, met welke Gods Voorzienigheid onze Kerk in België, in dees dagen der groote beproeving heeft gezegend: Z.E. Kardinaal Mercier en Z.D. Hoogwaardigheid Mgr. Heylen. De eerste, een groote geest gediend door buitengewone zedelijke gaven; de tweede, een heilige wil, gediend door een sterken geest. Mercier, een wereldfiguur als geleerde en opvoeder van den clerus; Heylen, de internationale apostel van de vereering der H. Geheimen. En als om 's lands eenheid in dezen strijd te symboliseeren, Mercier een Waal op een Vlaamschen Bisschopszetel; Heylen een Vlaming, naar afkomst en overtuiging, aan het hoofd van het meest Waalsche Bisdom; beide overigens, vóór dezen oorlog, niet alleen zeer bekend in Duitschland en Oostenrijk, maar met groote belangstelling en oprechte ingenomenheid naar deze beide rijken gekeerd. In de rijpheid

maar nog in de volle kracht van hun jaren, zijn deze mannen geroepen geweest om te getuigen....

Vier groote getuigenissen hebben zij afgelegd: de 1e in den herderlijken brief van Kardinaal Mercier op Kerstmis 1914; de 2e in het plechtig protestschrijven door Mgr. Heylen op 10 April 1915 gericht tegen de memorie van het Ministerie van Oorlog van Pruissen, waarin de legende der Belgische Vrijschutterij werd heropgehaald; de 3e in de nota door Mgr. Heylen op 31 October 1915 aan den Duitschen civiel-goeverneur van België, met brief van 6 November 1915 gezonden, om de beschuldigingen te weerleggen van het Duitsche Witboek van 10 Mei, in zooverre deze zijn bisdom aangaan en de 4e in de beroemde sommatie van 24 Nov. 1915, door ons gezamenlijk Episcopaat - het stuk is gesteld door Kardinaal Mercier en door Mgr. Heylen samen - aan het Duitsche Episcopaat, om hunne medewerking te vorderen tot herstel van de waarheid, omtrent de schandelijke aantijgingen, van welke de Belgische bevolking en clerus het voorwerp zijn geweest. Bij deze hoofddocumenten sluiten als aanvulling of als bekroning aan de brief van Z. Hgw. Mgr. Rutten van 1 November 1915, tegen de valsche verklaringen van het Duitsche Witboek omtrent het bisdom Luik en de laatste vastenbrief van Kardinaal Mercier, waarin aan ons volk, als belooning voor het zoo heldhaftig gedragen leed, het roemrijk herstel van ons land in zijn volle onafhankelijkheid met alle zekerheid wordt verkondigd.

Deze bisschoppelijke getuigschriften vragen niet om ontleding, maar om lezing en overweging. Ik durf te verhopen, dat geen priester noch een ontwikkeld Katholiek in geheel Nederland te vinden is, die zoo weinig om de waarheid en zoo weinig om de eer van zijn Belgische geloofsgenooten en hun clerici geeft, dat hij deze stukken niet in zijn bezit zou hebben. Men kan ze - met uitzondering van Mercier's laatsten Vastenbrief - vereenigd vinden in het zoo pas verschenen derde Grijsboek, door de Belgische Regeering in het antwoord op het beruchte Duitsche Witboek over den

volksoorlog in België uitgegeven. Wien 't lust, leze bovendien ‘de eer en de onschuld der Belgische priesters gehandhaafd’ door Mgr. M. Vaes, rector van St. Juliaan der Belgen te Rome, in de verzorgde Nederlandsche vertaling uit het Italiaansch, door Eerw. Pater B.H. Molkenboer O.P.[1)]

Met onverbiddelijke nauwgezetheid hebben onze Bisschoppen de door Duitsche inquisitoren opgestapelde onwaarheden één voor één onderzocht en weerlegd. Zij hebben, in bijzonderheden, het bewijs geleverd dat het Duitsche witboek een aaneenrijgsel is van looze beweringen, van tegenstrijdigheden en van valsche getuigenissen. Geen enkel feit van franctireurschap, noch van priester noch van leek, is door de Duitsche regeering op soliede wijze gestaafd. Na angstvallig onderzoek is het onze Bisschoppen integendeel gebleken dat er in hunne onderscheidenlijke diocesen geen franctireursdaden zijn gepleegd. ‘Wij, Mgr. de Bisschop van Luik en ik zelf, bevestigen voor God, zoo schreef Mgr. Heijlen op 7 Nov. l.l. aan Z.H. den Paus, dat de Duitsche beschuldigingen van elken grond ontbloot en lasterlijk zijn, dat onze diocesanen, priesters en leeken onschuldig, dat hunne handen met geen enkel van de hen ten laste gelegde misdaden besmet zijn’ en in hun collectief schrijven aan het Duitsche, Beijersche en Oostenrijksche Episcopaat, herhalen onze Bisschoppen ‘wij weten dat de onbeschaamde beschuldigingen van de Duitsche regeering, van het begin tot het einde, laster zijn. Wij weten en wij zweren het.’ De stukken door ons Episcopaat overgelegd bevatten bovendien het onweerlegbaar bewijsmateriaal dat de geweerschoten, welke zoo dikwijls het teeken waren tot bloedorgiën door Duitsche soldaten zelf werden gelost of afkomstig waren van Fransche of Belgische soldaten, in wettigen strijd; dat de Duitschers zelfs op geraffineerde wijze slachtoffers hebben voorzien met een wapen of met schietvoorraad om aan hun schuldigheid te doen gelooven en dat de gepleegde gruwelen

1) Uitgegeven bij Paul Brand, te Bussum.

op voorhand beraamd of met zulke ontzettende wreedheid zijn voltrokken, dat men ijst zelfs bij een beknopt en ontkleurd verhaal, als b.v. door Mgr. Heijlen in zijn nota's wordt gegeven.

Het hooge verantwoordelijksgevoel van onze bisschoppelijke getuigen, dat voor elke lichtvaardige bewering huivert, en hun heilige bezwering van de waarheid der voorgebrachte gegevens, kunnen bij een onvooringenomen rechter geen den geringsten twijfel openlaten aan de schuld of onschuld, zooals zij door onze Kerkvoogden zijn verdeeld. Maar bovendien is elke weerlegging van Duitsche zijde, tegen de bevestigingen van ons Episcopaat achterwege gebleven. Elke uitnoodiging, elke uitdaging om naar de waarheid op vertrouwenswaardige wijze te onderzoeken, bleef nog onbeantwoord.

Het geding is dus gesloten. De eer van ons volk en zijn priesterschap, in bloed gewasschen en in vuur beproefd, schittert op den donkeren achtergrond van Duitschen laster met versterkte kracht en ons Belgische volk zal zijne Bisschoppen blijven beschouwen als de voornaamste redders van zijn belaagde onschuld en zich eenmaal dankbaar herinneren dat het, in dezen besloten tijd, in onze kerken de laatste schuiloorden van zijn vaderlandslievende vrijheid heeft gevonden.

Er is getracht om onder de Katholieken der onzijdige landen den indruk te vestigen dat ons Episcopaat en dat in het bij zonder Z.E. kardinaal Mercier zijne geestelijke zending zou zijn te buitengegaan, dat hun vaderlandschen overijver bedenkelijk kon worden voor de inwendige rust van België en het alleen aan de toegevendheid van de Duitsche bezettingsoverheid zou te danken wezen, dat geen scherper conflict is opgerezen tusschen beide machten. Deze opdringerige voorstelling houdt geen oogenblik stand tegenover de feiten. Onze bisschoppen maakten niet alleen gebruik van hun apostolisch recht, maar zooals reeds gezegd, zij gehoorzaamden slechts aan hun apostolische verplichtingen. ‘Je me sens pressé *par un devoir grave de conscience* de renouveler ma protestation’, schreef Mgr.

Heylen aan generaal Von Bissing op 6 November en deze gedachte is ontwikkeld en betoogd in het collectief schrijven van onze Bisschoppen. En in de plaats dat hun vaderlandsche brieven het volk zouden stemmen tot oproer en stoken tot verzet tegenover de wettige voorschriften der bezettinghoudende macht, hebben zij aan de verduisterde geesten licht, aan de wanhoop zalving, aan de opschuimende woede zelfbeheersching gegeven. Het volk kan nu beter berusten in het gevoel van zijn zedelijke onoverwinbaarheid, het heeft bevrediging gevonden in de overtuiging dat zijn naam naar buiten ongerept is gebleven, het vindt in de onbevangenheid van onze kerken een opluchting voor zijn zwaar gedrukt gemoed. Nergens hebben de handelingen van ons Episcopaat aanleiding gegeven tot opstootjes noch tot eenige onrechtmatige handeling.

Dat heeft het Duitsch bestuur niet belet, om zich aan de vrijheid van onze Bisschoppen meer dan eens te vergrijpen en herhaaldelijk te pogen om ze in hunne werkzaamheid en aanzien te schaden. Mgr. Rutten van Luik, is gijzelaar geweest; Mgr. Walravens, Bisschop van Doornik, is doodelijk geknakt geworden door de mishandelingen die hij te onderstaan had, en Z.E. kardinaal Mercier zelf is herhaaldelijk onderworpen geworden aan maatregelen, welke niet strooken met de waardigheid van zijn ambt. Men kan zich overigens uit de laatste incidenten rond den vastenbrief van Kardinaal Mercier en de gevangenneming van Kan. Loncin, herinneren hoe de Duitsche pers, blijkbaar op ingeving van hoogerhand, getracht heeft om den Primaat van België in verwikkelingen te lokken, welke beperkende maatregelen voor zijn verdere vrijheid zouden verklaren. Maar elke drukking is onmachtig geweest op het geweten van onze Bisschoppen, elke list is te kort geschoten tegenover hunne welbedachte zelfbeheersching.

Vermoedelijk ware echter de Duitsche regeering niet voor krasseren durf teruggedeinsd, ware zij niet beducht voor den terugslag van hare beslissingen bij den H. Stoel. Op

opvallende wijze, hebben de centrale regeeringen, sedert het begin van dezen oorlog om de zedelijke dekking geworven van het Vaticaan, maar Z.H. de Paus is niet geneigd om het misdrijf tegen België gepleegd te vergoelijken, noch om ons Episcopaat in zijne geestelijke rechten te laten beperken noch krenken. Men kent den officieelen brief door staatssecretaris Gaspari aan onzen minister bij het Vaticaan Prof Van den Heuvel, waarin de theorie van de noodwet als zedelijke verrechtvaardiging voor Duitschland's inval in België wordt afgewezen. De bijna vergeten aanspraak van den Paus in het consistorie van 22 Januari 1915 was, ofschoon minder uitdrukkelijk, niet minder duidelijk. Doch de meest onverholen betuiging van zijn volkomen instemming met en zijn vaderlijke bezorgdheid om kardinaal Mercier en in zijn persoon met en om geheel het Belgisch Episcopaat, heeft Z. Em. ontvangen bij zijn laatste bezoek te Rome, toen de H. Vader onder zijn portret deze woorden schreef: ‘Aan onzen geeerden Broeder Kardinaal Mercier, Aartsbisschop van Mechelen, schenken wij uit ganscher harte onzen apostolischen zegen, met de verzekering, *dat wij altijd met hem* zijn en dat wij deelnemen in zijn lijden en angsten, *vermits zijn zaak ook de onze is*.’

De Belgische en de Duitsche Katholieken -

In aansluiting bij deze samenvattende beschouwingen over de handelingen van ons Episcopaat, een woord over de verhouding van de Belgische tegenover de Duitsche Katholieken. In het Katholieke Nederland is reeds meer dan ééne stem opgegaan om de felheid te betreuren, met welke de katholieken der oorlogvoerende natiën elkander in de eerste maanden vooral hebben aangevallen en men heeft, naar links en rechts reeds een voelhoren uitgestoken, of de vijandelijde broeders nog niet voor kalmer rede zouden toegankelijk zijn. Ook wij, Belgische Katholieken, hebben wel een enkelen keer deze voorbereidende aanvoeling ondervonden, en het zal misschien eenige belangstelling waard zijn, dat ik, als Roomsche Belg,

mijne zienswijze over de mogelijkheid eener toenadering met onze Duitsche geloofsgenooten nog even uitspreek.

Ik weet niet wat de toekomst brengen zal, maar zonder eenig voorbehoud verklaar ik, dat wij, Belgische katholieken, voorloopig, geen reden zien om onze Duitsche medegeloovigen meer te ontzien dan hunne andersdenkende landgenooten en geen lust om nu reeds langs hen de roode kloof te overbruggen, welke gaapt tusschen ons beider naties. Deze scherpe afscheiding moge, buiten ons land, worden betreurd, maar het is geenszins onze schuld dat zij is ontstaan, en al willen wij ze niet vernauwen wij hebben ook tijdens den oorlog niets gedaan om ze te verbreeden. De zaak is eenvoudig deze: wij herkennen de Duitsche Katholieken niet uit hunne medeburgers; wij onderscheiden ze aan geen enkel kenmerk onder de bonte menigte. Hoe wilt gij dat wij ze zouden opzoeken? De Duitsche Katholieken hebben zich aan ons, Belgen, alleen vertoond van den heidenschen kant, en daar doen zij zich even hardvochtig, even geweldadig, even hebzuchtig, even gewetenloos voor als de beruchte jonkerpartijen uit het Pruisische Oosten. Geen enkel woord van zedelijk protest tegenover de schending van onze grenzen, geen woord van vertroosting in onze onnoemlijke smarten, geen woord van verweer tegenover de onteering welke op alle leden van ons volk is beproefd geworden. Integendeel. Zij hebben gezocht en zoeken nog om met hulp van theologie en moraal het onrecht omtekeeren, dat ons is aangedaan; zij hebben, met de stilzwijgende goedkeuring en onder de hooge bescherming van het Duitsche Episcopaat, gewedijverd met de fanatieke organen van het nationalistisch afgodisme om onze geestelijkheid en onze vermoorde burgers te besmeuren, zij hebben in strijd met internationale wetten en menschelijkheid het meest roekelooze gebruik gepredikt, van alle ten gebode staande vernielingsmiddelen, zij hebben de theorie van de alles verrechtvaardigende Kriegsraison tot hare verste consequentie's opgevoerd, en op elke vergadering van den Rijksdag treedt Spahn, als de Shylock der burger-

partijen naar voren, om ons in staatkundigen zin het hart uit het lijf weg te snijden. ‘Wij willen België staatkundig, militair en economisch in onze hand hebben.’

Wie of in dat alles eenen katholieken grondtoon kan terugvinden? Men verwondere er zich dan ook niet over dat wij ons afwenden van de lokstem onzer over-Rijnsche geloofsgenooten, want deze hebben zich, in zedelijk opzicht tegenover ons, lager gezet dan de meest ongeloovige sociaal-democraten.

Onze Bisschoppen hadden dan ook het recht in hun gezamenlijk schrijven hun verontwaardiging uit te spreken over de ergernis, door de Duitsche Katholieken gegeven, en het eerste woord van berouw te vereischen en eerherstel, vooraleer, door vergiffenis en verzoening, de mogelijkheid tot toenadering tusschen ons kan worden geopend.

Dit woord is vooralsnog niet gesproken. Het verwondere dus niemand dat wij onze harten gesloten houden.

FRANS VAN CAUWELAERT

Liederen eener lente

I

Dit is geluk; als ge al Uw dagen
In schoonen deemoed achter schijn
Van schaamle vreugde hebt gedragen
Den kommer van verholen pijn;

Wanneer ge moede en moedloos jaren
Gelijk een blinde dolend zijt
En plots Uw leven voelt verklaren
Tot liefde's rustige zekerheid,

En zonder minste bitterheden
Of weemoed van herinnering
Uit vreemden toover zijt getreden,
Die om Uw vroeger dagen hing.

Dit is geluk als gij, - ter haven
Geland van eenzaam-verren tocht, -
Met onweerhouden overgave,
Opeens een vrouw beminnen mocht;

Wanneer ge in haren schoot, bewogen,
Uw krachtige handen rusten liet,
En door Uw traangeloken oogen
Haar oogen zachtjes schreien ziet;

Wanneer ge weerloos 't hoofd moogt hangen
En streelen laten lijk een kind,
En voelt hoe veilig ze Uw verlangen
Met teerheid van hare armen bindt.

II

Hoe sta'k in 't wislend licht der zonne,
In ondergang en dageraad
En keer naar alle horizonnen
De hooge rust van mijn gelaat.

Ik ken den koppigen beet der zorgen
Om wat onzeekre Hand bereidt,
Maar 'k weet het werk, dat elken morgen
Mijn dag tot rijker waarde wijdt.

Ik weet: toen gij me 't voorhoofd merkte
Met eed van lippen traag en stil,
Dat ongekende krachten sterkten
De kracht van mijn bewusten wil.

En 'k weet hoe bij elk avondzwijgen,
Terwijl Uw hand de spijzen deelt,
Uw lach, die naar mijn mond komt nijgen,
De moeheid van mijn hoofd vereêlt.

AUG. VAN CAUWELAERT

Tooneel

Die Haghe-spelers: *Contanten*. - N.V. Tooneelvereeniging: *Roman 2e Deel*. - Die Haghe-spelers: *Professor Crampton*. - Timbertown Dramatic Society: *The younger generation; The ghost of Jerry Bundler*. - Lili Green-avond.

HET eindigend speel-seizoen bracht ons bijna uitsluitend amusements-kunst en kenmerkte zich jammerlijk door een geheel gemis aan groot werk. De Kon. Ver. 'Het Nederlandsch Tooneel', waarvan wij hoopten, dat onder de nieuwe leiding gepoogd zou worden er een Nederlandsche instelling als het Théatre français van te maken, vooral wat betreft het vaste répertoire, bracht groote teleurstelling. De velen, die gehoopt hadden, dat Louis Bouwmeester in een hem waardige omgeving zijn creaties van Oedipus, Creon, Richard de Derde e.a. zou kunnen ophalen, kwamen bedrogen uit. Men verwachtte, dat het 'Leidsche plein' als eenige koninklijke, gesubsidieerde schouwburg (koninklijk zij hier alleen gebruikt als praedicaat, niet om de ruimheid der subsidie aan te geven) weer een historisch program zou samenstellen, waardoor tenminste één gezelschap geregeld gelegenheid zou bieden de voornaamste dramatische werken als inwijdende reeks voor de jeugdige schouwburggangers toegankelijk te stellen. Het repertoire-abonnement, dat vroeger veelal als een keurserie kon worden aangemerkt, bleef dan ook dit jaar verre onder peil. We herinneren ons hoe in het begin van deze abonnement-exploitatie, nu ongeveer zestien jaar geleden, op één seizoen naast uitgezocht modern werk voorkwamen: Oedipus, Antigone, Richard III, Driekoningenavond, De koopman van Venetië, Lodewijk XI en Steunpilaren der Maatschappij. Wanneer men nagaat, wat dit jaar voor het voetlicht kwam bij onze verschillende gezelschappen, dan staat men voor het treurige feit, dat het onmogelijk is met de nu gespeelde stukken een dramatische lijn van welke ontwikkelingswaarde ook vast te stellen.

Amusements-kunst voor alles en overal modern werk. De

volksschouwburg van Colnot en Poons is de eenige plaats, waar men door enkele opvoeringen van ‘De twee weezen’ of van ‘De Voddenraper van Parijs’ dit seizoen nog heeft kunnen zien, dat er ook vroeger tooneel is geschreven.

Bevreemdend is de tegenstelling tusschen dit moderne repertoire bij ons en de algemeen geconstateerde terugkeer tot de klassieke in de oorlogvoerende landen. Onder hen, die door verzorgd salonwerk hun reputatie voorgoed hebben weten te vestigen, behooren ‘Die Haghe-spelers’. Naast eenige moreel en kunstzinnig te betreuren stukken als b.v. ‘Amoureuse’ en ‘Maar 'n droom’ is bij dit gezelschap een veelal Engelsch repertoire van ontspanningswerken ontstaan, waarin vele van Verkade's artisten gelegenheid hebben, hun speciale gave te doen uitkomen.

‘De Speculantenkoorts’ in drie bedrijven van James Montgomery, ‘Ready money’ (Contanten) is een typisch staaltje van dat soort van stukken, waarop ons hedendaagsch publiek verzot schijnt. Modern salon- en zakenmilieu, een jongeman, die door de hulp van een gentleman-valsche-munter er bovenop komt, rechercheurs, die bedrogen uitkomen en den misdadiger aanzienlijk doen stijgen in de sympathie van het publiek, moraal: ‘De kracht van het geld is almachtig.’

Een door Hermann Schwab goedverzorgde uitvoering. Cor v.d. Lugt en Cor Ruys dragen het stuk en doen dit zeer verdienstelijk. Het publiek vindt hier een zeer inspannende uitspanning en schijnt op het oogenblik vooral dit van het theater te verlangen.

Toch blijkt een ietwat ingewikkelder probleem ook nog te trekken, getuige het onthaal, dat Mevrouw Heyermans-Peers' eersteling ‘Roman 2^{e} deel’ ten deel viel. Onze roomsche bladen zijn er toe gekomen tooneelcritiek te leveren. De verschillende redacties hebben den rechtmatigen eisch niet langer kunnen ontduiken en zijn, laat ons hopen voor de logica, die struisvogel-politiek in deze laakbaar maakte, gezwicht. Dat de beoordeelaars, al staan zij ook op dezelfde principieele basis, toch steeds een persoonlijk oordeel uit-

spreken, blijft niettegenstaande de diepzinnige vertoogen, waarmede lieden buiten de praktijk dit trachten te ontkennen, een onloochenbare waarheid.

Zoo hebben dan ook de verschillende besprekingen van ‘Roman 2e Deel’ in onze bladen, waarschuwing éénerzijds, goedkeuring anderzijds gebracht.

Dat mevrouw Heijermans talent heeft als tooneelschrijfster, blijkt uit deze eerste proeve voldoende. Gemakkelijkheid van dialoog, gevoel voor dramatische conflicten, weergave van de milieu-stemming, dat alles is aanwezig, doch vraagt om nadere uitwerking en volhouden. Hetgeen voor ons het stuk vooral afbreuk doet, is de onverklaarbare karakterwisseling, die de figuur van Henri van Dijk ondergaat tusschen het eerste en derde bedrijf. Een man met de principes en opvattingen uit I, die in II toont het karakter van Lottie voorgoed te doorvoelen, gaat niet in III op zulk een wijze te keer, omdat blijkt, dat z'n stiefkind, groot gebracht in de ‘far-west’, 's morgens om zes uur alleen paard gaat rijden.

Het geheele werk, dat soms wat gewild dramatisch aandoet, b.v. de aankleeding van het derde bedrijf, doet ons naar nieuw werk van deze talentvolle schrijfster met belangstelling uitzien. De opvoering valt zeer te loven; Julia Cuypers draagt het stuk op haar verdienstelijke wijze, al blijft voor ons haar spel steeds lijken op een wat te veel aangedikte contour. Fred. Vogeding staat haar dapper ter zijde, in dezen jongen acteur schuilt een talentvol artist met een frisch aandoende natuurlijkheid.

Van de goede bezetting moeten wij nog noemen M. Meunier-Nagtegaal, de steeds zoo sympathieke Pine Belder en de door haar onaangenaam orgaan en spel hier uitstekend op haar plaats zijnde Annie Jurgens.

Wat Eduard Verkade er toe gebracht mag hebben om het tooneelspel van Gerhard Hauptmann: ‘Professor Crampton’ bij de Haghe-spelers weer te doen monteeren, is ons niet zeer duidelijk en alleen verklaarbaar door den wensch om Jan Musch de hoofdrol te laten creëeren. Het type van dezen

geniaal bedoelden schilder, dien wij echter alleen leeren kennen als een zich voortdurend aan bier bedrinkenden, in den omgang zeer onopgevoeden zonderling, heeft buitengemeen weinig sympathieks. Wij doen vergeefs moeite om de diepere gronden van dit karakter te achterhalen en zoowel de innige liefde van zijn dochter Gertrud als de groote bewondering van zijn leerling Max Strähler vermogen niet ons nader tot het ‘geval’ te brengen. Daar gaat weinig uit van deze figuur, die toch naast zwakke kanten, voor alles een sterke kunst-emotie moet geven.

Opmerkelijk is het hoe dit werk van Hauptmann, indertijd een fel inslaand stuk, ons nu aandoet als een product van geheel anderen tijd. Tilly Lus, de fijngevoelige kunstenares, die wij tot ons groot leedwezen gedurende dit seizoen niet in hààr waardig werk mochten bewonderen, maakte van de Gertrud een teere creatie. Ze gaf in de door den schrijver wel wat erg sober aangegeven rol veel schoons. Van de talrijke bezetting volstaan wij met in het bijzonder te noemen Hein Harms, Hermann Schwab, B. Rannucci Beckman en de jeugdige Kommer Klein, die op het oogenblik nog meer vuur dan techniek bezit.

Naast de vermakelijke ‘Timbertown-follies’ en ‘Minstrels’ is een derde gezelschap ontstaan, dat zich meer speciaal op het tooneel toelegt, de ‘Timbertown Dramatic Society’. Het is alleraardigst, wat door deze amateurs bereikt wordt en al doet het in 't begin eenigszins zonderling aan, dat de zich zeer elegant bewegende vrouwenrollen spreken met laag basgeluid, de geheele vertooning is ons meegevallen. Zeker, het blijft kenschetsend amateurs-werk, doch de gemakkelijkheid waarmede deze zeelieden spelen kan onzen liefhebbers tot voorbeeld zijn. Het voorstukje ‘The ghost of Jerry Bundles’ éénacter van Jacobs en Rock, geeft een griezelige spook-historie, terwijl in de drie bedrijven van Stanley Houghton: ‘The Younger generation’ een aardig satyrisch blijspel is over het verschil van opvatting tusschen jongeren en ouders. Geheel de opvoering had veel succes en toonde, hoe deze

matrozen en onderofficieren door goede voorbereiding en flink samenspel tot een vaardig ensemble werden.

De moderne danskunst heeft ons dezen winter niet verwend. Het was dan ook voor hen, die de schoonheid van beweging en rythmiek weten te waardeeren, een dankbaar genoegen, dat Lili Green een dansavond kwam geven met medewerking van Margeret Walker en een vijftal leerlingen. Deze uitvoering was meer speciaal bedoeld als een demonstratie van het onderwijs-systeem door Lili Green op haar leerlingen toegepast. Dit maakte den avond nog opmerkelijker. Lili Green is een der beste moderne danseressen, omdat zij het princiep: 'de muzikale gedachte en klank verlijnen' steeds weet vol te houden. Meesterschap over haar techniek en choreografisch-zuivere vertolking paart zij aan een groot gevoel voor de schoonheid van costuum en kleur. De belichting en aankleeding gaven verfijning aan de goed-gecomponeerde dansen. Er waren naast zwakkere prestaties als 'Schaduw' en 'De Heks', beide op muziek van Debussy, in de 'Orientale' (César Cui) en 'De mot' (Brahms) onvergetelijk schoone oogenblikken. Dat er van de leerlingen veel valt te verwachten en met haar reeds goede resultaten bereikt zijn, bleek overtuigend uit eenige ensemble-nummers. Lili Green heeft van het onovertroffen Russisch ballet geleerd en tracht in aansluiting met een vaststaand systeem, geholpen door een sterk schoonheidsgevoel, deze bij uitstek gevoelige kunstuiting op te voeren tot ware schoonheid en door hare leerlingen te verbreiden.

FRANK LUNS

Lustrum-opvoering R.K. Studenten-ver. 'St. Thomas Aquinas': *Judith*, Heldenspel van H. v.d. Eerenbeemt.

Judith's dramatiek - Bij zijn dramatischen eersteling betuigde de auteur de bewustoverwogen bedoeling, een probleem tot oplossing te brengen.

Het probleem is niet nieuw. Bij de Vondel-opvoeringen

is het gestadig aan de orde gebleven. De heer v.d. Eerenbeemt stelt het weer - of liever voert het van de orde af.

Het Judith-spel hebben we gezien, veel hebben we erbij genoten - doch na bezinking van eerste bevlieging dringt voor den rustiger geest de kalme vraag: Is de opzet geslaagd - en in casu: het probleem opgelost?

De auteur zegt de koren louter als symbolen te bedoelen, symbolen van stemmingen (echter ingeschakeld in de handeling), waarbij de rythmische woordzegging wordt geïllustreerd door harmonisch-gestemde muziek. Daarin zit het probleem. Dat is de bedoelde nieuwe kleur.

Moge ik beginnen met ronduit te zeggen, dat de reispeling in het eerste bedrijf mij gansch niet roerde. Integendeel mij overkroop de trieste vrees, dat dergelijke tooneelrichting voor de aangevochten bijbel-dramatiek doodend worde. In 't geheel kon ik mij niet indenken bij zoo vlakke, strakke reispeling een uitersten levensnood te verbeelden van menschen, van Joden nog wel, zoo uitgelaten van stemming als ze zijn. Geen oogenblik ervoer ik de bedoelde suggestie Joden en Jodinnen voor me te zien, worstelend, morrend, klagend.

Bij Vondel aanvaarden wij de bedoeling de dramatisch-opgewekte stemmingen uit te vieren in evenredig-gestemde koorlyriek. Bij Smulders' Altaarwacht b.v. aanvaarden wij de figureering der extatisch onbewogen rei van de kinderkens, die schouwende engelen voorstellen en hun karakter overnemen bij rustige meditatie van het Eucharistiegeheim.

Maar bij dit spel valt het toch moeilijk levende menschen-groepen te aanvaarden in uiterste zielespanning midden in de dramatische handeling zelf gebonden in den dwang van willekeurige rhythmiek, te dikwijls zonder eenige lyrische bewogenheid, gedwongen in een verstrakkende styleering.

Ik vroeg: Waar ligt de fout? En ik bevond: in het gestelde beginsel zelf; ‘koren opgevat als symbolen.’

Een koor is niet een symbool. Bij een ding dat symbool is, moet een karakteristieke eigenaardigheid in klare betrek-

king treden tot iets van gelijken aard. In die betrekkelijke gelijkvormigheid ligt de symbolische duiding, het beeldende relief. Een tooneelkoor heeft niet in zich zulk een karakter ristischen eigenaard. Het leent zich voor de vertolking van alle stemmingen in alle schakeering - maar dan: een vertolking in het woord, door rhythme en gebaring tot klaarder uitdrukking gebracht, maar niet gerakend over de grens van directe uitdrukking - het wordt niet een zinnelijk-zakelijke uitbeelding, een betrekkelijke figureering. De bedoelde sensatie blijft logisch-abstract, treedt niet zinnelijk-concreet voor de oogen en dus is niet dramatisch.

De symbolische beeld-kern, die de schrijver bedoelde, ligt er niet in, en daarom zij de kleurencombinatie nog zoo schitterend, zij de melodische harmoniseering nog zoo fleurig, het levende element van de dramatiek ontbeert het. Het is misschien een keurig-geweven kunstbloem - organisch leeft zij niet. Bij Vondel treedt zijne reispeling in een natuurlijk verband met zijn dramatiek als een àànschakeling aan de dramatische handeling, bij Eerenbeemt is het een heterogeene inschakeling.

V. d. Eerenbeemt dunkt mij nòg niet in zich te hebben de diepe voeling van de menschelijke psyche. Hoe kon hij het anders voorbijgaan in het dramatisch zoo zwakke eerste bedrijf met forsche karakterbeelding de zielsworsteling der benauwde Joden in fel-actieve bewogenheid te grijpen en in climax op te voeren tot de hooge zielsspanning, waarbij de aangevochten Osias aan de Gods voorziening den term van ‘vijf dagen’ te zetten waagt? Dit is toch voor de Joden karakteristiek, in het Judith-spel essentieel - en van tragiek, van diep-menschelijke tragiek overweldigend.

In dit verband treedt ook het wel bedoelde, maar veel te opvallende contrast tusschen de beelding van het Joodsche en Assyrische element in dit drama.

De *Tijd*-recensent heeft gelijk: voor het dramatisch gegeven gelden alleen 3e en 4e bedrijf, waar Assyrië werkt en worstelt. Daar leven menschen. Holofernes werkt en worstelt

wel in zeer lange, tè lange vertoogen, tè overvloedig in kwistige weelde van klank en kleur - maar toch hij is mensch. Midapsis is vrouw. Wij voelen, begrijpen, zijn ontroerd. Het Joodsche in dit drama ontroert niet, omdat het geen Joden zijn.

Ook bij dit geval stelde ik me de vraag: Waar ligt de fout? En ik bevond: in het gestelde beginsel, dat de schrijver opzet; ‘de versmelting van het menschelijke met het bovennatuurlijke element in de bijbeldramatiek geeft een verwarde psyche’.

Dit beginsel is niet waar. De Godswerking in het menschelijke is immer een aanpassing aan de natuur. Zij verhoogt wel, maar verstoort niet de natuur. Even goed als bij ons Christenmenschen onze menschelijke werkzaamheid onder invloed van Gods gratie een bovennatuurlijk karakter heeft, maar toch onze werkzaamheid in diepe wezen en ontwikkeling menschelijk blijft - even goed als bij de heilige schrijvers onder den invloed der inspiratie hunne persoonlijke eigenaardigheid ongerept blijft in het stijlkarakter van nature hun eigen - zoo treden ook de Godsmannen in het Oud-Verbond als menschen op, menschen in hun zwakheid en sterkte, menschen in worsteling en ondergang of zegepraal.

Het natuurlijke en bovennatuurlijke staat vast in harmonie.

Wie een van beide uitschakelt, doet onrecht aan de werkelijkheid. Onverward treden beiden op in ééne menschelijke psyche. Wel kan een van beiden naar de bedoeling des auteurs in klaarder relief worden gezet, maar aan het menschelijke te kort doen om bovennatuurlijke inwerking, is en blijft een derogatie aan de natuur - aan het bovennatuurlijke te kort doen om het menschelijke karakter is derogatie aan Gods ordening. Gods werking is immer harmonisch, in ongerepte eenheid. Hij beeldt zijn bovennatuurlijke werking in menschelijken vorm - is dus ‘logisch’, ook ‘dramatisch logisch’, zoodat ik voor mij v.d. E. niet toegeef, dat de Bijbel dramatisch onlogisch is.

Jammer dunkt me, dat de jonge auteur zich in dit ver-

warrende beginsel heeft vastgewerkt. Is dit de reden niet, waarom hij het Joodsche element zijner tragiek tracht te verduiken in zijne koor-symboliek, een symboliek die niet werkelijk is?

De Judith-figuur zelf is mensch - maar wel eigenaardig, zoo gauw de Joodsche priesters in het tweede bedrijf eindelijk van het dak zijn afgetrokken, dàn speelt de vrouw, dàn begint het drama - eerder niet.

De dichter v.d. Eerenbeemt aanvaardde mijne hulde voor dezen eersteling.

A. VAN DELFT

Judith's vertooning -

Het was voor den jongen, talentvollen dichter Herman van den Eerenbeemt zeker een buitenkansje, dat het vierde lustrum van St. Thomas hem gelegenheid bood, zijn eerste tooneelproduct te doen opvoeren. Droeg de geheele vertooning het cachet van een lief hebberij-opvoering, dit mag niet op de eerste plaats geweten worden aan de medewerkende amateurs, onder wie zeer goede krachten waren, doch treft vooral den bouw van het werk, de door den auteur geëischte regie-opvattingen en de weinige verzorging. Hetgeen voor een dramatisch werk in vertooning boven alles noodzakelijk is: één stijl, waaruit de gewenschte atmospheer voortkomt, ontbrak. Niettegenstaande een realistische, forsche tekst, met verschillende fraaie beelden en goed-loopende verzen, heeft de auteur gemeend de opvoering van zijn werk twee-stijlig te moeten houden. Het volk der Joden is gestyleerd en rythmisch van beweging, dat der Assyriërs zuiver realistisch. Deze tweevoudigheid van vertolking gaat niet alleen tégen den tekst in, doch werkt verbijsterend op den toeschouwer, doordat er een algemeene verwarring tusschen de verschillende opvattingen moest ontstaan en ook degelijk ontstond. Er was geen éénheid, zelfs niet in het meervoudig bedoeld systeem. Waarom b.v. in het eerste bedrijf, dat in Bethulia speelt, de rhythmisch-symmetrische figuren gehuld in realistische kleeding en doen spelen in een niet gestyleerd, doch hoogst-armoedig natura-

listisch fond-décor? Waarom in het derde bedrijf, realistisch bedoeld, het gevolg van veldheeren gestyleerd in twee rechte rijtjes uniform uitgedoschte soldaten? De decoraties van II en V (2) leverden het bewijs dat er absoluut geen volgehouden opzet aanwezig was; alle symmetrie bleef hier weg en men verviel weer in het arm-realistische genre, getuige de stijlvolle borstwering, de dakversiering (geschilderd en echbgroen door elkander) en de paar naturalistische boomen in het slottableau. Wat de tooneelbouw betrof, zochten wij vergeefs naar de vijf noodzakelijke verhevenheden. De onevenwichtigheid trof ons in deze opvoering voortdurend. De muzikale begeleiding van het gesproken woord, op zichzelf voorzeker een merkwaardige proeve, is o.i. hier op een lastig te verantwoorden wijze aangebracht. De begeleiding van lied en dans, zelfs de muzikale bewerking van het apotheotisch slottableau zijn logisch, doch hoe te verdedigen de muziek in V (1) waar onder geheel dezelfde omstandigheden (bespiegelende uiting der reien) in I van geen muzikale onderlijning sprake was? De rhytmische beweging en het spreken op muziek kan, mits uitgevoerd door lieden die hiervoor talent en veel oefening bezitten, voorzeker tot een diepe kunst-sensatie voeren; dat beide pogingen hier mislukten, is dan ook geen veroordeeling van het kunst-genre doch moet worden toegeschreven aan het materiaal waarmede werd gewerkt. De stipte gelijkmatigheid der bewegingen is een eerste vereischte, waaraan niet werd beantwoord. Voor hen die weten hoe moeilijk het reeds is om een natuurlijke beweging op het tooneel te doen uitvoeren, zal het geenszins verwondering wekken dat amateurs deze gestyleerde gebaren, waarvoor een drietal studiejaren bij Dalcroze als fondament kunnen dienen, noch gelijktijdig. noch aesthetisch maakten. Ook de op muziek gesproken tekst beantwoordde niet aan het gestelde doel, daar aan de twee eerste eischen niet werd voldaan: er was geen harmonie in het klank-gehalte der stemmen en de woorden waren totaal onverstaanbaar.

Hetgeen als directe ondersteuning van de bedoelde gesty-

leerde uiting had moeten dienen, aansluiting hiermede van snit en kleur der costumes, lijn en tint der decors ontbrak, en hier komen wij op het terrein van de regie, die wij tot onzen spijt onvoldoende moeten noemen. Plaatsgebrek noopt ons slechts eenige punten aan te stippen. Dat de als acteur hoogst verdienstelijke Willem van der Veer niet heeft getracht, bij zijn eerste proeve van regie alles beter te verzorgen, verbaast ons. Hij, die de inventaris van het decor-magazijn van den Stadsschouwburg tot zijn beschikking had, stelde zich tevreden met een oud stelletje doeken, waarvoor véél beter was te vinden. De costumes, van allerlei genre, waren evenmin stijlvol als fraai van kleur. Dat er kleurschakeering in de opstelling van groepen bestaat en dat de belichting op het moderne tooneel een groote factor is, werd geheel over het hoofd gezien. De kleurengamma in I en V (2) bestond niet, de twee koehoorns in IV, waar een gedempt licht voor de handeling noodzakelijk is, zetten de meer dan vijf meter hooge tent (!) in volle verlichting. De logische ineenzetting van de mise-en-scène leed aan dezelfde, voor een vakman onverantwoordelijke slordigheid. Ter bekorting slechts één voorbeeld uit hetzelfde bedrijf. Nadat de liefdes-scène tusschen Holofernes en Judith zich heeft afgespeeld ten aanschouwe van het gansche leger (de voorhang van de tent was geheel open gehaald) trekt Holofernes de Heldin met zich mede - op straat, buiten de tent. Judith keert terug, grijpt een zwaard en doodt Holofernes, buiten, vóór de tent, vermoedelijk naast den schildwacht, dien men zich daar toch denken moet. Dat hier één oogenblik ernstig over het regieplan gedacht is, kan men niet wel aannemen.

Het failliet van twee stijlen in een stuk, dat homogeen van tekst is, bleek ook hier duidelijk. Zoodra de gestyleerde Judith haar geestelijk hoogtepunt heeft bereikt: de verleiding van Holofernes, is zij genoodzaakt realistisch spel te geven.

Wij hebben ons slechts tot eenige opmerkingen bepaald en nog, wij schreven deze alleen neer, omdat we overtuigd zijn van den dramatischen aanleg van den auteur Herman

van den Eerenbeemt en met droefheid zouden zien dat zijn gemis aan praktische tooneeltechniek hem als schrijver onspeelbaar zouden maken; want, naast veel te lange passages en een overlading van beeldspraak, heeft hij in zijn eersteling getoond, dat er in zijn woord-kunst talent schuilt voor dramatisch werk.

Een woord van groote lof voor de opvoerenden. Onder hen waren velen die nooit de planken betraden en allen hebben met inspanning gearbeid om alles te geven wat in hen was. De hoofdrollen waren in handen van beroeps-artisten. De Judith van Nettie Huffstadt was ons een vreugde. Wel hadden wij ons deze forsche bijbelsche figuren anders belichaamd gedacht, doch juist daarom brengen wij haar hulde, omdat zij door haar mooi geluid en volgehouden opvatting eenheid tusschen gestalte en uitbeelding heeft weten te brengen. Van deze zeer jonge actrice mogen wij in de toekomst verwachtingen koesteren.

Marie Jansen, vocaal-dramatisch artiste met een sterk uitbeeldingstalent, heeft aan de Midapsisrol een groot relief weten te geven, haar gebaar was af en toe niet strak genoeg (een technische fout van bijna alle opera-artisten) doch zeer fraai van technischen bouw, haar stem helder en mooi van klankmodulatie, ook deze kunstenares moet voor het tooneel bewaard blijven.

Coen Hissink, een acteur van den krachtigen en oprechten stam, heeft van Holofernes een figuur weten te maken die ons bijblijft. Zijn uitbeelding, rauw en sterk-geschakeerd, is een groote steun geweest voor het werk-zelf en de auteur mag Hissink dankbaar zijn voor zijn zeer persoonlijke toewijding.

Over de verdere verdeeling valt niet veel te zeggen. Jammer dat de Ozias-rol, door onvoorziene omstandigheden, door den Heer N.N. moest worden opgenomen. Zoowel de slechte beweging als het galmend zeggen der verzen hebben dezen rol geen goed gedaan. Ook de heer Zijlmans, Achior, was erg zwak. Een goede noot voor Charmi, Micheas, Vagao,

de eerste drie koorleidsters en den hoofdman der wachters. Hulde ten slotte aan hen die met zooveel moeite deze grootsch opgezette vertooning hebben voorbereid en met name aan den heer Carl Romme, voorzitter van de tooneelcommissie. De danseres Ansiele Sydow, die men met weinig fijngevoeligheid als groote attractie van deze voorstelling heeft willen lanceeren, heeft een compositie van Hub. Cuypers, een zestal jaren geleden buiten elk verband met dit tooneelwerk om geschreven, op Holofernes' feest ten beste gegeven. Dat hier geen sprake was van eenig Oostersch karakter spreekt onder deze omstandigheden van zelf, zoodat wéér de éénheid en atmospheer werden geschaad.

Het princiep der moderne danskunst, de verlijning der muzikale gedachten, blijft deze danseres geheel vreemd, zoodat dit choreografisch intermezzo elke bedoeling miste.

Als slotconclusie het volgende: al mag hier geen sprake zijn van iets ‘baanbrekends,’ zooals men in jeugdig enthusiasme ons voorspiegelde, toch moeten wij oprecht dankbaar zijn voor de opvoering van ‘Judith,’ daar hier een éénige gelegenheid aan een jong auteur is gegeven om zijn werk vertoond te zien. Waar de dichter van dit heldenspel bewijs van talent heeft gegeven, zal hij zijn sterke en zwakke zijden uit deze voorstelling hebben kunnen opmaken. Hij blijve zijn vereeniging hiervoor dankbaar.

Dat wij op het verzoek van den auteur aan de pers om een ernstige behandeling zijn ingegaan, door het neerschrijven van eenige zuiver technische beschouwingen, zij een hulde aan het ontluikend talent. Wij volgen het werk van den schrijver Herman van den Eerenbeemt met belangstelling.

FRANK LUNS

Verscheidenheden

Sprinkhanen -

In het Palästinajahrbuch des Deutschen Evangelischen Instituts van 1915 vertelt een ooggetuige van een sprinkhanenplaag, die in Maart het H. Land teisterde. De Karmel, schoon in zijn groenen tooi als de Bruid van het Hooglied, ‘is geheel kaal geworden’. Het ongedierte ‘vrat als paarden’ en verslond ‘heele salade-, erwten- en koolvelden’. Lawaai maken kon een enkelen kleineren zwerm verjagen, maar ‘als zulke zwermen kwamen, die de zon verduisterden als dichte wolken’, dan hielp niets. Daarna volgen nog de larven, die na een week of vier uit de eieren te voorschijn komen. De Regeering bedreigde met zware boete iederen mannelijken ingezetene van 16 tot 60 jaar, die niet drie kilo eieren inleverde. Doch deze maatregel had geen succes; de larven spaarden zelfs de schors van de boomen niet: ‘ze zijn als een leger Kosakken verwoestend over alle vruchtboomen getrokken.

Deze beschrijving is een merkwaardige illustratie op de bekende plaats uit den profeet Joël, waarin hij Jahwehs wraakgericht aankondigt onder het pakkende beeld van een plaag van sprinkhanen, dat volk ‘groot en sterk’.

> De bazuin gestoken op Zion!
> en alarm geblazen op Mijn heiligen Berg!
> Dat alle bewoners in den lande beven:
> want hij komt, Jahwehs dag, en is nabij!
> Dag van duisternis en van donkerheid!
> dag van wolk en van nevel!
>
> Als morgenrood over de bergen gespreid,
> is er een volk, groot en sterk;
> Zijns gelijke was er nooit van eeuwigheid af,
> en zal nimmer daarna zijn,
> tot in de jaren der verste geslachten.
>
> Vóór hen uit verslindt er een vuur,
> en achter hen laait er een vlam.
> Als Edens tuin is de aarde vóór hen,
> en achter hen een woestijn van vernieling;
> en ontvluchten onmogelijk!
>
> Als d'aanblik van 'n ruiterij is hun aanblik,
> en als paarden ijlen ze voort;
> met het gedruisch van strijdwagens
> springen ze over de toppen der bergen,

als het gedruisch van een vuurvlam,
die kaf verteert;
als een machtig volk
ten oorlog geschaard.

Vóór hen - de volken in barensweeën:
aller gelaat kleurt rood van gloed.
Als helden ijlen zij;
als mannen van oorlog
beklimmen zij den muur;
een ieder gaat zijn weg,
zij verwarren hun paden niet,
geen dringt zijn buur op.

Een iegelijk gaat in zijn rusting,
en stort zich in 't wapengeweld,
zonder de rangen te breken.
Zij vallen de stad aan,
ijlen den muur op,
beklimmen de huizen;
de vensters in
gaan zij als dieven.

Vóór hen uit sidderde de aarde,
schokte de hemel;
zon en maan verduisterden
en de sterren borgen hun licht op.

O. W. v. K.

Schoolversiering -

De Vereeniging die sinds kort hiervoor bestaat stuurde onlangs haar tweede geschriftje rond, waaruit duidelijk blijkt, hoe haar edel streven meer en meer begrip en waardeering vindt. Ruim *tachtig* inrichtingen van middelbaar onderwijs hadden zich in Januari l.l. bij de Vereeniging aangesloten en alles wijst er op, dat dit getal voorloopig sterk zal groeien. Bij beurten krijgen die scholen de rondgaande platenkollektie naar binnen- en buitenlandsche kunstwerken thuis, zoodat een ruime gelegenheid bestaat voor oordeelkundige afwisseling. Als het waar is, dat de meeste kunstwerken pas na herhaald bekijken volkomen tot ons beginnen te spreken - geregelde verversching der objekten valt voor de leerzaamheid en 't levendig houden van de belangstelling der leerlingen niet minder aan te raden. De Vereeniging beschikt ook over

een kollektie gipsafgietsels, die voor de kale hallen en gangen onzer scholen van groot belang zijn. Bovendien wordt met de uitgave van oorspronkelijke wandprenten begonnen, waardoor de Vereeniging in de Nederlandsche scholen vooral een nationaal versieringselement hoopt te brengen.

Van deze reeks is de eerste plaat, een gekleurde steendruk, naar S. Moulijns *Voorjaar in de Betuwe*, verschenen: een tastbare aanduiding, hoe de ‘nuttige’ maar dikwijls onmogelijke schoolprent van vroeger als een onderwijsmiddel van óók artistiek belang gaat worden begrepen.

Door de nieuwste uitgaven van bijbel- en katechismusplaten hebben tot dusver o.a. de Katholieken getoond dit inzicht te bezitten. Daarom verwondert het te meer, dat er onder de 83 scholen, die bij de Vereeniging voor Schoolversiering zijn aangesloten, nog zoo weinig katholieke zijn. In de gepubliceerde lijst tellen we alleen de kolleges van Katwijk, Nijmegen en Roermond. Al nemen we aan, dat verschillende onzer seminaries, kweekscholen, gymnasia en H.B. scholen voor jongens en meisjes zelf met ruimte over de noodige middelen beschikken, om hun lokalen geregeld met mooie, duidelijke en leerzame foto's, chromo's, litho's en gipsbusten te versieren, dan moeten er toch, dunkt me, méér dan drie overblijven, die de georganiseerde hulp en voorlichting der Vereeniging met voordeel kunnen gebruiken. We hebben alle hoop, dat hier eerder onbekendheid met doel en middelen der Vereeniging dan onderschatting van haar groote pedagogische waarde in 't spel is en durven dus verwachten, dat onze katholieke inrichtingen van middelbaar onderwijs niet alleen van de groeiende Vereeniging zullen gaan profiteeren, maar ook door ruimer steun zich 't recht op een invloed ten goede zullen weten te verwerven.

B.H.M.

Engeland

moge al het land zijn van het Methodisme, Duitschland wint het in methodisme. Wat ook de buitenlander smale over het Pruisische maszregeln en de Duitscher lachend over zijn eigen vereinsmeierei spotte, het een en ander is niets anders dan een uitvloeisel, een uitwas als men wil, van den aangeboren zin voor stelselmatigheid. Als men weet, dat zelfs ontspanningen als een bierkommerz en dergelijke nog gereglementeerd zijn, begrijpt men, dat een behoorlijk uitspreken, althans beklemtonen van vreemde eigennamen den kosmopolitischen Duitscher niet onverschillig is. Germania docet daarom aan hare kinderen om te zeggen Granàda, Mallòrca, Santandèr

(Sint-Andries), Gibraltàr, Bilbào, Algecìras, Badajòz, Alessandrìa, Bèrgamo, Brìndisi, Carràcas, Calderòn, Don Alvàrez de Tolèdo, enz.

Al maken wij 't nu niet zoo bont als de Engelschman, die den klemtoon op een plaats pleegt te stoppen, waar niemand hem zoeken zou, toch is er bij ons noodeloos veel stelselloosheid in de beklemtoning van vreemde namen. Waarom niet als regel: heelemaal verhollandscht, of heelemaal zooals in de taal van het land? Wat voor zin heeft het b.v. Italiaansche en Spaansche namen uit te spreken en Fransch te beklemtonen? Cordòva, Florance, Modèna, zoo zeggen we de Fransche mode na, hoewel 't Còrdova, Florense en Mòdena moest zijn. En als de Franschman het goed zegt: Pavie, dan zeggen wij 't weer verkeerd: Pàvia.

Zoo verhaspelen we Gonzàga en Loyòla in Gònzaga (liefst Gònzega) en Lòyola - tenzij men Lwàjola zegt, alsof Sint-Ignatius een Franschman was. En hoe men er toe kwam, om van Paraguày en Uruguày te maken: Paraguee en Uruguee, weet de hemel. Terwijl Paragwaai en Urugwaai, royaal op z'n Hollandsch, heel wat dichter bij de goede uitspraak zou staan!

Haagsch-doenden spreken ook van Don Zjuan, overloopend van jus, in plaats van Don Chwan of Hollandsch Don Jan, en zelfs van Zjezwiet, waarmee 't doorzichtige van den naam Jezuiet afgaat. Van Santiàgo de Compostela maken wij Santìago, al weten we best, dat het Sint-Jakob beduidt. Dat Dièго en Jàime ook al Koos is, zou men zoo niet zeggen. De vierde vorm van den Spaanschen Jakobsnaam, Jàcobo, lijkt er meer op. Vreemd klinkt het ook, hoe bij dezen populairen landspatroon het Sint zóó met den naam is samengesmolten, dat niet alleen in 't Evangelie naast Pedro en Juan gesproken wordt van Santiago, maar ook de menschen voluit Santiágo, Heilige Jakob, worden genoemd. - Dat men bij ons geen weg weet met de uitspraak van den vermaarden Monjuich is begrijpelijk. Bij de landslieden zeggen ze Monsjoe-ièk. Nog begrijpelijker is onze besluiteloosheid, als wij tegen een berg opzien gelijk de Mexicaansche Popocatepetl, daar wij in 't algemeen geen Aztekisch verstaan. We spreken Mexico nog niet eens goed uit, want dit is de oude Spaansche schrijfwijze, en die *x* luidt als onze keel-*ch*. Vroeger schreef men dan ook Don Quixote, maar tegenwoordig Quijote en Mejico. Wij maakten er Kiesjot van, - waarschijnlijk omdat Cervantes' meesterstuk hier via Parijs kwam. Altoos nog beter dan het Engelsche Kwikset uit misverstand van de schrijfwijze Quixote. De spelling van het

Spaansch is overigens zoo eenvoudig en redelijk mogelijk.

Onze echte Hollandsche *ch* kan de buitenlander haast niet te pakken krijgen. Hij vindt die (daarom?) leelijk. Het heet een overblijfsel uit onzen Spaanschen tijd, en de Spanjaarden, zegt men, hebben hem weer van de Arabieren. Zeker is het, dat men in Tanger keelgeluiden kan waarnemen, ergens achter uit het strottenhoofd gekucht, waardoor het tamste Nederlandsche paard op hol zou slaan. Daar leert men de orthodoxe beklemtoning van Alcàzar en dergelijke arabische woorden, die met het lidwoord Al beginnen, dat dus nooit den klemtoon heeft. Verder valt er te merken, dat men bij ons alleen Alchimìe, Alhàmbra, Aluin en Alcoof goed uitspreekt, daarentegen Almanàk, Alkalì (dus niet kàli-zouten), Alkermès, Alkohòl, Alkoràn moesten zeggen, en heel onze Algebra in Algèbra diende te veranderen. Doch nu stoppen we, anders moppert de lezer misschien: wel allemachiès, die albèdil wil nog, dat dat we allèmaal Almèloo gaan zeggen.

L.L.

Volkstaal en kultuurtaal[1] -

De volkstaal wordt veelal gelijkgesteld met taaleigen of dialekt. Dit is nu onjuist. Tegenover het *taaleigen* staat de *algemeene taal*, of landstaal. Deze ontstaat meestal uit een tongval en is het gewrocht van 't staatkundig, maatschappelijk, kerkelijk en letterkundig overwicht van zeker gewest, partij of richting. De Nederlandsche algemeene taal of landstaal ontstond in Limburg en onderging achtereenvolgens den overheerschenden invloed van Vlaanderen, Brabant en vooral van Holland. Zoo werd ook eens het dialekt van het Ile-de-France de Fransche omgangstaal, zoo werd in het Oude Griekenland het Attisch de omgangstaal of Koine.

Maar tegenover de *volkstaal* of vulgaire staat de beschaafde - in de beteekenis van hooger beschaafde - taal of *kultuurtaal*. ‘Algemeen’ wijst op het orgaan van de verschillende tongvallen in een centraal dialekt; ‘beschaafd’ wijst op het verschil in spreken tusschen de hoogere en lagere standen der maatschappij. De volkstaal is uiteraard en in de normale gevallen slechts spreektaal, de kultuurtaal is beide: spreektaal en kultuurtaal.

Nu kan men wel zeggen, dat de algemeene taal hooger staat dan het taaleigen in sociale waarde of beschaving. Maar dit neemt niet weg, dat ook het taaleigen zijn volks- en kultuurtaal heeft. In kultuurdialekt gestoken zijn niet alleen tallooze dicht- en prozawerken van Westvlaamsche, Friesche, Limburgsche en

1) Uit het Tweede deel van *Nederlandsche Volkskunde*, dat ter perse ligt.

Geldersche schrijvers; maar kultuurdialekt spreken ook de beschaafde kringen van menige Nederlandsche stad, waar de algemeene taal, het ‘algemeen beschaafd’, wèl in openbare bijeenkomsten, maar lang niet algemeen als omgangstaal zelfs in de meest gegoede families gebezigd wordt. Het algemeen beschaafd is dus niets anders dan een *kultuurdialekt*, dat zich tot landstaal heeft weten op te werken.

De volkstaal is een realiteit, al vertoont zij tal van schakeeringen en afwijkingen. De kultuurtaal volgt wel een bepaalde norm, - al is zij blootgesteld aan verschuiving bij verschuiving der maatschappelijke verhoudingen. Maar voor duizenden is zij toch een abstractie, een maatstaf, die aangeeft hoe in beschaafde kringen gesproken mòet worden. Zij is als een wetboek, dat gewijzigd kan worden volgens de eischen van den tijd. Terwijl de volkstaal vrij is en ongebonden, is de kultuurtaal binnen enge grenzen beperkt.

De volkstaal is doorgaans gedifferentiëerd: zij houdt vast aan overleverde taal, aan plaatselijke vormen en uitdrukkingen, aan zegswijzen, die in de kultuurtaal aldra voor verouderd gelden en dus zoo ongeveer voor minderwaardig. Deze is integreerend van aard, streeft naar eenvormigheid, vermijdt het te individuëele, het ongewone, het platte, het onwelluidende. Het te bijzondere lijkt haar tegenover sprekers uit andere kringen onheusch, het onkiesche stootend en hinderlijk. Zij heeft grootere sociale waarde dan de volkstaal, die over het algemeen op hooger natuurlijke kunstwaarde kan bogen.

Immers, de volkstaal is kleurig en karakteristiek; daarentegen verliest de kultuurtaal vaak in expressieve kracht, wat zij wint door polijsting in netheid en door vereenvoudiging in vaardigheid.

Maar welke de voortreffelijkheid der volkstaal ook zijn moge, - overal waar zij een ernstigen strijd te voeren heeft met de kultuurtaal, moet zij de vlag strijken. Wij zien dan ook dagelijks de volkstaal terrein verliezen, elk onzer in zijn naaste omgeving. En evenzeer moet de dialektische kultuurtaal onderdoen voor de algemeene kultuurtaal. Dit blijkt wel het duidelijkst uit den taalstrijd in België. Het is mijn vaste overtuiging, dat de zoo rechtmatige eischen der Vlamingen in veel ruimere mate zouden zijn ingewilligd, wanneer zij tegenover de Fransche kultuurtaal van meet af aan een algemeene Nederlandsche kultuurtaal hadden gesteld. Hier kant zich weer het practisch belang tegen de kunst. ‘De taal is de taal gelijk de sterren sterren zijn’, schreef Guido Gezelle; en waar zijn verdediging wordt opgenomen door Hugo Verriest, schrijft deze: ‘Moet hij daarom als *particularist* gedoemd worden,

dan is elke vogel te bossche en te velde een *particularist*, en de nachtegaal de grootste van allen'. Maar die betooverende verscheidenheid heeft met het oog op praktisch nut wellicht te lang de noodige kultuurkrachtige eenheid tegengehouden. Ik weet zeer goed, dat heden ten dage de voornaamste Vlaamsche voormannen vrij wel de algemeëne Nederlandsche kultuurtaal bezigen. Ik zeg 'vrij wel', want het ligt in den aard der zaak, dat de Vlamingen bij voorkeur zullen putten uit den rijkdom der Vlaamsche tongvallen, en dat hun spreken en schrijven de meerdere expansieve kracht en soepelheid zal vertoonen, die het zuidelijk volksgebied met zijn Keltischen grondslag eigen is. Maar toch ook zóó slechts vermogen zij een evenwaardige, in elk geval gelijkgeaarde taal te stellen tegen de algemeene kultuurtaal der Waalsche provinciën. Niet zoozeer de vasthoudendheid aan de dialekten heeft de Vlamingen parten gespeeld, maar veeleer de verkeerde, kortzichtige gevolgtrekkingen uit het feit, dat sommige dezer dialekten zich tot hoogstaande literaire kultuur-dialekten hadden ontwikkeld, getuige de taal van een Gezelle, Streuvels en zoo vele anderen: deze namelijk, dat bedoelde tongvallen ook in voldoende mate kultuurkrachtig zouden blijken in den strijd met het Fransch. En waar in België zelf ter aaneensluiting een kultureel centrum met voldoende overwicht ontbrak, daar bleef het zich-aansluiten aan de Noord-Nederlandsche algemeene kultuurtaal de eenige aangewezen weg. Maar laten wij niet te streng rechten. Het taaie vasthouden aan eigen idioom, óók waar het gemeenschappelijke belangen geldt, heeft iets licht-verklaarbaars, ja iets groots, iets edels: het weerspiegelt de volksziel met haar trotsche zelfbewustzijn, dat ook de kleinste der kleinen siert. Slechts vergete men niet, dat in dit zelfbewustzijn kracht en zwakheid liggen beide.

J.S.

Boekbespreking

Psychologisch experiment en introspectie door Dr. F. Roels (Utrecht. Dekker en van de Vegt.)

EEN onderwerp bij uitstek geschikt om een college in experimenteele zielkunde te openen. Het raakt immers de beginselen zelf in zooverre de methoden samenhangen met de opvatting van wezen en taak eener wetenschap. Het vraagstuk door dr. Roels in zijn eerste en openbare les aan de Utrechtsche universiteit besproken was jarenlang een onderwerp van warme polemiek. Külpe van 1895-1909 te Würzburg werkzaam - waarom men dikwijls spreekt van de methode der Würzburgsche school, ofschoon Binet ze reeds eer had toegepast - was de eerste, die het tegen zijn meester Wundt opnam en 't experiment breeder wilde uitzetten. Vereerders van den Leipziger Altmeister, die nog altijd blijft spreken van physiologische psychologie, moesten zoo'n verzet wel eigendunkelijk vinden, tenminste zij, die niet begrepen, dat men iemand beter eert door hem te beschouwen als wegwijzer dan als grenspaal. Misschien zouden concurreerende kruideniers in de Würzburger school wel naijver speuren, zooals Aristoteles' zelfstandigheid immers verdoopt is tot oneerbiedigheid jegens Plato en in Scotus een ijverzuchtige reactionair tegen Thomas is gezien. De feiten hebben intusschen Külpe genoegzaam gerechtvaardigd, zelfs heeft ook hier het verzet zijn nut niet gemist door de introspectie te louteren en binnen haar grenzen te houden. Te meer valt daarom te betreuren, dat Külpe, die eenige maanden geleden stierf, als experimentator en philosoof zoo weinig rijpe vruchten mocht oogsten. Zijn ‘Realisierung’, die beperkt bleef tot het eerste deel en een fragment uit het tweede ‘Ueber die Kategorieën’, opende interessante perspectieven en het instituut, dat München voor hem nieuw had ingericht, beloofde belangrijken arbeid.

Dr. Roels kon in den tijd, die hem was toegemeten, slechts een beknopte verhandeling leveren, slechts eenige hoofdlijnen trekken. Maar er is immers geen zwaarwichtig boekdeel noodig om den zaakkundige te kunnen onderkennen en zoo toont Roels in zijn twintig bladzijden genoegzaam zijn meesterschap. Hij is naar 't voorbeeld van zijn meester prof. Michotte een gematigd voorstander der introspectieve methode; hij wijst aan onder welke beperking zij tot wetenschappelijke conclusies voert en tegen welke dreigende fouten zij zich heeft te wapenen. 't Vermijden van het schoolsche heeft echter het systematische o.i. wat te zeer op den achtergrond gedrongen en stellig hadden

we verwacht, dat op de eischen uit Wundt's artikel ‘Ueber Ausfrage-experimenten und die Methoden zur Psychologie des Denkens’ een meer beperkende kritiek zou zijn gevolgd. Tenminste op den tweeden eisch: ‘elke waarneming moet, om voldoenden waarborg van zekerheid te verschaffen, meermalen onder dezelfde omstandigheden kunnen worden herhaald.’

Merkwaardig is, dat voor zoover wij weten, Roels' college voor het eerst als *experimenteele zielkunde* wordt aangediend. Deze wetenschap wordt ten onzent wel beoefend - Heymans' onderzoekingen worden in 't buitenland zelfs hooggewaardeerd - maar zij mist toch nog die zelfstandigheid, welke ze elders reeds jaren lang heeft veroverd. Zij zit bij ons te veel vast hier aan physiologie, daar aan psychiatrie of paedologie. Voor een deel is ze in andere landen opgegroeid uit de wijsbegeerte, waarin velen de oude waarheid zullen bevestigd vinden, dat de philosophie de moeder is van alle wetenschappen. Waarmee we in casu vrede kunnen hebben als men daarnaast de positieve scienties als vader der experimenteele psychologie accepteert. De benauwde positie, waarin de wijsbegeerte aan onze universiteiten verkeert, zal zeker hebben bijgedragen tot den eigenaardigen groei van onze psychologische studie. Niet dat we de slechte methode van onze oostelijke buren, die talrijke wijsgeerige leerstoelen aan experimentators op zielkundig gebied toewezen, ter navolging willen voorstellen - er is trouwens al een luid protest van meer dan honderd professoren losgekomen - maar een nauw contact met de wijsbegeerte lijkt mij voor de experimenteele zielkunde toch hoogst gewenscht. In de wijsbegeerte vindt de experimentator 't zoo noodzakelijke tegenwicht tegen de eenzijdigheid, die iederen specialist bedreigt. Meer dan voor andere wetenschappen geldt dit voor de psychologie. Waarschuwt Wundt, die van de biologie kwam tot de philosophie, in zijn psychologische werken niet even trouw tegen de metaphysiek als een oorlogvoerende mogendheid tegen de barbaarschheid van haar tegenstander? Wat intusschen niet belet, dat Wundt bij alle experiment zelf verdrinkt in metaphysica. Zijn waarschuwing geldt, zooals gewoonlijk, meer de stelsels die van het zijne afwijken! Of is anti-substantialisme en voluntarisme soms een natuurwetenschappelijk gegeven?

Kenschetsend voor de onzelfstandige positie, waarin bij ons de experimenteele zielkunde nog verkeert, is wel, dat twee bijdragen van Roels gepubliceerd in de verslagen van de Koninklijke Akademie, de eene over ‘Natonen’, de andere over ‘De van een valsche herkenning uitgaande inhibitie’, beide worden

ondergebracht onder ‘*Physiologie*’, wat bij de eerste nog te verontschuldigen is, omdat het een grensvraag geldt, maar bij de tweede allen zin mist, zelfs voor iemand, die ware vastgeroest in een versleten materialisme.

Moge Roels' arbeid bijdragen om de positieve zielkundige studie bij ons omhoog te brengen en zoo mee den weg bereiden tot een speciaal instituut voor experimenteele psychologie, waarmee 't buitenland immers al overzaaid is, met name Duitschland en de Vereenigde Staten.

J.H.

‘Kerkgenootschappen in de Nederlanden’ door P.J.L.M. Goulmy - R.K. Boekcentrale.

Het was zeker een goede gedachte van de Apologetische Vereeniging ‘Petrus Canisius’ om een overzicht te doen samenstellen van de verschillende kerkgenootschappen, welke in ons vaderland of in onze koloniën worden gevonden. Willen wij ons met goed gevolg verdedigen tegen de menigvuldige en veelsoortige dwalingen, welke om ons heen waren en vooral wanneer wij willen trachten, die dwalenden te bekeeren tot de Eenige door God zelven gestichte en geleide Kerk, dan is het noodig, omtrent andersdenkenden en hun geloof juiste begrippen te bezitten. Anders ontaardt de apologie licht in een ijdele gelijkhebberij, waarbij het meer om onze eer dan om de eer van God en het heil der zielen te doen is, terwijl anderzijds veel vruchtelooze arbeid wordt verricht, te velde getrokken tegen vijanden, die nergens meer bestaan, en dwaling bestreden, welke al eeuwen in het graf ligt.

Maar de arbeid, aan den naarstigen statisticus van Druten opgedragen, was dan ook bijzonder zwaar. Het verzamelen van officieele gegevens en getallen was niemand beter dan hem toevertrouwd en wat in zijn werkje dienaangaande geboden wordt, heeft zeker groote waarde. De schrijver evenwel heeft iets meer willen doen en ook een overzicht geven van de verschillende leerstukken, die worden beleden, van de richtingen en partijen, die er bestaan; en dat is m.i. ver boven zijn tijd en krachten gegaan.

Jaren en jaren van gezette studie zouden noodig wezen om te dezen opzichte iets te leveren, wat aan strenge wetenschappelijke eischen kan voldoen. Immers is het daartoe niet voldoende, een aantal protestantsche geschriften te bestudeeren. Vooreerst missen deze vaak zelf de noodige objectiviteit. Zelfs al nemen ze daarvan het air aan, gelijk de meermalen door kap. Goulmy geciteerde brochurenreeks ‘Kerk en Secte’, dan

nog zijn het vaak niet veel meer dan propagandageschriften, waarin de aanhanger van een of andere partij van zijn eigen overtuiging een geflatteerd beeld geeft en andere meeningen scheef en verwrongen afteekent. Juist zulke litteratuur dient met zeer kritisch wantrouwen worden behandeld en niet zonder de uiterste omzichtigheid gebruikt

Maar er is nog iets anders. In het protestantisme leven allerlei denkbeelden, die wel door groote groepen en breede kringen onder het volk worden voorgestaan, doch bijna nooit door de officieele en officieuse woordvoerders worden aangehangen. Daarover ontbreekt dus litteratuur en voor den buitenstaander, vooral voor den katholiek, blijven ze ten eenemale verborgen. Het kost zelfs den meest belangstellenden predikant, die voortdurend in en met zijn gemeente leeft, vaak de grootste moeite om te achterhalen, wat de menschen, wier huizen hij bezoekt, eigenlijk gelooven en telkens doet hij de meest verrassende ontdekkingen. Zonderlinge ideeën, ook hoogst eigenaardige normen van moraal, fantastische combinaties en nooit-vermoede uitleggingen van de H. Schrift ontmoet hij voortdurend en die brengen ook hem in verbazing en verwarring.

Hoeveel te minder moet dan een katholiek dit alles weten en verstaan, waar die zich zelfs niet volkomen in de protestantsche mentaliteit indenken kan. Veelal meent hij, dat Lutherschen als het ware het geloof van Luther, en Calvinisten dat van Calvijn zouden overnemen, terwijl in werkelijkheid de hervormers *niet* worden beschouwd als menschen wier gezag in geloofszaken moet worden aanvaard, maar als voorbeelden van individueele en subjectivistische vrijheid, die men alleen navolgt in zoo verre men dat zelf belieft, met alle afwijkingen en consequenties, welke men noodig acht.

Het is een vraag, waarop het antwoord nog moet worden gegeven, of het protestantisme overal hetzelfde karakter bezit en of we hier wellicht met een typisch Nederlandsch verschijnsel te doen hebben. Onze anarchistische volksaard kan daarbij van invloed zijn geweest en ook de bijzondere wijze waarop de reformatie hier is ontstaan. Tegelijkertijd immers deden zich Nederlandsche hervormingsverschijnselen voor en werden er vreemde ideeën, van weer onderling verschillend karakter, geimporteerd en daardoor ontstond natuurlijk een chaos van denkbeelden, die ons goede vaderland tot een uiterst vruchtbaren bodem voor sectevorming heeft gemaakt.

Dat b.v. in het jaar 1715 alleen de Coccejanen werden verdeeld in: Bekkeriaenen, Vlakkiaenen, Kartesiaenen, Leenhovisten,

Schoristen, Hattemisten, Roelisten, Libertijnen, Spinozisten, Periodische, Typische, Profetische en Oeconomische Coccejanen mogen we zeker op gezag van dr. A.W. Bronsveld wel gelooven, maar werpt een schel licht op den toestand, zooals die hier te lande steeds is geweest en ook in de latere decennia volstrekt niet beter geworden. Want het daarop gevolgde Rationalisme, de Groninger school en het Modernisme hebben de geesten nog meer in verwarring gebracht en tegelijk allerlei reacties in het leven geroepen, waaronder de gezangenstrijd, de afscheiding, het réveil, de ethische richting en de doleantie kunnen worden gerekend. Voor den buitenstaander is het zeer moeilijk om daarin den weg te vinden.

En toch zal het noodig wezen voor een vruchtbare apologie om er iets meer van te weten, dan thans het geval is. We moeten beginnen met het huidige protestantisme in onze denkbeelden goeddeels los te maken van hetgeen er voor drie of vier eeuwen is geschied, wijl het in dien tijd zooveel heeft beleefd, dat er tusschen de reformatie en onze dagen nauwelijks nog eenige band kan bestaan. Alleen wat woorden en termen zijn er overgebleven, die meer misleidend zijn dan dat ze den weg zouden wijzen. Zeer terecht zeide een spreker op een modernen-vergadering onlangs, dat ‘de waardeering van leerstellingen vooreerst een gansch andere geworden is dan ten dage van Luther’ en in de rubriek Kerknieuws de *N.R. Ct*. kon men naar aanleiding van het eedsdebat lezen:

> ‘Wie van de Hervormden of Gereformeerden, de Lutherschen en de Remonstranten niet meer weet, dan wat de schoolboekjes hem in de jeugd hebben geleerd, verklaart zonder schroom, dat de Hervormden de Drie Formulieren van Eenigheid, de Lutherschen de Augsburgsche Confessie en de Remonstranten de Remonstrantie belijden. De ervaring moge deze opvatting logenstraffen, het geeft niet; voor het groote publiek schijnt er niet zooiets te bestaan als godsdienstige ontwikkeling, doch blijven de opstellers der klassiek geworden geloofsbelijdenissen de maatstaf, waarnaar men de geloovigen indeelt. Blijven de Doopsgezinden ten eeuwigen dage krachtens nun ‘godsdienstige gezindheid’ tegenstanders van den eed, waarom hen dan niet eveneens ten eeuwigen dage beschouwd als dienstweigeraars uit beginsel? En waarom dan niet alle Hervormden zonder onderscheid aansprakelijk gesteld voor den inhoud der Dordtsche leerregelen, of de Remonstranten en Lutherschen gebonden gehouden aan de letter, onderscheidenlijk van Uitenbogaert en Melanchton?
> ‘Zou het van lieverlede geen tijd worden, zijn denkbeeld te dezen opzichte te verbeteren, en in te zien, dat onze tegenwoordige kerkgenootschappen slechts een uitwendigen band vormen tusschen personen van de meest uiteenloopende geloofsovertuigingen? Deze band moge naast administratief belang eenige traditioneele gehechtheid vertegenwoordigen, een betrouwbare maatstaf omtrent iemands godsdienstige

> overtuiging verschaft hij niet langer. Dan kan hiervoor nog beter dienen de vereeniging op grond der geloofsrichting, die een scheidingslijn trekt dwars door de oude gezindten heen, en een nieuwe groepeering tot stand brengt, van de oude volslagen onafhankelijk. Met te onderzoeken, hoe te eener zijde de vrijzinnige ter andere zijde, de rechtzinnige geloovigen, zij mogen aan voorts, Doopsgezind, Remonstrant, Hervormd of Luthersch heeten, over zeker vraagstuk denken, zou men althans aan de geschiedkundige ontwikkeling op godsdienstig gebied recht laten wedervaren en bovendien veel misverstand uit den weg ruimen.'

En de schrijver maakt de zeer treffende opmerking, dat het dienstweigeringsmanifest niet zooals men verwachten zou door Doopsgezinde, maar juist in hoofdzaak door Hervormde predikanten geteekend werd.

Terwijl dezer dagen te Leiden een Remonstrant is benoemd tot professor voor de meest Hervormde studenten.

Men kan werkelijk gerust zeggen, dat de grenzen der oudere Kerk genootschappen met de lijnen der diverse belijdenissen ongeveer nergens meer samenvallen. Schrijver dezes heeft nooit iets gevoeld voor Luther, noch voor zijn persoon, noch voor zijn leer en toen hij met de geschriften van dien hervormer bekend werd, was het een vrij sterke antipathie, die hem beving. Maar toch heeft hij met gerust geweten wel eens in een Luthersche kerk gepreekt en zoo gebeurt het meermalen dat Hervormde predikanten optreden in Kerkgenootschappen, die eigenlijk in theorie vijandige organisaties zouden moeten heeten.

Wanneer men weet tot welke kerk iemand behoort, kan men nog volstrekt niet zeggen wat hij nu eigenlijk gelooft; de grenzen der overtuigingen loopen dwars door de officieele belijdenissen heen. Bij de nieuwere Kerkgenootschappen, de Gereformeerden (afgescheidenen en doleerenden), de Baptisten en Irvingianen staat de zaak wel eenigszins anders, maar ook daar vallen verschijnselen waar te nemen, die op toekomstige scheuring wijzen.

In de opsomming der Kerkgenootschappen zooals die in het hier besproken werkje wordt gegeven, ontbreekt nog wel een en ander; zoo vinden we de Darbysten of Plymouthbroeders nergens vermeld en evenmin de echt-Nederlandsche secten der Oud-Gereformeerden, der Ledeboerianen, der Gereformeerde Gemeenten onder het kruis, terwijl er nog meer van die kleinere kerkjes bestaan, veel belangrijker voor de kennis van het Nederlandsch Protestantisme dan Anglicanen en Grieksch-orthodoxen, waartoe slechts vreemdelingen behooren. En waar adventisten en Mormonen zijn genoemd, hadden ook andere veel uitgebreider groepen en stroomingen niet mogen ontbreken; theosophen en monisten en aanhangers van de christian science,

terwijl ook het spiritisme en de vrijmetselarij te belangrijk zijn om ze voorbij te gaan. Wil men ze niet tot de kerken rekenen - maar zijn dan de Broedergemeenten, de Vrije gemeenten en doopsgezinde organisaties wel kerken volgens ons begrip van dit woord? - dan hadden ze toch onder de richtingen en partijen moeten worden genoemd.

En zeker hadden daarbij de religieuze socialisten moeten worden gerekend, die als een soort ethische materialisten reeds vele aanhangers tellen en vermoedelijk een belangrijke toekomst tegemoet gaan. Reeds jaren lang zijn vele predikanten socialist en is ook hun prediking en arbeid op socialistische beginselen gebaseerd. Er zijn zelfs reeds twee groepen onder deze geestelijke socialisten ontstaan, die als de ethische en de aesthetische kunnen worden aangeduid, terwijl de ethischen weer uit linkschen en rechtschen bestaan, naar gelang ze afkomstig zijn uit modernen of orthodoxen kring. Van deze laatsten is Enka de leidster. De aesthetische hebben óók al een tijdschrift, het Nieuwe Leven, waarin gebroken is met het 'hemelideaal'. Voor hen is de aarde geen middel, maar doel. En ook de ideeën van Goed en Kwaad zijn voor hen geen afgesloten begrippen.

Ook de zeer eigenaardige Woodbrookers-beweging, die al een eigen retraitenhuis in ons land bezit, en waaraan vele predikanten medewerken, verdient veel aandacht.

Kap. Goulmy onderscheidt in de Hervormde Kerk vijf richtingen: de orthodoxe, de ethische, de Evangelische, de confessioneele en de moderne. Het is moeilijk in te zien, wie buiten de confessioneelen en de ethischen nog tot de orthodoxen kunnen worden gerekend. En de ethischen moeten minstens in tweeën worden gesplitst. Dr. Kromsigt verdeelt ze in objectieven en subjectieven.

> 'Vooral in onzen tijd komt nu die tweeërlei richting steeds duidelijker uit. De subjectieven schuiven al meer op naar links en komen zoo terecht bij de alle kerkbegrip prijs gevende evenredige vertegenwoordiging. Ze zijn dus kerkrechtelijk-modern en het is te vreezen, dat velen straks ook dogmatisch-modern zullen worden, zooals nu reeds enkele hoofdmannen de 'verzoening' beginnen te loochenen en voor zgn. 'evangelische' (Groningsche) vereenigingen beginnen op te treden.
> 'De objectieven willen daarvan echter niets weten. Zij handhaven met kracht hun standpunt tegenover de modernen en komen niet alleen op voor het ethisch, maar tevens voor het objectief karakter der waarheid. Zij verzetten er zich met kracht tegen om onder de subjectiviteit te worden gerangschikt.'

Wie de Evangelische richting een middenpartij noemt en kap. Goulmy heeft verleid hetzelfde te doen, doet aan den aard

van deze partij onrecht in zekeren zin, want de Groningsche richting heeft een geheel eigen karakter. Ze is, hoewel eenigszins verwant aan de Duitsche Vermittlungstheologie, een echt Nederlandsche richting, die niet op Calvijn en Luther, maar historisch zich op Wessel Gansfort en Erasmus baseerde en grooten invloed op het protestantisme in ons vaderland heeft gehad. Vooral haar leer van de apokatastasis, waardoor in navolging van oude ketterijen de eeuwige straffen der hel worden geloochend, heeft helaas een zeer verslappenden en vervagenden invloed geoefend; terwijl de Evangelischen wel sterk den nadruk leggen op de vereering van Christus, en Zijn opstanding uit de dooden belijden, maar gelijk van Oosterzee zeer terecht opmerkte, in hun christologie feitelijk niets anders dan Arianen zijn. Ook de Evangelischen dienen in linkschen en rechtschen te worden onderscheiden.

En dit is in nog veel sterker mate met de modernen het geval. Daar is in de laatste jaren vooral onder de jongeren een afkeer waar te nemen van wat de modernistische ‘kerkvaders’ leerden en uit de ontevredenheid, die een groep ‘malcontenten’ deed ontstaan, is een geheel nieuwe serie van denkbeelden opgenomen. Het modernisme trouwens, wel eens teekenend ‘een elastieke ketterij’ genoemd, geeft uit zijn aard aanleiding tot het vormen van steeds nieuwe opvattingen, wijl het negatief is en feitelijk in niets anders bestaat dan in een stelselmatig wantrouwen tegen alle openbaring, elk wonder, alles wat bovennatuurlijk zou moeten heeten.

Eigenaardig is zeker, dat volgens modernistische begrippen de geloovige protestanten eigenlijk niet goed protestant zijn, maar drie kwart Roomschen en zoo kon men onlangs nog in het *Nieuw Theologisch Tijdschrift* lezen, dat ds. G.J. Vos Azn. en dr. A.W. Bronsveld ‘nochtans in beginsel, en dus feitelijk met hun “kerkelijk karakter”, trouwens met heel het oud-protestantisme op Roomschen bodem staan.’

Het is een droevige verwarring. Kap. Goulmy concludeert dan ook met volle recht, dat een chaos als het protestantisme onmogelijk de door God gewilde Kerk wezen kan.

G. BRUNA

Ontvangen boeken -

Wijngaardeniersters door Madame Cecilia, vert. door Anna de van der Schueren (Paul Brand); Leerboek der Alg. Geschiedenis door J, Kleijntjens en Dr. H.F.M. Huijbers (Malmberg); Judith, Heldenspel door Herman van den Eerenbeemt (Vink, Beverwijk); Belang en Recht, Red. Henriette Goudsmit; De Bestedeling door J.A. Vesters (R.K. Boekcentrale); De Gelukzalige Bernardinus Realino door R. Bouman (Bekker, A'dam); Claude Lightfoot door Francis Finn, vert. door J.J.G. Wahlen (R.K. Boekcentrale).

Eva's Droom

Voorspel

Voor de gesloten Paradijspoort staat de rei van treurende Engelen.

Eerste Engel:
Gesloten staat de paarlen poort
Van 't onvolprezen Eden;
Verworpen en in gram vertreden,
De pracht die hield de ziel bekoord
Der rei van zaalge hemelgeesten,
Die heeft haar eeuwge vreugd verlet
Voor Adams lachend bruidsbanket
En paradijsche feesten.

De tweede:
Met scheuren en met donderschokken
Versplintert nu tot scherf en gruis
Dit glorie-overglansde huis,
In 't witte zonlicht opgetrokken,
Uit bloem en geur en dauw gebouwd,
Bekoepeld met gezangen,
Met loof en licht behangen,
Paleis van levend goud.

De derde:
Kon Adam niet de weelde dragen
Van 't onverdiend geluk?
Nu torst hij droef en zwaar het juk
Van zwerversgang en zwoegersdagen,
En voor den zoeten smaak van 't ooft
- Alleen zijn zinnen-lust verboden, -
Bestaaplen duizend bittre nooden
Zijn duizel-kranke hoofd.

De vierde:
Waarom de sluwe slang vertrouwd,
Wier leugen lokkend u misleidde?
Wat bittre wroeging blijft u beiden
Na deze uw onherstelbre fout!

O Eva, jammer om de ellende,
Die na zoo hoog verheven staat
U kleedt in duldeloozen smaad,
Met smart en schaamte gordt uw lenden.

De vijfde:
Uw wezen is zijn glans geroofd, -
In 't rijk geheel van lijf en zielen,
Waarvoor Jehova's Englen knielen,
De lichte schoonheid is gedoofd, -
Sinds gij in onvermoed begrijp
Uw schaamle naaktheid zocht te kleeden,
U schamend voor uw zuivre leden
Na 't heimelijk vergrijp.

De zesde:
Zoo trekken zij het leven in,
De wijdgelegen, woeste landen
Te bouwen met hun brooze handen,
Te zaamlen 't ongewis gewin.
Jehova delgt de paradijzen
Van wonderheid en overvloed;...
En onvertroost gaan zij ter reize,
Den donkren dood te moet.

De zevende:
Beknelt voor eeuwig dan de kluister
Van onvermurwbaar diamant
De poorten van 't verloren land, -
Van heerlijk heil en lichten luister, -
En ging voor eeuwig oog en oor,
Bij 't sluiten der onthutste deuren,
Die droom van klanken en van kleuren, -
De schoonheid - in Gods vloek te loor?

De achtste:
Deez poorte weet van wijk noch weiflen;
De vloed van menschelijk geween,
Ebt voor haar effen dremplen heen,
En elke hoop mag hier vertwijflen.

En wee! wie naar 't verloorne zoekt
En zag in 't scheemren der gepeizen
De trans van Eden lokkend rijzen....
Wee, want God heeft den mensch vervloekt.

De negende:
Jehova schonk het paar hun kindren, -
Hun zonen, Cain, sterk en trotsch,
En tengren Abel, - liev'ling Gods -:
Wie zal 't geluk der liefde hindren,
Dat de ouders met hun kroost vereent?
Zal Cain Adams kracht niet schoren, -
En Abel, haar ten heil geboren,
Niet Eva troosten, wen zij weent?

De tiende, ARIËL *met het zwaard:*

Het vlammenzwaard blijft strak getogen,
In rooden schijn van bloed gehuld;
Jehova's wraak is niet vervuld:
Zijn toorn is zonder mededoogen,
En schaduwt over 't wijd gebied,
Waar voor Zijn aanschijn nooit verscholen
De zwervers naakt en eenzaam dolen.
Jehova spaart hun zonen niet.

In 't lot der kindren zal Hij treffen
Het lievend hart van 't oud'renpaar;
En wenkt de Hoop met schijn-gebaar,
De mensch zal straks den vloek beseffen
Die woekert voort in al wat leeft,
En laat niet af van staeg vermeeren, -
Tot, om Gods starheid te bezweren,
EEN voor hen allen sneeft.

Personen: ADAM, EVA, CAIN, ABEL

Plaats der handeling: Voor de hut van Adam een pleintje, afgesloten door steenen walletje met de offersteenen. Daarachter de vallei en heuvelen die de zee verbergen. De zon gaat onder; het duister groeit, naarmate de handeling voortschrijdt.
Er zijn jaren verloopen sinds de verdrijving uit het Paradijs. De kinderen zijn onkundig gebleven van den zondeval en de straf der ouders.

Eerste tooneel

ADAM

(staat te staren op het ondergaan der zon).

EVA

(uit de hut tredend)

Mijn heer en meester, Adam, - weer zoo donker
Diep in gepeizen,...

AD.
Eva!

EVA
....'t beeld bestarend
Van uw droef wezen, stil in 't donker water
Van de' eindeloozen droom, die nooit vervliet?

AD.
Geliefde....

EVA
Laat me uw blik een heldre troost zijn;
Want anders heb ik géén.... Maar 't is genoeg:
Eva kan dulden.

AD.
Dat ik God verloor?

EVA
'k Mis Hem met u. Maar in 't betreuren, troost mij
Dat *Gij* mij bleeft.... Ook hóóp ik, Adam!

AD.
Hoopt?

EVA
God brak ons heil. - Breken is niet vernietgen!
Verstrooid liggen de scherven rondom ons....
Rapen wij moedig stuk en splinter saam
Zetten wij 't heel weer, kunstig bouwend, nieuw

En vast in voeg'. De stukken zijn van ons!
Wat liefde ontdee....

AD.
O zwijg...!

EVA

(deemoedig)

Uit liefde nam ik
De vrucht en gaf ze u, loos beloven trouwend.... -
Liefde, de schuld'ge, zal 't in rouw herstellen. -
Kom, Adam, moedig dan! Kom, wij herbouwen
't Verloren Paradijs in liefde's naam, -
Hervinden de oude harmonie, in liefde's
Geweld'ge macht, als dáár....

AD.
God was de sluitsteen
Der koepel van ons heil, het grondakkoord
Waarop mijn min voor u haar zangen bouwde:
Jehova was de harmonie, die Eden
Ophield voor ons, als Hij de sterren ophoudt, -
Het eenge dat ons bleef van 't oude wonder....
Zijn hand ontglipt, is 't alles vruchtloos nu
Gepoogd. Ontbundeld is de garve, en 't snoer
Verbroken....

EVA
Brák uw min dan ook?

AD.

(verwijtend)

Geliefde....

EVA
Sterk staat mijn liefde, en ongeschokt standvastig....

AD.
Ook Adams min. Uw trouw vertroost mijn geest.
Maar 'k mis bestendig God.... Wat kan wel ‘dood’ zijn,
Zoo dit niet sterven is?

EVA
Leven is hopen.
Ik geef mijn droom niet op....

AD.
Distels en doornen
Beschoor de zonde, - bitterheid van brood,
Gedrenkt in 't zweet des aanschijns; bloed en tranen
Bevruchten de aard, de in smart geploegde voor.

EVA
Vergeet gij 't bloeien dan, dat de aarde kranst?
De bloode blauwe, en roode als purpre vlammen,
Wier gloei des gulden zomers pracht verblijdt?

AD.
Uw schoonheid, met den goudklank uwer stem,
Roept ze alom op, te lonken naar uw oogen.

EVA
O min me en 'k zal u schoonheid bloeiend geven....
Gaf 'k u mijn kindren niet, uw zonen, schoon
Als dag en avond: Cain uw gelijke,
Wien 't bloed met stouter slag door 't lichaam snelt
Bij 't groeien zijner fiere kracht, - en de ander,
Uw Abel, zachter, 't heete gloeien temprend
Met lenteteerheid, - beider lieveling?
Weer van uw geest die schaduw van droef leed,
Dat geen vermoeden van wat ons ontviel,
Een donker beeld kaatse in de heldre droomen
Dier onbewuste en blij-tevreden jeugd....

AD.

(in herinnering verloren)

O Paradijs, uw palmen om mijn hoofd,
En 't vloeiend lied der murmlende fonteinen,
Waarin de roos haar eeuwgen zomer maalde,
De oranje de'eeuwgen herfst der gulden rijpte, -
Uw dauwge dag, aan vreugde's hand geleid,
Kuste den nacht in schoone minzaamheid....
Leeuwen en tijgers likten mij de voeten....

EVA

(eveneens)

De vlinders daalden, of ze een bloem ontmoetten,
Op mijne hand....

AD.
De vogels die ik riep,
Waren mijn wenk gehoorzaam. - Thans haat alles
Mij, die elk noemde bij zijn naam. Mij haten
De dieren en de stonden der seizoenen, -
De zon zelf en de wind, de nacht....

EVA

(hem bedarend)

Zoo niet,
Adam, zoo niet: zie, Eva!

Tweede Tooneel (Cain komt)

AD.
Cain, waar is
Uw broeder Abel?

CN.
Ben 'k zijn knecht?

AD.
Ik vraag u,
Cain, of gij weet, waar uw broeder toeft?

CN.
'k Ben toch zijn knecht niet, zeg 'k u; hoe weet ik 't?

AD.
Dat is geen antwoord, zoon, op vaders vraag
Naar de eigen broeder. Eerbied paste u beter,
En liefde tot uw broer is strenge plicht.
Zoo hij niet keerde van 't gebergte, ga,
Verzorg de kudde die hij liet op stal;
Zie naar zijn koeie' en geiten om, en de andre
Die zacht de koppen buigen naar het zorgzaam
Bewegen zijner mild-voedende hand.

CN.
Vader, ik deed mijn werk; doe ieder 't zijne.
Wat nut zijn tijdverdroomend toeven ginds?

AD.

(bitter)

Zoo zal ik zelf gaan. Doch, halsstar'ge, breek niet
Mijn ongeduld, dat ik onwillig draag:
Dwing mij niet tot rechtvaardig zijn.... (exit)

Derde tooneel

EVA
Mijn zoon,
Cain, mijn kind, waarom uw vader tergen
Steeds met zoo starren zin? Waarom toch brandt
Toorn als een toorts in u, als gij den naam
Uws broeders hoort?

CN.
Gij spreekt wel van een broer,
Maar 'k ben de slaaf van één, die meer is dan
Ik zelf, zijn meerdre in jaren, - eerstgeboorne.
Wat smoort gij met te veel liefde voor hem,
Mijn reeds geringe liefde voor uw liev'ling?

EVA
Min 'k u niet bei gelijklijk?

CN.
Neen.

EVA
Hoon over
U, Cain! Hartstocht maakt u blind, en blind
Priemt gij uw moeder diep in 't hart uw haat
Voor 't schuldloos kind, dat broederlijk u liefheeft....

CN.
En gaarne door zijn broer zich dienen laat.

EVA
Dat is niet waar!

CN.
Was 't dan niet juist weer: ‘Cain,
Waar is uw broeder? Doe zijn werk voor hem?’
Maar 'k dank er voor. Mijn dagen zijn hier tusschen
De schauw van úw en vaders staag droef aanschijn
Al droef genoeg.... En rustloos zwoegen, - immer
Arbeiden, tot de hand vereelt.... Ik voel
De rimpels aan mijn voorhoofd!.... ‘Cain, waar is
Mijn Abel?’.... Komt de zon op uw gelaat
Met hém alleen, waartoe ben ik uw zoon dan?
Wat kommer 'k u? Geen koestert zorg om mij.

EVA
Gij lastert de ouderliefde. Zwijg. Gij lastert
Vader en mij.... Zoon, ach, ziet gij slechts kwaad,
Waar 't goede 't doel is van ons zorgen.... Cain,
Wat vader lijdt aan droefnis, - zwijg 't verwijt -
Heelt liefde, *liefde alleen*.... Gij voedt slechts afgunst.

CN.
Laat mij gerust. (exit)

Vierde tooneel

EVA

(alleen)

In liefde samenwerken,
Eenheid voltrekken met vereende hand,
Van ziel tot ziel, in immer wijder perken,
Tot harmonie ze snoer' met paarlen band;
's Levens en aller schepping koorden saam

Op 't klankbord onzer zielsvereening spannen,
Dat alles diep verinnigd, schoonheid aêm
Van zoet versmelten....: droom!

AD.

(opkomend)

Geen tranen, Eva,
Als droppen vuur me op 't hart. - Daar 's Abel! 'k Zie hem....
Hij schrijdt met vlugge schreden door de delling,
De vlok'ge kudde stuwend als een wolk
Vooruit, door 't dauwen dat zijn nevel legert.
Hoe drijft, fier, zijn gestalte, een ster gelijk,
- Een vage ster - door 't licht bewaasde veld.
Hij zag u. Zie hem zwaaien met de hand
Ten groet.... Hoe was om hém mijn hart in onrust!

EVA

(in zich zelve gekeerd)

Hoe schoon hij is. Hoe schoon hij had gestraald
In 't reikoor van de geesten, onder 't wuivend
Gewei van Edens palmen....

AD.
Kom, maak haast.
Nu zal hij spoedig hier zijn, moe gezworven. -
Is 't maal bereid?

EVA
Hoe schoon zijn slanke leest,
Breedschoudrig boven 't veld, en 't ruischend waren
Der lam'ren, stoffig domlend voor zijn voet....

AD.
Goed dat hij keert; want de avond toeft niet meer.

EVA
Och Adam, zie: niet vroolijk keert de knaap
Als immer! Buigt hij 't hoofd niet in gedachten
En starend, somber steunend op zijn staf?
Mijn God, wat onheil thans weer? 'k Vlieg hem tegen.
(exit)

Vijfde tooneel.

CN.

(komt en heeft 't laatste gehoord)

Wat onheil! 't Kind komt thuis, gebogenhoofds.
Van 't wandlen moe....

AD.
Wat belgt u tegen Abel,
Nijdaard?

CN.

(bits)

'k Benijd zijn zwakke krachten niet:
'k Veracht ze.

AD.

(verwijtend)

Uw vader ook veracht ge, uw moeder....

CN.

(trotsch)

Vader noch moeder, maar hun teergevoelge
Bezorgdheid voor dien luiaard.... Hij is schoon!....

AD.
Hebt ge om verwaarloozing te klagen, gij?

CN.
Tiendubbel, ja! Maar 't geeft niets, 'k help mij zelf!

AD.
Ons doet gij onrecht, u verzuurt gij 't leven.

CN.
Wordt het door iets van u verzoet?

AD.

(dreigend)

Verwijten?

CN.
Geen woord van liefde. Prijs noch ooit bemoediging;
Slechts ‘heb uw broeder lief’ en ‘werk voor hem’.
Doch, zoo voor hem alleen uw hart is, 't zij!
Ik heb genoeg gewerkt, althans voor hem....

Zesde tooneel

AB.

(vermoeid)

Dag vader, broeder....

AD.
Welkom, zoon. Reeds groeide
In ons met rondom de avond, onrust over
Uw talmen. Dwaalde gij vandaag zoo ver?

EVA

(komt terug)

'k Borg reeds de moede kudde in de open stal.

AB.
'k Was verder dan weleer!

AD.
Rust eerst en spreek dan.
(exit)

AB.
Deedt gij veel arbeid, Cain?

CN.
Méér dan droomen.

AB.
Ik gunde u voor uw spieren graag mijn droom.

EVA
Hoe kwaamt gij zoo te dwalen? Waar waart gij
Ik dacht, gij liet u leiden door de zon,
En kwaamt weerom, wanneer zij 't stralend hoofd
Duikt in het wolkig westen....

(Adam komt terug en reikt Abel drinkwater)

AB.
'k Was zeer ver....
Lang trok de top die gindsche reeks bestrijkt
Van kammen tegen 't westen opgeworpen.
Mijn oogen en verlangens tot verkenning.
'k Steeg op de kruin, veel hooger dan voorheen.
'k Geraakte en schouwde er over berg en dal.
Toen zag 'k, - maar 't moet zeer ver zijn, - verten blauwen,
Niet zooals bergen blauwen onder 't licht
Der zon, of teer bewaasd met purpren nevel, -
Iets.... 'k weet niet wat, turkoois-blauw onder 't licht,
Met kroesend witte weemling wijd bestrooid, -
Lévend in ónrust in 't rústig verschijnen....
Vader, wat was dat? - Toen de zon nu 't schild
Van goud borg in de neev'lige atmosfeer,
Die over 't bergland heen de lucht besloeg,
Vloeide als een stroom van vuur daarover uit,
De roode glans der ondergaande klaarten,
En vloerde 't heel met wondren, wijden schijn,
Met goud en vonklend als een straat van paarlen.
O, 't was zoo wonder....

AD.
't Was de zee, mijn zoon.

AB.
Daar wil ik heen, weer morgen, aanstonds morgen;
Zoo 't dagen zij, veel dagen ook....

EVA
Maar, Abel,
Ons laten dan?

AB.
Niet heel verlaten, moeder,
Maar tijdlijk. Want 'k zal rusten niet, noch duren,
Eer 'k dáár, in zee, mijn schaduw spelen zie
En 't aanschijn spiegel in die gulden blauwte.

EVA

(angstig)

Hoe spreekt gij?

CN.
Laat hem gaan, - en keer niet weer,
Zoo gij van droom kunt leven, niet van arbeid,
Distels en doornen niet voor u zijn, -

AD.

(dreigend)

Cain!

CN.
Doch 't graan der voren door mijn zweet bevrucht.
Jehova's zegen op uw tochten!....

EVA

(smeekend-afwerend)

Cain!....

AD.

(tot Cain)

Ga gij, zoo 't leven u te zwaar hier weegt.

EVA
Kindren, moordt toch mijn hart niet, hebt elkander
Toch beter lief. Wee, Abel, spreek toch nimmer
Dat woord van heengaan meer. God mint u beiden.
Beminnen wij u niet?

(Adam, met heftige gebaren van verwijt tegen Cain, gaat twistend met zijn zoon weg.)

Zevende tooneel

AB.
Weet 'k wat mij drijft?

EVA

(met bang voorgevoel, ter zijde)

De straf!...

AB.
Als 't vooglenjong in 't lomrijk nest
't Eerst over 't randje schouwt der luchtge wieg
In 't ijle omhoog, omlaag in 't ijle, en piept,
Spant het de kale vlerkjes in verlangen,
En 't eerste lied beproevend, wil 't al vliegen:
Die drang is 't....

EVA

(als eerst)

De Engel! 't Uitgetogen zwaard,
In bloedgen zwaai vuur sproeiend waar wij vloon!...

AB.
Is 't niet het leven zelf, die drang naar daad,
Op eigen wiek te drijven over de engten
Der mooglijkheen, gebaand door vreemde kracht,
Naar mooglijkheid die elk voor zich verwerklijkt?

EVA
Zullen wij dolend gaan zoo, duurzaam rustloos,
Bouwen en nooit voltrekken in den tijd?

AB.
Houd mij niet tegen.... Ga 'k niet voor een wijl,
Om - als ik keer - u in'ger aan te hangen?
Gij zijt zoo lief, zoo goed voor mij.... Droeg Cain
Niet steeds weer doovende asschen, waar uw vlammen
Zoo klaar in bloei staan, 'k warmde mij zoo wel
Aan 't haardvuur uwer teerheid. Maar om hem
Is 't beter dat ik dool, moeder.... De tijd
Verandert veel en heelt.

EVA

(treurig 't hoofd schuddend)

Niet alles....

AB.

(liefkozend)

Moeder,
Zoo 'k dit verlangen smoor, zal 'k rustig zijn.

EVA
Verlangen, droom.... wie stalde uw kudde blatend,
En voedde uw honger met vergetelheid?

AB.
Steeds zijt gij somber, erger nog dan vader,
Wiens aanschijn als een wolk is voor de zon.
Bergen en bosch staan blij rondom. De vooglen
Gaan zingen door de lucht, en de aarde bloeit.
Maar vader hoort noch ziet, en dichter schaduw
Dan 't schaduwbeeld der leest, valt van 't gemoed
Dat eeuwig droef blijft in benauwend zwijgen.

EVA

(plotseling)

Kan er geen vree zijn tusschen u en Cain?

AB.
Is 't mijn schuld dan, dat Cain mij te ontvluchten
Den weg kiest van den haat, als ik langs dien
Der liefde hem poog te gemoeten? Sla 'k

Mijn hand aan 't kouter, krijscht hij: ‘laat me alleen,’
Drijf 'k naar de bergen 't vee, dan gromt hij: ‘luiaard.’ -
Zoo 'k in gebed voor God kniel, lacht hij luid.
Hij gunt mij niet Gods stem te hooren....

EVA
Is er
Dan toch geen vrede mooglijk tusschen broeders,
Twee zonen ééner moeder?

AB.
Zoo 'k de hand
Hem reik, wendt hij zijn hoofd af; leg 'k mijn arm
Soms om zijn schouder: ‘zwakling, zegt hij, schamper,
Hangt aan uw moeders hals; welschoone wingerd,
Omrank Jehova die u mint!’ Mijn broeder
Haat mij.

EVA

(steeds meer gejaagd)

Maakt vrede. Er moet nu liefde zijn.
'k Duld Adams aangezicht niet langer duister.
Liefde is het licht. Uw broederliefde zont
Zijn wee, gelijk de lent den winter warmt,
Als 't leven lachend weer in bloemen staat.
Elkaar beminnen is gelukkig zijn.
Vader zal 't droeve mijmren laten, laat gij
Den twist.

AB.
't Zal vrede zijn voor elk, zoo 'k vlucht.

EVA

(ter zijde)

O wrange zoetheid van de onzaalge vrucht.

(tot Abel)

Niet gij zult gaan.

(tot Adam die komt:)

'k wil niet, dat Abel ga.
Hoort gij? Nooit! Cain leg zijn schuld'gen haat af,
Dat peis wone in ons midden. Mint elkaar,
En sprei verzoening liefdes legerstee.
In liefde alléén hervinden wij 't verloorne.
Ik wil eendrachtig u. Hier weze vree.... (exit)

Achtste tooneel

AD.
Bracht gij den Heer uw offer? De uur schrijdt snel
En de avond haalt den nacht in met verlangen....

Steeds gaat de zon hier over tweedracht onder,
Een vijandschap die geen verzoenen kent.

AB.
'k Zal heengaan, vader; zoo zal 't vrede wezen!

AD.
Zoon die mijn troost zijt, waar mij 't al begaf,
Niet gij....

AB.
Kan 'k toch de schaduw van uw droefheid
Niet onderscheppen met mijn liefde en licht:
Wat dan? Gij lacht steeds duister zoo gij glimlacht.

AD.
Met u zal 'k droeven lach voor tranen laten, -
Avond voor nacht....

AB.
Wat weegt dan toch zoo zwaar
Dat gij steeds zucht, of 't schuld waar'?

AD.
Schuld? Zoo is 't.
Jehova heeft zijn aanschijn mij verhuld
In toorn. Slechts uit uw oogen lacht mij nog
Een weerglans van Zijn licht. Gij zijt zoo goed.
Uw broeder draagt zoo zwaar het juk des arbeids,
In zelfzucht elk gesloten. Daarom blijf,
Tot steun uw moeder, mij tot toeverlaat.

(kust hem)

AB.
Zult gij dan nooit vergeten wat u drukt?

AD.
Bereid uw offer thans, - en kom ten maaltijd.

(wil heengaan)

AB.
Vader, gij zeide, 't was de zee die 'k zag,
Ginds ver, - zeer ver. 't Is wel de zee geweest,
Dat vonklen van ver blauw tusschen de bergen.
'k Gedacht verhalen die gij eenmaal deedt, -
Bij 't schouwen naar het schoon dier wondre verte.
Doch waarom werd ik droevig bij 't gezicht?...
Ook zag ik méér dan 't blank bekroezeld blauw,
Waarop de zon haar pad van paarlen vloerde:
Ik zag een dal vlak onder 't zeegezicht.

Dat dal was volgestroomd met lichte klaarte,
Alsof een gouden stroom er 't zeeblauw zocht.
Een gulden schaduw vulde 't, of een woud
Van wonder loof er wolkte....

AD.
't Was de herfst wel,
Die 't groen der boomen roest, eer hij berooit, -
Die ginds zijn rosse tent heeft opgeslagen.

AB.
Ik zag den herfst hier breede palmen dorren:
Dan staan zij dof, doodsch onder 't licht der zon.
Doch dit was levend schoon, goud-schoonheid, stralend
Als een belofte van onmeetbaar heil,
Of 't zonlicht langs de bergen, bloem geworden,
Er bloeide: weelde wonderbaar.... En'k weende,
Toen ik dat schoon zag.... Vader, waarom weende ik?

AD.
Gij staarde uw oogen blind, mijn zoon, in 't zonlicht.
En hield een schijn, - de schaduw van een droom -
Voor schooner werklijkheid dan 't licht bestraalde.
Beproef met klaren blik den aard der dingen,
En leer 't bedrog der afstanden verstaan. -
Nu ga, mijn kind, en breng uw daaglijksch offer.

AB.
Vader, toen plots gedacht ik, wat gij zegt soms.
Dat wij eens sterven moeten. 'k Weet niet hoe,
Waarom?.... Maar, wat is ‘dood’ wel, wat is sterven?

AD.
Geen weet het, tot van ons hier de eerste 't hoofd
Zal bukken onder stervens droeve poort;
Doch daarlangs gaat de weg ten Schepper weer....

(Abel gaat in gedachten heen.)

Negende tooneel.

EVA

(die alles gehoord heeft, valt snikkend in Adams armen).

Hij zag 't, o Adam, Adam,....
Ook dit! Mijn God.... Hij zag 't....
Ook hij zal zoekend dwalen

En trachten naar 't verloorne,
Zal onbewust bewust,
Staan schreien voor de poort, die zwicht noch wijkt.

AD.
Hij zag 't verloren Eden!....
Ons heimwee ook hem straffend, hém in 't bloed....

EVA
Nu stoot ook hij zijn hoofd
Aan diamanten grendlen,
Waar de Engel hem terug dwingt tot ons wee.

AD.
O weeloos huis der vreugden onvergeetlijk,
Goudlende tuin van weelde, hemelsch hof,
Waar alle loof, gesneên in gouden schoonheid,
Der schaduw koelte zonder schaduw gaf;
Elk schoon gewas een zielvol instrument
Van zang, die ongeziene snaren spande
Met zonnestralen, wonderbaar bespeeld;
En iedre klank een bloem, en elke bloemtros
Een bloeiend lied, gezang van licht en geur....
De regenbogen, pauwenveerig welvend,
Geboren zonder regens vochten rouw,
Geleidden langs hun hemelhooge bruggen,
De zaalge geesten tot ons aardsche feest.
Zelf schaduwloos in 't lichten onzer onschuld,
Hief de adem Gods op lichte wieken ons.
En elke bron bewoog tot nieuw bewondren
Der eigen pracht, door God in ons bemind;
En elke stem prees 't onvolprezen wonder,
En ons om 't meest....

EVA
Herin'ring, o kastijder van den geest....

(Adam leidt Eva binnen de hut. Pauze.)

Tiende tooneel.

AB.

(bij de voorbereiding van 't offer.)

O God, hoe is mijn ingewand
In roering! Hoe mijn hart bestand

Tegen de slagen
Die bonzen op mijn arm gemoed!
Hoe kookt het rustelooze bloed
In angstig jagen....

Kan 'k dan niet helder zien en stil,
Klaar weten, waar mijn wenschen wil
En moet belanden?
Mijn onrust ligt als kolen, rood
Van vuur, op bei mijn handen bloot
Te branden....

Verlangen naar geliefd begeer -
Voldoening mijner droomen - leer
Ik willig slachten,
Zoo vader 't mij ter vreugde vraag'....
Dat hij niet om mijn starheid klaag',
Zal 'k wachten.

Wát moeder niet ter vreugde doen?.... -
Wou Cain nu goedwillig spoên
Naar hare wenken
En staken 't eindeloos geschil!
Gij weet, God, dat ik 't goede wil. -
Doe 't mij gedenken.

(Cain treedt op.)

AB.
Komt ge eveneens aan God uw offer bieden?
Doen wij het saam, vereend als broeders, Cain;
Kunnen wij nimmer vrienden zijn?

CN.
Laat mij
Met rust.

AB.
Rust, Cain, vraag 'k u. Zeg, hoe deerde ik,
Hoe deer 'k uw hart? Vergeef mij, zoo 'k misdeed,
En leer me uw liefde winnen.

CN
Hou uw liefde.

AB.
Om mij niet, maar om 't oudrenpaar; zij lijden....

CN.
Ga, ga de bergen over, dompel ginds
Uw droom en dwaasheid over 't hoofd in 't water,
En drink de zee..., zoo slechts uw schâuw niet langer
Valt voor mijn voet....

AB.
Gij haat me?

CN.
Scheer u weg!

AB.
Waarom uw haat? Verdiende ik dien?

CN.
Ja, 'k haat u, -
Vleiende valschaard, vraagt ge 't? Hoe ge, slang,
Me ontsteelt de liefde, waar - als eerstgeboorne -
Ik 't eerste recht op heb! Zachtlijv'ge slang,
Uw leen'ge gluiping strenglend door de twijgen
Van mijnen levensboom, om ú zoo arm,
Bloesem- en vruchtloos door úw gif, serpent!
Die met den heelen zonneschijn des hemels
Nog niet genoeg hebt, naar uw zelfzucht.... Ha,
Spierlooze schoone, u alles, alles u slechts,
Mij niets dan bittre moeite, staag verwijt!
Ga, raak mij niet, of 'k vel u, listge, ik tref u:
Uw loosheid komt te schand, zoo niet ten val....

AB.
Broeder, 't is leugen; 'k roofde u niets. Ik min
Onze ouders. 'k Min ze meer dan gij ze mint,
Is 't feil? Is 't mijn schuld, zoo gij minder liefhebt?
Meest liefde geven zij, wie meer bemint.
Wees meer hun zoon, en word zoo heel mijn broer.

CN.
Ik haat u, zeg 'k. Uw valsche tong voert gif
Met schijnschoon woord. 'k Veracht uwe verachting,
Gehuld in deemoeds rein gewaad....

AB.
Bid God
Met mij....

CN.
Geen loos bedreigen was 't. Leer zwijgen,
Zoo 't leven u geliefd is....

AB.
Cain, broeder,
Ik smeek u, broeder, smaadlijk spreekt ge onwaar.
Bedenk toch, zoeter boven wraak is vrede.
Verzoen u God met onderworpenheid.

CN.
Preek onderwerping, die u zelf verheft!

AB.
De zwaarste last wordt licht, waar velen torsen;
Waarom niet lijdzaam samen 't juk gedragen?

CN.
Den wijze spelen! - 'k Laat u die voldoening....
Mijn stonde komt. Ik heb genoeg van 't leven
Hier,... en van u.

(tot Jehova)

Aanvaard het u verplichte,
De garve, traag gewonnen, ras verdord....

(knielt)

AB.

(knielend)

God, die mijn hart doorgrondt,
God, zoo mijn torve mond
Mij zelf misleidde....
Doch u is 't openbaar
Dat 'k schuldloos dit altaar
Ter offerande spreidde.

CN.
Wie kan gedwee zoo fleemend vroom zijn! -
Is de arbeid wreed en zwaar, 't is licht geknield.

AB.
'k Beschuldig Cain niet.
Hoe zwaar weegt mij 't verdriet
Van zijn verwijten,
Waarvan 'k geen schuld mij ken.
Zoo 'k aangenaam u ben,
Dan troost mijn krijten.

Dan toon met Uw gelaat
Mij deernis voor den haat
Dien 'k moet verduren;

Dan stroom' mij zonneklaar
Uw zegen openbaar,
En heldre de ure....

(Een bliksemstraal heeft het offer in gloed gezet).

O God, uw milde lach
Is over mij; ik zag
Uw aanschijn branden,
Gebogen aardewaart....
Gij hebt mijn hart aanvaard
Met de offerande....

(Cain springt woedend op en slaat Abel dood. Wanneer het gestommel voorbij is, pauze.)

CN.

(in ontzetting)

Jehova, ik? Dee ik 't? Wat, ik? Wat is dit?
Daar, dat? Mijn broeder? Daar? - Vervloekt is Cain.
Ontwaak! Mijn broeder Abel leeft niet meer?
Ik ben vervloekt....

(hij stort weg)

Elfde tooneel

AD.
Wat kreet en onraad? Cain!
Mijn zoon! Gerechte.... Abel, Abel, kind....

EVA

(die niets begrijpt)

Abel! Bloedt aan zijn voorhoofd, Adam?.... Ha,....
Uw lijf zoo koud en bloedig, bleek als was.
Uw oogen,.... open de oogen, knaap, - zoo lippen
En mond verzwijgen: met uw oogen spreek!
Wat deerde u, wat geschiedde?

AD.

(klagend verwijt)

Cain, Cain....

EVA
Waar staar 'k op. Adam, antwoord, wat is dit?

Wat overviel hem? Bloed? Aan 't hoofd getroffen.
Gapende wond.... Wie beet zijn wonde en perste
Het sap uit de eedle vrucht....

AD.

(dof)

O de appelbeet....
Cain, mijn zoon,.... mijn zonen!....

EVA
Staat ge aldus
Starend en roerloos? Wek hem, hef mijn Abel
Op in mijn armen, Adam, Adam, waak
En spreek.... Wat is 't?

AD.

(als in waanzin)

Zie, - ziet ge 't niet?
Voelt gij 't niet in uw hart van vrouw en moeder?
Weet niet, wat de oogen nimmer zagen, - 't eerst
Nu zien,.... versteenende aanblik....

EVA

(begrijpend dat zij een lijk houdt)

Abel! Abel!

AD.
Abel slaat geen blik meer op u.... Geveld,
Gevallen,.... dood....

EVA
Abel!

AD.
Abel ligt dood....
Zijn hart, zijn polsen stil; de slapen blauw;
De oogleên verstijfd, gebroken de oogen, dof....
De mond verstild in bang vertrokken glimlach....
Dood!....

EVA
Wat is dood? Dood?

AD.

(steeds zachter)

Sterven, droomloos slapen,
Verglijden uit den tijd en ondergaan, -
Vergaan, - als stof verstuift voor de' adem van
Den wind en vliegt, geruchtloos.... Niet meer zijn,
Geweest zijn.... Slechts de erin'ring....

(snikkend)

God, mijn kind....

EVA

(plotseling beseffend)

Waar 's Cain?.... Wee....

AD.

(wild)

Wee, vloek uw kind, den moordnaar....

EVA
Moordnaar?

AD.
Vloek om den broedermoord uw ingewand.

EVA
O jammer! Oogen mijn, die staren op
Zoo gruwzaam schouwspel, derft uw licht! Sta stil,
Mijn hart, onmachtig met uw rijke gloeien,
Den nacht te zengen van 't verkilde lijf....

AD.

(dof)

God, de Engel! 't Uitgetogen zwaard versloeg hem.
Mijn schuld versloeg hem....

EVA
Adam, neen! Mijn schuld!....
Vloek Cain niet....

AD.
Den moordnaar dien ik teelde....

EVA
Vloek 't kind niet dat ik droeg.... O Cain!...

AD.

(gebroken)

Abel!...
Leeft zoo mijn straf gestadig in mij voort?

EVA
't Is Eva die ze draagt in de eigen lenden.

AD.
Bloed, alom bloed....

EVA
Liefde werd haat....

AD.
Moord, moordnaar!
Vaderschap, zoete weelde van mijn hart,
Vervloekt.... Moet ik mijn eigen kind vervloeken?

EVA
God, die mij spaart om schuldloozen te slaan:
Dees met Doods felle speer, - die feller met
De schand wier teeken branden blijft aan 't voorhoofd
Door de geslachten heen: waarom niet mijn
Bestaan genomen, 't schaamle zonder baat?

AD.
Arme, ongeluk'ge vrouw.

EVA

(tot Jehova)

Maar 't is uw straf.
Mij zwaarst te dragen, dat 'k dit leven voorts
Sleep tusschen rouw en haat, waar 'k liefde droomde
Dempt één die kloof, die de ouders scheidt van 't kind?

Doodskloof is niet zoo diep, als 't diep van haat
En afschuw tusschen 't ouderhart en de een,
Die bloed'ge hand aan 't leven sloeg des broeders.

AD.
Arme, arme ach....Broedermoordnaar....

EVA
Zoo taant ál
Mijn hoop.... God, Gij vergruizelt andermaal
Eden, - en 't Paradijs van nieuwe droomen,
De harmonie die schoonheid scheppen ging,
't Ligt al verbrijzeld.... De ouders vloeken 't kind,
En over 't doode weenend, wenscht hun hart
Den dood van 't andre, daar hem levend weten,
Nog feller grieft.... Ik, die met liefde dacht
Te bouwen nieuwe vreugd op 't oude puin!
Gij geeft mijn leven bittren haat, veel harder
Dan wroeging, kommer, nood, - Haat tot gezel....
Zoo dooft de laatste weerglans van geluk:
Hoop, de eenge ster.... O wanhoopsdroeve moord!
O nacht.... Blijft dat nu, God, Uw laatste woord?

(De brand van 't offer die tot nu toe het tooneel verlicht had, is geheel gedoofd. Adam draagt het lijk van Abel weg, en Eva volgt hem snikkend)

EINDE VAN HET EERSTE DEEL

(Wordt voortgezet)

Rooms Peil

DE historiese orde geeft vanzelf de gezichtspunten, om de ontwikkeling te beschouwen van de Nederlandse Katholieken, die achtereenvolgens k e r k e l i k en s t a a t k u n d i g , m a a t s c h a p p e l i k e n w e t e n s c h a p p e l i k georganiseerd, op grond van de meeste kerken met de grootste partij ook de sterkste bonden met het beste onderwijs verwachten, waardoor hun i s o l e m e n t geleidelik e x p a n s i e voorbereidt.

I

Dertig jaar geleden beschreef ‘De Gids’ eens onze torens in Amsterdam, nog gedurig vermeerderd. Hollands zuinige, alles behalve monumentale aard maakte wel de majesteit opvallend, waarmee de Roomschen hun katakomben hebben gewroken. Een halve eeuw na 't herstel van de hierarchie waren er al vijf honderd kerken gesticht, die de onroomse firma Holkema en Warendorf door een kenner als Jan Kalf liet documenteren en illustreren; en niemand schat de miljoenen besteed aan hun bouw en versiering, evenmin als de kosten tot onderhoud van de binnen een eeuw verdubbelde geesteliken. Zó vast ging de vooruitgang, dat midden onder de Aprilbeweging rustig in de hoofdstad het eerste mannekloosterna de hervorming werd ingericht.

Tegenover de opmerking, dat het Katholicisme ook staat of valt met zijn cultus, geldt het feit, dat het zich eeuwen armzalig moest behelpen en zich juist door een organies aanpassingsvermogen wist te handhaven. Aan zijn middeleeuwse gebouwen natuurlik gehecht, maar blijkbaar niet gebonden, vierde 't zijn mysteries even vroom in achterkamers - getuige 't Amsterdams museum ‘Onze Lieve Heer op Zolder’ - als in kathedralen. En al werd de Nieuwe Zijds-kapel of ‘Heilige Stede’ officieel ontwijd, zelfs eerst als stal, ja eindelik in 't volle licht van de openbaarheid liever afgebroken dan aan de paap verkocht, die paap hield bij verbod van processies zijn nachtelike omgang ter ere van 't Mirakel

ieder jaar met wijder deelneming vol, tot het voorbeeld van de stoere Volendammers ook de pelgrims van Gooi en Kennemerland of verder streken drong de Maartse buien voor deze belijdenis zonder uiterlike voldoening te komen doorstaan. Aan die volksdevotie danken we 't schilderij van Derkinderen, dat de oorspronkelike stoet langs Y en Amstel voorstelt over de straat, nog als de Heilige Weg vereerd, en dat door een gelukkig misverstand het Stedelik Museum opluistert, om dan ten slotte toch als een profetie van vrijer toekomst de Gemeente openlik in de traditie te betrekken.

Het verlies van zoveel poëzie bedreigde volstrekt de godsdienst niet. De eeuwenoude adelbrieven lagen verkalkt onder een puriteinse witkwast, het geloof werd van zijn intieme wortels in 't dageliks leven losgescheurd, de massa verleerde veel gebruiken van de liturgie, die immers bij bekrompen huisaltaren onmogelik viel uit te halen, maar intussen zag men zich geen kerk afnemen, of de parochie wijdde aan dezelfde Patroon desnoods een pakhuis tot nieuw heiligdom; en die trouw bleef in alle verhoudingen zo volmaakt gelijk, dat Haarlem, zonder onvruchtbaar te treuren over de verloren Sint Bavo, onlangs in 't modernste kwartier een andere heeft gebouwd, waarvan 't stadsplan alleen geen partij trok, terwijl de hele omgeving relief door zijn koepel krijgt. De eeuwige Kerk groeit aan geen stijl of vorm, hoe eerbiedwaardig ook, vast, gebruikt alle pracht en praal voor Gods verheerliking en onze stichting, maar kan er zelf veilig buiten, want ‘haar schoonheid is geheel van binnen’, bad Vondel zalig de bijbel na. Als nuchter Hollander bleef men hier het leger stellen boven de vlag; het spreekwoord van kap en monnik, vroeger een ketters wapen, leverde nu de troost, dat men ook zonder kap wel monniken had, vóór ons land, waar kloosterlingen zich nog zelden in 't habijt vertonen, de verbannen paters van 't buitenland opnam.

Nauweliks is Amsterdam de Angelus gewend, wat niemand ooit vooropstelde, omdat het gebed onder 't volk toch niet

op klokslag gaat zonder klop van 't geweten. Men onderscheidde 't wezen scherp van bijzaken, die later vanzelf zouden volgen en dan zonder te overwoekeren; alleen op zo'n degelike ondergrond van godsdienstig leven kon de Revolutie, die de Kerk in Frankrijk omversloeg, haar bij ons verheffen. Nù vertoont menige oudgotiese tempel deze tegenstrijdigheid, dat de hervorming, die een onzichtbare Kerk met geestelike middelen aankondigde, zich bij voorkeur in zo'n monument nestelde, ofschoon de ruimte, nog afgescheiden van zijn bestemming, enkel te vullen is door Roomsen, die buiten dit estheties of, als men wil, zinnelik milieu lang hadden moeten vergaan.

Het geheim voor dit behoud van arbeidsvermogen met die verrassende krachtsopenbaringen ligt eenvoudig verzekerd in de praktiese zielzorg en soliede godsvrucht. Inwendig is er gewerkt en gebeden, wat schijnbaar katholieke landen verwaarloosden voor het ophemelen van hun verdiensten binnen de Kerk. Hier hebben de priesters nooit met een trouw troepje hun winterkwartieren in de sacristie opgeslagen en de banier opgerold, zoals een Amerikaans aartsbisschop aan Zuid-Europa verweet. Hun kracht bleef het huisbezoek, zo nodig bij ons huiselik volk, waardoor de herder zijn schapen leert kennen en 't verenigingsleven lid voor lid opbouwt. Een bedreigde kudde dringt zich trouwens vanzelf om hem heen; de persoonlike toewijding en samenwerking was geoefend tijdens de verdrukking, toen de gelovigen stuk voor stuk de benodigdheden voor de Mis meebrachten en eigenhandig een primitief altaar improviseerden. Nog houdt de pastorie een zaal voor het gemeenschappelik ontbijt als een oudchristelike agape na vanzelfsprekende familiecommunies bij uitvaarten; in Gods Huis, door eigen bijdragen onderhouden, voelen de gelovigen zich aaneengesloten op hun vaste plaatsen thuis; zieken en doden worden vertrouwelik in ieders gebed aanbevolen, want de hele parochie vormt een soort familie met vrijwilligers voor elke taak. En zo bewaart het Hollands

Katholicisme zijn eigen karakter, dat littekens uit de vervolging overhoudt, zonder de oorspronkelike trekken te verliezen.

II

De veelgeprezen vrijheid van Holland beschermde Hugenoten in plaats van eigen Roomsen, dus even vrijzinnig als Engeland, dat zijn vrijheid ten koste van Ierland uitvierde. Nederland had ook een Ierland in de Generaliteitslanden en min of meer in heel de Roomse bevolking, waarvan 't de kerk in 't hart van de hoofdstad, midden op het besloten Begijnhof nog wel, met goedkope vrijgevigheid aan een wildvreemde secte gaf. 't Is een gewaagde logica, wanneer partijen, die door stad of land op de heiligste rechten van Katholieken beslag lieten leggen, ons verwijten p o l i t i e k te mengen met godsdienst. Bovendien zijn de onmondige Roomsen, geabsorbeerd door het kerkelik leven, dat ze vóór alles hadden boven water te houden, de makste onderdanen geweest, die hoogstens verlegen enkele grieven fluisterden of stamelden, zoals de keer toen Thorbecke met cijfers werd voorgerekend, wat vandaag in geregelde vervolgen moet herhaald worden, dat ⅖ van ons volk maar 2/15 van de ambten kreeg. En zomin Engeland nog een staatkundige partij van Katholieken kent, hebben ze hier eraan gedacht, eer hun 't vuur aan de schenen gelegd werd. Wel waren ze in geen andere partij bepaald opgegaan en zijn ze naar Schaepmans verklaring nooit liberaal geweest en nooit conservatief geworden, tot de brandende schoolstrijd ze afzonderlik organiseerde en pas een twintig jaar later consolideerde door een eigen program zwart op wit, dat weer de laatste jaren eerst op een positief actieplan begon te lijken.

Het heeft er alles van, dat de geloofsgenoten in de geest van de Kerk, die zich met geen partij vereenzelvigt, zo laat mogelik een staatkundige eenheid zochten te vormen, terwijl hun meester merkwaardig genoeg de man was met de ruimste

waardering voor andere richtingen, waarmee hij liefst vriendschappelik samenwerkte: de royale, loyale Schaepman, misschien de meest geziene Nederlander van zijn tijd, zoals Kuyper de meest gehoonde. Niemand kan Hollandser zijn dan hij en Roomser tegelijk in de trant van Vondel, die te lang streefde naar vrede in zijn leven om geen harmonie te vinden tussen Vaderland en Moederkerk, waarvan de pijnlike strijd ons altijd verscheurt als kinderen van gescheiden ouders. Schaepmans figuur dekt grotendeels de geschiedenis van wat de Nederlandse Katholieken met niet te veel aanmatiging na de leren noemen hun emancipatie.

Tot slot en, we mogen wel zeggen, tot leerzaam besluit van 't gedenkboek ‘Het Katholiek Nederland’ getuigde Kolkman bij de herinnering aan zijn vriend, hoe er in de dagen van grondwetsherziening, leerplicht en persoonlike dienstplicht - het laatste helaas een treurspel met meer bedrijven - zóveel is gebeurd, dat een beschrijving naar waarheid hem de gal zou doen overlopen. Waarschijnlik zal zijn trouwe correspondentie met Schaepman daar ooit het nodige van vertonen, maar één publiek en actueel feit dient al vast onthouden. Om het te waarderen moet men zich herinneren, hoe 't Episcopaat, dat met zijn Onderwijs-mandement eigenlik de stoot tot politieke organisatie gaf, zoals wederkerig leken 't herstel van de hierarchie hadden voorbereid, in ons land een vrijheid heeft als nauweliks een macht op aarde, los van alle privileges of tradities, die buitenlandse bisschoppen aan regering of academie, adel of kapittel binden. Hier bestaat geen histories gegrond tegenwicht, hier begon de hierarchie onder een aartsbisschop met twee bisdommen samen, een geboren heerser in de hoge blik, waarmee die Napoleonskop van zijn portret iemand even opzij aankijkt; hier vertoonde zich een voorlopig overwicht van 't Haarlems bisdom, dat met dubbel Holland meer Katholieken omvat dan 't in tweeën verdeelde Brabant, ook alle grote steden telt - immers niet eens de hoofdstad hoort onder 't aartsdiocees - en zo de voornaamste helft

van de twintig Roomse dagbladen levert, waarmee de bevoorrechte stelling van de zeeprovincies werd bevestigd, vooral zolang het Zuiden nog onzelfstandig was. Bedenkt men tenslotte, hoe juist in Haarlem Schaepman 't spreken werd verboden en zijn bestrijding zelfs als hoogste verdienste gold, dan begrijpt men beter, waarom deze leider alléén stond bij de verdediging van verschillende wetsontwerpen, de vooruitstrevende priester tegenover leken, die eindelik bij monde van Kolkman bekennen, dat het donkere dagen waren in hun parlementaire leven, toen ze hem niet volgden. Wat nu actueel is aan dit histories geval? Niets anders dan dat een kieswet-Tak, nog gezwegen van Bergansius' legerwet onder Rechts, nooit hoefde te vallen, had de minister maar het oor van de Paus, dat een Bismarck op zijn tijd zo goed kon vinden, bereikt, om er enkel een paarse bef te suggereren voor borstversiering niet zozeer als voor borstwering van de verlaten Schaepman, die 't aan zijn Leo dubbel en dwars verdiende en 't later met zijn recht op de mijter treffend vergolden kreeg. Dus een Nederlands gezant bij 't Vatikaan zou heel wat teleurstelling bespaard hebben aan.... de liberalen.

Op hun beurt bewezen de Katholieken ook telkens door miskenning van hun eigenbelang, dat de geschiedenis geen mechaniese constructie van partijprograms betekent. De herleving van onze staatkundige invloed gebeurde door middelen, alles behalve daarvoor bestemd: na de Revolutie, waarvan elke minderheid profiteerde, vooral de leerplicht, die tot uiterste krachtsinspanning drong met de schoolinspectie, nog groter weldaad dan de rijksubsidie, en ten slotte 't meest de geleidelike uitbreiding van 't kiesrecht. Willen onze tegenstanders de tegemoetkoming ver genoeg drijven om ons ook nog vrouwekiesrecht op te dringen, dan is misschien binnenkort de naam liberaal een anachronisme. Zulke paradoxen, waaraan de werkelikheid eenmaal rijker is dan de verbeelding, mogen sommigen, die in de politiek uitsluitend belangen aan 't werk zien, troosten met

de blinde beginseltrouw aan weerskanten en anderen, die te veel kleinmenseliks vinden in de staatkunde, met de wonderbare leiding van boven stichten.

Op een Duitse Katholiekedag heeft eens geklonken ‘Hollandia docet’ in verband met een politiek verschijnsel, dat alle landen, waar rechtzinnige Protestanten zich moeilik staande houden, moesten navolgen: de coalitie, het z.g. monsterverbond naar de term van velen, die zich op historiese verhoudingen blindstaren, zonder zich anders persoonlik aan 't verleden verplicht te voelen. Verdient de broederschap van Christusaanbidders die naam monsterverbond, onze taal laat die ook verstaan als een verbond tegen 't monster, tegen zó'n monsterachtige goddeloosheid, dat er zelfs de scheiding, ik zeg niet het onderscheid, bij wegvalt van Katholiek en Protestant, waardoor onze voorouders tot oorlogen werden gedreven, die men eeuwig betreuren mag, maar tenminste moet waarderen als een bewijs van ernst boven de moderne onverschilligheid. Al in de eeuw van Dort drong de vrijdenkerij tot toenadering van geesten als Grotius en Petavius, Leibnitz en Bossuet; maar in plaats van ireniese idealen van geloofseenheid hebben Schaepman en Kuyper, baanbrekers voor alle Germaanse volken, de strijdbare realiteit van politieke vereniging gezocht. Het valt Protestanten lichter tegen Rome's rots aan te leunen, sinds ze niet alleen verdeeld en verzwakt, maar ook veel vooroordelen ontgroeid en geleidelik tot opvattingen van de Moederkerk teruggekeerd zijn, met name grotendeels de besluiten van Dort verloochenen. Nu 't vóór of tegen de Godmens gaat, bedaren de twisten van de hervorming, want het wachtwoord is niet: meer of of minder, maar: ja of neen.

Dezelfde kwestie van 't onderwijs, die de Katholieke staatspartij verwekte, heeft de coalitie bewerkt. Nauwelijks is de rijksubsidie aan de biezondere scholen vijf en twintig jaar oud, en komt daar meteen niet de gelijkstelling in zicht? Vrij staat de illusie van de concentratie, met de oplossing van dit centraal vraagstuk het levensdoel aan de coalitie

zelf te benemen; want niemand verwacht van een verbond in binnen- of buitenlandse staatkunde meer dan tijdelike waarde. Alleen wordt het positief werkprogram van de Christenpartijen vooral op sociaal gebied eerder groter dan kleiner en laat een andere partijgroepering zich na zoveel mislukte pogingen nog uiterst onwaarschijnlik aanzien. Het merkwaardigste van de coalitie blijft intussen de houding van de Katholieken met hun tucht en met hun offers, zodat voor verschillende districten schijnt te gelden, dat zij de kiezers leveren en de bondgenoten de kandidaat. Onze rol bleek voorlopig meer de ondankbare, maar onmisbare van de rem aan de machine, terwijl de mannen broeders de motor dreven. Zolang de papehaat voortleeft als tering in ons land, is deze tweede plaats wel aangewezen; ‘wie gelooft, die haast niet’, zegt de Profeet; zelfbeheersing sluit geen zelfbewustzijn uit, integendeel kost het dikwels meer kracht om kracht te sparen dan te tonen. Met de duindistel ‘zeemanstrouw’ is de onwrikbare overtuiging van de Roomsen miskend als een onkruid en toch even nodig tot behoud van 't verstuivende land. De wereld neemt bij gelegenheden als de spoorstaking in 1903 stilzwijgend onze diensten tegenover de revolutie aan, om ons morgen weer te vergeten en te verachten of zelfs de vrijzinnigheid te roemen, waarmee men ons bestaan verdraagt.

III

Het pleit voor 't inzicht van antipapisten, dat ze als brandpunten van s o c i a a l l e v e n de kloosters bestrijden, bij de laatste verkiezingen nog opzettelik in kaart gebracht, al verbiedt het beginsel van tegenspraak eigenlik, ze om de beurt als afzetters en als geldschieters van de gelovigen voor te stellen. Wij Katholieken ondervinden eenvoudig, dat onze stoffelike gaven aan allerlei stichtingen door onschatbaar geestelike weldaden worden beloond. Nu 't ouwerwets wordt om ons achterlik te noemen, nu men ons vreest en zelfs

overschat, biezonder onze rijkdom, zo dikwels een gebouw het kruis in de lucht vertoont, vergeten onze tegenstanders één element, n.l. dat offervaardigheid zich zelf voedt, dat vasten weer aalmoezen mogelik maakt, dat de eenvoudigsten ook het meest bezuinigen voor de gemeenschap. Wie de Godshuizen telt, mag meteen de kostbare duiveltempels rekenen, door een onkerkse wereld onderhouden in de vorm van allerlei vermakelikheden. En naast onze monumenten van de devotie staan die van de charitas even indrukwekkend. Protestanten zijn altijd verbaasd en dikwels jaloers, hoe in onze kerken, die ons als tabernakel toch oneindig heiliger zijn dan hun kille hallen, vanaf de preekstoel de bontste maatschappelike werken, drankweer, patronaat, kookschool worden aanbevolen en hoe tegenover het altaar zelfs de Westwand, waarop het Laatste Oordeel ons rekenschap van handel en wandel aankondigt, zonder de minste profanatie is behangen met biljetten voor meisjesbescherming, bibliotheken of vergaderingen. Maar is een wezenlik deel van de Mis niet vanouds de offerande, waarbij de gaven voor hemel en aarde samen worden gewijd, en wordt het werkelik gemeenteleven, waarvan de hervormers zo hoog opgaven, niet gevormd aan de communiebank?

In dit opzicht staan wij er anders bedenkelik voor, dat we sinds 60 jaar met ruim 3% verminderen, gelukkig alles behalve door geboortebeperking, want de statistieken geven ons het hoogste cijfer, maar eerstens door overmatige kindersterfte in 't hygiënies te lang verwaarloosde Zuiden, tweedens door 5% minder huweliken - deels onder invloed van de 20.000 geesteliken, broeders en nonnen, deels van onevenredige armoe, met name op het platteland, ook weer een gevolg van politieke verdrukking -; derdens door afval naar aanleiding van gemengde huweliken, die in Amsterdam helaas meer bedragen dan de zuiver katholieke. Het celibaat, de enige principiële en constante factor, is in plaats van een gevaarlik verschijnsel eerder het bewijs van kuise kracht tegenover de laffe genotzucht van 't Nieuwmalthusianisme,

waaraan andersdenkenden in menige streek moeten ondergaan als een geslacht van zelfmoordenaars. Zoals het vooroordeel, dat een biechtvader tussen man en vrouw in staat, verdwijnt voor het feit, dat de huweliken zich juist dreigen te ontbinden, wanneer ze door geen priester zijn bezegeld, zo verzekert de maagdelikheid als bij de Moedermaagd persoonlik de vruchtbaarheid van een volk. Voorziet Noord-Holland al geen Roomse meerderheid?

Nog minder dan de uitbreiding loopt de samenhang van de Katholieken gevaar, want de kerkelike eenheid waarborgt de maatschappelike. Huisgenoten mogen onderling veel aanleiding vinden tot wrijving, tenslotte blijven ze familieziek; de Roomse band verdraagt de sterkste spanning, een teken van groei, zonder breken. De R.K. Volksbond nam het initiatief tot het stichten van een gedenksteen in 't huis van Thijm, de aartsaristocraat, die voor deze arbeidersorganisatie 't insigne had ontworpen als een ouder broer. Een socialist zei me eens benieuwd te zijn, hoe lang de geestelike adviseurs in 't industrieële Brabant nog tegen hun werkliedeverenigingen òp zouden kunnen; maar het antwoord is afdoend en geruststellend: zolang ze met heel het volk meeleven en de werkgevers naast de werklui weten te organiseren. Buitenstaanders kunnen namens een eenzijdige vrijheid goedkoop onze adviseurs naar de obligate term voor ‘volksverdommers’ uitmaken, zonder in hun partijbelang oog te hebben voor het maatschappelik evenwicht, dat priesters als gewijde vredestichters geroepen zijn te handhaven. De leiders in Brabant zijn hoegenaamd geen moderne verwikkeling of ontwikkeling angstig uit de weg gegaan, ook daar woelt en botst het desnoods, maar het Evangelie houdt er tenslotte genoeg vat op allen, dat het academies program van de vrijzinnig-democraten, immers een leger van louter officieren, die de klassestrijd kunstmatig willen ‘temperen’, louter theorie lijkt bij de daad van een R.K. Patroonsbond, vrijwillig besloten tot ‘het voorkomen van werkstakingen en uitsluitingen door het aanvaarden

der verplichte scheidsrechterlike uitspraak bij alle arbeidsgeschillen'. De erkende arbeidersleider Henri Hermans, gewezen letterzetter en redacteur van 'Het Katholieke Volk', wel een volbloed democraat, deed me smullend het verhaal, hoe de Norbertijnen - van dezelfde orde, die Friesland ontgon en nu de nieuwste taak aanvaardt - in de abdij Heeswijk meermalen de redactie van elkaars vakbladen waarnamen: de boerekoning Van den Elsen voor de middenstands-kampioen Nouwens of voor beiden weer de fabriekantevriend Van Aken, hoever hun belangen ook uiteenliepen. En wie de geweldige omzet van de Zuidelike leenbanken kent, zal ook wel laten te beweren, dat een van de partijen in 't biezonder lijdt onder deze ruime blik, waartoe alleen de universele Kerk de geesten en.... zielen vormt. Het volk constateert, dat de priesters na de burgergezinnen, waaronder de trouwste kerkgangers vallen, ook de arbeidersverenigingen verzorgen; en zo gaat de pastoraal nu de ambtenaarskringen, het jongste milieu, doordringen, zodat de assimilatie sociaal niet minder vlot blijkt dan kerkelik. De winkelier, lang het verstokte Jan Salie-type, begint zelf sociaal - een woord als een rooie lap - te doen, wat hij als Katholiek eigenlik van huis uit was; en het voorbeeld gaf de herder, die, 'alles voor allen', de verschillende standen naar hetzelfde bovenaardse doel wees met de oneindigheid van natuurlike middelen, waarmee de vader jaloerse kinderen aan één hart verzamelt.

Kapelaan Roes was een verwoed verzamelaar van geestelike liederen, toen hij geplaatst werd op een dorp in de zandstreek, waar hij de arme boeren eindelik overtuigde, dat er uit hun grond meer te halen viel; vroeger even weinig op de hoogte van landbouw als een ander, schreef hij binnen een paar jaar zijn handboek voor kunstbemesting, door bonte advertenties zó goedkoop en door nog bonter spreuken zó pakkend, dat hij er duizenden plaatste tot op de steile Veluwe. Nu spreekt het wel vanzelf, dat een herlevend volk zijn krachten voor alles tegelijk gebruiken moet, maar die

vertonen er dan ook de liefde voor en de energie. Gaat de Katholiek in zijn eigen sfeer op, die sfeer omvat de wereld, omdat hij centraal leeft. De musicus Van Schaik, achtereenvolgens secretaris van 't aartsbisdom, dorpspastoor en seminariepresident, dus een kunstenaar, die bureaucraat, zielzorger en pedagoog kon zijn en ieder ding met hart en ziel, was de trouwe vriend van de historicus Gisbert Brom, eerst stadskapelaan, dan archiefambtenaar, verder dagbladredacteur en eindelik weer geschiedvorser; en samen waren ze geestverwant van de socioloog Ariëns, die voor Rooms Twente en, God weet, Rooms Nederland een uitweg baande door de rooie zee en, zo gauw zijn georganiseerden voor de keus werden gesteld van ontslag uit hun fabriek of uit hun bond, zelf een fabriek stichtte, waarvoor hij 't geld behalve uit zijn eigen zak natuurlik alleen van kapitalisten los kon krijgen, om dan als handelsreiziger zelf overal zijn stalen aan te bieden, later zijn geloofsgenoten - met hun histories verklaarbare overvloed van drankhandelaars - antialcoholies wist op te voeden, tegelijk bij zoveel harde strijd nog fijne takt bewaarde tot voorbereiding van de vrouwenorganisatie in zijn Mariabond.

De laatste periode was immers vol initiatief en, al treden de leken hoe langer hoe bewuster naar voren, trouw hebben geesteliken zich als voorgangers of minstens voorstanders van de sociale actie betuigd. Meestal leden van de middenstand, dus vanzelf verzoenend tussen de uitersten, treden ze uit hun natuurlike klas in een zelfstandige, onaantastbare kring, die alleen voor oningewijden een kaste lijkt, maar - dank de verheven wijding en 't bevrijdend celibaat meteen - eerder een wijde atmosfeer vormt voor de vrijste beweging. Vandaar die harmonie bij alle veelzijdigheid, waarvan ik het sprekend model bij voorkeur kies uit het versmade Zuiden, dat, terwijl de politieke beweging in 't Westen begon en de sociale in 't Oosten, tegenwoordig de leiding gaat delen. Niet langer wordt Katholiek Nederland spottend vereenzelvigd met Brabant en Limburg, alleen minderwaardig,

zolang men 't niet méér waarderen kon. Van hun kant voelden de Generaliteitslanden voor de natie matig belangstelling, toen ze, stelselmatig uitgesloten als exlex, daar matig belang bij hadden. De heren in Den Haag, waarvoor de Maas eerst bij Rotterdam begon, noemden hun korenmaat van staatkundige ongerechtigheid nog brutaal kerkelike domper, maar sinds de donkere provincies van zich kunnen afspreken, blijkt zowel hun onderscheid als hun verband met de rest, waarop ze dageliks meer invloed krijgen. Het weerstandsvermogen, dat er tegen de druk het geloof handhaafde, waarborgt een onweerstaanbare wilskracht naar buiten, waar 't Zuiden mag meedoen of zelfs moet voordoen. Want providentieel valt met de politieke mondigheid van 't gewest de economiese ontginning samen, die Limburg maakt tot een toekomstland. Een man van de Voorzienigheid is Poels, lichamelik en geestelik een krachtmens voor nog nieuwer wereld dan de Katholieke Universiteit van Washington, waar hij professor in exegese was, nu hij 't maatschappelik leven in 't mijndistrict beheerst en even makkelik debatteert met socialisten als hij vroeger met Bolland polemiseerde. Zijn onderneming van arbeiderswoningen in 't groot betekent een heldedaad: met de bouwvereniging ‘Ons Limburg’ stichtte deze joviale priester tegelijk de grondmaatschappij ‘Tijdig’, waarvoor hij in een week of wat het half miljoen bijeen had, om te voorkomen - en in die combinatie zit het geniale - dat de prijs voor de terreinen wordt opgedreven en dus alles in één hand te houden. Door hele wijken vol gezonde, mooie huizen wordt het socialisme, dat van grieven leeft, afgeweerd van de provincie als de noordewind van een veranda. Limburg voor Christus! blijft bij de omwenteling van 't landbouwterrein tot een industriegebied het vaste refrein van ons oudste gewest; en daarom toonde 't ‘Nut’, dat in 't eerste Volksliederboek zoveel middeleeuwse zangen opnam, een klaar begrip van onze tijdsgeschiedenis met de plaatsing van Marie Koenen's ‘Limburg's mannen, Christus' vazallen’ in de nieuwe band.

IV

Anders, maar niet minder dan ‘Neerlandia Catholica’, het pronkwerk 1887 bij Leo's feest aangeboden, bewijst nu ‘Het Katholiek Nederland’ vol nuttige, nuchtere gegevens door de leiders van verschillende organisaties zelf, dat de hele ontwikkeling zo goed als geen schitterende kant gehad heeft, wat tenminste 't gevaar van zelfverblinding keerde. Al geldt hard werken nog boven mooi preken, onderhand begint de wanverhouding tussen de politieke macht en de zwakke c u l t u u r te hinderen, ofschoon 't feit, dat zo weinig koppen al zoveel invloed uitoefenden, genoeg belooft. De negentiende eeuw telde drie honderd Roomse tijdschriften, maar.... Zelfs de historiestudie, waarvoor de Katholiek door zijn overlevering een aangeboren neiging voelt, toont vergeleken bij onze veelzijdige actie een bedenkelik tekort en in die vergelijking meteen de reden, inzover geen geschiedenis schrijven kan, wie bezet is met geschiedenis maken. Zo raakten vreemden beter thuis in de middeleeuwen dan de erfgenamen, wat geen wonder is, nadat de goederen van de Egmonder abdij - met bibliotheek en al een slachtoffer van de watergeuzen - weggegeven waren aan 's Lands Hogeschool, feitelik om de papen dom te houden. Eindelik sluit Leiden ze blijkens het nieuwe Biografies Woordenboek niet meer van hun eigen terrein uit, als toen de dilettant Allard Pierson in een standaardwerk het Katholicisme te behandelen kreeg op de hoogte van de wetenschap, d.w.z. de Duitsers nàgeschreven en dus verouderd.

Nog kennen Roomsen nauweliks een academiese stand, terwijl de liberalen door hun erfelike posten een stamboom van geleerden konden kweken; maar wij bezitten een kostbare reserve in 't gezonde volk vol frisse krachten, die alleen de gelegenheid afwachten om uit te komen: ontelbare gezinnen van even gave als brave boeren en burgers met gespaarde hersenenergie. Waar allerlei families hun uitgeputte kinderen op een oude naam zien teren, staat ons

vers geslacht kant en klaar voor de verantwoording van ‘'t denkend deel der natie’, verzekerd dat het Roomse ras nog vruchtbaarder blijkt aan vorsers en schrijvers dan aan muziekale leiders, tot het intellectueel monopolie van liberalen, die enkel betrekkelik tegen ‘protectie’ zijn, bankroet slaat. Wanneer de grenzen van 't nepotisme in de professorewereld eens opengaan en de kerkse helft van 't volk niet meer van de hogeschool wordt geweerd, is meteen een verruimende, vernieuwende kracht gewonnen voor de vaderlandse beschaving.

Liet de ingewikkelde geschiedenis toe, de opkomst van de Roomse cultuur te herleiden tot één persoon, dan zou 't Thijm wezen, door Potgieter en Huet eerbiedig begroet. Zijn beginselvastheid, uitgedrukt in de liturgiese leus van ‘de heilige linie’ als titel van zijn getuigend boek, blijkt tenslotte moderner dan 't eclecticisme van zijn geniale zoon, zolang een gedachte de vorm overleeft. Met zijn uitersten, waardoor de ridderlike romanticus zijn huisgenoten van 't geloof een dubbele zorg op het lijf joeg, van de éne kant de vijand tergen, van de andere kant zich zelf bloot te geven, vervreemdde die kunstenaar de massa en bepaald veel geesteliken van zich, maar Alberdingk Thijm blijft, zo al niet het type, toch een model van de Hollandse Katholiek.

De wansmaak in zoveel kerken is een ontaarding, toch met dat al een uiting van estheties vermogen of tenminste verlangen, dat vanzelf uit de eredienst opkomt als zang en wierook. Vandaar is 't enig terrein, waar we aanspraak op een soort hegemonie mochten hebben, de kunst. Algemeen erkend is de invloed van een driemanschap, genoeg als paaps gevreesd: de literator Thijm, de bouwmeester Cuypers en de referendaris De Stuers, waarbuiten 't kunstbegrip en de architectuur in ons land nog barbaars zouden zijn. Het neutrale gedenkboek ‘Het levenswerk van Jhr. Mr. Victor de Stuers’ illustreert als geroepen dit deel van 't onderwerp. Want nog lijdt Holland op z'n smalst - dit brandmerk was de titel van De Stuers' klassiek jeugdartikel -, nog lijdt ons vandalevolk onder de beeldstorm, die met allerlei kunst ook zoveel

smaak voorgoed vernielde. Zonder de bezieling van de liturgie, zonder zijn Maastrichtse opvoeding lijkt de kruistocht van De Stuers voor de schoonheid ondenkbaar; zijn potentie blijft zuidelik, laat zijn kritiek dan in 't Noorden zijn gevormd. Dat geldt nog sterker voor Cuypers, die in zijn vaderstad Roermond zijn eerste werk leverde en, al is 't door actie èn reactie, algemeen school heeft gemaakt, eer hij als een aartsvader in de architectuur werd gehuldigd op wereldcongressen. Denk een ogenblik de oude Cuypers, ook onder geloofsgenoten veel gekritiseerd, wèg en in zijn gevolg verdwijnen alle artiesten tot zijn sterkste tegenstanders toe. ‘Rembrandt als Erzieher’, de leus van dat wonderlik boek is overbekend, maar heeft ons driemanschap geen recht op die naam van volksopvoeder? Ik kan me weer geen kunstwereld mogelik voorstellen zonder de zegen van Vader Thijm, de vormer van 't gevoel en, wat meer zegt, van de smaak voor het mooie in al zijn openbaringen, de eerste begaafde en beschaafde Nederlander, die 't toneel oriënteerde, zoals hij 't de kerken deed. De leider van 't oudste toneelblad droeg biezonder tot het vertonen van Vondel, op Roomse kostscholen trouw gevierd, in de Amsterdamse schouwburg bij en zijn volgelingen helpen tegenwoordig Vondel, indertijd om zijn geloof van de planken gebannen, triomferen. Mag Blok verklaren, dat Vondels bekering ‘wezenlik afbreuk deed aan zijn populariteit, aan zijn invloed op zijn volk’, dan betekent ook Vondels eerherstel een beter waardering voor zijn Kerk, ‘de oude burgerij’, zoals de dichter trots op dat eerstgeboorterecht getuigde.

Het klaarst spreekt de invloed van de Kerk op de muziek, haar onafscheidelik orgaan, waarvan de wereldse opera nog profiteerde. Immers niet alleen zangers als Urlus, de werkman op een kerkkoor ontdekt, om van Van Rooy en Tijssen met zoveel anderen uit ontwikkelder kringen te zwijgen, maar ook componisten en dirigenten, en wel de allerbesten, een Diepenbrock, een Mengelberg hebben hun roeping gewonnen uit de Mis. Natuurlik is de schilderkunst, niet

essentieel voor de liturgie en eerst bij meer vrede en weelde in de kerken ontwikkeld, daarbuiten opgebloeid, al sluit onze sociale tijd met zijn decoratief beginsel zich geleidelik bij de pedagogie van Moederkerk aan, die van ouds muurvlakken doelmatig te vullen had. Zoals Derkinderen daar zijn eerste monumentale opdracht kreeg, voelde Toorop zich er later zó spontaan door bezield tot zelf bezinning, dat geen kenner van deze modernste onder de modernen, niet voor niets erevoorzitter van hun Kring, betwist, hoe de symboliek van onze spirituele meester bij de kerkelike traditie klaarder en dieper samen is geworden.

V

Daar blijft voor andersdenkenden nog het raadsel van 't i s o l e m e n t , de steile keerzij van onze defensieve stelling, zoals die van de overkant wordt waargenomen. Eeuwen lang van alles uitgesloten, dus op ons zelf aangewezen, vonden we telkens nieuwe aanleiding tot verschansing over de hele linie. In plaats van 't wantrouwen bij de tegenpartij te ontwapenen door tegemoetkoming, beantwoordden we 't met eenkennigheid; we woonden niet alleen in een eigen huis, maar deden alle vensters met luiken dicht, zodat de straat onwillekeurig dacht aan een sterfhuis, waarvan geen kracht meer uitgaat. Wie ons nooit hoorde, kon moeilik geloven aan een wezenlik element in 't nationale leven; en de onkunde over ons komt dan ook grotendeels hieruit voort, dat we ons zo lastig láten kennen. Onze kinderen gaan naar afzonderlike scholen, dikwels kostscholen, die alle verkeer afsnijden; geesteliken blijven levenslang buiten aanraking met onroomsen en staan door hun kleding, hun celibaat, hun solidariteit, hun Latijn als vreemdelingen in de wereld: allen verenigen we ons apart, hebben eigen bladen, eigen uitgevers, eigen boekhandelaars zonder veel invloed op het grote publiek; en nemen we bij uitzondering deel aan een algemene beweging, dan houden we ons nog teruggetrokken, wat noodlottig de indruk

wekt, of we ons aan 't algemeen belang, ja aan 't vaderland bitter weinig gelegen laten liggen, waar zelfs onze doden in hun laatste rust onverzoenlik verwijderd blijven van andere doden.

Zijn dit niet ongeveer de grieven? Wat de samenleving alleen van die Roomsen merkt, heet immers behalve ondoorgrondelike nonnekappen en pastoriehorren, behalve dreigende gestichten en tartende torens, plotseling een politieverbod tegen een toneelvertoning of zo, de burgemeester zijdelings ingegeven? En bijna nooit ondervindt men wat van ons bestaan dan negatief door weigeringen, protesten, klachten, allemaal zwaargeladen van vrome verontwaardiging, waarvan men de draagkracht onmogelik onderscheidt?

Liever dan te meten, inhoever zulke bezwaren overdreven zijn of vooringenomen, zoek ik naar een verklaring van de gronden, waarop die voorzichtige houding berust. Door ons elke kans op openbaar werken af te snijden, drukte men onze energie, zodat ons leven zich samentrok in de benauwde binnenkamer, waar we meer kaarten hanteerden dan boeken, met onvruchtbaarheid geslagen bij gemis aan vrijheid, maar ook aan moed. Want de druk werkte nog in onze kromme rug na, toen we lang ruimte van beweging hadden. Eerst wanneer het geweldig drankkapitaal in de boekhandel wordt gestoken, heeft Katholiek Nederland zijn late bloei met de rijpe vrucht van *inwendige* emancipatie bekroond. We leefden teruggetrokken van de buren, zonder iemand kwaad te doen, vleiden we ons, toen kritiek en statistiek ineens opschrikten; dan ook zonder openlik goed te doen, juist omdat we van de straat afbleven. Hoeveel opheldering brengt de gemoedelike samenwerking onder de mobilisatie, nu priesters met officiële tegemoetkoming worden ontvangen op plaatsen zonder altaar en beide partijen elkaar eenvoudig meevallen! De schuwheid is zeker histories verklaarbaar, maar hoort tot de meer dan volmaakt verleden tijd. De vreedzame en heilzame betrekkingen van de Paus met allerlei mogendheden leren pastoors met plaatselike autoriteiten

een gunstige verstandhouding vinden, al was 't maar met het oog op onvermijdelik gemengde comités tot algemeen welzijn.

Voor een minder strakke scheiding pleiten niet uitsluitend redenen van opportuniteit. Voile kerken maken zelfgenoegzaam en laten de dwalende menigte daarbuiten vergeten, waaraan de Meester het geloof wil verkondigd hebben van de daken. Ons zelf blijven midden onder anderen, ons desnoods in de branding dringen tot hun redding en niet eeuwig in stille afwachting samenhurken tegen soms denkbeeldige gevaren, zo'n buitenmissie vergen de parabels van 't Evangelie. ‘Laat uw licht zo schijnen voor de mensen, dat ze uw goede werken zien en uw Vader verheerliken, die in de hemel is’. De Kerk is niet zozeer een gesloten ark als wel een schip met plaats aan alle kanten om drenkelingen op te nemen. ‘Vaar naar het diepe’, zegt de Heer aan Petrus, die als stuurman elke ruimtevrees verleren moet en Hem een keer tegemoet springt in 't water.

De toepassing ligt voor de hand. Voorlopig stuurt alleen de Katholieke Wetenschappelike Vereeniging nog verslagen aan een persbureau, terwijl de neutrale bladen zelf zo goed als uitsluitend door de Violier en lustrerende Studentenverenigingen worden uitgenodigd. Waarom houden we de wereld, waarvan we zoveel miskenning en doodzwijgen betreuren, niet beter op de hoogte? Er zit in 't refrein ‘catholica non leguntur’, ik zeg volstrekt niet wat ongegronds, nu 't feit zich telkens herhaalt,[1)] maar wat ongerechtvaardigds, als wij zelf het publiek geen kans geven zich in onze familietaal in te wijden, zich voor onze eigenaardigheden te interesseren, ons streven mee te leven, zoals iedereen dat met de congressen en de hele beweging van socialisten kan. Uiteraard zal de maagdelike Kerk zich nooit zo vrij aanbieden als een brutale partij, ofschoon 't woord propaganda Rooms eigendom blijft;

1) Toen b.v. onlangs een predikant promoveerde op een katholiek onderwerp en er in zijn degelike dissertatie niet eens het standaardwerk over bleek te kennen, verontschuldigde zijn promotor zich hiermee, dat hem ook nooit Roomse boeken ter inzage werden gestuurd.

haar schatten van genade zijn altijd de diepste geheimen en hoogste wonderen; toch is de Kerk tegelijk als moeder ‘blij met veel kinderen’ naar de psalm en weet haar waardigheid in haar vruchtbaarheid te tonen.

Hiermee geloof ik de beschouwing van de overzij onbevangen genoeg recht gedaan te hebben, om ons isolement nog eens van ons eigen standpunt te mogen bezien. Vooreerst herinner ik er de tegenstanders van onze gestichten aan, hoe ontelbaren in tijd van nood dankbaar de afzondering van onze liefdezusters komen delen, waarvan de zorg alle gezindten omvat. En dit argumentum ad hominem betekent nog weinig bij 't objectief resultaat, dat die inrichtingen met een tabernakel als brandpunt naar Taine's ontdekking de kracht leveren tot redding van de hele samenleving, omdat hun isolering allesbehalve zelfzuchtig is, integendeel oneindig maatschappeliker en vaderlandslievender dan in naam neutrale maar inderdaad revolutionaire organisaties. Het gaat enkel om het zakelik doel en de persoonlike geest; welnu in elk kloosterling als zodanig heerst de goede wil tot vrede en niet door zijn dienende orde, neen door allerlei strijdende partijen daarbuiten wordt de eenheid van ons volk bedreigd. Laten we toch psychologies-reëel de verhoudingen bepalen: Katholieken vormen eenmaal een oude familie met de sterkste prikkel in 't godsdienstig motief, het heil van de zielen, het behoud van 't geloof, de bloei van de Kerk. Het kruis, vóór onze stoeten uitgedragen, dient niet alleen om ons te onderscheiden, maar vooral te bezielen tot werken, die alle landgenoten ten goede komen. Een Roomse stelt in al 't Roomse belang en vertrouwen, beantwoordt ieder beroep op zijn heiligste overtuiging geestdriftig met een daad en laat zijn organisaties edelmoedig aan een nationale beweging meewerken, zoals genoeg gebleken is bij de drankweer en 't volkslied, waarvoor onze gedisciplineerde groep een onmisbare garde vormt, die door inlijving bij 't kleurloos leger zich volslagen zou oplossen, omdat zijn biezondere kracht zit in zijn belijdenis. Het komt toch maar

op het opwekken van de energie aan, die bij ons vooral of alleen warm loopt door een bovennatuurlike vaart, de inspiratie van een bergenverzettend geloof. Wil iemand de Roomsen tot actie drijven, hij mag een beroep doen op duizend redenen, maar vooruit brengt hij ze pas in de naam des Heren. De godsdienstige overtuiging, in 't Hollands volk geheid, draagt elke onderneming, wat de Patronen van alle verenigingen getuigen. Wederkerig dient de sociale organisatie 't geloof, wanneer in optochten de vaandels met gouden heiligen dezelfde straat stichten, waar kerkelijke plechtigheden verboden zijn, terwijl de énige processie in Laren door de werkzame bonden weer tot een maatschappelike betoging werd gemaakt. Kerk en werk zijn eenmaal onafscheidelik als ziel en lichaam; hierarchie en democratie op elkaar aangewezen als hoofd en hart. Daarentegen bevestigt de jongste geschiedenis van 't Alg. Ned. Verbond wel de ondervinding, dat neutrale verenigingen voor het dilemma staan òf hun neutraliteit òf hun vitaliteit prijs te geven; in de praktijk is een organisatie, die werkelik lééft, dan ook zelden of nooit neutraal, omdat er een wil, een ziel, een beginsel, een geweten achter zitten moet.

De onvermijdelike voorzorgen van censuur, van passen, van isolement in één woord bij de oorlogsmogendheden leveren een analogie, zelfs een apologie voor de defensieve taktiek van de Kerk, die door een vijandige wereld gedurig in staat van beleg wordt gedrongen. Zo is haar vrijheid van beweging eigenlik beperkt door de vrijzinnigen, die onstrouwens geen fair hearing in hun periodieken gunnen, waarin ze ons geregeld kleineren of negéren, en die onze onderlinge kritiek binnen Roomse verhoudingen, zoals de besloten familiegeest van de middeleeuwen en nog wel van 't Zuiden onbevangen toelaat, telkens met verraderlik misverstand en misbruik keren tegen ons zelf. Een trouw Katholiek kan dus onmogelik anders dan solidair met het gezag zijn, zoals de pers van Engeland, anders groot op zijn openhartigheid, het nu met zijn regering is. Onze anticlericale tijd drijft ons

in uiterst gereserveerde stelling, die we zelf soms het meest beklagen, en maakt een moderne Dante daarom onmogelik.

Intussen blijft de bewering ongerijmd, alsof de confessionele organisaties het volk verscheuren, wanneer blijkbaar de afval van de Kerk, waaraan gelovigen blijkbaar als 't énig pand van eenheid vasthouden, de mensheid gescheiden heeft. Trouwens in ons vrijheidslievend Nederland, waar ieder schippert op zijn eigen schip, zijn de verschillende stromingen samen nauweliks opgewassen tegen 't zog van Rome, dat in ieder geval elke richting op zich aan stuwkracht overtreft. Wat ook is gesplitst: orthodoxen, liberalen, socialisten - Roomsen blijven één en verdienen 't allerlaatst het verwijt van separatisme. De conservatieven herinneren met hun dierbare klacht, dat Rechts de natie verdeelt, aan een jongen, onafscheidelik van zijn broertje als de ruiter van zijn ezel en dan innig verontwaardigd, zo gauw het slachtoffer naar een beetje lucht snakkend die eenheid ontloopt, om zich zo'n overhartelike omhelzing van 't lijf te houden. Onbewust van hun privileges, gewend aan hun monopolie, verwijten sommigen de Roomsen even naïef hun isolement als Hollanders, die hun provincie stilzwijgend met Nederland vereenzelvigen, de Brabanders hun provincialisme. Tenslotte zal integendeel een consequente organisatie naar het beginsel eerder leiden tot vruchtbare wedijver dan tot hopeloos isolement, omdat tegelijk met hun eigen verenigingen, waaraan de Katholieken hun broodnodig zelfbewustzijn dankten, hun optreden naar buiten, hun deelneming aan 't algemeen leven is toegenomen, zoals de strijdbare Schaepman ook broederlik op het kruispunt van alle nationale bewegingen stond.

VI

Als een bloembolleperk onder de blaren is de Kerk van Nederland een lange winter verborgen geweest, om voller uit te bloeien. We zien 't Katholicisme, indertijd naar de periferie uiteengestoven, wat de Roomse Achterhoek nog

sprekend typeert, centraler posities veroveren, van af het verhuizen van ‘De Tijd’ uit Den Bosch naar Amsterdam, waarop het verhuizen van de Leergangen uit Amsterdam naar Den Bosch weer een gezonde reactie van decentralisatie bewijst, tot de verplaatsing van Limburgse kostscholen naar het Noorden. De schuilkerkjes werden tempels aan open pleinen, zoals het profane huis op de Heintjeshoeksteeg is verlaten voor de Sint Nicolaas, die met zijn koepel in de triomfantelike stijl van de contrareformatie de Prins Hendrikkade aan de ingang van de hoofdstad beheerst. Na 't geloof een paar honderd jaar enkel over de grens in Kevelaar feestelik te hebben uitgevierd, herstelt de Hollandse Katholiek bij zich het onvergetelik Heilo van Willebrord tot een bedevaartplaats. De Gelderse adel, vanouds een stel landheren, dat zijn ridderlike traditie tijdens de vervolging alleen in 't openstellen van zijn huiskapel bewaarde, laat zijn zoons nu gaan in de politiek, nadat de meeste geloofsgenoten met een publieke rol begrijpelik homines novi waren. De rake uitdrukking voor die ommekeer gaf Pater van Meurs in 't populaire vers ‘Grootmoeders betere tied’, waarvan 't boers dialekt zelf al het voorgeslacht tekent:

> ‘As 't karkboek nie krek en allins was
> As 'n Biebel of Psallemeboek,
> Dorst niemand op straot et te draogen
> Dan stil onder veurschoot of doek.
>
> 'k Goeng Zondags alleen naor de Mis toe
> Deur weer en deur wiend, uren ver;
> Daor stoengen we dan ien 'en schuurkark,
> Da'j zeggen most: 'n stal is et, dèr!
>
> .....
>
> Wa zin we Rôms-minsen verbeterd!
> Zeg 'k zuutjes dan tegen ons Nel.
> Jao! zeit ze met de eigenste woorden -
> Jao, Miekemui, da zegde wel!’

Een uiterst modern beeld van verovering geeft het socialisties

gebouw Constantia - ironiese naam! - aan de Amsterdamse Rozengracht, vijftien jaar geleden voor schuld verkocht en als Roomse kerk ingericht, eenvoudig door het toneel te vervangen met een altaar en de kleedkamer met een sacristie en natuurlik door een kruis boven op de gevel te zetten. Zo projecteert de lijn van 't verleden een onafzienbaar verlengde voor allen, die boven op de hoogste toren van 't land de oeroude Sint Maarten, patroon van Sint Willebrord, de wacht zien houden over de verte. Om het u i t z i c h t te tekenen en de verhouding tot Nederland en Rome samen te bepalen, voldoen twee karakteristieke feiten: 't aanstaand herstel van de abdij Egmond en de benoeming van Kardinaal Van Rossum.

Of is er een klaarder symbool van herleving dan een nieuw Egmond, de directe voortzetting van de verste traditie, de aanknoping aan de oorsprong zelf van onze nationale geschiedenis in 't hart van Holland? Deze bouw verbindt de XXe eeuw aan de X^{e}, om de onsterfelikheid van de Kerk door een machtige spanning over de tijden heen te demonstreren. Deze stichting herinnert ons de volle dwaasheid van de vraag, of Katholieken wel oprecht houden van 't vaderland, dat ze immers hebben gemaakt als de bijen hun huis! De moderne monnik Willebrord van Heteren, als drievoudig balling van zijn Waalse abdij naar Rome in 't Grieks College verplaatst, bleef zó'n vurig Hollander, dat hij, na overdag alle mogelike diensten aan landgenoten in de Eeuwige stad bewezen te hebben, 's nachts waakte over de kronieken van Egmond. Als uitgangspunt van ons volksbestaan kan Egmond een keerpunt tot verzoening worden voor ons land, wat een groet aan de toekomstabdij in 't ‘Algemeen Handelsblad’ en een wens in ‘Ons eigen Land’ schenen te beloven, terwijl een Benedictijn van zijn kant op officiëel verzoek het oorspronkelik ‘Wilhelmus’ herstelde.

Zeventig jaar geleden bepleitte David van Lennep in 't Koninklik Instituut voor Willem II en zijn hof een gedenk-

teken ter ere van de Hollandse graven op de plaats van de abdij, die nu zelf gaat herleven. Indrukwekkend is deze verrijzenis in een streek, waar heel het uiterlik veranderde van strand tot land, maar waar de zeewind dezelfde hymnen begeleiden zal, waarmee Angelsaksen ons volk door de zegen van Rome 't kruis van Christus brachten. Laat het statig Kalvinisme taai aandoen als een dijk van hardsteen, 't is als zo'n mensewerk toch tijdelik, waarnaast het Katholicisme lijkt op de duinen, die, schijnbaar van een stof om weg te blazen, alleen verwaaien om te vervormen, rechts evenveel vooruitgaan als links terug en in hun verband met alle landen eeuw in eeuw uit wel vaster en vaster staan tegen de wereldzee.

De vaderlandse heiligen en de vaderlandse doopnamen worden in eer hersteld, nadat de hervorming de vrome volkstradities had verbroken en door weeromstuit eenzijdig en onnatuurlik naar Rome dreef. Sinds enkele jaren staat Nederland niet meer onder de Propaganda als missiegebied en is 't erf van Willebrord opnieuw vrij verklaard. Rooms Holland krijgt een eigen roeping in de Kerk; het volk aan de zee, waar havens zich naar heel de aarde openen, kent een wereldburgerschap; zijn leden van de katholieke of universele Kerk delen direkt in een gemeenschap zo ruim als de mensheid. Voelen vreemdelingen zich met ons verbroederd, beschreef een Huysmans onze Sint Lidwine van Schiedam en beeldt Assisi in 't geboortehuis van zijn heilige onze Gorkumse martelaars af voor 't oog van de wereld, die daar bedevaart - van hier gaan ook de harten naar alle werelddelen, waar missionarissen de Nederlandse naam hooghouden met hun bloed desnoods, zoals het standbeeld van Bisschop Hamer, de geloofsheld in China, die geestelike verovering voorstelt.

De hoofdrol van ons veeltalig en veelzijdig volk in zoveel kosmopolitiese bewegingen spreekt biezonder in Rome met allerlei landgenoten op leidende posten. En niet waardiger kon Katholiek Nederland op het wereldtoneel verschijnen

dan in de persoon van Kardinaal van Rossum als Pauselik Legaat op het grootste congres van de geschiedenis, waar hij zich voor de bonte tienduizenden fier bekende als Hollander.

Buiten de grenzen meer dan ooit bewust van zijn vaderlandsliefde, zoekt een reiziger vol heimwee aansluiting bij landgenoten; en geen plaats ziet het nationalisme zo geregeld en gezegend als Rome. Alleen blijft Nederland er vergeleken bij België, dat buiten zijn gezant aan de H. Stoel nog een eigen kerk en een eigen college bezit, voorlopig stiefkind. Des te weldadiger haard vormt de kardinaal met zijn ‘Hollandse hou en trouw’, om zijn eigen woord na zijn verheffing te herhalen, en zijn welsprekend getuigenis voor de moedertaal in de Kring ‘Zalige Jan van Ruisbroek’. Toen de Katholieken ook als Katholieken de herdenking van ons vrije volksbestaan meevierden, was volgens ‘Neerlandia’ de rode hoed van *onze* kardinaal de kroon op 't feest, want deze Romein is niet minder aan 't vaderland gehecht dan 't vaderland aan Rome, zo lang Rooms Katholiek de naam blijft voor de Kerk, waarvan de broederkring samen door middelpunt en omtrek wordt getekend.

De onmenselike wereldoorlog laat ons Nederlanders bij verhoging van nationaal gevoel de verzoening tussen de volken af bidden en hopen, dat ons lieve land ze leiden mag tot vrede. Maar geen lichaam zonder hoofd, geen internationalisme zonder centrum. Zou men in 't abstracte blijven redeneren over arbitrage met de rug naar de levende arbiter? Ten einde raad ziet daarom de wereld naar de Vader van de Christenheid, de Opperpriester van de Moederkerk, waarin men, zo al niet een moeder, dan toch een oudste, wijste zuster eerbiedigt, als énig scheidsrechter uit. Dank zijn Roomse medeburgers kan Nederland gelukkig dit histories ogenblik begrijpen en gebruiken.

GERARD BROM

De moeder

VIII

DOOR het neergelaten gordijn zeeft de Junimiddag de keuken vol goudige warmte en die wordt zoo broeiend, dat moeder Severiens ten laatste haar naaigerei van de tafel heeft saamgeraapt om de schemerige voorhuiskoelte te gaan zoeken. Ze heeft haar stoel achter de toonbank dicht bij 't venster geschoven, waar de boezeroenen wijduit over de uitstalrekjes haar het licht en den uitkijk benemen. Het nieuw katoen vult den winkel met een scherpen stoffigen reuk. 'n Paar verdwaalde vliegen gonzen tegen het plafond.

Niet lang of het werk glijdt haar uit de verloomende handen en een duizel van slaap doet haar hoofd zwaar vooroverzakken. Maar ze ziet op, zoekt naar d'r naald, zich dwingend tot wakker-zijn. Want hoe is ze ten achter met alles! Alleen reeds om het opgehoopt naaigoed zou ze blij zijn dat Pinksterkermis weereens voorbij is. Heeft ze er ooit tegen opgezien als dit jaar?... En hoe is eigenlijk alles meegevallen! Zelfs gisteren, Dinsdag, heeft ze van de bruiloft van Virginie en Dewart, die haar tevoren door de gedachten spookte alsof zij zelf met Tila door dat veelbeprate huwelijk ging vernederd worden, ten slotte heelemaal niets gemerkt. Maandag verliep het bezoek van Barbe en d'r dochters in Tila's huis bijna feestelijk. Tila had uitgehaald en Barbe scheen zich te verheugen over het toenemend aanzien van d'r familie in Vlake. Ze was toeschietelijker dan ooit. Louis heeft hen allemaal meegenomen naar het festival in de wei, waar hij de groote-man was! Barbe glom van voldoening.... En zij zelf? Knaagde die achterdochtige bangheid maar niet immer: ‘waarvan kunnen Tila en Louis toch zoo vlot leven?’... Maar Zondag is Treeske er geweest, heel alleen met Jules bij haar. Treeske en Jules, dat is d'r geluk! Ze mag ook niet alles wenschen, waar ze zóóveel heeft....

Moeder Severiens' gedachten waren weg in een zonnigen droom. Ze ziet Treeske en Jules in een kleinen tuin met palmboschjes en rozestruiken. Ze loopen naar de heg om

een bruidsstoet te zien voorbijgaan.... Tot ze met 'n schok wakker wordt. Er is iemand den winkel binnengekomen. ‘Tila, gij?’

‘Maar moeder, sinds wanneer verschrikt ge van mij?’

‘Onzin, he? Kunt ge gelooven dat m'n hart er van bonst?... Wel kind?’ komt ze tot bezinning.

Tila laat zich op het klantenbankje neer, het hoofd wegbukkend van de kousen- en sokkenstapels en de pakken sajet, die aan haar kant het raam vullen. Ze legt den arm loom op de toonbank.

‘Al zoo vroeg klaar?’ vraagt d'r moeder.

‘Vroeg? 't Is zoowaar zes uur! Er was veel te doen vandaag. Na die kermis en gisteren die bruiloft.’

‘Alles goed afgeloopen?’

‘Waarom zou 't niet? Maar in Februari was er toch meer plezier. Veel meer gasten ook. En die serenade van toen mankeerde. Zijt ge niet eens gaan kijken in de kerk? 't Was er vol. En Virginie mocht gezien zijn. Maar nou verbeeld u, daar hebben ze mij vandaag al twee keer gevraagd, of 't waar is dat Liza met Alofs gaat trouwen. Ze liep met hem in den stoet. Dat wilde vader Curvers zoo.’

‘Alofs? die ouwe losbol?’...

‘Hij schijnt bij Lazarus in 't café te hebben zitten zwetsen over Liza, en dat ze hem toekomt, omdat heel 't hotel hem toehoort.’

‘'t Hotel?’...

‘Nou ja - 't is allemaal van zijn geld. Ook ons huis.’

‘En ge vertelt dat als 'n aardigheid!’

‘Wat kan 't mij schelen? 't Ergste is dat wij daardoor op schrikkelijk hooge lasten zitten. Vader Curvers en Alofs moeten er allebei aan verdienen.’ En als d'r moeder haar verstomd blijft aanzien, zet ze zenuwachtig door: ‘Och, ik ben dat ook maar zoo langzaam-aan te weten gekomen. Vooral omdat Louis zoo graag van die twee uitzuigers af zou zijn.’

‘Z'n eigen vader?’

‘Nu nog mooier! Gaat gij 't voor den ouwen Curvers opnemen? Louis weet genoeg wat z'n vader waard is. En daarom.... hij wil zich heelemaal van hem losmaken. Dat we zoo langzamerhand de zaak en het huis aan ons zelf krijgen. We hebben tot nu geen klagen. De heele Harmonie gunt ons de klandizie, heel Vlake, en als de vreemden komen, zal de drukte eerst beginnen. We krijgen dan ook 't overschot van de logé's uit het hotel en zullen dat goed laten betalen. Maar toch.... Is Jules naar de stad?’ onderbreekt ze ineens zich-zelf en onrustig dwaalt d'r blik naar de dichte keukendeur en het leege gangetje in.

‘Jules is naar z'n les, zooals alle Woensdagen’, praat moeder Severiens door de plots klemmende stilte heen.

Tila schuift d'r zitje dichter aan de toonbank: ‘Ziet ge’ begint ze, terwijl ze d'r moeder wat spottig in de star-verbeidende oogen blikt, ‘'k wilde u eens alleen spreken. Louis heeft zoo'n prachtig plan, moeder. Maar ge moet ons helpen. Ja zeker, gij! Hoe dat kan? Hoor 'ns. We zouden graag buiten vader Curvers om een eigen inkomen hebben. En nu heeft Louis iets bedacht, dat heel rijk zal rendeeren. Maar gij moet ons het geld voorschieten.’

‘Ge doet of ik 't met hoopen heb liggen!’

‘Eergisteren pas hebt ge aan tante Barbe verteld, dat ge na 'n jaar uitstel om mijn uitzet, met de volgende Paschen het huis hier wilt koopen. We weten dus precies wat ge hebt. En heel best kunt ge ons duizend gulden voorschieten. Neen, luister nu eerst. Ge hebt op den Daelhoverberg wel ooit dien houten uitzichttoren zien staan? Nou. Zoo wil Louis er hier boven de kloof van Vilten ook een bouwen. Heelemaal voor eigen rekening en al wat die aan entrée's opbrengt, dus voor ons. En dat zal niet weinig zijn.’

‘Dus zou ik voor zoo'n rarekiek mijn uitgepijnde spaarpenningen’....

‘We zullen natuurlijk rente betalen, als 't daarom te doen is. Kom nou, moeder. Wat hebt gij aan dat geld, waarmee wij ineens er bovenop kunnen komen?’

‘Zie vooruit te komen met werken en sparen. Louis zal beter doen met op zijn z'n zaak te passen. En gij’....

‘Louis weet heel goed wat hij doen en laten moet. En ik ook. Ge doet of we kleine kinderen zijn! Maar 't is niks. Die bagatel zal hij best ergens anders krijgen. Als gij te schraperig zijt om uw eigen dochter vooruit te helpen.’

‘Ik, wat?’...

‘Als 't Jules maar was, he?’

‘Die zal nooit met zooiets.... Jules? die me elke maand heel z'n inkomen geeft’....

‘Natuurlijk! Die lieve goeie Jules, niets dan geluk beleeft ge van hem. Maar ondertusschen.’

‘Wat bedoelt ge, Tila?’

‘Och wat!... door heel Vlake is 't bekend dat-ie hoegenaamd geen verstand heeft van z'n vak. De kinderen leeren niks bij hem, loopen zoomaar de banken uit’....

‘Kom, zwijg liever. Lasterpraat is zonde.’

‘Lasterpraat? omdat gij 't van uw lieven goeien Jules niet gelooven kunt? Het is zoo!’

‘Goed, dan is het zoo’ knikt d'r moeder bleek en stroef.

‘En ge blijft er dus bij,’ vraagt Tila opstaande ‘dat ge hier die kaduke barak gaat koopen?’ Verachtelijk speuren d'r oogen langs de balken van de zoldering, de bultige muren langs en naar de uitgesleten plavuizen van den vloer.

‘We hebben genoeg gepraat’ antwoordt d'r moeder kortaf.

‘'t Mankeert er nog maar aan, dat ge me de deur wijst’ bijt Tila haar toe. D'r gezicht wordt vuurrood en d'r oogen vonken.

‘Och kind, 'k zou 't zoo graag anders willen.’

‘Doe dan anders!’

‘Alsof het aan mij ligt! Maar 't zal wel beter worden. Al spreekt ge er met uw eigen moeder niet over, ik weet al lang dat ge zelf gaat ondervinden, wat het beduidt een moeder te zijn.’

‘Nou’.... 't Is Tila die de plotse pijnlijke stilte verbreekt en d'r in verwarring afgedoolden blik ineens weer met

't eigen spottig geblink opslaat. ‘Waren we liever daarmee begonnen! Nu was ik 't haast vergeten dat ik u juist kwam vragen om in November meter te zijn van onzen kleinen Louis, zooals we hopen. Vader Curvers heeft het peterschap al aangenomen.’

‘Ge hadt het aan uw moeder eerder en anders dienen te zeggen.’

‘Maar lieve hemel, is 't nu alweer niet goed?’

‘Jawel, kind, ja - 't is goed, heel goed. Kom hier!’ Ze haalt ineens Tila's gezicht naar zich toe en drukt haar een kus op het klam-warme voorhoofd.

‘Zeg nu zelf eens, moeder.... moeten we niet zien vooruit te komen, als we 'n gezin gaan krijgen?’

‘Och, nu niet meer over dat geld.’

‘Louis komt zelf 'ns praten. Die weet alles beter dan ik en kan 't u eens goed uitleggen.’

‘Geen woord meer over dien zotten toren! Zooiets hier boven Vlake!’

‘Goed, goed! Meter wilt ge dus wel zijn, en die toren zal er wel komen zonder u!’

Ze is weg.

Nu moeder Severiens merkt hoe ze hier voor de toonbank alleen en als verwezen tegen den gangmuur staat aan te kijken, zucht ze diep uit, en met de handen tegen het hart dwaalt ze de keuken door en den tuin in, starend naar iets, wat ze toch niet ziet. Ze zit op 't priëelbankje. Ze beseft nu eerst dat ze in 't langsgaan een verwelkte roos plukte, die ze in d'r schoot heeft ontbladerd, en denkt meteen met wetende gedachten aan alles wat ze van Tila hoorde. Liza, Alofs, het geld, de toren? Jules en de kwaadsprekerij in Vlake? Neen toch, dit alles samen is 't niet wat haar zoo beklemt. Dan 't kleinkind, dat zij ten doop zal houden met den ouden Curvers, 't kleinkind evengoed van hem als van haar - is het dat? Alsof het arm wicht 't kan helpen dat Curvers z'n grootvader en peter zal zijn. Of zij om dien ouden Curvers iets minder van d'r dochters kind zal

houden! O God neen, 't is alleen die hartelоosheid, altijd die hartelоosheid van Tila! Daar kan ze niet tegen. En toch zal ze voor de zooveelste maal er maar weer overheen moeten! D'r dochter is nu eenmaal zoo en niet anders; blijft, hoe dan ook, d'r dochter. Zoo zich zelf vermanend staat ze op en denkt aan d'r naaiwerk. Ze wordt eindelijk gewaar, hoe over den tuin de gloed van zonsondergang gloort en hoe de rozen reeds haar diepe schemerkleur krijgen. Haastig gaat ze 't pad op. De schaduw van het huis ligt al ver over de perken. Maar voor het plaatsje blijft ze plots stilstaan naar Jules' venster. Zag ze hem daar niet bewegen? Ze roept ‘Jules!’ D'r eigen stem doet haar zoo vreemd aan in de suizelende stilte van zonsondergang. Ze poogt nogeens luider te roepen. Ze meende toch zeker hem daarboven gezien te hebben. En wezenlijk, nu buigt hij vluchtig uit het raam: ‘Ja moeder?’

Het valt haar ineens weer op, hoe bleek hij ziet en hoe donker en diep z'n oogen liggen weggezonken. ‘Zal ik vast 't avondeten klaarmaken?’ vraagt ze bezorgd.

‘Laat maar, moeder. 'k Moet nog even naar Treeske’....

‘Goed dan.’

Nu ze weer op d'r plekje achter de toonbank zit te naaien, denkt ze alleen nog aan Jules, of hij waarlijk moeite zou hebben op school. Anna Manders heeft er haar nooit iets over gezegd. Zou ze 't haar 'n keer vragen?.... Dat hij er slecht uitziet, is zeker. Altijd dat studeeren, en sterk is hij nooit geweest, nooit als anderen. Jules schuift de winkeldeur langs met 'n verstrooiden blik naar haar en een onverstaanbaar gemompelden groet. Zij plooit een der boezeroenen wat weg om hem langs het venster te zien gaan. Maar hij komt niet langs het venster.

Schuw en haastig stapt Jules door de avondzon en den wemeldans der gouddoorschenen ééndagsvliegjes den kant van de steenen Geulbrug uit, zoo dicht langs den wegrand dat hij al twee keeren den schouder tegen een olmestam

heeft gestooten. 'n Klaverkar komt er aanrollen. Hij ziet strak naar 't ruigwit paard, dat bij elken tragen tred den kop schudt, zoodat de bel aan 't hooge haam voortdurend klinkelt. Midden in z'n welige vracht weggezakt, zit de voerman, zeis en houten hark naast zich geplant tusschen het sappig groen en de kruivige paarse bloemen. Hij tikt aan z'n zonhoed en gromt goeien-avond. Jules ziet schichtig naar hem op, vergeet terug te groeten en begint nog sneller te stappen....

Maar nu hij de brug nadert en op haar mergel-wering die twee visschende schooljongens ziet, doorschokt hem de drang om terug te gaan, nog liever tusschen de spelende kinderen en de buitenzitters de dorpsstraat door. Hij moet zich dwingen verder te loopen, de twee voorbij met 'n tik tegen z'n hoed, als ze spottig kijkend aan hun pet trekken. Nu hij, de brokkige treden af, op het Geulwegje komt, voelt hij hoe ze hem gniffelend naoogen, tot ze beginnen te fluiten om hem te doen omzien. De eerste bocht om hoort hij ze nog.

‘Zeker, zeker’ denkt hij hardop. En vastberaden knikt hij z'n eigen gedachte toe. ‘Gedaan er mee!’

't Ritselt en suist in de popelkruinen. Ook het water langs 't oevergras hoort hij wel, ziet wel het avondrood achter de heuvelbosschen. Natuurlijk, z'n oogen zien en z'n ooren hooren, maar z'n ziel is voor al die zomersche heerlijkheid gesloten; hoorend en ziende loopt hij wekenlang als doof en blind. Zelfs naast Treeske, al vergaat dán alles in een zwijgend schreien dat hem z'n spraak beneemt. Drie maanden nu, dat de viool daar ligt, dat alles in hem steeds rusteloozer en wilder dwingt ze weer te nemen. Dag en nacht heeft hij 't weerstaan.... en nu? wat baatte 't? Alles, alles om niets! En toch is 't om God te danken dat er nu dit eind aan komt. Want nu hoeft hij niet langer te twijfelen, nu moet het! Vanmiddag heeft hij 't gehoord: ‘Severiens, er is voor jou na zoo'n tentamen geen kwestie van opgaan. En als 't niet verandert met je, raden wij je de studie er liever aan te geven.’ En al kan hij 't smadelijk verdriet om al 't getob en gewurm voor niemendal nog niet verkroppen,

't is goed zoo, 't is een uitkomst.... Nu hoeft hij waarlijk niet meer bang te zijn voor z'n eigen onberekenbaar gewankel. Eerlijk en ineens gaat hij bij Bormans alles zeggen. 't Eerst aan Treeske.... 't zal zich wel uitwijzen hoe en wat verder.

Terwijl hij door den kruisboom op 't houten brugje komt, zoekt z'n blik naar de planken hekdeur in de huisweihaag van Vlakerhof. Zal hij 't maar wagen zoo achterom in den tuin te komen? Natuurlijk zitten ze buiten bij zulk weer. 't Voetpad door de oeverwei leidt dwars tusschen hooggesteelde margrieten en ruizelig-rooden wildezuringbloei naar dat groenverweerde klapdeurtje. Hij licht den sluitketting van de pin. Binnen ziet hij dadelijk bij den muur aan 't hooge boomgaardeinde moeder Bormans, die bepakt met naaidoos en verstelgoed aan de planktafel met Treeske nog wat napraat. Maar Treeske hoorde 't hekje en kijkt het dalend pad af. ‘Jules!’ roept ze verrast en ze komt hem onder de lage wijdgetakte appelboomen met vlugge passen tegemoet. ‘Hoe wist je dat we hier zaten?’ vraagt ze, maar terwijl ze de handen op z'n schouders legt om hem tegen te houden: ‘Vertel eerst 'ns waar je zoo onverwacht vandaan komt.... Is er iets?’ verdonkert ze, als hij verward het hoofd afwendt.

‘Zorg dat we mekaar alleen kunnen spreken’ mompelt hij snel. ‘Goed’ knikt ze en even nog blijven d'r oogen onrustig in de zijne vorschen. Dan keert ze zich om: ‘Moeder, zie eens wie er is!’ - ‘Alsof ik dat niet geraden heb!’ lacht moeder Bormans, nog bij de tafel aan den muurkant. ‘Wel, Jules’ begint ze, nu zij naderen ‘zoo midden in de week zien we je anders zelden.’ En als de uitleg, dien ze wacht, verzwegen blijft, voelt Jules weer dien verwonderd onderzoekenden blik van haar, waarvoor den laatsten tijd al zoo menigmaal z'n oogen verschroomden. ‘Ge ziet er slecht uit, jongen.’ Hij trekt de schouders op: ‘'k Kan niet tegen de warmte.’ En zij weer goedig: ‘Ja, zoo op 't heetst van den dag met dien trein.... Wij hebben hier luchtig gezeten heel den middag. Ge zult hier wel be-

komen. Neem 'n stoel.... En kom dan dadelijk met Treeske bij ons aan 't avondeten.'

'Vandaag niet, madame Bormans.'

'Jawel moeder, we komen,' beslist Treeske, en in den éénen lach loopt ze om de tuindeur voor d'r moeder open te houden, komt dan haastig terug, waar Jules met de handen op den rug den rand van z'n slappen stroohoed staat te frommelen. Z'n mond trekt in een zenuwachtigen glimlach.

'Nu zijn we alleen' zegt Treeske, die tegen de tafelpunt blijft leunen, en als hij nog zwijgt: 'Wat is er toch, jongen?'

'Ze hebben me vanmiddag gezegd, dat ik geen examen mag doen' stoot-ie uit. 't Is hem als deed hij blindelings een sprong de diepte in.

Maar Treeske klaart op: 'Is dat nou zoo erg?... Dan maar 't volgend jaar.'

''t Volgend jaar?... Hoor 'ns, Treeske, dit is 't eigenlijk. 'k Geef het eraan! Ik deug niet voor die studie en nog minder voor onderwijzer.'

'Maar wat dan, Jules?'

''k Heb 't je al meer gezegd. Muziek is m'n eenige roeping. Daar alleen zal ik iets kunnen. Al de rest zou levenslange miserie zijn. Daarom.... 'k Kom je zeggen, dat 'k ontslag ga vragen'....

'Ontslag?... aan de school?'

Ze zien elkaar met brandende oogen aan.

'Vind je 't erg?' mompelt Jules eindelijk het zwijgen weg.

'Och ik.... maar wat zullen vader en moeder denken? 'k Moet het toch al telkens voor je opnemen tegenwoordig.'

'Zie je wel!'

'Neen, da's niet erg. 't Komt alleen omdat ze tegen vader zeggen.... och over de school.... praatjes, niet de moeite waard ze jou te zeggen. Zeker de een of ander, die jaloersch is op ons tweeën.'

'Geen praatjes.... nee Treeske, best mogelijk als ik m'n ontslag niet neem, dat ze 't me geven.'

'Hoe kom je daar bij?... foei dan... he Jules, wat is er toch

met je vanavond?... toe zeg, laat ons over iets anders praten!'

''k Zou ook wel liever met jou.... nu.... 't is erg genoeg, jij en iemand als ik.... Maar ik moet je alles toch zeggen. Nou is m'n toekomst nog te redden'....

'Onze toekomst, Jules.'

'De onze? als ik dadelijk alles aan je vader vertel'....

'Nee Jules, dat zul je niet, dat wil ik niet' zegt ze heftig.

'Wat moet ik dan?'

'Van mij blijven.'

'Je bent bang dat je vader 't uitmaakt tusschen ons? Maar dan had hij immers groot gelijk. Ik heb toch al nooit begrepen, dat hij mij goed genoeg vond voor jou'....

'Luister nu toch 'ns, Jules.... och nee, je staat daar of alles gedaan is met ons.' Ze neemt z'n hand in de hare en trekt hem zacht naar zich toe. Maar hij rukt z'n hand los en bruusk in z'n angstigheid duwt hij haar weg. Hoe zou hij kunnen zeggen en doen wat hij moet, als ze weer komt leunen aan z'n hart? Hij is achteruitgetreden, wendt den blik af. 'Laat ons wat opwandelen' zegt hij klankloos.

'Waarom?' schreit ze uit. ''k Weet 't nu toch wel. Je houdt niet meer van me. Al weken lang heb 'k dat niet durven denken en toch gedacht. Zeg 't me maar liever ineens.'

'Wat heb je aan 'n mislukkeling als ik zou worden hier in Vlake? Dat kwelt me. 'k Wil jou waard zijn.'

'Alles ineens in stukken gooien wil je.'

'Je begrijpt me verkeerd.'

'Maar 't is zoo 't beste. Wat zou 't met ons geven, als je niet eens van me houdt?'

Hij staart haar verbijsterd aan. 'Versta je me dan wezenlijk niet?' praat hij vaag, 'als je wist'... O God ja, als ze wist wat 'n overmatige inspanning 't hem kost om hier zoo star te staan, woord na woord op te stooten uit z'n diepste hart en er haar en zich-zelf mee te pijnigen, waar in één omarmen alles gezegd en alles vergeten zou zijn!

'Ik weet genoeg.' Ineenmaal wordt d'r stem vast en nadrukkelijk. 'Blijf je bij je voornemen van dat ontslag?'

‘Kan ik anders?’

‘Zal ik 't dan binnen zeggen vanavond?’

‘Als je dat zoudt willen.’

‘Goed. Laat ons dan maar afscheid nemen.’

‘Ja, dat moet nu.... voor jou.... Ik, die ooit durfde meenen dat ik voor jou’....

‘Ik vergeef je alles, Jules’ zegt ze hem de hand reikend, die hij nauwelijks durft aanraken.

En d'r naam mompelend, wendt hij zich met gebukt hoofd van haar raadselachtigen glimlach af. Onder aan 't boomgaardpad toeft hij nog even met den slotketting van het hekje in z'n hand. ‘Als ze ns riep nu’.... Maar zonder zich meer om te keeren stampt hij tegen de plankendeur, dat ze wijd openvliegt. Dwaas dat-ie is! Alsof ze hem nog terugroepen zou.... zoo'n laffeling als hem! Hij gaat naar 't brugje.

Als hij tot bezinning komt, staat hij op de houten leuning gebogen met het gezicht in de handen 't Moest wel, 't eerste wat moest.... 't is goed zoo, goed zoo. Hij ziet over 't water den maanglans, hoort het klotsen tegen de brugpalen.

‘Verloren’ frazelt hij telkens, nu hij 't oeverwegje opdwaalt. Van de Geul af in de beemden begint hij ineens met vaster en sneller pas te loopen. Is daarginds niet de veilige donkerheid van het heuvelbosch? Daar te zijn, om een boom z'n leege armen, z'n duizelig hoofd er tegen, en het uitsnikken, klagen, klagen, zonder dat iemand 't hoort!

Maar nu z'n pad hem eindelijk uit de schemerklaarte, die over de beemden doomt, in het zwart-donkere bosch brengt, staat hij met stokkenden adem stil, luisterend naar 't gekraak tusschen het kreupelhout omlaag, naar 't gefladder van een opgeschrikten vogel hoog in de kruinen. 'n Spelonk lijkt hem het pad. En de armen tastend vooruit, de lippen star vaneen, de oogen wijd, ijlt hij er door, eerst opziende, als hij in de maanlichte bloemenwei komt, waar links de hazelaars schaduwen, rechts weer de Geul kabbelt en ruischt.

Eer het te weten heeft hij zich aan den oeverrand in 't gras geworpen en ligt daar voorover, de armen uitgeslagen, de handen krampend in de halmplokken, sprieten en bloemstelen kneuzend, en almaar dof kreunend als een die van pijn verkrimpt. Tot hij 't voorhoofd tegen den grond drukt, en dan alaan verstillen gaat, de Geul weer hoort.

Ineens heft hij zich op, zich naar het water toewendend alsof het hem riep. Hij ziet hoe het in 't maanlicht golft en rimpelt met goudige en glibbig-groene blinkingen, terwijl het in zingende ruisching almaar verderspoelt. Maar Jules' oogen spalken zich in ontzetting. Dat water? Over hem heen, en daar met gesloten oogen en gevouwen handen.... alles, alles vergeten, nooit meer hoeven te denken of te doen....

Angstig omklemmen z'n handen de taaie stengels van het koninginnekruid, waartusschen hij zit verscholen, de voeten langs de lage oeverglooiing neer. Z'n bloed stolt hem naar 't hart. Loslaten? zich laten glijden?... En dan?.... O God neen! 't Is waanzin. Nooit, nooit zou ik bewust zoo iets doen.... niet het denken. Red me van me-zelf! Van zonde en waanzin, van dit water, barmhartige God, red me!

Met 'n ruk staat hij recht. Niet eens die gedachte,.... 'n bekoring is het, en ik wil niet. Ik wil enkel.... ja wat?... Bidden. Ver van het water weg. Ergens ver en hoog, dicht bij U, o God,.... bidden om Uw genade in mijn hart. Dat ééne gebed van altijd: Stort Uw genade in onze harten....

Jules is naar de kloof gedwaald, die tusschen de hazelaars-helling en de uitspringende mergelrotsen langzaam zich verbreedend omhoog leidt. De mergelwand gaat over in een met peppels beplante groene glooiing en het struweel in een zwart bosch van jonge sparren met aan den rand hier en daar groepjes schimmige berken. Aan den voet van een ouden populier, die midden in den groenen holweg verdoold staat te suizelen, laat hij zich neer en blijft met het hoofd achterover tegen den stam naar de sterren opzien, weer en weer dat nagebed van het angelus prevelend. Ten laatste gewaar wordend hoe hij hier neerzit, trekt hij den

hoed van 't hoofd en vouwt de handen. Nogeens begint hij ditzelfde gebed, ieder woord overpeinzend, tot de woorden z'n gedachten doorklaren en 't bidden in herinneren vergaat. Hij ziet zich als kind thuis in de keuken en hoort z'n moeders stem dat zeggen: ‘door Zijn lijden en kruis tot de glorie der Verrijzenis’... weet hoe 't hem toen reeds deed droomen van verre heerlijkheden.

IX

Nu moeder Severiens voor den derden keer van den donkeren weg in de keuken terugkomt en de zwart-dreigende klokwijzers halftwaalf ziet naderen, wordt de onrust haar zóó meester, dat ze de handen moet ineenklampen en de tanden samenklemmen om niet van het eigen rillen en kreunen doorschud, zich in verdwaasd gebaar tegen den wand te drukken. Ze ziet over de tafel met het onaangeroerd avondmaal naar 't wijdopen venster, waardoor 't lamplicht den nacht als een rossen nevel openwolkt naar de blauwige duisterheid van den tuin. Hoort ze gekraak over 't gruispad?

Als ze luisterend op het plaatsje staat, is er niets dan 't ruischen der beemdpopels en 't geklots van de Geul. Voet voor voet gaat ze den tuinweg af. Voorbij de rozestruiken ziet ze om naar Jules' venster, dat boven 't nevelend licht uit het keukenraam nog dezelfde vlak-zwarte schaduw is van een uur geleden, toen ze zooals nu hier midden op 't pad heeft staan rondspeuren en liep te zoeken tot in het haagpriëeltje. Ze kan den eersten keer immers hebben misgezien. Nog d'r oogen niet vertrouwend voelt ze over zitting en leuning der priëelbank. Leeg! Heel de tuin leeg! En op z'n donkere kamer hoeft ze waarlijk niet opnieuw te gaan omtasten. Jules is niet teruggekomen, sinds hij in den vroegen avond zei naar Vlakerhof te gaan. En 't is dadelijk middernacht.

Toch maar bij Bormans gaan vragen? 't Is vanaf tien uur de eenige raad dien ze weet, tegelijk aldoor met de bezinning:

in vredesnaam in d'r angstigheid geen dwaze dingen tedoen! Wat zouden ze op Vlakerhof denken, als zij er kwam: ‘Weet ge iets van Jules?’ Waarom ook dadelijk zich allerlei ongelukken voor te stellen? Hij kan immers evengoed.... ja wat? Naar Berghof zijn met een of andere boodschap van Treeske voor Leonie? Bijna twee uren ver? Hij zou 't immers eerst thuis zijn komen zeggen.... Wandelen tot middernacht? Verdwaald misschien? Of zou hij met Louis bij Curvers zitten.... Zou 't dat zijn? Als ze in 't hotel om een of andere zotheid weer feestvieren - heeft Tila straks niet verteld over Alofs en Liza? - en hij is daar tusschen-geraakt? Had ze dit maar eerder bedacht! 't Kan haast niet anders: Jules zit bij Curvers!

Nu ze met die opklarende hoop in de keuken weerkomt, is het vervreemdend doodsche floers verdwenen, dat er zooeven over alle dingen hing. Alles staat weer in den gezelligen samenhang van de eigen innige huiselijkheid. En zij gaat dadelijk rustig en vastberaden 't venster sluiten, 't gordijn neerlaten. Ze wil nu zelf gaan zien op 't Sint-Rochusplein, of 't waarheid is wat ze vermoedt. Louis en Tila hebben hem geplaagd en hem tegen wil en dank meegenomen. Tegen Louis en Tila is Jules niet opgewassen....

Voor de vierde maal is ze op den nachtduisteren weg. Nu staat ze er niet hunkerend naar links en rechts te zien, maar tusschen de in donker en stilte verzonken huizen stapt ze vlug op d'r doel af. Op het Sint-Rochusplein ziet ze Hotel Curvers even doodstil en diep in slaap als heel Vlake. Ze blijft oogenblikken lang verbijsterd en roerloos naar de star-dichte deur kijken, naar de schemerwitte letters op de blakke vensterruiten, naar de witte blouses en stroohoeden, die achter de winkelramen schimmen. 't Is of ze door een doffen duw in den angst van zooeven is teruggestooten. Maar ze begint te merken hoe ze hier als verwezen voor 't hotel staat. Alleen omdat er in Hotel Curvers geen feest is of geen licht, opnieuw zoo bang? 't Is belachelijk!

Met 'n ruk heeft ze zich afgewend. Hoe kan ze in hemels-

naam toch zulke onnoozelheden verzinnen?... Jules die nooit bij vreemdelui 'n voet over den drempel zet! En nog wel daar?... Als hij ergens is blijven hangen, waar anders dan bij Louis en Tila op den Eeldertschen weg? Ze zullen op de stoepbank den tijd vergeten in den verkwikkend koelen avond.... Ze moet zachtjes daarheen wandelen en hem halen.... Nieteens verwonderd hoeft ze te zijn.

Nu ze bij de kapel is gekomen en in den schijn van het blauw lampje Sint-Rochus ziet staan met den kleinen engel bij zijn verwond been, doet een vreemde verteedering haar oogen ineenmaal vol tranen vloeien. Is 't om Treeskes lichtje, om den engel of om den goeden ouden Heilige? Ze weet het niet, maar kan niet anders dan op de bidbank knielen en met het voorhoofd tegen de hekspijlen zoo die zeven Onzevaders prevelen, telkens eindigend met: ‘Sint-Rochus, bid voor ons.’ Onderwijl glanst het blauw lampje als een wonderlijke edelsteen en die wordt voor haar oogen tot een hemelster als er nimmer een tweede was, want van welke stroomde ooit zoo'n warme glans naar haar hart?... Ze besluit al 't bidden met in een peinzenden glimlach Treeskes naam te fluisteren....

‘Jules en zij?... Bid voor mij Sint-Rochus om God voor Zijn overgroote gunsten te danken. Nooit genoeg kan ik hem danken en al te weinig is 't geweest tot nu.... Alleen om me dit te doen beseffen - is nu niet? - ben ik vanavond in dezen angst gejaagd. Wie zal Gods wegen en werken kennen?... Maar twee schoone hooge kaarsen in blinkende kandelaars beloof ik u, Sint-Rochus, als gij m'n dank aan God den Heer overbrengt en Hem vraagt alle onrust van me weg te nemen.’

Bij 't verdergaan is 't anders geworden. D'r hart is murw van tranen en voor haar oogen schemert hun vochte glans. Maar bang over Jules is ze heelemaal niet meer. Natuurlijk zit die bij Louis en Tila. Ze komt Vlakerhof voorbij, 't laag zijpoortje met den klopper, de breede inrijpoort, hoog en groen in haar hardsteenen boog onder het pannen

dakje. Dan de wand der hooischuur, waarvan de grijze vlakheid alleen is onderbroken door de twee donkere kijkgaten op zolderhoogte. Uit de dakspits loopt die gevel breed en laag neer naar den poortstijl der dubbele boomgaarddeur. In de warende schemerklaarte staat de oude hofstee als uit den Vlaker grond gegroeid, zoo hecht en innig 't eenige en eigenlijke van Vlake, dat met kerk en school, met al z'n groote en kleine woningen zich om dien hof kwam scharen.... Zie toch, dat tweede tehuis van haar jongen! Is 't niet te voelen hoe achter die stille muren Treeske voor hem bidt?... En boven de volle kruinen van den boomgaard zijn ook de sterren. Stonden heel den avond die sterren zoo te tintelen? Hoe zou er in een nacht als dezen in of om Vlake met iemand een ongeluk kunnen gebeuren?

Rustig moet ze zijn, zelfs nu ze ziet dat Louis en Tila's huis een doodsche zwarte schaduw is zonder ook maar'n streep licht door deurspleet of raamkier. 'n Afstootend blok nieuwe brikken lijkt haar dit huis, nu ze vlak genaderd is en ziet naar die onwrikbare richels der rolblinden voor uitstalvensters en deur. Boven? Alles donker.... Aanbellen? Waartoe? Hulp of geruststelling verwachten uit dit hard gesloten huis? Schampere spot, meer niet! En naderhand aldoor flauwe praat er over. Kom, kom, wat doet ze eigenlijk hier? Daar is ze toch te goed voor om hier op die stoep te hunkeren. Liever maar thuis in d'r eigen keuken geduldig bidden en wachten.

Langs Vlakerhof terug en op den pleinhoek komend blijft ze ineens talmen, den blik het donker steegje in.... Als Jules 'ns over de Geulbrug het smalle oeverpad genomen had? 't Hoog zomergras is zoo bedrieglijk in den avond, 't water zoo diep en stil hier in Vlake....

't Steegje tusschen de blinde muren lijkt een zwarte groevegang, waaruit de bangheid haar tegenspookt. Ze wil zich afwenden en voortgaan, maar vermag het niet. 't Diepe stille water? Ze kan niet anders, ze moet er heen en met eigen

oogen zien dat het niet mogelijk is, niets dan 'n schrikbeeld. Ze is in 't steegje en komt tusschen de heggen op 't pad door de oeverwei, waar de nachtdauw wittig nevelt. Is het de vochtigheid die haar zoo benauwt? Ze staat op 't brugje en buigt over de leuning naar den kant huiswaarts, waar het water onder 't ijle dauwwaas effen voortspoelt. Er is niets dan het rustig ruischen vóór haar, 't klotsen en kabbelen tegen de brugpalen, en wijdom de lispelende popels. Wat dan toch zoekt ze hier, in 't midden van den nacht? Jules in dit milde stille water? 't Oeverpad is verder dan 'n meter breed van den kant. Ziet ze 't nu genoeg? God beware hem! Wat doet ze hier? Ze moet wijzer zijn. In geen geval ook nog langs dat wegje midden in den nacht.... En gelukkig nog dat het midden in den nacht is! Want als iemand haar zag.... wat dan? Elk redelijk mensch zou immers meenen dat ze aan 't malen is geraakt.... zij? op dit middernachtelijk uur en hier? Schuw sluipt ze terug naar het steegje. Om den galm van haar voetstap niet te hooren, schuift ze als een kwaaddoenster dicht langs den muur. Nog schichtiger treedt ze de ruime leegte door van 't plein, de handen tegen 't hart en de oogen strak naar d'r doel. Nu ze op den straathoek is, kan ze niet verder, leunt tegen den muur om op adem te komen. Als er nu ergens 'n deur openging, als er voetstappen kwamen en iemand haar hier zag! Ach God, 'n zwerfster in den nacht.... zij? En dit alles alleen om Jules te zoeken, die nergens, nergens is.... Wat, als ze dadelijk in d'r leeg huis komt? Ze houdt het er niet uit.... Dan maar liever weer loopen, loopen en hem zoeken.... Al was 't tot Berghof en verder.... roepen door de beemden, de heuvels over.... Maar bij d'r huis staat ze weer plotseling stil, den scherpen blik door 't duister borend naar de stoeptreden. Is dat een schaduw? Of zit er toch iemand ineengedoken? Maar nu de gedaante gaat bewegen, zich opheft en afgewend van het huis wegtreedt....

‘Jules!’

Haar stem heeft geen klank. Ze staat met uitgestrekte

handen, wil op hem toeloopen. Is alles dan een kwade droom? Zal ze aanstonds wakker worden en 't morgenlicht zien? Maar dat ze nu toch roept en hem inhaalt....

‘Jules!’ schrilt het uit d'r keel en met bovenmatige inspanning verzet ze de voeten. Hij keert om. ‘Moeder gij?’

‘Maar jongen toch’.... Ze heeft z'n handen in de hare gegrepen en huiverend en huilend trekt ze hem tegen zich aan.... ‘Jongen toch, jongen toch!’....

‘Zijt ge dan zoo ongerust geweest?’ vraagt hij met ijle stem, en als ze niet loslaat, buigt hij in een snik z'n hoofd op haar schouder neer. Nu eerst voelt ze hoe koud en bevend z'n handen zijn, hoe klam z'n kleeren. Z'n kreunen doorpijnt haar hart.... ‘Wat is er toch gebeurd?’ klaagt ze.

Achteruittredend trekt hij z'n handen uit de hare en 't gezicht afwendend praat hij vaag: ‘Ik meende dat ge sliept. 'k Wilde maar op de stoep blijven wachten tot morgenvroeg.’

‘Tot morgenvroeg?’

‘Als ge komen zoudt om naar de Mis te gaan.’

‘Alsof ik zou kunnen slapen!... doodsangst heb ik uitgestaan.’

‘'k Was te ver geloopen.’

‘Zonder aan mij te denken!’ Schreierig schudt ze 't hoofd. Tegelijk ziet ze hoe schimwit z'n gezicht is. ‘Laat ons liever binnengaan’ zegt ze ineens met haar eigen kalme stem. Zwijgend volgt Jules. Maar in de keuken, waar 't warm en licht is waar onder de lamp en 't avondmaal zoo vredig wacht, elk bord en elke schaal onaangeroerd op hun plaats, laat hij zich op een stoel neerzakken, 't gezicht verbergend in de armen. 't Snikken dat hem doorschokt, wordt tot een dof gehuil. Ontsteld staat zij 't even aan te zien, tracht dan z'n krampende handen in de hare te nemen, maar hij rukt zich los en 't schreien wordt woester.

‘Jongenlief’.... d'r vingers streelen schuchter over z'n haar, tot ze de handen tegen z'n slapen durft leggen en sussend praat: ‘Neen, ge hoeft niets te zeggen. Ik weet het immers wel.... 't Was te veel, he? Altijd die boeken, 's morgens

vroeg tot 's avonds laat, en overdag aldoor de school.... Hoe zou iemand als gij er tegen bestand zijn?.... Mijn schuld is 't. Ik had 't eerder moeten zien. Maar wees nu niet zoo bedroefd, jongen! Nu ge maar weer bij me zijt'....

Hij ziet met 'n schuwen tranenlach naar haar op, buigt naar haar handen z'n gezicht. Als ze den arm om z'n lenden slaat, laat hij zich meenemen den winkel door, de trap op. Ze dwingt hem neer op den rand van z'n bed en op de planken knielend begint ze z'n veters los te rijgen, trekt hem de van grasdauw doorweekte schoenen en sokken uit, warmt z'n ijskoude voeten in haar handen....

'Nee, moeder, nee' schreit hij plotseling uit en met 'n rillende schok werpt hij zich op z'n bed neer, de armen klemmend om 't hoofdkussen. Opnieuw begint dat dof diep kreunen.

'Och toe, Jules.... alles is nu immers goed,' bedaart ze weer, en als hij bij haar stem dadelijk inhoudt, buigt ze zich om de deken over hem te leggen. 'Blijf nu zoo liggen en niet meer schreien, he? 'k Ga beneden melk voor je warmen.'

'Maar ik ben immers niet ziek!'

'En hij ligt te rillen van de koorts!.... niet ziek? Wel gauw weer beter. Tenminste als ge mij laat begaan en stil zijt'....

Hij blijft met gesloten oogen dicht tegen den muur, hoort z'n moeder de kamer uitgaan, beweegt niet....' Koorts? ziek? doodziek?'.... als 'n welige rust doorzinkt hem die nieuwe gedachte.

'Dan toch sterven nu?... niets meer moeten denken en doen, en aan z'n moeder al dit erge niet hoeven te zeggen? Gaat God het dan toch geven?.... Als ze 't hoort, zal Treeske wel alles begrijpen, en komen, nogeens haar handen op z'n hoofd'....

Hij komt rechtzitten en staart met wijde oogen dien droom in, tot z'n moeder weerkeert. Ze zet het bidlichtje van de Lievevrouw op tafel, en hem vluchtig aanziende gaat ze

nogeens, om meteen even zacht terug te komen met een kom dampende melk.

‘Drink nu.’ En aldoor of hij een kind is, zet ze hem de kom aan de lippen, z'n tanden klapperen tegen den rand. Hij kan niet anders dan alles doen wat ze wil. Als de melkkom leeg is, laat ze hem weer neerliggen, trekt de deken over z'n schouders. ‘Nu slapen, Jules.’

‘Gij ook, moeder.’

‘Zou ik niet bij je blijven? Wees maar gerust. Ik zal wel hier op m'n stoel slapen. Neen, zeg nu niets meer. Morgen is alles weer vergeten.’

‘Morgen?’ schrikt hij op.... ‘'k Moet naar school.’

‘Ik zal immers wel bij Kroes gaan zeggen dat ge niet komt.’

‘Zult ge dat doen?’ Hij zinkt terug in z'n kussen, maar z'n handen blijven boven 't dek, en na 'n poos tast z'n rechter naar de hare en drukf die tegen z'n voorhoofd. Zij laat ze daar en z'n oogen blijven gesloten.

Als na 'n lange wijl de moeielijk verwrongen gebogenheid al te smartelijk haar rug en arm doorkrampt, schuift ze onmerkbaar wat achteruit zonder haar hand van z'n hoofd weg te nemen. Hij glimlacht. Ze hoort wel haar naam op z'n lippen.... ‘moeder’.... 't Doet ineenmaal de lang verkropte tranen uit haar hart opwellen. 't Lichtje waar ze in tuurt, vermenigvuldigt zich tot honderd en honderd vlammetjes, 'n dans van sterren. Ze moet met haar losse hand de vloeiende tranen stelpen. 't Is alleen omdat ze hem weer terugheeft, hem bij zich voelt zoo heelemaal van haar. Heeft ze ook iemand anders op aarde dan hem? Tila?.... Neen hem, Jules en Treeske, één in haar hart.... 't Geluk van haar leven, 't eenige, maar te veel haast, goede God, teveel.... Zóó doorbeeft haar de verteedering, dat ze d'r hand moet wegtrekken van z'n voorhoofd.

‘Ga slapen, moeder’ prevelt Jules.

‘Niet eerder dan gij.’

‘Zult ge morgen wezenlijk naar Kroes gaan?’

‘Denk niet over die school.’

En na weer 'n lange stilte: ‘Moeder! zit ge te bidden?’

‘Ja jongen.’

‘Bid het angelus.’

‘'t Angelus?.... Goed.’

‘Zoo dat ik 't hoor. Laat 't ons samen doen.’

Verwonderd ziet ze hoe hij komt rechtzitten, de handen op het laken vouwt en het hoofd tot bidden buigt. Ze laat zich op de knieën neer, de oogen strak naar z'n gevouwen handen. ‘De Engel des Heeren heeft Maria geboodschapt’ vangt ze aan, en hij antwoordt diep en langzaam: ‘En ze heeft ontvangen van den Heiligen Geest.’ Zij weer terwijl opnieuw de tranen komen: ‘Zie de dienstmaagd des Heeren.’ En kalm hij: ‘Mij geschiede naar Uw woord.’ Nu hoort ze d'r eigen stem hoog en bevend door de stilte, die wachtte: ‘En het Woord is vleesch geworden.’ Ze kloppen beiden op de borst. Dan antwoordt Jules elk woord rustig bemijmerend: ‘En 't heeft onder ons gewoond.’ Zij buigt het voorhoofd op den bedrand even langzaam en zinnend: ‘Bid voor ons, heilige Moeder Gods.’ - ‘Opdat we waardig worden de beloften van Christus,’ de oogen openend schouwt Jules roerloos uit. Zoo ziet zij hem, nu ze opblikt uit haar zwijgend nagebed.

‘'t Laatste, moeder?’.... mompelt hij zonder haar aan te zien. En nogeens bidt ze, maar nu hardop en met de oogen naar z'n opgeheven gezicht: ‘Wij bidden U, o Heer’.... en nogeens krijgen de woorden, die ze toch elk van haar levensdagen 's morgens, middag en avond herhaalde zoon wonderbaar nieuwe beteekenis.... Ze doen haar denken aan Kerstmis en tegelijk aan Goeden Vrijdag en Paschen. En hoe vreemd, nu 't gebed eindigt, is 't of ze in de Vlaker kerk was.... Droomde ze? Maar vierde ze er Kerstnacht? deed ze er den Kruisweg bij 't Stabat Mater? of klinkt nog het Alleluja van Paaschmorgen na? Er leeft dezen nacht zoo veel tegelijk in haar hart, en ze kan maar niet ontwarren of 't vreugd is of verdriet.

Jules ziet haar aan, aldoor met dezelfde rustigheid als toen hij naar 't bidden luisterde. ‘Moeder’ begint hij zacht ‘zet u nog even naast me. 'k Moet u wat zeggen.’

‘Zeg maar, jongen.’ Ze blijft op d'r knieën, alleen neemt ze z'n hand in de hare.

‘Ge moet niet schrikken of boos zijn, beloof me dat.’

‘Zeg maar alles.’

‘'t Is uit met Treeske.’

‘Met Treeske?’... verbijsterd ziet ze hem aan.

‘En ook met de school en 't examen. Alles is gedaan. Ik ga opnieuw beginnen. Aan het eenige wat ik kan en moet. En dat is muziek, moeder. Ge weet niet wat die viool voor me is.... maar zonder die viool zou 'k gek worden of doodgaan. Ik moet.’

Ze is opgestaan en den arm om z'n schouders leggend, trekt ze hem tegen zich aan. ‘'t Zijn immers maar koortsdroomen. Ge moet zoo niet praten. Heelemaal niets meer zeggen.’

‘Maar ik ben toch niet ziek! Alleen maar ellendig. 't Moet, moeder, 't moet!’

‘Zeker jongen, 't moet.... wees nu maar gerust.... Moeder weet alles wel. Als 't God belieft, is 't morgen weer over. Maar ga nu probeeren te slapen’.... Ze dwingt hem zacht tot liggen.

Ineens uitgeput van droefenis wendt Jules 't hoofd weg en verzinkt in een doffe beweegloosheid. Na lang stilzijn staat zij op om te luisteren naar z'n ademhaling, die maar niet diep en regelmatig wil worden. Maar ze ziet immers genoeg dat hij rustig slaapt. Heel voorzichtig legt ze even de hand op zijn voorhoofd, dat zooveel koeler en kalmer is geworden. Neen, ongerust hoeft ze zich niet te maken, al is ze nog zoo geschrokken van dat vreemde ijlen.... Treeske? Z'n hart is zoo overvol van Treeske. Dat is heel z'n leven: Treeske, z'n school, z'n examen en die weggeborgen viool. Natuurlijk dat hij in z'n koortsdroom juist over dit alles bezig was. Onder dat angelus was zij-zelf aan

't droomen geraakt en nogwel over de Vlaker kerk. 't Is zeker de vreemde nachtstilte.... Maar wat 'n rust nu, wat 'n rust over hem en haar!...

Nu z'n moeders zachte voetstappen zijn heengekraakt en hij haar d'r slaapkamerdeur heeft hooren dichtdoen, werpt Jules zich op uit z'n roerloosheid en vooroversmakkend smoort hij 't snikken, dat opnieuw in hem opvlaagt.... 'Hoe zal ze 't ooit begrijpen? En wat moet ik haar dan toch zeggen? Treeske verstaat me niet. Moeder verstaat me niet.... Wie dan wel? Vader, dien ik nooit kende, gij? Is 't waar wat ik altijd denk? zijt gij zoo vroeg gestorven van 't verlangen, dat van u overging in mij? en dat me martelt en waardoor ik als een wreedaard moet martelen de twee eenige menschen, die me ooit op aarde zullen lief zijn, moeder en Treeske?... Goede God vergeef het me, en zeg me toch wat verder te doen.... zeg Gij 't aan dezen armen dwazen zoeker'....

Vaal-blauw komt het vroegste schemeren van den nieuwen dag over hem. Hij heft zich op en blijft naar 't venster staren tot de eerste merel begint. Dan laat hij zich neerzinken en de oogen sluitend voelt hij dien vogelslag als een aangehouden diepen orgeltoon.... Hij kan immers van Treeske blijven houden, in 't heimelijke van z'n hart z'n liefde levenslang bewaren, herinnering en, o God ja, stiller en nog dieper verborgen ook wat hoop, dat zij.... want ze houdt van hem, ze houden toch van elkaar.... het kan niet anders.... 't Wordt in z'n hart het biddend en beidend begin van een lied.... Morgen zal hij 't weervinden op z'n viool, hiermee beginnen morgen en z'n leven lang niet meer de viool neerleggen.

Geruischloos binnengekomen staat ze juist als 'n goed uur geleden weer bij Jules, die nog even rustig slaapt als te voren. Ze is onderwijl aan de school geweest, langer weggebleven dan ze meende, omdat ze op den pleinhoek Tila ontmoette, die hupsch stappend met d'r boodschapnet van Anna Manders

terugkwam. Meer dan een kwartier stond ze te praten, wel zorgend over vannacht niets anders te vertellen dan dat Jules wat ziek was, koortsig van overspanning. Maar over de wieg begonnen ze, over al het lieve geprutsel, waaraan ze Tila voor haar eersteling met zoo'n genot zal helpen. Zoo wisselt het leven: Op den zelfden straathoek waar ze vannacht van radeloosheid niet verder kon, stond ze nu met het hart vol nieuw geluk....

Ze heeft zich immers straks al overtuigd dat Jules weer beter is. Hij heeft sinds toen uit z'n loome gestrektheid niet bewogen, alleen liggen de armen wijder open en gaat z'n adem minder diep. Over z'n opgewend voorhoofd donst de dag. Ze heeft het eerder nooit gezien hoe pijnlijk broos van welving en tint z'n voorhoofd toch is, en hoe onder de zware wenkbrauwen zoo donker de oogleden zijn met hun schaduwige wimpers. 't Komt alleen door dat voorhoofd en die oogkassen, dat z'n gezicht dat droevige en vermoeide heeft. Zoo lag z'n vader 't laatst.... Maar ziet ze dan niet, z'n mond lijkt te zullen lachen, rood de lippen en over heel z'n wezen de gezondheid? Ze moet hem met rust laten en zelf gerust zijn, al zou vanmiddag de warme zon hem eerst wekken. Genezend is die slaap hier in den koelen schemer, waar geen ander geluid is dan z'n eigen ademhalen en 't gesuizel van den Junimorgen door het half open venster.

Moeder Severiens is weer naar beneden geslopen, verwonderd over de rust, die heel 't huis vervult. Zoo is 't anders alleen op een laten zomerzondag, als na een onweer de zon komt schijnen door den naruizelenden regen....

Zoo uiterst behoedzaam om niet door stooten of stommelen Jules wakker te maken, is ze in de keuken met het morgenwerk bezig, dat ze zelf schrikt, nu de winkeldeur openkraakt. Aanstonds naar voren gaande, zou ze wel den vinger op de lippen willen leggen voor den wachtenden klant. Achter de toonbank ziet ze eerst dat het Treeskes moeder is, die met den rug naar 't venster in d'r eigen

schaduw staat, den hoed op, 't kanten schoudermanteltje om, handschoenen aan....

‘Maar madame Bormans’ lacht ze haar toe ‘ik zou u zoowaar niet kennen. Zijt ge op weg naar den trein?’

‘'k Ben bij den pastoor geweest, en nu moet ik u spreken,’ zegt Treeskes moeder strak en moeielijk.

‘Kom binnen.’ Moeder Severiens weet niet, waarom ook haar spraak ineens zoo beklemt. Ze schuift 'n stoel bij de tafel en gaat zelf op d'r plaats zitten. De andere ziet haar beduusd aan en knikt met 'n zucht. ‘Ja.... wie had zoo iets kunnen denken?’

‘Is er iets, madame Bormans? Toch niet met Treeske?’

‘Heeft hij u dan niks gezegd?’

‘Jules? gezegd?’ Ze denkt aan vannacht, aan die ijlkoorts.... Zinnend schudt ze 't hoofd.

‘Vraag 't hem dan maar. Hij zal 't u beter kunnen vertellen dan ik.... 't Spijt me, madame Severiens, meer dan ge meenen zult, want ik hield van den jongen.... maar als hij zoo is!’

‘'k Zou niet weten.... zoo is? Wat is er op Jules te zeggen?’

‘'k Zal dat liever in 't midden laten.... Alleen houdt Treeske de eer aan zich.... Bormans en ik hebben ons lang en breed beraden, madame Severiens, en ik ben expres hierom zoo juist bij den heer pastoor geweest.... Maar de verkeering moet uit zijn.’

Moeder Severiens knikt met strakke oogen, geen lijn van d'r gezicht vertrekt. Ze vraagt niets, beweegt niet. Ze voelt wel, als ze niet zoo blijft zitten en zwijgen, dan zou er een storm van verwijten loskomen uit d'r hart.... Jules? Wat heeft Jules misdaan, om hem zoomaar goedsmoeds.... ze verbijt het, en toch schijnt de andere dit boos verweer in d'r oogen te zien woelen en te voelen hoe 't haar naar de lippen ziedt.

‘Alles is, dat we ons vergist hebben in Jules,’ hervat ze. ‘Bormans heeft het me voor twee maanden al gezegd, dat

Jules heelemaal niet in aanzien is op de school. Ze hebben er nooit zoo'n onderwijzer gehad.... niks brengt hij ervan terecht.'

'Dat dient bewezen' stoot moeder Severiens uit, en ze richt zich op, om in die beweging een stekende pijn te stillen.

'Bewezen? zelfs de pastoor weet er alles van. Ge moet me goed verstaan. Ik kom hier niet om den jongen te belasteren en al evenmin om u te beleedigen. 't Is erg genoeg, wezenlijk erg genoeg.... ook voor u. Ge hebt uw laatste leed met dien jongen nog niet overzien.'

'Geen stroobreed heeft-ie ooit mij of iemand in den weg gelegd - daar ben ik van overtuigd.'

'Treeske maandenlang wat wijs maken en, als hij 't moe is, zoomaar komen zeggen: "alles is uit!" En waarom? Omdat hij geen examen mag doen, van de school weg wil en met die onnoozele viool z'n kost wil verdienen.... Ge zult zelf wel inzien dat we groot gelijk hebben. Dat is geen karakter.... dat wordt geen man voor iemand als ons Treeske. 'k Zal wezenlijk genoeg met haar te stellen hebben. Want zij meende 't eerlijk.... Gelukkig is ze wijzer dan iemand van zoo'n kind zou denken. "'k Wil geen man die niet echt van me houdt." Geen ander woord komt er uit, van gisteravond tot nu.'

Treeskes moeder is onder d'r hortende ontboezeming opgestaan en ook moeder Severiens staat recht. Nu de andere haar aanziet, wachtend op het eindwoord, zegt ze stroef: "t Is zooals gij en Treeske verkiest, madame Bormans.... Alles zooals God wil.'

'In elk geval, madame Severiens, voor u 'tzelfde respect.... dat blijft onveranderd als zooveel jaren al.' Ze reikt haar de hand en Jules' moeder neemt die vluchtig.

Alleen terug in de keuken, staat ze roerloos te overdenken wat ze te weinig en wat te veel heeft gezegd. Tegelijk luistert ze met opgewenden blik.... Hoort ze Jules boven loopen? Is hij opgestaan en zal hij aanstonds komen? Wat dan? Arme jongen, wat dan? Zij, ze weet het niet verder....

en als ze d'r eigen keuken niet zoo tastbaar om zich zag, zou ze meenen almaar voort te droomen, alles van gistermiddag tot op dit oogenblik een droom. Tila's bezoek het eerst, die nacht, en nu dit.... Wat ook weer? Alles gedaan? Maar vannacht heeft hij 't immers zelf ook gezegd na dat vreemde bidden.... Uit?... Treeske niet meer, geen examen.... de school? en dat hij gek zou worden of doodgaan zonder die viool!... Maar wat heeft hij zich toch in Godsnaam in 't hoofd gehaald? En alles zonder dat zij er 't minste van merkte, al waren ze dag na dag samen alleen.... Ze zal.... nu hoort ze hem duidelijk - ze zal hem alles gaan vragen, want ze kan 't niet gelooven, en wie weet....

Maar boven op den overloop staat ze ineens ontsteld stil.... Heeft ze goed gehoord? De viool!... En daar is ze ooit trotsch op geweest, dat hij zoo spelen kon op dat vermaledijde ding.... In dit oogenblik die viool te moeten hooren.... dat houdt ze niet uit, dat doet d'r bloed opzieden.... En ze moet wel, moet hem dat verleidelijk onnuttig muziekding gaan afnemen voorgoed.... Moet die viool z'n ongeluk worden? Daarvoor is zij z'n moeder om hem op z'n plicht te wijzen....

Ze heeft de kamerdeur opengerukt en staat daar hoog en forsch. ‘Jules, doe die viool weg!’

Opschrikkend laat hij de armen zinken. ‘Wat is er moeder?’

‘Ik zeg, doe die viool weg! Ik weet alles. Treeskes moeder is hier geweest. Mooi hoor! Wat moet het geven met jou?’

Jules heeft z'n instrument behoedzaam op de tafel gelegd, den stok er schuin over, kijkt nu met z'n zachten blik naar haar op. ‘Ik weet niet, hoe ge nu ineens zoo boos kunt zijn. Vannacht’....

‘Wat vannacht? Hoe kon ik denken dat het zoo met jou gesteld was.... zoo heelemaal mis!’

‘Als ik de viool niet had, zou 't mis zijn - - - maar zooals 't nu is.... Ja, 't is de schuld van de viool, maar die zal 't ook weer goedmaken.’

‘Och wat!’

‘'k Had niet in Vlake moeten blijven, dadelijk moeten beginnen.’

‘Waarmee beginnen?’

‘Muziek studeeren. Ik bleef om u.’

‘Om mij?’

‘'k Dacht door 'n paar jaren wel te kunnen heen komen. Maar 't was boven m'n kracht. 't Eenige is dat ge me laat gaan.’

‘Gaan?’

‘'k Moet naar 'n groote stad, waar 'n school is om muziek te leeren.’

‘Zoo? wil je dat? Je examen, je school, Treeske, je moeder - - alles eraan geven? 't Is prachtig!’

‘'n Mensch moet z'n roeping volgen.’

‘Roeping? Als 't was om priester te worden, zou ik 't begrijpen.... roeping?’

‘'t Eenige wat ik ooit goed zal kunnen.... en zonder dat nieteens leven. Ik denk altijd dat vader 't wel zou begrepen hebben.’

‘Je vader?’.... 't is of ze verschrikt.

‘Misschien was vader zoo jong niet weggekwijnd, als hij had kunnen doen wat in hem was.’

‘Je vader?.... je kunt toch niets van hem weten’....

‘'k Weet alleen dat het mij zou gaan als hem. Hierblijven, zelfs bij u en Treeske, zou zelfmoord zijn, moeder, juist omdat ik 't zoo zeker voel.’

‘Je hebt nooit zoo gesproken.... komt je dat alles nu eerst in de gedachte?.... ik ken je zoo niet.’

‘'k Deed alles tegen den keer in.... 'k wilde wel anders. Dat hebt ge toch gezien. Heb ik de viool niet verborgen? niet alles gedaan zooals gij 't het gelukkigst zoudt vinden?’...

‘Treeske.... dat is 't ergste van alles’....

‘Mag ik haar leven binden aan 't mijne?... was ik maar sterker geweest... maar 't was zoo'n groot geluk, en ik wist niet’...

‘En al m'n bidden.... alles, alles om niet.... Hoe moet het verder?... Ik weet niet meer, ik kan niet meer.’

‘Op de een of andere manier zal ik ginds beginnen.’

‘Of dat zoo maar gaat!’

‘'k Zal geld zien te verdienen, misschien schrijven op 'n kantoor of zoo.... 't Moet. Hoe dan ook. Als ik maar dat verschiet zie.’

‘Alles wat God je toewierp, met volle handen toewierp, zoomaar om wat miserabele muziek laten varen’....

‘Wilt ge dat ze me in Vlake met den vinger gaan nawijzen: “dat is die niksnutter dien ze van Vlakerhof en van de school wegjoegen”.... Zoover zou 't komen.’

Z'n moeder staat beverig het hoofd te schudden. Hij legt met zenuwachtige handen de viool in de kist en sluit zacht het deksel.

‘Kom dadelijk maar eten’ zegt ze kortaf en gaat.

Op z'n stoel gezonken slaat hij de handen voor 't gezicht. Heel z'n lichaam is in siddering en door z'n hoofd warrelt een storm. Nu is 't zoo ver.... en 't zal verder. Dit is z'n eenige vaste gedachte, maar ze kan de andere niet bedaren.

Nu hij eindelijk beneden komt, trekt z'n mond in een droef-verlegen lach, als hij z'n moeder daar kalm op haar eigen plaats achter de gedekte tafel ziet.

‘Zoo vroeg al middageten?’

‘Maar! 'n half uur geleden luide 't angelus al. Heb je 't niet gehoord?’

Zonder antwoorden wendt hij den blik af, denkt aan 't gebed vannacht en aan 't gebed ginds op den Geulheuvel. Zich neerlatend slaat hij 'n kruis en 't hoofd diep bukkend bidt hij veel langer dan anders voor den eten. Opziende blikt hij in z'n moeders zinnende oogen.

‘'k Heb er 'ns over nagedacht, Jules,’ begint ze heel rustig. ‘'t Zal maar 't best zijn, dat we informeeren over die muziekstudie. Vanmiddag zal ik 'ns met den kapelaan gaan spreken, die weet van muziek. En als de school uit is, neem gij dan den trein naar de stad - ga 'ns naar dien muziekleeraar, over wien je 't vroeger altijd had, en vraag

alles wat je weten wil, goed alles vragen, ook wat het kost. Ik zal 't dan wel betalen, zoolang 't kan zonder Tila te kort te doen.... We hebben 't geld voor het huis, he?'

'Zoudt ge wezenlijk, gij?'....

'Je eer en goede naam zijn me ook wat waard, jongen. En, je zoudt kunnen gelijk hebben. Ik wil me niks meer te wijten hebben.... 't Is zoo genoeg. Maar wat je denkt over vader, dat kan toch niet zijn, he? Dat heeft me te zeer ontdaan.'

'Maar moeder, ge moet daar niet om schreien.... ik heb vader immers nooit gekend.... Alleen maar omdat ge altijd zegt dat ik zooveel op hem lijk'....

'Had ik hem niet aan mij moeten hechten?.... al die jaren van z'n jeugd.... tien jaar heb ik hem laten wachten. Al z'n verlangen naar mij! En daarin misschien vergaan wat niet mocht vergaan.... het beste van z'n leven'....

'Kom moeder.... laatst hebt ge immers zelf verteld wat hij altijd zei, dat God u gestuurd had aan hem.... Hoe kunt ge na zooveel jaren over zoo iets tobben?'

'Ge hebt gelijk, Jules. God geef hem den hemel en de eeuwige rust! Maar 'n menschenhart is zoo.... liefde blijft altijd.... 't ergste is, als die tot verwijt wordt: niet genoeg, 't was nog niet genoeg.'

Jules ziet haar aan met opglanzende oogen. Hij denkt aan Treeske en hoe hij door alles heen haar trouw zal blijven, hoe 't wel genoeg zal zijn zooals hij van haar zal blijven houden, zelfs zonder iets van haar naar hem.... Hij voelt ineens levensmoed en kracht in zich ontwaken zooals hij nooit voelde. 'Ge zult eens zien, moeder!' zegt hij en z'n bord vol eten wegschuivend staat hij op en strekt de armen in zwijgenden jubel omhoog, breidt ze dan met een lach open als om er haar in te sluiten. Maar d'r hoofdschudden weert hem af. 'Doe alles wat ge denkt dat je roeping is, jongen, alles.... ik wil verder je leven niet bederven', prevelt ze door haar tranen heen.

(Wordt voortgezet)

MARIE KOENEN

Staatkunde

OP 27 Mei j.l. heeft de jaarvergadering plaats gehad van den Algemeenen Bond van R.K. Kiesvereenigingen. Zij bood, behalve een nieuwen voorzitter, haar gewoon aspect Deze vergaderingen hebben, op uitzonderingen na, sinds jaren een vrij onbehagelijken indruk achtergelaten. Zelfs de rijkst voorziene agenda liep op een algemeene teleurstelling uit. De schuld daarvan lag niet bij de aangesloten vereenigingen. Door de vergadering van menige kiesvereeniging werd, na een geanimeerd debat, besloten, een vraag of zaak van meerdere of mindere actualiteit in de Bondsvergadering aan de orde te stellen. En menig als afgevaardigd aangewezen lid verliet de bijeenkomst, er op gebrand, te Utrecht door een wel overwogen en goed in elkaar gezette redevoering aan zijn mandaat uitvoering te geven en aldus te trachten aan het door hem te verdedigen voorstel een succes te bezorgen. Voor echter de gewichtige dag aanbrak, verscheen de beschrijvingsbrief van de hand van het Bondsbestuur. En met een koelheid, die akelig placht af te steken tegen de warmte, welke uit zoo menig geestdriftig gedaan voorstel straalde, bleek dan door het Bondsbestuur over een groot deel van het vergaderingsprogram reeds het doodvonnis te zijn gestreken door zijn in 3, hoogstens 5 regels vervatte afwijzende praeadviesjes. Voor de afgevaardigden, belast met de verdediging van zulke hartelijk tegemoetgetreden voorstellen, was natuurlijk de aardigheid van de zaak af. Enkelen nochtans verzamelden ter vergadering zelve nog al hun moed en hun beste argumenten, in de stille hoop, hun auditorium op hun hand te krijgen. Maar zoodanige poging was reeds door het overwicht van den Bondsvoorzitter, gerugsteund door de eensgezindheid van het Bestuur, bij voorbaat tot vruchteloosheid gedoemd. Zoo zijn jaar na jaar, van kiesvereeniging na kiesvereeniging, voorstel na voorstel, gekelderd; en heel wat uitingen van gezond politiek leven hebben aldus tegen dezen steeds verneinenden Geist hun hoofd gestooten.

Toch hadden de voorstellers en de kiesvereenigingen het gelijk niet aan hunne zijde. Waarschijnlijk niet in het bezit van een der zeldzame exemplaren van het Reglement beseften zij niet, dat de Bond geen politieke organisatie is, in welke men alle onderwerpen van politieken aard mag ter sprake brengen. En zeer zeker hadden zij niet het recht te denken aan eene organisatie van de katholieke staatspartij. De Bond is niet de katholieke staatspartij, ook niet de vertegenwoordiging daarvan, hij is uitsluitend het orgaan van een groot aantal kiesvereenigingen, federatief, volgens art. 2 van het Reglement, verbonden, tot het beperkt doel ‘de samenwerking der katholieke kiezers te bevorderen, bij verkiezingen van leden der Tweede Kamer’. Door het karakter van den Bond als adviseerend lichaam ad hoc uit het oog te verliezen, is men er toe gekomen, hem te willen spannen voor een uitgebreide taak als: systematische politieke opleiding en voorlichting der kiezers, centraliseering der inwendige propaganda, bevordering van de interlocale samenwerking tusschen de kiesvereenigingen, bestudeering van en stelling nemen in de zoogenaamde middenstands- en landbouwvraagstukken, actie naar buiten, zorg voor standenvertegenwoordiging in het parlement, een en ander totaal vreemd aan zijn doel.

Hadden de voorstellende kiesvereenigingen dus formeel ongelijk, de eigenlijke fout heeft blijkbaar geschuild in art. 2 zelf. De groote beperking, welke deze Reglementsbepaling aan de werktaak van den Bond oplegt, is historisch èn te verklaren èn te verdedigen. Maar de vele jaren, die sinds het oprichten van den Bond zijn verloopen, schijnen, zoo de verschijnselen niet bedriegen, de verwijding van zijn keurslijf noodzakelijk te maken. Dat hij nog een andere roeping heeft, dan die zijne oprichters voor hem hebben weggelegd, het levend bewijs daarvan is, dat welhaast geen enkele der aangesloten kiesvereenigingen niet in den loop der jaren een of meermalen met art. 2 in botsing is gekomen. De natuur ging blijkbaar boven de leer.

Terecht heeft het Hoofdbestuur er vaak op gewezen, dat de Bond is een vrucht van een moeilijk tot standgekomen compromis. Sommige kiesvereenigingen schijnen hare aansluiting te hebben afhankelijk gesteld van de zelfbeperking, welke de Bond zich zou opleggen en die in het bovenomschreven doel is geformuleerd. Dat het Bestuur vooral in den aanvang angstvallig heeft gewaakt tegen aanslagen op dit onderpand van wederzijdsche liefde en genegenheid ligt voor de hand. Doch men vergete niet, dat ook de inzichten in den aard en omvang eener samenwerking van kiesvereenigingen aan evolutie onderhevig zijn. In de bescheiden samenwerking heeft men elkander leeren kennen en waardeeren, men heeft de vruchten geplukt van die eenheid en tevens ondervonden, dat zij aan de zelfstandigheid der aangeslotenen niet te kort doet. Dat alles heeft de begeerte naar meer doen ontwaken. Men voelt instinctief, dat de Bond als centraal lichaam meer kan en meer moet doen voor en ten behoeve van het katholieke volk als staatkundige gemeenschap. Wel is het Bondsbestuur aan de tegenwoordige strevingen reeds ten deele tegemoetgekomen door het in studie nemen van bijvoorbeeld het kiesrecht-, het defensie- en een deel van het belastingvraagstuk, doch daarmede kan men kwalijk volstaan.

De katholieken hebben als richtsnoer in het staatsbeleid te aanvaarden de katholieke beginselen. In de praktische politiek nu komt men vaak met die beginselen alleen niet verder, wanneer men niet weet, op welke wijze en in welke normen zij in de wetgeving behooren te worden belichaamd. Onder vele gewichtige zaken meer, zal ook een fundamenteele verbetering van de maatschappelijke en van de staatsorganisatie tot den wetgevenden arbeid van de komende tijden behooren. Het is van overwegend belang, tijdig de zich voordoende vraagstukken van katholiek standpunt te beschouwen en te trachten althans in de hoofdzaken tot overeenstemming te geraken. Daarbij is het niet voldoende alleen deductief te werk te gaan. Het Katholieke volk zal,

steunende op de maatschappelijke wenschen en behoeften, en zich grondende op de realiteit van het leven, zich in zijne verschillende geledingen hebben uit te spreken. En die aldus verkregen bouwstoffen zullen kunnen dienen om ze te verwerken tot specifiek katholieke desiderata. Als de Bond meer nog dan tot heden in deze richting zou kunnen werkzaam zijn, zou hij, naar mijne persoonlijke meening, beter aan de eischen van het oogenblik beantwoorden. Hij zou daarmede tevens bereiken verheffing van het politiek inzicht bij de katholieken en versterking van hun geestelijk bewustzijn, en, door het scherper afteekenen van de grenzen, die ons scheiden van onze politieke tegenstanders, het gevoel van eenheid en saamhoorigheid versterken en het gevaar van verbrokkeling verkleinen.

Zijn stem bepalende ten opzichte van bovenstaand denkbeeld hoede men zich tegen twee uitersten. Het eene is het drijven naar een zoogenaamd beginsel- of staatsprogram. Zoo ooit, dan zijn hiervoor thans de tijden zeker nog niet rijp. De ondervinding door andere partijen met zulke programs opgedaan zij een leerzaam en tevens een waarschuwend voorbeeld. De zucht om alle mogelijke onderwerpen van staatszorg en staatsbemoeiing dikwijls in onderdeelen eens en voor vaststaande in een bepaald shibboleth vast te leggen, heeft al menigmaal geleid tot het samenstellen van uitgebreide verlanglijsten, die als vrucht van onbezonken en louter theoretisch oordeel, slechts berouw en verdriet hebben opgeleverd. Zoodanige opstapeling moet noodwendig leiden tot teleurstelling. Elk politiek vraagstuk behoort in het kader van zijn tijd te worden bekeken.

Aan den anderen kant is het ook verkeerd, zich te veel te hechten aan het bestaande en beducht te zijn voor het loslaten van standpunten, al hebben die tot heden hunne goede diensten bewezen. Dit zou leiden tot verstijving en verstarring; wil de Bond bloeien, dan moet hij groeien. Vooral nu de onderwijskwestie hare oplossing nadert, en de daarmede verband houdende leuzen niet meer in dezelfde

mate als voorheen hare samenbindende kracht zullen kunnen uitoefenen, schijnt het meer dan ooit geboden te zoeken naar nieuwe vereenigingscentra.

Men werke ook niet te zeer met het spook der scheuring in de katholieke partij. Zoo inderdaad in de onderscheidene deelen van het katholieke volk verschil van gevoelen mocht bestaan over belangrijke punten van staatsbeleid, die toch eenmaal aan de orde zullen moeten komen en dus onder de oogen gezien, zal het beter zijn, tijdig en op omzichtige wijze te streven naar een eenheidsformule dan te eeniger tijd te moeten beleven, dat door onvoldoende voorbereiding de meeningen op het beslissend oogenblik wanhopig verdeeld zijn en een herstel dier geschokte eenheid niet meer te bereiken valt. Wie aan scheuring denkt, vergete daarbij niet het gevaar van afschuiving en afglijding naar de uiterste rechter- en linkerzijde onzer tegenstanders, waartoe het niet zetten van eenigszins vaste grenspalen helaas maar al te gemakkelijk kan leiden.

Krachtens besluit van de jongste Bondsvergadering zal het Bestuur thans eene commissie hebben te benoemen, die de wenschelijkheid en mogelijkheid der uitbreiding van het Bondsdoel moet onderzoeken. Hare taak is eene gewichtige. Toch zal zij, naar mij toeschijnt, gemakkelijker tot overeenstemming en conclusies komen dan sommigen en wellicht ook het Bondsbestuur zich voorstellen. Slaagt zij in haren arbeid, dan zal deze ongetwijfeld aan de katholieke partij van Nederland ten goede komen.

A. 21-6-1916.

J.R.H. VAN SCHAIK

Vlaanderen en de oorlog -

In den tragischen tijd, welken België doorstaat, verschijnt het lot van het Vlaamsche volk dubbel tragisch. Het had, toen de oorlog uitbrak, het aanlichten gezien van een tijd vol bekoring: hard werk, opbruisschend levend en grootsche vooruitzichten. Maar het had nog geen gelegenheid gevonden om in de vreugd der voltrokken overwinning het leed van zijn lang-

durige miskenning te vergeten. In de bewuste kern van zijn jonge beschaving, was dit nawee zelfs zeer scherp en het ongeduld hoog gespannen. Plots, onverwacht, werd aan binnenlandschen strijd en beweging een einde gesteld. Lijk een spelend kind door een misdadiger naar zijn eer wordt gevraagd en van woede, bij weigering, in een afgrond geslingerd, zoo plofte Duitschland na een schandelijk verzoek, ons land van de weelde in alle verschrikkingen. Tegenover de nood des levens bleef voor onderlingen afstand geen ruimte. Als één man, sprong het volk te weer en nam post bij zijn koning. Ook in Vlaamsche kringen was aarzeling noch afwijking. Want al was het front nieuw, onze traditie is oud: noch dwang, noch oneer; en honderden van onze vurigste en meestbelovende jonge mannen hebben uit eigen aandrang, vrijwillig dienstgenomen zonder andere bijbedoeling, dan het eerbiedwaardig verlangen om door onvoorwaardelijke trouw de staatkundige onaantastbaarheid te toonen van ons maatschappelijk ideaal en door het onschatbaar offer van het eigen leven de volle rechten van ons vaderlijke gemeenschap vrij te koopen....

De trouw van Vlaanderen aan het Belgisch vaderland is geen oogenblik geschokt geworden. Op Vlaanderen, aan zwaar noodlot gewoon, viel zelfs de eerelast om in een strijd van ongekende bitterheid en ongedachte langdurigheid het overgroote aandeel te dragen in de landsverdediging en Vlaanderen heeft de onvertroostbare ramp gekend, voor het behoud van onze zedelijke integriteit, het meest onvergankelijks van zijn stedenschoon te moeten zien vergaan. Wie of ooit het hart zal hebben om aan ons Vlaamsche volk te verwijten, dat het voor België zijn plicht niet heeft gedaan?

Maar ongerept is onze vreugde om dees heerlijke plichtbetrachting niet gebleven. Er zijn misstappen begaan, die ons nu bedroeven en later zorg zullen baren. Wanneer de oorlog, zooals alle vooruitzichten het lieten voorzien, na enkele maanden ware afgeloopen; wanneer vooral de ellendige bezetting van ons land niet zulken omvang en niet zulken

duur had aangenomen, zou het inzicht bij sommigen niet zijn vertroebeld geworden, en waren onze krachten onverdeeld gebleven tegenover elke gebeurtenis, die onze aandacht zou opeischen.

De omstandigheden konden echter niet slechter worden gekozen, dan ze geweest zijn en het is niet te verwonderen, dat misgrepen gedaan zijn. Het contact tusschen regeering en volk werd verbroken, het gevolg van ons politiek leven uiteengerukt, de openbare opinie beroofd van haar gewone organen, de grenzen alleen nog geopend voor geruchten en berichten, waar of valsch, welke het gemoed van den Vlaming moesten ontstemmen, en op alle hoeken van de straat stelden zich verleiders op om hem in bekoring te voeren. En met dit alles, de verbijsterende ongewisheid over de toekomst en het aansluipende wantrouwen door de handelingen van ons eigen staatsambtenaren gevoed....

Maar zóó menschelijk vooruitzicht te kort schiet, volg Uw geweten. Plicht is ook wijsheid. En de plicht, welke door duizenden van onze Vlaamsche jongens nu reeds met een rood zegelmerk is voorzien, is voor Vlaming en Waal het gemeenschappelijk vaderland in onverbreekbare eendracht en met gelijke edelmoedigheid te verdedigen. Al werden steeds onze taalrechten miskend, er is niemand van ons, die er aan gedacht heeft zijn staatshoorigheid op te zeggen. Wij hebben niet alleen gebruik gemaakt van alle grondwettelijke staatkundige middelen om onze gedachten te doen doordringen in onze wetgeving en in ons staatsbeleid, maar wij hebben ons steeds op ons burgerlijke gelijkberechtiging beroepen om aan onze taaleischen onmiskenbare rechtstitels te verzekeren. In het uur van gevaar, heeft het land dan ook het recht van ons te eischen, dat wij zijn zaak gestand blijven en den hem opgedrongen strijd blijven voeren met onverminderde en onvoorwaardelijke getrouwheid. Ik zeg het land en niet de regeering, maar de regeering als wettelijke draagster van het gezag vertegenwoordigt het land en de vraag der aanhankelijkheid zou alleen dan aan een onderzoek kunnen

onderworpen worden wanneer de regeering zelf oogenzienlijk door misbruik van gezag, het land zou willen rukken uit zijn natuurlijke loopbaan.

Trouw aan 's lands zaak is ook trouw aan ons eigen Vlaamsche volk. Ik zou dees gedachte kunnen belichten naar verschillende zijden en de meest duidelijke zijde is wel, dat alleen in een hersteld en van iedere groote mogendheid onafhankelijk België de geestelijke toekomst van ons Vlaamsche volk gered kan worden. Maar ik wil alleen met eenigen nadruk betoonen, dat alleen de onverkreukbare trouw aan België van aard is om de trouw tusschen leiders en menigte te bewaren, om te verhinderen, dat er door dezen oorlog eenige verwijdering zou komen tusschen ons gewone Vlaamsche volk en de bewuste bewerkers van zijn eigenaardige heropleving. Het zou mij te ver voeren, indien ik wou treden in beschouwingen over het wezen der Vlaamsche beweging en bijzonderheden aangeven over de middelen en mogelijkheden van zijn heropstanding. Maar voor mij staat het vast, wij kunnen het Vlaamsche volk niet redden tegen zichzelf in, wij zullen het niet bevrijden met buitenlandsche machtsgrepen. Onze vervreemding is zelfvervreemding, onze zwakheid hoofdzakelijk eigen schuld. Wanneer het Vlaamsche volk zichzelf van binnen zal willen verlossen van zijn verfransching, genezen van zijn zieleblindheid, zal het geen moeite ondervinden om, in een bevrijd en vrij België, zijn rechten te handhaven en een openen weg naar grootheid en voorspoed te vinden.

Wij begonnen vóór den oorlog, zoo duidelijk reeds de hulp te voelen van ons eigen macht, want het volk begon algemeen te luisteren naar onze opwekkingen, naar onze waarschuwingen, naar onze strijdbevelen. Indien onze Vlaamsche volkskracht reeds in het stadium der definitieve aansluiting ware gekomen, indien de vier millioen Vlamingen in gesloten orde rondom hun Vlaamsche aanvoerders stonden of zelfs indien het gemeenschappelijk rasgevoel bij allen wakker was, zou het - afgezien van de zedelijke beginselen - voor

de toekomst van onze beweging minder beteekenis hebben of eenige misstap begaan wordt. Maar in de zuiver voorloopige phase waarin de ontwikkeling van onze taalbeweging zich nog bevindt, is elke handeling, welke het gemoed van ons volk voor onze aansporingen minder toegankelijk kan maken uit den booze gehaald. En men moet gewis geen diepzinnig volkspsycholoog zijn om te beseffen, dat er in het hart van ons volk een geweldige haat is ontbrand door de vloekwaardige aanranding van Duitschland en dat alwie onder de verdenking zal staan met den overweldiger te hebben geheuld of geliefhebberd, aan den openbaren afkeer zal worden prijsgegeven.

Deze zware verantwoordelijkheden behoefden ons Vlaamsche arbeidzaamheid geenszins lam te leggen en ik meen het als een verdienste te mogen opeischen, in de dagen der algemeene ontreddering, het eerste teeken tot opwekking en samenwerking aan de Vlaamsche schrijvers te hebben gegeven. Maar onze werkzaamheid moest zich, in mijne oogen aanpassen bij de tijdsomstandigheden en in bestendigen eenklank blijven met de vaderlandsche noodzakelijkheden, zooals ik ze reeds heb aangegeven. Binnen deze engere grenzen, was ruimte genoeg om den meest overmoeibaren arbeidslust te bevredigen, zoowel binnen als buiten het bezet gedeelte. Onze soldaten op het front en in de instructiekampen, onze dertig duizend geïnterneerden in Nederland, onze honderdduizenden van Vlaamsche uitgewekenen, hunne kinderen en onze studenten, hebben in Engeland en Frankrijk, voortdurend honger geleden aan geestelijke versterking, welke zij alleen in onze Vlaamsche taal kunnen smaken en in de eerste plaats van hun eigen stamgenoten verwachten. Zelfs in Nederland bleef, niettegenstaande de hulpvaardigheid van onze Nederlandsche weldoeners, ook voor ons nog genoeg te doen over en in het bezette gedeelte, gaf de gedwongen werkeloosheid een uitmuntende gelegenheid om door lezingen en volksonderricht, door een actieve deelneming aan de werken van onderstand in voeling te blijven

met het gemoed van ons stedelijke en landbouwende bevolking. Dit werk op groote schaal ondernomen, zou in onze volksklassen tijdens den oorlog den ondergrond hebben verbreed, op welken wij naderhand ons Vlaamsch ontwerp van volksverheffing ongehinderd zouden hebben opgebouwd.

Deze gematigde houding hoefde ons niet te beletten om met alle kracht de opene of bedekte aanvallen af te wijzen aan welke onze Vlaamsche gedachte van de onverbeterlijke franschkiljons heeft blootgestaan, maar wij zouden alle fouten op den kerfstok van onze tegenstrevers alleen hebben gelaten en ons crediet na den oorlog met hun tekort hebben vermeerderd. Het moest ons evenmin beletten om door voortgezette studie en gemeenschappelijk overleg, ons voor te bereiden, om na den vrede, oude en nieuwe rechtseischen met vereende en verhoogde kracht te stellen, indien wij van regeeringswege niet de verdiende tegemoetkoming ondervonden, maar het was niet de tijd om nu nieuwe vraagstukken, zooals bestuurlijke scheiding, welke nog in een groene schil zaten en slechts zaad van verdeeldheid onder ons konden geven op te werpen en de geringste politieke scherpzinnigheid moest voorkomen dat de vervlaamsching van de hoogeschool te Gent, op welke al onze strijdkrachten voor den oorlog waren samengetrokken en welke ook na den oorlog ons eerste eisch blijft, aan de handen van onze bloedvijanden zou worden toevertrouwd.

Deze gedragslijn getrouw te blijven vereischte echter, te midden van de geweldige aanvechtingen waaraan ons Vlaamsche gemoed in den loop van deze lange en bange oorlogsmaanden voortdurend blootstond, groote zelfbeheersching en vertrouwen in onze eigen Vlaamsche volkskracht. Bij een zekere hoeveelheid van onze strijdgenooten hebben beide ontbroken. Door de gebeurtenissen verbijsterd zijn ze overgeslagen tot wanhoopspolitiek, zij zijn gaan spelen op leven of dood.

(Wordt voortgezet)

FRANS VAN CAUWELAERT

Verscheidenheden

Beatrice -

Wie nog met een nieuwe oplossing durft komen van de ‘Beatrice-Frage’ moet natuurlijk de verdenking durven dragen tot de naïeve optimisten te behooren, die graag een bladzijde volkrabbelen voor het dikke boek van de tragikomedie der menschelijke wijsheid. Dante's zonen Jacopo en Pietro hebben immers al 'n antwoord ten beste gegeven en na hen is de vraag zoo dikwijls opgelost, dat men waarlijk geen scepticus behoeft te zijn om ze voor onoplosbaar te houden. Welke beteekenis heeft de ‘angiola giovanissima’ in Dante's Goddelijk Spel? Is zij een historische persoon zonder meer of daarentegen louter allegorie? En is zij dan de goddelijke genade, of de goedheid of wijsheid of rechtvaardigheid of barmhartigheid Gods, of is zij de kerk of 't kerkelijk gezag of de theologie of misschien ‘simbolo e figura dell' Idea’ met 'n hoofdletter m.a.w. ‘der Idee überhaupt’? Of is zij een half reëele, half allegorische figuur en dan wederom om beurt het een of ander symbool? Al deze mogelijkheden hebben verdedigers gevonden en niet weinigen hebben de kwestie uitgemaakt. 't Menschelijk intellect schijnt nooit zoozeer zijn zwakheid te openbaren als wanneer het zijn kracht wil toonen. ‘*Nichts ist nötiger* für Dante als dasz seine Beatrice für uns einfach Beatrice bleibt’ zegt Pochhammer, maar Kraus daarnaast ‘Beatrice ist die göttliche Weisheit... und damit ist der lange Streit über die Bedeutung von Beatrice *ausgetragen*’.

Toch staat de kaleidoskoop nog niet stil en ik waag het aan Dante-vrienden mededeeling te doen van een nieuw gezicht, nog wel in het vertrouwen, dat deze nieuwe beschouwing het wint van de ‘allerdefinitiefste’. De Freiburgsche wijsgeer Dr. Engelbert Krebs, den laatsten tijd bekend door de ‘Katholieke Maandbrieven,’ heeft 'n paar jaar geleden op de algemeene vergadering der Görres-Gesellschaft een merkwaardige rede gehouden ‘Scholastisches zur Lösung von Danteproblemen.’

Bekend mag 't heeten, dat in de Divina Commedia de neerslag te vinden is van het theologisch en wijsgeerig denken van het bloeitijdperk der Scholastiek. Nu ijverige geschiedvorsching de lava, die de Renaissance over de Middeleeuwen had uitgegoten, weghakt, vindt men ook van lieverlede de bouw-motieven der Commedia terug.

Krebs heeft in de monumentale uitgave van de ‘Beiträge sur Geschichte der Philosophie des Mittelalters’ de ‘Defensa doctrinae divi Thomae’ gepubliceerd van Hervé de Nédellec (Hervaeus Natalis), waarin meer in 't bijzonder de verhouding van

gelooven en weten wordt uiteengezet. Deze studie bracht hem op het spoor zijner nieuwe oplossing. De Aquiner stelt in de Summa (I. 1. 2) de vraag of de theologie een wetenschap is en in zijn antwoord zegt hij, dat de theologie berust op beginselen, die alleen door inzicht gekend worden in een hooger licht, die ‘geweten’ worden door God en zijn heiligen. Wat zij in 't volle licht aanschouwen, moet door ons in de schemering geloovend worden aanvaard. Ook elders betoogt Thomas, dat de theologie wetenschap mag heeten, maar een ondergeschikte, een scientia subalternata. Onze kennis van de goddelijke dingen is *vrucht van hemelsche wijsheid*.

Na Thomas was de vraag een vast onderwerp voor alle theologische werken van beteekenis en toen Dante zich omtrent 't begin der veertiende eeuw verdiepte in godgeleerde studie, kreeg hij dit vraagstuk allereerst onder oogen. Duns Scotus en zijn school bestreden den Aquiner, anderen aanvaardden zijn leer met beperkingen, maar de Thomisten rekenden het zich ten plicht ook hier de leer van hun meester ongerept te handhaven. Thomas Anglicus, Bernhard van Clermont, Hervaeus Natalis treden voor Thomas in het krijt.

Wat dit alles nu voor licht werpt op Beatrice? Dit - Dante laat zich, geheel in overeenstemming met de thomistische leer, in de godgeleerdheid inwijden door de zaligen des hemels. Beatrice is voor hem eenvoudig de historische persoon, die hij hier op aarde had liefgehad en waarvan God zich nù bedient om den afgedwaalde tot inkeer te brengen, hem te leeren de wetenschap der heiligen. Zoo is en blijft zij de geheele Commedia door, wat zij was van den beginne: 's dichters jeugdliefde, nu bewoonster der zalige gewesten, niet half persoon, half personificatie, niet theologie, nòch kerk nòch wat ook. Geen bloedlooze allegorie, maar immerdoor de wérkelijke, maar de gezaligde en als zoodanig zijn leermeesteres in de hemelsche dingen. Zoodoende sprak de dichter dus tegelijk een persoonlijk feit en een algemeene waarheid uit. In 't factum singulare van zijn bekeering, van zijn opstijging tot steeds reiner vergeestelijking, - wat ons wordt geschilderd in de ‘bella menzogna’ eener reis, - in dat factum is meteen uitgedrukt de veritas universalis der thomistenschool.

Kon Dante in zijn bekeeringsgeschiedenis, tegelijk spiegel van algemeen menschelijke ellende en verlossing, kon hij in die geschiedenis, welke toen een gloriezang moest worden voor Beatrice, zijn beminde op meer verheven wijze vieren? Aan 't eind van zijn Vita Nuova had hij 't uitgesproken: ‘Na dit sonnet verscheen mij een wonderbaar gezicht, waarin ik dingen zag, die

mij deden besluiten niet meer over deze gebenedijde vrouwe te spreken, alvorens ik op waardiger wijze over haar zou kunnen handelen.... indien het Hem door wien alles leeft behaagt, dat ik nog eenige jaren leve, hoop ik van haar te zeggen, wat nooit nog werd gezegd van eenige vrouwe'. Hier heeft hij 't vervuld. 't Hoogste wat ooit schepsel doen kon, heeft zij aan hem gedaan, zij heeft hem gebracht tot het hoogste, want tot God.

In deze opvatting wordt dus 't historisch-persoonlijke en 't allegorische element gesynthetiseerd op verheven en tevens eenvoudige wijze, wat het aesthetisch genieten ongeschonden laat. Diepzinnigheid, die spitsvondigheid blijkt, slaat immers alle schoonheid, door een open en onbevangen ziel gevraagd, met één slag dood.

Voor deze opvatting pleit ook, dat het correlatief van Beatrice Vergilius een ongedwongen verklaring vindt. Zóó zag Dante het werk van de Voorzienigheid in zijn ziel: de genade was voorbereid in een gesteldheid, gewekt door den zanger van Mantua. In dat persoonlijk feit, ook gekleed in de fictie van den leidsman op reis, lag weer opgesloten de algemeene waarheid, dat de genade de natuur niet verwoest, maar veronderstelt. Het natuurlijk-edele is de weg naar God, dien we echter eerst ten volle vinden als Hij zelf ons opheft tot de bovennatuur.

J.H.

Erasmiana. -

Een teruggevonden handschrift met brieven van en aan Erasmus.

Moeten er nog bewijzen bijgebracht, dat men niet te spoedig mag wanhopen aan het opsporen, vroeg of laat, van zoo gezegd 'verdwenen' manuscripten? Men weet, hoe in den laatsten tijd menigmaal deze of gene vondst èn voor de letterkundige geschiedenis èn voor de geschiedenis in het algemeen dat optimisme is komen versterken. Voor de literatuur stip ik terloops het nieuwe Reinaert-handschrift aan, dat ettelijke jaren geleden werd ontdekt; voor de geschiedenis der 'moderne devotie', in zooverre daarbij de Windesheimers betrokken zijn, bleek veel belangrijks uit een handschrift, dat eigendom van een Akensch burger is en waaruit L. Schmitz-Kallenberg nog slechts fragmenten meedeelde, maar die gretig maken naar meer.

De geschiedenis van Erasmus geldt nu de jongste vondst. Terwijl de onvermoeide Erasmoloog, de Oxfordsche geleerde P.S. Allen, jaren en jaren Europa bereisd heeft voor de standaard-uitgave van Erasmus' brieven, alom vorschend en vindend, vooraleer hij tot druk en herdruk zou besluiten, ging hij argeloos een handschrift voorbij, dat een gelukkig toeval reeds onder

zijn bereik had kunnen brengen: het was zelfs opgenomen in den Catalogus van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te 's Hertogenbosch. Dit te vermelden is geenszins een verwijt. Op de aanwezigheid in zulke verzameling moet toch een goede genius de aandacht vestigen, wil ze u niet ontgaan. Eén man kan niet alles, wèl: omnia possumus omnes. Verblijdend dus, dat Pastoor A.A.J. Karthon die goede genius mocht wezen; hij heeft het handschrift van een langen dood gered.

In de jongste aflevering van ‘Het Boek’ doet hij er uitvoerig mededeeling van; zoo zal Allen ten minste voor een volgend deel uit deze gelukkige vondst kunnen distilleeren, wat hem anders bij Deel I hadde gediend. Want de waarde der vondst zit hierin, dat voor negentien der brieven, die in de Leidsche uitgave van Clericus waren gedrukt en door Allen in zijn Opus Epistolarum overgenomen, het herrezen handschrift prototypon is geweest, evenals voor sommige van Erasmus' jeugdgedichten, terwijl bij verscheiden andere plaatsen een afwijkende tekst te vergelijken valt. Fruin, die in 1880 al om onderzoek vroeg zou er schik in gehad hebben, dat dit handschrift, van oorsprong uit de boekerij van Scriverius, nu weer voor goed is behouden.

Wie toovert, even fortuinlijk voor de Erasmophielen als de heer Karthon, Erasmus' brieven terug, gericht aan zijn bankier Schetus van Antwerpen of treft het spoor van nog zoo menige Erasmiaansche zwerveling, waarvan speurgragen de persoonsbeschrijving bij Allen (I, p. XI) kunnen vinden? Wij desespereeren niet.

Nijmegen

DR. H. VAN DER VELDEN

Cervantes -

Het is nu driehonderd jaar, dat Cervantes stierf in Madrid. Maar in Spanje en de wereld is hij blijven leven door zijn boek *Don Quijote de la Mancha*.

In de kranten heeft gestaan, dat men in Madrid de roman zou filmen, wat 'n onrechtvaardigheid zou beduiden jegens Spanje's grote Zoon. Alle potsierlikheden kwamen wel terecht, zelfs de mannen van de oppervlakte hadden met glans de Ridder en zijn Schildknaap in de gaten kunnen houden, als kunstwerk van verbeelding zou 't stuk wel bewonderd wezen en 't had 'n dol-lollige avond geworden. Maar Cervantes' geest was omhuld gebleven en de menigte was geen meter dichter tot de Meester genaderd. Gelijk Strauss' toonzetting van Don Quijote een aartsmislukking is geweest. Richard Strauss heeft

gepoogd de verwikkelingen van het Heldenleven in de muziek te brengen en de avonturen met een orkest na te spelen. Alle schapen blaten; alle vogels vliegen; alle koeien loeien; alle winden waaien; alle molens draaien! De hoorders blaatten, loeiden, stormden mee; maar de uitvoering was een schande voor de muziekkunst, een neerhalen van de letteren en een verdrukken van Cervantes.

De betekenis van de Spaanse roman ligt niet in de bijzaken en uiterlikheden. Het is de verbeelding van de strijd, die allen-met-illusies hebben te voeren tegen de moeilikheden van 't leven. De worsteling van de dromende jeugd met de ‘onmogelikheden’ van de rekenende maatschappij. 't Is de eeuwige strijd van dronken idealisme met kip-nuchtere praktijk; van vriendelike zon met ijs-van-de-noordpool; van vermetele vliegeniers met de gevaarlike aantrekkingskracht van de aarde. 't Is het ‘dichterlike’ naast je proza-van-alle-dag. Don Quijote is in 't groot, in 't overdrevene, in 't schreeuwende: *Humana Comedia* - het Menselik Bedrijf - het Spel van de Mens - de moraliteit van Elckerlyc - niet in Spanje, maar overal; overal in verleden, heden en toekomst.

Oorspronkelik is de Don geschreven om de draken van ridderromans te doden: het doel is volkomen bereikt - en nog meer. Want de wijsheid van Cervantes heeft naar aanleiding van deze bloedende en zuchtende verhalen vaart genomen over de grenzen van Spanje heen en ver over de boorden van de zeventiende eeuw. Zijn boek is niet met de hidalgos gekist en ergens in de Zuidelike landen begraven -; het is nà de taaiste Amadis gebléven, zoals de Divina Commedia de Welfen en Gibellijnen heeft overleefd. Het is nòg belangrijk, stéeds opvoedend. Verre van anachronisties in oorlogstijd; bij gedeelten foto van ons platteland; voorlichter van de tastbare volkskunde. Hetgeen we erin lezen over duelleren, krijgsleven, geleerdheid, Kerk, dichtkunst, minnebrieven, askese, vertalen, romans, censuur - is niet zeventiend'eeuws noch Spaans: maar alle-eeuws en hele-werelds.

Don Quijote bestaat al lang in het Nederlands. In 1657 is te Dordrecht uitgegeven: *Den verstandigen vroomen Ridder don Quichot de la Mancha*, door *L.V.B.* (Lambert van den Bosch, Rector te Dordrecht). In 1732 is er de zevende druk van verschenen. In 1706 was al 'n andere vertaling uitgekomen te Utrecht, in 1725 een te Deventer. In 1803 een nieuwe te 's-Gravenhage, in 1819 een te Amsterdam en in 1859 een van Mr. C.L. Schüller tot Peursum, te Haarlem bij A.C. Kruseman.

Cohen in Amsterdam, liet onlangs, meen ik, (een jaartal is er niet op te vinden) een nieuwe Don Quichote van de pers komen. Geïllustreerd en volledig, 679 bladzijden. Zeer dichtgedrukt, maar zeer goedkoop.

Bij de Nederlandse Cervanteskenners behoort met ere de Kanunnik Putman, van Oudewater. In het tijdschrift *De Katholiek* van 1870, 1873 en 1874 schreef hij zeer geleerde en geestdriftige verhandelingen over de ‘Viaje del Parnaso’ en over *Don Quijote*.

H. LINNEBANK

Max Reger,

de pas overleden groote Duitsche componist, was van origine Roomsch Katholiek, doch had sedert zijn twaalfde jaar geen biecht meer gesproken. In het begin van 1916 kwam hij naar Amsterdam en ontmoette er den Roomschen componist Felix Nowowieski met diens broeder, den priester Nowowieski. Reger kwam hier om een concert te dirigeeren en Nowowieski om de uitvoering van zijn nieuw oratorium ‘Kreuzauffindung’, een werk met Roomsche elementen, bij te wonen; hij was vergezeld van eenige Weener heeren, die in Amsterdam de inrichting eener groote oratoriumvereeniging (dezelfde die N.'s nieuwe compositie voor 't eerst in Nederland ten gehoore bracht) te bestudeeren.

De ontmoeting dezer menschen had niets meer of minder tengevolge dan de bekeering (om 't zoo 'ns te noemen) van Max Reger, die een rouwmoedige biecht sprak bij den priester Rudolf Nowowieski.

De uitvoering van dat Roomsche werk, de bestudeering dier bedoelde groote oratoriumvereeniging, de bekeering van Max Reger betrof of was het gevolg van het zegenrijk werken eener groote R.K. oratoriumvereeniging te Amsterdam?

Pardon (hulde aan Amstels Roomsch Katholieken met hun immer strijdende, lijdende en tenondergaande groote zangvereeniging!) dat alles draaide om de wakkere *Christelijke* oratoriumvereeniging, onder de enthusiaste leiding van Johan Schoonderbeek, die ook voor 't eerst Andriessens nieuwe Mis in de *protestantsche* Naarderkerk uitvoerde.

THEO V.D. BIJL

Boekbespreking

Tempi Passati. Beroemde kerkzangen van oude meesters, voor vrouwenkoor bewerkt door Catharina v. Rennes, Opus 67 - Utrecht, Jacq. van Rennes.

DIT werkje van de begaafde Utrechtsche toonkunstenares kan voor het doel, dat zij zich voorstelt, ongetwijfeld veel dienst bewijzen. Zij schreef het hoofdzakelijk voor haar leerlingen.

‘Ik wilde hen zoo gaarne,’ aldus haar eigen woorden in het voorbericht, ‘in kennis brengen met de sobere schrijftrant uit die oude tijden en hen laten doorvoelen de groote waarachtigheid dier oude kerkmeesters, van wie ik zelf vroeger zoo innig genoot op de zangavonden van Jhr. van Riemsdijk te Utrecht.

Maar - bij 't onderwijs beschikt men niet altijd over een goed gemengd koor a capella! En de gelegenheid tot studie, door 't hooren van deze kleinere werken der oude meesters, is tegenwoordig ook al zeldzaam. De liefde voor het intiem-rustige ‘a capella zingen’ schijnt te sluimeren in deze woelige tijden.

Vandaar dat ik maar besloot tot een bewerking van eenige der meest geliefde kerkzangen voor mijn Vrouwenkoor.

Ik weet zeer wel, dat de oude zangen mooier zijn in 't oorspronkelijke. Hun typische klankkleur is moeielijk op een ander toongebied over te brengen.

Maar Beethovens Eroïca in 'n zetting voor klavier is ook niet dat en toch zouden wij niet gaarne zulke arrangementen missen, die ons voorbereiden om later ‘ingewijd’ voor het kunstwerk zelf te komen.

In zoodanig licht wilde ik dan ook gaarne bijgaande kerkkoren beschouwd zien.

Alleen mijn groote liefde voor die oude muziek en de begeerte anderen in die liefde te doen deelen, deden mij mijn schroom overwinnen. Met piëteit heb ik getracht, zooveel mogelijk de oude zetting bij te behouden en toch practisch voor vrouwenkoren te schrijven.’

Dit voorbericht is in zekeren zin het smakelijkste en meest frissche stuk van den bundel. Het is heelemaal niet bewerkt. Men zou wel wenschen, dat het een weinig meer bewerkt was. Waarschijnlijk hadden we dan niet voor de zooveelste maal weer het geitje ontmoet, waarvan de onnauwkeurigheid al maar voort den a cappella-zang wil doen afstammen. Het woord verschilt wel is waar slechts één lettertje, maar de zaak is een andere van a tot z. Deze en dergelijke haastigheden van taal en stijl, die de schrijfster zich laat ontglippen, beletten echter niet, dat het inderdaad een allerprettigst stuk is, allerprettigst van rondborstigheid en hartelijkheid. Wie aldus schrijft heeft in hooge mate de voor een onderwijzer zoo kostbare gave van zich mede te deelen.

Uit de opgenomen bewerkingen blijkt, dat deze leerares in even hooge mate de kennis bezit van wat zij wil mededeelen. De arrangementen zijn over 't algemeen zeer gelukkig, met fijnen smaak aan het vrouwenkoor aangepast, schoon van klank

en dicht naderend tot het origineele toonbeeld. Bewerkt zijn het bekende *Ave Maria* van Jacob Arcadelt - van wien ik echter moeielijk kan gelooven dat hij 75 jaar oud geworden is -, *Tenebrae factae sunt*, op naam van Palestrina gezet, maar zeker niet van Palestrina, waarschijnlijk van M.A. Ingegneri, *Et incarnatus est* van L. da Vittoria (n.l. uit diens 'Missa Quarti Toni'), *Allein Gott in der Höh' sei Ehr'* van Leonard Schröter, het mooie motet van Lotti *Vere languores nostros ipse tulit*, hier zoomaar op duitschen tekst bewerkt, en *Du Hirte Israëls* van Bortnianski.

We willen hopen, van de hand dezer bewerkster meer dergelijke bundels te ontvangen. De litteratuur der klassieke kerkmuziek biedt een groot aantal compositie's, die weinig of geen bewerking noodig hebben, geschreven als ze zijn voor gelijke stemmen. En eveneens een groot aantal compositie's, die zich zeer goed voor arrangement leenen en bovendien voor het zanglievende Nederland den geur der nieuwheid hebben. De koorzettingen der Ouden zijn veel losser van een bepaalde toonkleur dan de instrumentale kunst der nieuwere meesters. Het talent van Pagella heeft zelfs Palestrina's mis *Iste Confessor* tot een aan het origineel zeer getrouwe en tegelijk in haar soort volmaakte mannenkoor - mis weten te bewerken.

Zulke bewerkingen van de hand van Catharina van Rennes zullen voor vrouwelijke koorklassen een ware school van bel canto wezen. Een dubbelen raad moge zij echter nog in overweging nemen. Vooreerst, om elken bundel stilistisch zuiver te houden en bijv. den Mendelssohn'schen Bortnianski niet met 'de oude kerkmeesters' te vermengen. Vervolgens, om de oorspronkelijke zettingen liefst te zoeken in de bronnen zelf en niet in min of meer verdachte aftapsels. Ik kan mij ten minste niet voorstellen, dat Arcadelt, die nog al keurig was voor zijn tijd, zulke ongegeneerde kwintparalellen heeft geschreven, als de hier geboden bewerking ons wil doen gelooven. Ik ben op 't oogenblik niet in de gelegenheid de oorspronkelijke lezing te raadplegen; maar wèl weet ik, dat juist met het *Ave Maria* van Arcadelt al sinds meer dan een halve eeuw schrikkelijk gesold en geknoeid is.

J.A.S. VAN SCHAIK

Alexius Brandt, De Vrijmetselaar, door Nadder Browne; overzetting van J.J.G. Wahlen. - R.K. Boekcentrale, A'dam 1916.

Dit boek, een onmogelijke draak van 50 of 100 jaren terug, behoort eigenlijk niet besproken te worden in een tijdschrift

voor ontwikkelden. Zonder het oorspronkelijke werk te kennen ziet men al op de eerste bladzijde, dat ook de ‘overzetting’ (übersetzung zegt men.... niet in Nederland) gebrekkig, hier en daar zelfs bepaald slecht is. Indien wij dit werk toch bespreken, is 't om spijt te betuigen, dat een nuttige Vereeniging ter verschaffing van goede lectuur als de R.K. Boekcentrale ditmaal zoo ongelukkig was in haar keus. Of is het niet jammer, dat ons toch al slordig sprekend volk nog met zulk onbeholpen Nederlandsch zijn tijd moet verbeuzelen? Want verbeuzelen is het lezen van dergelijke boeken. Fantasie, geest noch hart hebben daar iets aan. Integendeel loopen alle drie gevaar er minder mee te worden.

De roman te vertellen, ook maar in hoofdzaken, is ondoenlijk. Neem een aantal bandieten-films, coupeer ze willekeurig en draai ze achter elkaar af, dan heeft men kans op iets, wat op dezen onmogelijken roman gelijkt. Wil men de leeslust van het onontwikkelde publiek voldoen door werken, die enkel gedurende enkele uren kippevel bezorgen, men ga zijn gang. De mensch heeft nu eenmaal behoefte aan een verzetje; hij wil zich van tijd tot tijd in een andere omgeving, welke ook, verplaatsen. De minst omslachtige en kostbare manier om uit de alledaagsche omgeving te geraken is nog lektuur. Maar ook een gevaarlijke.

't Is daarom wenschelijk, dat met die verplaatsing der gedachten ook eenige verheffing gepaard ga van geest of hart. Doch verheffing kost altoos eenige inspanning, en daarvoor schijnt de groote massa tegenwoordig te moe te wezen. Zij wil, dat hare dagelijksche gedachtenwereld ongemerkt in een andere wordt omgezet om op haar gemak in spanning te geraken. Ontspanning door spanning! vandaar het grage kijken naar matches en bioscoop en het verslinden van sensatie-romans. Niet te dikwijls genoten kan het geen kwaad; een flinke detective-roman is dikwijls een uitkomst, als men kiespijn of zoo heeft.

Maar behalve door zijn gebrekkigheid van vorm en inhoud kan dit boek ook kwaad doen, door dat het den klad brengt in de Anti-maçonnerie.

Het werk bewijst maar al te dikwijls, dat men zijn informaties heeft ingewonnen bij ‘Broeder’ Taxil, dezen sluwsten van alle bedriegers. De heid van den roman, Alexius Brandt, Grootmeester van een Aereropagus van Kadosch-Ridders, dus ambtshalve een vijand van het Christendom, wordt verder in dezen Katholieken(?) roman doorloopend voorgesteld als een vat van edelaardigheden. Zijn broer en zijn vriend, eveneens Maçons, en Russische nihilisten, of socialisten, die met dolken omgaan, als wij met een zakmesje, zijn al haast even ‘sympathiek’. Was het

den schrijver er om te doen ons sympathie in te boezemen voor een geheime vereeniging, waarvan zulke beminlijke menschen lid zijn, dan had hij niet beter kunnen slagen. Er komen ook wel een paar minder lieve Maçons in 't boek voor, maar de heele behandeling der vrijmetselarij wordt zoo raar voorgesteld door Nadder Browne, dat men somtijds 'n adder onder 't gras meent te bespeuren.

Het heele 'Katholieke' van dezen roman bestaat uit twee Roomschen, een zeurige oude dame en een mooie dochter, zonder veel meer, die niet eens vragen of verlieving op en verloving met een vrijmetselaar wel in den kerkelijken haak is, - 't is heusch haar schuld niet, als de maçonnieke socialist zich op de laatste bladzijden bekeert. Als de auteur, bij zijn vele onwaarschijnlijkheden, nu eens van een bizondere tusschenkomst van den Hemel, door lang gebed of een wonder, gesproken had, men zou nog kunnen begrijpen, dat een ongeloovig opgevoed, in ongeloof en vrijmetselarij en allerlei komplotten levend mensch, op zijn ouden dag in eens vurig Roomsch wordt.

Men laat ook niet een half dozijn hoog-gegradueerden elkaar den heelen roman door tegen het lijf loopen, in miljoenensteden als Londen en Parijs, moord en doodslag beramend, alsof het hun dagelijksch brood was. De lezer, ook de onontwikkelde, is niet zoo geduldig als papier.

Overigens kan het onderwerp zeer dankbaar wezen voor den geloovigen kunstenaar. Zie, wat bijv. onze Benson er van maakte in zijn weergaloos aangrijpend boek 'Lord of the World'. Hij laat u tegenwoordig zijn bij de laatste dagen der wereld. En de visionnaire schrijver ziet, dat de eindstrijd tusschen de Civitas Dei en haar belagers zal worden uitgevochten tusschen de Roomsch-Katholieke Kerk en de Maçonniek-Katholieke Antikerk. Voor dezen kenner is de secte dus vrijwat gevaarlijker dan een mutualité voor arrivistes, die liefhebberen in anticlericalisme, geheimdoenerij en banketten.

L.L.

Ontvangen boeken -

Dr. J. Persijn: A glance at the soul of the Low Countries (Vlaamsche Boekenhalle, Futura); G. Bruna: Op weg naar Rome (Van Rossum); Paus Benedictus XV door A. de Waal, vert. door H.M.J. Verzijl (R.K. Boekcentrale); Mathias Kemp: Het Wijnroode Uur e.a. gedichten (Maastr. Boek- en Handelsdrukkerij); C.J.J. Könings: Handleiding ter beoefening van de Athletiek; Intronisatielied, woorden v. F. Karskens, pr., muziek v. Ant. Averkamp; Waarover de Staten-stembus beslissen zal door P.J.L.N. Goulmy; Het Hart van Jesus, Ideaal der harten, door Caspar Drusbicki, vert. C. Nuyen (R.K. Boekcentrale); Het gewone der Mis; Roomsche Adel II door J. Aarts; Voor eigen Kring I, bloemlezing door M. de Koning en M. Suzijn (Paul Brand).

Eva's Droom

Cain in de woestijn

Personen: CAIN, voortvluchtig na den broedermoord; SADORA, zijne vrouw; ABIHU, Sadora's broeder; Dienaars van Abihu; Rei van vrouwen.

Plaats der handeling: Aan den rand der woestijn, een open ruimte voor een Oostersche nederzetting, - een kamp van Nomaden onder palmenschaduw.

Eerste tooneel (De Rei, later Abihu)

Achter elkander komen de verschillende vrouwen der nederzetting uit hare woningen, groote kruiken torsend, waarmee zij zich naar de bron begeven in het palmenbosch buiten het tooneel. Zij spreken groepsgewijze met elkander, zoo dat het gesprek telkens door de volgenden van de voorgaanden wordt overgenomen.

De eerste:
Hoe is de morgen schoon en straalt zijn glimlach
Een gulden vreugd uit over ieder ding.

De tweede:
De dauw'ge bloemen lijken nieuw geboren.

De eerste:
De boomen, in den droom der lucht verloren
- Of schoon gedenken door hun twijgen ging, -
Staan onbewogen.

De derde:
Hoort, de merel fluit.

De tweede:
Ik hoor den koekoek, - stil!

De eerste:
Dat duidt geluk.

De vierde:
Wanneer hij zich laat hooren in de vroegte,
En houdt gij frissche bloemen in de hand!

De tweede (die bloemen plukt):
Hier, ik heb anemonen in mijn hand;
Doch wat verlangen?...

De vijfde:
Is er niet genoeg te
Verlangen voor een jeugdig vrouwenhart?

De vierde:
Vraag 't ginds de vreemde voor haar schaamle woning!

De zesde:
Weet niemand wie zij is?

De zevende:
Zij moet zeer schoon
Geweest zijn in haar beetren tijd. Doch smart
Verwischt de schoonheid van een lachend aanschijn.

De achtste:
Zij wendt haar oogen af voor ieders oog.

De zesde:
Weet niemand ook haar naam, - vanwaar zij kwam?

De zevende:
Arme, ongelukge, zoo ze onschuldig is
Aan 't leed, dat blijkbaar als een straf haar drukt.

De achtste:
En driewerf ongelukkig.... is zij schuldig!

De zevende:
Wij lijden allen schuldloos om de schuld
Des eersten ongerechte, - vader Adam....

De negende:
Zaagt gij de vreemde voor haar wankle tent?

De tiende:
Zij week verschuchterd toen ze ons naadren zag.

De negende:
Arm schepsel, die een man te dienen heeft
Als zij....

De tiende:
Ondraaglijk is zijn aanblik, waarlijk.

De negende:
Geen kent noch weet van hem.

De tiende:
Het zien genoegt.

De negende:
En ieder wijkt.

De tiende:
Hij doet mij schrikken, of hij
Niet boos alleen, maar zelf de boosheid was.

De negende:
Ik haat zijn wezen, - vrees hem wellicht méér.

De tiende:
Zooals men dieren vreest in 't wilde woud.

De negende:
Arm schepsel, dat hij in zijn klauwen houdt!

(De vrouwen zijn verdwenen in de schaduw der palmen. Abihu komt met een stoet van lastdieren en begeleiders).

ABIHU
Gaat gij mij voor, getrouwen, legert paard
En tros, en zoekt uw heer een goed verblijf
Bij een, die vreemden vriendlijk is en welkomt,
Wie weten van den zelfkant der woestijn.
Ik volg die vrouwen, dat ik mij verfrisch
Aan 't stroomend nat der bron waarvan zij putten.

(De stoet af. Twee andere vrouwen treden nog op).

De elfde:
Een vreemdling hier?

AB.
Gezegend zij uw dag.

De twaalfde:
Wees welkom in de schaduw onzer tenten.
Het is een vreemd gebeuren, aan den disch
Der ver gedwaalden hier een gast te zien.

De elfde:
Gij zijt vermoeid?

AB.
Veel heete dagen droeg mij
Mijn paard door 't eenzaam land van plaats tot plaats,
Waar menschen toeven met hun wijde kudden.

De twaalfde:
Wij zijn de laatst gelegerden, ter zijde
Waar 't licht bij zijn verschijnen 't voorhoofd beurt.

De elfde:
Gij komt vanwaar het zich ten middag wendt?

AB.
Ik kom vanwaar de schielijke avond telkens
De zonnepaarden in den breidel valt,
En laadt het gulden halster van hun nekken:
Mijn volk week rechts van Adam's hutten uit.

De twaalfde:
Er kwamen ook nog vreemdlingen tot ons
Niet lang geleên, - een man en vrouw....

AB.
Een man en....

De twaalfde:
Een arme, droeve vrouw.

De elfde:
Zij deert ons zeer;
Maar niemand kent haar nog.

AB.
Een jonge vrouw?
Verhaalt mij meer. Ik volg u naar de wel.

De elfde:
Ik weet niet meer dan dit.

AB.
Een jonge vrouw, -
Een lijdend arme vrouw? O zegt mij snel....

(Allen af, Abihu de rei volgend).

Tweede tooneel

SADORA

(met waterkruik)

O reine lucht, o morgen kuisch en klaar,
O dag die, met een enkel licht gebaar
Der sneeuwen handen, werpt den nacht terug,
En leidt over des morgens luchte brug
Van dauwig goud en parel en kristal,
De zon opnieuw tot ons droefgeestig dal, -
Zoo blij om 't bloeien uwer inkarnaten
Aanminnigheid, dat allen 't weenen laten,
Vergetend leed voor lust, - daar toch geen leed
Als 't mijne is, diep en als de zee zoo breed.
Mijn wee is Cains wee. Ik zwoer hem trouw. -
Hoe zwaar een man ook zondigde, ééne vrouw
Zal immer uitverkoren zijn, de dagen
Van smart en wroeging saam met hem te dragen,
In medelijden sterk, in liefde groot....
Jehova, - toen het paar uit Eden vlood, -
Deed al hun heil te niet; doch, wát hen griefde,
Dit ééne liet hij hun tot stut: de liefde.

(Zij wil verder gaan, maar staat verrast bij het zien der dienaren, die terug keeren).

DIENAREN.
Waar toeft de heer? *Hij* wás het, dien we zagen!
Zoo één het zijn kan, was het Cain! - Snel
In 't woud terug, hem zeggen wat wij vonden.
't Was Cain zeker! Zijn verwilderd oog, -
Dat aangezicht, niet menschlijk meer, - die blik
Als van een hongrend dier op roof, - die oogen,
En 't roode teeken brandend voor het voorhoofd....

SAD.

(op den achtergrond teruggeweken)

Wij zijn herkend. Wie zijn die vreemden? Mij
Bemerkte géén; maar Cain zagen ze, en
Herkenden hem aan de ongenezen wond....
O dit vertwijfeld eeuwig vliên en vreezen!
In stee van deernis, schrik in ieders wezen....

(De mannen zijn in het bosch verdwenen, op zoek naar hun meester. Sadora wil terug snellen naar hare woning, doch Cain komt haar tegemoet. Het teeken van zijn vloek brandt op zijn voorhoofd.)

Derde tooneel

CN.
Wat mart ge?

SAD.

(wil zich aan zijn hals werpen)

Cain!

CN.
Láát dat. Maak u voort.
Wij moeten weg, ik wil niet langer blijven.
Zaagt gij geen vreemden?

SAD.
Menschen zag ik komen
En gaan.

CN.
Waarheen?

SAD.
Naar ginds.

CN.
Maak op, en voort.

SAD.
Wat wilt gij?

CN.
Weg van hier, ik zeide 't, weg.
Wij breken op. Geen tegenspraak. Wij gaan.
Pak samen wat ons rest en òp ter reize....

SAD.

Ik kan nu niet weer dolen.

CN.
Zijt gij doof?

SAD.
Ach Cain, blijven wij.... Waar wilt gij henen,
Waar wij niet wáren, bij ons dwalen steeds?
Daar ginder woont geen volk meer!

CN.
Waar géén volk is,
Zal 't Cain beter zijn dan hier. Sta op.

SAD.
Ik voel mijn lenden breken....

CN.
Rusten?... voort!
Waar de aard in de afgrond van een eindloos duister
En eeuwig Niet verglijdt, zal Cain rusten, -
Of nergens: want geen nacht, hoe grondloos diep
En leeg van sterren, dien Gods toornig oog niet
Peilt met zijn blik als met een bloedig mes....
Ik ben vervloekt, ik ben door God verworpen,
Want ik sloeg Abel die mijn broeder was.
Ik stortte 't eerste, warme menschenbloed,
En 't eerste lijk, dat kil in Aarde's armen
Terugzonk, bleek en roerloos, was mijn werk....
Ik ben vervloekt. Ik ben door God geteekend.
Geen water bluscht het eeuwig schandemerk, -
Het roode zegel op mijn eeuwgen doem.

(Sadora nadert hem zwijgend in groote droefheid.)

CN.
Laat af, - wat wilt gij mij?

SAD.
Ik blijf u trouw.

CN.
Wat hangt gij aan mijn hals? Laat af! Ik wil
U langer mij ter zijde niet. Ik wil
Alleen zijn, als een palm die staat vermolmd,
En als het puin van een verbrande tent,
Den wind ten prooi, die de asch strooit in de ruimte;
Ik wil voort dorte, dorte en eenzaamheid,
En zwijgen om mij heen, - woestijn en stilte.
O laat mij van de menschen zijn bevrijd,
De menschen die mij volgen met hun haat,
En laat mij zijn verlost van ú, van u ook,
Die met uw droeve trouw mij hebt vervolgd....
Het loeien van 't getergde wild alléén!
Ik zal den jakhals klagen wat ik leed,

En 't klagen voor den hongerigen tijger,
Den leeuw die zoekt naar aas.... Hij is grootmoedig:
Laat hij mijn smart verslinden met mijn vleesch.

SAD.
Verdient Sadora dit om wat zij droeg?

CN.
Wat volgt gij me overal en wekt opnieuw
Steeds met uw stem vermaledijden weergalm
Van aardsche vreugden, mij voor eeuwig ver?
Voor immer mij verloren en vergaan....
Ik haat uw stem, ik haat uw smeekende oogen.
Staar mij niet zoo met Abels oogen aan. -
O, Abels oogen, overal die oogen,
Duizenden oogen staeg op mij gericht,
En altijd naderend, en nader starend....

SAD.
Toorn in den waanzin uwer smarten, Cain,
Maar blijf niet willig blind voor trouw en deernis
En teerheid....

CN.
Laat mij éénzaam voort; blijf *gij*, -
Een mensch onder de menschen dezer streek, -
En wees gelukkig, zoo gij kunt, - gelukkig....

SAD.
Ook ú is alle heil nog niet ontzegd.

CN.
Ik zal een dier zijn met de dieren ginds,
Vergeten stem en taal en wat er menschelijks
Nog in mij is; wellicht dat ik vergeet,...
Dat oog vergeet, Jehova's oog dat staart
In eeuwig dreigen.... Het verblindt mij niet!
Het doodt mij niet, maar trekt mij als het oog
Der slang een vogel....

SAD.
Staak uw twijflen, Cain,
Keer in u zelf,...

CN.
Het dwingt mij tot vertwijflen.

SAD.
En onderwerp u, buig u, breek uw trots....

CN.
Ik ben gebroken, ja geheel gebroken
Ben 'k, - Cain: dat is alles wat ik weet.

SAD.
Kunt gij niet knielen, kunt gij niet berouwen?

CN.
Wat staat gij naast mij? Vlucht van mij. Waarom
Tot Cain u begeven, den verworpne?

SAD.
Jehova gaf mijn hart het medelijden
Tot leniging, onzaalge, van uw wee.

CN.
Het medelijden.... Zegt gij: medelijden?

SAD.
Ik zag uw schuwe gangen, ik verstond
Het diep verlangen uwer bange ziel,
En wist dat alles wat u God nog liet,
Door mij u kon geworden, - en ik gaf mij.

CN.
Geen stonde, vrouw, hebt gij mijn hart bevredigd.

SAD.
Ik poogde voorts u stut en troost te zijn.

CN.
Gij houdt me omvangen als een slang den boomstam.

SAD.
Ik hang u aan, in deernis om uw smart.

CN.
Het was uw trots die tot de daad u drong,
Waarvan uw zustren gruwden, - of een gril
Van onbezonnen jeugd, die grijpt alleen
Naar wat verbod begeerenswaardig maakt.

SAD.
Ik zweer u, neen!

CN.
Het was der zinnen lust
In u, geprikkeld door mijn wilde kracht.
Mijn heete drift riep in uw wezen wakker
De vrouw, - die overwonnen overwint,
Als zij den man temt in haar weeken schoot.
En mij te temmen was een meesterwerk!
Zóó door uw zinnen in uw ziel verdwaasd,
Hebt gij uw lust gekoeld... Nu weg en voort!

SAD.
Verbittert gij met wrangen ademtocht
Uw leven dus, en knakt met wreed miskennen
De bloem, die voor uw voeten zonnig geurt?....
Als medelijden liefde zijn kan, waarlijk
Dan was het liefde wat mij dreef tot u.
Het medelijden gaf mij Jave in.

CN.
Dat is niet waar! Neen, neen, het geurig kruid
Van medelijden bloeit niet langs mijn paden.
Gods wraak heeft het geschroeid; mijn weg is dor,
En kan alleen nog dor zijn, als de heete
Woestijn, en bitter als de zilte zee, -
En leeg als zij, naar alle zijden leeg.

SAD.
O laster, God te wanen zonder liefde....

CN.
Voor Cain nergens heul en nooit genezen....

SAD.
Zou God zich niet erbarmen, waar een vrouw
Erbarmen had voor u, en trouw u aanhing?

CN.
Geen hoon! Bedrieg mij niet. Ik duld geen hoon
Van u, al zij 'k dan voor geen hoon te goed.
Nu zwijg van minne en trouw! Den broedermoordnaar, -
Wie zou den moordnaar, den verworpne goed zijn?
Ik ben de bittre wonde in 't vleesch der menschheid,
De kanker in 't gezonde lichaam.... Ga,
Verwijder u van den melaatsche.... Weg,
En laat mij wezen wie ik ben voor allen:
Cain, dien God verwierp voor immer, immer....
En zoo verwerp ik u en wat gij steeds
Mij tergend voor den geest brengt, het verloren
Geluk der menschen... Met uw liefde, ga,
En met uw Abelsoogen vol verwijt
En aanklacht, ga! Wat praat gij nog van liefde, -
Ha ha, van liefde, - waar Jehova haat?
Vervloekt met alle vloeken zij de liefde,
En de appel dien zij Adam lachend bood.... (exit.)

SAD.
God, hoe ontstellend is uw toorn
En uw gerechtigheid hoe diep ontzettend....
Wee, wien gij van uw aangezicht verwerpt.
Gij maakt zijn ooren doof voor uwe stem;
Gij sluit zijn ziel voor uw genadig licht
En dompelt ze in een nacht van donkren dood,
Waar alle sterren ijzen en versmelten.
Alléén het rosse gloeien van uw oog, -
Vuur dat de heilge bron der tranen droogt
En zengt den stillen wasdom van 't berouwen.
Het schroeit de ziel tot dorre woestenij,
Waar niets meer tiert dan wanhoop en vertwijflen....
Hoe sidder ik voor zijn verstarden geest!

Vierde tooneel.

(De vrouwen komen met Abihu uit het bosch terug, wanneer Sadora wil heengaan.)

REI
Wacht, vreemde, sta en beid de vreemdelingen,
Gekomen uit uw eigen land....

AB.
Sadora!

SAD.
Abihu, gij? O eindlijk, eindlijk dan.

(Zij werpt zich in zijn armen.)

AB.
Mijn arm verdoolde, vindt uw herder u?

SAD.
Mijn broeder....

AB.
Zuster mijn....

SAD.
Abihu....

AB.
Arme,
Hoe vindt hij u in leed, - uw oogen rood,
Uw lippen kleurloos, arme....

SAD.
In droeve doomen....

AB.
Verstrikt en heel verscheurd.... Uw wee heeft uit!
Nu kom en volg ons, volg de vrienden die

In zielenrouw om uw ellende aldoor
U zochten, overal.

(tot de mannen)

Zij is gevonden!
Uw volk verbeidt uw blijde wederkeer;
Zij allen wachten u met bang verlangen, -
Uw lieden en het landschap uwer jeugd,
Uw land en volk.... Verheug u, dat we kwamen.

SAD.

(droevig)

Mijn schreiende oogen lachten van geluk,
Zoo zij nog lachen konden, - maar de smart
Die 'k willig tot mijn deel koos, heeft mijn hart
Gedood voor blijheid, daar 't van lijden leeft.

AB.
Nu zijt gij ons weerom!

SAD.
Ik werd u vreemd.

AB.
Ons vreemd, uw eigen volk, uw vrienden vreemd?

SAD.
Sinds ik een man mijn trouw gaf, ja: zijn lot
Is ook mijn leven....

AB.
Heeft ellende sinds
U niet geleerd en blijft gij aldoor blind?
Noch smart de schande u, die gij op u naamt,
Daar gij verpand bleeft den verworpne?

SAD.
Abihu,
Zaagt gij niet dieper sinds en bleeft *gij* blind?

AB.
De vloek op hem gelaen, bezwaart u zelve.
Star staat gij in Gods toorn, en siddert niet?

SAD.
Kan God mij toornig zijn om medelijden?
Kan deernis zondig wezen? Cain deert mij.

AB.
De wijsheid eener vrouw is onverstand. -
Zoo derft gij alle liefde om hem te dienen,
En werdt ons vreemd?

SAD.

Die trouw is geen verraad.

AB.
En doolt in kommer, 't eigen land vergetend,
En elk u welgezind....

SAD.
Vergeten? Neen....
En dat ik niet vergeet, maakt dag aan dag
Mijn offer zwaarder en verzwakt mijn kracht.

AB.
O kom, wees niet halsstarrig. Kom met ons.

SAD.
Mijn blauw omheuvelde geboortegauwen,
Mijn groene veld, bewolkt met grazend vee,
Ons tentenleger, ach, mijn grijze vader....
Leeft moeder nog? O zeg mij, zet u neer,
Verhaal mij van mijn zusters en mijn broers....

AB.
Zoo kom. Verlangend wachten ze u. Kom, volg ons....

SAD.
Zij leven allen, zegt ge, en wachten mij?

REI
Sadora, ga, vertrouw uw eigen volk.

SAD.
Ik kan niet, ...ach, ik mag hem niet verlaten.

REI
Had hem nooit toebehoord!

AB.
Maar uw verbinden
Is tegen God. Daarom, verbreek dien band,
Den bond dien God vervloekt om den gevloekte.

SAD.
Abihu, neen, Jehova zegent hem.

AB.
Jehova zegent, wat?

SAD.
Mijn offer, mijn
Erbarmen, - wat ik leed om hem te volgen,
Daar hem als u gezegd werd: plant u voort,
Bevolk mijn aard.

AB.
Sadora!

SAD.
God beschikte:

Ik maak hem vader van een nieuw geslacht.

AB.
Wat raast ge?

SAD.
't Is de zegen van den bond,
Dien gij vervloekt, maar niet Jehova, - dat
Ik moeder word....

AB.
Ik smeek u, kom met ons.

SAD.
En nimmer laat ik Cain om dit kind.

AB.

(knielend)

Ik smeek u....

SAD.
Neen.

AB.
Sadora, aan uw voeten....
Slechts voor uw heil bezorgd....

SAD.
Mij deert uw smart.

AB.
Uw smart dan niet?

SAD.
Zij gaat in vreugd verkeeren.

AB.
Ach, hoor mij, hoor....

SAD.
Vraag langer niet vergeefs.

AB.
Wij keeren 't al in vreugd voor u, doch kom.

SAD.
Ik kan niet, - mag mijn roeping niet ontrouw zijn.
Verzwaar mijn juk niet langer met uw talmen.

AB.

(die Cain in de verte ontwaart)

Hij zelf, de godgeslaagne.... Weg, van hier....
Sadora, overdenk zoolang het tijd is.

DIEN.

(die Cain zien)

Alsof hij zwellend van den nijd is....
Geen mensch.... een loerend dier....

(Allen verwijderen zich)

Vijfde tooneel.

CN.

(reisvaardig)

Wat wil die man van u?

SAD.
Mij heen geleiden
Naar 't land vanwaar wij kwamen.

CN.
Volgt gij niet?

SAD.
Ik volg alleen, wien 'k mij voor immer wijdde.

CN.
Ik zeide u, dat gij gaan zoudt. Trek dus heen!
Ik ga mijn wegen ginds.

SAD.
Ik zal u volgen,
Zoolang tot mij de kracht begeeft, zoo ver....

CN.

(haar ernstig-doordringend aanziend)

Sadora....

SAD.
Is 't den mensch dan goed, alleen
Te dolen? Licht vind ik den weg voor Cain,
Tot heil van eindlijke vergiffenis.

CN.
Neen, neen....

SAD.
En toch, ik zeg u....

CN.
Neen, Sadora.

SAD.
O Cain, Cain, komen zal de dag
Dat gij u weer verheugen zult in 't leven,
Bij 't licht dat door bewolkten hemel breekt
En overstroomt de paden voor uw voet.

CN.

(afgetrokken)

Waanzin'ge vrouw....

SAD.

(in groeiende bezieling)

En danken zult gij mij,
Doch méér Jehova, - hoe Hij u versloeg, -
Wanneer gij weer zult dragen op uw aanschijn

Des hemels warmen zegen, rijk en mild.
In sprakeloos geluk verkeert uw wee,
En mijn ellende zal de weelden aadmen,
Die 'k willig offerde, voor troost aan u.

CN.
Verwarde geest....

SAD.
Dat zal de lente zijn!
In mist gesluierd drijft de winter heen.
Het licht valt over alle groene verten
En veld en weide heerlijk, heerlijk uit;
En alle boomen dragen 't in hun twijgen....

CN.
Het door Gods vuur getroffen hout is dor.

SAD.
Dan bloeit uw stam, mijn Cain; ook uw kroon
Slaat dan in loover uit en glimlacht bloesem.
Een sneeuw van zoet doorwolkte weelde hangt
Vernieuwde droomen om uw grijzend hoofd.
En elke dag verhoogt zijn overvloed
Van bloei, die rijpt tot rood doorschenen ooft.
Dan zegent gij de lente van uw bloed,
En grijpt met beide handen blij den bloesem,
De vrucht, - u rijpend in mijn moederschoot.

CN.

(heftig verrast)

Wat zegt gij?

SAD.
Cain zal niet kinderloos
Gaan uit dit leven. Zie, uw eerstgeboorne, -
Vader of moeder van een nieuw geslacht, -
Brengt u den vrede, de eindlijke verzoening,
Voor alle smart mijn loon.... Want voor het wicht
Dat u zijn armen toehoudt, - voor het kind
U vader heetend, - vindt gij 't eindlijk woord
Van teerheid en berouwen, dat Gods toorn breekt,
En roept genade in na de bittre wraak.

CN.
Het kan niet waar zijn, wat gij zegt, Sadora....

SAD.
Jehova neemt voor den verslagen Abel,
Ten zoen het offer aan van 't kind.... uw kind.

CN.
Houd op, ik vat u niet; gij spreekt onwijs....
Een kind, mijn kind.... Heeft God mij niet vervloekt?

SAD.
De vloek verkeert in zegen over Cain:
Onder mijn hart draag ik die zekerheid.

CN.
Een kind uit mij geboren, in mijn arm
Gewiegd, zal lachen tot zijn droeven vader?....
Een kind dat de armpjes strekt naar mijn gelaat,
En praat en met de kroesels van mijn baard speelt,
En plukt de witte vlokken uit mijn haar....
Een kind, mijn eigen kind, een dochtertje of
Wellicht een zoon, mijn ouden dag tot vreugd,
Nieuw leven voor mijn droeven ouderdom....
Een eigen kind dat ‘vader’ zeggen zal,
Mij voor de vreugde van zijn aanzijn dankt
En 't oog niet afwendt van zijns vaders wezen....
Zijns vaders wezen.... O, het teeken hier,
Het bloedig merk van mijn ondelgbre schande,
De vloek vereeuwigd in afzichtlijkheid, -
Het teeken dat mij vonnist.... Cains teeken....
Mijn kind zal vragen wat dit merk beduidt.

SAD.

(zeer gejaagd en zijn knieën omvattend)

Het zal genezen worden, ja 't zal heelen....

CN.
Neen, tot het einde zal het branden, branden
En geven Cain ieders hoon ten prooi.
Mijn kind zal vragen: de oorzaak van dien afschuw,
En weten dat zijn vader is vervloekt,....

SAD.
O, 'k bid u, o....

CN.

(in wilde wanhoop)

Voor de eeuwigheid vervloekt is....
Dát is Jehova's zegen over mij,
Dat mij een kind gewordt om mij te schuwen, -
Een kind dat de' eigen vader schuwt en haat....
Bloed van mijn hart, vloei uit in breede stroomen
En draag het leven uit mijn jagend hart, -
't Vermaledijde leven dat ik sleep,
Gelijk een slaaf de keten zijner straf....
En dit doemwaardig leven der verworpnen,
Vermenigvuldigd tot geslacht, in zoon
Aan zoon, zich over de aard verbreidend, elk

Geteekend met den dood om Abels bloed,
Onschuldig, om mijn schuld met vloek beladen
En als verworpen om verworpen vader,
Door God vervolgd tot tijd en wereld eindt:
Dat dank ik u, gij zalvende, - mij gif, -
Gif dat ik danken zou, kón het mij dooden....
O 't leven dat gij draagt, rampzaalge moeder,
Moeder van een vertrapt, ontaard geslacht!

(Hij stoot Sadora van zich af)

Hoe martelt gij mijn afgepijnden geest,
Die 't leven geeft, waar slechts de dood kan redden!
Doch zij uw ingewand - nog eer het baarde -
Gevloekt, gevloekt het kroost in uwen schoot, -
Cain's geslacht, dat God alleen verwekt,
Om feller mij te treffen, mij te pijngen
In 't eigen vleesch, nadat zelfs mijn voos lijk
Den wormen werd tot aas, - wanneer een worm
Der aard zich voeden kan met Cains rotheid.

(Sadora nadert hem op de knieën kruipend)

O 'k zie ze, die mijn zonen zullen zijn:
Hun vingers wijzen naar mijn brandend hoofd;
Hun vuisten ballen zich in woede onmachtig.
Ik vlucht voor u.... Dood, red mij van mijn kroost!

(Sadora smeekt hem met stom gebaar, vertwijfelend)

Haat zal er zijn in al wat zwoegend leeft,
En 't leven zelf is bange worsteling.
Nijd zal u leiden, als een koeier 't vee.
Dat is mijn daad, dat is mijn rijpende oogst,
De bloedoogst van den eersten nijd, den moord, -
En mij blijft niets dan 't weten, het beseffen,
Dat *ik* de schuld ben uwer eeuwge straf....
Dáárop te bogen, rest mij dus alleen,
Dat ik Gods vloek draag, - hier, mijn zichtbaar teeken, -
Zooals een schip zijn wimpel, - 't Cainsmerk,
De wrange vrucht waaraan de boom gekend wordt,
Den vloek, door alle tijden in zijn weergalm

Zich steeds herhalend.... Cain, kunt gij roemen,
Zoo roem hierop: dit erf liet Abel u.

(Sadora, uitgeput, wendt zich af, steeds kruipend)

Zoo treft gij dus, verschrikkelijke omhoog, -
Dat 'k tegen 't eigen kroost de hand verhef,
Verdoemend als gij mij het eerst verdoemd hebt, -
En vloek èn leven èn geluk èn liefde,
Hemel en aard, angstwekkend oog, en U.

(Sadora is gebroken in elkaar gezakt en Cain wankelt in waanzin weg.)

Zesde tooneel.

(Abihu komt terug met de mannen en de rei der vrouwen, die Sadora omringen.)

SAD.
Waar ben ik?

AB.
In mijn armen; gij zijt thuis.
Ik ben Abihu.

SAD.
Red mijn kind.

AB.

(teeder)

Sadora....

SAD.

(die opnieuw bezwijmt)

Bescherm mij om mijn kind, doch niet om mij....

AB.

(tot de rei)

Ons blijft te wachten, tot weer kracht haar sterk'
En stut de zwakke. Staat haar bij met frischte
Van drank en wascht haar slapen, dat ze ontwaak....
Hebt dank voor uwe zorgen, goede vrouwen.

REI
Wel is haar lijden groot
En kon de bittre dood
Niet bitter zijn voor haar die 't leven kende,

Zoo vreugdloos als niet één....
Waar wendt zij wel haar schreên,
De zon te ontmoeten, die haar steeds miskende?

AB.
Ik draag haar in mijn armen, aan mijn hart,
Naar 't verre land dat haar niet ontrouw werd.

REI
Is dit haar groote schuld:
Dat zij van wee vervuld
Om een, die Jave's toorn laadde op zijn schouders,
Zich hem in meelij gaf,
Hem troost was bij zijn straf,
En liet daarom haar land en huis en ouders?

AB.
Treedt niet met Wie gerecht is in 't geding:
Wie weet de wegen die Zijn wijsheid ging?

REI
Zoo diep dan is Gods haat
Van 't onberouwde kwaad,
Dat hij het roode merkmaal zijner wrake
Brandt in het ver geslacht
Van wie de wet verkracht!
Doch wie van ons zal schuldloos God genaken?

SAD.

(ontwakend)

De nacht is voor mijn oogen, waar ik schouw.
De nacht leunt op mijn aanschijn, en een rouw
Als lood, - en zwaarder nog dan lood te dragen....
En niemand zal dit juk der smarten schragen?
Was meelij dan een weergalooze waan?
Jehova, weerloos wil ik ondergaan,
Vergeefsche klacht noch zuchten voor U uiten,
Mijn hart voor elk verschiet van vreugden sluiten,
Zoo Gij, die niet alleen de wraak bemint,
Mij kunt genadig wezen in mijn kind.

(Zij begint te ijlen)

Mijn kind... O redt mijn kroost, die om mij staat,
En staart mij roerloos met ontzetting aan....
Zult gij uw hart niet smeden tot een schild,
Voor 't schuldloos wichtje dat ik weerloos draag?
Spannen uw armen niet een tent van trouw
Om 't arm verloren, herderlooze lam?

Waar draagt gij 't, aan uw boezem schreiend, heen?
Waar voert gij 't, mij ontnomen, met u mee?
Wee, wee niet naar de golvende woestijn....
Zij zal 't begraven in een levend graf.
Wee, wee, niet waar de palmen met geweld
Van wijde blaadren 't licht verdonkren doen.
Dáár is het duister, wee, dáár is het nacht.
Geef het den nacht niet, geef het liever 't licht.
De nacht is valsch; het licht is rijk en mild.
Met duizend oogen zal de nacht het moorden.
Geef het het licht niet, wee, het licht is valsch
En zal 't verraden. Wee, 't verraadt mijn kind,
Met oogen die als messen vlijmen, scherp....
Vol roode sterren hangt de grijze nacht, -
En iedre ster een zeker-wrekend oog.
Wee, wee, de wilde storm belaagt mijn kind,
De storm die woedend door de wereld vaart.
De staartster zweept hem voort met roode roe....
Wee, voor den storm bescherm het, voor den regen;
En voor de zon, - de zon is even valsch:
Zij zal het moorden met een gouden schicht.....
Zult gij het de aarde leggen in haar schoot?
Waar bergen 't kind, dat Jave mij vertrouwde?
Niet de aarde, geef 't de donkere aarde niet.
Heel de aarde staat in vuur van roode bloemen,
Wier brand haar velden van belofte zengt.
Het groene veld is dor. De roode brand
Hult alle wijdten in een wolk van rood....
Vlucht, vlucht, heel de aarde staat in vollen gloed....
Het is geen brand, wee, wee,.... geen vuur, - maar bloed!

(Uitgeput zinkt zij neder; de vrouwen nemen haar op en dragen haar op een baar van takken weg, door Abihu en zijne mannen gevolgd.)

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL

(Slot volgt)
FELIX RUTTEN

De jongste opgravingen in en bij de basiliek van San Sebastiano

DE jaren, die onmiddellijk het uitbreken van den oorlog voorafgingen, waren geenszins onvruchtbaar voor de wetenschap der Christelijke Oudheid. Ik noem hier de ontdekking der katakombe van Trebius Justus aan de *Via Latina* en van de suburbikaansche Tuskulaansche katakombe bij Grotta Ferrata, en voorts het blootleggen van een heele reeks nieuwe grafkamers in de katakombe van Petrus en Marcellinus. Maar dit alles haalt het niet in belang bij de jongste opgravingen in en bij de basiliek van San Sebastiano. Nu de oorlog zich van maand tot maand en van jaar tot jaar rekt en het niet bij benadering is vast te stellen, wanneer de gestaakte opgravingen zullen worden hervat, acht ik het eindelijk gewenscht, althans de voorloopige resultaten in het kort mede te deelen.

De basiliek van San Sebastiano is een van de hoofdkerken van Rome; toch is zij uiterst bescheiden, klein, éenbeukig, van binnen en van buiten gemoderniseerd in den nuchteren stijl der XVIIe eeuw. Naar verluidt, werd zij gebouwd in de tweede helft der IVe eeuw; paus Adrianus I vernieuwde haar in de VIIIe, en paus Honorius III in de XIIIe eeuw. Uit de oudheid rest ons slechts een half-onderaardsche, aan de apsis grenzende en regelmatig halfronde kapel, de zoogenaamde *Platonia*. In de wanden zijn een aantal lage nissen uitgehouwen, waar vroeger wellicht sarkofagen gestaan hebben; en in het midden verheft zich, geheel vrij, een altaar met Cosmatenwerk versierd. Aan dat altaar dankt de basiliek de hooge eer, te behooren tot de hoofdkerken der eeuwige stad: want volgens de overlevering zouden de lichamen der H.H. Petrus en Paulus hier een tijd lang hebben gerust in een met marmerplaten bekleede ruimte, die thans nog getoond wordt. Wat van deze overlevering te denken?

De mondelinge traditie was konstant gedurende de geheele middeleeuwen en heeft zich gehandhaafd tot op den huidigen dag. De diplomatieke traditie vinden wij o.a. in het

Pausboek *(Liber pontificalis)*, verzameling van levensberichten vanaf den H. Petrus tot op Nikolaas I of Stephanus VI van zeer ongelijke historische waarde; in een metrische inskriptie, waarmee Paus Damasus de marmeren grafzerk der heiligen sierde; in de Martelaarsakten van Petrus en Paulus; in de Syrische Martelaarsakten van Scharbîl; en in een brief van Gregorius den Grooten aan de keizerin Constantina. Al deze dokumenten en ook de middeleeuwsche *itineraria*, reisgidsen door vrome pelgrims samengesteld, stemmen hierin overeen, dat de Apostelvorsten een tijdelijke rustplaats zouden gevonden hebben 'bij de glooiingen' aan de Appische heirbaan: *ad Catacumbas*, een later algemeen geworden term, die in de eerste tijden uitsluitend aan de katakombe van Sint Sebastianus werd toegekend, omdat zij gelegen was bij een verlaging van het terrein, omstreeks den derden mijlpaal. Eindelijk geeft ons de Philokaliaansche kalender van het jaar 336 de vermelding van het feest der beide heiligen *ad Catacumbas*, met bijvoeging van het konsulaire jaartal 258. Dit is niet de datum van de marteling: Duchesne e.a. besluiten, dat het de datum is der plechtige overbrenging van het gebeente der Apostelen naar de katakombe van Sint Sebastianus van uit de plaats der marteling, waar zij oorspronkelijk werden ter aarde besteld; immers de H. Petrus rustte op den Vatikaanschen heuvel en de H. Paulus aan de heirbaan naar Ostia[1)]. Na den kerkvrede werd het heilige gebeente weer naar de oorspronkelijke rustplaats overgebracht. Daar bouwde nu Konstantijn de basilieken van Sint Pieter en van Sint Paulus, en wel zoo, dat de ligging van de graven het bouwwerk bepaalde, volkomen overeenkomstig het oorspronkelijk algemeen aanvaard beginsel, dat bij het bouwen der kerken ter eere der martelaren de ligging van het graf de beslissende faktor zijn moest.

In het jaar 258 woedde de vervolging van Valerianus, -

1) Zie Duchesne, *Le Liber pontificalis* I, bl. CIV; vgl. *Origines du culte chrétien*, bl. 283.

wij weten, dat het edikt van het jaar te voren alle Christelijke bijeenkomsten en ook de katakomben als verzamelplaatsen verbood. Is het wonder, dat de Christenen er toen aan gedacht hebben, ten einde hun vroom bezoek aan de Apostelgraven te kunnen voortzetten, de lichamen over te brengen naar een veilige plaats aan den Appischen straatweg, èn privaatbezit, èn heel wat minder bekend dan de vlakbij gelegen katakombe van Callixtus? Nu kan men zich wèl afvragen, hoe het kwam, dat juist deze dag zulke diepe sporen in de feestviering der oude Christenen achterliet. 'Le jour qui devait laisser une trace dans le férial' schrijft Delehaye, 'était celui du retour triomphal des apôtres à leur demeure primitive, désormais abritée sous une somptueuse basilique, et non celui de l'enlèvement furtif commandé par le malheur du temps'[1]. Maar toch, gaf het geen aanleiding tot groote vreugde en dankzegging, dat het gelukt was, in duizend angsten het kostbaar gebeente ongedeerd over te brengen en voortaan weer te kunnen vergaderen bij het graf der Apostelvorsten? Delehaye en Wilpert zijn dan ook vrijwel de eenigen, die van hoegenaamd geen *translatio* willen weten - De Rossi, Marchi en Lugari aanvaarden er zelfs twee -; zij beschouwen de feestviering op 29 Juni *ad Catacumbas* als een herinnering aan het verblijf der Apostelen in dat suburbikaansche gedeelte van Rome. Maar de opgravingen van de Waal hebben hen in het ongelijk gesteld. De bronnen mogen gefaald hebben wat betreft den tijdsduur, de juiste plaatsbepaling, de reden der overdracht - waarover straks nog een enkel woord -; maar het feit, dat het gebeente der Apostelvorsten *ad Catacumbas* gerust heeft, kan voortaan niet meer worden ontkend.

Reeds in 1892 had Mgr. de Waal, rector van het Romeinsche Campo Santo, met verlof van de pauselijke kommissie van opgravingen, de genoemde *Platonia* onderzocht. Het

1) *Les Origines du culte des martyrs*, bl. 306.

resultaat was negatief, maar niet zonder beteekenis; in de nissen vond men graven uit de IVe en V^{e} eeuw, maar geen pausgraven, waarvoor men deze wel eens gehouden had. Boven de nissen vertoonde zich een groote inskriptie, die de geheele kapel rondliep, en waarin sprake was, niet van de Apostelvorsten, maar van den H. Quirinus, bisschop van Siscia in Pannonië, van wien men wist, dat hij in de V^{e} eeuw bij de kerk van San Sebastiano begraven was. Bij het onderzoek van het vrijstaand altaar vond men twee marmeren kisten vol beenderen, waarschijnlijk het gebeente van Sint Quirinus en van de andere Pannonische martelaren[1)].

Dit resultaat was wèl geschikt, de gangbare meening omtrent de juiste plaats van het tijdelijke graf der H.H. Petrus en Paulus te schokken; duidelijk bleek het, dat elders diende te worden gezocht. Trouwens een der oude reisberichten, het *itinerarium* van Salzburg, uit het begin der VIIIe eeuw, scheen in de juiste richting te wijzen. De bedoelde passus luidt als volgt: ‘Daarna komt men op den Appischen weg bij den martelaar S. Sebastianus, wiens gebeente in de krypte ligt *(in inferiore loco);* daar zijn ook de graven der Apostelen Petrus en Paulus, waar zij 40 jaar hebben gerust. Aan de westzijde der kerk gaat men langs een trap naar beneden naar de rustplaats van den paus en martelaar S. Cyrinus *(ubi S. Cyrinus papa et martyr pausat)*.’

De aangifte van de 40 jaar laten wij hier onbesproken. Maar de plaatsbepaling kwam overeen met die der Akten van Sint Sebastianus uit de VIe eeuw, waarvolgens deze heilige was bijgezet *iuxta vestigia Apostolorum*, d.i. ter plaatse, waar nog monumentale sporen van het tijdelijk verblijf der Apostelgebeenten te zien waren. Waarbij komt, dat de basiliek in de middeleeuwen den naam van ‘Basiliek der Apostelen’ droeg. Nu rustte de H. Sebastianus eertijds in een grafkamer onder de kapel, die zich links van den

1) Supplementheft van de *Römische Quartalschrift* 1894, met den titel: ‘Die Apostelgruft ad catacumbas an der Via Appia.’

hoofdingang der kerk bevindt en nu in haar altaar de relieken van den martelaar bewaart. Dus moest de apostelgroeve ongeveer in het midden tusschen het hoogaltaar en het portaal liggen; en dit klopte met een nauwkeurige beschrijving van de kerk uit den tijd van Leo X[1]; destijds werd onder een ijzeren hekwerk in den vloer aan de eene zijde het graf van den H. Petrus en aan de andere zijde dat van den H. Paulus getoond.

Mgr. de Waal liet dus den vloer van de basiliek opbreken, en bijna onmiddellijk stiet men dwars in het midden der kerk op een muur, behoorende tot een komplex van gebouwen, waarschijnlijk in de IIIe eeuw opgetrokken, welks wanden bij het bouwen der Damasiaansche basiliek afgebroken werden, maar waarvan het onderste gedeelte tot op een hoogte van twee meter onder den vloer der kerk behouden bleef. Op dezen muur (zie bijgaande plaat) vertoonde zich in groote letters de inskriptie:

PAVLE ED PETRE PETITE PRO VICTORE
(Paulus en Petrus bidt voor Victor).

Verder vond men nog: ‘Petrus en Paulus gedenkt Antonius’; ‘Petrus en Paulus gedenkt Gelasius’; ‘Petrus en Paulus gedenkt Sozomenus’; ‘Petrus en Paulus gedenkt....’; ‘Petrus en Paulus....’ enz. enz., - allen invokaties, volmaakt in den stijl der andere ons bekende schietgebeden, allen met de specifiek Christelijke termen *petere, orare, in mente habere*, allen uit de tweede helft der IIIe of uit het begin der IVe eeuw[2].

Ik kan niet nalaten, hier te wijzen vooreerst op het nieuwe

1) Door Grisar S.J. in de *Römische Quartalschrift* 1905, bl. 409 gepubliceerd.
2) Zie de artikels van Dr. Paul Styger in de *Römische Quartalschrift* 1915, bl. 73 vlg.: ‘Scavi a San Sebastiano (waaraan ook de bijgaande foto's zijn ontleend) en bl. 145: Gli scavi nel pavimento della Basilica di San Sebastiano sulla Via Appia,’

bewijs voor het feit, dat de primaeve Christenen doordrongen waren van de groote religieuze grondgedachte der gemeenschap van de levenden met de afgestorven, van de gemeenschap der heiligen, en van de krachtige hulp en voorbede der martelaren. Immers buiten de gunst, waarin zij bij God staan, en buiten de kracht van hun gebed, hebben de martelaren iets objektiefs, dat zij aan de geloovigen kunnen aanbieden, dat een zekere verzoenende macht bezit en medewerkte om God voldoening te verschaffen: hun martelaarsbloed. Wij staan hier te midden der volle, weelderige ontwikkeling van den martelaars- en heiligen-kultus. Heeft Wilpert niet bewezen, dat juist na 258 te Rome de eeretitel ‘Martyr’ het eerst op de grafplaat werd vermeld?

Maar er is meer. *Graffiti* als deze vinden wij in de katakomben slechts bij of in onmiddellijke nabijheid van het graf van een martelaar. Dit geldt b.v. voor de bekende invokatie in de pauskrypte, waaraan een minnaar van het Volkslatijn zich te goed kan doen: Sancte Suste in mente habeas in horationes Aureliu Repentinu' (H. Syxtus, gedenk in uwe gebeden Aurelius Repentinus). Maar dit geldt evenzeer voor de talrijke akklamaties in de katakomben of grafkamers van de H.H. Pontianus, Hippolytus, Petrus en Marcellinus, Caecilia, Cornelius, Eusebius, Januarius, Felicissimus Agapitus e.a., en van die ‘bovengrondsche katakombe’, het huis van de martelaren Johannes en Paulus op den Mons Coelius. Hiermede is de tijdelijke aanwezigheid van de lichamen der Apostelvorsten *ad Catacumbas* in de IIIe eeuw *bewezen*, en krijgt de hypothese der overbrenging de waarde van een historisch-gegrond feit. Het is mogelijk, dat nog een tweede *translatio* heeft plaats gehad; het is ook mogelijk, dat de aanleiding hiertoe een andere was als degene, die ik boven als de waarschijnlijkste heb opgegeven. Maar de volksoverlevering, dat de lichamen der H.H. Petrus en Paulus een tijd lang *ad Catacumbas* hebben gerust, is door deze ontdekking schitterend bevestigd. Slechts blijkt het, dat men naderhand de benaming *platoma, platonia*, waarmee de ruime

GEDEELTE VAN EEN MUUR MET INSCHRIFTEN, BEHOORENDE BIJ DE *MEMORIA APOSTOLORUM* (bl. 525)

(πλατύς), marmeren grafzerk bedoeld werd, op de met marmer overvloedig versierde kapel overdroeg. Voorwaar, wel een eigenaardige begripsontwikkeling!

Eindelijk, een merkwaardig *monumentaal* feit is de traditie van het verblijf der Apostelvorsten te Rome komen bevestigen. Naar men weet is het historisch karakter van het verblijf van den H. Petrus te Rome door Baur e.a. betwist. De literaire getuigenissen voor de waarachtigheid der overlevering, te beginnen bij het einde der I^{e} eeuw, van Clemens van Rome, van den martelaar Ignatius, van Irenaeus, Tertullianus, Cyprianus enz. zijn echter zoo welsprekend, dat Harnack niet aarzelde reeds in 1879 te verklaren: 'Dass es ein Irrtum war', n.l. den marteldood van Petrus te Rome te loochenen, 'liegt heute für jeden Forscher, der sich nicht verblendet, am Tage. Der ganze kritische Apparat, mit dem Baur die alte Tradition bestritten hat, gilt heute mit Recht für werthlos'[1)]. Maar de monumentale bronnen vloeiden heel wat trager dan de literaire. Wel ontmoeten wij herhaaldelijk den naam van Petrus in de nomenklatuur der grafschriften van de katakombe van Priscilla, de oudste ons bekende familiegroeve, waar Marucchi de waterbekkens meent te vinden, in welke Petrus zou gedoopt hebben. Maar wat bewijst dit eigenlijk, evenals trouwens het bronzen medaillon, in Domitilla gevonden, met de koppen van Petrus en Paulus? Waardevoller, zonder twijfel, is de Romeinsche relikwie, die als de Stoel van Petrus vereerd wordt; maar waardevoller bok is het feit, dat nu te eeniger plaatse van Rome de monumenten op een kultus van Sint Petrus wijzen, die beslist een *grafkultus* is.

Dit blijkt ook nog uit het volgende. Men kent de begripswijzigingen van het veelvuldig voorkomende woord *refrigerium*. Het beteekent 'verfrissching' door spijs, drank of schaduw, dan 'hulpbetoon,' en 'lafenis' in figuurlijken

1) Zie ook Hans Lietzmann, *Petrus und Paulus in Rom* (Bonn 1915), bl. 177 *et passim*.

zin, eindelijk, als echt christianisme, de hemelsche lafenis in het leven hiernamaals. In de Akten der H. Felicitas en Perpetua wordt de term *refrigerare* herhaaldelijk gebruikt, wanneer sprake is van het liefdemaal, dat men aan de martelaars vóor hun foltering toestond. Maar ook het gewone liefdemaal, de Oudchristelijke agape, heette *refrigerium*, zooals blijkt uit een plaats van Tertullianus' *Apologeticus* XXXIX, waar het charitatieve en ekonomische karakter dezer maaltijden op den voorgrond treedt, al laat m.i. de samenhang toe, het woord niet als technischen term te beschouwen[1]. Maar in de gevonden opschriften vertoont het zich voor het eerst met de beteekenis van 'lijkmaaltijd bij het graf der martelaren'. Immers, in de vrijgelegde ruimte bevinden wij ons in een *memoria, triclia, alogia* of hoe dan ook geheeten: een lokaal, bestemd voor het houden van een liturgisch grafmaal, zooals ook blijkt uit de gemetselde banken aan den voet der met *graffiti* bekraste muren, uit de aanwezigheid van den put, en uit het opvallende voorkomen van goudglazen met de beeltenis der Apostelvorsten.

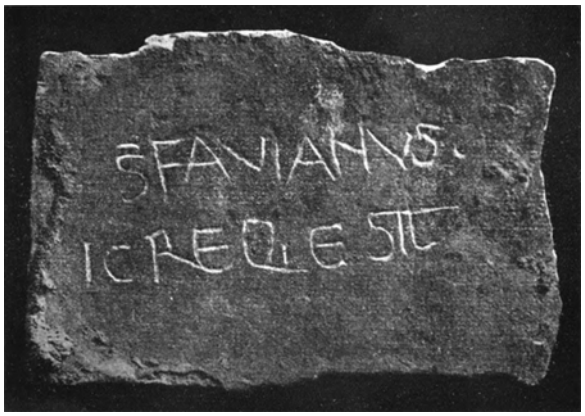
Treffend is de overeenkomst met de vestibule der katakombe van Domitilla, die eveneens hiertoe diende.

De bedoelde inskripties luiden b.v.:

P E T R O · E T · P A V L O
T O M I V S · C O E L I V S
R E F R I G E R I V M · F E C I
(Ik, Tomius Coelius, heb ter eere van Petrus en Paulus een lijkmaal gehouden (of aangericht).

A T P A V L O
E T P E T(ro)
R E F R I (geravi[mus])
(Bij Petrus en Paulus heb ik een lijkmaal gevierd),

1) Zie hierover vooral P. de Labriolle, in den *Bulletin d'ancienne littérature* enz. 1912, bl. 214: 'Refrigerium'.

MARMEREN TAFELTJE MET INSKRIPTIE
(blz. 529)

DALMATIVS BOTVM IS PROMISIT REFRIGERIVM
(Dalmatius heeft zich door gelofte tot een lijkmaal verbonden).

Juist in de IIIe eeuw bleven, naar wij weten, naast het H. Offer der Mis, de lijkmaaltijden, op de herdenkingsfeesten der afgestorvenen, nog als agapen voortbestaan, maar zooveel mogelijk gekerstend, vooral door de armen en ongelukkigen daartoe uit te noodigen. Zoo trad het grafmaal in dienst van de Christelijke armenzorg.

Deze *memoria* moest in de onmiddellijke nabijheid liggen van het graf, het eigenlijk doel der opgraving. Dit nu meende men te moeten zoeken aan de andere zijde, naar het portaal toe. Volijverig toog men aan het werk, maar stiet op een eindelooze reeks van zoogenaamde dakgraven of *formae*. Te midden van deze lagen drie sarkofagen, die men eerst, als van geen beteekenis, liet liggen; en slechts tengevolge van het averrechtsche overbrengen van een bericht aan de *fossores* ging men tot een nader onderzoek over. Het resultaat was uiterst belangrijk. Immers in den middelsten sarkofaag vond men, overeind bij het hoofd van het skelet, een marmeren tafeltje met de inskriptie:

S F A V I A N V S
I C R E Q I E S I T
(Hier rust de H. Fabianus).

Dus het altaar, dat vroeger daar gestaan had, in de nabijheid van het altaar van den H. Sebastianus, stond daar niet alleen, omdat het feest van beide martelaren op denzelfden dag werd gevierd, maar dewijl de H. Fabianus zelf daaronder rustte. Deze was na zijn marteldood in 253 in de pauskrypte bijgezet, waar het oorspronkelijke grafschrift, in het Grieksch, nog bewaard is gebleven. Maar toen paus Paschalis in 814

de gebeenten der pausen van de IIIe eeuw mèt die van de H. Caecilia naar de haar gewijde kerk liet overbrengen, liet hij den H. Fabianus naar de basiliek van Sint Sebastianus vervoeren met het oog op de gelijktijdige viering van den feestdag (20 Januari). Vandaar, dat ook het karakter der letters van de boven vermelde inskriptie verwijst naar de IXe eeuw.

Bij het lichaam lagen sponsen, die gebezigd werden om het bloed van den martelaar op te vangen, opdat het bloed als deel van het lichaam niet zou worden uitgesloten van de 'volle begrafenis': *plenis ab exsequiis*, zooals Prudentius zegt. Ook vond men specerijen, die ook nu nog hun aroma niet geheel hadden verloren. Aan den schedel ontbrak een klein stukje van het achterhoofd, dat in den reliekschrijn gevonden werd, die, volgens de overlevering, het geheele hoofd van den heilige bevatte.

Deze vondst was voor Mgr. de Waal een te grooter voldoening, omdat sedert meer dan een halve eeuw geen martelaarsgebeente meer gevonden was. En nu ontdekte men het *corpus* van den grooten Fabianus! 'De Rossi hatte einst', aldus schrijft de ontdekker[1)] 'nach den ersten Ausgrabungen in den Katakomben von San Callisto, triumphierend den Hl. Vater Pius IX vor die leere Grabnische des hl. Papstes Cornelius führen und ihm die alte Grabschrift zeigen können; jetzt waren es die Reliquien, war es der Leib des Martyrer-Papstes Fabianus selber, der wieder gefunden worden.'

Hiermee was echter het tijdelijke graf der Apostelen niet gevonden, Men zette dus het onderzoek voort, maar zonder het gewenschte gevolg. Wel ontdekte men nog vlak bij de *memoria* der Apostelen een heidensch *columbarium*: aldus noemde men onderaardsche familiegraven in den keizerstijd, omdat de kleine nissen, waarin de urnen werden bijgezet, half-kringvormig of vierkant, wel wat op een duiventil geleken. Het hier ontdekte familiegraf behoorde aan de *gens*

1) *Der Katholik* 1915, bl. 404.

KAMER UIT DE ROMEINSCHE VILLA NABIJ SAN SEBASTIANO
(bl. 531)

Domitia; de keurige mozaïekvloer en de freskoschilderingen in de teederste kleuren wijzen op de I^{e} eeuw na Christus. Maar de rustplaats der Apostelen bleef zich aan het onderzoek onttrekken.

Ik mag echter dit opstel niet eindigen zonder te wijzen op het resultaat, dat op een ander punt van het terrein verkregen werd. Achter de apsis der basiliek werd een groeve geopend, waardoor men eerst, ongeveer drie meter diep, op een goed gekonserveerden mozaïekvloer stiet, in het midden waarvan een vierhoekige schacht naar een groote, met klassieke, zuiver-Pompejaansche fresko's versierde, kamer leidde. De kleuren zijn zoo frisch, alsof de kunstenaar eerst zoo pas het penseel had neergelegd. Verzorgdheid en regelmaat laten wel wat te wenschen over; maar wij worden getroffen door de sierlijkheid der lijnen, de expressieve kracht der figuren en een zeker meesterschap over de anatomische vormen. Het dekoratief bestaat uit bloemenversieringen, vogels, visschen, vazen en lijnen, niet specifiek-Christelijk, maar ook niet specifiek-heidensch. Het vertrek had geen vensters, maar kreeg zijn licht door de opening van de lichtschacht. Het is trouwens een bekend feit - te Pompeji kan men er zich van overtuigen - dat de Romeinsche huizen slecht verlicht waren. Dit hangt natuurlijk samen met buitenshuis-leven der Romeinen overdag.

De ontdekking dezer overblijfselen eener Oudromeinsche villa is zeker niet zonder gewicht, zoowel om de buitengewoon goed gekonserveerde fresko's, die als waardevol staal kunnen gelden van den vierden Pompejaanschen stijl, waarop de geheele techniek van de Oudchristelijke dekoratieve kunst berust, alsook, omdat deze villa waarschijnlijk in nauwe betrekking stond tot het stichten van de basiliek der Apostelen.

Of mogen wij in onze konklusie verder gaan en het vermoeden koesteren, hier op het spoor te zijn van de woning der pausen, voordat Konstantijn in 312 hun het

Lateraansch paleis als residentie gaf? Het is waar, degenen, die van oordeel waren, dat de pauswoning noch bij de villa der Aciliërs aan de *Via Salaria*, noch bij de kerk der H. Pudentiana, maar op de *Via Appia* nabij de basiliek van San Sebastiano moest gezocht worden, werden in hunne opinie niet weinig versterkt, toen de Franciskanen in 1909 vlak bij de *Platonia* een onderaardsche kapel vonden, rijk geschilderd, en daar op een der muren een *graffito* uit de V^{e} eeuw lazen: *Domus Petri*, 'het huis van Petrus'. Toen, schrijft de Waal, dacht men weer aan het epigram van paus Damasus, dat hij op de grafzerk der tijdelijke rustplaats van de Apostelvorsten liet griffen en hetwelk begint met de woorden: 'Weet, dat hier eertijds de heiligen (waarnaar gij vraagt) gewoond hebben' *(habitasse)*, en hij vervolgt: 'Hätte men etwa das Wohnen bisher irrig als *geruht haben* aufgefasst? Hatte aber nun der H. Petrus hier, etwa in der Villa eines Christen, Herberge gefunden, wo hätten dann, in frommer Erinnerung an den Apostel, seine Nachfolger wohl lieber ihre Wohnung gewählt, als hier?'[1)]

Zoo wordt steeds weer het epigram van paus Damasus in het geding gebracht. Laat ik dan tot besluit zeggen, hoe ik over dit grafschrift denk, zoowel wat de overlevering aangaande de *translatio*, als wat de vermoedens omtrent de woning der eerste pausen betreft. Om met deze laatste te beginnen: moeten de woorden 'het huis van Petrus' noodzakelijker wijze de beteekenis hebben van 'het huis van den Apostel Petrus'? En bestaat niet de mogelijkheid, ja de waarschijnlijkheid, dat de schrijver, die in de V^{e} eeuw zijn *graffito* op dezen muur kraste, evenals Mgr. de Waal aan het 'gewoond hebben' *(habitasse)* van Damasus dacht? Eigenaardlg vind ik het, dat ook Wilpert, die hoegenaamd geen overbrengen van de lichamen der Apostelen aanneemt - hetgeen onjuist bleek - zoo sterk voor een letterlijke opvatting van het Damasiaansche *habitare* pleit[2)]; en dat zelfs

1) *Der Katholik* 1915, bl. 401.
2) In zijn artikel *Domus Petri (Römische Quartalschrift* 1912, bl. 117 vlg.)

de nuchtere Delehaye, waar de vaste bodem hem ontzinkt, zich aan de verzen van paus Damasus als laatste redplank vastklampt. 'Il n'est pas impossible,' schrijft hij[1)], que leur souvenir (c.à.d. de Pierre et Paul) fût rattaché par la tradition à un point précis de cette route par laquelle, venus d'Orient, ils étaient entrés dans la ville éternelle, et qui sait si le *hic habitasse prius sanctos cognoscere debes* ne doit pas être entendu sans métaphore?' Ja, *qui sait?*

In de tweede plaats, wat door de overlevering doorgaans als de reden der overbrenging wordt opgegeven, kan men samenvatten als volgt. Spoedig na de marteling der H.H. Petrus en Paulus stuurden de Oostersche Christenen eenige personen naar Rome, om de lichamen der Apostelen heimelijk te ontvoeren. Maar toen zij gekomen waren ter plaatse, waar zich thans de basiliek van San Sebastiano bevindt, brak een onweer los, en durfden zij niet verder gaan. De Romeinen kwamen nu in grooten getale opdagen, ontnamen hun de kostbare gebeenten en begroeven ze voorloopig daar ter plaatse. Later werden zij weer naar hun oorspronkelijke rustplaats vervoerd.

Welnu, het door paus Damasus vervaardigde grafschrift is ouder dan alle dokumenten, waarop deze overlevering steunt, en ik houd er mij vast van overtuigd, dat alleen een verkeerde, latere interpretatie van dezen uiterst populairen tekst tot verscheiden volksverhalen als het vermelde aanleiding gaf. Wij hebben hier een stuk epigrafische volkskunde. Ik laat nu het epigram volgen en kursiveer de woorden, van welke legendevormende kracht is uitgegaan. Tegen een Latijnschen tekst met vertaling kan geen der lezers bezwaar hebben.

> Hic *habitasse* prius sanctos cognoscere debes, nomina quisque Petri
> pariter Paulique requiris. *Discipulos oriens misit*, quod sponte fatemur:
> sanguinis ob meritum - Christum per astra secuti

1) *Culte des Martyrs*, bl. 307.

aetherios petiere sinus regnaque piorum - Roma suos potius meruit
defendere cives. Haec Damasus vestras referat nova sidera laudes.

Hiervan luidt de rechtstreeksche, ongezochte vertaling aldus: (Damanus spreekt tot den pelgrim) ‘Gij, die naar de namen van Petrus en Paulus vraagt, weet, dat de heiligen hier te voren gewoond hebben. Deze discipelen werden ons door het Oosten gezonden, wij bekennen het gaarne. Maar door de verdienste van hun bloed - Christus volgend door het sterrenruim, hebben zij de hemelsche gewesten in het land der zaligen bereikt - genoot Rome veeleer het voorrecht, ze als zijn burgers te mogen opeischen. Vergunt Damasus, o pas verrezen sterren, dit tot uwen lof te verkondigen.’

Vooral het woord *defendere* ‘verdedigen’ heeft tot misvattingen aanleiding gegeven, toen men de beteekenis van ‘opeischen, handhaven, beschouwen’ niet meer begreep. Dan volgde als vanzelf, dat men de *discipuli* als trawanten ging beschouwen, door het Oosten gestuurd om de lichamen te ontvoeren; en men vergat, dat dan de uitdrukkingen ‘wij bekennen het gaarne’, ‘door de verdienste van hun bloed’, en ook ‘tot uw lof’ zinloos werden. Want, om alleen dit laatste te releveeren, de marteldood, en het door den marteldood verworven eereburgerschap van Rome strekt de Apostelvorsten tot lof, maar niet een gevecht van de Romeinen tegen de Oosterlingen om het bezit van hun gebeente. Toch meent ook thans nog Dr. Styger het *defendere* in letterlijken zin te kunnen opvatten, door te veronderstellen, dat de bekeerde Joden van het kwartier van San Sebastiano in 258 de overbrenging volvoerden, niet zonder verzet van de eigenlijke stadsbevolking[1]. F.X. Kraus had er nog iets anders op gevonden. ‘Es ist mir auffallend,’ schrijft hij[2], ‘dass in dem Streit der “Orientalen” und der “Römer” um die Leiche Petri noch Niemand einen Nachklang der Kämpfe erblickt

1) *Gli scavi* enz., bl. 181, 188.
2) *Roma Sotterranea*^{2}, bl. 592.

hat, welche gerade in Rom die juden- und die heiden-christliche Partei in der Kirche spaltete. Den historischen Charakter dieses Raubversuches und der Bergung des Apostels in den Katakomben vorausgesetzt, kann ich in diesem Ereignis nur den Versuch der Judenchristen erblicken, sich in den Besitz der Gebeine Petri zu setzen und damit ihrer Partei ein Palladium zu erhalten, auf das sie, Angesichts des bereits sieghaft werdenden Heidenchristenthums, den höchsten Werth legen mussten.'

Dat *habitare* ook elders bij Damanus 'begraven zijn', 'rusten' beteekent, is herhaaldelijk betoogd. Ook is dit epigram naar een vast schema gebouwd, dat nog bij andere Damasiaansche grafschriften (n°s 46 en 52, ed. Ihm) ten grondslag ligt. Dit schema luidt: de martelaar komt van buiten, maar door zijn marteldood is hij Romeinsch burger geworden.

Het direkte doel der opgravingen werd dus alsnog niet bereikt. Toch zijn de verkregen resultaten van dien aard, dat zij beschouwd kunnen worden als hoogst belangrijke aanwinsten voor de kerk- en kultuurgeschiedenis der Christelijke Oudheid.

JOS. SCHRIJNEN

De moeder

X

Nu plots de torenklok opnieuw begint, raapt moeder Severiens aanstonds het in haar schoot gezonken naaiwerk bijeen, nadat ze de middaguren heeft zitten vermijmeren. Ze schudt het hoofd over d'r willelooze droefgeestigheid, droomig mompelend: ‘Moet dit het einde zijn?’ tegelijk verschrikt van dit hardop alleen-praten. Ze weet wel dat de eenzaamheid haar heeft aangetast als een kwaal. En toch - ze wil en mag in deze nevels niet verzinken als iemand zonder hoop en geloof. Maar wat baatte tot nu al 't bidden? Even weinig als 't schreien en treuren. Ze is en blijft alleen. D'r huis leeg. Jules sinds September in den vreemde, enkel nog voor z'n viool. Treeske voor hem en haar verloren. Tila hoort aan anderen....

Zie aan, is ze nu weerom al d'r leed aan 't opsommen? Zondig is 't, dit webbe, waardoor ze zich niet vermag heen te slaan, almaar dichter om zich te weven. Dat doet ze nu maandenlang, en 't mag niet.

De klok luidt voor metten en lof van Allerzielen. Ze moet gaan. Aan 't kapstokje naast de deur hangt van dezen morgen na de Mis haar oude crêpe-hoed en de groote rouwsjaal te wachten. Als ze er op toetreedt, lijkt haar dat zelden uitgehaald rouwgoed tegen dien krijtwitten muur zóó verflenst van droevigheid, dat ze met weerzin de ritselige banden der kap onder d'r kin vaststrikt en de laag en puntig afhangende sjaal om de schouders slaat. Ruikt het zwarte goed naar dorre bladers? Of is 't de herfst die 't huis doordringt?

Over de straat maakt het aanhoudend tampen der doodsklok een hol geklank, alsof er nu hel weergalmende wanden om Vlake staan, waarbinnen de huizen elk met bang-gesloten deur en blak-zwarte vensters vervreemd lijken in nood en verlatenheid. Midden op den weg door 't ijl-grijze misten gaat al 't volk, de moeders en meisjes in den rouw. In dicht aaneengesloten groepen schuifelvoeten ze zwijgend als een lange begrafenisstoet. Moeder Severiens is de laatste.

Ze loopt langzaam. Uit de sjaalvouwen steekt d'r vaders groot oud kerkboek, dat ze in de tegen 't middel rustende handen draagt. Uit d'r strak bleek gezicht staren de oogen in 't onbestemde.

Onderaan de kerktrap moet ze wachten, want het volk dromt dicht aaneen op de treden en dringt te langzaam naar boven. Ze knikt verstrooid en zonder glimlach naar wie haar groeten, en om hun kijken te ontgaan bukt ze ten laatste 't hoofd en schuifelt mee de treden op. Toch is de drom reeds losgewoeld, nu ze eindelijk over den drempel komt. In 't portaal bemerkt ze voor zich dat meisje in rouwkleeren. Eerst bij den wijwaterbak ziet ze, dat 't wel waarlijk Treeske is. Ze leggen met een schuwen oogengroet de rechter middelvingers tegeneen, en met Treeskes wijwater als koelen dauw op 't voorhoofd gaat moeder Severiens naar d'r bank. Neerknielend slaat ze de handen voor 't gezicht zooals 's morgens, wanneer ze van de communiebank terugkomt. Ze beeft en zou willen schreien. 't Is alleen om dien onverwachten groet en dat wijwater van Treeske. 't Kind heeft dus d'r hart niet heel-en-al van haar afgewend? Of was die lieve gedienstigheid toevallig en bestemd voor onverschillig wie?....

Diep en schallend begint het orgel. Ze licht het hoofd uit de handen op en ziet naar het zwart-behangen altaar, waar de katafalk tusschen hooge kaarsen staat. De pastoor heft de getijden der overledenen aan, 't koor zingt den weerzang. Ze bladert in haar kerkboek. Uit het vergeeld papier waart weer die geur van mistigheid en dorren herfst naar haar op. Ze begint te lezen: ‘Den Koning voor wien alles leeft, komt, aanbidden wij Hem.’ Ze bidt verder. Haar gedachten drijven een stilte in, tot ze zinnend blijft marren. ‘Heden, zoo ge Zijne stem hoort, verstokt uwe harten niet gelijk ten tijde der verbittering’ staat er. Lijkt het niet of dit inzichtig gezegd wordt tot haar? ‘Requiem aeternam dona eis, Domine’ zingt de pastoor. De metten gaan verder. Zij bukt weer over 't boek.

't Is wonder hoe die jaarlijks meegebeden woorden voor haar leven. Ze vergeet zich-zelf en de biddenden om zich heen. Ze komt tot den zang van Ezechias: ‘Ik zeide: in 't midden mijner dagen ga ik naar de poorten des grafs.... De draad mijns levens is afgesneden als door een wever.... o Heer, indien men zoo leeft en het aldus met ons leven moet gaan, verbeter mij dan en doe mij leven.’ ....Wellen de woorden uit het diepste van haar eigen droefenis op? Ze zeggen wat ze zelf niet tot God kon klagen, en doen haar alaan zweven in een glanzige vergetelheid, waaruit als een verblijding nu Zacharias' lofzang opzingt....

Op 't altaar treden de pastoor en de kapelaan in witbekruiste zwarte koorkap rond de katafalk, om ze met wijwater te besprenkelen. Zang en tegenzang galmen door de duisterige kerk.

Maar na de stilte die viel, heffen aller oogen zich thans naar het Allerheiligste, dat goud-stralend te midden van 't rouwen een zon gelijkt. Het lof is begonnen. De twee misdienaars zwaaien hun wierookvaten, de geur doorwademt de Vlaker kerk met milder vredigheid. 't Zingen en bidden is als vertroost tot berusting. Uit de oogen schouwt eerbied, en de hoofden buigen neer voor het Tantum ergo. Nu de altaarbel klinkelt, klopt elk drie keeren op de borst: ‘Lam Gods dat wegneemt de zonden der wereld.’ De Monstrans wordt geheven en de laatste zegen glanst over de gebukte hoofden.

Het lof is gedaan en nog zit moeder Severiens te mijmeren over die antifoon na Zacharias' zang: ‘Ik ben de Verrijzenis en het Leven, wie in Mij gelooft, al was hij reeds gestorven, zal leven, en al die leeft en in mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid.’ Is dit niet het antwoord op al de gebeden van dezen avond? Of Jezus' eigen stem haar zegt: ‘Richt u op tot Mij’ en met nieuwe hoop en nieuwen wil haar ziel doorklinkt....

't Laatst van allen komt zij de kerkdeur uit. Ze heeft uit het bankvakje de drie kaarsen genomen, die ze er dezen

morgen tot nu neerlegde. 'n Oogenblik staat ze op den poortdrempel te dubben. De doodsche avondstilte, die haar tegensloeg, doet haar zinnen over d'r leeg huis. Maar als 'n zondige gedachte jaagt ze de opkomende angstigheid uit d'r hart. Ze gaat het dalend pad af naar Severiens' graf. Er zitten overal voor de graven nog biddenden gedoken, schaduwen over 't warm-gouden gepinkel der kaarsevlammen laag langs den grond. Ze plant haar drie versche kaarsen tusschen 't verwelkte gras vóór 't kruis, waar die van dezen morgen hun gestold afdruipsel en wat roet nalieten. Nu ze op 't laag bidbankje zit geknield, lijken haar de drie nieuwe lichtjes zuivere vuurbloemen, gaaf en recht uit de aarde gegroeid. Ze vangt den rozenkrans aan, bedenkt tegelijk hoe ze vanmorgen juist zoo hier neerzat. In haar spitse rouwsjaal lijkt ze wel een boschvogel, die met dichte vleugels eenzaam en roerloos uitstaart....

Eerst een dor kastanjeblad dat neerdwarrelt, dan een van de takken neertikkende neveldrup wekt haar uit droomen tot bidden terug. Maar nu denkt ze weer aan Treeske bij 't wijwatersvat, hoe triestig die haar aankeek.... Zou ze verdriet hebben over Jules? Maar dan.... Och neen, geen nieuwe illusies! Z'n laatste maanden in Vlake sprak Jules geen woord meer over Treeske. Voor hem is er waarlijk niets dan die viool. Elke brief is daar vol over. Hoe hij vordert, en wat ze zeggen van z'n aanleg, en wat hij hoopt. Die brieven zijn al d'r troost, elken bewaart ze op d'r hart tot weer de nieuwe komt. Juist als Treeske zou doen.... Arm Treeske! Hoe kan een kind ineens zoo ouwelijk en ernstig zijn? Keken zij tweeën elkaar niet aan of ze uit 'n eendere doodsche leegte kwamen?...

Maar ze moet nu bidden. Zou ze Dolf zaliger met Allerzielen op z'n graf vergeten?

Ze begint ieder woord nadrukkelijk te mompelen, maar na elk tientje bij 't: ‘Heer, geef zijn ziel de eeuwige rust’ verdoolt ze weer in 't eigen gemijmer. Nu weer over 't kleinkind, dat haast zal geboren worden. God moge Tila bijstaan!

Ze kijkt op het graf neer en kan den drang bijna niet weerstaan om diep voorover het voorhoofd tegen het gras te drukken. ‘Neen, Dolf, neen, hoe zou ik u vergeten?’ En wonderlijk wordt het. 't Is of hij vóór haar staat, recht en roerloos, met de armen uitgebreid. Anders dan hij was hier op aarde, maar toch hij zelf. Ze weet tegelijk heel goed, dat er niets is dan, overgloord door 't kaarslicht, het zwart grafkruis, waarop zijn naam en de leege plaats voor den haren, niemand dan zij-zelf die haren rozenkrans bidt en naar dat kruis kijkt. En toch lijkt Dolf haar zoo nabij, of ze zijn handen in de hare zou kunnen nemen.... Komt hij haar oprichten? één met hem tot God? toch haar zoo oprichten al is hij gestorven?.... gestorven, maar hij leeft....

Ze heeft den rozenkrans voleindigd en opstaande blijft ze even nog neerzien op de drie lichtjes. Ze wil dien goudglimp in haar oogen bewaren, zooals in d'r hart, ja dit eerste en eigenlijke dat nooit vergaat.... na alles weer het eenige.... één met hem tot God. Ze zal veel te overdenken hebben vanavond in d'r leeg huis.

Terug tusschen de schaduwige kruisen en de grasterpen, die zoo schamel lijken in den schijn der zieltogende lichten, vraagt ze zich af: ‘Ben ik 't nog van ieder jaar?’.... Is 't de eenzaamheid die haar in korte maanden zoo heeft veranderd? of de komende ouderdom? Ze weet enkel maar dat ze voor 't eerst, sedert Jules weg is, naar huis verlangt, alsof ze daar alles zal ontwarren en begrijpen.

Maar bij de kerktrap moet ze opzien. Wat voor schaduw leunt er tegen den deurstijl? 't Lijkt een jong meisje, maar Treeske niet. Ze hoeft niet zoo te ontstellen, nu 't meisje met een snellen stap op haar afkomt: ‘madame Severiens.’ 't Is Liza Curvers. ‘Mag ik met u meegaan?’ vraagt die nog vóór den verwarden weergroet.

‘Waarom niet?’

‘Ge zult vragen, wat ik hier doe. Zoo raar bij die kerkdeur, he? Maar ik ben 't huis uitgeloopen. Alofs kwam weer en eer ze me konden roepen, ik weg! Ge ziet 't wel - zonder

mantel of doek'.... En als moeder Severiens weerzinnig blijft zwijgen, relt ze door: 'Ge gaat immers naar huis? Laat me bij u binnen zoolang. Ik weet waarlijk niet waarheen, nu de kerk dicht is.'

''k Blijf anders liever buiten uw dingen.'

'Ge doet 'n goed werk, madame Severiens. 't Gaat immers niet aan, z'n dochter te dwingen tegen d'r zin te trouwen! Zeg 'ns zelf?'

'Dat ge van Alofs niets wilt weten, kan ik begrijpen.'

'Ziet ge wel! Ieder zal me gelijk geven, moeder ook, al doet die niks dan lamenteeren.'

Ze zijn onder Liza's opgewonden praten in de Daelhoverstraat gekomen. 't Meisje stapt onrustig naast haar op, soms omziende, soms met 'n kouwelijke rilling de armen over elkaar tegen de borst drukkend. Dan weer kijkt zij ook naar de huizen langs den weg, in den avondnevel log verschaduwd en alleen te onderkennen aan den lampschijn uit het venster en het donker gemompel der biddende stemmen, dat door deur en wanden dringt. Alle gezinnen van Vlake bidden in dit uur den rozenkrans voor de geloovige zielen. Lijkt Vlake niet één somber sterfhuis? En nu hier met die Liza Curvers loopen....

Moeder Severiens staat voor d'r stoeptreden. Er liggen 'n paar dorre olmblaren, die ze met den voet wegschuift. Als ze aldoor zwijgend de deur heeft ontsloten, noodt ze 't meisje met 'n stuggen hoofdwenk haar voor te gaan. 'Ga zitten' zegt ze afgemeten, terwijl ze de lamp aansteekt. Nu ze bij 't licht Liza in d'r slordigen opschik daar met rood hoofd en wilde oogen in den hoek naast het fornuis ziet, wordt de weerzin haar te machtig. 'Ik moet eerst boven zijn' zegt ze stroef.

Op haar slaapkamer gooit moeder Severiens sjaal en rouwhoed op 't eene bed en zinkt zelf op den rand van het andere neer. De walg, die haar naar de keel sloeg, zoogauw ze bij de kerk Liza herkende, proeft ze zerp op de lippen. Lijkt het niet of er ineens 'n vertroebelde lucht is komen

overwaaien van Hotel Curvers naar haar huis, heel de doodstille leegte hier vullend? En toch mocht ze die Liza niet wegsturen. D'r afkeer van die Curversfamilie mag haar niet onrechtvaardig maken. Want het meisje heeft gelijk, en 't is te waardeeren dat ze dien Alofs ontloopt. Zij zelf zou heel wat christelijker doen als ze d'r weerzin voor dat opgejaagd schepsel van zich afschudde, bij haar ging en een goed woord zag te vinden....

Weifelend staat ze in 't bidlichtje te kijken. Hoe was 't ook weer onder de metten?... ‘Heden zoo ge Zijne stem hoort, verstokt uwe harten niet gelijk ten tijde der verbittering,....’ woord na woord is 't haar bijgebleven. En niet vergeefs, o God! ‘Ik die maandenlang klaagde niemand meer bij me te hebben om m'n liefde te geven, nu wordt 'n andere liefde van me gevraagd’.... Zeker, ze moet die Liza hier houden, desnoods den heelen nacht, als 'n welkome gast.

Terug beneden ziet ze Liza in 't halfduister voor 't winkelraam, tusschen de boezeroenen door naar den weg gluren. ‘Niets van Alofs' sjees te hooren of te zien’ lacht ze, als kreeg ze plezier in 't geval. ‘Mag 'k nog wat blijven?’

‘Zoolang ge wilt.’

Verwonderd om dien zooveel warmer toon ziet Liza op en talmend volgt ze de keuken in. Daar trekt ze 'n stoel aan tafel en vooroverleunend onder de lamp begint ze vertrouwelijk: ‘'k Heb de laatste maanden niks dan schelden en schimpen gehoord. 't Duurt liefst al van Virginie's bruiloft. Wat die ouwe zot in me ziet?... Misschien juist omdat ik hem uitlach, dat hij zoo doordrijft. Hij is gewoon alles met z'n geld te dwingen, maar nu lukt dat niet.’

‘Je vader weet toch ookwel wie Alofs is?’... polst moeder Severiens. Ze heeft d'r naaiwerk opgenomen, zal maar kalm meepraten. De tijd gaat immers voorbij.

‘Vader? maar die is bang voor Alofs. Heel ons gedoe bestaat enkel door Alofs' geld. Dat weet ge natuurlijk wel van Tila. En ook hoe wrak de boel staat. Als Alofs met

een kwaden kop z'n hypotheken opzegt, dan gaat Hotel Curvers! Mijn zorg!... Ik kan m'n brood met modisten verdienen. 't Is alleen moeder.... maar die zou ik bij me kunnen nemen. Had Jef Kroes maar gewild, dan was ik van 't zomer in drie weken tijds getrouwd, om aan alle geharrewar een eind te maken. Maar z'n ouwers waren er tegen. Toen 't er opaankwam, trok hij terug. Laf genoeg, maar mij even goed. Laat die maar om Vlakerhof zwerven!'

'Om Vlakerhof?'

'Hij doet z'n best voor Treeske, sinds 't uit is met Jules en haar. Hij kan zich de moeite sparen. Treeske gaat toch naar 't klooster.'

'Wie zegt dat!'...

'Maar da's haar immers genoeg aan te zien. Zooals die in de kerk zit! Ze lijkt daarbij wel menschenschuw geworden. Met niemand gaat ze om. Alleen hier of daar op armenbezoek. Dat wordt 'n echte kwezel, hoor'....

'Praten ze zóó over Treeske in Vlake?'... zegt moeder Severiens met triest hoofdschudden. 't Vlijmt haar tegelijk door 't hart: 'Mijn schuld, arm kind, mijn schuld. Ik die m'n eigen jongen niet kende'....

Liza praat door, telkens weer over Alofs en 't hotel, over Kroes, over d'r vader dien ze haat, over Virginie die haar aanzet juist te doen als zij. Maar daar rekent zij zich te goed voor.... Moeder Severiens hoort die stem uit een onwezenlijke verte. 'Hoe kan 't toch zijn? Treeskes verdriet mijn schuld.... en al die ellende met Jules dezen zomer.... mijn schuld. Tila? Neen toch. Over Tila heeft ze zich niets te verwijten.... Maar al dat andere?... en ook moet ze weer aan Dolfs vroegen dood denken zooals den morgen van Jules' bekentenis. O God neen, dat toch niet, dat niet!'

Ze zit over d'r werk gebukt en gejaagd naait ze door. D'r oogen branden en 't hart doet haar pijn. Gaat d'r adem versmachten?.... voortnaaien moet ze. Liza? die kan 't immers niet helpen dat zij ineens in zoo'n onrust is gestooten.... En toch, wat een verlichting, nu Liza opluistert: 'Hoort

ge dat?'.... en tegelijk de keuken uit is, om bij 't winkelraam naar dat voorbijrollend rijtuig te zien.

Maar wat nu? De straatdeur knarst open en meteen snerpt Tila's stem schel en hoog: 'Gij hier?'.... Moeder Severiens hoort het getwist dadelijk heftig uitslaan, is reeds met bedarend handwenken de twee genaderd.

'Hoe komt ge er in Godsnaam toe, haar in uw huis te halen? Juist weer iets van u, moeder! Altijd tegen den keer in, als 't ons betreft.'

'Heb ik iemand verantwoording te doen, wie ik m'n huis wil in- en uitlaten?'

'Je moeder geeft me groot gelijk.'

'Natuurlijk.'

'Recht is recht.'

'Max heeft haar heel Vlake door loopen zoeken.... en daar zit ze me hier! D'r moeder heeft het op de zenuwen van angst.'

'Ik ga niet naar huis, voordat Alofs weg is.'

'Ga dan maar. Die is me juist voorbijgereden. Z'n paard moest het ontgelden.'

'Beter z'n paard dan ik.'

''n Mooie, jij!'

'Van jou wacht ik geen verwijten.'

'Alsof je Louis en mij niet evengoed ongelukkig maakt als de rest.'

'Zou ik me voor jullie soms moeten opofferen? Wie va allemaal zou 't voor mij doen?'

'Moeder, stuur haar de deur uit!'

'Ze kan blijven zoolang ze 't noodig vindt.'

'Dus gij trekt haar partij?'

''k Doe wat rechtvaardig is.'

''t Kan u natuurlijk niet schelen, als morgen de heel boel in mekaar ligt, als we straatarm worden. Dan kunt g zeggen: 'Ziet ge wel!'

'Kindlief, bedaar toch! In jouw toestand'....

'Uw eigen schuld.'

‘Laat ons binnengaan.’

‘Ik zal dan maar eerst 'ns thuis gaan zien’ aarzelt Liza, verschrikt wegkijkend van Tila naar d'r moeder....’ Als 't me te bar wordt, kom ik terug. Goed?’

‘Zie dat ge vrede maakt.’

‘'t Zal aan mij niet liggen.’

‘'n Mooie! 'n Mooie!’ hitst Tila, haar den rug toekeerend.

Nu zij tweeën alleen in de keuken komen, laat Tila zich op Liza's leegen stoel neerzinken. ‘Plezierig zoo iets!’ Ze is wasbleek en d'r trekken zijn pijnlijk diep gelijnd. Ze zit uitgeput met wezenlooze oogen te staren.

‘Kindlief.... 'k Had je heelemaal niet meer verwacht. Hoe komt 't eigenlijk, en zoo 's avonds?’

Ze kijkt d'r moeder aan en stoot minachtend een onverstaanbaar woord over de lippen, die star vertrokken blijven.

‘Verleden jaar baden we op Allerzielen nog samen den rozenkrans, gij en Jules en ik. Weet ge nog?’ praat d'r moeder, om wat vrindelijker stemming te winnen.

‘'k Heb aan Allerzielen vandaag niet gedacht’ zegt Tila bitter.

‘Maar’....

‘Alsof ik aan Allerzielen kan denken! alsof er niks anders is voor mij dan Allerzielen! Als ik heel den dag en avond alleen thuiszit’....

‘Louis dan?’

‘O die! Met z'n motor naar de stad natuurlijk. Da's begonnen, sinds hij overal ging scharrelen om dat geld bijeen te krijgen, dat gij ons van 't zomer niet geven wilde. Hij heeft in Vlake geen aard meer.’

Koud en bleek ziet moeder Severiens verbangend Tila aan, hoort in die overslaande stem een niet te bedwingen wanhoopsgeschrei.

‘Hebt ge nu alles bijeen voor den kleine?’ poogt ze de pijnende beklemming te breken.

‘Och wat! 't Geld dat ge me vorige week ervoor gaf, is weg aan andere dingen. We moeten toch eten!’

Er komt zich 'n diepe frons in d'r moeders voorhoofd groeven. 't Blijft stil. Tila strijkt in ijl gebaar langs de gesloten oogen en blijft achteroverleunen.

Maar nu is d'r moeder achter haar om op de muurkast toegetreden en komt terug met 'n bundel witgoed. ‘Zie 'ns’ zegt ze langs Tila neerbuigend, en het lint losstrikkend haalt ze allerlei kleertjes uiteen, hemdjes en windsels, wollen doeken.... ‘'k Heb 't in orde gemaakt. 'k Had het immers nog van toen jullie klein waart.’

Zwijgend strekt Tila de hand naar een der hemdjes, zit even gebukt aan het kantje te frutselen, en 't vluchtig tegen d'r gezicht drukkend gooit ze 't van zich af, als brandt het haar vingers. In de eigen beweging slaat ze de armen om d'r moeders middel en smakt het hoofd aan haar hart.... ‘Ik ben zoo bang’ snikt ze uit.... 't Gaat gebeuren.... en hij laat mij alleen.... moeder toch, moeder!’ d'r tanden klapperen. Ze schokt. Ze blijft dof en diep aldoor dat ‘moeder’ kreunen.

Alsof d'r leven verstold is, kan moeder Severiens enkelmaar zonder spreken of bewegen Tila zoo vasthouden en die ééne gedachte denken: ‘God heeft me voorbereid tot dit’.... En nu ze haar spraak weervindt: ‘Ge blijft bij mij, kind, tot alles voorbij is’, lijkt het haar of ze altijd geweten heeft dit ooit te zullen zeggen. Maar tegelijk is alle kracht tot doen en helpen, alle beraad ineens wakker in haar. God zij dank, dat Hij haar leven liet tot nu.... Ze hoort Tila's schreien: ‘Wilt ge dat nog. Mij?’ en neemt haar schokkend hoofd in de handen. ‘Wees nu stil - alles wordt immers goed.... Louis? maar die zal wel komen. Je moeder is er toch? heelemaal voor jou, kind, heelemaal.’

't Is half drie in den nacht, als moeder Severiens door 't donker de trap af komt. Ze tast met de voeten naar elke trede en klampt de hand aan de leuning. Lijkt het niet of een storm het huis heeft doorschud? 't Werd stil. Maar nu eerst voelt ze, hoe er in haar hoofd na de overmatige

angst en inspanning een ijlte is gebleven, die haar duizelig maakt. Ze kan 't eigenlijke van wat er omging niet meer beseffen, voelt het geluk niet, dat ze toch voelen moest om 't nieuw begonnen leven, om 't lief schepseltje dat haar kleinkind is.

In de gang doet 'n nieuw ongeduldig en harder bonzen op de deur haar haastig naar 't slot reiken: ‘Dat mankeert er nogmaar aan, Tila wakkerschrikken uit haar eersten slaap!’ Ze vraagt nieteens wie buiten staat. Van 't eerste voetgestommel op de stoep weet ze, dat het Louis is. Nu staan ze tegenover elkaar op den drempel.

‘Wat beteekent zoo iets? M'n vrouw? Is die hier?’ Z'n gezicht is rood en de oogen wazig vertroebeld. Z'n stem die barsch wil zijn, is hol en heesch.

‘Zoo’ knikt moeder Severiens kalm ‘heb je nu eerst gemerkt, dat Tila d'r toevlucht bij mij gezocht heeft?’

‘Ze hoort in ons huis. Waar is ze?’

‘Jij hoorde bij je vrouw, zou ik meenen.’ Ze ziet hem straf in de oogen.

‘Allo, roep haar.... ik ben geen kwajongen!’

‘Kom 'ns even binnen.’ Haar veelbeduidende ernst doet hem verstillen. Hij volgt. ‘Nou?’

Ze zijn in de keuken gekomen. De lamp is er aan 't uitsmeulen, flikkert telkens op en doet schaduwflarden omwaren. De dooreen-geschoven stoelen, de tafel met 't achteloos neergeworpen naaiwerk en 't overhoop-gehaalde kindergoed, de koffiepot, de half leeggedronken tassen, al 't nablijfsel van een gejaagd avondmaal.... 't ziet er zoo ontredderd uit, dat moeder Severiens niet kan nalaten eerst haastig dat brood en dien boterpot tenminste in de kast te zetten.

Dan ziet ze Louis aan, weer met dien doordringenden blik. ‘Ik wilde je zeggen, dat dezen nacht in mijn huis om half één je zoon is geboren.’

‘Mijn zoon?’ Louis z'n oogen en z'n mond blijven gesperd in een verdwaasden glimlach.

‘Je moeder, ik en de nabuursche waren er bij. Ze deed niets dan schreien om jou.’

‘Om mij?... maar.... Is ze boven? 'k Wil naar haar toe.’

‘Geen sprake van. Je gaat naar je huis.’

‘Nou nog mooier!’

‘Als de jeneverlucht niet meer van je afslaat, als je hebt uitgeslapen en komt zooals 'n fatsoenlijk man komt’....

‘Zou ik nieteens bij m'n vrouw en kind?’.... stottert hij vermeesterd door haar wijzen.

‘In mijn huis gebeurt enkel wat ik wil.’

‘Goed dan, goed... ik ga al.’ Hij heeft het hoofd afgewend en trekt schoorvoetend terug den winkel in. Zij is met 'n paar snelle passen hem vóór in de gang.

Op de stoep blijft hij talmen en schuw naar haar opziende vraagt hij: ‘Heeft ze veel uitgestaan?’ Als zij zwijgend knikt, wordt hij nog beschaamder. Heengewend trekt hij z'n pet af, mompelt iets onverstaanbaars en treedt onzeker den nacht in. Even blijft zij hem zonder zien nastaren.... ‘Zou 't nog te redden zijn? zou zij er de kracht toe hebben.... overmacht op hem? Als ze 'ns probeerde ervoor te bidden.... beter is bidden dan verbittering. Ze zal vannacht nog beginnen.’

Bang voor 't kraken van de treden en nog banger de deur openend, is ze weer op de slaapkamer terug, waar Tila ligt in haar eigen oud bed, en moeder Curvers, die niet naar huis wil, naast de wieg uit d'r dommelen nu vragend opkijkt met eenzelfden schichtigen blik als zooeven van Louis z'n onklare oogen. Moeder Severiens legt den vinger op de lippen ‘Ik heb hem weggestuurd’ - en z'n moeder bukt het hoofd, dat blijft beven, zit daar rampzalig ineengedoken naast die wieg met witte kantstrooken en roze strikken, 't eenige dat in 't huis aan den Eeldertschen weg op de komst van den eersteling stond te wachten.

Aangeleund tegen de lage linnenkast laat moeder Severiens, die weer met haren paternoster zit, droomerig den blik waren met den schijn van het bidvlammetje. Meer licht is

er niet. Wonder toch, nu is ze ineens niet meer alleen in 'n leeg huis.. En heeft Tila haar straks de handen niet gekust? Ze heeft Tila terug. En in 't wiegje slaapt het kleinkind... Dolf zal 't heeten. Want nu durft ze Tila wel vragen om dien naam voor 't jongske. Met iets van haar eigen, met het liefste van haar eigen zal hij door 't leven gaan.... Er is ineens zooveel om God tedanken.... al te veel.... en om aan Jules te schrijven! Over den kleinen Dolf, en hoe Treeske haar 't wijwater reikte..

XI

Met het bundeltje gewijde palm uit de Hoogmis van Palmzondag gaat moeder Severiens aanstonds de trap op en de achterkamer in, Jules' oud slaapkamertje, tegenwoordig het hare. Als ze hoed en mantel heeft afgedaan, breekt ze voorzichtig drie stekjes uit haar groenen palmtuil. 't Eerste steekt ze achter de armen van het Christusbeeld op 't kruis boven haar bed. Met het tweede gaat ze naar 't wijwatersbakje naast de deur; eer het er achter te steken, doopt ze het in en den zegen prevelend sprenkelt ze van muur tot muur een kruis over de vloerplanken Maar met het derde takje staat ze te talmen. Van de Moeder-Gods, die met haar bidlichtje en de linnenkast aan den eenen kant naast het venster staat, kijkt ze besluiteloos naar kleinen Dolfs bedje in den schemerigen hoek aan 't voeteneind van haar ledikant. Ze breekt 'n vierde takje af. Ze mag immers dit jaar de Moeder-Gods niet te kort doen, en ook kleine Dolf moet bij zijn slaap zoo'n zegenbrengend en kwaadwerend palmke hebben. Nu 't als een groen pluimpje aan 't gordijn van het kinderbedje steekt en het andere bij 't Jezuskind in den arm der Lievevrouw, blijft ze tevreden de kamer overzien.

Met Januari is 't verjaard, dat de verkoopbrieven op Hotel Curvers en op het huis aan den Eeldertschen weg werden geplakt, dat zij Tila met man en kind en 't weinige, dat er als hun eigendom uit den faillieten boedel mocht meegenomen,

hier in haar huis haalde. Uit hun ellende weg!... 'n Jaar en drie maanden dus is Jules' kamertje 't eenig hoekje op aarde, dat nog haar eigen bleef. Maar zooals den eersten nacht lijkt het nu nog, of 't heeft liggen wachten tot zij 't zou bewonen. Heeft ze zich ergens ooit meer thuis gevoeld dan hier? Niet in d'r keuken vroeger, niet op d'r oude slaapkamer, zelfs niet in het kostershuis aan den Daversbosschen weg. En dit komt alleen - ze weet het immers wel - omdat er hier iets van Jules' leven is nagebleven. Hier voelt ze zijn afzijn niet zooals overal elders. In slapelooze nachten heeft ze menigmaal bevonden hoe haar bidden hier vergaat in praten met hem. Al haar leed heeft ze hem dan stilaan toegepreveld en zeldzamer ook haar vreugde: hoeveel ze toch van Tila's jongske houdt, en over den innigen troost, dien ze als nooit tevoren in de Vlaker kerk vindt. En wanneer ze Treeske in of om de kerk heeft weergezien, haar lieven groet weer eens heeft opgevangen, of 't gelukkigst van al: dien enkelen keer dat Treeske haar verlegen toesprak en naast haar den kerkweg afdrentelde.... Aleer het hem te schrijven, heeft ze 't allemaal hier met veel inniger woorden aan den jongen liggen te vertellen. En ook haar verlangen naar hem, waarvan ze nooit weten kon of het leed of geluk was, tot ze nu door d'r overgroote blijdschap leert, dat verlangen eigenlijk toch geluk is. Na anderhalf jaar gaat Jules met Paschen komen! Ze moet oppassen en niet al te blij zijn over iets toekomstigs. Ze meende dit verleerd te hebben. Maar of ze wil of niet, de blijdschap is in haar. 't Is in haar hart juist als hier in de kamer.... door den killen schemer, die van den winter en den nacht nableef, warmt en schijnt al de aanglans der zonnigheid, die buiten over de voorjaarsbeemden doomt en zachtaan tot hier zal doordringen om alle oude dingen in glorie te zetten. Voor haar gaat er 'n feest komen na al het leed en te midden van alle zorgen.

Ze hoort beneden in de keuken de kinderen, Dolfke schatert en 't kleine meisje schreit. Dat nieuw stemmetje

wordt ook alweer sterker. 't Is een kerstkind en haar naamgenoot. Toch zal ze er wel nimmer zooveel van houden als van 't jongske, dat haar Tila's hart heeft teruggegeven.... Wie had ooit kunnen gelooven, dat de kinderen van Tila en Louis in dit huis zouden geboren worden? Maar 't is nu hún huis, en het hare hier op aarde alleen nog dit goed trouw kamertje....

Nu ze er weggaat, komt weer die aandrang om met de handen langs de molmige meubels te streelen, om het voorhoofd tegen den muur te drukken. Maar ze treedt recht het portaal op. De gedachte is niet meer dan 'n droomige glimlach, en toch schijnt het of de diepe dorre rimpels van haar gezicht, die bijwijlen als pijnende sneden zijn, erdoor worden weggevaagd. 'n Vleug van jongen moed doorzont haar hart. Neen, Jules zal haar niet heelemaal als een oud mensch terugvinden!...

Wat aarzelig doet ze de deur der voorkamer open. Als ze ziet dat het daarbinnen wezenlijk leeg is, gaat ze ook hier snel d'r palmkes steken achter kruis en wijwatersvat. Alles ligt hier nog onopgeruimd. Natuurlijk heeft Tila de handen vol gehad met d'r twee kleine kinderen. Zij moet nu liever gauw naar onder gaan, om 't haar wat te verlichten.

Maar beneden doet ze eerst de vroegere zijkamerdeur open en komt in het afgeschoten hokje, tegenwoordig haar winkel. Het straatraam is uitstalkast geworden, 'n deel van de oude toonbank staat er en daarachter een afgeknot stuk van den vroegeren winkelopstand. De planken liggen volgestopt met de pakken sajet, met de rollen kassa en katoen, de bundels hemden en boezeroenen. De grove sokken, waaraan ze heel den winter breide, hangen tot trossen aan een spijker halvelings elken stijl. Waar toch dit palmke te steken hier? Het kruisje boven de deur hangt te hoog om er bij te kunnen. Ze zoekt. Nieteens plaats voor een takje palmgroen? Dit nauwe hokje lijkt haar soms van alles het ergste! De deftigheid van haren vroegeren winkel en van haar oud processieraam te moeten missen.... Haastig schuift ze 't takje tusschen

twee pakken wol in de muurkast. Ze wil immers geen tranen meer? Bij niets ooit meer aan zich zelf denken! Dat heeft ze God beloofd. Ze trekt het klemmend deurtje van latten en behangsel open. Heel het tusschenschot waggelt mee. In het achterhokje staat al het vroegere dicht opeengeschoven, de eiken latafel en de kleerkast elk aan een muurvak en daartusschen de groote kermistafel. Slechts voor vier van de glimmende gele stoelen is er plaats. Wat geeft het? Van Berghof zal er toch niemand meer naar Vlake komen....

Bij het tusschenschot is nu, oneigen in dien hoek, de schoorsteenmantel die vroeger het schoone middelstuk van de goeie-kamer was. Maar het crucifix staat er nog. Hier hoeft ze tenminste niet te zoeken waar het takje te steken.

Terug in de gang en den winkel binnen, schrikt ze uit d'r gemijmer op. Louis zit er in z'n linnen werkjas een nieuwen band te leggen om 'n fietsrad. 'n Opgeschoten jongen kijkt wachtend toe. Ze gaat schichtig groetend voorbij, vangt toch, Louis z'n blij-voldanen blik op, zoo ziet hij haar alleen aan, wanneer hij werk heeft of vertelt hoeveel beter de zaak hier gaat dan eerst, alsof 't huis de klanten lokt. Vreemd toch, hoe ze na dien Allerzielennacht alaan van hem is gaan houden en hij van haar.... Zij elken dag meer, wanneer ze ziet hoe hij voor z'n kinderen een weeke goedigheid heeft, die hem doet zorgen en z'n grove handen zacht maakt, als hij met z'n kleinen jongen zoo lobbesachtig aan 't sollen is.... Er is toch altijd geluk bij ongeluk. Hem is die ondergang van z'n familie niet ten kwade geweest. Hij is de eenige die van hen in Vlake achterbleef, maar 't is of hij sinds toen eerst weet wat werken is. En daarom, ze wil 't niet betreuren dat het voorhuis in zoo'n werkplaats is veranderd.... 't is voor de toekomst van 'n jong-huishouden, en een oud mensch als zij heeft afgedaan. Ze hoeft nieteens naar dien rommel te kijken, rechtuit naar de keukendeur kan ze kijken, naar 't kraakhelder gordijntje voor 't glas van de keukendeur, 't eenige wat er van de vroegere stille-deftigheid overbleef.

In de keuken loopt Tila 't kindje te sussen. Bij 't venster zit Dolfke, in z'n stoel vastgebonden, met z'n paplepel te trommelen en kraait het uit, nu hij grootmoeder ziet.

‘Brengt ge Palmpaschen in huis?’ vraagt Tila met 'n matten lach. Ze kijken tegelijk op naar het klein zwart kruishout boven de deur. ‘Wil ik?’ - Tila geeft d'r moeder het kindje over en klimt snel op 'n stoel, om 't laatste van de palm achter 't Christusbeeld te steken. 't Schreiend wichtje is gauw stil in z'n grootmoeders armen, waar 't zich eerst veilig voelt.

‘Laat maar.... ga liever boven opruimen’ weert zij, nu Tila 't wil terugnemen. Even kijkt Tila toe, dan: ‘O zeg, hebt ge 't nog niet gezien?... er is 'n brief van Jules.’ - ‘Geef maar’... Moeder Severiens steekt hem weg onder haar baskien. Straks zal ze hem lezen, als ze boven alleen is. - ‘Ge zijt niet nieuwsgierig’... plaagt Tila met 'n schuwe mildheid in haar blik. Eer ze de deur uitgaat, komt ze, weer in plots bedenken, 'n paar stappen terug: ‘Verbeeld u, moeder, uit de vroegmis kwam madame Schijns naast me op.’

‘O Heere!’ schrikt d'r moeder.

‘Ja. Natuurlijk weer over de huur. En dat het nu April is. Ze wil dat tenminste 't achterstallige wordt voldaan. Alleen om u hebben ze zoolang geduld gehad.’

Moeder Severiens bukt het hoofd. Alle wond en pijn bloedt weer open in haar hart.

‘Wat er toch mee aan te vangen, moeder? 't Was aan alles te hooren dat ze ons gaan opzeggen. En dan? Juist nu 't hier met de zaak zoo goed begint te schikken!’ En als d'r moeder dof blijft zwijgen, waagt zij schichtig: ‘Weet ge wat ik zoo dacht?... Ge moest eens naar Berghof gaan. Wat beteekent het voor tante Barbe ons 'n driehonderd gulden voor te schieten!’

‘Geld vragen op Berghof?... Maar kindlief!’

‘We zouden er ineens mee bovenop zijn. Dat getob en gewurm voorgoed uit.’

‘Ik? op Berghof geld vragen’....

‘Tante Barbe is en blijft toch uw eigen zuster... die zal 't u niet weigeren’...

't Kindje begint weer te schreien en Tila's stem verklinkt. ‘Kom, denk er eens over’ zegt ze nog 't laatst, en schielijk is ze weg om zich boven te gaan haasten. Moeder Severiens neuriet zonder 't zelf te willen: ‘Douw douw, oogkes toe’... loopt heen en weer van de deur naar 't venster, sussend de armen wiegend. Ten laatste moet ze bij Dolfke blijven staan, die kraaiend en dansend uit z'n stoel zou tuimelen. Ze aait hem over 't glanzend blond kopje, hij omgrijpt haren middelvinger met z'n knuistjes. Zoo staat ze gevangen met d'r twee kleinkinderen. En 't is goed, heel goed.... Want nieteens wil ze ook maar denken aan wat Tila daar voorstelde. Berghof? Gelukkig immers dat er nu de kinderkes zijn en aanstonds boven Jules z'n brief.... ‘Douw, douw, slapen doe’ ze zingt luider, dat ook Dolfke 't hooren zou....

Maar hoe blij is ze, nu Tila terugkomt! Dat staan, dat dragen en sussen heeft haar doodmoe gemaakt. Ze gaat stil heen. Halverwegen de trap moet ze rusten om tot adem te komen. D'r armen blijven beven en d'r knieën voelt ze zoo zwaar.... Nu eindelijk op het kamertje zinkt ze uitgeput op den stoel bij 't venster neer. Is het 't voorjaar dat haar zoo loom maakt? Of toch de ouderdom?

Eerst na 'n lange wijl voelt ze de ontlating komen en tegelijk de zon warm over haar open oogen. Ze hoort de musschen en merels buiten, ziet het prille groen over de hagen en seringenboschjes, de oude pereboomen met de glanzige halfontloken knoppen. Ze tast naar den brief. Lang blijft ze 't teer-vlottend schrift van het adres beturen. Zoo'n brief van den jongen, dat is immers het allerkostbaarste. Iets wonders. Wien zou ze 't kunnen zeggen? en hoe ze 'm altijd eerst aan de lippen moet drukken? Nu weer....

Langzaam leest ze, iederen zin herhalend. Ze hoort z'n stem en hoe hij zoekt naar een lach om haar op te monteren. Hij vertelt over de mansard, waar hij woont, en hoe hij z'n

kostje gaat bijeengaren in de kleine buurtwinkels. Er waren er meer die zoo moesten doen en er toch kwamen. Zoo zal 't hem ook gaan! Hij heeft er nu alweer 'n leerling bij. Dat helpt. En met de Paaschdagen mag hij 'n ouwer kameraad, die naar z'n familie gaat, in 't groot orkest vervangen. Dat brengt hem niet alleen op weg, maar levert hem voor bijna 'n week onderhoud op. Moeder moet hem daarom nog maar niet verwachten. Hij zal zien zoo gauw mogelijk te komen. Misschien over 'n paar maanden. Al is 't maar even. Z'n verlangen is zoo groot naar haar, naar Vlake, naar de Geul, naar alles wat hem op aarde 't liefst is....

Moeder Severiens zit nog met den brief in den schoot, nu Tila met Dolfke op den arm binnenkomt. ‘Middag-slapenstijd voor hem, etenstijd voor ons, moeder!’ Ze ziet nu eerst dat d'r moeder met starende oogen zit te schreien.

‘Is er iets? iets met Jules?’....

Bij dat vragen staat moeder Severiens op om het venster te sluiten. En als Tila ongerust blijft talmen.... ‘Och kind, niets anders dan dat hij alweer niet komen zal.’

‘He toch! En ge hadt er zoo vast op gerekend, moeder. Wat nu meer?’

‘Weer om 't geld.’

‘Dacht ik 't niet! Ellendig is het, moeder, erger dan ellendig!’ stoot Tila uit, thans ook bijna schreiend. D'r gezicht wordt rood en norsch. Ze legt het jongske op z'n kussen, trekt het dek over hem heen, d'r handen zijn even ruw en stooterig als d'r stem zooeven. Het kind is meteen aan 't huilen. Z'n grootmoeder is al naast hem, buigt met teeder gefrazel over hem neer.

‘Komt ge aanstonds?’ vraagt Tila, die weggaat.

‘....Spaar ons, spaar haar en mij voor de verbittering, o goede God!.. Zij? Juist nu Gij en ik voelden hoe ze ons naderkwam.. En ik? almaar weer roepen en klagen tot U? Maar waarom ook mag de jongen niet komen... moeten we nu zoo Uw blijde Verrijzenis vieren?’... D'r tranen vallen op Dolfs hoofdje. Nu ze 't gewaar wordt, richt ze zich

verschrikt op, en ziende dat Dolfkes oogen zijn dichtgesluimerd gaat ze sluipend heen.

Maar midden op de trap, waar ze straks rustte, staat ze getroffen door 'n vlijmende pijn: ‘Als we hier 't huis uit moeten!’..... Ze was dit heelemaal uit haar gedachten kwijt. Plotseling echter weet ze 't als een zekerheid: ‘Ook dit moet gebeuren. De maat is nog niet vol.’

't Koud zweet komt op haar voorhoofd. Want eer ze beneden is, wil ook die andere, die ergere gedachte opkomen: ‘Toch maar naar Berghof gaan!’ En dat nooit.

Zondag is om, Maandag en Dinsdag zijn om. 't Is al Woensdag in de Goedeweek en 't is nog eender als 't Palmzondag begonnen is: de gedachte om naar Berghof te gaan, hoe ze ook vocht en weerstreefde, zit als een klem om d'r leven heen. Ze is 's morgens en tegen den avond op-en-neer naar de kerk geweest. Thuis heeft ze gebreid, op den winkel en de kinderen gepast, tot slapenstijd met Tila gezeten en gezwegen, triest het hoofd schuddend bij dat goedgemeend telkens herhaald: ‘Kom moeder, is 't met Paschen niet, dan later.. Jules zal wel komen’... O God neen, dat is 't niet, maar hoe zou Tila ook raden wat haar kwelt? 't Is of 't eigenlijke nieteens meer bestaat. Alleen dit! En 't is toch maar iets denkbeeldigs, iets dat nooit gebeuren zal, 't eenige wat ze nooit of nimmer kan of wil!

Nu zal aanstonds de vroegmis beginnen en juist is ze in de bank komen neerknielen. Door de stage beklemming zijn haar oogen starend blind, haar mond verstijfd en blijft d'r hoofd als onbuigbaar opgewend. Ze wil bidden en kan 't niet. En toch moet ze. Want voor den derden dag mag ze de Communie niet laten. Biechten?... Er zitten meer biechtelingen. Maar wat zou ze te biechten hebben sinds Zondagmorgen? Ze heeft bij haar wil en weten geen kwaad gedaan. Toch iets goeds al evenmin... Er is niets geweest dan de verstarring. God weet het en God alleen kan die van haar afnemen. Dat het God dan gelieve die van haar af

te nemen! En nu ze de heilige Communie zal ontvangen, Jezus in haar hart, dat het toch genezen moge van deze erge pijn!... Zij kan niet weten of het 'n torment is van Gods straffende hand of 'n al te sterke bekoring van den Booze... maar enkel God kan het wegnemen, enkel Hij...

Ze ziet en hoort door haar staren heen, dat thans het oogenblik is gekomen. Ze staat op, heft de samengelegde handen en buigt het hoofd... ‘Heer, ik ben niet waardig’.. bidt ze zooals immer bij haren opgang naar de communiebank. Nogeens d'r akte van berouw. Dan is ze geknield met de handen onder het linnen kleed. Corpus Domine nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam aeternam.

Ze staat weer op, keert terug zooals ze kwam. Maar onder de neergeslagen wimpers draagt ze iets van het warme licht mee, dat in het heilig oogenblik in haar opleefde. Het doet haar beven. Ze komt in de bank en verbergt het gelaat. ‘Jezus mijn liefde’.. een stroom van tranen welt uit haar oogen.... ‘Is het dit? Zijt Gij 't die 't van mij vraagt? Maar dan zal 'k het immers doen! Ik zal gaan. Om U te eeren, zal ik gaan. Voor de kinderen? enkel voor hen? Neen immers voor U en hen ineenen en tot verzoening voor alles wat ik jegens U en hen verzuimd en gezondigd heb, wetend of onwetend, voor alle leed U en hun aangedaan, Dolf, Tila, Jules en Treeske.... Ik kan en ik zal. Vandaag nog wil ik gaan en 't op Berghof vragen’...

Nu ze opziet, is alles zoo zonderbaar veranderd. De Vlaker kerk is er weer met de menschen en dingen in hun wezenlijke gedaante. Zij ziet weer, ademt weer, kan weer bidden en de Mis volgen. En wonder is het, hoe die angst van eerst thans bijna 'n verlangen lijkt te worden. O God, ja! zoo naar Berghof gaan als ter beevaart. Dien allerschoonsten boeteweg te mogen doen met liefde in haar hart, God in haar hart! En dat allermoeilijkste vragen, alsof ze bidt.

Thuis in de keuken is enkel Tila reeds beneden, bezig met

koffiezetten. ‘Da's goed’ knikt d'r moeder. ‘Snij ook alvast wat brood. Dan kan ik dadelijk opweg.’

‘Opweg?’ Tila kijkt verwonderd om die blijmoedige stem.

‘'n Beeweg ga ik doen, kind.’

‘Hoe komt ge dáár ineens bij!’

‘Er is genoeg te vragen, zou ik meenen.’

‘Wat dat aangaat... Maar 'n beeweg? Als 't maar hielp. Madame Schijns zal om de huur komen.’ 't Is voor den eersten keer sinds Zondagmorgen dat Tila er weer over begint. D'r moeder ziet hoe 't haar op de lippen ligt: ‘Ga liever naar Berghof zooals ik zei.’ Is 't niet goed en om God te danken, dat ze beschroomd is het te zeggen? Verteederd ziet ze d'r dochter aan. ‘We gelooven toch in wonderen en in de helpende hand van God, Tila? Ge zult eens zien, kind.’

‘Ik zal u niet tegenhouden, moeder.’

‘Ga gij Dolfke dan maar aankleeden.. ik hoor hem wakker.’

Na haar vluchtig ontbijt veegt Moeder Severiens de kruimels in d'r hand en strooit die door de open achterdeur op 't plaatsje. Dan staat ze zorgzaam de verkreukte zijden keelbanden van haar hoed over d'r vinger glad te rollen en herstrikt ze zoo breed en recht mogelijk. En d'r paternoster nemend treedt ze 't huis uit. Ze gaat dadelijk op het midden van den weg loopen, en d'r oogen zoeken even waar toch al die vogels zitten. De lichte morgen is doortinteld van hun gefluit.

Nu de weg tusschen de struikige bermen komt - sleedoorns staan er in bloei en daartusschen jonge berken met hun eerste blaadjes - zijn er merels die 't helle gekwetter van vinken, meezen en musschen met haar dieper slag overstemmen.

Ja - ze zal van den aanvang tot het einde bidden. Niet denken aan Barbe en hoe 't zijn zal. 't Moet op het goede oogenblik maar recht uit het hart. God zal haar helpen!

Ze neemt den holleweg der Pinksterprocessie. Maar een eindweegs over de spoorlijn moet ze links het veldpad inslaan, dat langzaam klimmend door dor-geklonterd braakland naar

't gebosch voert. Daar ligt de weg breed open onder nog lommerlooze beuken en eiken. Tusschen de stammen is laag hout met lichtend-groene wemelblaadjes; op open plekken donkere stapels takkenbossen, of de grond is er paars-bruin van wak overjaarsch loof. Maar ook zijn er perken met prilgroen gras vol sleutelbloemen, knoppen nog zwaar van dauw en slaap. De goudnevelende lichtbundels, die schuinneer het bosch doorbeven, vinden daar als een klaarder weerschijn. Nu de weg tusschen hooger bermen groeft, sterrelt daar maagdenpalm en zijn er de viooltjes met de hand te streelen. Ze kan niet nalaten even 'n paar van die kruivige bloemekes te plukken, wier geur haar omwaart met verre herinneringen. Zoo in de eene hand de dauwige viooltjes en in de andere haren paternoster, dien ze staag prevelend tusschen de vingers schuift, komt ze uit het bosch op de heuvelvlakte.

Ineens staat ze voor den wijd-om wazenden zonnenevel, dien ze kan inademen, dien ze als koelte over voorhoofd en handen voelt. Tegelijk met dat licht vermeestert haar de de stilte. Er is nergens een gerucht in dezen schijn, evenmin als ergens tastbare vorm of vastheid. Ze moet voortgaan, niet toegeven aan den vreemden angst, die met stilte en licht haar tegen 't hart dringt als om haar terug te duwen. Ze wil immers heel den weg over geen oogwenk stilstaan of iets bezinnen van wat komen moet.

Voor haar voeten ligt het karrepad. Ze kijkt op de verbluisterde aardklonters en de grove grijze kiezelsteenen neer en blijft over dat brokkelig midden tusschen de diepe wagensporen met gebukt hoofd voortloopen. Waar eindelijk het pad vanuit dor heigras en doornige bramen mondt in een beukendreef, ziet ze zoekend op. Maar links langs de boomgaardhaag van het heerenhuis, dat grijs achter de bloeiende kerseboomen ligt, begint de veldweg opnieuw. En nu daalt het naar de Sprankdaler kloof. Daar staat het vol peppels in hun rood-bruinen bloei, en te weerszijden zijn de hellingen ruig van bosch. In de laagte slingert het

smal voetpad met de Sprank tusschen de stammen door. 't Water lijkt een vlietend blauwe glans. De morgenhemel spiegelt erin, want die is nu niet meer in 't eigen licht verneveld. Alleen naar den rand der heuvels donst nog 'n vaag misten door de takken.

Nu komt ze door Sprankdael, zeven leemen huizen, en in de bidkapel van mergel een Moeders-Gods tusschen twee vazen met papieren rozemeien. Achter de kapel om verwijdt zich de Sprank tot een waddigen weiplas, waaruit hij weer door vele elkaar vangende stroompjes en kronkels naar een kiezelige bedding tot een breeder beek samenvloeit.... Uit een der scheeve schouwen waart witte rook op en doet de besloten dalkom wintersch ruiken naar brand van vochtig takkenhout. Kippen kakelen om.... Uit een krottig hondenhok springt een vaal-bruine hond aan z'n touw, om haar heesch huilend aan te blaffen. 'n Vrouw komt met haar klein kind op den arm aan de huisdeur, uit 'n schuurtje een meisje met emmers aan 'n juk. Ze zeggen verwonderd goeden dag. ‘Ben ik de eerste die hier na den winter voorbijgaat?’ denkt moeder Severiens.

Maar in den holleweg hier wordt het weer stil en leeg. 't Is er steil en door de geulen en losgewoelde kiezels bijna geen verderkomen. Gelukkig is hier en daar 'n endweegs gras opzij of 'n dorre vlierstruik om zich aan vast te grijpen. Bij 't houten kruis, dat even verweerd als de twee beschuttende knotwilgen, aan den bergrand staat, moet ze nu wel rusten. Haar adem is weg en heel haar lichaam in siddering. Ze zit met gesloten oogen ineengezonken op het knielbankje, weet zelf niet hoelang. Maar als ze weer opziet, is ze aldoor nog onzevaders aan het prevelen. Er hangt een roestig Christusbeeld op het kruis en een plankje met stuntelige witte letters: ‘Bid voor de zielen in het vagevuur.’

En ze gaat de heuvelvlakte op, die door de groene vacht van 't laag winterkoren overdekt, onder de hemelstolp als een uitgestorven wereld ligt. Er zijn alleen de leeuweriken. Eerst bij den rand aan de overzij ziet ze dien egger met

zijn groot bruin paard. Kijkend om haar te kennen roept de man haar goeden-morgen toe. Ze weet, dat het een der knechten van Berghof is. Links de leege haverakker, die met een zonk der heuvelflank meeduikt, wijd tot ver kreupelhout, - rechts weiland achter hooge heining van rasterdraad aan roodgeverfde ijzeren spijlen, daartusschen het gaaf smal grintpad tot den rijweg, die met breede bochten uit het Geuldal komt. Ze moet langs dien zacht-stijgenden rijweg weer omhoog. Te weerszijden nu Berghofsche weilanden, zinkend en bultend met de glooiingen. Koeien loopen er tot boven aan den rand, en lager staan glanzend bruine paarden met de koppen dicht bijeen. Statig prijken tusschen de hooge gladde hagen de zwart-ijzeren hekken met op elke deur een groote vergulde L door de spijlen geslingerd.

Maar ze wil niet denken aan dat rijke Berghof! Al ziet ze 't nu bij de laatste bocht opdagen met morgenglans over de hooge en lage daken, met z'n blinde omwanding als een burchtbouw. Ze wil de beklemming niet voelen, die opnieuw d'r hart komt omprangen. Ze wil bidden. Biddend neemt ze den oprijweg naar de wijd-open poort en komt door den schemerigen doorgang op het binnenplein. De huizingen omsluiten het aan vier zijden; de spronk er omheen is breed en geplaveid als een straat; in 't midden staan twee linden, die op 't wijde vlak gedrongen en laag-getakt lijken. De mestvaalt vooraan links heeft een hardsteenen omranding. Een pauw wandelt daar. In 't rond kakelen kippen om een paar kalkoenen heen. Duiven zitten op de schuurgoot. Uit z'n groen hok tusschen de lindestammen springt de bassende hond op. Een meid komt uit een der zijdeuren, om met haar zwarte bakplaat vol geknede deegbrooden het naaste nispoortje in te gaan.

Moeder Severiens treedt op de deur van 't woonhuis toe, dat met z'n achtergevel naar 't plein gewend, z'n twee verdiepingen hoog uitblokt boven de stallen en schuren van de zijvleugels. Ze klopt op de grijze deur, en na 'n oogen-

blik wordt die geopend door Leonie. ‘Maar! Gij, tante Mathield!’ roept die met d'r goedige grove stem. ‘Kom binnen. Wat zal moeder opkijken! In jaar en dag zijt ge niet op Berghof geweest.’ Ze is zoo overstelpend met haar welkom, dat moeder Severiens reeds de huiskamer is binnengeleid, eer ze 'n woord hoefde te zeggen. ‘Zie 'ns, wie 'k u breng!’ en bij 't doorzonde venster kijken Barbe en Poldien van haar naaiwerk op. ‘Mathield, gij!’

In 't midden der hooggezolderde ruime kamer is moeder Severiens met den paternoster op het rood-en-zwart gestreept vloerkleed blijven staan, zoo roerloos en recht, dat Barbe den welkomst-kus maar nalaat. Leonie's handen willen toch den mantel losknoopen, de hoedebanden losstrikken. ‘Laat maar, kind, ik zal zoolang niet blijven.’

‘Komt ge dan om weer te gaan, dien éénen keer in vijf jaar dat we u hier zien?’ meesmuilt Barbe, en wat argwanend naar haar opziende: ‘Ge zijt veranderd.’

‘Oud geworden’.... verbetert d'r zuster verlegen. ‘En gij allemaal?’ hervindt ze dan d'r wellevendheid, ‘altijd gezond? alles goed?’ Barbe is meteen bezig met vertelsels over d'r kwalen. Leonie heeft een vierden stoel bij de venstertafel geschoven. Als moeder Severiens daar onthuis neerzit, maakt Poldien's gluren haar nog meer overstuur. Ze stopt den paternoster weg, frutselt d'r mantelknoopen maar los. Een zwijgen woekert door de kamer. Leonie zegt: ‘'k Ga een tas koffie voor u halen.’

Moeder Severiens ziet haar aan. ‘Danke lief kind, 't is Vasten en Goedeweek.’

‘Hoe gaat het in Vlake?’ vraagt Barbe veelbeduidend.

‘Hoe zou 't gaan? Tila heeft nu twee kinderen zooals ge weet.’

‘En woont bij u in. Maar die van Curvers?’

‘Terug naar de stad.’

‘O zoo! Hebt ge niet geweten wat 'n wrakke boel dat was? Ge hadt beter dienen te informeeren. Nu zit ge er mee te kijken. Heel dat jong huishouden bij u in!’

‘t Huis was me toch te leeg.’

‘Ge hebt me al wat overbracht met uw kinderen.... Jules ook al misgegaan’....

‘Jules? maar als ge wist hoe die werkt!’

‘Werkt!... 't Zal wat zijn... 'n muzikant! En dat 'n jongen die z'n toekomst vóór zich had. Neen, Mathield, ik meende dat gij meer zoudt gemaakt hebben van uw kinderen.’

Moeder Severiens staart d'r zuster verwonderd aan. D'r hoofd schudt bevend. Ze denkt: ‘Hoe kan ze alles ook weten?... anderen zien alleen hoe 't vanbuiten is. Maar 't eigenlijke is anders, veel anders, Goddank’....

‘Kom’ bezint zich Barbe, ‘doe nou hoed en mantel af, Mathield. Blijf bij ons eten. Blijf tot morgen of zoolang ge wilt.’

‘Ge zijt wel goed, Barbe. Maar ik kwam u enkel een dienst vragen.’

‘Ha zoo!’ Er komt een sluwe flikkering in Barbe's oogen. ‘En wat zal dat zijn, Mathield?’

‘t Is niet voor mij, Barbe, maar voor de kinderen. Ge moet me zoolang driehonderd vijfentwintig gulden geven.’

'n Schamplachje van Poldien. Dan stilte. Moeder Severiens staart den bloeienden kerseboomgaard in....

‘Mathield, Mathield!’ schudt Barbe 't hoofd. ‘En waarvoor die driehonderd vijfentwintig gulden?’

‘Driehonderd voor Tila om de achterstallige huur aan Schijns te betalen. En vijfentwintig voor Jules, dat hij komen kan met Paschen’ antwoordt moeder Severiens met onbetoonde radde stem.

‘Ha zoo! Schuld bij Schijns. Da's erg plezierig voor mij. Wat moeten die denken?... En Jules? Dat die maar uit Vlake wegblijft, waar hij 't zoo mooi liet liggen!’

Moeder Severiens zit aldoor nog even bewegeloos, alleen komt er nu een schroeiend tranenvocht in d'r oogen, die schrijnend rood worden. ‘t Is voor de kinderen’ mompelt ze.

‘Toe moeder!’ prevelt Leonie.

‘Hoor 'ns Mathield, van uw kinderen moet ge me liever niet meer spreken. U wil ik geen verwijten doen. Ge hebt wel genoeg ondervonden, dat ge vroeger naar wijzeren had moeten luisteren. Ik zou altijd meer medelijden met u gehad hebben, als ge 't u zelf niet hadt aangedaan. Ik vind het erg, heel erg, dat dit nu 't eind moet zijn. Maar weet ge wat ik doen zal? Deze week nog laat ik me tot Vlake rijden bij Schijns. En zal daar 'ns vragen, wat 't is met die huishuur. Ziet ge, ik wil in den omtrek in geen geval gezegd hebben, dat die van Berghof hun arme zuster op straat laten zetten. Daar zijn we hier te goed voor. Maar voor Tila en Jules? neen, dát niet. Zulke’....

Moeder Severiens staat zwijgend op en wendt zich van de kijkende oogen af. ‘Gaat ge nu ineens?’ vraagt Barbe onthutst. De drie volgen haar. In de gang eerst durft Leonie het pijnlijk zwijgen te breken: ‘Weet ge wat, tante Mathield, als ge toch gaan wilt.... ik wandel 'n eind met u op. Goed? Even boven m'n mantel halen.’

‘Dus zooals is afgesproken’ redt Barbe zich nu uit de beklemming. ‘Bij Schijns zal ik het in orde maken, Mathield. Ten respecte van onze ouders zaliger.’ Ze treuzelen het plein over. Onder den poortdoorgang stapt de pauw haar traag vooruit. Poldien drijft hem terug.

Reeds zijn ze midden op den weg, nu Leonie buiten adem komt aanloopen. Ze staan stil, en Mathield neemt Barbe's hand en buigt de lippen naar haar voorhoofd. - Spreken kan ze niet. Nu loopt ze naast Leonie te zwijgen, d'r hoofd is voortdurend in die schuddende beving. Ze zijn op den heuvelweg gekomen. ‘Tante Mathield’ poogt Leonie haar aandacht te wekken. - ‘Lief van u, kind, dat ge meegaat.’ - ‘Maar 't is toch wezenlijk veel te ver, zoo op één morgen heen en weer.’ - ‘Ik voel zelfs niet, dat ik geloopen heb’ zint moeder Severiens verwonderd.

‘Neem mijn arm.’ Ze doet het. Leonie praat over den ploeger, die daar nog bezig is, en over de vroege lente dit jaar. Ze komen tusschen het winterkoren, en ze zoekt naar

de leeuweriken in de glanslucht. ‘Nu moet ge omkeeren’ noopt moeder Severiens, ‘ik wil niet, dat ge verder meegaat.’ - ‘Gij moet nog zoo ver.’ - ‘Och ik!’ - Leonie draalt met het afscheid, kijkt verlegen over de eenzame vlakte, dan weer naar moeder Severiens. Maar tegelijk drukt ze haar snel het fluweelig taschje in de handen, dat nog warm is van de omklemming van haar handpalm.... ‘Voor Jules’ fluistert ze schichtig ‘moeder thuis verstaat van u en van Jules niets’....

Eer moeder Severiens tot bezinning komt en voelt dat het zakje zwaar is van geldstukken, heeft Leonie met 'n vluchtigen kus zich afgewend. Ze is al te ver. Nu ze omkijkt, roept ze met de hand door 't licht wuivend: ‘Goed thuis!’

Zij klemt Leonie's buideltje met zware rijksdaalders in de hand en loopt met gebukt hoofd voort, telkens strompelend in haar al te snellen stap. D'r lippen bewegen in dof gemompel: ‘Toch, toch.... 'n aalmoes!’

Eerst bij den heuvelrand boven de Sprankdaeler kloof ziet ze op. Ze voelt ineens bij dien doorgroefden weg de steilte af, niet verder te kunnen, kijkt om en laat zich op het bankje voor het kruis neer, schuin aanleunend tegen den molmigen schorsstam van den linkschen wilg. Ze schudt het taschje leeg in haar schoot, telt de tien rijksdaalders en moet den drang weerstaan om ze met 'n huiverend afschudden te laten neerglijden in 't dor heigras aan haar voeten. Ze gaart haastig het geld weer 't zakje in en bergt het onder d'r baskien.... ‘'t Is immers de verhooring van het bidden?... die weerzin van haar is erge ondank.... Maar 't is Barbe d'r schuld.... alles door Barbe. Wat zei ze? wat durfde ze zeggen? M'n kinderen?... en vroeger naar wijzeren moeten luisteren! Dat verwijt tot het einde toe?... O Dolf, is 't waar? Kwam al dat leed omdat ik u liefhad? maar dan is 't goed, Dolf. Dan is 't een geluk, 'n hemelgave.... Voor u dit te dragen.... voor u, al zijt ge lang gestorven.... lang gestorven en toch bij mij.... aldoor bij

mij'.... Het wordt wonderlijk, terwijl ze daar met gesloten oogen tegen den wilgestam leunt. Alles verglanst en glijdt weg. Alleen Dolf blijft en zij blijft. Ze zijn jong als eens. Zijn voorhoofd buigt naar 't hare.

Nu ze eindelijk uit dit droomen opstaat, voelt ze weer dat warme licht zooals ze 't dezen morgen in de kerk voelde. Ze knielt op het bidbankje met de oogen naar het roestig Christusbeeld, en na haar zes onzevaders voor de geloovige zielen slaat ze nogeens 'n kruis en herbegint den rozenkrans. 't Is immers een beevaart die ze doet. Door Barbe was ze 't bijna vergeten, maar nu niet meer, al is het pad bergaf nog zoo moeielijk, al brandt onder in de Sprankdaeler kloof de zon ook op d'r zwarte kleeren. Bijen en vliegjes gonzen glanzend om haar heen. Er zijn 'n paar gele vlinders boven 't watertje. Ze is aan het eerste droeve mysterie: 'Jezus in den hof van Olijven.' Ze ziet de Sprankdaeler kloof en denkt aan Hem en bidt, maar weet toch tegelijk hoe ze binnen dit uur nog aan Tila zal zeggen: 'Alles is verhoord', en haar dadelijk den brief aan Jules zal laten schrijven. Zelve zal ze dit door 't beven niet kunnen. En de brief moet weg vóór twee uur, dat de jongen hem morgen-voormiddag heeft en blij kan zijn.... 'Kom nu' zal ze Tila laten schrijven 'kom nu, want zie eens wat we u sturen!'

't Is niet Leonie's geld dat haar zoo zwaar op het hart weegt. En ook het verdriet niet meer.

(Slot volgt)

MARIE KOENEN

Ds. A.S. Talma †

HET bericht van Talma's dood is een treurmare geweest voor heel Nederland. Onwillekeurig kwam u Kuyper's verzuchting bij Schaepman's dood weer op de lippen: *Quis non fleret!* Want duizenden zullen geschreid hebben om den val van dezen sterke in Israël, die niet slechts door allen bewonderd werd om zijn buitengewone geestesgaven en grootschen arbeid, maar om zijn mooie ziel ook bemind was als weinigen.

Talma was eene ware kracht- en prachtnatuur. Wie de hooge breedgeschouderde gestalte met het ietwat voorovergebogen hoofd en den klaren rustigen blik uit de donkere oogen eenmaal gezien had, bewaarde zijn beeld voor altijd bij zich, vooral wanneer hij den *spreker* gezien had, die zoo warm en forsch zijn overtuiging kon hameren in de hoofden der luistergrage menigte. En wie geen vreemdeling is in Jerusalem, weet dat ál die frissche kracht en warmte van gemoed, en al die talenten, die hem stempelden tot een man van bijna volmaakte harmonie - dat scherpe verstand, die zeldzame gevatheid, die wondere welsprekendheid - die weet dat dit alles door zijn rijken bezitter gericht werd op één hoog ideaal: de ordening der samenleving en in het bijzonder de opbeuring der zwakken en minderbedeelden naar den eisch van het christelijk beginsel.

Naar dien socialen vreedzamen ommekeer ging de liefde van heel zijn hart. Ik heb langen tijd gemeend, dat Talma daarom zelfs dominee was geworden. Dat schijnt niet zoo te wezen. Maar zeker is toch, dat hij, die als Schaepman eerst zeeofficier wilde worden, niet van koers veranderde zonder een drang naar hooge idealen, en zijn Credo pugno is al héél gauw naar het sociale gegaan.

Een zijner eerste redevoeringen liep over *Christendom en Socialisme* en bezorgde hem het beroep naar Vlissingen, waar hij een interessant en succesvol debat had met Domela Nieuwenhuis, die het Nut der Internationale kwam bepleiten. Toen het uur der godsdienstoefening Talma uit de

vergadering wegriep, noodigde hij zijn auditorium uit, het slot van zijn betoog in de kerk te komen hooren. Hij preekte toen naar aanleiding van Isaias XIII § 12: *Kostelijker zal de mensch zijn dan het goud*, en had de voldoening sindsdien en dientengevolge verschillende werklieden in zijn godsdienstonderricht te zien komen, van wie één hem nog de hand wilde drukken in zijn laatste levensdagen. In de Vlissingsche periode valt ook Talma's verblijf te Londen tijdens de groote dokwerkersstaking, die een machtigen indruk bij hem achterliet.

Op Vlissingen volgde Arnhem, waar hij breed de vleugels uitsloeg op elk terrein, waar de nieuwe tijd nieuwe vormen vroeg aan de Christelijke liefde. Arbeidersbeweging en Geheelonthouding, de Middernachtzending en het Tehuis voor werk- en dakloozen (‘Welkom’) ondervonden beurtelings, of liever alle tegelijk, welk een verbazende stuwkracht in Talma op het sociale veld verschenen was. Te Arnhem, en van Arnhem uit, vormde hij tevens een staf van kundige en verkleefde medewerkers, en begon hij ook meer en meer - vooral door z'n schitterende, op tal van plaatsen gehouden voordrachten - voorlichtend, bezielend, leidend in te werken op de gansche arbeidersbeweging hier te lande. En zoo kwam als van zelf - en toch ondanks hem zelf! - het psychologisch moment waarop hij naar Den Haag moest gaan, om daar als Kamerlid en Minister voor de verwezenlijking zijner christelijk-sociale ideëen te zwoegen en te strijden.

De parlementaire loopbaan was inderdaad de meest natuurlijke bekroning van zijn tot dusver geleverden arbeid. Door z'n veelzijdige kennis, welsprekendheid en slagvaardigheid, z'n wonderbaar gemak om met de groote lijnen ook de honderd-en-een details van elke practische aangelegenheid in een ommezien te omvatten, was hij een geboren ‘parlementariër’; en z'n sociale kennis en sympathieën, zijn domineerende plaats in de arbeidersbeweging en het volksvertrouwen maakten hem van zelf den aangewezen

man om *thans* naar den Haag te gaan, nu de noodzakelijkheid eener ingrijpende sociale wetgeving door allen gevoeld werd. Hij begreep dat zelf beter dan wie ook, en wijl hij wist wat hij wilde en voelde dat z'n schouders sterk genoeg waren, ging hij ook, en *con amore*. Wie echter meenen mocht dat Talma het afdalen in de politieke arena als een *in zelf geliefkoosd* ideaal het meest geambieerd heeft, vergist zich terdege. Gewoon predikant zijn was hem verre het liefst. Hij vond het wàt aardig, toen hij in de Kamer was, wanneer een man uit het volk hem nog gewoonweg als 'dominee' bleef aanspreken, en had er werkelijk behoefte aan, nu en dan een Haagsche collega te vragen, of hij den volgenden Zondag niet eens zijn preekbeurt kon overnemen. Het heele zomerreces van 1906 bracht hij als waarnemend predikant in de pastorie te Amerongen door, en zelfs als Minister kon hij niet nalaten, op oudejaarsavond in het Diaconessen gesticht te preeken[1]. Maar waar ook zijn neiging mocht wijzen, zijn *roeping* lag op het Binnenhof; en zoo is hij daarheen gegaan, uit hoog christelijk plichtsgevoel, om het werk te doen waarvan Kuyper eenmaal zeide: 'Het volk kan niet wachten, geen dag en geen nacht'.

Dit alléén verklaart ons zijn *wijze* van werken: zoo hard en volhardend, zoo onvervaard en onvermoeid, wel eens geschokt (en pijnlijk ook!), wanneer de tegenslag héél erg was - de val der Bakkerswet deed hem, naar eigen woorden zeer, 'als of hij een kind verloren had' - maar nooit zóó dat de moed verloren ging, of bitsheden hem ontvielen.

1) Een niet minder teekenend geval heb ik zelf meegemaakt. Toen hij bij de Tram-enquête van 1907 te Winschoten gevraagd werd om in de Zendingstent op te treden, stond hij onmiddellijk klaar. Hij had den ganschen dag druk werk gehad als voorzitter der Staatscommissie. Dat belette hem niet om voor een gehoor van misschien 2000 menschen een uur lang te preeken, ik meen over den tekst: 'Wat baat 't den mensch of hij de heele wereld wint, als hij schade lijdt aan zijn ziel!' Het deed me denken aan Kard. Manning's woord: 'Een geestelijke moet niet noodig hebben, zich voor te bereiden. Hij moet *vol* van zijn onderwerp zijn.'

Hij bleef altijd waardig en ridderlijk. En altijd sprong de veer weer overeind, om met dezelfde kracht als te voren en oogenschijnlijk met dezelfde blijmoedigheid zich te wijden aan nieuwen nuttigen arbeid. De ministerieele drukte belette hem zelfs niet, om ook nog het voorzitterschap aan te nemen van het XIIIe Int. Antialc. Congres, en voor een vriendendienst vond hij immer nog tijd. Als de eerlijkheid maar niet in het gedrang kwam! Hij zou nooit iemand benoemen, dien hij voor het land niet den beste achtte.

Zijn christelijk plichtsgevoel verklaart ook den *omvang* van zijn werk. Het departement van L.H. en N. was onder zijn bestuur een ware hoorn van overvloed, die den eenen zegen na den anderen over het arbeidende volk uitstortte. Ik denk hierbij niet alleen aan de wetten die met zijn naam in het Staatsblad verschenen zijn, maar ook aan de Bakkerswet en niet het minst aan zijn grootsch opgezette, nog niet uitgevoerde, verzekeringswetten. Want dat alles *is* een zegen geweest. Talrijk en groot zijn de voordeelen, die zijn nieuwe Arbeidswet bv. en de reorganisatie der Arbeidsinspectie voor de arbeiders afwerpen. Maar daarneven heeft hij door heel zijn arbeid een sociale atmosfeer geschapen, die in het land zoowel als in de Kamer de sociale ontwikkeling bevorderen zal. En daarbij komt voor ons Christelijk volk nog het niet hoog genoeg te schatten voordeel, dat Talma voorgoed te niet gedaan heeft het oude gevaarlijke verwijt, dat het de Christelijke partijen, vastgeroest in Conservatisme, aan kunde, durf en ernstigen wil zou mankeeren, om de nooden der arbeidende klasse op afdoende wijze te lenigen.

Het was juist in den bloeitijd dier socialistische phrase, dat Talma 30 jaar geleden optrad. In alle toonaarden werd 't van den rooden toren geblazen dat het Christendom bankroet had geslagen en redding uit den maatschappelijken nood alleen bij Marx te vinden was. Dwaas als de bewering mocht zijn, te ontkennen valt niet, dat reeds de brutaliteit waarmee ze gedaan, maar vooral de fanatiek-welsprekende wijze waarop ze door vele apostelen van het roode evangelie

verdedigd werd, velen pakte en meesleepte, en het vertrouwen en de voortgang van het Christelijke arbeidersleger er ernstig onder leden. Voor den fatalen invloed van dien socialistischen souvereiniteitswaan heeft Talma ons volk inmuun gemaakt. Zooals hij in Vlissingen Domela Nieuwenhuis in het zand deed bijten, zoo wipte hij in Tietjerksteradeel Troelstra uit het zadel. En overal waar hij optrad - dat was te Enschede voor arbeiders evenals te Amsterdam voor studenten - werd dezelfde ervaring opgedaan: in Talma had het socialisme zijn man gevonden, die zegevierend elken aanval op het christelijk front afsloeg, - niet met kwinkslagen of advocaten-handigheidjes, maar met de heldere warme uiteenzetting der christelijke beginselen. En toen daarop diezelfde beginselen glansrijk de vuurproef der practijk doorstonden, toen Talma een sociale minister bleek te zijn, die voor geen enkelen gezond-radicalen maatregel terugdeinsde, toen was het pleit voorgoed gewonnen. De christelijke arbeiders waren een krachtig aaneengesloten sociale partij geworden, vol mannelijk zelfvertrouwen, zich zelf bewust van de practische degelijkheid hunner christelijk-sociale beginselen en daardoor voorgoed als met een hoogen muur gescheiden van hun roode phraseerende, door clericalen-vrees verpolitiekte ‘broeders’. Aan den opbouw van dien muur en de innerlijke versterking van het christen leger heeft Talma een zeer groot aandeel gehad.

Het doet aangenaam aan, te kunnen gedenken dat onze Roomsche arbeiders dat altijd gewaardeerd hebben. Smit heeft 't gezegd aan zijn graf en op grootsche wijze is het vroeger tot uiting gekomen bij de huldebetooging te Tilburg. Die spontane daad van innige erkentelijkheid en sympathie van het gansche Roomsche arbeidersleger zal het hart van den minister, die zooveel tegenkanting en miskenning ondervonden had, ongetwijfeld hebben goedgedaan. Zij zal hem tevens de overtuiging geschonken hebben, dat zijn werk, voor óns volksdeel althans, ten volle gelukt was. Ons volk is er beter en krachtiger door geworden, en daarom zal, met

zijn naam, ook Talma's werk bij ons blijven voortleven in lengte van dagen.

Naar Roomsche zede bidden wij den grooten Christen staats- en volksman dankbaar en vertrouwvol toe:

Heer, geef hem de eeuwige rust,
En het eeuwige licht verlichte hem,
Dat hij ruste in vrede!

ALPH. ARIËNS

[Wat schijnsel en wat schaduw in den nacht]

Wat schijnsel en wat schaduw in den nacht,
Wat bleeke lichten in de stille straten,
Van alle leven en gerucht verlaten,
En geen, die lacht....

De nacht hangt donker op de wereld uit,
Het blinkend liefs liep in de lucht verloren,
Geen klaarte is in de diepten blij geboren
En geen geluid....

Een late stap breekt even door de rust
En gaat voorbij.... een enkel windgezucht
Streelt langs de stilte een fluisterend gerucht,
Luidloos gesust.

Geen sterren branden en de nacht is leeg
En droef, maar heilig in zijn heimlijkheden
Een stem, verdroomd tot tranenzware beden,
Uit stilten steeg....

BERNARD VERHOEVEN

Staatkunde

DE afloop der Statenverkiezingen moet voor de politieke vrijzinnigen wel eene bittere ontgoocheling geweest zijn. Als ooit een ministerie in de ongezochte gelegenheid is geweest, zich zelf tot vriend van het Nederlandsche volk en de vrijzinnige staatkunde aantrekkelijk voor de kiezers te maken, dan was het het zittend kabinet. Niettegenstaande de natie zich in de ure des gevaars hecht aaneen om de Regeering heeft geschaard, ondanks haar prijzenswaardig buitenlandsch beleid, nu reeds gedurende twee jaar, hebben volk en kiezers haar den rug toegedraaid. En aan de liberale partij is niet alleen niet het minste relief gegeven, doch in nagenoeg alle provincies en districten heeft zij terrein moeten prijs geven.

Daarentegen heeft de rechterzijde zich krachtig gehandhaafd, en kan zij zelfs op winst bogen. Helaas is het hoofdresultaat dezer verkiezingen, dat de sociaaldemocratie met den voornaamsten buit is gaan strijken. In sommige organen der katholieke pers wordt de dalende macht der liberale partijen en de wassende invloed der sociaaldemocratische voorgesteld als voor een niet onbelangrijk deel het noodlottig gevolg van een tactische politieke fout van eerstgenoemde. Door hun samengaan met de socialisten zouden zij hun vrijheid en onafhankelijkheid inboeten, de macht en het aanzien dezer laatste versterken en ten slotte zich zelf geheel laten overheerschen en van den troon stooten. Aldus wordt de vrijzinnige aftakeling min of meer aan politiek technische oorzaken toegeschreven. Niet volkomen terecht. Want de liberale politiek is niet in verval, omdat zij zich overlevert aan de sociaaldemocraten, maar omdat zij in zich zelve geen levenskracht meer heeft. Haar oude leuzen en oorspronkelijke idealen, in hoofdzaak opgekomen uit haar wijsgeerig systeem, zijn deels verwezenlijkt, deels onbruikbaar gebleken. Zij heeft niets groots meer te geven. Terwijl het maatschappelijk leven van alle kanten roept om hulp en ingrijpen en de verwezenlijking eischt van een

gedachte, die de samenleving tot een harmonieus geheel zal weten te organiseeren, kan de vrijzinnigheid geen afdoende hulp beloven, minder nog bieden. Het liberalisme is ten ondergang gedoemd. De dragers van zijne idee zullen nog veel knap wetenschappelijk en legislatief werk kunnen doen, uitkomst geven aan den nood der tijden niet.

Het socialisme daarentegen presenteert een aantrekkelijk afgerond theoretisch stelsel. Zijn voorgespiegelde toekomststaat heet de verwezenlijking van orde en rechtvaardigheid. Als partij moge de sociaal-democratie praktisch tot heden weinig opgebouwd hebben, door haar scherpe en dikwijls juiste critiek, door haar hooge eischen is zij de middellijke oorzaak geweest van belangrijke sociale verbeteringen. Haar doel en middelen mogen principieel verwerpelijk zijn, hare kracht en verdienste bestaat in het beredeneerd beloven van algeheele uitkomst, en in de tastbare resultaten, welke zij heeft weten te bereiken. Zoo zijn het niet stembuscompromissen, die richting geven aan de dalende lijn van het liberalisme en de stijgende van het socialisme, maar eene inwendige biologische causaliteit. Het socialisme zal ook wel zonder steun van het liberalisme tot macht en aanzien geraken, en dit laatste zal wel in zijn graf terecht komen, zonder daarheen door het eerste gedragen te worden.

Het is niet verkeerd, ons aan de oorzaken van den tragischen ondergang van den eene en de voortschrijdende ontwikkeling van den andere onzer politieke tegenstanders te spiegelen. Ons katholieke levensbeginsel postuleert een eigen economisch, sociaal en staatkundig systeem. Hebben wij dit al opgebouwd? Hebben wij de groote lijnen daarvan al in ons hoofd? Als wij met woorden strijden tegen het liberalisme en het socialisme en voor het christendom, hebben wij dan de daad gereed om de problemen van onzen tijd tot eene oplossing te brengen?

Twee de aandacht trekkende staatsstukken hebben dezer dagen het licht gezien. Vooreerst het voorloopig verslag

van de 2e Kamer naar aanleiding van het Regeeringsvoorstel tot wijziging van art. 192 der Grondwet. De conclusie die men uit dit verslag mag trekken is, dat de grondwettelijke financiëele gelijkstelling van bizonder en openbaar onderwijs is verzekerd. Te signaleeren valt evenwel hetgeen in het verslag is opgemerkt in verband met de door de Staatscommissie ontworpen wetten tot wijziging van de Lager Onderwijswet, tot regeling van de opleiding van den onderwijzer en tot regeling van het bewaarschool onderwijs. Deze ontwerpen vormen als het ware een organisch geheel met het ontwerp art. 192 der Grondwet. De Regeering kan deze ontwerpen niet overnemen, zoolang artikel 192 zijn beslag niet heeft gekregen. Intusschen geeft de beschouwing in het afdeelingsverslag aan die ontwerpen gewijd den indruk alsof na de grondwetsherziening van de door de Staatscommissie gedachte uitvoering van art. 192 niets zal of kan komen. Dit nu is bedenkelijk. Komt na de grondwetsherziening de rechterzijde aan het bewind, dan staat het natuurlijk aan haar, de plannen der Staatscommissie gewijzigd of ongewijzigd tot wettelijke uitvoering te brengen. Mochten echter de linkerpartijen aan het roer blijven dan zou daaruit kunnen voortvloeien, dat per slot van rekening het mooie grondwetsartikel een papieren artikel bleef. Verdient het daarom niet ernstige overweging dat de christelijke partijen alsnog den eisch stellen, dat de genoemde ontwerpen in de additioneele artikelen der grondwet worden opgenomen, totdat in organieke wetgeving aan art. 192 uitvoerig zal zijn gegeven?

Een tweede sprekend stuk is het verslag der 1e Kamer aangaande het ontwerp-ouderdomsrente. In fijn-bijtende bewoordingen vraagt de Kamer aan de Regeering of, nu de ‘volkswil’ zich bij de Statenverkiezingen zoo krachtig tegen dit ontwerp en voor de sociale verzekering heeft uitgesproken, het ministerie op handhaving van haar voorstel nog wel prijs stelt. Men mag benieuwd zijn naar het antwoord op deze pijnlijke maar rake vraag. Zeker is, dat het ontwerp ten doode is opgeschreven. Hoe eerder dit doodvonnis

voltrokken wordt, hoe beter. Dan zal het kabinet, naar men mag hopen, op constitutioneele wijze ten spoedigste kunnen uitvoering geven aan de wetgeving-Talma, naar welker vruchten door duizenden en duizenden reeds zoovele jaren reikhalzend werd uitgezien. Talma, deze groote Christen-figuur, aan het einde van wiens werkzaam en vruchtbaar leven gevoelens van dankbaarheid de overheerschende zijn.

J.R.H. VAN SCHAIK

Gouden jeugd.

O nooit word ik wijzer en rijker
Dan ik was in den helderen nacht,
Toen ik iedere ster als een spijker
Van de gouden hemelvloer dacht.

Toen herders de wolken als kudden
Stil weidden door stralende lucht;
Toen englen hun sneeuwbedjes schudden
In rijen, maar zonder gerucht.

Toen 's avonds - juist als we niet keken -
Het mannetje kwam op de maan,
Dat moest daar al dagen en weken
Geduldig uit sprokkelen gaan!

Hoe heeft mij de Zandman bedrogen,
Die avond aan avond, heel zacht,
Kwam sluiten mijn droomende oogen
Voor de wondren van dag en van nacht.

Nu moet ik met wijd-open oogen
De dagen der werklijkheid door;
Nu voel ik mij bitter bedrogen,
Omdat ik mijn droomen verloor.

KO SLEYFER

Tooneel

MIJN reis naar 't mooie Zuiden, waar de roomsche tooneelkunst als in wedijver twee stukken tegelijk beloofde, is voor de eerste helft een mislukking geworden.... door den regen. Van 't Sint Servaasspel zag ik alleen het vestingachtig, maar toch weinig soliede doek-dekor tegen de stoere, eeuwenoude absis der Trichtsche hoofdkerk en lás ik alleen den langen, langen tekst door den eerw. heer Chrétien Mertz. Onze natte zomer tracht ons gevoelig aan 't verstand te brengen, dat ons land zelfs in zijn meest Italiaansche streken toch eigenlijk het oord voor openluchtspel niet is. We kunnen ons zelf en anderen van alles beloven, we kunnen stukken schrijven, theaters bouwen, menschen lokken met de reinste geestdrift en in de kinderlijkste verwachtingen - maar we kunnen niet ons noordelijk klimaat verbidden of verbuigen, dat altijd onze zonnigste verbeeldingen met echte donkere wolken bedreigt, met plasregens in 't water helpt en zelfs wanneer 't zoogenaamd droog blijft ons toch op den duur doet huiveren van koele, kille frischheid, zooals in 't mooie amphitheater van Valkenburg, waar de kou van de natte rotsen waait en geen matjes 't ‘gevaar’ van een urenlange zit op gemetselde banken neutralizeeren. Een zonnige zomer zou stellig mijn vertrouwen in Neerlands openluchttheaters sterken, maar wat ik nu van 't weer in Limburg ondervond, houdt me toch nuchter tegenover de koppige werkelijkheid....

Het deert me voor den edel-aardigen Limburgschen dichter van 't Servatius-spel, dat we 't niet door de voorstelling bezield zagen. Kennelijk met 't uitsluitende doel dier *vertooning* geschreven, wijst het vanzelf de literaire kritiek af, te meer nu ook de eigenlijk *dramatische* nadruk dezer tafereelen-reeksen van Servatius' leven met opzet werd verwaarloosd. Er is geen intrigue, geen knoop en ontwarring, geen felle botsing van hard tegen hard. De bestrijding, die de Bisschop op zekere tijden van zijn leven te verduren had, wordt makkelijk veranderd in zegepraal. Het heele stuk is een hulde aan den Patroon van Maastricht, een jubel, een feestspel.

En ik gelóóf zonder voorbehoud de Maastrichtenaren, die de eerste opvoering tusschen de buien door genoten, dat dichter en vertolkers hun gelegenheidsdoel volkomen bereikten. Dat is hier 't voornaamste. Er werd geijverd en er is iets bereikt. ‘Men’ is voldaan. De heer Mertz en de spelleider de heer Olterdissen hebben de ziel van de oude zoete Maasstad gepakt. Wat zou een Noorder-kriticus meer en beter durven vergen?

Anders staat het met het bijbelspel van den eerw. heer A. van Delft. *Saul's Verwerping* betreft ons allemaal. 't Is algemeener van strekking, dramatischer van inhoud, verderreikend in letterkundige richting. De lezing van dit drama heeft me vroeger al geboeid, al voelde ik twijfel over 'n mogelijk plankensucces. Maar wie dorst vermoeden, dat 't door zóó'n begaafde troep in zulk een onbeschrijfelijk dramatische natuur zou worden gegeven? Denk de Valkenburgsche rotsen en bosschen, waar merels fluiten en vinken dwars door de schoone stemmen slaan, dènk die maar eens bij dit kranig bewerkte stuk, dat u telkens op zooveel taaie bizonderheden van de oud-Joodsche politiek vergast, maar dan ook zooveel te mooier telkens losschiet in ontladingen van echte, diep-menschelijke tragiek, zooals in Sauls razernij om 't zegelied voor den jongen David, in de vurige woorden van den lieven Jonathas. Zeg ik te veel, als ik meen, dat van alle katholieke openlucht- en binnenshuisprestaties der laatste jaren dit werk van den Brabantschen priester met gemak de kroon spant? Het is een waarachtig spel, het is een drama. Het boeit en het ontroert. Vincent Berghegge, die als Saul 't beste was op de hoogtepunten van zijn bleeke razernij, heeft uit Van Delft's schepping alles gehaald wat er uit te halen was. Dichter en regisseur mogen elkander dankbaar zijn.

Een opvoering als deze, die, mede door den vasten theaterbouw de openluchtspelkunst een beduidenden stap vooruit brengt, blijft je bij en noopt tot allerlei overwegingen. Waar de natuur der mise-en-scène niet meer geïmiteerd wordt door

geverfde bosschen en kartonnen rotsen, maar volop werkelijkheid d.w.z. *echtheid* is, moeten we daar niet 't zelfde eischen van de spelers? Waarom bij daglicht èn zoo nabij èn tusschen de natuur: de ònnatuur van 't vette schmink, 't rauwe schreeuwen en 't verzen-zèggen, dat ‘zingen’ heet bij harpsnaren van touw, terwijl de eigenlijke harp achter de rotsen bleef? Heeft de jonge David geen schoone zangstem, zoek dan een David, die even mooi is, èn zingen kan. Zelfs Sephanja, de hofzangeres, deed niets dan.... spreken!

Het derde bedrijf voldeed me 't minst: het was te lang. In 't tweede deel wordt Sauls dood gemeld, en lijkt daarom, vooral na de titelverandering van *Saul en David* in *Saul's Verwerping* onmisbaar, maar kreeg 't publiek na de hevige samenspraak van Saul en Jonathas, waarmee het eerste deel sluit, niet den indruk, dat 't stuk geëindigd was? Wil dit bezwaar ondervangen worden, dan moet Doëg (Coen Hissink) gauwer volgen, om het tweede deel in te zetten, dat blijven kan als in 't eerste de spook-scène bekort wordt. De grauwe heks met haar jongensstem begrijnst ons zóó lang, dat we aan haar ergheid gewend raken en ons bij 't gezeur van Saul en Doëg ‘Wie heeft dit gezegd?’ enz. knap vervelen. Ook de geest van Samuel treft niet meer in deze omlijsting, en om Shakespeare's geesten te laten rusten, hoeveel aangrijpender is Vondels voorstelling van Samuels verschijning in *Gebroeders*, met dat korte lugubere slot:

> Zoo sprak de geest en nam de wijk:
> De vorst was 's anderendaags een lijk!

Een paar oordeelkundige coupures in het derde bedrijf zal dit fraaie spel, zoo knap geschreven, zoo mooi gemonteerd, zoo levend uitgebeeld, doen winnen in dramatische waarde en kracht.

18 Juli 1916.

B.H. MOLKENBOER O.P.

Boekbespreking

Annuarium der R.K. Studenten 1916.

OP een afstand worden de dingen meer in hun geheel bezien en zo is dit jaarboek voor de buitenstaander het merkwaardigst als levensteken van onze studentewereld. Wie daar midden in leeft en dus de actie van zijn verenigingen vanzelfsprekend en natuurlik ook gebrekkig vindt, verwacht het zwaartepunt van de kritiek in 't mengelwerk met zijn persoonlike, telkens nieuwe bijdragen; maar de oudstudent, die hoger eisen stelt aan intellectuele arbeid dan beginnelingen kunnen vervullen, ziet het fenomeen van 't annuarium, nu 't voor zijn derde lustrum staat, hoe langer hoe meer in zijn organisatoriese waarde. De beste stukken en wel een pleidooi tegen 't gemengd huwelik met het ironies refrein, dat de kinderen Rooms worden opgevoed; dan een verdienstelik, ofschoon evenmin oorspronkelik als ordelik betoog over Schiller als treurspeldichter en geschiedschrijver, waarbij de klaarste illustratie in ‘Maria Stuart’ is vergeten; verder enkele fragmenten uit het drama ‘Judith’, waarvan geen sterveling zal tegenspreken dat het goed rijmt; tenslotte vooral een aantrekkelik jong opstel, dat het gevaarlik lijden van de student in zijn eenzaamheid ernstig schildert en fijne tekeningen meebrengt van iemand, die 't boek met een gemene dissonant sluit, ze kondigen geen van alle nog een talent aan. En die teleurstelling bevestigt de indruk, dat het officiële deel, het relaas van gemeenschappelik streven, hoofdzaak is en blijft.

Drie trekken bewijzen de goede geest van onze studentebeweging: het godsdienstig, het wetenschappelik en het maatschappelik gehalte. De vrome herdenking van gestorven kameraden, ieder met een uiterst gunstig gezicht, waar eer en deugd onbewust op geschreven staan, is diep weldadig, terwijl de retraiteverslagen, 't een echt mannelik en 't ander echt vrouwelik, maar allebei door en door menselik, de wereld, die blije Roomsen haast geen persoonlik geloofsleven toekent, moeten overtuigen van de verborgen zaligheid, door het ‘silentium’ geoefend en uitgedrukt. Dat het mengelwerk van een lyries uitbundige, estheties uiterlike jeugd grotendeels belletristies uitvalt, vermindert niet de betekenis van 't veelbelovend feit, dat de Unie vaste voeling zocht met de Kath. Wetensch. Vereniging, zonder die voorlopig helaas te vinden.

Lijkt u godsdienstige of intellectuele energie bij studenten niets biezonders, verheug u dan dubbel over hun sociale belangstelling. Zoals het eerste annuarium opzettelik Ariëns huldigde, doet dit nieuwe 't Aalberse op het oogenblik, dat studenten een eigen St. Vincentiusconferentie in Leiden stichtten

en in Delft wilden stichten, dat ze in Amsterdam een afdeling van de drankweer vormden en een voor de K.S.A., waarbij de hele Unie zich ook aansloot. De verering van 't jongste geslacht voor Aalberse pleit voor beiden, want al zou hij zich vergist hebben in de vorm van zijn organisatie, niet bepaald ‘organies’ ontstaan en ontwikkeld, maar van boven af kunstmatig op papier ontworpen en daarom in tegenstelling met het natuurlik gegroeide Sobrietas altijd tot papier te herleiden; al bleek misschien, hoe 't Centraal Bureau zoveel absorberende parasieten van plaatselike en diocesane en nationale comités, die 100 × 0 = 0 demonstreren, best missen kan, dan bleef Aalberse toch een bezielend leider met zijn geestdrift, evenredig aan zijn geestkracht, die hem voorbeeldig en onmisbaar maken en deze meester van zijn volk vooral in 't prakties Delft spontaan laten aanspreken als professor.

Aalberse is van 't oudste geslacht uit onze Roomse studentenverenigingen, waar onlangs door twee oud-voorzitters is geklaagd, hoe bitter weinig leden zich later in de samenleving nog iets aan de openbare zaak gelegen laten liggen. Is de reden van dat verschijnsel niet, dat de gezelligheid dikwels de maatschappelikheid ondermijnt, dat de kring van ouder mensen altijd kleiner wordt naarmate ze zelfzuchtiger worden, dat de studie voor de meesten louter middel tot carrière was, en dat de arrivé, in banale visites of nog banaler soirées ondergegaan, evenmin 't ideaal als de studie van zijn studentetijd overhoudt? Daarom is 't een levenskwestie, of de studenten zelf àl dan niet ophouden bourgeois te zijn. Waar is de burgerlikheid, ik bedoel niet de wansmaak van een peper- en zoutkleurige broek bij 'n vuurrooie das, niet het lomp of stijf optreden, niet het grof schreeuwen of verlegen zwijgen, niet welk gebrek aan vormen ook, neen 't wezen van de burgerlikheid, het meten van alle waarde naar het geld, naar het huis van je familie, naar de titel van je pa, naar de kostschool van je zus, naar de plaats in de kerk van je ma, waar is de burgerlikheid vaster ingeburgerd dan onder H.H. studenten, die zich naar de tien standen in hun stand groeperen, die hun kamer behangen met menus van diners en kieken van soupers, alsof ze de beurs inplaats van de hogeschool bezochten? En wat is voor allerlei antisociale theorieën vruchtbaarder ondergrond dan die platte geest? Bevorderen de grootste tegenstanders van de sociaaldemocratie niet z'n propaganda 't eerst door hun eigen voorbeeld? Wat moet een kellner, die avond aan avond, nacht aan nacht zulke ergernissen van de

heren bijwoont, anders worden dan revolutionair? Ik weet wel, dat socialisten zelf bourgeois in hope zijn, dat ze met hun materialisme 't bourgeois-zijn tot stelsel maken, maar dat verhoogt de verantwoording van de ‘beter’ standen voor het kinderlik volk met zijn onwillekeurige navolging. En de ernstigste grief tegen 't liberalisme blijft, zich op zijn eigen fatsoen verlaten en daarin dingen gedurfd te hebben, die minder bevoorrechten, slechter behuisden vanzelf nadeden en dan niet zonder rampzalige gevolgen. Of is de tegenwoordige Zondagviering geen populaire bewerking van 't ouwerwets studenteleven? De maskerade, die verkwisting in grote trant, estheties altijd een mislukking vergeleken bij eenvoudige volkstoeten in Vlaanderen, immers uitsluitend vertoning van kostbare costuums voor personen, die voor de stijl van 't geheel niet eens hun lorgnet of zelfs hun sigaret over hebben, die maskerade kon ondanks alle verzet tegen z'n doelloosheid nog maar niet doodbloeden. Nu professoren van Utrecht zich publiek beklagen over het onzinnig lustrum van 't corps, mogen we op het Veritasfeest met zijn ‘Jefta’ gerust grootgaan, zoals ook geen almanak in de schaduw van 't annuarium staan kan.

De wereld blijft vol bourgeois, zolang de mammon baas blijft; maar er zijn tijden, dat die heerschappij ondragelik wordt. Leren de Tolstoi's, de Van Eeden's, dat Europa met al zijn comfort, midden in zijn civilisatie zonder cultuur ondergaat, dan betekent dat eenvoudig een moderne vertaling van Sint Bernards en Sint Frans' preken tegen de weelde als bron van ellende. Bevrijding uit duizend laffe banden, die vooral de dames ons opleggen, vereenvoudiging van leven is voor de rijken een eis van zelfbehoud, die aan de dreigende kreet om redding van de massa beantwoordt. Een elementair voorbeeld van wereldse veeleisendheid is 't reizen, dat pelgrims en fahrende Schüler vroeger heel wat beter deden dan verwende beevaartgangers naar Lourdes of stipendiaten naar Rome. De reiziger is 't nu minder te doen om te leren, wat offers van maag en benen kost, dan om het goed te hebben, zoals de nuchtere Hollander zegt, om in hotels behandeld te worden als een prins en in treinen en overal zijn gemak te houden. ‘Wie niet een paar dagen zonder warm eten kan, die kan niet reizen’, zei de eeuwigjonge Felix Rutten daarentegen in Italië, terwijl zijn landgenoten al de mooie plaatsen onderscheiden naar wijnen. Is 't toevallig dat het laatste woord in 't geding komt? De geest huist nu eenmaal niet in de buik.

Onder de studenten groeien telkens groepen met de leus van

een aristocraties intellectualisme, dat zo onzedelik mag heten als onredelik, maar in ieder geval juister het karakter van de studenten onderscheidt dan z.g. studentikoze buitensporigheden, die tenslotte nietsdoeners uit allestanden makkelik kunnen overtreffen. Typen als Ondaatje en Coers zijn tenminste studenten, voorzover ze 't academies kenmerk in hun geestelike leiding dragen. Maar vaster streven belooft een geregelde beweging in 't spoor van de gemeenschap. De Unie van Roomse studentenverenigingen blijkt naar binnen hecht genoeg om als uitgever op te treden van 't annuarium (waar de depothouder brutaal bij wijze van advertentie zijn naam op de band liet drukken, nog hinderliker dan de schijnbare ondertekening van de ontwerper aan de achterkant, maar alles samen niet zo volslagen ‘buiten de band’ als de omslag van 't R.S.B. met het plezier voorop en de ernst achteraan!). Trekt iemand de dikke pels van reglementen uit, dan voelt hij 't werkelik leven bij de jonge organisatie kloppen. Wel is alleen een kern werkzaam, maar och, zo is 't leven, waar een uitgelezen minderheid altijd de toon aangeeft, als de kern maar geen mooie naam is voor een kliek, die zich toevallig vooraan drong en ander, misschien beter, enkel stiller krachten terugstoot. Wat ook een algemeen menselike neiging bij onze studenten vertoont, is dat ze voeling naar boven zoeken, kontakt met oudstudenten, die ze in een bond hopen te verenigen als in Vlaanderen, vóór ze 't naar beneden en zelfs naar opzij hebben bereikt. Nog staan Militaire Academie en Veeartsenijschool evenals Rotterdam en Wageningen buiten 't verband, waarin toch vanouds ook Delft is opgenomen. De propaganda onder aankomende studenten, die wel een nationaal centrum verdient, is in Amsterdam model, maar verder, dieper moet die propaganda doordringen tot aanstaande studenten, tot leerlingen van Gymnasium en H.B.S., die de Vlamingen als ‘laagstudenten’ bij de ‘hoogstudenten’ weten aan te haken. Verreweg de natuurlikste, eenvoudigste, doelmatigste vorm van sociale actie is voor studenten weggelegd onder hun eigen broeders, die in de kritiese jaren vóór de universiteit vallen te benaderen. De scholieren van onze colleges mogen voorlopig veilig zijn, die van openbare inrichtingen verdienen stelselmatig zorg, allereerst door godsdienstonderricht, dat op sommige Gymnasia en H.B. Scholen zelfs officieel in de klas gegeven mag worden door een priester naast dominees, ongeveer in de sterke positie van biezondere hoogleraars aan de academie. Er wordt voor de jongens en meisjes alles gedaan door de Ned. Christen Stud. Ver., die zijn kampen in Nunspeet al haast twintig jaar houdt en is nagevolgd door de Alg. Gymnasiastenbond, de

Weerbaarheid, de Padvinders e.a., nu ook door de Vrijzinnige Stud. Ver. Ik ken 't kampsysteem persoonlik niet en beoordeel het dus evenmin, maar ik beveel de apostoliese toewijding van de verwante N.C.S.V. met zijn prachtorganisatie van eigen veldpredikers en dokters en zijn staf van studenten in dienst van de jeugd dringend bij onze Unie aan. Wat ik las en hoorde van de kampen, waar Prof. de Savornin Lohman met mijn leerlingen broederlik over de grond rolt, om waarschijnlik eerst op hun rug en dan op hun gemoed te werken, dat moet ons tot daden drijven. Manresa geeft retraites voor abiturienten, prachtig, maar hoevelen hebben de Kerk al verlaten vóór de school! In die tussentijd dienen onze studenten op te treden als die van andere partijen. Laat het beginsel van 't biezonder onderwijs toch niet blind maken voor de werkelikheid, dat verschillenden door omstandigheden eenmaal op neutrale scholen zijn aangewezen. De kracht van de orthodoxe Protestanten is ruim vijftig jaar de Jongelingsvereniging, waarvoor ons armepatronaat heus geen equivalent levert; en al wat in Italië onze zaak dient, is voortgekomen uit de Katholieke Jeugdbond, waarvan de adviseurs tot bewijs van de pauselike waardering één voor één kardinaal zijn geworden. Is 't de huiselike geest met de ouderlike tucht of de langzamer rijpheid van de jongelui, die ons land alleen zonder hun organisatie laat? In Rome zag ik alle standen samen op congressen en in processies, al bestaan er afzonderlike kringen voor jonge arbeiders, boeren en studenten, weer verdeeld in universitairen, gymnasiasten, technici en kunstacademici. Hoor de oude advokaat Pericoli, algemeen Papa genoemd en elke avond op het verenigingsbureau te vinden, als hij niet ergens in Sicilië of in Lombardije vergaderingen leidt, eens vertellen van zijn jongens, die als vaandrigs van 't geloof Zondags met enkel een schema in de zak uittrekken, om in de door alcoholisme en anarchie verpeste Campagna hun welsprekendheid op een of ander kerkplein te oefenen, juist zoals Anseele 't deed en op zijn beurt anderen liet doen in de buurt van Gent. Een pastoor van Rome klaagde me over de toestanden, waarin hij maar één lichtpunt zag: de student Tupini, de rechterhand van Mgr. Pottier in de vakbeweging. Gelukkig heeft Nederland met zijn rijper organisaties niet zulke piepjonge leiders nodig, maar onmisbaar zijn ze voor nog jonger publiek, waarop ze hun kracht zullen proberen met zegen van weerskanten.

G.B.

Marc. Ant. van den Oudenrijn O.P.: Dominicaansche legenden - Mosmans, 's-Bosch.

'Elias was een mensch gelijk wij', zegt Sint Jacobus en somt daarna op wat de profeet vermocht, om hiermede aan te toonen wat ook wij vermogen.

Ter eere van de 'eerste broeders' der Orde van de Predikheeren verscheen ter gelegenheid van haar zevende eeuwfeest een boek, in alle opzichten door den uitgever goed verzorgd, waarin Pater van den Oudenrijn bijeenbracht zijn vertalingen van de oude oorspronkelijke biografieën dier eerste broeders zijner Orde. Een lange inleiding van zijn hand gaat aan die verhalen vooraf, zij is de lezing overwaard, en maakt - en dit is haast een gebrek - iedere andere inleiding in zekeren zin overbodig. Het is althans moeilijk iets over het boek tot toelichting te zeggen, wat men hier niet reeds vermeld vindt.

Toch wensch ik er nog een oogenblik bij stil te staan. Men heeft hier dan te doen met een vertaling - meer dan met een bewerking - der oude 'legenden' der 'primitieve' Predikheeren, te beginnen met die van Sint Dominicus zelf. Terecht wijst de schrijver er op, dat de zin van dit woord 'legende' die is van geschiedverhaal, levensbeschrijving en niet die van verdichtsel. Dagteekenend uit die eerste tijden zelf, getuigen zij in haar vorm van den kinderlijk eenvoudigen geest dier dagen, welk karakter in de vertaling zoo zorgvuldig mogelijk, en vaak op verrassend schoone wijze, bewaard is. Sprekend ten slotte over de geschiedkundige waarde dezer verhalen en die der feiten, welke zij mededeelen, zegt de schrijver een woord, dat tot zeker nadenken stemt. Hij neemt aan dat er in die levens dingen verhaald *kunnen* zijn, die wellicht niet geheel waar zijn, maar voegt hieraan toe, dat er zijns inziens' ten slotte weinig aan gelegen is, zoo 'men één of ander dezer verhalen zou vellen', omdat daarnaast 'onomstootbaar vast blijft staan, dat er werkelijk veelvuldig dergelijke zaken gebeurden en het op zichzelf al een merkwaardig en sprekend feit mag heeten, *dat wijze mannen in de vrome middeleeuwsche tijden zulke verhalen gemakkelijk geloofden als waarheid*'. Hij zei nog meer: 'De middeleeuwers waren vromer van gemoed dan wij en lichter geneigd tot het aannemen van bovennatuurlijke factoren, waar wij die minder spoedig zouden aannemen. *Zij stonden dichter bij de bovennatuur en vonden daarom iets wonderbaars spoediger geloofwaardig*'. Staan deze woorden hier niet, eenigszins althans, tot onze beschaming geschreven? Zeker het is zoo, onze voorvaderen verwonderden zich minder over

een wonder: zij stonden dichter bij de bovennatuur dan wij, zegt de schrijver. Een wonder deed hen slechts God loven en prijzen, terwijl men nu - laten wij het erkennen - vaak schuw is van deze spontane manifestatïes van den almachtigen God. ‘Wij hebben ze niet zoo meer noodig’, zegt men dan zelfs, ‘onze rede is nu voldoende ontwikkeld’.

In het midden gelaten of deze bewering wellicht tot grondslag - ongenood - eenige waarheid koos, mag men zich toch wel afvragen of onder die woorden zich niet iets tracht te vermommen wat men niet eerlijk bekennen wil, zelfs niet aan zich zelf, namelijk dat men God liever op een afstand heeft dan dichtbij, dat men door Hem met rust gelaten wil worden. Met zulk een bewering slaat men, om het zoo uit te drukken, aan zijn God-begeerende en God-zoekende ziel de deur voor den neus toe. Zie, wat hier gezegd wordt van de middeleeuwers - en wat evenzeer geldt voor de Christenen der eerste eeuwen - dat is op wonderbare wijze waar, gezegd van de Heiligen Gods zelf. Ieder jaar treft het mij opnieuw als in onzen refter gelezen wordt het leven van onzen heiligen Vader Benedictus door den heiligen Paus Gregorius den Grooten geschreven: niets schijnt natuurlijker te zijn aan Sint Benedictus, aan Sint Gregorius en aan hun omstanders dan een wonder. Telkens weer en telkens weer zegt de heilige schrijver, ‘de almachtige God’ en heeft al geen andere titel voor Hem dan deze. En als wij Sint Benedictus zijn wonderen zien verrichten, is het met een rustige ingekeerdheid, een vrede en een eenvoud die ons in stille verbazing brengen. Wat daarbij op den voorgrond treedt zijn drie dingen: het ‘niets’ van het schepsel, de Almacht van den Schepper en de Barmhartigheid. God *kan* en God *wil* - en wij kunnen niets anders dan dit erkennen en de handen naar onzen God opheffen: geheel de ‘wetenschap der Heiligen’ is daar. Deze wetenschap is een eeuwige en verandert niet, zij is voor den Christen de hoogste van alle wetenschappen. Geen andere zal hem veel baten ten opzichte van zijn waarachtige bestemming, zonder deze. Hoe weinig geeft men zich vaak hiervan rekenschap, en plaatst men, in het gedrang van de wereld, *feitelijk* zijn doel in de tastbare, waarneembare volmaaktheid van hetgeen men volgens zijn plicht doet. Beschaamd wanneer men bespeurt dat wij Katholieken op een of ander punt in de materieele orde ten achter staan bij de ‘andersdenkenden’, zwoegt en slaaft men in concurrentie met dezen. Men vrage zich eens af, waarin zulk een leven dan inderdaad verschilt met dat dier ‘andersdenkenden’, zoo niet

slechts hierin, dat wij Katholieken, ons daarbij van God *als hulp* bedienen. *De goeden gebruiken inderdaad de wereld om God te genieten, de kwaden daarentegen zoeken God te gebruiken om de wereld te genieten*, zeide Sint Augustinus. Zoo verblinden wij ons oog op de uiterlijke grootheid en schittering der werken - om niet te zien; onderhouden wij in onzen geest een rusteloos bewegen van gedachten, van overleg of van jagend streven naar te verkrijgen kennis - om niet tot bezinking en inkeer te komen, kortom om niet tot die stilte te geraken waarin wij de stem zouden vernemen die ons oor vraagt: *'Luister mijn dochter, en zie aandachtig toe en neig uw oor: vergeet uw volk en uws vaders huis'. 'Vóór alles zoekt het rijk Gods',* dat is: zoeken naar *ons* eenig doel, zoeken naar onze bovennatuurlijke bestemming, die niets anders is dan de heiligheid, dat is: die liefde-vereeniging met God onzen Schepper, welke van een eenheid is zóó innig, dat men haar niet vermag te beschrijven zonder aldoor gevaar te loopen den schijn op zich te laden van te spreken van een versmelten in één en eenzelfde wezen.

Zeer zeker zijn al die wonderen, al die bovennatuurlijke gebeurtenissen en verschijnselen de heiligheid niet, maar zij zijn er toch de natuurlijke versiering van, en de Kerk zelve minacht ze niet en vraagt nog immer wonderen aleer Zij een harer kinderen heilig verklaart, en Zij schaamt zich niet deze in de legenden dier Heiligen te vermelden, welke Zij als Brevier-lessen te bidden geeft. De Heiligen *zochten* echter die dingen allerminst, zij zochten slechts één ding: de eenheid met hun God; en het oog gevestigd op dit doel, namen zij alles, ook die bovennatuurlijke dingen, uit Gods vaderhand aan als evenzoovele middelen om Hem te naderen, door Hem te leeren kennen, te loven en lief te hebben. Zij *verwonderden* zich echter over hen evenmin en het verschil is groot tusschen het gemakkelijk aannemen ervan door 'wijze mannen' en dat van zekere onontwikkelde, zinlijke, wonderzieke geesten, zooals alle tijden er gekend hebben. Voor hen die in waarheid slechts het oog gevestigd hebben op God alléén, verliest zich de afscheiding tusschen natuurlijk en bovennatuurlijk, zooals deze zich verliest in God, want Deze is het die beide wrocht door Zijn enkelen wil. Voor hen is de natuur-zelf óók een wonder, doordrongen als zij zijn van de volstrekte afhankelijkheid van ál wat *is*, van Hem van Wien alléén, '*zijn*' het Wezen is. Alles heeft slechts ten doel God aan ons te verkondigen en te openbaren, en daar nu, zooals Sint Augustinus zegt, de

wonderen in de natuur door hunne aanhoudendheid het oog der menschen ophouden te treffen, behield God in Zijn barmhartigheid Zich voor, er, buiten den gewonen loop en orde der natuur om, andere te wrochten, die echter daarom niet grooter zijn: *'opdat zij, op wie Gods dagelijksche werken geen indruk meer maken, door bewondering zouden getroffen worden bij 't aanschouwen van niet grootere, maar ongewone dingen'* (S. Aug.), ja, zelfs in werkelijkheid kleiner.

In de Heiligen toonen ons derhalve die dingen de innige vereeniging in hun leven met hun God; en dit als het ware van Gods kant door het feit van hun bestaan zelf, en van den kant der Heiligen door hetgeen zij in hen uitwerkten. Tot die liefdevereeniging, tot die eenheid nu zijn ook *wij* geroepen, de Heiligen waren en zijn menschen gelijk wij, en *hun* God is *onze* God. *'Elias was een mensch gelijk wij'*. Zoo leeren zij ons beseffen *hoe* het hun mogelijk was te zijn die zij waren, in al hun eenvoud en plichtsbetrachting, in al hun liefde en barmhartigheid, in al hun edelmoedigheid en kracht, in al hun volmaaktheid en schoonheid, in al de vruchtbaarheid hunner woorden en daden, - namelijk: *dáár* in die onverdeelde liefde-eenheid met hun God.

Dit boek nu bevat in al zijn bescheidenheid dien grooten schat van de 'wetenschap der Heiligen' en dit maakt zijn hoogste waarde uit. Wat het ons geeft, zijn alle levens van Dominicanen (en Dominicanessen!) - ook van onzen eigen bodem -, die zoo al niet allen als Gelukzaligen door de Kerk zijn erkend, dan toch in geur van heiligheid hebben geleefd en gestorven zijn. In de eerste plaats zijn zij dus bestemd om hunne broeders (en zusters) te stichten, maar daar die 'wetenschap' gemeen is aan alle Heiligen, hoe verschillend zij verder ook onderling mogen wezen, zijn zij niet minder bestemd tot stichting van iederen Christen, en zoo het kan, ook van den niet-Christen, van den nog-niet-Christen en ronddolende buiten de Kerk. De vrienden van Sint Dominicus en de zijnen zullen, het spreekt vanzelf, het boek met een bijzondere vreugde lezen. Ik verheel het niet: mijn plaats is onder dezen. Niet echter als die 'Heer Koenraad, die monnik was van de orde der Cisterciënsers en bisschop van Porto, kardinaal der Heilige Roomsche Kerk en legaat van den Heiligen Stoel', die tot de broeders van zichzelf zeide: 'Wel draag ik uitwendig het habijt van de orde van Cîteaux, maar in mijn hart wil ik uw habijt dragen', - *ik* draag óók in mijn hart, bij Gods genade het benedictijner monnikskleed. Zij zijn mij echter dierbaar,

Sint Dominicus en de zijnen, en aan hen bindt mij een dankbare herinnering. Hun feest-vreugde is daarom mijn vreugde, en met blijdschap zie ik met hen door dit boek terug naar de gulden eerste tijden hunner Orde. ‘Hoe dichter bij de bron, hoe zuiverder water’, zegt men - en de godsvrucht tot de voorvaderen is een heilige, nuttige en gezegende. Deze is het dan ook die den schrijver het boek deed eindigen met de bede, die ik tot de mijne maak: *‘O inclytae propagines, - vestros juvate filios; - in valle moesta debiles, - nos voborate surculos’*.

DOM H.P. LOUWERSE O.S.B.

Annuarium van de apologetische vereeniging Petrus Canisius - Van Rossum en Teulings 1916.

Dit jaarboek geeft met zijn volledige overzichten van de tijdsgeschiedenis een verrassend beeld van z'n eigen ontwikkeling, niet zozeer vormelik, doordat bepaalde artikelen doelmatig zijn overgelaten aan de maandschriften, als wel wezenlik, doordat het de organisatie, waarvan 't het bloeiend orgaan is, in zijn laatste groei weergeeft. Immers na 't verslag, dat met een bede van de bekeerling Vondel tot redding van zijn broeders sluit, begint ineens Mgr. van Schaik's actuele rede ‘De Bekeering van Nederland’, waarmee 't tienjarig bestaan van de vereniging is gevierd, als beginselprogram. Ook naar buiten betekent dit klinkend getuigenis wel een blijkbare vooruitgang, want hetzelfde dagblad, dat er indertijd dadelik bij was om de Canisiuslezing van een gewoon lid over dit onderwerp te behandelen met de niet juist bezielende, maar tenslotte versterkende koude waterstraal, was later uiterst voldaan met de primeur van deze verwante voordracht als hoofdartikel. Intussen blijft de hoofdzaak, dat het bestuur van Canisius openlik de geloofspropaganda uithangt en dat de Roomse pers, met name de godsdienstige periodieken met hun invloed op vurige vromen, dit streven, onweerstaanbaar als het uitgaan van de apostelen met de blije boodschap op Pinksteren, helpt doordringen tot een tenminste passief solidaire massa van geloofsgenoten.

Het verslag kan voor de twee laatste jaren weer een duizend aanvragen van andersdenkenden om inlichtingen over de Moederkerk vermelden, terwijl de begroting van een paar duizend gulden altijd nog niet de helft bedraagt van wat protestant Nederland tot evangelizering van Spanje opbrengt. Dit pijnlik verschil heeft, dunkt me, eenvoudig deze grond, dat onze propaganda geen verlengstuk van reclame genoeg heeft. De vereniging

Petrus Canisius is voorlopig evenmin populair als de Zalige Patroon. Dat de z.g. werkende leden, die grotendeels nooit werken, ook niet betalen, naar ik uit vergelijking van de lijsten naging en openhartig mag bekennen, omdat ik zelf evenmin betaal, is zeker een onmogelike toestand. Maar dat een meerderheid op de algemene vergadering nog een contributie afstemt, nadat iedereen jaren lang alle uitgaven voor zijn werken in naam gratis kreeg toegestuurd, is dat geen omgekeerde wereld? Nu de vereniging, door geesteliken uiteraard theologies opgezet, zo prakties is uitgegroeid, durf ik in de Catholic Truth Society, die 't model van richting levert, ook een voorbeeld van inrichting aanbevelen en daarom eventjes een revolutie voorstellen. De rompslomp van verdeling in ‘werkende’ (de aanhalingstekens klemmen onze schaamte als duimschroeven!) en allerlei andere leden en van die eerste soort, eigenlik heel toevallig, ja erg willekeurig uitgezocht, weer drie secties met eigen bestuur en bijeenkomsten, vrij wel zonder doel, sinds de leiding en werking van 't geheel is geregeld, het lijkt me allemaal verouderd als ballast, waar de heren - vrouwen zijn immers contrabande - toch vreedzaam elke taak aan de buitengewoon wakkere leiders overlaten, die voor biezondere opdrachten altijd wel hun mannetjes weten te vinden. Engeland leert ons meer leken in 't bestuur wensen, want zij kennen de andersdenkenden beter, en de vergaderingen openbaar houden in een grote zaal, om de buitenstaanders en vooral de weldoeners, die dan vanzelf toenemen, de hele actie te laten meeleven en zo tot meewerkers te maken. Terwijl de rustige bijeenkomsten van Canisius altijd iets academies-obscuurs hebben gehad, is uit de congressen van de Truth Society 'n soort Engelse Katholiekedag ontstaan, omdat de geloofsverbreiding hier, trouwens nog uitsluitend in de vorm van geloofsverdediging, een uithoek en daar ginds het midden van 't katholiek leven vormt.

Van de kronieken geeft het politiek overzicht, louter beschrijvend met statisties materiaal en daarom niet minder degelik, in zijn objectiviteit door de *N.R.Ct.* erkend, vanzelf geen aanleiding tot kritiek. Het sociologies overzicht is strikt genomen niet sociologies, waar het onder de sociale feiten juist de wetenschap vergeet, mogelik bij toevallig gebrek aan stof, en verder geen overzicht, zomin als enkel knopen tellen een wapenschouw is. Van de werken, door het geschiedkundig overzicht besproken, hebben maar enkele wat met eigenlike geschiedenis te maken, verschillende niet eens met het onderwijs ervan, ofschoon 't apologeties merkwaardig is, dat stichtelike hagiografie hoe langer

hoe meer met de historiese methode blijkt rekening te houden. Overigens dreigt de apologetiese gezichtshoek wel eens de verhoudingen van de werkelikheid scheef te trekken als in 't geval van een leerboek, waarbij absolute eisen van de biezondere school ook de openbare worden aangelegd.

De schrijver van 't theologies overzicht, zo goedgeefs in zijn lof, dat hij er zelf vast om lachen moet, rekt het begrip theologie - hier onmogelik met god*geleerdheid* te vertalen - ook even ver uit als een gastepater de hartelikheid; en hoe ver dàt is, weet ieder mens, onmenselike handelsreizigers dan buitengesloten. Mag ik mijn indruk van de bekende nummers generalizeren, dan lijkt me meer eigen wetenschap te zitten in Pater Otten's korte kritiek dan in de stapels papier, die hij geduldig te wegen kreeg. Alleen doet het een tikje vermakelik aan, terwijl hij de oorlog gedurig de oorlog verklaart, dat hij 't niet laten kan militaire beelden te gebruiken: mortier, munitie en wat al. Ik miste dit liever dan iets, dat bij veel geleerde theologen mankeert: het psychologies moment. Hij toont ons een motief van geloofsverdediging en van directe stichting in zijn verklaring, waarom andersdenkenden zich een voor een afbeulen met oorlogsbeschouwingen en Katholieken midden in de wereldramp nog de vrede van hun ziel bewaren. Maar bij deze objectieve waardering hoort ook de subjectieve kritiek, hoe wij Roomsen ons niet druk voor het pacifisme maken en ons, dankbaar in onze vaste principepen, toch prakties meer dienen te bewegen en persoonlik het apostolaat van de vrede, zo'n wezenlike vervulling van 't Evangelie, niet alleen mogen overlaten aan de pauselike staatsecretaris of aan de liturgiese gebeden van de Kerk - anders weer een heerlik motief voor apologie! - maar mondeling en schriftelik moeten meegetuigen met het volksgeweten, waaraan Vondel, die nauweliks een gedicht zonder gebed om vrede schreef, een heldhaftige uitdrukking gaf:

> Wie kan den Christen en den heiden
> In 't bloedig twisten onderscheiden?

De kwestie van 't oorlogsrecht is natuurlik meteen gedrongen binnen 't wijsgerig overzicht, dat me in zijn bondig boeiende manier het gelukkigst lijkt en onwillekeurig een bijdrage levert tot ontwikkeling van de filosofiese taal, waarbij enkel de term ‘zielsche werkingen’ voor zielswerkingen laat waarschuwen, om de neoscholastiek niet evenveel te verduitsen als haar moeder was verlatijnst. Zou de herdruk van Beysens' veel-

zijdig-concrete verhandeling ‘Gij zult niet doodslaan’ nog bladzijden over de doodstraf leveren met een enkele noot over de oorlog?

Bij 't letterkundig overzicht, veel zakeliker dan een vanzelf woordrijk literator laat verwachten, dient een licht misverstand voorkomen te worden. Waar Miek Janssen terecht het voorbeeld van eenvoud in de grootste meesters wordt voorgehouden, verandert de boetpreker in een biechtvader, als ik die wonderbare gedaanteverandering van 't priesterschap, de studie van een James waard, in één beeld mag huldigen. ‘Dit trooste haar met de zekerheid, dat ze zich, om als dichteres erkend te worden, niet langer hoeft te pijnigen met het zonderlinge’. Nu kunnen alle professoren me met hun ‘distinguo’ onderbreken, maar ik vind het psychologies onwaarschijnlik, dat een kunstenaar bewust de eenvoud miskent. Wel voelt de jeugd in kunst en leven allebei meer voor veelheid dan voor eenvoud, maar verbeeldt zich met dat al naief, dat iedereen zijn bedoeling in de bontste overlading dadelik zal raden. Ieder schrijver beseft helaas al te wel, hoe eenvoud het laatste en hoogste is en op onze gebroken aarde door ons verdeelde mensen nooit volmaakt te bereiken valt.

G.B.

‘Freddy van de Vierde’, naar het Engelsch van R.P. Garrold, S.J., door L.P.P. Frank, S.J. - P. Brand, Bussum 1916.

Een boek voor jongens, maar prettig genoeg om 't met plezier te lezen, al heeft men driemaal den leeftijd van degenen voor wie 't geschreven is. De vertaling gaat doorloopend in het echte ‘slang’ der schooljeugd. Een heel apart taaltje, waar zelfs een Pater van Ginneken misschien nog in zou kunnen grasduinen. Mogelijk is hier of daar een woord of een zinnetje minder gelukkig vernederlandscht. Maar als men er niet bepaald naar zoekt, zal men niet gauw iets hinderlijks vinden. Integendeel, de vertaling is zoo knap, dat de vertaler nog kans ziet om woordspelingen of versjes te maken, die al aardig zijn als ze niet, en nog vernuftiger als ze wèl volgens het oorspronkelijk zijn. Maar waarom de eigennamen ontengelscht zijn, begrijpen we niet. De buitenlandsche geur van het boek is immers zoo sterk, dat het nog quite English zou rieken, al heeten de personen allemaal Jansen of zoo, van Amsterdam en Buiksloot. Of wordt de parfum de terroir tegenwoordig niet meer zoo begeerd?

Het gaat er anders, voor onze opvattingen, nogal vreemd

toe op zoo'n Engelsche Jezuietenschool. Men bakkeleit er niet zuinig. Het vuist- en voetrecht schijnt daar nog ingeburgerd en wordt ook danig in praktijk gebracht door als surveillant optredende leerlingen der hoogste klassen. Voor overtredingen kan men met den ouderwetschen plak krijgen, van 3 tot 15 meppen, volgens tarief. En zelfs met den rotting! Een bevreemdend strafmiddel bij den onafhankelijken Brit. De bengels hebben dan ook behoorlijk ontzag voor de Paters. En toch houden ze er van. Is dat niet je ware? Natuurlijk wordt naarstig gevoetbald, en we krijgen dus ook van een ernstig ongeluk te lezen, net als in de buitenwereld. Trouwens het heele Engelsche republiekje lijkt ons wat ruwer dan een overeenkomstig Nederlandsch zou zijn. Een gevolg van de overdreven sport?

Het eenige wat een beetje mislukt is, dacht ons het geval-Pinner. Dat heer had een lezing gehouden over Jezuietisme, Galilei en wat er onvermijdelijk verder te koop is in de oudroest van het antipapisme. Een paar jongens van onze Jezuietenschool, die er bij waren geweest, besluiten den onverbeterlijken papenvreter er eens tusschen te nemen. De niet erg snuggere kwast komt in het hol van den leeuw! Maar daar worden zulke onmogelijke avonturen beleefd, dat de schrijver zelf de onwaarschijnlijkheid daarvan trachtte weg te nemen door een noot op het titelblad.

L.L.

Enrica von Handel-Mazzetti: ‘Stephana Schwertner’ (Roman in drie delen) -

Historiese romans offeren licht de geschiedenis aan de verbeelding of de verbeelding aan de geschiedenis en heten daarom een onmogelik soort, even tegenstrijdig als didactiese poezie, waarvan intussen Vondels Altaargeheimenissen ook een voorbeeld geeft om de theorie te verslaan.

Wat de estheet, die uit al zijn studie geen besef van scheppen haalt, onmogelik noemt, maakt de poeet eenvoudig werkelik. De dilettanten herinneren met hun recepten aan de naieve vraag van een dame tot Victor Hugo, of het moeilik was om zulke verzen te maken. ‘Mevrouw, antwoordde de dichter, 't is heel makkelik - òf onmogelik.’ Allereerst persoonlik en oorspronkelik, springt de kunstenaar over zoveel constructies van schijnbare natuurwetten heen als een vogel over strikken en knippen. 't Is de noodlottige fout van de kunstwetenschap - zelf eerder iets tweeslachtigs dan de veroordeelde genres, - zijn regels te richten naar middelmatige of zelfs

mislukte werken zonder onderscheid, pijnlik volledig al de nummers van een bepaalde stijl op te tellen en uit die waardeloze massa tot een vonnis te besluiten, dat naar de geleerdheid volmaakt methodies, maar voor het gezond verstand even onlogies blijkt. Zeker werd in ontelbare, voor historiese romans aangediende, prullen belachelik geknoeid met taal en tijd als bij de kostumering van een dorpsoptocht; en wie de literatuur louter volgens uiterlike kenmerken indeelt, mag zich wijs maken, dat elke historiese roman een winkel met vervalste oudheden lijkt ofwel een poppetentoonstelling in een museum van klederdrachten. Maar is de statistiek wel het middel om ons over het huwelik van roman en historie in te lichten?

Ontkent de academie bij hoog en bij laag de bestaanbaarheid van historiese romans, gelooft het publiek er daarentegen al te blind in, dan is 't de taak van de kritiek om onder zoveel schijnkunst van machteloze navolgers echte schatten aan te wijzen. Nu sluit het eenstemmig oordeel over Handel-Mazzetti elke aanspraak op een ontdekking uit en laat nog alleen bevestiging en verklaring van haar wereldsucces over.

Haar kennen en kunnen zijn evenredig, des te zeldzamer, omdat allebei geweldig zijn. Al wat ze weet, verwerkt ze vlotter dan de smid zijn stalen platen; de inhoud van folianten wordt gesmolten in een vloeiend verhaal. Bij haar houden we ons hart niet vast, zo gauw ze personen beschrijft, waarvan de wetenschap het type heeft gefixeerd, - want ze blaast er over en ze ademen, zoals ze volgens de leer moesten ademen. 't Is 't wonder van 't genie, wel onbegrijpelik, niet ongelofelik, waar de intentie immers meermalen de eruditie niet alleen weet te volgen, maar te leiden. Heeft de officiële historicus in Rusland niet bekend, de periode van Napoleon eigenlik te hebben begrepen uit Tolstoi's ‘Oorlog en Vrede,’ door later gevonden documenten trouw bekrachtigd? De dichter doorgrondt het wezen van de mens vanbinnen uit oneindig dieper dan de geleerde, die 't beeld als een mozaiek uit duizend toevallige stukjes samenflanst; een Tolstoi verstaat Napoleon, omdat genie familie is van genie, hij leest de ziel uit zijn houding, zoals een moeder onfeilbaar het stamelen van haar kind vertaalt. Zo pakt Mazzetti de Hervorming al aan 't beslag van een bijbel of de plooi in een voorhoofd, pakt Rome aan een schietgebed of vaandel. Dat is 't tegendeel van angstvallige reconstructie met instrumenten en bibliotheken, 't leek toveren, als 't geen scheppen was. En de filozoof zelf citeert als laatste woord een Dante, sinds Socrates zelfs niet

laten kan zijn meesters in de dichters te erkennen, die Plato anders veroordeelde.

Voor Handel-Mazzetti's historiese kijk beroep ik me op Godefroid Kurth, die niet zozeer haar rijkdom aan gegevens bewonderde, al hindert ons nauweliks één anachronisme, als wel haar objectiviteit, het vermogen, waarmee de geschiedschrijver staat of valt! Dat evenwicht van vóór en tegen overdreef ze zelfs in haar *Jesse und Maria*, dat Protestanten en Katholieken beiden ergerde om zijn neutraliteit en aan de eenheid van de Kerk zou laten wanhopen. En zonder een godsdienstige partij teleur te stellen, ruilde ze in *Arme Margaret* dan ook de rollen, tot *Stephana Schwertner* de climax bekroonde met een verdeling, die alle misverstand wegnam. De opbouw van de drie werken is gelijk en zal 't voor volgende boeken wel blijven, zolang een mens maar één grondplan ontwerpt voor meer kathedralen. Overal een jong paar, dat mekaar nooit krijgt en 't geluk aan 't schavot vindt in plaats van aan 't altaar; hij heldhaftig, zij heilig, maar tragies verdeeld, want hij Luthers en zij Rooms of andersom. En altijd de volle strijd van de contrareformatie, de zware tijd van oorlog en pest, vervolging met bloed en vuur.

Denk even aan onze slappe Van Lennep, onze stijve Mevrouw Bosboom, onze taaie Schimmel - wie leest nog Conscience dan in de kinderkamer of Oltmans dan voor 't examen? Bij Handel-Mazzetti spuit het er uit, ze gooit er een lied tussen door, een eigen lied wel te verstaan, en is nooit om een spreuk of les verlegen, zo min als haar figuren om een antwoord, voert een keizer en een priester even vrij op het toneel, laat geleerden geleerd praten en boeren boers. O dat lekker dialect als een appel in de mond van een dorstige jongen! Verliefde hartstocht en verrukte geestdrift, handeling en mijmering vermengen zich; alle vermogens van de mens, gevoel en gedachte beide worden tegelijk geboeid en bevredigd; de meest verschillende onderwerpen durft ze, kàn ze aan, stillevens en portretten, kinderen en kerels, hof en klooster. En wat vooral haar onuitputtelik talent bewijst, is wel dat de beschrijvingen zònder klatergoud van archaiese namen en titels en citaten in ontelbare talen ons zo biezonder aandoen en pleiten voor haar direkte zuivere kunst. Ze heeft geen bepaalde milieustudie nodig voor een schitterende schildering, zodat we ons bij alle ontzag voor haar virtuositeit tenslotte meer thuis voelen in Steffi's arme herberg dan in 't salon van Händels vrouw.

't Is met zo'n compositie als met een partituur van Bach,

waar het contrapunt klaar als glas de melodiese lijnen door de harmoniese kleuren laat schijnen, elke stem vrij zijn gang gaat, of die geen andere gedurig had te kruisen. Zò leeft ieder persoon in de roman naar zijn eigen natuur voort, zonder de ontmoetingen en verwikkelingen met allerlei figuren iets minder natuurlik te maken. Dat is de eenheid in de veelheid, het hoogste geheim van alle kunst.

Midden in zijn haast feuilleton-achtige spanning - lijken Shakespeare's werken ook geen draken op het program? - is de voorstelling zuiver in verhouding tot de grote stof. Wordt er morgen van de roman een drama gedraaid met Bouwmeester als Richter en, de hemel beware, zijn zuster als Stephana, ja gaat het overmorgen in de bioscoop, het blijft een meesterstuk zo goed als Wagner een meester, al staat hij ook op draaiorgels. Een lezer van smaak wordt door akeligheid en bloederigheid, die hij eigenlik alleen nog in parodie genieten kan, eerder afgeschrikt dan aangetrokken, zodat het dubbele gaven kost, iets van de majesteit waarmee Beethoven de pauken hanteert, om zulke kermismotieven te veredelen tot schoonheid.

Een werk moet wel ver boven onze bevatting liggen, als het enkel aan de grootste van de grote meesters verwant schijnt. De stromende inspiratie van Mozart, die onder banale vermaken door terloops een hemels adagio schreef, bezielt zijn moderne landgenoot met nog zuideliker vaart. Iedere beweging zet zich in ritme, in melodie om; de stap van soldaten, de sprong van kinderen geven haar leuke versjes in; dezelfde trommel laat haar telkens nieuwe woorden horen, die als het koor in de tragedie 't motief van de handeling moduleren en druipen van poëzie, och als onze ogen van tranen....

Er zijn klassieken - Molière geeft in zijn Tartuffe een bekend model -, die wel een bedrijf lang op hun hoofdpersoon durven laten wachten. Maar wie weet een paar honderd bladzij den aan 't eind nog te boeien met een gestorven heldin? De stichtende oplossing van iedere legende, de verheerliking van de heilige na zijn dood, krijgt hier een meeslepende vorm. Wat Goethe's Faust in navolging van 't Boek Job begint met een proloog in de hemel, besluit Mazzetti met een naspel op aarde, om de Voorzienigheid de leiding over te geven of liever om alle streven en strijden eenstemmig te laten uitklinken in Gods wil.

Het gewijd onderwerp van haar boeken lokt een vergelijking met de historiese romans van Robert Benson uit en niet in

't voordeel van de man. Vol goedkope trucjes, slordig, te heftig en haastig immers in zijn schrijven, als in zijn stotterend spreken, was Benson soms alles behalve origineel in zijn verhalen, terwijl Mazzetti zich zelf is en zich zelf alleen in haar bonkige taal, haar ongekende en onvergetelike vrouwenfiguren - juist het zwak van Benson -, de botsingen van haar bijna bovenmenselike figuren, de gedurige begeleiding van de volkstemming als een zee onder gesprekken. De lucht davert, de grond dreunt bij de gang van haar verhaal, of er een leger voorbijgaat. Die epiese toon, onderbroken, neen doorklonken met lichte lyriek, draagt een drama, dat het drama is van een heel land in zijn diepste liefde, zijn innigst geloof. Stephana Schwertner is een Duitse Jeanne d'Arc na de middeleeuwen, haar voorbeeld redt haar volk van erger vijanden dan een vreemd volk. Dat universele heeft Benson nooit omvat, ofschoon hij Engelse geschiedenis weergeeft en Mazzetti hoogstens stadskroniek, ofschoon hij nog wel dadelijk preek en controvers in zijn werken weeft en zij eenvoudig vertelt en vertoont. Benson was essentieel een apostel en daarom liever veelschrijver dan mooischrijver, hij heeft zijn volle kracht gelegd in de actuele conferenties *Christ in the Church* en *Paradoxes of Catholicism*, maar zijn historiese verhalen - zijn wonderlike, bedenkelike toekomstromans vallen desnoods enkel als tegengif op Wells goed te praten - drijven half op hun handige verwikkeling, half op hun stichtelike bestemming, waardoor ze ook een publiek dubbel zo groot als dat van Mazzetti voldoen. Van de andere kant durf ik, zelf wezenlik dankbaar voor het weldadig *By what authority?*, me geen lezer denken, die onverschillig voor de kerkelike kwestie is en door dat boek wordt ontroerd. Al zijn de Engelsen veel verdraagzamer dan de Duitsers, is toch opneming van Benson's Roomse werken in hun neutrale tijdschriften uitgesloten, terwijl Mazetti's boeken tot het niet minder Roomse Stephana Schwertner toe verschenen in de *Deutsche Rundschau*, natuurlik alleen door haar onweerstaanbare, overstelpende kunst gewonnen.

Handel-Mazzetti's dubbele naam kenmerkt haar veelzijdigheid, de oergermaanse kracht en de edelromaanse vorm in haar kunst, die als een waterval kan schuimen en spiegelen als een meer. Wat een fijne fantazie in 't borduren met eucharistiese bedoeling van Stephana, die eerst een haar uit haar hoofd trekt om de blonde baard van Sint Jan te vullen en dan haar gevallen traan wegwerkt met een nieuw sterretje! Schijnbaar in 't wild opgegroeid als een eikeboom, houdt het werk de grootse stijl van een stadhuis met hier en daar de

banale krul van een verlepte romantiek en alles overweldigend een massale, kolossale, brutale barok, de trant waar de Jezuieten van Rome de barbaarse Germanen mee kwamen overbluffen, de trant, waarin Oostenrijk en Beieren staan volgebouwd, de aangewezen trant voor opgeblazen Duitsers, die er tegenover de strenger en enger smaak van Engeland weer jaren lang in zwelgen. Bij ons is Karel van den Oever uit het land van Rubens - 't énig genie, dat met zijn geweldig wezen door de tijdelike vormen van de barok heen brak - bezig om die pronk in de literatuur te restaureren, maar zijn manier blijkt kunstmatig aangeleerd naast de overmaat en overdaad van Handel-Mazzetti, die niet anders wil, omdat ze niet anders kan en ook niet anders mag met het oog op haar onderwerp. Haar episodes hebben reusachtige afmetingen als meters-brede fresco's, machtig en weelderig, woest en woelig vol uithalende gebaren en wapperende kleren. Ze schrijft al te vlot en al te lang en levert passages, waarbij dat meer dan vervelend is, zoals in 't eerste hoofdstuk de zware audientie, dikopgelegd met goudborduursel van een zeventiendeeuws kazuifel, ja waarbij dat onmogelik wordt. Een gesprek tussen Steffi en haar biechtvader in de sacristie moest als een flits voorbijvliegen, maar de schrijfster is zo welsprekend, dat het lakoniek element, het sprakeloos moment haar in een vulkaan van woorden ontgaat. Mag het karakter van de barok dit vanzelf meebrengen, in ieder geval dreigt die overlading meermalen 't boek te bederven.

Een ernstiger fout, waarvoor ze ook eerder verantwoordelik is, omdat vorige boeken 't volstrekt niet hebben, is een gebrek in de constructie zelf. Is 't geestelik evenwicht, de verhouding tussen de beide partijen wel bewaard, als het godsdienstig Katholicisme tegen 't politiek Protestantisme wordt gesteld? Laat de Hervorming veel met geweld aan de volken zijn opgedrongen, het blijft een feit, dat er tegelijk een politiek Katholicisme en een godsdienstig Protestantisme was. Waarom geeft Mazzetti, die vroeger een ideale Lutherse in de arme Margaret wist uit te beelden, hier nergens een eenvoudige ziel het woord tot een vroom getuigenis van 't vals geloof, zoals de priester Benson dat loyaal toepast? Naast de kleurige schildering, hoe de Moederkerk alleen *heiligen* vormt, is de klare tekening dat een eerlik ketter *zalig* kan worden, een onmisbaar pendant in de katholieke leer, die niet mèt de Hervorming de rechtvaardiging aan 't ‘geloof alleen’ bindt. De schim van Kalvijns edel-

moedige dochter zweeft wel blank over het boek, maar weegt tegen de levende Stephana niet genoeg op.

Ik verklaar me deze onvolledige voorstelling niet enkel als een reactie op haar onbewust kleurverschieten van vroeger, maar vooral als een monumentaal antwoord op de Los-von-Rom-Bewegung in Oostenrijk, waar de geboren aristocraat ridderlik de adelbrieven van de oudste traditie voor de Eeuwige Stad tegen de revolutie van de dag uithaalt en waar heel het land dat aangrijpend geval van de martelares Stephana meeleeft als een beeld van zijn verleden en zijn toekomst.

G.B.

D.J. van der Ven: De torens zingen! - Meulenhoff.

In de bekende, zeer goedkoope en aanbevelenswaardige Meulenhoff-reeks heeft de Heer Van der Ven ons eerst verrast met 'n aardig werkje over ‘Mooi Gelderland’, daarna over ‘Het wondere leven der Paddenstoelen’ en eindelijk met dit vroolijke boekje. Het is een herdruk van opstellen in *Eigen Haard, de Mosgroene, Panorama, Wereldkroniek, Haagsche Post, Caecilia, De Spiegel, Oude Kunst* e.d., naar aanleiding van de in 't najaar van '15 luide en met veel ophef verkondigde meening dat al onze nederlandsche klokkenspelen uitsluitend hersteld en bespeelbaar gemaakt konden worden door den virtuoos Denijn. We behoeven trouwens naar de eindelooze tijdschrift- en dagbladopstellen niet meer te verwijzen. In den loop van zijn uitgave bespreekt schrijver de wenschelijkheid van een ‘pro- en contra brochure’, maar al schrijvende is vrij veel ‘voor’ en ‘tegen’ verwerkt, zoodat de behoefte nu juist niet groot genoemd kan worden.

Doch bovendien is dit werkje alleen reeds te waardeeren als aanwinst in onze o zoo povere klokkenlitteratuur. Het grootere, meer uitvoerige werk van den Amerikaan *Rice*, dat in 1915 te Londen verscheen, doch *onze* klokken behandelt, uitgeschakeld, is dit boekje het eerste in ons land sedert.... 1738!

Dat schrijver Jef Denijn hier weer als *de* kunstenaar bij uitnemendheid in de hoogte steekt, is niet nieuw voor hen, die den persstrijd zelfs van uit de verte gevolgd hebben. We betreuren dat, omdat we binnen de grenzen van Nederland klokkenisten van beteekenis hebben, die voor Denijn niet behoeven te wijken, ja hem zelfs in gelijke omstandigheden overtreffen. Het feit dat de meesten een grondige muzikale opleiding achter den rug hebben en ook organist zijn, is reeds van de grootste be-

teekenis. Bovendien weet de groote massa nog altijd geen onderscheid tusschen zuivere schoonheidsuiting en kunstemakerij. Het zou de grenzen van 'n boekbespreking overschrijden, indien we daarop verder zouden ingaan, en we willen ons alleen verheugen over dit uiterlijk ook zoo welverzorgde boekje.

Dank zij de krachtige medewerking van den in deze zaken onmisbaren *Dr. Jan Kalf* en de Rijksmonumenten-commissie konden verscheidene afbeeldingen gegeven worden van onze nederlandsche torens. Maar of ze zingen?

A. BROM JR.

Ontvangen boeken -

Marie Koenen: De toren van Neekum; 't H. Land, uitgave der H. Land-stichting; Willem Kea S.J.: De Roep des Konings (Paul Brand); Verklaring der Kerkplechtigheden door L. Engbers, 16e dr. (R.K. Boekcentrale); Hoe ik Roomsch werd door Justinus (Malmberg); Dr. J. Prinsen: Handboek tot de Ned. letterkundige geschiedenis; Prof. Pijper: De Kloosters (Mart. Nijhoff); Over crematie of lijkverbranding door H. Bolsius S.J.; P. Quirinus: Zielen II; J.R. van der Lans: Lood in 't hart; Mgr. J.H.E. Menten: De Plasmolen in het Lissedal; Pater Cajetanus: Het Godsbestaan; J. van Merle: Uit duisternis tot het licht; F.A. v.d. Heuvel: Eén onder weinigen (R.K. Boekcentrale); Johan de Meester: Carmen (Em. Querido, A'dam); Letterkundige Opstellen van Mgr. van Cooth, ingeleid door B.H. Molkenboer; Is. Vogels S.J.: Zielkunde I (Van Langenhuysen); L.C.L. Eygenraam: Nieuw Communieboekje; A. de Waal: Mijn lichtje voor het Tabernakel; P.W. von Keppler: Homilieën en Preeken (R.K. Boekcentrale); J. Mooy: Handboek der Geschiedenis van de Nederl. Letterkunde (Paul Brand).

[Deel II]

Het Lucifer-motief in Vondels werk[1)]

DE grondgedachte van zijn treurspel heeft Vondel van zijn vroegste dichterjeugd vervuld. Van 't begin af heeft hij de wereld als een theater bekeken, waarop de trots en bestraffing van heerschzuchtigen als de boeiendste tragedies werden vertoond. Sla het *Pascha* open en let bizonder op het koor van het vierde deel. Het opstand-motief is er volkomen aanwezig: aanvankelijk voordeel van den rebel (hier Pharao), daardoor groei van zijn overmoed tot 't moment van Gods wraak, waardoor de val van den opstandeling dieper is, naarmate hij hooger stond:

> Die den Hemel durft bekrijgen
> Zal wel voor een wijl opstijgen
> Evenals Neptunus vocht
> Worpt zijn baren naar de locht,
> Die van zelf in korter stonden
> Weder vallen in d' afgronden,
> Of gelijk een vlam gezwimd
> Licht op naar den Hemel klimt,
> Die men wederom zich zelven
> In zijn asschen ziet bedelven:
> Want de groote goedheid Gods
> Latet wel den koning trotsch
> Op het hoogste en even dolle
> Woeden, doch wanneer hun rolle
> Is ten uiterste volspeeld,
> Op 't Theatrum getooneeld
> En wanneer hij met berommen
> Meent ten hoogste zijn geklommen
> Stoot de god'lijke Monarch
> Hem afgrijzig van den berg;
> Hoe hij was den Hemel naarder
> Hoe den val hem is te zwaarder,
> Hoe hij meerder opwaarts steeg
> Hoe hij dieper valt omleeg,
> Hoe hij meerder was verkorzeld
> Hoe hij platter valt vermorzeld.

1) Uit de inleiding van een nieuwe Lucifer-uitgave in de Zwolsche Herdrukken.

Wanneer we bedenken, dat het spel van de verlossing der kinderen Israëls uit de macht van den tyran zoowel Neerlands vrijwording van Spanje als de verlossing der menschheid uit Satans geweld beduidt, zal 't motief, door den jongen Vondel in zijn eerste treurspel zoo grootsch verwerkt, ons te dieper aanspreken als de hoofdtrek van zijn christelijke leer. Pharao, Philips en Satan, wat waren zij anders dan ‘staatzuchtigen’, die de Joden, Holland en 't menschdom zochten te beheerschen? Die door God tot glorie waren voorbestemd zwoeren ze, blind voor 't raadsslot van den Allerhoogste, van hun ‘hemels’ uit te sluiten. Proeft ge de kern van het Lucifer-motief? Hoogmoed tegen God en nijd tegen zijn uitverkorenen, 't eerst gebeeld in Pharao, die - zegt Koopmans pittig - ‘als monarch de rij der Luciferisten opent’.

Het blijft een voordeel, dat Vondel aan den dageraad van zijn dichterlijke werkzaamheid ons in zijn Paaschspel den kijker in de hand geeft, waarmede hij alle opstandstooneelen van zijn belezenheid of ervaring zal waarnemen. Natuurlijk zijn daar verrassingen bij, maar in Vondels allegorischen geest allerbest verklaarbaar. Als ge nauwelijks met de lezing van zijn *Gulden Winkel* begonnen zijt, treft u de derde heidensche prent: Zeus, die Kupido uit den hemel smakt, om dit onderschrift uit.... Jesaja:

> Die boven 't Hemelsch heir dacht stellen zijnen stoel
> Van Godes aangezicht viel in den Helschen poel.

Gij herkent den eersten den besten bijbeltekst, die in 't Berecht van den *Lucifer* voor 'n pijler van Vondels hemel geldt. Kupido dus een mythologische Lucifer! Moet men geen Vondel zijn, om zoo'n transpositie aan te durven? Maar teekent ze ook zijn gave niet, om in 't heidensche spiegelbeelden van't bijbelsche te ontdekken? Ook de liefdegod was staatzuchtig: menschen en goden, ja Jupiter hoorden onder zijn macht! En hij vloog tot de hoogst wentelende sferen, zette den Olymp in rep en roer, tot de Oppergod bang werd voor hemelbrand:

Dies hij den bliksem nam en in een groot onweder
Met eénen strale vuurs hem wierp van boven neder;
Die opgeklommen was tot d' allerhoogste wiel
Met eenen leegen kop weer in den afgrond viel.

Het duurt niet lang of Vondel zal dezen parallelgang van het heidensch met 't christelijk Lucifer-motief op nog uitdrukkelijker en vernuftiger manier onderstreepen. Prinses Amalia, in verwachting, slijt na woelige nachten haar dagen o.a. met 't borduren van een historiestuk, dat den prins verrassen zal: 't anti-Fransch verbond van zijn voorvader keizer Adolf van Nassau met koning Eduard II van Engeland. Wat deze hoofddragers van 't gezag met hun regeering voorhadden, laat de dichter de naaldschilderes symbolisch beduiden door op den goudlakenschen rijksmantel van Adolf Jupijn te beelden,

....die goddelijk beschrijdt
Den Roomschen adelaar: vanwaar hij werpt en smijt
Driepunten bliksemstraal, gevat in gramme vingeren,
Op wederspannig volk en spits, welk' beeft door 't slingeren
Van 't zwavelige vier.

Was dit duidelijk - met breeder streek stelde de groeiende Lucifer-dichter op Eduards mantel 't christelijk tegenbeeld van den bliksemslingeraar er naast: Sint Michaël, Gods veldheer, die in zijn rooden wapenrok even hemelsch verschijnt als de duiveldraak demonisch. In vijftien alexandrijnen spiegelt Vondel ons in 1626 zijn heele tragedie van ruim een kwart eeuw later voor:

D'aartsengel Michaël gaat met gevelde speer
In 's konings mantel fel den fellen draak te keer,
Die met gekeerden nek vergift braakt voor zijn voeten;
Gewiekt, gekamd, geschubd en kakelbont van sproeten,
Soms blauw, soms groen, soms geel langs glibberigen huid.
De vonken vliegen 't dier ten brandende oogen uit;
En 's hemels veldheer, die vol moeds dar rusting wraken,
Bralt met een' wapenrok van gloeiende scharlaken.

Gevlerkte cherubin op 's ridders boezem lacht;
Infijn en hagelwit veldteeken siert deez' dracht;
't Schijnt dartle windekens in 't paradijsweb dwarlen,
Van Engelen gezoomd met zuiverlijke parlen,
Besprengd met sprenklen bloeds, geperst met doornekroon
Uit 's Heilands hoofdslaap. Gods kampvechter dus ten toon
Aan zijn ten ruggebeen frisch uitgewasse pennen,
Met heil'gen dauw besproeid, is lichtelijk te kennen.

Kantteekenaars hebben hier vlijtig den dichter op zijn pen getikt, wijl 't Engelsche wapenschild immers geen aartsengel maar St. Joris draagt, vanwaar nog de oude wapenkreet: ‘St. George for merry England!’ Maar ik twijfel een beetje, of Vondel, naast den Jupijn op Adolfs mantel (immers ook geen Duitsche heraldiek!) wel 't Engelsch blazoen bedoeld heeft. Alleen de vreemde doornekroon pleit voor 'n vergissing, maar dan om te sterker te zeggen, hoe het tweetal Lucifer-Michaël onzen dramaticus van ouds vervulde.

't Zal klaarder blijken naarmate Vondel zich met z'n lier dieper in de Europeesche politiek verliest, waarin hij zóóveel Lucifers en Luciferisten zag opduiken en verschieten. Met heerlijk uitgehaalden klank begroet hij in 1642 Henriette Maria van Engeland, dochter van een vermoorden koning, gemalin van een straks onthalsden vorst, moeder van 't tienjarig bruidje, dat ze zelf naar 't kleine prinsje van Oranje leidde. Verheerlijkt door de verfijnde verven van een Van Dijk, bezongen door onzen aartspoëet en, na tien jaar van ellende, uitgeluid door niemand minder dan Bossuet, eindigde de ‘Queen of Love’ haar leven als een ‘reine malheureuse’. 't Was of Vondel, bij al zijn trotschen jubel over haar komst naar Amsterdam, mede ‘met 't oor op aarde luisterde naar muitbazuinen’ en de revolutie-rampen der ‘godin’ voorzag. Ervaren in de geschiedenis van zijn land, dat door allerlei vroeger vorstenhuwelijken met Frankrijk en Engeland was verbonden, blijkt hij 't niet minder in de troebele toestanden van zijn dagen, van Engeland vooral, waar 't al jaren rommelde om den koningstroon.

Kon de dichter van 't gezag verhelpen, dat als een vaag bliksemlicht de voorvoelde opstand even door zijn Meiblij welkom danste? Kort verklaart hij de wording der dwingelandij, hoe ze in staatszucht ontaardde en brandmerkt in de hoogmoedigen Lucifers bedrijf:

> Die onder God stond, dorst zich zetten aan Gods zij,
> Dat meer was, in Gods stoel, den starrelichten zetel,
> Bewierookt van 't altaar, te schendig en vermetel.
>
> Maar Michael met recht naijverig van Gods eer,
> Smeet al die Lucifers door 't stralend Kruis ter neer
> En onderwierp deez' macht aan Gods gekruisten Zone!

't Is een wensch van den dichter, dat God, die ‘de wereldlijke goôn, stadhouders van zijn macht’ tegen de ‘Nijdigheid’ beschermt, ook 't huis van Stuart zal beschermen. En al bléef Vondel hopen, 't moet wel geweest zijn tegen alle hoop in, toen hij het oproer van Cavaliers en Roundheads groeien zag, de Rondkoppen geholpen door de Puriteinen, de Puriteinen door 't Parlement, 't Parlement door de Schotten en, als olie in 't vuur, alles aangehitst door Olivier Cromwell. Blies hier Lucifer niet onder? Maar ook nù zou de helsche weerspanneling, die ‘'t heilig Recht der Majesteiten’ schon, zijn straf niet missen. Sabbatisten, roept de felle hekeldichter de Puriteinen toe, vergrijp je niet aan den koning, want wie hem wondt, moordt zich zelf:

> Uw scepterstormen, geen hervormen,
> Volgt Lucifers banier in 't stormen,
> Die na zijn Scheppers scepter stond;
> En flus nog goddelijk verengeld
> Zag zijn gestalt terstond gemengeld
> Van ijslijkheen, geploft ten grond.

En al speelde Vondel Engelands devies: ‘God dienen is regeeren,’ zooals straks in zijn treurspel, tegen de moderne Luciferisten uit; al ging hij de bijbelvaste ketters met den bijbeltekst van ‘God vreezen en den koning eeren’ te lijf;

al verschreef hij al zijn grimmigen spot en barre dreigementen in satyre na satyre - geen revolutie dichtte de Hollandsche hekelaar dood! Clio spon voort aan de bloedige draden van de Engelsche historie: en toen Vondels ooren in 1649 moesten gelooven, dat Cromwell en de zijnen zich aan 't ‘gezalfde Hoofd’ van Koning Karel vergrepen hadden, kon de geslagen dichter zijn wrok over dien ‘Vadermoord’ niet op en zag niets meer dan Judas en.... Lucifer.

> Vermomde Lucifer had door zijn Parlement
> Den Heer het zwaard ontrukt, de Kerk en 't Hof geschend,
> En dat gezalfde Hoofd, na 't bloedig t' zamenrotten,
> Gekocht van Judas' bloed, den droesem van de Schotten,
> Als hij de moordbijl klonk door 's Konings Hals en Kroon;
> Zoo BOUWT HET HELSCHE HEIR IN 'T ENGELSCH RIJK ZIJN TROON.

Zes regelen niet meer, maar de kortheid der ontlading geeft ons drastischer Vondels gevoelens te verstaan dan een vers van langen adem. De nieuwbekeerde, wiens gezagseerbied verdiept was, bleek bij zoo'n gruwel eenvoudig zijn adem kwijt. En hij gruwde te meer, nu de toevallig dubbelzinnige naam van ‘'t Engelsch Rijk’ zijn symbolischen geest te vaster aan een inkarnatie van Luciferisten liet gelooven. Ja, Cromwell was de nieuwste uitgaaf van den opperdemon. Vraatzuchtige ‘weerwolf,’ bleek hij duidelijk ‘van den boozen geest bezeten’ en hoe vromer hij op zijn bijbel steunde, des te zekerder hoorde Vondel ‘den Duivel de Passie preeken.’ Waar hij ook kwam, zijn naam-zelf overtuigde dubbel, dat hij de Hel meebracht:

> Daar Olie in het vier en 't Crom wèl is
> Raad of 't daar niet een gruwelijke hel is!

***

Dat 't Lucifer-motief in Vondels geest van zelf uit zijn opstandservaringen kiemde, kan uit 't voorgaande duidelijk zijn. Maar ruim zoo zeker schijnt het, dat de ‘staatzucht’ niet altijd politiek hoefde te wezen, om in zijn oogen

Luciferisme te heeten, en óók, dat hij bij tijden evenzeer den nadruk legde op de omstandigheden, zeg de gevolgen van den heerschlust, als zich vrijheid voorbehield in de keuze van heidensche parallellen.

Wie Pindarus durft steken naar zijn kroon, dichtte hij Horatius na, verdient het lot van Dedalus.

Wie Flaccus wil overtroeven of Sofokles, krijgt voor zijn hoovaardij Midasooren, maar:

> Wie Dàvid poogt te steken naar zijn kroon,
> Die tergt, als Lucifer, den hoogsten troon,
> En wordt geschopt uit dat oneindig schoon
> Des grooten Vaders!

't Parallellisme, waarin onze dichter zoo zwelgde, laat aan doorzichtigheid niets te wenschen: in elken rebel steekt een zwakker of tastbaarder herhaling van Lucifer. Eerst Kupido, nu Dedalus en Midas, straks Salmoneus en Faëton, maar ondertusschen eerst nog Mars, die, om in *zijn* sfeer 'Heer van al te zijn' en

> Jupiter het bekkeneel te kneuzen

naar den opperscepter stond. Met al zijn heir gereed, om dadelijk storm te loopen, maakte de krijgsgod oorlog in den hemel! Hoor den Lucifer-dichter op dezen toon zijn snaren stemmen, zie hem zijn kleuren mengen voor 't groote werk, dat in 1647 al zoo nabij kwam:

> Hier viel een storm van boven en van onder,
> De hemel stond in enkel vier en gloed.
> Het buskruit week den bliksem niet een' voet.
> De bergkortouw versufte voor geen' donder.
>
> De hemel kraakte en al 't gestarrent schudde,
> Gelijk de blaân bij buien aan een boom;
> De hemel scheen een wagen zonder toom,
> Al 't hemelsch heir eén herderlooze kudde....

Ondertusschen is het verloop hier anders dan we gewoon zijn. Geen Jupiter, die den driesten 'draufschläger' uit de

hoogte bonst, maar een zachte Venus, die, getrokken door Nederlandsche leeuwen, Mars verbidt. Maar wat de fabel onzen dramaticus aan Lucifer-elementen gunde - twist in den hemel - haalde hij gretig naar zich toe en breidde het tot de helft van zijn langen lierzang uit.

‘Op hoop van den algemeenen vrede’ schreef Vondel zijn regels, en die vrede na een oorlog van tachtig jaren door onzen dichter begroet, door iedereen gewenscht, door Amsterdam krachtdadig voorbereid, werd niet verlangd door Willem II, zoo'n dwingelandje, zoo'n militairist! 's Dichters geestdrift voor dezen Oranjetelg werd er, ondanks z'n verstrengeling met den stam van Stuart, merkbaar koel van - maar toen Zijne Hoogheid in 1650 een aanslag waagde op ‘moeder’ Amsterdam, had de oude straffe hekelaar zijn taaie pezen gauw gereed. Zonder genade werd de prins bij de ‘monsters onzer eeuw’ in 't hok gestopt, en toen hij drie maanden na zijn mislukten tocht naar de hoofdstad onverwacht stierf, werd de eenmaal door onzen beiaardier zóó feestelijk verwelkomde als ‘geboren met de zon’, door dezelfde handen uitgeluid als de geradbraakte zoon van den zonnegod, dat was, in Vondels oogen, als de zooveelste dubbelganger van Lucifer:

> Dus stort Oranje als Faëton,
> Die 's vaders spoor niet volgen kon
> En met geen reden was te houden.
> Hoe schrikte 't aardrijk van dien tocht!
> Hoe trof de bliksem uit de locht
> Die op dat stout bestaan betrouwden!

En de moraal van de fabel was de moraal van den *Lucifer:*

> Als 't spel verkeeren zal,
> Komt hoogmoed voor den val.

Terecht is er opgemerkt, dat de wagen van Faëton dezelfde is als van den neergeslingerden Lucifer. Wie Vondels Ovidiaansche tragedie leest - waarmede de onuitputtelijke dichter, tien jaren na zijn hoofdtreurspel, opnieuw tegen zelfverhef-

fing zal waarschuwen - hoort in vers bij vers z'n machtig Lucifer-motief narommelen, als een nauwelijks getemperden donder. In Vondels dagen ging 't verhaal dat de *Faëton* den opstand van Lodewijk XIV (immers le Roi Soleil) tegen den Paus dramatiseerde; van Lennep zag er 't verzet van het Protestantisme tegen 't Katholicisme in en L. Simons, alles verwerpend, den neerslag van 's dichters leed om zijn zoon. Maar dit laatste inzicht zet vreemd den voet dwars aan het opstand-motief, dat toch zeker voor Vondel in de figuur van den overmoedigen zonneling besloten lag. Bleek het niet genoeg uit de geciteerde regelen op den prins van Oranje, lees dan dit versje bij de ongeveer gelijktijdige afbeelding van Mas' Anjello, oproermaker van Napels:

> Zie Mas' Anjello hier in prent voor elk ten toon,
> Die van de vischbank klom op 's Konings hoogen troon,
> Het kitteloorig Paard van Napels holp aan 't hollen,
> En, op zijn Faëtons, geraakt aan 't suizebollen,
> In eenen oogenblik ging plotseling te grond,
> Gehoorzaamd als een Vorst, doorschoten als een Hond.

Buiten de genoemde resten er nog allerlei mythologische opstands-typen, door Vondel voorbijgaand of in een apart spel verwerkt. De vele ervaringen van zijn woeligen tijd, zijn studie en zijn blik op de zielen dreven hem telkens naar andere vormen van 't ééne Lucifer-motief, waarvan zijn treurspel immers wel 't hoogste maar evenmin het eerste als het laatste woord was. Gelijk Lucifer al weerlicht door zijn vroegste werk, veertig jaar voor 1653, zal de Engelenval blijven nadreunen als de sombere onderklank van nog twintigjarigen arbeid. De slotregels van het meesterstuk waren nog nat, toen de dramaturg in zijn Berecht alweer aan Salmoneus herinnerde - waarover hij binnen een jaar een nieuw treurspel gereed had - en aan den strijd der Giganten, reeds in de *Altaargeheimenissen* benut om 't opstandig Kalvinisme te typeeren, maar ook zinrijk gebruikt als een tegenhanger van den engelenstrijd, in zijn geestig antwoord aan de predikanten, die het verbod van den *Lucifer*

hadden doorgedreven. Orpheus-Vondel bespeelde zijn vedel in 't mastbosch Amsterdam; hemel. aarde en zee, ja wild en vee scheen te luisteren, want wat speelde hij?

Hij zong, wat Reuzerot
Hij zong, wat Reurerot den God
Jupijn aan boord durf klampen,
Tierelier, tierelier,
Bestormen 't hemelsch slot;

Hoe elk zijn krachten vergt
Hoe elk zijn krachten vergt en tergt,
Hoe zij een stormkat bouwen,
Tierelier, tierelier,
Van steenrots en gebergt;

Hoe zij met torts en knods
Hoe zij met torts en knods en rots
De Goden zelfs matteeren,
Tierelier, tierelier,
In 't Rijk des Dondergods;

En hoe Jupijn in 't lest
En hoe Jupijn in 't lest dees pest
Met bliksemstraal en donder,
Tierelier, tierelier,
Begraaft in 't helsche nest!

Verderop zullen we nader zien, hoe onder de algemeene stilte van mensch en dier alleen een troepje boschbacchanten den vedelenden speelman aanviel: nu stellen we enkel vast, dat, blijkens de *Uitvaart van Orfeus* 't parallellisme van de vechtende reuzen en de oproerige engelen door Vondel zeer bewust werd gevoeld.

Na *Salmoneus* komt in 1660 het bijbelsche tweelingspel van *Koning David in Ballingschap* en *Koning David hersteld*, waarin de ‘staatzuchtige Absolon’ de ‘scepterroover’ en ‘morgenster’, met ‘glimp van wettigheid’ zijn vader uit den troon wil stooten - tot zijn ondergang natuurlijk: het onfeilbare lot van alle Luciferisten, waartoe Vondel in zijn opdracht van *David in Ballingschap* zelf te kennen geeft,

dat Absolon behoort. Hij wint er meteen gelegenheid door, zijn beroemd treurspel nog eens in 'n paar keurige prozaregels saam te vatten:

> De grootmachtigste aartsengel Lucifer, Gods stedehouder, bespiegelde hoe heerlijk het zoude zijn, indien hij het leen van zijn kroon niet langer bij God, zijn Schepper, hoefde te verheffen, berokkende hierom een burgerkrijg in den hemel, en, van een aartsengel in een gruwzamen draak misschapen, sleepte een staart van het derde deel der sterren met zich ter eeuwige duisternis.

En onmiddellijk daarna:

> Een gouden kroon op het hoofd te willen dragen als Absolon.... wat staat ze den zoon dier....

Binnen 't jaar volgt de prachtige *Adonias*, het laatste van Vondels vele tragedies, welke hem door de trits Saul-David-Salomon, zoo rijk aan ‘staatverwisseling’, werden geïnspireerd. In de opdracht formuleert Vondel de ‘lang gesleten spreuk’ der geweldenaars, waarmee dit nieuwe voorbeeld van ‘rampzalige kroonzucht’, ‘staatzucht’, ‘scepterzucht’ werd ingeleid op deze wijze:

> Indien men voor geen rechtbreuk schroom,
> BEDRIJF GEWELD
> ALS 'T KROONEN GELDT:
> In andre zaken hou u vroom!

en als dit niet wettigt hier van Luciferisme te spreken, dan ook de waarschuwing van Bersaba aan haar zoon niet:

> Gij weet hoe hij zich kwetst, die majesteiten schendt.

Weer verloopen geen twee jaar, of Vondel, hardnekkig ‘verslingerd op aloude en bloende treurtooneelen’, wendt zich met verschen lust van den bijbel naar de mythe, die twee vruchtbare ranken, waarmee hij zijn grootsch-verwerkt, maar onuitputtelijk oer-type van allen opstand zal blijven omstrengelen tot hem zijn pen uit de hand valt. Want bij

alle voor- en spiegelbeelden verloor hij Lucifer-zelf allerminst uit 't oog! - Vooreerst zijn eigen verboden treurspel niet. Als hij in de *Inwijding van 't Stadhuis*, twee jaren na *Lucifer,* in vollen feesttoon de Amstelstad bezingt, herinnert hij pikant en fijntjes bij den schouwburg de Amsterdamsche burgemeesters even aan zijn onfortuinlijk meesterstuk, dat immers eerder de harten als glas had moeten vermorzelen, dan zooveel loos kabaal verwekken:

> De Schouwburg licht de stad, gelijk een morgenster,
> En schuift tooneelen op, daar Engel Lucifer
> Uit zijnen hemel ploft en sterrelichte stoelen
> In 't onuitbluschbre vuur der helsche zwavelpoelen:
> Een treurspel om een hart van diamant, als glas
> Te brijzelen tot stof, te kneen als maagdewas,
> Naardien 't veranderen van heil in ongelukken
> Nooit grooter ommezwaai in 't rotsche brein kan drukken.

Zet hij breed en prachtig zijn *Bespiegelingen van God en Godsdienst* in, 't is niet zonder een waarschuwing aan zich zelf voor dichterlijken overmoed, immers ook een vorm van Luciferisme, zooals we al zagen:

> Verwaandheid heeft voorheen zelfs Lucifer begraven
> Met al zijn engelen, in helsche duisternis,
> Vanwaar in eeuwigheid geen wederkeeren is,

om later zijn hooge vervoering over de schoonheid van sterren en zon te onderbreken met 'n uiting van ergernis over der menschen zucht naar staat en heerschlust.

In *Joannes de Boetgezant* wordt het opstand-motief maar terloops aangeroerd. Onder zijn vele pikante herinneringen aan 't treurspel van den aartsengel, hier als ‘grootvorst van den nacht’ even breed als machtig uitgebeeld in zijn verdoemenis en wrok, die eeuwig smart en eeuwig druipt, valt de korte passus op, waar vlak na een juichkreet over Lucifers val de Katholieke Kerk voorspeld wordt als een bruid, die de maan onder haar voeten ziet krimpen en 't drakenhoofd verplettert:

'k Verwachte een kerk, een bruid, die onder hare voeten
De maan ziet ondergaan, het drakenhoofd verplet,
Den afgrond brullen hoort, terwijl ze vrij van smet
En met de zon bekleed, op mijnen troon gezeten
Haar jammeren in 't licht des Hemels zal vergeten.

We herkennen hier de kerkelijk-traditioneele verbinding der vizioenen van 't eerste en laatste bijbelboek, die gewoonlijk op de H. Maagd worden toegepast, maar nu door Vondel zijn overgebracht op Rome's verhoopte eindtriomf over de Turken. De Kerk is dan de tot bruid herschapen Michaël; de afnemende (Turksche) maan en 't drakenhoofd natuurlijk Lucifer. Voor 't dieper begrip van Vondels treurspel zijn deze regelen van veel belang. Ze vormen buiten den *Lucifer* de eenige plaats, waarin de dichter met een doorzichtigheid, die aan 't letterlijke grenst, de door hem zoo fel gehate erfvijanden van 't Christendom als Luciferisten voorstelt - een parallel naar Vondels inzicht zóó opvallend en tastbaar, dat hij 't in al zijn anti-Turksche gedichten nauwelijks noodig heeft geacht ze, evenals de gelijklooping van àndere opstandigen met Lucifers bende, direkter uit te spreken.

Opmerkelijk is, dat in de *Heerlijkheid der Kerke* niet het ‘Turksdom’, maar de hoofdzetel van het Oostersche schisma, ‘dat Mahomet holp op een vaster voet’ als 'n Lucifer wordt uitgekreten - duidelijk om het onmiddellijker verzet van de Byzantijnsche patriarchen tegen het Opperhoofd der Kerk:

Terwijl Byzanze 't recht van Rome wou verdrukken,
En stout Sint Peters hand de sleutelmacht ontrukken,
Gelijk een Lucifer, zich zetten aan Gods zij,
Door zijn vermetelheid en blinde hoovaardij!

Maar we zeiden, dat Vondel van den bijbel - en we voegen er nu bij van de geschiedenis - die hem zoo tallooze Lucifer-motieven aan de hand deden, zich weer tot de fabelen wendde, liefst tot de Ovidiaansche, wier bizon-

dere ‘nutbaarheid’ door zijn proza als inleiding op zijn vertaling der Metamorfozen werd verdedigd. Het tragische lot van Faëton, voor allen die door Vondels oogen kijken op 't eerste gezicht als een echte Luciferist herkenbaar, had onzen dichter al vaak als waarschuwend voorbeeld tegen allerlei soort van ‘reukelooze stoutheid’ gediend. Wat wonder, dat hij, die de binnen- en buitenlandsche staatkunde volgde als een modern krantenlezer, zich geprikkeld voelde om ook den jammerlijken Febuszoon een treurspel te wijden. We hebben al gezien, hoe in den *Faëton* keer na keer het opstand-motief onderstreept wordt en kunnen nu volstaan met een verwijzing naar dit klare blijk van 's jongelings Luciferisme, dat hij door Juno een ‘basterd’ wordt gescholden, die natuurlijk ‘staatzuchtig’ is:

> 't Is toch d' aard der basterdzonen
> Doorgaans naar hoogen staat te streven, scepters, kronen
> En tullebanden en wat heerlijk bromt en praalt
> Zich t' eigenen, om door dien staatglans rijk betaald
> Te zetten 't arme lot, hun toegesmakt van boven
> En langer niet, als een verschoveling, verschoven,
> Verstooten, met den nek bij grooten aangezien,
> Te duiken, maar verwaand den trotschen spits te bien,
> En, zonder wedergade, een grooten naam te dragen,
> Al zou 't zich al wat leeft in eeuwigheid beklagen.

Ontdoe deze bestraffing van Juno's bitsen kijftoon en ge houdt naar de zaak Michaëls verbolgenheid over:

> Hardnekkige aard, gij zijt geen zonen meer van 't licht,
> Maar eer een basterdslag, dat voor geen Godheid zwicht.
> Gij tergt den bliksemstraal en onverzoenbren toren:
> Volhardt ge, wat een ramp en val is u beschoren!

Zijn liefde voor mythologie leidde Vondel des te sterker tot zijn bijbel terug; en 't verdient onze volle aandacht, dat hij na zóó herhaaldelijk de verschillende vormen van Luciferisme, welke bijbel, legende en geschiedenis hem voorhielden, in zijn dichtwerk te hebben uitgebeeld, zich genoopt voelde, in een zijner laatste tragedies te toonen, hoe

alle aardsche muiterij in den grond niets anders is dan een hardnekkige ononderbroken voortzetting van Lucifers eerste weerspannigheid. Hoezeer als engel overwonnen, blijft hij als duivel den Allerhoogste bekampen, alleen niet meer door persoonlijken strijd zooals in den Hemel, maar door den uitverkoren mensch tegen Hem op te zetten. Zie, hoe Vondel den gevallen aartsengel, voor 't eerst na zijn verwerping, weer op 't tooneel brengt en hoor hem der treurspelen treurspel openen:

> Ik wensche Hem, wien niets kan in zijn wezen deren
> In zijn geschapenheen te schenden en schoffeeren.
> Zoo wordt het helsche rijk van Lucifer gebouwd,
> Dat eeuwig duren zal.

Gelukt het, den mensch door verlokking naar hooger staat ten val te brengen, dan is de kiem van staatzucht, zich kantend tegen Het Gezag, in de menschheid overgeplant - en 't duivelsche rijk heeft vasten voet op aarde.

> Zoo wordt mijn wraak verzoet. Nu triomfeert de hel.
> Zoo stijge ik, na mijn val, op eenen hooger trap....

juicht Lucifer dan ook na de zonde van Adam, die, als alle zonden, een verzet tegen de Wet was, maar hier speciaal een zonde van *staatzucht*, uitgelokt door de belofte van aan God gelijk te worden. Door de erfelijkheid der zonde werd ook de heerschzucht erfelijk en zoo opende de Luciferist Adam de lange reeks van rampen, die door den staatzucht van eeuw bij eeuw over 't menschdom zou worden afgetrokken: *prima malorum causa*, zooals 't voor op den *Adam* heet!

De *Noah*, het spel der verdelging van het in wellust ongebreidelde menschdom, sluit zich volgens Vondels bedoelingen als derde in rangorde bij *Lucifer* en *Adam* aan:

> Indien een treurspel, naar de maat van zijnen nadruk groot geacht wordt, zou Lucifer de eerste plaats, Adam in Ballingschap de tweede, en Noach of de Ondergang der eerste Wereld, de derde plaats bekleeden. Lucifer en zijn aanhangers vervielen,

> uit hun zaligen staat, in eeuwige ongenade, zonder hoop op verzoening; Adam en zijn nakomelingen in de verdoemenis, met hoop op herstelling, door de belofte des toekomstigen Verlossers. De rechtvaardige Noë bleef behouden, toen de gansche wereld, hardnekkig in haar misdaad, kwam te smoren....

Niet Lucifer maar Apollion, die als ‘koning van den nacht’ eigenlijk toch Lucifer, maar onder een anderen naam is, opent het stuk met vooruitzichten, die op den gang der handeling weinig of geen invloed oefenen. Ook is niet Noë hier, zooals Lucifer en Adam in de vorige naar hen genoemde spelen, de tragische heid, maar eerder grootvorst Achiman, die 't opstandige, van 's levens struik verbasterde menschdom vertegenwoordigt en wordt opgehitst door Urania, zooals Lucifer door Beëlzebub en Adam door Eva.

Dit laatst oorspronkelijke van Vondels tragedies, waarmee hij afscheid nam van het tooneel, werd, zonder 'n eigenlijke zelfstandige verwerking van 't Lucifer-motief te zijn, toch uit den *Lucifer* geboren. In ieder geval schreef de tachtigjarige zijn kranig stuk onder den indruk van zijn machtig en alles-beheerschend opstands-besef. We hebben in 't begin terloops gezegd dat staatszucht en zelfoverschatting naar Vondels inzicht niet enkel in den boezem der volkeren, maar ook in de ziel van ieder individu hun rol spelen. In zijn Mennisten-tijd zat die waarheid hem al diep:

> ELK HEEFT GEBIEDENS LUST, ELK TRACHT NAAR HOOGER STATEN,
> Naar eenen Titelsglans, naar Mijters, Staf en Kroon,
> Naar Bisdom, Graaflijkheid en Rijken boven mate:
> ELK WIL ALS AARDSCHEN GOD HIER BOUWEN ZIJNEN TROON!

Ja, elke mensch heeft 'n trek weg van 't Luciferisme, niet 't minst op godsdienstig terrein, waarop immers juist Vondel zooveel verwarring door eigenzinnigheid meeleefde.

> Wat bijpaân vlecht men niet in meesterlooze scholen,
> Om achterwaarts te gaan en dieper te verdoolen,

had hij aan 't slot van zijn *Heerlijkheid der Kerke* uitgeroepen als toelichting van zijn ergernis:

> Hoe wordt Gods lichaam niet geradbraakt en gemarteld,
> TERWIJL DE HELSCHE DRAAK IN 'T KETTERSCH BABEL SPARTELT,
> Vergift en groene gal ten snuit en balge uitblaast!

en iets verder:

> ....waar
> Zal eens de SCHEURZUCHT staan en rusten van te springen?
> Al wildzang wat men hoort, van telge in telge, zingen
> EEN IEDER SCHEPT VERMAAK IN ZIJNEN EIGEN ZANG.

Herkennen we den pas-bekeerde niet, die 't anti-paapsch verwijt van ‘Babel-Fabel’ al in 1645 terugkaatste met zijn ‘trompetters van Babel, dat is verwarring en dolhuis van tegen elkander roepende sekten’? We herinneren niet eens aan de vrijwillige bekentenis, dat ook bij hem de ootmoed te traag haar edele wortelen had geschoten in 't steen van zijn eigenzinnig hart, dat in tegenspartelen verhardde en bij zijn opzet bléef verward; niet eens ook aan de belijdenissen van zijn ‘trotsch begrip’ en ‘weerstrevende onbekeerdheid’ in de *Altaargeheimenissen* en elders; maar de geniale Lucifer-dichter, die aan eigen zielestrijd de diepe gangen van 't menschelijk hart zoo meesterlijk kende, verdient gehoor, waar hij op zijn ouden dag met Montaigne de kiem van alle ‘scheurzucht’ in de ‘verwaandheid van het menschelijk verstand’ ontdekt, te vergelijken, zegt hij den Franschman na, met den Babelschen Nimroth ‘die zijn gebouw aan sterren optrekt *om den hemel te beoorlogen*, en ondertusschen *in zijn werk verstrooid wordt* door de verscheidenheid der tongen en menschelijke oordeelen. Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium reprobabo. Uit dien *hoogmoed* des verstands, bij elk in 't bizonder opgevat, volgt deze *straf van verstrooidheid* en zoo spreekt elk een bijzondere taal. Dit getuigen heele stapels boeken en zoo velerhande strijdige slagordens en gedeeldheden. *Elk voert zijnen eigen vorst gelijk eenen afgod ten altare en bidt hem aan*.’

De ‘helsche draak van 't kettersch Babel’ - is dat niet de geduchte vorm, waarin de trotsche Lucifer telkens weer uit zijn hel opkruipt? Enkel om zielenbuit stelt hij zijn

slagorden tegen den hemelschen ‘standaard’ op: als twee legers staan het heir van den Jeruzalem-Koning Christus en de benden van den Babelschen Lucifer tegenover elkaar:

> De vorst der helle slaat de trom,
> De groote vorst des hemels mede!

De betwiste ziel heeft maar te kiezen:

> Men geeft u keur van Heerendom:
> Verkiest de Maan, die licht verandert,
> Het werk van 't heilloos helsch gespuis;
> Of volgt met ijver 't heilig Kruis,
> En Christus' zegenrijken standerd....

Ja, hier is wel tastbaar de Lucifer-dichter aan 't woord, die nog mijmert over de moeilijkheden van zijn bekeering!

***

Zoo hebben we dan duidelijk gemaakt, dat 't Lucifer-motief door 't heele werk van Vondel voortkronkelt, als een stuwende stroom, die op een hoogen berg ontsprongen door bosch en land en steden vloeit, milder, breeder, bruisender hier, ginds bedwongener en als door nauwelijks zichtbaren ader, maar aldoor in beweging, rusteloos verlevendigd en bezield door de klare weerspiegeling der dingen waar hij langs komt. Ja, wie 't begrip van gezag en verzet, door onzen dichter levenslang gehuldigd, breed neemt, vindt er al zijn drama's, leer- en lierdichten door verklaard als de eindelooze wisselingen van zijn in eenheid en naar vaste orde volgroeienden geest, die al die rijke regels schreef om 't menschdom de les van den verdoemden overmoedige te lezen:

> Leert rechtvaardigheid betrachten
> En geen Godheid te verachten!

Nooit verloor Vondel

> Den vreeselijken storm van 't heir der duisternissen
> En al wat zich vermomt met verven en vernissen

uit 't oog. Geen werk te veel, als maar ‘de Hel de grijns gelicht werd’! Nog vol van zijn Luciferspel, roept hij zijn vriend en medebekeerling Berthold Nieuhuys tot dien kruistocht op en verklaart zich in zijn verzen, die zoowel den diepsten zin van 't treurspel als den grondslag van zijn levensleer blootleggen:

> De Waarheid en de Logen
> Van 's werelds aanvang af elkander 't voorhoofd boôn,
> Gelijk mijn treurspel nu door Lucifer den troon
> Van 't hemelrijk bestormt: daar Michaël van boven
> Den bliksem op hem worpt, die angstig in de kloven
> Der aarde zich versteekt en zijn wanschapenheid
> Geplunderd ziet van glans en d' eerste majesteit.

Daarom heeft 't zoo'n treffend symbolischen zin, dat de *Lucifer*, door iedereen erkend als het stralende hoogtepunt van Vondels volle kunst, geplant staat in 't midden van zijn leven. Het mooie woord van Verwey: ‘Vondels werk is als een berg op den top waarvan een standbeeld staat. Dat beeld is de Lucifer’ versta ik esthetisch niet alleen, maar ook wijsgeerig zóó, dat dit gouden beeld de kern van zijn kunst-en-leven draagt en zoowel het voorspel zijner vroegere als den nadreun zijner latere verzen beheerscht en verklaart.

B.H. MOLKENBOER, O.P.

Eva's Droom

Jubal of de vervulling

Personen: SADORA, de weduwe van Cain; JUBAL, haar zoon; MIRJA, de jeugdige gezellin van Sadora; ASER, Sadora's dienaar; SETH, zoon van Adam en Eva, geboren na Abel's dood; ARIEL, een aartsengel; Rei van engelen.

Plaats der handeling: aan den rand der woestijn, in Sadora's geboorteland, voor de woning, waar zij met Jubal verblijft.

Eerste tooneel

MIRJA

(aan den deurstijl geleund, ziet in het dal beneden; men hoort van ver een schalmei)

De kudde vult de delling van het dal....
De dieren volgen 't spoor der zoete pijpen.
De melodie verlucht met purpre lijn
De gouden evenheid der middagstond.
En al de dingen rusten in het licht. -
Waarom kan Jubal niet verheugd het tal
Der wit-gewolde lamren zien vermeeren?
Hij mint de schaduw van zijn peinzen méér
Dan 't minlijk licht der zon,.... en meer dan Mirja.

ASER

(uit het dal opstijgend, van ver)

Hoor, Mirja.

MIRJA
Aser?

AS.
Wacht een wijl.

MIRJA
Wat zegt gij?

AS.
Is Jubal ook nabij, - de jonge meester?

MIRJA
Ik zag hem nog, een korte poos geleên.
Wellicht verzorgt hij nu 't gestalde vee.

AS.

(heengaande, achter de woning om)

Ik zoek hem ginds.

MIRJA
Wat dringt?

AS.
Er kwam een bode
Van reizend vreemdling aan, die zelf hierheen
De kemels drijft der trage karavaan.

MIRJA
Zijn komst geldt óns?

AS.
Die hem vooruit gaat, vroeg
Naar Jubal zelf, Sadora's zoon.
(exit.)

MIRJA

(alleen, in gedachten.)

Een vorstelijk bezoek van karavaan
En kemelrijders?.... Meld ik ijlings dan
Sadora, wat ons wacht!.... Een bô vooruit,
Die vraagt naar Jubal?.... Leven wij niet eenzaam, -
Van allen ver, voor elk gerucht beveiligd, -
In 't ruischend lommer dezer palmenhaag,
Wellicht nog meer gemeden, dan wij mijden?...

Tweede Tooneel.

SADORA'S
stem uit de woning:
Mirja, waar blijft ge?

MIRJA
't Is Sadora's stem.

SAD.
Breng mij naar 't licht der warme middagstonde.
De lentezon is goed, wie oud van dagen,
Mijn kind....

MIRJA,

(de gebrekkige vrouw geleidend)

Voorzichtig aan.

SAD.
Gij hebt mij trouw
Verzorgd,....

MIRJA

Dus voegt een dienstmaagd.

SAD.
....sinds gij mij
Het leven door verzelt, - sinds Cain vluchtte.

Bevat ik ooit, waardoor ik u verdiende?
Gij werdt me een dochter.

MIRJA
'k Mocht u ‘moeder’ heeten.

SAD.
Ik mocht u moeder zijn.

MIRJA
Juist kwam hier Aser,
Die Jubal zocht, den meester.... Van een bode,
Sprak hij in 't voortgaan, - die bezoekers meldt.

SAD.
Vreemdlingen hier, tot ons, - die Jubal kennen?

MIRJA
Waarschijnlijk.... daar zij vragen naar uw zoon!

Derde Tooneel.

AS.

(met Jubal terug komend)

Ik weet niet, heer.

JUBAL
Zij kennen mij?

AS.
Zij vroegen:
Waar leeft Sadora's zoon?

JUB.

(de oogen slaande op zijn moeder, die voor de woning rust op de bank, - met groote teerheid)

Mijn moeder koestert
Zich warm in 't zonnig schijnen van den hemel.

MIRJA
Hoe stemt een schoone dag tot blij verwachten!

SAD.
Wat meldt u Aser, zoon?

JUB.
Een onbekende
Zond boodschap uit, te vragen onzen herders,
Waar wij gelegerd zijn.

SAD.
Wie kan ons zoeken?

AS.
De vreemde ziet verlangend naar u uit!

SAD.
Naar Jubal?

AS.
Ook van ú vroeg hij bescheid.

SAD.
Wat zegt gij, zoon?

JUB.
Verlangt gij hem te zien?

SAD.
Het aanschijn van een vreemdling is een spiegel
Waaruit óf toekomst, óf verleden straalt,
Alnaar hij brenger is van blijde tijding,
Of wekker van herinring.... Ach, herinring....
Wat is uw antwoord, Jubal?

JUB.
Wat gij goed vindt.

MIRJA
Gij wijst hem toch niet af?

SAD.

(tot Aser)

Zoo heet hem welkom,
En voer tot ons den vreemde. Ga dus snel.

JUB.

(tot Aser)

Wanneer hij komt, waar gij uw kudden weidt,
Zoo geve uw woord hem voorproef, Aser, van
De hartlijkheid uws meesters, - ongeacht
Deez' schamelheid rondom.... (exit Aser.)

MIRJA

(voor zich zelve)

O blij vooruitzicht!

Vierde tooneel

SAD.
Zoon, dit ontroert mijn hart. - Sinds mij Abihu
Ontvoerde aan 't land, dat mijn ellenden zag, -
En gaf mij weer aan 't land van mijn geboorte,
Dat dus ook ú werd ten geboortegrond, -
Klopte mijn hart niet meer van zulk verrassen....
Wat wilde ik geven, bracht die bode een licht

Van glimlach om úw ingevallen oogen,
Die 'k nimmer lachen zie....

MIRJA

(exit)

'k Laat u alleen.

SAD.
Wie kan mijn zoon dus zoeken in de schaduw
Der afgetrokkenheid, die u behaagt?

JUB.
Mij is de stilte lief, en 't eenzaam leven.

SAD.
Gij mint het om uw moeder, lieveling -
Is 't recht, dat ik u dus weerhoud van 't schoon
Vertier der menschen, dat uw jaren past?

JUB.
Gij weet, dat ik niets beter heb dan u!

SAD.
Gij, Jubal, 't beste waard en waardste, - ach!,
Om 't erfdeel van uw vader: heilloos kind.

JUB.
Moeder, ik zeide u reeds: God is niet wraak
Alleen, maar ook erbarmen. Om uw deernis
Vervloekte hij ons niet, noch uw geslacht.
Ik wacht het teeken der verzoening, moeder.
Gij zult vertroost zijn, eer ge uw oogen sluit.

SAD.
Ik zal vertroost zijn, zoon? Ik wanhoop niet.
Doch sluit gij de oogen uwer moeder eens,
En duikt het licht, dat wakend u omstraalt, -
Wát licht zal voorts dan schijnen op uw weg
En u met warme blikken koestren? Sterf ik....
Mij huivert u alleen te weten, zoon.

JUB.
Ik zal niet eenzaam wezen mét uw heugnis,
En Gods oog over mij.

SAD.

(afgewend)

Gods wrekend oog....

(Tot Jubal)

Niet eenzaamheid is u ten doel gesteld
In 't leven, door Jehova u geschonken.
Om de ernst van uwe jaren deert gij mij.

JUB.

(ter zijde)

Met mij daalt vaders vloek ten grave.

SAD.
Jubal,
Versmaad niet wat uw moeder van u smeekt.
Het is Gods wil, dat gij de vreugd u plukt,

Het menschelijk geslacht door God beschoren:
Kies u een levensgezellin, mijn zoon. -
Zoo men u kwam ten huwlijk bidden!.... Wacht,

Wat gaat er lichtend in mij op?.... Zoo u
Mijn broer Abihu door zijn boden liet
Ter bruidskeus nooden in zijn blijden kring
Van vrienden....

JUB.
Moeder, ach, hoe dwaalt uw geest
Naar vreemde verten af....

SAD.
Wat zoudt gij zeggen?

JUB.
'k Verlaat u niet, zoolang gij hier,....

SAD.
Gij minde
Uw moeder zeer: dát weten, was me een troost.
Doch mint gij haar wel niet te veel, wanneer
Gij God voorbij ziet om die kinderliefde?

JUB.
Ik min God boven al.

SAD.
En zijn gebod?

JUB.
Jehova zal mij leiden langs zijn wegen.

(ter zijde).

Gewillig treed ik alle lust en zelfzucht,
En wat er rest van Cains vloek in mij,
Zal 'k delgen door ontzegging, - willoos lijdend,
Den hartstocht doodend, - drop voor drop mijn bloed,
Mij zelf op 't altaar Zijner wrake slachtend,
Voor 't offer dat mijn vader God onthield.

(Wanneer zijn blik weer op Sadora valt, barst hij in tranen uit.)

Moeder, mijn moeder....

SAD.
Mijn geliefde zoon,
Hoe is dit leven wonderbaar en vreemd.
Eh wat zult gij doen met uw leven? Ben 'k
U eenmaal ver, wie spreekt u dan van mij,
En hoort uw moeders naam van uwe lippen?
Keert ge u dan tot Abihu's kindren niet,
Wie zal ter late rust uw sponde spreiden
En kruidt met teere liefde uw mossig bed?

JUB.
Gij maakt vergeefs u zorgen voor den tijd.

SAD.
Was Mirja mij geen dochter, sinds de dagen
Dat 'k de woestijn in bange vlucht verliet
En spoedde met Abihu heen?.... Zij was
Me een dierbaar kind, - verzorgde me als een dochter
Maar zorgen kon, en deed mij elken dienst.
Zij houdt mijn nagedachtenis in zegen.
Meer dan gij weet, is zij u toegedaan....
Wist ik u haar verbonden, - 'k stierf gelukkig.

JUB.
Ik zal haar loonen álles wat ze u deed,
En blijf haar goed, als nu.

SAD.
Waarom niet méér, -
Waar zij het meest verdiende? Minder geven,
Is onrecht haar gedaan. Het meest verrijkt
Gij, met de grootste gift aan háár, u zelven.

JUB.
Laat toch dit peinzen, dat uw dag versombert.

SAD.
Ik wilde, zoon, u zeer gelukkig zien, -
Ik gaf u zelf te weinig van geluk.

JUB.
Spreek zoo niet, moeder.

SAD.
Mirja heeft u lief.

(Jubal schudt zwijgend het hoofd. Men hoort de schalmei opnieuw, maar van veel verder. Mirja komt terug en geleidt Sadora naar den achtergrond, waar beiden uitzien, of de vreemdelingen nog niet komen.)

Vijfde tooneel

JUB.

(op den voorgrond, in zich gekeerd)

Mijn vader stierf in opstand tegen God.
De nijd verblindde hem, toen Abel viel,
En 't donker dat zijn starend oog verdoofde,
Werd sterloos nacht-zwart daar hij rouweloos
Het hoofd niet boog, noch bad en schuld beleed. -
Een hart voor God gebroken in verneedring,
Stort als een um de geurige olie uit
En wascht de zonde.... Heer, zoo breek mijn hart

En koel uw toorn aan mij, zoo Uw gerechtheid
Nog offers vergt! Maar leg daarna Uw wraak
In 't graf van mijn gebeent', gelijk een spies
Den koker weergegeven. Berg uw pijlen,
Hebt ge eens verslagen *mij*, om hem die sloeg.
Verzeng me. Ik ben een garve op uw altaar.
Delg met mijn leven, mijn gedachtenis.
Er zal geen aardsch geslacht naar mij genoemd zijn.
Doch blijve 't menschdom niet in eeuwigheid
Getuige van Uw haat.... Eéns waart Gij liefde.
Mint reeds een mensch zoo zeer, - hoe dan niet God?

SAD.

(tot Mirja)

Ziet gij nog niets?

MIRJA
Vergeefs mijn oogen zoeken
De lijnen langs der delling in haar glooien.
Alleen de kudde grauwt gelijk een schaduw
Op 't gouden plein der zonneblonde verte.

SAD.

(uit den achtergrond terugkomend)

Hoe draagt mij nauw mijn afgeleefde kracht.
Mijn oogen zijn van 't weenen zacht gedoofd,
En elke nieuwe dag vindt mij weer zwakker....
Kind, laat mij rusten. Dank. *(tot Jubal)* Wel toeft hij lang.

JUB.
Ons ongeduld kortwiekt den snellen tijd.

SAD.
Ik voel mij vreemd beklemd, - ik weet niet hoe...
Een onrust, of ik onheil duchtte.... Droeg
Ik droefheid niet genoeg?.... Het doet mij duizlen.

MIRJA
De zon heeft u verblind, de gouden hitte
Beving u....

JUB.
Moeder, rust een poos, en luik
Uw oogen, overstelpt door 't felle licht.

SAD.
De koele schaduw zal mij best verkwikken.
Steun mij, 'k wil binnen rusten, Mirja. - Recht
Den schaamlen maaltijd aan voor Jubal's gast.

MIRJA
Vruchten en zoete melk staan al gereed,
En 't grijze brood.

SAD.
Put water in de kruiken
Voor 't blij herstellend bad der moede voeten.
Blijf uitzien naar hun komst, en wek mij dra.

MIRJA

(heeft haar naar binnen geleid)

Sadora, wees gerust.

JUB.
Ik ga hen tegen.

Zesde tooneel

MIRJA

(terug komend, weerhoudt Jubal)

Het wachten wint het van't ontijdig ijlen!....
Of zaagt gij iets?

JUB.
Alleen de blonde ruimte,
En Aser als een zwarte stip.

MIRJA
Zoo wacht
Gij beter, tot gij 't zeker doel ontwaart.

JUB.
Laat mij uw kruiken vullen.

MIRJA
Waart gij Jubal,
Zoo ree, mijn hart te vullen met uw heil.

JUB.

(bij den put)

Bekoort gij mij weerom met schoonen schijn?

MIRJA
Zie in mijn oogen: is daar schijn of wezen, -
Leugen of waarheid? Jubal, twijfel niet.

JUB.

Ach, gij bedriegt u zelve meer dan mij.

MIRJA
Ik zweer 't bij alles, dat ik u bemin -
Zooals een zonnebloem het zonlicht zoekt....

JUB.
Gij spint uw droomen uit tot schoone netten
En lokt mijn ziel in 't weefsel van uw woord.

MIRJA
Ik heb u lief.... *Uw* hart is de gesloten
Poort van een lichtloos huis!

JUB.
Ik hoor uw stem,....

MIRJA
Gij ziet dit smeeken niet....

JUB.
Ik zie uw schoonheid....

MIRJA
Maar nimmer wordt uw ziel in u geroerd.

JUB.
Uw schoonheid is gelijk een licht dat straalt
En trekt bij de ondergang zijn stralen in.....
Uw woorden ruischend opgezongen, breken
Als kleine golfjes voor mijn starren geest....

MIRJA
Ach! Gij weet *niet* wat liefde is.

JUB.
Wat is liefde?

MIRJA
Zich zelf en alles wat men is, wegschenken.

JUB.
Wegschenken? Ja, om méér begeerd bezit.

MIRJA
Ik vraag om geen geschenk.

JUB.
Gij ruilt uw hart.

MIRJA
Ik bedel niet!

JUB.
Gij geeft - voor wat gij neemt.

MIRJA
En mag, wie drenkt, zelf dorstend dan niet drinken?
Zou 't recht zijn, dat wie 't ál gaf, niets ontving?

JUB.
Zoo pleit uw liefde niet van zelfzucht vrij.

MIRJA
Ook niet wanneer 't zich-willen-geven sterker
Is, dan 't begeeren naar des liefsten gift?....
Doch wat prijs ik van ongeproefde vruchten

Voor u den zoeten smaak?

JUB.
En om die zoetheid
In *eigen* mond, prijst gij de liefde, kind.

MIRJA
Zoudt gij ze loven, waar' ze voos en wrang?

JUB.
Wel is het wreed, het lief gebaar te weren
En 't oog te sluiten voor de bron, die 't beeld
Weerkaatst in de effen spiegel van kristal, -
En doof te zijn voor 't minlijk lachend woord, -
Zoete gemeenschap steeds voor eenzaamheid
Te vluchten, zonder licht en zonder troost:
Maar gróóter is de liefde die niets vraagt
Voor alles, wat zij willig te offer brengt.
Ik ga mijn weg. God heeft mijn baan geschreven.

MIRJA
Ik ga met u, waarheen gij gaat, mijn broeder.

JUB.
Gij zult mijn moeder troosten, neem ik afscheid.

MIRJA
Wat zegt gij?

JUB.
'k Heb mijn ziel daartoe bereid.

MIRJA
Gij, ons verlaten?

JUB.
Voor een langen tocht.

MIRJA
Een reis? Waarheen?

JUB.
Waarheen de stem mij roept.

MIRJA
Gij, voor Sadora's smeeken doof? Ik volg u.
O, neem mij mee....

JUB.
Zoo bad Sadora, Cain;
En Eva volgde aldus den schuld'gen Adam,
Een herbouw droomend van 't verwoest geluk, -
In trouwe liefde....

MIRJA
Liefde was hun ster!

JUB.
Hun ster.... Maar rondom bleef het donkre nacht.

MIRJA
Schept liefde dan geen dag uit sterrenklaart?

JUB.
Sadora gaf zich Cain, - maar niet God, -
En Eva wijdde zich alleen haar kroost.

't Heil van haar kindren was haar eigen heil,
Dat God te gruizel sloeg....

MIRJA
Gij vorscht te ver.
Uw best geluk alleen is mijn begeeren,
Om slechts verblijd te zijn door uwe blijdschap.

JUB.
Gij wilt mij blijde, wilt uw maan zien rijzen
In mijne zon tot schoonheid luid van licht....
Mirja, begrijpt gij dus uw baatzucht niet?

MIRJA
Kunt gij verlangen 't zonnig hoofd te duiken?

JUB.
Kán daardoor straks de nacht vol sterren zijn,
Dán: ja.

MIRJA
Ach, gij spreekt ijdel, en verwart
Mijn moede zinnen. Heeft Jehova ons
De liefde niet geleerd, dat wij elkander
Beminnen en gelukkig zijn?

JUB.
Maar heeft Hij
Een zijner zonen nu gesproken met
Zijn stem, en klaarheid in zijn geest gelegd,....

MIRJA
Wat klaarheid?

JUB.
Klaar besef van 't opperst offer,
Voor 't heil van elk, en delging aller schuld, -

MIRJA
Wat dan?

JUB.
Dan volgt die één gedwee, gelukkig
Te mogen geven, zóó dat elk ontvangt.

MIRJA
Te geven?

JUB.
't Eigen heil, zijn leven, alles....
Heel zonder baatzucht, elk ten baat.

MIRJA
Gij doolt.

JUB.
Neen. Abels bloed roept onvertroost om bloed,

En Cain's teeken om verzoening. Hier....

(Hij wijst naar zijn voorhoofd en wendt het hoofd af.)

MIRJA
Mijn arme knaap, vergeet uwe droeve droomen
En stort uw angsten in mijn brandend hart.
Het zal u warmen in dit koele duister.
U langs uw wegen lichten als een fakkel.
Ik zal u goed zijn.

JUB.
Niet vergeten, neen!

MIRJA
Ik zal gedenken!

JUB.
Ga, laat mij alleen,

MIRJA
Jubal, waaraan verdien ik dit? O laat
Me u enkel leeren.... Ach, gij zijt een kind,
En weet nog niet,... en kunt nog niet bevroeden,
Mijn arme, lieve, ja, mijn dwaze knaap....
Doch gij zult weten dat ik u bemin.

(In een plotselinge, heftige opwelling tracht zij hem te vergeefs te omhelzen. Sadora ontwaakt in de woning.)

Zevende tooneel

SADORA'S *stem:*
Mirja, waar zijt gij?

JUB.

(zich losrukkend)

Zinnelooze vrouw!

MIRJA

(opschrikkend, ontwaart de komenden)

Daar zijn ze!

JUB.
Aser! *(snelt weg)*

SAD.

(opkomend)

Wie? De vreemdlingen?

MIRJA
Ik zie ze naadren. Aser leidt hun gang.

SAD.
Zoo laat mij hen van verre welkom heeten.
Uw oogen onderscheiden kleed en aanschijn?

MIRJA
Veerkrachtig is de stap van de' eedlen gast.
Hij gaat niet als wie oud van dagen zijn,
Maar vlug en wakker. Jubal snelt hem tegen.
Doch Jubal is de lenigste in 't bewegen.
Zijn lokken liggen op den warmen wind.

SAD.
Ik weet hoe zij mijn armen zoon bemint....

MIRJA
Hij is gelijk een drijvend vuur, bij 't gloeien
Verheerlijkt in zich zelf. De vonken bloeien
Als sterren in een blonden regen op.
O, 'k drink zijn gulden glorie.... Boezem, klop
Zoo luid niet....

SAD.
Mirja, rep u. Rustte ook gij?
Geen disch gereed? Haal ooft en wat de moeheid
Van reizenden verkwikt. Zoo spoed u. IJl....

Achtste tooneel

SAD.
(alleen) Mijn onrust groeit in mij. Ik voel het bonzen
Mijns harten, hier. Wat jaagt toch mijn gemoed?
Sinds de woestijn mijn woon, en eenzaamheid
Mijn wereld werd, hier, buiten het bereik
Der menschen, - arm aan meelij, rijk aan misslag, -
Werd mij de stem, die vreugde roept vooruit,
Zóó vreemd, dat ik haar spreken niet meer vat,
Mij vreemde taal geworden, daar alleen
Mij taal van onheilsboden bleef vertrouwd.
Wat brengt die bô? Mijn slapen slaan zoo snel,
Dat ik verward word in mijn zinnen....

(den gast ontwarend)

Hoe!
Is 't niet of Abel schreed aan Jubals zij?

MIRJA
Jubal is welgemoed. Zijn oogen lachen.
Een glans van blijheid licht van zijn gelaat.

SAD.
Mirja, hoe schoon hij is.... Zeide ik het niet,
Mirja? Die vreemde.... Ik kén zijn wezen, - o....
Ik kén zijn oogen....

Negende tooneel

AS.
Vrouw, ziehier uw gast.

JUB.
Moeder, verheug u!

(tot den gast)

Zie, mijn oude moeder
Komt met haar welkom blijde u tegemoet.

SETH, *de gast:*
Ik buig mij voor Sadora. Zij Jehova
Gerecht. Haar zij vergolden wat zij gaf....
Ik hoop een bô te zijn van goede dingen.

SAD.
Mijn gast, de blijdschap is een Godsgeschenk.
Al Jave's giften nam ik aan in deemoed, -
De doornen en de smart, - en 'k loof Zijn naam.

JUB.
Rust uit, bezoeker, van zoo ver gekomen.
Gij zijt vermoeid. Breng kan en bekken, Mirja.
Den voeten tot verfrissching.... 't Heete zand
Gloeit in de zon. De lange weg viel zwaar?

(Mirja wascht de voeten van den gast.)

SAD.
U wacht het maal, het best van ons bezit;
Moog 't u voldoen.

SETH
Heb dank. Doch eer ik eet
En 't dorsten lesch, aanhoort me. Goede tijding
Komt steeds te laat. *(tot Jubal)* Mijn broeder!....

SAD.

(voor zich)

Hij heeft Abels
Gelaat en stem.

SETH
Mijn broeder Jubal!

JUB.

(schuchter)

Broeders
Zijn alle kindren Gods....

SETH
Sadora, ziet gij
Dan de gelijknis in mijn wezen niet,
Die mij uw zoon doet ‘broeder’ noemen?

SAD.
Abel!,...

SETH
Mijn naam is Seth.

(hij knielt voor haar)

Ik groet u, hoog vereerde
Uit vaders naam; ik groet u van mijn moeder.

SAD.
Uw moeder,? - zeg mij....

SETH
Ik ben Eva's zoon.

SAD.
En Eva leeft?

SETH
En zond mij de aarde rond,
Te zoeken u, Sadora, edelmoedge,
Die lief hadt zonder zelfzucht, offervaardig
En tot den dood getrouw; de goede geest
En gade van den ongeluk'gen Cain.
Gij oogstte niet dan bitterheid en haat
Voor zooveel liefde. God zelf scheen te toornen.
Laat me u omhelzen, Jubal, broeder mijn.
Uw leed is te' eind. Mijn moeder heeft genade
Voor God gevonden na de felle straf,
Sinds ik - voor Abel - haar geschonken werd.
Jehova gaf haar zegen en beloften.
Bij 't harde zwoegen leefden wij tevree,
En Eva zag haar droom ten deel vervuld:
En schaduw van 't gelukkig Paradijs,
Hervonden in de liefde tot elkander. -
Doch leefde in Adam's hart en in mijn moeders
Gedachten, wroeging voort om u, die alles
Voor Cain offerde' en in ballingschap,
Des droeven levens bitter brood bleeft proeven.
Ik vond u. Breekt uw tenten op! Ik nood
U van mijn ouders, ook uw ouders. Komt!
Volgt beiden mij. Deelt ons bezit met ons.

SAD.
Regen van zoetheid die mijn hart bedauwt....

JUB.
Dank, broeder, dank....

SAD.
Hoe wordt mijn hart hernieuwd,
Als 't dorre land na lange droogte, zoon.

SETH
Vader wil voor zijn dood u wederzien,
En zeggen u zijn dank, en Eva smacht
U bei te drukken in haar moederarmen,
Vergoedend wat gij droegt in bitter leed.

Hoog zijn hun grijze dagen reeds geklommen,...

(tot Sadora)

Vervult zich dus de tijd nog eens voor u,
Dan zal ook Jubal langer niet vereenzaamd
Staan in dit wijde ruim.

MIRJA
Hij wás niet eenzaam.

SAD.
Een mijner broeders heeft mij sinds den dag,
Dat Cain in zijn wanhoop, zonder mij,
Den dood zocht in de leegte der woestijn,
Hierheen gevoerd, niet heel ver van zijn woonstee.
Wij leefden niet als eenlingen. Abihu
Gaf me Aser, onze trouwe toeverlaat,
Die Jubal leerde 't loome land te bouwen;
En uit den vreemde volgde Mirja ons,
Die 'k als mijn kind beschouwd heb: in haar handen
Legt Jubal zijne hand, wanneer ik sterf.

JUB.
Doe Seth toch weten, moeder, of gij hem
Wilt volgen op zijn bede.

SAD.
Ik wil Eva
Omhelzen en haar oogen sluiten, - zeker,
En Adams zegen vragen. Ja, wij gaan....

JUB.
En Mirja neemt gij mede, en Aser, zoo hij
Niet liever tot Abihu wederkeert.

SAD.
En gij?

JUB.
Ik zal u volgen, is 't Gods wil.

SAD.
Gij vergezelt me. Ik laat niet van u af.

JUB.
't Beslissen, moeder, ligt in Jave's hand.
Wanneer de wegen, mij door God gebaand,
De lijn vervolgen van Uw weg, dan volg ik
U, moeder, 'k Vraag Jehova om Zijn licht.

SAD.
Geloof niet dat ik andre wegen wandel,
Dan waar gij treedt.

MIRJA
Ik blijf u eeuwig trouw.

JUB.
Beschikke God.

SAD.
Jubal, mijn kind, mijn Jubal....

JUB.

(tot Seth)

Ga, broeder, laat u spijs en drank verkwikken,
Dáár dient u Mirja met beproefde zorg.
Ik overleg met moeder, hoe te handlen.

(Exeunt Seth, Mirja en Aser)

Tiende tooneel

SAD.

(ter zijde)

Was dát de rijzende onrust in mijn hart?

(tot Jubal)

Gij kunt niet twijflen: of mij vergezellen
En saam gelukkig zijn in beter oord, -
Of saam blijven wij hier.

JUB.
Mijn liefste moeder,
'k Beloofde God, ik zwoer een heilgen eed,
Dat, zoo mijn moeder mij niet meer behoefde,
Ik naakt en eenzaam treden zou voor Hem,
En wijden Hem, als op mijn vlakke handen,
Mij zelf, mijn leven te' offer....

SAD.
Zoon, mijn zoon!

JUB.
Mijns vaders vloek belast mijn jeugdig hoofd,
En voort leeft in mijn bloed, de bloedge misdaad,
Die niet gedelgd werd, door berouw noch inkeer.
Uw tranen ook wiesschen de schuld niet af.
Gij leefde voor mijn vader, - vroegt het als
Een gunst den Heer, voor hem te mogen leven.
Moeder, Jehova's hart werd niet vermurwd.

Bloed blijft bloed eischen; slechts mijn sterven
Verzoent den hemel, wascht de wereld rein.

SAD.
Geen aardsche leed vormt de onuitroeibre dorens.
Tot rozelaren om. - Wij zijn gevloekt.

JUB.
Niet wij, - maar de ongerechtigheid des éénen:
Die vraagt rechtvaardiging door zelfverloochning. -
Zoo laat mij gaan.

SAD.
Dit offer is vergeefsch.

JUB.
Voor Gods oog vloeit geen enkle traan vergeefs.
Vergeefsch was ook uw smart niet. Met uw jammer
Doorploegde God mijn jeugdig hart en leerde
Mij loutring en verloochning-van-mij-zelf.
Dit offer is de rijpte mijner ziel.
Seth voert u heen en waakt over uw grijsheid.

SAD.
Heeft dan uw jeugd verdiend dien droeven nacht?

JUB.
Ten gronde gaat mijns vaders vloek met mij.

SAD.
Wat schuld hebt *gij*? Wat was de schuld van Cain?
Adam was de éénge schuldge, de eerste oorzaak
Van al dit kwaad, en van den gruwbren moord.
En Adam vindt genade, - en Eva drukt
In Seth haar Abel weer aan 't blijde hart,
Dien God verrijkt met zegen en beloften:
Maar onverzoenbaar eischt hij Jubals jeugd. -
Hoe zag ik u met Mirja zoo gelukkig....

JUB.
't Geluk der liefde is niet voor mij bestemd.
Een hooger liefde zet mijn hart in brand:
Meer dan mijn teederheid voor u, Sadora,
De liefde tot een ongeboren kroost,
Dat mij niet vloeken zal om laffe zelfzucht:
De liefde tot de menscheid die 'k bevrijd.
O de aard zal stralend lachen van geluk,
Wanneer mijn bloed er kiemt in roode bloemen.
Dan stroomt Gods vreugd er zonnig over uit. -
Zoo laat mij gaan....

SAD.
Wat wilt gij?

JUB.
Laat mij gaan
En treden voor Zijn aangezicht.... Vaarwel.

SAD.

(zich in zijn armen stortend)

Neen, Jubal, neen....

JUB.
Wees edelmoedig.

SAD.
Neen!

JUB.
Verman u.

SAD.
Neen, ik laat niet van u af.

JUB.
Ik smeek u....

SAD.
Ik beveilig u voor Jave.

JUB.
Moeder!

SAD.
Ik ducht Zijn toorn - verslindend vuur, -
Zijn aanschijn over u.... Neen, niet mijn kind!
Neem mij, neem mij....

JUB.
Zoo bitter kan de dood
Niet zijn.

SAD.
Jehova, neem mijn leven, neem
Sadora's leven, ach, voor Jubals jeugd, -
Mijn leven voor het zijne....

JUB.
Moeder, ach....

SAD.
Mijn kind....

JUB.
Jehova weze uw troost. Ach, moeder,
Steun mij toch met uw sterkte.... God. Vaarwel.

(Jubal heeft zich losgerukt om weg te snellen. Sadora valt achter hem ter aarde neer. Mirja, Aser en Seth snellen toe en vormen een groep om Sadora heen. Gehuld in grauwen mantel rijst Ariel voor Jubal op.)

Elfde tooneel

ARIEL

Waarheen?

JUB.
Ik heb verzaakt.

AR.
Waarheen uw vlucht?

JUB.
Laat af, ik zoek Jehova.

AR.
Sta!

JUB.
Geen stonde.

AR.
Sta!

JUB.
Neen.

AR.
Sta.

JUB.
Mij weerhoudt geen macht ter aard.
Niet úw hand ook. Ik heb mij God gewijd.
Wijk van mij, mensch of engel, wie gij zijt,
Dat ik den vloek afwentel van mijn hart
En van 't geslacht der menschen. Wijk voor Cains
Vloekmerk, en Cains vloekbeladen zoon.

AR.
'k Ben van Jehova. Keer op uwe schreden
En ween over uw moeder....

JUB.
Neen, ik zal
Geen stond terug zien, kan geen stap terug gaan.
Naakt sta ik voor uw toorn en strafgericht,
Jehova. Tref mij en verlos de menschheid.

AR.
God nam uw offer aan en zegent u.

JUB.
Zijt gij in waarheid van Jehova? Hoe
Erken ik dit? Ik ben door God vervloekt.

AR.
Dus spreekt de Heer tot u: méér dan de daad
Is de daadvaardge wil. Gij vondt genade.
God zal Zijn Zoon opoffren aan Zijn wraak.

JUB.
Geef mij een teeken.

AR.
Wondren zult gij zien.

JUB.
Weerhoud mij niet of geef een duidlijk teeken.

AR.

(terwijl de mantel van zijn schouders glijdt: hij staat gevleugeld.)

Jehova's zegen op uw hoofd en handen.
De hemel vroeg uw offervaardigheid;
Het offer komt Jehova's Zoon voltrekken,
Die op den berg in 't purpere avondrood
Van smart en pijn, het leven zal herwekken,
En viert triomfen over smart en dood.

JUB.
Heer, hoe ontstelt mijn hart....

AR.
De Zoon des Menschen
Brengt God voldoening voor den droeven moord
En wischt de schuld van Adam weg, en Eva,
In 't loutre stroomen van Zijn schuldloos leven.
Wat Abels bloed ontdeed, herstelt Zijn bloed,
En wat in zonde en haat u ging verloren,
Wordt in Zijn liefde uw nageslacht herboren.

JUB.
Hoe vat ik wat uw woord den geest ontsluit?

AR.
Woest werd de wereld na den wonderbloei
Van Adams heil en vreugd, dat God verstoorde;
De doorn omrankte uw voet en voor uw oog
Was de oude heerlijkheid in mist vervaagd.
Nu scheurt Jehova weer den nevel weg,
Ten teeken, Jubal, dat gij vondt genade.
Zoo jubel om die gunst. In schoonheid zult
Gij de vervulling tegen-gaan van 't heil,
U door mijn mond voorspeld....

JUB.
De vloek der wereld
Is afgewenteld?

AR.
God is met Zijn volk
Weerom.

JUB.
Verzoend?

AR.

(die Jubal de liet geeft)

Vereenigd. Leg uw handen
Op 't strakke goud van 't hemelsch instrument
Dat vreugd en smart bespannen met hun koorden,
En liefde en hoop, - in 't diamant geklonken
Der strakke ronding van den krommen boog.
Dit is het tastbaar teeken der verzoening.
De lier, de tolk van 's hemels harmonie.
Laat klinken luid haar klanken aan de poort
Van 't Paradijs, in nacht en rouw gesloten.
Gods licht valt over puin en bouwval uit,
En heerlijk vindt ge in 't parelend geluid
Den gouden nagalm weer der oude wijzen, -
Der droomen die belofterijk herrijzen.

JUB.

(legt de hand op de lier. Engelen met instrumenten vullen 't tooneel. Orkest. Sadora ontwaakt, heft de handen op.)

Een nieuwe morgen daagt in 't brandend licht
Der dagen van weleer, een voller klaarte
Van stralen, blij gewiekt, - waarin de zon
Haar lachend hoofd beurt, of zij 't eerst nu lachte.
Mijn oogen schouwen wat zij nimmer zagen.
De luister van dit licht bestraalt mijn ziel,
Mijn zinnen zijn verrukt. Mijn ooren drinken
Zoetheid van toonen die ik nimmer hoorde:
Wonder van weelde in de open lucht gehangen,
Netten van stralend goud, uit klank geweven,
Tot wonder van muziek,... gij vangt mijn woorden
Als bonte vlinders in uw blonde mazen.
Mijn woorden volgen de verblijde vlucht
Der blikken.... O mijn stralen-drinkende oogen,
Die schoonheid voor mij uitschrijft in het goud
Der ronde lucht, der lijnen van dit land!...
Hoe vlammen bloemen tusschen 't gele zand, -
Een kleurig vuur van schemerende verven, -
Een wade wevend over de evenheid
Der landen waar ik staar. Het spruitend groen,
Waarvan de torren 't kleed der kleuren erven, -
De teere halmen, overparelt dauw,
Waarin de weerglans duikt van 't klare blauw.
De huiverende palm bergt in zijn waaier,
Ontloken tegen 't overvloedig licht,
Een lust en lied van vogels, mijn gezicht
Tot nu toe vreemd.... O zon, o gloriezaaier,
Naar wie 'k mijn oog in dronken vreugde beur,
Zijt gij des Paradijzes open deur?

AR.
Der klanken bron, een vloed van gulden golven
Stroomt van de snaren van uw instrument,
Waarop Gods adem rust, gelijk hij rustte
Op de aard, toen ze uit den baaierd bloeiend rees.

JUB.
En stroomend vloeit muziek mijn lippen af,
Mijn woorden-stroom, waarin de wereldbeelden
In onvermoede pracht hun schijnsel spieglen.
De schoonheid leeft en lacht en zingt in mij,
En bouwt mijn ziel om tot een wonderhof
Van nooit gedroomde, gouden werklijkheid.
Hemel en aarde draag ik in mijn hart.

SAD.
Hij schouwt de vreugd van Eden....

JUB.
Dank, Jehova.
Ik voel Uw lippen warmend op mijn mond.
Mijn zielsverrukking doet Uw glorie kond.
Jehova, dank....

SAD.
Het Paradijs hervonden!

SETH
Vervulde aldus zich Eva's lange droom?

AR.
Zoo spreekt Jehova: Ik had mededoogen. -
Bij 't smelten van Zijn toorn breekt voor uw oogen
De waan die voor uw zinnen stond en schouwt
Gij harmonie en schoonheid overal.
Nu snelt tot Eva straks en bij het klinken
En 't lied van Jubals lier, op gouden wieken
De hymne heffend der verrukte ziel,
Vervult zich voor haar zinnen de oude vreugde,
't Herworden wonder van 't verloren Eden,
Herboren in uw geest door 's hemels gunst.
Looft God om dit en 't u voorzegde heil.
Looft God om Zijn verzoenende genade:
In 't licht dat uitslaat van Calvarie's Boom
Bloeit dus in kunst en schoonheid Eva's droom.
(Mirja zinkt aan Jubals hart. De Engelen zingen: Alleluia)

FELIX RUTTEN
E I N D E

De moeder

XII

GLORIA in excelsis Deo zingt de pastoor op het altaar en ten antwoord gaat er een jubel op in de Vlaker kerk: et in terra pax hominibus bonae voluntatis - de diepe mannenzang overklaard door den hellen toon der kleine koralen, de galm van 't orgel, het aanhoudend klinkelen der altaarbel en het gelui van de torenklok, dat de muren doordreunt. Wie kan er bij dit feestelijk Gloria van Witten Donderdag verslonden blijven in 't eigen gebed?

Terwijl moeder Severiens opziet naar 't licht altaar, begint ze na de afmatting van gisteren voor 't eerst de blijdschap te voelen van 't eenige, waaraan ze aldoor denkt.... 'Jules komt!' Met den luiden jubel van 't Gloria is dit het hare. En het vergaat in mijmerend bidden: 'Alles om U te danken, goede God, want nu komt Gij me ten laatste dan nog het geluk geven. De nijpende zorg weg. Tila en Louis tevreden en vol hoop. En Jules? Hoe zal 't zijn, als ze Paaschmorgen naast hem naar de Alleluja-mis gaat! Trotsch op hem? En waarom niet trotsch op haar jongen, dien de ernst uit de oogen donkert....

De rauwe slag van den Goeden-Vrijdagklepper doet haar eensklaps de stilte hooren, die na 't Gloria vaal kwam neerdalen: 'O Heere Jezus, ja, de vreugde om het Levend Brood dat Gij ons vandaag hebt gebroken, verdwijnt in de smart om Uw bitter lijden. Dit is Witte Donderdag. Doordring er mij van! Weer van mij die verstrooiingen!' Over haar kerkboek buigend bidt ze 't Evangelie mee: 'Voor den feestdag van Paschen heeft Jezus, wetend dat Zijn uur gekomen was om uit deze wereld tot den Vader over te gaan, nadat Hij de zijnen in de wereld had bemind, hen ten einde toe liefgehad'....

Weer zijn haar gedachten verzworven 'ten einde toe liefgehad?.... nog meer dan 'n moeder haar kinderen? dat kan alleen God.' Maar ze moet en wil aandachtig zijn, nu tenminste 't Credo meebidden, zooals een Christenmensch

betaamt.... Ze blijft geknield en gebogen. Van 't boek ziet ze niet meer op, ze lispelt de woorden. Wel voelt ze d'r knieën pijnen en aldoor dat loomend wee door heel haar lichaam, maar ze wil dit verduren om Jezus' lijden, dat dezen dag in den Hof van Olijven is aangevangen.

Als de Mis is uitgezongen, wordt het paars-bedekt begrafeniskruis geheven. Drie misdienaars volgen, twee met de kandelaars en een met den grooten klepper, dien hij aanhoudend beweegt, wat door de kerk een gerucht geeft als 't kloppen van hamers op hout. In twee rijen volgt heel de Broederschap, de zangers, die van 't oxaal zijn gekomen, dan de pastoor in feestdaagsche koorkap, biddend gebogen over den in wit verborgen kelk met de heilige Hostie. P a n g e L i n g u a g l o r i o s i C o r p o r i s m y s t e r i u m zingen de koorzangers. 't Volk zit diep gebogen en klopt op de borst.

Als moeder Severiens eindelijk opziet, rust het Heilig Sacrament op Sinte-Anna's zijaltaar, nu een schoone troon met veel kaarsen en bloemen. 't Meeste volk is de kerk uitgeschuifeld, maar velen bidden daar nog. Want dit is nu 't Heilig Graf, waar Jezus rust. Op het hoofdaltaar is het tabernakel leeg en open, zonder wit kleed of sieraad, en 't lijkt schamel en verlaten als nimmer. In de Vlaker kerk is de stilte gedaald die Paschen voorafgaat, rouw en hoop tegelijk.

Moeder Severiens staat eindelijk op, om zooals ze reeds oogenblikken lang wilde maar niet kon, naar de eerste statie te gaan en den kruisweg te beginnen. 't Is immers eiken Witten-Donderdag haar gang, die veertien staties langs tot het Heilig Graf. ‘Hier ben ik weer, Heere Jezus, om met U op te gaan. 'n Andere dan vorige jaren? Niet me zelve meer? Hoe komt het toch dat elke voetstap om tot hier met U voor Pilatus te komen, mij zoo'n overmatige inspanning kostte?... Wij aanbidden U Christus en wij loven U’ vangt ze aan, de oogen sluitend voor 't bonte geblink van de kruiswegplaat achter glas. Ze ziet niet op, nu ze verdergaat naar de tweede, dan van de tweede naar de derde statie. Maar ze voelt Zijn kruis ook op haar schou-

ders, valt met het kruis ter aarde zooals Hij. Ze gaat verder: ‘Jezus ontmoet Zijne Moeder’ - overweegt, bidt de gebeden, denkt door alles heen toch aan Jules, en hoe 't zal zijn dat weerzien van hem en haar. Maar nu tusschen deze vierde en vijfde statie lijkt het of er een muur van nevel staat. Ze wil de voeten verzetten en kan niet meer, die muur drukt tegen haar borst en schouders, maakt haar blind en zonder adem. En ze moet wel op dien stoel naast den zijpilaar neerzinken. Ze voelt tranen over haar wangen, vaagt ze ijl weg.... De stilte is in haar hoofd een wervelend geduizel, en voor haar oogen wemelen gedaanten rood en blauw, ook veel wit....

Daar naderen voetstappen. Is 't een schaduw of een lichtschijn die over haar komt? Iemand buigt zich neer.

‘Madame Severiens.... maar zijt ge ziek? Wat is er?’

Een stem van heel ver? Treeske! Ze heft den blik in die lieve oogen. Ze zien elkaar aan in vertwijfeld verwonderen. Moeder Severiens doet niets dan bevend het hoofd schudden.... ‘Ik kan niet meer.’

‘Goddank dat ik u vind.... Juist kwam ik den kruisweg doen.... Maar. 't gaat al beter, is nu niet? Ik voel uw handen warmer worden.’

‘Zou 't niet?... nu gij er zijt.’ 't Schuddend hoofd vindt rust aan Treeskes hart. Ze blijven zoo 'n lange wijl. Treeske durft niet bewegen, staat met oogen vol lichtende tranen naar het verarmoed altaar te kijken. En al inniger warmt ze de handen van Jules' moeder in de hare.

‘'k Zal iemand sturen om Tila’, zegt ze ten laatste.... ‘Vindt ge dat goed?... zoudt ge tusschen haar en mij kunnen opstaan? tot thuis komen?’

‘Als gij maar blijft, kind.’

‘Zou ik weggaan, nu God me bij u stuurt? Niet langer dan om even achter in de kerk iemand te zeggen, dat ze Tila roept.’

Moeder Severiens oogt haar verbangend na. Er is niets meer dan Treeske die moet weerkomen.... Nu ze er is,

schuift Treeske een der kerkstoelen bij en gaat neven haar zitten, zorgelijk naar haar ziende. ‘Is 't wezenlijk over? was 't een duizeling? Wat toch?’ - En moeder Severiens door een triesten glimlach heen:. ‘'t Hart kan niet meer, kindlief. Ik heb 't sinds lang voelen komen.... Maar nu is 't over, wezenlijk, zoo gauw gij er maar waart.’ Ze blijven allebei in tranen zwijgen.

Als Tila met gejaagden stap door den zijbeuk nadert, gaat Treeske haar geruststellend tegen.

‘Ziet ge wel, moeder, ge hebt u gisteren te zeer vermoeid. Ik zag 't dadelijk.’

‘'t Is immers al beter, kind.’

‘We zullen haar tusschen ons in thuisbrengen, Tila.’

Telkens lang stilstaande zijn ze gedrieën eindelijk in Louis z'n winkel gekomen. Op den haastig gehaalden stoel zit moeder Severiens met open mond en blakke oogen naar adem te hijgen. Over haar hoofd zien Tila en Treeske elkaar weer bekommerd aan.... ‘De dokter’.... prevelt Treeske. Kleine Dolf wil van z'n vaders arm naar z'n grootmoeder en begint te schreien. Tila draagt hem naar de keuken, blijft weg. Treeske staat daar met Louis. ‘Zal ik om den dokter gaan?’ vraagt hij verslagen. Maar bij z'n zware stem schudt moeder Severiens afwerend het hoofd.... ‘Boven’.... poogt ze te zeggen. Treeske begrijpt.

‘'t Zal wezenlijk 't beste zijn, als ze kan liggen.... Zullen we probeeren haar boven te brengen?’

‘Ge lijkt wel sterker dan ik’ zegt Louis verwonderd, nu ze ten laatste steunend en dragend met de zieke op Jules' kamertje komen. - ‘Ik ben aan zieken gewoon’ antwoordt Treeske, en als ze Louis daar onredzaam ziet wachten ‘Weet ge.... zeg beneden aan Tila dat ik hier voor alles zal zorgen. Zij kan dan bij de kinderen blijven. En gij’.... onbetoond beduidt ze hem met de lippen ‘de dokter’. Hij gaat.

‘Wij samen, he moeder?’ streelt d'r stem, nu ze alleen blijven en zij neerknielt om eerst de schoenen van die gezwollen voeten te doen.

't Is even over tweeën, nu Treeske na kort afzijn terugkomt, om zooals ze beloofde heel den verderen middag te blijven. Maar ze ziet ontrust, hoe ze ondanks d'r bang stildoen de zieke uit koortsig gesluimer wakker maakt.

‘Zijt ge 't wezenlijk?’ vraagt moeder Severiens en ze komt rechtzitten. - ‘Ge moet weer slapen, moeder’ prevelt Treeske verbangend bij den hevig glanzenden blik die haar doordringt.... ‘ge hebt immers gehoord wat de dokter zei, rust en kalmte is alles voor u. Zeker, ik blijf nu zoolang ge wilt’....

‘Ge zijt zoo goed.’ Ze is weer neergezonken en 't is niet meer dan een gemurmel. De oogen zijn dicht. De middagzon komt over de gevouwen handen. Maar na die lange stilte vaart ze op en weer met dien vreemden diepen blik Treeske aanziende, zegt ze: ‘Roep Tila. Het bed moet anders staan.’

‘Maar ge kunt toch niet beter liggen dan zoo?’

‘Ik wil de deur zien. Ik wil zien of hij binnenkomt.’

‘Wie zou er komen?’

‘Maar weet gij dat niet?... Dolf komt. - Ga nu Tila roepen, kind. Doe 't nu. Ik moet hem toch zien!’

‘'t Is ijlen’ weet Treeske, en daar 't hunkerend vragen bijna schreien wordt, gaat ze. ‘Is 't niet erger dan de dokter zegt?’ denkt ze opnieuw beangst. In de keuken bij Tila en de kinderen staat ze ontdaan over dat ziek verlangen te spreken. ‘Ze zal niet tevreden zijn voor we 't doen. “Dolf komt” zegt ze’....

‘Dat is vaders naam.... maar ze meent natuurlijk Jules. Die komt misschien met Paschen, dat speelt haar door 't hoofd’ overdenkt Tila, dof, nu ze Treeske over d'r broer moet spreken.

Treeske knikt begrijpend. ‘Dat zal haar goeddoen’, begint dan ineens tegen Dolf ke te spelen. Als ze weer opziet vraagt ze met inniger klank: ‘Zouden we maar doen wat ze vraagt? 't bed omzetten? Ze zal anders geen rust hebben. Kunt ge even helpen?’

‘'k Zal Louis roepen’ overlegt Tila naar de kinderen ziende.

Eer ze de trap opgaat, moet Treeske stilstaan. Ze sluit de oogen en buigt het hoofd aan den muur. Wat gaat er toch om, o God?... Jules?... Maar ze is immers over dat verleden heen, hem en zich-zelf vergeten. Ze was zoo sterk heel den winter, zoo blij om die kracht. Zou ze nu alleen bij 't hooren van zijn naam.... Maar hij komt immers! Met Paschen? Gelukkig dat dan haar taak hier vanzelf is afgedaan, ‘'n paar dagen rust’ zei de dokter.... En zij? 't Allereerste is niet te droomen maar te doen....

Ze komt boven en aanstonds is er Louis. Ze kunnen het ijzeren bed verschuiven en doen het uiterst langzaam, totdat het in den hoek voor de linnenkast staat. Nu ze daar ligt vlak onder haar Lievevrouwenbeeld en het bidlichtje, zijn haar oogen zoo groot open en glanzend, dat het Treeske lijkt of die zich nooit meer zullen sluiten en almaar zoo van de deur weer naar haar zullen dwalen. ‘Ge moet nu slapen’ herhaalt ze.

‘'k Wil wakker zijn, als hij komt.’

‘Nog drie dagen, eer 't Paschen is.’

‘Drie dagen nog?... Maar gij blijft toch, kind?’

‘Tegen dien tijd zijt ge beter.’

‘Beter?... O God, neen. Ge moet blijven!’

‘'k Zal telkens komen.’

‘Hoort ge niet? Er is iemand beneden.’ Ook Treeske luistert. Er is 'n hooge stem aan 't praten. ‘'t Is Barbe’ weet moeder Severiens na die oogenblikken van ademlooze spanning. En ineens doodmoe laat ze zich terug op het kussen zinken. Voor 't eerst sluit ze de oogen.

Er komt gestommel op de trap. De deur gaat open, en de meesteres van Berghof is er. ‘Wat moet ik hooren, Mathield? Ineens ziek? En daar zou Tila me nog niet bij u willen laten!... 'n Benauwdheid gehad? Waarom ook altijd zoo koppig?... in één morgen op-en-neer naar Berghof! We hebben haar genoeg gevraagd te blijven, juffrouw Treeske, al was 't dagenlang.... Maar geen houden aan.’ Barbe staat met drukke gebaren midden op den vloer. Maar Treeske

heeft met sluippassen een stoel gehaald en prevelt haar toe: ‘Zet u, madame Leekens.’ Die zachte stem doet Barbe verstillen. Ze ziet nu pas de zieke aandachtiger aan: ‘Koorts?’ vraagt ze.... ‘O, 't hart! Ja, 't hart. Da's onze familiekwaal. Dat is 't bij mij ook. 'k Zeg zoo dikwijls aan Poldien’....

‘“Rust, heelemaal geen opwinding,” zei de dokter’ onderbreekt Treeske weer.

‘Ja, Tila vertelde dat al. 't Is ook te begrijpen. En gij, juffrouw Treeske.... Wie zou denken u hier te vinden!’

Treeske haalt de schouders op. ‘'t Moest zoo’ zegt ze kort.

Moeder Severiens ligt sprakeloos wachtend naar d'r zuster te kijken. Op den muur wemelt de stralende spiegeling van 't doorzonde venster.... ‘Wat is uw huis beneden veranderd!’ zegt Barbe na wat omgluren door 't grijze kamertje. ‘Me dunkt, die huur is veel te hoog. Maar enfin. Ze is nu betaald bij Schijns. Neen, geen dank. 't Komt immers wel terecht mettertijd. 't Ergste is dat ge nu ziek zijt.... dat spijt me, wezenlijk dat spijt me.’

‘Dolf komt’ prevelt de zieke.

‘Wat zegt ze?’ vraagt Barbe aan Treeske, maar die schudt zonder antwoord het hoofd.

‘Ge kunt niet weten wat een geluk voor mij en hem!’

‘Zoo, wel zoo’.... Barbe verschuift onrustig. ‘Ze heeft erg de koorts’ fluistert ze naar Treeske.

‘'k Zou met u niet willen ruilen, Barbe.’

‘Dat wil ik immers graag gelooven.’ In 't zwijgen dat valt, staat ze op. ‘Zie maar gauw beter te zijn.... en dan komt ge naar Berghof, hoor! Al was 't voorgoed. Maar niet als 'n vreemde.’

‘Niet meer om te bedelen’ prevelt moeder Severiens, Barbe's hand in de hare houdend.... ‘Maar 't was voor de kinderen, Barbe.... voor 't geluk.’

‘Kom, kom, daar praten we niet meer over. Weet ge wat? 'k Laat u Zaterdag 'n groote Paaschham brengen. Goed?’ Ze buigt om d'r zuster op 't voorhoofd te kussen, ziet dan zelfvoldaan naar Treeske.

Nu ze eindelijk weg is, komt Treeske de hand op moeder Severiens' oogen leggen.... ‘neen, nu niet opnieuw naar die deur zien.... nu slapen’ en blijft zoo staan. Ze durft de hand niet meer wegnemen, beweegt niet.... De zieke ligt heel stil. Is de slaap wezenlijk gekomen? De zonneschemer verbleekt. Treeske kijkt mijmerend naar het Moeder-Gods-beeld en het vlammetje.... ‘Dit is het lichtje nu’.... Ze denkt aan dien avond na Tila's bruiloft, toen ze gedrieën langs de Sint-Rochuskapel kwamen.... O God ja, wat was dit alles lief en gelukkig! Maar hoe kort! En zoo lang 't bitter leed daarna! 't Leek wel boete voor groot kwaad.... Waarom toch eigenlijk? Dat was 't ergste: niet te weten of ze goeddeed of kwaaddeed met Jules van zich te laten gaan, terwijl ze toch van hem hield en in een tijd dat hij haar misschien 't meest noodig had. Als ze hem dien avond had teruggeroepen, wat ze bijna deed? Zou hij dan niet geleerd hebben van haar te houden zooals ze verlangde?... Was ze toen geweest als nu! Maar 't is immers duidelijk, God wilde juist door al dit leed 'n ander mensch van haar maken.... kracht in haar wekken en een andere liefde. Liefde niet voor één, maar voor allen. Die moet ze winnen en bewaren in haar hart. Dit is nu haar levensdoel: troost van liefde te geven.... En ze zal kunnen en mogen.... Ze hoeft niet meer te twijfelen, nu God zelf haar bij Jules' moeder bracht, als om te zeggen: geef aan haar en aan allen, die lijden als zij, wat ge hém te weinig gaaft en nu niet meer geven kunt.... O God, is het dat? toch dat? Wat voor gedachte had ze daar?... Toch nog aldoor dat eenige... Maar 't komt door dit kamertje, door de stilte en het vlammetje dat steeds lichter wordt.... Zóó bij zijn moeder?... hoe zal ze 't doorstaan?... Ze wil niet nogeens dat droomen en dat hopen ondanks alles....

Gelukkig dat de trap kraakt onder iemands voetstap.... Tila? Misschien de dokter weer zooals hij zei.... Jammer als ze nu wakker zou worden.... 't Is Tila die de deur opendoet, haar nopend wenkt. Ze moet wel gaan. Nu ze

de hand wegneemt, ziet ze dat de zieke toch niet geslapen heeft, de oogen zien haar glanzend aan.... ‘Even’.... Treeske wijkt naar de deur, waar Tila 't hoofd bij 't hare buigt. ‘Wat ermee te doen? Nu is Jules gekomen! We hebben hem gisteren geschreven en hij kwam maar dadelijk, omdat hij met Paschen weer terug moet zijn. 'n Al te groote blijdschap, da's even gevaarlijk als schrik, he?... en toch.... 'k weet wezenlijk niet’....

‘Wat is er, kinderen?’ Moeder Severiens komt rechtzitten. ‘Ik hoor alles.... is hij er nu? Waarom komt hij niet aanstonds bij me?’

Tila en Treeske zien elkaar onthutst aan. ‘Hoe kon ze ons verstaan?’

‘Roep hem’ dringt de zieke. Maar Jules komt al binnen, gaat met een schuwen groet langs Treeske, recht naar het bed. ‘Zijt ge nu ziek, moeder?’ zegt hij luchtig. ‘Wat verzint ge toch ineens, en juist nu ik er ben. Ik zie 't al. Niet erg, he?’ Hij praat of hij van 'n wandeling terugkomt, 't anderhalf-jaar afzijn wischt weg. Z'n moeder houdt z'n handen omklemd en ziet hem roerloos aan, d'r tranen komen. ‘Lieveling’ murmelt ze.

Tila staat nu ook bij 't bed. ‘Wat 'n geluk, he moeder?’

‘Al te veel’.... Maar tegelijk buigt ze langs Jules heen om de kamer in te zien.... ‘Treeske?’

‘Zeker, die is er nog’ stelt Tila gerust, en Treeske zelf komt van den deurhoek weifelig nader.... ‘Nu hebt ge beter gezelschap dan 't mijne, madame Severiens.... nu zal ik maar naar Vlakerhof gaan.’

‘Zoudt ge nu gaan? En dan?’

‘Ik beloof u, gauw weerom te komen.’

‘Zoudt ge ons alleen laten?... Dan is alles weg.’ D'r gezicht verbeeft tot schreien als dat van een kind. Ze moet het om d'r tranen in 't kussen verbergen. Jules gaat met afgewend hoofd naar 't raam. ‘Jammer’ zegt Treeske even bevend en schreiend als de zieke. Ze trekt d'r stoel bij en gaat weer zitten, haar hand in moeder Severiens' tastende

handen latend. Tila schudt bevreemd het hoofd.... ‘Hoe ze van jou houdt!’

Na die lange stilte vol gedachten rijst moeder Severiens ineens op, kalm en als geheel genezen. ‘Jules’ roept ze.

‘'k Ben er, moeder.’

‘Gij moet Treeske naar Vlakerhof brengen.’

Treeske bukt blozend 't hoofd voor z'n schichtigen blik, die nu voor 't eerst naar haar toekomt.

‘Zult ge 't doen?’

‘'t Kan immers niet, moeder’ poogt Tila te waarschuwen.

‘Zeg dan.’

‘'k Weet niet of Treeske’....

‘Zij wel, he kind?’

Treeske gaat rechtstaan en nu onbevangen Jules aanziende zegt ze: ‘Waarom zou ik 't niet goedvinden, als zij 't zoo graag zou hebben?’

‘Dan laat ik u gaan, dan vraag ik niet meer.’ Ze drukt Treeskes hand aan d'r lippen.

Op 't portaal, waar ze nu samen in 't halfdonker staan, zegt Jules: ‘Moeder meent het goed.... maar ik zal natuurlijk hierblijven. Ik begrijp best, dat je liever alleen gaat.’

‘Och’ zegt ze de schouders ophalend. Ze tast naar de trap. Hij volgt zwijgend en brengt haar tot de voordeur.

‘'t Is zoo jammer’ zegt ze om d'r tranen het hoofd buigend ‘dat je haar nu zóó moet weerzien. Wat 'n edel mensch is ze toch!’

‘Ja.... edel’ overdenkt hij. ‘Als je zoo altijd alleen onder vreemden zijt, leer je dat eerst goed inzien.... Hoe ik naar haar verlangd heb! Maar zou je meenen dat 't kwaad kan, die toestand nu? 't Hart?’

Ze worden gauw gewaar hoe vertrouwelijk ze ineens aan 't praten zijn, Treeske op de gootstoep, hij op den drempel. Ze doet 'n stap weg.... ‘'t Is bijna avond.’

‘Zal ik toch maar even meegaan zoover?’

Ze gaan naast elkaar midden over den weg en zijn er niet verwonderd om.

‘Anderhalf jaar sinds ik in Vlake was.’ - ‘Neen, langer al.’ - ‘'k Ben er toen met Kerstmis geweest.’ - ‘O’.... - ‘'t Is hard werken ginder, maar ik kom er wel.’ - ‘Gelukkig.’ - ‘'t Is zoo heerlijk te voelen dat je vooruitgaat, en almaar meer te kunnen. Maar vreemd.... altijd lijkt het me dat ik niets zou kunnen, als ik hier die maanden in Vlake niet beleefd had.... Daar put ik alles uit.’ -

Nu antwoordt ze niet, maar buigt het hoofd.

‘'n Mensch is zoo wonderlijk’ mijmert Jules voort.

‘Ja’ weet ze nu ‘wie kan zich zelf kennen?’

‘En wie weet 's morgens wat er 's avonds met hem zal gebeuren?.... Toen ik vanmorgen wakker werd op m'n zolderkamer.... ja, toch al dadelijk was er die brief.... en 't geld dat ik kon halen.... Om één uur zat ik op den trein, en nu.... Maar weet je, dat ze juist om dat geld is ziek geworden?... Ze heeft het op Berghof gehaald, zei Tila, heen en terug in den morgen.... Da's ellendig!’....

‘Dat moet jij je niet verwijten.... ze deed het toch uit eigen beweging.... misschien omdat ze niet anders kon. Ik zie tegenwoordig in zooveel de Beschikking Gods. In allerlei groote en kleine dingen.’

‘Da's waar.’

‘Je moet je daarom maar troosten.... 't heeft zoo moeten zijn.’

‘Misschien ookal dat wij hier zoo zouden loopen’....

‘Nee, zeg’.... lacht ze op. Tegelijk zien ze elkaar aan als in blij herkennen.

‘We zijn Vlakerhof voorbij zonder het te merken’ zegeviert Jules.

‘Wat ben je vroolijk geworden ginds!’ is alle antwoord. Ze ziet zelfs niet om naar Vlakerhof.

‘Ja maar.... ik kan nu ook 'n mensch zijn. Doen wat in me is.... Maar jij, Treeske? Je zag zoo vreeselijk ernstig straks, zoo zwaar op de hand.... juist als ik vroeger was.’

‘Ja’.... d'r hoofd knakt neer.

‘Ben je zooals straks of zooals nu?’

‘'k Weet niet.... 'k weet niets van me-zelf.... alles is anders dan ik dacht.’

Weer zien ze elkaar aan, maar hun lach verdroomt. Ze blijven zwijgen, zien van den hoogen weg de beemden over, die in de schemering en tegen den achtergrond der schaduwheuvels een eenzaam wijd park lijken, zweemend in de eigen diepe kleur. Maar omhoog, waar 't laatste avondrood tot doorzichtige klaarte versterft, beven de veer-fijne boomtoppen....

‘We moeten teruggaan’ zegt ze stil.

‘Jammer’ - ‘Ja.’ - ‘'t Kon niet sterven, maar nu dat geluk van ons zal weerkomen’.... z'n stem verstikt in dat geprevel als in 'n snik. - ‘We zullen het beter begrijpen’ zegt zij na lang stil-zijn. - ‘Ik begreep het altijd, maar tegelijk dat ik 't niet waard was.... jou en dat geluk niet.’ - ‘En nu dan?’ - ‘Heel langzaam aan zal ik 't misschien 'n beetje waard worden.’ - Ze lacht. ‘Domme jongen’.... En hij: ‘'k Heb sedert altijd om 'n wonder gebeden.’ - ‘O, dee jij dat ook, om 'n wonder bidden? heel in 't heimelijke van je hart zonder dat je 't zelf eigenlijk wist?’ - ‘Nee, heel hardop voor me-zelf, en ik wist niks anders dan juist dat ik 't dee.’ - ‘Maar dan lijken we toch niet op elkaar. Ik maakte me wijs jou en me-zelf vergeten te zijn en bad toch om het wonder.’ - ‘Om dit wonder van nu?’ - ‘Ja, nu beleven we 't’....

Ze staan voor het zijpoortje van Vlakerhof.

‘Nu kan ik weer voort’ zegt Jules, ‘nu ga ik eerst beginnen.... Je zult hooren hoe.... ik wil dat je erover hooren zult.’ - ‘Ook zonder dat, Jules. Nu weet ik voor levenslang dat het niet anders kan.’ - ‘Niet anders dan wij samen, he?’ - ‘Ik zal 't vanavond nog binnen zeggen. Misschien begrijpen ze 't, misschien niet.’ - ‘En verder?’ - ‘Wie kan 't weten dan God alleen.’ - ‘Tot morgen?’ - ‘Ja.’

Bij hun handdruk verwondert Jules zich hoe krachtig haar hand is geworden, en zij hoe de zijne zoo vast is. Hun blik straalt in hun blik. ‘Zoo moet het’ weten ze alle twee.

Droomig slenterend gaat Jules over 't Sint-Rochusplein en door de Daelhoverstraat. Bij de stoep van hun huis ziet hij eerst op en denkt aan z'n moeder. ‘Hoe zou 't zijn?’ Hij zal 't haar vanavond nog zeggen, dit onverwachte, dit allergelukkigste....

Maar nu hij in de gang komt, schuift Louis haastig den winkel uit - ‘wacht even, niet dadelijk naar boven. 't Is erger.’ - ‘Erger?’ - ‘Vlak nadat jullie weg waart, lag ze zoo vreemd te hijgen, dat Tila bang werd. Die kwam me halen. 'k Ben toen dadelijk naar den dokter en naar den pastoor geloopen.’ - ‘En nu?’... ‘Ze wordt bediend. De dokter zegt dat 't vannacht wel zal afloopen.’ - ‘Maar hoe kan dat?’ schrilt het Jules uit de keel. ‘Hoe kan dat nou? Kom toch!... Moeder? Die is veel te sterk.... Niet naar boven gaan? Ik weet zeker dat ze op me ligt te wachten’....

‘Ik moest je toch waarschuwen. De pastoor is boven met Ons-Heer.’

Eer Jules de trap op kan, komt de pastoor biddend naar beneden, vóór hem de misdienaar.

Boven ligt Tila schreiend voor 'n stoel geknield. 'n Paar vrouwen uit de buurt zijn juist opgestaan. Op den tafelhoek staat op 't kanten processiedek het crucifix met rechts en links een brandende kaars, een glas water en een schoteltje wijwater met 'n takje palm. Moeder Severiens ligt stil met opgewend hoofd en gesloten oogen. Haar handen zijn gevouwen. Er is alleen het diep zwoegend reutelen....

Jules is tot het bed geslopen en knielt. Hij bukt het voorhoofd op de deken.

Zoo zijn hij, Tila en zij gebleven tot even na middernacht. Toen was er Treeske ook en die bad met vaste, stille stem de gebeden der stervenden.

Moeder Severiens heeft niet meer opgezien. Maar op 't oogenblik dat ze stierf, bewoog er iets voor Jules' oogen. 't Was of er licht in licht verdween. Toen lag ze met een rustigen glimlach als verjongd.

MARIE KOENEN

E I N D E

Willem Andriessen's Missa

HET is in de laatste jaren meer en meer een voorrecht geworden op te gaan naar de Zomeruitvoering in de oude kerk te Naarden, waar Johan Schoonderbeek een uitmuntend gemengd koor weet te vereenigen, dat met het Concertgebouworkest schoone werken uitvoert. Natuurlijk is de kerk witgekalkt, maar het houten gewelf vertoont nog een groote reeks schilderingen met een triomfeerenden Christus hoog in 't priesterkoor: en onwillekeurig zit een Roomsche dikwijls naar boven te staren.... Het doet mij altijd pijn in zoo'n oude ‘protestantsche’ kerk te zijn, waarin bogen en lijnen en gewelven zoo hevig ‘protesteeren’. Maar in de tweede helft der uitvoering wordt het heel mooi; op de koperen, veelarmige kronen branden talrijke kaarsen, die, naarmate de schemering toe- en de helheid van 't kalkwit afneemt, hun mystieke glansen uitzenden in zacht-gouden tinten. Zelden zal men meer getroffen zijn door de schoonheid van het kaarslicht dan daar en met schrik bedenkt men, dat die maagdelijke hulde aan de rust en aan het licht op sommige onzer hoogaltaren wordt gecontrasteerd met electrische gloeilampjes....

In die kerk met haar heerlijken resonans klonk de missa in es-kl. van den jongen Roomschen componist Willem Andriessen, en het werd mij zonderling te moede, toen ik bedacht, dat niet alleen de oude kerkelijke toonkunst haar toevlucht moet zoeken in de protestantsche kerken, maar dat nu ook het frissche, eerlijke werk van een XX^{ste}-eeuwer alhier zijn openbaring beleefde. Men zal niet zonder belangstelling lezen, wat Andriessen in zijn tekstboekje schrijft:

> ‘Het werk - in Juli 1915 voltooid - werd ontworpen voor gemengd koor met orgelbegeleiding, maar al spoedig omgewerkt tot den vorm, waarin het thans zal worden ten gehoore gebracht: koor, 4 solo-stemmen (in hoofdzaak solo-kwartet), orkest en orgel. Ondanks deze uitbreiding en ondanks het aanbrengen van dikwijls belangrijke wijzigingen in de compositie, bleef het werk naar den geest geheel gelijk aan wat het

> oorspronkelijk wilde zijn: een eenvoudig sobere verklanking van den liturgischen Mis-tekst. De benaming ‘Missa solemnis’ ware dan ook allerminst op zijn plaats. Het is daarvoor niet alleen te kort, maar het mist bovendien het breedplechtige karakter. De stemming is in hoofdzaak rustig, ernstig. Aan den liturgischen tekst is streng vastgehouden, tekstherhalingen komen niet voor. De geheele Mis is gebouwd op een melodie, genomen uit den liturgischen, den Gregoriaanschen zang. Weliswaar treedt deze melodie eerst in het Agnus Dei, dus tegen het einde, ongewijzigd op (op de door het koor unisono gezongen woorden ‘miserere nobis’), maar door het geheele werk vindt men er gedeelten van, meestal gemakkelijk, maar soms bijna niet meer als zoodanig te kenmerken.’

Men denkt hier dus aan een voor onze hoogdiensten bedoeld werk en de rustige, ernstige stemming is werkelijk gevonden; naar ik verneem, is de mis ingezonden bij de keuringscommissie in haar eersten vorm en goedgekeurd op voorwaarde, dat enkele tusschenspelen zouden vervallen. Wanneer de componist dan ook heeft bedoeld de verklanking van den *liturgischen* mistekst, dient hij met dit wijzigingsvoorstel rekening te houden; dit beginsel toch is beslissend voor het liturgisch gebruik, dat zeer speciaal als zijn onvervreemdbaar recht opeischt: een absoluut volgen van den tekst-als-hoofdzaak. Wanneer we een definitie van kerkzang zouden willen zoeken, kwamen we waarschijnlijk tot de volgende conclusie: ‘De zang moet zijn een kunstvolle verheffing van den gebeds-tekst’, welke taak door het Gregoriaansch zuiver ascetisch en door de meerstemmige muziek meer menschelijk opgevat wordt. Maar hieruit volgt ook onmiddellijk, dat elke zelfstandig-*instrumentale* uiting in de liturgische gezangen onderdrukt moet worden; een ander geval is 't natuurlijk, wanneer enkele orgelmaten dienst kunnen doen als noodige verpoozing voor 't koor of als muzikale verbinding van sommige deelen, zooals Perosi ons dat soms zoo schoon, eenvoudig en smaakvol kan voordoen. In geen geval echter moeten m.i. *na*spelen der verschillende mis-teksten een compositie afsluiten; bij 't eindigen

van het voordragen der gezongen tekstwoorden houdt volgens streng-liturgische begrippen de taak van het begeleidend instrument op en de componist moet zorgen, in zijn zangmuziek zóó zijn motieven te hebben gebruikt en verwerkt, dat het niet meer noodig is ze nog voort te zetten nà het zingen. Verder kan er wel geen voorspel gebruikt worden bij het Gloria, Credo en Sanctus, alwaar het koor *oogenblikkelijk* met en na den priester dient voort te gaan. In andere gevallen zal men steeds elke voorkomende inleiding of instrumentale tusschenzin op zich zelf moeten beoordeelen.

En zoo treft ons al dadelijk in Andriessen's Mis het korte inleidingsspel van vier maten voor het Kyrie, zóó schoon en zóó volmaakt rustig, dat het een diepen indruk maakt, een karakter schenkt aan zijn compositie en ons het vertrouwen geeft met een voorbidder te doen te hebben, dien we gerust mogen volgen. Men herkent in den aanhef van 't orkest en nog duidelijker in den zang van 't woord *Kyrie* gemakkelijk de Gregoriaansche *Benedicamus* in den 1^{en} kerktoon, welke melodie alleen in 't *Agnus Dei* onveranderd voorkomt, pianissimo door het geheele koor gezongen zonder begeleiding. 't Was merkwaardig, hoe Schoonderbeek na zijn mislukte gregoriaansche gedeelten in een oratorium nu een best gregoriaansch lesje van Andriessen schijnt ontvangen te hebben; hij liet het koor prachtig gelijk en zacht zingen. Het verwondert me echter, dat Andriessen de noten op (mise-)*re-re* geen dubbele waarde gegeven heeft als de Vatikaansche uitgave. Verder, meen ik, kan Andriessen om dit schoone ‘Kyrie’ door bijna alle kerkcomponisten benijd worden; 't is toch niet ieder gegeven een muziekstuk te schrijven, dat èn liturgisch èn artistiek bevredigt.... en te meer mag men verblijd zijn, dat ook het Sanctus (uitgezonderd het donkere voorspel), het vocale Benedictus en het wonderschoone Agnus, waarvan weer de tien laatste orgelmaten geschrapt dienen te worden, op dezelfde wijze geslaagd zijn.

Ook in de twee groote deelen Gloria en Credo is de

tekst zeer sober en toch expressief vertolkt; er ligt een warme gloed over de muziek, iets kinderlijk-eerlijks, dat door de wisselende stemmingen en het vaak verrassend optreden van 't hoofdthema, zoowel in de stemmen als in de begeleiding, meesleept en ook sticht. Het best is in dit opzicht wel geslaagd het middendeel van het Credo, terwijl het Gloria in inzet en finale uitblinkt door een onschuldige blijdschap en reinheid.

Toch hindert, van liturgisch standpunt beschouwd, het kleine tusschenspel, dat volgt op de intonatie van den priester en in dit opzicht geeft Lod. de Vocht, om een Vlaamsch componist onzer jeugdige generatie te noemen, wiens Missa in honorem Angelorum bij Van Rossum onlangs verscheen, ons een beter voorbeeld. Zelden is het spreekwoord, dat uiteenloopende wegen naar Rome leiden, treffender geïllustreerd dan door deze twee missen, die zich beide even bijzonder onderscheiden van den gewonen kerkstijl en toch hemelsbreed verschillen. Lodewijk de Vocht componeert hoogst modern en.... bijna zuiver Gregoriaansch zonder een Gregoriaansch thema te gebruiken; Andriessen schrijft *niet* modern en zuiver muzikaal zonder Gregoriaansche tinten, terwijl hij zijn werk bouwt op den Benedicamus in den 1^{en} toon! Toch is zijn compositie even verrukkelijk als van De Vocht en zijn bloeiend-opgewekt Gloria met zijn engelachtige jubel en zijn stralend Amen kan evengoed de liturgische diensten opluisteren, wanneer de inleidingsmaten voor: ‘Et in terra’, het tusschenspel voor: ‘Quoniam’ en het lange naspel vervallen konden.

In het Credo vervolgt het koor oogenblikkelijk den priester; de compositie vertoont in het eerste gedeelte een eerbiedige overtuiging; het ‘Et incarnatus’ en het ‘Crucifixus’ met zijn gevoelige tertsencanon grijpen aan, terwijl het ‘Et resurrexit’ praegnant inzet. Na ‘scripturas’ echter onderbreekt de componist den zang met een tusschenspel, dat - zooals bijna de geheele compositie - karakteristiek klinkt met zijne terughoudingen en een voortzetting beduidt van

de resurrexit-muziek. Daarna zet een driestemmige fuga in op het gregoriaansch hoofdthema en na 9 maten vervolgt het koor: ‘Et ascendit’ tot en met ‘non erit finis’, ook weer niet aaneen, maar met onderbrekingen. Men voelt daar, dat de componist zich vergist heeft: de fuga ontwikkelt zich volkomen logisch, 't is zelfs in zijn soort een zeer muzikale fuga, maar men krijgt den indruk, dat het koor een secondaire taak heeft ontvangen: het moet tijdens de fuga eenige zinnen zingen. Toch zou dit gedeelte nog te ‘redden’ zijn (Andriessen zal 't me wel vergeven!), als na ‘scripturas’ het koor doorging en daar de taak ontving om tot ‘Et in Spiritum’ den tekst voor te dragen op een *fugatische* bewerking van het hoofdthema. Het laatste gedeelte van ‘Et in Spiritum’ tot het slot is zeker niet het minste van 't geheele werk. De stemmen dragen mooi hun tekst voor, de begeleiding is doorweven met een expressief thema in tertsgangen en het ‘Amen’ is breed en grootsch uitgewerkt; de 14 maten naspel verzwakken echter den indruk.

‘Sanctus’ heeft (na een onbegrijpelijk voorspel met het hoofdthema in de diepte der contrabassen!) een driemaal opnieuw ingezet en contrapunctisch bewerkt koorsanctus door eenige orgelmaten gescheiden; het éénstemmige hoofdthema in het orgel met de daaropvolgende volle accoorden en den inzet van het ‘Hosanna’ maken een majestatelijken indruk. Het ‘Benedictus’ is geheel vocaal gehouden en naar den vorm is het een fughetta op het motief in majeur.

Het ‘Agnus’ zet *tranquillo con dolore* in met den Kyrie-aanhef van het orgel en de alt zingt langzaam en gedragen: ‘Agnus Dei, qui tollis peccata mundi’, nog even klinkt het thema en dan zingt het koor zeer zacht de gregoriaansche melodie op: ‘Miserere nobis’; ten tweede male zet het orgel zijn ernstigen zang in en nu zingt het koor breed en vol: ‘Agnus Dei, qui tollis peccata mundi’, waarna de begeleiding als ontzet in geweldige macht voortgaat, doch spoedig verzacht en verstilt, waarna het koor wederom de gregori-

aansche melodie zingt. Ten derde male herhaalt het orgel zijn droeve klacht, de alt zingt rustig het derde ‘Agnus’, waarna het koor in zachte extase, overgaande naar Es-majeur om den vrede bidt: ‘Dona nobis pacem.’ Dit ‘Agnus’ is wel het meest gevoelde en tegelijk soberste gedeelte van het geheele werk, dat ons in nobel-menschelijke klanken den gezegenden Mis-tekst voorbidt....

Ik moet nu nog met een hinkend paard achteraan komen sjokken in den vorm van de vraag: Wat zal er geschieden, als eventueele wijzigingen worden aangebracht en de Mis het ‘Nihil obstat’ ontvangt? Het antwoord is nog hinkender, want het moet luiden: Dan zal 't geschieden, dat de Mis *niet* gezongen kan worden. Want we zullen langzamerhand - nu er telkens nieuwere werken goedgekeurd worden met nieuwere moeilijkheden op 't gebied van zang en spel - duchtig gaan gevoelen, dat onze koren ontoereikend zijn. En die toestand zal scherper aan den dag treden, naarmate er door de jongere componisten meer wordt gewerkt en we langzamerhand de overtuiging krijgen, dat hun werk als dat van De Vocht en Andriessen goedgekeurd kan worden. De kwestie toch van het meer en meer toelaten van nieuwere muzikale elementen moet langzaam opgelost worden en zal dit ook wel. Typisch is in dit verband wat Berlioz in zijn tijd schreef over het orgelcrescendo, een inrichting, welks geschiktheid tot het opluisteren der liturgische diensten nu door niemand meer betwijfeld wordt. We zien er uit, dat veranderingen slechts langzaam, maar ook zeker gaan en binnen niet al te langen tijd zullen we een meegaan met de nieuwere muziek-phasen kunnen beleven op het gebied van onze kerkelijke kunst. Wij, Hollanders, komen echter alweer achter de buitenlanders en met name de Duitschers, die reeds lang een richting Goller - Griesbacher - Filke - Höfscheler kennen, terwijl ten onzent de mollen en kruisen uit Cuyper's ‘Trinitatis’, die niets moderns hebben, aangezien werden als een baanbre-

kend verschijnsel, ofschoon het verdienstelijke van dit mooie werk alleen ligt in het volgen van een nieuweren stijl, toen hier in Nederland slechts één richting werd gekend: de Regensburg-Caecilianer! Nu kunnen we tenminste op twee gedrukte werken wijzen, waarvan het eene: de mis van Lod. de Vocht *werkelijk* liturgisch èn modern genoemd kan worden en het andere: de gregoriaansch-begeleidingen van Hansen als zoodanig zijn *bedoeld*.

Laat me echter oogenblikkelijk waarschuwen, dat ik bovengenoemd Germaansch viertal niet in zijn geheel als voorbeeld wil stellen. Goller en Griesbacher vertegenwoordigen de richting, die melodisch-vloeiend willen schrijven en kunnen op Carolo Koch als een aller-jongste wijzen, in wien zich die manier voortzet. En - eerlijk gezegd - gezien den staat der Nederlandsche kerkkoren, vind ik dit soort werk het meest aanbevelenswaardig. Ze bieden nog de beste waarborg voor fatsoenlijke uitvoeringen in hun lichte bevattelijkheid, een omstandigheid, waar men wel degelijk rekening mede dient te houden, als tenminste de Koorbode (Januari 1916) waarheid spreekt in het opzienbarend artikel: ‘Aan wie de grootste schuld?’, waarin wordt gewezen op de onvoldoende verzorging der zangkoren.

De composities van Springer en Filke zijn dan ook vrijwel in ons land niet te gebruiken, terwijl de ‘Missa Choralis’ van Höfscheler eenvoudig niet te *probeeren* is. Men zal over dit werk verbluft staan om zijn plompen durf en brutale zwaarte en we zien met schrik in dit modern sterk kerkmuziek (van een grandioos pogen naar gregoriaansch-bewerkingen!) denzelfden geest rondwaren, dien we ook herkennen in de allerjongste Duitsche symphoniekunst, vertegenwoordigd door Bisschoff Paur, Zöllner e.a. En nu vallen we niet over de quintenparallellen in Höfschelers Missa; hebben zich tot nu toe alleen de moderne componisten ontfermd over de gesmade quintengangen, sedert er in de 60-er jaren der vorige eeuw een boekje verscheen van Weismann, waarin deze alleraardigste ‘Albumblätter zur Emancipation der

Quinten' schrijft, en waar Puccini's 'Bohème' met zijn sprekende trompet-quinten volksbezit geworden is, behoeven we slechts één generatie verder te zijn, om de rehabilitatie der quint- en ook der secondeparallellen te beleven. Maar wel is het logge dikke gedoe in Höfschelers werk ons een gruwel, terwijl hij met zijn 42 cM.-modulaties ons fort-van-achting heel spoedig verbrijzelt. Misschien kunnen we opmerken, dat het nieuwere geluid in ònze kerkmuziek nauwelijks waarneembaar is, terwijl het in het Oosten zich reeds als een bezetene kon aanstellen.

Wanneer we nu echter het fijne werk bezien van de Vocht, dat met een stille ingekeerdheid is geschreven en gedrukt voor ons ligt, en de warmbloedige echt menschelijke muziek van Andriessen, die slechts even gewijzigd behoeft te worden om, óók met het 'Nihil obstat' voorzien, aan de openbaarheid geschonken te worden, dan zou ik graag een houvast feit constateeren en een horoscoop trekken op onze toekomstige Nederlandsche kerkmuziek. Het blijkt n.l. dat er door de jongere Roomsche toonkunstenaars geen weerstand is geboden aan den heerlijken drang om volgens hun willen en kunnen voor de kerk te schrijven. Maar dat nieuwere werk (want ik bedoel hier niet het soort van kerkmuziek, dat slechts gebruiks- en geen kunstwaarde bezit) zal eischen stellen, die door de koren, ook in de groote centra, niet kunnen vervuld worden; in dat geval heeft de kerkelijke toonkunst weinig voordeel bij nieuw jeugdig werk en zullen protestantsche kerken voorloopig het toevluchtsoord worden.

THEO V.D. BIJL

Uitstaan

DE klok sloeg: een, twee, drie, vier, vijf, zes.... neen toch zeven. Och hemel, de dag begint al weer.... Liesbeth deed de oogen half open, drukte toen haar gezicht weer in het kussen. De vlechten vielen over haar hoofd, gleden in haar hals, het was of iemand haar aanraakte. Ze schudde even, rekte zich uit en kwam toen tot volle bewustzijn. ....Dat het zeven uur was, bijna tijd om op te staan, en dat een heele lange dag weer begon, een Maandag, en daarmee een heele week, en daarmee een heele maand....

Ze ging rechtop zitten, plotseling klaar wakker en maakte een kruis: al de maanden, die voorbij waren drukten op eens met volle gewicht op dezen dag, die het begin was van weer lange maanden vol van hetzelfde grijze wee.

'Ik geloof, dat ik op den duur nog zenuwziek zal worden,' mompelde ze. 'Ja, wezenlijk, zoo ellendig heb ik me zelfs in het begin niet gevoeld.'

Toen gleed ze weer neer, probeerde de warmte om zich heen te krijgen en de koestering van den verdoovenden slaap: maar de slaap kwam niet en het leed week niet. Ze wist dat ze er midden in was en dat ze 't moest uitstaan: 't was niet weg te redeneeren. Uitstaan.... dat was haar wachtwoord geworden. Ze herinnerde zich nog wie 't voor het eerst tegen haar gezegd had. 't Was toen Snoesje komen moest en ze om haar heen stonden, haar nog ergerend door hun machteloos medelijden. De dokter, aan het voeteneinde, nam zijn horloge oplettend in de hand. Toen was over haar gekomen het gevoel, dat ze aanvaarden en dragen moest, wat niet af te wenden of te verhelpen was, dat God het leed niet altijd keert, hoe vurig de gebeden waren, wèl altijd kracht geeft het te dragen, hoe bovenmenschelijk het ook schijnt.

Hij was een goede dokter, jong en bekwaam, en zij wist, dat niets hem te veel was.

'Het is spijtig Madam, maar er is niets aan te doen. Ge zult het nog eenige uurkens moeten uitstaan....'

Het klonk zoo eenvoudig en toch zoo hartelijk: in Godsnaam dan maar uitstaan, had ze gedacht, en ze had véél moeten uitstaan.

Sindsdien was het haar lot geweest. De gedachte uitstaan, dat hij daar ginds lag, vóór Namen, waar er zoovelen moesten vallen, de gedachte weken lang, dat hij misschien dood lag, met honderd anderen in een algemeenen kuil geworpen, of te sterven ergens, bloedend en verlaten. Toen ze zekerheid had, nog eens de kans, dat hij vallen zou voor Antwerpen.... uitstaan, altijd maar uitstaan.... de lange maanden aan den Yzer, het vorige jaar.... en nu het hopelooze vooruitzicht....

Ze lachte dikwijls om haar vriendinnen, die zich zoo gemakkelijk troostten met blijmoedige verwachtingen.... In het voorjaar zullen we terug kunnen gaan, in Mei zal de beslissing vallen, vóór den winter zal het gedaan zijn. Zoo was het verleden jaar, zoo konden ze nu weer beginnen....

Voorzichtig werd de deur geopend:

‘Liesbeth, kindje, ben je al wakker?’

‘Ja Ma, maar Snoesje slaapt nog....’

‘Stil dan, maar hoe kom jij zoo vroeg....?’

Liesbeth gaapte.

‘O Ma, weet U nog, voor drie jaar, toen was het net zoo als nu, maar toen moest U mij 's morgens wakker trommelen en nu ben ik U voor. Ziet U wel, dat een mensch met de jaren vooruit gaat op den weg der volmaaktheid!’

Ze lachte weer, knikte nog eens tegen de vroeg-oude vrouw, maar diep in haar bleef dat grijze troostelooze, waar ze geen naam voor wist. Toen begon achter de kanten gordijnen een lief vogeltje te fluiten: het had zoo'n blij stemmetje en vleide zoo zachtjes den ochtendgroet:

‘Mamma, Mamma, Mammaatje, Snoes is wakke....’

Liesbeth stond al bij het bedje. Blond en blozend, rank en recht, zich met de kleine knuistjes aan het ledikantje vasthoudend, richtte het kleine meisje zich op, kraaiend van pret toen ze moeder zag.

Dit was het kleine wonder dat gekomen was eenige maanden vóór den oorlog.

De oude vrouw bleef staan en keek naar beiden. Leek het niet of ze alle twee kinderen van haar waren, het groote en het kleine meisje? Zooals ze daar lachten en stoeiden en speelden, beiden zoo jong en uitgelaten, was dat moeder en kind?

‘Liesbeth, treuzel nu niet, of het is straks weer half ontbijten. Geef mij het kind nu maar.’

Ze nam de kleine in haar armen en een oogenblik later stond Liesbeth weer alleen in haar kamer voor den spiegel. Ze trok het gordijn op, buiten scheen de zon, maar de grijze weeheid in haar week niet.

‘O jakkes, wat een tijd is me dat nu toch!’

Lusteloos ging ze op den rand van haar bed zitten, moeilijk haar neiging tot schreien bedwingend. Je kon ook niet telkens beginnen te huilen om al die kleine misères, en dan zag je er den heelen dag op het kantoor zoo uit. Als er maar weer eens een brief van hem kwam, dan kon ze er den heelen dag, de heele week beter tegen....

In het ruime achterkantoor zat juffrouw Bielders met gefronste wenkbrauwen voor een stapel papieren. Liesbeth was bijna klaar met haar werk. Nog een paar brieven afleggen, de classeurs opbergen, correspondentie was er het eerste uur toch niet: als de jongeheer de post in handen had, kwam alles op het laatste oogenblik. ....Zou ze voorstellen juffrouw Bielders te helpen? Eigenlijk had ze er niets geen zin in, het was zulk vervelend werk.... en straks kreeg ze het zelf zoo druk.

Wat een leven toch op zoo'n kantoor! En dat had ze vroeger prettig gevonden! Hoe is 't mogelijk?.... Het eenige goede aan den werkdag was nu, als het 12 en 6 uur sloeg en het maar weer gedaan was en ze naar huis kon gaan, naar Moeder en Snoesje.... en als er dan een brief was.... Ze keek rond: alles was hetzelfde gebleven, het kantoor, de

meubels, een gedeelte van het personeel. Hier had ze vroeger gezeten en gewerkt met plezier, en gelachen en gebabbeld in den tusschentijd, en gefuifd op pralines en chocoladetruffels, als ze door haar examens was. De geest was er hetzelfde gebleven, het was toch een goed en prettig kantoor.... alleen ze hoorde er niet meer thuis, en vandaag minder dan ooit. Ze stond op en ging naar haar collega:

‘Zal ik U een poosje helpen aan die staten?’

‘Als U 't doen wilt, heel erg graag. Het is zulk moeilijk werk en ik kan er zoo slecht uit wijs worden.’

Een dankbare blos lichtte over het bleekneuzige gezichtje. Liesbeth voelde iets als wroeging, dat ze nog geaarzeld had het kind te helpen. Ze herinnerde zich de eerste maanden van haar eigen kantoorleven als jong ding van achttien jaar. Wie weet hoe zoo'n juffrouw Bielders haar nu benijdde om haar rustige zekerheid.

Als een vervolg op haar eigen gedachtengang zei plotseling het meisje:

‘U imponeert ze allemaal met Uw kalmte, als het zoo druk is. Ook de chef.... maar dat komt.... U maakt zeker nooit fouten.’

Liesbeth lachte en het deed haar zoo'n pijn. Hoe kun je nu toch lachen, als je diep in je die aschgrauwe grijsheid hebt...

‘Jawel, ik maak net zoo goed fouten als ieder ander. Dat doet iedereen, zelfs de patroon, en de jongeheer en de chef de bureau en de eerste boekhouder en de jongste bediende. Maar als je een paar jaar routine achter den rug hebt, zie je ze eerder, verbeter je ze zelf en.... neem U dat eens van mij aan, dan laat je je niet zoo gauw door anderen over stuur maken.’

Ze nam de staten mee. Knoeiwerk! O, hoe heerlijk, als je daar nog benauwd over kon zijn, over zulke dingen! Wat waren ze jong, wat waren ze heerlijk jong, zij ook, toen zulke angst de grootste was, die ze kenden....

‘Bieldersje,’ riep ze op eens familiaar, ‘je moet één regel afstand nemen, anders gaan die lange er immers niet op.’

‘Waar hebt U 't over?’ vroeg de chef, die langs haar liep.

‘t Statenwerk.’

‘Dat was toch al half af?’

‘O hemel neen,’ antwoorde Liesbeth rustig, ‘daar beginnen we pas aan.’

‘Ik dacht dat juffrouw Bielders het deed. Geef U maar vast wat klaar is.’

‘t Is nog niet nagezien.’

‘Dat zal ik zelf wel doen.’

‘Heel vriendelijk, maar niet noodig....’

Hij begreep het al,.... nou goed dan, als zij er maar voor zorgde.... Waarom waren ze niet allemaal zoo als Mevrouwtje Liesbeth? Die kende tenminste haar vak, al was ze een meisje. Dat was een van de weinige slimme streken van den ‘kwajongen’ geweest, dat hij er bij den oude op had aangedrongen haar terug te nemen, juist in dien ellendigen mobilisatietijd, toen je al je goede krachten kwijt raakte.... Liesbeth imponeerde hem eigenlijk. Eerstens klinkt het: ‘Mevrouw Louis de Blicourt’. Dan, ze was hier voor 6 jaar al in betrekking geweest, dus vóór zijn tijd. 't Had wel wat antipathie verwekt: zoo'n oudgediende, die hebben gewoonlijk praats. Maar toen de oudgediende kwam, blond, vriendelijk en allemachtig tenminste nou eens één mensch, die haar vak goed kende, viel ze hem bijster mee. Waarom wist zoon juffrouw Bielders dat nou zelf niet, dat ze op één-regel-afstand moest werken? Hij had het best gehoord!

....Wat is een morgen lang, vreeselijk lang, en dan een Maandagmorgen.... Liesbeth keek op haar horloge. Zou 't dan nooit later worden? Als ze maar eens even weten mocht of er nu vandaag bericht zou zijn, het was al zoo'n tijd geleden. Misschien was er een brief gekomen, vanmorgen al, de post kwam zoo laat bij hen langs. Ze ging door met haar werk, verzette de stops en weer vloog de wagen en ratelden de toetsen. Nu schoot de tijd tenminste op: zóó kwam de jongeheer met de post voor twaalven. Hé, wat saai, zou ze juist vandaag niet moeten opnemen? Toen

haar belletje ging, bracht ze een paar lijsten aan haar jonge collega.

‘Hier juffrouw Bielders, nu hebt U meteen een voorbeeld voor de andere. Om half twee help ik nog een poosje.’

Het licht viel gedempt op de schrijftafel, waaraan de patroons zaten, de oude ijverig, nerveus, de jonge lusteloos.

‘Hier is de post, Mevrouw, deze beantwoordt U wel. Johan, dicteer jij even die paar brieven, zooals we afgesproken hebben.’

‘Hm... ja Pa, zal ik maar in het Hollandsch?’ Zijn Fransch was niet schitterend en hij luchtte 't niet graag tegenover het Brusselsche vrouwtje.

....Dit vertrek met het onzekere licht en de donkere gordijnen deed denken aan Louis' studeerkamer, de prettigste kamer van hun heele prettige huis, waar het gezellige Perzische kleed lag en al de oude lieve dingen stonden.... en waar ze van alles deden behalve studeeren....

En terwijl ze zat te stenografeeren, voelde ze zelf weer, net als thuis, net als onder het personeel, dat dubbel-leven dat ze leidde, haar jeugd, die in botsing kwam met het leed, en haar uiterlijk dat de inwendige doodschheid verloochende.

‘Was U in Brussel ook op een kantoor?’ vroeg de jonge man tegenover haar plotseling, toen zijn vader een oogenblik de kamer uit was.

Moesten ze vandaag allemaal haar gedachten raden?

‘Nee-ee natuurlijk niet. Ik ben immers getrouwd.’

‘O ja.’ Hij kleurde, voelde zijn onhandigheid, wou die goed maken en struikelde over zijn woorden.

‘Ik dacht soms, ziet U, tegenwoordig, veel jonge vrouwen.... en hier als jong meisje, ofschoon van goede familie....’

Liesbeth begon te lachen: ze kon er niets aan doen, het ‘ofschoon’ was tè grappig.

‘Neen natuurlijk niet, trouwens werken is een eer, getrouwd of ongetrouwd. En nu met den oorlog, we hebben veel verloren, en ik ben heel blij, dat ik in mijn ouden werkkring heb mogen terugkeeren.’

Dit was hoofdzakelijk op zijn aandringen gebeurd en hij voelde de goede bedoeling hem weer op zijn gemak te stellen, maar het ergerde hem dat zij dat doen moest. Hij dicteerde weer voort, veel te gauw nu, met jongensachtig plezier, omdat ze zich haasten moest hem bij te houden. Maar de oogen bleven rustig, al vloog het potlood over het papier.

....Nu moest er toch een brief zijn, als ze thuis kwam....

'Is er iets, Ma?' riep ze hoopvol.

'Neen, kindje, doe de deur dicht. Nee Liesbeth.... ik geloof het niet eigenlijk... Er is,' ze aarzelde even, 'er is niets...'

'O wat akelig. Snoes, Snoes, Snoesje!'

Een blond krulkopje piepte door de pijlers op den overloop.

'Mamaatje is komt. Heel zoet Mamaatje,' kraaide 't kleine ding. Een oogenblik later zaten ze samen in de voorkamer op den grond. De oude vrouw stond er weer bij en keek, juist als 's morgens. Neen, het waren niet beiden haar kinderen. Die eene was haar dochter en dit andere was al het kind van haar kind. Ze lachten wel, ze stoeiden nu nog wel samen, maar de eene was toch al een vrouw.

En terwijl Liesbeth haar kleintje in de lucht zwaaide net als Papa deed: Van je èèn - twèè, hop-làlà, dacht ze zelf:

'O, ik kan het niet meer uitstaan, nu kan ik het wezenlijk niet meer uitstaan, als er morgen geen brief is, word ik gek!'

Maar dit jagende ongeduld was toch beter te dragen dan de drukkende last, die dien morgen op haar woog.

'Hoe was het op kantoor?'

'Goed, niet te druk. Dat komt 's middags.'

'Zullen we maar gaan koffiedrinken?'

Liesbeth keek plotseling op. De handen der oude vrouw beefden, er stonden tranen in haar oogen.

'Moeder er is iets? Gauw! Iets van Lou?'

'Nee, nee,' schudde het grijze hoofd, maar Liesbeth zag de aarzeling.

'Gezeur met de meid?.... Is Snoesje lastig geweest?....'

'Och nee, nee.... laten we maar gaan koffiedrinken.'

Liesbeth haalde de schouders op. Zenuwachtigheid van anderen prikkelde haar tegenwoordig.

‘Kom Snoesje, happe-hap doen.’

....Ik zal wachten tot het kind bezorgd is, dacht de oude vrouw, en toen weer, ik zal wachten tot ze zelf heeft gegeten.... En al maar weer kwamen de tranen in haar moede oogen.

‘Kom moedertje, zeur nu niet. Er is iets, voor den dag er mee!’

Plotseling begon haar moeder te schreien. Liesbeth voelde zich koud worden: ze zag weer op eens zijn vroolijk gezicht met de oogen, die haar altijd streelend hadden aangezien.... Ze wist het: nu was het toch gekomen....

‘Geeft U den brief maar Mama.’

‘Er is geen brief,’ snikte haar moeder.

‘Jawel, de brief van.... het werd zoo ijl om haar heen, den brief uit Le Hâvre, van het ministerie,’ vervolgde ze moedig. ‘Ik weet het al....’

Ze ging in den fauteuil zitten, toch bang, dat ze in elkaar zou zakken en herhaalde nog eens in zichzelf: ‘Nu komt het, Liesbeth, nu is het gedaan....’

De brief was groot en gewichtig. De toon was hartelijk eerbiedig. Het danste voor haar oogen.... ‘Albert-Louis-Théodore de Blicourt.... mort au champ d'honneur.... la patrie reconnaissante....’

Dit was Loulou, de man, dien ze maar half genoeg had liefgehad.... Hij was gevallen daar ergens in een loopgraaf, of bij een aanval, of uit elkaar gerukt tot er niets overbleef dan een vormelooze massa van het jonge slanke lichaam.... Uitstaan, Liesbeth, het andere was niets.... Nu is het daar.... ‘Mort en héros.... Notre cher ami et frère d'armes..., Albert-Louis-Théodore de Blicourt....’ Dat is hij, dat is Loulou.... Nu is het gedaan, nu is het uit.... Nu helpt geen zenuwachtig schreien en gillen zooals anderen doen.... nu komt hij niet terug.... nooit meer, nooit meer.... Nu blijft hij daar ginds, ver weg.... Ze hebben hem toch een eigen graf gegeven..., tenminste dàt toch.... een graf met een eigen kruis....

Ze haalde even diep adem.

‘Het moest komen Moedertje, vandaag of morgen. Ik heb van het begin af geweten, dat hij er in zou blijven.’ De oude vrouw keek op. Toen wist ze....

Het lichaam was jong en sterk, dat verdroeg veel, en de geest was kloek en vaardig, die zou blijven werken voor het kind. Maar de ziel was niet meer bij de dingen van hier en het hart was ginder, ver weg in dat kleine stukje van hun land, dat nog vrij bleef.... was mee begraven met den man dien het liefhad.

Ze strekte de armen uit.

‘Liesbeth, o God, mijn lieve, lieve Liesbeth!’

De jonge vrouw legde het hoofd op de tafel en haar stem klonk als van heel ver.

‘Dit is de laatste brief. Ik heb er twintig dagen op gewacht: goed dat hij gekomen is....’

In de voorkamer begon het kleine ding te huppelen met de rokjes in haar handjes:

‘Van je een-twee-drie en van je een-twee-drie.... Mamaatje, danse-danse....’

‘Er is niets meer aan te doen, Moeder, nu is 't voor mijn heele leven.... Ik zal 't moeten uitstaan....’

STEPHANIE CLAES-VETTER

Visioen

De schemering hangt uit de luchten neer:
Een zware volle tros van duisterheden
En tuilen schaduwbloemen, die de steden
En velden overhuiven, wijd en teer.

En in dien schemer hangt het avondrood:
Een trage brand van vlagen in de wolken,
En langzaam sterven in de koele kolken,
Een huivrend kruipen in den vochten dood.

O treed nu uit in 't rood-begloorde uur!
De schijnsels blijven aan de hoofden hangen,
En blozig gloeit er langs uw ooge' en wangen
Een bleeker weerschijn van het hemelvuur.

O kom nu uit! het uur is wonderbaar:
Het wordt een nacht van beven en van hopen!
Geheimen bloeien in de stilte open,
Als sterren in het scheemren vreemd en klaar.

Wat gaat er lichtend door de duisternis?...
Het wordt de heiligste der wereldnachten:
We blijven hier het verre wonder wachten,
Dat vol van helderheid geboren is.

Het ging voorbij, een witte schemering,
En maakt den avond stiller van verbazen,
Een droom van sterreschijn en gouden wazen,
Het donker klarend, waar zijn klaarte hing.

Zaagt gij zijn ooge' als sterren en zijn kroon
Stralend en rood met glanzen aan de slapen?
Het is de Christus, die verdoolde schapen
In nacht en ontij weidt ter trouwe woon....

BERNARD VERHOEVEN

Staatkunde

Het grondwettelijk processieverbod -

Welke liturgische plechtigheid doet ons Roomsch hart meer goed dan eene processie? Als op Sacramentsdag de processie uittrekt, als de kleurige vaandels wapperen in den wind, de bruidjes bloemen strooien en het Allerheiligste onder het gebed van deelnemers en toeschouwers en het gebeier der klokken over straten en wegen wordt gedragen, dan jubelt het in ons hart. Dan vieren wij volop Roomsch feest. En toch is ons in Nederland het processiehouden verboden, verboden althans, indien wij niet tot de gelukkige uitzonderingen behooren. Deze toestand steunt op art. 170 der Grondwet, luidende: ‘Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. *Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten*.’

In 1848 in de Grondwet opgenomen, bleef bij de herziening van 1887 het geheele artikel ongewijzigd en daarmede ook de regeling van alinea 2 betreffende de ‘openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen.’ Onder dit laatste werden - blijkens de toelichting van de Regeering - uitsluitend verstaan de processies; straat- of veldpredikaties en zendingsfeesten behoorden daartoe niet, zoodat zij toelaatbaar waren ook op plaatsen, waar zij in 1848 niet bekend waren.

Het houden van processies is dus heden ten dage geoorloofd, waar zij ‘thans’, d.i. in 1848, naar de wetten en reglementen waren toegelaten. Ieder Nederlandsch pastoor, die buiten zijn kerkgebouw of ander besloten terrein eene processie wil organiseeren, zal zich dan ook de vraag hebben te stellen, of hij in 1848 vóór de Grondwetsherziening naar de wetten en reglementen daartoe bevoegd zou zijn geweest. Raadplegen wij nu de op dit stuk in 1848 bestaande wetten

en reglementen, dan blijken deze niet talrijk. Vooreerst zou men daartoe kunnen rekenen het toen nog geldend art. 193 der Grondwet van 1815, volgens hetwelk ‘geen openbare oefening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan in gevallen dezelve de openbare orde of veiligheid zoude kunnen storen’. Deze text huldigt in beginsel eene onbeperkte bevoegdheid tot het houden van godsdienstige optochten. Eenig voorafgaand verlof van de Regeering of ander overheidsorgaan wordt niet geëischt evenmin aan deze een recht van veto toegekend. Slechts kan een *aangevangen* processie worden gestuit in geval van gevaar voor verstoring van openbare orde en veiligheid. Practisch komt dit voorschrift dus neer op eene algeheele vrijheid, temeer omdat wel geen herder eener parochie, zelfs bij geringe kans op wanordelijkheden of tumult, het H. Sacrament aan openbare oneerbiedigheden zal willen blootstellen.

Tot de bestaande wetten en reglementen rekende de Regeering in 1848 voorts art. 45 van de Loi 18 Germinal an X (8 April 1802), relative à l'organisation des cultes. Het is echter zeer twijfelachtig, of deze Fransche wet, strekkende tot uitvoering van het Concordaat van 1801, ooit in Nederland heeft gegolden. Wel is bij Koninklijk Besluit van 2 October 1827 (Stbl. 41) het Concordaat in het geheele rijk ingevoerd, doch, althans voor een groot deel van Nederland, is dit Besluit een doode letter gebleven. Intusschen is deze wet uitdrukkelijk afgeschaft bij art. 14 van de wet van 10 September 1854 (Stbl. 102) tot regeling van het toezicht op de onderscheidene kerkgenootschappen, ‘behoudens de bepalingen der wetten en reglementen, bedoeld in art. 167 der Grondwet (van 1848)’. Indien men dus aanneemt, dat de wet van 18 Germinal an X hier te lande rechtskracht heeft gehad, dan zou art. 45 dier wet ook thans nog toepasselijk wezen. Dit artikel luidt: ‘Aucune cérémonie religieuse n'aura lieu hors des édifices consacrés au culte catholique, dans les villes, où il y a des temples destinés à différents cultes’. Volgens deze bepaling zouden in die steden, waarin

ook andere dan het katholieke kerkgenootschap een kerkgebouw hebben, geen processies mogen worden gehouden. Dit voorschrift is aangevuld door een Decreet van 30 Germinal an XI, verklarende dat het bovengenoemde wetsartikel slechts van toepassing is daar waar behalve de Roomsch Katholieke kerk een Protestantsche consistoriale kerk bestaat, dat is in plaatsen, welke eene Protestantsche bevolking van 6000 zielen bevatten. Nochtans is eene uitzondering gemaakt ten behoeve van Maastricht bij Keizerlijk Decreet van den 2 Complémentaire an XIII. Voorzoover betreft deze wetgeving wordt derhalve de vrijheid tot het houden van kerkelijke optochten in het algemeen in de gemeenten met uitsluitend of overwegend katholieke bevolking vrijwel gewaarborgd.

Behalve de grondwet van 1815 en het aangehaald art. 45 der wet van an X zijn ons geen wetten en reglementen bekend, die het houden van processies aan eenige beperkende voorwaarden onderwerpen. Zoo zou dan ook de logische conclusie zijn, dat in verreweg de grootste meerderheid der gemeenten in Limburg en Noord-Brabant en een aantal gemeenten in de noordelijke provincies, processies krachtens de Grondwet van 1887 zijn toegelaten.

Naast deze theorie toont de praktijk een geheel ander beeld. In 1848 werd tijdens de Grondwetsherziening in de Kamer aan de Regeering de vraag gesteld, welke de wetten en reglementen waren, bedoeld in het ontworpen art. 167 der Grondwet. Behalve de wet van 18 Germinal an X en het decreet van 30 Germinal an XI noemde de Regeering toen in eene nota o.a. op: een Koninklijk rescript van 25 Mei 1819, dat het getal processiën, daar waar zij geoorloofd zijn, tot twee in het jaar beperkt; een Koninklijke circulaire van 29 Mei 1819 aan de kerkvoogden van de zuidelijke provinciën, vermeldende de geoorloofde processiën; een ministerieele missive van 28 Juli 1819 aan den Gouverneur van Limburg gericht, met het bericht, dat de twee toegestane processiën slechts op Zondag mogen plaats hebben; een Koninklijk Besluit van 11 November 1819, houdende order aan de

militaire commandanten om in de zuidelijke provinciën militair geleide te verleenen aan de processie van den Zondag volgende op den H. Sacramentsdag; een Koninklijk rescript van 17 Februari 1820 aangaande processies op kerkhoven; een Koninklijk Besluit van 23 April 1822, dat het houden van openbare processies toelaat in die gemeenten der Noordelijke provinciën waar zulks zonder interruptie altijd heeft plaats gehad.

Dat deze verschillende rescripten, besluiten en circulaires niet de beteekenis kunnen hebben van wetten en reglementen, dat zij zijn zonder kracht en buiten aanmerking behooren te blijven, is sindsdien door tal van commentatoren op het Grondwetsartikel op afdoende gronden aangetoond. 'Tegenover de duidelijke bepaling van artikel 193 der Grondwet van 1815 hebben evengemelde circulaires en zelfs het aangehaald wetsartikel der Loi 18 Germinal an X niet de minste waarde', aldus DE SAVORNIN LOHMAN[1)].

Toch heeft de jurisprudentie en zelfs de Hooge Raad (sinds 1875)[2)] aan het grondwetsartikel een geheel andere beteekenis gehecht. Men is daarbij uitgegaan van de gedachte, dat de Grondwetgever van 1848 heeft bedoeld den *feitelijken* status quo te handhaven. Zoodoende heeft men de woorden 'waar zij (de openbare godsdienstoefening) thans naar de wetten en reglementen is toegelaten' geïnterpreteerd tot 'waar zij thans naar de wetten en reglementen is *in gebruik*'. Daaruit volgt, zegt de H.R. in zijn arrest van 1875, 'dat eene buiten de gebouwen en besloten plaatsen gehouden openbare godsdienstoefening alleen dan in de termen der uitzondering kan vallen, wanneer blijkt: 1° dat zij ter plaatse waar zij werd gehouden, in 1848 gebruikelijk was, en 2° dat het toen bestaande gebruik tevens op wetten en reglementen steunde'. Door deze wetsuitlegging worden alle processies voor ongeoorloofd verklaard, die in 1848

1) Onze Constitutie (blz. 293).
2) Arrest van 29 October 1875 W. v.h. R. No. 3910 en 10 Januari 1879 W. v.h. R. No. 4326.

niet gebruikelijk waren en verder diegene welke wel gebruikelijk waren, doch niet op wetten of reglementen steunden.

Voorts maakte de rechtspraak uit, dat, waar de Kamer in 1848 had gezwegen, toen de Regeering hare hierboven vermelde opsomming gaf van wat zij als de ten deze toepasselijke 'wetten en reglementen' beschouwde, zij daarmede te kennen had gegeven de toelichting tot de beteekenis van laatstgenoemde uitdrukking te aanvaarden. De diverse rescripten, circulaires enz. werden dus voor de toepassing van het grondwettelijk voorschrift bindend geacht.

Deze opvattingen der rechterlijke macht hebben het processiewezen in den engst mogelijken band gesnoerd en zijn ontwikkeling voor goed onmogelijk gemaakt; alleen de in het Koninklijk rescript van 19 Mei 1819 genoemde processies bezitten in dit systeem wellicht nog een wettelijke basis. Zij doen ons inziens aan een gezonden uitleg van de Grondwet ten eenemale te kort. De bewoordingen van het onderwerpelijk artikel zijn te duidelijk, om deze gewrongen verklaring te veroorloven. Is het voorts aannemelijk, dat men in 1848 zóó sterk zal hebben willen reageeren op den in 1814 en 1815 naar voren getreden zin om de vrijheid van godsdienst ook in het openbaar, aan eiken staatsburger te verzekeren? Gaat het wel aan, een stelletje circulaires en instructies, die geenszins bedoeld waren als besluiten en vergunningen waarop het houden eener processie berustte, en aan ieder van welk een legaal gebrek kleeft, tot wetten en reglementen te verheffen, die processies *toelaten* - enkel en alleen omdat de Kamer niet geprotesteerd heeft tegen deze rechtens onverdedigbare Regeeringsopvatting?[1)] De eenige juiste uitleg van de beteekenis van art. 167 der Grondwet van 1848 schijnt te zijn, dat het niet den

1) Verg. DE SAVORNIN LOHMAN t.a.p. blz. 295; Mr. J. HFEMSKERK AZN. 'De praktijk onzer Grondwet', deel II, blz. 96.

feitelijken, maar den juridischen status quo heeft willen handhaven. In dien zin zou het processiehouden wettelijk alleen ontoelaatbaar zijn in grootere gemeenten, waarin ook andere dan het katholieke kerkgenootschap hun kerkgebouwen bezitten.

Zelfs deze meest gunstige uitlegging der Grondwet kan ons, Katholieken, niet afdoende bevredigen. Daarom verdient - boven een poging om de rechtspraak in een juistere richting te leiden - de voorkeur, met kracht te streven naar herziening van het grondwettelijk voorschrift. Wij kunnen niet langer dulden, dat onze vrijheid van godsdienstoefening zoo willekeurig aan banden wordt gelegd. Elke uiting van geestelijk leven in het openbaar is geoorloofd, alleen aan ons is het verboden, van onze godsdienstige gezindheid in het publiek te doen blijken. Luidruchtige verzamelingen en optochten van socialisten en anarchisten, van revolutionnairen, ja van jan rap en zijn maat zijn toegelaten, en onze vreedzame en vredige, onze blijde en tot God opheffende processies worden met geweld binnen de muren van onze tempels gehouden. Betoogingen en optochten tegen den godsdienst zijn vrij, mits maar niets wat naar den dienst van God zweemt coram populo tot uiting kome. Hoelang zullen wij dit tyrannieke Grondwetsartikel nog moeten dulden? Is dan de godsdienstige verdraagzaamheid in den loop der jaren niet zoozeer toegenomen, dat er tegen opheffing van het processieverbod geen overwegend bezwaar meer kan bestaan? De verhouding der kerkgenootschappen is in de laatste halve eeuw veel verbeterd. Nauwelijks valt te gelooven, dat men zich aan elkanders openbare godsdienstoefening nog zal ergeren.

Toch wachte men zich voor overdreven optimisme. De Staatscommissie voor Grondwetsherziening heeft het in haar den 20 December 1906 uitgebracht verslag weten klaar te spelen, hoofdstuk 6 der Grondwet ‘van den godsdienst’ ongewijzigd te laten. Dat althans de bepaling van art. 170,

reeds door THORBECKE[1] een zonderlinge, met den aard eener hedendaagsche grondwet geenszins strookende ongelijkheid van recht genoemd, dringend herziening eischte, schijnt niet tot haar doorgedrongen. Alleen één lid, de oud-hoogleeraar DE LOUTER heeft bij eene afzonderlijke nota aan de Koningin met klem op revisie aangedrongen. Met instemming lezen wij in die nota van dezen gezaghebbenden staatsman het getuigenis, dat hij het onnoodig en onrechtvaardig acht tegen openbaringen van godsdienstig leven wettelijke ja grondwettelijke belemmeringen op te werpen, welke men tegen uitingen der openbare meening, zelfs van revolutionnaire strekking onnoodig acht. Het voorbehoud van de noodige maatregelen tot verzekering der openbare orde en rust voorziet z.i. in alle behoeften en is voldoende om tegen buitensporigheden tusschen deelnemers en andersdenkenden te waken.

Mocht deze vrucht van godsdienstige onverdraagzaamheid niet met medewerking van de andere politieke partijen uit de Grondwet kunnen worden teruggenomen dan zullen wij er om moeten strijden. De processies, als openbaringen van godsdienstig en gemeenschappelijk leven zijn bij ons Roomsche volk al te geliefd dan dat wij er voor goed afstand van willen doen. Integendeel, de tijd schijnt thans gekomen, om dit ons onrechtmatig onthouden geestelijk goed met alle kracht, die in ons is, te heroveren. Waar ieder ander mag getuigen, willen ook wij getuigen. Waar anderen de rede of het gevoel in het openbaar dienen, willen wij onzen God in het openbaar dienen.

Zou herziening van art. 170 der Grondwet niet een der voorwaarden kunnen worden zonder de vervulling waarvan het katholiek volksdeel niet meer bereid is tot eenige wijziging der Grondwet zijn medewerking te verleenen?

J.R.H. VAN SCHAIK

1) Bijdragen tot de herziening der Grondwet, blz. 96.

Verscheidenheden

De schilder van de Spaansche kapel-fresko's te Florence -

In mijn studie over deze bekende XIV^{de} Eeuwsche schilderingen (*Van onzen Tijd* 1912) moest ik me bij de lastige kwestie van 't auteurschap aansluiten bij de voorloopige uitkomst der kritiek, die 't heele werk toeschreef aan Andrea di Firenze, en niet, zooals van Vasari tot lang na hem was gedaan, aan Simone Martini en Taddeo Gaddi. De definitieve oplossing heette bij de meest bevoegden hopeloos, zoowel om de versmelting der werkmethoden, in de kapel gevolgd, als om 't ontbreken van ophelderende authentieke dokumenten.

De Italiaansche Dominikaan p. Innocenzo Taurisano heeft onlangs door een gelukkige vondst in de archieven van Santa Maria Novella allen twijfel opgeheven. Hij ontdekte de kopie van een onderhandsche akte, den 30 December 1365 opgemaakt door Fra Zenobi de Guasconi, prior van 't Florentijnsche klooster, waarin aan *Andrea di Bonaiuto* en zijn vrouw een woning naast 't konvent wordt afgestaan als loon voor de beschildering van de kapittelzaal (die later ‘Spaansche Kapel’ genoemd werd), welke beschildering twee jaar na dato voltooid moest zijn.

Op de echtheid van 't gevonden stuk valt niets af te dingen en bovendien komen de gegevens daarvan volkomen met de bekende feiten overeen. Pater Taurisano konstateert, dat nu drie betwijfelde feiten voor goed vaststaan: 1° de naam van den schilder der fresko's; 2° het tijdstip van hun uitvoering; 3° de hand van één kunstenaar.

Verder toont de schrijver aan, dat Andrea di Bonaiuto dezelfde is als Andrea di Firenze, aan wien de geschilderde legende van San Ranieri in 't Campo Santo te Pisa wordt toegeschreven en brengt helderheid in 't vaag bekende leven van den valentissimo e misterioso artista. De mengeling van stijlen, die we in de fresko's der Spaansche Kapel waarnemen, wordt aannemelijk verklaard door Andrea's eklekticisme, dat zoowel met 't werk van Giotto en Lorenzetti als van Orcagna en Traini z'n voordeel deed.

De inspiratie van den schilder door Fra Jacopo Passavanti (die in 1357 stierf) laat p. Taurisano intakt door te wijzen op 't feit, dat prior Zenobi de Guasconi een leerling en geestverwant van Passavanti was, die er dus over gewaakt moet hebben, dat de schilderingen, aan Passavanti toegezegd, geheel volgens den geest van den beroemden schrijver van den *Specchio della Vera Penitenza* werden uitgevoerd.

In een volgend no. van de *Memorie Domenicane* van Florence, waarin de belangwekkende meedeelingen van p. Taurisano te

vinden zijn, stelt p. Alb. Zucchi een verklaring voor van Vasari's bewering, dat de fresko's van Martini en Gaddi waren. Hij neemt nl. aan, dat het klooster van Santa Maria Novella vóór de prachtige kapittelzaal, door Guidalotti aan prior Passavanti geschonken, een kleinere bezat, waarvan zelfs de plaats nog valt aan te wijzen. Die oude kapittelzaal moet, zooals belangrijke gedeelten der kerk, door de genoemde meesters beschilderd geweest zijn. Vasari, die alleen de nieuwe kapittelzaal kende en bij traditie van 't werk van Martini en Gaddi wist, heeft dus blijkbaar de oude schilders met de nieuwe zaal in verband gebracht. Zijn meedeeling was alzoo maar een halve dwaling.

B.H.M.

Kath. Wetensch. Ver. -

Hoe ondoelmatig de omslachtige naam van deze vereniging is, blijkt afdoende uit de gewoonte om hem prakties te vervangen door de aanduiding ‘Katholiek Wetenschappelike Vereniging’, weinig in de geest van de statuten, die met juridiese nauwkeurigheid schijnen samengeperst in de titel ‘Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland’ Dient deze officiële benaming behouden te blijven, zou 't dan niet kunnen als verklarende ondertitel bij 'n andere, die direkter aanspreekt? Waar nu de lange naam, uiteraard beperkt tot ambtelike toepassing, zakelik het streven volledig weergeeft, lijkt de naam van een persoon, die 't doel van de organisatie belichaamt, wel voor dageliks gebruik aangewezen. Dan dringt zich dadelik Alberdingk Thijm als leek en veelzijdige geest van algemeen erkende betekenis op, om zijn naam aan 't studiegezelschap te geven. Wat hoogstens tegen zijn keus mocht pleiten, dat de grote autodidact eigenlik geen academies vakgeleerde is geweest, valt af te wijzen met een beroep op Görres, eer minder methodies en krities dan meer en toch om zijn baanbrekende invloed zelfs bij de strenge Duitsers als peter van de ‘Görresgesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland’ aanvaard. Met hoeveel voller recht dan Teylers Genootschap naar een maecenas zal onze vereniging naar een meester *Alberdingk Thijmgenootschap* heten! Een biezondere aanleiding tot deze verdoping geeft het aanstaande eeuwfeest van Thijms geboorte in 1820, dat alleen door een intellectuele daad als de standaarduitgaaf van zijn voornaamste werken, de beschouwing van zijn wezen of de beschrijving van zijn kring van Broere tot Schaepman waardig wordt gevierd, waarvoor het genootschap de aangewezen leiding zou nemen.

G.B.

Boekbespreking

Zielkunde door Is. Vogels S.J. - Amsterdam, Langenhuysen.

HET eerste deel der vroegere ‘Vraagstukken der Zielkunde’ verlaat onder korteren en tevens breederen titel voor de derde maal de pers. De schrijver dacht ‘uit sommige verschijnselen’ te mogen opmaken, dat er naast andere grootere en kleinere werken over zielkunde, die inmiddels verschenen, ook voor zijn boek nog plaats zou zijn op de tafel der studeerenden. Een meening, die ik gaarne deel, omdat het werk onder menig opzicht verschilt van Beysens en Aengenent, waarop klaarblijkelijk wordt gezinspeeld; daarom 'n hartelijk welkom aan den nieuw-uitgerusten medestrijder voor de waarheid over ziel en leven.

De nieuwe uitgave liet een tiental oude bladzijden vallen, maar gaf ze in dubbelen zin dubbel terug door 'n enkel woord over bekende vraagstukken, dat in oudere editie's noode werd gemist. Het nieuwe is 'n woord over experimenteele zielkunde, over Descartes' dualisme en 't psycho-physisch parallelisme, iets over de zinnelijke gewaarwordingen, over de zgn. wet der specifieke zintuigenergie, over de wet van Weber, verder een aanvulling over de localisatie der gewaarwordingen, een aanteekening over hallucinatie en illusie, over instinct en over zgn. diffusiebeweging.

Boeken dienen naar hun datum, maar ook naar hun doel beoordeeld. Vogels heeft ons vroeger zelf zijn program ontwikkeld, 'n program, dat getuigt van nuttige zelfbeperking, voor 'n vakpsycholoog tevens 'n zelfoverwinning. ‘Het doel, dat wij beoogen, is hoofdzakelijk ten gids te verstrekken aan hen, die geen geregelden cursus van wijsbegeerte volgden en toch een meer grondige kennis wenschen te verkrijgen van gewichtige vraagstukken der psychologie.’ ‘Wij streefden ernaar binnen niet al te ver getrokken grenzen een populaire verhandeling te leveren’. Welnu naar den maatstaf, dien de schrijver zelf ons in handen geeft, beoordeeld, heeft Vogels zeer goed werk geleverd.

De schare, waarvoor 't boek bedoeld is, is groot, want al hebben op de eerste plaats onderwijzers het werk te waardeeren, het spreekt toch eigenlijk tot ieder, die op algemeene ontwikkeling aanspraak wil maken. Voor zoover mij bekend is, zijn er ten onzent nog geen stemmen opgegaan om de psychologie op te nemen onder de vóór-academische leervakken, maar zou men niet met winst wat natuur- of scheikundige formules, wat dierkunde of andere zgn. ‘realia’, mogelijk van

utilistisch standpunt oppervlakkig te prefereeren, laten vallen voor eenige kennis van het eigen zieleleven? Waarom zouden we onze innerlijke wereld achter stellen bij die buiten ons is? En is daarenboven de psychologie niet 'n wetenschap, aan wier gebied bijna alle vakken raken, zooals van Ginneken eens te recht betoogde? Rechtsgeleerdheid, taalwetenschap, letterkunde, schoonheidsleer, geschiedvorsching, ethnologie, de biologische wetenschappen en nog zooveel andere staan er mee in verband. Gaan velen niet op detailonderzoek uit zonder georiënteerd te zijn, wat immers veronderstelt, dat men de groote lijnen kent van 't geheele terrein?

Oostenrijk en sommige Duitsche staten kennen de philosophische propaedeutiek op het gymnasium; Pruisen, waar ze sinds 1856 van 't program was verdwenen, en Saksen hebben ze tenminste toegelaten, ‘in das Ermessen der Schulleiter gestellt’. Het Fransche baccalaureaat, dat ongeveer op de hoogte van ons eindexamen staat, veronderstelt een leergang in de wijsbegeerte. België kent den voorbereidenden cursus aan de universiteit, die eveneens de wijsbegeerte op zijn program heeft. Dat alles bewijst, dat in Nederland de wijsbegeerte stiefmoederlijk is bedeeld. Nu schijnt mij noch het Duitsche noch het Fransche program navolgenswaard. Terloops kan ik dit vraagstuk, de laatste jaren bij onze Oostelijke buren weer druk besproken, niet voldoende belichten, maar inplaats van ‘formale Logik’, psychologie en geschiedenis der philosophie, waarbij in Frankrijk nog de ethiek komt, diende m.i. de psychologie te worden opgenomen in ons program van gymnasium en H.B.S. Kennis van methode en resultaten der moderne zielkunde, aangevuld met een *beknopten* voorbereidingscursus tot de wijsgeerige zielkunde en wijsbegeerte in 't algemeen zou de inleiding moeten zijn tot breedere universitaire studie. In deze richting willen trouwens meerderen ook de Duitsche Propädeutik sturen, getuige het pleidooi door Horst Engert onlangs in de Neue Jahrbücher f.d.kl. A. gehouden.

We willen even het beknopte handboek van Vogels doorloopen om hier en daar een aanteekening te maken en stellen ons voor in 'n latere verhandeling terug te komen op eenige vragen, wier oplossing ons niet kan bevredigen.

In de inleiding wordt 'n enkel woord gewijd aan den strijd over de ‘vermogens’. De schrijver wil zijn tegenstander verslaan door den strijd eenvoudig te vermijden, wat vanzelf 't ongemotiveerde van den aanval zal demonstreeren. Het gewraakte ‘woord’ wordt 't geheele boek door trouw vermeden.

Ook methodisch is daar veel voor te zeggen, omdat wij toch, naar ouden stelregel, eerst uit de werkingen iets over vermogens en wezen der ziel kunnen achterhalen. Maar, te gelegener tijd zal de vraag terugkomen en dan zal de schrijver, hoop ik, ge legenheid vinden om aan te toonen, hoe òf kentheoretische gronden òf misverstand onze bestrijders leidt. Zijn er nog niet, die ons verdenken van dat simplisme, wat Molière al heeft gedood, door 't belachelijk te maken? Zijn er niet, die meenen, dat wij alles opgelost achten met het woord ‘vermogen’, als zouden wij de locomotief verklaren met 'n trekvermogen, de vliegmachine met 'n vliegvermogen enz.? Men ziet hoeveel eeuwen we moeten boeten voor de after-scholastiek.

Over min of meer valt in 'n beknopt handboek nu eenmaal niet te twisten, zeker niet na de programverklaring. Daarom beperk ik mij tot den wensch, dat iets meer ware gegeven over de aandacht en dat 'n paar bladzijden waren gewijd aan de bewegingsgewaarwordingen en aan de zgn. ruimte- en tijdspsychologie. Dit laatste te meer, omdat de markt overstroomd wordt met litteratuur, waarin allerlei Unfug wordt bedreven. Ik weet wel, dat Vogels in het tweede deel eenige bladzijden gaf over de ‘begrippen’ ruimte en tijd, waar de voortreffelijke opmerking wordt gemaakt, dat men het onderscheid tusschen de begrippen uitgebreidheid en ruimte soms te zeer verwaarloost, maar dit alles wijst slechts even in de richting. Algemeen worden de vraagstukken behandeld bij het zinnelijke kennen, waarmede men vrede kan hebben, mits worde uiteengezet, hoe in ruimte en tijd altijd iets intellectueels steekt. Daarom zeide ik boven ‘zoogenaamde’ ruimte- en tijdspsychologie, want wat men diende te behandelen zijn de ‘gemeenobjecten’, zooals de Ouden ze noemden, waartoe behooren uitgebreidheid, vorm, beweging, rust en getal. Het terrein moet noodzakelijk van onze zijden eens gezuiverd worden. Allerlei kentheoretische, cosmologische en psychologische momenten worden dooreengehaspeld en zoo komt men tot een geheel nieuwe categorie van ‘zintuigelijke’ kennis door Ebbinghaus ‘Objektivitätsfunktionen’ gedoopt, door de Oostenrijksche school van Meinong ‘fundirte Inhalte’, ‘Gestaltsqualitäten’ enz. genoemd. Verder noteerden we nog deze kleinigheden: de beschrijving van den kleurentoon wordt minder goed gegeven met te wijzen op meerderen of minderen lichttoevoer; ze valt zoo samen met de bepaling, die de schrijver geeft van de verzadiging. - Het woord ‘bepaald’ kan in 't Nederlandsch juist 't omgekeerde beteekenen en ware dus beter vermeden bij

de formuleering van de zgn. wet der specifieke zintuigenergie. ‘Elke gewaarwordingszenuw heeft 'n specifieke ontvankelijkheid voor bepaalde indrukken’ beteekent immers ‘voor indrukken, welke deze overigens ook mogen zijn’. - De schrijver noemt de voorbeelden, die hij aanhaalt ter illustratie van wat men hypermnesie pleegt te noemen, ‘hoogst onwaarschijnlijk’ (van 't eerste geval, het bekende verhaal van Coleridge is de lezing, meen ik, anders), maar waarom dan niet liever goed gecontroleerde feiten gegeven, die immers in overvloed te vinden zijn? - De eigengemaakte formule voor Webers wet kan mij niet bevallen. Wat is ‘het onderscheid in waarneming blijft gelijk’? Dit herinnert aan Fechners foutieve opvatting. Zou deze vorm, als men toch 'n bevattelijke formule wil hebben, niet juister zijn: ‘om tusschen twee prikkels verschil te kunnen gewaarworden, moet de eene 'n standvastig percentage verschillen van de andere’? - ‘Een mathematisch punt of vlak hebt gij nooit aanschouwd’, zegt de schrijver. Een mathematisch punt, natuurlijk niet. Maar zouden we nooit 'n vlak aanschouwd hebben? Er bestaat geen lichaam met slechts twee afmetingen; maar wat ‘aanschouwt’ men meer dan twee afmetingen b.v. bij een groot muurvlak? Meerdere psychologen, b.v. Th. Lipps en Gredt O.S.B. meenen, dat we van nature zelfs niet meer dan twee afmetingen kunnen zien. Wat hiervan zij, hij, die nativist is voor drie afmetingen, kan deze schrijvers m.i. niet weerleggen met de meening van Vogels. - Het werk *De pot. Animae*, waaruit de schrijver citeert, is niet van Sint Thomas.

Na deze desiderata wil ik nog gaarne den nadruk leggen op eenige kwaliteiten, waardoor Vogels werk zich onderscheidt. Het heeft terecht de reputatie glashelder geschreven te zijn. Nimmer behoeft men te gissen naar de bedoeling; afgerond als de gedachten zijn de zinnen. Zeer goed geslaagd acht ik het vijfde en zesde hoofdstuk over de zinnelijke streving. De schrijver beperkt zich wel tot uiteenzetting van de peripatetisch-thomistische leer, maar geeft deze uitmuntend. Met voorliefde zijn ook de nieuwe nummers bewerkt over de bewegingsverschijnselen, die in verband staan met onze bewustzijns-acten, al kan ik niet instemmen met dezen zin: ‘de ontdekking en bevestiging van de wet der diffusiebeweging lijkt ons een der grootste resultaten, men zou kunnen zeggen, het eenige groote resultaat der psychologie van de laatste jaren’. Bain immers formuleerde zijn wet al een halve eeuw geleden, al was het op zeer eigenaardige gronden, - en heeft de moderne zielkunde zoo'n pooveren staat van vorderingen, dat men hier mag spreken

van ‘het eenige groote resultaat’? We hopen, dat Vogels boek velen wint voor verdere zielkundige studiën, want op geen gebied wordt zooveel arbeid gepresteerd door niet-scholastieken en de arbeiders onder ons staan nog in de verste verte niet in verhouding tot de grootte van den oogst.

J.H.

Liturgische Uitgaven

Het is een onmiskenbaar feit, dat er in den laatsten tijd weinig dingen ten onzent zooveel van zich deden spreken als de Liturgie. De meeningen hierover loopen echter, zooals altijd in dergelijke gevallen, uiteen. Er zijn er die een en al geestdrift ervoor schijnen te wezen, terwijl anderen daarentegen de beweging met een kwalijk verborgen wantrouwen gadeslaan. Zij weten dat de Paus - Pius X z.g. van het eerste oogenblik van zijn pausschap af en onze tegenwoordige H. Vader hetzelfde voetspoor volgend - haar heeft aangemoedigd en er zelfs den grooten stoot aan heeft gegeven, en dat talrijke bisschoppen dit voorbeeld hebben nagevolgd; maar van den anderen kant meenen zij zich toch niet te kunnen verbloemen, dat er in die beweging zich verschijnselen voordoen, waarmede zij niet kunnen instemmen. Men vindt er theorie en praktijk. De theorie.... is niet altijd even klaar en gemakkelijk te volgen, en is af en toe lang niet aantrekkelijk van toon; de praktijk.... geeft zoo vaak den indruk van iets opgeschroefds, van iets gewilds, ja van iets ongeestelijks of onwaars. Wat is er van dit alles aan? Wat moet men van die beweging denken? Het antwoord op deze vraag wordt gevonden daar, waar van alle degelijke moeilijkheden steeds de oplossing gezocht moet worden: in het juiste begrip van dàt, waarover het gaat. Wat ìs Liturgie? Hoeveel daarover ook reeds gezegd is, voor velen is dit nog lang niet helder en menig valsch begrip ervan doet de ronde. Geen wonder, want het dient erkend te worden, dat menigmaal deze beschouwingen het wezen der Liturgie nauwelijks aanroeren en daarvoor in de plaats stellen iets wat slechts tot de Liturgie behoort. Het juiste begrip van wat Liturgie is in al de diepte van haar wezen en haar werkelijkheid, is lang zoo algemeen niet als het er wel den schijn van hebben wil, en de verklaring van dit feit bevindt zich in den aardzelf van het ding, dat behoort tot die welke verborgen blijven voor de grooten en aan de kleinen worden geopenbaard. Dit juiste begrip is echter van het grootste en meest algemeene belang en wel zoozeer, dat het nimmer te diep kan zijn, nimmer vooral te levend, terwijl, zoo het niet het punt van uitgang

zou zijn en tevens het doel van de geheele beweging, deze een zielloos lichaam zou wezen, ten verderve gedoemd en dat men beter deed aanstonds te begraven inplaats van ermede te sollen om er een schijn van leven aan te geven.

Het is mijn doel niet, hier diep op deze zaak in te gaan, maar ik meen dat het in verband tot de liturgische beweging toch zijn nut heeft, er een enkel woord over te zeggen, ware het alleen om zoo mogelijk den weg te wijzen die tot een volmaakte en juiste kennis van de Liturgie voert.

Kort voor den oorlog verscheen bij onze zuidelijke buren een klein boekje van de hand van Dom Lambert Beauduin, getiteld: '*La piété de l'Eglise*', dat, jammer genoeg, den tijd niet heeft gehad om voldoende verspreid en bekend te worden. Hoewel het eigenlijke onderwerp ervan niet is het wezen-zelve der Liturgie, zoo houdt het toch een menigte opmerkingen hierover in, die deelend in de eigenschappen van bijkans het geheele werkje, niet alleen zeer juist zijn, maar tevens op de meest aantrekkelijke wijze zijn gezegd. Het zou dus zeer de moeite waard zijn het met aandacht te lezen, maar op het oogenblik zal het niet gemakkelijk zijn het te bekomen. Er is nog een ander boek dat eveneens, zonder het wezen der Liturgie tot rechtstreeksch onderwerp te hebben, er niet vreemd aan is, ja, eigenlijk het onophoudelijk voor oogen heeft en er de diepste en zuiverste waarheden over mededeelt. '*La vie spirituelle et l'oraison d'après la Sainte Ecriture et la tradition monastique*', is er de titel van, welke de Hollandsche vertaling, voor enkele jaren te Amsterdam bij v.d. Vecht verschenen, in tweeën heeft gesplitst (te recht of te onrecht?) en tot hoofdtitel 'Het Gebed' behield. De schrijfster ervan is de overleden Abdis Cecilia Bruyère van de Sint Cecilia-Abdij van Solesmes. Geestelijke dochter van Dom Guéranger en diens meesterwerk, heeft zij in dit boek neergelegd zijn diepste gedachten, en temeer kunnen wij daarvan verzekerd zijn, wijl zij hem, volgens zijn eigen oordeel, beter gekend en beter heeft begrepen dan iemand anders. Oorspronkelijk had de uitgave een besloten karakter: het was een reeks onderrichtingen die zij aan haar geestelijke dochters had gegeven, maar op aandrang van buiten werd het boek in den handel gebracht en zag sinds in verschillende vertalingen het licht. Te weinig is het echter bekend, en het is toch inderdaad ten opzichte van de Liturgie alleen reeds van de grootste waarde. De twee laatste hoofdstukken zouden hier in het bijzonder de aandacht verdienen, het eene is getiteld: 'Hoe de Kerk in haar geheel een toon-

beeld is voor iedere schouwende ziel', het andere: 'Er is slechts één Liturgie', maar het zou te ver voeren ze te bespreken, en ik bepaal mij erbij op deze twee boeken de aandacht te vestigen als van het hoogste belang tot het verkrijgen van een juist begrip van de zaak waarover wij het hier hebben.

Paus Pius sprak in zijn *Moto proprio* van den 22 Nov. 1903 over een dubbel doel dat de Liturgie heeft: de verheerlijking van God en de heiliging en stichting der geloovigen. Het is echter duidelijk dat het laatste zich onmiddellijk laat herleiden tot het eerste, wijl God met de heiliging en stichting der geloovigen geen ander doel heeft en geen ander doel kán hebben, dan zijn eigen verheerlijking, zooals wij in de Spreuken lezen: 'Alles heeft de Heer gewrocht om wille van Zichzelven'. De Liturgie is één, één in het diepste van haar wezen en haar werkelijkheid. Zij is van de aarde, zij is van den Hemel: zij is bovenal van den Hemel en zij kwam van den Hemel: 'c'est là, zegt Dom Beauduin, que s'accomplit la vraie liturgie, dont S. Jean nous a livré quelques échos'. Zij kwam van den Hemel in den Christus, in Hem is zij één. En de Zoon Gods kwam.... om een l i c h a a m aan te nemen, en dit voor altoos. 'Zijn Menschwording, zegt Abdis Cecilia, had ten doel Hem in staat te stellen Hoogepriester en Zoenoffer te zijn, om aan de Godheid den volmaaktsten en verhevensten eeredienst te bewijzen, dien ooit een redelijk schepsel bewijzen kon'. Maar Hij kwam 'propter nos homines et propter nostram salutem', - deze twee mysterie's zijn één. Hij kwam ons loskoopen, Hij kwam ons heiligen, Hij kwam ons verheffen door de genade tot den bovennatuurlijken staat, deelachtig maken aan Gods eigen natuur. Hij kwam Zich één maken met ons, Hij wilde wezen de 'Eerstgeborene aller schepselen', - Hij kwam ons één maken met Hem om, mèt ons, te vormen één lichaam met één en eenzelfde leven. Dit nu is het gansche en eenige doel onzer verbovennatuurlijking en het werk van den H. Geest. Daartoe wordt ons alles geschonken, iedere genade: 'tot het vormen in ons van den Christus' zooals wij leeren uit den mond van den H. Paulus. Na ons in het Doopsel te hebben schoongewasschen van alle smet en vlek en ons het bovennatuurlijk leven te hebben geschonken, doen de H. Sacramenten niet anders dan dit leven versterken, hernieuwen, verrijken, of nader bepalen, en langs welken weg verder ook nog een genade tot ons mag komen, zij heeft immer ditzelfde doel en geen ander. Eén m e t Hem en i n Hem en op een wijze inniger dan eenig andere door God geschapen (buiten die in den

persoon van den Christus-zelve), deelen wij, hier en hiernamaals, in alles wat het Zijne is. Zijn zending nu was, zooals Abdis Cecilia terecht zegt, een hoogepriesterlijke, en Zijn Hoogepriesterschap is eeuwig: in Hem en in dien geheelen 'priesterstam' waarvan Hij het hoofd is, in dat geheele 'uitverkoren geslacht' dat wij allen, zooals St. Petrus zegt, zijn. Het middelpunt van de Liturgie is derhalve het Offer, één en éénig: het bloedige op het kruis, het onbloedige op onze altaren, het mystieke, in den schoot van God zelve, van het Lam: 'Zoenoffer, Offer van aanbidding en Dankoffer, den tijd en de eeuwigheid vervullend', zooals de tegenwoordige Abt van Solesmes zegt in zijn Commentaar op den H. Regel.

In dit grootsche schouwspel waar eens heel de schepping voor alle eeuwigheid in zal besloten zijn, zien wij alles geordend naar hetgeen het is, in onderling verband en in betrekking tot het geheel: de veelheid in de eenheid; zien wij de rol, die alles is geroepen te vervullen: die van het innerlijke, die van het uiterlijke, van het geestelijke, van het stoffelijke, zien wij ook de plaats welke de gansche strijdende Kerk inneemt, en, in Haar, ieder onzer met ál wat hij is, elk in zijn staat; zien wij wat onze deugden en verdiensten ons aanbrengen, zien wij hoe het de deugd van den godsdienst is, de 'religio', die hier alles ordent: die beveelt over al wat onder haar staat en leidt tot dat wat boven haar staat, noodigend tot de hoogste akten van verstand en van wil waartoe wij zijn in staat gesteld: van Geloof, van Hoop en van Liefde. Dit deel der strijdende Kerk is in het bijzonder o n z e Liturgie te noemen, maar om haar wezen te begrijpen moeten wij haar blijven zien in het groote licht, dat uitstraalt van het geheel. Daarbuiten is het voor ons gedaan met de goddelijke orde hier, en onbekwaam zijn wij deze te herstellen, gedaan ook met het verband, gedaan met het leven tevens, dat wegkwijnt, - de Liturgie verdwijnt en laat slechts plaats aan ijdele wetenschap en leege vertooning. Men make zich hier niets wijs: het gevaar is groot en aanhoudend zijn wij eraan blootgesteld, De oorzaak daarvan ligt in het feit dat het hier onmiddellijk gaat om de glorie van God, welke glorie Hij met niets of niemand deelen wil, want Hij is 'een ijverzuchtig God' en 'geeft Zijn glorie aan geen ander'. En het kwaad-zelve? Wij behoeven slechts de H. Schrift open te slaan, bijna geen bladzijde is er, waar God het niet geeselt in de Joden. Onverbiddelijk is hier de voorwaarde: wij moeten hier God alleen zoeken en dienen.

De liturgische beweging nu, zooals Paus Pius die heeft gewild, streeft ernaar: de geloovigen in te wij den in de rol die de geheele Kerk vervult in de eeuwige, éénige Liturgie, en tevens in die, welke elk hunner genoodigd is daarin te spelen. Zijn woord bracht bezieling en alom zag men pogingen in het werk worden gesteld om 's Pausen wensch in vervulling te doen gaan, welke pogingen zich weldra in verschillende Bisdommen vereenigden en ordenden onder het beschermend oog der Bisschoppen, - ons land bleef niet achter. Alle begin is echter moeilijk en de goede wil van den mensch is niet voldoende hem te vrijwaren voor mistastingen: Gods werk alleen immers is volmaakt! Hij wil Zich daarbij echter bedienen van onze onvolmaakte pogingen, en zoo ergens dan mag men in d e z e poging, dunkt mij, op Zijn bijstand rekenen. Die bleef dan ook niet uit, dit getuigt het vele wat in een zoo luttel aantal jaren werd verricht. Cursussen en voordrachten werden er gegeven, talrijke artikelen geplaatst in bladen en tijdschriften, afzonderlijke uitgaven en uitgaafjes zagen het licht: handboekjes met naast den latijnschen, den hollandschen tekst van plechtigheden, vlugschriften over liturgische onderwerpen als de waskaars, de H. Olie der zieken e.a. Ook grootere uitgaven werden ondernomen: een *Conspectus Missae sollemnis* om te komen tot meerdere eenheid in de plechtige wijze van viering der goddelijke Geheimen, en waarin men nauwkeurig en op praktische wijze heeft trachten te beschrijven de handelingen van den celebrant en van zijn 'ministri', ja zelfs die van den ceremonie-meester, - een *Euchiridion celebrantis ultrajectense* dat ter perse is en van groot gemak belooft te wezen. Verder werden er liturgische boekerijen gesticht en hun catalogi uitgegeven, - een informatie-bureau opgericht. Waarlijk men zat niet stil! En wie zal verhalen wat het machtige middel van het persoonlijke voorbeeld der geestelijkheid op de parochies tot stand bracht? Dit werkt in het verborgene. Ik mag echter niet zwijgend de stichting voorbijgaan eener Federatie der verschillende diocesane lit. Vereenigingen, welke ten doel heeft de algemeene belangen te behartigen. Een harer eerste daden was de oprichting van een tijdschrift over Liturgie, een v o l k s -tijdschrift. Reeds verschenen een 8-tal afleveringen die menig belangrijk artikel brachten. Wellicht echter doet zich nog eenigszins gevoelen een gemis aan eenheid in opvatting van het plan en het doel der uitgave, doch deze zal zich gaandeweg vormen, daaraan is geen twijfel; men zal echter goed doen, meen ik, in het oog te houden dat de rol waartoe de H. Kerk de ge-

loovigen uitnoodigt in het groote spel, niet voor allen eenzelfde is: niet allen zijn genoodigd aan alles deel te nemen, - wel verre van daar! Het komt er dus volstrekt op aan, wil men hoop hebben op vrucht, een ieder zijn eigen rol te leeren kennen, en deze op de allereerste plaats, - en niet slechts te leeren kennen, maar te leeren liefhebben, en te leeren vervullen vooral, want dat is het eenige doel, al het overige is slechts voorbereiding daartoe. Moeilijk nu zal het daarbij zijn zich tot verschillende klassen van geloovigen tegelijk te richten zonder gevaar te loopen aan allen minder goed den weg te wijzen. Men zal hier dienen te kiezen of te deelen. Dit zij echter in het voorbijgaan opgemerkt, want het is mijn doel niet in onderdeelen de werkzaamheid der verschillende Vereenigingen of der Federatie te beoordeelen. Toch wensch ik in het algemeen een opmerking te maken: men zij niet te beslist in het vertolken van verschillende rubrieken en decreten, want de leerling gaat meestal nog verder dan de meester. Men moge dan al de meening voorstaan dat het onderscheid tusschen preceptieve en directieve niet houdbaar is, men zal toch genoodzaakt zijn te erkennen dat sommige tot het wezen-zelf der plechtigheden behooren, terwijl andere b.v. slechts ten doel hebben het goede verloop ervan te verzekeren, en dat er hier plaats gelaten is voor takt en goeden smaak. Als men nu ziet, dat er zijn die hebben begrepen dat er is: een *liturgisch* rood, doch maar een, één dito liturgisch violet en één groen, en dat er maar één enkele vorm van ruimere kazuifel liturgisch is en dat s m a l l e strepen (kruis) daarop vereischt zijn, dan houdt dit een waarschuwing in. Eveneens wanneer men hoort beweren dat er slechts één liturgische opstelling der kaarsen zou wezen, n.l. oploopend van beide zijden naar het kruis toe. Men mag zulks wenschelijk achten ter wille van de eenvormigheid in gebruiken, een bindend voorschrift is het uit zichzelf allerminst, en kaarsen van gelijke hoogte kunnen in vele gevallen verreweg te verkiezen zijn, dat hangt van den vorm van het altaar af. Trouwens den oploopenden stand ziet men zeer zelden toegepast, zelfs in Rome: zoowel in de Sint Pieter als in de Sixtijnsche kapel zijn de kaarsen van gelijke hoogte. Deze opmerking zij echter in het voorbijgaan gemaakt: er is geen gevaar te duchten hier, men kan gerust zijn, de beweging kent haar weg.

DOM H.P. LOUWERSE O.S.B.

Heinrich Federer: Jungfer Therese - G. Grote, Berlin.

Dat deze roman van een Zwitsers priester, door de onroomse uitgever nog weinig onder Katholieken en vooral geesteliken, die er het meest van moeten smullen, bekend gemaakt, een meesterwerk is, verheugt dubbel omdat het meteen een weldaad is. De frisse kunst van schilderen wordt door het verhaal zelf niet uitgeput; de eerste helft zonder eigenlike spanning is misschien nog het mooiste, terwijl verder handeling en verwikkeling ook nauweliks overheersen in die losse vertelling, gezellig en geestig met kijkjes op kerk en pastorie, huisbezoek en catechismus, en een gedurig uitzicht over de bergen. Het pastoorstype, waaraan zo hopeloos veel eisen worden gesteld, is hier prachtig gelukt en de medicus en journalist erbij, om van al die springlevende boeren en boerinnen niet eens te spreken.

Het gaat eenvoudig om een kersvers kapelaantje, vol vurige verwachtingen op zijn parochie losgetrokken en dan van ervaring tot ervaring geleidelik het leven opgegaan, even moeilik als zijn zwakke borst hem de Alpen laat beklimmen. Hij leert van zijn ferme pastoor, van zijn stoere parochianen, maar biezonder van zijn kranige huishoudster alles wat geen seminarie hem ooit kon bij brengen, zodat de neomist, die zich voornam een modern lekenapostolaat te organizeren, prakties door zijn volk moet worden gevormd tot zielzorger. De boeketheorieën barsten tegen de vitale beginselen, de illusies vallen voor de idealen, abstracties springen als zeepbellen, duizend plannen resulteren in de daad. Ik zie in dit boek geen geschiedenis van teleurstelling of ontmoediging, integendeel van opvoeding door het leven, de stijging van 't lyries voorspel tot het echte drama, het groeien van kind tot man, waarvan Paulus spreekt. De gezonde werkelikheid van de gemeenschap, waarin de jonge priester als een ijsbad tot weergeboorte wordt ondergedompeld, straalt, als een winterlandschap verguld in de zon, van louter menseliefde. Federer deelt met Dickens, door Chesterton in eer hersteld, die gezegende gave van sociaal, van christelik realisme; hij ziet de dingen met een geest van vergeving. Zijn humor is geen sarcasme, nog minder cynisme tegen alles en allen, maar edele zelfironie, de fijnste vorm van spot en de hoogste van kritiek. En 't leven blijt even waar, als het zo mooi wordt beschouwd, het wordt zelfs meer waar en zeker meer waard sub specie aeternitatis. Vandaar dorst Federer in dit boek - hoegenaamd geen strekkingswerk en dan ook door

andersdenkenden hemelhoog geprezen, zoals vooruitstrevenden 't even hartelik zullen doen, ofschoon 't de schijn van conservatieve neiging heeft - de verheerliking van een wezen aan, dat de spreekwoordelike Perpetua van Manzoni's ‘Promessi Sposi’ niet eens nodig had om bijna zo belachelik en hatelik te heten als de schoonmoeder: de pastoorsmeid. En hij tekent haar nog wel voluit met de pantoffel als haar onmisbaar attribuut, ja in haar berucht karakter van manwijf, maar dan van een heldin, de beschermengel van 't ijdel en naief kapelaantje. Wat een teer gegeven en wat een fijne diepe behandeling! Wie zo iets kan, die kan alles, al houdt de schrijver zich voorlopig wijs bij zijn lief Lachweiler in ieder boek.

't Onderwerp herinnert aan ‘My new Curate’, maar de Ier schatert, waar de eenzame Zwitser, die op zijn portret zulke zachte stille ogen heeft in zijn lijdend gezicht, glimlacht; Federer is veel inniger dan Sheehan en daarom niets minder hartelik of geestelik. Hij mag zijn Deutschtum bekennen en zelfs zijn deutscher Herrgot opdringen, hij lijkt intussen in zijn kunst zo frans, dat het laatste deel me onwillekeurig aan Bordeaux' betoverende ‘Nouvelle croisade des enfants’ laat denken. De zware Duitsers en wij Hollanders er bij mogen hem dat heerlikluchtige benijden, door Top Naeff boven op haar verlanglijst voor onze literatuur gezet. Die leuke toon houdt het geheel lekker in evenwicht: ernstig zonder tragies te zijn, vroom en toch niet prekerig, dialecties maar nooit polemies. Ieder Protestant zal het boek genoeg begrijpen en genieten, en wat een Rooms lezer als ingewijde dieper treft, dat boeit een vreemde des te sterker door de nieuwsgierige belangstelling in 't clericaal milieu. Wijsgerig staat Federer, die een botsing van oud en jong weergeeft, boven de partijen; en terwijl de een vooral het feitelik verloop waarderen zal, moet de ander bewonderen wat de schrijver achter zijn eerbiedige hand allemaal voor stoutigheden loslaat. Die harmonie is niet door een kunstmatig compromis met oog op succes gewonnen, neen is het natuurlik gevolg van de belangloze schoonheid, die iedereen tevreden en dankbaar stemt. Want als Godsman en als volksman trouw, blijft Federer in de uiting van zijn roeping evenredig kunstenaar. Hij trekt en roert en sticht ons zo door zijn dichterschap en dus lost zijn voorbeeld ook die valse tegenstelling van geloof en letterkunde op.

Technies vallen enkel de kontrasten aan te merken, die als de knokkels van een magere knol door de compositie steken. Pas heeft de kapelaan wat gedacht, of hij beleeft toevallig telkens

een les om hem terecht te wijzen. Wat in een propagandaboekje als Bruna's ‘Op weg naar Rome’, om het probleem scherp te stellen, er door kan, dat valt hier als een doorzichtige opzet tegen, die Federer nog heeft te leren wegdoezelen tot ‘die verheimlichte Symmetrie, worauf bei der Composition Alles ankommt’, naar Goethe wees.

G.B.

Ontvangen boeken -

F.B.J. Frencken: Pilatus, treurspel (De Hoog, Oosterhout); Mr. L.J. van Apeldoorn: De kerkelijke goederen in Friesland, 2 deelen (Meyer & Schaafsma, Leeuwarden); Melati van Java: Twee moeders; J. van Merle: Jadwiga Radsiwill, Het Memorare; Het Kindeken Jesus, lied van A.G.M. Schuurman O.M.; Medardus Sigfried O.M.: Christus' Werk in ons (Boekcentrale); Marie Gijsen: Brord en Hanne (Brusse en R.K. Boekcentrale); C. Pekelharing: Kant's Teleologie (Noordhoff); De Romeinsche Katakomben te Valkenburg (Crolla, Valkenburg); Karel van den Oever: Kritische Opstellen (Veritas, Antwerpen); P. van den Tempel O.P.: Levensgeluk door levenseenvoud (Paul Brand); Georg Hermann: Heinrich Schön Jr., vert. J. Lourens (Em. Querido); Duitsche Beschaving, Katholicisme en Wereldoorlog door Georg Pfeilschifter e.a. (Van Langenhuysen); Dr. C.A. Damen: De Vrijdom der geestelijken van den Krijgsdienst (Van Rossum-Teulings); Dr. Jos. Schrijnen: Nederlandsche Volkskunde II (Thieme).

Het gouden juk
Tooneelspel in vier bedrijven

Aan m'n Vader

Personen:

FELIX FELIKSEN, kunstschilder.
ALET, z'n vrouw.
THEO, hun zoon.
MATHILDE, dochter uit het eerste huwelijk van Feliksen.
PASTOOR BECK.
VAN DER STEEN, kunstkooper.
HANLO, criticus.
MELIS, redacteur van 'Het Kunstblad'.
FREULE SILVERTON.
BARON HUFT.
BARONNESSE HUFT.
GOLDSTRÖM SENIOR.
GOLDSTRÖM JUNIOR.
KIEVITS, dorpstimmerman.
Huishoudster bij pastoor Beck.
Dienstbode van Feliksen.
Twee knechts van Van der Steen.

Plaats der handeling in het eerste en laatste bedrijf 'n Brabantsch dorp. In het tweede en derde Den Haag.

Eerste bedrijf

Het tooneel verbeeldt 'n tot schildersatelier ingerichte houten schuur. Rechts 'n hoog en breed raam, op den achtergrond 'n deur, die toegang geeft tot den tuin, en 'n klein venster, waardoor het volle zonnelicht binnenstroomt en men het uitzicht heeft op de zomersche, landelijke natuur. Links de deur naar de woning. De indruk van het geheel is: 'n vrij rommelige werkruimte, waarin dagelijks noest wordt gearbeid. Aan de wanden veel studies en schetsen. De artistieke aankleeding is zeer sober, maar op de tafel en de vensterbanken staan in eenvoudige aarden potten 'n overvloed van bloemen, wat aan 't vertrek 'n fleurige huiselijkheid geeft. Op 'n ezel bij het hooge raam, afgewend van 't publiek, staat 'n heel groot doek. Op 'n anderen ezel de aanzet van het portret van pastoor Beck.

1ste Tooneel: Feliksen - Mathilde

Bij het opgaan van het scherm staat Feliksen te schilderen aan het groote schilderij. Hij is 'n eenvoudige, eenigszins schuwige man, met expressieven kop maar niets gewild-artistieks. Mathilde, fijn figuurtje in 'n wit gewaad gedrapeerd, poseert voor hem, staande bij het kleine venster en omstraald door zonnelicht.

FELIKSEN.

Dat licht, dat licht.... het is 'n overstelpende heerlijkheid! Het is wezenlijk 'n wonder, hoe het alles aantast met z'n glorie!... Je staat er als 'n heilige in de stralen van Gods majesteit, Thilde.

MATHILDE

(met 'n zwak lachje).

Jawel, als de patrones van 't geduld.

FEL.

(goedig),

Van 't geduld? Nou, van ochtend ben ik toch heelemaal niet lastig voor je geweest.

MATH.

Maar 'k ben van ochtend dan ook 'n model van 'n model voor je, is 't niet?

FEL.

Ja - ja.... je heb uitstekend geposeerd, je heb 'n pluimpje verdiend, Thilde.... Ik ben enorm opgeschoten.

(na 'n poosje van stillen arbeid)

Je moet 't me maar vergeven, kindje, dat ik soms wat knorrig ben, als ik naar je werk.

MATH.

(hartelijk).

Ik beklaag me niet, vadertje. 't Was meer 'n grapje. Ik ben immers blij, dat ik je helpen kan.... Als 't werk maar goed wordt, dan mag je gerust lastig zijn.

FEL.

Ik mòet het wel zijn. Wie 't hoogste bereiken wil, mag niets en niemand ontzien.... zich zelf het allerminst!

(kort zwijgen)

Je wordt toch niet te moe?

MATH.

(flauw).

't Kan nog wel even.

FEL.

Ja? nog 'n oogenblikje dan.... we moeten woekeren met de tijd.... 't Licht verglijdt trouwens al.... je hoofd komt al in schaduw.... Buig je hoofd nog 'n beetje naar 't venster....

(merkt nu eerst Mathilde's uitputting.)

Hemel, kindje, wat is er.,.. wat begin je te beven?... Ik heb toch niet te veel van je gevergd?

(Hij legt haastig palet en kwasten neer, loopt op haar toe en vangt haar op in z'n armen.)

MATH.

(zwak).

'n Duizeling.... 't is al weer over.

FEL.

(hartelijk-bezorgd).

Kindje, wat zie je bleek!....

(Hij schuift met de vrije hand 'n leunstoel bij)

Ga maar gauw zitten op deze makkelijke stoel. We scheien er voor vandaag uit....

(kijkt op z'n horloge)

Och, wat ben ik toch 'n beul! Ik heb je veel te lang laten poseeren. 't Zakt nog niet, is 't wel? Ik zal 'ns gauw 'n glas water voor je gaan halen.... of nee.... nog beter.... 'n glas wijn.... je zal zien, 'n glas wijn knapt je heelemaal op.

MATH.

Doe maar geen moeite.

FEL.

(weggaande, opbeurend-schertsend).

Laat mij je nou 'ns cureeren.

(Af.)

(Mathilde blijft met gesloten oogen zitten, totdat haar opeens 'n hoestbui overvalt. Ze brengt verschrikt haar zakdoek naar den mond, kijkt angstig naar wat ze heeft opgegeven, bergt den zakdoek dan weer snel weg. Wanneer haar vader met 'n flesch en 'n glas aankomt, wacht ze met 'n glimlach.)

FEL.

't Is de laatste. Als deze flesch op is, worden we geheelonthouders.

MATH.

Maar ik wil heusch niet, dat je 'm voor mij opentrekt.

FEL.

(de flesch ontkurkend)

Tut-tut. Niets te willen, wijfie.
Hij is trouwens al open.

(vult het glas)

En nou in één teug uitdrinken.

MATH.

Wat ben je toch 'n dwingeland!

FEL.

Het is medicijn.

(zij drinkt)

Zie je wel, 't helpt dadelijk, je krijgt alweer meer kleur.

MATH.

(dankbaar).

't Doet me wel goed.... Flauw van me, hè?

FEL.

Nee, ik ben weer schandelijk egoïst geweest. Maar waarom heb je me ook niet uit je eigen gewaarschuwd, dat je 't niet langer vol kon houen? Je weet immers, wanneer ik eenmaal aan 't werk ben en 't vlot, dan denk ik aan niets anders.

MATH.

Omdat ik zoo graag zou willen, dat je met het schilderij zoo gauw mogelijk klaar kwam, tenminste, dat je mij niet meer noodig had.

FEL.

Ik begrijp, dat 't poseeren je verveelt.

MATH.

O, nee, dat niet, dat poseeren doe ik met liefde,

weet je wel.... maare.... nou ja.... je kan nooit weten.... of nee, nonsens....

(flauw lachend)

Ik zit, geloof ik, 'n beetje te bazelen.... daar heb je 't nou al, de schuld van je wijnkuur.

2de Tooneel: De vorigen - Theo

THEO

(komend van links. Hij heeft 'n pedante manier van optreden, artistieke lokken, wuift met 'n papier).

Overkomt me ook niet alle dag.... 'n aangeteekende brief voor me.

MATH.
Van je uitgever misschien?

THEO.
Ik denk 't. Uit Amsterdam in ieder geval. Waarde niet aangegeven. 't Is best mogelijk, dat-ie m'n honorarium stuurt. Ik heb 'm er ten minste dringend om gevraagd, al is de bundel nog niet verschenen. 't Is ook wat.... vijftig pop voor 'n bundel van honderd gedichten, net twee kwartjes per stuk. Wat is ons dierbaar vaderland toch 'n gezegend oord voor dichters en schrijvers.... 'n rijkmakerij, help me onthouen.

FEL.
't Kan ook 'n brief zijn over die betrekking.

THEO.
Och, zeg dat nou niet, haal me nou asjeblieft niet uit de zevende hemel. Ik ga er toch niet op in. Ja, ik zal gaan zitten versuffen op 'n kantoor; dat is erger dan ‘eens mijnslaafs in 's aardrijks ingewanden’, dat zou m'n geestelijke dood zijn.

FEL.
Ja maar, beste jongen, van je dichterschap kan je toch niet leven, en nu ik m'n geld kwijt ben, kan je van mij ook niets meer verwachten.

THEO.
Ellendig genoeg.... die verdomde ploert van 'n bankier, die ons geruïneerd heeft!

(neerslachtig)

Hè, nou ben ik weer heelemaal uit de stemming, beroerde boel!... Enfin, ik ga de brief maar halen.

(merkt de flesch)

Kijk, kijk, al aan de vinum geweest op de vroege ochtend?

(hij neemt de flesch.)

FEL.

(streng).

Laat staan die flesch.... Ik heb Thilde 'n glas gegeven, omdat ze zich niet prettig voelde.

THEO.

Ik voel me ook onprettig.

(ontkurkt de flesch.)

FEL.

(streng).

Heb je niet verstaan, Theo?

THEO.

Och, alleen om er maar 'ns aan te ruiken.... om me m'n rijke dagen nog 'ns te herinneren.... m'n studententijd in Amsterdam.... Schwamm d'rüber.... Als 't m'n honorarium is, fuif ik jullie.

(Af door buitendeur.)

FEL.

De arme kerel! Ik kan me begrijpen, dat 't voor hem 'n heel ding zal zijn om in een of andere ondergeschikte betrekking z'n kostje te verdienen. 't Zal toch moeten.... 'n heel ding.... 'n heel ding.... Soms weet ik niet, wat er van ons terecht moet komen, Thilde. Wij, die altijd hebben geleefd uit de korf zonder zorg.... bescheiden, maar toch zonder zorg. Ik versta de kunst van geldverdienen zoo slecht.

MATH.

Je moet toch vooral de moed niet verliezen, vader. 't Zou zoo slecht zijn voor je werk, wanneer je zich te veel liet neerdrukken door geldelijke narigheden.

FEL.

Dat zou 't ook, lieveling; maar ik ben geen man voor de struggle for life, dat voel ik wel.

(Er wordt aan de voordeur gebeld.)

3de Tooneel: Feliksen - Mathilde - Alet

ALET

(snibbige vrouw met scherpe trekken, komt gejaagd uit deur links).

Doe de deur op de grendel en laat je niet zien!

(ze schuift haastig het gordijn voor het kleine venster, terwijl Mathilde de deur werktuigelijk grendelt)

Daar is de knecht van Boons met de kwitantie.... dat is de vierde keer al.... Ik had beloofd 'm vandaag te betalen.... We moeten doen of er niemand thuis is. De kerel is brutaal genoeg om door 't atelier binnen te komen, als ik hem vóór niet open doe.

(Er wordt weer gebeld.)

FEL.

Zou je niet liever 'ns kalm met de man gaan praten? Wat helpt dat verstoppertje spelen?

ALET.

Kalm met Boons gaan praten?! Moet je net bij Boons wezen. Die vent is op 't geld als de duvel op 'n zieltje. Ik heb 'm 'n beleefd briefje geschreven.... hij antwoordt onbeschoft, dreigt met den deurwaarder.

(wanhopig)

Zoo ver moest 't met ons komen!

FEL.
Wij kunnen 't toch niet helpen, dat we ons fortuintje hebben verloren door 't faillissement van de Bank.

ALET.
Wie vraagt daar naar, wie 't helpen kan?... Als zij hun geld maar krijgen. In 't begin, toen we nog nergens schuld hadden, had iedereen medelijden.... tegenwoordig hebben we nergens meer crediet.

(Er wordt opnieuw, nu zeer hard gescheld).

Waarom begrijpt die ezel niet, dat er niemand thuis is?

MATH.
Als de beurs in 't gedrang komt, is 't meelij gauw over.

ALET.
Er moet op de een of andere manier 'n eind aan gemaakt worden, Felix. De tijd komt nog, dat we voor het heele dorp moeten wegkruipen. Gisterenmiddag die scène met de slager.... Ik heb 'm gelukkig tevreden kunnen stellen met 'n schilderstukje van jou.... Als Theo z'n honorarium nu maar krijgt, dan kunnen we daarmee tenminste 'n paar van de lastigste cre....

(verschrikt)

Komt daar niet iemand door de tuin?

(Moment van spanningsstilte. Er wordt aan de deur gemorreld, daarna geklopt en gebonst. Feliksen doet 'n stap naar de deur, maar z'n vrouw houdt hem driftig terug. Even later verwijderen zich stappen.)

Goddank, hij geeft 't op.... Och, eigenlijk is 't maar uitstel van executie.

FEL.
Maar zijn de menschen dan niet voor reden vatbaar? Nog nooit is iemand ook maar 'n cent aan ons te kort gekomen. Wij zijn toch geen oplichters geworden.

ALET.
Wij missen de noodige brutaliteit, dat is de heele kwestie. Ik schaam me, nog iets in 'n winkel te laten halen, waar we schuld hebben.... De melkboer....

(angstig)

Hij komt toch niet terug? Hij zal ons toch niet hebben hooren praten?

(stilte.)

FEL.
Ik hoor niets.

ALET.
Je weet niet, hoe zenuwachtig ik me de laatste tijd voel. Ik schrik bij 't minste of geringste. Ik vind, dat de stemming in het dorp met de dag vijandiger tegenover ons

wordt. We hebben eigenlijk nooit in 'n goeie reuk gestaan, omdat jij wel 'ns naar naakt schilderde.... Nou zouen ze, geloof ik, ons het dorp wel uit willen jagen.

FEL.
Och, vrouw, niet zoo overdrijven!

ALET.
't Zijn zulke honden, daar heb jij, idealist, geen begrip van. Als één durft toebijten, dan zullen ze ons allemaal aanvallen, dat zal je 'ns zien. Wat doet die flesch wijn daar?

FEL.
Thilde had 'n opwekking noodig.... ik heb ze 'n glas wijn laten drinken.

ALET.
Wel ja, waarom niet?... Ga je gang maar.... 't Kan niet op. We hebben 'n kelder vol!

MATH.
Ik heb 't niet willen hebben.

ALET.
Enfin, 't is beter wijn te drinken, die betaald is, dan melk, die je op de pof moet halen.

FEL.
Ik heb Thilde 'n beetje te lang laten poseeren, weet je.

ALET.
Als ze 'n half uur voor mij moet werken, heeft ze pijn in d'r rug.

MATH.
Die pijn heb ik nu ook.

FEL.
We zullen je voortaan meer ontzien, kindje.

(tot Alet, die begonnen is het atelier op te ruimen)

Wat ben je toch aan 't opruimen?

ALET

(ontwijkend).

Nou, zoo'n beetje.... 't Is hier eeuwig en altijd 'n zooitje. Blijf je thuis?

FEL.
Als pastoor Beck niet komt, ga ik buiten werken. Ik zal maar vast het een en ander bij elkaar pakken.

(Hij begint z'n schilderkist in orde te brengen.)

ALET.
Thilde, zet die flesch asjeblief gauw binnen in de kast. Je kan nooit weten, wie hier onverwacht komt binnenloopen en 't zou 'n raar effect maken, als iemand zag, dat wij nog wijn drinken.

(Mathilde af.)

FEL.

Ik maak me ongerust over Thilde. 't Kind ziet er slecht uit; we moesten de dokter 'ns laten komen.

ALET

(onverschillig).

Ze is mager.... maar taai.... 'n Beetje bloedarmoe misschien.

FEL.

Dan moet ze staal drinken en versterkende middelen nemen....

ALET

(schamper).

....en 'n rustkuur doen of naar 'n badplaats.... Wel zeker! Maar dat kost allemaal geld. Heb jij geld?

FEL.

(moedeloos).

Ik wou, dat ik....

ALET.
Wil ik jou 'ns wat zeggen?.... Jij moet 'ns uit hooger sfeeren omlaag komen, jij moet je zelf 'ns aanpakken en wat praktisch worden. Wij moeten zien, dat we zoo gauw mogelijk uit dit achteraf dorp weg komen en naar 'n plaats gaan, waar je gelegenheid hebt je kunst productief te maken.

FEL.
M'n kunst productief maken?

ALET.
Natuurlijk.... ik wou, dat jij maar 'ns 'n beetje meer eerzucht en koopmansgeest had. Jij zit maar dag-in-dag-uit te schilderen.... en of je iets verkoopt van je werk of niet, dat kan je blijkbaar geen zier schelen.

FEL.
Dat is te zeggen.... met de gedachte m'n werk te kunnen verkoopen schilder ik niet.... nee....

ALET.
't Kan je amper schelen of er iemand van je werk notitie neemt.

FEL.
Dat ligt er aan wie die iemand is.

ALET.
Vin je 't eigenlijk niet verschrikkelijk, dat jij, op jouw leeftijd, nog heelemaal niet bekend ben?

FEL.
Och, oppervlakkige populariteit laat me koud.

ALET

(spottend).

Jij bent iemand om 't martelaarschap voor de kunst te prefereeren.

FEL.
Als 't moet, in Gods naam.

ALET.
Maar m'n lieve hemel, man, denk je dan heelemaal niet aan je vrouw en aan je kinderen? Moeten wij dan maar honger lijen? Je weet, ik heb je altijd je gang laten gaan, al heb ik me duizendmaal geërgerd aan je laksheid, je gebrek aan energie om in de wereld vooruit te komen, om je zelf te pousseeren.... we konden gelukkig zoo tamelijk rondkomen, ook zonder dat jij wat verdiende en je ontzei me het recht....

FEL.

Jawel.... jawel.... Op dat punt verschillen we van opvatting.

ALET.

Ach wat. Jij hoort tot die artisten, die tevreden zijn, als ze maar beroemd worden na hun dood.

FEL.

(goedig).

Nou, 'n beetje eerder zou me niet onaangenaam zijn. Maar wat wou jij nou eigenlijk, Alet?

ALET.
Wat ik zou willen? Dat je geld verdiende met je werk, wat anders? Waarom zou je niet in relatie probeeren te komen met 'n kunstkooper?

FEL.
De kunsthandel wil mijn werk niet, ten minste m'n tegenwoordig werk niet. Als ik voor de kunsthandel ging werken, moest ik m'n ideaal opgeven. Ik wil immers 'n monumentale kunst. En de opdrachten daarvoor moeten ergens anders vandaan komen. Van de Kerk, van de Staat. En die zúllen komen!

ALET.
Ik help 't je wenschen. Maar in die tusschentijd? Wij kunnen onder de tegenwoordige omstandigheden daar niet op zitten wachten. Op die manier verhongeren we.

FEL.
Och, als we 't nog maar 'n poosje uit kunnen zingen, Alet. De tijd, dat de groote decoratieve kunst weer in eer wordt hersteld, moèt komen en gaùw. Ik ben er van overtuigd. En dan krijg ik de opdrachten, waar ik naar verlang.

ALET.
Hersenschimmen.

FEL.
De opdracht van pastoor Beck is al het begin.

ALET.
Ja, dat zal je beroemd maken, 'n schilderij in 'n dorpskerk!

FEL.
En de muurschilderingen in de nieuwe kathedraal, waarvoor pastoor Beck me bij de bisschop heeft aanbevolen? Ik heb 'n stille hoop, dat die me opgedragen zullen worden.

ALET.
Ik verwacht er niets van. Wat geeft 'n aanbeveling van pastoor Beck? Zulke opdrachten krijgen alleen menschen van naam, menschen, die reclame voor zich weten te maken.

FEL.
In ieder geval ben ik pastoor dankbaar....

ALET.
Licht, dat-ie iets voor jou doet. Dit schilderij krijgt-ie voor 'n krats.

FEL.
Omdat er niet meer geld beschikbaar is. Hij is anders royaal genoeg. Hij heeft me 't honorarium vooruit betaald. Maar ik wou, dat ik 't hem cadeau kon geven.

ALET.
Toe maar.

FEL.

Ja zeker. Want wat ik op 't oogenblik ben als mensch en als kunstenaar heb ik aan pastoor Beck te danken. Ik ben geen ontevreden zoeker meer. Ik voel me tegenwoordig

ondanks onze armoe volmaakt tevreden, omdat ik innerlijk weer in evenwicht ben. Ik ben weer geloovig geworden en uit de schoonheid van m'n geloof put ik voor m'n kunst. Kunst met 'n verheven doel, Alet. En daarbij kan ik niet denken aan commercieel gedoe.... Ik ben vol grootsche plannen, die ik eigenlijk ook al weer aan de pastoor te danken heb.... Maar och, daar wil je toch niets van begrijpen.

ALET.
Ik begrijp zooveel, dat ik alles prachtig-mooi zou vinden, als de pastoor tegelijk zorgde voor de noodige bestellingen. Maar daar merk ik nog bitter weinig van. Jij mag geestelijk in evenwicht zijn, financieel zijn we 't alles behalve. En jullie gedweep en gefantaseer....

(schrikt.)

Komt daar weer niet iemand door de tuin?

(Er wordt op 'n bizondere manier tegen het venster geklopt.)

FEL.
't Is de pastoor.

4de Tooneel: Feliksen - Alet - Pastoor Beck

PASTOOR.
Goede morgen. Wel, hoe staan hier de zaken?

ALET.
Hoe zouen ze staan, pastoor? Gezond maar arm, moeten we tegenwoordig zeggen.

PAST.
Nou, met 'n goeie gezondheid en vertrouwen op Onze lieve Heer komen we al 'n heel eind.

ALET.
Dat zegt ù. En dan kunt u er nog bij zeggen: Zie de leliën des velds, hoe ze zaaien noch maaien.... Maar met dergelijke frasen raak je niet uit de zorg en kan je geen mensch betalen.

PAST.
Niet zoo bitter, mevrouwtje! Ik weet wel, dat u heele moeilijke tijden beleeft, maar heusch, met bitterheid en opstand tegen de bestiering van God winnen we niets. Lees er Thomas à Kempis maar 'ns op na.

FEL.
Ja in de Imitatio heb ik veel troost gevonden. Ik wou, dat Alet daar ook maar 'ns wat levenswijsheid uit wou putten.... Al bericht van de bisschop, pastoor?

PAST.
Ja, en helaas teleurstellend, Feliksen. Monseigneur kan zich met je opvatting niet vereenigen.

ALET.
Dacht ik 't niet, dat 't weer mis zou zijn?

FEL.

(smartelijk)

Dus m'n ontwerp is afgekeurd zonder ook maar.... Enfin....

PAST.
Ik heb je warm verdedigd.... maar ja, de smaak is zoo hopeloos bedorven, men hangt zoo aan 't oude.... En ik heb geen stem in 't kapittel. Ik hoor trouwens, dat Terbricht al aangezocht is. Die is nu eenmaal de man van de officieele kerkelijke kunst.

FEL.

(eerlijk).

Terbricht is 'n knappe kerel. Aan z'n techniek kan ik niet tippen.

PAST.
Och kom! Wat maal ik om de dorre techniek van die man! Dat heer is je reinste fabrikant van muffe, onpersoonlijke dingen. 't Is ellendig.

ALET.
Maar intusschen is Terbricht arrivé, woont-ie in 'n paleis van 'n huis.

PAST.
Mevrouwtje, mevrouwtje, wat staat u toch met allebei uw beenen stevig op de grond!

ALET.
Ik weet niet, of 't zooveel verstandiger is, om met je hoofd in de wolken te loopen, zooals u en m'n man. Je ziet dan niet, wat er op aarde gebeurt.

PAST.
Dat heeft u toch mis. Als pastoor krijg ik met zooveel menschelijke, laag-bij-des-grondsche dingen te doen....

FEL.
....dat u zich dikwijls diep genoeg moet bukken om de menschen te bereiken.

PAST.
Daarvoor ben ik priester. En dat is 't verschil tusschen jou en mij. Als artiest mag jij eischen, dat de menschen tot je opklimmen om je te leeren begrijpen, maar m'n parochianen mogen van mij eischen, dat ik tot ze afdaal.

ALET.
Als de heeren diepzinnig worden, vlucht ik naar m'n prozaïsche bezigheden. Kom u aanstonds 'n kopje koffie drinken?

PAST.
Nou, als de koffie klaar is, heel graag strakjes, stante pede dan. Ik moet eerst nog even zien, hoe je met de triptiek staat, Feliksen.

(gaat naar de groote schilderij. Alet af.)

FEL.
Ik heb er van ochtend hard aan gewerkt.

PAST.
Dat zie ik, dat zie ik.... weet je, in dit werk voel ik zoo zuiver weer de primitieve schoonheid en kinder-

lijke vroomheid, die we maar al te veel zijn kwijt geraakt.

FEL.
Dat ik die in me zelf heb teruggevonden, heb ik aan u te danken, pastoor.

PAST.
Of je vrouw mij daar ook dankbaar voor is? Vooral nu je in financieele zorgen zit? En toch vind ik 't m'n plicht je aan te raden door te gaan op de ingeslagen weg. We hebben 'n sociale kunst noodig, sociaal en religieus. En ‘l'art pour l'art’, we kunnen er niet mee tevreden zijn, zoo min als wij tevreden mogen zijn met het leven om het leven, omdat we aan 'n hoogere bestemming van de mensch gelooven. Nee, nee, kunst met 'n doel, met 'n strekking, kunst, die de mensch opvoert en verheft tot God, die moeten we hebben. En aan dit devies moet je trouw blijven, beste vrind, ondanks alles. Per ardua ad astra.

FEL.
Ja zeker, per ardua ad astra. Maar ik heb vrouw en kinderen. Ze moeten leven. En ik sta zoo onhandig tegenover het leven.

PAST.
Maar er zal toch wel belangstelling voor je kunst te vinden zijn. Ik beloof je, ik zal er niet bij stil zitten, je moet geholpen worden.

FEL.
Dat is juist zoo bitter: genadebrood te moeten eten.

PAST.
Dat hoeft zoo direct niet. M'n pogingen bij den bisschop zijn mislukt. Goed, we laten ons niet ontmoedigen en probeeren ergens anders.

FEL.
U doet te veel voor me.

PAST.
Dat ben ik aan je verplicht. Ik heb je deze richting opgedreven, ik moet nu ook zorgen, dat je voort kunt gaan.

(Er wordt aan de buitendeur geklopt.)

Daar is iemand. Dan ga ik nu maar even naar binnen.

(Pastoor Beck door de deur links af.)

5de Tooneel: Feliksen - Kievits

KIEVITS

(binnenkomend door de buitendeur).

Goeie merge.... hier bin de spieraomen.

FEL.

Dank je, Kievits.... Wil je ze maar neerzetten?... Ja, tegen die stoel maar.... dat is goed.

KIEV.
't Is twee vijf-en-zeuventig.

FEL.

(tast in z'n vestzakje, haalt er 'n rijksdaalder uit).

Ik zal binnen nog even 'n kwartje voor je gaan halen.

KIEV.
Jao.... maor d'r staon nog twee-en-twintig gulden.

FEL.

(goedig plagend).

Is 't wezenlijk?... Nou, die staan mij niet in de weg.

KIEV.
Maor mien wel.... wà's 't nou? Ik heb ou nou lang genog geburgd.

FEL.
Nou, nou.... 't Is maar 'n grapje.... Ik zal 'ns even m'n vrouw vragen.... Heb je de kwitantie bij je?

KIEV.

(de kwitantie toonend).

Genog.

FEL.

(roepend aan de deur).

Alet!... Alet!...

ALET

(terugroepend).

Wat is er?

FEL.
Heb jij misschien even vijf-en-twintig gulden voor Kievits?

ALET.
Waar is 't voor?

FEL.
Och, voor spieramen en zoo.

ALET.
Dat hoort niet tot mijn departement. Zaterdag maar terugkomen.

FEL.

(verlegen).

Ja, Kievits, 't spijt me, op 't oogenblik kan ik je niet helpen.

KIEV.
Da's 'n mooie boel.

FEL.
Maar Zaterdag....

KIEV.

(vijandig).

Jao, dâ kenne we, dâ smoessie: Zaoterdag terugkomme.... Maor vertel 'ns, meneer Feliksen, trekt gullie hier weg?

FEL.
Wie zegt dat?

KIEV.
't Is de algemeene praot op 't durp..... Alleman zeit 't.

FEL.
Daar is voorloopig geen kwestie van.

KIEV.

(wantrouwend).

Wâ nie is, kan worre.... D'r zijn er wel meer zoo tusschenuut getrokken.

FEL.
Wat bedoel je?

KIEV.
Ik bedoel, dat ik hier niet weg goai, vóór ik m'n cente heb.... dá motte nie geleuve.

FEL.
Maar je heb toch gehoord....

KIEV.
Jaowel, ik heb 'n heele boel geheurd.... 'n heele boel....

FEL.
Ik heb 't momenteel niet en ik kan 't niet van m'n rug afsnijen....

KIEV.
Dan motte geen werk bij mien bestelle, als ge 't niet betaole kunt.... Dat kumt niet te pas.... 't heele durp sprekt er schand af, zooals gullie tegenwoordig de menschen oplicht.

FEL.
Hé, hé.... let 'n beetje op je woorden, asjeblieft! Niemand zal aan mij 'n cent te kort komen.

KIEV.
Dâ lieke hè 'k al zoo dukwels heuren zingen. Dan weet ik, dat ik op mot passen. We zullen maor nie lang praoten, meneer Feliksen, m'n centen.... of iets anders van waorde.

FEL.
Wat zou je dan willen?

KIEV.
'n Schilderijke.... als Van Beugen de slaoger. *(Feliksen maakt 'n berustend gebaar. Kievits bekijkt de tegen den wand geprikte landschap-studies.)* Dees twee bevoorbeeld kunde me geven.... die vin ik heel aorig.

FEL.

(gedrukt).

Zoo, vin je die heel ‘aorig’. Neem ze maar.

KIEV.
Zeker, heel aorig.

(Hij neemt ze van den muur, reikt Feliksen de kwitantie.)

Hier hedde de kwitantie.... Nou bin we quite zullen we maor zeggen.... Maor zeg, kunde nou op dit wegske nog niet 'n wijfke of 'n menneke schilderen?

FEL.

(boos).

Kievits wat ik je verzoeken mag, ruk nou uit asjeblieft.

KIEV.
Nou even goeie vrinden, heure.... As ge maor goed begriept dat ik ou 'n plezier gedaon heb. Mergen meneer Feliksen.

(Af.)

FEL.

(toonloos).

Goeie dag.

6de Tooneel: Feliksen - Pastoor Beck

PAST.
Ging daar Kievits?

FEL.

(ontwijkend).

Ja, die vent maakte 't me lastig. Welke kant gaat u op? Ik ga aan de heikant werken.

PAST.
Ik moet naar 't dorp, dan kunnen we niet samen gaan.... Maar wat ik zeggen wou....
ik ben van Thilde

geschrokken. Wat hoest dat kind leelijk! Moet je toch 'ns 'n dokter bij halen.

FEL.
Ook dat nog.

PAST.
Ik zal dokter Peppers wel 'ns aansturen.... buiten bezwaar van jouw schatkist.

FEL.

(afwerend).

Maar pastoor....

PAST.
Ik ben op 't oogenblik 'n man in bonis, amice. Ik had vijftig gulden uitgetrokken voor 'n nieuwe toog. In 'n ijdele bui verbeeldde ik me, dat ik 'n nieuwe toog hoog noodig had. Maar ik heb me daar juist bij jou in de spiegel bekeken - zoo'n groote heb ik in m'n pastorie niet - en toen zag ik, dat m'n toog nog best 'n jaar mee kan.... Die vijftig gulden wou ik Thilde geven, omdat ze voor de triptiek poseert.

FEL.
Nee pastoor, dat mag ik niet aannemen. Ik weet hoe u er zelf voor zit.

PAST.
Onzin.... liefdadigheid naar vermogen.

FEL.
Juist, maar die aalmoes mag ik van u niet aannemen.

PAST.
Aalmoes?.... 't Spijt me, dat ik me zoo ontactvol heb uitgelaten, Feliksen.... 't is geen liefdadigheid.... Och nee.... beschouw 't als 'n vrindendienst.... daar kan toch niets beleedigends in zijn?....

FEL.

(z'n schilderkist over den schouder zwaaiend).

Nee, nee, pastoor.... U is....

(diep ontroerd)

Kom laten we gaan.

(Beiden door buitendeur af.)

7de Tooneel: Alet - Mathilde

ALET

(onmiddellijk opkomend eenigszins nerveus).

Zoo, gelukkig zijn ze weg.,.. Even kijken of hier nog wat op te ruimen valt, vóór de heeren komen. Als jij hier en daar wat stof afneemt, Thilde....

(Zij begint de studies en doeken te sorteeren, die op 'n stapel tegen den wand staan in 'n hoek.)

Vooral het werk van 'n jaar of tien terug zullen we voor de hand zetten. Kind, ik had nooit durven denken, dat die meneer Van der Steen op m'n uitnoodiging zou ingaan. En hij brengt een kunstcriticus mee. Wel 'n bewijs, dat 't hem ernst is.

MATH.
't Is te hopen, dat die kunstkooper niet op de eerste plaats koopman is, want dan zal vader niet veel met hem op hebben.

ALET.
Wat-ie is, kan me niet schelen. Als we maar wat aan 'm kwijt kunnen. Daarom ben ik eigenlijk maar blij, dat ik hem eerst spreek, vóór hij je vader ontmoet.... Twee goeie tijdingen met dezelfde post: Theo's aangeteekende brief en ik 'n briefkaart van meneer Van der Steen, dat-ie met de trein van elf zeven hier zal zijn.... Als de nood 't hoogst is....

8ste Tooneel: De vorigen - Theo

ALET

(Theo bespeurend, die door de buitendeur binnentreedt).

En.... heb je de zilvervloot binnengehaald?

THEO.
De zilvervloot? 'n Strop.... ik heb 'n reuzestrop om m'n nek gehaald, ja....

ALET.
Wat nou alweer?

THEO.
't Was 'n ouwe beer van m'n boekhandelaar in Amsterdam.

ALET.
Hoe groot?

THEO.
Vierhonderd-en-vijftig pop.

ALET.
Vierhonderd-en-vijftig gulden... vierhonderd-en-vijftig gulden.

(wanhopig.)

En dat zeg jij maar zoo kalm?

THEO.
't Wordt toch niet kleiner, als ik 't uitjammer?

ALET.
En dat die kerel zoo'n rekening aangeteekend stuurt.... Wat maakten we ons al illusies!

THEO.
Als 't alleen nog maar de rekening was.... Maar d'r is 'n brief bij, die op pooten staat. Hij eischt betaling binnen vijf dagen.

ALET

(wat opgelucht).

Hij kan niets eischen.... Je was minderjarig, toen je die boeken kocht en op minderjarigen is geen verhaal.

THEO.

Dacht u, dat ik 'm dat al niet lang geschreven heb? Want u begrijpt wel: 't is niet de eerste keer, dat-ie me lastig valt. Maar hij beweert, dat er 'n artikel in de wet staat, dat ouders of voogden aansprakelijk zijn voor de

uitgaven, die de minderjarige kinderen of pupillen doen ten behoeve van hun studie.

ALET.
Nou, dat wil ik dan nog wel 'ns voor de rechtbank laten komen. Daar heb ik nog nooit van gehoord.

THEO

(schrikkend).

Zou u 't zoover willen laten komen?

ALET.
Natuurlijk. 't Is licht te probeeren, want 't zullen toch niet alleen boeken geweest zijn, die je voor je studie noodig had.

THEO.
De meesten toch wel.

MATH.
En waar zijn die boeken dan gebleven?

THEO

(aarzelend, dan brutaal).

Die boeken....? die boeken heb ik verpatst.

ALET.
En 't geld?

THEO.
Denk je soms, als je van 'n schijntje moet studeeren, dat je dan nog 'n spaarpotje kan maken?

MATH.
Maar jongen, je heb toch die boeken niet gekocht om ze weer te verkoopen?

THEO.
Als jullie 't precies weten willen, ja, dat heb ik gedaan.

MATH.

(ontsteld).

Maar lieve hemel, als dat uitkwam dan.... dan....

THEO

(cynisch).

Dan had je alle kans, dat ik als oplichter er achter werd gezet, ja die kans loop ik. En daarom, 't gaat hoe 't gaat, vóór den vijf-en-twintigsten moet 't geld er zijn. Hier, lees die brief maar 'ns.

ALET

(buiten zich zelf).

Jongen, hoe is 't in 's Heeren hemelsnaam mogelijk?....

THEO

(kalm).

Hoe 't mogelijk is? U begrijpt toch, hoop ik, dat 't altijd m'n vaste plan geweest is de vent te betalen.... Kan ik 't helpen, dat ik m'n studie op moet geven, omdat de ouwe heer 't niet meer betalen kan?

MATH.
't Is in ieder geval schande, Theo.

THEO.
Hou jij je mond nou maar! Wat weet jij van 't studentenleven af?.... Ik ben niet iemand om krom te liggen. Ik ben ook geen deugd-proleet, ik heb van m'n jeugd willen genieten en dat genot kost geld. En als je dan op momenten

geen geld heb, dan maak je geld. De ouwe heer is de schuld, waarom hield die me zoo kort?

MATH.
Schaam je toch wat! Wat vader missen kon kreeg je.

THEO.
Nou ja.... dat schijntje. Maar hij heeft nooit 'n been verzet om 't ons beter te kunnen geven.... om er iets bij te verdienen.

ALET

(die den brief gelezen heeft).

Waar moet 't toch met ons naar toe. Vierhonderd-vijftig gulden.... Door je eigen kinderen wordt je uitgekleed.... God, och God.... ik word er suf van.

(Er wordt gebeld.)

MATH.
Er wordt gebeld, moeder, kunnen dat de heeren zijn?

THEO.
De heeren? Wat voor heeren?

ALET.
't Gaat jou niet aan. Ruk asjeblief uit en kom me vandaag zoo min mogelijk onder m'n oogen.... 't Is verschrikkelijk.

THEO

(onverschillig).

't Is mij allang goed. Ik zal m'n fortuin wel vinden hoor. Dag!

(Hij slentert den tuin in.)

ALET

(tot Mathilde).

Het eenige lichtpunt is, dat deze brief je vader waarschijnlijk over z'n trots heen zal helpen.

MATH.
Arme vader!

(Alet door deur links af. Mathilde zet haastig nog het een en ander recht, trekt zich met 'n koelen hoofdknik terug, als Alet met de bezoekers binnenkomt.)

9de Tooneel: Alet - Van der Steen - Hanlo

V.D. STEEN

(van links binnenkomend, gevolgd door Hanlo en Alet).

Zoo, zoo is dit het heilige der heiligen? En mogen we maar ineens 'ns brutaal rondkijken?

ALET

(zoetsappig).

Natuurlijk, daar komen de heeren immers voor. Ik heb hier wat werk uit 'n vroegere periode bij elkaar gezet.

V.D. STEEN.
We zullen 't wel vinden, mevrouw Feliksen.

ALET.
Als de heeren misschien liever op hun gemak alleen?....

V.D. STEEN.
Dat zou ons niet onaangenaam zijn.

ALET.
In die tusschentijd mag ik misschien voor de heeren 'n kop koffie inschenken?

V.D. STEEN.
Och, doet u wezenlijk geen moeite voor ons. Wij hebben onze lunch in 'n café hier in de buurt besteld.

ALET.
Maar 't is heelemaal geen moeite, meneer Van der Steen, de koffie is klaar.

V.D. STEEN.
Nou enfin, mevrouw.... maar heusch....

ALET.
En u, meneer Hanlo?

HANLO

(verdiept in de beschouwing van de triptiek).

Wat belieft u?

V.D. STEEN.
Mevrouw vraagt, of ze je dienen kan met 'n kop koffie?

HANLO.
Als 't niet te veel moeite voor u is.

ALET.
In 't minste niet.

(dribbelt weg).

V.D. STEEN.
Allemachtig, wat 'n poover boeltje.

(Hij kijkt onverschillig naar 'n paar schilderijen, handen in de zakken, hoed op 't hoofd.)

HANLO.
Nou wat zeg je van 't werk.

V.D. STEEN.
Hum, ja.... och ja.... wel ja.... En hoe vin jij 't?

HANLO

(hem nabootsend).

Hum ja.... och ja.... Wat ben jij toch altijd verduiveld raak in je oordeel!

V.D. STEEN

(droog).

Ik laat jou 't eerst aan 't woord.

HANLO.

Nou, wil ik je dan 'ns gauw wat zeggen? Ontbloot je hoofd, want je staat hier voor 't werk van 'n groot kunstenaar.

V.D. STEEN.

Maar absoluut onverkoopbaar werk.

HANLO.

Dat ben ik helaas met je eens. Als die man geen Maecenas vindt, zal-ie wel moeten verhongeren.... tenzij er voor die tijd 'n kentering komt in de algemeene smaak, of - om 't commercieel uit te drukken - vraag komt naar decoratieve kunst....

V.D. STEEN.

Jawel, maar wat heb ik daaraan?... Wat doe je met 'n Hollandsche Puvis de Chavannes of Walter Crane? Niet eens geschikt voor export. Daar moet ik binnenhuizen voor hebben. Met het werk uit z'n vroegere periode zou iets te beginnen zijn.

HANLO.

't Is zeer de vraag, of ie z'n nieuwe, eigen richting

zal willen laten varen voor, nou ja.... de gewone schilderijen-fabricatie.

V.D. STEEN.
Dan moet ie 't laten.... Ik ben om de heer Feliksen niet verlegen.

HANLO.
Zeg dat niet zoo gauw! Me dunkt, dat we hier wezenlijk met 'n heel oorspronkelijk talent te doen hebben. En als jij je niet voor hem interesseeren wil.... nou dan zal ik m'n best doen dat 'n ander....

V.D. STEEN.
Dat is nonsens.... wat draaf je ineens weer door! Natuurlijk ben ik wel bereid 'ns 'n tentoonstelling van z'n werk te houden.... dat kunnen we altijd wel probeeren. Maar dat zal je me toegeven: aan twee of drie bewonderaars van z'n werk heb ik niks.... en hij evenmin.... En daar ziet me dit geschilder naar uit.

ALET

(met 'n blad, waarop twee koppen koffie, suikervaasje en melkkannetje).

Als-'t-u-blieft heeren, bedient u zelf van suiker en melk.

V.D. STEEN

(zich bedienend).

Dank u zeer.

ALET

(naar Hanlo gaande, minzaam).

En hebben de heeren al 'ns rondgekeken?

HANLO.
Wij zijn druk bezig, mevrouw.

ALET.
Bevalt 't u?

V.D. STEEN

(zeer gereserveerd).

Wat zal ik u zeggen?!

ALET

(in spanning).

Zou het iets voor u zijn, meneer v.d. Steen?

V.D. STEEN

(nuchter).

Wat bedoelt u?

ALET

(ongerust).

Of er iets naar uw gading bij is?

V.D. STEEN.

Hoe naar m'n gading?

ALET

(angstig, ongeduldig).

Of u iets zou willen koopen, bedoel ik natuurlijk.

V.D. STEEN

(kalm).

Mevrouw Feliksen, mag ik misschien nog 'n beetje melk van u? Dank u zeer. Ja, wat zal ik u daarvan zeggen? Ik ben eigenlijk meer kunstverkooper dan kunstkooper, weet u, dat wil zeggen, dat ik geen kunst koop zonder de tamelijk groote zekerheid, dat ik ze weer verkoop met 'n zoet winstje.... U houdt me ten goede.... ik ben zakenman.

ALET.
Ik ook.

V.D. STEEN

(lachend).

Ook zakenman?

ALET.
Ik moet wel, want m'n man is 't allesbehalve.

HANLO.
Ha, ha!... U is dus voor het commercieele gedeelte. Meneer maakt de schilderijen en mevrouw maakt de prijzen.

V.D. STEEN.
Dan heeft mevrouw het moeilijkste deel gekozen.

ALET.
'n Vrouw heeft in het leven altijd het moeilijkste deel. Ik zou 't daarom heel prettig vinden, wanneer u 't me nu 'ns makkelijk maakte.

V.D. STEEN.
Jawel, dat geloof ik graag.... Maar heusch, mevrouwtje-lief, u moet daarvan niet al te groote verwachtingen hebben. U weet niet, hoe moeilijk het is 'n schilder, die nog absoluut geen naam heeft, te pousseeren. 't Publiek vraagt naar de naam.... En of 't werk van uw man er in zal gaan, dat hebben we af te wachten.

HANLO

(ongeduldig).

In ieder geval komt er 'n tentoonstelling van het oeuvre van uw man. Als meneer van der Steen niet wil.... eventueel....

V.D. STEEN.
Ho, ho.... wie zegt je, dat ik niet wil? Ben ik niet altijd bereid in 't belang van de kunst.... en de kunstenaars?... Maar..e.... we hadden 't meer over het commercieele gedeelte, niet waar?... Wanneer uw man meer verkoopbaar werk zou willen maken.... zoo in z'n vroeger genre....

ALET.
O, natuurlijk zal-ie dat willen. Dergelijke groote werken, als er daar een op die ezel staat, worden in ons land toch niet gevraagd. Het is 'n illusie....

V.D. STEEN.
Die uw man op zal moeten geven, vrees ik.

ALET.
Och, we moeten in 't leven zooveel illusies opgeven.

HANLO.
Hoe komt 't toch, dat uw man tot nog toe bijna niet heeft geëxposeerd.

ALET.
M'n man is verbazend bescheiden, meneer Hanlo.

HANLO.
'n Bescheiden artiest, dat is 'n zeldzaam verschijnsel.

ALET.
En dan is-ie enorm streng en conscientieus.

V.D. STEEN.
Als-ie eenmaal naam heeft, zal-ie wel makkelijker voor zich zelf worden. Het spijt me, dat we uw man niet treffen, anders konden we ineens spijkers met koppen slaan.

ALET.
Maar u kunt misschien wel met mij tot 'n resultaat komen. Mijn man vindt toch alles goed, wat ik doe.

V.D. STEEN.
Dat is waar.... Ik vergat: u is de zakenvrouw.

HANLO

(voor het portret van pastoor Beck).

Voortreffelijk is dit ook. Dit is 't leven....

(zich opwindend)

Die Feliksen is 'n ras schilder! En is 't eigenlijk geen gruwel, dat zoo'n artiest, alleen omdat-ie te bescheiden is en geen verkoopbaar werk maakt, vergeten in 'n afgelegen dorp leeft, terwijl zooveel middelmatigheden, die reclame voor zich laten maken.... bah!... Wie stelt deze eerwaarde heer voor?

ALET.
Dat is pastoor Beck, die Feliksen de opdracht heeft gegeven voor de triptiek, waarvan het middelstuk daar op de ezel staat.

HANLO.
Wat 'n merkwaardigheden hier: 'n bescheiden kunstenaar en 'n kunstzinnig pastoor....

(snuffelt verder.)

ALET.
Dus, meneer Van der Steen, om tot zaken te komen....

V.D. STEEN.
Zoover zijn we nog niet. Ik ben bereid 'n tentoonstelling voor uw man te organiseeren.

ALET

(terneergeslagen).

Dat is heel vriendelijk, maar daar zijn we op 't oogenblik niet mee geholpen.

(aarzelend aanvankelijk)

Ik moet.... 'ns open met u spreken. We zijn door 't faillissement van de Zuider-Bank, waar Feliksen met z'n geld inzat, in financieele moeilijkheden geraakt. 'n Afschuwelijke toestand, meneer! We zijn nu wel gedwongen, en zoo gauw mogelijk liefst, geld te maken van de schilderijen van m'n man.

V.D. STEEN.

Zoo gauw mogelijk...?! Du sprichst ein groszes Wort gelassen aus. U verbeeldt zich toch, hoop ik, niet, dat de menschen zich zoo maar opeens zullen verdringen om 't werk van uw man te koopen? U zult geduld moeten hebben en met kleine prijsjes moeten beginnen.

ALET.

Maar wil ù dan niets koopen? M'n hemel, we zullen schappelijk....

V.D. STEEN.
Gunst nee, mevrouwtje-lief, daar kan ik wezenlijk niet aan beginnen. Ik zou, als dat bekend werd, zooveel aanbiedingen krijgen van schilderijen tegen lage prijsjes, dat ik geen seconde rust meer zou hebben.

ALET

(kort).

Dan kunnen we ons onderhoud wel als geeindigd beschouwen. Ik zal me wenden tot 'n collega van u, bij wie ik 'n heel goede introductie heb....

V.D. STEEN.
Wie, als ik vragen mag?

ALET.
Wat kan u dat interesseeren?

V.D. STEEN

(spottend).

O ja, u is zakenman, dat vergat ik.

(na eenig nadenken)

Wat ik wel voor u doen kan, mevrouwtje, uit liefde voor de kunst, is dit:.... Om u uit de brand te helpen, zou ik u desnoods 'n zekere som kunnen leenen, waarvoor u mij dan 'n aantal schilderijen in pand geeft, met het recht die te verkoopen, natuurlijk.... Enne.... misschien zou ik ook wel genegen zijn met uw man 'n contract aan te gaan, wanneer over eenige tijd blijken mocht ten minste....

ALET.
O, als u dat zou willen doen, dan waren we voor 't oogenblik geholpen.

V.D. STEEN.
Maar....e.... 't spreekt vanzelf, wanneer ik uw man dat geld leen, dat ik dan ook de conditie stel, dat-ie voor 't vervolg ook enkel en alleen door mijn bemiddeling z'n werk verkoopen mag. Want het zou niet billijk zijn, dat 'n ander met de verdienste ging strijken - ik bedoel geldelijke verdiensten - nadat ik hem eerst met veel moeiten en kosten bij het publiek had geïntroduceerd. Wat zeg jij, Hanlo?

HANLO

(bladerend in 'n portefeuille).

Met de commercieele kant van de zaak wil ik niets te maken hebben, dat weet je, ik heb trouwens 't gesprek niet gevolgd.

ALET.
Maar ik ben 't volkomen met u eens, meneer Van der Steen.

V.D. STEEN.
Hoeveel geld zou u noodig hebben?

ALET.

Duizend gulden.... en hoe eer hoe liever.

V.D. STEEN.

Zoo, is daar zoo'n haast bij? Nou ik heb 't geld bij me.

HANLO.
Ik stel voor om te gaan déjeuneeren.

V.D. STEEN.
Ga jij maar alvast vooruit, als jij zoo'n honger hebt en bestel voor mij 'n beafsteak met gebakken aardappels. Ik kom direct.

HANLO.
Goed. Mevrouw Feliksen tot aanstonds, want ik hoop straks in de gelegenheid te zijn met uw man kennis te maken.

ALET.
Heel graag, meneer Hanlo.

V.D. STEEN.
'n Beafsteak met gebakken aardappelen en zoek er 'n licht Rijnwijntje bij uit, zeg.

HANLO.
Ik zal er voor zorgen.

(Af.)

V.D. STEEN.
Om nu maar alles achter elkaar af te handelen, lijkt het mij 't beste, dat ik even 'n voorloopig contractje opmaak, dat kan uw man dan teekenen, zoo gauw als hij thuis komt en dan kunt u het geld in ontvangst nemen.... direct als u verkiest.

ALET.
Zal ik pen en papier voor u gaan halen?

V.D. STEEN.
Doet u geen moeite. Ik heb alles bij me.

(Haalt 'n vulpenhouder en papier uit z'n portefeuille.)

Als ik 'n puntje van de tafel mag gebruiken.

ALET

('n stoel bijschuivend).

Gaat u zitten.

V.D. STEEN

(schrijvend).

Hoe heet uw man?

ALET.
Felix Feliksen.

V.D. STEEN.

Felix Feliksen, kunstschilder.... ter eener zijde.... Pierre Louis van der Steen, kunstkooper.... zijn overeengekomen.... met als onderpand.... hum.... laten we zeggen 'n twintigtal.... nader door tweede ondergeteekende uit te kiezen schilderijen.... is gerechtigd deze schilderijen ten toon te stellen en te verkoopen, zoo eerste ondergeteekende in gebreke blijft.... binnen drie maanden na dagteekening dezelve in te lossen.... verbindt zich eerste onderge.... uitsluitend en alleen door bemiddeling van tweede ondergeteekende.... Zoo, ik heb 't maar ineens op zegel geschreven. Uw man hoeft aan de condities niet te tornen.... Alleen op deze, trouwens uiterst billijke condities ben ik bereid u die duizend gulden te verstrekken.... U begrijpt,

ik heb toch nog risico genoeg. Nu, mevrouwtje, ik ga naar ‘de Zwaan’. Ik verwacht uw man daar, wanneer-ie tenminste op m'n voorstel ingaat. Adieu mevrouw....

(afscheid.)

ALET

(hem uitlatend).

Bij voorbaat m'n dank.

V.D. STEEN.
Volstrekt geen dank. Ik ben altijd bereid artisten te helpen. Op m'n tijd kan ik ook Maecenas zijn.

(Af.)

10de Tooneel: Alet - Feliksen

FEL.

(van links binnenkomend, terwijl Alet aandachtig het contract overleest).

Wie waren die twee heeren?

ALET

(schrikkend.)

Gunst man, je laat me schrikken. Ik wist niet, dat je thuis was.

FEL.
Allang. Ik ben dokter Peppers wezen halen voor Thilde?

ALET.
Hè, voor Thilde?

FEL.
Hij heeft d'r onderzocht; allebei d'r longen....

ALET.
Groote God.... Wat nou?

FEL.
Volslagen rust.... versterkende middelen....

ALET.
Allemaal dingen die geld kosten.

FEL.
Ik ben er kapot van.

ALET.
Waar is de dokter?

FEL.
Weg. We wouen je niet storen. Wie waren 't?

ALET.
Meneer Hanlo....

FEL.
De kunstcriticus?

ALET.
.... en meneer Van der Steen, 'n kunstkooper.

FEL.

(suf).

Hoog bezoek.

ALET.
Ik had meneer Van der Steen geschreven en meneer Durveen, die laatst 'n schilderij van je gekocht heeft en 'n goeie klant van 'm is, heeft 'n goed woordje voor ons gedaan.

FEL.
Zoo. En?

ALET.
't Kon toch zoo niet langer, Feliksen.

FEL.

(zwaar ademend).

Nee, 't kan zoo niet langer.... Voor Thilde niet!

ALET

('t contract overhandigend).

Lees dit maar 'ns, dan weet je alles.

FEL.

(na het aandachtig te hebben gelezen).

Als ik dit papier teeken, heb ik me zelf verkocht.

ALET.
Kom, kom.... zulke dikke woorden! Meneer Van der Steen is zoo'n charmante man en hij was uit over je werk, meneer Hanlo trouwens ook.... Vooral over je vroeger werk.

FEL.
Natuurlijk, dat is verkoopbaar.... maar dat is ook werk, waar ik me bijna voor schaam.... Duizend gulden? Waarom duizend gulden?

ALET.
Och, je weet nog niet alles. Dit is de aangeteekende brief, die Theo heeft gekregen.

(Haalt den brief uit haar zak, en geeft hem Feliksen.)

FEL.

(lezend).

Vierhonderd-vijftig gulden voor boeken. Waar zijn die boeken?

ALET.
Heeft-ie alweer verkocht.... om aan geld te komen.... Ja, 't is fraai!

FEL.
Om aan geld te komen.... Oplichterij?

ALET

(vergoelijkend).

Hij moest van zoo weinig rondkomen. In ieder geval, dit geld moet onmiddellijk worden betaald.

FEL.
Dat spreekt.... Maar dit contract teekenen kan ik niet.... ik kan 't niet doen.... 't zit vol voetangels en klemmen.... En die laatste conditie.... Ik lever me volslagen over....

ALET.
Maar m'n hemel.... alle schilders, die 'n contract hebben met 'n kunstkooper, zijn toch in hetzelfde geval.... Is 't niet billijk, dat meneer Van der Steen, die ons nu uit de moeilijkheid helpt, wil, dat je voortaan alleen met hem zaken doet...? De eene dienst is de andere waard. Je blijft toch vrij man?

FEL.
Dat zal ik juist niet meer zijn.... Och, jij begrijpt er niets van, Alet.... Jij doorziet die meneer Van der Steen niet.... Als artiest ben ik weg....

ALET

(ongeduldig).

Kom, wat 'n nonsens! Maar al zou dat zoo zijn: je heb plichten tegenover je vrouw en je kinderen en dus heb je niet het recht de hand af te wijzen, die ons uit de ellende

wil trekken. Je denkt alleen maar aan jezelf, jij zou er geen been in zien om ons allemaal te laten verhongeren voor jouw kunstidealen. 'n Ander zou God danken, dat ie uitkomst zag. We kunnen nou eenmaal op

geen andere manier uit de brand raken. Wees blij, dat ik iemand gevonden heb, die je helpen wil, waarachtig.

FEL.
Ik zal 'ns met die meneer gaan praten.

ALET.
Dat kan je doen. Maar hij heeft me gezegd: aan deze condities hoef je niet te tornen. Als je teekent, zal hij ons die duizend gulden direct uitbetalen.

FEL.
't Lokaas.

ALET.
M'n hemel, heb jij dan iemand anders, die ons met duizend gulden helpen wil.... ons, die stikken in de schuld! En denk je niet aan de toekomst van Theo.... als 't uitkomt, wat die gedaan heeft.... en aan Thilde, die handen vol geld zal gaan kosten!

FEL.

(met 'n snik)

Thilde.... arme meid.

11de Tooneel: Vorigen - Mathilde

MATH.

(hevig verschrikt uit deur links)

Moeder.... moeder.... daar is Boons met de deurwaarder.

ALET.
Heere God.... Hoor je 't, Feliksen.... met de deurwaarder.... Zal je nou teekenen?.... Zit nou niet zoo suf! Teeken dan.... hier is pen en inkt.... Teeken, in 's hemels naam....

(huilend)

Thilde, zeg jij nou toch ook....

FEL.

(tot Mathilde, heesch).

Nee.... nee.... zeg jij niks!

(Hij teekent. Alet rukt hem het contract uit de hand, ijlt door buitendeur af.)

MATH.

(haar arm om Feliksen)

Vadertje....

(Doek.)

(Slot Volgt)
A. JURRIAAN ZOETMULDER

Over leer en beteekenis van Plotinus

DE tegenwoordige wetenschap behandelt de stof niet alleen statisch, naar den oogenblikkelijken stand, maar hoe langer hoe meer dynamisch, in haar ontwikkelingsgang. Zoo krijgt de geschiedenis der wijsbegeerte ook volop beteekenis. ‘Faisons de l'histoire des problèmes une introduction à leur solution,’ raadde Brunetière; en nagegaan worden de verbindingen der systemen, gezocht de bronnen, waaruit elk stelsel naast eigen nieuwe elementen feitelijk zijn inhoud geput heeft. Want het plan van een Descartes om onafhankelijk van alle vroegere theorieën een geheel nieuwe leer uit eigen overdenking op te bouwen, was een illusie. Maar is er één wijsbegeerte geweest, die op tal van lateren een geweldigen invloed heeft kunnen uitoefenen, dan zeker het Neoplatonisme en wel in zijn meest praegnanten vorm, zooals we 't vinden bij den waren stichter der school, *Plotinus*.

Van zijn leven weten we weinig. Geboren te Lycopolis in Boven-Egypte in 204 of 205 na Chr., voelde hij zich op 20-jarigen leeftijd aangetrokken tot de wijsbegeerte, toen in al haar vormen zoo bloeiend binnen het cosmopolitisch Alexandrië. Na verscheidene leeraars gehoord te hebben, belandde hij ten slotte bij Ammonius Saccas, van wien vermoed wordt, dat hij uit christelijke ouders geboren en dus een afvallige was. Elf jaren volgde Plotinus de lessen van dezen meester, die alleen hem kon bevredigen. Na den dood van Ammonius trok hij, om een beter inzicht te krijgen in de philosophie der Persen en Indiërs, met keizer Gordianus op een expeditie naar het Oosten, maar de tocht mislukte en Plotinus kon slechts met moeite zijn leven redden. Over Antiochië kwam hij te Rome, waar zich nu zijn groote werkzaamheid ontwikkelt. Hij begint er zijn lessen in wijsbegeerte, zonder systematischen opbouw, los dooreen over verschillende onderwerpen. Mannelijke en vrouwelijke leerlingen stroomen toe, meest uit de aristocratie, zelfs uit het

huis van den Caesar. Hij is niet alleen professor, doch geestelijk leidsman van heele families, opvoeder van kinderen; keizer Gallienus zou zelfs op zijn verzoek voor hem een stad gebouwd hebben in Campanië, een vervroegd Utopia, naar de regels van Plato's Republiek, waar dan Plotinus met zijn leerlingen de leiding zou geven, als niet door laffen naijver van hovelingen het plan verijdeld was. Kort vóór zijn dood in 270 had hij zich teruggetrokken op de villa van een zijner vrienden. Een laatste woord van den wijsgeer is teekenend; toen een van verre ontboden vriend binnentrad, riep de stervende uit: ‘Ik wachtte op u, om het goddelijke, dat in mij is, te vereenigen met de Godheid in het heelal,’ en gaf den geest.

Gebonden door een belofte, was Plotinus pas op 50-jarigen leeftijd gaan schrijven. En wat hij schreef, was de neerslag van zijn lessen, antwoorden op hem gestelde vragen, uitleggingen van platonische of aristotelische teksten. Slechte oogen beletten hem het eenmaal geschrevene over te lezen; zoo liet hij een ordelooze reeks geschriften na aan zijn leerling Porphyrius, ook zijn biograaf, die ze van slecht latijn in 't grieksch vertaalde en eenigszins zocht te rangschikken onder 6 afdeelingen, elk van 9 boeken en daarom *Enneaden* geheeten. Bewaard in Porphyrius' griekschen tekst en in de latijnsche bewerking van Marsilius Ficinus (1492), bevatten ze zijn geheele leer.

Men dient Plotinus te beschouwen in het licht van zijn tijd. Rome was, altijd klimmend in macht en weelde, tot kort bij het punt genaderd, vanwaar de val zou beginnen, snel en verschrikkelijk. In de verte begon 't al te beuken op de grenzen, maar in de lichtstad zelf, die de beheerscheres van een wereld was geworden door sobere krijgsmansdeugd, bleef men leven in overmoed. Het veelgodendom der vaderen, zoo nauw verbonden met de romeinsche staatsinrichting, ging verdwijnen. Men was te modern voor den groven wellust der oude goden en verlangde naar meer verfijnde genietingen, die de godsdiensten van Egypte en

het Oosten, waar ontucht tot cultus werd, konden leveren. Maar juist die grootere verfijning leidde tot óverprikkeling der menschelijke zinnen. Er kwam een reactie tegen de onnatuur. Velen vonden bevrediging in het christendom, anderen zochten die in het ‘sustine et abstine’ (verdraag en verzaak) der Stoïcijnen of bij een der vele leeraars van wijsbegeerte in de stad. Met de aantrekkelijkheid van zijn systeem dankt Plotinus aan dezen drang naar een reiner levensbeschouwing zijn succes. Zijn stelsel is essentiëel een godsdienstphilosophie. 't Was niet zijn doel zich te verdiepen in speculaties met fijnheid van dialektiek, want hij hield niet met Aristoteles, dat elke kennis den mensch in zijn wezen beter maakt, maar hij gebruikte die als middel om zich en zijn leerlingen nader te brengen tot God. Wijsbegeerte wordt godsdienst en omgekeerd, maar een godsdienst, waar de rede het laatste woord heeft, omdat er geen enkel gezag is, dat vaste leiding geven kan.

Plotinus wilde de wereld verbeteren door de wijsbegeerte; allen, die goed wilden, moesten zich aaneensluiten in een eenheid van leidende, onveranderlijke ideeën. Daarvan zou de beweging uitgaan tot veredeling van het leven. Maar er moest een vast fundament wezen, dat, gebaseerd op de wetten van het zijn, de zoekenden zou te steunen hebben; en dat vond hij in de leer van Plato. Hij wilde geen nieuw systeem uitvinden, maar slechts verklaren, wat de Meester geleerd had en er aan toevoegen, wat na hem door ware denkers was geschreven, altijd steunend op de oude beginselen. Het ‘oud en nieuw’ werd dus voor hem geen verloochening van een eenmaal gekozen uitgangspunt. Hij wilde platonist zijn en alle andere theorieën golden slechts voor hem, wanneer ze overeenkwamen, zooals hij meende althans, met de leer van ‘den’ wijsgeer. Hier blijkt tevens, hoe weinig scepticus Plotinus was en hoezeer hij geloofde in de waarde van zijn systeem, overtuigd dat wat nieuwe wetenschap aan ware vrucht mag voortbrengen, evenmin de wijsbegeerte kan overvleugelen, als de tijd de eeuwigheid nabij komt.

Hieruit volgt echter niet, dat Plotinus werkelijk in alles zijn meester gelijk is gebleven. Zonder twijfel was 't zijn bedoeling, de leer van de platonische dialogen zuiver weer te geven; maar al heeft hij verscheidene principepen van Plato onveranderd overgenomen, toch heeft hij niet alleen conclusies getrokken, die den meester vreemd waren, maar ook op nieuwe grondslagen gebouwd, die het Neoplatonisme in wezen doen verschillen van de oude platonische leer, zooals we in bijzonderheden zullen nagaan.

Hoe nu te verklaren, dat Plotinus zóó onbewust van zijn grooten voorganger is afgeweken?

Ik meen dit vooreerst te moeten toeschrijven aan den invloed van het aristotelisme, dat niet alleen methodisch sterk op Plotinus heeft ingewerkt, maar hem ook de oplossing heeft gewezen van verschillende vraagstukken, door Plato slechts in 't algemeen aangeroerd. Daarbij komt een groote invloed der systemen van het Oosten, waar Plotinus niet voor niets met het keizerlijk leger was heengetrokken. De mystische bespiegelingen van verlossing van alle ellende en vereeniging met God door zelfverbetering trokken dezen Afrikaan, zoo ver afstaande van de koele denkers uit het westen, onweerstaanbaar aan. En te meer omdat hij bij een voorganger dat alles vereenigd vond met oud-grieksche wijsheid n.l. bij Philo, den alexandrijnschen jood, die evenzeer als hij vol oostersche phantasie, tegelijk een even groot bewonderaar van Plato was. Ook van de leer der nieuw-pythagorische school, met name van Numenius en van de grieksche Stoïcijnen vinden we sporen bij Plotinus. De groote verdienste echter van den alexandrijnschen leeraar bestaat hierin, dat hij niet door ophooping van al deze verschillende elementen gekomen is tot een onzinnig eclectisme, maar ze zóó met zijn Platonisme heeft weten om te werken tot een eenheid van systeem, dat hij uit enkele fundamenteele beginselen elke bijzondere theorie met zeldzame scherpte van dialectiek kan afleiden.

Ik meen dus het Neoplatonisme te kunnen definiëeren

als het systeem van grieksche philosophie, uitgedacht met het doel de oude leer van Plato modern te maken, doch door toevoeging van de resultaten der toenmalige wetenschap en van de theoriëen van andere scholen, niet in strijd met de oude beginselen, alsook onder invloed van een oostersch mysticisme geworden tot een geheel nieuwe leer.

Bij de behandeling der principen, waarop Plotinus zijn leer heeft opgetrokken, moeten we een objectief en een subjectief fundament onderscheiden. Beide staan voor Plotinus als evidenties zonder bewijs vast. Het objectieve fundament bestaat in het aannemen van een bovenzinnelijke wereld van ideëen, substantiëel van de zinnelijke wereld verschillend, een theorie van Plato overgenomen en zoowel in de metaphysica als in de psychologie met groote consequentie doorgevoerd. Door het subjectieve fundament echter scheidt de nieuwe leer zich voor goed van het oude platonisme. 't Is de theorie van den terugkeer des menschen tot God, zijn uitgangspunt, samenhangend met de monistische leer van den algemeenen terugkeer van het heelal tot het eerste beginsel. Men vindt dit idee al bij Philo, die 't zeker uit 't Oosten heeft overgenomen, maar bij Plotinus wordt 't tot levende synthese met het systeem; het zet de anthropocentrische philosophie van de Academie, die het stelsel opbouwde op de beschouwing van den mensch, om in een theocentrische wijsbegeerte, eerst en vooral gericht op God. Plato had gestreefd naar de objectieve kennis van de werkelijkheid; voor Plotinus is 't hoogste doel een subjectieve toestand, waarin de ziel vervuld wordt met wat alle werkelijkheid en alle kennis te boven gaat. Philosophie heeft alleen hieruit beteekenis en waarde, dat zij den mensch opvoert tot de kennis van het eenig ware, het bovenzinnelijke, tot de vereeniging met de Godheid en tot de verachting van het eenig valsche, de stoffelijke dingen.

Plotinus geeft de verdeeling der wijsbegeerte door Xenocrates uit Plato's geschriften opgesteld, n.l. in *dialectica*, die het wat en waarom der dingen verklaart, met de logica

als zuiver formeel instrument daaraan verbonden, in *physica*, die de natuur, en in *ethica*, die de zedelijke acten en gewoonten beschouwt, beide volgens regels door de dialectica gegeven. We zullen nu in 't kort den opbouw van het systeem op dit dubbele fundament nagaan.

Als hoogsten trap van het Zijn plaatst Plotinus de goddelijke Triade, God, den Geest, de Wereldziel. Het neoplatonische *Godsbegrip* heeft een geheel eigen karakter. Opvattingen van Plato, Aristoteles, Philo schijnen erin te liggen, maar alle beheerscht door het oostersch idee van een eeuwig worden, het zijn voorafgaande. De bestaande dingen, zoo redeneert Plotinus hebben een grootere werkelijkheid, een hoogere volmaaktheid, naarmate ze sterker zijn in eenheid. Er moet dus eene absolute eenheid bestaan, waaraan de dingen hun relatieve eenheid ontleenen. Maar in alle dingen zien we, dat de volmaaktheid beperkt wordt door een zekere mate van veelheid. Dus moet de absolute eenheid, die alle veelheid uitsluit, boven de dingen staan en dus ook boven het Zijn. Deze theorie hangt samen met het zijnsbegrip, want gelijk we zien zullen heeft volgens Plotinus datgene het zijn, wat gedacht kan worden. Dit onderstelt dus een denkend subject en kan derhalve niet het eerste wezen. God *is* dus *niet*, en daar elke bepaling een bepalen en dus een denken veronderstelt, is hij eveneens volmaakt onbepaald. Niets positiefs kan van hem worden gezegd, hij is *boven het zijn*, boven de zelfstandigheid, boven de goedheid, boven de schoonheid. Men kan alleen zeggen, wat hij niet is, ja zelfs de eenheid die hem wordt toegeschreven, is slechts de ontkenning van elke veelheid, dus iets negatiefs. God heeft derhalve ook geen verstand, want elk verstand sluit een veelheid van subject en object in; hij kent niet eens zichzelf. God heeft eveneens geen wil, dus ook geen vrije handeling, geen redelijk ingrijpen in het wereldgebeuren. We zien al hoe Plotinus hier afwijkt van Plato's Godsbegrip, de bepaalde Idee van het goede.

Voor den Neoplatonist is God in zich niet goed, al is Hij de bron van het goede in de dingen.

Plotinus weet de moeilijkheid, die het aannemen van een boven het Zijn staanden en dus van de wereld volkomen gescheiden God voor de problemen van wereldorde en zedelijkheid zou meebrengen, handig te ontwijken. Want als God niet *is*, hij kan alles *worden*. Terwijl de dingen, van den hoogsten tot den laagsten trap van het zijn, volgens bepaalde en natuurlijke orde uit God voortkomen, emaneeren, *wordt* God in de dingen. Hoe kan nu de veelheid der dingen voortkomen uit de absolute eenheid, die God is? Hier geeft Plotinus geen directe verklaring - die met zijn agnostisch Godsbegrip niet overeen te brengen zou zijn - maar op zijn mystieke wijze beeldt hij zijn gedachte uit in allegorieën, God vergelijkend nu eens met een bron, uit welker overvloed stroomen ontspringen, zonder ooit de bron te doen drogen, dan weer met het levensprincipe van een boom, dat uit de wortels het leven opstuwt naar takken en bladeren, doch zelf onveranderd blijft, of met de zon, die altijd licht uitstraalt, zonder zelf in glans te verminderen. Uit deze beelden blijkt, dat God wordt tot het formeel element in de dingen, en dat deze natuurnoodzakelijk uit hem emaneeren, doordat hij, zonder eenige kennis of vrijen wil, als 't ware overvloeiend in zijn volheid de dingen produceert, gelijk de bloem geur en het vuur warmte verspreidt.

Alles wat uit God voorkomt, heeft in zekere mate in zich een veelheid en dus een onvolmaaktheid. Met het Zijn krijgt ook ieder de macht iets voort te brengen, dat minder volmaakt is dan zijn oorsprong. Zoo gaat dus de volmaaktheid der dingen achteruit, naarmate ze in de rij der emanatie verder afstaan van het Eéne. Al wat is, behoudt altijd iets tenminste van het Eéne in zich en is dus in zooverre een beeld van het Eéne. Om die gelijkheid met het Eéne streeft ook alles naar het Eéne terug. Want wat nog een veelheid inzich heeft, tracht die veelheid te verwijderen en in eenheid te veranderen. Al zijn acten, bewust of onbewust, zoeken

natuurnoodzakelijk dat doel. En gelijk de emanatie gelijkelijk en trapsgewijze geschiedde, zoo gaat ook die terugkeer trapsgewijze; ieder wezen stijgt op tot het in volmaaktheid onmiddellijk boven hem staande, totdat ze alle aankomen bij de absolute Eenheid.

De eerste, die in deze orde van emanatie voortkomt uit het Eene, is de goddelijke *Geest*, het eerste beeld van de Godheid, die om deze gelijkheid terugstrevend naar het Eéne, door dat Eéne tot staan wordt gebracht, en in dat tot-staan-gebracht-worden het zijn krijgt, ja het Zijn zelf is. Daar dit opstijgen tot den oorsprong een kennen is, berustend op verlichting van boven, gaat volgens Plotinus bij den Geest, tegen het aristotelisch beginsel, het werken vóór het Zijn, esse sequitur operari.

De act van den Geest, dien hij krijgt uit de volheid van het Eéne, bestaat in begrijpen, en ofschoon uit het louter logisch onderscheid van subject en object in hem reeds een veelheid ontstaat, vallen in werkelijkheid het begrijpende en het begrepene samen. De Geest is dus wat hij schouwt en omgekeerd. Daar echter de Geest het Zijn zelf is, bestaat, wat hij begrijpt, in werkelijkheid, en zoo wordt in den goddelijken Geest de denkorde tot zijnsorde. Door de hem eigen veelheid nu kan de Geest het Eéne niet in één kennisvorm bevatten, maar moet dat ontleden in een veelheid van vormen, samen door Plotinus de ideeënwereld genoemd. Hier bestaan objectief en werkelijk de eenig ware, onveranderlijke en eeuwige wezenheden der dingen, waarvan we in de zinnelijke wereld slechts de veranderlijke en bedrieglijke nabootsingen zien.

Plotinus lost dus met Plato het probleem van de veranderlijkheid der wereld op, door de Eleatische leer van de stabiliteit van het Zijn te vereenigen met het ‘panta rhei’ (alles vloeit) van Heraclitus. Over de bestaanswijze dier ideeënwereld echter wijkt Plotinus af; want al beroept hij zich tegen Longinus op Plato om te bewijzen, dat de ideeën bestaan *in* den goddelijken Geest, deze theorie is vreemd

aan den Academicus, die leert dat ze zelfstandig bestaan, in werkelijkheid, in een andere wereld.

De ideeënwereld verschilt dus slechts logisch van den goddelijken Geest; de ééne ideëele werkelijkheid is beschouwd in rust de wezenheid der dingen, het object der kennis en beschouwt in actie de Geest zelf, het kennend subject. De wereld der ideeën is een eenheid, door Plotinus ook ‘animal’, het levend wezen, genoemd, waarin onder den Geest als hoogste geslacht en de vijf speciale kategorieën van zijn, rust en beweging, gelijkheid en verschil die hem uitdrukken, alle geslachts- en soortideeën, en, tegen de leer van Plato, ook de ideeën van alle individueele dingen organisch verbonden zijn.

Hier ligt de grondslag van Plotinus' monisme, daar de stoffelijke dingen als de afbeeldingen der ideeën op gelijke wijze geordend zijn en vereenigd als deze. Plotinus ziet echter in de ideeën meer dan de platonische causae exemplares en maakt ze onder invloed van Philo tot de werkelijke causae efficientes der dingen. Daar dus de vormen der dingen onafhankelijk van de materie bestaan en worden opgevat als werkende krachten, kan met recht aan Plotinus worden toegeschreven de leer van het ultrarealisme, na Scotus Eriugena in den groeitijd der scholastiek van zoo groote beteekenis en later weer opnieuw verdedigd door de latijnsche Averroïsten - en kan met recht anticipeerend van hem worden gezegd, dat hij den porphyrischen boom gesubstantialiseerd heeft.

De veelheid der strikt-bepaalde ideeën onderstelt volgens Plotinus een gemeenschappelijken ondergrond, die het bepaalbaar subject is van alle bepalingen, de mogelijkheid van alle werkelijkheid, de *materie* van allen vorm. Het bestaan van deze geestelijke materie wordt nog bevestigd door het bestaan van de materie in de stoffelijke wereld, de afbeelding van de wereld der ideeën. De ideëele materie, werkelijk bestaande en onveranderlijk, verschilt echter grootelijks van de zinnelijke materie, die het Zijn niet heeft en onophou-

delijk verandert. Deze theorie, een van de weinige, die niet onmiddellijk met de christelijke leer in strijd zijn, zou later een der hoofdbeginselen worden van het middeleeuwsch platonisme.

De laatste der goddelijke Trias is de *Wereldziel*. Deze komt voort uit den Geest volgens het boven verklaarde proces van natuurnoodzakelijkheid. Als verder afstaande van het Eéne bezit ze weer een mindere volmaaktheid en een grootere mate van veelheid. De eigenschappen van den Geest vinden in haar een nabeelding, behept met de gebreken, die de mindere eenheid van wezen meebrengt. Was de Geest alleen gericht op de hoogste Eenheid en op zichzelf, waar hij de volheid van alle Zijn vond - in de Wereldziel is essentiëel te onderscheiden een verhouding naar boven, naar den Geest, en naar onder, naar buiten, naar de grootere veelheid, naar de ongoddelijke stoffelijkheid. Want de Ziel beschouwt den Geest, haar oorsprong, en geheel de ideeënwereld die hij bevat, maar omdat ze te weinig één is, blijkt ze niet in staat tot de onmiddellijk-schouwende kennis, die alleen den Geest eigen is, maar is ze genoodzaakt door reflexie en oordeelen de ideeën te verwerken en zich eigen te maken. Zoo worden de geschouwde ideeën in de Ziel uitgedrukt in gevatte begrippen, logoi, gelijk de Geest in haarzelf, den hoogsten Logos, bevattelijk wordt uitgedrukt. In deze begripsbevatting ligt tevens de grond voor hare verhouding naar onder. De in de Ziel immanente logoi zijn direct plan en oorzaak, die het zijn geven aan de wereld. Uit de Wereldziel emaneert noodzakelijk de algemeene materie. Om tot stoffelijkheid te worden moet deze een vorm krijgen. Dit is de Ziel zelf, in zoover ze n.l. beschouwd wordt als logos, d.i. als begrip van de idee der zinnelijke wereld, welke idee weer de geestelijke wereld of de Geest zelf is. Door de vereeniging van dezen vorm met de algemeene materie ontstaat de wereld. En elk der stoffelijke dingen krijgt het zijn, doordat in en met de Ziel de afzonderlijke logoi zich als vormen vereenigen met de materie.

Ook waar hoogere zijnsvormen moeten optreden, als leven, zinnelijkheid, redelijkheid, zijn deze vervat in de logoi. Want ook alle bijzondere *zielen* zijn vervat als logoi onder haar soortbegrip, de Wereldziel.

Daar telkens, zooals we zagen, de verschillende trappen van emanatie natuurnoodzakelijk aansluiten, treden alle in werkelijkheid tegelijk op, en is de wereld van eeuwigheid als de Godheid. Maar, daar ze samenhangt met de innigste natuur van de wereldziel, die zij manifesteert en die haar inmanent is als de stoïcijnsche wereldwet, kan ze ook niet ophouden te bestaan, al is in haarzelf een voortdurend wisselen van worden en vergaan, niets afdoend aan de bestendigheid van het geheel. Toch neemt Plotinus ook de stoïcijnsche periodenleer aan, volgens welke naar vast plan de wereld op gezette tijden tot haar oorsprong terugkeert om vervolgens een nieuw leven te beginnen.

De stoffelijke wereld is om haar beeld-zijn van de hoogere wereld één ongebroken eenheid. Want daar de ééne Wereldziel alle dingen vormt, komen die alle samen tot één Zijn, als de leden van één organisme, in wie alle het ééne levensprinciep de kracht is voor de eigen bijzondere functies. Door deze eenheid van zijn hebben ook de anorganische dingen op geheimzinnige wijze deel aan het algemeene leven en aan de kracht om op eigen wijze te werken aan het geheel. Zoo is 't heelal geen mechanisch samenstel uit doode elementen, maar een geordende eenheid van krachten, geregeld naar de orde der ideeën. Alle wezens bestaan eerst voor het geheel, dan voor zich, en krachtens hun diepste natuur werken ze samen aan de algemeene harmonie.

Op deze monistische theorie, die Plotinus onder invloed der Stoïcijnen aan het oude Platonisme toevoegde, berust zijn opvatting van de wichelarij. Gelijk men uit de oogen den gezondheidstoestand van heel het lichaam kan opmaken, zoo verklaren de magiërs den gang der natuur uit de vlucht der vogels of den stand der sterren; alle behooren, immers tot één lichaam. Hiermede hangt ook samen de kracht van

het gebed. Aan het proces in den biddende beantwoordt de daarop passende werking der natuurkrachten. Zou de derde-eeuwsche wijsgeer soms een voorgevoel gehad hebben van de wet van het behoud der kracht?

Op aristotelische bewijzen bouwt Plotinus zijn leer van de materie als algemeenen ondergrond der dingen. De materie speelt in de orde van het zijn een bijzondere rol. Want daar ze 't beginsel is van de veelheid, moest het Zijn, dat een eenheid onderstelt, haar vreemd wezen. Zij is de laatste trap van de algemeene emanatie. En gelijk de absolute Eenheid, waaraan het andere element van het Zijn, de veelheid, ontbrak, *boven* het Zijn stond, zoo staat zij er *onder*. Alle tusschenliggende trappen hebben iets van het Eéne en van de materie, resp. in afnemenden en in toenemenden graad en zij allen *zijn*. Het Eéne en de materie *zijn niet*[1]. En weer is alles wat we van de materie kennen, negatief: dat ze onbepaald is, geen vorm heeft, geen qualiteit en geen quantiteit. Ze is ook niet een lichaam, al is ze 't fundament van alle lichamelijkheid. Ze is de absolute mogelijkheid, die alles kan worden. Zooals het Eéne het beginsel is van alle goed, zoo is de materie het beginsel van alle kwaad.

In de verklaring van de vereeniging van vorm en materie is Plotinus weer meer platonisch; de materie is bij hem het algemeene, onveranderlijke subject der vormen, dat niet met een deel van haar potentialiteit in elk ding ingaat en met den vorm tot één zelfstandigheid wordt, maar den vorm als van buiten opgelegd krijgt en geenszins daardoor tot werkelijkheid wordt. Alle veranderingen hebben dan ook

1) Dit is duidelijk voor te stellen met behulp van een eenvoudige algebraïsche formule: $a^5+a^4b+a^3b^2+a^2b^3+ab^4+b^5$; de verschillende termen beduiden de emanatiephasen. De letter *a* verbeeldt de eenheid, *b* de veelheid; beide zijn in absolute zuiverheid in hun hoogsten graad a^5 en b^5, het Eene en de materie; de tusschenliggende termen, samengesteld uit factoren van a en b, afgaande voor a, opgaande voor b, beteekenen de verschillende trappen van het Zijn, meer of min gelijkvormig aan de Eenheid, naar de rangorde hunner emanatie.

enkel betrekking op den vorm. Deze opvatting spruit voort uit Plotinus' leer van de veelheid der vormen. Want niet één vorm geeft aan elk ding het zijn, maar minstens komen daar de vormen van geslacht, soort en individu met de materie samen. Hier en niet bij Plato ligt dus de oorsprong van de theorie der pluralitas formarum, die na de Arabische Philosophie zulk een hoofdleer zou zijn bij de christelijke platonisten der middeleeuwen.

De stoffelijke dingen hebben volgens Plotinus hun eigen categorieën, verschillend van de bovengenoemde voor de ideeën; 't zijn die van zelfstandigheid, hoegrootheid, hoedanigheid, beweging en verhouding. Tot zijn substantiebegrip komt Plotinus logisch uit de leer van den Meester, dat in de ideeënwereld alleen het ware zijn en in de stoffelijkheid slechts schijn en schaduw is. In zoover bouwt hij zonder twijfel trouw voort op het eenmaal aangenomen fundament. Maar hij staat zwak, wanneer hij dit ontologisch begrip afleidt uit de kennisorde en de stoffelijke substantie definiëert als het samenstel van datgene, wat door de zinnen gekend wordt. Substantie is dus voor hem slechts het complex der accidenten. En zoo geeft Plotinus een eerste markant voorbeeld van het zoo ‘verhängnissvolle’ ontologische paralogisme in de definitie der zelfstandigheid, dat bij Descartes en Spinoza de grondslag zou worden van het moderne monisme.

De *anthropologie* van Plotinus hangt innig samen met de algemeene zijnsleer. Vóór haar vereeniging met het lichaam bestond de ziel van eeuwigheid in de Wereldziel, schouwend met haar de Godheid. Maar ook in haar natuur lag 't, noodzakelijk iets voort te brengen, n.l. een stoffelijk lichaam te bezielen. En omdat 't in haar natuur lag, *wilde* ze ook zich neerbuigen tot de stof. Ze wilde zich zelf zijn en zich scheiden van het algemeene leven. Daarom is de verbinding met het lichaam voor de ziel een straf, omdat ze zich afgewend heeft van de goddelijke dingen. Het lichaam is voor haar een graf en een kerker. Krachtens de monistische strekking van het geheele systeem wordt de leer van de

drieheid in de hoogste beginselen van het Zijn ook toegepast op den mensch. In den mensch zijn n.l. te onderscheiden drie onafhankelijke substanties, de geest, de ziel, en het lichaam. Evenals de goddelijke Trias hebben ook deze drie deel aan elkaar. zoodat elke hoogere de lagere verlicht en steunt, het lichaam bezield en de ziel geestelijk is en de drie samen één geheel vormen. Dit is zóó te verstaan: Plotinus heeft hier de platonische en de aristotelische indeeling vereenigd: wat hij lichaam noemt, is het physische lichaam, beleefd door de zinnelijke ziel, die als een schaduw is, afgeworpen door de redelijke ziel, en zoowel de sensitieve als de vegetatieve vermogens bevat; de redelijke ziel houdt het midden tusschen het stoffelijke en het zuiver geestelijke; de geest eindelijk blijft voortdurend vereenigd met den hoogsten Geest, zijn oorsprong.

Deze indeeling dient men bij het verklaren der uiterst ingewikkelde anthropologie van Plotinus voor oogen te houden. Gaan we uit van de eigenlijke ziel en beschouwen we eerst haar verhouding tot lichaam en geest, dan de haar immanente activiteit. Voorop sta, dat de ziel onsterfelijk en geestelijk is. De ziel is niet de substantiëele vorm van het lichaam. Elke ziel wordt vereenigd met het lichaam, dat door zijn vorm voorbereid is om haar te ontvangen en aangepast aan haar natuurlijke gesteltenis. Door de haar aanhangende zinnelijke ziel, dus weer door een emaneerende kracht, geeft zij het lichaam het leven, waardoor dan zonder verdere activiteit de vegetatieve en sensitieve vermogens ontstaan. De eerste omvatten voeding, wasdom, voortplanting, de tweede, neigingen, hartstochten en zinnelijke kennis.

In de zinnelijke kennis is het lichaam niet mede-onderwerp van den kenact, maar deze behoort enkel aan de ziel, die het lichaam slechts gebruikt als instrument. Deze kennis heeft geen doel in zich, doch dient slechts eenerzijds tot behoud van 't leven, anderzijds om op te stijgen tot de hoogere kennis. Zij kan niet eens zekerheid geven, daar de stoffelijkheid het ware wezen niet heeft en iets slechts

gekend kan worden, in zooverre het is. Hetgeen zij leert, blijft binnen 't bereik van meening en waarschijnlijkheid.

De ziel heeft eindelijk een zekeren moreelen invloed op 't lichaam, doordien zij aan alle zinnelijke vermogens de wet stelt. De vereeniging van lichaam en ziel verklaart Plotinus niet strikt-wetenschappelijk, maar beeldt ze op zijn eigen mystische wijze uit door te zeggen, dat de ziel bij het lichaam tegenwoordig is als het licht bij de lucht, als een kracht dus, die geheel het lichaam doordringt en verlicht. De ziel is niet in het lichaam, maar het lichaam is veeleer in de ziel. De ziel is eigenlijk de geheele mensch, het lichaam is slechts het instrument.

Deelde dus de ziel naar onder, aan het lichaam, hare kracht mede, van boven heeft zij slechts te ontvangen. De geest, 't hoogste in den mensch, is de onmiddellijke participatie van den goddelijken geest en deelt in al de eigenschappen van dat goddelijk wezen. Ook hij is in het voortdurend en rustig schouwend bezit van alle ideeën: voor hem bestaat geen twijfel, geen dwaling, geen bewijs: hij kent slechts onmiddellijke zekerheid.

Dat alles nu kan de ziel krijgen, mits ze zich slechts richte tot hem. Van den geest immers verkrijgt de ziel de actueele kennis. Want niet alleen geeft hij haar door een bijzondere verlichting de eigenlijke redelijkheid, maar de ideeën, die hij bezit, stroomen uit naar zijn beeld, dat de ziel is. Dan begint de immanente werkzaamheid der ziel. Bij het ontvangen van het licht der ideeën, wordt de kennis wakker, die zij uit haar vroeger leven in den schoot der Wereldziel op vage en duistere wijze had overgehouden. Ook zij ziet weer de waarheid, zooals die is in zich: ze kent metaphysica. Maar daartegenover bezit ze de beelden der zinnelijke dingen. Deze twee soorten kennisvormen vergelijkt de ziel nu en komt zoo door reflexie tot de haar eigen kennis, de redelijke, waardoor ze kan bepalen, in hoever de zinnelijke kennis haar waarheid geleerd heeft. Nu ook eerst krijgt ze 't bewustzijn dat de beide soorten van kennis haar toebehooren.

Eén met Plotinus' kennisleer is zijn *aesthetica*. Ze moest 't zijn, omdat voor hem dezelfde ideeën, die de fundamenten zijn van het wezen en van alle schoonheid, als vormen de grondslagen zijn van de kennis. Schoonheid is de directe openbaring van God in de wereld. Objectief schoon is datgene, waarin de vorm niet alleen uitschittert boven de materie, maar ze volkomen beheerscht, subjectief kan men schoonheid genieten als men zich leiden laat door den geest in zich en zóó zich gelijk maakt aan de schoonheid.

In dit gebied ligt voor de ziel ook de uitoefening van den vrijen wil. Plotinus wikkelt zich hier in groote moeilijkheid. Hij leerde immers, dat alle krachten van het heelal op noodzakelijke wijze samenwerken en terwijl hij met de Stoïcijnen aanneemt dat vrijheid het volgen is van de rede, houdt hij met Socrates aan de determineerende kracht van het goede. Een bevredigende oplossing krijgen we niet, als hij zegt, dat ieder zijn rol speelt in het wereldschouwspel, ineengezet door den wereldmaker, zoo dat ieder in de uitvoering toch vrij blijft. Moeten we hier denken aan praemotio physica? Plotinus verklaart 't verder niet.

Zooals we boven zagen, is het doel van alle leven, dus ook van den mensch de terugkeer tot de Godheid. Alle streven moet erop gericht zijn, op 't oogenblik van den dood waardig genoeg te wezen voor deze vereeniging met God. Want al is 't leven op aarde een straf voor de ziel en al leeft zij in haar volle natuur alleen bij de eeuwige ideeën, zoo zij zich niet gezuiverd heeft van al het aardsche, wordt zij na den dood opnieuw gedwongen tot het leven met een lichaam, 't zij plant, dier of mensch, naarmate ze 't meest aan plantaardige, dierlijke of menschelijke neigingen heeft toegegeven. Deze zielsverhuizing kan meerdere malen worden herhaald. Pas als de ziel geheel zuiver is en vergeestelijkt, wordt zij opgenomen tot het leven van gelukzaligheid in de Wereldziel.

Maar ook in dit leven reeds kan de ziel de genotvolle vereeniging met de Godheid bereiken. En zoo komen we

aan de zoo gewichtige *mystiek* van Plotinus, die hem als een tooversleutel toegang zou verleenen tot de christelijke wijsbegeerte der middeleeuwen. Ze heeft inderdaad een wondere aantrekkelijkheid, die leer van Godsvereeniging en ze vormt een verhevene ‘Goldgrund’ in het systeem van dezen heiden. Weinig mystici hebben dan óók diep kunnen spreken over Hem, van wien hij leert, dat niets uit te drukken of te zeggen is.

Plotinus' leer van de kennis Gods hangt harmonisch samen met zijne metaphysica. God stond immers, zooals we zagen, boven het Zijn. Het Zijn nu was datgene wat gekend wordt. God kan derhalve door geen redelijke kennis gevat, door geen zielekracht begrepen worden. We weten niet uit te drukken, wat hij is, hoogstens kunnen we zeggen, wat hij niet is. Maar de mensch heeft in zich een wondere kracht, uitgaande boven alle vermogens en strevende boven alle natuurlijke kennis. Door die hoogste begaafdheid, die werkelijk verschilt van geest en ziel, kunnen we worden opgevoerd tot een onmiddellijke beroering van de Godheid. De weg daarheen is lang en moeilijk. We kunnen er slechts komen, zoo we, ontwikkelend het ééne dat in ons is, ons gelijk maken met de hoogste eenheid: God. Daarnaar strevende doen we echter niets méér, dan bewust meewerken aan den algemeenen monistischen liefdedrang van het heelal naar zijn oorsprong terug. Omdat echter de ziel voortdurend door het lichaam getrokken wordt tot de stof, is dat zich-gelijk-maken aan de Godheid een ethisch probleem: het is het geheim van de *ascese*. Daardoor nu rukt de ziel zich los van alle aardsche banden en verheft zich tot den geest, objectief door zich alleen bezig te houden met het schouwen der ideeën, subjectief door zich in haar innigste wezen te vergeestelijken. Dit losrukken van het aardsche, dat tenslotte bestaat niet in het onderwerpen, maar in het geheel afwerpen van het lichaam en zijn hartstochten, gaat langs drie trappen, waarin men gemakkelijk de drie wegen herkent der christelijke mystiek; we bevrijden onze ziel met

alle zorg van elke smet, we zien de waarheid en schoonheid van het hoogere leven in den Geest en eindelijk vereenigen we ons met den Geest zelf. Maar door Plotinus' intellectualistische deugdleer wordt dat alles tenslotte weer tot een kwestie van kennis en verlichting: wanneer we maar inzien, dat we dien weg van heiliging moeten gaan, zijn we er noodzakelijk toe gedetermineerd.

Zóó worden we één met den Geest, verliezen ons eigen persoonlijk zijn en leven mee in zijn leven. De ziel is heel haar bestaan in de stoffelijkheid vergeten en geniet blijvend de lichtende vereeniging. Maar, Geest geworden, moet ze nog hooger; om het onbepaalbare te bereiken, moet ze elke bepaling, elken vorm uit zich wegnemen en, zooals ze eens de zinnelijkheid afschudde, nu ook de geestelijkheid geheel afleggen. Nu raakt de ziel in haar hoogste kracht, ze bereikt de *extase*. We krijgen die extase door een gave van verlichting van God, zeker, maar hij geeft ze ons onfeilbaar, als we door eigen inspanning de noodige gesteltenissen verworven hebben. Plotseling licht ze op in de ziel als een straling, die niet *komt* van buiten, maar die *is* in haar. Want alle scheiding is nu verbroken, de ziel is onmiddellijk vereenigd met God, ze tast Hem, ze vat Hem, ze lost zich op in Zijn oneindigheid, zelf niet meer zijnde. Er is dan zelfs geen logisch verschil tusschen haar en Hem. En bij het beroeren van dat Hoogste wordt ze vervoerd van bewondering en genieten. Zonder bewustzijn rust ze in het centrum van haar verlangen, waarvoor ze alle schatten van land en zee had willen verwerpen. Maar al vat ze God in al zijn grootheid, uitdrukken of bepalen kan ze hem niet. En juist omdat ze dat toch weer tracht te doen, wijl ze die onuitsprekelijke aanschouwing niet kan verdragen, verliest ze spoedig de goddelijke beroering en is de extase slechts kort van duur. Later kunnen we ze echter altijd weer terug krijgen en volgens Porphyrius is Plotinus zelf in zes jaar vier maal tot extase geroepen.

Deze leer van mystiek, bij Plotinus zoo con amore be-

handeld, is echter ook bij hem niet origineel. Ze was wel vreemd aan de oude grieksche philosophie, doch een soortgelijke leer over de Godskennis vindt men al bij Philo. Het pantheïseerende idee van de Godsvereeniging lag in de oostersche wijsbegeerte. Maar alleen Plotinus kon met zijn scherpte van intellect al die elementen samenwellen in de harmonische eenheid van zijn systeem.

Hoe is nu 't systeem van Plotinus te karakteriseeren? We kunnen 't monotheïstisch noemen, zoowel als pantheïstisch; monotheïstisch, omdat de ééne, hoewel niet persoonlijke, God in transcendentaliteit staat boven de dingen, pantheïstisch, omdat die alle ontstaan door een ontwikkeling van zijn kracht. Het is ook tegelijk monistisch, en dualistisch; monistisch, omdat krachtens 't ultrarealisme alle dingen één substantieel organisme vormen, dualistisch, omdat God en de materie, hoewel niet in strengen zin van elkaar onafhankelijk, daar ten slotte ook de materie uit God voortkomt, toch als de twee uitersten buiten het Zijn goed en kwaad in de dingen verbinden en de scheiding bewerken tusschen geestelijke en stoffelijke wereld, die wel 't hoofdfundament is van de leer. Zóó lijkt me alles samen maar één naam het wezen van Plotinus' systeem eenigszins gevoegelijk uit te drukken, en dat is 't moderne woord *panentheïsme*. Dat dus schijnbaar, hoewel niet werkelijk, tegenspraken liggen in zijn leer, is, dunkt me, wederom te verklaren uit den wezenlijk theocentrischen aard van het stelsel, doordat Plotinus het naturalistische en bepaalde oud-grieksche Godsbegrip trachtte te vereenigen met het transcendentale Godsbegrip bij Philo om de twee problemen harmonisch te kunnen oplossen van het bestaan van de wereld en van de oorzakelijkheid Gods.

Welken *invloed* heeft nu dit rijke systeem op de lateren uitgeoefend? We vinden sporen van het Neoplatonisme zoowel in de middeleeuwsche, als in de moderne philosophie.

Van *drie* zijden drong Plotinus binnen in de wordende

Scholastiek. Een duidelijk neoplatonisch karakter draagt *vooreerst* het z.g. Augustinisme of conservatief Platonisme, dat vóór de 13e eeuw gehuldigd wordt door alle christelijke denkers zonder uitzondering. Mannen als een Bernardus, een Anselm van Canterbury, een Hugo van St. Victor hebben stellingen geleerd, die haar oorsprong vonden bij den heidenschen Alexandrijn uit de 3e eeuw. En ook na de restauratie van het Aristotelisme door Albert den Groote en Thomas van Aquine bleven velen, zoo niet de meesten, bij de leer der vaderen. Na Bonaventura wordt ze dan feitelijk het erfdeel der franciscaansche school. Geheel deze richting erkent Augustinus als de hoogste autoriteit, niet alleen op het gebied van de theologie, maar ook op dat van de philosophie. Maar het wijsgeerig systeem van Augustinus is doortrokken van de leer van Plotinus. Want van Plato kende de groote Kerkvader alleen den Timaeus en hij kon dus zijn dwaling niet verbeteren, als hij meende in de Enneaden de ware leer van den Academicus te vinden. Hij bekent zelf met vol vertrouwen de Neoplatonici te volgen; want, zegt hij, al ontbrak hun de weg die Christus is, ze kenden zeer goed het doel, waartoe men komen moet. En in dat brengen van de ziel tot haar doel lag juist voor Augustinus, zoowel als voor Plotinus het wezen der wijsbegeerte. De bisschop van Hippo is echter zelfstandig genoeg, om als hij iets vindt, wat de christelijke leer weerspreekt, dat onverbiddelijk te verwerpen. Met hem is dan ook heel het middeleeuwsch Augustinisme orthodox. Langs dezen weg heeft Plotinus ook bijgedragen tot het erfgoed der ‘philosophia perennis’. Want als Thomas van Augustinus de theorie aannam van het exemplarisme der ideeën in Gods geest, dan was dit slechts de ideeënleer van Plotinus, door den Kerkvader verchristelijkt.

Een *tweede* weg, waarlangs Plotinus' leer de scholastiek beïnvloedde, loopt over Porphyrius, Proclus en Pseudo-Dionysius. Porphyrius' Inleiding op de aristotelische logica was bekend geworden door een vertaling van Manlius

Boëthius; Proclus' Liber de causis circuleerde als Theologia Aristotelis; de werken eindelijk van Pseudo-Dionysius waren naar het Westen gekomen in 827 met een gezantschap van Keizer Michaël den Stamelaar aan Lodewijk den Vromen en door Scotus' Eriugena in 't latijn vertaald. Uit deze onvervalscht neoplatonische en pantheïseerende bronnen kon Fredegisus zijn ultrarealisme en Scotus Eriugena zijn formeel uitgewerkt, haast modern pantheïsme putten. De uit denzelfden invloed te verklaren ultrarealistische richting van de rijpere Scholastiek smelt ten slotte samen met het bovengenoemde Augustinisme.

Ten *derde* eindelijk zijn neoplatonische ideeën verbonden met de Scholastiek door de arabische philosophie, die een verbinding tot stand trachtte te brengen van het Aristotelisme met het Neoplatonisme. Wat de Arabieren leerden, namen ze van de Syriërs, en naar Syrië waren de laatste aristotelische en neoplatonische leeraars gevlucht, toen hun scholen te Athene door Keizer Justinianus waren gesloten. Hier ook waren de meeste geschriften der beide richtingen vertaald en gecommenteerd. De arabische philosophie nu dringt binnen in de christelijke wijsbegeerte, van den eenen kant onvervalscht en onveranderd door Siger van Brabant, die zijn christelijk geloof nog tracht te redden door de leer van de dubbele waarheid, van den anderen kant door enkele met het geloof niet strijdige elementen in het 13^{e} eeuwsche Augustinisme.

Bijzonder dient nu echter nog de aandacht gevestigd op het Neoplatonisme in de *christelijke mystiek*. Want, in zoover deze valt in het gebied der philosophiegeschiedenis, draagt ze een geheel neoplatonisch karakter. Immers, de autoriteiten op het gebied der mystiek zijn van den eenen kant de orthodoxe schrijvers vóór de 13^{e} eeuw, allen zonder uitzondering, zooals we zeiden, platonisch-augustinisch, en de mystische theologen van de 13^{e} eeuw, die tegen het opkomende aristotelisme het conservatieve augustinisme bleven verdedigen, van den anderen kant Pseudo-Dionysius

de Areopagiet, in waarheid een 5e eeuwsche Neoplatonist, met zijn beruchten commentator Scotus Eriugena en zijn promotor Thomas Gallo van Vercelli. De orthodoxe schrijvers hebben het gevaar van de neoplatonische mystieke theoriëen niet ingezien, juist omdat ze consequent volgens hun eigen platonisch voluntarisme bij de mystiek uitsloten verstandelijke beschouwing over de beginselen en vóór alles de praktijk op het oog hadden, d.w.z. de praktische verheffing van de ziel tot God, de stichting van zichzelf vooreerst, dan van anderen. Bovendien hadden de lateren, de eigenlijke uitwerkers, zich een veiligen steun verzekerd op Augustinus, die Plotinus wel had willen, maar niet geheel had kunnen verchristelijken. Waar echter andere schrijvers de consequente doorvoering van het voluntarisme achterwege lieten en zich in speculaties verdiepten over de plotinische leer, voornamelijk over het agnostisch en pantheïstisch Godsbegrip, daar moesten die noodzakelijk komen tot de eenig mogelijke conclusies van die leeringen, n.l. het pantheïsme in de metaphysica en het agnosticisme in de mystiek. De lateren gingen daartoe te gemakkelijker over, omdat ze hun voorganger, Pseudo-Dionysius, aanzagen voor den heiligen leerling van St. Paulus.

De 14e eeuwsche duitsche mystiek resumeert de beide richtingen. Bij Eckhardt gaat het philosophische probleem in de mystiek vóór alles en consequent werd hij pantheïst; zijn opvolgers Tauler, Suso, de godsvrienden, Ruusbroec houden zich meer aan den religieuzen en ethisch-praktischen kant, en al *houden ze veel neoplatonische stellingen*, ze blijven binnen de grenzen der kerkelijke leer[1)].

1) Ik moet het betreuren, dat Dr. Moller in zijn Inleiding op Ruusbroec's werken niet op deze wezenlijke eigenschap van R.'s systeem heeft gewezen. De fundamenteele kwestie, tot welke richting de Nederlandsche mysticus behoorde, diende al aanstonds in de Inleiding te worden uitgemaakt en mocht niet, zooals Dr. M. later belooft, tot een volgend deel worden uitgesteld. Met de aangehaalde teksten uit St. Thomas heeft 't nu den schijn alsof Dr. M. van R. een Thomist wilde maken, wat de Prior van Groenendael zeker allerminst is geweest.

Het nieuwe Neoplatonisme was dan een van de oorzaken van de algemeene intellectueele verwording van de 14e eeuw, die het einde scheen te zullen brengen van de scholastische philosophie. In den overgang tot den nieuwen tijd vinden we 't terug als pantheïsme bij Nicolaas van Cusa en Giordano Bruno, iets meer orthodox in de onder schuts der Medici opgerichte Humanistenschool te Florence. In Engeland is 't vóór Locke de leidende wijsbegeerte. Tegen 't begin der 16e eeuw vindt Ficinus 'vertaling van de Enneaden groote verspreiding. Wellicht nog meer dan in de middeleeuwen is in den modernen tijd de invloed van Plotinus doorgedrongen, al is hij dikwijls niet zoo duidelijk merkbaar. Oude uitdrukkingen en spreekwijzen hebben vaak in een modern-philosophischen samenhang een geheel andere beteekenis en omgekeerd wordt niet zelden dezelfde zaak door de modernen geheel anders uitgedrukt dan we dat bij de ouden gewoon waren, dikwijls ten nadeele van de duidelijkheid. Het geheele moderne Idealisme, te beginnen met Descartes, heeft veel gemeen met het oude Idealisme van Plotinus. Leibniz gaf in zijn theorie van de vooral bepaalde harmonie aan de plotinische harmonie van het heelal door toevoeging van de monadenleer, trouwens al verdedigd door Giordano Bruno, een modern en wetenschappelijk aanzien, dat nog groeide door den meer methodischen opbouw van het systeem onder Wolff en Baumgarten. Van de leerlingen van Descartes liet Geulinckx evenals Plotinus den oneindigen Geest Gods denken in den mensch en leerde Malebranche met Plotinus dat we de dingen kennen door de ideeën te schouwen in den goddelijken Geest. Langs dezen kant komt men in logische lijn van ontwikkeling tot Spinoza, die met nieuwe methoden en nieuwe uitdrukkingswijze het Neoplatonisch monisme met zijn scherp onderscheid van geest en stof gemaakt heeft tot de wereldbeschouwing van haast alle niet-christelijke denkers van den modernen tijd.

Uitgewerkt in verband met het Idealisme der 1ste uitgave

van Kant's Kritik der reinen Vernunft zien we weer een in andere richting vernieuwd Neoplatonisme bij Fichte, die uitgaande van Descartes en Kant tegenover het eigen Ik alle uiterlijk Zijn stelde als niet-Zijn. Want ook Plotinus plaatst de volheid van het ware Zijn in den eigen geest en beschouwde daartegenover de stoffelijkheid, deelhebbend aan de materie, als niet-zijn.

En als Schelling vervolgens het Ik en het niet-Ik vereenigt in het absolute onbepaalde, dat geen van beide is, doch den grondslag vormt van alle bepaalde Zijn, subjectief en objectief, dan toont ook hij een verbinding met Plotinus, bij wien het absolute en onbepaalde Eéne tegelijk boven en in alle dingen is en den oorsprong vormt van het geestelijke, zoowel als van het stoffelijke zijn. In beider systeem is ook karakteristiek een streven om het bepaalde en het absolute tegelijk als één en als uit elkaar ontspringend, dus verschillend voor te stellen. De voornaamste moderne bewerker van Plotinus' gedachtengang is echter zonder twijfel Hegel. Maar Hegel was onafhankelijk genoeg om de weinige transcendente elementen van het neoplatonische stelsel, die in zijn consequent monisme niet van pas waren, te elimineeren. Het plotinisch Eéne, de hoogste der goddelijke Trias, wordt uitgeschakeld[1]. Hegel vereenigt dan in zijn ‘absolute gedachte’ een ontologische en een psychologische beschouwing; het logisch begrip is een tot substantie gemaakte denkact, die zichzelf denkend, het algemeene, het ware Zijn voortbrengt en waarin dus denken en Zijn samenvallen, zoodat het Zijn denkt en het denken is. De stoffelijke dingen ontstaan dan door een ontwikkeling door tegenstelling van dat algemeene Zijn-denken, dat zelf in ieders persoonlijk bewustzijn onmiddellijk gegeven is. Punt voor punt kunnen we de verbinding met Plotinus nagaan. Ook de goddelijke Geest van Plotinus is het denken van het Zijn in subjectieven en in objectieven

1) Een nieuwe brochure van Dr. K.H.E. de Jong: Hegel und Plotin, Leiden 1916 (waarom in 't Duitsch?) toont aan, hoe Hegel Plotinus' leer in zijn lessen verdraaide.

zin. Als de Geest zichzelf denkt, ontstaat het Zijn. Wat gedacht wordt, is; wat is, wordt gedacht. Zijn en denken vallen samen. En als uit den Geest zijn tegenstelling, de materie, ten slotte emaneert, ontstaan de stoffelijke dingen. Ieder mensch eindelijk heeft onmiddellijk in eigen bewustzijn heel het depositum van den hoogsten Geest. Geen wonder dan ook, dat bij de tegenwoordige 'hernieuwing' van het Hegelianisme de belangstelling voor Plotinus gaandeweg levendig geworden is. Moderne monisten als Arthur Drews herinneren zich hun voorganger bij de oude Grieken. En in de laatste jaren zag een belangrijk aantal geschriften over den Alexandrijnschen wijsgeer het licht. Waar de tegenwoordige wijsbegeerte voor een zeer belangrijk deel wezenlijk slechts op de gegevens van Spinoza en Hegel nawerkt, is deze belangstelling goed te begrijpen. In 't bijzonder heeft de 19e eeuwsche ontwikkelingsphilosophie, werkend met Hegel's methode, aan Plotinus haar aandacht geschonken. Want ook hij loochende immers door zijn substantiebegrip de stabiliteit van de stoffelijkheid en leerde daarmee samenhangend een eeuwigen kringloop der dingen. Het pantheïsme van den alexandrijn, door Spinoza in een raam van strenge logica gezet en door Hegel opnieuw gemoderniseerd, heeft dan ook zeker voor velen, die niet met vertrouwen steunen op de monotheïstische openbaring, een groote aantrekkelijkheid. Menigeen liet zich in zijn Sturm-und-Drangperiode, door de op 't eerste gezicht zoo moeilijk te weerleggen theorieën van het algodisme verleiden.

Doch ook in niet-Hegeliaansche kringen is men het Neoplatonisme niet vergeten. Zoowel Rosmini's Innatisme als Gioberti's Ontologisme steunden op verschillende opvattingen van Plotinus' kennisleer. Vooral de anti-materialistische en anti-intellectualistische reactie van de tachtiger jaren, die uitgegroeid is tot het hedendaagsche mysticisme, vond in Plotinus' spiritualisme en in zijn ideeën van God en Godsdienst een trouwen steun. Modeschrijvers als Maeterlinck wijzen terug naar de Enneaden. Waar pantheïsme met mysti-

cisme gepaard gaat, is de verleiding dubbel sterk. Men kan gerust zeggen, dat buiten het rechtzinnige christendom heden ten dage deze soort mystieke levensopvatting overheerschend is. Van Plotinus' theorie, dat men God alleen kan kennen uit zichzelf en wel door afstand te doen van zijn verstandelijk vermogen, is de weg niet ver meer tot het agnosticistisch immanentisme, dat in het modernisme tot stelsel werd; voor meerdere modernisten was Plotinus dan ook een trouw gevolgde voorganger. En alleen reeds het feit, dat een zoo zelfstandig denker als Bergson naar eigen bekentenis onder invloed van Plotinus van het materialisme naar een spiritualistische wereldbeschouwing is overgegaan, zou genoeg bewijzen de beteekenis van den alexandrijnschen wijsgeer in onzen tijd. Zóó wordt het oude nieuw en het nieuwe blijkt voor een groot gedeelte althans reeds oud te zijn. Dit heb ik ten opzichte van Plotinus en het Neoplatonisme in het bovenstaande trachten aan te toonen. Moge 't tevens bijdragen tot den bewijsschat voor de stelling, dat bij elke wijsgeerige studie het nagaan van de wording der problemen in de geschiedenis der philosophie dringend noodzakelijk is.

Roermond
DR. FERD. L.R. SASSEN

Herfst

De berstensrijpe druiven,
de wingerd rood als vuur
onder het stille schuiven
van zonlicht langs de muur....

Het tuinpad vol van loover,
de leege wilgebank
en hier en daar wat poover
gerafel en gerank....

De hemel schijnt zoo teeder
en alles is zoo stil,
ik drentel heen en weder -
't is of ik schreien wil.

II

De gaarden zijn vol gelend loof,
op de omgeploegde velden
staat de allerlaatste korenschoof
in 't bleeke zonnewenden.

Nu verven zich de boomen bont
in duizend vreemde kleuren
en blaren ritselen in 't rond -
wat gaat er toch gebeuren?

De vogels fluiten wonderbaar,
gedoken in de twijgen;
nooit scheen de hemel mij zoo klaar
als bij dit wijde zwijgen.

O wonder van een ommegang,
van gaan en wederkeeren,
o eeuwenoude tooverzang
vol rusteloos begeeren!

Daar staan wij groote menschen bang
alsof wij kindren waren,
ocharm, ons gansche leven lang
in stervend loof te staren.

CELINE KLINKENBERGH

Liturgie en apologie[1)]

IS 't waar, dat de beste apologie bestaat in eenvoudige vertoning en verklaring van de Kerk, en is 't ook waar, dat de Kerk zich in de liturgie vertoont en verklaart, dan is de liturgie vanzelf apologie. Voor deze schoolse regel geeft het leven ons een volle proef op de som. Want waar een harmonies leven de drieëenheid betekent van schoonheid, goedheid en waarheid, waar de Kerk verder de hele mens in zijn artistieke, zedelike en godsdienstige aanleg voldoet, hebben we mekaar enkel het estheties, sociaal en bijbels karakter van de liturgie te herinneren, om van onze apologetiese roeping meer bewust te worden.

De tere plek in de mens is 't *schoonheids*gevoel, dat langs zinnen en zenuwen onze ziel beweegt. Laat u door decadente verfijning en kunstvergoding niet van de wijs brengen en drijven tot de waan, alsof de overgaaf aan die ontroering een zwakheid zou zijn. De scheppende geest van Augustinus, die moderne schrijvers nog onweerstaanbaar aanspreekt, zoals hij Petrarca boven op de Alpen overweldigde, heeft zich niet geschaamd te getuigen, dat het psalmgezang in de kerk hem zoete tranen kostte. Hoe de kunst dreigt de mens te absorberen als een ‘woekerplant’ naar de uitdrukking van Abraham Kuyper, niemand weet het beter dan de wijze Moederkerk, die strenge eisen stelt aan de gewijde schoonheid en, om één beginsel te noemen, de muziek nooit het woord laat overheersen. Kerkelike kunst is kunst van plechtige eenvoud, van diepe inkeer, kunst voor de ziel meer dan de zinnen, maar kunst is het en kunst blijft het.

Onze tijd kent menig bekeerling, waarvoor de schoonheid van de liturgie was de grote apologie. Joris Karel Huysmans, de Fransman met Hollands bloed, neet door de gebrande ramen onze Kerk binnengekomen. Hij, als kameraad van Zola een leider van 't naturalisme, werd langs zijn sensaties gebracht tot 't bovennatuurlike; en dat experimentele,

1) Voordracht op de jaarvergadering van de Lit. Ver. in 't Aartsbisdom, 6 September te Arnhem.

inductieve maakte hem voor allen, die eerst ervaring vertrouwen, een gewaarborgde gids. Ieder boek van Huysmans werd voor mij 'n ‘Erlebnis’, verklaart Jörgensen, en hoevelen van ons geslacht zeggen 't hem na! Onze Kunstkring de Violier kende en volgde Huysmans in 't aanvaarden van St. Benedictus als patroon. De geboren Katholieken en met name de Benedictijnen konden de pittige, maar bittere criticus anders het minst waarderen, omdat in ieder apologeet uitteraard een sterk tijdelik, persoonlik element zit, dat men moet hebben meegeleefd om er de doelmatige werking van te ondergaan. Intussen dankt de Kerk en dankt vooral het klooster aan die lastige artiest heel wat nieuwe kracht, omdat hij de eeuwig nieuwe en eeuwig oude heerlikheid van de liturgie wist uit te drukken in moderne trant. Versta me wel: ik wil zijn boeken, zelfs zijn bekeringsgeschiedenis, niet aan de eerste de beste aanbevelen, al was 't maar omdat de liefde voor zo'n eigenaardig man zich onmogelik laat dwingen; neen ik beroep me alleen op hem als een providentieel getuige onder de heidenen, die de naam profeet van de liturgie verdient.

De énige schoonheid van de liturgie hebben onroomse kunstenaars getoond met meesterwerken, waarvan 't hoogtepunt onze eredienst benadert: Goethe in zijn Faust, Wagner in zijn Parsifal, Bach in zijn Missen. De kunst van ons geuzeland is daaraan lang niet toe en hier geldt nog te betogen, dat de liturgie meer is dan zinnebekoring, meer dan wierookbedwelming, meer dan betovering door tonen en tinten, in één woord meer dan vormedienst. Toch is 't *bovenzinnelik* mooie van de liturgie eenvoudig te ondervinden. U weet hoe aan Mozart de uitspraak wordt toegeschreven, dat hij ál zijn werken zou geven voor de melodie van Pater Noster. Nu kan deze componist met de onuitputtelikste inspiratie wel nooit bedoeld hebben, dat zo'n simpel staaltje van primitieve muziek met een omvang van enkel een kwart als kunst wegviel bij zijn rijke werken, maar alleen dat het Gregoriaans door geheimzinnige her-

inneringen een wonderbaar gewijde atmosfeer meedroeg, die alles te boven ging. Atmosfeer is een leeg woord, waarmee hoogstens wordt verwezen naar de heilige omgeving van 't tabernakel, verder alles overgelaten aan 't mysterie. Ik zie in de verklaring van de wereldse Mozart een vertaling van 't psalmwoord, dat op onze altaardienst oneindig meer past dan op de Hebreeuwse tempel: ‘Eén dag in uw voorhoven is beter dan duizend elders.’ Hoe Palestrina 't Pater Noster op Gregoriaanse melodie bewerkt, is verstaanbaar bij zijn kerkelike bestemming. Maar schept de Protestant Peter Cornelius een lied, een reeks liederen op eigen tekst als parafraze van 't ‘Vater Unser’, waarom zet hij dan als motief en motto boven iedere stroof een bede van ons Pater Noster in vierkant noteschrift? Omdat de Mis aan 't gebed des Heren een relief geeft van oneindige diepte.

Ja hoe heerlik de liturgie ook is voor ogen en oren, hoe ver een Pontificale Mis in de Utrechtse kathedraal ook elke schouwburg beneden zich laat, we moeten in vergelijking tot het zielsgenot uitroepen met de psalm: ‘Heel haar heerlikheid is vanbinnen’. Het bovennatuurlike van die mystieke schoonheid blijkt afdoende uit de onmogelikheid om die in 't profane over te planten. Ik wil dat toelichten met een voorbeeld, opzettelik gekozen uit het minst wezenlike van de liturgie, om het argument des te sterker te laten gelden voor de centrale Mis. Op het Maria-congres in Averbode had het Vlaamse volk een processie georganizeerd, waarin biezonder een groep bruidjes trof, die Regina Coeli zongen. Het was niets en 't deed alles. Als zij in marschtempo met begeleiding van een fanfare 't Alleluja op sequensen herhaalden, zwaaiden ze 'n palm op de maat, dat iedereen er tranen van in z'n ogen kreeg. 's Middags vroegen we die kinderen 't nog eens te doen; ze knielden in de kerk onder 't orgel en zelfs buiten de stoet hield het zijn werking. We hadden er nooit genoeg van, riepen de spelende meisjes op het kloosterplein samen, gaven hun een stukje sparregroen van de versiering in de

hand en verlegen lachend zongen ze 't opnieuw op het podium, waar juist een grootse cantate was uitgevoerd, tot onze verrukking. O die weesjes van Dendermonde, ik had ze wel mee naar Holland willen nemen, om altijd hun Regina Coeli te horen! En toen Royaards de Lucifer ging geven en de engelen aan 't slot Michaëls overwinning moesten vieren, hoorde hij van 't palmzwaaien in Averbode. Hij heeft het nagevolgd in electries licht, bij schitterende kleuren, met vol orkest - het was alles en 't deed niets. In plaats van één traan te laten, heb ik geglimlacht en teruggedacht aan de zalige antifoon van de Vlaamse armen, aan hun poëzie boven kunst, aan de hemelse heerlikheid van de liturgie.

De negentiende eeuw heeft zich vrijwillig voorbereid op het liturgies besef; de Prerafaëlieten in Engeland, William Morris en Walter Crane, wat hebben ze voor beginselen verbreid dan decoratieve, architectoniese, monumentale, sociale kunst, die in onze kerken eerst volop ontwikkeling vindt? Wagner met zijn leer dat de muziek middel is en geen doel, dat alle kunsten moeten samenwerken tot één gewijde handeling, wat heeft hij onbewust bepleit dan de actualiteit van de liturgie? Wat een opdrachten kan de Kerk geven aan zoveel moderne kunstenaars! Thorn Prikker vertelt in zijn brieven aan Borel, hoe hij als jong artiest vol plannen in z'n hoofd, vol krachten in z'n hart aanbelde bij 'n Haags pastoor, of hij zijn nieuwe gepleisterde kerk mocht beschilderen. Hij vertegenwoordigt een heel geslacht, dat voelt hoe 't werken moet, maar niet weet waar, wat alleen ons heiligdom ze wijzen kan.

Zó stond geen tijd klaar voor de liturgie als ónze tijd. Wij schudden meelijdend het hoofd bij de plaat, waar een bedevaart door een priester tot zwijgen wordt gebracht met wenken naar Beethoven, die aan de weg zit te componeren. Het genie had best de litanieën mogen horen, die hem voor zijn Pastorale nog mooier motief tot een landelike pelgrimstocht hadden gegeven dan begrafenissen 't deden voor de

treurmarsch van zijn Eroica. Had Beethoven geluisterd naar het volk, hij zou zijn eenzelvige Grüblereien hebben geopend in 't volle licht; had hij de klanken van de liturgie gedeeld, hij zou zijn Missa Solemnis niet in theatraal gepauk hebben laten ondergaan, maar een ‘Dona nobis pacem’ voorgezongen, dat van de rommelende slagvelden opriep naar de jubelende hemel en nu als vruchtbaar gebed kon dienen.

Want onafscheidelik van moderne schoonheid is de *gemeenschap*, al is 't innig verband nog nergens geleverd dan theoreties in de leuzen stijl en volkskunst en prakties in de liturgie, gedefinieerd als het sociale gebed. Daar zit in vergaderen iets, dat het aangeboren ideaal van een samenleving voor een ogenblik schijnt te vervullen. De mensheid zoekt tegenwoordig zijn genot en zijn geluk in samenzijn, dat toch eerst volkomen samenzijn wordt door samendenken, samenvoelen, wat weer alleen door samenbidden wordt bereikt. ‘Wanneer twee of drie in Mijn naam samen zijn, ben Ik in hun midden.’ Wil u dat woord tot daad voelen worden, hoor dan in een volle kerk de stilte, zwaar geladen van genade, onder de Consecratie, wanneer het fluisteren van 't kostbaarst Evangeliewoord alle ogen laat sluiten en 't knielen van de priester alle hoofden laat bewegen naar één middelpunt, één brandpunt van geloof. ‘Aller ogen hopen op U, Heer’, zegt de psalm. Praat niet van toekomstmaatschappij, als je 't model niet meet naar dit ideaal; droom niet van wereldvrede, als je niet alle volken in smekend zwijgen verenigd zag op Eucharistiese Congressen. Een pacifisties dominee hoorde onlangs, dat in elke Mis de oraties pro pace worden gebeden over heel de aarde, - stel u even voor, de volledige katholiciteit, hoe bloedig dan ook politiek verscheurd, dageliks verbonden in 'tzelfde gebed! En hij antwoordde: ‘Ja, *ik* bid bij elke preek ook voor de vrede.’ Daar hebt u in één beeld het bekrompen individualisme van de hervorming naast het sociale van de Kerk, die ons hart vervult en verruimt met oneindige broederschap.

Maar, zal de Protestant antwoorden, laten jullie de massale

organisatie hebben, wij hebben de spontane devotie. ‘Bij Rome, schrijft Ds. Barger, kent men slechts een opzeggen van gebeden. Het vrije gebed is er zo goed als dood.’ Vooreerst zal binnenkort een Roomse studie over Protestante liturgie verschillende predikanten aan 't woord laten, die genoeg hebben van dat z.g. vrije gebed en vaste formules zoeken voor zulke willekeurige improvisaties, - zonder die natuurlik te vinden, omdat eendracht in gebed onbereikbaar is buiten eenheid in geloof. Maar verder vraag ik onze aanklager, of hij wel eens b.v. op een eerste Vrijdag van de maand de gelovigen van de communiebank zag komen met gevouwen handen en gebogen hoofd, om dadelik met de vingers voor de ogen en desnoods tegen de oren te bidden wat hun hart ingeeft. Hij mag dat komen kijken, de voorstander van 't vrij onderzoek, zoals ik op hervormingsdag in Genève 't avondmaal bijwoonde, waar - juist naar de beschrijving van Benson - de Protestanten hun vrijheid vierden, door zich hun intiemste gevoel van liefde en dank uit de mond van een predikant te laten dicteren[1)].

De verhouding van persoon tot gemeenschap is in de liturgie evenwichtig geregeld als in heel de Kerk. Het sociale van onze dienst spreekt in algemene deelneming, terwijl de vrije Protestant zelfs geen amen mag antwoorden of niet eens opstaan bij de geloofbelijdenis. Een vergelijking van de voorzanger, dat levend lijk, waarin de Hervormde liturgie is been geworden, met onze misdienaars zegt genoeg, al heten wij dan slaven van priesterheerschappij! Gunning, de meest liturgies aangelegde dominee van 't land, wil niemand de geloofbelijdenis laten voorlezen dan de predikant; wij laten ons Credo door het koor of nog beter door de hele gemeente *zingen*. Ds. Barger verwijt ons volslagen gemis

1) Dr. Barger zelf verklaart: ‘In onzen eeredienst wordt er reeds zooveel van den prediker alleen gevorderd en moet hij bijna zoo geheel alleen het woord hebben, dat 't wenschelijk schijnt hem aan de Avondmaalstafel het zwijgen op te leggen, om alleen het sacrament en het Woord Gods [door bijbellezing!] te laten spreken.’

aan volkzang in de moedertaal; en behalve dat wij altijd gezamelik bidden, wat de Protestanten nooit kennen, wil de ironie van 't geval, dat hij die beschuldiging neerschreef in 't huis zelf, waar Kapelaan Eppink zijn Gulden Wierookvat met Hollandse liederen vulde, die dominee in Meilof en Kerstnacht wel horen moet. We mogen hier een woord van de Goddelike Meester variëren: Zoek eerst de liturgie en z'n algemeenheid en al 't overige wordt u toegegeven. Heeft de Protestant wel eens opgemerkt, hoe elke Zondag in onze kerken naar de vorm ook een protestante dienst is? Na 'n morgen van Missen, na 'n middag met vesper of lof is er immers 's avonds congregatie, die uit louter preek en volkzang bestaat. Dat hebben wij er nog eventjes bij, omdat de bron van de goddelike liturgie bezielt tot volle vrije menselikheid. Op 't eind van zijn leven schreef Kardinaal Newman dan ook aan een Kalvinisties vriend, dat hij in de Katholieke Kerk juist de volle verwezenliking had gevonden van die eenvoudige verering van Christus, die hij als kind bij gereformeerde meesters had geleerd. Het positieve van de hervorming, het Evangeliese is in de liturgie direkt ontwikkeld, waarvoor het woord van de Kerk vader opnieuw geldt, dat wij, om God tot Vader te hebben, de Kerk tot Moeder moeten hebben; de Moederkerk met haar inspiraties van de H. Geest, die immers zelf in onuitsprekelike verzuchtingen voor ons bidt.

De Groningse theologie-professor Van Dijk heeft eens fijn geschreven over het verschil van citeren, over de kunst van citeren, dat een assimileren wordt. Wil hij die kunst volmaakt zien toegepast, laat hij dan onze liturgie studeren, zooals die de bijbel in mozaiek verwerkt. Benedictijnse handboeken zoeken terecht daarin hun kracht, om *Gods Woord* in de Kerktaal te onderscheiden, te ontleden, te doorgronden. Hoeveel Schriftuurteksten zijn door de Mis tot de volkziel doorgedrongen! Eén voorbeeld maar: het laatste gebed om ons op de Communie voor te bereiden is 't vermorzelend woord van de hoofdman: ‘Heer, ik ben niet waardig....’;

en geen Protestant, van huis uit geneigd ons een minder spiritueel geloof toe te schrijven, zal de vervanging van 't woord zoon door ziel afkeuren.

De Hervorming was één groot misverstand, maar vooral dat tragies misverstand, dat de Kerk de Meester in 't licht zou staan, dat de Mis het Kruisoffer negeerde, dat onze godsdienst niet voor énige grondslag had Jezus Christus, tot wie alles moet worden herleid. Intussen is 't leidmotief van de Mis het refrein: ‘Door Christus onze Heer’, waarvan uitdrukkelik, uitvoerig, uitbundig wordt getuigd: ‘Door Hem en met Hem en in Hem’, nadat in 't begin al gezongen is: ‘Want Gij alleen heilig, Gij alleen de Heer, Gij alleen de Hoogste, Jezus Christus’. En na de Consecratie laat de priester zich door de Meester het Onze Vader voorbidden; en allen gaan we staan onder 't Evangelie en 't heilig Boek wordt gekust en gedragen, verlicht en bewierookt, op alle manieren vereerd.

Door de liturgie ben ik in aanraking gekomen met een 70-jarig ingenieur, een Protestant die onze liturgie beter kent dan de meeste Katholieken. Eigenlik had *hij* hier moeten spreken, om te getuigen hoe onze ritus een oefening is ‘in geest en waarheid’, want de innerlikheid van de liturgie is voor hem hèt apologeties motief. Zit hij met zijn missaal in onze kerk of propageert hij er de inhoud van in onroomse organen, dan ontdekt hij kostbare geheimen, die òns nauweliks opvallen. Zo wil hij zijn geloofsgenoten eens overtuigen, hoe ongegrond hun verwijt is, dat Rome de Romeinebrief zou verdonkremaand hebben, eenvoudig door al de hoofdstukken te noemen, die achtereenvolgens als epistel in de Mis dienen en voor iedereen in 't misboek staan vertaald of van de preekstoel in 't Hollands worden voorgelezen.

De geestelikheid en heiligheid van de liturgie, waarin ieder hoog zinnebeeld een even diep denkbeeld dekt, dringt onweerstaanbaar tot de belangstellende door. Dat het geen lege vertoning is, besluit een ernstig kerkganger al uit de

eerbied van 't volk; 't mysterie komt hem in de stilte tegemoet; en al vóór het geloof kan enig begrip hem helpen verklaren, wat die statige bewegingen hebben te betekenen. Paul Brand's Volksmisboek werkt daarom behalve stichtelik en leerzaam direkt apologeties met in de Goede Weekgebeden de zedelike toepassing te onderstrepen van de symbolen, die immers een voor een waarde hebben voor de zaligheid van onze ziel en in de mooie vormen, in voorstelling en vergelijking trouw een vrome betrekking van mens tot God aanduiden. Dat persoonlik verkeer tussen altaar en gemeente is 't beslissend moment. Wie ziet, hoe de H. Handeling ook ons offer is, ons eigen levenwerk, het opgaan tot de Vader door de Zoon, die begint de liturgie te zien.

Om het onvergelijkelik gehalte van onze liturgie te demonstreren, kies ik niet het overheerlik Sacramentsofficie, omdat de Eucharistie 't middelpunt en hoogtepunt van onze eeredienst is, waartegen Avondmaalformulieren 't àl te sterk moeten afleggen. Liever neem ik een punt, waarin Rome heet de waardigheid van de mens miskend te hebben, het huwelik, dat de Kerk intussen alleen naar waarde waarderen kan, zolang Paulus het een groot geheim noemt, maar, zegt hij, in betrekking tot Christus en de Kerk. Wat zijn de nuchtere feiten? Dat het Hervormde formulier algemeen wordt bekort, wordt vervangen, wordt verworpen, omdat het zo ruw en rauw het huwelik beschouwt van één kant en wel de kant, die tegenover bruid en bruigom niet zo, laat ik maar gunstig zeggen, oudtestamenties hoeft uitgesproken te worden. Ds. Barger bekent, meermalen door een bruidspaar met een bedenkelik gezicht te zijn gevraagd, of hij 't formulier volledig gebruikte. En één deel wordt volgens hem ‘stelselmatig’ vermeden, n.l. de uitvoerige behandeling van 't natuurlik element, waarover het Missaal de pastoor gemoedelik in eigen woorden laat praten, maar volgens Rooms gebruik onder vier ogen en niet voor een kring van feestgenoten. Och de sekte is een stiefmoeder, die niet hartelik weet te treuren met de treurende en te

juichen met de juichende kinderen. Abraham Kuyper, die zich als stoere broeder juist niet stoot aan de krasse boetepreek bij deze tere gelegenheid, maar toch allerlei ernstige bezwaren[1)] heeft tegen 't formulier, betreurt b.v. de ‘onnatuurlik sombere inzet’, die ‘de indruk maakt, alsof de kerkelike bevestiging uitsluitend met het oog op huweliks-jammer is ingesteld’. En nu de Moederkerk. Laat zij in haar ascetiese neigingen ook de Apostel donderen van beter trouwen dan branden, om van krasser en niet bepaald apostoliese uitdrukkingen te zwijgen? 't Epistel van onze trouwmis is geen I Cor. VII, neen die hoogverheven bladzij van de Efezebrief, waarin Paulus de innige vereniging van Christus en de Kerk vergelijkt bij de verbinding van man en vrouw en zo aan 't huwelik een ideaal in God zelf wijst. Ik kan niet laten hierbij nog een paar kleinigheden op te merken: vooreerst hoe de priester, die dadelik in de sacristie de heilige wetten van 't huwelik aan de getrouwden zal verklaren, hier op het altaar de openbare zegen van Abraham, Izaak en Jakob kies in 't Latijn uitspreekt; en verder, wat me een van de allerfijnste trekken in heel de liturgie lijkt, dat geen non de gelofte van maagdelikheid aflegt, vóór de priester in zijn gebed het onaantastbaar Sacrament van 't huwelik heeft hooggehouden. Stel die beide tafrelen in een diptiek en erken, hoe zo'n volkomen evenwicht het voorrecht blijft van de maagdelike Moederkerk.

Het wordt tijd voor de toepassing van ons thema door omkering ervan. Zo apologeties als de liturgie is, zo liturgies moet de apologie wezen. Is de liturgie werkelik apologie, dan zal die Protestanten aantrekken en Katholieken aan-

1) Bepaalde delen heten achtereenvolgens: ‘weinig verheffend’, ‘minder juist’, ‘niet in overeenstemming met de Schrift’; dan vindt hij telkens weer een uitdrukking, die ‘geen bezielende indruk maakt’ of ‘een vreemde indruk maakt’ of ‘een zonderlinge indruk maakt’; verder ‘is de opsteller uit zijn rol gevallen’, ‘er is een overtolligheid’, ‘het slotgebed staat niet hoog in toon’, terwijl het Onze Vader wordt gemist en 't moederschap nergens wordt geroemd of genoemd.

sporen. Al geven de lege kerken nu genoeg dominees te denken, die onze kerken zien vermeerderen en verruimen; al wordt de leus: ‘leerdienst met eerdienst’; al weerklinkt de uitspraak van Vinet, meester van de Ethiesen: ‘Le culte est la forme toute religieuse de la religion’; al zou Willem II nu geen witte raaf meer zijn met zijn rituele neigingen; al komen dageliks tekenen van liturgies besef onder Nederlandse Protestanten, van Doopsgezinden tot Hervormden, ja Gereformeerden, - we mogen nog niet spreken van een Prot. liturgie-beweging. Want alle leiders zijn even pessimisties: Prof. Kruif zegt dat de ijveraar door zijn teleurstellingen komt van liturgie tot lethargie; Dr. Gunning voorspelt aan Dr. Gerretsen weinig voldoening; en op zijn beurt verklaart deze hofpredikant, dat zijn beweging staat waar die stond, wat wel een voorlopig doodlopen betekent. Maar hoe moeiliker de vooruitgang, des te merkwaardiger de aandrang. Van onze kant dus evenmin overdreven verwachting als verzwakte belangstelling; en aan de overkant asjeblieft geen verwarring, door de gelijktijdige stroming onder Roomsen en Protestanten te verwisselen. Het wezenlik verschil is immers, dat zij 'n liturgie willen *maken*, wat nog onmogeliker is dan 't maken van poëzie, terwijl wij eenvoudig onze gegroeide en groeiende liturgie gaan voortplanten door de kring van 't volk om 't altaar te verwijden en te vernauwen tegelijk.

De geweldige geest van Luther werkt in 't Protestantisme wel eens als een kwakzalver, die 't huilen van zijn slachtoffers overstemt met antipaapse ketelmuziek. Onze gescheiden broeders in Christus klagen terecht, dat de schoonheid overal mag bekoren, alleen zonder te trekken naar God, aan wie toch alles moet worden toegewijd, omdat Hem alles toekomt; ze klagen dat de gemeenschap in elke vorm doordringt behalve binnen de gemeenschap der heiligen, die zich in hopeloze twisten verscheurt; ze klagen dat van de Bijbel soms hoogstens een lege band met prenten overblijft als een document van Oosterse literatuur of cultuur-

geschiedenis. Gelukkig klagen hier en daar predikanten meteen, dat hun gemeente 'n feest wil maken van de tweedracht in Gods Kerk, en willen ze dan ook geen hervormingsdag vieren. Hoe staan wij Katholieken daarbij? Het volgend jaar is 't eeuwfeest van de Hervorming, dat wij op onze manier zullen meemaken: ongeveer als de karneval, in gebed en boete. We hopen te overwegen, hoe de Protestanten hun Luther alles behalve dankbaar hebben te zijn voor 't ontluisteren van de kerken, voor 't losmaken van de gemeenschap, voor 't prijsgeven van dezelfde Bijbel, die hij zou redden. Gescheurd van de moederschoot, zijn de broeders onderling met de dag meer verdeeld; vrij van 't gezag, zijn ze stap voor stap vervreemd van de Openbaring.... Maar allereerst maken wij 't Hervormingsfeest mee door verdubbeld, vertiendubbeld gebed voor de eenheid van Gods Kerk en door een algemeen gewetensonderzoek, estheties, sociaal en religieus.

Esthetiese zelfkritiek, want alles wat adem heeft, love de Heer en helaas zien we de schoonheidsinspiratie, voorzover het dan inspiratie is, in onze kerk niet altijd God tot eer en de mensen tot stichting dienen. Herders, schenkers, meesters, laat de kunstkritiek u koud, zal de verenigde roeping van liturgie en apologie u dan tenminste niet bewegen tot de keurigste keus bij de inrichting van 't heiligdom? Tegenover de overstelpende aanval van handelsreizigers met artistieke kaartjes en praatjes staat een volk, dat recht heeft om zijn honger en dorst naar schoonheid voldaan te zien in de kerk en 't anders overal bij de heidenen gaat zoeken; staat de wereld, die valt in te lijven in Gods Rijk, maar die 't niet helpen kan zijn ogen en oren voor zoveel ergerlik schijnschoon te sluiten; staat eindelik de Schepper van alle schoonheid, die zijn tenten onder ons mensekinderen heeft willen opslaan en die we, Godbetert, het slapste, slechtste, slordigste geven voor zijn Huis! Het moet maar eens gezegd, die schande, die zonde, dat de meester met de grootste naam wèl voor profane gebouwen de hulp van buiten-

landse beeldhouwers nodig vond, terwijl hij de knutselaars van zijn atelier, neen zijn fabriek, liet knoeien aan altaren. 't Is ook maar voor O.L. Heer! Ik denk daarnaast aan 't verhaal van Ruskin, hoe hij boven op de toren van een dom een werkman bezig zag met de teerste zorg aan een kruisbloem en hem vroeg: ‘Man, waarvoor dient je kunst hier zo hoog?’ en 't antwoord was: ‘De hemel ziet het toch.’

Apologie, die anderen wil verbeteren zonder eerst ons zelf te veranderen, is farizeïsme van splinter en balk. O er is zoveel menselike luiheid en lafheid onder de naam van christelike berusting! Hoe kunnen we de hongerlonen van koordirigenten aanzien met noodlottige verwaarlozing van 't levietewerk voor gevolg, wanneer we onze kerken van 't ene monsterbeeld na 't ander zien volstoppen? ‘Is 't Romaans of Goties?’, zoekt de koper met een paar vanbuiten-geleerde termen te onderscheiden, terwijl het werk geen van beide is, omdat het immers heelemaal niets is. En zo'n óvertevredene wordt ineens onhandelbaar bij 't minste uitstel, 't laagste prijsverschil. De Godbegenadigde kunstenaar Toorop is uitgesloten, zo gauw hij niet zo'n civiele, zeg serviele bediening verzekert als winkeliers. Maar wie eerbied wil voor de schoonheid van de liturgie, dient toch zelf het priesterschap van de kunst te eerbiedigen?

Sociaal gewetensonderzoek in verband met de liturgie, daarvoor werkt bepaald deze gezegende vereniging door trouwe nauwe aansluiting bij Rome en door algemene deelneming van de leken aan de eredienst en wel met zóveel doelmatige middelen, dat het een welbehagen voor God en mensen samen moet zijn. Het sociaal karakter van de liturgie wordt wijs gewaarborgd in de verbinding van rituele wetten met pastorale noden, zoals Rome zelf ons land sommige eisen van de praktijk liet volgen en zoals het gezond verstand van de Hollander hier tijdig begreep, dat Communie buiten de Mis beter was dan geen Communie, ook beter een belletje dan een relletje. Liturgie blijft in de grond geestelikheid en is pas bijkomstig wettelikheid.

Godsdienstig gewetensonderzoek is natuurlik de hoofdzaak. Van onze vijanden leren heet levenswijsheid; en van Luther kunnen we machtig veel meenemen. Is 't waar of niet, dat hij nooit de menigte van de Mis had vervreemd, als die Mis niet was ontwijd? Is 't waar of niet, dat het onuitroeibaar vooroordeel tegen 't automatiese van de Sacramenten nooit zoo diep geworteld zou zijn, was 't niet gevoed door 't misbruik van machinale behandeling? Is na vier eeuwen nog Luthers klacht al of niet gegrond, dat het Onze Vader, - in plaats van als 't Gebed des Heren gebeden uit heel ons verstand, heel ons hart en al onze krachten, gewoonlik afgedraaid, letterlik mishandeld - dat het Onze Vader is de grootste martelaar?

Liturgie en apologie - mochten we doordrongen zijn van dit innig verband, dat volstrekt niet gezocht of gekunsteld is en hoegenaamd niets tot de liturgie toe- of afdoet! Want wie eenvoudig voor 't altaar beseft in 't aangezicht van God zelf te staan, die is klaar om de kritiek van andersdenkenden te ontwapenen met stichting. Liturgie en apologie zijn geen twee dingen; apologie is een kant van de liturgie zoals liturgie van de apologie; ze zijn onafscheidelik als liefde voor God, die zich in lofgebed uit, en liefde voor de naaste, die zich in smeekgebed toont; voor allebei heeft de taal het éne woord dienst.

Priesters horen levenslang in hun ziel naklinken wat de bisschop bij hun wijding vermaande tot bewust doordacht en doorvoeld onderhouden van de H. Dienst: ‘Agnoscite quod agitis’. Ook het volk heeft in zijn passieve rol een reëel aandeel in de liturgie. Laat tot slot een leek aan leken hiervan getuigen. Is de liturgie in zich apologie, dan de liturgist ook apologeet, omdat de verste deelnemer aan de H. Handeling nog voor zijn meer of minder stichtende houding verantwoordelik wordt tegenover de mensen als tegenover God. Treft een boom ons dieper gespiegeld in 't water dan zó in de lucht, hoe zullen de goddelike mysteriën zich in onze ziel, niet weerloos als water, maar

werkzaam als Gods levend evenbeeld, weldadig weerkaatsen! De Weense schrijver Hermann Bahr, onlangs bekeerd door de ontdekking, dat het biddend volk in de kerk een ander gezicht kreeg, als werd het bovennatuurlik gemetamorfozeerd, is één uit velen, die in zalige mensenogen een weerschijn van 't altaarlicht waarnemen. Onze tijd vooral, abstracties moe, leert direkt van de werkelikheid, weegt aan kracht van daad de waarde van een overtuiging.

Wat geeft het ook de ideale schoonheid en heilzaamheid en heiligheid van onze liturgie in boek op boek te betogen, zonder die te vertonen in elke kerk van elke plaats? Hebt u nooit uw hart vastgehouden, als u andersdenkenden achter in de kerk zag staan? Ik moet bekennen, dat hun vraag, waar ze goed Gregoriaans kunnen horen, me dikwels verlegen maakt en hun indruk van onze diensten me soms beschaamd maakt erbij. Goddank, de Geest blaast waar Hij wil, tot in lelike kerken of zwakke zang; we hebben 't allemaal ondervonden, hoe 't ons pakken kan midden onder 't gewoonste van 't gewone, zo'n Adoro Te of Salve Regina, en hoe ons dageliks brood is een stille Mis. Maar mag de hemel onze bemiddeling missen voor zijn wonderen - de invloed van 't voorbeeld blijft van kracht en wee de ergernisgever, de routineslaaf, die 't organisme verlaagt tot een mechaniek, die onverschilligheid, verveling, geestelike dood maakt tot de sfeer van 't heiligdom!

We zien onze verhouding tot buitenstaanders nooit concreet genoeg, we geloven te licht, dat een vreemde, die nieuwsgierig om onze Kerk heen draait, het Roomse zoekt, wat natuurlik bewust of onbewust zijn einddoel is, al wil hij 't zelden bekennen. Wat hij dadelijk nagaat, is niet *het* Roomse, 't is *de* Roomse, de belichaming van het ongenaakbaar Katholiek geloof. Voor ons heeft de persoonlike overdracht en overname van 't geloof zich stilletjes afgespeeld op moeders schoot, in de ongemerkte indrukken van onze jeugd; we zijn Rooms en weten meestal niet eens 't te zijn gewórden. Vandaar denken we andersdenkenden maar kant

en klaar bijbel of catechismus in handen te hoeven stoppen om ze te winnen. Wat we als aanhangers van de levende traditie principieel afwijzen, dat proberen we prakties toch telkens te doen, n.l. bekeren met een dood boek. Het staat er immers allemaal duidelik en volledig in? Zeker, maar eerstens wordt dat nu eenmaal moeilik doorgelezen, en àls dat doorgelezen is, dan treft het een oningewijde niet, omdat het zijn binnenste niet raakt. Door allerlei zielstoestanden moet de mens heenworstelen, eer hij aan 't dogmaties standpunt toe is. Het Nieuwe Testament beschouwt de Kerk als een lichaam, waarvan de leden elkaar dragen, een lichaam dus met bloedsomloop. De apostelen wonnen de wereld met persoonlik getuigenis, gelovigen moeten ongelovigen stichten. Apologie is nog iets anders, nog iets meer dan papier.

Nu staan we voor een dilemma; van de ene kant is kontakt tussen Rooms en onrooms nodig om de geestelike stroom over te leiden, van de andere kant wordt dat kontakt door allerlei omstandigheden afgesloten. Maar het dilemma is gelukkig niet meer dan schijn, het kontakt is mogelik en werkelik in de liturgie. Daar in de kerk belijden, beleven we volop ons geloof, daar ontmoeten natuur en genade elkaar aan de toppen van onze gevouwen handen. ‘Smeek God u stem te geven om te belijden wat ge gelooft’ is een woord van Sint Gregoor de Grote en die liturgist bedoelt wel vooral de stem van de Kerk, waardoor een sprakeloze ziel in stilte welsprekend wordt.

Twee dingen worden nu klaar: vooreerst hoe wij wat zo mooi heet apostolaat van 't gebed eenvoudig hebben te vervullen door deelneming aan de liturgie met hart en ziel, tweedens waarom zoveel Protestanten achter of midden in onze kerken hangen, om tussen altaar en gemeente, tussen God en zijn volk af te wachten, wat voor werking die aantrekking van hemel en aarde heeft, of daar geen vonk lossspringt, geen schok uitbarst.

Dat de Mis het centrum is van de Kerk, begrijpen we goed, want voor het Offer wordt ieder heiligdom gesticht

met de liturgie en voor het Offer wordt de priester gewijd met de hierarchie, dus voor de Mis de stenen èn de geestelike Kerk opgebouwd. De Martelaars van Gorkum leren ons in hun sterven voor de Eucharistie, waar de strijd tenslotte om gaat. En de Voorzienigheid laat de Hervorming zo vastlopen, zo omkeren liever, dat dezelfde Mis, die de mensen tot beeldstormers maakte, nu de dwalenden terugtrekt tot de Kerk. We zien 't in Engeland en gaan we 't hier niet zien? Terwijl God zijn wonderbaar werk geheimzinnig voorbereidt, wat hebben wij onderhand te doen?

Praktiese Hollanders willen een besluit. Mijn hele voordracht is een inleiding op één verzoek; alles mag u vergeten, feiten en fouten, als u dit plan maar onthoudt en aanvaardt: geen Mis te horen zonder in 't memento te denken aan de zoekers, die niet denken aan de Mis. In die zin leert ons vol geestelike schoonheid en vol vreedzame gemeenschap en vol bijbelse zalving bidden de speciale Mis voor de geloofsverbreiding, die de eenheid van liturgie en apologie zo innig mogelik uitdrukt:

‘Beschermer van ons, zie toe, o God, en zie neer op het gezicht van uw Christus, die zich zelf tot verlossing heeft gegeven voor allen, en maak, dat van zonsopgang tot zonsondergang uw naam onder de volken wordt verheerlikt en overal aan uw naam wordt toegewijd en opgedragen het zuiver Offer. Door Christus onze Heer.’

GERARD BROM

Aanroepingen

VOOR K.W.

I

IK kan niets tot U zeggen, o God, dan dat ik U liefheb. Is dit niet de uiterste onderwerping van mijn ziel en vleesch? Beide kruisig ik elken dag opnieuw door de bekentenissen mijner liefde. Gij kunt geen sterker deemoediging van mij verlangen. Want ik vernietig mij zelven door de belijdenis mijner minne, om, in U verloren gaande, telkens te herrijzen in nieuw leven.

Ik word verlokt U te haten; mijn ziel wapent zich tot heftigen strijd met U; mijn vleesch wil bedrijven alle afschuwelijkheden om U te vertoornen. En toch buk ik mij onder Uw liefde. Kunt Gij dan meer verlangen dan deze kastijdende overgave?

II

Gij doet de hemelen blozen door de vluchtige aanraking Uwer voeten. In de ruiten spiegelt zich het zwijmend rood der avondluchten: het is de afglans Uwer verheugingen, wanneer Gij het avondfeest viert boven de trage ruischingen der vlakke wateren.

In mijn oogen hebt Gij dit late licht doen ontluiken, toen de muziek Uwer festijnen verechoode in de wijdheden van mijn hart.

III

Hoe zou ik zonder U leven? Gij hebt U zoo innig met mij vereenigd, dat ik in de ruischingen van mijn bloed hoor Uw kozende fluisteringen. 's Nachts hoor ik Uw woorden van liefde luider en klaarder dan in het leven der dagen. Zingt Uw stem niet in de bonzingen mijner slapen en in de donkere zware stuwingen van mijn hart?

O wondere zoetheid! dat Uw leven de steun en de kracht is van mijn vluchtige tijdigheid. En mijn bestaan is zoo van U afhankelijk, dat ook het sterven mij niet van U losmaakt. Door den dood zal ik opgaan in de verschijning van Uw heil.

IV

Wat is dan deze ontzettende verlatenheid, die ik voel? Gij zijt in mij en ik bespeur niet Uw aanwezen. Waar hebt Gij U verborgen, o Gij alomzijnde, dat ik U vruchteloos zoek?

Daar hoor ik U fluisteren: ‘Ik vaar van U uit met uw zuchten naar begeerten; met den ademtocht van berouw keer Ik tot de donkerten uws harten terug. Eindeloos ben Ik bezig u te verlaten. In oneindige opvolgingen spoed Ik mij bij u te zijn.’

V

Het is zoo wonderlijk: alles kan ik verliezen, maar U niet. Soms meen ik, dat ik U verloren heb; en dan vind ik U in alle dingen terug. Gij verbergt U in de oogen der kinderen en lacht vandaar uit naar mijn blikken. Uit de koesteringen hunner warme handen glijdt Gij ongemerkt naar mij over. Over de luchtige brug hunner woorden dansen Uw zwevende voeten naar de veilige stede mijns harten.

Waarom U te verbergen, als ik U overal zie, Gij onvindbare?

VI

Ik wilde zoo gaarne van U getuigen. Maar niemand zal mijn woorden willen aannemen. Zij kennen U niet, en die Uw wezen meenen te peilen, raken met hun zwaar zinkend dieplood slechts de spiegelingen Uwer zeeën. Hoe zal ik de brandingen mijner minne tot U verwoorden? Gij alleen kent de vurige offerande mijns harten. Gij weet de durende vervluchtiging van mijn leven tot U. Doch zij spreken van mijn koude ingetogenheid en de verstarring mijner zelfzucht.

Breek dan zelf open mijn lippen, opdat zij mogen hooren, hoe Gij van mij bemind wordt.

VII

Ik ontmoette U op den weg, en ik kende U niet. Ik vroeg U: waarheen en vanwaar? Gij richtte Uw oogen op mij en Uw stem verging in de suizing des winds: ‘Uit u gaande, keer Ik tot u terug. Buiten u ben Ik de begeerde;

in u ben Ik de smachtende. Vandaar de verscheidenheid van Mijn zelfde aanwezen.’

VIII

Als ik in den morgen ontwaak, gaat Uw stem in mij slapen. En den dag over weet ik niet wat Gij tot mij gezegd hebt. Doch 's avonds, nauwelijks komt de koelte tot mijn brandende leden, of gij begint in mij Uw smartelijke alleenspraken.

En ik weet niet wat Gij van mij wilt. Geef mij een teeken, geef mij een teeken, dat ik U mag verstaan. Doe mij hooren des daags Uw roepingen, opdat ik Uw wil wete.

IX

Dìt wilt Gij alleen: dat wij Uw liefde aanvaarden. Ik ben niet waardig, dat Gij mij beminnen zoudt; hoe zal ik dan nemen? Hoe zou ik eten het brood des eeuwigen levens, daar ik niet werkte en daarom niet honger? Hoe zou ik Uw vlietenden drank smaken, daar ik niet verhit ben en daarom niet dorst? Hoe zal ik mij kleeden met Uw reinheid, daar ik blinkende ben en louter en bekleed met fijn lijnwaad?

En toch wilt Gij ten festijne leiden mij, onwaardige en onwillige. Neem dan van mij, in een punt des tijds, verzading en gelescht-zijn en de koestering van beschuttend deksel.

X

Uit den nood mijns harten roep ik tot U. O, Gij, die nabij zijt, hoor mij! Gij, in wien wij zijn, in wien wij leven en ons bewegen, o Gij, keer U tot de zwakheid van uw knecht in sterkte. Zie, hoe mij de droefheden des levens bewegen, en stel mij in de schuilhoeken Uwer stilte.

Maar hoe zult Gij mij verbergen, daar ik ben Uw verholenheid? In de schaduw Uwer vleugelen is een schuilplaats. Vlieg dan uit van mij, o breedvluchtige arend, en voer mij ten top Uwer steenrotsen, opdat ik aanschouwe al der wereld wee uit de zaligheid Uwer onschendbare hoogheden.

Juni 1916

JOOST VAN KEPPEL

Mgr. Dr. Poels

IK heb eens hooren zeggen, dat Dr. Poels een echte ‘provinciaal’ is en ik geloof, daar is wel iets van aan. Hij voelt zich op en top Limburger, een zoon van het kleine land, dat door zijn ligging en historie zoo'n heel bijzondere plaats inneemt onder de elf provinciën en door den stoeren lichaamsbouw en vlug-intuitieven geest van velen zijner bewoners beurtelings aan Duitsche en Fransche nabuurschap doet denken. Maar wat hij ook van zichzelf moge gevoelen, en al beperkt zijn werkkring zich ook tot die ééne provincie, ja tot een uithoek ervan, menschen van de afmetingen van Dr. Poels zijn van nationale beteekenis en Noord en Zuid leggen gelijkelijk beslag op hen, als op nationaal domein.

Men heeft in verband met Dr. Poels dikwijls den naam van Dr. Schaepman genoemd en niet zonder reden. 't Is beiderzijds dezelfde forsche hooge gestalte, een ware verpersoonlijking van het *mens sano in corpore sano;* dezelfde bonhomie en goedlachsche geaardheid, die zich zoo wel verdraagt met diepen ernst; vooral dezelfde breedheid van opvatting, die hen eenerzijds door de grooten van alle landen als pairs deed begroeten, ten andere de kleinen in eigen land soms de schrik op het lijf joeg. Voeg daarbij hetzelfde Roomsche vuur. Schreef de een aan Dr. Nuyens: ‘Ik zou mij eer het hoofd voor de voeten laten leggen, dan te vergeten, dat ik *sacerdos in aeternum* ben’; Poels, verontwaardigd over de verdachtmaking zijner orthodoxie, sprak in *Critiek en Traditie* een woord van denzelfden koperen klank: ‘Wee den aanrander van Christus' Bruid, als hij openlijk oorlog voert. Men kappe onze beide handen af en wij zullen nog slaan met de stompen onzer armen.’ En, Gode zij dank, Rome stelde beiden in het gelijk: het Roomsche purper is hun schild en hun glorie.

Er valt nóg een merkwaardige gelijkenis tusschen beide mannen aan te wijzen.

Schaepman's ster ging op aan den letterkundigen hemel en alles deed aanvankelijk verwachten dat hij daar, en daar

uitsluitend, zou blijven schitteren. De rustige studeerkamer zou, zoo meende men, het eigenlijke laboratorium voor hem zijn dat hij slechts nu en dan zou verlaten om het volk te laten genieten van zijn hooge welsprekendheid. Maar midden in de kracht van zijn leven, en op de middaghoogte van zijn glorie als schrijver en redenaar, daalt hij af in de woelige politieke arena; en wie denkt aan ons onderwijs en de uitbreiding van kiesrecht, aan leerplicht en persoonlijke dienstplicht, zal moeten bekennen, dat hij dáár voor land en volk, en ook voor ons, katholieken, zijn schoonste triomfen bevochten heeft. Juist zoo is het met Poels gegaan. Ieder moest denken, dat de Leuvensche doctor, die reeds vóór zijn doctoraat met zijn geschrift over Israel's heiligdom *Le Sanctuaire de Kirjath Jearim* de aandacht der geleerde wereld had getrokken, de gewijde wetenschap als eenige bruid voor zijn leven verkoren had. Aanvankelijk beantwoordt de werkelijkheid daar ook aan. Te Antwerpen verklaart hij drie jaren de Schrift aan het Scholasticaat der Paters van het H. Hart en geeft o.a. zijn *Critiek en Traditie* uit, waarin Hieronymus en Thomas met veel scherpzinnigheid worden aangevoerd ten gunste zijner critische opvattingen. Daarna volgen wel twee jaren van gewone kapelaanspractijk, maar einde 1902 plaatst Leo XIII hem opeens op den grooten kandelaar der Pauselijke Bijbelcommissie, 1903 ziet hem als hoogleeraar in de exegese optreden aan de universiteit te Washington. Maar zeven jaar later, ongeveer op denzelfden leefdtijd als de Rijsenburgsche professor, verandert ook hij van koers. De hoogleeraar wordt Aalmoezenier van den Arbeid; de Amerikaansche universiteitsaula wordt verwisseld met een rectoraat te Welten; de theologische wetenschap met sociale practijk in het mijndistrict.

Toch kon niemand die Poels tot dusver gevolgd had, zoo heelemaal verwonderd zijn over die metamorphose. Evenals bij Schaepman, in z'n eerste periode, de liefde voor het politieke leven geregeld om den hoek kwam gluren, zoo werd bij Poels de sociale ader herhaaldelijk zichtbaar. De

‘gewone’ kapelaan van Venlo was toch een buitengewone geweest: hij kon met het volk omgaan als geen ander. De spoorwegstaking van 1903 haalde hem terstond van achter zijn boeken te Venray weg en zóó groot was de invloed van den oud-kapelaan, dat het oplaaiende socialistische vuur haast onmiddellijk uitging bij zijn eerste verschijning.

Maar vooral zijn rede in datzelfde jaar op den Katholiekendag te Weert, later als brochure onder den titel *Tijdig* in den handel verschenen, bewees wat 'n sociale macht in hoofd en hart van den Venrayschen doctor lag weggeborgen. Uitgaande van de groote lijnen der wereld-industrie, die ook Limburg volgen zou, liet hij een geweldig alarmsignaal hooren, wijl de sociale omwenteling in het mijndistrict reeds in werking was en de contra-revolutie, ten minste op groote schaal, nog beginnen moest.

Zoo was de tweede, sociale periode toch niet door een klove van de eerste, de wetenschappelijke, gescheiden, en 't was te voorzien dat de wetenschappelijke denker, zooals hij zich - ook reeds op sociaal gebied - in de eerste getoond had, in de sociale praktijk meer dan gewone vruchtbaarheid toonen zou. Toch had niemand kunnen droomen, dat de resultaten der eerste zes jaren zóó grandioos zouden zijn als de werkelijkheid te zien heeft gegeven. Men mòest immers denken, dat geen zedelijke kracht in staat kan zijn, den materialistischen gang der moderne industrie bij te houden, waar eenmaal de zwarte diamant in den bodem ontdekt is. De revolutie die daarvan het onvermijdelijke gevolg is - èn in het land waar de eene fabrieks-schoorsteen na de andere zich omhoog werkt boven het pas nog golvende graanveld, èn in het volk dat duizenden nieuwe elementen van alle windstreken ziet toestroomen - die revolutie heeft zóó'n verbazend snel verloop, dat het onmogelijk moet schijnen voor niet-materieele factoren, hier anders dan zachtjes-aan achterna te komen en voet voor voet te heroveren wat door de stoomwals van den ongeloovigen tijdgeest verpletterd werd. Toch heeft Poels

er anders over gedacht en bewezen dat het anders kan. Eenmaal belast met de algemeene leiding van het mijndistrict door het vertrouwen zijner kerkelijke overheid, heeft hij zijn heil niet gezocht in het houden van mooie en lange redevoeringen - daar was geen tijd voor - maar heeft hij een reeks van instellingen in het leven geroepen, die even zoovele burchten zijn voor het stoffelijk en zedelijk welzijn der Limburgsche arbeidersbevolking, even zooveel sociale krachten om de leuze van den Roermondschen Kerkvoogd: 'Heer, blijf bij ons' tot een heerlijke werkelijkheid te maken.

Het begon met de *Arbeidsbeurs*. Vóór alles moest de snelvlietende stroom der toevloeiende mijnwerkers gekanaliseerd en wat àl te gevaarlijk was, afgeweerd worden. Toen kwam *Ons Dagelijksch Brood*, de coöperatie die, van Heerlen uit, den ganschen omtrek voorzag van het beste eerste levensvoedsel. *Ons Limburg en Tijdig,* twee vereenigingen van zeldzaam scherpzinnige conceptie, zorgden samen voor deugdelijke huisvesting, goedkoop en fraai, en vrij van de pest van het kostgangerswezen. *Ons Thuis* nam den losloopenden vrijgezel in bescherming: hij vond er logies, voeding, gezellig verkeer en zedelijke schutse.

Terzelfder tijd werd voortdurend gezorgd voor de organisatie en geestelijke ontwikkeling en opvoeding der arbeiders. Onder leiding van den hoofd-aalmoezenier vloog geregeld een zwerm van propagandisten uit, om allerwege de vaan der stands- en vakorganisatie te plaatsen. Overal werden afdeelingen gesticht of bevestigd van den *R.K. Werkliedenbond* en den *Christelijken Mijnwerkersbond*, waarbij natuurlijk - zooals van een helderziend man als Poels niet anders te verwachten was - beider onmisbare bondgenoot, de *drankbestrijding*, niet vergeten werd. De beste werklieden (en burgers) werden nog afzonderlijk geschoold in de week op week te Heerlen gehouden *Praatavonden*, waar Poels zelf leider, dus de toon van zelf prettig en gemoedelijk was, maar al wat actueel is op godsdienstig, sociaal en politiek terrein, grondig en helder 'bepraat' werd.

Ik ben zeker hiermee niet alles genoemd, veel minder de groote beteekenis van al die dingen te hebben doen uitkomen. Men moet, bij het bespreken van den arbeid van Dr. Poels, eenvoudig de gewone maat vergeten en zich gewennen aan *kolossale dimensies*. Waar een ander het vraagstuk der volkshuisvesting bij brokjes tracht op te lossen door hier en daar een groep huizen neer te zetten, ontwerpt en sticht hij dorpen. Waar een ander het niet in 't hoofd zou krijgen voor arbeiderswoningen iets beters te zoeken dan een goed architect ter plaatse, vindt Poels den beste - Jan Stuyt - niet te goed en geeft hem zooveel te doen, dat hij een vast filiaal te Heerlen moet stichten, vlak naast zijn deur. Bij een gezellenhuis denkt een gewoon sterveling, nu ja aan een groot gebouw, maar waarvoor toch een concierge met eenige bedienden toereikend zal zijn. Dr. Poels richt ‘Ons Thuis’ in op zulk een voet, dat een heele afdeeling ‘Zusters’ noodig is om in de behoeften van logies, voeding en wasch te voorzien, en een apart gebouw moet verrijzen om deze dienaressen des volks te herbergen. Een loonsverhooging van een paar ton is geen onbeduidende zaak. Dr. Poels weet door zijn gelukkige bemiddeling meer dan een millioen te verkrijgen en een staking met al haar ellenden te voorkomen.

Al dat grootsche is natuurlijk *spelenderwijs* tot stand gekomen. Natuurlijk, zeg ik, want alleen iemand, voor wien dergelijke dingen doodeenvoudig zijn, krijgt zulke concepties in 't hoofd, durft ze aan, en krijgt ze klaar. Ze *zijn* ook doodeenvoudig, zooals de ontdekking van Amerika een heel simpele zaak was. Je moest maar naar het Westen stevenen, rechtdoor, aldoor, dan kwam je van zelf terecht! Dat kon iedereen Columbus toch nadoen?

Toch is er maar één Columbus geweest en zoo is er ook maar één Dr. Poels geweest, die het sociale reuzenwerk van de mijnstreek tot stand heeft gebracht, en die dat tot stand brengen *kon*, omdat hij.... Dr. Poels was: de oerkrachtige Limburger, die werken kon voor tien; de man van scherpe intuitie, die voor elken nood terstond het passende genees-

middel ziet; de man van toewijding, die ‘geen vijf minuten zou dralen om geheelonthouder te worden, wanneer hij meende *in zijne omstandigheden* het volk een dienst te doen’; de man eindelijk, die door dat alles, mitsgaders zijn kostelijke gemoedelijkheid en tastbare oprechtheid bij alle standen, partijen en gezindten tal van vrienden kon maken en zoodoende ook de medewerking verkrijgen die noodig was om het sociale schip, door de branding van den belangenstrijd heen, telkens in veilige haven te brengen.

Men zal het misschien vreemd vinden, dat een overtuigd geheelonthouder als ondergeteekende zooeven die tusschen aanhalingsteekens geplaatste woorden kon neerschrijven. Het zijn woorden, door Dr. Poels zelf eenmaal tot mij gesproken en ik moet gulweg bekennen, dat ik *toen* niet heb durven zeggen dat hij ongelijk had. Hij had in die dagen de hulp van velen noodig, om verschillende groote werken tot stand te brengen en het liet zich hooren dat hij zònder ons blauw insigne sterker stond. Maar *thans* zou ik anders spreken. Thans, nu hij den berg te boven is en z'n werk staat door eigen kracht, zou ik zeggen: ‘Toe, doctor, kom in onze rijen! Wat ge vroeger om het volk *gelaten* hebt, moest ge nu om het volk *doen*. Denk aan uw eigen kernachtig gezegde: “Ons sociaal werk is met lamheid geslagen, zoolang op elken hoek der straat ons een drankduivel staat uit te lachen.” Uw loon, ook het aardsche zal niet uitblijven. Wie het werk verricht van tien anderen, verdubbelt door geheelonthouding z'n arbeidsvermogen, en hoofdofficieren als gij, bij wier leven duizenden belang hebben - ik zeg 't Jhr. Ruijs na - moeten zuinig zijn met zich zelf.’

Het behoeft nauwelijks gezegd, dat bij Dr. Poels' reuzenarbeid ook anderen betrokken zijn geweest. Het kan natuurlijk niet anders. Groote sociale werken komen niet in eens - noch door één - voor den dag, zooals Minerva uit Jupiter's brein. Wie in de geschiedenis van het mijndistrict 20 jaar teruggaat, zal van zelf den naam van Dr. Nolens neerschrijven als bewerker, met minister Lely, van de staatsexploitatie in

het mijngebied en grondlegger van den Christelijken Mijnwerkersbond. En wie verder gaat en een dag per auto - want anders lukt 't niet! - in het mijndistrict rondtrekt om alles te bezichtigen en uit te hooren, wat daar sindsdien van overheidswege en door particulier initiatief verricht werd, om het Zuiden economisch en hygienisch godsdienstig en zedelijk te beschutten en op te heffen, zal herhaaldelijk den naam van Ruijs vernemen. En wie eindelijk een paar dagen in het rectoraat van Welten gaat doorbrengen, om zich eens goed op de hoogte te stellen van de wijze waarop in dat sociale hoofdkwartier gewerkt wordt, zal niet alleen spoedig bemerken dat 't daar geen stille kluis is, maar verbaasd staan over de bonte menigte die daar zooal op één dag komt binnenvallen. Ge dacht misschien een paar uur met uw gastheer ongestoord te kunnen praten, maar het behoeft u volstrekt niet te verwonderen als gij achtereenvolgens kennis maakt met zijn trouwen ‘handlanger’ den Franciscaner Pater Cleofas; den onvermoeiden propagandist der drankbestrijding en van al wat sociale actie heet, Dr. Verhagen; den promotor van het katholieke schoolwezen, Dr. van Gils; den redacteur van *Het Katholieke Volk* Henri Hermans; een architect en een mijndirecteur, het hoofd van een bankinstelling en een bouwvereeniging, een baron, een mijnwerker en een almoezenier van den arbeid.

Want zoo gaat 't! Het is een onophoudelijk *va-et-vient*. En altijd even gezellig. De gastheer is de gulheid in persoon. Er wordt gelachen en gepraat over alles. Maar als ge goed oplet, zult ge bemerken dat tusschendoor ook krijgsraad gehouden wordt; zult ge woorden opvangen die een verrassend licht werpen op sociale toestanden onder of boven den grond; er worden gewichtige besluiten genomen, verbeteringen voorgesteld van bestaande inrichtingen, nieuwe plannen gevormd, die ook weer direct een begin van uitvoering krijgen. Waarom anders die telefoon dan om vliegensvlug de getrouwen in 't geweer te roepen?....

Alleen door die gestadige vriendschappelijke samenwer-

king van zoo'n massa personen uit de meest uiteenloopende betrekkingen is te verklaren dat Dr. Poels in nauwelijks vijf jaar zoovele en zoo grootsche werken tot stand kon brengen, waarvan elk op zich zelf iemands glorie had kunnen uitmaken, al zou hij er een kwart-eeuw aan besteed hebben. Maar indien velen hebben meegewerkt, hij was de ziel van alles en van hèm ging de bezieling uit. Van hèm kwamen de nieuwe grootsche ideeën. Hij was de motor en tevens het bindende element. Wat Schaepman bij al zijn grootheid miste, en zonder al te veel schade voor de zaak, in zijn politieke loopbaan missen kòn, maar wat bij socialen arbeid *conditio sine qua non* is - het gemak van samenwerking - bezit Poels in de hoogste mate. Hij heeft nooit iemand afgestooten, maar altijd aangetrokken, al bezorgde het hem ook den last eener gastvrijheid waaronder menig ander bezwijken zou. Hij heeft elke bruikbare kracht gewaardeerd en door zijn prettige aangename leiding blijvend verbonden aan zijn persoon en daardoor ook aan de zaak, waaraan hij zijn gansche persoonlijkheid ondergeschikt heeft gemaakt: het behoud en de opheffing van een mooi Christen volk.

Zoo dikwijls ik te Heerlen kom en over het pleintje loop vóór het Postkantoor, verbeeld ik mij dat een dankbaar nageslacht daar nog eens een standbeeld zal doen verrijzen voor den man die zoo machtig veel gedaan heeft om Christus voor Limburg en Limburg voor Christus te bewaren. Het kan best bij een spel mijner verbeelding blijven - hoeveel idealen van mij zijn geen illusies gebleken! - maar géén illusie is toch, dat Dr. Poels zich een eereplaats veroverd heeft in hoofd en hart van het gansche Nederlandsche katholieke volk. Het Noorden is één met het Zuiden in fierheid en geluk, hem te bezitten en heeft hem met warmte toegebeden op zijn zilveren priesterfeest: God spare hem nog tal van jaren voor het Mijndistrict, voor Limburg en voor ons.

ALPH. ARIËNS

Staatkunde

De troonrede -

Ieder jaar, den derden Dinsdag in September, keert de troonrede tot ons terug. Op dien dag wordt de zitting der Staten-Generaal in vereenigde vergadering der beide Kamers door den Koning of door eene Commissie van Zijnentwege geopend. De opening door of namens den Koning is imperatief; het daarbij gebruikelijk uitspreken van eene troonrede wordt gekend noch geëischt door Grondwet of wet, het is slechts een staatsrechtelijke gewoonte.

Het mag twijfelachtig heeten, of deze gewoonte in onzen tijd nog recht van bestaan heeft. In de ontwikkeling van het ten onzent geldend parlementair stelsel is het persoonlijk element in de uitoefening der koninklijke taak, voorzoover het zich naar buiten openbaart, zeer sterk op den achtergrond getreden. Wel zien wij dagelijks in het wetgevend initiatief, de maatregelen van uitvoering en bestuur, ook in provinciale en gemeentelijke aangelegenheden, de ambtenaars-benoemingen, de toepassing van het gratierecht en vele andere bemoeiïngen meer, het sprekend bewijs van de koninklijke werkdadigheid, doch van meer dan eene formeele machtsuitoefening getuigt dit alles niet. De eigenlijke materieele medewerking van den Vorst aan de wetgeving en het bestuur van Staat blijft voor onze oogen verborgen. Zij bestaat in hoofdzaak in overleg met de verantwoordelijke raadgevers der Kroon, met de ministers. Bij dit overleg zullen het eigen inzicht en de persoonlijke verlangens van den Koning tastbaar worden, en in de naar buiten blijkende resultaten van deze samenwerking zullen 's Konings wil en wensch uitteraard, schoon onzichtbaar, zijn neergelegd.

In deze binnenskamers uitgeoefende, maar daarom niet minder gewichtige functie, ligt in ons land, onder de heerschappij van de in de Grondwet belichaamde constitutioneele verhoudingen, een der zwaartepunten van de koninklijke macht en invloed. Nu meer, dan minder moge de drager der Kroon zich geroepen voelen, het gewicht van eigen

zelfstandig oordeel in de schaal te werpen, geen wetgevende of bestuursmaatregel zal nochtans tot stand komen zonder zijn feitelijke goedkeuring of bewilliging.

Geroepen tot samenwerking met opeenvolgende parlementaire of regeeringsmeerderheden, zal de Vorst, die zijn taak goed begrijpt, onder erkenning van de consequenties der politieke constellatie van het oogenblik, meer dan een ander kunnen opkomen voor de handhaving van het algemeene, boven partij-inzicht verheven landsbelang, voor de bescherming van de rechten der minderheden en tegen de schending der wetten van historie en continuiteit. Dat hij daarbij in stilte kan te werk gaan en niet blootstaat aan de critiek der menigte, zich niet behoeft te laten leiden of suggereeren door bepaalde politieke stroomingen en alleen aan God en zijn geweten en niemand anders verantwoording schuldig is, verhoogt eenerzijds de waarborgen voor een onpartijdig en verheven opvatten van die taak en zal daarnaast een groot vertrouwen van de zijde des volks in zijn gezag levendig houden. In het passielooze kabinetswerk ligt dan ook de groote kracht en bekoring van het Nederlandsche Koningschap.

Uit deze mooie, edele werksfeer nu wordt de Vorst éénmaal per jaar naar voren geroepen. Het is, alsof hij dan een publiek getuigenis van zijn koningschap moet afleggen en met de daad moet toonen, dat art. 109 der Grondwet: ‘De wetgevende Magt wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend’ geen doode letter is. Tegen een dergelijke verschijning in 's lands vergaderzaal op zichzelve kan geen bezwaar bestaan; veeleer zou het toejuiching verdienen, indien den Vorst nog meerdere gelegenheden zouden openstaan, om zich te midden der volksvertegenwoordiging te bevinden. Iets anders is het echter, of met die opening der Staten-Generaal het uitspreken eener troonrede in haren gebruikelijken vorm behoort gepaard te gaan.

Uitzonderingen daargelaten, zijn deze jaarlijksche naar vaste rubrieken ingedeelde korte toespraken koud, mechanisch

samengesteld werk, zij munten uit door onpersoonlijkheid en gemis aan spontaniteit, elk leven ontbreekt erin. Gewoonlijk bevatten zij, behalve gemeenplaatsen, slechts waarheden en beschouwingen, die voor geen tegenspraak vatbaar zijn, terwijl het weinig nieuws, hetwelk zij somwijlen brengen, evengoed door een minister te gelegener tijd aan de Kamers zou kunnen worden aangezegd.

Is het wel in overeenstemming met de Koninklijke waardigheid dat, zooals ook weder dit jaar, de Koningin een paar algemeene weinig beduidende frasen komt voorlezen over 's lands toestand, om voorts onder vage aankondiging van eenige wettelijke regelingen of andere voornemens de medewerking der volksvertegenwoordiging in te roepen en dan weder na eenige minuten te verdwijnen?

Het is slechts een vraag.

De troonrede van karakter te doen veranderen, en een meer persoonlijken inhoud te doen dragen, stuit op overwegende bezwaren. Dan zou de Vorst gevaar loopen zich te zeer bloot te geven en de aureool, waarin hij geplaatst is, te verliezen. Slechts bij wijze van uitzondering zal het hem mogelijk zijn iets van zich zelf te geven, zooals wellicht dit jaar in de sprekende passage over de handhaving van onze neutraliteit en onafhankelijkheid, waarvan de kernachtige bewoordingen als het ware uit het hart van het geheele volk waren gegrepen.

Indien het, voor de bevestiging der eenheid van Vorst en volk, of om welke redenen dan ook noodig mocht worden geacht, dat de Koning eens per jaar van al den luister zijner waardigheid omringd in de volksvertegenwoordiging verschijnt zijn er wel betere vormen te vinden, waaronder dit zou kunnen geschieden. De tegenwoordige lijkt mij zinledig, daarom infra dignitatem, en ook door historische gronden niet voldoende gerechtvaardigd.

Arnhem, 24 September 1916

J.R.H. VAN SCHAIK

Tooneel

N.V. Tooneelvereeniging: *Tropen-adel;* N.V. ‘Het tooneel’: *Opening van het seizoen, Het moderne paar, Peperman's pleizierreis naar Spa;* Colnot & Poons: *Blonde Els;* Het nationaal klein tooneel van G. van Hulzen; Twee brochures: *‘De Katholieken en het tooneel’, ‘Aanteekeningen over Tooneel-kunst’*.

MET een oorspronkelijk Nederlandsch stuk van Henri van Wermeskerken openden de heeren Heyermans en Musch, de nieuwe directie van de ‘Tooneelvereeniging’, hun seizoen. ‘Tropen-adel’ is ‘een vroolijk spel uit het Indische leven’, doch moet eerder onder het genre ‘kluchten’ worden gerekend. De Indo-dramatiek, die langzamerhand een groot deel van ons modern répertoire inneemt, is weer met een stuk vermeerderd en men begint zich als vol-bloed Europeaan te midden van alle Sinjo-helden onrustig te voelen. Er is veel vermakelijks in dit blijspel, dat vooral door de creaties van mevr. de Boer-van Rijk en Jan Musch een groot lach-succes is geworden en.... een kasstuk. Het laatste doet ons zeer veel genoegen, daar 't hierdoor aan de directie mogelijk zal worden uitvoering te geven aan grootsche plannen. De goede voornemens om het reizen tot een minimum te beperken en niet met een veelvuldigheid van gezelschappen te werken verdienen door de belangstelling van het publiek te worden verwezenlijkt. Wanneer de directie zich weet te beperken tot die werken, waarvan ook ons Roomsch publiek kan genieten, zal de steun van deze zijde ook zeker niet uitblijven. De keus van ‘Tropen-adel’ mag gelukkig heeten. Goed geënscèneerd en in voortreffelijke bezetting zal dit werk wel lang 't affiche houden en menigeen een vroolijken avond bezorgen.

Willem Royaards opende zijn seizoen met de reprise van ‘Dolle Hans’ en ‘De Winkeldochter’, de twee uitmuntende stukken, die Henri Brondgeest en Hubert la Roche ieder in hun genre gelegenheid geven hunne bijzondere

gaven te toonen. Beide voorstellingen zijn zeer aanbevelenswaardig, wanneer men er rekening mee houdt, dat het Vlaamsche stuk van Fonson en Wicheler, evenals hun ‘Fientje’, naast de smeuïgheid van den landaard het plat-burgerlijke van het milieu naar voren brengt.

De eerste noviteit van ‘Het Tooneel’: Raoul Auernheim: ‘Het moderne paar’, zullen wij maar zachtheidshalve een vergissing noemen. In dit blijspel zonder ware vroolijkheid en humor is de opeenstapeling van scabreuse toestanden en gewilde immoraliteiten, met perverse virtuositeit bewerkt. Het is niet gemakkelijk te begrijpen, wat de directie er toe bracht dit alleszins inferieure werk op het répertoire te zetten. De geheele voorstelling was mat en met uitzondering van de voortreffelijke oude-dame, die mevr. Sablairolles ons weer zoo fijn gaf, liep de opvoering stroef, hetgeen bij zoo'n stuk niet te verwonderen is.

Gelukkiger was dit gezelschap met een nieuw stuk voor de Vlaamsche afdeeling. Een prachtstel Zuid-Nederlandsche artisten heeft Royaards aan zijn gezelschap weten te verbinden: Hubert la Roche, Marie Verstraete, Julia de Gruyter, Karel van Rijn, Johan Gobau, Flor la Roche, August Meyers en Dom de Gruyter. In een omwerking van Labiche's: ‘Voyage de monsieur Perrichon’ heeft E. Martin gelegenheid gevonden den rentenierenden oud-koekebakker Peperman voortdurend het tooneel te laten beheerschen, wat voor La Roche een welkome aanleiding was om door meesterlijk, gloedvol spel de geheele voorstelling te bezielen. ‘Peperman's pleizierreis naar Spa’, zooals het stuk nu heet, heeft als letterkundig product geen groote waarde, al is ook de bedoeling om verschillende zijden van de ‘dankbaarheid’ er in te belichten niet onverdienstelijk uitgewerkt. Wat de geheele opvoering kenschetst is het tempo en het vuur, waarmede onder La Roche's regie gespeeld word. Keurig van décors en costumes, al kwamen sommige heerenpakken ons ook een weinig onhistorisch voor, is dit stuk een aangename avondpasseering. Vlot en met toewijding gespeeld, draagt

geheel de voorstelling het cachet van welverzorgdheid. Een woord van hulde aan het geheele Vlaamsche ensemble!

Het is in onzen volksschouwburg ‘Colnot & Poons’, waar het oude drama nog hoogtij viert, dat men 't nieuwe tooneel-jaar heeft ingeluid met het in bouw misschien wat verouderde, doch daarom niet minder oorspronkelijk Hollandsche tooneelspel van W.N. Peypers: ‘Blonde Els’. Geen theater leent zich beter dan de ‘Plantage-schouwburg’ om te overtuigen van den grooten invloed der dramatiek op de toeschouwers. Deze onderneming, die haar streven om het volk in zoo goed mogelijke opvoeringen stukken te geven, waarvan de breede massa weet te genieten, moest tot de voortzetting van dat doel door ons stadsbestuur gesubsidieerd worden, want geen vertooningen worden méér genoten door de trouwe bezoekers, dan die in de Fransche-Laan. 't Is een genot te zien, hoe alle episodes uit het visschersleven, de avonturen van Els gevolgd worden in groote spanning door het intens meelevende publiek. Mevr. Poons-van Biene in de titelrol bezielt geheel de opvoering en door haar voorbeeld aangestoken spannen allen hun beste krachten in. Dat dit seizoen de heeren Colnot en Poons in de gelegenheid zal stellen door opvoedend werk ons volk nuttig en aangenaam bezig te houden, is een van onze liefste wenschen.

Onder de nieuwe tooneelcombinaties van dit jaar dient zich ook aan: ‘Het nationaal klein tooneel’ onder leiding van den literator G. van Huizen. Wij woonden hiervan de eerste voorstelling in het ‘Centraal theater’ bij. Behalve een niet onaardige groteske van Johan W. Broedelet: ‘Waarom niet...?’ bevatte dit openingsprogram twee éénacters van een zekeren Karel Wasch: ‘De inbreker’ en ‘Het lokaas’. Beide stukjes zijn beneden peil en het eerste kunnen wij walgelijk noemen zonder meer. Wij zaten ons te ergeren, dat een man als Van Huizen uit onze nationale dramatische productie niets beters wist op te diepen. Hebben wij werkelijk geen voornamer werk dan dit, laat ons dan maar liever vertalen! 't Is zeer jammer dat een onderneming, die onze

sympathie dubbel gewekt had door het nationaal karakter en de idealen van haar leider, ons bij de eerste voorstelling zoo bitter teleur moest stellen. Er zit blijkbaar niet voldoende lijn in. Waar Verkade een zeker cachet aan zijn klein-tooneel-vertooningen wist te geven, was hìèr alle zoo hoognoodige atmospheer hopeloos zoek. Gaarne zagen wij deze jonge onderneming een ander pad inslaan.

Bij het begin van dit nieuwe speeljaar trekken twee zoo juist verschenen brochures onze aandacht. ‘De Katholieken en het tooneel’ (Uitgave ‘Futura’, Leiden) heet een boekje van C.D. Wesseling. Met begrijpelijke belangstelling namen wij kennis van dit geschrift. Doch veel nieuws in deze belangrijke kwestie mocht het ons niet brengen. Vóór alles is dit werkje een ‘oratio pro domo’ van het Haagsche gemeenteraadslid, dat vóór de subsidie van de Fransche opera stemde. Zeker is elke uiting op dit gebied aangenaam, daar het weer eens getuigt van de ontwakende behoefte aan een eigen Roomsch tooneel; toch hadden wij van den schrijver mogen verwachten, dat hij zich beter op de hoogte had gesteld van de belangrijke publicaties en gebeurtenissen op dit terrein. Als politiek stuk geven wij deze uitgave gaarne haar volle waarde, wat er echter omheen geborduurd is, zulks gedeeltelijk op gezag van de redactie van ‘Tooneel en Bioscoop’, onder leiding van ‘de vrome en geleerde heeren van Rolduc’, vertoont veel onvolledigs en, hoezeer wij de goede bedoelingen in den schrijver waardeeren, het brengt de Roomsche tooneel-zaak geen stap vooruit.

Merkwaardiger zijn sommige passages uit de ‘Aanteekeningen over tooneelkunst’ door Eduard Verkade, (uitgave W.P. van Stockum & Zn.) die onze tooneelopvattingen raken. Schrijvende over individualistische tooneelcritiek zegt hij o.m.:

‘In alle landen geven de vrijzinnige bladen critiek, bedoeld als kunstzinnige voorlichting en laten moreele waarde buiten beschouwing. Eerst sedert 24 Februari 1916 geven ook de

Nederlandsche Katholieke bladen critiek over het tooneel. Zij stellen zich op een geheel ander standpunt dan de vrijzinnige organen. Hunne beoordeelingen zijn begrensd door de vraag: “keuren wij, katholieke organen, deze speciale voorstelling goed of af voor personen van onze overtuiging?” Zij trekken m.a.w. een cirkel om zichzelf en hunne geloofsgenooten en eerst dan, wanneer de tooneelvoorstelling binnen dien cirkel valt, bespreken zij eventueel de artistieke waarde.

Nu kan men als tooneelleider of als theater-exploitant den cirkel, die getrokken wordt, grooter of kleiner wenschen, men kan het ingenomen standpunt al of niet medegevoelen, maar men moet het respecteeren, omdat het duidelijk en eerlijk is. Na eenige ervaring zal men vooruit kunnen bepalen, wat buiten den cirkel van de katholieke organen zal vallen en men kan eventueel besluiten geen stukken te geven, die aan hunne overtuiging aanstoot geven. Het aantal waarachtige kunstwerken, dat zou overblijven, is ondanks dergelijke beperking zéér groot’.

Er spreekt uit deze verklaring begrip van en respect voor ons standpunt, terwijl de laatste zin voor velen van waarde is.

FRANK LUNS

Koren

Rijpende zomers, heilig koren,
Liefde der menschen-voedende aard.
Brood geworden in goud geboren,
Goudlende korengaard.

Opgeschoten in slanke stangen,
Korrel die wilde en won;
Ruischende harp der gouden gezangen:
Wind bespeelt ze en zon.

Gulden tuin in wiens gulden schaduw
Rood en blauwig verspreid
Bloemen weven een bonte waduw,
Lachende lieflijkheid.

Koren, koren pralend en prachtig,
Trotsch als een man in zijn kracht,
Buigzaam en smedig, in massa machtig,
Vrouwelijk week en zoo zacht.

Koren, gewonnen tot bloeiend wonder,
Groot in uw rijpenden droom;
Groot in uw drift, die er stuwde van onder
Sneeuwjacht en stortvlagenstroom.

Koren, o weelde, welbehagen,
Waar ik uw drijven zie:
Wolken bevlaggen en winden bevlagen
De eeuwige melodie.

De oogen verdwazen.... De roes uwer geuren,
Geur uwer warm-zwangere aar,
Weet mijn ontkrachte kracht te beuren,
Waar 'k op uw schoonheid staar.

Schoonheid der rijpende zomers, koren
Bronnend in gouden geruisch,
Opgestraald uit de vochtige voren,
Koren heilig en kuisch.

Koren vroom, dat God houdt vescholen:
Hemelscher weelde woon....
Daarom, koren, vóór alles verkoren,
Werdt gij zoo wonderschoon!

FELIX RUTTEN

Boekbespreking

Eduard Verkade: Aanteekeningen over tooneelkunst - W.P. van Stockum.

Er zit een groote gedachte, misschien een groote daad in deze brochure, die onverwacht kwam, gelijk de eerste lenteboden immer nog onverwacht in kil getijde komen. De gedachte is niet nieuw. Zijne daad kan het worden. De betoogkern lees ik in deze woorden: ‘De leiders van het tooneel moeten den weg terugzoeken naar den oorsprong van het tooneel, en naar de tijden waarin dit niet alleen emoties, verstrooiing of amusement verschafte, maar waarin het iets gaf van geestelijke waarde en zij moeten trachten den geestelijken draad op te vatten, waar deze na de oudheid is afgebroken’.

Wij wisten wel reeds lang ‘dat de tooneelopvoeringen, hoe schoon naar uiterlijken vorm, als kunstuiting geen recht van bestaan meer hebben, wanneer in de huidige richting wordt voortgegaan.’ Al wisten wij het, wie ried dat er één al ‘tastend en zijn weg zoekend in het labyrinth van tooneeluitingen tot deze erkenning komend,’ er de veel dieper reikende waarheid in vinden mocht ‘dat het tooneel, zooals het vóór en tijdens de middeleeuwen bestaan heeft, in gelijken tred met de reformatie en de moderne wetenschap verder en verder van haar oorsprong en bestemming is afgedwaald.’

Ik zeg: deze gedachte is niet nieuw. Maar ge ziet, hoe zij ook bij dezen zoeker tot de diepte reikt van den afgrond door oude afgronden opgeworpen. De erkenning, dat het algemeen menschelijke naar zijn geestelijke waarde in den worstelstrijd tusschen goed en kwaad het levenselement in de tooneelkunst is, moet eigenlijk voor den zoeker wel de lichtbaak zijn op zijn lange zwerftochten - maar dat hij op 't einde ervan belanden zou op een standpunt, waarop hij ons ontmoet, en veilig als een kudde onder herders oogen, - wie zou het hem durven voorzeggen, hoe zou hij het hebben geloofd? Nu hij ons nadert, schuchter om het nieuwe, maar moedig om het groote, dat hij beloven kan en durft, mogen wij hem tegentreden niet trotsch als de broeder van den verloren zoon, maar deemoedig als rentmeesters, die eigen schatten te lang begraven hebben. Want de waarheid die dezen zwerver vrij kan maken, is ons geloovigen maar te zwak bewust, de waarheid, dat het eeuwig-vaste in het menschelijke is gebouwd naar wetten, waarvan de gronding en de einding reiken in de sfeeren van het goddelijk-geheime en dus voor den mensch ‘mystieke’.

Deze mystieke verklaring van het levensprobleem wekte in

de oudheid de natuurlijke begeerte tot de Wijsheid, wekt onder de geslachten de behoefte aan openbaring, die in de christelijke eeuwen uitgroeide wel tot naïef geloof, maar dat anders is dan ‘naieviteit’. De diepte, die de levensvraag onder deze belichting krijgt, kan alleen worden gepeild in de klaarte eroverheen geworpen door het Woord, dat is het ‘Licht’, maar het Licht dat in duisternissen schijnt. Daarom zegt u verrassend goed: ‘Het is een eerste vereischte, dat het mystieke op den voorgrond trede en zooveel mogelijk gewicht worde gelegd op het in alle stukken (bedoeld is Shakespeare) voorkomende Licht.’

Dat ‘Licht’ begrijpt u zelf als het bovennatuurlijke element, als de geestelijke waarde van 's levens innerlijkheid. Dat bovennatuurlijke, geestelijke element moet echter worden gezien in de kinderlijk-geloofde openbaring der christen eeuwen, en daarom is diepzinnig waar, wat V. zegt, dat dit ‘in de protestantistische opvoeringen van Vondel niet tot uiting komen kon, want Vondel is vóór alles middeleeuwsch christelijk’. Dat de zoekende Verkade dit in den roomsch-bekeerden Vondel begrijpt, maakt ook zijn levensgang evenals van Vondel tot apologie. Want niet in de gelooflooze levensbeschouwing, waarin de een de levenswaarde wilde vatten met vernuftsvindsels en grijpen in uiterlijke vertooningsvormen; - noch in den protestantschen waan, waarnaar de andere in het ongewisse van het ‘vrije onderzoek’ de gewisse Godsgedachte in het leven niet vond; maar alleen in de ongerepte openbaringstraditie, waarnaar het subjectief-menschelijke vast wordt gemeten naar de wetten van het objectief-gewetene in het ‘Licht’, dat Christus zelf is, en waarbij wij in eigen levenservaring, gelijk Paulus, de schoone afspiegeling bevroeden van de Christus' gedachte - daar alleen zijn de groote levenswetten begrijpelijk en straalt over de levensworsteling uit de dwaze wijsheid van het Kruis, die is van alle geheimen de kern en volheid.

Daarom ligt in den kring van dat ‘Licht’ de groot-menschelijke gedachte, die schept. De kunst, speciaal de tooneelkunst, die het groote levensprobleem telkens raken moet, als zij beelden wil den diep-menschelijken levensgroei, moet om evenredige daad te zijn, liggen en groeien in dezen kring des ‘Lichts’. Toen er de tijd was, dat de begeerte naar de Wijsheid in de richting der natuurlijke rede tastte naar het ‘mystieke’ en toen het geloof in de openbaringstraditie de Waarheid betasten kon, gelijk Joannes, de Ziener; toen was er de groote gedachte, die in de kunst tot groote daad werd, en schiep de klassiek, en leeft en grooter uitgroeien moet in dè christelijke kunst. Maar

als de tijd er kwam, dat de wijsbegeerte in de decadentie de groote waarheden verkwanselde en toen het ‘vrije onderzoek’ den draad brak, waarlangs de rechte openbaringslijn reikte tot de Bron, werd die reine Vernunft den heirweg bijster, die tot de toppen voert en verdwaalde de moderne geest van de geestelijke hoogte tot realistische laagten. De groote gedachte week met het ‘Licht’. Met de groote gedachte week de scheppings-vaardigheid tot groot-menschelijke kunst.

Vondel ervoer het. Verkade ervaart het, Vondel zocht den heirweg en vond hem. Zoo stond hij vaardig tot zijne groote kunst. Verkade zoekt - Zal hij vaardig staan? Maar al vinden wij hem zoo, zal hij vinden den groot-kunstenaar die het levenstragedie in evenredige hoogte bouwt? Zal Frencken, die zich met ‘Pilatus’ zoo hoog heeft gezet, tot deze hoogte komen? En zij, die onder ons zich bevooroordeeld afwenden van oud-Bijbelsche tooneelkunst, waarin toch zoo diep en groot-menschelijk de Godsgedachte doorspeelt, voor wie haar ziet, zullen zij in Verkade's levensontgoocheling niet beseffen, dat het ons geen winste brengt te grijpen naar realistisch klatergoud?

A. VAN DELFT

C.S. Adama v. Scheltema: Zingende stemmen (MCMXVI. Rotterdam, W.L. & J. Brusse's Uitg.-M^{ij})

Deze kleine bundel verzen, van één gedachte vol, heet, o lezer, te zingen ‘uw vlietend levenslied’. En ik geloof ook stellig, dat er harten zijn, die in deze droevige liederen en diepe zuchten van ontgoocheling de echo's zullen herkennen van eigen klacht en eigen leed. Maar vóór alles weerspiegelen ze het levensbeeld van den dichter zelf:

> Uit mijne handen vliedt het beeld
> Dat 'k van de wereld droeg.
> Het drijft in allen wind verdeeld -
> En mij bleef niet genoeg.
>
> En wijd en wijder valt de tijd
> Uit mijne oogen heen,
> Rondom mij groeit een eeuwigheid
> En laat mijn ziel alleen.
>
> Wat wordt mijn moede hart nu klein,
> Wat wordt het leven groot!
> En daar waar zooveel dooden zijn -
> Ach - - hoe gering de dood!

Het bitterzoete heimwee naar voorbije jeugd, toen de zon zijn ziel vervulde en hij wist wat zalig was (13), wordt met

de jaren meer opgezogen door het verlangen, verlangen, verlángen naar de eeuwigheid. Want de jeugd is heen en wat brengt het donkere brandende heden, waarin de oorlog door de aarde ploegt en de vallende dooden de wereld rood verven? (21). De groote vragen zijn er niet op verhelderd, de toekomst evenmin. Nu de boom des levens ruischend ontbladert en de dichter zijn hart als een blad voelt wegwaaien in het gulzige donker (57), weet hij maar één ding zeker: dat hij moe is (16):

> Moe van leven
> Moe van weten
> Moe van willen
> Moe van mij -
> Wil ik weggaan naar de verte,
> Wil ik weg van deze wereld -
> Wil ik niets meer -
> Wil ik dood!

Want bij allé groote en kleine werelddingen tergt de eeuwige vraag, of 't iets beteekent en als eenig antwoord dat eeuwige lied: ‘Ik weet het niet’ (24). Zoo roept ook Scheltema met de wanhoop in zijn hart (27) zijn ‘ignoramus en ignorabimus’ uit en voelt zich door 't leege en alleene van zijn leven (45) vanzelf voortgezweept naar de eeuwigheid - in dat wondere vers *Golven* (28), dat verbijsterender dan Kloos' zee-sonnet en even pijnlijk als 't ‘Malgré moi l'infini me tourmente’ van de Musset, de diepste en rauwste harte-kreet van een zinkende ziel vertolkt:

> Moede van mijn menschlijkheid,
> Aan den einder dezer wereld,
> Door uw waaiend schuim bedwelmd,
> Bid ik om uw eeuwigheid....

En hij bidt niet alleen om eeuwigheid als deel van de wijde wijde zee, niet alleen om vrede voor zijn hart (23), maar als in de plotselinge stemming van Vondels ‘Kerstnacht schooner dan de dagen’, smeekt deze ontredderde ziel, die van de eene ijlte in de andere greep en toch, of ze wil of niet, *naturaliter christiana* is en blijft, om licht, terwijl ze in 't donker neerknielt als een kind. *Bede* heet dat klein juweel van acht regeltjes, ontroerend als een snik in een biechtstoel:

> Lichte nacht, die lichter zijt
> Dan mijn donker droeve dagen,
> Sterrenacht, die grooter zijt
> Dan mijn kleine hart kan dragen -

Laat mij knielen in het duister,
Waar geen sterveling mij ziet,
En mij bidden tot uw luister:
Doof het licht mijns harten niet!

Dichter, die alles behalve hoort tot den ‘geestelijken middenstand’, zoo fijn door je bespot (50), met twee klanken van je eigen hart roep ik je toe:

Bewaar dien glimlach van 't gemoed,
Dien stil-gedegen schat van goud -
't Is goud!

en houd dan trots alles: ‘Kop omhoog!’
B.H. MOLKENBOER O.P.

Ontvangen boeken -

A. Verheggen C.SS.R.: Naar de Stad Gods; Edmundus v.d. Drift O.M.: Biecht- en Communieboekje; Promptuarium Sacerdotis (R.K. Boekcentrale); Dr. C. Meuleman: Het levensrecht van de geboren vrucht; Voor eigen Kring, Bloemlezing II (Paul Brand); Anthologie de la Poésie Catholique, par Robert Vallery-Radot (Crès et Cie, Paris); Bloemen door D.J. van der Ven (Meulenhoff); Vincent Cleerdin: Paasch-Fantasieën (Mosmans, 's Bosch); Praeadviezen over de collectieve arbeidsovereenkomst door Prof. L. van Aken, Mr. L.G. Kortenhorst en F.J.A.M, Wierdels voor de Alg. R.K. Werkgeversvereeniging (Kasteel van Aemstel. A'dam); W. van Italie-van Embden: Peinzen over de taak van de vrouw na den oorlog (Kluwer, Deventer); J.A.S. van Schaik: De Mis van Diepenbrock (Van Rossum); J.P. van Kasteren S.J.: De Brief van den Apostel Judas vertaald en verklaard (Van Rossum - C.N. Teulings); Jaarverslag van Sobriëtas (Sobriëtas, 's Bosch); Jaarverslag v.d. Limb. R.K. Werkliedenbond (Maastricht).

De taak der zielkunde

GEEN wetenschap heeft ooit in 'n kort tijdsbestek zoo'n krachtigen groei gekend als de zielkunde, die in ieder gebied van menschelijk weten en werken haar wortels slaat, zooals Marbe welsprekend demonstreerde. Maar die ontwikkeling heeft strijd gebracht van alle kanten; er zijn zelfs noodkreten geslaakt over die Hoffnungslosigkeit aller Psychologie. Zoo hopeloos als Möbius wil, staan de zaken echter niet. Laten de klagers bedenken, dat iedere jonge en krachtige groei haar geweldige beroeringen meebrengt, wat de rijping van kosmos en individu immers bevestigt. Beter dan vruchteloos te klagen is het de gronden der verdeeldheid na te speuren om, al kunnen we dan ook anderen niet overtuigen, zelf toch den weg tot onderzoek veilig te houden.

Voorop komt de stoet der modernen, die meenen, dat de studie van het zieleleven zich in onze dagen ontworsteld heeft aan den greep der metaphysische begoocheling, waarin zij sinds overoude tijden bevangen zat. Natuurwetenschappelijke methode, experiment hebben toegang gekregen tot de bewustzijnsacten en dit nieuwe onderzoek zou de nuttelooze wijsgeerige bespiegeling hebben uitgeschakeld, waarmee de afbrokkeling der philosophie haar laatste stadium heet ingegaan. Deze aanbidders van het ‘positieve’ vergeten, dat zij de wijsbegeerte slechts kunnen uitdrijven met de wijsbegeerte zelf, dat zij derhalve slechts één der nuanceeringen zijn in de bonte rij van philosophische stelselbouwers. De wijsgeerige bespiegeling over ziel en leven loopt helaas zoover uitéén en zal zoover uitéén blijven loopen als de systemen zelf. Een ander terrein van dispuut is dat van het experiment; inzoover deze twisten echter niet de beginselen raken, kunnen wij ze gevoegelijk laten rusten, want bij alle verdeeldheid wordt toch voortdurend een rijker oogst van positief-wetenschappelijke resultaten binnengehaald en geen wetenschap, die niet wemelt van vragen, door den één zus, door den ander zóó beantwoord. Een derde meeningsverschil openbaart zich onder nieuw-scholastieke psychologen.

We vinden het geformuleerd in den nieuwen druk van Vogels' Zielkunde, die de algemeen gebruikelijke indeeling van wijsgeerige en experimenteele psychologie veroordeelt als ‘onduidelijk’, ‘onlogisch’ en zelfs als strijdig met de scholastieke opvatting, die haar beslist heeft af te wijzen.

Ik wensch 'n oogenblik stil te staan bij de fundamenteele vraag *over de verhouding van het positief en het wijsgeerig onderzoek van ons zieleleven*, ten slotte niets anders dan 't algemeene probleem van de verhouding van philosophie en positieve wetenschap. Daar een relatie niet valt te bepalen, tenzij de relata voldoende gekend worden, brengt dit vanzelf de vraag mee over het *wezen der wijsbegeerte*, waarmee ook het netelige van onze kwestie is uitgesproken, omdat juist de wijsbegeerte zelf tot het eerste wijsgeerige probleem is gemaakt. Het verlangen naar een vruchtbaar onderzoek, dat eendracht en dus minstens 'n gemeenschappelijk uitgangspunt eischt, heeft allerlei methoden bedacht, formulieren van eenigheid, maar noch de eliminatie van Janet, noch de zifting van Spencer, noch het zgn. historisch experiment van Naville heeft de denkers tot elkaar gebracht, omdat men meestal reeds wijsbegeerte beoefent, voordat men aan wijsbegeerte meent te beginnen.

Bekend is, hoe aanvankelijk onder wijsheid alle weten werd verstaan, dat zich boven de alledaagsche kennis der verschijnselen verhief en dus uitteraard tot geen enkel gebied was beperkt. Hij, die 'n zonsverduistering wist te voorspellen en hij, die ervaren was in de scheepsbouwkunde was 'n ‘wijze’ met dengene, die de gemeenschap kundig wist te leiden. Niet Pythagoras, zooals 't nog altijd gangbare verhaal van Heracleides wil, maar Plato schijnt de gedachte te hebben geuit, dat de wijsheid slechts Gode toekomt, dat het dus den mensch betaamde van 'n wijze tot 'n wijs-geer af te dalen, tevens nuttig als reactie tegen de waanwijzen, die het publiek met drogredenen en handigen schijn trachtten te overbluffen. Socrates' leerlingen hebben den term wijsbegeerte gevormd, daarbij den zielsact overbrengend op de

kennis erdoor verworven. Bij uitstek was het echter van ouds de taak van den philosoof zich zóó te verheffen boven het zinnelijk-waarneembare, zóó in zin en wezen ervan door te dringen, dat de samenhang dezer wereldsche dingen werd doorzien, waardoor ook de beteekenis van mensch en menschdom kon worden bepaald. Dus had de wijsgeer niet als minste taak *levensrichting* te geven. Zooals bij het individu de bezinning van buiten naar binnen en hier van de psyche naar den ethos voortgaat, zoo heeft zich historisch ook het wijsgeerig onderzoek van cosmologie naar psychologie, van psychologie naar ethiek ontwikkeld - wat slechts schijnbaar 'n argument voor de biogenetische recapitulatietheorie mag heeten. Beide momenten, het theoretische en het praktische, 't beschouwende: ‘wat is het?’ en 't dadelijke: ‘wat moet er geschieden?’ behooren tot de wijsbegeerte, al geloof ik, dat ‘la hantise de la destinée’ ten slotte toch het centrale punt blijft, waarin alle lijnen van onderzoek samenloopen, wat trouwens niets anders is dan het meest gezonde egoisme, uitgesproken in het Bijbelwoord: Wat baat het den mensch of hij de geheele wereld - ook die der wetenschap - wint en schade lijdt aan zijn ziel?

Van lieverlede hebben zich bij het wetenschappelijk zoeken groppen afgescheiden. Aristoteles sprak reeds van een ‘*eerste*’ wijsbegeerte, later metaphysica gedoopt, die echter slechts 'n klein deel omvat van de metaphysica in modernen zin. Merkwaardig is het, hoe men den Stagiriet in vele handboeken laat zondigen tegen de eerste wet der definitie, door zijn *beperkte* bepaling uit te strekken tot het *geheele* gebied der wijsbegeerte. In de Alexandrijnsche school schijnt het studie-stelsel gegroeid, dat onder den naam van de zeven vrije kunsten eeuwen heeft voortgeleefd. Telkens en telkens vindt men echter deze ‘Kunsten’ ook als deelen der wijsbegeerte vermeld. Gundissalinus rangschikt in zijn ‘De divisione philosophiae’, de geneeskunde, den akkerbouw, de meetkunde enz. onder de ‘eigenlijke’ philosophie, na eerst propaedeutische wetenschappen te hebben gegeven en de logica

als een ‘scientia media’. Trouwens de beteekenis der logica en haar plaats in de classificatie der wetenschappen was eeuwenlang 'n onderwerp van dispuut. In de zeventiende eeuw zien we Descartes de wiskunde weer onderbrengen bij de wijsbegeerte. Deze vaagheid en voortdurende wisseling van inhoud en begrip der wijsbegeerte vindt, tenminste ten deele, hierin verklaring, dat met den groei der resultaten wel het aantal opzichten toenam, waaronder men deze wereldsche dingen kon benaderen, dat in wisselwerking hiermee de resultaten weer groeiden en zoo een nieuwe afzonderlijke wetenschap ontstond, maar dat iedere Wetenschap en Kunst ten slotte toch op diepere vragen stoot. Dit leert ons echter de historie: dat men meer en meer den term philosophie liet vallen, als het onderzoek in onmiddellijk contact bleef met de phaenomenale wereld; als men aan 't voorwerp, toegankelijk voor de zinnen, ook zinnelijk-contrôleerbare antwoorden had ontlokt; als er betrekkingen, wetten, oorzaken waren te achterhalen, die in experimenten konden worden geverifiëerd. Ook de wiskunde, hoezeer voortgaand in verstandelijk construeeren, kon haar resultaten toch min of meer verwerkelijken, tenminste aan de tastbare werkelijkheid toetsen. Zoo is dus van lieverlede dat rijk van weten gegroeid, dat ik de *positieve* wetenschap wil noemen. Maar 't menschelijk intellect, dat altijd was uitgegaan, zal ook blijven uitgaan op ‘dieper’ onderzoek, want de positieve wetenschap geeft niet en kan voor 'n deel nimmer geven, wat door ons verstand met het hevigst begeeren wordt nagejaagd en meer nog door ons hart, omdat er de geheele beteekenis van ons bestaan, onze levenswaarde van afhangt. Het ‘diepere’ blijft toegewezen aan de wijsbegeerte - maar deze comparatief kan alleen begrepen worden uit de diepte van 't onderzoek, dat voorafgaat. Anders paaien we ons met 'n zinledig woord.

Daaruit worden m.i. twee zaken duidelijk. Eerstens dat er historisch nimmer een scherpe lijn bestond tusschen beider gebied, dat der philosophie en dat der positieve wetenschap.

Ook nú zal het dikwijls zeer moeilijk vallen de grens aan te geven van het ‘positieve’ en het au-délà der empirie. Bedenk, dat iedere ervaringswetenschap ver boven de ervaring uitgaat. Waar gaat de vraag naar grond, wezen, doel het ‘positieve’ onderzoek nu precies te boven? De etherhypothese pleegt men tot natuurkunde te rekenen; het aanvaarden van een oorzaak in gewonen zin heet wijsbegeerte; de bewering, dat de beweging van het ééne lichaam overgaat op het andere, wat nooit door eenig zintuig is geconstateerd, wordt brutaalweg bij de ‘empirie’ ondergebracht. En wat valt er niet onder de ‘philosophische’ faculteit, waarbij men in Weenen b.v. in de muziek promoveert? Op de tweede plaats blijkt het, waarom de grenzen tusschen beide voortdurend verschuiven. De steeds voortgaande ontwikkeling van de positieve wetenschap ontneemt werkelijk aan de philosophie telkens 'n deel van haar taak; de moeder heeft aan haar kinderen 'n deel van haar heerschappij af te staan, al wordt zij daardoor volstrekt niet, zooals velen beweerden, zelf beroofd van gebied, maar groeit zij zoo juist door haar vruchtbaarheid zonder ophouden in macht, omdat zij rijker gegevens en niet zelden 'n meer zekeren grondslag krijgt voor haar bespiegeling.

Het behoeft ons waarlijk niet te verwonderen, dat de definities van philosophie, die de grieksche, de oud-christelijke en de middeleeuwsche geschriften ons leveren, vaag blijven. Een zestal waren er in omloop. De een omvat alle weten, 'n ander bevat alleen 't bespiegelende, niet het practische moment, of omgekeerd, weer 'n ander omvat maar 'n deel der wijsbegeerte om van bepalingen als ‘stervenskunst’, ‘het streven om de Godheid gelijkvormig te worden’ eens niet te gewagen.

Uit dit alles moge blijken, dat de zaken niet zoo eenvoudig staan als menig handboek doet vermoeden, als ware ons van Adamswege voor alle eeuwen 'n vaststaande, eenvoudige en duidelijke bepaling overgeleverd. We willen alleen nog wijzen op dit punt: talrijke modernen aanvaarden de wijsbegeerte

alleen als een waarde-, een normenleer, wat evident eenzijdig is, maar men vergete niet, dat het even exclusief zou wezen haar uitsluitend als ‘zijnsleer’ te bepalen. Kennis van het zijn brengt vanzelf mee de vraag over het ‘prattein’, het doen. Normen voor waar en valsch, voor goed en slecht, voor schoon en leelijk baseeren zich ten slotte op het ‘wat’ het ‘waarvandaan’, het ‘waartoe’. Waar het antwoord op deze vragen wijsgeerig is, daar zal ook de normenleer, ook denk- en zeden- en schoonheidsleer tot de wijsbegeerte behooren. Zoo meen ik, dat de historische groei genoegzaam deze bepaling wettigt: *het rede-onderzoek naar de diepere gronden van alle zijn en behooren*. De kern van deze definitie blijft de opvatting van het ‘diepere’. Onze bepaling is niet die welke Aristoteles gaf voor metaphysica, want dan zou zij zichzelf reeds veroordeelen, maar ligt toch geheel in de lijn van de aristotelisch-thomistische gedachte. Maar juist de geheele moderne wijsbegeerte zal verzet aanteekenen tegen of tenminste 'n geheel anderen zin leggen in onze woorden. Al kan men dit verzet voorloopig als apriorisme ter zijde stellen, omdat men aan het begin van het onderzoek het resultaat niet mag veronderstellen, toch hebben wij het als uitslag van het kenkritisch onderzoek te aanvaarden en we zouden de waarheid slecht dienen, als we niet het onrechtmatige van hun tegenspraak aantoonden. Zoo opgevat omsluit de vraag naar het wezen der wijsbegeerte den geheelen kentheoretischen strijd met het kantiaansche subjectivisme en het sensistische positivisme - en dat is de beteekenis van de woorden, dat de wijsbegeerte zelf in onze dagen het eerste wijsgeerige probleem is geworden. Comte heeft in zijn positivistische classificatie met haar bekroning in de sociologie slechts overgehouden een ‘systématisation des sciences’. De gerijpte geest heeft alle ficties doorzien, dus verworpen ‘et la philosophie s'occupera uniquement, en considerant les diverses sciences positives dans leur état actuel, à déterminer exactement l'esprit de chacune d'elles, à découvrir leurs relations et leur enchaînement, à résumer, s'il est possible, tous leurs

principes propres en un moindre nombre de principes communs' (cours de ph. pos. V. 430). Kant sloot de transcendente wereld voor alle redelijk onderzoek, alleen de phaenomenale heet toegankelijk voor de wetenschap en dit dank aprioristische en transcendentale elementen, waarmee we ten onder gaan in subjectivisme en scepticisme. Het 'diepere' onderzoek zal dus radicaal onmogelijk zijn, want het is eenvoudig een zich-opsluiten in rede-leer, in subjectieve begripsanalyse, waarbij het palliatief van 'Vernunftglauben' den 'horrid doubt' zal moeten afwenden. De verhouding van wijsbegeerte en de positieve wetenschappen dikwijls 'les' sciences genoemd, is daardoor in haar diepsten grondslag aangetast.

Ik achtte het noodig dit alles in 't kort te belichten, omdat ik anders bij de vraag naar de verhouding van wijsgeerige en positieve zielkunde eenvoudig aan de oppervlakte zou zijn gebleven, waardoor de oorzaken van 't vérgaande verschil in opvatting niet waren blootgelegd en dus 'n vruchtbaar antwoord was uitgesloten. Nu hebben we slechts de algemeene gegevens toe te passen.

Zijn natuur- of scheikunde aan het einde gekomen van 't onderzoek, dat zij zich ten taak hebben gesteld, hebben zij de stoffelijke dingen onder bepaald 'positief' opzicht onderzocht, dan heeft de wijsbegeerte verdere vragen te beantwoorden b.v. de vraag naar de herkomst van de stoffelijke wereld. Zoo komt ook als de positieve zielkunde haar werk heeft volbracht, de wijsbegeerte aan het woord, die het innerlijke wezen van de zielewerkingen en de beginselen, waaraan deze ontspruiten tracht bloot te leggen. In vroeger eeuwen liepen beide verhandelingen dooréén, zooals immers ook de oude natuurphilosophie onderwerpen behandelde, die in geen moderne cosmologie meer te vinden zijn en sinds lang bij natuur-, schei-, meetkunde enz. zijn ondergebracht. De groei der positieve psychologie in de laatste halve eeuw is in wezen dezelfde als die van andere natuurwetenschappen. Het 'nieuwsgierig intellect' wist oude methoden aan te

wenden op 'n nieuw onderwerp en vond nieuwe methoden, zoodat èn onderzoekingsveld èn resultaten zulk een omvang kregen, dat verdeeling niet slechts logisch gerechtvaardigd, maar ook practisch noodzakelijk werd. Boven de positieve studie der phaenomena ligt een wijsgeerig, maar werkelijk wetenschappelijk onderzoek.

't Is duidelijk wie hier protest zullen aanteekenen. Comte zal spreken van metaphysische ficties; zielkunde is voor hem biologie, want behalve voor wijsgeerig onderzoek sloot hij door z'n bestrijding van de introspectie ook de deur voor positieve studie van 't zieleven. Kant heeft met de ziel de wijsgeerige zielkunde neergehaald en meende in zijn bestrijding van de paralogismen der reinen Vernunft de metaphysische onbezonnenheid met haar dogmatische grootspraak voorgoed den mond te hebben gesnoerd.

> '*Ich denke* ist *der alleinige Text* der rationalen Psychologie, aus welchem sie ihre ganze Weisheit auswickeln soll'.... 'Durch dieses Ich, oder Er, oder Es (das Ding) welches denket, wird nichts weiter als ein transcendentales Subject der Gedanken vorgestellt = X'.... 'Also *fällt die ganze rationale Psychologie*, als eine, alle Kräfte der menschlichen Vernunft übersteigende Wissenschaft, und es bleibt uns nichts übrig, als unsere Seele an dem Leitfaden der Erfahrung zu studiren und uns in den Schranken der Fragen zu halten, die nicht weiter gehen, als mögliche innere Erfahrung ihren Inhalt darlegen kann'.... 'wenn das mindeste Empirische meines Denkens, irgend eine besondere Wahrnemung meines inneren Zustandes noch unter die Erkenntnisgründe dieser Wissenschaft gemischt würde, so wäre sie nicht mehr rationale, sondern empirische Seelenlehre' (Kritik der r. V. Reclam S. 294, 297, 322, 293).

De 'rationeele' zielkunde wordt dus een louter subjectieve denkconstructie, geen doorgronden van een werkelijkheid, maar een spel van louter schijn en schaduw. Over de empirische zielkunde had Kant slechts vage en verwarde begrippen. In de Kritik der reinen Vernunft sprak hij aldus:

> Die empirische Psychologie kommt auf die Seite der angewandten Philosophie, zu welcher die reine Philosophie die

> Prinzipien a priori enthält, die also mit jener zwar verbunden aber nicht vermischt werden musz. Also musz empirische Psychologie aus der Metaphysik gänzlich verbannet sein, und ist schon durch die Idee derselben davon gänzlich ausgeschlossen. Gleichwol wird man ihr nach dem Schulgebrauche doch noch immer (obzwar nur als Episode) ein Plätzchen darin verstatten müszen und zwar aus ökonomischen Bewegursachen, weil sie noch nicht so reich ist, dasz sie allein ein Studium ausmachen und doch zu wichtig, als dasz man sie ganz ausstoszen oder anderwärts anheften sollte, wo sie noch weniger Verwandschaft als in der Metaphysik antreffen dürfte. Es is also blosz ein so lange aufgenommener Fremdling, dem man auf einige Zeit Aufenthalt vergönnt, bis er in einer ausführlichen Anthropologie (dem Pendant zu der empirischen Naturlehre) seine eigene Behausung wird beziehen könne (Ed. Reclam S. 639).

Goed gezien van Kant was, dat wat in zijn tijd voor empirische zielkunde gold à la Wolff, niets te beduiden had; vast staat het voor hem, dat zij als wetenschap eerst geldt krachtens aprioristische elementen, maar hij hoopt toch op zoo'n empirische psychologie, wat hij later schijnt opgegeven te hebben, want: ‘noch weiter als selbst Chemie musz empirische Seelenlehre *jederzeit* von dem Range einer eigentlich so zu nennenden Naturwissenschaft entfernt bleiben (Met. Anf. der N. Einleitung).

Welnu tegenover het agnosticisme in zijn verschillenden vorm hebben wij eerstens de *wijsgeerige zielkunde als ware wetenschap te handhaven*, terwijl wij van het vooruitschrijdende experimenteele onderzoek gaarne de positieve psychologie, inmiddels werkelijkheid geworden, aanvaarden. Maar dan is 't ook voor ons van hoog belang de norm vast te houden waarnaar de gebiedsverdeeling behoort te geschieden. Waar Wundt met de bazuin verkondigt geen metaphysicus te willen zijn en waar hij ons dan meteen als resultaat van positief onderzoek niets minder dan anti-substantialisme en voluntarisme wil opdringen, daar dienen wij post te vatten tegen hem. Wij willen hem en met hem den modernen psycholoog rondweg laten bekennen, dat zij aanhangers zijn van een *bepaald wijsgeerig stelsel* en naar dat stelsel het bewustzijns-

leven beoordeelen. Blijft men niet de paradox van Lange: *zielkunde zonder ziel*, opdringen als een voorwaarde van onbevooroordeelde wetenschappelijkheid? Het is een eisch van zelf behoud deze psychologen te dwingen afstand te doen van hun beroep op de ervaring. Wij nieuw-scholastieken, die tegenover den positivist idealisten, tegenover den subjectief-idealist realisten zijn, wij willen positieve zielkunde, zooals we ook b.v. de scheikunde als wetenschap aanvaarden, maar we willen ook een éven geldige, maar hoogere wetenschap n.l. de wijsgeerige psychologie. Dienen we dus een dubbele zielkunde te onderscheiden? Niet in dézen zin, dat er twee soorten van zielkunde zouden zijn, *naar voorwerp en kenbron essentieel onderscheiden*, waarvan de ééne wetenschappelijke waarde zou hebben, de andere 'n looze fantasterij zou zijn - maar wél in deze opvatting: dat de ééne 't phaenomenale bewustzijnsleven ‘positief’ bestudeert, en deze wetenschap heeft inderdaad in onzen tijd ‘seine eigene Behausung’ betrokken, terwijl de andere voltooit wat de eerste heeft aangevangen, voortbouwt bij het licht, dat in ons woont, om 't wezen te achterhalen, dat zich in de bewuste acten openbaart, om oorsprong en doel van dat hoogere, dat in ons leeft en werkt, op te sporen. En voegen we er aanstonds bij: wat de waarde betreft voor ons menschelijk bestaan, kan het experimenteele gegeven niet in vergelijking treden met het antwoord der wijsbegeerte. Wij zijn er verre van af, bij alle waardeering voor de resultaten van het experiment het zgn. positieve te vieren ten koste van de idee. Aan datgene, wat Kant heeft uitgedreven, hangt nu eenmaal onze geheele beteekenis als mensch, hangt het hoogste goed van individu en gemeenschap. Kant heeft dit immers gevoeld en een surrogaat van vooze postulaten bedacht om te voorzien in dien dringenden nood van het animal metaphysicum, dat blijft roepen om het transcendente. De natuurkundige heeft langzamerhand geleerd om, tenminste in naam zijner wetenschap, niet langer het bestaan van God te loochenen, we dienen ook den modernen psycholoog er toe te brengen,

niet meer in naam van zijn experiment het bestaan van 'n onstoffelijk en onsterfelijk beginsel in ons te ontkennen. De chirurg, die bruut genoeg is de ziel te loochenen, omdat hij ze nimmer onder 't mes gehad heeft, is dood. Men begrijpt, dat men het ontastbare niet kan loochenen, omdat men het niet betast heeft. Maar de ongeestelijke geestverwanten van dien messen-wijsgeer leven nog voort in grooten getale. Ziedaar waarom wij de vraag naar de verhouding van wijsgeerige en experimenteele zielkunde een der hoofdvragen achten in den strijd om de ziel.

Om mijn betoog af te ronden, bespreek ik de bezwaren van Vogels tegen 'n verdeeling van wijsgeerige en positieve psychologie. Hij schrijft: ‘Wij zijn het geheel eens met Geyser, als hij verklaart, dat de verdeeling tusschen rationeele en empirische niet past in de scholastieke opvatting der zielkunde en door deze beslist wordt afgewezen.... er bestaat slechts één Psychologie voor haar, wijl zij slechts ééne bron van psychologische kennis kan aannemen: de som namelijk aller waarnemingen in het levend wezen.’ Het bezwaar hier geuit schijnt ons niet begrepen door Vogels. Deze zin zal klaarheid brengen: ‘Wollte demnach der *Rationalismus* auf eine Wissenschaft von der menschlichen Seele nicht überhaupt verzichten, so musste er annehmen, es gebe *neben* der Erkenntnis der Seele aus der inneren Erfahrungstatsachen noch eine *zweite* Erkenntnis derselben, die aus einer *wesentlich anderen Quelle, nämlich aus einem ursprünglichen Begriff der Seele* stamme (Ps.[2] S. 26). Hic haeret aqua: voor ons verschilt de wijsgeerige zielkunde slechts gradueel van de experimenteele; zij bouwt verder voort op de gegevens, die 't experiment verwierf. Uit het rationalisme van Descartes e.a. is de Kantiaansche misvatting geboren, dat de rationeele zielkunde in wezen zou verschillen van de empirische. De citaten, die wij gaven, hebben Kants bedoeling duidelijk genoeg belicht en *die bedoeling*, helaas zoo algemeen onder de moderne psychologen, waarvan Geysers landgenooten het meerendeel vormen, wordt door

Geyser bestreden. Zoo we het bezwaar verstonden als Vogels, dan zou het zich laten transponeeren voor andere wetenschappen en zouden we a pari redeneerend b.v. ook de onderscheiding van natuurkunde en cosmologie moeten verwerpen. Geyser geniet o.i. te recht de reputatie een onzer beste psychologen te zijn, hij kent de moderne stelsels, houdt er voeling mee, weet de moderne mentaliteit in het hart te treffen en gaarne houden we ons daarom nog even bezig met zijn meening. Dit schrijft hij ook: ‘Es gibt für uns *zwar als Abschlusz der empirischen Forschungen und Ergebnisse metaphysische* Fragen in der Psychologie, aber nicht zwei *nach Gegenstand und Erkenntnisquelle verschiedene Psychologien*.’ Dit is nauwkeurig onze stelling tegenover de agnosticistische en rationalistische psychologen. Kant heeft het begrip ‘rationeele’ zielkunde daarom ontwikkeld ‘um die *Unmöglichkeit* dieser Art der Erkenntnis der Seele darzutun’ (Geyser, a.w. S. 29; 27). In een vroeger werk ‘Grundlegung der empirischen Psychologie’ bestudeert Geyser de verhouding van de zielkunde en de natuurwetenschap. Ook daar bestrijdt hij weer de algemeen verbreide Kantiaansche opvattingen ‘Die *metaphysische* Psychologie knüpft also an das von der Erklärung der *empirischen* Psychologie über den realen Bewusstseinsgrund Festgestellte an und untersucht, ob sich von demselben noch einiges Weitere erkennen lasse (a.w. S. 168). - Een andere vraag dan die over het goed recht van de verdeeling in experimenteele en wijsgeerige zielkunde is, of gesepareerde behandeling wenschelijk is. Kwesties philosophisch behandelen zonder kennis van de positieve resultaten is uitteraard verwerpelijk en zal al te licht tot grove misvattingen leiden, minstens zal zoo'n wijsgeer geen contact hebben met degenen, die hij juist op de eerste plaats als auditorium moest begeeren. Experimenteele zielkunde beoefenen zonder wijsgeerige levert ook vele bezwaren op, omdat de wijsbegeerte hier zooveel meer invloed heeft op het positieve dan b.v. de cosmologie op de natuurkunde of chemie. Zoo kunnen we instemmen

met Myers: ‘familiarity with the general psychology is essential to succes in the experimental’ (Text-book of exp. ps. 2 part. I. p. 1). In ieder geval is het voorshands nog zoo; de verhouding wordt beter, als het pleit gewonnen is, dat men niet langer als quasi-natuurwetenschapper de experimenteele zielkunde ‘zonder ziel’ behandelt, terwijl men eenvoudig de feiten beziet door den agnosticistischen bril. In verschillende toon-aangevende nieuw-scholastieke scholen pleegt men sinds jaren de beide verhandelingen te scheiden en ook de leerboeken gaan meer en meer die richting uit.

Als argument tegen de verdeeling laat men ook gelden, dat het nog geen der voorstanders der verdeeling gelukte een scherpe scheidingslijn te trekken. Vroeger hebben we eens op deze opwerping het volgende geantwoord: ‘Ook moeten we bedenken, dat niet altijd de grens onmiddellijk scherp te trekken is. De zielkunde moet immers den inhoud van het zieleleven doorvorschen en daardoor staat ze per se al dichter bij de wijsbegeerte, die door redeneering de gegevens der ervaring naar hun diepere oorzaken verklaart, dan andere wetenschappen, die hun object buiten den mensch vinden of den mensch als uitwendig object beschouwen. Maar wie kan altijd nauwkeurig de grens trekken tusschen b.v. de physiologie der zintuigen en positieve zielkunde? Toch zijn voor ieder deze wetenschappen als wetenschap onderscheiden.’ (Van Onzen Tijd 13, blz. 607). Boven is in den breede besproken hoe moeielijk het *in 't algemeen* is de grens tusschen positieve wetenschap en wijsbegeerte nauwkeurig af te bakenen. Natuurwetenschappelijke vragen loopen altijd door op philosophisch terrein. Daarbij is de experimenteele psychologie nog jong. Geschiedt vervolgens een samenvallen van vraagstukken ook niet bij vele andere wetenschappen, die iedereen onderscheidt? In hoeveel handboeken van natuurkunde komt men b.v. bij de behandeling van het licht niet op physiologisch, ja zoo waar op psychologisch terrein? Eindelijk draagt juist de verwerpelijke wijsgeerige

theorie, die vele moderne psychologen toch binnensmokkelen op experimenteel terrein, niet de minste schuld aan de onscherpe afbakening, iets, waartegen we juist met klem dienen te waarschuwen. Gaarne illustreer ik mijn meening met Fröbes S.J., die in het eerste stuk van zijn recente Lehrbuch der experimentelle Psychologie aldus schrijft:

> Bei der Zurückführung der Erscheinungen auf ihre Ursachen gibt es selbstverständlich keine scharfe Grenzlinie gegenüber den Fragen der metaphysischen Psychologie, ebensowenig wie das bei der Physìk der Fall ist. Trotzdem hat die Erfahrung auf dem Gebiete der Physik längst gelehrt, dasz es möglich ist, eine praktisch befriedigende Grenzscheidung vorzunehmen. Die empirische Naturwissenschaft verlegt ihr Schwergewicht auf die Gewinnung der Gesetze und diejenigen Erklärungen, welche für das Verständnis der Gesetze selbst von entscheidender Bedeutung sind, während sie die letzten philosophischen Grundfragen höchstens andeutungsweise erwähnt. Je mehr die empirische Psychologie eine ausgebildete Wissenschaft sein wird, desto mehr wird sie, diesem Beispiel folgend, von metaphysischen Fragen möglichst absehen und nur die Grundfrage liefern, auf denen die Spekulation weiterbauen mag. Sicher ist es kein Gewinn für die Exactheit unser Wissenschaft, wenn wie es in der jetzigen Uebergangszeit noch geschieht, leichthin und auf wenige ein leitende Tatsachen gestützt über die grundlegenden Probleme abgeurteilt wird und so ein metaphysisches oder anti-metaphysisches System gewissermaszen als Grundlage der Erfahrungswissenschaft erscheint (a.w. S. 2).

Hiermee meen ik de bezwaren genoegzaam onder oogen te hebben gezien. De indeeling schijnt mij geheel in den geest der peripatetisch-thomistische opvatting van wetenschap en wijsbegeerte, is logisch gewettigd en practisch om meer dan een reden gewenscht. Een statige reeks laboratoria en publicaties bevestigen trouwens het goed recht der onderscheiding.

Een enkel woord over de benamingen moge mijn betoog verduidelijken, want een naam dient een gedachte te openbaren, zoolang we de taal niet misbruiken om elkaar niet te verstaan. De betrekkelijk jonge term ‘psychologie’ heeft

uitteraard noch een wijsgeerig noch een positief-wetenschappelijk karakter. De oppervlakkige systematisator Wolff heeft 't eerst gesproken over '*empirische*' en '*rationeele*' zielkunde, maar men denke niet, dat deze namen de moderne experimenteele en de wijsgeerige zielkunde dekken. De naam 'rationeel' is reeds een verdachte klank. De rede staat immers niet buiten de empirie, want *louter* ervaring kan geen enkele wetenschap opbouwen, zooals het dier ten overvloede bewijst. Van psychologisch *experiment* was bij Wolff natuurlijk nog geen sprake en daarenboven noemt hij zijn empirische zielkunde een deel der *wijsbegeerte*. Ze bevat overigens vrij alledaagsche praatjes met een wijsgeerig watersausje aangemengd. Zoo begint hij te betoogen, dat de kennis van ons bestaan berust op het volgend syllogisme, een vervalschte editie van Descartes' bekende uitspraak: 'Al wat zich feitelijk bewust is van zichzelf en van dingen buiten zich, bestaat; welnu wij zijn ons feitelijk bewust van ons zelf en van dingen buiten ons. Derhalve bestaan wij.' Verder betoogt hij o.a. dat we onze ziel kennen vóór ons lichaam; dat als we wakker worden, het droomen ophoudt; dat 'soliditas' zeggen wil: de hebbelijkheid om distinct te redeneeren en redeneeringen aan elkaar te schakelen - en zoo verder. Van de rationeele psychologie schrijft hij, dat ze 'ex unico animae humanae conceptu', enkel uit het begrip menschelijke ziel alle kennis a priori afleidt. De verwantschap met de latere Kantiaansche leer is hier doorzichtig genoeg en de termen 'empirische' en 'rationeele' willen we daarom liefst vermijden. Later heeft Fechner gesproken van *Psychophysik*, een term, die zoowel naar woordbeteekenis als bedoeling te eng is voor experimenteele zielkunde en daarenboven van besmetten huize, want geboren uit een wijsgeerig verwerpelijke theorie. Anderen hebben gesproken van *psychosophie* om de wijsgeerige zielkunde aan te duiden, maar zoolang zij geen breeder gehoor vinden sticht hun terminologie verwarring, waar ze die wilden opheffen. Wundt spreekt van *physiologische psychologie*, maar de vader moet al direct

'n uitvoerige verklaring geven van den doopnaam; er moet n.l. meer onder verstaan worden dan de naam aangeeft en wat Wundt er onder verstaan wil, valt niet te aanvaarden. ‘Indem sich die folgende Darstellung den Namen “physiologische Psychologie” beilegt, will sie damit andeuten, dasz sie in dieser Beziehung von allen solchen die Ps. entweder auf die blosze Selbstbeobachung oder auf philosophische Voraussetzungen stützenden Behandlungsweisen abweicht.’ (Ph. Ps.[6] S. 2). Men bemerke, hoe Wundt uitdrukkelijk vaststelt ‘philosophische Voraussetzungen’ terzijde te stellen, een bewering, die wij boven al hebben gewraakt. Tweeledig, zegt hij, is 't verband met de physiologie, eerstens omdat zij de experimenteele methoden gebruikt, zooals de physiologie, vervolgens omdat zij de betrekkingen tusschen physiologische en psychologische verschijnselen bestudeert. Om beide redenen is m.i. de term juist af te keuren, want eerstens heeft de zielkunde ook en zelf hoofdzakelijk eigen methoden en vervolgens wil Wundt ver boven het tweede plan uitgaan (Vgl. a.w. S. 4). Onze slotsom is, dat de benaming experimenteele of positieve psychologie de meest verkieselijke is, waarvan dan niet een ‘rationeele’, maar de *metaphysische*, liever nog de *wijsgeerige* dient te worden onderscheiden. Aan de laatste benaming zouden wij de voorkeur geven, omdat naar peripatetisch spraakgebruik wijsgeerige zielkunde niet of tenminste niet geheel onder de ‘metaphysica’ viel, zooals Sint Thomas betoogt in zijn commentaar op de Physica van Aristoteles (in 2 Phys. 1. 4). De benaming ‘metaphysische’ moeten we echter aanvaarden, omdat het woord eenmaal in de moderne philosophie een veel ruimeren zin heeft gekregen en ‘verba valent usu’. 't IJveren der Leuvensche school om 't woord weer zijn ouden zin te hergeven blijkt geen resultaat te hebben en zou daarom de wijsgeerige spraakverwarring eer bevorderen dan opheffen. Ook vindt men nog den term ‘*algemeene*’ gebruikt voor wijsgeerige zielkunde, zooals Beysens ten onzent deed, maar heden ten dage kan deze term alweer zoowel experimenteele

als metaphysische aanduiden. Het steeds wassend materiaal maakte groepeeringen noodig en tegenover *speciale* vormen van psychologische wetenschap, zooals abnormale, differentieele, collectieve zielkunde, houdt de algemeene zich bezig met ‘die wissenschaftliche Darstellung des normalen zur vollen Entwickelung herangereiften Seelenlebens’, zooals Geyser haar omschrijft. Ze heeft alle ‘Sonderpsychologie’ te verlichten, maar daarbij geen enkel bepaald individu tot object, omdat geen individu in het bezit is van een ‘Normal-seele’. Daarin ligt haar zwakheid, maar tevens haar kracht, de dubbele zijde van iedere abstractie.

Nu de zielkunde zich in zulk een rijkdom heeft gedifferentiëerd, dat geen enkeling haar meer beheerschen kan, is centralisatie evenzeer 'n levenseisch geworden als arbeidsverdeeling. Laat de nieuw-scholastiek zorg dragen den toestand te beheerschen, dus op de eerste plaats te kennen, want de historie heeft geleerd wat het zeggen wil voor de wijsbegeerte, het contact met de ervaringswetenschappen te verliezen. Wat zonder ons geschiedt, pleegt daarenboven meestal tegen ons te geschieden en daarom rekenen we ónze moderne psychologen gaarne tot onze beste apologeten. Dit zij ons woord tot de anderen: zijt gij experimentator, ik ook; zijt gij wijsgeer, ik nog meer door ouder traditie, beproefder levenskracht en hooger eenheid.

J. HOOGVELD

Vader, onze vader!

Zal kwijnen wie Uw liefde vond?
Zal klagen als in leed verloren
Wie eens de streeling in Uw mond
Van troost mocht hooren?
Zal dan, benauwd door droever dag,
Wie eens Uw weelden heeft geweten,
Vol bitterheid Uw zachten lach
En zorg vergeten?

O Vader, blijder dan het licht,
Dat, hoe de storm den zwerver havent,
De moede voeten veilig richt
Door angst en avond,
Blonk, vóór ons vol de nacht omving
En wanhoop op gevloekte paden,
Steeds heilig de herinnering
Aan Uw genaden.

Laat Vader, laat Uw stillen lach
Ons hunkrend menschenhart niet derven,
Wees goed op ons, bemin ons - ach,
We moeten sterven;
Maar wat er dieper in ons schreit,
Onrustig in de deinende uren,
Snikt naar Uw liefde, die door tijd
En dood zal duren.

De schoonste morgens lichten kort
En bloesem valt, in 't rond verloren,
Als rozig kinderschoon, verdord
In harde voren;
De weemoed woelt in 't stralendst lied,
Traag draagt ten grave, zwaar bevangen,
De ziel haar afgeklaagd verdriet
En dood verlangen.

O Vader, onze Vader!... breng
Tot rust ons, wild naar eigen tochten
Verdoold, vergeef ons, wrok niet streng
Om wat we zochten:
Het léven glansde ook in dien dood -
Gij wéét het in Uw mild begrijpen,
O Vader, door wat wrangen nood
De zielen rijpen!

Er was gezang en ver geruisch
Om wijzen, in wier vreemde weten
Als droom verbleekte Uw zalig huis,
Nu koel vergeten;
Dat lijkt de wet, die 't leven bindt:
Geen zomer zonder vroeg verbloeien;
Zoo sterft aan 't oude, wie van kind
Tot man wil groeien.

Gaan dan de tijden rijper zijn
En rijker? Vader, heb erbarmen:
We weten eindig ons en klein
En krank en armen,
Uw eeuw'ge Wijsheid ziet en zwijgt
En kent ons diepe wezen nader,
Dat worstlend naar Uw liefde hijgt
En uitbreekt: ‘Vader!’

Want wie dit wentlend leven duidt,
Ziet dwaasheid weer als wijsheid keeren,
Die spelend hoont, wat heden luid
Ons wijzen leeren,
Er zal verval en rijzing zijn,
Tot eb zal elke vloed verzinken,
Maar eeuwig zal weer de oude pijn
Haar kreet doen klinken.

Zoekt dus Uw lieve deernis niet
Zelfs wie U vluchten? Wend Uw oogen,
Zoo zorglijk, naar hun hard verdriet
In mededoogen,
Tril' met den lach van Uw gelaat
De blijdschap door hun wrok en wrevels
Als ochtendweelde door een straat
Verdorde gevels.

En wie er stroef eens de oogen sloot,
Zie 't oude heil als nieuw geboren,
De bleeke vensters worden rood
Van 't luchtegloren -
Moog' ooit in 't Oost als schoonste dag
Der wereld rijzen, dat geen zonde
En geen geween niet in Uw lach
Heeft rust gevonden.

Blijft ons de zonde, drijft de lust,
Zal ook het lijden schrijnend duren,
We weten, dat aan de eeuw'ge kust
Der ijlende uren
Wie onberoerd in 't wild gedruisch
Der kleine wereld U beminden,
De volle vreugden van Uw huis
En hart eens vinden.

Dan hooger eerst zal rijzen gaan
De zomer, heilig afgebeden,
Uw zegen duurt: we wassen aan
Voor eeuwigheden;
O Vader, Vader, dat Ge ons wilt!
Laat toch tot blijde klaarheid komen,
Hoe Ge ons ellendigen zoo mild
Hebt aangenomen.

Zal kwijnen wie Uw liefde vond?
Zal klagen als in leed verloren
Wie eens de streeling in Uw mond
Van troost mocht hooren?
Zal wie Uw lichtend Aanschijn zag
Zich eenzaam en verwezen wanen?...
We duiz'len in Uw zaalgen lach,
Haast blind van tranen.

II

Ons, die omwoeld door weem'ling druk
Dit leven volgen met zoo velen,
Ontroeren in steeds nieuw geluk
De zielen, die Uw liefde deelen.

We lijken vaak elkander vreemd
Met and're zorgen, and're zonden,
Maar weten, dat geen dag ons neemt
Den zuiv'ren weerklank, dien we vonden.

En zwijgend ook in 't luid gedruisch,
We blijven eigen, - vol gedachten
Aan d'éénen Vader, 't ééne thuis,
En 't ééne welkom, dat we wachten.

Of spreken we ingetogen voort
Over Uw goedheid en vergeven,
We voelen nog aan 't weif'lend woord
Wat diep're dingen liggen bleven.

Maar wat in knop eens openbrak
En machtloos talmde, half ontloken,
Zal bloeien - wat in snikken sprak,
Wordt eens in volheid uitgesproken.

Zoo vord'ren wij. En uit de pijn
Van heimwee, die wij niet verheelden,
Dringt dieper nog, hoe nà wij zijn
Met eend're wonden, eend're weelden.

Of dan ons hart onrustig joeg,
Wat vreugde wordt uit smart geboren!
En al wie banger droefheid sloeg,
Zal blijder troost gaan toebehooren.

Deelt niet wat dor en ijdel bleek,
In 't heil, dat durend we verhopen?
De laan, die dicht en donker leek,
Straalt in een wijden luister open.

Nog hijgend naar het hooge duin,
Waar d'eeuw'ge verten zich ontsluiten,
Hoort uit de koelte van Uw tuin
De ziel al helle vogels fluiten.

Verstild als door een open raam
Wordt soms nabij een roep vernomen,
En huiv'rend slaan de harten saam....
We zullen komen, komen, komen.

JOSEPH VAN WELY, O.P.

Kinderen der zee
Naar het Spaansch van J.M. de Pereda

I

EEN nauw en laag vertrek onder het dak en triestig verlicht. Hier en daar zwarte plekken op de eenmaal witte muren; de vermolmde vloer ten deele bedekt met een laag van bijna versteend vuil. Voor meubels een withouten tafel, een kreupele zorg en drie ongelijke stoelen. Aan den muur een kruisbeeld met een verdroogd palmtakje, twee prenten van het Lijden en een kalender. Op tafel een hoornen inktkoker met ganzeveer, een versleten brevier en een blikken kandelaar. Een ouderwetsch regenscherm van blauw katoen in een hoek. Door de opening van een paar gebloemde gordijnen, de afscheiding voor een soort van alkoof, schemerde een armelijk bed, waarop een priestersteek en mantel lagen.

Tusschen tafel en stoelen en een half dozijn havelooze wezens, sommigen tegen den muur leunend, anderen de neus tegen het venster duwend, of tusschen de meubels liggend, bewoog zich met de grootste moeite een geestelijke; zijn toog gelapt, de schoenen versleten en het kalotje verschoten. Hij was groot van gestalte, doch een weinig gebogen; de neus was eenigszins knobbelig en rood; hij had dikke lippen, een ruwe, gebruinde huid en zwarte tanden.

Bij die schooiertjes geen spoor van schoeisel. Alle zes hadden bloote beenen; niemand droeg een volledig hemd en de helft heelemaal geen. Van sommigen was het naakte lijf bedekt met een opgelapt buis van hun vader en maar enkelen hadden een broek aan, die heel was. Het eenige, waarin ze gelijk waren, was hun vuil gezicht, hun ongekamde haren en schurftige kuiten. De meesten zullen zoo wat 12 jaren geweest zijn. Ze stonken naar het hondehok.

‘Laat eens zien,’ zei de geestelijke, een mep gevend aan een, die zich vermaakte met zijn tong tegen het venster te boenen; een jongen, rood als een appel, koperkleurig van huid, met schele oogen en een ongemeen dik hoofd; ‘wie kent het “Ik geloof in God den Vader”?’

De bengel keerde zich om, na eerst nog een straaltje speeksel tegen de ruit gespoten te hebben en antwoordde schouderophalend: ‘Weet ik het?’

‘Waarom weet je dat niet, domkop? Waarom kom je dan hier? Hoe dikwijls heb ik je niet herhaald, dat de Apostelen.... Maar, ab asino lanam: scheer maar eens wol van een ezel.... Enfin, hoeveel Goden zijn er?’

‘Goden?’ herhaalde de aangesprokene, de handen op zijn rug brengend, zoodat men de bloote borst kon zien, want zijn vest had knoopen noch knoopsgaten.

De geestelijke probeerde vergeefs het kleedingstuk te sluiten. ‘Doe die smerigheid weg, vuile jongen; waar zijn je knoopen?’

‘Heb ik niet.’

‘Je hebt er zeker mee gespeeld?’

‘Ik had een das, maar die heb ik vanmorgen verloren.’

De geestelijke ging naar de tafel en haalde een touw uit de la. Met groote moeite slaagde hij er in, daarmee 't vest sluitend te maken. Dan herhaalde hij:

‘Hoeveel Goden zijn er?’

‘Wel, ik geloof alles bij elkaar, acht of negen.’

‘Alle lieve zielen, wat een ezel!... En hoeveel Personen zijn er?’

De schele loenschte naar den Priester en antwoordde, alsof hij erg nieuwsgierig was:

‘Personen? wat zijn dat?’

‘Heilige Apollinaris mijn Patroon!’ riep de geestelijke uit, terwijl hij een kruisje sloeg, ‘weet je niet eens wat personen zijn? wat ben jij dan?’

‘Ik...? Ik ben Mossel.’

‘Dat ben je nog niet eens! Op het strand zijn er, die meer verstand hebben dan jij. Wat zijn personen?’ herhaalde de Priester tegen een ander hemdelooze. Maar hij had toch een broek aan, al was het er naar, en hij was minder leelijk dan Mossel, had ook niet zoon rauwe stem. De jongen wist niet wat te antwoorden. Hij keek naar zijn buurman; die weer

naar den zijne, en allen toonden dezelfde onzekerheid op hun gezicht.

‘Dus,’ zei de geestelijke, ‘jij weet ook al niet wat je bent?’

‘Zeker, weet ik het, ik ben Kervel.’

‘En jij, wat ben jij?’ vroeg de geestelijke aan een anderen jongen met een half hemd, maar zonder vest of veel broek.

‘Ik ben Scholletje,’ was het antwoord van den ondervraagde, een magere rossige bengel. Op die wijze werden de overblijvenden, en wel Garnaal, de Big en Bootspaan ondervraagd. Ze kenden niet eens hun eigen doopnaam. De priester, die ze goed bestudeerd had, verloor daarom zijn geduld niet. Hij liet een paar met Latijn doorspekte verzuchtingen los en mompelde dan met heilige kalmte:

‘Maar de schuld daarvan ben ik. Omdat ik een boom veranderen wil en weet, dat er toch maar eikels van komen. Die minder dan twee maanden bij mij aan huis kwam.... Waarom ook in Gods Heiligen naam? Waar dient het voor, Moeder van Barmhartigheid? Want Pater Apollinaris is een sul, die heeft wat hem toekomt. Pater Polinar, die jongen is, behalve zijn ziel, een beest. Pater Polinar, die andere een wilde berggeit. Pater Polinar, dat ellendig schepsel maakt me nog dood van verdriet; ik kan niet voor hem zorgen en op de armenschool kijken ze niet naar hem om. Die of de andere, links of rechts, ik moet ze maar leeren, maar toomen, maar ontbolsteren.... Voor drie die 'k zoek, komen er vier bij me. Zorg maar eens voor een huis vol van die rekels; verdraag hun stank; leg hun alles uit, kaùw het hun voor; geef ze wat lekkers, anders komen ze den volgenden dag niet terug! En ik weet, wat er dan gebeurt! Doe 't allemaal blijmoedig; dat is je plicht, want je bent priester, Sacerdos Domini nostri Jesu Christi; daarom zeg ik met Hem: Laat de kleinen tot Mij komen, en bekommer je niet om de buurvrouw van beneden of om moeder van den overkant; ze brommen en zeggen in de buurt, dat jullie nog dommer onder mijn handen vandaan komen dan er voor. Linguae corruptae, verrotte tong; het vleesch begeerig en ellendig. Maar jullie

alikruiken, erger dan alikruiken, wat doen jullie om de moeite van Pater Polinar te beloonen? Nu zijn we nòg aan het a.b.c. - na twee maanden! Ze kennen nog geen O, als ik die op den muur schrijf in deze gehoorzaal. En de kathechismus, dat kan je begrijpen! Maar ik wil me niet boos maken, al heb 'k reden om ze één voor één van 't balkon te smijten. Daarom met wat anders begonnen. En geloofd zij God per omnia saecula saeculorum. De rest is maar larie.'

Na deze ontboezeming ging pater Apollinaris, al heen en weer loopend met de handen op den rug, over tot het leerplan van alle dagen: de rakkers ondervragen in de meest gewone gebeden, het eenige wat hij hun in den kop had weten te stampen, hoewel niet eens goed en volledig. Mossel moest voor het 'Wees gegroet' maar driemaal op sleeptouw worden genomen; Garnaal zei 't 'Onze Vader' op, zoo goed en kwaad als het ging; en die 't best de Geloofsbelijdenis kende, kwam zonder souffleur niet verder dan 'zijn eengeboren Zoon'. Uit dien hoofde kreeg Scholletje niet meer dan een half koekje, Bootspaan een knoop en de Big een vijg.

'Een haartje van den wolf maar, jongens,' zei de arme verdreven kloosterling; 'een anderen keer krijg je minder en nog erger. En hoepel nu op, boevenpak!.... Maar wacht jij eens even, Mossel.'

De jongens, die al wilden gaan, hielden even stil. Toen zei de Pater tegen Mossel, terwijl hij zijn vest wat vastsjorde:

'Dat gaat zoo niet langer! Zonder hemd, als je een vadersbuis aan heb, het kan er in 's Hemelsnaam bij door. Maar zonder broek! Waar is de jouwe gebleven?'

'Eergister hing moeder hem te drogen in den vijgenbongerd,' stotterde Mossel.

'En is hij nog niet droog, jou deugniet?'

'Een koei scheurde 'm kapot, toen moeder een stinkende schelvisch schoonmaakte.'

'Een straf van God, Mosseltje, een straf van God,' zei pater Appollinar, terwijl hij zijn hoofd krabde. 'Visschen,

die ruiken, omdat ze bedorven zijn, moeten in zee gegooid worden, en die mag je niet schoon maken, zonder dat iemand het ziet, om ze later voor halven prijs aan arme lui te verkoopen zooals ik, die een stevige maag heb. Maar, drommels nog toe, bleef er dan niets over van de broek?'

'Het kruis,' antwoordde Mossel, 'en enkel als lap.'

'Dat is weinig,' mompelde de geestelijke, zich in zijn kleeren draaiend; een in deze omgeving maar al te begrijpelijke beweging.

'Is er anders niets in huis?'

'Neen, mijnheer.'

'En geen kans om er aan te komen? Alle deksels en drommels! Dat gaat zoo niet langer; want al heb je doek genoeg voor kleeding, dan mankeert je nog het vlaggetouw. En dat kan jou niets schelen. Dus altoos hetzelfde liedje, hè? Ik kan niet, help u me 'n handje, Pater Polinar. Is 't niet zoo?'

Mossel haalde zijn schouders op, en de Pater ging naar den alkoof. Men hoorde hem daar binnen scharrelen en Latijn mompelen en weldra verscheen hij weer met een pak in z'n handen.

''t Is niet veel bizonders,' zei hij, 'maar 't is tenminste 'n broek. Zeg aan je moeder, dat ze die vermaakt en hem niet meer in den vijgenbongerd laat drogen. En laat ze zich troosten met de boodschap, dat Pater Apollinar voor 't oogenblik niets beters heeft. En nu ingerukt, vlegels!'

Boven aan de trap bleef de heele bende staan, grommelend en snuivend als een troep varkens, die spoeling ruiken, om het geschenk van den Pater te onderzoeken. Toen de deur ineens weer open ging en ze allemaal weer binnendrongen met twee nieuwe personaadjes. Het eene was een frissche jongen met zwarte oogen en lang glanzend haar, lachenden mond en blozend van gezondheid. Hij zal een jaar of 12 geweest zijn en was gekleed als een kind van nette ouders. Aan de hand trok hij een arm meisje voort. Ze was veel kleiner dan hij, magertjes en bleek. Het haar

was rossig en de oogopslag vrijmoedig. Zij had schoenen noch kousen aan. Hoewel armelijk gekleed, was alles even proper bij haar, gezicht, handen en kleeren. Er zijn van die wezens, die zindelijk zijn van natuur evenals de katten. De vergelijking ging nog meer op, want ze had iets van dat beestje door het bevallige van de lijnen, den zachten en zekeren tred en haar schuine, wantrouwende houding.

Zoodra Mossel haar zag, begon hij te lachen als een gek. Garnaal liet een grooten vloek los en Kervel een middelbaren. De nieuw aangekomene beantwoordde Mossel met een valsch klinkenden lach en het trekken van een heel leelijk gezicht, zonder ook maar een zier te letten op de andere bengels en zelfs op den geestelijke.

‘Waar dient dat gegrinnik voor, ezel, en die vuile woorden, varkens?’ riep de Pater onder het uitdeelen van flinke meppen.

‘'t Is er een van de Hoogstraat.... hi, ha ha,’ schokte Mossel, terwijl hij zijn hoofd wreef.

‘Wij kennen ze wel,’ liet Garnaal hooren.

‘Zonder Mossel was ze bijna verdronken,’ voegde Kervel er aan toe.

Mossel begon opnieuw te lachen als een bezetene en het meisje trok weer een leelijk gezicht tegen hem.

‘Moeten jullie daarom lachen, ganzekoppen!’ riep de pater uit, onder het uitdeelen van versche klappen.

‘Ze komt van de Hoogstraat,’ herhaalde Garnaal.... ‘Ze was eens aan 't schuitje varen op een balk, die op 't Zeetje dreef. Ik en Kervel gooiden haar met steentjes van den wallekant. Toen kwam Mossel.... hij gooide met een koolstronk en toen ging het koppie onder.’

‘Wie?’ vroeg de geestelijke.

‘Zij,’ antwoordde Garnaal. ‘Ik dacht, dat ze verzoop, want ze ging heelemaal koppie onder.’ En Mossel lachte maar.

‘En ik,’ schreeuwde Kervel, ‘ik zei hem: “Pak haar toch, Mossel, jij zwemt immers goed; ze verdrinkt.” Toen sprong hij in 't water en trok haar er uit. En toen legden we haar op den grond, met haar kegels in de lucht, klopten haar

op den rug, tot ze 't water weer uitspoog, dat ze ingescheept had.'

'Is dat alles waar, kind?' vroeg de ex-kloosterling.

'Ja, mijnheer,' was het antwoord van de ondervraagde, zonder dat ze haar gebarenspel staakte tegen den al door lachenden Mossel.

'Goed,' zei de geestelijke. 'Maar waarom komen jullie hier, Andriesje? En waarom houd je haar bij de hand? In wat voor winkel hebben jullie gesnoept en wat voor fluit moet ik blazen in deze geschiedenis?'

'Ze is van de Hoogstraat,' antwoordde Driesje heel ernstig.

'Dat begin ik te gelooven voor den drommel! Dat hebben ze mij al driemaal gezegd. En dan?'

'Ik ken haar van de Oude Kaai,' vervolgde Dries. 'Daar ga 'k haast alle dagen naartoe. En die daar ken ik ook allemaal.'

'En verder?'

'Van morgen werd mijn moeder gewaarschuwd, dat de Montañesa in zicht kwam, en ik ging naar Sint Maarten, om de schuit binnen te zien loopen.... en zoo kwam ik op de Oude Kaai.'

'Op de Oude Kaai? Je woont toch op de Sint-Franciscus-straat? Een mooie weg, om naar Sint-Maarten te gaan!

'Ja, mijnheer. Ik ging daar kijken, of Cuco niet met me mee wou gaan.'

'Cuco! Ben je ook vriendjes met Cuco, den ruwen vlegel, die minneliedjes gaat zingen, als hij me in de gaten krijgt? Een mooie opvoeder!'

'Van die dingen hoor ik nooit van hem. Hij is een beetje ruw, maar doet niemand kwaad. Hij leert me roeien, duiken met de kop of beenen naar voren, op m'n rug zwemmen, blijven drijven....'

'Ja en je vaders sigaren gappen en ze dan aan hem geven; spijbelen, oorlogje spelen en andere mooie dingen! Je vader zou wel in zijn humeur zijn, als hij bij zijn terugkomst met de korvet zijn zoon in gezelschap zag van zoo'n netten kameraad! Deksels nog toe!'

Driesje kreeg een hooge kleur en zei met gebogen hoofd:

‘Neen, pater, die dingen doe ik niet.’

‘Nu goed, wat verder?

‘Cuco zag ik niet, omdat hij uit varen was met een paar heeren. Maar ik vond haar, op een korst brood aan 't kauwen, die ze van sjouwers gekregen had uit goeiïgheid. Ze zei me, dat ze vannacht in een schuit had geslapen, omdat ze op straat was gezet.’

‘Zoo, zoo en waarom?’

‘Omdat ze luiwammest, hebben ze haar geslagen.’

‘Mooi zoo, dat noem ik een modelschool voor een meisje! Hoe heet je, kind?’

‘Silda,’ antwoordde ze droogjes.

‘Ze heeft geen vader.... ha, ha, ha!’ kraaide de wilde Mossel.

Het meisje gaf haar gewone weerwoord hierop.

‘Ze heeft ook geen moeder,’ voegde Kervel er bij.

‘Oome Oester van de Hoogstraat,’ verklaarde Dries, ‘nam haar uit meelij op.’

‘Bedaard wat,’ riep de geestelijke. ‘Dit kind is een dochter van Mules, die al twee jaren weduwnaar was, toen hij met die andere ongelukkigen om het leven kwam.... En wat nu, jongeheer Andries?’

‘Toen ze me alles verteld had’ antwoordde de jongen, zijn pet in zijn handen draaiend, ‘zei ik tegen haar: ga naar huis toe. Maar ze zei: als ik naar huis ga, slaan ze me lam. Toen vroeg ik: wat moet je dan hier beginnen alleen? Ze hebben me zoo dikwijls geslagen, zei Silda.... 't zijn allemaal leelijkerds, daarginder; daarom ben ik weggeloopen; en 'k ga er nooit meer terug. Toen dacht ik aan u en zei ik haar: ik ken een mijnheer, die alles in orde zal maken; wil je met me meegaan? Goed, laten we gaan, zei ze. En zoo breng ik haar hier.’

Onderwijl keek het meisje, als het geen gebaren maakte tegen Mossel, overal rond, naar den muur, de vloer, de meubels, of ze niets te maken had met wat er omging

tusschen pater Apollinar en den zoon van den kapitein der Montañesa.

‘Allemaal goed en wel,’ riep de arme pater uit, terwijl hij met gekruiste armen tegenover beschermer en beschermde ging staan. ‘Pater Polinar trekt mooie buitenkansjes uit de loterij! Laten ze thuis ruzie krijgen, laten vader en moeder uit mekaar gaan, laten de kinderen het huis uitloopen, laat pantoffel-Jantje verliefd worden op Griet, den mannetjesputter, laat den dijk doorbreken en de haven verzanden, pater Apolinar is er goed voor, om alles weer op pootjes te zetten! Alsof hij niets anders te doen heeft dan om alle dingen recht te maken, die anderen scheef draaien, en om ezelskoppen van het soort dat naar me luistert te onderrichten. En wie heeft je gezegd, Driesje, dat het genoeg is om dit meisje in een fatsoenlijk huis te brengen, dat ik haar zou opnemen? Heb ik 't al niet een keer gedaan? Zijn ze me dankbaar daarvoor geweest? Weet dan, dat andermans zaken de ziel dooden, en ik zit daarin tot over de ooren en nog hooger.’

Hierna liep de goede man tweemaal de kamer op en neer, terwijl de acht kinderen mekaar aankeken, de een geeuwend, de ander zich uitrekkend. Hij schuurde zich een paar maal in zijn kleeren en plaatste zich toen voor Driesje en Silda.

‘Dus jullie zou willen, dat ik direkt met je naar Oom Oester zou gaan, om op zijn goede hart te werken en te zeggen: hier is het verloren kind?’

‘Ik niet,’ onderbrak Andries levendig. ‘Zij moet maar met u meegaan. Ik ga meteen naar Sint Maarten, om vader te zien binnenkomen. 't Is hoog tijd.’

‘Dan ga ik met je mee,’ zei Silda zonder blikken of blozen; ‘ik zie graag die groote schuiten binnenkomen.’

‘Zoo, drommelsch kind!’ riep de pater uit. ‘Voor wie ga ik dan werken? Als het jou zoo weinig schelen kan, dan ga ik niet, dat kan je begrijpen!’

‘Hè ja, pater Polinar,’ vleide Driesje.

‘Hè neen,’ bromde de geestelijke, alsof hij onverbiddelijk was.

‘Hè ja,’ drong Andries weer aan.

‘Voor den deksel!’ schreeuwde de andere, erg boos doend. ‘Met allebei mijn ooren schud ik neen en nog eens neen!’

Toen, alsof het achttal het had afgesproken, schreeuwden de kinderen tegelijk, zoo hard ze konden: ‘Hè ja!’ Maar zoodra ze merkten, dat de pater werkelijk boos zou worden, holden ze de krakende trap af. Beneden werd het kado van Pater Polinar onderzocht. Volgens de algemeene opinie was het niet veel soeps. Daarna zei Dries tegen Silda: ‘Tegen dat we terugkomen van Sint Maarten is pater Apolinar al lang bij oome Oester geweest, hoor. Dan loop ik als de weergaai even naar boven en hoor hoe 't afgeloopen is. Maak je maar niet ongerust, het komt op zijn pootjes terecht.’

Het meisje haalde de schouders op. Mossel schoof zijn vest wat dicht, liet zijn tanden blinken, verdraaide zijn oogen en zei toen: ‘Ik ga er ook heen en ik laat die broek bij moeder.’

‘En ik ook,’ riep de Big.

Silda noemde Mossel een gek. Garnaal en Bootspaan gingen heen; de een naar de Oude Kaai, de ander naar de booten.

Dit alles gebeurde, lang geleden, binnen een huis van de Zeestraat in Santandèr, van dat Santandèr zonder golfbrekers en splinternieuwe wijken, zonder spoor- en tramwegen, zonder hotelpaleizen in Sardinero. 't Was het Santandèr met zijn ouden havenkom, die met een ketting werd afgesloten; van de Binnenhaven, ons lieve Zeetje, zooals de visschers zeiden; van de heilige Bron en de wijngrot van oome Griel; van de Drie-kuilen-straat en de postbootjes, die brieven brachten tot aan de Visscherswijk; van de Reuzen op processiedag, met lampions en vuurwerk 's avonds; van de stierengevechten op het Strandvondersplein, met muziek van de Nationale Garde; van het Hofje van Sinte-

Clara, de Kazerne van Sint-Franciscus, het Martelaarsplein, de Waag en het Schipgraf; van het oude plein, waar onze fatsoenlijke, maar erg slecht gekleede jongens al om centen speelden, toen ze den baard nog achter hun ooren droegen. 't Was het Santandèr, waar ik met heimwee aan denk, dat nooit meer terugkomt, dat ik draag in 't diepst van mijn hart, dat in mijn geheugen gegrift is, zóó dat ik het met gesloten oogen zou kunnen teekenen, de heele stad en haar straten en de kleur van zijn steenen, de namen, het aantal en zelfs de gezichten van zijn bewoners. Dat Santandèr tenslotte, door de hedendaagsche, onrustige en overal verspreide jeugd, die 't alleen kent van hooren zeggen, zoo geminacht en bespot en toch een eenig toevluchtsoord voor de kunst in onze moderne tijden met hun aanmatigende opzichtigheid en smakelooze verwarring.

(Wordt voortgezet)

L.L.

Transit Flandria

De druif waast blauw en rijp
in de uitgebloeide blaren,
de appel kopert rood
de kruin der appelaren,
de peer verguldt in 't welkend loof,
dat twijg na twijg bezwaart....
Hoe heerlijk, God, is uw natuur
en 't leven hier op aard'!

In Vlaandren zwol de bol'ge druif
eens over vele jaren....
De appel glom in 't roestend blad,
de peer in koele blaren....
Waar krult nu weer dat wijngaardloof,
waar rijpt de gulden peer?
De appel dort in geel geblaart,
want Vlaandren bloeit niet meer....

Den Haag
KAREL VAN DEN OEVER

Het gouden juk
Tooneelspel in vier bedrijven

Tweede bedrijf.

Weelderig ingericht atelier.

1ste Tooneel: Feliksen - Mathilde - Theo

(Feliksen staat voor 'n ezel te werken aan 'n schilderij in gouden lijst. Theo ligt op den divan, met 'n sigaret tusschen de lippen, 'n notitieboekje in de hand. Thilde zit voor den vleugel en speelt zachtjes 'n weemoedige melodie. Als ze even ophoudt, vraagt Feliksen bezorgd):

FEL.
Thilde, is 't nog geen tijd om te gaan rusten?

THEO.
Och, laat ze nog even. Ze inspireert me met d'r fantaseeren.

MATH.
Ik voel me toch zoo goed vandaag, vader.

FEL.
Dan moeten we je ook goed houden. De reis zal toch vermoeiend genoeg voor je zijn.

MATH.
Och, waarom moet ik naar Davos? Of ik 'n jaar eerder of later dood ga....

FEL.
Foei, kindje, niet zoo praten! Je komt terug als 'n gezonde zus!

MATH.
Als ik terug kom.

FEL.

(legt palet en penseelen neer, gaat naar haar toe.)

Waarom is m'n flinke meid zoo down?

MATH.

(zich tegen hem aanvleiend.)

Ik zie er zoo tegen op om weg te gaan. 't Is toch voor niets.

FEL.
En ik.... ik verwacht er alles van. En je zult 't daar zoo goed hebben.... Thilde je weet niet, hoe ik er naar verlangd heb je dit te kunnen geven.

MATH.
Als jij maar met me meeging, vadertje.

FEL.
Theo brengt je immers. En over 'n maandje, als ik door 't werk heen ben, dat dringend af moet, kom ik je met moeder 'n heele tijd gezelschap houden. Dat hebben we afgesproken, nietwaar?

THEO.
Wel natuurlijk.... die sentimentaliteit. We zullen 't er best samen koersen, Thilde. Ik vlas er op met m'n

derrière 'ns op 'n bobslee te komen.

(maakt met z'n hand 'n snelle beweging van boven naar beneden.)

Dzzt... wat moet dat bliksems gauw gaan.

FEL.

(streng).

Als jij er maar om denkt, dat jij niet enkel voor je pleizier meegaat! En nou jij, een-twee-drie naar bed, meisje.

THEO.
Laat ze nog even spelen.

FEL.
Geen kwestie van. 't Is meer dan tijd.... Ja, 't is niet plezierig, Thilde, maar daarom is 't juist zoo goed, dat je onder streng regiem komt. In het sanatorium weet je niet beter, of 't hoort zoo.

MATH.

(berustend).

Ik ga al.

THEO.
Ik begrijp jou niet, Thilde. Ieder ander zou 't 'n buitenkansje vinden.

FEL.

(streng).

Zou jij niet 'ns wat gaan uitvoeren, beste vrind?

THEO.
Ik ben druk aan de arbeid.

FEL.
O, werk jij!?

THEO.
Ik heb 'n prachtig idee voor 'n sonnet in m'n hoofd.

FEL.
Ik hoop van harte dat het er uit zal komen ook. Wacht Thilde, ik ga mee.... contrôleeren of je je bouillon wel drinkt.

MATH.
Ik zal 't heusch niet vergeten.

FEL.
Daar ben ik nog zoo gerust niet op.

(tot Theo)

Als freule Silverton komt om les te nemen, zeg je, dat ik aanstonds terug ben.

THEO.

O, haast u maar niks. Ik zal ze wel zoolang aangenaam bezig houden.

(Feliksen met Thilde af.)

2de Tooneel: Theo - Alet - Twee knechts van v.d. Steen

THEO

(begint in z'n zakboekje te schrijven, declameert eindelijk):

Wen in 't azurendiep van je sereene oogen, M'n ziel, m'n eigen ziel, m'n hoogste eigen zelf In gansch haar armoe naakt, erbarmelijk gebogen,...

ALET

(de deur openend).

Papa niet hier?

THEO.

Juist weggegaan.

ALET

(tot de knechts in de gang).

Komen jullie dan maar binnen. Jullie hebben toch goed je voeten geveegd?

1ste KNECHT.
Jawel, mevrouw. Wij maken nooit geen vuile boel.

THEO.
Weg is de inspiratie.

(Alet en de knechts komen binnen.)

ALET

(wijzend op twee schilderijen in lijst, die op ezels staan).

Deze twee stukken zijn 't, maar passen jullie 'n beetje op. Ze zijn nog nat hier en daar.... Meneer heeft er vanochtend nog aan gewerkt.

1STE KN.
O, mevrouw, ik ken dat.... Ik heb van me leven al zooveel schilderijen versjouwd.

(De twee knechts nemen 'n schilderij van den ezel.)

Voorzichtig voor de lijst, Hendrik... vooral oppassen voor de lijst.... Zoo.... Nou even kalm neerzetten.... We zullen ze één voor één inpakken.

ALET.
Denk er om, geen rommel maken, hoor!

1ste KN.
Ik maak nooit geen rommel en de rommel die ik maak, ruim ik nog op.

(Knechts met schilderij af.)

3de Tooneel: Alet - Theo

THEO.
Waar gaan die naar toe?

ALET.
Naar Amerika. Ik zal pas gerust wezen, wanneer ze op zee zijn. Je vader had van ochtend weer zoo'n kippekuur. Hij vindt ze nog niet dàt en nou wil-ie ze eigenlijk nog niet laten gaan.

THEO.
Hij heeft er juist nog aan staan werken.

ALET.
Idioot gewoon! Van der Steen vond ze af en dan zijn ze immers af.

THEO.
Dat is zoo'n manie van de ouwe heer. Hij wil z'n werk al maar verder doorvoeren.

ALET.
Nou ze worden ver genoeg doorgevoerd.... naar Amerika.

THEO

('n blad uit z'n notitieboekje scheurend).

Alweer 'n rijksdaalder verdiend.

ALET.
Zoo heb je eindelijk weer 'ns 'n vers gemaakt?

THEO.
'n Sonnet.... Er ontbreken nog maar 'n paar regels.

ALET.
Als 't nou maar geplaatst wordt.

THEO.
Ze weigeren geen gedichten van de zoon van 'n beroemd man. De zoon van 'n genie is minstens 'n talent.

Maar wat ik u eigenlijk vragen wou, leen me even 'n rijksdaalder op dit sonnet.

ALET.
Ik heb je gisteren pas 'n tientje gegeven. Jij ben eeuwig en altijd court d'argent.

THEO.
Kan ik 't helpen, dat ik zoo'n duur bestaan heb? Ik maak reclame voor de ouwe heer en reclame kost geld.

ALET.
Je maakt zeker reclame in de Bodega.

THEO.
En op 't voetbalveld en bij de wedrennen. Dat zijn je moeilijkste terreinen om belangstelling voor de kunst te wekken. Heeft de pipa soms aan mij niet te danken, dat-ie 't levensgroot portret van Pim Cox, de keeper van IJ.V.V. heeft mogen schilderen en de terrier van baronnes Van Merxem? Ik vraag geen commissie voor de bestellingen, die de ouwe heer door mijn bemiddeling zooal gekregen heeft, daar ben ik te onbaatzuchtig voor. Maar als ik geen ruimer toelage krijg, kan ik 't niet vol blijven houen.

ALET.
Och, och.... 't Is aandoenlijk.

4de Tooneel: Dezelfde - De twee Knechts

1ste KN.

(het andere schilderij aanvattend).

Voorzichtig maar weer. Hoepla.... even neerzetten.... 't Is een zwaar stuk.

ALET.
Schieten jullie 'n beetje op met dat inpakken? Meneer Feliksen had graag, dat ze 't huis uit waren, vóór-ie terug komt.

1STE KN.
Jawel mevrouw, maar 't moet secuur gebeuren.... d'r mag niks aan de lijsten beschadigen bij 't transport. Vooruit, Hendrik, daar gaat-ie weer; goed lichten!

(Knechts af)

5de Tooneel: Alet - Theo

ALET.
Zou papa lang wegblijven?

THEO.
Nee, hij komt aanstonds terug. Hij ging zorgen dat Thilde d'r bouillon kreeg.

ALET.
Keukenpiet! Thilde is toch mans genoeg zelf er voor te zorgen, dat ze niet te kort komt.... Als die menschen met d'r schilderijen maar weg zijn, voor-ie terugkomt.

THEO.
Geef me nou die rikspop!

ALET.
Ik denk er niet over jou altijd te stoppen.

THEO.
Kom, wees toch niet zoo krenterig, moeder. Daar gaan twee schilderijen de deur uit, die de pipa toch zeker 'n kleine twee duizend pop opbrengen en kan u me nou nog geen riks leenen? 't Is toch maar leenen.... als voorschot op m'n sonnet.

ALET.
Waar heb je 't alweer voor noodig? Zeker om portjes te gaan drinken?

THEO.
Nee, ik wil er bloemen voor koopen.... voor 'n jonge dame.

ALET.
O Zoo.

THEO.
Ik heb trouwplannen.

ALET.
Jij?

THEO.
Waarom niet?

ALET.
Waarop zou jij in 's hemelsnaam trouwen! Op je dichtersinkomen van honderd gulden per jaar?

THEO.
Waar ziet u me voor aan?

ALET.
Of wou je op onze beurs trouwen? Zet dat maar uit je hoofd.

THEO.
U veronderstelt alle mogelijkheden, behalve de eenige verstandige. Vraag nou eerst 'ns de naam van het meisje.

ALET.
Nou wie is de ongelukkige?

THEO.
Julie Silverton.

ALET.
Wat freule Silverton?.... Nou ze is er excentriek genoeg voor om op jou te verlieven. Hoe weet je dat ze van je houdt?

THEO.
Ze leest m'n verzen en sinds gisteren tutoyeeren we elkaar.... O maar ik ben er van overtuigd, dat ze gewoon idolaat van me is.

ALET

(ongeloovig).

Nou als 't waar is.

THEO.
Wat dan?

ALET.
Dan is 'n rijksdaalder voor bloemen te weinig, dan mag je wel 'n tientje besteden.

THEO.
Juist 'n tientje.... geef me 'n tientje.

ALET.
Wat dacht je? laat die bloemen maar opschrijven op de rekening; d'r staat nog een heeleboel meer bij Bremmer.

THEO.
Dat is gemeen.... U spot met m'n heiligste gevoelens.

ALET.
Stil 'ns.... hoor ik daar je vader?

6de Tooneel: Dezelfden - Feliksen - De knechts

FEL.

(achter de coulissen).

Dan brengen jullie ze maar weer netjes op hun plaats, verstaan?

(De knechts komen binnen met het schilderij, dat ze zooeven hebben weggehaald en zetten het weer neer op den ezel. Feliksen volgt ze.)

Dat wordt hoe langer hoe mooier. Ze grissen je tegenwoordig het werk onder je handen weg.

(tot Alet)

Dat wist je toch, dat die twee schilderijen nog niet klaar waren? Ik heb er van morgen nog aan gewerkt!

ALET.
Weet ik, wanneer je schilderijen af zijn? Van der Steen stuurt z'n knechts, ik laat die menschen d'r gang gaan.

(De knechts gaan weg, halen het andere schilderij, dat ze op z'n oude plaats zetten.)

FEL.
Ik had Van der Steen gezegd, dat ik ze nog 'n paar dagen houen wou.... Nou laat-ie ze toch halen!

ALET.
Hij vindt ze af. Als 't ie jou je zin gaf, kwam er geen schilderij uit je handen.

THEO.
Ik begrijp niet, dat u maar niet verstandiger wordt, papa. Als Jan Publiek je oevre bewondert en 't grif koopt en je kunsthandelaar is tevreden.... m'n hemel, wat zal je je dan 't leven moeilijk maken?

ALET.
En hoe vlugger je werkt, hoe meer je verdient.

FEL.
Ja, ja.... zoover is 't met me gekomen, dat ik op stuk werk.

1ste KN.

Heeft u nog iets te belasten, meneer?

FEL.
Zeg maar tegen meneer, dat ik wel zal opbellen, wanneer jullie de schilderijen kunnen komen halen. Willen jullie 'n sigaar?

1ste KN.
Nou asjeblieft, meneer.

FEL.

(z'n sigarenkoker aanbiedend).

Steken jullie dan maar 'ns op.

1ste KN.
Dank u wel.... En u neemt ons niet kwalijk? Goeie morgen.

2de KN.
Goeien dag saam.

(Beiden af.)

ALET

(tot Feliksen).

Je krijgt nog 'ns zoo'n ongenoegen met Van der Steen, dat ie 't contract met je verbreekt.

FEL.
Verbrak-ie 't maar. Ik ben 't beu.... O, dat afschuwelijke gevoel van geëxploiteerd te worden!

THEO.
't Contract verbreken? Van der Steen zal gek zijn.

DIENSTBODE.
Daar is freule Silverton.

FEL.
Laat de freule maar hier.

(Dienstbode af.)

Dat is ook zoo'n wanhoop.... 'n Minimum aanleg en 'n maximum pretentie.

ALET.
Sla de prijs van je les dan op. Je kan makkelijk 't dubbele rekenen bij zoo'n rijke juffer.

THEO

(z'n moeder aanstootend).

Zeg toch niet zulke domme dingen!

ALET.
Of in ieder geval bij nieuwe leerlingen.

FEL.
God beware me voor nieuwe leerlingen.

ALET.
Alweer niet goed! 't Brengt toch aardig wat geld in.

FEL.
Praat toch niet altijd over geld; ik walg van geld.

THEO.
Nou 't geld, dat u hindert, kunt u altijd gerust aan mij kwijt.

FEL.
Hoepelen jullie as-je-blieft op!

THEO.
Mag ik hier blijven? 't Is hier zoo'n aangename temperatuur en zoo'n rustig licht. Ik voel me hier beslist geïnspireerd; ik zal heel zoet aan 't werk blijven.

FEL.
Om jou aan 't werk te krijgen, ben ik tot elke concessie bereid.

7de Tooneel: De vorigen - Freule - Silverton

FREULE

(opvallend, gewild artistieke verschijning).

Cher maître, Mevrouw.... Theodoor.

(ze drukt alle drie stevig de hand.)

FEL.
U is wat laat, juffrouw.

FREULE.
't Spijt me, de modiste heeft me opgehouden.

ALET

(beminnelijk, familiair).

Hoe gaat 't uw mama, freule? Ik had gisteren 't genoegen mevrouw in de Princess-room te ontmoeten.

FEL.

(als 'n schoolmeester in z'n handen klappend).

Aan den arbeid, asjeblieft.... De minuten zijn kostbaar.

FREULE.
Vooral als men van u les neemt.

FEL.

(verkeerd begrijpend; scherp).

O, wanneer m'n lessen soms te duur zijn....

FREULE.
Maar cher maître, zoo bedoel ik 't niet.... Das Geld spielt keine Rolle.

(Theo geeft z'n moeder 'n knipoogje.)

Ik wou natuurlijk zeggen, dat ik elke secunde wil benutten, die ik van 'n groot schilder als u....

FEL.
Ja juist en daarom moet u maar aanstonds beginnen met de teekening van uw stilleven....

ALET.
Ik ga maar gauw.... Freule, m'n respecten aan uw mama, s'il vous plait.

FREULE.
Mevrouw.

(Alet af.)

FEL.
....de teekening van uw stilleven te herzien.

FREULE.
De teekening? Maar bij ons modernen komt de teekening er toch heelemaal niet op aan.

FEL.
Bij ons modernen? Wie bedoelt u?

FREULE.
U schijnt me vandaag maar niet best te begrijpen. Ik bedoel: in de moderne kunstrichting natuurlijk.

FEL.

(streng).

Zoo gauw als u kunst maakt, kunt u, wat mij betreft, de teekening verwaarloozen, maar zoolang U bij mij studeert, verwaarloost u niets, juffrouw Silverton. Dus vóór u verder gaat, verbetert u consciencieus de teekening, anders krijgt u daar later de grootste last mee. Ik kom aanstonds wel 'ns kijken.

FREULE.

Jawel, cher maître.

(Zij zet zich voor 'n kleinen ezel waarop de aanzet voor 'n stilleven, dat in 'n hoek is opgesteld. Theo zit op den divan in haar onmiddellijke nabijheid. Feliksen, den rug naar beiden toegewend, begint eveneens te arbeiden aan een der teruggebrachte schilderijen.)

FREULE.

Weet u wel, dat ik 't heerlijk vind, dat u zoo streng voor me is, cher maître? Ik hou van mannen, die streng zijn, die 'n wil hebben, en die hun wil op anderen kunnen overbrengen.

THEO.

O Julie.... Als je eens wist hoe streng ik ben.... speciaal voor anderen.

FEL.

(zonder om te zien, waarschuwend).

Sust....

(korte stilte.)

FREULE.
Weet jij 't verschil, Theo, tusschen de visie van Millet en Vincent?

THEO.
Om je de waarheid te zeggen: nee.

FREULF.
Weet jij hoe Vincent z'n boeren zag?

THEO

(spottend).

Door 'n bril misschien?

FREULE.
Nee, tragisch.

THEO.
Zoo zie ik het heele leven.... één groote tragedie.

FREULE.
Je moet dat boek van Gillof 'ns lezen over Vincent, drie dikke deelen.... buitengewoon. Je kan Vincent eigenlijk niet begrijpen, zonder dat boek. Er is bevoorbeeld 'n heel hoofdstuk over de stoelen, die Van Gogh geschilderd heeft en de ziel, die hij in die stoelen....

FEL.

(boos).

Stilte asjeblieft.... Je kan wel tegelijk praten en breien, maar niet tegelijk praten en schilderen.

(Stilte, waarin 'n coquet, flirterig spel gespeeld wordt tusschen Theo en freule S.)

FREULE

(tot Feliksen).

U heeft er toch niets tegen, dat ik de gemberpot min of meer cubistisch opvat?

FEL.

M'n lieve hemel, juffrouw Silverton, waarom praat u toch altijd onder uw werk? Ik zeg toch ook niets.... Werk u maar, werk u maar. Ik kom wel 'ns kijken naar het resultaat.

(Theo zit freule S. smachtend aan te staren.)

FREULE

(zich naar hem toebuigend).

Wat kijk je me aan?

THEO.

Je inspireert me, Julie. Nog nooit is me 't dichten zoo makkelijk gevallen als in jou bijzijn.

FREULE.

Ik heb ook muze-achtige kwaliteiten, snap je? Hoeveel regels heb je al?

THEO.

Drie en 'n halve. Maar ze zijn dan ook reusachtig oorspronkelijk.

8ste Tooneel: De vorigen - Alet

ALET

(opgetogen binnenkomend).

Feliksen, er is bezoek voor jou.

FEL.

(stug).

Ik kan niemand ontvangen.

ALET.
Maar 't is baron Huft, die komt praten over z'n portret. Zal ik hem hier laten?

FEL.
Nee, dan zal ik maar weer....

(hij gaat onwillig met Alet mee.)

THEO

(neuriet).

Wir sind allein, zum ersten Mal allein....

(na 'n poosje)

Hou jij van Wagner, Julie?

FREULE

(doorschilderend).

Of ik van Wagner hou? Ik adoreer Wagner.... Ik adoreer alle groote mannen.

THEO.
't Spijt me, dat ik geen groot man ben.

FREULE.
O, je kan 't nog worden.... 'n groot dichter.

THEO.
Geloof je 'n beetje in m'n dichterschap, Julie?

FREULE.
Wel, ik zeg altijd: zoolang er leven is, is er hoop hè.

THEO

(als peinzend).

Weet je, waar ik wel 'ns bang voor ben?

FREULE.
Dat niemand je verzen leest.

THEO.
Och nee, ik dicht niet voor de menigte. Nee, maar ik ben wel 'ns bang, dat de ouwe heer mij in den weg zal staan om als dichter beroemd te worden. Ik weet niet, of er naast de beroemde schilder Feliksen nog wel plaats is voor 'n dichter Feliksen. Wil je wel gelooven Julie, soms vind ik 't ellendig, dat ik de zoon ben van m'n vader.

FREULE.
Hoe kan je 't zeggen? Ik benijd jou juist zoo'n vader. Als ik niet de dochter was van baron Silverton, zou ik de dochter van de artiest Felix Feliksen willen zijn.

THEO.
Zoo!? Nou maar, ik ben blij dat je 't niet bent hoor!

FREULE.
Vin je me dan zoo'n verschrikkelijk mensch?

THEO.
Integendeel.... integendeel.... Ik vin je.... hoe zal ik 't onder woorden brengen?

FREULE.
'n Dichter die naar woorden zoekt!

THEO.
Julie, laten we kalm blijven.

(Hij nadert haar smeekend)

Kijk 'ns, Julie, ik ben maar 'n arme dichter, maar wat er in me leeft....

FREULE

(rustig).

Lieve vrind, waar wil je naar toe?

THEO

(dwepend).

Wat ik uitzeg in m'n verzen.... jij, Julie, moet 't begrepen hebben, je moet gevoeld hebben, dat de Beatrice uit mijn verzen niemand anders is dan jij.

FREULE

(kalm, verbaasd).

Ik jouw Beatrice?

THEO.
Wil je 't zijn?

FREULE.
Theo.... de Beatrice van je verzen?

THEO

(hartstochtelijk).

Van m'n leven.... Julie, m'n engel....

(Hij doet 'n paar stappen nader nog, maar zij bedreigt hem kalm met 'n groote kwast verf.)

FREULE.
La distance, s'il vous plaît. Dante heeft zijn Beatrice nooit aangeraakt, denk daaraan asjeblieft.

THEO

(aanhoudend).

Nee, maar wat is de liefde van Dante vergeleken bij mijn liefde! Ik heb je lief boven alles, Julie, en mijn liefde is er niet een die bevrediging zoekt in contemplatie en zoete verlangens.... Je herinnert je, hoe ik in sonnet XIII van m'n 'Nachtpaden' m'n liefde bezing.

(declameert):

M'n liefd' is niet als 't maagd'lijk vier der Vestalinnen
Maar als 'n brand, die gloeiend heet het binnen
Van ziel en lijf verzengt....

(Hij nadert haar om haar hand te grijpen en die te kussen.)

FREULE

(hem 'n smeer gevend.)

Ben je idioot geworden?

THEO.
Dat is gemeen.

FREULE.
Ik heb je gewaarschuwd.

THEO

(beziet zich zelf in 'n zakspiegeltje, wischt dan z'n wang af met z'n zakdoek).

Wel verdomd!.... Waarom, heb je met me gespeeld?.... Je heb me aangemoedigd met je gecoquetteer.

FREULE.

Kan ik 't helpen dat jouw dichterlijk brein aanstonds in vuur en vlam staat? Niet als het maagdelijk vier der Vestalinnen, maar als de stommiteit van 'n troep ezelinnen.

THEO.

Als je denkt, dat je me voor de gek kan houen!

FREULE.

Ik heb meelij met je. Hier heb je benzine, maak daar je wang mee schoon.

THEO.

Ik heb jouw benzine niet noodig.

(Hij wischt z'n wang af met z'n zakdoek.)

9de Tooneel: De vorigen - Dienstbode Goldström Junior en Senior

DIENSTB.

(de Goldströmen in het atelier latend.)

Wil u maar binnengaan? Meneer komt dadelijk bij u.

GOLDSTRÖM SR.

(zwaarlijvig, druk, burgerlijk, stelt zich voor).

Goeden middag! Goldström.... me zoon.

THEO.

Aangenaam.... m'n naam is Feliksen.

(Freule S. heeft rustig haar arbeid hervat zonder notitie van de anderen te nemen.)

GOLDSTR. SR.

(familiair).

Ik kwam 'ns met je vader praten over me zoon. Ik wou 'm les laten geven.

THEO.

Zoo? Heeft uw zoon aanleg?

GOLDSTR. SR.

Aanleg? Talent meneer.... 'n reuzetalent zit er in dat kereltje. Wat wil je worden, Samuel?

GOLDSTR. JR.

Kunstschilder, pa.

GOLDSTR. SR.

Hoor je 't?... En daarom zeg ik tegen me vrouw....

(zich omwendend naar z'n zoon, die door het atelier loopt en vrijmoedig alles opneemt)

Nergens anzitten, Samuel!

GOLDSTR. JR.

Nee pa.

GOLDSTR. SR.

De jongen is zoo gauw met z'n handen.... Zeg ik tegen m'n vrouw, we laten onze jongen les nemen bij 't beste adres. Dat is trouwens 'n principe van me.... Ik doe ook alleen maar zaken met prima huizen.

(Naar freule S. stappend en haar werk bekijkend, indringerig)

U is ook 'n leerlinge zeker?

FREULE

(stug).

Ja.

GOLDSTR. SR.

D'r zit wel wat in.

THEO.

Ik zal m'n vader nog maar 'ns even waarschuwen, dat u er is. Hij heeft bezoek, weet u.

GOLDSTR. SR.

O Zoo.... Nou zeg je ouwe heer, dat bankier Goldström er is, van Goldström, Aärons & Co. om 'm over lessen te spreken.

THEO

(groetend).

Meneer Goldström.

10de Tooneel: De vorigen - behalve Theo

GOLDSTR. SR.

(het atelier rondloopend).

Wat 'n kunst.... Wat 'n groote kunst. Ik heb ook verschillende Feliksen in m'n bezit. Ik heb 'n landschap van 'm, dat ik nou al met duizend gulden winst kan verkoopen. Maar ik verkoop niets, voor Feliksen 'n jaar of tien dood is. Dan zal je eens prijzen

zien! Ik raad tegenwoordig Feliksen aan, zooals ik vroeger Bethlehem Steels heb aangeraden, al krijg ik geen cent commissie. Ik heb ook een van z'n beste stukken: Christus verdrijft de wisselaars uit de tempel.... Maar wat ik u in vertrouwen zou willen vragen, juffrouw, wat vraagt Feliksen voor z'n lessen?

FREULE

(stug).

Ik weet 't niet.... Voor mij spielt das Geld überhaupt keine Rolle.

GOLDSTR. SR.
In deze voor mij ook niet. Al vroeg hij vijf-en-twintig gulden per les en al had ik vijf-en-twintig kinderen, die ik les wou laten geven.... Maar ik betaal niet graag de hoogste mart, weet je.

11de Tooneel: De vorigen - Feliksen Dienstbode

FEL.

(met 'n visitekaartje in de hand)

Meneer Goldström?

GOLDSTR. SR.

(Feliksen de hand reikend).

Goldström..... van Goldström, Aärons & Co.... m'n zoon, meneer Feliksen, m'n zoon.... Ik wou 'ns met u komen praten over lessen voor Samuel.

FEL.
Over lessen?

GOLDSTR. SR.
Ja, over schilderles.

FEL.

(terughoudend).

Wat kent 't ventje?

GOLDSTR. SR.
Wat-ie kan? Hij teekent van alles..... 'n talent die Samuel! 'n geboren schilder, dat zeggen we thuis iedere dag.... Kom bij je pa, Samuel.... je zat toch nergens an? Ik ben maar bang, dat ie met z'n vlugge vingertjes.... Samuel vertel 'ns an meneer, wat je worden mot.

GOLDSTR. JR.
Kunstschilder.

GOLDSTR. SR.

Hoor u 't?

DIENSTB.

Daar is de zuster van freule Silverton, of de freule mee gaat.

FREULE.

O, dat is waar, cher maître, ik had beloofd te komen eten bij 'n vriendin van m'n zuster. Vindt u goed, dat ik voor vandaag maar uitschei?

FEL.

(onverschillig).

Natuurlijk.

FREULE

(pakt haastig haar schildergerei in, reikt Feliksen de hand).

Cher maître.

GOLDSTR. SR.

(plechtstatig buigend).

Freule.

(Freule S. vlug af met 'n stom knikje naar G.)

GOLDSTR. SR.

(met respect).

'n Dochter van baron Silverton zeker? Eerste klas.... primissima.... 'n Charmant meisje, zou ik ook wel les willen geven.

(bekijkt haar werk.)

En talentvol.... U maakt school, meneer Feliksen. Dat moet wel 'n heele voldoening voor u zijn om kunstenaars te kweeken, die uw voetstappen drukken.... Ik weet 't bij ondervinding.... Aärons, m'n compagnon, is heelemaal door me zelf gevormd. Hij is om zoo te zeggen 'n copie van me.... O, zoo aangenaam.

(Plotseling getroffen door 'n schilderij, dat aan de wand hangt.)

Sapperloot, wat 'n prachtig staal van uw kunst. Is dit schilderij te koop?

FEL.

(bitter).

Alles wat ik maak is te koop.

GOLDSTR. SR.
Wat moet 't kosten?

FEL.
Dat weet ik niet.

GOLDSTR. SR.

(verbaasd).

Weet u dat niet?

FEL.
Als u iets van me koopen wilt, moet u zich wenden tot de firma Van der Steen. Die heeft de alleen-verkoop van m'n werk en bepaalt de prijzen.

GOLDSTR. SR.

Ah zoo. U doet dus geen zaken zonder commissionnair. 'n Gezond principe. Leven en laten leven. Je moet de tusschenpersonen niet uitschakelen. Dan zal ik aanstonds is naar de firma toestappen.... Maar als ik 't koop, moet u de sneeuw een beetje witter voor me maken.... Sneeuw is toch wit en niet paars, meneer Feliksen, zou ik denken. En op de weg moet u 'n mannetje of 'n vrouwtje schilderen. Ik hou niet van die uitgestorven streken.

FEL.

(ongeduldig).

U kunt 't krijgen als u 't hebben wil.

GOLDSTR. SR.
Ik ben al de gelukkige bezitter van een aantal Feliksen. Ik heb onder anderen dat groote doek van u....

FEL.
We dwalen, geloof ik, 'n beetje af meneer Aärons.

GOLDSTR. SR.
Goldström.

FEL.
Excuseer, Goldström. Wat zijn nu eigenlijk uw plannen met uw zoontje? Hoe oud is-ie?

GOLDSTR. SR.
Veertien jaar.

FEL.
En is-ie nou al volleerd!

GOLDSTR. SR.
Hij gaat op de H.B.S.

FEL.
Prachtig. Die moet hij dan maar afloopen.

GOLDSTR. SR.
Maar de Zaterdagmiddagen heeft-ie vrij, dan zou ik willen, dat-ie 'n uurtje bij u kwam schilderen.

GOLDSTR. JR.
Nee pa, dat ken niet.

GOLDSTR. SR.
Waarom niet jongen?

GOLDSTR. JR.
Dan mot ik voetballen.

FEL.
Juist meneer Goldström. Laat uw jongen gaan voetballen, laat-ie 'n groot voetballer worden. Er is tegenwoordig meer roem te behalen als voetballer dan als kunstenaar.

13de Tooneel: De vorigen - Alet - Melis

ALET.
Feliksen.... O, neem me niet kwalijk, dat ik stoor.... Hier is meneer Melis, de redacteur van het Kunstblad voor 'n interview.

FEL.

(woedend).

Wie nu weer? Verduiveld nog toe, word ik dan geen oogenblik met rust gelaten?

MELIS.
Het spijt me, dat ik u derangeer, maar ik heb u acht dagen geleden schriftelijk om 'n onderhoud verzocht en dat onderhoud is me toegestaan.

ALET.
Ja, dat onderhoud heb ik toegestaan.

FEL.

(tot Alet).

Jij?

(tot Melis)

Interview u dan voor mijn part m'n vrouw, ik groet u.

(Snel af.)

14de Tooneel: De vorigen - zonder Feliksen

ALET

(eenigszins verlegen).

Ik moet u wel m'n excuses maken, meneer.

MELIS

(zuur-zoet).

O, mevrouw.... de eigenaardigheden van 'n groot man.

GOLDSTR. SR.

Ja, ja.... die heeren kunstenaars.... ze zijn als Amerikaansche fondsen, je ken maar niet op ze aan.... En de meesten zijn nog onsolide ook.

ALET.
Heeft u afgehandeld met m'n man?

GOLDSTR. SR.
We zijn halverwege blijven steken. Ik was juist met hem bezig over lessen voor m'n zoon.

ALET.
En heeft Feliksen al 'n dag bepaald?

GOLDSTR. SR.
Ik kreeg zoo de indruk, dat uw man er niet veel trek in had. Tegenover mij, die de gelukkige bezitter ben van zes Feliksen, vind ik dit nogal.... hum....

ALET.
O, maar dat is 'n misverstand, dan moet u 'n verkeerde indruk gekregen hebben; m'n man doet zich soms 'n beetje eigenaardig voor.... Maar natuurlijk nemen we uw zoon als leerling, stellig en zeker.

(zoetsappig tot Goldström jr.)

Niet waar, vent?

GOLDSTR. SR.
Uw man moet 't natuurlijk graag doen of niet. Er zijn waarachtig schilders genoeg, die 'n zoon van bankier Goldström les willen geven. Dus, ik hoor dat nog wel nader.

ALET.
Zeker, meneer Goldström, vandaag nog.

GOLDSTR. SR.

(tot Melis).

Interview u alleen kunstenaars?

MELIS.
Pardon, meneer Goldström.... alle mogelijke interessante persoonlijkheden.

GOLDSTR. SR.
Zoo, Zoo.... Ook uit de handelswereld?

MELIS.
Ook uit de handelswereld.... U staat bijvoorbeeld ook op m'n lijstje. Misschien kunnen we nu al afspreken, wanneer ik u....

GOLDSTR. SR.
Onmogelijk. Ik ben geen uur zeker van m'n tijd.... Ik zal wel 'ns opbellen.

MELIS.
Heel graag.

GOLDSTR. SR.

(blufferig).

Ik sta u zoo'n onderhoud toe, omdat ik 'n groot bewonderaar ben van de pers.

MELIS.
En de pers bewondert u.

GOLDSTR. SR.
Samuel, geef meneer 'n hand.

(groetend)

Mevrouw Feliksen. Meneer Melis.

MELIS.
Uw dienaar.

(Alet laat de Goldströmen minzaam uit.)

15de Tooneel: Alet - Melis

MELIS.
Het spijt me 'n beetje van m'n verloren middag.

ALET.
Maar die hoeft u volstrekt niet als verloren te beschouwen. Ik kan u alle mogelijke inlichtingen geven. Man en vrouw zijn immers één.

MELIS

(aarzelend).

Jawel, maar tegenover het publiek.

ALET.
Ik hoef toch niet in 'n fonograaf te spreken.

MELIS.
Hoe bedoelt u dat?

ALET,
Wel of u de inlichtingen uit mijn mond of uit die van m'n man opschrijft, dat hoort het publiek toch niet. En ik verzeker u, de kunstprincipes van m'n man zijn dezelfde als van mij.

MELIS.
Tja, als uw man tegen 'n dergelijke oplossing geen bezwaar heeft.

ALET.
Och wat! Feliksen leest geen interviews en allerminst 'n interview van hem zelf. Begin u maar te vragen.

MELIS

('n opschrijfboekje voor den dag halend, gewichtig).

De wijze, waarop uw man in enkele jaren van 'n tamelijk onbekend schilder tot 'n beroemdheid is geworden, is zoo merkwaardig, dat het voor mij 'n aanleiding is te vragen....

ALET.
Wat daarvan de reden mag zijn. Meneer Melis, m'n man is altijd een bloem geweest, die in 't verborgen heeft gebloeid. En dan z'n groote bescheidenheid.... z'n sober leven....

MELIS.
Men zegt: er steekt iets van 'n wereldverzaker in de artiest Feliksen.

ALET.
Dat is 't juiste woord. Meneer Hanlo heeft hem tegenover mij eens genoemd: 'n groote geest met 'n kinderlijke ziel.

MELIS.
Dat kenschetst uw man voortreffelijk.... Mag ik dat opschrijven?

ALET.
Wel zeker. Dat hoeft geen geheim te blijven.

MELIS.

En hij zou er waarschijnlijk volkomen tevreden mee geweest zijn om in absolute overgave en liefde voor z'n werk z'n leven in vergetelheid te eindigen?

ALET.

Dat is te zeggen: hij heeft de roem nooit gezocht, maar de roem hem.

MELIS.

Het is dan wel 'n heel groote voldoening, dat hij

als om strijd door iedereen gehuldigd wordt als een onzer grooten.... ofschoon - en het is misschien pijnlijk dit aan te roeren - er in de laatste tijd critici zijn, nietwaar, die beweren, dat z'n kunst naar het virtuose verloopt.

ALET.
Afgunst, m'nheer, dat begrijpt u toch, groote woorden van 'n paar jongelui, die alles beter willen weten dan 'n ander. 'n Feit is: het publiek houdt van z'n werk en ik zeg maar: vox populi vox Dei.

MELIS.
Volkomen waar. En toch is de houding, die 'n criticus van naam als Hanlo in de laatste tijd tegenover uw man aanneemt....

ALET.
Och ja, als u alles wist.... Persoonlijke kwestietjes.... 'n zekere animositeit tegenover Van der Steen.... Dat moet u maar niet opschrijven.

MELIS.
U noemt daar 'n naam, mevrouw, Van der Steen.... Het is wel 'n groote verdienste van hem, uw man te hebben ontdekt.

ALET.
'n Groote verdienste voor hèm is 't zeker.

MELIS.
U zegt dat zoo eigenaardig. Hoe is uw opinie wel over de verhouding van de kunstenaar tegenover de handel?

ALET.
M'n opinie? Wel, de kunst leeft van de handel en de handel van de kunst.

MELIS.
Jawel, maar....

ALET.
Meestal ten koste van de kunst, beweert Feliksen. Dat hoeft u niet op te schrijven, want daar begrijpt het groote publiek toch niets van.

MELIS.
En uw opinie over de groote stroomingen, die zich heden ten dage in de kunst manifesteeren?

ALET.
U bedoelt het futurisme, het cubisme....?

MELIS.
Juist.

ALET.
Wanneer die ismes voldoende kapitaal achter zich hebben, zullen ze nog wel een poosje de wereld in beroering brengen.

MELIS.
U wilt dus zeggen?

ALET.

Meneer Melis, er is 'n kunst, die alle andere kunsten

overtreft, dat is: de money-makerij. 'n Artiest, die ook deze kunst verstaat, heeft naar mijn idee het hoogste bereikt. Ik wil u wel bekennen, dat mijn man zelfs nog zoo ver niet is.

MELIS.
O, nee?

ALET.
Maar hij heeft 'n vrouw.

MELIS.
Ik begrijp.... u vult hem aan.

ALET.
Zoo goed en zoo kwaad als 't gaat.

MELIS

(aldoor ijverig noteerend).

En nu meneer Feliksen.... pardon, mevrouw Feliksen.... de cardinale vraag.... Hoe beschouwt u uw eigen kunst?

ALET

(opdreunend).

De kunst van Feliksen, streeft naar het visionaire en 't hyper-sensitieve zonder daarmee de bodem van 't uiterlijk waarneembare in de uiterlijke waarneming te verlaten. Hij is in tegenstelling met bijvoorbeeld Odilon Redom meer geneigd naar 't plastisch-contemplatieve.... Begrijpt u 't?

MELIS.
Natuurlijk.... woord voor woord....

(noteerend.)

plastisch contemplatieve....

ALET.
....met de negatie van de affirmatieve idee in het complex.... of in de comtemplatie.... Dat weet ik niet precies meer.

MELIS.
Weet u dat niet precies meer?

ALET.
Nee, maar ik kan 't wel even voor u naslaan.

MELIS.
Ha, is wat u me daar gezegd heeft, misschien 'n stuk uit de mémoires van uw man?

ALET.
Welnee, dat is uit 'n artikel van Peterson over m'n man. Ik dacht, dat ik 't vrijwel van buiten kende. Weet u wat, ik zal u dat artikel mee geven, dan kunt u 't gebruiken

voor uw interview. Er staat meer in dan mijn man zelfs u zou kunnen vertellen van z'n bedoelingen.... Trouwens, daar bedenk ik op eens, we krijgen hier aanstonds op 't atelier 'n illuster gezelschap voor 'n musical tea, weet u. Ik heb nog eenige preparatieven te maken. Tot m'n spijt moeten we 't interview wat bekorten. Schrijf u dus nog gauw even op. Groote gouden medaille in

Buenos-Aires, San Francisco, Milaan. Eerekruis in goud in Berlijn en Odessa. Portret geschilderd van baronnesse de Vivé, markiezin de Cossetti, om 'n paar buitenlandsche te noemen - u weet: hij schildert de dames van de high life met 'n onnavolgbare chiek - comtesse de Pommerelle en Klaas Been, de groot-industrieel uit Tilburg, u weet wel, en zoo voort en zoo voort.... Verder: schilderijen in de Neue Pinakotheek in München.... Maar het is eenvoudiger, wanneer ik u daarvan 'n lijstje opzend. En wilt u ook z'n onderscheidingen weten? Z'n lintjes bedoel ik?

MELIS.
Hoe vollediger uw opgave, hoe liever.

ALET.
'n Nederlandsche orde heeft m'n man nog niet kunnen bemachtigen.

MELIS.
Dat verbaast me, mevrouw. Want er is geen land, dat z'n kunstenaars zóó eert als het onze en waar de aristocratie van geboorte zoo gewillig de voorrang laat aan de aristocratie van de geest. Dat is werkelijk 'n vreemd verzuim van de hooge regeering. Wij kunnen het hier bij laten. Ik heb op 't oogenblik stof genoeg voor 'n grandioos artikel. Maar....e, u sprak daar juist van 'n musical tea. Vindt u 't heel erg indiscreet van me, wanneer ik me zelf met journalistieke onbescheidenheid daarvoor uitnoodig?

ALET.
Volstrekt niet. Ik wilde u juist vragen te blijven. Er komen eenige beroemdheden; onder anderen de componist Delaterre en de danseres Cathrien Slavatski.

MELIS.
Ha, prachtig. M'n journalistieke speurneus heeft in uw tea al copie ontdekt voor m'n blad. En dan 'n idee, mevrouw, 'n pracht-idee. Wanneer ik 'ns 'n opname mocht maken van het gezelschap.... 'n artistieke groep voor 't Kunstblad, waarbij ik dan 'n artikel zal schrijven?

ALET.
Daar zal niemand van 't gezelschap iets op tegen hebben.... integendeel.

MELIS.
Dan permitteert u mij, dat ik m'n camera ga halen. Ik had die al meegebracht voor 't geval uw man me zou veroorloven 'n paar foto's te nemen van hem en z'n werk. Ik maak die opname altijd zelf.

16de Tooneel: Alet - Melis - Van der Steen - De twee knechts

V.D. STEEN

(binnenstappend of hij thuis is).

Je man er niet?

ALET.

O zeker.

(ze geven elkaar de hand)

Hoe gaat 't? Kennen de heeren elkaar?

(wil Melis voorstellen.)

V.D. STEEN.

Natuurlijk. Bonjour Melis.

MELIS.

Meneer van der Steen. Zoo juist 'n interview met de groote kunstenaar gehad.

V.D. STEEN.

Ha, juist, uitstekend. Nu kom ìk voor 'n interview.

(tot de knechts)

Hendrik, pak maar in.

1ste KN.

Jawel meneer.

(De knechts nemen het schilderij van den ezel.)

MELIS.

Voor ik in de weg loop, ga ik m'n camera halen.

(Af, gevolgd door knechts met schilderij.)

ALET.

Ik zal Feliksen even waarschuwen.

(Gaat naar 't huistelefoon-toestel, telefoneert.)

Ben jij daar Theo? Stuur papa 'ns naar 't atelier, meneer Van der Steen is er om 'm te spreken.... Ja direct natuurlijk.

V.D. STEEN.

Je man is weer 'ns recalicitrant. Ik kom 'm de duimschroeven aandoen.

ALET.

Groot gelijk. 't Is soms 'n wanhoop met 'm. Als jij er niet achter zat, kwam er niets uit z'n handen.

V.D. STEEN.

En ik zal er achter blijven zitten. Maar....e ik vind, dat Feliksen er 'ns uit moet. Hij moet 'ns van onderwerp gaan veranderen. Sinds die brutale Hanlo je man heeft af durven kammen, begint de critiek er al meer en meer over te zeuren, dat hij altijd met 't zelfde voor de dag komt tegenwoordig. Hij zal 'n andere koers op moeten, vóór 't publiek begint te verflauwen. Ik zou willen, dat-ie naar Parijs ging, studies maken in nachtcafé's en tingel-tangels.... dat is 'n genre, waar ik me enorm veel van voorstel.

ALET.

Maar dat is toch niets voor Feliksen!

V.D. STEEN.

'n Schilder als je man kan maken wat-ie wil.

ALET.

Als 't moet, dan moet 't, zeg ik altijd.... Maar ik ga mee.

V.D. STEEN

(lachend.)

Dat kan je doen, maar noodig lijkt 't me niet.

ALET.
Wat ik vragen wou.... Ik zal nog 'ns om 'n voorschot bij je aan moeten kloppen.... ik ben geweldig court d'argent.

V.D. STEEN.
Alweer? Jullie hebben al veel meer opgenomen dan ik je heb toegezegd.

ALET.
't Leven is duur.

V.D. STEEN.
Denk je, dat 't leven voor mij niet duur is? Enfin, je man krijgt 't portret te schilderen van baron Huft voor de foyer van de schouwburg.... Baron Huft is de man, die zich zoo verdienstelijk maakt voor de tooneelspeelkunst, weet je misschien. De helft van 't honorarium wil ik je alvast wel geven.

17de Tooneel: Alet - Van der Steen - Feliksen - Later Melis

FEL.
Bonjour.

V.D. STEEN

(wijzend op het tweede schilderij, dat de knechts juist wegdragen).

Je ziet, daar gaat het.

FEL.

(somber, moedeloos).

Ik had er nog aan willen werken.... Ze kunnen zoo niet weg, waarachtig. Laat ze nog 'n paar dagen hier.

V.D. STEEN.
Nonsens, nonsens. Ik vind ze goed genoeg voor de kerel, die ze gekocht heeft; die heeft er toch geen kaas van gegeten. Trouwens, ik heb je die schilderijen al lang betaald; ze zijn dus feitelijk m'n eigendom.

(streng)

En nou in 't vervolg m'n knechts asjeblieft niet meer terugsturen! Die hebben wel wat anders te doen dan voor niets te loopen.... En nou nog iets. Ik liep daar juist meneer Goldström tegen 't lijf. Hij zei me, dat-ie z'n zoon les bij je wou laten nemen. Goldström is 'n groot bewonderaar van je en 'n goeie klant van mij. Zou je dat jochie

niet 'n beetje op streek willen helpen met schilderen? Nou ja, natuurlijk, 'n beetje vaderlijke ijdelheid van die man, begrijp ik heel goed. Hij zal er graag mee geuren, dat z'n zoontje les krijgt van Feliksen. Jedes Tierchen sein Plaisirchen.... Dus dat komt wel in orde hè?

ALET

(tot Feliksen, die in gedachten, afwezig voor zich uitstaart).

Maar man, zeg toch 'ns wat. Je staat er bij, of je geen tien kan tellen.

FEL.

(angstig).

Thilde heeft ineens weer hooge koorts.

ALET.
Dat is ons kruis.

V.D. STEEN.
Nou ja, ze gaat immers naar Davos, daar zal ze wel opknappen.

FEL.
Ik ben maar zoo bang, dat 't te laat is.

V.D. STEEN.
Kom, kom, niet zoo somber. Nou, ik moet weg. Dat is dus afgesproken?

ALET.
Blijft u toch teaen. We krijgen 'n illuster gezelschap.

V.D. STEEN.
Ik heb waarachtig geen tijd.

ALET.
Delaterre komt en Cathrien Slavatski.

V.D. STEEN.
Op z'n Hollandsch Aaltje Visch.

ALET.
Foei, u bederft alle poëzie.

V.D. STEEN.
Doe ik? Maar heusch, al kwam Caruso.... ik heb op m'n eerewoord geen tijd.

ALET.
't Is wel jammer, want meneer Melis wil 'n kiek van 't gezelschap maken voor het Kunstblad.... Jammer, wanneer u daarop zou ontbreken.

V.D. STEEN.
O, wou Melis 'n kiek maken.... Nou ja, 'n kwartiertje zou ik nog wel kunnen wachten.

(kijkt op z'n horloge.)

't Valt me nog mee. Ha, daar is meneer Melis al.

MELIS.

(met camera op driepoot).

Ik ben klaar. Wanneer nu 't gezelschap maar komen wil.

V.D. STEEN.

Wat zou je er van zeggen, Melis, als je vast 'ns 'n kiek nam van Feliksen en mij?

MELIS.

Met plezier. Hoe meer opnamen, hoe liever. Wilt u dan hier maar gaan zitten, meneer Feliksen, met uw palet in uw hand asjeblief en zoo meneer Van der Steen bij u, net of hij u iets prettigs vertelt.

(Hij duikt onder het doek, stelt camera in.)

Opgepast, heeren! 't Is uitstekend zoo. Meneer Feliksen, niet zoo'n begrafenisgezicht, asjeblieft. Daar gaat-ie.... een, twee, drie....

(Doek)

(Slot volgt)

A. JURRIAAN ZOETMULDER

De toestand van de Nederl. Hervormde Kerk

SINDS de revolutie geen Staatskerk meer, moet en zal de Hervormde Kerk nog de Nederlandse heten, wat ze alleen naar beperking en niet naar uitbreiding verdient. Want ofschoon Groen van Prinsterer trouw van de ‘Vaderlandse’ Kerk sprak, heeft haar karakter als geestelike organisatie van ons volk hopeloos geleden, zodat het niet méér zin heeft om haar de ‘Volkskerk’ te noemen dan de Staatskerk.

Dat die nieuwe erenaam haar ook hoe langer hoe minder toekomt, is duidelik. Beroept men zich op de traditie, wel, de Roomsen hebben driemaal ouder brieven: het Nederlandse volk bestond al eeuwen vóór de Hervorming. Verwijst men naar de meerderheid, och, het getal lidmaten smelt met de dag. De grootheid van de z.g. ‘Grote’ Kerk bestaat in louter uiterlike en zelfs oneigen dingen, vooreerst in de middeleeuwse kerkgebouwen en verder in de theologiese faculteiten, die, ondanks de wettelike opzet van neutrale instituten voor godsdienstwetenschap, eigenlik gratis-seminaries blijven van de bevoorrechte Herv. Kerk op kosten van 't rijk - allebei overblijfselen van de oude heerschappij, die naast het inwendig verval bepaald pijnlik aandoen. De laatste honderd jaar is de Herv. Kerk gedurig verminderd. Baptisten en Darbisten en andere sekten, Dolerenden een paar maal, modernen en eindelik vooral godsdienstlozen zijn achtereenvolgens uitgetreden. En wie alleen de werkzame lidmaten rekent, komt tot veel ongunstiger verhoudingen; want wégen wij de Hervormden, hoeveel zijn er dan kerks? Is de actie van sommigen, die zich buiten oudejaarsavond nooit onder de preekstoel wagen, tegen de coalitie en vóór de Ned. Herv. Kerk niet een aanfluiting van die Kerk geworden? Vraag eens volwassen personen, wie er van de tientallen, samen met hun aangenomen, nog een bijbel inzien! Vanouds sturen biezonder in de gewezen Staatskerk immers verschillenden, die tegen ‘vormen’ beweren te protesteren, hun kinderen om louter vormelike

redenen naar de katechizatie of laten hun dochter pas ‘in de wereld’ gaan de winter na haar belijdenis, te dikwels een eind in plaats van een begin voor het kerkelik leven. Prof. Visscher verzekert:

> ‘Duizenden staan er op het lidmaten-boek, die gezwegen nog van eenige richting, zelfs van de moderne, van God noch gebod weten willen, die er welbewust vijandig tegenover staan en alleen in beweging worden gebracht, als zij naar de stembus gejaagd worden om de fijnen uit te drijven uit het gestoelte der eere.’

En bij de onverschilligheid van zulke naamleden komt een oppositie van andersdenkenden, die in kerkelike kiesverenigingen een omwenteling voorbereiden. Gemeenten met orthodoxe dominees sluiten feitelik vrijzinnigen uit, die maar in de Protestantebond een noodkerk als voorlopig tehuis of bij Remonstranten, Luthersen, Doopsgezinden een tijdelik onderdak moeten zoeken, terwijl gemeenten met moderne voorgangers weer de rechtzinnigen drijven naar doleantie, evangelizatie of konventikel. Werkelik als ‘lidmaten’, die toch samen een harmonies lichaam onderstellen, verenigd in een broederlike gemeenschap kunnen zulke tegenstrijdige uitersten nooit zijn, zodat ze elkaar alleen in hetzelfde kerkverband ontmoeten om te botsen - een teken van persoonlike belangstelling in de godsdienst misschien, maar nog meer van onkerkelikheid. Wederzijdse uitbanning is regel; wat onder de wereldoorlog Polen laat zien, waar nu eens de Oostenrijkers en dan weer de Russen verdreven worden, dat is het gewone schouwspel binnen de Ned. Herv. Kerk, nog enkel in schijn een Kerk als Polen in naam een rijk. De Kerk als ‘zuil en grondslag van de waarheid’ (I Tim. 3: 15) raakt zo volslagen zoek, dat de rechtse partij treurt, de Kerk zelf te moeten evangelizeren, en de linkse juicht de Kerk, dit overblijfsel van vóórreformatoriese verblinding, te kunnen elimineren of minimizeren.

Dus moet die Kerk wel vervallen. In steden als Alkmaar, Delft en Arnhem tellen de Katholieken bijna evenveel zielen

als de Hervormden, in plaatsen als Haarlem, Medemblik, Oudewater, Rijswijk zelfs meer, terwijl de ‘Grote’ Kerk in ons hele land nog geen 45% van de bevolking meer uitmaakt. Omdat de verbrokkeling geregeld doorgaat en onherroepelik een verbrijzeling aankondigt, een ‘uiteenspatting’, zoals een leider zelf voorspelt, zal 't over enkele jaren ver genoeg komen, dat er minder Hervormden zijn dan Katholieken. Wie de verhoudingen beschouwt als menig advokaat van de Volkskerk, moet dan ook toegeven, dat ons volk òm gaat. Zo bedreigt de confessionele leider Dr. Kromsigt zijn broeders al met dit toekomstbeeld:

> ‘Ons Protestantisme zal in vele kleine “vrije kerken” uiteengaan en daartegenover zal zich dan de Roomsche Kerk verheffen als représentante van de eenheid op kerkelijk gebied in ons goede vaderland. Allicht zal deze grootste kerk dan den naam Volkskerk voor zich opeischen en op den duur zal het zelfs almeer kunnen gelukken voor de publieke opinie den indruk te geven, dat het karakter onzer natie niet langer Protestantsch, laat staan Gereformeerd, maar veeleer Roomsch verdient te heeten.’

Er is nog een dreigender uitzicht op wezenlike popularizering van de Herv. Kerk, die voorlopig vrijwel buiten 't sociaal leven staat, zoals Prof. Visscher bekent:

> ‘Wij ervaren dag in dag uit, dat de aanpassing er niet is, dat de massa niet bereikt wordt, dat vrijwel geheel het geestelijk leven der massa in de groote steden vooral, maar daar niet alleen, ten eenenmale buiten de kerken omgaat. Wij zien, dat duizenden wegsterven, zonder dat de kerken iets voor hen doen of doen kunnen.... Reeds nu stelt het sociale leven eischen, die deze kerk volstrekt niet vervult, noch vervullen kan. Daarom is zij geminacht en onteerd.’

De Amsterdamse socialist Van Veen heeft op de Blijde Werelddag dit jaar het ‘openbreken van de Volkskerk’ door zijn partij bepleit. Als redacteur van de *Volksschool* en als voorzitter van 't Religieus Socialisties Verbond een man van invloed, gaat deze onderwijzer leiding geven aan de groep in de S.D.A.P., die 't histories materialisme wil

aanvullen met een ideëel element in ‘psychiese stijl’, om de massa meer te bezielen dan de broodstrijd van de vakbeweging alleen bereikt. En zijn geestelik program zet zich in verovering van de Herv. Kerk om.

> ‘Dat deze annexatie’, schrijft Van Veen, ‘rechtmatig is, ook in ideëel opzicht, niemand zal 't betwijfelen, die voelt, dat de arbeider van deze tijd als drager van 't beginsel der vrije kritiek op geloof en maatschappij rechtens erfgenaam is van het oude, vrije Protestantse beginsel, rechtens erfgenaam dus ook van de Volkskerk, die alle evoluties heeft meegemaakt en ten slotte haar bestemming bereikt, als zij waarlik zou worden de arbeiderskerk.’

Deze houding van 't socialisme bewijst de levenskracht van de godsdienst. Nadat de Internationale samen met de Dageraad openlik de oorlog aan 't ‘slafelik’ Christendom verklaarde, om zich dan te splitsen in twee stromingen, waarvan de Marxisten 't uitsterven van alle geloof decreteerden en de Revisionisten liever de taktiek van neutraliteit hanteerden, begint een deel van de partij, die ook de school voor propagandamiddel gebruikte, nu de Kerk als hoofdwerktuig te annexeren. En zonder kansen staat dit plan, zo goed een omkeer in de S.D.A.P. als in de Herv. Kerk, er niet vóór, wanneer werkelik de meeste lidmaten in de hoofdstad socialist zijn en zich aaneensluiten om geestverwanten te beroepen en zo de Nieuwe Kerk, waar de Koningin is gekroond, voor partijlokaal in te richten. De moderne richting, die dan ineens meerderheid werd en de rooie veldprediker Ds. Bakker, redacteur van *De Blijde Wereld* en meteen vast meewerker aan *De Hervorming*, al onder de leiders rekent, zou dit monsterverbond wel niet tegenhouden, zodat Prof. Eerdmans' en Dr. Niemeyer's streven tot organisatie van de met één been buiten de Kerk staande vrijzinnigen samenviel met het mobilizeren van de socialisten, die nog makkeliker in de Herv. Kerk kunnen aangenomen worden dan ze naar het derde district verhuisden, om de kiescolleges door hun getal te overrompelen. Wezenlik heeft de Herv. Kerk in 't vrijheidsbeginsel geen

weerstandsvermogen tegen zo'n inval van vreemden; we zien dan eenvoudig in 't groot, wat menige rechtse vergadering vertoont, dat het debat wordt beheerst door het applaus van revolutionaire indringers. De naam Christensocialist wordt in die toekomst een soort witte schimmel en met de burgerlike gemeente Amsterdam lijkt de kerkelike 'n officieel partij-orgaan. Het gaat er in Friesland al naar toe, waar de preekstoel geregeld voor politieke tribune dient; bij de laatste Kamerverkiezing in Apeldoorn adverteerde 'n groep Friese predikanten: ‘Wij dominees van de Herv. Kerk bevelen de kandidaat van de S.D.A.P. aan’ - een manoeuvre, die ònze geesteliken minstens de scheldnaam van Hetzkapläne zou bezorgen. Wat zegt de anarchist Domela Nieuwenhuis en wat de Marxiste Roland Holst van dit rood clericalisme? En wordt Troelstra, die zijn Kerstrede in dat geval hoort overstemmen door een preek van Ds. Bakker, niet alvast voor zijn leiding bezorgd? Betrekkelik gaan ons die verhoudingen niet aan, maar we mogen ons met het nodig leedvermaak wel verbeelden, hoe onvermijdelike wrijving tussen de ethiek van de consistoriekamer en de politiek van 't stadhuis, dat het uitgesproken heidendom van de wethouders Vliegen en Wibaut houdt, alleen in vorm zal verschillen van de zeventiendeeuwse twisten tussen kerkeraad en magistraat.

Dreigt de Herv. Kerk in de overgang van een almachtig verleden naar zo'n wanhopige toekomst te bezwijken, dan spreekt haar verval nog het droevigst uit haar zwak geloof in zich zelf. De trouwste kinderen bezweren elkaar, dat het behoud van moeder op 't spel staat, als ze onderling zo blijven vechten. ‘Zij verteert al haar krachten in den innerlijken strijd,’ schrijft Prof. Visscher, die verder verklaart: ‘De onwaarachtigheid, de felheid van den strijd, de verbittering kunnen slechts nadeelig werken op de christelijke gezindheid van velen, die schade hebben geleden aan de ziel.’

En dat het een bestaans-crisis geldt, blijkt uit de naam, die de Utrechtse theologiese faculteit aan 't wonderlik voorstel tot reorganisatie gaf: *modus vivendi*, en uit de bekentenis

aan 't slot van de toelichting, ‘dat de invoering van werkelijk doeltreffende maatregelen een levenskwestie voor onze Kerk is.’ De memorie, één en al grafpreek, begint uiterst somber:

> ‘Hoewel rondom ons Vaderland de oorlog woedde en algemeen instinctmatig beseft werd welke hoogst ernstige gevolgen daaruit ook voor ons volk konden voortkomen, hoewel zelfs de politieke partijen aflieten van den strijd en tot een zoogenaamden godsvrede kwamen, deed zich het pijnlijke verschijnsel voor, dat ook zelfs toen in ons kerkelijk leven van vrede niets te bespeuren viel.’

Onbewust van 't vonnis, dat er in ligt opgesloten over de Hervorming met zijn noodlottige ‘splijtzwam’, waarschuwen de hoogleraren:

> ‘Het komt de Commissie voor, dat als onze Kerk nog eene zegenrijke toekomst zal hebben, zij verlost moet worden van de tweespalt, die daarom juist zulk een onverkwikkelijken indruk maakt, wijl de Kerk allereerst geroepen is der wereld een beeld van eendracht te toonen.’

Wat is nu hun uitkomst? 't Is letterlik een salto mortale, een doodsprong; ze willen de feitelike toestand wettigen, de verdeeldheid regelen met een beroep op louter pragmatiese denkbeelden of liever praktiese belangen.

> ‘Ter aanbeveling van dit beginsel zij er op gewezen, dat het door het leven zelf reeds spontaan, zij het dan nog op onvolkomen wijze, in toepassing werd gebracht. Immers, op tal van plaatsen ontstonden van orthodoxe zijde zgn. evangelisaties, van vrijzinnige zijde vereenigingen.’

Men staat er versteld over, hoe een rechts voorvechter als Prof. Visscher niet enkel ondertekent, maar als secretaris formuleert en met de kalvinistiese formule van de eer van 's Heren naam bezegelt wat volslagen evolutionisme lijkt, miskenning van alle absolute wetten van goddelike openbaring en gezag; waarbij Kalvijn zich in zijn graf moet omdraaien.

> ‘Ons kerkrecht gaat uit van eene voorstelling der gemeenten, alsof zij nog een g e e s t e l i j k e e e n h e i d vertegenwoordigen.

> Sinds vele tientallen van jaren is dat in de werkelijkheid niet meer het geval.'

De werkelikheid wet van 't geestelike komt gewoon neer op de historie baas over 't Evangelie.

> 'Immers, het beginsel door de Commissie voorgedragen, verandert aan de werkelijkheid van het kerkelijk leven niets, maar wil daarmede alleen gerekend zien.... Tegenover de variëteit van het leven past een abstract kerkbegrip niet.'

Eenvoudig bedoelt de Utrechtse faculteit, eensgezind bij de sterkste verschillen van modern over ethies tot confessioneel, om elke partij, die nu door de toevallige meerderheid wordt onderdrukt, vrij te laten tot het vormen van een z.g. gemeentekerk, dus de Kerk op te lossen in allerlei kerkjes met enkel administratief verband, waardoor de basis van de vereniging uitsluitend stoffelik wordt, in zover men gemeenschappelik blijft profiteren van de voordelen van de staat en de traditie in de vorm van erfelik bezit. Hoe theologieprofessoren tot zo'n zelfmoord van de Kerk kunnen komen onder de leus haar te behouden, valt alleen uit de nood te verklaren, die tegengif afdwingt. 'In abnormale omstandigheden grijpt men een middel aan, dat men anders nooit zou toepassen.' Met het feit voor ogen, dat 'de steeds voortwoekerende partijstrijd tenslotte den volkomen ondergang ten gevolg moet hebben,' want dat 'de Kerk op deze wijze haar beste levenssappen verliest, daar onder deze omstandigheden telkens nieuwe groepen en groepjes zich aan hare gemeenschap onttrekken,' willen de scheidsrechters maar de verhoudingen zó ruim maken, dat de richtingen elkaar steunen zonder te hinderen.

> 'Het moet niet mogelijk zijn, dat predikanten of kerkeraden, die zich om des gewetens wille verplicht achten de inschrijving in het lidmatenboek te weigeren van personen, wier overtuiging, naar zij meenen, in strijd is met de belijdenis der Kerk, zooals zij die opvatten en toepassen, toch daartoe gedwongen worden en indien zij weigerachtig blijven, worden afgezet, terwijl tal van andere reglementsverkrachtingen straffeloos bedreven worden.

> En omgekeerd moet het ook niet mogelijk zijn, dat zij, die krachtens de organisatie de rechten van het lidmaatschap verkregen hebben, in het genot en gebruik daarvan worden belemmerd, omdat zij toevallig in eene gemeente wonen, welker hoofdinrichting van de hunne verschilt.'

Voorlopig wordt meestal dit geneesmiddel erger gevonden dan de kwaal; de algemene Synode heeft de zaak op de lange baan geschoven, door met één stem meerderheid het voorstel in principe te aanvaarden, maar het meteen aan de commissie terug te sturen tot omwerking in reglementaire vorm, waarvoor de commissie weer bedankte, omdat dit de taak van de Synode zelf was.

In de Synode heeft met name de Ethiese Prof. Aalders krachtig geprotesteerd tegen 't ontwerp, waarin de nadruk wordt gelegd op de vrede, terwijl het te makkelik zou zijn om vrede te houden, als de waarheid alleen relatief was; 'maar de waarheid moet aan den vrede voorafgaan en de eerste vrede is de vrede van 't geweten.' En Ds. Knap, de redacteur van *Oude Paden* schreef:

> 'Ook wij willen volgaarne het historisch gewordene aanvaarden voor zoover het vrucht eener gezonde ontwikkeling is. Maar wij kunnen en mogen het onder geen voorwaarde aanvaarden, indien wij overtuigd zijn, dat het een zondige ontaarding is. Het komt ons voor, dat wij ons bij kerkelijke zonde evenmin als bij persoonlijke mogen neerleggen. Men geve er zich toch goed rekenschap van, wat de toestand onder den modus vivendi zal worden: een kerk, niet met één, doch met tal van elkaar weersprekende belijdenissen, zoodat zij als geheel niet meer belijdend naar buiten kan optreden; een kerk, die geen eigen karakter heeft, waarin zij zich onderscheidt van de zusterkerken; een kerk, die alweder als geheel, niet weet te zeggen waarin zij van de secten verschilt; een kerk, waarin Woord en Sacrament hier zuiver, ginds met evenveel recht onzuiver bediend worden.... Wij vragen: indien de dwaling gelegitimeerd en als respectabele geloofsovertuiging door de officieele kerk geproclameerd wordt, is dan die kerk, als geheel genomen, geen valsche kerk geworden?'

Al constateert verder Dr. Kromsigt in *De Gereformeerde*

Kerk, ‘hoe het zoo ellendig is in onze Kerk, dat niemand vrij is en niemand naar eigen beginsel kan en mag leven, noch de orthodoxe, noch de moderne’, toch verwerpt hij dit paardemiddel beslist:

> ‘Om het nu maar kort en duidelijk te zeggen: de orthodoxe hoogleeraren, die dit voorstel hebben onderteekend, zijn met pak en zak overgeloopen tot het modernisme. Het bijbelsche, gereformeerde kerkbegrip is hier totaal prijs gegeven en het moderne kerkbegrip (de Kerk = een vereeniging) is ervoor in de plaats getreden. Al de winst is hier aan het modernisme.’
> Hij noemt het gebruiken van het woord ‘eenheid’ in verband met den modus vivendi een ‘mystificatie’. ‘Deze administratieve eenheid,’ zegt hij, ‘is eene eenheid, die in dit verband volstrekt geen zin meer heeft. Het is eene zóó uitwendige eenheid, dat men daarbij niet meer mag spreken van de eenheid der Kerk, eene uitdrukking, waarmede immers in het gewone spraakgebruik heel iets anders wordt bedoeld. Onder den dekmantel eener zoogenaamde eenheid (de administratieve eenheid) wordt hier de verst doorgevoerde scheuring ingevoerd en wettelijk gesanctionneerd.’

De redacteur van *De Waarheidsvriend* schijnt de zaak nog te overwegen, maar alleen in de hoop op hereniging met de Afgescheidenen, zodat hij besluit:

> ‘Hier zal dus nog wel eenige toelichting noodig zijn. En valt nu die toelichting en nadere verklaring naar den orthodoxen kant uit, dan zeggen we: de modus vivendi is niet noodig. Valt de opheldering in deze naar den modernen kant uit, dan zeggen we: 't kan en 't mag niet; noch naar Goddelijk recht, noch naar kerkelijk recht. Dan zeggen we: onaannemelijk.’

Een leek getuigt in dit orgaan van de Gereformeerden binnen de Hervormde Kerk, hetzelfde blad, waaraan Prof. Visscher tot onlangs toe meewerkte, verontwaardigd over deze verraderlike geestverwant:

> ‘Neemt de Kerk het voorstel van de bevredigingscommissie aan, dan heeft ze zelve haar doodvonnis geveld; ze erkent dan niet één Hoofd, doch twee Hoofden: Jezus Christus en den Antichrist.’

En de diaken verklaart openhartig:

> ‘Maar dit zie ik met mijn dorpsverstand in 't verschiet, dat waar men van zekere zijde onze kerk zoo gaarne aanduidt met den naam van Babel, zij bij aanneming van den modus vivendi, een echt groot, ja zeer groot Babel worden zou.’

De Ethiese *Nieuwe Nederlandsche Kerkbode* vraagt bij monde van Dr. Blaauw: ‘Gaan wij niet de kerk als kerk begraven, zoodra de modus vivendi wordt aangenomen - en, als dat zoo is, mag dat?’ Ds. Hunningher, die de kwestie geestelik wil beschouwen, preekt:

> ‘Wij zijn slecht; wij zijn geesteloos. Wij hebben de modernen willen bannen en hebben verzuimd, hen te overtuigen door 's Geestes kracht en hen alzoo te oordeelen en te leeren aanbidden; nu zich dat wreekt en het modernisme is vernieuwd en herleefd, zijn we zoo onbarmhartig tegen de modernen, dat we hun in “gemeentekerken” systematisch het Evangelie der Schriften willen onthouden en hen systematisch aan hun lot overlaten.’

Zoals de confessionele broeder geen ketters in zijn gemeenschap verdraagt, wil deze ethiese dus de dwalenden er juist bijhouden, om ze te bekeren; maar met verschillend motief komen beiden tot gelijk resultaat. En terwijl Prof. Slotemaker de Bruine - intussen lid van de Utrechtse faculteit geworden het voorstel verwerpt om het gevaar van àl meer uiteengaan en van reusachtige doleantie op de dorpen, staat de ‘Evangeliese’ redacteur van de *Kerkelijke Courant* er weer wantrouwend tegenover, omdat de splitsing in gemeentekerken wel eens de toekomstige partijgroeperingen kon tegenhouden, door een tijdelike scheiding te reglementeren. Zelfs bij modernen als Prof. Bruining is het middel om allen te bevredigen niet overal welkom, al meent het *Weekblad voor Vrijzinnige Hervormden* dan, dat de toekomst van dit voorstel afhangt. ‘Mocht deze poging mislukken, dan zouden stellig duizenden dat beschouwen als een schande voor de Kerk en zich met weerzin van haar afwenden’. Daartegenover staat de verzekering van anderen, dat ze bij aanneming van 't voorstel niet langer in de Hervormde Kerk kunnen blijven. Of de commissie dus niet met vuur heeft gespeeld?

Dr. Bronsveld alleen, blindgestaard op het gevaar van Rome, blijft zijn Kerk schoonwassen zoals die was en is en blijven moet. In naieve vredesfictie ziet hij de Volkskerk nog even goed als groot.

> ‘Ik zou vragen, of het verstandig is voortdurend nieuwe denkbeelden openbaar te maken en nieuwe voorstellen te doen, waardoor het kerkelijk twistvuur onderhouden wordt.... Wij gaven iets, dat ons lief is, indien hun voorslag achterwege ware gebleven. Immers zullen nu velen den toestand van onze kerk gaan voorstellen als hopeloos. Zij beschouwen het niet aangenomen redmiddel als het laatste, en nu dit van de hand gewezen wordt, nu moet (naar hun meening) het ontbindingsproces der kerk maar zijn loop hebben. Ik hoop, dat men niet zoo wanhopig zal worden. Laat men liever ophouden met dat meedoogenloos schelden op onze kerk! Laat men dat jeremieeren staken en liever werken aan den opbouw der kerk, die God ook aan onze zorg heeft toevertrouwd. Verdeeldheid is er altijd geweest.’

Pikant is daarnaast wel het oordeel van Kuyper, die natuurlik door zijn eigen afscheiding als toeschouwer tegenover de Hervormde Kerk is komen te staan en nu door deze laatste ontwrichting ervan aardig in 't gelijk wordt gesteld. In plaats van een vervloeking stuurt hij de ontwerpers een vernietigende gelukwens thuis:

> ‘Kerkelijk bezien, spreekt er iets ongerijmds in, maar genootschappelijk kan het tot zeer gewenschte uitkomsten leiden. In een genootschap kan men om zoo te zeggen alles doen. Ook datgene, wat aan de poorte der Kerk van Christus zou worden afgewezen.’

En alle praktiese voordelen van de boedelscheiding rekent hij zijn twistzieke buren voor, niet erg onpartijdig, want er schemert de verwachting door, dat de Gereformeerde Kerk zo vanzelf het rechtzinnig en altijd meest ijverig element tot zich trekt.

Dit is een kant van de kwestie, waarop gewezen is in de *N. Rott. Ct.*, die de modus vivendi door dik en dun bepleit als het keerpunt en de weigering ervan bedreigt als

het doodvonnis van de Ned. Herv. Kerk, omdat ze haar aantrekkingskracht bij de onverkwikkelike richtingstrijd verliezen moet. Het dagblad, door Protestanten wel eens om zijn polemiese rubriek ‘Kerknieuws’ spottend het eerste theologies tijdschrift van 't land genoemd, beschouwt de kerkelike politiek als een kansberekening, wèlke van de beide uitersten 't eerst tot uittocht wordt gedrongen.

> ‘Hier spelen de confessioneelen hoog spel, want zij hebben hier alles te winnen of alles te verliezen. Scheiden de modernen zich af, dan is met één slag de baan vrij voor de confessioneele reorganisatie. Maar komt het tot een uittocht naar de Gereformeerde Kerken, dan wordt hierdoor het overwicht in de Ned. Herv. Kerk naar de vrijzinnigen verplaatst en is de reorganisatie voor goed van de baan.
> Alle partijen beseffen, zij het stilzwijgend, dat het samenleven der twee ongelijksoortige bestanddeelen in de Hervormde Kerk zijn tijd heeft gehad, en dat de modus vivendi de overgangsmaatregel zal zijn tot de ‘boedelscheiding’. De hoop der confessioneelen is nog maar op één mogelijkheid gevestigd: dat de modernen hun geduld zullen verliezen en er eerder zullen uittrekken dan de uiterste rechterzijde.
> De vrijzinnigen mogen nimmer vergeten, dat de commissie voor den modus vivendi slechts loodsdiensten verricht en dat zij eerst straks, op zichzelf varend op het ruime sop, hun eigen, vrijen koers kunnen kiezen. Nu geldt het voorshands slechts: tusschen de klippen uit te komen. De modus vivendi is niet meer dan een overgangsmaatregel en dient als zoodanig te worden behandeld.’

Biezonder gehoor verdient de grote brochure ‘Tijd Rijpt’ van Prof. Visscher, omdat zijn repliek als dokument van de diepste gronden voor 't ontwerp mag gelden en vooral omdat zijn plan, als énigste redmiddel aangediend, bij verwerping ook het laatste oordeel van zijn Kerk betekent. De schrijver is ontegenzeggelik de hoofdpersoon van de strijd, die grotendeels aan de kant wordt gevoerd, waar men zich natuurlik voor de Kerk het warmste maakt, en zich bepaald richt tegen hem als bemiddelaar tussen rechts en links. Een overeerlik man als Hugo Visscher zou de laatste

zijn om zonder gewetensdrang een akkoord te sluiten met dezelfde faculteit, die hem, door Kuyper tegen de voordracht opgedrongen, zo onhebbelik ontving en misschien nog niet heel broederlik aanziet, nu hij zich als geleerde zo meesterlik wreekte en als hoogleraar ook het wantrouwen van de studenten tegen zijn boerse, barse verschijning overwon met onweerstaanbare invloed, tot hij ondanks zijn vaste beginselen in een vijandige kring *de* man geworden is. Op elke bladzij van zijn pleidooi toont hij zich een kerel, met zelfstandige denkbeelden, stevige betoogkracht en eenvoudige uitdrukking, ver van de tale Kanaäns, die hem met zijn nuchter realiteits-gevoel schijnheilig moet aandoen, ver van ‘principiële’ dooddoeners in 't blinde weg bij alles en nog wat[1)]. Boven de volksdrijvers toont hij gemengd professorale en pastorale zelfbewustheid, die tegenover zijn collega Aalders te lomp uitvalt. Zoals hij in de Kerk geen afscheiding van zich zelf en geen afdrijving van anderen wil, bestrijdt hij altijd de Vrije Universiteit, want deze geus blijft midden in de wereldbeweging als het zout der aarde geen lijdzaam Doper, maar een strijdbaar Kalvinist.

Het grote verschil tussen de Katholieke Kerk en de Hervormde is voor ieder, die maar één Kerk aanneemt en deze Kerk aan 't kenteken van de eenheid onderscheidt, klaarblijkelik; 't is het verschil tussen Kerk en sekte, te herleiden tot het verschil tussen geheel en deel. Het karakter van een deel brengt eindeloze verdeling mee, zolang het de gesloten volkomenheid van 't geheel mist. Niet alleen scheiden orthodoxen met hun opvatting van de Kerk als Gods gemeente zich van modernen met hun voorstelling van de Kerk als een natuurlike vereniging, maar de orthodoxen splitsen zich altijd weer in nieuwe richtingen. Alzijdig is enkel het ronde Rome, dat de aardbol harmonies weerspiegelt; de partijen van de Hervormden putten zich in eenzijdige bewegingen uit, om de scheve verhoudingen met geweld te bedekken of te herstellen.

1) De beschuldiging van pantheïsme aan 't adres van Aalders is een ongelukkige uitzondering.

Zo leven de Confessionelen alleen in hope, in de verbeelding van een wezenlike Kerk, die ze door hervorming van besturen en verscherping van wetten denken te bereiken. Zij zien modernen maar gladweg voorbij, kijken ze de Kerk uit, al hebben hun ogen nog geen dwingende kracht genoeg. In hun illusie, dat het ideaal eenvoudig van aaneensluiting afhangt, eisen ze volstrekt de confessie tot het ogenblik dat die confessie door onderwerping van gewilligen en uitwerping van onwilligen opnieuw algemeen heerst. Ze verdedigen een Kerk zoals die moest zijn, dikwels meer naar katholieke dan protestante begrippen; ze vullen de geschiedenis van de Herv. Kerk met hun wensen aan en zien in dat verbeterd beeld dan de werkelikheid. Ze zijn theoloog in hun politiek, altijd deductief en idealisties, maar die doctrinaire trouw maakt ze ongevoelig voor de feiten.

Nu is Prof. Visscher dogmaties nog orthodoxer dan de Confessionelen, noemt zich zelfs Gereformeerd, omdat hij die historiese naam van de Hervormde Kerk aan geen Afgescheidenen prijsgeeft. Dat maakt hem geweldig sterk, als hij kerkrechtelik een revolutie voorstelt, die uiterst modern aandoet, maar op rechtzinnige gronden wordt bepleit. In plaats van slappe verdraagzaamheid blijkt een pijnlike beginseltrouw hem geleid te hebben, pijnlik voor zijn persoon en pijnlik voor zijn zaak, waar hij met zijn allernaaste geestverwanten volslagen overhoop komt te liggen over grondvragen.

Visscher wil voor de steile broeders juist mogelik maken, wat ze tegen hun zweren op confessie en nog eens confessie laten en volgens het reglement moeten laten, n.l. de uitoefening van leertucht door het weren van valse lidmaten. Hij wil ze uit de klem tussen confessie en reglement redden en ze vrijheid geven om de eisen van Gods Woord na te leven; hij wil ze

> ‘den gruwel van zelfbedrog, waarin al wat zich in de Herv. Kerk gereformeerd noemt, voortdurend leeft en leven blijft, laten zien, opdat de Kerk zich tot God bekeeren zal.’
> ‘Waar zij voor aansprakelijk wordt gesteld. dat is de per-

> manente verkrachting van Woord en belijdenis, waaraan alle Gereformeerden in de reglementaire kerk zich schuldig maken door na te laten wat gedaan en te doen wat nagelaten moet worden.... Ons heele kerkelijke leven is eene voortdurende afschuiving van verantwoordelijkheid. De een schuift het op de zonde, de andere op de toestanden, op zijne onmacht, ja waarop al niet.'

Zonder de prikkel van verkettering en de nood tot verdediging zou Visscher wel de ellende van zijn Kerk niet zo volledig aan de grote klok hangen in een réquisitoir om van te rillen, dat hij met bloedend hart moet neergeschreven hebben.

> '*Alles dreigt te barsten*'.... In 't kerkelijk reglement 'zijn juist zulke alles vervagende, ongrijpbare begrippen gekozen met het doel om aan den maatstaf der belijdenis te ontkomen'. Ondanks protesten van rechts een eeuw lang is dat reglement, onrechtmatig door Koning Willem I voorgeschreven, nooit veranderd. En dat reglement, waarnaar alleen lidmaten aangenomen en predikanten bevestigd worden, kent geen verschil van richting, zodat alle partij en toch recht op hun plaats in de Kerk hebben. Wil men de modernen uitdrijven volgens de maatstaf van de belijdenis, waarvoor feitelik verschillende confessionelen zelf 'o zoo angstig vreezen, omdat het woord confessioneel staat op den koker, waaruit zand gestrooid wordt op de oogen van het volk en van de ouderlingen', dan moeten allerlei anderen er ook uit en zijn er '*haast geene* menschen in de Herv. Kerk overgebleven'.
> Visscher wil nu dat 'de uitwendige organisatie, geheel van haar geestelijke macht ontdaan, een zuiver administratieve worden zal', evenals 'de Staat zich handhaaft ondanks de bonte verscheidenheid van richtingen. Wat nu kerkeraad heet, is voor 99% reeds eene administratieve commissie.... Welnu, laat dat geestelijke skelet nog geesteloozer worden'.

Zijn bedoeling is waarschijnlik om de modernen en ethiesen alleen de tent te laten steunen, waaronder hij met zijn Heer samenkomt; de ketters mogen zijn Kerk niet méér dienen dan de heidenen, die de tempel bouwden voor de offers van Israël. De Herv. Kerk zou dan een schil worden met meer kernen evenals een gebouw met vergaderlokalen voor de meest uiteenlopende verenigingen tegelijk, waarin

ieder zich veilig in zijn heiligdom terugtrekt. Begrijp ik de opzet goed, dan heet het met Gereformeerde formules zó, dat de uitwendige organisatievorm van de Kerk evenals van de staat of van 't huwelik valt onder de gemene gratie. Ik laat natuurlik daar, of zo'n leer niet eerder Wittenbergs is dan Dorts, wat Visscher mag uitvechten met Kuyper. In ieder geval geeft hij zijn plan voor zuiver kalvinisties en beantwoordt de verkettering, waardoor de professor zo verstoord is, met gelijke munt:

> ‘Neen, niet de Gereformeerde voorstander van den modus vivendi verloochent de kerk en hare belijdenis, maar de tegenstanders, die de reglementaire kerk voor Gods Kerk verklaren.... Wie is in overeenstemming met de belijdenis, wie komt voor haar rechten op, hij die de Kerk Gods (d.i. de Kerk in de belijdenis omschreven, die in de reglementaire kerk lijdt en zucht, omdat zij Gods waarheid ziet voorbijgaan, terwijl zij zwijgen moet, indien zij niet reglementair wil worden uitgeworpen) aan het recht wil helpen om haar leven in overeenstemming met de belijdenis te mogen stellen, of hij, die daar dat aggregaat, dat de reglementaire kerk is in lijnrechten strijd met de belijdenis, voor de Kerk der belijdenis aanziet en haar aldus wil behandelen?... Dwingt de modus vivendi iemand om modernen, ethischen etc. als leden der gereformeerde Kerk te beschouwen zooals de belijdenis die omschrijft, of geeft hij omgekeerd juist de bevoegdheid om hen te beschouwen als niet behoorende tot de Kerk der belijdenis?’

En nadat de schrijver het eerste hoofdstuk- toepasselik sloot met de tekst ‘Een koninkrijk tegen zich zelf verdeeld zal niet bestaan,’ eindigt hij 't laatste profeties:

‘Laat het Gereformeerde volk weten, dat God gezegd heeft: Vertrouw niet op de valsche woorden, zeggende: des Heeren tempel, des Heeren tempel, des Heeren tempel zijn deze! Want geen steen is op den anderen gebleven.’

Vanzelf laat een Katholiek liever het oordeel over dit geding op leven en dood aan Protestanten over. Visscher en zijn rechtse tegenstanders staan des te vaster op hun stuk, omdat allebei wezenlik een stuk van de waarheid hebben. Hij heeft gelijk met het knoeien een ondragelike smet te vinden

op de Bruid zonder vlek of rimpel, zij met de heerschappij van de Kerk in de leus ‘heel de Kerk en heel het volk’ te handhaven, want maagdelik èn koninklik staat ze afgebeeld in de H. Schrift. Elke partij heeft een slip van haar mantel vast en scheurt het kleed zonder naad liever dan los te laten.

Maar ook een buitenstaander vallen bedenkelike fouten in Visschers betoog op. Ik kan in zijn standpunt niet anders zien dan koppige halfheid. Klaar als de dag bewijst hij, dat de Herv. Kerk is of wordt ‘een kerk zonder volk, een kerk zonder kerk,’ waarmee hij dus onmogelik vrede kan hebben, maar waaruit hij dan ook de eerste de beste dag, dat zijn énige uitkomst vervalt, moet wegtrekken. En daarvoor maakt hij hoegenaamd geen aanstalten. Hij, die Ds. van Grieken (‘vriend en vijand tevens’, kan hij Thijm nazeggen) verwijt, zich aan zijn vader en grootvader te houden, blijft waar hij is, in plaats van naar de Dolerenden te gaan, waar hij thuis hoort. Dat de Confessionelen vasthouden aan de Herv. Kerk, hangt samen met hun expansiepolitiek, maar wie die kans opgeeft en zich in geweten terugtrekt, die moet ook buiten de besmettelike zelfkant vluchten. Hij klaagt over misbruik van de mystieke term *Kerk*, die van alles tegelijk betekent, maar bestendigt een gevaarlik misverstand, door met allerlei partijen een Kerk te delen, die geen Kerk is in zijn oog, omdat hij zelf verklaart: ‘Er is geen enkele kerkelijke formatie zonder geloofsgemeenschap mogelijk.’ Is hij overtuigd, dat het leven naar de goddelike waarheid binnen de Herv. Kerk is uitgesloten en ‘dat het toch moet geschieden ondanks alles, zelfs als er de dood op stond,’ dan dient hij er dubbel en dwars de bijkomstige belangen, die hij de dominees onder de neus wrijft, op te offeren en niet om ‘kerkegoed’ en niet om ‘staatstraktement’ (waar hij persoonlik als rijksambtenaar buiten staat, maar waar hij zijn Kerk van wil zien profiteren) te hangen en verlangen tot ‘tijd rijpt,’ wat zijn voorvaderen bij de hervorming ook niet hebben gedaan. O vleespotten van Egypte!

Tegenover Prof. Aalders' verwijzing naar de waarheid

boven de vrede beweert Visscher: ‘Gebrek aan waarheid is de oorzaak van den strijd en de modus vivendi biedt een weg om tot waarheid te komen en daarmede tot vrede.’ Hierop zou de Groningse hoogleraar makkelik kunnen antwoorden met een onderscheiding tussen subjectieve waarheid in de zin van waarachtigheid, oprechtheid, die bij de voorgestelde scheiding van tafel en bed wel winnen mag, en objectieve waarheid in de zin van geopenbaarde en verplichte leer, die er juist mee prijsgegeven wordt.

‘Hoe kan de Kerk der belijdenis weer als Kerk der belijdenis zich openbaren? Hoe kan zij komen aan haar rechten om in overeenstemming met Gods Woord te leven?’ Dat is geen vraag meer na de daad van Kuyper; door afscheiding alleen. ‘Wij zijn er toch niet voor aansprakelijk, dat er nog meer kerken en kerkjes in den lande zijn?’ Neemt u die kerken en kerkjes in uw verband, wel degelik, Prof. Visscher, hebt u dan een zekere solidariteit en verantwoording! U raakt buiten uw schuld, eenvoudig door de verwarring van uw Kerk vast in een sofisme, als u Prof. Aalders verontwaardigd opmerkt, dat de eerste Christenen alleen tegenover de wereld en niet binnen de gemeente onverdraagzaam waren, om daaruit te concluderen vóór modus vivendi. In uw uitverkiezingsleer hoort immers heel de rest tot ‘de wereld’; en nu doet u dubbelzinnig, door met een groot deel van die wereld een verbond aan te gaan of aan te houden onder de heilige naam van Kerk.

Terecht voorspelt Visscher aan de confessionelen, dat ze, mocht hun 't uitdrijven van de modernen lukken, weer nieuwe worstelingen te wachten hebben met ethiesen en anderen. Maar naief is dan ook zijn eigen verwachting, dat de stichting van afzonderlike gemeentekerken vrede betekent. De naam gemeentekerk draagt in 't kunstmatig pleonasme 't kenteken van sektariese chaos, die zich morgen zou wreken door oprichting van een kerspelgemeentekerk in naam van de waarheid en overmorgen van een kerspelgemeentekerkkapel in naam van de vrijheid.

Hoe Visscher zelf als advokaat van zijn voorstel de kostbare werkelikheid vergeet, blijkt uit zijn bewering, dat de splitsing zich maar tot drie hoofdgroepen hoeft te beperken, waartegenover zijn nieuwe collega Slotemaker een ander boekje opendeed met de constatering van minstens tien partijen. Nog sterker spreekt de professor tegen zijn eigen theorie, waar hij die beperking verwacht van een maatregel van de Synode, dus van reglementering, die hij juist veroordeelt. Is dat geen duivel door Belzebub uitdrijven? In de protestante dwaling zelfs met de sterkste kop recht door gaan zonder tegen de muur te bonzen, is ook onmogelik.

Voorzover de zaak Roomsen aangaat, kan Kuyper's onderscheiding ons ook dienen; nog minder dan de Kalvinist is 't een Katholiek doenlik, zijn eigen begrip van de éne heilige apostoliese Kerk te verbinden met de denkbeelden van verdeling, profanering en modernizering, die de modus vivendi insluit; nooit in der eeuwigheid gaat voor ons besef het krankzinnige van zo'n plan af, om Christus' Lichaam netjes in stukken te snijden, Gods Kerk om te zetten in een naamloze vennootschap met gelijke aandelen onder vijanden als vrienden van Gods Zoon. Maar dat de Hervormde Kerk niet de ware is, spreekt opnieuw hieruit dat zij niet op de ware manier eerbied afdwingt, maar zich als een menselike stichting naar menselike wetten laat behandelen. De Protestant keert de verhoudingen om, door de zichtbare Kerk secundair uit de onzichtbare te voorschijn te roepen; hij construeert zijn Kerk, terwijl wij Katholieken door de Moederkerk worden voortgebracht. Wat hij er dus verder mee doet, mag hij verantwoorden aan Luther en Kalvijn, die zelf het voorbeeld in Kerkrevolutie gaven. Hoe losser zijn organisatie, hoe beter 't hem van nature uitkomt. Intussen kunnen wij volstrekt niet met Kuyper verlangen naar een op zich zelf logiese exodus van zware broeders uit de Herv. Kerk. Veilig laten we haar ontwikkeling of ontaarding aan de Voorzienigheid over, maar zolang deze Kerk nog zo'n ruime plaats in ons land beslaat, moeten Roomsen hopen, dat de christe-

like traditie, de apostoliese erfenis er zoveel mogelik wordt bewaard door orthodoxe elementen. Die rechtzinnigen houden immers veel modernen, naar allerlei wereldlike surrogaten van godsdienst graviterend, ook binnen de invloed van 't Evangelie, - zoals de modernen weer verschillende orthodoxen voor verstening in oudprotestante vooroordelen, starre stelling tegen Rome en Rome alleen, behoeden.

Veel belangrijker dan de eindeloze polemieken over deze kwestie, een vervolg op het beruchte vraagstuk van de formule ‘geest en hoofdzaak’, zijn de ziektesymptomen, die de Herv. Kerk erbij vertoont. Allereerst de koorts in alle partijen, 't gevoel van erop of eronder, al in de doodskreet ‘modus vivendi’ uitgedrukt, waarvan 't tragiese nog werd geaccentueerd door de kritiek: ‘modus moriendi’. Tweedens de manier, waarop de algemene Synode als een zondebok alles op zijn arme rug geladen krijgt. Nu mogen de confessionelen als presbyterianen tegen 't opgelegd synodaal verband beginselbezwaar hebben, maar bij alle partijen lijkt de toon en de hoon over 't hoogste kerklichaam op het gedrag van verwilderde kinderen tegenover een gouvernante of de houding van verbitterde clienten bij 'n wankelende bank. Wèl een dankbare taak om in de vacantiemaanden eventjes heel die ordeloze Kerk te regelen onder het schimpen van 't eigen volk! Prof. Visscher b.v. verwijt ‘oppervlakkige, onwetenschappelijke methode’ en ‘partijgekonkel’ aan de Hoogeerwaarde Synode, waarvan hij de waardigheid bitter bespot.

Wat zal men bij 't hervormingsfeest weer jubelen van 't Evangelie door Luther van onder de bank uit gered, terwijl zo ònevangelies mogelik de partijen vóór en tegen de Christus samengaan en met kunst en vliegwerk worden samengehouden! Een Prof. Visscher wringt en wroet, alsof de hemel er van afhing, om in één Kerk te blijven met modernen, die elke katechizant de Leidse bijbelvertaling in handen geven, waarvan de inleiding met deze Judaskus sluit: ‘Jezus Christus,

die met reden in ons kerkelijk leven EEN eereplaats inneemt'. Ik zou achter 'een' een uitroepteken zetten, als er helaas geen vraagteken hoorde achter 'eereplaats'. Nog erger:

> 'Misbruikt wordt het N.T. - en dan sticht het licht onheil - indien men het leest met den waan dat alwat er in staat schoon en goed is, dat men dus den inhoud zonder te twijfelen heeft aan te nemen en zijn leven er naar moet inrichten. In het N.T. is wat waar en wat onwaar is op zedelijk en godsdienstig gebied dooreengemengd, en God geeft ons de heerlijke gave goed en kwaad, heilzaam en schadelijk te onderscheiden. Indien wij dit vermogen bij de bestudeering gebruiken, kan het N.T. - bepaald wat ons in de eerste drie Evangeliën is overgeleverd - alleszins tot verrijking van ons zieleleven strekken.'

Onthoud deze lessen bij de aanstaande retorica over bevrijding van 't Woord Gods door het Protestantisme! Maar behalve onbijbels wordt de Herv. Kerk, die in haar geheel immers verantwoording draagt voor wat ze binnen zich blijft dulden en zelfs steunen, ook onprotestant door krampachtig te hechten aan uiterlik kerkverband bij geestelik levensverschil en godsdienstige tegenspraak. Niet genoeg kan 't herhaald worden als voorspel op de Lutherfanfares, dat de verschillende Protestanten in leer oneindig verder van elkaar afstaan dan de Hervormers van Rome, waarvan de gewelddadige afscheuring nog altijd een heilige en heldhaftige gewetensplicht heet. En een derde argumentum ad hominem kan bepaald de anticlericale modernen een toontje lager leren zingen: laat ze eindelik ophouden met hun afgeven op het vermengen van geloof en staatkunde door Rechts, nu ze allerlei manoeuvres in hun kiescolleges gebruiken en tenslotte de leugenachtige gevel van een Kerk pleisteren voor hun los genootschap met louter juridiese voorrechten en voordelen als muren en een zuiver finantieel verband als basis, in één woord met een volslagen *politieke* bouw. Ik laat nog eens het woord aan Visscher, de nieuwe heid van de anticlericale *N.R.Ct.:*

> 'Als er geen kerkegoed was, zou het niet noodig zijn een modus vivendi te zoeken. Ik weet wel, dat er zijn, die dit

> zullen ontkennen, maar hoe welsprekend en met welke gevoelige, teedere woorden zulke ontkenningen ook worden geuit, ik geloof toch niet, dat zonder kerkegoed, zonder staatstractement heel deze toestand nog een dag langer duren zou'. Alle partijen zouden elkaar groeten en uiteen gaan. Maar hij noemt het 'ondenkbaar dat alle dominees hunne belangen en velen hunne bekrompenheden lieten varen'.

Geen tegenstander kan 't bouwvallige van de Herv. Kerk zwarter brandmerken dan de voorgangers zelf; geen theorie somberder illustraties leveren dan de geschiedenis van de dag. De verwarring blijkt afdoende uit drie recente gevallen van predikanten, die zich echt protestant op hun geweten en zelfs op de belijdenis van de Herv. Kerk beriepen, zonder zich er thuis te mogen voelen. Zoals een geniaal meester hierin van een middelmatig kunstenaar verschilt, dat hij zelfs een bepaalde ruimte royaal met allerlei figuren weet te vullen, alsof ieder er alleen stond, terwijl de andere niet eens enkele personen op een wijd vlak los genoeg laat bewegen - zo schikt Rome de volken van heel de wereld ordelik binnen haar schoot, maar geeft de Hervorming in z'n onbegrensde vrijheid nog onze landgenoten geen plaats tot vreedzaam ademhalen.

Ds. E. Boeke onderneemt in 't vrijzinnig, zeg gerust half heidens Noord-Holland naast de moderne kerken zijn orthodox zendingswerk als evangelisatie-predikant. Nu voelt hij 't tegenstrijdige van zijn houding niet, wanneer hij van de éne kant trouw kerkelik aan de rechtsvormen vasthoudt en uitsluitend officieel bevestigd wil worden en van de andere kant daarvoor het kerkgebouw van een gemeente vraagt, waartegen zijn actie principieel is gericht. Hierin ligt iets tragies als in alle doodlopende consequentie, maar ook iets ironies als in alle inconsequentie; hij aanvaardt een organisatie, die hij onmogelik als orgaan van Gods Woord erkent; hij volgt het uitwendig leidgezag en niet het innerlik leergezag van de Kerk! Het confessionele weekblad *De Gereformeerde Kerk*, dat het ambt ontleent aan 't wettig beroep

van de gemeente, voelde zich ook meermalen benauwd over het vrij, buitenkerkelik karakter van de Evangelisatie, die toch weer als het getuigen voor het ware Evangelie moest worden bevorderd. De Evangelisatie is een middel om het arm geweten te verlichten, dat buiten de Kerk herstellen wil wat het er binnen misdoet. Onhoudbaar en toch onophoudelik komt het immers in 't gedrang doordat *de Kerk verplicht tot zonde*, zolang het reglement tegen de belijdenis vloekt. En dat gekweld geweten heet dan bevrijd van Rome, waar nooit zo'n gedwongen botsing van 't een op 't ander beginsel is gezien! Iemand kan daar persoonlik worden miskend, desnoods onschuldig vervolgd, een geval door Augustinus voorzien en door heiligen als Alphonsus vertoond, waarbij 't wezen van de zaak toch niet wordt bedreigd, zolang hij zelf in de Kerk het goddelik gezag erkent. Maar menselike wetten volgen tegen 't Evangelie in, wat Luther aan de Katholieken verweet, dat doet het kerkelikste deel van de Herv. Kerk, door zich verbijsterd op de Kerk tegen de Kerk te beroepen. Wie zulke ontzettende worstelingen bijwoont, is meer dan ooit verlicht, veilig in de Moederkerk te zijn met haar evenwicht van leiding en wijding en lering, drie takken van één organiese hierarchie op apostoliese wortel.

't Ander geval is het treurspel van een vurig predikant, die als slachtoffer van zijn overtuiging onder de ruines van zijn Kerk is verpletterd. Ds. Keck, eerst ongelovig, dan vrijzinnig, dan ethies, dan gereformeerd en dan naar zijn eigen mystieke aard piëtist, weigerde kinderen, door een modern predikant gedoopt, over te schrijven in zijn doopboek en nam als vader van een groot gezin liever ontslag. Zo klopt Boeke vergeefs bij de Herv. Kerk aan en moet Keck deze Kerk, die geen Kerk blijkt, verlaten, allebei uit trouw aan 't Woord Gods. De een heeft zijn hoofd gestoten, de ander, wat erger is, zijn hart.

't Opvallendst voorbeeld levert Ds. Vethake, waarvan de geschiedenis immers om de algemene betekenis eindeloos besproken is onder Protestanten. Als een kerkrechtelike zaak is

zijn proces behandeld door het grotendeels modern kerkbestuur van Noord-Holland, al was 't maar, omdat, zoals de confessionelen en gereformeerden waarschuwden, een vonnis over zijn leer meteen de veroordeling van alle vrijzinnigen en, om te beginnen, van zijn rechters meebracht, die één voor één met de confessie de hand lichten en samen niet zoveel artikelen van de Formulieren van Enigheid ondertekenen als de beklaagde! Dus werd hij liever vervallen van zijn ambt verklaard op deze grond, dat hij zich door woord en daad duidelik van de Herv. Kerk had afgescheiden.

Nu is dit punt juist door Vethake betwist. Ofschoon hij met tijdige ontslagaanvraag persoonlik genoeg deed om als predikant af te treden, was hij - en hij niet alleen - zakelik overtuigd, dat hij ook met katholieke leringen wel in zijn ‘leervrije’ Kerk, enkel een ‘genootschap’, waarin voor iedereen plaats was, thuis hoorde of tenminste kon blijven. ‘Was dit niet het geval, schreef hij, zoo zou ik mij nooit in de Ned. Herv. Kerk op mijn plaats gevoeld hebben en nimmer in deze Kerk als predikant zijn opgetreden’. Vandaar zag hij er op zich zelf ook geen bezwaar in, om tussen zijn openlike bekentenis en zijn schorsing nog te blijven optreden, al deed hij 't feitelik uit tegemoetkoming voor zijn gemeente niet, op de officieuze afscheidsrede na, waarvoor hem met zeldzaam protestante consequentie de kerk werd afgestaan en waarbij de kerkeraad hem zelfs vriendelik toesprak en de gemeente hem hartelik het psalmvers toezong: ‘Dat 's Heren zegen op u daal’.

Die opvatting, dat een katholizerende overtuiging niet strijdig was met zijn ambt in een Kerk, die elke mening toelaat, noemde de *N.R.Ct.* onder de titel ‘Een Roomsch predikant in de Ned. Herv. Kerk’: ‘het merkwaardigste bestanddeel dezer bekeeringsgeschiedenis’. Het was er werkelik ook de kern en de kiem van, want evenals de vrijheidslievende, maar vooral waarheidslievende Vondel heeft het doodlopen van 't individualisme in bekrompenheid en dwingelandij eigenlik Vethake tot aanvaarding van 't Rooms gezag gebracht. Twee jaar tevoren had hij op een domineesvergadering al verklaard,

zich aan de Paus over te geven op de dag, dat de Hervormde Kerk een formule op de voorgrond plaatste, waartoe ze volgens hem geen recht had. Stelde Ds. Nobel haar niet als vereniging op één lijn met de Ned. Wielrijdersbond en kan de meerderheid haar niet zuiver reglementair veranderen in zo'n profane bond? Zoals Ds. De Leeuw beschreef, is de aanleiding tot Vethake's bekering ook de schipbreuk van dat vrijheidsideaal geweest. Toen een kerkelik bestuur, nog wel modern, een collega had gewaarschuwd, dat de herhaling van een uitspraak, waarmee Vethake 't ondertussen niet eens was, zijn uitwijzing zou bewerken, werd hij zó verontwaardigd, dat hij twee maanden later[1] aan de Bisschop van Haarlem liet weten, hoe hij in zijn geloof aan de vrijheid was geschokt. En toen Vethake zich zelf tegenover het provinciaal kerkbestuur had te verantwoorden in een godsdienstgesprek, dat volgens de *N.R.Ct.* 'een der merkwaardigste episoden uit dit zeldzame proces' betekende, verklaarde hij uitdrukkelik als zijn mening, naar het wezen van 't Protestantisme volkomen recht te hebben om in de Ned. Herv. Kerk te blijven, zo lang hem dit believen zou. Nu ze haar vrijheid naar één kant tot het uiterste dreef, maar andere beginselen uitsloot, bleek hem de Ned. Herv. Kerk als Kerk dood te zijn.

't Is een oud liedje, geboren Roomsen al te goed bekend: het vrij onderzoek houdt als een huis met blinde muur naar de kant van Rome op; in alles is de Hervorming verdeeld behalve in 't antipapisme, dat ook ketters en heidenen plotseling verzoent als Herodus en Pilatus. En wie dat éne ongeschreven, ingekankerd leerstuk aantast, die moet er uit en die alleen. Vethake begreep, dat iemand evenmin lid van twee Kerken kan zijn als burger van twee staten, en verzocht zelf om zijn ontslag, al maakte hij de bescheiden aanspraak om niet vóór zijn vertrek te worden uitgezet.[2] Bij de louter

1) Niet dadelik in een boze bui, zoals de *N.R.Ct.* verkeerd werd ingelicht.
2) Protestanten ergerden zich aan zijn uitstel vooral, omdat ze dachten dat hij dadelik in de Kath. Kerk opgenomen was of werd, terwijl hij tot vandaag alleen katechumeen is.

zakelike strekking, die 't proces zo kreeg, demonstreerde deze ‘vrijzinnige’ rechtbank sprekender dan ooit het negatieve van 't Protestantisme, dat zich door onbevangen geesten als vroeger Prof. Gunning en nu Dr. De Hartog en Dr. Van Senden moeilik tot Roomse studie en sympathie laat winnen. Maar dat is een gevolgtrekking voor Protestanten; Katholieken kunnen uit het geval andere dingen leren. Vooreerst dat de ondergang van de Ned. Herv. Kerk alles behalve bloei van geestelik leven uitsluit bij de personen, die trouwens veel minder van een Kerk verwachten dan Roomsen; en dit is voor velen een weldadige ontdekking. Verder dat de ontreddering van die Kerk zelfs tot verheldering van sommigen kan bijdragen, omdat de verwarring juist hun ogen helpt openen voor de orde, alleen in de éne schaapstal te vinden. Tenslotte dat het voorbeeld van Vethake, iemand uit de frisse groep van ‘algemeen- (of onafhankelik-) vrijzinnigen’, toenadering van bepaalde kringen belooft en vertoont. Terwijl de vlakke modernen 't hardste schreeuwden over zijn omkeer, omdat de armsten eenmaal de rijksten benijden, waren deze jongeren zo vrijmoedig, in 't tijdschrift *Omhoog* te getuigen, dat de mogelikheid en redelikheid van ijveren voor een of ander katholiek stelsel op Hervormde kansels moet worden aanvaard, en ze begonnen daarmee metterdaad. Maar het ouwerwets, langzamerhand wel verouderd type van de moderne verweet hun gebrek aan eerbied voor ‘de moderne vaderen’, die anders zelf nooit de minste eerbied voor de orthodoxe vaderen hadden getoond, evenmin als dezen indertijd voor de katholieke vaderen!

Wáár we 't Protestantisme ook naderen, van voren, van achteren of op zij - overal toont het die noodlottige scheur van innerlike tegenspraak als gevolg van zijn rampzalige oorsprong.

GERARD BROM

Herfst

De Herfst heeft neergetint zijn teederheen
Van schoon doordroomd pastel en rijpen geur,
Vergoedend in een tooverfeest van kleur
Wat voor zijn aem aan warmer gloed verdween.

De luchten liggen stil. Doch wat gebeur'
- En zij dit zwijgen voorspel van geween -
Er is om alles nu een wonder heen,
Waarin 'k mijn hart tot hooger wijding beur.

Maar met den droom die dampt van ieder ding,
Wierookend woud en ooft, lupine en hei,
Voltrekt hij 't spel van dees betoovering.

Wij sluiten de oogen, vreemd gestemd en blij....
Zoo maakt de herfst een pracht van elk bederven,
En waar wij droomen, drinken wij het sterven.

FELIX RUTTEN

Boekbespreking

‘De nieuwe Wijsbegeerte’, een studie over Henri Bergson, door Dr. J.E.H.J. Hoogveld - Utrecht Dekker en Van de Vecht, 1915.

DIT boek is een uiterst actueele, frisch en pittig geschreven studie over H. Bergson en zijn stelsel. Bij aandachtige lezing blijkt, dat de kundige schrijver zich goed heeft ingewerkt in Bergson's gedachtenwereld en tevens nauwkeurig op de hoogte is van de litteratuur der nieuwe wijsgeerige richting. Men verwijt den Katholieken wijsgeer nog zoo vaak achterlijkheid, wijl hij maar niets schijnt te kennen dan het verouderde Thomisme, voortsuffend in een muffe middeleeuwsche atmosfeer. De studie van Dr. Hoogveld is weer een flink doorslaand bewijs te meer voor de ongegrondheid van dergelijke beschuldigingen en hoe de nieuwste uitingen van het menschelijk denken, van welke zijde zij ook mogen komen, zakelijk en onpartijdig worden bestudeerd en beoordeeld, zelfs door seminarieprofessoren.[1)]

Het is zoo gemakkelijk om zonder zweem van bewijs te verklaren, dat het Thomisme verouderd is. Er is evenwel een hemelsbreed verschil tusschen oud en verouderd. Het Thomisme is zeker oud en slaat zelfs zijn wortels in den bloeitijd der Grieksche intellectueele beschaving, doch een wijsgeer behoort niet te vragen, of een stelsel nieuw of oud is. Echte wetenschap is geen kleed, dat verslijt. Hierop komt het slechts aan, of het aangeprezen stelsel waar dan wel valsch is. En nu weten we toch wel, om met Mgr. Dr. Sentroul te spreken, dat men zelfs in de twintigste eeuw bij electrisch licht ongerijmdheden kan neerschrijven en grootsche, ware gedachten bij het schijnsel van een middeleeuwsche vetkaars.

Vooral geldt dit in de wijsbegeerte. Want het gaat hier niet voornamelijk over een kennis van verschijnselen en wetten, die staat of valt met nauwkeurige, laboratorische onderzoekingen, maar over een wetenschap, steunend op redeneering uit zeer eenvoudige, nuchtere, doch voor een scherpen geest veel omvattende feiten - facta pinguia - van in en uitwendige ervaring. Zeker St. Thomas kende b.v. de fijne instrumenten niet, door welke wij in onze laboratoria van experimenteele zielkunde de stoffelijke zijde van ons zieleleven en een zekere psychophysische wettelijkheid steeds nauwkeuriger bepalen, ofschoon hij toch ook onder dat opzicht krachtens klare gegevens van

1) cf. de hooghartige bespreking van Dr. Hoogveld's ‘Thomas van Aquino’ door B. de H. Tijdschrift voor Wijsbegeerte, Mei, 1915.

louter natuurlijk opmerken, zekere besluiten trok, die nog gelden en gelden zullen de eeuwen door[1].

Doch wat het metaphysische, ethische en zuiver zielkundige betreft, waar groote diepgang van denken en onwrikbaarheid van redeneering de middelen zijn om de geheimen te openbaren, verscholen in de feiten van een voor ieder toegankelijke empirie, daar stond en staat de Aquiner nog steeds als een koning van denkkracht, wiens bouwwerk de komende tijden niet uit de voegen zullen slaan, opgetrokken als het is uit massieve rotsblokken van onomstootelijke gegevens, met het cement eener weifellooze logika.

Dr. Hoogveld heeft er als thomist met zorg naar gestreefd om het systeem van Bergson objectief weer te geven, en de waarde er van zuiver af te wegen naar het gewicht der aangevoerde gronden. Dat hij hierin voor een goed deel geslaagd is, blijkt wel uit de zeer gunstige besprekingen, welke, èn om de zakelijke uiteenzetting, èn om de vaak rake beoordeeling en weerlegging van het Bergsonisme, aan zijn studie werden gewijd. Niet slechts thomisten als professor De Munnynck O.P. en professor Dr. J.V. De Groot O.P., doch ook eerlijke tegenstanders als professor Dr. G. Heymans, hebben de studie over Bergson hoog geprezen[2].

De schrijver verdeelt zijn boek in vier hoofdstukken, nl. 1^{e} Bergson en zijn milieu, 2^{e} Hoofdlijnen van het systeem, 3^{e} Beoordeeling van het Bergsonisme, 4^{e} Algemeene waardeering van Bergson en de wijsgeerige stroomingen.

Bergson en zijn milieu worden ons duidelijk en levendig geteekend.

Hier blijkt terstond de groote vaardigheid van Dr. Hoogveld in het keurig verwoorden van zijn gedachten. Men leest de bladzijden alsof men genoot van een scherpe, van leven tintelende film. De verscheidene hoofd- en nevenoorzaken van den grooten opgang, die het Bergsonisme maakte, worden zeer juist aangewezen. Het stelsel is opgegroeid en geheel aangepast aan de behoeften van onzen tijd, en schijnt het antwoord te geven, waarnaar zeer vele, zoekende geesten hongeren. Hiervan afgezien is het stelsel mede op zichzelf een gewichtige ideeënconstructie, het werk van een echten denker, dat tevens lijkt te harmonieeren

1) Zie o.a. ‘Der Gegenwartswert der geschichtlichen Erforschung der Mittelalterlichen Philosophie’, door Dr. H. Grabmann, blz 58-70.
2) De Munnynck in ‘De Tijd’ van 16 Nov. 1915; Dr. J.V. De Groot in ‘De Katholiek’ Juli 1915 pg. 83; Dr. G. Heijmans in ‘De Gids’. Januari 1916. pg. 161.

met de nieuwste uitkomsten der natuurwetenschappen. Bij dit alles komt dan nog, dat de meesterlijke litteraire vorm, waarin de wijsgeer van ‘la philosophie nouvelle’ zijn gedachten uitbeeldt de meeste lezers en hoorders betoovert en hypnotiseert. Het tweede en derde deel der studie, de uiteenzetting en kritiek van het Bergsonisme worden door prof. De Groot te recht geprezen als een degelijke dienst bewezen aan het wijsgeerig inzicht. Wat het verzoek van den schrijver betreft, dat de lezers hem de veelvuldige aanhalingen van Bergson's eigen woorden zullen ten goede houden, kan hij volkomen gerust zijn. Citaten, vooral als zij goed gekozen zijn, pleiten voor inzicht van een systeem, en kunnen het vaak nader tot de lezers brengen dan het filtreeren van andermans gedachten door de zeef van ons eigen brein.

Enkele zijden van het Bergsonisme worden zeer helder belicht. Als voorbeelden van goede uiteenzetting wijzen we op de verklaring der intuitieleer en der vrijheidstheorie. In den aanvang van het tweede hoofdstuk stieten we echter op een stelling, welke onzes inziens, minder juist werd opgezet. De geachte schrijver zegt, dat het noodzakelijk is, ‘*vóór alle metaphysische vragen*, beteekenis en waarde van onderzoeken en kennen vast te stellen’[1]. Verder heet het, dat we eerst het fundament dienen te leggen, waarop het metaphysische gebouw kan worden opgetrokken, willen we ons niet schuldig maken aan een ‘formidable a priori’. Het fundament moet gelegd worden door de kenniskritiek. Verstaat men onder kenniskritiek het bepalen der objectieve of subjectieve waarde onzer kennis, dan kunnen wij hierin niet instemmen met den geachten schrijver. Willen we naspeuren, wat in de kennis uit den kenner, wat uit het gekende voortkomt, de volstrekte of slechts beperkte, relatieve schijnwaarde, dan dienen we eerst en vooral zoo scherp en nauwkeurig mogelijk den inhoud zelve te bepalen der begrippen waarvan we de objectiviteit of subjectiviteit willen aantoonen. Nu is het zeker een groote, misschien wel de grootste fout geweest van zeer vele moderne wijsgeeren, Kant niet uitgezonderd dat zij in hun kenkritische onderzoekingen, slag op slag de

1) De redenen, door den schrijver voor zijn uitspraak aangevoerd, bewijzen, noch dat zij waar is, noch dat zij waar moet zijn. Dat de wordingsgeschiedenis van een wetenschap haar logische plaats niet bepaalt, toont als zoodanig niets aan, noch vóór noch tegen de stelling. Indien Kant zijn kenkritisch onderzoek op degelijke metaphysische grondslagen had gebouwd, zou de ‘Kritik der reinen Vernunft’ zeker minder bouwvallig zijn.

kennis*waarde* hebben afgeleid uit een zeer onvolkomen of valsch gedefinieerden inhoud der begrippen. Willen we weten of de tijd slechts een subjectieve ‘anschauungsform’ is, dan luidt toch de eerste eisch, dat we zoo nauwgezet mogelijk zuiver en zakelijk trachten te preciseeren, *wat* we eigenlijk onder tijd moeten verstaan en het is een goed wijsgeer onwaardig bij zijn nasporing van de kenniswaarde, uit te gaan van min of meer oppervlakkige en vaak valsche burgermansbepalingen. Hoe paradoxaal het ook klinke, het moderne kritische denken lijdt over het algemeen aan een groot gemis van nauwkeurige kritiek, heeft het intellectueel gewetensonderzoek veel te veel verwaarloosd. Waar het ongeschoolde denken eindigt, berustend in oppervlakkige te goedertrouw definitie's, daar eerst begint de taak van den wijsgeer met wat de Franschen noemen ‘passer les idées au crible’, om in gewetensvolle, jarenlange zelfkritiek onder voortdurende toetsing aan vaste feiten van uit- en inwendige ervaring, den begripsinhoud scherp af te palen; om steeds dieper het bijkomstige weg te snijden en zoodoende ten slotte uitsluitend het wezenlijke en relief, in het volle licht te brengen. Onder dat opzicht heeft er naar onze vaste overtuiging sedert de groote omwenteling der 16de eeuw bij het wijsgeerig denken vaak pauperisme geheerscht Wat Dr. G. Heymans in het bijzonder over Bergson schreef, dat deze tot in de diepste grondslagen van zijn systeem termen gebruikt zonder scherp bepaalden inhoud, lijkt ons volstrekt geen uitzondering.[1)] Zoo heeft bv. Kant in zijn beide hoofdwerken gearbeid met begrippen als die van oorzaak en gevolg, zelfstandigheid en bijkomstigheid kennen en willen, vrijheid en noodzakelijkheid, wier bepaling voor een vernuft van zijn kracht veel te oppervlakkig en rondweg gesproken beneden peil is.[2)] Op een dergelijke wijze heeft S'Thomas nooit gespeeld met het hoogste en heiligste der natuurlijke menschelijke beschaving. Hem was als vorscher scherp definieeren de voornaamste gewetenszaak, waaraan bij zijn genialen aanleg ook de rijke uitslag ten volle heeft beantwoord.

1) Onder de hedendaagsche wijsgeeren brengen wij gaarne hulde aan Dr. G. Heymans voor den ernst, waarmede hij arbeidt, om voor alles bij de oplossingen van wijsgeerige vragen den denkinhoud scherp te definieeren. We doelen hier voornamelijk op zijn Ethica. (b.v. pg. 34, over het eigenlijk voorwerp van zedelijke beoordeeling). Waar in die richting wordt voortgewerkt, bestaat er onzes inziens, wel hoop, dat men kan komen tot meerdere onderlinge waardeering.
2) Wij zouden wel eens willen zien, hoe iemand uit Kant's eigen werken het tegendeel zou kunnen aantoonen.

De leer over de methode van definieeren behoort bij de Logika, doch het is de taak van den metaphysicus als zoodanig, om volgens die methode te bepalen, wat we eigenlijk te verstaan hebben onder zelfstandigheid en bijkomstigheid, wezen en bestaan, oorzaak en uitwerksel, noodzakelijkheid en toeval enz.... Nu is het voor een goed thomist aan geen twijfel onderhevig, dat b.v. de bezwaren van Hume en Kant tegen de objectiviteit van den inhoud der zelfstandigheidsidee en van het oorzakelijkheidsbeginsel wortelen in een averechtsche begripsbepaling.

Hier moet dus op de eerste plaats een degelijke metaphysische kennis het verkeerde recht zetten. De vraag, hoe het *zijnde* en het *wezen* in het algemeen zich verhouden tot de logische grootheden van geslacht, soort en verschil (genera, species, differentiae), is toch in den grond ook een metaphysische kwestie, door St. Thomas zoo meesterlijk beantwoord o.a. in zijn keurwerkje 'de Ente et Essentia'. Het Kantianisme is ook voor alles een valsche oplossing van dat probleem[1)] Feitelijk is Dr. Hoogveld een te goed thomist, dan dat hij den goeden weg niet zou inslaan, door de scherpe definities der school te stellen tegenover de foutieve bepalingen van Bergson (blz. 97, 111, 126). Zelf schrijft hij dan ook: 'Slechts een positivistische opvatting van onzen *denkinhoud* kon aanleiding geven tot de theorie van Bergson over de verarming, de solidificatie, de morcelage, die inhaerent zouden zijn aan ons hoogere kenleven' (blz. 121). Elders (blz. 126) lezen wij: 'de vier (vijf) argumenten, de Kantiaansche bewijzen voor de.... leer, dat tijd en ruimte een louter subjectieve.... Anschauungsform is, houden geen stand tegen de peripathetisch-thomistische analyse.' Deze thomistische analyse veronderstelt toch zeker wel eenige fundamenten van metaphysische kennis.

Wij achten het dan ook minder juist te beweren, dat men *vóór alle* metaphysische vragen beteekenis en waarde van onderzoeken en kennen moet vaststellen en wij betwijfelen het sterk, of men in de algemeene criteriologie een stap vooruit kan zetten zonder te steunen op metaphysische grondslagen.

In de weerlegging van het Bergsonisme lijkt ons de uiteen-

1) Vergel. I c. G. cp 65, no. 3: 'Sed universale et singulare sunt differentiae vel per se passiones entis.' - De zoogenoemde criteriologische kwestie betreft toch een dwaling, die alle dingen en elke wetenschap raakt. Van zulk een dwaling zegt St. Thomas ook, dat zij moet weerlegd worden door de metaphysica; St. Thom. in Phys. Arist. VIII, lect. 5, n°. 3.

zetting der thomistische leer over het voorwerp van het menschelijk verstand het best geslaagd. Hier heeft Dr. Hoogveld over het geheel uitstekend denkwerk geleverd en we begrijpen ten volle, dat Dr. G. Heymans in zijn beoordeeling kon spreken van een belangwekkende bestrijding van het nominalisme[1].

Wij kunnen niet hetzelfde getuigen over de behandeling der leer van de verandering en der beweging. Ofschoon zijn studie ook hier veel goeds bevat, had de schrijver, waar het gaat om de kern van het stelsel, de kwestie wel dieper kunnen aangrijpen. Onzes inziens is niet grondig genoeg verklaard, wat eigenlijk verandering is, en hoe het mogelijk is, dat iets kan veranderen[2].

Bij de beschouwing van het tijdsbegrip hadden we gaarne nauwere aansluiting gezien met concrete voorbeelden van gegeven feiten. Vergeten we toch nooit, dat de mensch geen aangeboren begrippen heeft. Vooral wanneer we ook oningewijden willen bereiken, moeten we steeds onze verklaringen laten steunen op materiaal van feiten, waaruit de lezer zich fantasiebeelden kan vormen om tot inzicht te komen.

Dit zal ons te eer bewaren voor het verwijt van willekeurige begripsconstructie, zeker meer inzicht geven aan de lezers en vaak ook aan ons zelf.

Het laatste hoofdstuk zouden we gaarne in handen zien van elken lezer, ook al moge de wijsbegeerte niet zijn bijzonder studievak zijn. Wat daar wordt medegedeeld over de ‘völlige Ratlosigkeit’ en ‘schwankensten Unsicherkeit’ der moderne wereld- en levensbeschouwingen stemt wel tot ernstig nadenken, en moet oprechte zoekers de vraag op de lippen dringen, of misschien die oude wijsheid van St. Thomas geen grondslagen van wetenschap bevat, die den modernen, ongeloovigen denkers van het grootste nut kunnen zijn. De zin van het oude spreekwoord: een wrak op strand is een baken in zee, klemt wel bijzonder bij de beschouwing der moderne wijsbegeerte. Terecht wordt er ook op gewezen, hoe de verwarring der geesten vooral met betrekking tot de grootste levensvragen, zonder wier oplossing ernstigen menschen ten slotte de wanhoop in de ziel slaat, een argument levert voor de praktische noodzakelijkheid eener hoogere Openbaring. Het is wat Sint

1) Zie ‘De Gids’ Januari 1916 blz. 164. Het voorbeeld op blz. 120, dat gewoonlijk aan Taine wordt ontleend, vinden we reeds bij Descartes in de ‘Meditationes de Prima Philosophia’, Meditatio VI, vooraan.

2) Het is hier de plaats niet, om daarop dieper in te gaan. Te gelegener tijd hopen we er elders op terug te komen.

Paulus schreef: Want nadat, in de wijsheid Gods de wereld God niet heeft gekend door de wijsheid, zoo heeft het God behaagd door de dwaasheid der prediking zalig te maken, die gelooven'. Mogen door Gods barmhartigheid steeds meerdere arme, lijdende zoekers tot hun heil ervaren, dat het dwaze Gods wijzer is dan de menschen. Wij hopen ten slotte, dat de door ons besproken studie, om het vele nut, die zij bij ernstige lezing kan stichten, een zeer ruime verspreiding te beurt valle.

Bij deze willen wij ook het keurige boek van denzelfden schrijver over Thomas van Aquino, bewerkt naar Grabmann, nog eens warm aanbevelen[1]. Het eerste gedeelte is in zijn soort een model, en de veranderingen, door Dr. Hoogveld in het werk aangebracht zijn feitelijk steeds verbeteringen. Voor het tweede gedeelte onderschrijven en onderstrepen wij de bezwaren van Dr. J.V. de Groot tegen de wijze van uiteenzetting der thomistische leer[2].

Zwolle
p. R.R. WELSCHEN O.P.

Dr. J. Persijn: A glance at the soul of the Low Countries - Futura, Leiden.

Een macht van Nederlandse boeken heeft door de oorlog een andere tint gekregen. Ze zien grauw, rood of geel van de strijd. De zangen van René de Clercq, Karel van den Oever, Johan de Maegt, ballingen, met dichte ogen in de kooi van mooi-Nederland. Professor van Puyvelde ondernam de verklaring van Toorop's visioenen van 'Het Heilige Schreed'. De Schoof der Aanbidding, De Eer en de Onschuld der Belgische Priesters gehandhaafd, van Mgr. Vaes, De Belgische Soldaat van Jaak Boonen, Klokke Roeland van Joergensen-Belpaire zijn aktueel, maar leven snel. Tot de slagvelden zijn opgeruimd, de steden herbouwd en de mensen gekalmeerd. Ze hebben blijvende waarde voor de zielkunde en de geschiedenis. In vredestijd en in vredesnaam hadden we van Streuvels wel kunstiger werk gekregen dan de zes magere deeltjes van zijn oorlogsdagboek. Cesar Gezelle's boek is een tragedie: de hoofdpersoon is een schone prinses van Vlaanderen: Yperen.

We krijgen vaart vooruit, internationaal-kultureel, door het laatste boek van Jules Persyn, waarmee gepoogd wordt om de

1) Thomas van Aquino. Inleiding tot leven en leer naar Dr. M. Grabmann, door Dr. J, Hoogveld - (Van Rossum).
2) In 'De Katholiek' 1914, blz. 511.

kennis en genegenheid uit te breiden onder een wereldras als het Angelsaksiese voor hetgeen ons land het meest eigen heeft: zijn taal en zijn letteren. Ons dunkt, dat de zwaarste bladzijden van dit boek niet liggen in de veertig achterste, waarin de jongste schrijvers worden voorgesteld. We hebben zoveel namen, dat het zelfs in een werk als van Dr. Prinsen maar een magere litanie wordt van kunstenaars en kunstenaressen. Overigens, wat geeft het ons, of en hoe een moderne Jan, Piet of Klaas op het kiekje staat? Het verwondert ons nog, dat er zoveel koppen op een plaatje kunnen.

In Holland een boek uitgeven in het Engels over Nederland behoort wel tot de biezonderheden. Tenminste de Amsterdamse boekhandelaar, bij wie, in het begin van Mei, het werk van Persyn werd besteld, antwoordde veertien dagen later met deze briefkaart: ‘Het door U bestelde boek van Persyn heb ik terstond bij den Engelschen Importeur opgegeven. Na ontvangst zal ik het U direct zenden.’!!! Toch is Persyn 's geval met het Engels niet het eerste in Vlaanderen. In 1904, bij gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van Saint-Louis, verscheen te Brussel *Flemish Literature in Belgium, - Its History since 1830, by Edward Coremans*. Het was een album: portretten en bijschriften. Een vertelsel van hetgeen er in Vlaanderen geleefd had en geschreven. Een vluchtig overzicht van de oppervlakte. Geen welbewuste poging om twee landen en volken bijeen te brengen door dieper inbegrip van elkaars verwantschap in taal en letteren van de vroegste tot de allerjongste tijd. Juist hierom heeft Persyn meer waarde, wijl hij in het eerste gedeelte, bij de vroegste geschiedenis van onze taal, verrassende konklusies trekt.

De geschiedenis van de Nederlandse letterkunde snijdt op menige plaats de weg van de kultuur der Over-Kanaalse zijde. Het is bekend uit ieder handboek. Doch, wie alle gevallen op een rij ziet staan, is verbaasd over zoveel overeenkomst en zo velerhande. En het scherpe oog van Persyn ontdekte telkens vergeten of weinig getelde ontmoetingen. Alwat onze letterkundigen van de middeleeuwen tot 1916 hebben gedicht, gedacht of gedaan, gereisd, vertaald of gedrukt in, over of voor Engeland, vinden we vermeld als allemaal kleine attenties, welke soms grote gevolgen hebben, doch die in ieder geval de samensleving veraangenamen.

Wat zou het meest te bewonderen zijn, het bibliothecaire hoofd van Persyn of zijn fijn gemoed, dat alle Nederlands licht over Engeland wordt uitgespreid? Zo'n boek werft ons vrienden, en vrienden kunnen we altijd gebruiken. Het verruimt

onze blik, omdat het ons over de zee leert kijken. Het is Groot-Nederlandse oorlogswinst.

H. LINNEBANK

Le mystère des Béatitudes, par Colette Yver. - Paris, Calmann-Lévy.

De naam van dezen uitgever is allesbehalve een waarborg, dat zijn waar iets meer is dan een tijdverdrijf voor die het niet te nauw nemen met de reinheid. Wel publiceert hij doorgaans knap werk. Geen wonder. Er zijn altijd wel een honderdtal Franschen in staat om leesbare romans te maken. Als men van hun geestelijke uitputting kan spreken, is deze hoogstens een relatieve. Toch geven de bekende gele omslagjes, naar verhouding van hun aantal, weinig artistiek genot. Zijn ze goed, zooals van Bourget en Bordeaux, dan proeft men er dikwijls de strekking, den arbeid, te veel uit. En als ze slecht zijn, de opzettelijke smerigheid.

Maar dit boek van den ons onbekenden auteur weet u niet alleen te ontroeren en te boeien, het kan u ook beter maken. Kan men wel meer van een geschrift verlangen? Deze Béatitudes schenken u, behalve het ondefinieerbare genot, dat ons van de dieren moet onderscheiden, een zekere verheffing boven de miseries van het dagelijksch gedoente. Zij doen ook de wensch ontstaan om de tekortkomingen van het leven en van die ze veroorzaken gelijkmoediger te dragen, en om meer te denken aan de groote ellende van anderen om ons heen.

Is 't niet knap, als iemand u de vermooide sensatie van bekende plaatsen en toestanden weet te geven? Colette Yver laat u ook die van onbekende smaken. En de auteur bereikt haar resultaten met doorgaans ongezochte woorden. Men behoeft er niet één in de dictionnaire na te slaan. Mogelijk is de taal een enkel maal onzuiver. Voortdurend zit iemand ‘aux côtés’ van een ander. En mensch heeft toch maar een zijde tegelijk disponibel voor een buur? Een dame vraagt zich af: Ben ik rijk? En ze antwoordt: Je la suis. Maar die concordances zijn in 't Fransch ook zoo verbijsterend en ingewikkeld, dat men misschien nog het minst fouten maakt, door andersom te schrijven dan men denkt, dat goed is. Wat doen die kleinigheden er ook toe? Ook het waarschijnlijk historische der hoofdpersonen is van minder belang. Ze zijn zoo echt Parijsch, dat ze in alle geval voor den lezer leven. Of met den heid Loche, al dan niet de voor eenige jaren zoo beruchte Roche of Rocher is bedoeld, kan weinig schelen.

Laat ons liever den zeer verkorten inhoud meedeelen. Bij

uitzondering. In 't algemeen heeft men niet veel aan de beschrijving van een lekkernij.

L'abbé Naim, een jong priester uit een bekeerde joodsche familie, heeft de zucht naar geld en eer, vooral van zijn ras en zijn tijd, zoo volslagen overwonnen, dat hij alles weggeeft, zelfs zijn boeken en zijn bed. Hij vraagt en verkrijgt van zijn overheid de zielzorg van de armste der armen naar lichaam en ziel, ergens bij Vincennes, aan den beruchten zelfkant van Parijs. Daar, aan de oude vestingwallen vegeteert het internationale uitschot van het menschdom. Maar de verstorven en heilige Priester is er zoo zachtmoedig en vol liefde voor, dat hij den onverbeterlijksten priestervreter, en zelfs zijn huisknecht, die hem eens wilde berooven en vermoorden, tot betere gedachten brengt.

Tegenover dezen volgeling van Christus wordt het leven geteekend van een aantal wufte geldgieren, die aan niets anders denken dan aan s'amuser et paraître. In den grond zijn ze natuurlijk allemaal ongelukkig, of worden het, de een na den ander. En als het boek geen andere verdiensten had, dan den levendigen indruk na te laten, dat gelddorst de menschen slecht en rampzalig maakt, en dat er meer kans is op geluk en deugd door middelmatigheid dan door grootheid van fortuin, zou het werk nog lezenswaard te over zijn.

Hoewel dus christelijk van inhoud, kon het toch door een niet ‘praktiseerend’ kunstenaar zijn geschreven, die alleen getroffen is door de heerlijkheid van den grondslag van het Christendom: de liefde.

L.L.

Max van Ravestein: Drijfzand - L.J. Veen.

Wie is Max van Ravestein? Het raden naar geheimen is een onschuldige sport en iedereen waagt een gooi, al waarschuwt ons het geval van ‘De Candidatuur van Bommel’, algemeen aan een Katholiek toegeschreven, omdat liberalen en dominees er allebei in belachelik gemaakt werden, terwijl het, als een blijspel in het blijspel bleek te zijn, van een liberaal dominee. Nieuwsgierigen treft het feit, dat het mondaine er zo dik op gelegd is als boter op het brood van een Pruis in Holland, n.l. met Tauchnitz-namen als Maud en Irma, met de sterk aangezette figuur van een dochtertje, dat Ma's sigaretten steelt en Pa bij zijn voornaam aanspreekt[1)], met een onweerstaanbaar

1) Het jijen en jouen van ouders door kinderen is al vrij gewoon en ook iets heel anders, omdat het even goed met kinderlike eerbied samengaat als het ouwerwetse dutzen in 't land van de tucht.

koket meisje, dat tussen een engel en een duivel van een man te kiezen heeft, en vooral met bekeringen à la minute als opnamen bij bliksemlicht, terwijl de personen op de keper beschouwd hun wereld zó slecht kennen, dat ze niet eens weten hoe 'n heer en dame aan elkaar voor te stellen. Daarnaast geldt weer, dat de geheimzinnige auteur tenminste in deze moderne trant nog alles te leren had. Aan 't publiek schijnt *Bij Ons* meer bevallen te zijn dan *Aan d'overkant;* en, vond Goethe, dat de hoofdstem bij 't oordeel over een toneelstuk aan de hoorders toekwam, dan is de keus van dames, waarvoor deze lichte lectuur allereerst bestemd lijkt, zeker van belang. Maar de kritiek zal 't met de meerderheid oneens blijven en 't tweede boek voor beter geschreven houden dan 't eerste; 't derde bewijst opnieuw vooruitgang, al verdient het nog lang geen sterk werk genoemd te worden.

In ieder geval wed ik op een vrouw. Vrouwelik is het flair, waarmee de charme en de toon van alles wordt gevoeld, vrouwelik de vlotheid om over elk openbaar verschijnsel heen te praten. *Aan d' overkant* vertoont b.v. een predikant met een onbestemde schakering tussen ethies en vrijzinnig, ofschoon hij voor gereformeerd wordt aangediend, naar het spraakgebruik van 't Roomse volk, dat al die partijen van Protestanten buiten zich om liet gaan en nog alleen de ‘griffemeerde’ Staatskerk van ruim een eeuw geleden kent. Vrouwelik is de verachting voor redelike leestekens niet alleen, maar ook voor een ordelike zinsbouw. De tweede zin van *Drijfzand* is al een paar blauwpotloodstrepen waard; en wat is dit een lief modelletje: ‘Hij was een der voornaamste zoo niet de voornaamste, hoofdman van de katholieke partij.’ Of een ander snoezig staaltje: ‘Dat is 't juist wat ik *het* Christendom verwijt, dat *zij*....’ Heel doddig verder: ‘Hij, *wiens* handdruk - o schande! - zelfs *zijn* kus haar nog zo opwond....’ Vrouwelik vooral is de vinnige beschrijving van de meeste vrouwen en biezonder van de damesvergadering. Vrouwelik tenslotte is naast het onverschillig omspringen met vaktermen en eigennamen, waaronder balie en hof om de beurt een arrondissementsrechtbank moeten weergeven, terwijl de schrijfster Marx-Koning wordt genoemd Marks-Konings, een onevenredige belangstelling voor de minste kleinigheden van toilette en meubeling. En, om de rij tekenen gunstig te sluiten, de voornaamste eigenschap is vrouwelik: het gezellig babbelen, dat er iets behaagliks aan geeft, de sfeer van een opgewekte gastvrouw met een lieve glimlach, vriendelike vragen en aardige praatjes om het gesprek aan de gang

te houden en nu en dan, bepaald niet te veel, een vleugje geestigheid of een tikje levenswijsheid.

Mag ik me verder wagen, dan zoek ik de schrijfster in 't Zuiden om haar kleinsteedse opzichtigheid van smaak en om enkele eigenaardigheden van de taal. Dingen als een mof noemt Holland ‘hem’ in plaats van ‘ze’, terwijl het evenmin spreekt van ‘cyniek’ als van ‘je waart’. Verbindingen als ‘*zich* ontmoeten’ hadden in de vorige boeken al aan Limburg laten denken, waarnaar nu 't woord ‘kleedje’ voor jurk en de wending: ‘Bets maakte *haar* een glas kwast’ wijzen.

De schrijfster gebruikte waarschijnlik een pseudoniem, om haar succes door nieuwsgierigheid te verzekeren, en dan een mannenaam, omdat die eerder pikante toestanden en krasse uitdrukkingen toelaat, waaraan ze dan ook achter haar omgebonden baard geregeld haar hart ophaalt. Zelfs George Eliot en George Sand waren bang, als vrouw bij vrouwen, die eenmaal het meest romans lezen, de indruk van minderwaardige artiesten te maken. Max van Ravestein heeft intussen nog een ernstiger motief voor dit kiekeboespelen en wel vrijer behandeling van 't kleinzerig Rooms wereldje, waarvan altijd portretten dreigt te leveren wie enkel typen geeft. En de opzet van 't boek is eenvoudig geloofsgenoten hun schijngodsdienst voor te houden, waardoor de verkeerde indruk van schandaallectuur zou gewekt worden en meteen de heilzame werking van de kritiek verloren gaan, als de persoon van de auteur haar doel in de weg stond. Nu valt een rechterlik oordeel uit de lucht op ons hoofd.

De meningen zullen verschillen over de graad van overdrijving in dit barre vonnis, want, zijn alle Roomsen niet zo oppervlakkig, er zijn er toch teveel. De waardering is een praktiese kwestie van verhoudingen. Blijkbaar wil de schrijfster twee goede dingen: Roomsen genoeg van 't werelds leven vertonen, om hun 't lege en ellendige ervan te laten zien, en andersdenkenden doordringen van 't besef, dat het goddelik gehalte van 't Katholicisme alles behalve door het verraad van halve Katholieken wordt aangetast, integendeel daarbij des te dieper uitkomt evenals het heilige, heldhaftige van een edele moeder, beproefd door ontaarde kinderen. Intussen heeft Max van Ravestein zich bij de beste bedoeling verrekend met een vreemde uitgever te kiezen voor dit boek over familiezaken, want de wakkere firma Veen werkt het er vanzelf gauwer bij 't onrooms publiek in, dat licht door generalizering van dit beeld bedenkelike gevolgtrekkingen kan maken, dan bij onze eigen kringen, die met

zulke harde lessen anders hun voordeel mochten doen. Immers niet zozeer gemengde huweliken of kinderbeperking als wel de wereldse geest, die 't tegendeel is van 't Evangelie en allerlei misbruiken uitbroedt, is 't verdiende slachtoffer van de aanklachten.

Met deze welkome salonreeks is 't min of meer hetzelfde als met de romans van de veelschrijver Jörgensen: artistiek slap, maar brandend actueel, voorzover de producten van Max van Ravestein niet juister modieus heten. Wat Jörgensen zo waarachtig en oorspronkelik maakt dat je geen boek van hem wil overslaan en er altijd wat van meeneemt voor je leven, is niet zozeer zijn dichterschap als wel zijn getuigenis. Onze schrijfster streeft in haar strekking ook naar stichting; alleen blijft het voorzichtig een zoet sausje over gepeperde kost. Want er spreekt geen volbloed mens, geen diepe persoonlikheid, geen profeties Christen door haar werk als de bekeerling Jörgensen.

G.B.

Ontvangen werken -

H, Hart-lied door P. v. Dorp-Averkamp; Emilius v. Tilburg O. Cap.: Moeder en kind; Th. Famulus: Multatuli's Gebed van den Onwetende, 4e dr.; Th. Famulus: Geen God? 5e dr.; Gedichten van Zuster Theresia van het Kind Jezus (R.K. Boekcentrale); F. Forstmann en Dr. A.W. Ausems: Het Neomalthusianisme, 2e dr. (Van Rossum); Mr. P.J.M. Aalberse: Economie en Techniek (Futura); Esperanto voor handel, nijverheid en verkeer enz. (Neerlanda Katoliko, 's-Bosch); Zevende verslag van het Vondel-Museum (De Vries, A'dam); Marie Koenen: Sproken en Legenden (Van Leeuwen).

Waan

‘'k Heb alle leed tot kracht gesmeed,
Tot daden leege droomen,
Een pantser van dat nevelkleed....
'k Zal nimmermeer verschromen,
Maar als een sterke werker gaan
Uit de' ijlen schemer van den waan.

‘Voor 't lied, op dorre lippen dood,
Zal 'k lust en leven winnen,
Zal in het koele morgenrood
Bevrijd het werk beginnen.
Ziels wonde en levenslange pijn
Voor immer thans genezen zijn’....

Zoo nam ik 't openklarend pad
Naar de ongeploegde landen.
Maar eer ik tot den arbeid trad,
Verloomden reeds mijn handen,
Verdroomde weer de sterke wil
En zweeg het hooge hopen stil.

Dit is de schuld van 't morgenrood
En van de vogelstemmen.
Want de uchtend die mijn ziel doorvloot,
Liet haar in 't oud beklemmen,
En rust of sterkte heeft ze niet,
Voor ze die weervindt in haar lied.

Nu loop ik tot het donker daalt
Te ploegen door de voren,
Maar weet niet waar mijn voetstap dwaalt,
Zoek staag wat is verloren....
Ik zwerver, ach, van waan naar waan,
Die 't eigen hart niet kan verstaan.

II

Hij zong van trouw, totdat de snare brak,
En in dat hart zich-zelf slechts trouw gebleven,
Verstilde wonde bloedend openbrak.

Toch weer naar andre woon in diepe dreve
Verdwaalde hij met de' ouden minnezang,
Zong daar te droef van liefde en ziels herleven.

En toevend viel hem 't eigen lied zoo lang.
Al verder!... Daagt aan uchtendroode kimme
Het eindlijk thuis niet in een rozenhang?

Het thuis, waar de ééne wacht? Zijn wegen klimmen
Langs ruige heuvels, leiden stil en vlak
Door wijde heiden. Maar de kim blijft schimmen.

En in zijn hart de pijn steeds feller steekt,
En op zijn hart die harp met doove snaren,
Ze weegt zoo zwaar.... Zijn laatste weerstand breekt.

‘Ach, droomen op dat wakke bed van varen,
Tot herfstwind komt uit 't havelooze woud,
Mij dekken met een wâ van dorre blaren’....

En in zijn hart van 't rustloos zwerven oud,
Snikt dof een klacht om trouw, die niet mag leven.
Op 't veege voorhoofd dooft het avondgoud.
Octobers rag komt om de harp zich weven.

III

Zal ik dan nooit ontwarren
Het webbe van mijn wanen?
In droomen blijven marren
Tot licht en leven tanen,
Mij wiegen in een broze boot
Tot aan de zeeën van den dood?

'k Heb luttel last geladen:
Uit Liefde's verre gaarden
Wat dorre rozebladen,
Wat loovers die daar waarden.
Ze glijden door mijn vingers heen,
En 'k weet niet of ik zing of ween....

Zoo droom ik droef en droever
Van eindelijk ontwaken,
Totdat van 's werelds oever
Een stem mijn hart komt raken:
‘Ontferm u om wie lijdt en schreit,
Gij, die langs de open stroomen glijdt.’

'k Roep naar dat bange schreien:
‘Zal ik me tot u nijgen
Met heelende artsenijen,
In deernis en in zwijgen?’
De stem weert: ‘Ach, uw zalve niet,
Den troost slechts van uw droomenlied!’

Mijn boot glijdt langs de stroomen....
Ik sta met leege handen
En zing maar van mijn droomen.
Misschien dwaalt door de landen
Die luistraar in den avondgloed,
Wiens pijn het lied vertroosten moet.

IV

Hoe kan uw haat mij wonden
Met dit zoo diepe zeer?
Gij hebt me zelf gevonden
Aan 't morgenklare meer,
Dat, sinds ik aan uw zijde liep,
Mijn heimwee naar zijn verte riep.

Toch ging ik langs uw paden
Gewillig met u voort,
Leerde eigen hoop versmaden
In 't opzien naar die poort,
Waarvan uw hand den sleutel droeg,
Waarheen uw wild verlangen kloeg.

En leek die poort mij duister,
Ik docht me zelf te blind
Voor haren weidschen luister.
'k Ging met u als een kind,
Dat in de lieve stem gelooft,
Die hem een wonder heil belooft.

Zoo werd met uwe reize
Mijn levenstocht tot één,
Maar 's harten blijde wijze
Verging mij tot geween.
Hebt gij in 't staren naar die poort,
Mijn stil versmarten niet gehoord?

En ben ik neergezegen,
Gij hebt dat niet gegist,
Hebt op uw hooge wegen
Den zwijger laat gemist,
Die daalt van 't doel, dat staag verdwijnt,
Naar 't dal waar de open morgen schijnt.

'k Zou zingen bij mijn oever, -
Moest gij niet eenzaam gaan,
Om de' eigen haat nog droever
Bij 't stijgen uwer paân.
Ach, keer aan 't hart dat om u klaagt,
In 't dal waar 't ware leven daagt.

V

Bang hart, dat 't liefste lied nooit zingt,
Den diepsten droom verheelt,
Steeds hongrend, om geluk niet dwingt,
Maar met wat schijnvreugd speelt, -

Ge bleeft mij uit mijn kindertijd,
Niets dat u ooit genas.
Ge dreeft mij naar een eenzaamheid,
Die 't veiligst thuis u was.

Ik hoorde 't klagen van uw wil
En leed uw honger wel,
Maar hield u trouw met sproken stil
En met wat droomig spel.

Hoe wordt uw stem nu toch zoo luid,
Uw honger zulk een pijn?
Den stillen schemer stoot ge ons uit,
In 's levens hellen schijn....

We zijn voor de' open dag te schuw,
Te schamel ik als gij,
En geen verstaat die stem van u,
Niet een dat hart van mij.

Tot gij dat ééne lied begint
En van dit droomen spreekt,
Wel spijze voor uw honger wint,
Maar heiligst zwijgen breekt....

De noteboom
(Ballade van 1916)

In 't hofke bij den heuvelweg
Buigt van de dorre dorenheg
Naar 't huisdak de oude notelaar
Zijn krommen stam, als trachtend naar
  Een toeverlaat.

Gegroeid uit 't bluister mergelsteen
Staan boom en huis als twee-in-één.
Eens samen jong, thans saam verweerd,
Maar inniger naar-een gekeerd
  Hun oud gelaat.

Als tak en twijg in Mei ontspruit,
Groeit bloeisel ook ter dakvorst uit.
Langs stam en wand de rozerank,
Om dak en tak den zomer lang
  Eén droomgeruisch.

Saam stralend in de zonnelaai,
Saam vechtend tegen 't herfstgewaai,
En 's winters saam van kou doorbeefd,
Tot sneeuw één bedelmantel weeft
  Voor boom en huis.

Dan luistren weer en wachten naar
De nieuwe komst van 't jonge jaar!
Daalt niet zijn stap het bergpad af?
Klinkt niet zijn lach? Blinkt niet de staf
  Van 's Levens bode?

De sneeuwpij van hun schouders gleed,
Nog eens voor Lente en bloei gereed
Staan boom en huis aaneengeleund.
Doch 't bonzen dat de lucht doordreunt
   Doet hen verblooden.

Geen Lente! Maar een vreemde stoet
Van man en man dringt om hun voet.
'Wie zijt gij, die met bijlen komt,
Met ladders mijnen stam omdromt,
   Met touw en keten?'

'"We komen om uw harde hout!"'
En bijl- na bijlslag schampend houwt.
'"Geef, notelaar, ons stam en tak."'
Tot de eerste stronk langs 't oude dak
   Is neergereten.

'O, beulen, gun mij vrede en trouw!' -
'"Vervul uw plicht,"' weer houw op houw,
'"En geef dat harde hout."' - 'Mijn plicht?'
Dwars voor het wanklend huisje ligt
   De boom gevallen.

'Zijn plicht?' - '"Geweren van zijn hout,
Moordtuig dat moorders nederhouwt."'-
'De Lente komt en langs de heg
Sleept gij mijn steun en schaduw weg!' -
   '"Zoo vallen allen."'

MARIE KOENEN

Arme menschenkinderen uit wonderland

HET is niet 't meest banale verschijnsel in de jongste ontwikkeling der wetenschap, dat ze vergeestelijking zoekt. Want al blijft het interdikt over ieder indringen van het bovennatuurlijke in het rechtsgebied der rede streng gehandhaafd, haar nieuwe voorliefde toont ze des te duidelijker in de keuze harer onderwerpen. Bij de Geschiedenis is dat nog meer dan elders het geval. En al is dat ten deele heel natuurlijk, omdat het verleden nu eenmaal geheel en al met geestelijke elementen doorweven was, zonder aan een inkeer, een begin van bekeering te denken, vindt men de volkomen verklaring nooit. Was de afdwaling hier misschien ook niet grooter dan elders?

Zoo blijft het middeleeuwsche Christendom - om in Prof. Pijper's trant, die geenszins de onze is, te spreken - dezen Leidschen hoogleeraar boeien. Zijn nieuw boek[1)] had groot opzien kunnen baren bij wederzijdschen vriend en tegenstander; voor wie de vroegere publicaties van dezen niet-katholieken geleerde kent, is het niet anders dan een organieke aanvulling der reeks.

Toch wekte dezen zomer de aankondiging ervan, nog buitenmate mijn nieuwsgierigheid. 't Kon niet zijn om het voor den katholiek pikante van de te verwachten onthulling, van wat een bekend universiteitsprofessor en welmeenend andersdenkende, over zulk een voornaam stuk specifiek roomsch leven dacht. Daarvoor waren ons zijne opvattingen dienaangaande reeds te bekend en voor zoover ze nog niet uitdrukkelijk waren neergelegd in die vroegere werken, konden we ze toch met een vrij groote waarschijnlijkheid vermoeden. 't Was eerder een geheel persoonlijke gewaarwording, een belangstelling als waarmee ge grijpt naar een beschrijving van een stad of land, dat ge door en door kent, dat ge naar alle zijden doorkruist en daardoor lief gekregen hebt.

1) F. Pijper. De Kloosters. 's-Hage 1916.

Ook met iets van het onzekere waarmee ge de proeven wacht, als ge zelf of uw vriend, een huisgenoot, naar den fotograaf zijt geweest.

Hier is het in ieder geval geen onkunde die voorlichting, opheldering zoekt uit het nieuwe, te verwachten portret. Immers, die trekken zijn ons te gemeenzaam; te dikwijls hebben we dag in, dag uit de ziel bespied, die er in speelde en zich verried; ze gegrepen bij een onbewaakte spierbeweging en reactie op de nietigste indrukken, dan dat we nog een aanvulling voor het in ons levende natuurware beeld zouden kunnen opdoen, uit die vastlegging harer verschijning, op dat ongewone moment, bij kunstmatige pose en gezochte belichting.

Ge vraagt slechts: hoe zou 't zijn uitgevallen? Want ge weet dat dat zoo weinig contrôleerbare voorkomen, juist op het gegeven oogenblik gesnapt door de fotografische plaat, voor langen tijd weer 't authentieke beeld zal zijn, niet slechts voor de vreemden, maar ook wel wat voor de goede bekenden. Want wie ondervond het niet, als hij zich de trekken van een lang gemisten dierbare voor den geest wilde halen, dat in plaats van het bezielde gelaat een voorstelling zich in zijn geest vormde, zooals men die dagelijks van de strakke, opdringerige foto aflas? Moest ge het hinderlijke surrogaat van een lieve werkelijkheid, haast niet met geweld verjagen?

Hielp ons bovenstaande vergelijking onze verwachtingen omtrent Prof. Pijper's boek verduidelijken, ze suggereert niet minder enkele apprehensies. Zeker, de camera heeft menigeen, ook den kunstenaar, tot dan verborgen schoonheden onthult, die ook in den meest intiemen omgang met de dingen zelf, verscholen bleven. Ze verhoogde zelfs ons waarnemingsvermogen, leerde ons zien. Maar ook weten we dat, hoe objectief die opnamen mogen zijn, ze een zeer misvormd beeld kunnen geven aan ons oog. Het fotografeeren van iets monumentaals eischt meer dan gewone kundigheid, een met zorg gekozen standpunt, willen we niet iets wanstaltigs

te zien krijgen. Verhoudingen worden verward en bedriegelijk, beelden vertroebeld; scheef en hellend kan schijnen, wat in werkelijkheid loodrecht daar neer staat. Kleurschakeeringen verdwijnen zoo licht en daarmede diepte der teekening; maar vooral de levende blijheid van de zonbestraalde werkelijkheid.

Daarentegen doet de voor licht en schaduw weer hypergevoelige plaat ons maar al te dikwijls schrikken door haar geweldige contrasten zooals het speurende oog, dat ook voor andere indrukken vatbaar en dus objectiever, veelzijdiger is, ze niet waarneemt. Ook hier tempert de milde atmosfeer van het leven het koude, doode beeld. Wie, die een stadsbeeld of landschap slechts van een foto of lichtdruk kende, geloofde zich niet bij het betreden dier plek in een tot dan ongekende wereld? Men had het zich ook zooveel anders, zooveel onwezenlijker voorgesteld.

Het klooster en het kloosterleven nu is iets wat wij dagelijks beleven, is iets van onze vrienden en dierbaren, iets van ons zelf. 't Is voor ons geen prent of beeld, geen vage herinnering of phantasie. Maar werkelijkheid en leven, blijheid en weemoed, stuwkracht en strijd, al naar de uren wisselen in het leven van arme menschenkinderen, behebt met zwakheden en gebreken.

De kloosters zijn iets monumentaals in hun eeuwenheugend bestaan. Er is veel licht en schaduw in die zware halfverweerde, maar telkens zich verjongende massa's. Maar ook, wat een wondere rijkdom van vluchtige tinten heeft er om heen gespeeld bij het rijzen en ondergaan van zich verdringende beschavingsperioden, of wat een trillende lichtvloed van den volroomschen middag. En als er duisternis van barbaarschheid kwam over de aarde, ving het klooster, hoog boven donkere, morsige krotten uit, ook dan nog niet het zwakke maar toch milde maanlicht op; om een des te liefelijker beeld te vormen in zijn zwarte omlijsting, waar geen sterreglans doordrong? Tot misschien de rosse gloed van revolutie en aanrukkend oorlogsgeweld, zijn strakke lijnen en stille diepe nissen deed

daveren in 't spookachtige helsche schijnsel der brandfakkels, om dan ook dat laatste schuiloord van den vrede in lichterlaaie te doen opgaan.

En op dat rimpelig en kleurrijk brok gecondenseerde historie zou Prof. Pijper het wel scherpe en zekere, maar ietwat mechanische objectief gaan richten van zijn koel, onbewogen geleerden-verstand. Was 't wonder dat we niet geheel onverschillig bleven tegenover de aankondiging van het werk?

Dan ook, de kloosterorden zijn als de telgen van één Vader en één Moeder - 't beeld is geijkt, nietwaar? - die bij alle verscheidenheid, sterk geprononceerde familietrekken gemeen hebben. Niet het minst bij die genootschappen, die bovendien door gelijktijdig ontstaan uit een gelijkvormig milieu een tweelingskarakter bezitten. En al kennen de huisgenooten des geloofs ze als bij instinct uit elkander, voor den gast blijven ze een voortdurende aanleiding tot quiproquo's. Prof. Pijper was door jarenlange studie in onze familie-archieven, meer dan door persoonlijken omgang misschien, vertrouwd in huis. De portretten die hij ontwerpt - hij verklaart bijzonder werk gemaakt te hebben van het karakter van iedere orde afzonderlijk - mogen misschien voor den vreemde frappant van gelijkenis schijnen en zelfs de familieleden tot een onwillekeurigen knik van goedkeuring nopen, nauw zien ze elkander weer van aangezicht tot aangezicht, of 't zal heeten in een spontane en daarom overdreven, maar niet geheel onjuiste opwelling van verbazing: maar dat lijkt op niets!

Velen met mij zullen volop sympathiseeren met Pijper's historiographische eigenschappen. Niet natuurlijk om zijn weinig aantrekkelijke voorstellingsmanier en dor-wetenschappelijke opsommingsstijl waar het overweldigende maar indigeste feitenmateriaal langs alle zijden als losse korrels uit wegglipt. Maar om het loyale zijner franke beginselverklaring. Hij vleit zich volstrekt niet met een verouderde, naïef overtuigde geleerden-zelfgenoegzaamheid, nu eens simpliciter

de zaak te hebben uitgemaakt, vraagstukken voorgoed te hebben opgelost, alles in de uiterst mogelijke objectiviteit te hebben voorgesteld en daarbij in naam der souvereine wetenschap aan alle mogelijke opwerpingen als aan partij-vooroordeelen den pas te hebben afgesneden. Neen hij verklaart slechts, en gaarne brengen we hem hiervoor onze oprechte hulde, '*sine ira et studio*' van het kloosterleven te verhalen. Wel meent hij oorspronkelijke opvattingen ten beste te hebben gegeven en nieuwe resultaten te hebben bereikt; verdiensten, die niemand hem - bijzonder ten opzichte van zijn niet-katholieke collega's - zal ontzeggen.

De schrijver hoeft dan ook volstrekt niet bang te zijn dat hij aan de vrienden der monniken wel een 'mauvais quart d'heure' bezorgd heeft. Ik voor mij heb het niet gekend en zoo zal het wel met de meesten mijner geloofsgenooten, die het boek lazen, gegaan zijn. We waren te lang gewoon aan barre miskenning om erg prikkelbaar te zijn. Laat ik eerlijk mijn meening zeggen: als er booze oogenblikken doorleefd zijn om dit boek, zal het zijn bij enkele ouderwetsche partij- en geloofsgenooten van den schrijver, verstard in lang-voorbije denkbeelden en dan in het eerbare gilde der papenvreters. Zóóveel goeds toch wordt hier van kloosters en hun bewoners gezegd en zoo weinig stoort zich deze Leidsche geleerde aan verouderde bakerpraatjes. Eerder vrees ik dat Pijper's sympathievolle toon en zijn warme belangstelling in die 'wonderwereld die het klooster heet' gepaard aan oprechte bewondering voor zoo veel goeds wat hij er vindt, menig argeloozen katholieken lezer verschalken, in die weldadig streelende atmosfeer bedwelmen, ja wie weet, zijn kritischen zin zóó verdooven zal, dat de schrijver vrijelijk zijn operatiemes mag hanteeren, om zelfs ongestraft 't hier en daar eens te laten uitglippen.

Wel diende mij het toeval, toen ik al bouqineerend in onze bibliotheek, of eigenlijk in een ietwat rommelig aanhangsel er van, stiet op een gecartonneerd octaafdeeltje, zoo candied uitziende in zijn rechtvaardig, strak-blauw,

schamel papieren kieltje, met wit befje als rugtitel, als ware het de meest saaie, eindeloos breedsprakige verhandeling over wie weet welke der Schoone Kunsten, in pyramidale stellingen het letterlievende publiek aangeboden. Ja zeker, het toeval. Wie zou zooveel bibliographische kennis bij iemand veronderstellen, dat hij het boekje met opzet zocht?

De volledige titel luidt: *Geschiedenis der voornaamste Monniken-Orden. Uit het Hoogduitsch van Maurits Döring. Met een voorrede van P. van der Willigen, predikant te Tiel. Te Tiel, bij C. Campagne 1832*. Die mijnheer Döring nu, zoo heet het in de voorrede ‘beveelt zich door zijne aan de geschiedenis zoowel voegende, bezadigdheid en onpartijdigheid’. ‘Hij raadpleegde de beste schriften.... onderzocht nauwkeurig en onpartijdig....’ Het boek moge pragmatisch zijn, wenscht de inleider en ‘vernieuwe en versterke de overtuiging, dat onder het bestuur eener wijze en liefderijke Voorzienigheid, de schandelijkste dwalingen niet zonder zegen blijven voor de menschheid’.

Het bevat naast geleerdheid ook levenswijsheid. Bijvoorbeeld, dat Dominicus beter was dan zijne zonen (haast heiligenvereering); een idee dat ik, arm menschenkind, door de ondervinding ook bemachtigd had en waarvan ik bovendien nooit meende het monopolie te bezitten. De Dominicanen, zoo lezen we verder, waren ‘in het smeden van listen, hofkabalen en staatkundige streken.... allen verre de baas’. ‘Het gelukte den Jezuïeten het eerst, hen uit dit veld van werkzaamheid en invloed (nl. de hoven) te verjagen.’ Zij hebben ‘veel kwaads gesticht en verbreid, veel goeds verstikt en verhinderd’. Toch heeft ‘Las Casas bewezen dat ook onder de Dominicanen-pij een edel hart konde kloppen’.

Verder heb ik het boek niet ingezien; men vergeve mij mijne voorkeur en vooringenomenheid. Ja toch - eerlijk opbiechten - 't was misschien leedvermaak, of de nooit geheel uitgewerkte zuurdeesem uit mijn collegejaren, ik wil het hier niet uitmaken, die me nog even, alleen maar door 't sleutelgat, deed gluren in de gruwelkamer der Jezuïeten.

Ik heb er bij gerild natuurlijk en van alles gezien, o.a. ‘het gedrogtelijke plan’ uit ‘het zwakke hoofd’ van hun stichter; den ‘dolle(n) Xaverius’, levensgroot; maar verder toch ook heel gewone rariteiten voor een kermisspul. Men spare mij verdere citaten. Wie op een saaien middag zich wenscht te vermaken of met plannen loopt voor een nog nie-dagewesene karnavals-maskerade, melde zich. Evenmin duide iemand ons dit intermezzo ten kwade. Zoo heel zonder voordeel is zoo'n terugblik op wat eens wetenschappelijk heette vast te staan immers niet. Als men maar niet gaat meenen dat historie-beschouwing ook een rad van avontuur is.

Prof. Pijper zal de eerste zijn om te begrijpen, dat, wat door een misduiding dezer vergelijking compromitteerends voor hem erin zou kunnen gevonden worden, door mij geenszins is bedoeld. Te hoog staat hij, dan dat zulk klompengeklots ook maar het minste smetje tegen zijn wetenschappelijken arbeid zou kunnen opwerpen. Maar eene vraag schijnt mij hier toch minstens gewettigd. Moet het feit dezer breede zwenking de niet-katholieken niet tot nadenken stemmen? Waar tachtig jaren levens, geschiedenis en geschiedbeoefening, zulk een omkeer brachten in de beoordeeling van het katholicisme en zijn meest gesmade instellingen, is daar voor de toekomst niet alles te verwachten? Laten ze vrij naar Pijper's voorbeeld ‘sine ira et studio’ vorschen; heldenmoed wordt er al lang niet meer vereischt om ook in wetenschappelijke kringen, sympathiek te oordeelen over Rome. En wij zullen zonder overhaasting, maar met opgewekten zin de komende dingen tegemoet zien. En koppig als we zijn - verweet Harnack onze historici, bij alle erkenning van de resultaten van hun arbeid, niet hun weinige tegemoetkoming en onwrikbaar vasthouden aan de traditioneele katholieke opvattingen? - zullen we het voorloopig nog maar bij het oude houden. Of geeft wat we hier zagen gebeuren ons daartoe niet het recht? Ook den plicht, opdat bij het havenwaarts keeren van zoovelen, de lichtende bakens niet worden gedoofd.

Uit het bovengezegde volgt nu vanzelf, dat ons sympathiseeren met Pijper's geschiedkundigen arbeid, volstrekt geen volkomen bevrediging in zich sluit. Wij blijven aan een waarlijk objectieve geschiedbeschouwing, ook voor den niet-katholiek andere eischen stellen. Zijn grondslag en methode is en blijft, wat ik in vergelijking met een procédé der prentkunst, de *manière noire* zou willen noemen. Uit de naar alle zijden beharkte en bekraste plaat zijner protestantsche wereldbeschouwing, die verder onbewerkt een pikzwart beeld van het katholicisme zou geven, schaaft hij de lichtpartijen weg. En dit nog wel zoo rijkelijk en verkwistend mogelijk. Wat hij er door bereikt, zijn, zoo goed als in de Engelsche prent, weldadige of scherpe kontrasten met schitterende effecten; te fraaier, te verblindender, naargelang ze uit donkerder achtergrond naar voren komen. Werd zelfs niet de een of andere vakman er door betooverd?

Maar daar het ons niet om stemmingen, wel echter om de historische waarheid te doen is, wenschten wij dien donkeren achtergrond lichter; wilden wij ook daar de vormen in hun ware gedaante zien, niet verdoezeld; ten koste ook van alle esthetische aandoeningen. In de historie heeft alleen het pleinairisme recht van bestaan.

Met andere woorden: de schrijver gaat te dikwijls uit van vooropgestelde protestantsche of minstens onkatholieke meeningen in 't algemeen. Deze verwerpen de opvattingen en daarmee strookende praktijken der katholieken. In deze donkere schaduw behandelt de schrijver de onder een bepaald hoofdstuk ressorteerende feiten. Een voorbeeld. Prof. Pijper vindt de relieken-vereering uit den booze, geheel zwart en donker dus. De aangehaalde feiten zijn nu, of bij voorkeur werkelijke misbruiken der relieken-vereering, ontaardingen, of ze blijven minstens voor den niet-katholiek, die ze onder die zwakke belichting te zien krijgt, vreemd, afkeurenswaardig. In dezen hoek zoo goed als geen enkele lichtpartij dus.

Hij had toch ook anders te werk kunnen gaan, al kon de vereering als zoodanig zijn goedkeuring niet wegdragen.

Hij had het volle daglicht kunnen laten vallen op de gewone katholieke opvatting van den reliekencultus, daarbij dan een reeks voorbeelden geven van de praktijk in de kloosters, met een *evenredig* aantal van de misbruiken, die *betrekkelijk*, - gelet namelijk op de groote plaats die het dogma van de gemeenschap der heiligen met den aankleve van dien bij ons inneemt - weinig talrijk zijn. De lezer had dan zelfstandig kunnen oordeelen en zien dat de gewone praktijk niet ver afwijkt van wat Pijper goedkeurend noemt ‘piëteit’ en ‘dankbare liefde’ waarmede men overblijfselen van groote mannen of van dierbaren bewaart. 't Is gevaarlijk met zulke bravour-feiten te werken als de schrijver hier nogal doet. Schreeuwende kleuren passen op een reclame; niet in muurschilderingen van een museum.

Hiermede hangt natuurlijk samen het veelvuldig voorkomen van dikke woorden; van ‘immoreel’, ‘zelfmoord’, ‘verschrikkelijk’, ‘overweldigend’ en dergelijke. Voor den kalmen lezer hebben deze epitetha, die meestal aan een geheel zindeel hun karakter meedeelen en daarvoor een gansch tijdvak, personengroep of praktijk kwalificeeren, een hinderlijken bijsmaak. Ook steken zij sterk af bij Pijpers waardigen en professoralen aula-toon en zijn edel streven ons leven en onze opvattingen te waardeeren. Ze hebben soms tengevolge, dat een kort samengevat eindoordeel merkwaardig en onverwacht hard klinkt, na een makke, welwillende uiteenzetting der dingen, die volstrekt geen knaleffect voor het slot had aangekondigd en men zich hier en daar plotseling tot een protest voelt genoodzaakt, na geruimen tijd den schrijver met instemming gevolgd te zijn.

Niemand die niet onder den indruk zal geraken van het hier verzamelde feitenmateriaal en de verwerkte bronnen-litteratuur. 't Is alles eerste klas. Mocht er al iets van twijfelachtig gehalte tusschendoor loopen en men hier of daar persoonlijk tot een andere voorkeur in de gebruikte bronnen geneigd zijn, in hoofdzaak is hier aan de meest strenge

eischen voldaan. Menig katholiek kerkhistoricus zal zijn leven lang al die bronnen niet doorwerken. 't Is ook niet noodig. Een deel er van zou reeds volstaan voor een juist historisch beeld; maar alleen bij hem die het ordeleven van nabij kent.

Maar voor den buitenstaander? Reeds *a priori* zou men kunnen zeggen: voor hem niet - den schrijver niet buitengesloten - en zelfs niet al had Prof. Pijper nog dubbel zooveel historische bronnen gebruikt. Wat doet de historicus die de geschiedenis schrijft van een vreemd volk, een afgelegen land? Hij zal er heengaan om land en lieden te leeren kennen. Hij weet dat de doode papieren voor hem slechts leven en waarheid gaan krijgen als hij ze leest in die locale sfeer van zeden en ideeën van dat volk. Nu heeft de schrijver als met opzet de moderne litteratuur omtrent het ordeleven vermeden, den eenigen weg, tenzij men jaren in een klooster zou gaan doorbrengen, om contact te krijgen met het denken en voelen, het werkelijke leven van den religieus. En die litteratuur is zeer uitgebreid. Ze bestaat niet enkel uit wetenschappelijke historische werken; neen, ook het meest simpele ascetische geschriftje of populaire tractaatje kan dienen als een hulpmiddel, om de mentaliteit van den doorsnee-kloosterling te leeren begrijpen, de kloosterziel en haar geheel eigen aroom te leeren kennen. Is niet sinds lang ‘zich-in-leven’ in een tijdvak, in een volk, in een individueel menschen-bestaan, eerste en hoogste eisch voor den geschiedschrijver die wat meer wil geven dan feiten en datums?

Maar we kunnen dit gebrek ook vaststellen uit het weinige leven dat Pijper in zijn portretten weet te storten. 't Zijn er enkel van skeletten, die zich heel rustig tot studie leenen maar ons overigens vrijwel onverschillig laten. Ook zien we het, dat dikwijls de eigenlijke geest van de religieusen hem vreemd bleef, uit zijn toeristenmanieren. Als een geschoold reiziger bezoekt hij orde voor orde, als vaste pleisterplaatsen; volgt plichtmatig de straten, schenkt ieder geveltje zijn aandacht, noteert nauwkeurig alles wat hem opvalt, tracht ieder

landschap zich in den geest te prenten, raapt massa's steenen, bloemen, en weet ik wat nog al meer bijeen en meent zich dan in staat een compleete ‘Heimat-kunde’ van het bezochte gebied samen te stellen.

En hij vergeet of heeft nauwelijks bemerkt met wat nuchtere en ironische blikken de landsman hem bij zijn ijverigen arbeid heeft gadegeslagen en dan misschien schouderophalend verder zijns weegs is gegaan. Had hij een vriend gehad onder die lieden, die hem had binnengevoerd in hun engen levenskring, dan had hij al die uiterlijkheden niet eens aangezien misschien; minstens niet zooveel waarde er aangehecht, maar honderdmaal dieper geschouwd in de ziel van dit volk, hun leven en lieven, wat toch alleen kleur en karakter geeft aan al het omringende.

We vinden bij Pijper maar al te veel feiten vermeld als teekenend voor een orde of voor het kloosterleven, die in zich niets typeerends, niets karakteristieks hebben. Voorschriften, gebruiken aangehaald tot kenschetsing eener orde, die men in alle of in heel veel andere terugvindt; misschien ook wel daarbuiten. Feiten worden vermeld als iets heel bijzonders, als een strenge boetedoening, zware vernedering, als voorbeelden van een bijzonderen geestes- of ziele-toestand, die toch voor de betrokken personen en ook voor katholieken in het algemeen, dat karakter volstrekt niet bezitten. Daarentegen is heel wat hem ontgaan, wat iederen katholiek weer gemeen goed is. Hij heeft niet éénmaal een lach de beklemmende stilte van den kloostergang hooren verbreken. En toch er wordt zoo gul gelachen. En al worden er geen Grützner-scènes afgespeeld, Basilius' vermaning (blz. 81) loopt nog al eens gevaar. Voor poëzie en humor was de schrijver totaal blind en gevoelloos. En waar die meer te zoeken dan in het klooster met zijn wel idealistische, maar dikwijls in de gewoon burgerlijke levenszorgen - hoe zou 't bij zoon eenzijdig samengestelde gemeenschap anders mogelijk zijn? - eenigszins kinderlijk-onbeholpen, naief-zorgelooze bevolking. Ons goede roomsche volk weet zijn

paters raker te typeeren, ze hebben den geest der middeleeuwsche sierkunstenaars, die zoo grappig konden critiseeren en zoo hartelijk doen lachen, niet geheel verloochend. Ik wil het aan overdreven kieschheid toeschrijven, dat de schrijver iedere zinspeling vermijdt, die voor den ontwikkelden lezer als fleurig détail zijn uitwerking niet zou gemist hebben, maar misschien bij Jan Rap en zijn maat den dommen, hatelijken spotlust had gaande gemaakt. Wel is de kloosterling bij Pijper zelden de fanaticus, zooals hij gewoonlijk wordt voorgesteld, maar ook niet zoo gemoedelijk als hij meestal toch is.

Te opvallender is het als Pijper dan eens een enkele maal uit zijn rol valt en dan met twijfelachtige goedhartigheid veronderstelt, dat de gedragen kleeren, die de kloosterling ontvangt, wel eerst gewasschen zullen zijn. Hij had ook nog desinfectie kunnen eischen, wat Augustinus die zulke ruiling voorschrijft, misschien heel goed had gevonden. 't Was tenminste geheel in zijn geest, al had hij het niet met nuchtere hollandsche zakelijkheid uitdrukkelijk bevolen.

De historiographie der religieuse orden door en voor niet-katholieken, lang een praehistorisch terrein, een zeer aantrekkelijk, maar tevens zeer gevaarlijk gebied voor phantastisch en romantisch aangelegde naturen, heeft zoo wat alle dezelfde phasen doorloopen als de praehistorie zelf. Oorspronkelijk louter phantasie, bood ze bovendien pakkend en zeer kneedbaar illustratie- en bewijsmateriaal voor alle mogelijke evolutie-theorieën. Men kon er zoowat van alles uit bewijzen; ze leende zich tot iedere reconstructie. Tot ten slotte ook hier wetten begonnen te gelden en vooral deze op het oog zoo van zelf sprekende, dat de onderzoeker zich te houden had aan de gegevens der *resteerende werkelijkheid*. Iedere grafheuvel, brandkuil werd oordeelkundig en met de uiterste nauwkeurigheid onderzocht, iedere kras of menie-streek op den rotswand gecopieerd. En met die gegevens, hoe schijnbaar luttel ook, bereikte men door een wonderlijk combinatievermogen, de mooiste en wat meer

zegt, vrij zekere resultaten. Toch, dunkt me, zou een holbewoner dier oeroude tijden, mocht hij nog eens terugkeeren, vervaarlijk groote oogen opzetten bij het zien van zijn aldus gereconstrueerd beeld en gedachtengang, van zijn maatschappelijke en esthetische begrippen. Zoo ging het met de orden. Leverden zij den phantast of romantieker onuitputtelijke stof voor allerlei droomerijen, de kerkhistoricus vond er bruikbaar bewijsmateriaal voor alle historisch-godsdienstige vraagstukken, afschrikwekkende voorbeelden naar gelang zijn meer of minder antikloosterlijke stemming.

Thans is het zoo geheel anders. Geen klaarder bewijs dan Pijper's degelijk werk. Maar toch zou ook hier menig middeleeuwsch kloosterbewoner, zoogoed als hunne nazaten van thans, zich zelf of zijn confraters moeilijk herkennen in die figuren. Oorzaak hiervan is mijn inziens grootendeels ook hier de genoemde omstandigheid, dat Pijper te uitsluitend aan het uiterlijke is blijven hangen. Het bovennatuurlijke element - toch wel het allervoornaamste bij hen, die om bovennatuurlijke motieven dien levensstaat kiezen - heeft hij geheel verwaarloosd. De psychologische factoren liet hij bijna geheel buiten rekening. Wat hij geeft zijn en blijven anecdoten, hoe leerzaam soms ook, maar geen bezielde levensfragmenten. Wij maken er den zeer wetenschappelijken schrijver geen verwijt van, maar constateeren slechts de onbevoegdheid van den geleerde, enkel uit oude papieren den rijkdom van een roomsch zieleleven te doorvoelen.

Wel echter is deze oppervlakkigheid oorzaak van een groote leemte in Pijper's boek. We vinden er volstrekt niets terug van de groote verscheidenheid, die er, bij alle overeenkomst in essentieele zaken, in het godsdienstige gemoed van de ordestichters heerschte, en die, niettegenstaande alle nivelleerende invloeden, na eeuwen ook nog hunne stichtingen kenmerkt. We missen er den invloed die van de orden uitging op het godsdienstige leven van het katholieke volk, toch zulk een voornaam stuk kerkhistorie.

Nu zal Prof. Pijper dit terstond terugwijzen met de opmerking, dat hij hoofdzakelijk de cultuurhistorische beteekenis der kloosters heeft willen behandelen. Maar, antwoorden wij met een vraag: behoort dan niet het godsdienstige leven tot de allerhoogste cultuurelementen van onze maatschappij? Zouden dan zelfs hier principieele verschillen overeenstemming onmogelijk maken?

Wie een geschiedenis schrijft der kloosters mag dit groote ontwikkelingsmoment niet voorbijzien, op straffe van te kort te schieten in het meest wezenlijke. Gelijk het Christendom één en onveranderlijk is in wezen, blijft ook de essentie van het kloosterleven één en onveranderlijk: de navolging van Christus door naleving der evangelische raden. Maar het eindeloos rijke leven van den Zaligmaker kan op duizendvoudige wijze worden nageleefd door den enkeling, zoowel als door geheele groepen, naar den aanleg van hun aard en karakter, naar de nooden van iederen tijd. Zijn niet de orden als de kristalliseering van de hoogste christelijke aspiraties van ieder nieuw tijdperk; of niet de fijn werkende seismografen die iedere trilling van het godsdienstig leven in de Kerk registreeren? Is er dan geen onderscheid tusschen den Monte Cassino, den Alverno of Mont-Martre? Is dan het ééne zonlicht eender of het schijnt in den blijen schitterenden ochtend of den melancolieken zorgenvollen avond? 't Verwondert ons dat Pijper, die van een middeneeuwsch Christendom meent te mogen spreken, hier zijn oor niet scherper heeft te luisteren gelegd aan het hart der tijden. Dat hij hier niet eens ijveriger zijn percussiehamer heeft gebruikt. Zijn verklaring der Franciskaansche beweging op bladz. 159 zou dan niet zoo mager zijn uitgevallen. Evenmin had hij dan de volgende onnoozele zinnetjes geschreven: ‘De idealen die in het klooster werden nagestreefd waren vatbaar voor verscheidenheid. De orden volgden op elkander. Maar zij bleven dikwijls naast elkander voortbestaan. Slechts zelden verdrongen zij elkaar of ging de een in de ander op. Zij vertoonden dan ook aanmerkelijke verschillen’ (blz. 130).

Kon belangwekkender stof effener worden neergeschreven? Zonder eenig perspectief; een kleine verhevenheid in een enkel woord en de lezer had vandaar even een blik kunnen werpen op daarachter schuilgaande, eindelooze vergezichten. Had Prof. Pijper aan dit groote, ik mag wel zeggen het voornaamste vraagstuk in de geschiedenis der orden, meer aandacht geschonken, dan ware zijn werk niet zoo fragmentarisch, niet zoo korrelig. Er ware een synthese mogelijk geworden. Hij had de groote lijnen der ontwikkeling gegrepen, de langzame clericaliseering der orden, naast eene toenadering van den seculieren clerus tot het leven der orden. Dit tot in den nieuweren tijd; men denke slechts aan Holzhauser in de 17de eeuw en het woord van Pius X zaliger, nog zoo kort geleden. De eb en vloed van contemplatief en actief leven, hadden zich als zekere perioden voor zijn geest vertoond. Hij had de wording behandeld in causaal verband; hij had de wisselwerking ten goede en ten kwade tusschen de wereld en het klooster, niet geheel over het hoofd gezien. Hij had de Cistercienser-*monniken* niet op één lijn gesteld met Windesheimsche *kanunniken*. Hij had in zijn laatste en volgens eigen verklaring, voornaamste hoofdstukken een plaats ingeruimd voor de Jesuieten. Want al komen ze ná de hervorming, 't was geen reden voor den schrijver ze bij het overzicht weg te laten. Waarom hier nu wel? Cultuurhistorisch toch is de Societeit van Jezus, naar tal van richtingen heen, van een overweldigende beteekenis.

Maar de hervorming dan als scheidslijn, als grens? Ja, eerlijk gezegd, vind ik hier een der grootste fouten van Pijper en tevens een bewijs hoe geweldig diep het protestantsche vooroordeel in zijn geschiedbeschouwing ingrijpt. Alsof toen de gestadige ontwikkeling op eenmaal ophield! Alsof toen juist niet een nieuwe variatie tot bloei kwam! Wil men de bedelorden in hun hoogsten opbouw kennen, dan moet men daarheen zien. Tevens vindt men er dan den nieuwen tijd met zijn nieuwe vormen, misschien niet meer zoo majestueus, maar imponeerend weer door zijn onmetelijken rijkdom.

En dan wat een ontwikkeling in iedere orde afzonderlijk! Pijper citeert pêle-mêle feiten uit de primitieve dagen, uit den bloei of het vervaltijdperk eener orde; uit hervormingsbewegingen of dissideerende groepen. Wel, weten we, zijn orden gelijk aan stoere boomen, die immer breeder hun kruinen uitbreiden naar alle zijden; binnen in wel de bladeren verliezen, maar telkens weer zich herhalen bij ieder seizoen in hetzelfde blad, dezelfde bloem en vrucht. 't Mag al den schijn hebben of die tronken binnenin dor zijn, of ze verdwijnen bij den jongsten bladerdos die aan wat vroeger bloeide licht en lucht beneemt tot ze afvallen. Maar we mogen niet vergeten dat de jongere generaties als gevoed worden door de oude knoestige takken, dat deze hechtheid en steun geven aan de teere jonge twijgen, bij 't beurtelings zwiepen in den bulderenden storm, of beweegloos en slap neerhangen in zwoele lucht.

Misschien had Prof. Pijper dan ook een juister begrip gekregen van ‘werkheiligheid’. Eerstens is het niet waar dat deze doel is in een religieuze orde, zooals de niet-katholieken meestal gelooven. Eenig doel was en is steeds de liefde tot God. Maar vervolgens had die taaiheid van die telkens in andere vormen weerkeerende werkheiligheid, hem een waarschuwing moeten zijn, dat de zaak toch niet zoo eenvoudig was als Luther haar wel heeft voorgesteld. Te meer als wij zien hoe juist de grootste mannen, voor wie ook Pijper waardeering en eerbied heeft, de heiligen juist hebben uitgemunt door werkheiligheid - en haast bovenmenschelijke werkheiligheid en liefde tevens. Zeker had hij dan nagelaten te spreken van de middeleeuwen als een tijd, waarin men God slechts uit vrees diende en ingezien dat deze karakteristiek of onjuist was, of in den goeden zin verstaan, niet specifiek voor de middeleeuwen, maar als beoefening der Schriftuurspreuk, dat de vreeze des Heeren het begin der Wijsheid is, alle eeuwen door bestaan heeft en niet het minste in de kloosters.

Hoe bovendien zulk een uitlating te rijmen met wat de

schrijver zegt in zijn karakteristiek der Benedictijnerorde, waar ‘de liefde tot God en den naaste’ vóór andere dingen gaan en de monnik op den hoogsten trap der nederigheid ‘een volmaakte liefde tot God (zal) bereiken, die de vrees buitensluit’, ‘alle geboden.... vervullen.... niet uit vrees voor de hel, maar uit liefde tot Christus’.

Wie zal van mij vergen Pijper op den voet te gaan volgen bij zijn rondgang door het ordewezen? Zelfs als ik beweer dat er in de dètails nog veel, heel veel van te zeggen en ook af te keuren valt. Ingewijden zullen niet eens van mij eischen dat ik dit laatste waar maak. Want zelf zal ik de laatste zijn, bij dien ontstellenden overvloed van historisch materiaal, dat hier van alle kanten zoo zorgvuldig is samengegaard, er den schrijver ook maar een gering verwijt van te maken dat hij niet overal even juist is. Waar de domineerende eigenschap van zijn boek in nauwkeurigheid en algemeene bekendheid met de bronnen gelegen is, zou 't onbillijk zijn door kritiek op deze, zelfs voor hem die ieder inzicht en overzicht over de kwestie mist, gemakkelijk te ontdekken feilen, een schaduw te werpen op Pijper's overgroote kennis.

Maar de waarheid eischt er voor uit te komen dat wel enkele bladzijden te vullen waren met zijn vermakelijke avonturen in dit wonderland. De zinspeling op wat Alice bij haar droomerijen overkwam is hier meer dan een ijdel woordenspel. De streepjes, vraagteekens, uitroepteekens in mijn handexemplaar zijn legio. Bij nader toezien zouden er misschien wel heel wat moeten verdwijnen als voorbarige uitingen van den lezer, die enkel las om te kritiseeren. Maar ook na die zuivering ware het toch nauwelijks toonbaar om zijn randglossen.

Om echter mijnerzijds ook iets bij te dragen tot correctie, wil ik enkele opnoemen. Blz. 329 verwart de schrijver het kloosterlijk instituut van het dagelijksch kapittel met de sacramenteele biecht; op blz. 330 maakt de vermelding der beperking van het scheren tot eens in de drie weken een

verkeerden indruk. 't Geldt slechts het kruinscheren. Op verschillende plaatsen spreekt de schrijver van ‘het hoofd afscheren’. Me dunkt zoover kwam het gewoonlijk toch wel niet. 't Was toch al niet erg lief, iemand tegen wil en dank in een klooster op te sluiten en kaal te scheren. Maar houdt dit wel verband met het eigenlijke kloosterleven, of eerder met de taktiek der Frankische en andere vorsten? Ook volgt er geenszins uit, dat niemand in de middeleeuwen schijnt gevoeld te hebben, dat er iets onbehoorlijks school in deze gedwongen omhelzing van het kloosterleven. Waartoe anders voor de gewone kloosterlingen de vrijheid het klooster te verlaten vóór de geloften? Zulke lieden waren slechts politieke gevangenen. Zulke opsluiting gold als een straf, als een onschadelijk maken van een vijand en werd dus wel degelijk als iets onbehoorlijks d.w.z. iets pijnlijks beschouwd, zoo goed als onze moderne hechtenisstraffen. De ‘natuur’ was voor den middeleeuwer niet zoo heelemaal uit den booze als de schrijver meent. Het *Zegent, alle werken des Heeren, den Heer*, klonk toen èn misschien veelvuldiger, èn misschien overtuigder overeenkomstig de heerschende levensbeschouwing, dan in onzen natuur-vergodenden tijd.

Bij de wording der derde orden spreekt men beter van segmentatie dan van directe stichting. Als de schrijver het bestaan vermeldt van 46 verschillende waardigheden bij de Dominicanen, zou men ze licht verdenken van plechtigdoenerij of ijdel vertoon: 't woord ‘postje’ geeft heel wat juister aan, geloof ik, wat er wordt bedoeld, daar het gaat om den keldermeester, portier, sacristijn en zooal meer.

Beter ware het niet van Franciskan*ers* en Dominikan*ers* te spreken (Capucijners worden gelukkig niet vermeld); ik voor mij denk daarbij onwillekeurig aan gehuurde pijomfladderde kolonialen in een gecostumeerden historischen optocht. Misschien omdat ik ze daarbij eens als zoodanig op het programma vermeld zag. Ook drukken we een stervende niet een kruis tegen het gelaat (291); evenmin spreken we van missen ‘vervullen’ of ‘volbrengen’ Blz. 232,

moet de novitius *het hoofd leeren buigen*, ‘niet met een krommen rug, maar zoo, dat de rug lager is dan de lenden, en het hoofd lager dan de rug’. Wanneer Prof. Pijper hier de verschillende inclinaties niet verwarde, zou menig Vader Abt een heelen toer gehad hebben, bij al die capriolen en kuitenflikkers der hem passeerende jonge gasten, zijn ernst te bewaren.

De Benedictijnen vormden oorspronkelijk geen orde in den eigenlijken zin. De Praemonstratensen waren geen eigenlijke ‘monniken’, en de Cisterciensers nemen met hun conversen-instituut een belangrijke plaats in, in de ontwikkeling van het ordewezen. Van de Augustijnen spreekt de schrijver niet, noch van de Carmelieten, hoewel daarbij toch zeer interessante dingen te behandelen waren geweest, vooral wat betreft den invloed der mendicanten op andere orden. De regel van Sint Augustinus is wel zeer kneedbaar, maar daarom dunkt me nog niet ‘nietszeggend’.

Zeer karig is Pijper met zijn lof op de ‘Exercitia’ van Sint Ignatius; ‘goede bladzijden komen (er) in voor’ meent hij, welk minimum zeker wel niemand ter wereld hem zal bestrijden. Waarom bovendien den missiearbeid der kloosterlingen, hun invloed op de kunst en dergelijke toch niet onbelangrijke zaken zoo weinig aandacht geschonken? Wat brengt er hem toe, zoo buitenmate lang uit te weiden over het votum van kuischheid, maar zoo goed als niet over de armoede en gehoorzaamheid? Een voorkeur, die zich geenszins rechtvaardigen laat.

Zoo zouden wij nog lang kunnen doorgaan, doch wij herhalen, deze en meer zulke tekortkomingen doen aan de waarde van het boek weinig af. Onze voornaamste bedenkingen zijn van algemeenen en principieelen aard, gelijk we ze hiervoor vaststelden.

Met dat al blijft Pijper's werk een zeer merkwaardig boek, zoowel als uiting van een onkatholiek geleerde, als om zijn zeer rijken en leerzamen inhoud. Wel hebben Pijper's monniken iets tooneelmatigs over zich, dat ze in het gewone

leven tot ondragelijke confraters zou stempelen. Maar ook het tooneel kan een leerschool zijn en dus het boek voor hen, die katholieke religieusen niet anders kennen, een openbaring geven. Waren ze voor dezen nog dikwijls in dergelijke boeken, gelijk we zagen, schurken, zoo niet baarlijke duivels, dan heeft Pijper ze hier met goed gevolg gerehabiliteerd of zoo noodig geëxorciseerd. 't Werden weer ‘arme menschenkinderen, behebt met zwakheden en gebreken’, die ‘dan toch maar gestreefd hebben naar hooge idealen’; en dat in de ‘wonderwereld, die “het klooster” heet’. Maar toch zou men de verschijning onder een bepaald opzicht kunnen betreuren. Immers, al geeft de schrijver een betere opvatting, ze is nog niet de juiste. En zeker zal voor langen tijd voor een groot deel van het Nederlandsche volk Pijper's werk, met al zijn goede en minder goede eigenschappen, met zijn rijkdom aan détails, maar ook met zijn groote tekortkomingen, de vraagbaak blijven, in zake het katholieke Ordewezen.

Menigeen zal zich verwonderd hebben, dat ik haast bij voortduring een afkeurenden toon heb doen klinken in dit artikel. Ik erken het: 't was geen aangename taak dit te doen, vooral tegenover een man als Pijper bij wien, meen ik gemerkt te hebben, de Dominikanen zelfs een streepje voor hebben, zoover het wetenschappelijk karakter van het boek zulk een voorkeur toelaat. Maar ik meende dat het noodzakelijk was. De goede kwaliteiten van zijn boek hadden van katholieke zijde voldoende erkenning gevonden. Misschien wel wat te uitsluitend. Zouden de van elders zoo uitbundig toegezwaaide lofprijzingen, vermengd met dit minder opgewekt geluid, niet het juiste klankgehalte brengen. Ik wil het hopen voor de waarheid en haar rechten, maar tevens voor Prof. Pijper's welluidenden naam.

Zwolle

DR. J. SASSEN O.P.

Het gouden juk
Tooneelspel in vier bedrijven

Derde bedrijf

Tooneel als van het tweede bedrijf. Op 'n antiek dressoir staat thee met cakes.

1ste Tooneel: Feliksen - Baron Huft

(Baron Huft, arrogante, knappe ijdele veertiger, in uniform van consul-generaal van Paraguay, poseert, op 'n verhooging gezeten, voor Feliksen.)

BARON HUFT

('n geeuw achter z'n hand verbergend).

Oe.... wai...! Excuseer. Daar krijg je slaap van, parole d'honneur, van dat lange stilzitten.

FEL.

(afgetrokken).

Tja-ja.... Wilt u even iets meer naar links kijken?

BARON.
Zoo?

(draait z'n hoofd.)

FEL.
Dat is iets te veel, meneer Huft.

BARON.
Zoo dan?

FEL.
Ja, zoo kan 't wel.

(even stilte.)

BARON.
Jammer, dat uw dochter niet hier is, dan had ze wat muziek voor me kunnen maken. Ze speelt immers zoo bizonder goed piano?

FEL.
Ze fantaseert heel mooi, ja.

BARON

(geeuwend).

We zullen aanstonds 'ns 'n oogenblikje pauze houden, vindt u niet? Foei.... foei, als ik geweten had, dat 't zoo'n oervervelend werk was, dat stilzitten....

FEL.
U zit nog geen kwartier.

BARON.
Nog geen kwartier? Och, och, wat duren die minuten lang! Uw dochter zeker voor de wintersport naar Zwitserland?

FEL.
Voor d'r gezondheid.

BARON.
O, Zoo.... Jammer. 'n Interessant-mooi meisje. Zal best furore maken in Davos. Kent u Davos?

FEL.
Nee.

BARON.
Charmant.... schitterend.... Moet u vast 'ns heengaan.

FEL.
Ik had haar graag weggebracht; maar ik had werk, dat af moest.... En dan uw portret, dat ook over acht

dagen klaar moet zijn. U zult wat langer moeten blijven poseeren in 't vervolg, anders zie ik wezenlijk geen kans....

BARON.

Maar 't móét de twaalfde klaar zijn. Dat zal meneer Van der Steen u toch wel gezegd hebben, dat is conditie.... Ik sta er op, dat m'n portret op 't feest zelf in de foyer van de schouwburg wordt onthuld. En u begrijpt toch, 't feest kan niet uitgesteld worden.... om ú.... omdat ú niet klaar zou zijn!

FEL.

(kalm).

Wanneer u maar geregeld komt poseeren.

BARON.

Jawel, wanneer ik maar zoo vrij over m'n tijd beschikken kon als u.... U weet niet hoe bezet ik ben.

(gaapt)

O-waai! Excuseer.... 't is affreus.

FEL.

Nu weer even stilzitten, als 't u blieft.

BARON.

Nog stiller!... M'n hemel, ik hou 't niet uit.

2de Tooneel: Dezelfden - Alet - Baronesse Huft - Freule Silverton

ALET

(de deur openend).

Gaat u maar binnen, dames.

BARSSE HUFT

(minzaam uit de hoogte).

Meneer Feliksen, ik hoop, dat we u niet dérangeeren.

FREULE.

Cher maître.

FEL.

(koel).

Dames.

FREULE

(hem terzijde nemend en 'n enveloppe overhandigend).

Mag ik u dit even overhandigen? 't Honorarium voor uw lessen.

FEL.
Dank u. Wil u kwitantie?

FREULE.
Die krijg ik wel van u, wanneer ik les kom nemen.

BARON

(grappig).

Komen jullie 'ns naar me kijken?

FREULE

(spottend).

Wat zit-ie daar keurig, hè?

BARSSE.
We komen je verlossen. Kan m'n man vrij krijgen, meneer Feliksen?

FEL.
We hebben 't er daar juist over gehad, mevrouw, dat ik m'n tijd hard noodig zal hebben, als 't portret vóór de twaalfde klaar moet zijn.

FREULE.
Och kom, u werkt zoo vlug, cher maître.

FEL.
En ik heb er m'n middag voor gereserveerd.

BARSSE.
Nou ja, nou ja, meneer Feliksen, 'n kunstenaar kan met z'n tijd doen en laten, wat-ie wil, die is vrij man. Maar wij.... Ik zou u niet lastig vallen, maar we hebben vanmiddag costuum-feestvergadering bij mevrouw Stieprecht van Hooge Loon en Honselaersdijke.

BARON.
Moet ik ook op die vergadering komen?

FREULE.
Natuurlijk. Je komt in de regelingscommissie.

BARON.
Ik ben alweer bereid.. U ziet, meneer Feliksen, m'n wil is goed, maar 't noodlot speelt me parten. Ik was vandaag zoo vast van plan twee uur lang te blijven poseeren. Maar morgen en overmorgen!

FEL.
Maar dan ook zeker, niet waar? Ik kan nog geen portret schilderen zonder model.

ALET.
't Wordt anders al goed, vindt u niet, mevrouw Huft?

BARSSE

(nu eerst belangstelling toonend voor 't portret, bekijkt het door haar face à main).

O, kijk, is er al zooveel te zien?

FREULE.
De type zit er al uitstekend in.

BARSSE.
Als ik eerlijk mag zijn: ik vind, dat u mijn man niet flatteert, meneer Feliksen.

FREULE.
Maar 't is heerlijk breed van schildering.

BARSSE

(tot freule S.).

Jij heb er natuurlijk meer verstand van dan ik, maar ik hou meer van 't afgewerkte.

BARON.
Mag ik misschien van 't scabelletje afkomen?

FEL.
Och van schilderen komt vanmiddag toch niets meer.

BARSSE.
Nietwaar, meneer Feliksen, als u 't schilderij afwerkt, ik hou erg.... van 't.... hoe zal ik 't zeggen?...

FREULE.

Jij houd meer van 't gelikte.

BARSSE.
Hoe noem jij dat?

FREULE.
't Gelikte.

BARSSE

(met dédain).

Die kunstenaarstermen ken ik zoo niet. Ik bedoel: 't glad geschilderde. 't Portret van die pastoor bijvoorbeeld, waar de critiek zoo over uít was.... ik kon 't met de beste wil van de wereld niet mooi vinden.

FEL.
Wees u maar gerust; 'n portret als van pastoor Beck kan ik van uw man niet schilderen.

ALET.
Mag ik de dames 'n kop thee schenken?

BARSSE.
U is werkelijk al te vrindelijk, mevrouw. We gaan zoo weg. Om drie uur begint de vergadering.

BARON

(joviaal).

Maar ik krijg m'n kopje thee, anders val ik van de graat. Jullie hebt niet geposeerd. 'n Kop thee is 't heulsap, dat mevrouw me schenkt, om na die vermoeiende arbeid weer op dreef te komen, nietwaar mevrouw Feliksen?

ALET.
Zeker, dat is de gewoonte. En de dames, zullen die 't voorbeeld volgen?

BARSSE.
Als u 't toch klaar heeft, heel graag dan.

ALET.
Neemt u plaats.

(Ze schenkt thee. De anderen vormen 'n kleinen kring.)

FREULE

(tot b^{sse} H.).

Moet je niet 'ns rondkijken, Alice?

BARSSE.
Ja graag. Is 't gepermitteerd, meneer Feliksen?

FEL.
Wanneer u er belang in stelt, zeker mevrouw.

BARSSE

(met haar face à main kwasi-aandachtig 'n paar schilderijen bekijkend).

Och, wat vind ik dit snoezig, echt om te hebben.... en dit is ook 'n keurig pastel.

FREULE.
Dat is geen pastel. Hoe kom je d'r bij?

BARSSE.
O ik dacht 't. Wat is dan eigenlijk pastel?

FREULE.
Pastel is....

(Zij spreken zachtjes.)

BARON

(behagelijk in fauteuil).

Na gedane arbeid is 't zoet rusten.

3de Tooneel: De vorigen - Theo

THEO

(met hoed en jas binnenkomend).

Daar is de wereldreiziger.... O pardon, dames.

FEL.

(verrast).

Theo! Eindelijk boven water!

ALET.
Dag jongen, ben je daar? We hadden je niet verwacht.

THEO.
Ik hou er van de menschen te verrassen.

(kust z'n moeder, geeft Feliksen 'n hand.)

Wil u me eerst even voorstellen?

FEL.
M'n zoon.... Meneer en mevrouw Huft.

THEO.
Aangenaam.

(Stijve buiging voor freule S.)

Freule.

FREULE

(ongedwongen, hem gracieus de hand reikend).

Waarde dichter.

FEL.
Hoe heb je Thilde verlaten?

THEO.
Nou, zoo-zoo. Ze vond 't natuurlijk beroerd, dat ik wegging.... ik trouwens ook. Maar overigens, ze heeft daar al aardige kennissen.... 't Zal wel wennen, hoor! Maak u maar niets ongerust.

FEL.
En wat was de opinie van de dokter daar?

THEO.
Heb ik u toch direct geschreven!

FEL.
Maar wat zei de dokter van Thilde, toen je wegging?

THEO.
Toen?... Och, de man zei niet veel.... 'n Lange geschiedenis, dacht-ie.

FEL.

(geagiteerd).

Is dat nu alles, wat je van de toestand van Thilde weet te vertellen?

ALET.
Och, man, laat de jongen eerst 'ns op z'n verhaal komen.

(tot het gezelschap)

Hij heeft z'n zuster naar Davos gebracht.

THEO.
Riesig. Ik ben er tien dagen geweest, maar ik had er graag de heele kuur van Thilde meegemaakt.

FREULE.
En kom je nou rechtstreeks van Zwitserland?

THEO.
O nee, ik heb 't op m'n gemak gedaan, in tempo's. Hier en daar 'ns rondgekeken.

FREULE.
En stof opgedaan voor nieuwe verzen?

THEO,
Misschien. Dat merk ik pas over eenige tijd, als de indrukken bezonken zijn. Tjonge, die wintersport! Dat is 'n dingetje voor mij. Ik heb de wereldkampioenschappen op de schaats zien verrijden. Dat is nog 'ns rijden, wat je daar ziet.

ALET.
Heb je al gegeten, Theo?

THEO.
Natuurlijk. Ik zorg wel dat ik niet te kort kom. Maar ik ga me nu toch even verkleeden. Dames, meneer Huft.

(tot z'n ouders)

Straks komt het uitvoerig verslag.

(Af.)

4de Tooneel: De vorigen, behalve Theo, later Dienstbode

BARON.
Zoo'n kopje thee restaureert me volkomen.

BARSSE.
Heb ik goed gehoord? Maakt uw zoon verzen?

ALET

(met trots).

Er is eenige tijd geleden 'n bundel van hem verschenen en nu is hij bezig aan 'n groot epos.

BARSSE.
'n Epos? U bedoelt, wat de Duitschers Posse noemen?

ALET.
Pardon, 'n epos is 'n groot gedicht, 'n heel lang gedicht.

FREULE.
Zoo iets als de Ilias en de Odyssee.

BARSSE.
Wat 'n knappe zoon heeft u! Want dat moet wel heel moeilijk zijn, zoon heel lang gedicht te maken. Verbazend!

BARON.
Wordt het nog geen tijd voor onze vergadering?

FREULE.
Ja, we moeten zoo zoetjes aan gaan. Maar we hebben nog 'n verzoek aan meneer Feliksen, nietwaar Alice?

BARSSE.
Tja, dat zouden we met al het moois, dat we hier zien, nog haast vergeten.

FEL.
'n Verzoek aan mij?

BARSSE.
We zijn van plan om op dat costuum-feest, waarover ik zoo juist sprak, 'ns heel bizonder voor de dag te komen. Zoudt u nu niet 'ns iets voor ons willen bedenken of ontwerpen.... u met uw artistieke smaak?

FREULE.
Ik wou zelfs op de vergadering voorstellen, om de artistieke leiding van het heele feest aan meneer Feliksen op te dragen.

ALET

(gretig).

O, dat zal m'n man met genoegen doen.

FEL.
't Is werkelijk te veel eer.

BARSSE.
Maar omdat het voor 'n liefdadig doel is, mag u geen honorarium berekenen.

FEL.
Voor welk liefdadig doel?

BARSSE.
Voor ondersteuning van adellijke dames zonder vermogen.

FEL.

(met sarcasme).

't Is werkelijk te veel eer.

BARSSE.
Dus we zouden op u mogen rekenen?

FEL.

(met ontroering en ingehouden woede).

Ik weet niet, mevrouw, of u kinderen heeft, ik weet ook niet, of 't tot u doorgedrongen is, dat ik tien dagen geleden m'n eenige dochter naar Davos heb moeten sturen met 'n zwakke kans op genezing, maar als dat dan nu tot u doordringt en als u beseffen kan, wat dat voor 'n vader zeggen wil, dan zult u begrijpen, dat ik voor uw poppenkasterij bedank.

BARSSE.
De toon, waarop u dat zegt, vind ik wel 'n beetje eigenaardig.

BARON.
Uw vrouw schijnt dat toch niet zoo in te zien als u.

FREULE.
U wordt niet verzocht aan 't feest deel te nemen, alleen om de ontwerpen te maken en zoo, cher maître.

BARSSE.
En als de honorarium-kwestie u teleurstelt, dan....

FEL.

(droog).

Zei u niet, dat de vergadering om drie uur begint? 't Is vijf minuten voor drieën.

BARSSE

(hoogst verontwaardigd).

U heeft 'n eigenaardige manier om iemand de deur te wijzen. U is misschien 'n groot artist, maar 'n gentleman is u niet.

BARON.
Kom kom, Alice, wat 'n onzin om je boos te maken. Je moet 'n artist niet au sérieux nemen.

FEL.

(kalm).

Ik maak me werkelijk ongerust, dat u te laat komt op de vergadering. Denk 'ns aan: uw adellijke joffers.... ze kunnen niet wachten, geen dag en geen nacht.

FREULE.
En toch vind ik u heerlijk zoo, cher maître.

ALET

(na onderdanig met baronesse Huft te hebben gesmoest).

Och, hij meent 't zoo kwaad niet.... De ziekte van onze dochter, hè.... Als ie eerst maar 'ns goeie tijding krijgt uit Davos, dan zult u zien....

BARSSE.
O, mevrouw, in plaats van uw man twintig anderen, die er verrukt van zullen zijn, wanneer we ze vragen.

DIENSTB.
Hier is een expresbrief, meneer.

EEL.
Dankje, Mina. Laat de dames en meneer even uit.

(Hij keert het gezelschap vrij bruusk den rug toe, valt op de rustbank en begint met klimmende ontroering den brief te lezen.)

5de Tooneel: Alet - Feliksen

ALET

(boos).

Nou, dat heb je 'm weer prachtig geleverd. Dat jij je fatsoen niet kunt houden tegenover zùlke menschen.

FEL.
'n Lange brief van Thilde.

ALET.
Dat doet me plezier. Maar wat ben jij toch onhandig. Wat werd je nou 'n mooie gelegenheid geboden om met de high life....

FEL.
Schei in Godsnaam uit, Alet. Ik ga naar Thilde.

ALET

(schrikkend).

Wat is er dan? Er is toch niets?

FEL.
Ze schrijft, dat ze naar me verlangt en ik ben niet gerust.

ALET.
Wat schrijft ze dan?

FEL.

(ontroerd lezend).

‘U weet niet, lieve beste vader, hoe verlaten ik me voel en hoe ik 't betreur, dat ik me hierheen heb laten brengen. Ik heb 'n voorgevoel, dat 't 'n nuttelooze poging is om me beter te maken, en dat ik Holland niet weer zal zien. Kom toch gauw naar je Thilde, zooals u me beloofd heb, dan zal ik pas gerust wezen. Ik wil niet alleen zijn, wanneer ik....’

(z'n stem verstikt in tranen.)

ALET.
Kom, kom, laat je nou niet direct van streek brengen, door 'n brief, die Thilde blijkbaar in 'n zwaarmoedige bui geschreven heeft. Ik heb alle hoop, dat ze beter terugkomt.

FEL.
Ik niet. Ik heb niets geen hoop.... niets.... En ik ga er heen. Als jij d'r eigen moeder was, zou jij ook geen rust of duur meer hebben.

ALET.
Ik hou je niet tegen. Maar denk aan je werk, dat af moet.... Schrijf, dat je over een dag of veertien....

FEL.
Nee, ik ga vandaag nog.

ALET.
Maar dat is toch onmogelijk?

FEL.
Als Thilde me roept, kom ik oogenblikkelijk.

ALET.
En hoe moet 't dan met het portret van baron Huft?

FEL.
't Kan me niet schelen. M'n kind gaat voor. Ik ga vanavond naar Zwitserland; reken daarop.

ALET.
Maar telegrafeer dan tenminste eerst aan de dokter, of je overkomst zoo noodig is.

FEL.
Thilde zal me niet roepen, als 't niet noodig is.

ALET.
Dat zal 'n geharrewar geven met Van der Steen en baron Huft.

6de Tooneel: De vorigen - Dienstbode - Pastoor Beck

DIENSTBODE.
Er is 'n geestelijke om u te spreken.

(overhandigt kaartje).

FEL.
Pastoor Beck!

(gaat naar de deur. De pastoor komt binnen).

PASTOOR

(joviaal).

Daar kom ik zoo maar binnenvallen.

FEL.
Pastoor! Na zooveel jaren!

ALET.
We dachten, dat u ons vergeten was.

FEL.
Waarom is u niet 'ns eerder gekomen?

PAST.
Als je zoo diep in de binnenlanden zit als ik, kom

je er niet zoo makkelijk weer uit en dan: 'n herder kan z'n schaapjes zoo moeilijk verlaten.

FEL.
Dat is 't natuurlijk niet. U wil me de ware reden sparen. Ik had uw vriendschap en belangstelling verloren.

PAST.
Nee Feliksen, nu zeg je 't al te kras. Ik heb je zegetocht wel degelijk uit de verte gevolgd, maar ja, eerlijk gezegd, ik heb gevoeld, dat de simpele dorpspastoor met z'n ideeën daarbij maar in de weg zou loopen.

ALET.
Maar pastoor.

PAST.
Ik zeg 't zonder bitterheid. M'n vriendschap is dezelfde gebleven, dat verzeker ik jullie.

FEL.
En nu u zoo onverwacht komt, heeft u daarvoor 'n bizondere reden.

PAST.
Ja, maar daar zullen we 't zoo meteen over hebben. Thilde is in Davos?

ALET.
Hoe weet u dat?

PAST.
Van haar zelf. Ze heeft me geschreven.

FEL.
Heeft ze..? Wij hebben ook zoo juist 'n brief van haar gekregen. 't Gaat mis met die lieve meid.

ALET.
Ach kom. Theo is thuisgekomen met de beste berichten.

FEL.
Met de beste berichten over wintersport en de kampioenschappen, ja.

ALET.
Ze zal 't er best wennen, zegt Theo. Jij laat je veel te veel van streek brengen door die pessimistische brief.

FEL.
Lees u die brief 'ns en zeg u, wat ik doen moet.

PAST.

(na gelezen te hebben).

Gaan, stellig. Dat is 't beste, voor je eigen gemoedsrust en die van Thilde.

ALET.

Maar hij kan niet weg.

FEL.

(bruusk).

Praat jij daar niet in mee. Jij heb geen flauw besef van wat Thilde voor mij is.

ALET.

Hoe onbillijk! Heb ik ooit onderscheid gemaakt tusschen m'n eigen kind en dat van je eerste vrouw?

PAST.

Waarom kan Feliksen niet gaan?

ALET..

Dat portret, dat u daar ziet, moet beslist klaar zijn over acht dagen.

PAST.
't Lijkt wel aangenomen werk!

FEL.
Dat is ook zoo. Aangenomen en gedeeltelijk betaald. Ik werk tegenwoordig op stuk en op bestelling met geconditioneerde leveringstermijn. Ik heb 't ver gebracht. Ik ben fabrikant geworden van 'n gangbaar soort schilderijen. M'n werk is 'n speculatief fonds geworden, 'n soort van geldbelegging, 'n geurmakerij voor parvenu's en protsen. O, ik heb 't ver gebracht.... Kijk m'n atelier maar rond en zeg maar eerlijk, dat ik diep gezonken ben.

ALET.
Dat zegt 'n schilder, die zoo hoog staat in de publieke waardeering!

FEL.
Publieke waardeering, ik spuw er op. 'n Mode gril. 't Stomme publiek, wat zou dat waardeeren! Ze betalen 'n naam. Maar nu is 't uit. Als ik ook Thilde moest verliezen, dan.... dan.... Weg met de comedie.... ik wil dan tenmiste mezelf weer terugwinnen.

PAST.
Ook als je Thilde niet verliest - en we willen toch hopen, dat de goeie God ze voor je spaart - moet je weer je zelf worden, Feliksen. Maak je vrij. Wat je nu doet, is misschien virtuozenwerk, knap, schitterend maar zonder hart en zonder ziel en zonder doel. Van dit soort schilderijen hebben we musea en pakhuizen vol. Onze tijd eischt 'n eigen kunst en onze godsdienst roept om artiesten, die de eeuwenoude waarheden verkondigen in eigen taal, die ook weer moet zijn van ònze tijd. Kunstenaar, levend en scheppend uit hooger bezieling, los van 't laag-bij-de-grondsche gedoe en mercantilisme....

FEL.
De droom van m'n beste jaren in de schuur op uw dorp.

PAST.
De droom, die nòg tot werkelijkheid is te maken. Breek met die meneer Van der Steen.

ALET.
Hoe kunt u zoo iets zeggen?! Dat zou onze financieele ondergang zijn.

PAST.
De ziel van je man is meer waard dan rijkdom.

FEL.
Rijkdom! Was ik er maar rijk mee geworden. Ik ben armer dan arm.

PAST.
Arm? en die rijkdom hier?

FEL.
Die is immers niet van mij. Dit is 't décor, dat Van der Steen me heeft geleend om de high life in 'n passende omgeving te kunnen ontvangen, als ze me genadig met 'n bezoek komen vereeren. De waarheid is, dat ik diep in de schuld zit bij Van der Steen. Want wij leven met artistieke nonchalance, nietwaar Alet?

ALET.
We hebben zoolang krom gelegen, dat we nu wel 'ns 't vette der aarde willen genieten.

FEL.
En Van der Steen is de beminnelijkste schuldeischer, die je je wenschen kan. Hij dringt je z'n weldaden gewoonweg op. Ik zal pas vrij zijn, wanneer ik m'n schuld zal hebben aangeschilderd. Wanneer zal dat zijn? En wat zal ik dan wezen? Niemand zondigt ongestraft tegen z'n roeping en ik heb me zelf verkòcht; ik heb het beste, wat in me was, laten exploiteeren, ik heb m'n gaven geprostitueerd.

PAST.
Juist, daarom nog eens: maak je los van alle handel Feliksen, hoe eer hoe beter.

ALET.
Pastoor, u weet niet wat u aanraadt. Alles, wat u zegt, is er op berekend Feliksen nog meer over stuur te maken. U kunt makkelijk filosofeeren over de roeping van de kunstenaar en weet ik wat, maar wat zou er van ons geworden zijn, als Feliksen z'n vrijheid had gehouden? Waar zijn die opdrachten gebleven, die ons tenminste aan brood hadden moeten helpen? Er blijkt immers absoluut geen vraag te bestaan naar die monumentale schilderkunst, die u en Feliksen de wereld schijnt op te willen dringen. Laten we toch in 's hemels naam de dingen nuchter en praktischer bekijken. Ik dank God, dat alles zoo geloopen is. Feliksen is 'n beroemd man geworden, wij hebben geen zorgen meer, we zijn in staat Thilde naar Davos te laten gaan. Dat hebben we bereikt, dat is werkelijkheid, pastoor. Al 't andere was en is illusie.

PAST.
Nee, mevrouw....

ALET.
Och laten we niet verder discuteeren. Ik wil alleen nog dit zeggen: ik ben blij, dat m'n man onder uw invloed vandaan is.

PAST.
Dat begrijp ik van ùw standpunt.

FEL.
Voor Alet is m'n kunst, voor en boven alles, de kip, die gouden eieren legt. En al zou de kunstenaar er aan sterven, de kip moet geëxploiteerd worden tot het eind.

ALET.
Och frasen.... frasen....

FEL.
Ik wou, dat het frasen waren! Maar ik merk maar al te goed, hoe ik achteruit hol. Er is iets in me kapot. 'n Triptiek, als ik voor uw kerk schilderde, ik zou 't niet meer kunnen. Ik drijf op m'n routine.

(Hij neemt 'n doek, dat omgekeerd tègen den wand staat en zet het ter bezichtiging tegen 'n stoel.)

Hier heb u 't bewijs van de tragische waarheid. Ziet u, dit is 'n poging om terug te keeren tot wat ik als m'n roeping geloofde. 'n Maand geleden ben ik hieraan begonnen. Maar 't gaat niet meer, 't is mis.

PAST.
En toch ben ik ervan overtuigd, Feliksen, dat ik nog niet te laat ben gekomen om je terug te winnen voor je zelf. Dat ik gekomen ben, is op aansporing van Thilde. Nu zij weg is, heeft ze me gevraagd, je van tijd tot tijd op te zoeken. Maar de eerste keer, na zooveel jaren, heb ik niet willen komen met leege handen. Ik heb 'n opdracht voor je, de muurschilderingen in de nieuwe Dominicanenkerk in Zwolle.

FEL.
Ach, pastoor, goeie beste vrind! Denk niet, dat ik ondankbaar ben. Maar ik durf die opdracht niet meer aanvaarden, ik voel me er niet toe in staat.

PAST.
Nou niet kleinmoedig! Je breekt hier uit, je komt weer in je ouwe atelier op ons dorp en je begint je rustig voor te bereiden voor het groote werk.

ALET.
Daar kan niets van komen. Dat is tegen het contract met Van der Steen.

FEL.
Ja, ja, dat is tegen 't contract.... Maar ik voel dat 't nù moet bersten of buigen.... nù of nooit....

7de Tooneel: De vorigen - Van der Steen

V.D. STEEN.
Pardon, dat ik stoor.... Ah Pastoor Beck.... ik herken u van 't portret.

FEL.

(voorstellend).

Meneer Van der Steen.

V.D. STEEN.
Even 'n woordje, Feliksen. Tjonge, jonge wat 'n reuzenstommiteit van je om dat custuumfeest niet in elkaar te willen zetten! Ik had je nota bene aanbevolen. Je was voorgesteld aan de élite. Wat 'n introductie bij menschen, die zich minstens ééns in hun leven laten uitschilderen! Enfin, je moet het zelf weten.... maar handig is anders. En hoe zit 't met het portret van baron Huft? Schiet dat op?

(schrikkend).

Man, daar kom je nooit mee klaar!

FEL.

(rustig).

Daar kom ik ook niet mee klaar. Ik ga van avond op reis.

V.D. STEEN.
Op reis?... Voor hoe lang?

FEL.
Voor zoolang, als Thilde me noodig heeft.

V.D. STEEN.
Thilde? Gaat 't dan niet goed met je dochter?

ALET.
We hebben 'n wat neerslachtige brief van ze gekregen en dat trekt ie zich nu vreeselijk erg aan.

V.D. STEEN.
Maar dat is toch je reinste onzin.

FEL.
Thilde verlangt naar me.... En daarom ga ik.

V.D. STEEN.
'n Gril van 'n teringlijdster.

FEL.

(opstuivend).

Dat heb jij niet te beoordeelen, of 't 'n gril is of niet. Ik zeg je, als Thilde, die weet wat me hier houdt, naar me vraagt, dan is dat 'n teeken.... dat ze 't eind voelt komen, zooals ik dat voorgevoel heb.... Thilde zal niet in de vreemde sterven, alleen....

ALET.
Ja, zulke dingen moet je je maar in je hoofd gaan halen.

V.D. STEEN.
Kom, kerel, voorgevoel.... Wat is nou voorgevoel? Dat is bijgeloof. Dat moet u toch veroordeelen, meneer pastoor.

PAST.
Ik ben niet zoo gauw met veroordeelen klaar, meneer de kunstkooper.

FEL.
Als 't gebeurde, dat Thilde stierf.... daar alleen.... omdat ik niet gekomen was, toen ze me riep.... m'n leven lang zou ik 't me verwijten.

V.D. STEEN.
Heb je dan bericht van de dokter?

ALET.
Heelemaal niet.

FEL.
Als 't bericht van de dokter komt, is 't te laat, dat voel ik.

V.D. STEEN.
Voel ik.... voel ik.... Wat wil dat nou zeggen, wat beteekent dat? Maar wil ik je 'ns wat zeggen? Zonder aandringen van de dokter op je overkomst, verbied ik je te gaan, vóór dat het portret klaar is.

FEL.
Verbieden?

V.D. STEEN.
Ja verbieden. Er is op 't oogenblik nog geen enkele ernstige reden om je niet te houden aan je verplichting, het portret vóór de twaalfde af te leveren. Vergeet niet, dat je de helft van het honorarium ontvangen heb, Feliksen.

FEL.
Ik ga vanavond naar Davos.

V.D. STEEN.
Ik waarschuw je, dat ik dat gelijk zal stellen met contractbreuk en je weet, wat daar de gevolgen van zijn.

FEL.
Dan maar contract-breuk.... 't is goed, dat er 'n eind aan komt.

ALET.
In 's Hemelsnaam, man, bezin voor je begint. 't Is onze ruïne....

FEL.
Ik ga.... ik ga, hooren jullie.

V.D. STEEN.
In gemoede, Feliksen.... wees niet zoo belachelijk koppig. Als ik de billijkheid inzag....

FEL.
Hier heb ik alleen te beslissen. Adviezen wensch ik allerminst van jou te hooren.... bij jou spreekt altijd en alleen eigenbelang.

V.D. STEEN.
Zeg 'ns even, als je zoo begint, zal ik ook 'ns 'n andere toon aanslaan. Als jij je contract breekt, zal ik geen genade kennen, begrijp je me goed? Tot de laatste cent zal je me betalen, die je me schuldig ben, en ik zal je even hard tegen werken, als ik je tot nu toe gepousseerd heb. Je denkt me misschien niet meer noodig te hebben.... maar dat zou wel 'ns tegen kunnen vallen. Ik laat niet met me sollen.... ben je heelemaal dol? Ik ben lankmoedig tegenover alle artistieke grillen, maar er zijn grenzen.... Je zal merken, dat ik ook 't zwaard zonder genade kan zijn.

FEL.
Ben je ooit iets anders voor me geweest, toen je me eenmaal in je knuisten had, toen ik geldelijk diep genoeg bij je in de schuld stak? Heb je ooit iets anders gedaan,

dan me zonder genade voortgejaagd in de richting, die voor jouw handel 't meest winstgevend was? Heb je de artiest in me ontzien, me vrijgelaten te doen, wat ik als m'n roeping had leeren begrijpen? Je heb me uitgebuit.... Je heb schatten aan me verdient en mij arm gemaakt.

V.D. STEEN.

Ja, ja, dat liedje kennen we.... dàt is artistieke dankbaarheid. Hun kunst aan de man brengen, zichzelf tot bekendheid brengen.... reclame maken voor hun kunst.... de artiesten spuwen er op. Maar als wij ons daarmee willen belasten.... o, dan vinden ze dat prachtig. Wat ons dat kost aan zorg, aan ondernemingsgeest, aan geld, daar trekken zich de heeren geen bliksem van aan, zoolang wij ze maar betalen, zoolang wij maar klaar staan met voorschotten.... Maar als de heeren dan bekend worden, als er eindelijk prijzen worden besteed voor hun werk, als wij, die die prijzen eindelijk hebben gemaakt, ook 'ns wat gaan krijgen voor onze moeite.... dan willen de heeren zich o zoo graag van ons los maken om de zaken voor eigen risico voort te zetten.... Dan zijn wij kunstbedervers en uitzuigers geworden, dan hebben wij de schuld, dat ze in 'n royaal ingericht atelier werken in plaats van zich ergens op 'n vliering te mogen opofferen voor hun heilige idealen.... Ik ken dat, ik ken dat.... Maar ik vlieg er niet in. Ik zal er geen woord verder over vuil maken.... En nu jij me zoo aangeblaft heb, eisch ik, dat je dit portret achter elkaar af maak. Want die reis is natuurlijk 'n smoesje om er van af te komen. Je had er van meet af aan geen zin in; dat heb ik heel goed gemerkt. Maar als je 'n eerlijke kerel ben, dan had je voor de opdracht moeten bedanken en niet alvast de helft van 't honorarium in je zak steken. Nu ben ik mede-eigenaar van je werk.

FEL.

Dat ben je niet en ik laat ook niet meer sjacheren met m'n werk.

ALET.

Feliksen..... in Godsnaam bedaar.... kom tot je zelf!

FEL.

Ik kom tot me zelf.... ja, ik kom eindelijk tot me zelf na zooveel jaar slaaf geweest te zijn. En daarom wil ik afrekenen met jou, Van der Steen en met al die idioten, die stroop-

smeerders, die kunstliefhebbers, die sjacheren met wat 'n kunstenaar, hartebloed heeft gekost.... Ik kom tot me zelf. Goddank.

(Hij werpt het van freule Silverton ontvangen geld voor de voeten van Van der Steen.)

Hier heb je al vast 'n deel van je slavenloon terug.

V.D. STEEN.

(schuift het geld met de voet weg.)

Zoo kom je niet van me af. Ik eisch m'n eigendom, het portret van baron Huft.

FEL.

Je eigendom? Voor de helft dan toch maar. Goed, dat zal je hebben.

(Hij grijpt 'n mes van den ezel en snijdt het doek midden door)

Neem je deel.

(Doek)

Vierde bedrijf.

De studeerkamer van pastoor Beck. Op den achtergrond glasdeuren, die uitzicht geven op den tuin. Er valt sneeuw en af en toe huilt de wind door den schoorsteen. In het vertrek is rechts 'n deur naar de gang en links een naar de slaapkamer. De meubileering is sober maar smaakvol. Aan den wand 'n gesneden houten Christusbeeld en reproducties naar Vlaamsche primitieven. Op de boekenkast 'n paar antieke heiligen-beeldjes. Het potkacheltje staat gloeiend.

1ste Tooneel: Pastoor Beck - Huishoudster

(Pastoor Beck eindigt z'n ontbijt; kruimelt wat broodkorstjes op z'n bord, als de huishoudster met de post binnenkomt.)

HUISHOUDSTER.

De post, pastoor. Kan ik afnemen?

PAST.

Ga je gang Lucia. Ik ben klaar.... Ik moet alleen nog even voor m'n kinderen zorgen.

HUISH.

Er is 'n boodschap van vrouw Lucassen, of u de grootmoeder in de loop van de morgen zou kunnen komen bedienen. Ze zullen u met de kar komen halen.

PAST.

Zoo, Zoo.... Vrouw Lucassen.... Is er geen haast bij?

HUISH.

Nee pastoor, ze kan nog wel 'n maand zoo liggen, moet de dokter gezegd hebben. 't Leven gaat uit als 'n nachtkaars. Maar voor alle securiteit vond de dokter 't nou toch maar beter....

PAST.
Twee-en-negentig jaar.... 'n gezegende leeftijd.

HUISH.
Wat u gezegend noemt.... Ik vind negen-en-twintig gezegender.

(Zij ruimt de tafel af.)

PAST.
En als je dan bedenkt, dat Thilde Feliksen nog lang geen negen-en-twintig was.

HUISH.
In de kerk moet ik telkens kijken naar de schilderij, waar ze op staat en dan moet ik denken: zoo zal ze er nu uitzien in de hemel.

PAST.
Ja, in de hemel zal ze wel zijn, het lieve kind.

(Hij staat op, opent de glasdeuren en strooit fluitend de broodkruimels naar buiten.)

HUISH.

(huiverend).

Hè, wat 'n kou laat u binnen. Pas toch op, u haalt nog 'n ziekte op de hals.

PAST.
Ja, 't is binnen beter dan buiten.

(Hij sluit de deuren).

't Is 'n gure wind. Ik vrees, dat er nog 'n hoop sneeuw komt. Heb je Kievits nog een boodschap gestuurd voor de tochtlatten?

HUISH.
Hij zou vanmorgen de maat komen nemen.

PAST.

(de hand bij de reten van de glasdeuren houdend)

We kunnen er niet buiten. Je moet 'ns voelen, hoe 't tocht, nu de wind er op staat.

HUISH.
Ik weet er alles van. Ik voel 't hier. Is er nog iets van uw verlangen pastoor?

PAST.
Nog 'n beetje kolen straks, Lucia.

HUISH.
Ik zal er voor zorgen.

(Zij gaat weg met het vuile servies. De pastoor stopt 'n Goudsche pijp en zet zich in den leunstoel bij de kachel, terwijl hij de post naziet: 'n briefkaart 'n brochure en 't

Kunstblad, dat hij aandachtig begint door te bladeren, tot hij verrast een artikel gaat lezen. De huishoudster komt intusschen weer binnen met 'n kit met kolen, die ze naast de kachel zet.)

PAST.

(haar het Kunstblad toonend).

Ken jij die meneer, Lucia?

HUISH.

Wel natuurlijk, meneer Feliksen. En wie is die andere meneer?

PAST.

Dat is z'n kunstkooper. Hier nog meer foto's: ‘'n Musical tea in 't atelier van den maestro’. Dat noemen ze Hollandsch.

HUISH.

't Ziet er rijk bij 'm uit.

PAST.
Hoe moet 'n ernstig man als Feliksen zich voelen tusschen die ijdele aanstellers! Wie is die rare juffrouw naast 'm?

(leest)

Nomero drie van links: de gevierde danseres Cathrien Slavatski, die avond aan avond zulke schitterende triomfen viert in het ballet ‘Le papillon noir’. Daar achter, de Belgische componist Delaterre, wiens symfonische Dichtung ‘Theos athanatos’ zulk 'n stormachtige bijval, maar ook 'n storm van verontwaardiging heeft gewekt. Rechts naast Feliksen, de fijnzinnige kunstkenner en -kooper Van der Steen, wien het dezer dagen gelukt is één van Feliksens beste schilderijen uit Amerika voor ons land terug te koopen.

HUISH.
Ik begrijp er weinig van, pastoor.

PAST.
Zalig zijn de eenvoudigen van geest. Vort prul!

(Hij smijt driftig het Kunstblad in 'n hoek.)

HUISH.
Maar pastoor, dat is toch zonde.

PAST.
Zeker, dat walgelijke gevlei is stellig zonde en daarom weg er mee. Ik wil dat weeë geleuter niet meer onder mijn oogen zien.

HUISH.
Maar het plaatje van meneer Feliksen, mag ik dat hebben?

PAST.
Scheur het plaatje er maar uit, als je daar zoo op gesteld ben.

(De huishoudster scheurt de foto er uit.)

Help me onthouden, dat ik m'n abonnement op dat vod opzeg! 't Is schande, dat ze de man, in deze tijd van rouw voor 'm, niet met rust laten, dat ze juist nu met zulke foto's voor de dag komen. De eenvoudige Feliksen tusschen al die charletans.... Ik begrijp, dat ie overstuur raakt. Z'n laatste brief was verre van normaal. Trouwens, hij klaagt zelf, dat-ie overspannen is. Ik heb 'm al voorgesteld 'ns 'n maandje bij me te komen logeeren, om weer wat op z'n verhaal te komen in onze rustige omgeving.

HUISH.
Dat zou prettig voor u zijn.

PAST.
Ja, dat zou ik zeker prettig vinden. Ik heb altijd nog 'n stille hoop, dat-ie m'n voorstel aanneemt en dat we hem binnenkort hier zullen krijgen. Maar hij heeft, vreemd genoeg, niets meer van zich laten hooren.

HUISH.
Misschien staat-ie op 'n goeie dag onverwachts voor onze neus.

(Er wordt aan de deur gebeld).

Daar zal je Kievits hebben.

(Ze gaat weg, laat de plaat op tafel liggen. De pastoor neemt het Kunstblad en stopt het in de kachel).

PAST.

(voor zich).

Arme Feliksen. Zoo wordt de moord op je kunstenaarsziel nog verheerlijkt.... En 't publiek slikt.

2de Tooneel: Pastoor Beck - later huishoudster

KIEVITS.
Goeie merge, menier pestoor.

PAST.
Morgen Kievits. Kom je de maat nemen?

KIEV.
Jaowel, menier pestoor.

PAST.
Ga je gang maar.

KIEV.

(de maat nemend).

Hà-Hà.... wâ is 't toch koud buten!

PAST.
Binnen zijn de beste.

KIEV.
Dâ vertel ik oe. Ik zal ze d'r vanmiddag efkens op komme maoken. Is dê goed?

PAST.
Hoe eer, hoe liever.

('n sneeuwstorm breekt los.)

KIEV.
Kijk toch 'ns, wâ 't begint te sneeuwen.

PAST.
Dat ziet er leelijk uit. Ik moet naar vrouw Lucassen. De grootmoeder moet bediend worden.

KIEV.
Och zoo, 't ouw-mins.

(Ziet de foto-gravuren op tafel).

Kijk-Kijk, is dê nie menier Feliksen?

PAST.
Ja, dat is Feliksen.... Oud geworden, hè?

KIEV.

(in beschouwing).

Kijk-kijk. Jao, wâ ik ou toch 'ns vraoge wou, menier pestoor. Die schilderijkes van dieë Feliksen, ge wet wel, zouë die nog veul werd zèn?

PAST.
Waarom vraag je dat zoo?

KIEV.
Dê zâ 'k ou 'ns gauw vertelle. D'r kwam lest 'n jode-koopman bij mèn over de vloer en die zag die twee stukskes, die ik van Feliksen hai, bij mèn in 't veurkaomerke hangen. En nou geef ik ou toch te raoien, wê-ie veur die twee schilderijkes booi?

PAST.
Hoe kan ik dat nou raden, Kievits? Honderd gulden misschien.

KIEV.
Neeë.... vijftig.

PAST.
En je heb ze toch niet voor die prijs gegeven?

KIEV.
Ik heb er vijf-en-zestig veur gemaokt, veur de twee.

PAST.
Maar vrind, dat is toch veel te weinig. Die twee studies waren zeker vijfhonderd gulden waard.

KIEV.

(spijtig).

Wel verdikke.... Hè 'k niet gezeed gehad?... Dè stomme wijf van mien!... Omdat de slaoger 't zijn veur dartig gulden verkocht hai, dacht zij dê wij al 'n heele hooge prijs maokte.... Dè kan me nou verdimme....

PAST.
Ja, Kievits, je heb de koopman 'n goeie dag bezorgd.

KIEV.
Dè geleuf 'k.... vijfhonderd gulden, zegt de.... Wâ mot 'n minsch nie doen om ze te verdiene. As-ge 't goed beschauwt, zij ik dus veur vierhonderd vijf-en-dartig gulden opgelicht. Daor most ik toch 'n pelisie-zaok van kenne maoke.... Wà dunkt ou d'r af, pestoor?

PAST.
't Moest kunnen, ja.... Maar je zult moeten berusten, vrind. Maar, Kievits, nou je toch hier ben, moest je 'ns even kijken naar de deur van de bijkeuken, die klemt nog al, weet je.

KIEV.
Jaowel menier pestoor. Goeie dag, menier pestoor.... Die lamme jood!...

(mompelend af. De pastoor gaat naar de kachel, stookt die op, zoekt vervolgens 'n boek in de boekenkast. Intusschen wordt er aan de voordeur, twee keer vlug achter elkaar, gescheld. De pastoor luistert, of er opengedaan wordt; daar dit niet het geval schijnt, opent hij de kamerdeur en roept in de gang)

Lucia, Lucia.... doe toch 'ns wat vlugger open...! met dat hondenweer moet je de menschen niet zoolang buiten laten staan! Er is tweemaal gebeld.

HUISH.

(achter het tooneel).

Ik had het niet gehoord, pastoor; ik was bij Kievits in de achterkeuken.

(De pastoor zet zich met een boek in den leunstoel. Even later huishoudster.)

HUISH.
Ik begrijp 't niet... Ik zag niemand aan de deur en er liep ook geen sterveling op de weg.

PAST.
Zag je niemand? Ik heb toch duidelijk tweemaal hooren bellen.

(Op dit oogenblik verschijnt de gestalte van 'n man voor de tuindeuren, klopt op de ruiten. Beiden schrikken hevig, doch de pastoor gaat onmiddellijk naar de deuren, roept ‘Hemel, 't is Feliksen’, en laat hem binnen.)

3de Tooneel: Dezelfden - Feliksen.

PAST.

(bezorgd).

Lieve hemel, beste kerel....

FEL.

(zenuwachtig, verward, schuwig, naar adem hijgend, blijft aan de deur staan).

Zijn ze hier.... zeg eerst.... zeg eerst, of ze al hier zijn.... of hier geweest soms.... voor mij....

PAST.

Welnee.... welnee.... geen mensch.... wie zou?...

FEL.

(hem angstig in de reden vallend).

Ik hoor toch 'n mannestem....

(wijkt terug naar de deur.)

PAST.

(opbeurend).

Kalmeer toch, Feliksen.... Dat is Kievits, de timmerman, die ken je toch nog wel?

HUISH.

Heusch, meneer, dat is Kievits.

PAST.

(op Feliksens ongeloovig, gejaagd kijken).

Zal ik 'm soms binnen roepen? Dan kan je je zelfs overtuigen.

FEL.

Nee-nee-nee, niemand mag weten, dat ik hier ben.... niemand, niemand.... En als ze naar me komen vragen.... ik ben hier niet.... jullie weten niet waar ik ben.

PAST.

Welnee dat spreekt van zelf.

(met 'n blik van verstandhouding naar de huishoudster)

Geen mensch hoeft te weten, dat jij hier ben. En je kan hier zoolang blijven logeeren, als je maar wil.... streng incognito.... Je ben hier volkomen veilig.... dat begrijp je toch, ouwe vriend.

FEL.

(geheimzinnig).

Ze zitten me na.

PAST.

Ze zullen je hier niet vinden, hoor. Kom, begin nu maar vast je jas uit te trekken.

(Hij helpt Feliksen z'n besneeuwden jas uittrekken, geeft dien met den hoed aan de huishoudster)

Hier Lucia, berg jij die zaken maar op voor meneer. En dan zorg je een-twee-drie voor koffie en maak de logeerkamer in orde, hè.

HUISH.

Zeker pastoor.

(af.)

4de Tooneel: Pastoor Beck - Feliksen.

PAST.

(z'n leunstoel bij de kachel schuivend).

Toe, kruip nou maar dicht bij de kachel en doe maar of je thuis ben. En nou de muizenissen uit je hoofd.... Je ben hier veilig

(duwt Feliksen in den stoel.)

FEL.
Veilig....? Ik ben nergens veilig.

PAST.
Maar lieve hemel, waar ben je dan toch zoo bang voor?

FEL.
Ze willen me opsluiten.... Ze willen me opsluiten in 'n gekkenhuis.

PAST.
Wie wil dat?

FEL.
M'n vrouw.... m'n zoon.... Van der Steen.

PAST.

(bemoedigend).

Ja, maar hoor 'ns even, dat gaat zóó maar niet.... dat weet je toch? Daar is heel wat voor noodig, formaliteiten en zoo.

FEL.

(wanhopig).

't Is waar, pastoor.... 't is de waarachtige waarheid.... Ze hadden me er vandaag naar toe willen brengen.... naar Nijhoven.

PAST.
Naar de inrichting van dokter Hommen?

FEL.
Dat is toch 'n gekkenhuis....? Tja, ik weet 't wel, ze noemen 't sanatorium, inrichting voor zenuwzieken, omdat ze de ware naam niet willen noemen.... om hun eigen geweten niet te verontrusten, noemen ze 't woord gekkenhuis niet....

PAST.
Maar, beste kerel, haal jij je nou geen dingen in je hoofd, die erger lijken dan ze zijn?

FEL.
Nee-nee.... 't is zoo. Ik ben zoo gek niet, of ik heb ze begrepen. Vandaag had ik er heen gemoeten.... maar ik ben gevlucht.... 't huis uitgeloopen, toen ze allemaal sliepen nog.... Met de eerste trein ben ik gevlucht.... Ik kom loopen van Eindhoven..... twee en 'n half uur door die sneeuwstorm.... dat ik er niet bij neergevallen ben....! Ik wou, dat ik er bij neergevallen was....

PAST.
Over de hei in dit noodweer?

FEL.
In dit noodweer, hè! Ik wou, dat 't nog erger werd, dat geen mensch er door kon.... Want let 'ns op. Ze zullen me komen halen.

PAST.
Maar wat kunnen ze nu vóór hebben, met zulke krasse maatregelen?

FEL.
Wat ze er mee vóór hebben? Ze hebben me 'n proces willen aandoen, baron Huft en Van der Steen.... Van der Steen eischte vijf-en-twintig duizend gulden schadevergoeding,

omdat ik 't contract verbroken had. Toen heeft m'n vrouw door dokter Hommen laten verklaren, dat ik in 'n vlaag van verstandsverbijstering m'n eigen werk heb vernield, dat ik niet toerekenbaar was.... nòg getroubleerd ben.... Hij, die Hommen, adviseerde opneming in 'n sanatorium.... zijn sanatorium natuurlijk. O, die dagen na Thilde's dood, toen ik met 't lijk terug kwam uit Davos, toen wàs ik misschien wel gek van verdriet, konden ze alles met me doen.... me alles laten verklaren....

PAST.
Heeft dat onderzoek van dokter Hommen en die bedreiging met dat proces zich direct afgespeeld na het overlijden van Thilde?

FEL.
Ja.... 'n Week na de begrafenis hadden ze me al willen expedieeren naar Nijhoven, maar m'n huisdokter heeft er zich toen tegen verzet.... wou 't probeeren met kalmte en rust thuis.

PAST.
En nu?

FEL.
Nu heeft-ie zich laten overdonderen door Hommen, dorst niet op tegen die autoriteit. O, 't is 'n wraakneming van Van der Steen en omdat-ie safe wil zijn tegen baron Huft.... 't Is 'n comedie.... En Hommen wil me gebruiken als reclame-patiënt. Want reclame moet er mee gemaakt worden.... Nu kunnen ze weer wat nieuws over me schrijven.... er over disputeeren, wat ik in m'n gekke en wat ik in m'n gezonde periode heb geschilderd.... 't Staat al in de krant, de krant van gisteren-avond.... Heb u 't niet gelezen? (Hij zoekt zenuwachtig in z'n zakken, haalt er eindelijk 'n verfrommeld stuk krant uit, zoekt nerveus in de kolommen.) In de coupé gevonden.... Waar staat 't nou.... Ik heb 't toch gelezen.... O, m'n kop.... m'n kop....

PAST.
Doe maar geen moeite.

FEL.
Nee, ik moet 't vinden, anders denkt u ook nog, dat ik getroubleerd ben.... O, hier staat 't. ‘Het heele land zal met leedwezen vernemen, dat de geestestoestand van Feliksen....’

(reikt den pastoor de krant.)

Daar staat 't zwart op wit.... Iedereen weet nu, dat de beroemde schilder

Feliksen gek is.... Ha-Ha.... kiesch, hè? En overmorgen opent Van der Steen 'n tentoonstelling van m'n laatste schilderijen.... Er zullen hooge prijzen betaald worden op speculatie.... Van der Steen zal wel van me rondstrooien, dat ik ongeneeslijk ben, dat dit het laatste werk is, dat ze van me kunnen verwachten.

PAST.
Toe beste kerel, win je nou niet zoo op.... Je overdrijft de dingen.

FEL.
Nee-nee.... Let 'ns op m'n woorden.... O, als de kranten zes jaar geleden van me hadden geschreven, dat ik gek was geworden, hadden ze gelijk gehad.... toen ik m'n vrijheid prijs gaf, maar raak begon te schilderen om geld te verdienen.... En hoe meer ik verdiende, hoe meer er opgemaakt werd door Alet, door Theo.... Maar nou ik tot bezinning gekomen ben.... nou ik m'n vrijheid terug wil, nou sluiten ze me op in 'n gekkenhuis.

PAST.
Dat zullen we 'ns zien, of ze dat aandurven.

FEL.
Ze durven alles om me maar in hun klauwen te houden.... om me weer tam te maken.... Maar ik zal ook alles durven om los te komen.... Ik moet.... De laatste woorden van Thilde waren, dat....

(snikt)

ik me niet langer mocht laten exploiteeren.... dat ik weer me zelf moest worden.... En ik heb 't d'r beloofd.... aan Thilde, die me zoo begreep.... En nu moet er maar van komen, wat er van komen moet.... proces om contractbreuk.... bankroet.... alles.... alles.

PAST.
Toe nou, Feliksen, kalmeer.... We gaan nou 'ns ernstig en rustig de dingen overleggen, hè.... Wat jij doet, is je overspannen maken.

FEL.
Overspannen.... Is 't wonder, dat ik overspannen ben na wat ik meegemaakt heb?... Eerst....

PAST.
Laten we liever over je toekomst praten.... je toekomst in vrijheid.

FEL.
Ja-ja, m'n toekomst in vrijheid.

(Er wordt aan de voordeur gebeld. Hij schrikt heftig.)

Daar wordt gebeld!

PAST.
Ik verwacht, dat ze me komen halen voor 'n bediening.

FEL.

(opspringend).

Nee-nee.... 't is om mij te doen.

PAST.
Dat kan niet. Er is geen trein om deze tijd.

(Er klinken stemmen in de gang, Feliksen luistert gespannen.)

FEL.

(in doodsangst.)

Van der Steen.... Ik wil niet mee.... ik wil niet mee.... Help me toch!... stuur ze weg.

(Hij loopt in waanzinnige ontsteltenis naar de tuindeuren, morrelt aan de spanjolet.)

PAST.

(houdt hem terug en brengt hem naar z'n slaapkamer).

Blijf toch bedaard.... Ga maar zoolang in m'n slaapkamer, daar ben je veilig, beste vrind.

FEL.
Ik zal nergens veilig zijn.

PAST.

(hem naar binnen duwend).

Rustig nou maar, rustig en 'n beetje vertrouwen op Onze Lieve Heer! Ik zal de heeren wel te woord staan.

(Hij sluit de deur. Even later wordt er geklopt.)

HUISH.

(geheimzinnig).

Daar is de jonge meneer Feliksen met nog 'n meneer om u te spreken. Wat moet ik zeggen?

PAST.
Laat de heeren binnenkomen.

5de Tooneel: - Pastoor Beck - Theo - Van der Steen

THEO

(voorafgegaan door Van der Steen met strijkages, binnenkomend).

Meneer pastoor, 't zal u wel niet verwonderen, dat u ons ziet verschijnen.

V.D. STEEN.
Ja, ja, we komen voor 'n diep-treurige zaak, pastoor Beck.

PAST.

(koel, afwachtend).

Neemt u plaats, heeren.

THEO.
M'n vader is bij u, niet waar? Men heeft hem tenminste bij u zien aanbellen.

PAST.
Ja, je vader is bij mij.

V.D. STEEN.
Juist zooals we verwachtten.

THEO.
Goddank, dat is 'n pak van m'n hart. En nu weet u zeker ook al het heele drama?

PAST.
Ja, Theo, ik ken het heele drama.

V.D. STEEN.
Maar toch eenzijdig voorgesteld, ben ik bang.

THEO

(haastig).

Doet er niet toe. Hoofdzaak is, dat ik m'n goeie vader gevonden heb. U weet niet, wat 'n doodsangst we hebben uitgestaan, toen we vanochtend tot de ontdekking

kwamen, dat papa weg was.... verdwenen.... Moeder was desperaat gewoon.

V.D. STEEN.
Je kon natuurlijk niet weten, wat Feliksen overkomen was in 'n vlaag van verstandsverbijstering, waaraan hij lijdt sinds de dood van z'n dochter. U zult 't al wel gemerkt hebben, dat de arme kerel er geestelijk beroerd aan toe is, pastoor.

THEO.
Vóór de dood van Thilde was 't al mis.... maar, natuurlijk, je houd zoo iets stil, zoolang mogelijk.... Och, och, wat 'n angst heb ik de heele morgen uitgestaan! 'n Mensch is altijd geneigd het ergste te denken.

PAST.
't Is jammer, dat je niet eenvoudig hebt getelegrafeerd, dan had ik je onmiddellijk de meest geruststellende berichten kunnen terug seinen. 't Had je ook 'n uiterst onaangename reis bespaard.

THEO.
Die reis was ons toch niet bespaard.... Maar bovendien door de storm van vannacht was er 'n defect aan de lijn, we konden niet telegrafeeren. Het laatste stuk van de reis hebben we per auto afgelegd.... We wouen geen seconde verliezen, niet wachten op aansluiting.... zoo zaten we in de knoei.

V.D. STEEN.
Geen wonder waarachtig. Aan de trein hadden ze ons weten te vertellen, dat Feliksen 'n kaartje had genomen naar Eindhoven; dat stelde ons 'n beetje gerust.... maar overigens, voor 'n man in de toestand van Feliksen....

PAST.
U schijnt er wel heel sterk van overtuigd te zijn, dat Feliksen....

V.D. STEEN.
Getroubleerd is? Natuurlijk! Denk u, dat ik zoo iets beweren zou, wanneer ik 'n oogenblik twijfelde? 't Is geen kleinigheid, om zoo iets van iemand te zeggen.

PAST.
Dat is zeker. En daarom aarzel ik....

THEO.
M'n vader heeft zich zeker bizonder goed gehouden tegenover u. Want dat kan ie tegenover vreemden.

PAST.
Ik geloof, dat je vader en ik nu juist geen vreemden voor elkander zijn.

V.D. STEEN.
Me dunkt, 't moet ù met uw doorzicht en

menschenkennis toch wel zijn opgevallen, dat de arme kerel ver van normaal is.

PAST.
Ik ontken niet, dat hij 'n zenuwachtigen, overspannen indruk op me heeft gemaakt, maar ik vraag me af, of ik dat niet moet toeschrijven aan de angst voor wat u met hem voor heeft. Als ik 't precies zou moeten zeggen, hij maakte op mij volkomen de indruk van 'n opgejaagd dier.

V.D. STEEN.
Wat wij met Feliksen voor hebben is z'n geestelijk en lichamelijk welzijn. Hij moet behouden blijven voor z'n gezin en voor de kunst.

PAST.
En voor u meneer Van der Steen.

V.D. STEEN.

(brutaal).

Zooals u terecht opmerkt, pastoor. Ik ben financieel nogal geinteresseerd in de prestaties van Feliksen, ja....

PAST.
En daarom neemt u maar ineens de meeste krasse maatregelen.

V.D. STEEN.
Ik ben geen man van halve maatregelen.

PAST.
Ik nog minder. Maar wat Feliksen noodig heeft, is volslagen rust. Dat wil de huisdokter en dat ziet een leek. De verpleging in 't sanatorium van dokter Hommen komt in hoofdzaak daarop neer. Nu, die volslagen rust en wat hij verder mocht noodig hebben, kan hij bij mij in m'n stille pastorie vol-op genieten.... Laat hij bij mij blijven, laat ik hem mogen verplegen; dat is 't beste wat wij voor hem doen kunnen. Ik zeg wij, want mij gaat Feliksen zeker niet minder aan 't hart dan u.... En 't is de wensch van je vader bij mij te mogen blijven, Theo.

THEO

(aarzelend).

Dat aanbod, meneer pastoor.... we waardeeren 't natuurlijk zeer, maar me dunkt, we mogen u, die overlast niet aandoen. U weet niet, wat het is met 'n zenuwpatiënt op te trekken.

PAST.
Ik heb 't met liefde voor hem over en 'n oude priester weet wel iets van zielsziekte af.

V.D. STEEN.
Jawel, maar 't lijkt mij voor Feliksen evenmin als voor u gewenscht, om op dit voorstel in te gaan, al apprecieeren we ook uw goede bedoeling.

PAST.
Maar ik zei u toch al, dat Feliksen zelf niets liever wil dan hier, bij mij op verademing komen. De angst voor het sanatorium maakt hem van streek, dat verzeker ik u.

V.D. STEEN.
Heel vriendelijk.... maar ik blijf er bij, 't is beter voor de patiënt en ook voor ons....

PAST.
Voor u, waarschijnlijk wel. Ja, u ziet er misschien meer voordeel in, wanneer u kunt publiceeren - op 'n fijngevoelige manier natuurlijk en omdat de gemeenschap 't moet weten - dat Feliksen in een gekkenhuis zit, dan dat hij bij een eenvoudige dorpspastoor....

THEO.
Misschien doelt u op 'n onbescheiden berichtje in de krant van gisterenavond, maar als u er zich over verwondert....

PAST.
O, nee, nu ik je spreek, verwondert me niets meer.

V.D. STEEN.
U schijnt er van te houden, klare wijn te schenken, pastoor. Ik zal me die zelfde vrijheid veroorloven. Als u 't dan precies wilt weten: het komt me absoluut verkeerd voor, dat Feliksen weer onder uw invloed raakt.

THEO.
'n Feit is, dat uw bezoek aan de ouwe heer hem geen goed heeft gedaan. Want sinds die tijd tobt hij over 'n opdracht, die u hem heeft willen bezorgen voor 'n Dominicanenkerk, als ik 't wel heb. Op 'n nacht hebben we hem in z'n atelier gevonden, terwijl hij vreemde, levensgroote figuren aan 't schetsen was en aan 't malen over God weet welke heiligen.

PAST.
Zou dat moeten bewijzen, dat mijn invloed verderfelijk voor hem is? Dat bewijst alleen, dat ik misschien te laat ben gekomen om z'n geestelijke ruïne te verhinderen. Want dat zeg ik jullie, jullie hebben z'n ziel vermoord en z'n droomen verstoord met het gerinkel van jullie zilverlingen, je heb z'n oorspronkelijke, kinderlijke geest niet begrepen. Jullie hebben 'm onder het juk gebogen en z'n vertrouwen misbruikt.... Uit hebzucht hebben jullie 't beste in hem verstikt, omdat daarmee niet genoeg te verdienen en te sjacheren viel. Van 'n man, die feitelijk vèr heen reikte over z'n tijd, die geroepen leek om de grondlegger te worden van 'n groot-

sche, sociale, decoratieve kunst, die komen mòèt om met 'n moderne architectuur samen te werken aan scheppingen voor heel het volk, heb je gemaakt de onoorspronkelijke fabrikant van schilderijen-in-gouden-lijsten, die de kamers moeten versieren van menschen met het geld om ze te kunnen koopen en soms ook de smaak om ze te waardeeren. Ik ben er van overtuigd, dat later geslachten....

V.D. STEEN

(nuchter).

Jawel pastoor, schei asjeblieft maar uit. Ik begrijp er al alles van; 't is best mogelijk, dat u gelijk heeft. In uw vak is 't de gewoonte om wissels te trekken op de toekomst, maar ik weet niet, of ze ooit worden gehonoreerd. Ik hou me bij 't tegenwoordige en 't komt me voor, dat Feliksen meer profijt heeft gehad van z'n onoorspronkelijke schilderijenfabrikatie, zooals u dat noemt, die met klinkende munt betaald wordt, dan door de vader te worden van 'n richting, waar op 't moment nog niemand naar vraagt en die 'm de kans laat te verhongeren. Maar ik ben hier niet gekomen om diepzinnige beschouwingen te houen. We hebben al veel te lang geredeneerd. Waar is Feliksen? De auto wacht.... en dat kost geld.

THEO.

Ja, pastoor, wees zoo goed, m'n vader te roepen. Het is voor alles beter, dat hij meegaat. U zult er toch, hoop ik, niet aan twijfelen, dat we 't beste met 'm voor hebben?

PAST.

Dat doe ik wel. En als ik nu 'ns weigerde, je vader mee te geven?

V.D. STEEN.

Met het attest van de dokter en 't bewijs van de kantonrechter in onze zak, zult u die dwaasheid toch wel uit uw hoofd laten.

PAST.

Ik begrijp, dat ik op 't oogenblik je niet kan beletten 'n daad van verregaande liefdeloosheid te begaan, maar ik zal onmiddellijk alles probeeren, om Feliksen te bevrijden.

V.D. STEEN.

Wel ja, dat moet u doen.... maak er 'n lief schandaaltje van.

PAST.

Dat zou u niet onaangenaam zijn.... reclame!

6de Tooneel: - Dezelfden - Huishoudster

HUISH.

(binnenstormend).

Pastoor, pastoor.... ik geloof, dat meneer Feliksen met z'n bloote hoofd de moestuin doorrent.

PAST.

Wat zeg je?

(Hij rukt de slaapkamerdeur open.)

Hij is weg.... gevlucht.... door 't raam.... 'm na, voordat er iets ergs gebeurt.... Loop 'm na, om Godswil....

THEO.

Welke kant op?

PAST.

Volg me.... en laat Kievits mee komen.... We hebben misschien sterke armen noodig.

(Hij opent de glasdeuren, 'n sterke wind huilt binnen en blaast de fotogravure van de tafel. De pastoor en Theo rennen naar buiten. Van der Steen blijft.)

V.D. STEEN.

Die deuren dicht, mensch! Je waait hier onderste boven.

HUISH.

(de deuren sluitend.)

De pastoor, die zoo maar wegholt.... hij haalt zich nog 'n ziekte op z'n lijf.... Hij lijkt wel gek.... net als die meneer Feliksen.

V.D. STEEN.

(grinnikend.)

Dat zijn 't ook: twee gekken.

(Hij volgt voor de tuindeuren den wedloop)

A. JURRIAAN ZOETMULDER

E I N D E

Het vergeten als functie van den tijd

ELKE inhoud, die eens in het bewustzijn aanwezig is geweest, laat een spoor achter, dat zijn herleving op een later tijdstip mogelijk maakt. Het bewustzijn echter spreekt, zelfs op de zwakste prikkels, zóó gemakkelijk aan, dat op eenzelfde oogenblik verschijnselen van den meest uiteenloopenden aard - gewaarwordingen, voorstellingen, affecten, stemmingen enz. - de psyche doorkruisen en haar een, tenminste op het eerste gezicht, chaotischen aanblik verleenen. Toch is deze chaos slechts schijnbaar; bij nader beschouwen blijkt de in het oog springende verscheidenheid een zekere eenheid te bezitten. Door het feit alleen toch, dat bewustzijnsverschijnselen tegelijkertijd of in onmiddellijke opeenvolging aanwezig zijn, vormt zich een onderlinge band, waardoor het voldoende is op een later oogenblik een hunner actueel te maken om de andere te doen opduiken. Daarbij komt, dat de stroom van het psychisch gebeuren, de ononderbroken opeenvolging der kaleidoscopische beelden van het oogenblik, zich onder den invloed der determinatie - zoo noemen wij den specifieken invloed, die er van een wilsakt uitgaat - in de richting der doelvoorstelling kanaliseert.

Het spoor, dat elke bewustzijnsinhoud achterlaat (dispositie), de band, die twee of meerdere tegelijkertijd of in onmiddellijke opeenvolging in het bewustzijn aanwezige verschijnselen verbindt (associatie), de invloed van den wil op het verloop van het psychisch gebeuren (determinatie), spelen in het geheugen een voorname rol.

Het geheugen dankt zijn belangrijkheid in de eerste plaats aan het feit, dat het het individu in staat stelt zich den chaos der ervaring duurzaam eigen te maken. Desniettemin staat het geheugen over het algemeen in niet al te besten geur, voornamelijk wel omdat vergeten het onthouden volgt als de schaduw het licht. En inderdaad, vergeten behoort tot het wezen van het geheugen. Het beste, zoowel als het

minder goede geheugen ondergaat den invloed van den tijd; het verschil tusschen beide is slechts van quantitatieven aard. Het vergeten toch, als functie van den tijd, is een zuiver physiologisch proces, hoegenaamd niet iets pathologisch, evenmin trouwens als de vergeetachtigheid, die ouden van dagen eigen is. De steeds minder wordende elasticiteit der kristallens van het oog met het klimmen der jaren wordt toch ook niet als iets ziekelijks beschouwd. Waar is, dat ziekten en ongevallen, vooral bij aandoening van sommige deelen der hersenschors, een abnormaal, in het bijzonder bepaalde klassen van gegevens en gebeurtenissen treffend vergeten in het leven roepen, dat echter niet met het natuurlijk verloop van het vergeten in den tijd op één lijn kan worden gesteld.

Het mettertijd losser-worden der banden, die bewustzijnsinhouden te samenbinden en het geleidelijk verlies aan kracht der disposities heeft een regelmatig, in de meeste gevallen standvastig verloop.

Wij willen hier dat proces wat van naderbij bezien en meer in het bijzonder onze aandacht wijden aan de pogingen, die men van meer dan ééne zijde heeft aangewend om het natuurlijk verloop van het vergeten in eene graphische voorstelling vastteleggen, die ons onmiddellijk een overzicht van den gang der vervlakking geeft.

Vergeten is niets anders dan den invloed van den tijd op de sterkte der associaties en disposities ondervinden. Daar de ervaring ons niets zeggen kan omtrent het spoor, dat elke bewustzijnsinhoud achterlaat, noch aangaande den band, die tegelijkertijd of in onmiddellijke opeenvolging gegeven verschijnselen verbindt - de disposities en associaties werken in het onbewuste - is het duidelijk, dat men de vervlakking der disposities en associaties niet onmiddellijk kan nagaan. Wij kunnen dus slechts de betrekking bepalen, die er tusschen de *bewuste* verschijnselen der ‘leer-periode’ en die der ‘reproductie-periode’ bestaat. Verschillende methoden zijn daartoe in gebruik; voor het onderzoek

omtrent den gang van het vergeten de z.g. ‘besparingsmethode’ wel het meest.

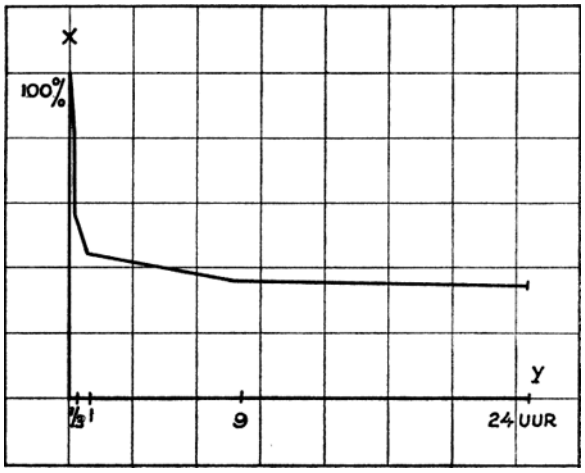
De besparingsmethode beoogt associaties en disposities, die uit eigen kracht niet werkzaam kunnen worden, voor het experiment toegankelijk te maken en juist daarom is zij bij uitstek geschikt ons intelichten omtrent het vergeten eener ingeprente leerstof. Een voorbeeld moge duidelijk maken, hoe men met behulp dezer methode te werk gaat. Heeft een proefpersoon vroeger eene reeks lettergrepen zonder zin[1)], door middel van een bepaald aantal herhalingen, van buiten geleerd en wil men later weten, wat hij er zich nog van herinnert, zoo is hetgeen hij zich spontaan weet te binnen te brengen, niet het eenige, dat de tand des tijds onaangetast heeft gelaten. Sommige associaties en disposities hebben in zoo sterke mate den vervlakkenden invloed van den sinds de inprenting verloopen tijd ondergaan, dat zij te zwak zijn om haar werking aan de oppervlakte van het bewustzijn te doen gevoelen. Sterkt men deze resten eener vroegere inprenting, dan overschrijden ook de daaraan beantwoordende psychische verschijnselen den drempel van het bewustzijn. De haar ontbrekende kracht wordt gemeten door het aantal der tot hernieuwde leering der stof benoodigde

1) Een der allereerste voorwaarden van een experiment is, dat men het onder dezelfde omstandigheden een willekeurig aantal keeren kan herhalen. Voor een proefondervindelijke studie van het vergeten is het dus noodzakelijk, dat het geheugen op verschillende tijdstippen onder zoo constant mogelijke innerlijke en uiterlijke voorwaarden wordt onderzocht. Nu is het zonder meer reeds duidelijk, dat, wanneer iemand reeds eenmaal een stuk proza of poëzie van buiten heeft geleerd, men het hem geen tweeden keer te leeren kan geven zonder tegen den voornaamsten regel van het experiment te zondigen. Geeft men een ander stuk proza of poëzie, zoo is men nooit zeker, dat het even hooge eischen aan het geheugen stelt als het eerste. Men diene dus een materiaal tot zijn beschikking te hebben, dat steeds nagenoeg even groote moeilijkheden meebrengt. Een dergelijk materiaal vormen de naar bepaalde regels samengestelde lettergrepen zonder zin, bestaande uit twee medeklinkers met tusschengeschoven klinker of tweeklank, b.v. har, daul, res enz.. Men draagt natuurlijk zorg zooveel mogelijk verbindingen te vermijden, die om de een of andere reden wel zin voor den proefpersoon hebben, zooals bed, lat enz..

herhalingen. Deze laatste vormen dus het equivalent van hetgeen de proefpersoon in de sinds de inprenting verloopen tijdsruimte vergeten heeft. Is b.v. een week geleden een reeks van 12 lettergrepen zonder zin met 14 herhalingen uit het hoofd geleerd en zijn er na 8 dagen voor een hernieuwd van-buiten-leeren 8 herhalingen noodig, dan hebben de disposities en associaties het equivalent van 8 herhalingen verloren; m.a.w. er zit nog zooveel van de eerste inprenting, dat men 6 herhalingen uitspaart.

Ebbinghaus, de vader der moderne psychologie van het geheugen, heeft al getracht het verloop van het vergeten in een kurve aanschouwelijk te maken. Onderstaande tabel geeft de resultaten, waartoe hij kwam, voor reeksen van 13 lettergrepen zonder zin.

Na	1/3	1	9	24	2×24	6×24	31×24 uur
Bespaard	58	44	36	34	28	25	21 %

TABEL I

De kurve brengt het verloop der vervlakking in beeld. Op den abscis van het coordinaten-stelsel zijn de uren, op den ordinaat het procenten-getal der uitgespaarde herhalingen aangegeven. Elk punt der kurve wordt bepaald door de daarmede overeenkomende abscis en ordinaat, zoodat men voor elk tijdstip het vergeten aanstonds in uitgespaarde herhalingen kan aflezen. Hoe grooter het getal bespaarde herhalingen, hoe kleiner het verlies.

Deze graphische voorstelling nu toont ons onmiddellijk, hoe vlug het vergeten in zijn werk gaat. Na een uur is al weer de helft van den oorspronkelijken arbeid noodig om de kracht der associaties en disposities op haar oorspronkelijk peil terug te brengen. Na het eerste uur schrijdt het vergeten langzamer voort; na een maand is nog een vijfde blijven zitten.

Zinvolle stof schijnt in geringere mate aan vergeten onderhevig te zijn. Versregels uit Byron's Don Juan werden na 24 uur nog met een besparing van 50 % ten tweede male uit het hoofd geleerd, terwijl voor lettergrepen zonder zin de besparing na 24 uur, zooals wij boven zagen, slechts 34 % bedroeg. Versregels, die Ebbinghaus eens van buiten had geleerd totdat hij ze vlot kon opzeggen, gaven na 22 jaren nog een besparing van 7 % aan herhalingen.

De resultaten van Ebbinghaus' onderzoek kunnen in het kort volgenderwijs worden samengevat. Het vervlakken der disposities en associaties, waaraan het vergeten beantwoordt, begint onmiddellijk nadat de laatste herhaling, nog juist noodig om de gememoriseerde stof uit het hoofd te kunnen opzeggen, heeft plaats gehad. In het eerste uur na het van-buiten-leeren is het verlies het sterkst, later gaat het vergeten veel geleidelijker in zijn werk. Dit geldt zoowel voor leerstof met als zonder zin, alleen verloopt voor de eerste de kromme minder diep.

De getrouwheid, waarmee het geheugen een eens geleerde stof bewaart, is dus afhankelijk van den sinds de inprenting

verloopen tijd. Ebbinghaus heeft getracht deze functie in de volgende eenvoudige formule vast te leggen:

$$o/v = k/(\log t)\, c$$

waarbij o het onthouden, v het vergeten, t den sedert de inprenting verloopen tijd, k en c twee konstanten beteekenen.

Kort uitgedrukt zegt Ebbinghaus' formule niets anders dan dat de kromme van het vergeten niet onmiddellijk evenredig met den tijd, doch met de logarithme van den tijd verloopt.

Latere onderzoekers bevestigden, onder andere experimenteele voorwaarden werkend, Ebbinghaus' vondsten, o.a. Wolfe en Lewy, die onderscheidenlijk het verloop van het vergeten voor toon- en ruimte-intervallen bestudeerden.

Müller en Schumann, die het eerst een systematisch gebruik maakten van lettergrepen zonder zin, kwamen, wat het algemeen verloop der kromme betreft, tot dezelfde bevindingen als Ebbinghaus; alleen is volgens hen de op verschillende tijdstippen vergeten hoeveelheid aanzienlijk minder dan bij hun voorganger. Ook Radossawljewitsch vond, dat de kurve van het vergeten niet zoo diep verloopt als Ebbinghaus wel meende (Das Fortschreiten des Vergessens mit der Zeit, 1905; Das Behalten und Vergessen bei Kindern und Erwachsenen, 1907). Maar het is niet onwaarschijnlijk, dat het geaccentueerde rhythme, waarmee zijn proefpersonen zich de leerstof eigen maakten, voor een groot gedeelte het hooger peil der kurve verklaart. Over het algemeen toch begunstigt het rhythmeeren eener leerstof zoowel de snelheid, waarmede zij eigen gemaakt als de vastheid, waarmede zij onthouden wordt. Deze werking doet zich vooral bij personen van het motorisch en auditief type duidelijk gevoelen. Men denke aan het gemak, waarmee kinderen versjes van buiten leeren. De mnemotechniek heeft van deze eigenschap partij getrokken: geslachtsregels met hunne uitzonderingen enz. worden veelal in versvorm gegoten. Naast het rhythme speelt echter ook het rijm in deze gevallen een rol.

Zijn uitgebreide onderzoekingen op volwassenen en kinderen stelden Radossawljewitsch in staat een zeer belangwekkende vergelijking te maken met betrekking tot het vergeten dezer beide klassen van personen.

Vergeten de volwassenen na 5 en zelfs nog na 20 minuten minder dan de kinderen, op den langen duur leggen zij het tegen dezen af, want na 1 uur, 8 uur, 1 dag, 7 dagen enz. hebben de volwassenen meer vergeten dan de kinderen. Hoe jonger de kinderen zijn, hoe minder zij vergeten, hoe beter het geheugen het eens geleerde vasthoudt. Het geheugen van het kind neemt slechter op en spreekt moeilijker aan - het aantal herhalingen bij kinderen is n.l. aanzienlijk grooter dan bij volwassenen, terwijl het opzeggen in den regel ook minder vlot in zijn werk gaat - maar het houdt de geleerde stof beter vast en bezit deze eigenschap in hooger mate naar gelang het jonger is. Het geheugen doorloopt eenzelfden weg als de kristallens van het oog, die eveneens, naarmate zij jonger is, haar functie beter uitoefent, een hooger convergentievermogen bezit, om dit geleidelijk in den loop der jaren te zien verminderen.

Niet alleen doet de superioriteit van het jonge geheugen zich gelden voor materiaal zonder zin, ook zinvolle stof onthoudt het kind beter dan de volwassene. Deze bevinding is des te merkwaardiger, wijl kinderen uit den aard der zaak veel minder dan volwassenen in staat zijn de voordeelen, die een zinvol materiaal, zoowel bij van-buiten-leeren als opzeggen biedt, te benutten.

De volgende tabel is samengesteld naar gegevens aan Radossawljewitsch (Das Fortschreiten des Vergessens mit der Zeit, Diss. Zürich, 1905, bl. 76, 106, 149, 160) ontleend en veroorlooft ons, behalve de reeds genoemde, nog verdere vergelijkingen te maken met betrekking tot het vergeten van kinderen en volwassenen. De cijfers geven de vergeten hoeveelheid eener geleerde stof - met en zonder zin - procentsgewijze aan.

Tabel II

	VOLWASSENEN		KINDEREN	
Tijdsverloop	**Zinlooze stof**	**Zinvolle stof**	**Zinlooze stof**	**Zinvolle stof**
5 min.	1,5	0	8,8	1,7
20 min.	9,2	3,9	14,6	5,5
1 uur	31,1	21,7	22,7	17,9
8 min.	51,5	41,9	37	35,3
1 dag	36,9	21	28,3	20,7
2 dagen	40,4	33,2	31,9	28,2
6 min.	54,4	57,6	42,4	40,7
14 min.	65,5	70	46,1	45,3
21 min.	60,5	52,4	49,5	55,5
30 min.	78,8	76,1	66,2	71,9
60 min.	-	-	94,3	85,4
120 min.	97,2	-	-	-

Uit een nadere beschouwing van tabel II blijkt verder, dat zinlooze stof over het algemeen in hoogere mate aan vergeten onderhevig is dan zinvol materiaal. Verloopt, wat de eerste betreft, de daling vrij regelmatig, zoo vertoont het verloop van het vervlakkings-proces voor het logisch materiaal daarentegen meer schommelingen. Ondanks deze onregelmatigheden is het echter duidelijk, dat het vergeten minder vat op het logisch dan op het mechanisch geheugen heeft.

Tot eenzelfde opmerking leenen zich de cijfers, welke wij voor de kinderen hebben aangehaald. Ook daar komen eenige schommelingen aan den dag, zonder echter het feit, dat ook bij hen het vergeten voor zinlooze stof grooter is, te bedekken.

Wat echter het meest opvalt, is het hooge percentage, waarmede het tijdsverloop van 8 uur zelfs boven grootere intervallen uitsteekt. Zoowel voor zinvolle als zinlooze stof, voor volwassenen en kinderen schijnt dit interval van geheel bijzondere beteekenis te zijn. Deze zou dan hierin bestaan, dat het interval van 8 uur een hoogst ongunstigen invloed op het onthouden uitoefent en het vergeten op

meer dan gewone wijze in de hand werkt. Daar nu de het vergeten begunstigende invloed van het achturig interval zich zoo standvastig in Radossawljewitschs onderzoekingen openbaarde en het niet al te duidelijk is, waarom men na 8 uur meer dan na één dag zou vergeten hebben, heeft men getracht de oorzaak, welke aan een dergelijke regelmaat ten grondslag ligt, op te sporen.

A priori kan deze tweevoudig zijn. Ofwel, constante, specifieke factoren van het geheugen zijn in het spel, of veranderlijke, uiterlijke omstandigheden, die niets met het geheugen als zoodanig te maken hebben. Wat de laatste betreft, behoeven wij slechts het uur van den dag te noemen, waarop de proefpersonen de stof leeren of, tot onderzoek van het vergetene, herhalen, verder den invloed der vermoeidheid, van zuiver physiologische processen als de spijsvertering enz.

Nu hebben de onderzoekingen van O. Finkenbinder (The curve of forgetting, American Journal of Psychology, January 1913, bl. 8) er de aandacht op gevestigd, dat het uur van den dag, waarop de proefpersoon zich aan het experiment onderwerpt, inderdaad een belangrijke factor is, waarmee bij de verklaring der resultaten terdege rekening dient gehouden te worden en die daarom liefst gedurende het geheele onderzoek onveranderd blijft. Het meerendeel van Finkenbinders proefpersonen toch leverden niet op alle uren van den dag quantitatief en qualitatief even goed werk. Zijn er, die het meest om 8 uur 's morgens vermogen te geven, zoo is voor anderen weer 2 uur in den namiddag de gunstigste tijd. Gewoonlijk wordt het beste en snelste werk om 8 uur 's ochtends, het, wat tijd en hoedanigheid betreft, minderwaardigste om 5 uur 's namiddags verricht. Tegen den avond vraagt geheugen-werk gemiddeld 13% meer tijd dan 's morgens.

Ongetwijfeld zijn grootendeels physiologische processen, vermoeidheid, spijsvertering enz. oorzaak dezer individueele verschillen. Het is dan ook begrijpelijk, dat een experimen-

tator, wil hij de kromme van het vergeten als functie van den tijd construeeren, den invloed dezer voorwaarden op den loop van het proces zooveel mogelijk moet uitschakelen. Radossawljewitsch, die weliswaar met den invloed der oefening, doch niet in voldoende mate met dien der vermoeidheid, uit den physischen toestand van het individu op verschillende uren van den dag voortspruitend, heeft rekening gehouden, zag daardoor de paradoxale afwijking voor het achturig interval in zijn tabellen en kurven binnensluipen.

Finkenbinder, die genoemde invloeden zooveel mogelijk buitensloot, kon op dit punt Radossawljewitschs gegevens dan ook niet bevestigen. Volgens hem vertoont de kromme geen afwijking voor het achturig interval, dat zich door geen bijzondere eigenaardigheid van de overige onderscheidt.

Finkenbinders kromme verloopt minder diep dan die van Ebbinghaus, hooger echter dan die van Radossawljewitsch. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het feit, dat Ebbinghaus èn proefnemer èn proefpersoon tegelijkertijd was, terwijl ook de snelheid, waarmee hij zich de stof eigen maakte, een ongunstigen invloed op het onthouden uitoefende. Radossawljewitsch van den anderen kant stelde zijn proefpersonen hoogere eischen dan zijn voorgangers. Niet alleen, dat hun een vlotte herhaling der ingeprente leerstof tot taak werd gesteld; de duur dezer herhaling mocht gestelde grenzen niet overschrijden. Zij hadden eene reeks van 12 lettergrepen zonder zin b.v. zóó te leeren, dat de duur van het uit-het-hoofd-opzeggen 10 seconden niet te buiten ging. Bleef, wat den duur der herhaling betreft, de proefpersoon in gebreke, dan werd het leeren voortgezet, tot een in alle opzichten bevredigend resultaat verkregen was. Men begrijpt, dat de stof zoodoende vaster werd ingeprent en daardoor beter aan den tand des tijds weerstand bieden kon[1)].

1) Men zie ook wat wij op blz. 351 over het rhythme schreven, waarmede Radossawljewitschs proefpersonen de stof inprentten.

De slotsom, waartoe Finkenbinder komt, kunnen wij onder de twee volgende punten samenvatten:

1. Het percentage eener in een bepaald tijdsbestek van buiten geleerde stof is verschillend, naar gelang het uur van den dag, waarop het memoriseeren plaats heeft.

2. De graphische voorstelling, welke het vergeten na verschillende tijdslengten voor van buiten geleerde letter grepen zonder zin in beeld brengt, is een regelmatig voort schrijdende kromme, wier vorm met dien van Ebbinghaus' kurve overeenkomt. De bijzondere voorwaarden echter, waaronder Finkenbinder zijn proeven deed, geven haar een langzamer verloop; zij valt echter wat sneller dan die, welke Radossawljewitsch vond.

F. ROELS

Kinderen der zee
Naar het Spaansch van J.M. de Pereda

II

MET groot geweld stroomde 't water door den havenmond het Zeetje binnen. Destijds stond het met de baai in verbinding door een grooten duiker, die uitmondde aan de punt van de Oude Kaai. Een hol van verschrikking, die duiker! Slechts enkele vermetelen hadden 't gewaagd het na te vorschen, te paard op een drijfhout. Cuco verzekerde 't gedaan te hebben. Je moest dan tusschen eb en vloed ingaan bij den havenmond en weer uitkomen bij den mond van de Kaai. Maar er was sprake van zulk een dikke duisternis, van zooveel verschrikkelijke geluiden, van ratten als kleine bokken en van afgrijselijke zuchten als van zielen uit het Vagevuur, dat ik later sterk twijfelde aan zijn waagstuk. Waarom noemde hij geen getuigen, als hij er op zwetste? Dat was toch wel de moeite waard geweest bij zoo'n weergalooze onderneming. Je hoofd in de opening van den duiker steken met oogen toe, om de verschrikkingen niet te zien, of vier passen doen in den tunnel, die naar den geheimzinnigen afgrond voerde, meer niet, dat hadden er velen gedaan, ik ook. Heelemaal onderin immers ‘dreef’ de steenen boot, waarmee de hoofden van Santandèr's Patroonheiligen, Sint-Emeterius en Sint-Celedonius, naar de stad gekomen waren. Volgens het volksgeloof, was 't als je daar in viel, of je met slagen vermorzeld werd en voor altijd van de wereld verdween.

Het Zeetje was wel verlokkelijk, toen onze vriendjes er op hun weg naar Sint-Maarten voorbij kwamen. De vloed was toen heel sterk, alle booten wiegelden heen en weer. Behalve het gewone drijfhout lagen er twee gekoppelde balken dicht bij den havenschuur verankerd.

‘Niks geen kunst!’ riep Andries, springend van plezier, toen hij ze zag. ‘Ik trek even mijn schoenen uit, stroop mijn broek op, haal de balken naar me toe en maak het anker los. Ik weet ergens op een goed plekje 'n vaarboom

en we hebben de mooiste boot van de wereld. En wat een golven!’

Maar de pret duurde niet lang, omdat ze allemaal naar Sint-Maarten wilden. En zoo waren ze weldra op weg door de weiden naar de Heilige Bron. Dries wilde vanaf het kasteel van Sint-Maarten zijn vaders schip zien binnenloopen en had veel haast, bang om te laat te komen. Hoewel hij de anderen vooruitliep, werd hij telkens opgehouden, nu eens om te kijken naar Garnaal's bokkesprongen of naar jongens, die bij de wijngrot van Oom Griel tusschen de rotsen pootje baadden, dan weer om het laveeren van een uitzeilende visschersboot te bewonderen, en somtijds vanwege de malle oogverdraaiïngen en dommen lach tegen Silda van dien Mossel.

‘Zeg, Dries, je vader zal zeker veel moois meebrengen?’ vroeg het meisje.

‘Soms,’ zei de jongen, zonder zijn hoofd om te keeren. ‘Eens bracht hij een papegaai mee.’

‘Liever nog cigaretten,’ vond Garnaal.

‘Of zelei!’ riep Mossel, met zijn lippen smakkend. ‘Ik weet duvels goed wat zelei is. Die heb ik eens geproefd,.... hà, ha ha! Moeder had er gekregen van een dame, die op de Kaai woont. Maar ik geloof, dat ze die gegapt had, hà, ha ha. Op een goeie nacht werd er ook bij haar gekaapt en ik stopte me vol met wel een half blik.... Alle joden, wat een pakslaag, toen ze 't wist!’

‘Misschien brengt hij wel doeken van zij mee,’ meende Silda, terwijl ze haar rokzoom tusschen de ceintuur stopte. ‘Ik krijg er ook een, waar, Dries?’

Maar de jongen merkte, dat Garnaal met zijn kop op den grond stond, met zijn handen aan het gras geklampt. Dat was een kunststuk, waar juist Driesje erg sterk in was. In plaats van Silda te antwoorden gaf hij Garnaal een schop voor zijn broek.

‘Dat moet je zóó doen,’ zei hij.

En in een wip maakte hij den toren met bijbehoorende

kunsten, van hielen tegen elkaar, de o, de ij, de bijna-T, en wat er verder kan geleverd worden zonder je te verrekken. Aangemoedigd door de anderen, spartelde hij net zoo lang, tot alles uit zijn zakken op den grond viel, drie duiten, een fluitsigaartje, een pennemes met een half heft en wat papiertjes.

Mossel zag het sigaartje niet, of hij griste 't weg en liep er een eind mee heen. Nog voor Dries zijn toren had afgebroken, had de ander een vuurslag opgediept uit een der bodemlooze zakken van zijn vaderlijk wammes en de sigaar aangestoken. Hij gaf er drie trekken aan, zoo enorm en zoo volleerd goed, dat toen het kapiteinszoontje hem te pakken had en mordicus zijn eigendom terug eischte, Mossel's dikke kop heelemaal in rook was gehuld, die uit alle gaten te voorschijn kwam en zelfs uit zijn ragebol scheen te kringelen. Er kon niet meer worden ingeleverd dan een half sigaartje, dat nog erg vies was. Met dat al smookte Dries het in weinige trekken op, want hij was ook de meerdere van Mossel in de smookkunst. Was niet Cuco in eigen persoon zijn leermeester geweest? En die was toch de verschrikkelijkste rookersbaas van de Kaai, wat zooveel is als de sterkste van de wereld. Niettemin zag Garnaal nog kans om een paar halen te doen aan het onhandelbaar eindje, dat Dries had weggegooid.

Bij de Heilige Bron klom het heele gezelschap in den kom en werd er water gedronken, zonder dat de meesten dorst hadden. Silda waschte haar handen en streek zich de haren glad. Daarna werd het steile pad van Sardinero opgeklauterd, en toen de weiden van Molnedo in. Daar zou Mossel ook eens den toren probeeren. Hij hield zich wat achterbaks, dat de anderen 't niet zouden zien, als 't niet lukte. Zwoegend om het zware lijf op zijn kop te stapelen (van de beenen was nog geen kwestie) vielen zijn jaspanden hem heelemaal over de oogen. In dezen schilderachtigen toestand merkten zijn makkers hem helaas. Op hun teenen sloopen ze naar hem toe. De één nam brandnetels, de ander

een stok en Silda een ouden schoenzool, die ze op de wei vond. En met deze instrumenten maakten ze Mossel's onbehoorlijkheden zoo koperkleurig, dat ze er van blonken.

‘Je zal me mijn koppie-onder betalen, beest!’ gilde Silda, terwijl ze met den schoenzool er op los sloeg, zoodra Dries met zijn stok en Garnaal met zijn brandnetels de baan vrij lieten. Mossel vloekte en brulde van woede. Maar zijn beulen lieten niet af, vóór hij om gena smeekte. Toen kon hij op zijn gemak zijn buiten gaan afwrijven.

Bij een inham van den baai gekomen, boog Garnaal zich over het water heen en begon te gillen.

‘Allemachies, wat mooi.... Wat een kolk! Heilige Maagd, wat een reuzenkrabben! Komen jullie toch kijken!’

De kolk wàs mooi, maar niet om zoo te schreeuwen. En de krabben, de enkele die je zien kon, waren niets grooter dan gewone. Maar Garnaal was in zijn element. De zon brandde vrij sterk, het groene water was heelemaal doorzichtig; je kon de keisteenen op den bodem tellen.

‘Gooi er twee duiten in, zeg, Dries,’ drong de strandlooper aan, trappelend van ongeduld. ‘Met één duik haal ik ze er uit.’

‘Heb er geen,’ beweerde Dries, die door wilde loopen.

‘Wat, heb je ze niet?’ riep een ander. ‘En ik raapte ze zelf voor je op, toen ze straks uit je zak vielen!’

Dries bleef weerbarstig; Garnaal ging door met zanikken: ‘Vertikt, gooi den duit dan toch! Vooruit kerel! Kijk, vouw 'm in een van die papiertjes, die 'k zelf weer in je zakken stak.’

Dries zei maar neen. Maar toen Silda en Mossel ook aandrongen, werd het afgeknaagde geldstuk in een wit papiertje gevouwen en in 't water gesmeten. Met de grootste belangstelling volgde het viertal de zigzagjes, waarmede het gauw in de diepte zonk. Half verborgen onder een dikken rotsteen bleef het liggen, maar je kon 't nog wel zien.

‘Wat een pech!’ beweerde Garnaal, terwijl hij zijn hoofd krabde en zijn half uitgetrokken kiel niet verder uit deed. ‘Er kunnen daar wel inktvisschen zitten.’

Dat kon Mossel niet schelen. In 'n wip had hij de touwen van zijn jas, die hem op de hielen hing, losgemaakt. Handen vooruit en kop naar voren sprong hij in 't water. Hij dook zoo netjes, dat het bijna geen geluid gaf. Alleen wat blaasjes en golfjes toonden, waar de bronskleurige glimmende rakker gedaald was. Hij schoot naar onder als een tonijn, nu eens stil drijvend, dan weer heen en weer zwemmend om den dikken steen, zijn haarbos fladderend als een bos ajuinen. Je kon zien hoe hij eindelijk den steen oplichtte, terwijl zijn beenen zachtjes naar boven bleven bewegen, hoe hij 't witte papiertje beetpakte en in zijn mond stak, zich daarna omdraaide met de vlugheid van een schol, om met twee slagen van zijn beenen en één van zijn armen weer aan de oppervlakte te verschijnen. Hij brieschte als een nijlpaard.

‘Gooi je de rest óók?’ schreeuwde hij tegen Dries, terwijl hij zich rechtstandig boven water hield, alleen met behulp van zijn beenen.

‘Geen bliksem meer,’ was 't ongeduldig antwoord. En meteen liep Dries den weg op van den vijgenbongerd, zonder verder om te kijken. Bij de weiden van Sint Maarten ontdekte hij, dat niemand hem gevolgd had. Niet zonder reden vermoedde hij aanstonds, dat de door Mossel gekregen duit de oorzaak der desertie was. Garnaal en Silda vonden, dat ze hem ‘op moesten poetsen’ ten bate van allemaal. Erg speet het Dries niet, want hij vond het niets leuk met zoo'n stelletje in het publiek te verschijnen. Het speet hem nog minder, toen hij bij 't stappen over de rotte plankenbrug van de kasteelgracht merkte, dat de batterij al vol menschen stond, die ook bij 't binnenloopen der Montañesa tegenwoordig wilden zijn. De meesten kende hij. Er waren niet alleen zeevarenden, vrienden van zijn vader bij, maar ook de eigenaar en reeder van den korvet, een rijk koopman, die hem meer respekt inboezemde, dan alle duvels bij elkaar. Ook waren er de vrouwen van sommige opvarenden, de Heer Montalo in hoogst eigen persoon, leeraar in de zeevaartkunde, de meester van zijn vader en van

alle kapiteins en stuurlui van dien tijd, iemand van spreekwoordelijke strengheid op school.

Onze Dries was er erg bang voor, te meer daar hij bestemd was om op een niet zeer verwijderden dag onder zijn plak te komen.

Verder waren er Caral, de portier van het Cantrabisch Instituut, die nooit een gratis schouwspel in de open lucht miste, en zijn vriend, de ‘Bootgraaf’, met zijn grooten, zilveromboorden pet, een glorierijk overblijfsel van 'k weet niet wat voor ambt uit zijn jonge jaren, en zijn eeuwige klacht, dat hij maar geen pensioen kreeg om z'n invalide, door jicht gekwelde lijf te voeden; Ligo, een jongmensch, dat zijn tweede reis als stuurman ging doen en waaraan hij handen vol tabak en niet weinig korstekoekjes te danken had; Aniceet, de onvergetelijke kleermaker, Santoja, de alom bekende schoenlapper - portier uit de loge van den markies van Villatorre, en nog een aantal nieuwsgierigen van verschillende herkomst; sommigen met hun verrekijkers en velen met hun honden. Hoewel er een boel bij elkaar waren, werd er weinig gesproken, wat altijd het geval is, als men in afwachting is van een belangrijke gebeurtenis of als de menschen onder den blooten hemel staan, in 't aanschijn van de Natuur. Zij spreekt indrukwekkend genoeg, dat niemand zich met zijn lepel in 't gesprek behoeft te mengen. En hoe welsprekend was zij dien dag!

De groene, lichtende zee werd zachtjes bewogen door een briesje, dat ik speelsch zou noemen, als dat woord niet zoo misbruikt was door verzenmakers, die misschien nooit van honk kwamen en de zee zagen. De zon wierp schitterende stralenbundels over de tallooze inhammen van de baai en de zandbanken. In de verte blauwde 't heuvelland, wazig als een sluier van dauw, door nymfen geweven. Vlakbij de rotsen van den Juntal, het voorgebergte, dat voortdurend de bittere kussen van den vloed ontving. Voor alle geluid de eindelooze zang van de wateren. Nooit genoeg kan men zich de longen vullen met die zilte omgeving of werd het

oog vermoeid door het stralende licht, wiegend op den zeedamp, het water en de bloemen.

Ik weet niet zeker of de gedachten der wachtenden den zelfden kant opgingen, maar ze spraken geen woord. Sommigen wandelden heen en weer op het voorplein van het kasteel, enkelen waren op de borstwering geklommen en anderen hadden zich op het gras uitgestrekt. Hun blikken dwaalden over het landschap en als men hun in plaats van het vervallen kasteel opeens de modernste wonderen der Techniek of de paleizen had voorgetooverd, zouden zij er zonder de minste bewondering naar gekeken hebben. Eindelijk klonk de stem van iemand, die op den uitkijk stond: Daar is ie!

En jawel, met volle zeilen kwam de Montañesa aangestevend, haar wimpels wapperend in den wind. De loods scheen al aan boord, want zijn bootje werd langszij gesleept. Elk van haar behendige manoeuvres ontlokte kreten van bewondering aan de kenners van Sint-Maarten en deed het hart van Andries sneller kloppen. Zoo naderde het schip kalm zijne bestemming, alsof het den weg kende, den weg naar huis. Het zeilde zoo dicht langs de kust vol toeschouwers, dat een vakman onmiddellijk de behendigheid van den loods kon herkennen. Dus kwam het met een zevenmijlsvaartje hoe langer hoe dichter bij. Je kon 't al hooren, het klotsen van 't kielwater, het knarsen der touwen en het rammelen van de ankerketting, die uit de kist werd gesjord en vòòr aan den boeg werd opgestapeld. Duidelijk kon je Sama den stuurman zien met zijn groote waterlaarzen, zijn donker wambuis en pet met verguld galon. En Dries schreeuwde: Kijk, daar staat ie! - naar zijn vader wijzend op den kommandobrug met de hand aan 't vlaggetouw. In de nabijheid van de toeschouwers beantwoordde hij hun toejuichingen door driemaal de vlag te hijschen. 't Heele bakboord vulde zich met passagiers en schepelingen, die met hoeden en mutsen zwaaiden. Met een enkelen blik kon men de korvet overzien en al haar onderdeelen. Wat blonk het koperwerk

als gepolijst goud! De masten leken wel splinternieuw, zoo waren ze geboend. In het mastwerk golfde de blauwe wimpel met den naam van de schuit in witte letters, die van de reederij en de wit-roode van de Santandrijnsche vloot.

Op de brug klonk een krachtig bevel, helder en duidelijk. Er zonk een anker in het water, onder het knarsen van meer dan veertig vaam ketting, die gevierd werd. Na een korte siddering lag het flinke schip onbewegelijk op de kalme wateren, zooals een strijdros plotseling onder de hand van zijn berijder stil staat midden in zijn loop.

(Wordt voortgezet)

L.L.

Staatkunde

De kiesrechthervorming. -

‘Een der oorzaken, waarom tot voor korten tijd onder de onzen het kiesrecht zelden of nooit het voorwerp was van groote openlijke belangstelling, is zeker wel, dat de mogelijkheid niet geheel was uitgesloten, dat zich zou openbaren een verschil van meening van min of meer beteekenis.... Verschil van gevoelen, ziedaar wat onder de katholieken van Nederland waarschijnlijk wel zal heerschen’.

Aldus in 1907 de door den Algemeenen Bond van R.K. Kiesvereenigingen benoemde kiesrechtcommissie, die het wel kon weten. Hoe zijn sindsdien met de tijden de opvattingen veranderd! Is er, in stede van meeningsverschil en strijd, heden onder de katholieken nog wel iemand, die zich warm maakt voor het kiesrechtvraagstuk? Ziet de onverschilligheid der groote menigte voor de electorale regeling. Zelts de officieele intocht der vrouw in de politiek, toch waarlijk een ingrijpende gebeurtenis, heeft niet de minste emotie gewekt. Merkwaardig is de haast universeele bekeering tot het algemeen mannenkiesrecht, althans de eenstemmige aanvaarding daarvan. Wel beroepen de tegenstanders van voorheen, zelfs de meest verstokte, er zich thans op, dat ook de uiterste rand van het volk langzamerhand rijp is geworden voor dit burgerschapsrecht. Geloove echter dit praatje wie het wil. Niet het volk, maar zij zelf in hunne denkbeelden hebben dit ontwikkelingsproces ondergaan. Voor 10 of 20 jaar was het volk even goed of even weinig rijp voor het kiesrecht als tegenwoordig.

Zoo zullen wij dan eindelijk verlost worden van het op geen enkelen deugdelijken grond te verdedigen kenteekenkiesrecht van art. 80 der bestaande Grondwet. Het kenteekenstelsel gaat uit van de valsche premisse, dat het kiesrecht is een zuiver *individualistische* functie en dat het aan elk individu, dat aan zekere eischen beantwoordt, moet worden toebedeeld. Komt het aan op formuleering van die eischen, dan opereert men bij voorkeur met de nietszeggende formule,

dat de kiezer belang moet hebben bij een richtig staatsbestuur, bij een ordelijke ontwikkeling van het staatkundig leven. Alsof het waar was, dat men het menschdom in twee deelen zou kunnen verdeelen, waarvan het eene deel wel, het andere niet belang zou hebben bij een richtig en ordelijk staatsbestuur. Zoo heeft dan ook ieder kenteekenkiesrecht practisch geleid tot de meest volstrekte willekeur. En wel willekeur in dien zin, dat per slot van rekening de minst met aardsche goederen bedeelden van het kiesrecht werden uitgesloten omdat zij niet werden gepresumeerd, voor het welzijn van den staat te zullen opkomen, derhalve kiesgeschiktheid te hebben. Het stelsel der wet *Van Houten*, hoezeer door den auteur 'menschelijkerwijze technisch onverbeterlijk' genoemd en hoezeer met zijn loon-, huur-, spaarbank- en examenkiezers schijnbaar de deuren voor hen, die kiezer willen worden, wijd openzettend, is dan ook feitelijk niets anders dan een censusstelsel gebleken, een stelsel, waarbij bezit van maatschappelijke goederen den doorslag geeft. Bekwaamheid, goed doorzicht, ervaring, adel van karakter, betrouwbaarheid en zoovele onstoffelijke gaven meer, komen als zoodanig niet in aanmerking. Vrijwel alleen in den inhoud der portemonnaie ligt het criterium van staatkundige mondigheid besloten.

Zij, die een kenteekenkiesrecht verdedigen, vergeten, dat het niet waar is, dat het kiesrecht een louter individualistische functie is. Het kiesrecht is ook, en is in hoofdzaak een collectieve functie. De *collectiviteit* der kiezers *kiest*, het individu *stemt*. De kiezersmassa, als politiek-psychologische eenheid, brengt in hare keuze een wil naar voren, de kiezer zelf neemt slechts een bescheiden aandeel in de wilsvorming.

Het moge theoretisch waar zijn, dat iedere kiezer, althans in ons geldend recht een kleine groep, een candidaat kan stellen en zijn stem daarop uitbrengen, de ervaring leert, dat het volk zich groepeert in eenige groote staatkundige partijschappen, politieke gemeenschappen, die den zooge-

naamden volkswil tot uitdrukking brengen. De kiezer zelf als atoom in deze aggegraten is juridisch vrij, doch psychologisch zeer beperkt en gebonden in zijne keuze.

Waar het kiesrecht zóó moet geregeld zijn, dat een parlement gekozen wordt van eerlijke, karaktervolle, bekwame, ervaren, practische personen, in staat de wenschen en behoeften van het volk in zijn verschillende geledingen naar waarheid te vertolken en aan den wetgevenden en controleerenden arbeid mede te werken in het algemeen volksbelang, daar is de vraag, aan wie daartoe het kiesrecht moet worden gegeven, te herleiden tot deze andere: welke collectiviteit of collectiviteiten van kiezers leveren waarborgen op, zoodanige goede keuze te zullen doen?

De collectiviteit, aan wie, krijgt de hangende grondwetsherziening eenmaal kracht van wet, in ons land het kiesrecht zal worden opgedragen, is de geheele mannelijke bevolking van Nederlandsche nationaliteit boven den leeftijd, die de aanwezigheid van politiek oordeel des onderscheids wettigt. Hier wordt dus aan eene natuurlijke agglomeratie zonder aanzien der samenstellende bestanddeelen het *kiesrecht* opgedragen, terwijl de eigenlijke kiezers het *stemrecht* ontvangen ter vertolking van het wilsbesluit van de hoogere eenheid, waarvan zij onderdeelen zijn. In dit stelsel is de willekeurige kenteekenfictie verdwenen. Op het individu als zoodanig wordt niet meer gelet. Er moge een grooter of kleiner aantal personen of groepen onder de kiezers loopen, in wier hand het bezit van het stembiljet minder gewenscht zou kunnen voorkomen, dit kan rechtens onverschillig zijn, want het zwaartepunt ligt in de capaciteit van het geheel. De onderdeelen spelen daarin slechts een secundaire rol. Op gelukkige wijze wordt dit systeem vervolmaakt door het stelsel der evenredige vertegenwoordiging. In politiek opzicht is het volk feitelijk niet meer ééne organische eenheid. De verschillende politieke partijen daarentegen zijn organisch gevormde massa's. Door het stelsel der evenredige vertegenwoordiging wordt het aan elk dier massa's mogelijk gemaakt,

in verhouding tot hun getalsterkte, een aantal vertegenwoordigers naar het parlement te zenden.

Het algemeen kiesrecht met evenredige vertegenwoordiging is dus een zuiver organisch kiesrecht, d.w.z. berustend bij de organismen, waarin de staatkundige gemeenschap is opgelost. Aan dit feit doet niet af, dat de rechtsgronden, die voor de toekenning van het stemrecht aan Jan en alleman zijn aangevoerd, meestal van zuiver individualistisch karakter zijn. Wij weten, dat het kiesrecht als natuurrecht, aan ieder staatsburger als zoodanig toekomend, door de Fransche Revolutie is geproclameerd. Wij weten, dat zij die van een natuurrecht niet wilden weten, de veralgemeening van het kiesrecht gewoonlijk hebben verdedigd op grond van de geschiktheid van al de staatsburgers. Doch deze onjuiste rechtsmotiveering neemt niet weg dat de verkregen resultante van organischen aard is.

Wanneer men zich nu de vraag stelt, of het kiesrecht aan de menigte de methode par excellence is om een goed parlement te kiezen dan is die vraag niet onvoorwaardelijk bevestigend te beantwoorden. De praktijk leert, dat het volk, verdeeld in zijne politieke partijen, zoogenaamd kiest, maar dat feitelijk de keuze geschiedt door enkelen. Zijn het per slot van rekening niet de besturen der kiesvereenigingen en in de besturen de meest op den voorgrond tredende figuren, die over de candidatuur beslissen? En volgt niet in den regel de groote massa lijdzaam hetgeen hare voormannen prijzen en wijzen? Zelfs in de formeel meest absolute democratieën is het oligarchisch element van overheerschende beteekenis. Is dus de idee algemeen volkskiesrecht niet meer schijn dan wezen?

Het algemeen kiesrecht dankt dan ook in ons land zijn bestaan niet zoozeer aan de deugdelijkheid van het stelsel als zoodanig, er is niet zoo hard voor geijverd, omdat het in zich zoo voortreffelijk was, maar het is in hoofdzaak gepropageerd als middel tot machtsuitbreiding. In de vervanging van het exclusivistische censuskiesrecht door het algemeen

kiesrecht hebben de voorvechters van de democratiseering van het staatsbeleid een krachtig wapen gevonden tot meerdere machtsvorming. Men kan dit constateeren, zonder daarmede de aan den strijd voor algemeen kiesrecht ten grondslag liggende beweegredenen te behoeven af te keuren.

Is dus slechts schijnbaar en formeel waar, dat de groote massa en hare organen als kiescollege fungeeren, en berust eigenlijk de macht en de beslissing bij enkelen, dan is het de vraag of het wenschelijk is, dat dit schijnstelsel gehandhaafd blijft. Daartegen zou geen bezwaar bestaan, indien het de meeste garantie opleverde voor de keuze van eene goede volksvertegenwoordiging. Doch juist dit laatste valt te betwijfelen. Immers al berust de beslissing grootendeels in de handen der leiders en voormannen en sluiten zich de kiezers bij hunne meening gewoonlijk gaarne aan, dit neemt niet weg, dat die leiders en voormannen hunnerzijds bij het bepalen hunner keuze weder rekening te houden hebben met de volksstemming en -gezindheid tegenover de te stellen candidaten. Deze zullen zich op zijn minst in de volksgunst moeten verheugen, willen zij kans van slagen hebben.

In de omstandigheid nu dat populariteit en andere eigenschappen, die zonder meer niet een candidaat tot een waar volksvertegenwoordiger stempelen, zulk een belangrijke factor vormen bij het stellen der candidaten, ligt de zwakke plek van het algemeen kiesrecht. Daardoor is het niet in staat een parlement te produceeren, dat eene verzameling mag heeten van daarvoor bij uitstek aangewezen persoonlijkheden.

Het algemeen direct kiesrecht kan daarom m.i. slechts een voorbijgaand kiesrechtstelsel genoemd worden. Wanneer het eenmaal de taak heeft volbracht, welke er op dit oogenblik mede wordt beoogd, zal vanzelf de behoefte ontstaan, het recht van keuze te verleggen naar kleinere collectiviteiten, naar minder omvangrijke organen. Het zou niet verwonderlijk zijn, als op den duur de indirecte, de getrapte verkiezingen weder in eere zouden worden hersteld, zij het dan niet in

den vroegeren vorm. Met behoud van het stelsel der evenredige vertegenwoordiging, zou het volk door de keuze van kiescolleges de algemeene politieke richting kunnen aangeven, terwijl de kiescolleges uitteraard met meer oordeel des onderscheids begaafd dan de groote menigte en niet zoo ontvankelijk voor bij-invloeden, met de personenkeuze zouden behooren te worden belast. Bij het maken van deze selectie is de eindkeuze van goede afgevaardigden beter verzekerd dan in het stelsel van het direct kiesrecht.

Dat reeds nu het vrouwenkiesrecht zich een bres heeft gehakt door al de steenen vooroordeelen, waarmede het omringd was, stemt tot groote vreugde. Niet dat van de invoering van vrouwenkiesrecht een oogenblikkelijke en groote invloed ten goede op de producten van wetgeving zoude zijn te verwachten. Men hoede zich te dien aanzien voor overdreven illusies. Doch dat de vrouw met haar speciale inzichten en gevoelens, met haar eigen ervaring en haar eigen kijk op zaken en personen, tot rechtstreeksche medewerking wordt geroepen aan de overheidstaak, is van niet te onderschatten beteekenis. Aan wetgeving en bestuur zijn èn man èn vrouw onderworpen. Is het dan wel verdedigbaar aan de vrouw het zwijgen op te leggen bij de uitoefening der wetgevende en besturende macht? Nu zegt men wel, dat de vrouw indirect, dus in woord, in geschrift, door haar inwerking op de zienswijze van den man haar invloed uitoefent, doch dit is slechts ten deele juist. De invloed van het rechtstreeks gesproken woord is oneindig veel grooter dan van dat, hetwelk slechts middellijk tot uitdrukking kan komen. Dat de vrouw met haar zeer bizonderen aanleg en capaciteiten, met hare groote gaven van geest en hart, met haar eigen gevoel en ondervinding, een woord in de vergaderzalen van land en stad mag medespreken, zal behoeden tegen mannelijke eenzijdigheid en anderszijds aan de positieve resultaten van het werk der volksvertegenwoordiging slechts ten goede komen.

Vandaar dat de invoering van het zoogenaamd passief vrouwenkiesrecht dan ook het meest van belang is te achten. De regeling van het actief vrouwenkiesrecht is eerst in de tweede plaats van beteekenis. Daarbij dient echter uitgegaan te worden van de organische gedachte, dat de man door den man en de vrouw door de vrouw worde gekozen.

Wil men niet andermaal tot het ongezonde kenteeken-stemrecht zijn toevlucht nemen, dan zal men, bij handhaving van het instituut der directe verkiezingen, wel op algemeen vrouwenkiesrecht aangewezen zijn. De inhoud van de onlangs verschenen monografie van Mr. E. Fokker, oud-lid der Tweede Kamer, over Beperkt Vrouwenkiesrecht, in welk geschrift tal van ‘beperkte’ regelingen de revue passeeren, stemt in dit opzicht tot nadenken, en tevens tot waarschuwing. Natuurlijk, in het begin zullen onze vrouwen vreemd staan te kijken, het groote meerendeel heeft van de practische politiek nog weinig besef, maar na een kort overgangsstadium zal het te voorzien zijn, dat zich al ras bij haar een sterk verhoogd interesse voor de publieke vraagstukken zal ontwikkelen. Bij wijze van overgangsmaatregel zou men hun eerst het stemrecht voor de gemeenteraden kunnen geven.

In sommige kringen pleegt men zoo gaarne het stokpaardje te berijden, dat de plaats van de vrouw is in het huisgezin, aan den huiselijken haard, en niet in de politiek en aan de stembus. Alsof het verkrijgen van actief kiesrecht de vrouw zou dwingen, dag in dag uit van den morgen tot den avond naar politieke vergaderingen en naar de stembus te loopen. Welk eene miskenning van de werken lijkheid is in deze op zich zelf zeker niet betwistbare stelling opgesloten! Hoe is het dan gesteld met ons, mannen, die sinds jaar en dag ons in het bezit van kiesrecht verheugen? Zijn wij dan niet - ondanks ons kiesrecht, ondanks onze deelneming aan het staat- en stadkundig leven - even trouw gebleven aan de plichten van onzen staat, even goede huisvaders en opvoeders van onze kinderen? Ziet men dan de vrouwen aan voor zulke bizarre wezens,

dat zij huis en hof, man en kroost in den steek zullen laten en zich en masse zullen werpen in den maalstroom der politiek?

Het vrouwenkiesrecht zal verheffend werken op de vrouw. Het is werkelijk niet in eene vrouw te prijzen, dat zij hare gedachtensfeer zoo eenzijdig beperkt tot de dagelijksche zorg voor den kleinen kring, waarin zij de heerschappij bij uitnemendheid heet te voeren. Al was het alleen maar om hare kinderen goed te kunnen opvoeden, is het noodig, dat zij haar blik zooveel mogelijk verruimt, dat zij leert belang te stellen in algemeene lands- en gemeentelijke zaken, waarvan de meeste toch eigenlijk voor elk huisgezin hare grootere of geringere beteekenis hebben. Doordat de vrouw moet gaan stemmen, zal zij er toe gedwongen worden zich vertrouwd te maken met allerlei vraagstukken, die haar stellig evenzeer behooren ter harte te gaan als den man en waarvan niet is in te zien, waarom alleen de man zich daarmede zou moeten bezig houden. Is het niet juist de te ver doorgevoerde isoleering van de vrouw in het huisgezin, die in zoovele gevallen een hinderpaal is voor ook een meer geestelijke en ideëele samenleving tusschen echtgenooten en dus voor een meer intensief huwelijksgeluk?

In de invoering van vrouwenkiesrecht zie ik eene verdere verwezenlijking der Christelijke gedachte: de vrouw vol- komen op te heffen uit de vernederende positie, waarin het heidendom haar had gebracht.

Arnhem, 22 November 1916

J.R.H. VAN SCHAIK

[Daar bloeit een roos met purpergloed]

Daar bloeit een roos met purpergloed,
Door 't licht der liefde blij begroet,
Met dauw van lang gedragen smart
Gedrenkt diep in mijn bange hart:
Een roos van liefde, een roos van rouw,
Die 'k voor geen schatten geven wou;
Een roos, door eene reine hand
In 't hofken van mijn hart geplant.

En niemand van de wereld weet
Wat van die roos dan die ze deed
Ontwaken in een ver verleên,
Vol wonderbare heerlijkheên.
En niemand, die zoo'n schoonen schat
Ooit in den hof zijns harten had:
Een roos van liefde, een roos van rouw,
Die 'k voor geen schatten geven wou.

PIET VAN RIEL

Tooneel

Kon. Ver. het Ned. Tooneel: *Caezar en Cleopatra*. - N.V. Het Rotterd. Tooneel: *Vasantasena*. - Die Haghe-Spelers: *Macbeth*.

DRIE merkwaardige voorstellingen die gelegenheid boden regie-kunst en hare verschillende moderne opvattingen van verschillende zijden te bezien.

Het vijftigjarig bestaan van de ‘Kon. Ver. Het Ned. Tooneel’ is gevierd met de opvoering van Bernard Shaws' ‘Caezar en Cleopatra’. De vraag of geen nationaal dramatisch werk deze plechtigheid op had moeten luisteren, is elders reeds uit den treure besproken, wij voor ons hebben door ondervindingen van den laatsten tijd (o.m. de voortbrengselen van eigen bodem bij het alweer verdwenen ‘Nationaal Tooneel’ van Gerard van Huizen) geen grooter vertrouwen gekregen in modern Nederlandsch werk, en kunnen er ons indenken, dat de Raad van Beheer gemeend heeft goed te handelen met een merkwaardig stuk op te voeren van een buitenlandsch auteur, die in Holland veel succes heeft gehad. Na door de Amsterdamsche Studenten-Tooneelvereeniging te zijn geïntroduceerd met ‘Je kan 't nooit weten’ (later ook bij Verkade en Royaards), ‘Majoor Barbara’ (later bij Heyermans) en ‘De man der toekomst’, kregen wij: ‘Mensch en Oppermensch’ (Ned. Tooneel), ‘Mevrouw Warrens Bedrijf’ (Royaards en Heyermans), ‘Oorlogsmannen’ (Verkade en Heyermans), ‘Posnets ware gedaante’ (Rotterdammers), ‘Androcles en de leeuw’ (Ned. Tooneel), ‘Fanny's eerste tooneelstuk’ (Royaards), ‘Een dokters Dilemna’ (Verkade). In verband met die van elkaar sterk verschillende werken was het belangrijk ook ‘Caezar en Cleopatra’ opgevoerd te zien. Dat dit stuk door zijn moeilijke enscèneering voor den talentvollen regisseur Herman Roelvink een bijzondere aantrekkelijkheid had, mogen wij veilig veronderstellen, want daaraan moeten wij voorzeker de groote zorg toeschrijven waaraan de geheele voorstelling zijn cachet dankt. De negen tafereelen zijn gehouden in

gestyleerde decoratie en de zeer fraaie costumes van Cato Neeb komen in die omgeving prachtig tot hun recht. Jammer dat een zucht tot te duidelijk omschrijven hier en daar de fantasie van den toeschouwer uitschakelde. Wanneer b.v. de sphinx, die nu voorzeker een grootschen aanb[l]ik leverde in haar reusachtige afmetingen, niet in haar geheel ten tooneele was gebracht, had het publiek nog dieper indruk gekregen. Als geheel was deze opvoering zeer te roemen en dit stuk met diepe kern kwam tot ons als een hoogst amusante les. Dat de geestige vorm zoo frisch bewaard bleef, danken we op den eersten plaats aan het buitengewone spel van Louis Bouwmeester en Greta Lobo-Braakensiek. De sterkste zijde van het talent der Bouwmeesters is gelegen in het fantastisch-comische en met deze Caezar-creatie heeft onze eerste tooneelspeler weer eens kunnen getuigen met welk een meesterschap ook zulk werk gespeeld kan worden. Mevr. Lobo gaf de incarnatie van Shaws' Cleopatra prachtig genuanceerd. Ze wist in de mengeling der uiteenloopende karaktertrekken maat te houden en dit is even moeilijk als verdienstelijk. Met deze proeve heeft Roelvink voor alles getoond de spheer van een tooneelwerk te kunnen vatten en dit is niet al onze regisseurs gegeven. Kunnen we het met z'n regie niet altijd eens zijn, zooals b.v. in het eerste tafreel, toch viel in geheel de prestatie een welverzorgde kunstvolle opvatting te loven.

De eerste daad van de nieuwe directie der N.V. ‘Het Rotterdamsch Tooneel’ en haar regisseur Jan Fabricius, was de opvoering van het oud-Indisch tooneelspel ‘Vasantasena’. Het was goed gezien zoowel regie als aankleeding hiervan naturalistisch te houden. De massale decors naar ontwerpen van J.J. Poutsma en de schitterende costumes van Huib Luns gaven de lijn voor het spel aan en moeten van grooten invloed zijn geweest op de interpretatie. Voor Louis Chrispijn Jr. is de rol van Prins Samsthanaka een grooten welverdiend succes geweest. Mevr. Tartaud in de titelrol was nu en dan wat erg dramatisch, haar declameerenden

toon paste niet voor de schoone bajadère. In de worg-scène kwamen haar diepe accenten goed te pas. De Osjaroedatta van Frits Tartaud was meer oprecht dan Oostersch, er was heel weinig kleur in deze opvatting. Onder de talrijke bezetting vielen nog op Bart Kreeft, Hein Harms, Nico de Jong, die echter een erg gezochte charge van zijn rol maakte, en mevr. Van Eijsden. We moeten de Rotterdammers gelukwenschen met deze artistieke daad. Het ensemble, dat zich de laatste jaren vooral met moderne Fransche stukken en blijspelen bezighield, heeft getoond onder goede leiding ook groot werk tot opvoering te kunnen brengen. Voor Rotterdam was het een evenement en wij hopen dat allen, die met veel moeiten deze uitvoering hebben voorbereid, door groote belangstelling van het publiek mogen beloond worden.

De ‘Macbeth’-opvoering van Die Haghespelers komt beide regie-opvattingen aanvullen. Eduard Verkade heeft een nieuw simultaan decor voor zijn Macbeth-reprise ontworpen. Wij voor ons zijn geen voorstanders van de moderne (vooral Duitsche) simultaan-decoraties met de primitieve milieu aangeving. Toch is er één goede zijde aan. Waar onze tooneelen in Nederland zoo onvolmaakt zijn, maakt alleen de vereenvoudiging van enscèneering het mogelijk de groote Shakespeare-werken zonder coupures op te voeren. Toch draagt elke simplificatie (niet te verwarren met stijlvolle soberheid) de stempel der armoede. Het systeem eenmaal aangenomen, kunnen wij echter niet vinden, dat Verkade ditmaal gelukkig in zijn toepassing geweest is. En we moeten hierop te meer wijzen, waar een noot van het program ons aangeeft dat deze constructie voor ‘alle Shakespeare-stukken’ passend is. Zoowel de vroegere ‘Hamlet’ als ‘Romeo en Julia’-tooneelschikking komen ons geslaagder voor. Afwijkend van het toen aangenomen principe: driedeelig tooneel met iets verhoogde achter-scène, hebben wij nu gekregen een trapbeweging, zoodat de verschillende tafreelen zich nu afspelen ònder, òp, of boven de trap. Hierdoor ontstaan vreemde en onlogische toestanden. Zoo b.v. staat Lady

Macbeth onder aan de trap om den stoet van den koning af te wachten. Die stoet verschijnt bòven en de koning daalt plechtig naar beneden. De gedachte dat Macbeth een kelderwoning heeft betrokken, kan niet uitblijven. Een tooneel later ontvlucht Macbeth het gastmaal, gelijkvloers links, doch wanneer hij eenige scènes verder weer een maaltijd aanricht, dan gebeurt dit geheel boven aan de trap op de plek, waar tusschen deze tooneelen in, 's konings slaapvertrek verondersteld is. En dat alles in hetzelfde paleis! Het spelen op de trappen, hoezeer dit ook nu en dan gelegenheid geeft tot fraaie standen, werkt vermoeiend op de toeschouwers. De Macbeth-rol van Verkade vonden wij een vijf jaar geleden soberder en daardoor van meer kracht. Vooral het misbruik maken van zijn stemgeluid kunnen wij in deze opvatting niet roemen. Lady Macbeth van Enny Vrede was een pracht-figuur, doch ook haar stem en spel bleken niet geheel tegen de rol opgewassen. De costumes waren mooi van kleur en zwierig van snit. De in het algemeen goede bezetting had soms iets onevenwichtigs. Jammer dat Brettani zoo weinig relief gaf aan de Duncan. Onder de besten noemen wij Coen Hissink, Hermann Schwab, Louis van Gasteren en Anton Verheyen.

't Mag wel met dankbaarheid worden erkend, dat de drie hier besproken voorstellingen eindelijk in 't tot nu toe zoo vlakke speelseizoen getoond hebben, hoe niet alleen de steun, doch ook de kracht voor groot werk nog aanwezig is. Wij hopen dat deze van ernstigen arbeid getuigende enscèneeringen een prikkel moge zijn zoowel voor 't publiek om belangstelling te toonen als voor de tooneel-directies om op den nog wel niet geheel bereikte, maar gelukkig ingeslagen weg voort te gaan.

Over eenige belangrijke nieuwe stukken en reprises in een volgend artikel.

FRANK LUNS

Verscheidenheden

Glaube und Kunst -

Hoe de oorlog het lichamelijk onderhoud der Duitschers moge inkrimpen, het geestesvoedsel der groote scharen wordt niet beperkt, zooals o.a. uit de prentenreeks ‘Glaube und Kunst’ blijkt, waarmee een ondernemend Münchener uitgever de publikatie begon van een aantal klassiek-christelijke kunstwerken. De wijze van uitgave lijkt me hoogst doelmatig voor de artistieke en leerzame wandversiering van school en huis. De reprodukties, grootendeels in kleuren en 28: 38 c.M. groot, liggen los in een apart omslag en worden door een onderteekenend estheet toegelicht in een tekst van ten hoogste vier bladzijden. De chromo's, op dun en geglansd karton, zien er heel bevredigend uit en moeten in een bescheiden lijstje wel 'n uitstekenden indruk maken. Ruim twintig nummers (van 1 Mark per stuk) hebben tot nogtoe het licht gezien, met fraaie keuzen uit Duitsche, Italiaansche en Nederlandsche kunstenaars. Van de laatste zagen we o.a. *De Geestverheffing van Sint Augustinus*, het knappe doek van Gaspard Crayer uit het Gentsche Museum, toegelicht door Dr. J.E. Kappel, en Rembrandts *Hemelvaart van Christus*, een der zes passievoorstellingen, welke onzen grootmeester omstreeks 1636 door Frederik Hendrik werden besteld. De prachtige, hel-donkere *Hemelvaart*, die sinds 1806 een der kostbaarste schatten van 't kunstrijke München vormt, werd pittig ingeleid door den vruchtbaren Dr. O. Doering, die door sommige overeenkomsten van Rembrandts *Hemelvaart* met de *Assunta* van Tiziaan tot het pikante vermoeden kwam, dat het Rembrandt-doek ‘zum Teil die Aufgabe hatte, dem holländischen Protestantismus einen Ersatz für eine Lieblingsdarstellung des katholischen Welt zu bieten’. Daarom ook, meent Doering, heeft de schilder, tegen traditie en gewoonte in, de H. Maagd op zijn voorstelling weggelaten.

De konfessioneele kant van Rembrandts kunst, die ook al menige Hollandsche pen in beweging bracht, schijnt me door inzichtige opmerkingen als die van Dr. Doering ongetwijfeld uit den juisten hoek belicht te worden.

B.H.M.

Perk -

Pater van Ginneken concludeert na lang betoog in de *Studiën*, dat de Mathilde-cyclus is ‘een echt-Nederlandsche, lyrisch doctrinale tijd- en leerzang’ en dat de dichter er in heeft bedoeld ‘de dichterlijke uitbeelding van zijn lievelings-idee: de volmaking van den mensch door vereeniging van kracht en zwakheid, de volgroeiing van den kunstenaar door

vereeniging van het mannelijke met het vrouwelijke’. Dit nieuwe inzicht wordt hem gewaarborgd door de Greebe-editie in verband met andere gegevens. Daartegenover stellen de Kloos-edities den cyclus voor als de uitviering van zijn pantheistische denk-evolutie, als een verheerlijkingszang van de vrijwording door de vrije gedachte. Tot dezelfde opvatting voert Aleida Nijland in hare eigene ordening der Sonnetten.

Mij dunkt in v. G's betoog een fondamenteele fout, dat hij de Greebe-editie aanvaardt als de absolute. Dit is zij niet. Dat kon zij niet zijn. Perk is met de afronding zijner ideeën niet klaar gekomen, en alles toont dat hij de Mathilde-bewerking bedoelde als de weerspiegeling van zijn zielservaren. Vandaar zijn ordenen en herordenen, zijn uitlichten en toevoegen van sonnetten en hun herhaalde bewerkingen. Derhalve is de vastheid voor de conclusie van v. G. slechts fictief.

Een andere fout is dat v. G. geheel voorbijziet de wording van de Mathilde-crisis. De feitelijke grond daarvan ligt in Perks haat tegen dogmen-geloof. In Mathilde ervoer hij daarvan een pijnlijken invloed, en de reactie hiertegen voert hem op zijn zwerftochten om de vrijheid te vinden, al doet het pijn, maar ‘moet de rijpe vrucht gespleten niet smakken in 't zand om vrij te zijn’? Op dien zwerftocht ontwikkelen de peinsgedachten van den modernen protestant tot volslagen vrijdenkerij. Hoe meer hij zijn cyclus bewerkt, hoe duidelijker en tastbaarder zijne modern-monistische levensziening er zich in beeldt. Als Kloos zich beroept op de stemming des jonggestorvenen, die hij kende, heeft hij m.i. gelijk, n'en déplaise Fr. v. Eeden.

Voor de ordening van de zwerftocht-sonnetten wil ik wijzen op eene uitdrukking, die mij zeer trof. In Sonnet 85 neemt de dichter afscheid van het *woud op de bergen* en zingt: ‘*De schoot der vlakte begeert me*’. Ordent men nu de verstrooide woud-sonnetten en beschouwt men daarnaast de resteerende vlakte-sonnetten, dan wint men een redelijken gang en een verhelderend inzicht in zijn ideeën-groei. Dan komen voorop de grot-sonnetten, de donkere (om zijn aanraking met dogma), volgen de verhelderende woud-sonnetten en sluiten den verlossingsgang de vlakte-sonnetten (waarin hij de vrije gedachte wint en verheerlijkt). De doolgang dezer ideeën verwart den veel herwerkten cyclus.

Het adoratieve memento van Eduard Brom in *V. o T*. zij den jongen dichter gegund; de ideeën-waardeering van Van Ginneken moeten we den onrijpen denker Perk ontzeggen.

A. VAN DELFT

De Nood-Gods te Oud-Zevenaar -

Het Maria-oord Kevelaer werd dit jaar bezocht door niet minder dan 433 processies met meer dan een half-millioen pelgrims, behalve nog de vele bedevaartgangers, die op eigen gelegenheid kwamen. We zien hieruit, dat Kevelaer wezenlijk geen Nederlandsche pelgrims noodig heeft, om in eere te blijven, want onder dat half-millioen zijn niet-Duitschers natuurlijk in dezen oorlogstijd uiterst zeldzaam geweest. Door de nu eens: gelukkige moeilijkheden aan de grenzen werden de Hollandsche Maria-vereerders vanzelf genoopt, hun devoties in 't eigen land te voldoen, en zoo zien we velen onzer eigen oud-Nederlandsche Maria-heiligdommen, waarvan Pater Kronenburg er in het zesde deel van zijn mariologisch standaardwerk een volle *zestig* beschrijft, op het voorbeeld van Heilo meer langzaam-aan in eere opleven[1)]. Ook de processie-kwestie, door Mr. van Schaik aangesneden en door Mr. Struyken verder ontleed, is niet vreemd aan dit nieuwe bewijs van ons katholiek réveil, zooals wel bleek uit de min of meer provoceerende *daad* van de parochie Gendringen, die op 10 October ll. met 180 man van 't station Zevenaar *processiegewijs* pelgrimeerde naar de eeuwenoude Nood-Gods in de Sint Martinus-kerk te Oud-Zevenaar.

Dit kenmerkende feit, dat ongetwijfeld den herbloei eener schoone, sedert 50 of 60 jaar verbroken traditie beteekent, richt onze aandacht weer op de zoetste ‘Moeder van Smarten’, welke ons vaderland rijk is. Het beeldje reikt niet hooger dan drie decimeter, is gesneden van grijsachtig doorzichtig albast en wordt door Dr. Jan Kalf gesteld op 1440. Is het Rijnlandsch werk of Fransch? De hoekige magere Christus-figuur en 't breede hoofd der Madonna laten mij het eerste denken, maar de rijk gedrapeerde hoofddwaal en de kostelijke plooienval van Maria's kleeren zouden Fransch kunnen wezen. Zonder het stuitende naturalisme van sommige Rijnlandsche Pietà's en Christus-figuren uit de XIV^{de} en XV^{de} Eeuw (denk aan 't vroegere Mainzer genade-beeld der in 1912 geveilde verzameling-Röttgen te Bonn!), dwingt de stille droefenis der op haar verstijfden Zoon neerstarende Moeder ons tot een devoot en innig-voelbaar medelijden. Het achterover gesnokte hoofd van den Doode is een wonder van verheven welsprekendheid.

Het beeldje, waarvan de eigenlijke geschiedenis door brand

1) Het verdienstelijk boekje van kapelaan B.P.M. de Jong: *Oude Maria-devoties in eere hersteld*, Gouda (1916), moet daarom ook een teeken des tijds heeten.

NOOD-GODS TE OUD-ZEVENAAR

en oorlog verloren schijnt geraakt, staat fraai en veilig in de nis van een nieuw altaar, door Joseph Cuypers geplaatst in de mooie Oud-Zevenaarsche kerk, welke zijn vader restaureerde. Jammer alleen, dat het gekruiste traliewerk, haast tegen het beeldje aan, de kalme beschouwing een beetje belemmert. En hiermee mogen de vrome pelgrims toch stellig wel beloond worden.

We mogen hier meteen wel verklappen, dat binnenkort bij den pastoor van Oud-Zevenaar C.Th. Voss een beperkt aantal mooie afgietsels van het beeldje te verkrijgen zullen zijn.

B.H.M.

Prijsvraag-hoofdaltaar -

Het was in 1855, toen op de groote markt in 's-Bosch het groote altaar, dat thans de geheele priesterkoornis van de Sint Walburg te Arnhem tot aan de gewelven vult, in een groote loods te pronk stond. Een beeld van menschen en tijden.

Den 31sten October hield het Federatie-Bestuur der Liturgische Vereenigingen in Nederland voor de pers een expositie van de goedgekeurde ontwerpen, ingezonden in de prijsvraag voor een hoofdaltaar. Een beeld van andere tijden en andere menschen.

Wij staan niet meer met open mond voor de suikerbakkers-gothiek van midden XIX^{de} eeuw; wij zweren niet meer op het alleen schoon van de welgeslaagde nabootsingen door meesterhand van de oude middeleeuwsche stukken; van de 29 inzendingen in deze prijsvraag waren dan ook slechts een paar in den gothischen trant.

Wij leven ook niet meer in de tijden, toen men verstomd stond, dat er boeken waren, handelend over de plechtigheden eener solemneele Mis. O, wat heeft die Reformatie toch een schoonheid vernield! en niet alleen met moker en witkwast, maar, en dat is misschien in zeker opzicht veel erger, ook door haar plakkaten, die den eeredienst verjoegen naar dakzolders en schuren, waar, helaas, het echte gevoel voor de liturgische schoonheid jammerlijk verschrompelde bij priester en leek. Hoe men ook denke over de gedachtenismedaille geslagen bij het herstel der Hierarchie in ons land, liturgisch was Jaïrus' dochterken dood! Maar ook liturgisch herrees zij! niet met een plotselingen wonderschok, maar geleidelijk, langzaam, zeer langzaam. Wie de waterstaatskerken beziet, die er thans nog staan - onder de inzendingen was warempel één waterstaats-model, wederom een beeld der tijden -, begrijpt maar al te

goed, dat de eerste vraag na de herleving was om een passender kerkgebouw en passender meubileering, en zoo doorleefden wij tijden van *kinderlijk pogen* om ‘gothiek’ te bouwen en te beeldhouwen en wij doorleefden tijden van *meesterlijke vaardigheid*. De middeleeuwen waren alles, maar die middeleeuwen kenden en konden ook niet kennen het Ceremonieel der Bisschoppen, dat wel gegroeid uit de overoude Romeinsche Ordines, toch eerst in de XVII^{de} eeuw officieel werd gepubliceerd; de Utrechtsche school, die het wel kende, had dit Ceremonieel niet immer open liggen; de eerste vraag had niet zoozeer moeten zijn: hoe deed de meester van Kalkar, doch wat wil de Kerk? Wat is de geest van het geheel, de geest van de omgeving, van de plechtigheden, waarvan het werk een organisch deel moet uitmaken? En het Ceremonieel met zijn regels had de richting aangewezen, waarin het antwoord gezocht moet worden, omdat die regels het ware karakter van het altaar met name aangeven. Dat thans een inzender uit de bekende Instructio de supellectili ecclesiae van den heiligen Carolus Borromaeus zijn maten gaat halen voor de altaartreden, dat teekent wederom onze dagen.

Van Heukelum en zijn school is meermalen verweten, dat ze op een bepaald oogenblik halt gehouden hebben en tevreden over den afgelegden weg, genoegzaam niet verder gezocht hebben. Misschien is er wel een tikje van waar; slechts enkelen kwamen over de gothiek heen. Maar wie niet fanatiek is, zal het groote werk dier ouden waardeeren; want zonder het verjongde leven der zeventiger jaren zou de frissche bloei van heden niet mogelijk geweest zijn.

Wat te zeggen van het bekroond ontwerp? Liturgisch hebben de heeren Aug. Hermans en N. van der Schuit een offertafel ontworpen, die door het overheerschende Kruis, niet alleen den priester aan het altaar maar ook den geloovige in de achterste bank, aan den Calvarie herinnert en dat is het echte karakter van het altaar, waarop het Kruisoffer hernieuwd wordt. De ontwerpers hebben, en dat is hun recht, voor expositie van het Allerheiligste geen troon aangebracht. De monstrans echter voor den voet van het Kruis geplaatst valt wel een weinig weg, maar dit is te verhelpen door een kleinen expositietroon voor dien voet te plaatsen; wat zeker geschikt, kan als de monstrans niet zoo torenhoog is, dat nergens voor dient. Misschien zou het ook gevonden kunnen worden, dat voor zeer plechtige exposities een grooter troon voor het kruis werd geplaatst. Een kleine fout is door de ontwerpers begaan, doordat de kolom van den baldakijn op den bovensten trap staat, waarlangs de diaken zich

Het bekroonde ontwerp in de studie-prijsvraag voor een hoofdaltaar.
Ontwerpers: AUG. HERMANS en N. VAN DER SCHUIT, Roermond.
Namaak verboden.
Auteurswet 1912.

moet bewegen onder de plechtige H. Mis. Ook deze fout is te verhelpen, door het suppedaneum wat af te ronden.

Wat de kunstwaarde betreft verschuilt de leek zich gaarne achter het oordeel van de kunstcommissie: het is een zeer evenwichtig ontwerp, waaraan een zekere rijpheid niet te ontzeggen is; het is karakteristiek, waardig, interessant en goed van proportie; de ontwerpers hebben hun taak geheel en al beheerscht; het is rustig; geen streven naar originaliteit en toch niet banaal.

Culemborg

W. VAN KOEVERDEN

Vondels Bekeerder -

Terecht beschouwt P. Albers in 't levensbericht van P. Allard (Maatsch. van Lett.) de verspreide reeks vaderlandse bekeringsgeschiedenissen met familietrots, want wat zijn meester als zijn levenstaak beschreef, dat hadden de Jezuieten zelf grotendeels bewerkt. Vondel heet immers ook een katechumeen van de Societeit? Volgens Albers schijnt de zaak uitgemaakt en leverde Schaepman met zijn pleidooi voor Marius alleen ‘het bewijs dat welsprekendheid en pracht van taal wel de historische bewijzen kunnen versterken, maar nooit vervangen’, wat ongeveer betekent dat de grote man zou hebben geredevoerd in plaats van geredeneerd. Nu dunkt mij 't betoog van Schaepman, direkt op Vondels eigen verklaringen gegrond, nog altijd sterk genoeg om de vraag te wettigen, of de kerkhistoricus Albers het wel gelezen heeft.

Ik stel deze vraag alles behalve als uitdaging tot nieuwe strijd over een verouderde kwestie, nadat ik indertijd het dilemma: pastoor of pater verving door de stelling: Vondel bekeerder van Vondel, waar toch de leiding van welke priester of priesters ook voor deze leke-theoloog bijkomstig moet geweest zijn. Maar in ieder geval geeft niets en niemand aan Albers het recht namens onze ‘generatie’ te verklaren, dat ‘de Jezuieten wel degelijk Vondel hebben bekeerd’. waar een Kalff het probleem volslagen openlaat. Nog altijd kan de Societeit zich enkel beroepen op het zelfgetuigenis van missionarissen, die de dichter ‘een vrucht van de onzen’ noemden. En is een zelfgetuigenis ooit verdacht, dan bij zielejagers, die als jagers.... Ik zal mijn twijfel bevestigen met een voorbeeld, dat misschien voor een soort bewijs mag gelden. In 't volle licht van onze tijd is Jörgensen bekeerd, die waarschijnlik mèt Vondel zijn eigen weg door de Voorzienigheid zag aangewezen, maar door verschillende personen als geestelik kind wordt opgeëist. Dom Willebrord Verkade, zelf een bekeerd kunstenaar, die Jörgensen

naar Italië, 't land van zijn roeping haalde, maakt redelike aanspraken op bemiddeling van de genade. ‘Ik ben de Pater Johannes van 't Reisebuch’, zei de monnik me, terwijl de Hollandse P. Felix O. Conv., toen gardiaan in Siena, mijn vraag, of hij Jörgensen kende, triomfantelik beantwoordde met de uitroep: ‘*Mijn* bekeerling!’ En onderhand bereisde weer een Jezuïet ons land met de openlike boodschap, dat P. Brinkmann S.J. 't uitverkoren werktuig was geweest. Ik ben benieuwd naar de beslissing van 't slachtoffer, tenminste voor zover een oplossing in zo'n samengestelde, geheimzinnige, wonderbare ontwikkeling als een bekering mogelik is. Maar zou 't niet allerdwaast wezen, intussen Benedictijnen, Franciskanen en Jezuïeten voor de eer van hun orde te laten vechten om de verdienste van een werk, dat we tenslotte God danken? Onlangs vertelde 'n Jezuïet iemand vertrouwelik van zijn gezegende zielzorg onder Protestanten, maar hij bezwoer hem er nooit de minste ophef of zelfs opgaaf van te maken, omdat de genade dan verdwijnen kon. Die houding lijkt eenvoudig in de geest van 't Evangelie: ‘Hebt gij al wat u opgedragen is gedaan, zegt dan: onbruikbare dienaars zijn we, wat we moèsten doen hebben we gedaan.’

G.B.

Ontvangen boeken -

R.H. Benson: De Tragedie eener Koningin, vert. Alb. Steenhoff-mulders (Paul Brand); Heinrich Schrörs: Das christliche Gewissen im Weltkriege (Herder); N.B. Tenhaeff: Het nationalisme van Coers' liederbeweging (Dietsche Stemmen); R.H. Benson: Eenzaamheid (Van Langenhuysen); Willy van der Meeren: Stille Grootheid (Van Leeuwen); L. Andrejew: De opstandige dorpspriester (Em. Querido); Beknopte handleiding voor het rietvlechten door J. Koerts, geïll. door Ch. Bartels; Twee herderlijke brieven van Kard. Mercier; Bondslied v.d. Euch. Bond door W. van Dijk en P. Kopjes (R.K. Boekcentrale); Enrica von Handel-Mazzetti: Stephana Schwertner I, vert. Maria Herbermann; Lize Bührs: Jet (Paul Brand); De houtsneden in Vorsterman's Bijbel van 1528, inl. door Mr. N. Beets (Van Kampen); Pierre Mille: En croupe de Bellone (Crès, Paris).

Mémoires[1)]

Het hofje van Nieuwkoop te 's-Gravenhage -

Nederland is beroemd voor zijn hofjes en onder dezen mag dat van Nieuwkoop te 's-Gravenhage beschouwd worden als het grootste en weelderigst aangelegd. Door een monumentaal met zwaar beeldhouwwerk versierd poortgebouw treedt men in den uitgestrekten hof, met een groot aantal gelijkvormige woninkjes omgeven en in het verschiet ziet men een hoog koepelgebouw, waarin de regentenzaal zich bevindt. Deze van eikenhout bekoepelde zaal, prijkend met een kolossalen schoorsteen en versierd met de portretten der oudste regenten, is een stuk monumentale architectuur, het werk van den vermaarden architect Pieter Post, aan wien ook te danken zijn het Mauritshuis, het Stadhuis te Maastricht en de verbouwing van dat te 's-Hertogenbosch. In 1861 werd dat centrale koepelgebouw verhuurd aan het Haagsche Schildersgenootschap ‘Pulchri Studio’, dat aldaar zijn teekenoefeningen, societeit en gezellige bijeenkomsten hield.

Op een avond van 't jaar 1887 kwam mijn vriend en buurman Andries Destombe na den eten, zooals hij destijds gewoon was, onder het drinken van een glaasje cognac wat keuvelen. Destombe was een artistiek-aangelegd man, verdienstelijk boetseerder en meermalen uitgenoodigd om in artistieke vereenigingen als bestuurslid op te treden, bijv. in de Haagsche Academie en in het Haagsch Museum. Het was een beminnelijke, zachtzinnige natuur, doch tegelijkertijd geneigd om zich met gelatenheid neer te leggen, ook bij dingen waarvan hij het verkeerde inzag, want hij was bovenal wars van alles wat op vechten geleek, hetgeen in een gewezen kapitein der infanterie nog al vreemd was. Dien avond dan zeide hij met een zucht:

‘Ik weet niet hoe ik er mee aan moet; ik heb er straks

1) [Deze stukken uit de schriftelijke nalatenschap van haar vader, die ons bij zijn leven reeds medewerking toezegde, danken wij aan de welwillendheid van Mejonkvrouw Alice de Stuers - Red.]

met den burgemeester over geconfereerd, maar ik kan die schoorsteen in het Gemeente-Museum niet bergen.' - 'Wat voor schoorsteen?' vroeg ik. - 'Wel, die groote schoorsteen uit het Hofje van Nieuwkoop!' - 'Wat bedoel je?' - 'Weet je dat dan niet? We hebben dien schoorsteen voor het Gemeente-Museum cadeau gekregen en de portretten van de regenten ook; die heb ik al geplaatst, maar die schoorsteen is te groot, die past in geen een onzer zalen.' - Ik verstomde hoe langer hoe meer. 'Maar wat is er dan gaande?' - 'Wel weet je dan niets?' - 'Neen!' - 'Wel Pulchri trekt er uit en de groote zaal gaat men verbouwen, daar worden acht woninkjes voor oude vrouwtjes in gemaakt.'

'Gaan ze die zaal verbouwen en vernielen? zijn ze gek? en jij, je doet er aan mee, je laat dat toe? En die uilen van Pulchri, die trekken er als schapen uit en kijken evenmin om als Loth, toen Sodom achter zijn hielen te gronde ging!... Zit daar een kunstenaarshart in.... wat bennen jullie voor kerels.... schaamt ge u niet.... zulk een vandalisme zonder eenig protest toe te laten.... en ge gaat met de portretten, de schoorsteen en de brokstukken van de vernieling naar huis?'

Onder den vloed mijner verwenschingen waagde de arme Dries een schuchter: 'Ja, ik vind het ook beroerd, maar wat kan ik er aan doen?' - 'Wat je er aan doen kunt? Ik zal het je laten zien, alles!'

Ik ging terstond op informatie uit en vernam, dat de jonge architect, die de opdracht had in de koepelzaal acht woningen te metselen en te timmeren, was de heer Liefland, dien ik kende. Ik ontbood hem en ontlastte op den armen jongeling al de fiolen van mijn toorn, hem de snoodheid en het vandalisme, waaraan hij zijn naam ging verbinden, aantoonende en hem bedreigende dat ik hem zijn leven lang zou vervolgen, als hij dit ellendige werk ten uitvoer mocht brengen. Hij kwam onmiddelijk tot inkeer; van hem vernam ik, dat de regent van wien hij de opdracht had was de

heer Cousebant van Alkemade te Brussel, doch, dat de rentmeester, die eigenlijk de lakens uitdeelde, was zekere Ridder de van der Schueren te Rotterdam. Onmiddellijk schreef ik aan dezen een hartroerenden brief. Hoe groot was niet mijn vreugde, toen deze zich tot een conferentie bereid verklaarde en ik bemerkte, dat hij niemand anders was dan mijn oude academievriend, rechter bij de arron-dissements-rechtbank te Rotterdam (later lid van het gerechtshof te 's-Gravenhage)! Wij waren het spoedig eens; hij beloofde mij den regent te bewegen, van het noodlottig plan af te zien. Dit gelukte en het slot was, dat de benoodigde woninkjes gebouwd werden in den achtertuin en het koepelgebouw met de groote momumentale zaal intact bleef. Ik raad ieder, die in onze oude architectuur belang stelt, een en ander te gaan zien en ik twijfel niet of men zal het mij toegeven, dat het een ware schande zou zijn geweest, indien dit monument vernield ware geworden.

Maar wat moet men denken van de oogen, de hersens en den artistieken zin en de veerkracht van onze Hollandsche kunstenaarsbent, waarvan bij geen enkelen der leden de gedachte opkwam om iets hoegenaamd te beproeven tot stuiting der ellende?

De Boschbrug -

Het schijnt dat de Koningsbrug, die van het Korte Voorhout naar het Haagsche Bosch leidt, in 1876 vernieuwing behoefde; althans het Collegie van Burgemeester en Wethouders stelde toen voor een nieuwe brug te bouwen, waarvan de kosten op f 50.000 geraamd werden. De Gemeenteraad stond het crediet toe, doch gaf tevens te kennen, dat men een ‘monumentale’ brug verlangde.

Deze eisch bracht B. en W. in verlegenheid, inzonderheid den Wethouder, Baron Mr. W.A.J. Schimmelpenninck van der Oye, wien meer in het bijzonder de zaak van de brug aanging. Men had namelijk - en terecht - niet veel vertrouwen in het artistiek talent van den Architect-Directeur der gemeentewerken. De heer Reynders, eerst architect der

gemeente Zwolle, en vervolgens in den Haag benoemd, was van huis uit timmerman. Schoon er in den gemeenteraad niemand was, die van schoone bouwkunst verstand had, twijfelde men instinctmatig aan Reynders' kunstvaardigheid. Men was evenwel huiverig om hem dien twijfel te laten blijken, eendeels wegens het bewustzijn van eigen onbevoegdheid, andersdeels omdat men in het algemeen den man niet aandurfde. Reynders had er den slag van flink van zich af te spreken, en als hij de heeren met zijn eenigszins uitpuilende ronde oogen strak aankeek, biologeerde hij ze ten eenenmale.

Toen hij nu zijn ontwerp indiende, waren B. en W. perplex. Was dat nu wel een ‘monumentale’ brug? Men waagde schuchter eenige vragen, eenige opmerkingen. Reynders antwoordde ronduit, dat de Heeren geen blik hadden op een ontwerp. Het einde was dat men overeenkwam, dat een houten nabootsing van de brug zou worden vervaardigd, waarnaar dan de Heeren zouden kunnen oordeelen; dit moest in stilte geschieden, en er werd bepaald dat die houten brug zou getimmerd worden aan een afgelegen afzanding in de duinen voorbij de toenmalige Zwemschool aan het Kanaal. Toen het zwaarste gereed was, kroop het Collegie in een vigelante en trok er heen. De Heeren kwamen hoofdschuddend terug; zij durfden de brug niet mooi vinden.

Des avonds van dienzelfden dag ontmoette Baron Schimmelpenninck zijn vriend Andries Destombe en deelde hem zijn bezorgdheid mede; hij eindigde met zijn vriend, die bekend stond als een man van smaak, te vragen of hij hem niet kon helpen. Dientengevolge trokken beide heeren wederom naar de geheimzinnige plek, en Destombe verklaarde dat het project heel leelijk was. Toen Schimmelpenninck er op aandrong om te vernemen hoe het dan moest zijn, antwoordde hem zijn vriend dat hij opgeleid was geweest voor luitenant der infanterie, en dat hij wel zekere vaardigheid in het boetseeren had verkregen, maar dat hij zich niet uitgaf voor vormkundige. Wilde men tot een resultaat komen, dan moest men een be-

kwaam architect in den arm nemen, en als zoodanig wees hij den architect der Rijksmuseumgebouwen P.J.H. Cuypers aan.

Dat was een lichtstraal! In overleg met den Burgemeester Gevers-Deynoot en de andere Wethouders verzocht nu Schimmelpenninck den heer Destombe om zich met Cuypers in betrekking te stellen. Cuypers schreef daarop aan B. en W. dat hij bereid was van advies te dienen, en zelfs een ontwerp te leveren en verzocht dat men hem zou toezenden de noodige plattegronden, met een situatie-teekening en een photographie van de omgeving.

Dit schrijven deed het Collegie ontstellen. Wat was men begonnen? Reynders zou het ongetwijfeld uiterst slecht opnemen dat men zich tot een anderen architect wendde, en men zou de poppen aan het dansen gebracht hebben. Het was zaak zich te redden uit de klem waarin men geraakt was. Daarom schreven B. en W. aan Cuypers, dat er een misverstand was, dat men niet bedoeld had hem een ontwerp te vragen, doch dat men alleen van hem had willen vernemen aan welke eischen een brug diende te beantwoorden om ‘monumentaal’ te mogen heeten. Cuypers begreep onmiddellijk hoe de vork in den steel zat en antwoordde in een leuken brief dat een brug om ‘monumentaal’ te zijn, moest wezen soliede, verstandig en doelmatig geconstrueerd, met smaak behandeld en in overeenstemming met de omgeving. Waarop B. en W. zich haastten hem hun besten dank te betuigen voor dit lumineus advies en - om hem goed te doen begrijpen dat hij afgedaan had - hem vroegen hoeveel zij hem daarvoor schuldig waren. Cuypers berichtte dat hij niet gewoon was voor dergelijke adviezen iets in rekening te brengen.

Nu deze nachtmerrie voorbijgetrokken was, kreeg Reynders de opdracht om zijn ontwerp uit te voeren. En zoo is de brug geboren, die Hagenaar en stedeling nog heden kunnen bewonderen. Zij die de brug niet hebben zien bouwen, weten echter niet welk een mirakel zij is.

Reynders wilde een ijzeren balkenbrug bouwen. Maar hij verkeerde in den waan dat bij zulk een constructie het werk

onmogelijk monumentaal kon zijn; dat - zoo dacht hij - kon alleen een steenen bogenbrug wezen. Zoo kwam hij op het waarlijk krankzinnig denkbeeld, de twee systemen te combineeren, de brug uit ijzeren balken te doen bestaan, doch aan weerszijden bij wijze van decoratie een steenen boog als een wang er tegen te plakken. Nu stond hij evenwel voor een groote moeilijkheid: een steenen boog, die voldoende doorvaartruimte voor de scheepvaart liet, zou de brug voor het rijtuigenverkeer te hoog doen worden. Hij bedacht daarom een korfboog, waarvan het middengedeelte een horizontale lijn zou wezen; volgens deze lijn was echter geen boog te construeeren. Wat knoeide hij nu? In plaats van de sluitsteenen volgens de vaste logische wet voor alle bogen door middel van den boomdruk aan een te sluiten en aldus een stabiele boog te vormen, plaatste hij boven zijn boog een zwaren ijzeren balk, waaraan hij met bouten de sluitsteenen ophing! Zoo ontstond de potsierlijkste constructie welke men zich droomen kan. Het gevolg was ook dat de as van den weg door de brug verhoogd moest worden met de dikte van den balk. De toegangen tot de brug zijn dan ook, als men die van terzijde nadert, bijzonder steil en, als het glad is, voor voetgangers gevaarlijk.

Al die onzin is het resultaat van het zondigen tegen de logica, van het maken eener schijnarchitectuur. De artistieke behandeling van het werk was, wat men van een over het paard getilden timmerman mocht verwachten. Een uiterst lompe steenen balustrade waarin Louis XIV-motieven aangewend zijn, met balusters versierd met hangende zakdoekjes. Op de zware eindbasementen wapenschilden. De uitvoering van dit beeldhouwwerk werd opgedragen aan een poveren beeldhouwer genaamd Maris, en is beneden alle kritiek; de wapenschilden zijn wel het leelijkste wat men ooit gezien heeft, en dat in een stad, waar men niet verder dan het Binnenhof en het Stadhuis behoeft te gaan om fraaie modellen te vinden.

Als bekroning van al dat moois werden vier lantaarns geplaatst, waarvan elk - om ‘monumentaal’ te zijn - vier

zware armen kreeg; daar al die rommel van zink was, vlogen die armen er na een paar weken successievelijk af; men heeft niet gewaagd ze te herstellen. Als zulk een prulbrug door een architect uit de Sahara gemaakt was, zou ik niets zeggen; maar in een waterland, waar sinds eeuwen bruggen gebouwd worden, is zulk een onding ongepermitteerd.

Het prul heeft tenslotte f 54.600 gekost of f 4600 meer dan de raming.

De geboorte der Vereeniging Rembrandt[1)]

- Dezer dagen kwam mij het jaarverslag der Vereeniging Rembrandt, over 1907, weer in handen en las ik daarin de geschiedenis van haar ontstaan, geschreven naar aanleiding van haar intrede in haar vijf en twintigste jaar. Daar wordt gezegd: 'Toen in 1883 de verzameling teekeningen, nagelaten door den heer Jac. de Vos Jzn., zou geveild worden, ging van het reeds in de 18e eeuw opgerichte kunstgezelschap "Arti et Amicitiae" het initiatief uit, tot instelling eener commissie, die zich met twee vragen van urgent belang had bezig te houden. In de eerste plaats zou getracht worden uit genoemde veiling zooveel voor ons land te behouden als mogelijk was en tevens zou men overleggen, hoe te voorkomen, dat kunstvoorwerpen bij iedere voorkomende gelegenheid, ons land verlieten, gelijk tot dusverre bijna steeds geschiedde. Door de commissie, die zich inmiddels had uitgebreid, werden beide plannen, in overleg met de regeering, tot een geheel vereenigd en eene vereeniging, die den naam "Rembrandt" zou voeren, opgericht....'

Ik stel er eenigen prijs op dit relaas aan te vullen. Vooreerst ter wille van de historie; vervolgens omdat het mij billijk voorkomt, dat de namen genoemd worden van de personen, die eigenlijk den stoot gegeven hebben tot de stichting eener vereeniging, welke zeer nuttig gewerkt heeft

1) [Van dit stuk bestaan twee redacties uit verschillende tijden, die hier zijn samengesmolten - Red.]

en die tot voorbeeld gestrekt heeft aan soortgelijke vereenigingen in andere landen.

Bij het leven van den heer De Vos heb ik op aanraden van den Amsterdamschen burgemeester Jhr. den Tex bij den minister van Binnenlandsche Zaken een poging gedaan om de collectie De Vos - de laatste belangrijke van dien aard in ons land - voor het rijk ten geschenke te bekomen. Jhr. den Tex verzekerde, dat als hij een decoratie in het uitzicht kon stellen, het hem gelukken zou die schenking te bewerken. De minister was echter niet te bewegen. In 1883, toen de heer De Vos overleden was, kwam de heer Jac. Ankersmit met een zijner vrienden, ik meen den heer C. Schöffer, mij mededeelen, dat de veiling der verzameling aanstaande was; hij vroeg mij, of de regeering zorgen zou dat deze kunstschat voor ons land niet verloren ging en of hij ook daarbij behulpzaam kon wezen.

Ik verklaarde mij zeer dankbaar voor hun hulpvaardigheid, maar antwoordde, dat het departement over niet meer dan de derisoire som van f 3000.- kon beschikken, dat er bij de geringe belangstelling van minister en Staten-Generaal in zake kunst geen kans was dat een speciaal crediet aangevraagd en toegestaan zou worden en dat er overigens geen voldoende tijd was om zulk een credietwet tot stand te brengen. Hij stelde toen voor, inschrijvingslijsten te doen circuleeren, om van belangstellende particulieren geld te krijgen.

Toen heb ik hem de volgende overwegingen en denkbeelden voorgehouden. Vooreerst zeide ik, dat het door hem bedachte middel geen noemenswaardige som zou bezorgen; de menschen werden van alle kanten om bijdragen lastig gevallen en het was een illusie te verwachten, dat men voor eene collectie oude teekeningen, die weinigen kenden en die grootendeels bestemd zouden zijn in portefeuilles verborgen te blijven, goedgeefsch zou zijn. Men moest de zaak anders aanvatten, geen geschenken vragen, maar gelden renteloos ter leen verzoeken; iemand die niet meer dan f 50.- zou willen schenken, zou allicht f 1000.-

leenen, zij het dan ook renteloos; langs dezen weg zou het gelukken een flinke som bijeen te brengen en de regeering zou dan bij anuïteiten kunnen aflossen; het vooruitzicht dat de inschrijvers hun geld zouden terugbekomen, zou vele beurzen openen en het was zelfs te verwachten, dat sommigen later van de restitutie van het geleende zouden afzien. Dit denkbeeld nam de heer Ankersmit onmiddelijk over.

In de tweede plaats betoogde ik, dat deze onderneming zich niet moest bepalen tot de nu op handen zijnde veiling, maar van blijvenden aard behoorde te zijn, zoodat ook in het vervolg de regeering door het bekomen van rentelooze voorschotten in de gelegenheid zou zijn aankoopen te doen, hetgeen anders dikwijls onmogelijk was of alleen doenlijk voor zoover ik uit mijn privé de vereischte gelden voorschoot. Ook dit beaamde de heer Ankersmit.

Eindelijk ried ik hem aan, de te stichten vereeniging niet te doopen met een langdradige benaming, maar te stellen onder het patronaat van eene figuur met goedklinkenden naam zooals Rembrandt. Dat zou de populariteit der zaak bevorderen. Ook dit begreep de heer Ankersmit.

En toen is hij te Amsterdam aan het werk gegaan en heeft hij de vereeniging op touw gezet, binnen enkele weken, ik meen f 72000.- ter leen bekomen en hebben wij in gemeen overleg voor, naar ik meen, f 56000.- uit de collectie De Vos gered[1)].

Dit is de geschiedenis van de geboorte der vereeniging ‘Rembrandt’.

Kloostergang van den Dom te Utrecht -

Het domkapittel bezat in de middeneeuwen de kerk, de kloostergang, de kapittelzaal en aangrenzende gebouwen. De kanunniken, protestantsch geworden, handhaafden zich in dit bezit, genoten de inkomsten en waren dan ook tot het

1) [Aan den rand staat nog met potlood gekrabbeld: ‘Ik en v.d. Kellen er buiten’, verder twee onleesbare namen - Red.]

onderhoud verplicht. De kerk werd gebruikt door de Nederduitsch Hervormde Gemeente; de kapittelzaal diende aan de leden van het kapittel voor hunne vergaderingen, het innen der pachten enz. Het onderhoud van die gebouwen is vermoedelijk altijd tot een minimum gereduceerd geweest: het dichthouden der daken en der vensters en het schoonhouden der dakgoten. Van een voltooiïng van het schip der kerk, waaraan de gewelven en de luchtbogen ontbraken, was hier, evenmin als elders na de hervorming, sprake. Het is dan ook niet te verwonderen dat in 1676 (?) een orkaan het schip der kerk, dat den onmisbaren samenhang miste, deed ineenstorten.

In 1636 toen de magistraat een hoogeschool wenschte te stichten en lokalen zocht, viel het oog op de kapittelzaal. De kanunniken wenschten haar echter niet af te staan, maar de magistraat stoorde zich daaraan niet en nam de zaal eenvoudig in bezit. Tusschen die zaal en de kerk lag de fraaie kloostergang, die geen bestemming had en dus ook absoluut niet onderhouden werd, alleen veroorloofde zich de stad om boven op een gedeelte daarvan een onderwijslokaal te bouwen, bekend onder den naam van de Hongaarsche School! Van tijd tot tijd, als de boel op het instorten stond, ontfermde de stad zich over den kloostergang, dan werd een waggelende kruisbloem of een waggelende traceering, balustrade of spuwers verwijderd, hier en daar een stuk lood of zink ingestoken of werden eenige baksteenen ingemetseld, ja, aan de westzijde werden heele bogen in baksteen vernieuwd.

Omstreeks 1880 trok ik mij dit monument aan. Daar Napoleon in 1811 de Utrechtsche kapittels geconfisqueerd had, begreep ik dat de kloostergang rijkseigendom geworden was. Voorzichtigheidshalve schreef ik echter aan het gemeentebestuur en vroeg ik of de stad op dien eigendom soms aanspraak maakte en zoo neen, of de gemeente een deel van de restauratiekosten wilde dragen. Beide vragen werden ontkennend beantwoord. Het Rijk ging dus nu alleen die restauratie ondernemen.

Ik zeide aan P.J.H. Cuypers dat ik daarvoor gaarne een goeden Gothiker wilde hebben die protestantsch was, omdat er dan kans was dat hij zich langzamerhand inwerkte in de genegenheid van de kerkvoogden en zoo ook mettertijd de opdracht zou kunnen krijgen om de Domkerk te restaureeren; hun prul-architect Kamperdijk was net gestorven en aan Nieuwenhuis had men nog niet gedacht. Ik vroeg dus of Cuypers zulk een protestantsche rara avis kon aanwijzen. Hij kende alleen Schneither, die vroeger in Nederland gewerkt had en thans te Dusseldorf aan het schilderen was geraakt; doch zooals Cuypers vreesde, verklaarde de man niet tot de architectuur te willen terugkeeren. Toen moest ik Cuypers wel als architect voordragen.

Kerkvoogden toonden al heel weinig medewerking. Zij bezitten een huisje tegen den oostelijken gang met een achterdeurtje, midden door de muurtraceeringen gebroken, en in dien gang uitkomende[1)]. Cuypers beging de onvoorzichtigheid aanstalten te maken om die deur dicht te metselen; ofschoon die deur nooit gebruikt werd, maakten kerkvoogden een schrikkelijk misbaar en alles wat ik kon verkrijgen, was dat het nieuwe deurtje zóó gemaakt werd, dat het geen muurstijl doorbrak, doch tusschen twee zulke stijlen gevonden werd.

Naar ik hoorde was de redeneering deze: dat zij aan hunne opvolgers niet minder rechten mochten overdragen, dan zij van hunne voorgangers ontvangen hadden. Met zulke bekrompen denkbeelden is het inderdaad soms onmogelijk verknoeide toestanden te verbeteren.

Hoe dwars deze kerkvoogden waren bleek ook bij een andere gelegenheid. Terwijl zelfs in kleine katholieke kerken een centrale verwarming is aangebracht, blijft men zich in den Dom behelpen met de ouderwetsche stoven en daarvoor is langs de zuidzijde van het koor een afschuwelijk

1) Ik meen mij zelfs te herinneren dat de minister hun voorgesteld heeft het huisje te koopen, doch tevergeefs.

stovenhok gebouwd. Toen wij met de restauratie van den Kloostergang gekomen waren aan het laatste vak, stuitten wij tegen dit hok, dat zich tot aan de gang uitstrekte, waardoor de restauratie van de gang op dit punt onmogelijk was. De minister vroeg aan kerkvoogden, of zij niet genegen zouden zijn het stovenhok te amoveeren, hetgeen aan de kerk ten goede zou komen. Dit denkbeeld werd natuurlijk verworpen. Toen vroeg de minister of het hok niet op rijkskosten kon worden ingekrompen, zoodat de Kloostergang vrij zou komen. Dit werd toegestaan, mits het Rijk zich verbond om het hok aan de oostzijde evenveel te verlengen als het aan de westzijde ingekort werd. Daartoe werd een contract ontworpen, waaraan kerkvoogden eenige clausulen wilden toevoegen, die dermate hun wantrouwen in den minister verrieden, dat deze zich beleedigd gevoelde en daarvan aan kerkvoogden deed blijken; toen bonden zij wat in, maar een feit is dat het afschuwelijke hok bestendigd is geworden.

Toen de restauratie van de Kloostergang nagenoeg gereed was gekomen en daaraan ongeveer f 80.000 besteed was, geheel uit 's Rijks Schatkist, kwam het gemeentebestuur van Utrecht uit den hoek met de mededeeling, dat haar gebleken was, dat die Kloostergang toch stadseigendom was!

Inderdaad is toen gezien dat Koning Willem I dit bouwwerk aan de kerk had afgestaan en deze het aan de gemeente gegeven had, alles op niet zeer regelmatige manier.

Om aan de verwarring een einde te maken is toen tusschen Rijk, stad en kerk een contract gesloten, waarbij het eigendomsrecht van den Staat erkend werd, doch aan den Staat de verplichting werd opgelegd om een gedeelte van de gang als doorgang overdag open te houden, speciaal ten behoeve van de kerkgangers. Deze clausule is voor het monument zéér nadeelig gebleken. Het publiek verontreinigt de gang en de straatjeugd wierp onmiddelijk al de ruiten in, welke onder haar bereik waren. Herhaaldelijk klaagde de minister hierover bij den burgemeester: eenige weken

lang werd er een politiepost geplaatst, doch dit was niet duurzaam. Tot drie malen toe heeft de regeering zich de kosten getroost van eene herstelling der ruiten, daarna heeft zij het opgegeven. In de Kamer is herhaaldelijk over dezen schandelijken toestand geklaagd; de ministers beloven voorzieningen, maar gedaan wordt er niets. Het mooiste is, dat te Utrecht het praatje werd rondgestrooid dat *ik* de kwajongens aanspoorde om alles kort en klein te slaan, ten einde aldus mijn doel te bereiken, namelijk de geheele sluiting van de gang[1)].

VICTOR DE STUERS

1) [Dat het beruchte stovenhok eindelijk is verdwenen en de restauratie dus voltooid, dat ons geslacht over het beginsel van restaureeren gematigder denkt dan de doortastende Referendaris, dat het blootleggen van den buitenmuur met het aangeplakt portaal weinigen bevredigt, dat de oude geschiedenis van de kloostergang beschreven staat in de werken van Mr. S. Muller, waarnaar in 1911 een geïllustreerd monografietje voor het publiek verscheen, en dat deze geleerde als gemeentearchivaris meermalen gunstig bemiddelde, zijn toelichtingen, die de persoonlijke waarde van dit document nauwelijks verminderen - Red.]

Seminarie of gymnasium?

DAT in ons land de ouders zich over 't algemeen gelukkig achten, een hunner kinderen verheven te zien tot de priesterlijke waardigheid, getuigt van geloof en godsdienstzin bij ons katholieke volk. Des te meer is het te betreuren, dat er bij sommigen omtrent de *opleiding* tot het H. Priesterschap nog zulke wanbegrippen en vooroordeelen bestaan. De gulden regel, dat men een kind zoo spoedig mogelijk de opvoeding geeft, die het meest geëigend is het te brengen tot den levensstaat zijner keuze en voor zijn toekomstige taak te bekwamen, schijnt niet meer te gelden, wanneer een knaap zich tot het Priesterschap geroepen voelt. Men houdt dan geen rekening met wat hij *nu* wil, maar slechts met een mogelijke verandering in zijn keuze, en zendt hem naar het gymnasium in plaats van naar het seminarie. Heeft hij daar dan zijn eindexamen gemaakt, dan mag hij nog priester worden, is zijn roeping beter beproefd, zoo meent men, en staat, als hij van plan verandert, de wereld voor hem open, terwijl hij in dit laatste geval van het seminarie komend nergens voor heet te deugen. Zoo wordt uit vooroordeel tegen seminarie-onderwijs de bijzaak tot hoofdzaak gemaakt en de roeping van het kind, waarvan zijn eigen tijdelijk en eeuwig geluk en misschien dat van veel anderen afhangt, in gevaar gesteld. Want de plaats, waar zulk een jongen het best beveiligd is tegen dit gevaar en de doelmatige opleiding krijgt voor dat verheven en allergewichtigst ambt, is niet het gymnasium; het katholieke niet, veel minder het neutrale, - maar het seminarie.

Voor ik met de behandeling van dit eenigszins teere onderwerp verder ga, wensch ik uitdrukkelijk te verklaren, dat mijn doel geen ander is dan een antwoord te geven op bedenkingen tegen het seminarie, zonder andere inrichtingen, van wien ook, te willen afbreken.

Dat nu het seminarie en niet het gymnasium de school is voor den toekomstigen priester, volgt uit doel en wezen van het Priesterschap zelf.

> ‘Het Priesterschap der Katholieke Kerk,’ zegt Leo XIII in zijn encycliek van December 1902 aan de bisschoppen van Italië, ‘goddelijk in zijn oorsprong, bovennatuurlijk in zijn wezen, onveranderlijk in zijn karakter, is niet zulk een instelling, dat zij zich kan aanpassen aan de onstandvastigheid der menschelijke denkwijzen en systemen. Als deelgenootschap van Jezus Christus' eeuwig Priesterschap moet het tot het einde der eeuwen de zending zelve voortzetten, die de Hemelsche Vader aan zijn Menschgeworden Woord toevertrouwd heeft: ‘Gelijk de Vader Mij gezonden heeft, zoo zend ook Ik u.’ Arbeiden aan het eeuwig heil der zielen zal altijd de grootsche opdracht zijn, waaraan het nooit zal mogen te kort komen, gelijk het ook, om die trouw te volbrengen, nooit zal mogen ophouden zijn toevlucht te nemen tot die bovennatuurlijke middelen en die goddelijke normen van denken en doen, die Jezus Christus het gegeven heeft, toen Hij zijn Apostelen over geheel de wereld uitzond, om de volkeren tot het Evangelie te bekeeren. Daarom herinnert de H. Paulus er in zijn brieven aan, dat de priester niets anders is dan ‘de gezant, de dienaar van Christus, de uitdeeler Zijner geheimenissen,’ en stelt hem ons voor als op verheven plaats gesteld tot middelaar tusschen hemel en aarde, om met God over de hoogste belangen van het menschelijk geslacht, d.i. die van het eeuwig leven te onderhandelen.... Door deze overwegingen gedreven, gevoelen Wij, opnieuw en met alle kracht er op te moeten aandringen (con più vivo studio raccommandare), dat de seminaries vóór alles, zoowel wat de vorming van den geest als die van het hart betreft, met angstige zorg gehandhaafd blijven in den geest hun instelling eigen. Men verlieze nimmer uit het oog, dat zij uitsluitend bestemd zijn, om de jonge lieden voor te bereiden, niet tot menschelijke bezigheden, hoe gewettigd en eervol ook, maar tot bovengenoemde verheven zending van ‘dienaren van Christus en uitdeelers van Gods geheimen.... Men neme er geen jongelingen aan, dan die gegronde hoop bieden, dat zij zich voor altijd aan den dienst der Kerk willen toewijden. *Men houde dezen verwijderd van den omgang en meer nog van de samenleving met jongelingen, die niet naar het Priesterschap streven:* dergelijk verkeer zal men om billijke en gewichtige redenen tijdelijk en onder bijzondere voorzorgsmaatregelen kunnen toelaten, zoolang er geen gelegenheid is hierin overeenkomstig den geest der kerkelijke discipline ten volle te voorzien.’

Enkele woorden zijn door mij onderstreept. Wat Paus Leo daarin met zooveel aandrang vordert, is niet nieuw,

maar zoo oud als de Kerk zelf, die het steeds, zij het in verschillende vormen, zooveel mogelijk in toepassing bracht. Heeft niet de goddelijke Stichter der Kerk zelf hen, die Hij bestemd had, om als priesters Zijn werk voort te zetten, terstond bij het begin van Zijn openbaar leven uit de wereld weggeroepen met het korte, absolute bevel: 'Volg Mij'? Hen niet onderwezen, gesterkt, voorbereid tot de geweldige taak, die zij te vervullen zouden hebben? In de Apostolische tijden werd door de wonderbare Gaven van den H. Geest aangevuld wat ten gevolge der omstandigheden aan de noodige vorming der priesters ontbrak; maar daarna geniet al spoedig een gedeelte der geestelijkheid zijn opleiding in het huis van den bisschop zelf - het 'episcopium' -; en als Augustinus zijn 'monasterium clericorum', een soort priesterseminarie, opent en zijn voorbeeld door meerdere bisschoppen in Afrika, Gallië en Italië gevolgd ziet, en zelfs in beide laatstgenoemde landen, in de vroege middeleeuwen, volgens voorschrift of op aansporing van meerdere synoden bijna iedere pastorie een kweekschool voor priesters wordt, dan ziet men, dat ook toen voor den toekomstigen priester de leekenschool niet voldoende, maar afscheiding van de wereld en een bijzondere opleiding noodzakelijk geoordeeld werd. Uit het 'episcopium' ontwikkelen zich de domscholen en daarnaast komen de kloosterscholen dra tot grooten bloei; aan deze inrichtingen genoot de geestelijkheid eeuwen lang haar opleiding. Maar toen aan het einde der middeleeuwen beiden, zoowel wat leerkrachten als wat studenten betreft, ontvolkt werden door de universiteiten, die nu de gemeenschappelijke school werden voor geestelijke en leek, toen geschiedde, wat men altijd had gevreesd en getracht te voorkomen: de candidaten voor het Priesterschap samenlevend met de leeken, verloren hun roeping of namen de losse zeden van hun omgeving over, terwijl de zoo hoog noodige karaktervorming en practische voorbereiding voor het herdersambt geheel en al ontbraken. Dit is een bron geweest van veel bederf en een der oorzaken van den on-

gelukkigen geloofsafval in de zestiende eeuw. Vandaar dat de Vaders van het Concilie van Trente het zich een duren plicht rekenden te zorgen voor de vorming der geestelijkheid in inrichtingen uitsluitend daarvoor bestemd, en eenstemmig het volgende bekende besluit uitvaardigden:

> ‘Daar de jeugd, als ze niet behoorlijk wordt opgevoed, geneigd is de genoegens der wereld na te jagen; en, als ze niet van de kinderjaren af, voordat de slechte gewoonten den mensch geheel in haar macht hebben, tot deugd en godsvrucht wordt opgeleid, nooit volmaakt en nooit zonder een zeer sterke en haast buitengewone hulp van den almachtigen God in de kerkelijke tucht volhardt, bepaalt het heilig concilie, dat de kathedrale, metropolitane en andere grootere kerken verplicht zijn, elk naar verhouding van haar middelen en de uitgestrektheid van het bisdom, een bepaald aantal knapen uit de bisschopsstad en het diocees zelf, of, als er daar niet gevonden worden, uit die kerkprovincie in een college daartoe dicht bij de kerken zelf of op een andere geschikte plaats door den bisschop te kiezen, te onderhouden en godsdienstig op te voeden en in de kerkelijke wetenschappen te onderwijzen. Zij echter, die in dit college opgenomen worden, moeten minstens twaalf jaar oud en uit een wettig huwelijk geboren zijn, en daarbij voldoende kunnen lezen en schrijven, en hun begaafdheid en wil moeten hoop geven, dat zij zich hun leven lang aan de kerkelijke bedieningen zullen wijden.’

Sinds dien zijn er over heel de wereld tal van seminaries opgericht en hebben de Pausen aan deze heilzame instellingen herhaaldelijk hun aandacht gewijd. Leo XIII nog in zijn hoogen ouderdom; en Pius X schreef reeds in zijn eersten zendbrief aan de bisschoppen, na gewezen te hebben op het verheven en gewichtig ambt van den priester:

> ‘Welke groote zorg moet gij dan niet aanwenden, Eerwaardige Broeders, om de geestelijkheid tot alle heiligheid op te leiden! Voor deze taak moet, wat zich ook moge voordoen, wijken. Dat dus uw ijver vooral gewijd zij aan de inrichting en leiding der seminaries in overeenstemming met de voorschriften, opdat zij zoowel in zuiverheid van leer als in heiligheid van zeden bloeien. Het seminarie moet eenieder uwer zoo na aan het hart liggen, dat gij in het belang daarvan volstrekt niets nalaat, wat door het Concilie van Trente met de grootste zorg is bepaald.’

Diezelfde zorg is Pius blijven toonen heel zijn Pontificaat door, zoowel in waarschuwingen en aansporingen als in tal van voorschriften. Ook Benedictus XV heeft verleden jaar nog ondanks zooveel andere drukkende zorgen een ‘H. Congregatie voor de Seminaries en Universiteiten’ ingesteld.

Wanneer nu de H. Kerk, van haar goddelijken Stichter af tot zijn thans regeerenden Plaatsbekleeder toe, een afgezonderde en bijzondere opleiding harer dienaren eischt en daarvoor zoozeer ijvert, terwijl een andere opleiding zulke heillooze gevolgen gehad heeft, hoe komt het dan, dat er altijd nog katholieken zijn, die aan 't gymnasium, zelfs aan 't openbare, de voorkeur geven? Dit komt eenvoudig hieruit voort, dat men zich blind staart op enkele voordeelen, die deze inrichting biedt, en voor 't goeds, dat het seminarie heeft, de oogen sluit De cursus op het seminarie duurt voor het voorbereidend hooger onderwijs ook zes jaar, met ruim negen uur daags werken verdeeld over klas en eigen studie; met twee vrije middagen in de week, d.w.z. twee uren minder werk; en met een week één of twee minder vacantie dan op het gymnasium. De leerstof is aan beide inrichtingen dezelfde met dit onderscheid, dat er op 't seminarie minder tijd aan wiskunde wordt besteed, de Latijnsche en Grieksche schrijvers op andere wijze worden behandeld, Poëtica en Rhetorica behouden zijn gebleven, en Nederlandsche en buitenlandsche letteren, physica en op enkele seminaries ook logica examen-vakken zijn. Geen ‘kerklatijn’ wordt er dus geleerd, maar hetzelfde Latijn en Grieksch als op het gymnasium, doch de lezing der antieke schrijvers wordt dienstbaar gemaakt aan 't onderwijs in aesthetica en welsprekendheid. Het voornaamste doel toch van de studie der classieken is de vorming van den geest; te leeren denken en opmerken, de kracht der woorden, de schoonheid van uitdrukking en voorstelling te leeren voelen, het logisch verband van geheel en onderdeelen te leeren doorzien en zoo verstand, gevoel, smaak en fantasie te ontwikkelen en voor 't verder leven een goede richting te geven. Dan moet wat eenmaal begrepen is, in juist gekozen woorden,

correcte zinnen en goeden samenhang van het geheel weergeven worden. Deze ontwikkeling van verstand, gemoed en goeden smaak, die vaardigheid om inzicht en oordeel in geschikte woorden uit te drukken, zijn voor den priester onmisbaar, en daarom zijn op de seminaries Poëtica en Rhetorica niet van het program geschrapt. Want, zoo zegt Dr. R. v. Oppenraay S.J., ‘ik beweer, dat de oude talen, losgerukt van Poëtica en Rhetorica, haar vormende kracht voor verreweg het grootste gedeelte verliezen en noodzakelijk gedoceerd moeten worden volgens een methode, die ze tot den rang van twijfelachtig nuttige vakken verlaagt.’ Tot die vorming van den geest dient ook de behandeling der literatuur en dus de lezing van meesterstukken in eigen en vreemde moderne talen. Hierbij sluit zich aan het maken, uitvoerig behandelen en voordragen van opstellen, verhandelingen en preeken. Met het oog op de wijsbegeerte kan ook de natuurkunde als examenvak niet gemist worden en wordt ook op enkele seminaries in het zesde jaar reeds de logica gedoceerd. Ik beweer hiermee niet, dat dit alles op het gymnasium verwaarloosd wordt, maar men zal toch voor een breeden kring van leerlingen vooral het oog moeten gevestigd houden op het eindexamen. Als nu echter de seminarist dat examen niet kan maken, omdat hij zich daartoe niet heeft voorbereid en zoo van 't eene te veel, van 't andere te weinig weet, heeft hij daarom dan geen goed onderwijs genoten? Dat volgt volstrekt niet. Of heeft misschien een gymnasiast geen deugdelijk onderwijs gehad, omdat hij niet klaar is voor 't eindexamen Hoogere Burgerschool? ‘Het is een wonder,’ zegt de oud-inspecteur van het M.O.,K. ten Bruggencate, ‘zoo een leerling, die uit de derde of de vierde klasse van een school de daarop volgende klasse van eene andere school wenscht te bezoeken, na een daarvoor afgelegd examen slaagt. Met zeven of acht onvoldoende vakken verblijdt hij de huisgenooten bij zijn terugkeer van de proef.’ En dan heeft hij het over scholen van dezelfde soort! Overigens zijn er van het seminarie te Culemborg - om slechts uit eigen ondervinding te spreken - meerdere leerlingen, waaronder er waren

met minder dan middelmatigen aanleg, naar het gymnasium overgegaan, die wegens dit verschil van leerplan er niet meer dan een jaar bij in speelden. Omgekeerd hebben we er hier naast anderen, die uitstekend voldeden, ook meerderen van het gymnasium gehad, die een goed getuigenis meebrachten, en die toch òf een klas terug moesten òf, wanneer ze al mee konden, volstrekt niet uitschitterden; en wie op het gymnasium gevaar liepen te moeten doubleeren, ontkwamen hier aan dat gevaar maar zelden. Mijn bedoeling is niet om hiermee aanmerking te maken op het gymnasiaal onderwijs, maar om tenminste een poging te wagen, dat ongegrond maar verderfelijk gepraat over seminarie-achterlijkheid uit de wereld te helpen. Kan dus een seminarist aan het gymnasium zijn studie niet in hetzelfde leerjaar voortzetten, dan ligt dat niet aan het onderwijs, maar aan het leerplan, en al is dit laatste nu anders, daarom staat het nog niet op lager peil. Men zal toch niet van de besturen der seminaries eischen, een program van den staat over te nemen, dat deze zelf wenscht te wijzigen, een program, waarmee de gymnasium-leeraren geen van allen tevreden zijn en waarover sinds jaar en dag geschreven en gewreven wordt, dat het niet in den haak is. Of zullen de seminaries er ook toe overgaan, de meest ontwikkelende elementen uit hun leerplan te bannen, zoodat de twee hoogste klassen, zooals Van Oppenraay het uitdrukt, ‘in plaats van humaniora gerust kunnen genoemd worden barbariora, drilklassen voor het eindexamen’? En dit, terwijl een eigen leerplan beter aanpast aan het doel, dat het seminarie zich stelt, en het niet bewezen is, dat het lager staat dan dat van het gymnasium? Ons doel is toch priesters te vormen en niet, een enkelen leerling, die het seminarie verlaat en lust en geschiktheid heeft voor hoogere studies, voor het staatsexamen voor te bereiden. ‘Ge zult er prestige bij winnen’! Dat staat nog te bezien: menschen, die de seminaries nu niet vertrouwen, zouden dat evenmin doen, als ze het staatsprogram volgden en alle leeraren ‘bevoegdheid’ hadden, tenzij ook de seminaria de staatscontrôle aanvaardden. Een andere kwestie is deze, of de seminaries,

wanneer bij de reorganisatie van het voorbereidend hooger onderwijs het gymnasiumplan meer in hun richting komt, niet in overweging zullen nemen, ook hun program te wijzigen en meer met het gymnasium in overeenstemming te brengen. Niemand verbeelde zich de volmaaktheid bereikt te hebben.

Maar hoe staat het wel met de leeraren op de seminaries? Zijn die niet voor verreweg het meerendeel 'onbevoegd'? Zeker, bevoegdheid van den Nederlandschen staat hebben de meesten niet, en wanneer allen hoogere vakstudies gemaakt hadden, kon dit niet anders dan het onderwijs ten goede komen. Die richting gaat het dan ook al meer en meer uit. Maar voor die studies is veel tijd en veel geld noodig. Want de priester kan daarmee eerst beginnen, nadat hij zijn voorbereidende- en zijn wijsgeerige en theologische studiën voltooid heeft, dus nadat hij een studietijd van elf of twaalf jaren heeft doorgemaakt. Die vakstudiën komen dan voor rekening van de seminaria zelf en fondsen zijn daar niet voor: voor Katholieken, wien de opleiding der toekomstige priesters ter harte gaat, een waarlijk schoone gelegenheid eens van die belangstelling blijk te geven! Maar hoe staat het nu met die 'onbevoegden'? De bisschoppen hebben elk aan hun klein-seminarie mim een dozijn leeraren op tal te houden; zij hebben daarvoor eenige honderden geestelijken, die allen hun humaniora en hoogere studies gemaakt hebben en met oude en nieuwe talen in contact gebleven zijn, terwijl sommigen zich nog in een bepaald vak hebben kunnen specialiseeren, enkelen studies maakten aan universiteiten. Wanneer nu de bisschoppen uit dit getal menschen kiezen met didactische en paedagogische gaven, zullen die dan, wanneer zij, zooals veelal geschiedt, met een lagere klas of een bijvak en niet te veel lesuren beginnen, aan jongens van een klein seminarie geen goed onderwijs kunnen geven? Zij kunnen zich aan hun taak wijden geheel en onverdeeld en zullen dat ook, wijl het de schoonste werkkring is, die hun kon worden toevertrouwd, ongetwijfeld doen. Hun onbekwaamheid is dan ook nog niet gebleken.

Schreven niet ‘de onbevoegde’ Borking en de ‘onbevoegde’ Sarton ieder een Latijnsche grammatica, die jaren lang op vele scholen gebruikt zijn en nog gebruikt worden, laatst genoemde ook door bevoegden, door hoog staande docenten aan gymnasia met goeden naam? Niet alle bevoegdheid wordt getapt uit het vaatje van den Nederlandschen staat Vóór de invoering van de wet-Kuyper op het hooger onderwijs waren er aan de bijzondere gymnasia ook velen zonder academische graden of andere diploma's werkzaam, maar van klachten over slecht of onvoldoend onderwijs aan die inrichtingen heeft men ook toen nooit gehoord. Of zijn de *resultaten* van het seminarie-onderwijs dan zoo bedroevend? 't Is maar de vraag, welke menschen het meeste weten, het best ontwikkeld zijn. Hebben dokters, advocaten en anderen, die aan 't gymnasium studeerden, over het geheel genomen, meer algemeene ontwikkeling dan de geestelijken, die aan de seminaries hun studies maakten? Geen sprake van. Want er zijn menschen, die het in een dokter heel natuurlijk vinden, dat hij niet met de hedendaagsche Engelsche literatuur op de hoogte is en het een notaris niet kwalijk nemen, als hij geen kennis heeft van kunstgeschiedenis, maar die, zoodra ze een pastoor of kapelaan ontmoeten, die niet met hun eigen stokpaardje kan meedraven, de geestelijken ‘vreeselijk’ achterlijk vinden. Maar met schouderophalen, breede gebaren en generaliseeren bewijst men niets. Feit daarentegen is, dat in *productiviteit* op het gebied van letteren, wetenschap en kunst, in publicaties in tijdschriften en in onze talrijke dag- en weekbladen, in het leiden van- en optreden in vergaderingen en bijeenkomsten de geestelijkheid, seculier en regulier, dus meest ouddeerlingen van seminaries en andere priesterscholen met seminarie-program, voor de katholieke leeken, die het gymnasium bezochten, volstrekt niet behoeven onder te doen, om geen sterkere uitdrukking te gebruiken. Dit nu ware eenvoudig ondenkbaar, als het seminarie-onderwijs zoo achterlijk was. Want zonder degelijken grondslag is verdere studie niet alleen vlakweg onmo-

gelijk, maar ontbreekt daartoe ook alle lust en geestdrift.

Nu, zoo dringt men aan, als uw onderwijs dan zoo goed is, verschuil u er dan niet langer mee; zet de deuren van uw spookhuis open en laat anderen daar ook eens een kijkje nemen. Vraag rijkssubsidie; u moet dan wel het gymnasium-program overnemen, maar dat is toch ook goed onderwijs; contrôle is voor u geen bezwaar, uw onderwijs is immers goed, en u krijgt daarvoor ook uw subsidie en komt dan in de gelegenheid meer vakstudies te laten maken; ten slotte kan dan iedere leerling, die het seminarie verlaat, zoo naar het gymnasium overgaan. - Maar waarom zouden de seminaries dien maatregel nemen? Niet om de doelmatigheid van het gymnasium-onderwijs, als boven is aangetoond. Niet om die enkele leerlingen, die naar het gymnasium willen overgaan; want doel is niet een enkelen gymnasiast, maar priesters te vormen. Blijft dus de subsidie met de staatscontrôle als toegift Maar zullen de katholieken van hun heiligste rechten dan afstand doen? De vrijheid, met zooveel moeite bevochten, weer prijsgeven en zich straks door den anticlericaal zijn schoolmeesterslaars op den nek laten zetten en dat voor een handvol geld? Niet de Kerk dus, niet de Paus, niet de bisschoppen, maar de minister, wellicht een oud-onderwijzer en socialist, met een antikerkelijke Kamermeerderheid achter zich, hij zal ons voorschrijven, wat en hoe wij de seminaristen zullen leeren, hoe hen op te leiden tot het H. Priesterschap! Laat men zoo den blinde niet den ziende leiden? Dat men krachtens de bestaande wetten de subsidie weer weigeren en zijn vrijheid hernemen kan, geeft geen oplossing. Eerstens komt men in de grootste moeilijkheden, als men een eenmaal genoten subsidie weer moet afwijzen. Vervolgens, wat veel gevaarlijker is, door heel het voorbereidend hooger onderwijs voor de geestelijkheid vrijwillig onder staatstoezicht te stellen, zou men het den wetgever gemakkelijk maken dit onderwijs geheel aan banden te leggen: hij behoeft daartoe niets anders te doen dan een toestand, dien men zelf gewild en gevraagd heeft, door de wet te bestendigen. De Kerk heeft in bijna

alle landen van Europa van de zorg en inmenging van den staat, ook wat de oprichting en het bestuur der seminaries betreft, al zooveel ellende beleefd, dat er wel heel wat zal moeten gebeuren eer de bisschoppen die beschermende mogendheid binnen hun grenzen roepen. 't Zou trouwens ook in strijd zijn met het kerkelijk recht. Want het concilie van Trente heeft in *alles* de zorg voor de seminaries opgedragen aan de bisschoppen en hun raadgevers en aan niemand anders.

Wat *opvoeding* en *omgeving* aangaat, hebben de seminaries voor den toekomstigen priester verre de voorkeur boven het gymnasium zoowel het openbare als het bijzondere. Het eerste deugt voor hem heelemaal niet. Vooreerst mist hij daar zeer veel, wat hem zou kunnen steunen in zijn roeping: aansporingen, waarschuwingen en bemoedigingen van overheden, het goede voorbeeld van medeleerlingen, velerlei geestelijke oefeningen, de orde en tucht, waardoor heel het dagelijksch leven van den seminarist geregeld wordt. En dit tekort wordt door de zorg van verstandige ouders en van een geestelijken leidsman niet aangevuld. Dan is neutraal onderwijs als opvoeding een onding en voor sommige vakken zelfs als onderwijs een onmogelijkheid. Maar 't ergste van alles is de omgeving. Daar komen Roomschen en Protestanten, geloovigen en ongeloovigen, jongens en meisjes bijeen; velen hunner weten van God en godsdienst bedroevend weinig, wellicht een vrij groot aantal in 't geheel niets; daar zijn er bij, die uit gezinnen komen, waar ze veel meer mogen lezen, veel meer zien en hooren dan goed voor hen is; en allen dartel, zwak en onnadenkend als de jeugd is. Wat is er niet voor noodig en wat wordt er niet gewerkt, om onze Roomsche jongens, die in den godsdienst goed onderwezen zijn, en door zooveel geestelijke middelen gesterkt worden, vroom en rein te houden? En dan ondervindt men soms nog bittere, bittere teleurstelling. Maar deze jongelieden zijn in den regel voor verreweg het meerendeel van deze voorrechten bijna geheel verstoken. Laat nu de leeraar nog zoo waakzaam zijn, zijn best doen, om dit

publiek tot deugdzame menschen te vormen, auteurs lezen degelijk voor de vorming van geest en hart, zijn antieke schrijvers laten waarschuwen tegen het kwaad, rechtschapenheid laten aanprijzen, het is meer dan waarschijnlijk, dat sommigen van zijn hoorders straks, als ze onder zijn oogen uit zijn, maling hebben aan de oude zedenmeesters van Latium en Hellas en heel wat meer belang stellen in bepaalde personen van eigen volk. Daarmee zij niet beweerd, dat al die jongelui slecht zijn; verre van dat! Maar een jongen, die priester wil worden, hoort in zulk een omgeving niet thuis. Pausen en concilies achten hem zelfs niet veilig op een college van uitsluitend Roomsche jongens, die allen voortdurend onder scherp toezicht staan, en dan zal hij zonder gevaar vrij ronddolen en telkens weer met dit bonte gezelschap samen komen? Zoo licht kan hij toch een bedorven makker aantreffen, verkeerde boeken in handen krijgen, in gelegenheden gebracht worden, waar hij nooit had moeten komen, vooral in onzen tijd! Men behoeft geen pessimist te zijn om te beweren, dat het openbare flirten en andere schaamteloosheid in de laatste jaren schrikbarend zijn toegenomen. Blijft dan ook zulk een jongmensch vrij in dat wereldje rondvlinderen, dan is één van twee te vreezen: dat hij òf zijn roeping verliest òf, wat nog veel erger is, in zijn teerheid van geweten en fijnheid van gevoel voor wat *hem* past of wat voor *hem* onbetamelijk is, schade lijdt. De Katholieken moeten zich wel niet afzonderen, niet opsluiten, maar *gevaarlijke* omgang dient vermeden; leekenapostolaat is voortreffelijk, maar men zende geen kinderen uit, om het Evangelie te prediken: 't is voor volwassenen al moeilijk genoeg.

Zelfs het bijzonder gymnasium voldoet als leerschool voor den priester niet ten volle aan de eischen door de Kerk gesteld. De opvoeding kan daar nooit zijn, wat ze op een seminarie is, waar *allen* streven naar het *ééne* verheven doel en alles wat daarvoor bevorderlijk is, gedaan - wat daarmee in strijd is, geweerd kan worden. In den priester is

heiligheid van leven niet minder noodig dan wetenschap en daarom moet niet alleen het verstand, maar vooral ook de wil van jongs af getraind worden. Zijn doel is immers niet een passende maatschappelijke positie te verwerven en daarin vooruit te komen, maar slechts te leven en te werken voor God en den naaste. Vandaar moet hij zich onthechten aan de wereld en zich zelf, zich toeleggen op de beoefening der Christelijke volmaaktheid en vóór alles met een groote liefde tot God en den evenmensch bezield zijn. Maar de beoefening dier deugden kan men niet op dezelfde wijze en even streng vorderen van jongens, die in de wereld willen blijven en dus het recht en zelfs den plicht hebben de dingen der wereld als onmiddellijk doel na te streven en daarvan te genieten. Op een gemengd college moet dus de opvoeding en geestelijke leiding noodzakelijk anders zijn dan op een seminarie, waar *allen* worden opgeleid tot het Priesterschap. De seminarist wordt voortdurend aan de heiligheid van zijn toekomstig ambt, de verplichtingen daaraan verbonden, de noodzakelijkheid der priesterlijke deugd herinnerd en in de beoefening dier deugd onderricht, geleid en gesteund. Zoowel predikaties en toespraken, retraite, recollecties en dagelijksche meditatie als ook de regelmaat en tucht van het seminarie-leven zelf zijn daarop ingericht. Daarom is het zoo vreemd van sommige ouders, dat ze hun zoon niet naar het seminarie sturen, omdat hij nog zoo jong is en nog niet beseft, wat hij eigenlijk onderneemt. Want dan moet hij immers juist naar het seminarie; daar zal hem in woord en aan den lijve geleerd worden, wat hem te wachten staat. Als hij dan elf of twaalf jaar die proef doorstaan heeft en in de vacanties een vergelijking kan maken tusschen zijn keuze en het moois, dat de wereld belooft, dan behoeven de ouders volstrekt niet te vreezen, dat hij een onberaden stap zal doen. Doorstaat hij de proef niet, dan kan hij het seminarie verlaten, zooals dat door velen geschiedt. Hij behoeft daar dan niet te blijven, alsof hij nergens anders terecht zou kunnen, want dat is eenvoudig verbeelding. Als een seminarist geen ver-

dere studies kan maken, dan ligt het niet aan 't onderwijs, dat hij genoten heeft, maar dan ontbreekt het hem aan werklust of aan talenten en zou hij 't op 't gymnasium niet beter gemaakt hebben; en als er ooit een den verkeerden weg opgaat, dan schrijve men dat niet op rekening van de seminarie-opvoeding, maar van den misbruikten vrijen wil: had niet de beste Leermeester er een in Zijn twaalftal, met wien 't misliep? Overigens is van 't heele getal leerlingen, die in tien jaar tijds het seminarie te Culemborg verlieten, omdat ze geen priester meer wilden worden, het procent zedelijk of maatschappelijk verongelukten gelijk nul. 't Zal op andere seminaria wel net zoo zijn.

Niet de seminarist dus loopt gevaar een onberaden stap te doen door priester te worden, maar wel de geroepen gymnasiast door het niet te worden. Want behalve de opvoeding is vooral ook de omgeving op een gemengd college voor wie naar het Priesterschap streeft niet de meest gewenschte. Hij vindt daar niet den steun voor zijn roeping, dien seminaristen aan elkanders voorbeeld hebben. De jongelui, met wie hij moet omgaan, hebben heel andere neigingen, stellen zich een ander levensdoel en denken, spreken en doen daarom ook heel anders dan leerlingen van een seminarie. En zal nu dat voorbeeld van zoovelen om hem heen, die zich in 't geheel niet als toekomstige priesters gedragen en die toch, omdat het werkelijk brave jongens zijn, op het college moeten geduld worden, geen invloed op hem oefenen? Zullen de luchtkasteelen, die zij zich bouwen, ook hem niet bekoren? Het vrije academieleven hem niet gaan toelachen? Er is bijna niets, dat zoo krachtig werkt op het jeugdig gemoed, als het woord en voorbeeld van vrienden en kameraden, en zoo is het gevaar niet denkbeeldig, dat zulk een knaap op den duur een beroep in de wereld aangenamer, eervoller en wellicht niet minder verdienstelijk begint te vinden dan ‘pastoor’ of ‘pater’ worden. Dan komt de twijfel, de onrust, de ontevredenheid met zich zelf en daarmee gewoonlijk de beslissing maar van keus te veranderen. Men versta mij

dus wel: 't is hier niet de vraag, of er van een gymnasium ook goede priesters komen, wat geen mensch ter wereld zal ontkennen, maar welke opvoeding en omgeving het meest geëigend is om de priesterlijke roeping te behouden, en zelfs, waar die nog eenigszins zwak of twijfelachtig is, te versterken en te bevestigen; en dan heeft het seminarie verre de voorkeur, niet voor jongens uit den middenstand alleen, maar voor allen, die zich tot de priesterlijke waardigheid geroepen achten. Overwegingen van stand doen hier de balans niet overslaan; daar zijn ze in ieder geval, maar zeker in onzen tijd te licht voor. De bevolking van het seminarie verschilt toch in stand van die van het gymnasium niet noemenswaard: de meesten zijn uit den boeren- en den gegoeden en kleinen burgerstand, enkelen uit hoogere kringen: een zuivere weerspiegeling dus van onze katholieke bevolking zelf, voor zoover daaruit priesters kunnen voortkomen. Evenzoo biedt het gymnasium, sinds allerlei posten en betrekkingen in staat en maatschappij ook voor de breede volksklasse toegankelijk geworden zijn, meer en meer een beeld van het geheele volk in den goeden zin genomen.

Zoo zijn de seminaries als leerschool voor den priester, wat onderwijs betreft, doelmatiger, wat opvoeding en omgeving aangaat, veel veiliger dan 't gymnasium. Dit was blijkbaar ook het standpunt van de paters Jezuïeten gedurende de meer dan een halve eeuw, dat ze het seminarie te Culemborg bestuurd hebben. Gedurende al die jaren was het wel zoo goed als regel, dat zij de candidaten voor het Priesterschap uit families en parochies, die onder hun invloed stonden, niet naar hun eigen colleges, maar naar Culemborg zonden. Daar studeerden er voortdurend uit andere bisdommen, niet enkelen, maar tientallen te gelijk. Wel een bewijs, dat de paters daar de roepingen veiliger dachten dan aan hun colleges, en tegen het seminarie-onderwijs, terwijl ook zij ontwikkelde menschen best kunnen gebruiken, geen overwegend bezwaar hadden, hoewel toen het leerplan veel meer van het gymnasium-program verschilde dan thans het geval

is. En men zal toch moeilijk kunnen beweren, dat de Jezuïeten van onderwijs en van het leven op colleges en seminaries geen ondervinding hebben.

Als men nu nog wijst op andere bisdommen of andere landen, waar geen of slechts enkele seminaria zijn, dan is mijn antwoord dit: vooreerst zijn we hier niet in *andere* landen, maar in *ons* land, en hier hebben we *wel* seminaria door de Kerk en de Pausen gewild en door onze kerkelijke overheid als de kweekscholen voor de geestelijkheid aangewezen. Heeft de overheid ergens in overleg met het hoogste kerkelijk gezag een andere inrichting wenschelijk geacht, dan heeft men zich daaraan te houden; wie de leiding der overheid volgt, is op den goeden weg. Dan vergete men niet, dat waar geen seminaria zijn, door convicten of op andere wijzen zooveel mogelijk wordt aangevuld wat in de opvoeding te kort schiet; maar in ons land zijn we daar niet op ingericht, omdat we seminaries hebben. Eindelijk blijft het, afgezien van het feit, dat hier of daar een andere regeling uitstekend kan werken, wijl voor Gods Voorzienigheid alle wegen open staan, altijd nog een open vraag, of de toestand in andere landen wel de meest gewenschte is, en of niet vele bisschoppen seminaria zouden oprichten, als de omstandigheden het maar toelieten. Want juist die hebben de uitvoering van het voorschrift van Trente op zoovele plaatsen verhinderd: hier was het de reformatie, daar staatsdwang, elders revolutie of gebrek aan geld en leerkrachten, die de kerkelijke overheid noodzaakten gemengde colleges op te richten, of de jongelui de lessen aan staatsinstellingen te laten volgen. Zulk een regeling vindt dan wel haar verdedigers, met name in Duitschland, maar wordt ook daar toch door velen diep betreurd. In de provinciale synoden van Westminster bepleitten de bisschoppen de scheiding van geestelijke- en leeken-leerlingen als het eenig middel tegen wereldsgezindheid en besloten daarom seminaries op te richten, omdat deze zoo machtig veel zouden bijdragen tot bloei van het godsdienstig leven. Voor de

groot-seminaries is dit besluit uitgevoerd: een klein seminarie heeft alleen nog maar het diocees van Southwark. In Amerika heeft men bij gebrek aan geld en leerkrachten en soms zelfs aan leerlingen allerlei pogingen aangewend, om tot een oplossing te komen. Maar in de laatste decennia maakt ook daar de oprichting van kleim en groot-seminaries gestadigen voortgang. Verder kan ik op deze kwestie niet ingaan: ze is ook eigenlijk hier niet aan de orde. Maar voor hen, die van toestanden, zooals die in 't buitenland zijn, het heil voor de Kerk verwachten, volge hier voor enkele landen een opgave van het aantal priesters, seculier en regulier, in verband met het onderwijs. Berekend naar de opgaven van Streit's Atlas Hierarchicus van 1913 bedraagt dit aantal per 100.000 Katholieken in

Bijna uitsluitend Seminaria {	Italië (buiten Rome)	208
Bijna uitsluitend Seminaria {	Nederland	184
Groot-seminaria; veel gemengde colleges {	Spanje	160
Groot-seminaria; veel gemengde colleges {	Frankrijk	155?
Groot-seminaria; veel gemengde colleges {	België	135
Groot-seminaria; veel gemengde colleges {	Groot Brittannië en Ierland	132
Veel staatsinstellingen {	Duitschland	101
Veel staatsinstellingen {	Oostenrijk	91

Ik maak uit deze cijfers geen gevolgtrekkingen, die te ver zouden gaan; maar het zal toch een heele toer zijn, daaruit te bewijzen, dat van gemengde colleges, laat staan van staatsinrichtingen meer te verwachten is voor de instandhouding en uitbreiding van het Katholicisme dan van de seminaria. Want om het godsdienstig leven in stand te houden en te bevorderen moet het werk van Christus worden voortgezet, moeten klein en groot onderwezen, geleid, met genademiddelen gesterkt en daartoe desnoods naar de kerk gehaald worden. Daarvoor zijn priesters noodig, hoe meer hoe beter; zij zijn het zout der aarde, waar dat ontbreekt dringt verderf binnen. Voeg daarbij, dat er nog honderden millioenen ronddolen in de duisternissen en ellende van het heidendom, die gered

zouden worden, als er maar priesters waren. 't Is al meer dan 1900 jaar geleden, dat de eerste klacht over gebrek aan werklieden, om den oogst binnen te halen, door den grooten Werkgever zelf geuit werd en wat is het nog? Nauwelijks 18 procent van de menschheid is katholiek en nog geen 40 procent draagt den naam van Christen. Volgens de berekeningen bij L. v. Rijckevorsel S.J., 'Missieactie in Nederland', zouden er om de geheele wereld van geestelijke hulp te voorzien 50.000 priester-missionarissen noodig zijn. En nu zijn er uit ons land alleen met zijn twee millioen katholieken meer dan 800 priesters, waaronder 13 bisschoppen, in de missiën werkzaam. Leverden Spanje, Frankrijk, Italië, Oostenrijk en Duitschland met te zamen 150 millioen katholieken een naar verhouding even groot aantal als Nederland, dan zou volgens dezen schrijver het getal 50.000 bereikt zijn, terwijl het feitelijk aantal nog beneden de 13000 blijft. 't Zou interessant worden, als we het *geheele* aantal Hollandsche priesters in eigen land en daar buiten werkzaam eens met dat van andere landen konden vergelijken. Zouden wij procentsgewijze bovenaan staan? In ieder geval spreken bovengenoemde cijfers reeds van zoo zegenrijke gevolgen voor ons eigen volk en voor wellicht duizenden ongelukkige heidenen, dat onze seminaria en andere vrije priesterscholen, waaraan het behoud dier talrijke roepingen ongetwijfeld voor een niet gering gedeelte te danken is, zich over de resultaten, die hun werk onder Gods zegen heeft opgeleverd, zich waarlijk voor niemand behoeven te schamen. Willen derhalve katholieke ouders het geluk hunner kinderen, die zich tot het Priesterschap geroepen achten, verzekeren, willen ze meewerken aan de uitbreiding van Christus'rijk, dan ligt er voor hen geen veiliger weg open dan welke leidt naar de poort der inrichtingen, die door de Kerk en de Pausen zijn aangewezen om het zaad van deze bijzondere genade Gods in het jonge hart te doen ontkiemen en tot wasdom te brengen en wier deugdelijke en heilzame werking in ons vrije Nederland zoo schitterend blijkt.

G. VOSKUILEN

Aan den morgen

Maak de wereld wijd en vreugdig,
Maak de luchten ruim en rijk,
Dat we zonnig weer en jeugdig
Komen tot uw koninkrijk.

Wil ons kracht en eenvoud geven,
Maak de zielen trotsch en sterk.
Geef wat grootheid in ons leven,
En uw wijding aan ons werk.

Leg uw schoonheid langs de wegen,
Waar ons simpel leven gaat,
Kom ons, wáár we keeren, tegen
Met uw rooden dageraad!

Waait de lucht van vreugde dronken:
Kleurt de winden blij en bont:
Wappert vlaggen, felle vonken
Over plas en morgenstond.

Schepen drijve' in 't koele waaien,
Met een wimpel in den top,
In den klaren ochtend zwaaien
Molenwieken luchtig op.

Droom van wolke' en blonde landen,
Droom van mist en morgenstond:
Leg een schat in onze handen,
Plooi een lach om onzen mond.

Maak de wereld wijd en vreugdig,
Maak de luchten ruim en rijk,
Dat we zonnig weer en jeugdig
Komen tot uw koninkrijk.

BERNARD VERHOEVEN

Zonde en kunst

DE kunstenaar kiest als onderwerp voor zijn schepping dikwerf iets, dat bij den redelijken mensch onaangename gewaarwordingen moet wekken: de zonde; dat deed Vondel, die van Jephta's kindermoord een drama schiep. Hoe kan nu het schokkende in de zedelijke orde het voorwerp zijn eener schoone kunst? Kunst moet toch krachtens haar wezensdoel genot schenken en nog wel het aesthetisch genot. Deze vraag brengt ons op het terrein der botsende meeningen; sommigen protesteeren in een lawaaioptocht onder de banier van l'art pour l'art tegen de engburgelijke knevelarij der zedewetten en schreeuwen om onbegrensde vrijheid voor den kunstenaar. Met een voornaam en vroom gebaar op de eeuwige schoonheid Gods, den eenig alwaren, den eenig alschoonen, wijzen anderen aan den tempel der schoonheid den dolenden Faust af, terwijl een derde door het achterdeurtje van ‘schoon van vorm’ den armen zoeker toch nog tracht binnen te smokkelen.

A priori moet men zeggen, dat het onwetenschappelijk is beginselen van verschillende orde dooreen te haspelen; de mathematicus, die aan geschiedenis doet, bewijst geen wiskundige stelling met een charter. De kunstenaar nu voelt zich gebonden door de onbeschreven en onbeschrijfelijke wetten der schoonheid, evenals door de wet van het geweten. De aesthetica heeft haar eigen beginselen, ook de zedeleer heeft haar eigen beginselen. Dus het eenigst standpunt, dat de kunstrechter kan innemen, is dit: een vonnis over iets als onschoon alleen te gronden op de aesthetica, en het brandmerk van zedeloos enkel in te drukken krachtens het zooveelste der tien geboden. Die in strengen zin zegt: wat zedeloos is, is ook onschoon, doet even dwaas, als de boer, die Potters stier leelijk noemt, omdat de schilderij geen beestje van prima-kwaliteit voorstelt. Doch van den anderen kant staat het even vast, dat al wat mensch is, onder den ban staat der zedewet; en evenmin als de militaire kliek vrijgesteld is van het zevende, staat de kunstenaarsbende boven het zesde gebod; frissche lucht hebben 's menschen

longen noodig voor het physiek leven en in de reine sfeer der kuischheid leeft de ziel.

Hoe is dan de verhouding tusschen schoonheid en deugd? Zullen wij met den twijfelaar moeten zeggen:

> Mijn Kunstgenot en Geloof, die leven saam en stoeien!

Neen er is een harmonische verhouding, maar niet zoo simpel, dat het ‘ergo wijsgeerige dwaling’ van een philosophieleerling de ooren van den kunstrechter sluiten kan voor het geluid der schoonheidsgolf in Kloos' Zee. Die harmonie der onderlinge verhouding willen deze regelen in hoofdtrekken doen uitkomen, doch slechts een proeve van oplossing bedoelen zij. Wij dienen het probleem scherp omlijnd te houden. De theorieën over het wezen van het schoone zullen in haar veelvormigheid, meer afwisselend dan de uniformen van ons hedendaagsch leger, de revue niet passeeren. Evenzoo blijft buiten bespreking het ‘eenig schoon’ in het eindelooze leven,

> ‘Bij God en engelen bekend en zaligen alleen gegeven’.

Zoolang hier vleesch en geest nog kampen, zoolang de ziel nog hersenen noodig heeft, is dát schoon voor den mensch volstrekt onvatbaar. Oók, hoe verleidelijk het is, omdat wij zoo dicht het terrein naderen, geen psychologisch uitstapje naar het wezen der schoonheidsontroering; evenmin een casuïstisch afdalen om naar den graad der zedelijke gevaarlijkheid te vragen. Wij moeten streng bij de vraag blijven: hoe het feit te verklaren, dat er echte kunstwerken bestaan, die iets tot voorwerp hebben, dat op zich zelf kwaad is, en die toch als kunstwerk den redelijken mensch genot geven?

Vooreerst *het feit staat vast*. Feit is het, dat de zedelijk fijnvoelende kunstziel niet het minst in haar genietende rust wordt gestoord, als zij in levende uitbeelding de ontzettendste aller misdaden ziet gebeuren, Lucifers val. Feit is het, dat, als het publiek den koppigen Jephta het ijslijk slagzwaard ziet trekken, om het lieve kind te slachten, de schouw-

burg in de handen klapt en de rouw des volks verkeert in volle vreugd, terwijl menig niet-Amerikaan in de bekoring tot lynchen zou komen, als hij een kindermoordenaar op heeter daad betrapte. Diezelfde schijnbare wanverhouding vinden wij bij het zien van het physiek leed in de werkelijkheid en in de kunst: feit is het immers, dat een ieder aan het sterfbed de huivering van het doodsmysterie door zijn ziel voelt gaan, maar bij het zien van den stervenden Galliër de weldoende ontroering der schoonheid over zich voelt komen. Het is dus een niet te loochenen feit, dat een kunststuk iets op zich zelf zondigs tot voorwerp *kan* hebben. Men zegge nu niet: ja maar, die booze Lucifer wordt gestraft; want kwaad blijft het en met de uitbeelding van dat kwaad zit je een paar uur je zelf te vermaken.

Waarom is dat mogelijk? Het kunstwerk is krachtens zijn wezen een uitbeelding van iets werkelijks, het is een 'nabootsing' van de werkelijkheid, als u niet bang is voor dat leelijke woord. Dat zei reeds Aristoteles en allen zeggen het hem na, maar vergeten de gewichtige gevolgtrekking daaruit: u i t b e e l d i n g i s g e e n w e r k e l i j k h e i d ; de druif op een stilleven is niet sappig en de misselijke charogne van Baudelaire kwelt het reukorgaan niet. Zoo ook is in de uitbeelding van een zedeloos voorwerp het wezenlijke van het kwaad afwezig: de wil die de juiste ordening der dingen verstoort. De kunstenaar staat daarin, afgezien van de omstandigheden, gelijk aan de zedepolitie, die, wat hij zag, zoo volledig mogelijk voor den rechter tracht weer te geven; zijn uitbeelding is, juist als uitbeelding, geen zedelooze daad, ook al laat de president van de rechtbank misschien de deuren sluiten.

Dus per se is de uitbeelding van iets slechts niet zedeloos. *Wanneer zullen nu de zedewetten zulk een uitbeelding als zedelijk ongeoorloofd veroordeelen?* Een op zich zelf zedelijk onverschillige daad wordt slecht door het d o e l van den steller; die den Tartuffe speelt met een Jezuieten-steek op, òm bij het publiek morgen een sectaire wet lek-

ker te maken, pleegt een slechte daad, puur reeds wegens het doel. Zoo zal de moralist de wandschilderingen in het Lupanar van Pompeji veroordeelen juist om het doel. Vervolgens kunnen de o m s t a n d i g h e d e n de zedelijke onwaarde van een onverschillige daad bepalen: Horatius kan voor pas bekeerde Romeinen een beslist zedelijk gevaar zijn wegens zijn heidendom, en toch peuteren onze brave Christenjongens trouw in zijn epikuristische goden. Verbood niet het Leipziger stadsbestuur Werther's Leiden in de dagen van de echte Weltschmerz wegens het gevaar van zelfmoord? Geheel persoonlijke omstandigheden kunnen een onverschillige daad, zelfs een goede daad voor iemand zedelijk gevaarlijk maken en bij gevolg ongeoorloofd; de man, die één borrel drinkt met een attest van den dokter in de zak, dat hij geen hartkwaal heeft, zal misschien door den socioloog, die het wel der geheele maatschappij in het oog houdt, vermaand worden; de moralist zal den zwakken enkeling eerst dan van kwaad beschuldigen, als hij bij ondervinding weet, dat die ééne borrel gewoonlijk nog een heele rits broertjes krijgt. Zoo staat het ook met de zedelijke waarde van een kunststuk; zóó kan een echt kunststuk voor dezen of genen persoon een werkelijk zedelijk gevaar zijn en voor een ander niet. De teekens ‘niet voor de jeugd’ in de katalogen bewijzen dit overduidelijk.

Wanneer zal de aesthetica een stuk wegens het voorwerp veroordeelen? Eenvoudig dan, wanneer het doel der kunst, het aesthetisch genot, niet bereikt kan worden. Voorop dient gesteld, dat menig kunststuk een aesthetisch geschoold genieter eischt. Hoe lang duurt het, eer de jeugd die ‘leelijke grove’ houtsneden van Dürer mooi vindt? Als Seneca ons laat hooren, hoe Oedipus gretig met de kromme vingers in de oogkassen naar de oogballen zoekt, en die er tegelijk uitrolt, om daarna in de leege holten nog wat na te wroeten, dan kan misschien om een dergelijke beschrijving een gladiatoren-publiek grinneken, dat ook wel geapplaudisserd zou hebben, als het Cornwall bij het uitrukken van Gloucesters tweede oog

hoorde uitschreeuwen: ‘Out, vile jelley!’ Voor een dergelijke vertooning moet men een gedegenereerd publiek hebben.

Voor den aesthetisch geschoolde zijn er in de werkelijkheid dingen zoo onkiesch, zoo afstootend, zoo walgelijk, dat zij het kunstgenot geheel of gedeeltelijk beletten; in het laatste geval zal het genot gestoord, niet opgeheven zijn. Zegt men niet, dat Shelley's The Cenci met zijn kindverkrachting en vadermoord nog nooit opgevoerd is, alhoewel Francisco en Beatrice beiden hun daad met den dood boeten? Wien het costuum van Monna Vanna in het tweede bedrijf werkelijk genot schenkt, die ga naar den psychiater, of misschien beter naar den biechtvader; mogelijk een vereelte modelschilder uitgezonderd. - Nu hangt dit niet alleen af van de zedelijke waarde der daad: want sommige goede daden kunnen het daglicht niet zien en, in de binnenkamers voltrokken, kunnen ze den Engelen in den hemel behagen, maar in de kunst voorgesteld zullen de duivels in de hel er om grijnzen. En dit niet alleen op sexueel gebied: laat eens een tragisch persoon zich even verwijderen, gelijk Molière zijn malade imaginaire meermalen van de planken laat heen sukkelen!

Wanneer zal nu het slechte voorwerp als zoodanig het aesthetisch genot onmogelijk maken? Ten eerste als er niet-aesthetisch genot gewekt wordt en de kunstenaar dus, bewust of onbewust, op een ander doelwit richtte dan het wezensdoel der kunst, het aesthetisch genot. En ten tweede, als de kunstenaar wel op het aesthetisch genot doelde, maar miste; de uiteenzetting van dit tweede geval zal ons het feit ook verklaren, dat een zonde kan behagen in de kunst.

Het aesthetisch genot is van een geheel eigenaardige soort; beperken wij ons ertoe in de dichtkunst: het is een geheimzinnige harmonische spanning en tegelijk ontspanning van tallooze vermogens van ziel en lichaam, van verstand en verbeelding en gevoel, van ademhalings- en spreekorganen en van wie weet wat nog organen meer; heel de mensch in zijn-mensch-zijn is er mede gemoeid. Dit geldt zoowel

van den kunstenaar, als, wegens de motorische kracht der voorstellingen, van den genieter. - Behalve het zuiver verstandelijk genot, dat wij buiten bespreking kunnen laten, staat, naast het aesthetisch genot, een genot, dat ik onder één naam zou willen samenvatten: zuiver genot der zinnen; daaronder versta ik behalve het sexueel genot in al zijn breedheid, evengoed een suikerbal bij een kop koffie; dat is geen aesthetisch genot, evenmin als de sentimenteele aandoening die een juffertje gemeen heeft met haar schoothondje; evenmin is aesthetisch genot de nieuwsgierigheid, waarmee je een kind prikkelt door iets te verstoppen. Welnu, al dergelijk zingenot hoort in een kunststuk niet thuis, want wekt een werk een dergelijk genot, dan bereikt het een ander doel dan het wezensdoel der kunst en zoo zal de kunstrechter o.a. prikkelromans, Sherlock Holmes' novellen per se moeten afwijzen. Is er nu een zedelijk gevaar aan verbonden, dan zullen kunstrechter en moralist accoord gaan en beiden een veroordeelend vonnis strijken; de een, omdat het doel der kunst, het aesthetisch genot, niet bereikt wordt, en de ander, omdat er een zedelijk gevaar aan verbonden is. - Natuurlijk kan beider veroordeeling of het heele werk, of slechts een onderdeel treffen.

Een bevestiging hiervan is het feit, dat een verhaal meer toelaat dan een drama; het geziene en gehoorde te zamen heeft een meer prikkelend karakter, dan het gehoorde alleen; daarom vertelt Hageroos haar wedervaren. In dezen zin is het ‘digna intus geri’ van Horatius een zeer wijs woord. Zou Rostand's Chantecler niet mooier zijn voor den lezer dan voor den toeschouwer, omdat mogelijk de costumeering wat hindert?

Ten tweede kan het gebeuren, dat de kunstenaar wel op het echte kunstdoel aanlegt, maar dit mist. - Ieder werkelijk kunststuk, dat iets zondigs tot voorwerp heeft, en dus een uitbeelding is van die zonde, heeft in zich een verzoenend element, waardoor de geest *abstractie* kan maken van dat zondige en mocht hij soms iets geschokt worden in de rust

van het genieten, terstond weer in het evenwicht van volmaakte rust komt, de noodzakelijke voorwaarde voor genot. Is dit verzoenend element afwezig, dan tracht de kunstenaar wel aesthetisch genot te wekken, maar het stootende heeft de overhand en hij bereikt geen genot. Waarin bestaat dat verzoenend element, waarover misschien reeds Aristoteles in zijn dramadefinitie sprak, als van de ‘katharsis’?

Eerstens in het feit, dat het kunstwerk in zijn wezen een uitbeelding is, geen werkelijkheid; is nu dit wezenlijke in het kunststuk hoog genoeg opgevoerd, is de uitbeelding, juist als uitbeelding, op de echte hoogte, dan maakt de genieter abstractie van het leelijke, dat in de uitgebeelde zaak zelf ligt. Bij sommige stoffen is uit den aard der zaak die abstractie onmogelijk. De voorstelling van de satyrs, zooals de Attissche vaas van Napels ons te zien geeft, zal misschien een volk van de Grieksche onnatuurlijk zeden behagen, maar als onze tijd, zeker toch niet preutsch, dergelijke liefhebbers opsluit, dan mogen wij wel onderstellen, dat het bij de Grieken geen aesthetisch genot was, doch eenvoudig een zinnenprikkel, dien zij voor kunstgenot uitgaven. Die onmogelijkheid van genot hangt geenszins af van de grootte van het kwaad; het zit meer in het stootende, de kieschheid krenkende; het gevoelselement treedt sterk op den voorgrond, evenals de natuurlijke schaamte. De koppige kindermoordenaar Jephta zal behagen, en Ibsen's Nora, die haar kleine kinders in de steek laat, al is het om het schijnmooie ‘zichzelf worden’, zal waarschijnlijk menigeen stooten, zoolang moederliefde geen uitsluitend voorrecht van dieren wordt. - Niet enkel de booze daad kan ons genot bemoeilijken of onmogelijk maken, ook de zwoele sfeer van Shaw's Blanco Posnet of Miss Warren zal den reine hinderen en het banale van Heyermans' Meid of Querido's Jordaan den beschaafde. - Toch moet men niet te spoedig a priori zeggen, dat een of andere stof niet het voorwerp van een kunststuk kan zijn; want wie bij voorbeeld meent, dat Cham's bedrijf een onmogelijk feit

is voor het theater, zou ik het Sakramentsspel van Calderon ‘La torre de Babilonia’ wel eens willen voorleggen: dan kan hij leeren, wat echte kunst in dit opzicht vermag, en tusschen haakjes ook nog, dat er in de letterkundige wereld dingen zijn, niet in de litteraire Baedekers vermeld, en toch de twee sterretjes overwaardig.

Voor sommige stoffen is de abstractie zeer moeilijk, voor andere zeer gemakkelijk. Dit zal voornamelijk afhangen van het *tweede element*, waarin de verzoening moet gezocht worden, namelijk in de bijkomstigheden. Deze zullen, gelijk bijkomstigheden plegen te doen, zeer onderscheiden zijn. Daarom slechts enkele voorbeelden. De zedelijke overwinning maakt die abstractie gemakkelijk in een Antigone, in een Ifis, in een Polyeucte. Het feit, dat Lucifer gestraft wordt, vergemakkelijkt de abstractie. De persoon, die uitgèbeeld wordt, doet ons veel door de vingers zien: Dante zet den zelfmoordenaar Cato als symbool der rechtvaardigheid aan de poort van het vagevuur, want hij vergaf, en wij met hem, aan den heiden den zelfmoord: maar in den zevenden helle-omgang sluit hij de boel van Pietro della Vigne in de stekelige takken op ten prooi aan de harpijen. De Cid krijgt onze sympathie niettegenstaande het duel, in riddertijden geduld. Ook den persoon van den kunstenaar zelven, een antieken heiden, vergeeft men een dwaling, waarvan men om het gevaar een socialist niet zoo gauw zal ontslaan.

Persoonlijke opvattingen van kunstenaar of van genieter kunnen de abstractie beletten of bemoeilijken. Schoolleer, vastgeroest als een onfeilbare schoonheidsnorma, bepaalde kunstrichting en evengoed een heerschende kunstmode bevooroordeelen èn menschen èn tijden. Lichamelijke disposities kunnen eveneens belemmerend werken, om niet eens te spreken van de moderne, misschien overdreven rompstandentheorie.

Het kan natuurlijk gebeuren, dat het verzoenend element *niet voldoende* aanwezig is, en daarom het kunststuk nog wel genot zal geven, doch niet onverdeeld: zoo zal menigeen de opeenstapeling van gruwelen in King Lear niet

geheel en al kunnen behagen, wat misschien mogelijk was geweest, als de ideale figuur van Cordelia wat meer op den voorgrond was getreden.

Ter bevestiging zij aangehaald, dat een dergelijke abstractie van het onaangename ook bij niet-aesthetische genoegens voorkomt; een operateur is in hooge mate voldaan tijdens de onverkwikkelijke buikoperatie, die goed verloopt: het geredde leven doet hem abstractie maken van alles.

Soms is er in een of ander geval meer dan uitbeelding, is er werkelijkheid; de indruk, dien wij dan krijgen, bevestigt onze theorie. Immers is er werkelijkheid en treft die werkelijkheid, dan wordt onmiddelijk het genot bemoeilijkt: de ‘goede God’ van Adama van Scheltema stoot den geloovige ontzettend, want hij voelt, dat de godsdiensthater hier zijn eigen gevoelens propagandistisch de wereld inslingert. Van den anderen kant heeft kardinaal Mercier, toen hij Royaards den infernalen proloog van den Adam in ballingschap hoorde zeggen, er den kunstenaar niet op aangekeken: want het een is werkelijkheid en stoot, en het ander was slechts uitbeelding en stoot niet. Ik zeide zoo even ‘en de werkelijkheid treft’: dat moet er bijkomen, want als Sappho haar teergeliefde Aphrodite bezingt voelen wij ook wel de werkelijkheid harer gevoelens, maar juist, omdat deze werkelijkheid zoo ver van ons afstaat, treft ze ons minder en wordt de abstractie weer mogelijk; deze is natuurlijk in Grillparzer's Sappho al heel gemakkelijk.

De conclusie is dus deze: wanneer een kunststuk krachtens de zedelooze stof een zinnenprikkelend effekt heeft, dan veroordeelt èn kunstrechter èn moralist dit werk, beiden op grond van hun eigen principepen. Dit vonnis kan het geheele werk, kan een deel treffen. - De kunstenaar, die zich aan zinnenprikkelend bedrijf schuldig maakt, is de Satan, omkleed met het schijnsel van den lichtengel; de flikkering der Godsgave van het genie kan den grijns der hel niet overschitteren, ook niet voor het oog van den kunstrechter.

Culemborg

W. VAN KOEVERDEN

Katholieke dichters van Frankrijk

> Anthologie de la Poésie Catholique de Villon jusqu'à nos jours, publiée et annotée par Robert Vallery-Radot.
> - Paris, Georges Crès & Cie.

FRANKRIJK is een bevoorrecht land. Frankrijk heeft altoos, ook in de meest sombere tijden zijner historie, dichters gehad, die het licht der ongeziene wereld deden schitteren voor de oogen hunner tijdgenooten. Robert Vallery-Radot bewijst 't ons in deze bloemlezing, loopende van Charles d'Orléans tot de jonge poëeten, die thans strijden en sterven voor Frankrijk. Hij bewijst tevens, dat Frankrijk thans een zeer buitengewoon bloei-tijdperk doorleeft der Katholieke dichtkunst. Hij zegt 't ons, kort en krachtig, in zijn slotwoord:

> ‘Devant le retour irrésistible des esprits vers l'inspiration religieuse, on a donné à cette conversion le nom de renaissance spiritualiste. Il nous semble que ce terme de spiritualiste n'ex-prime pas intégralement le caractère de la génération qui marche à la suite des nouveaux poètes chrétiens; c'est catholique qu'il faut dire. Le génie du christianisme tel que nous le concevons n'est plus, comme l'imagina Chateaubriand, une esthétique toute extérieure, un changement de décor; il transforme toute l'inspiration poétique, il opère par le dedans, par le sentiment tout orthodoxe de l'Être de Dieu et de la destinée des créatures. Dieu, la Communion des Saints, ne sont plus des abstractions, mais les réalités essentielles qui dominent toute notre vie et la dirigent vers son éternelle destinée.’

Er is misschien geen ander land ter wereld, waarin zoo gestaag de Christen-stem opklinkt in een lied. De Christen dichtkunst van Frankrijk is als een klokkenspel: nu eens het licht carillon, zuivere klanken strooiend in de prinselijke lucht, dan weer de ernstige klokken, somber en met gebronsden toon galmend over de vlakte.

Van de teedere gemeenzaamheid met het Heilige van een Vaquelin de la Fresnaye b.v. tot de strenge soberheid van een Corneille, welk een afstand - en welk een eenheid tevens! De eerste ziet de Christus geboren worden in zijn eigen

dorp; hij klopt 's nachts de herders en herderinnetjes op, die mede moeten naar den stal. Als wij zijn ‘Sur l'Avènement de Jésus-Christ Nostre Seigneur’ lezen, dan is 't of wij de ontroering zien in het nachtelijke dorp. Er is opschudding; er is beweging; er wordt op de deuren geklopt; schijnsels van lantarens vallen naar buiten op de blanke sneeuw; schuwe figuren gaan haastig voort; lichtende stippen dwalen van ver over de besneeuwde buitenwegen. ‘Venite Adoremus’. Daarnaast Pierre Corneille lezende, schijnt 't een oogenblik, alsof wij een andere wereld binnengaan, totdat wij de diepe eenheid leeren kennen, die al deze zoo verschillende dichters verbindt. Pierre Corneille schijnt ons thans te streng en te sober, maar wat een prachtige ‘ontsnappingen’, wanneer het wonderlijk-diep innerlijk leven van dezen mensch z'n poëtische zelfbeheersching medesleurt. Corneille is als de organist eener weidsche kathedraal; zijn bronzen tonen schokken en beangstigen soms meer, dan dat zij ontroeren; maar als op een lichten Paaschmorgen siddert er dan een Hallelujah door zijn vers, met een rust als de vrede Gods. Welk een verschil weer tusschen den sonoren Corneille en Racine met zijn wel zuiver-Fransche, doch wat matte gratie; zijn kwijnend vers, waarin altoos een zekere angst en vreeze leven blijft, alsof hij zich niet verheffen kan tot een ‘Magnificat’. En van deze beiden tot Victor Hugo! Het is zeker twijfelachtig, of Victor Hugo een Christen-dichter genoemd kan worden, doch zijne intellectueele afdwalingen hebben in zijn hart nooit geheel de oorspronkelijke teederheid voor den Christus gedood. Hij zag de wereld voorbijtrekken als een stoet. Hij zag den gloed der eeuwen voorbijgaan in een eindelooze, verwarde processie: barbaren met dierenvellen om de ruige lijven; ridders in blinkende harnassen en de zilverig-fluweelen schrabrakken der paarden, waarop zij gezeten waren; edelvrouwen met den valk op de fijne vingers, uitgaand ter jacht; Moorsche vorsten op blanke kameelen, omringd door ruiters met vreemd-gesneden karabijnen; Oosterlingen, tronend in wonderlijke zetels als pagoden, geplaatst op de schonkige

ruggen van breed-logge olifanten, wier weemoedig-zachte oogen vochtig glansden. Dat was de wereld, die Victor Hugo zag, en dit alles schoof snel voorbij, flonkerde slechts kort in den zonneschijn; de pracht snel optrekkende als een damp, wanneer een nieuwe glorie naderde. Doch Victor Hugo zag ook dien éénen Stoet: het keerpunt der tijden. Onder den loodkleurigen hemel sleept een Man het kruis voort door de bochtige straten van Jeruzalem. De Pharizeeën volgen Hem, spot-lachend en grinnekend in hunne gekrulde baarden; de onverschillige Romeinsche soldaten beuken ongeduldig met de schacht hunner speren op Zijne doorwonde schouders; de menigte van Jeruzalem joelt en krijscht achter Hem aan....

Er is echter een kenmerk der Christelijke poezie van Frankrijk, dat haar nationaal karakter bewijst, omdat 't het teeken is van Frankrijk zelf: ze heeft altoos eene stem van inkeer en boete.... En dit is een kenmerk van Frankrijk: een volk, welks val soms mateloos scheen - en dat toch nooit verhardde in de boosheid of in de hoovaardij; dat altoos weer verheffingen kende als wellicht geen ander volk ter wereld; dat altoos weer gegrepen werd door zijne traditie en zich daaraan nooit ontworstelen kon; dat altoos - volgens de bekentenis van den dichter - ondanks alles, gefolterd werd door het Oneindige; dat nooit scheen te kunnen ontsnappen aan God.

‘Malgré nous, l'Infini nous tourmente’.... Het torment van het Oneindige benauwt hen; van het Onzienlijke, dat hoog en wijd als het uitspansel koepelt boven de geestelijke wereld. Het is deze pijniging, die altoos knaagt, ook in het gewemel der bacchantische vermaken, welke juist deze smart moeten verdooven, doch altoos weer opnieuw het onbevredigde hart doen snikken, omdat zij geen troost schenken en in de leegte weer het Onzienlijke staat voor den mensch als de zwijgende Sphinx, die het geheim der dingen bewaart in haar steenen hart. Doch het torment is

niet alleen raadsel en pijnigende onzekerheid: er is ook een element in als van verspilde en afgewezen liefde. Met geweldige kracht komt dan de overtuiging omhoog, dat een Hart wordt versmaad; dat een bron van Liefde achteloos wordt voorbijgeschreden; dat een Bruiloftskleed wordt vertrapt. En dit kenmerk der Fransche poëzie bieden ons vooral de zwervers en de zoekenden, wilde droomers en brooddronken genieters, levende soms aan den zelfkant der samenleving. Er is er bijna geen onder hen, die niet ééns zijn armoede en zijne verlatenheid heeft uitgeklaagd en uitgesnikt aan het Hart van den Vader of de armen heeft uitgestrekt naar die Liefde, Die altoos vergeeft.... Wie zal het mysterie peilen dier plotselinge verheffingen? Het is alsof die dichterzielen plotseling gevoelen, hoe zij als door onverbrekelijke banden gehecht zijn aan een verleden en eene traditie, waarvan geen macht ter wereld hen meer bevrijden kan. Een zekere eenheid verbindt toch wel de geslachten in een land, waar de Katholieke traditie nooit geheel werd verbroken. Misschien bestaat in de ziel ook van de meest afgedwaalden hier een onbewust verband met het gebed van oude vrouwen uit vroeger eeuwen, die neerknielden in de dorpskerken, of met de bezieling der kunstenaars, die de beelden der heiligen kapten hoog in de kathedralen, ver van de menschen en dicht bij God.

Wanneer wij 't overwegen, komt als vanzelf een naam in onze gedachten: Paul Verlaine. Hij is als een vreemde en wrange bloem aan den boom der Katholieke poëzie en toch is hij een der onzen. Zijn wilde en uitzinnige verlangens zweepen hem voort, gelijk hij zelf schreef: als een dood blad op den kwaden wind, doch in zijne bezinning vond hij altoos de mystieke avonden terug....

....Quand l'esprit s'ouvre aux calmes espoirs
Et croit boire, suivant ma promesse, au Calice
Eternel, et qu'au ciel pieux la lune glisse
Et que sonnent les angélus roses et noirs,

Doch Verlaine staat niet alleen. Hij is ook niet een geheel

eigenaardige persoonlijkheid, die alleen in het moderne Frankrijk zou kunnen bestaan. Verlaine leefde reeds in de Middeleeuwen. Hij heette toen François Villon. Een weemoedig tafelschuimer; koning voor één dag onder zijne makkers in de taveerne, wanneer de kroezen rondgaan, de wijndampen naar het hoofd stijgen en de droomen komen. Pittoresk en vol ironie; hoog en vol fierheid; vol verachting voor de wereld en zich altoos dichter wetend, verheven boven de menigte, ook wanneer hij dronken-lallend strompelt door de nauwe en schaars-verlichte straten. Soms genie en soms kind; angstig voor het leven en spottend om boven dien angst uit te groeien; zondaar en snikkende boeteling, in den grond van zijn hart altoos een geloovige. Er is een ballade ‘que Villon feit à la requeste de sa mère pour prier Nostre Dame’. Heel het leven der Middeleeuwen schuilt in zulk een regel. De moeder uit het volk - Villon was ‘de pauvre et petite extrace’ - heeft heel wat te stellen met haar zoon, die den kostelijken tijd verslijt met verzen maken en naar de ‘estaminets’ loopen. Wat zal er geschieden met zijne arme ziel? Doch zij is gerustgesteld, wanneer zijne verzen bidden tot de H. Maagd, want om deze verzen zal de H. Maagd hem wel den hemel binnenhalen. En Villon was niet alleen een geloovige ‘op verzoek’, zooals blijkt uit de ballade, ‘que feit Villon pour luy et ses compagnons s'attendant estre pendu avec eulx.’ Het ontzaglijke realisme is hier geboren uit een hevige levensverachting; bitter en geweldig wordt de dood geteekend; en nog als uitgeworpene, wachtend op den strop, is Villon vol van een uitbundige, hoog-spottende minachting voor de menschen, die hij zoo klein heeft gekend en toch weer zoo groot ziet, wanneer plotseling de uitbarsting komt van het groote en nederige geloof van dit wonderlijk kind van God en van Maria.

Bij velen zal het vermoeden komen, dat dit alles slechts een spel van dichterlijke stemmingen is. Het torment van

het Oneindige is dan slechts een dier ‘groote smarten,’-waarvan de dichter ‘kleine liederen’ maakt. Een vluchtige poëtische aandoening, gewekt door het Kruis, evengoed als door de zon en de oogen eener vrouw; vergeten, zoodra de ontroering zich geuit heeft in het vers, en zonder invloed op het leven. Ware 't zoo: wij zouden in die aandoeningen iets verfoeilijks blijven zien. Het Christendom is geen frivool spel met verfijnde ontroeringen; het Katholicisme niet een prikkelende sensatie voor estheten, wie alles verveelt. Maar dit mogen wij niet verwijten aan Verlaine, hoezeer de schijn ook soms tegen hem is. Het berouw is waardeloos zonder het goede voornemen. Het merk eener bekeering is de vrees voor hervallen in het kwaad. En in het gedurig vallen en weder opstaan van Verlaine vinden wij altoos de vrees terug: de vrees voor nieuwen val. In een der schoonste verzen, die in de Fransche taal bestaan - ‘Les faux beaux jours’ - heeft Verlaine die vrees zoo zuiver en zoo oprecht geuit, dat dit poëem, naar ik vast geloof en hoop, hem tot genade zal hebben gestrekt in het laatste, verschrikkelijke uur.

Zeker mogen wij dit niet verwijten aan de jongere Katholieke dichters van Frankrijk. Zij belijden den Vader, den Zoon en den H. Geest met eene schoone onstuimigheid, die hen niet schromen doet om de versmaadheden van Christus te dragen. ‘Al te lang, zoo klaagt Francis Jammes, heeft men geaarzeld, Onzen Heer te noemen.’ Maar:

> Je le sortirai de l'ombre
> Même seul, devant le nombre.

Zij zijn Katholieken èn Franschen. ‘Le goût latin’ inspireert den vorm; gelijk het geloof der Kerk de gedachte. Het is niet altoos gemakkelijk voor den Noordeling, om den Franschen geest te volgen op zijn vlucht. Wij worden afgestooten en bekoord tevens door eene zuiver-Fransche dichtkunst, die in psyche zoo verschillend schijnt van eigen innerlijk leven. Wat aan de jonge Fransche dichters spoedig verweten wordt

is een gemis aan kracht. Heel in het algemeen dan: want aan Paul Claudel b.v. kracht te ontzeggen, zou dwaasheid zijn. Doch geheel deze opvatting is misverstand, geboren uit onvoldoend begrijpen van den Gallischen eigenaard. De Germaansche gedachtensfeer ziet kracht te spoedig als geweld. Het symbool van kracht wordt voor ons een Thor-figuur met een moker. De Galliërs stellen zich de kracht voor als iets bedwongens en zij zijn daarin Katholieker. Bij de Galliërs sluit de kracht daarom de sierlijkheid niet uit, zooals bij de kracht in de opvatting van geweld wèl geschiedt. De kracht der Franschen blijft sierlijk: in hunne kunst, in hun leven. Alleen zou met recht er op kunnen worden gewezen, dat dikwijls onevenredigheid bestaat in de kracht der gevoelens en de uiting daarvan eenerzijds en de moreele kracht in het leven anderzijds.

Wat bij de Fransche dichters voor ons eveneens moeilijk te begrijpen valt, is het karakter hunner melancholie. De Gallische melancholie in heel iets anders dan de Germaansche ‘Weltschmerz’, die een klagend misbaar is, een ruischende stroom van smart, terwijl de Gallische melancholie sierlijk blijft, met tinten van ironie. Vallery-Radot heeft deze melancholie reeds bij Villon gevonden en hij noemt haar zeer fraai: ‘cette chère et fière ironie mélancolique qui, peut-être, n'est pas si loin du sentiment chrétien du néant des choses humaines’....

De ‘nostalgie de Dieu’, de zielsziekte, geboren uit de onbevredigdheid met leven en lot; de experimenteele bevestiging in de paganistische samenleving der waarheid van St. Augustinus' beschouwing, dat de groote beweegkracht der menschheid het verlangen is naar God, heeft velen onder de jonge Katholieke dichters van Frankrijk tot de Kerk gebracht. Doch de bekeering uit Godsverlangen vond bij hen hulp door de aloude Katholieke traditie en de Katholieke gevoelens, die wel kunnen sluimeren op den bodem der Fransche samenleving, doch nooit geheel teloor gaan.

Charles Guérin heeft wel 't beste die zielestemming vertolkt. Hij is als Christen gestorven, na een kort leven van dwaasheid en van berouw. Hij is de dichter der geheime verwijten van het hart en der geheime wroeging, die tot een hellesmart wordt. Hij is een voorbeeld voor - gelijk Robert Vallery-Radot het noemt - 'l'âme inquiéte de sa génération' en hij begreep het wezen dier onrust: 'l'Inquiétude de Dieu':

> En vérité, je vous le dis, heureux les simples
> Qui, suivant ma doctrine, ont vécu loin des villes,
> Et, les reins alourdis du poids des grappes saintes,
> Jusqu'au soleil couchant ont vendangé la vigne.
>
> Heureux la femme forte et l'époux aux mains jointes
> Dont ma demeure accueille et les fils et les filles:
> Heureux, dis-je, sur tous, l'homme qui se résigne
> Et range, en bénissant ma loi, sa lampe éteinte.
>
> J'aime ceux qui sont nus et j'aime ceux qui m'aiment,
> Et je prête ma force à leur faiblesse humaine
> Le lèpre des enfants de luxure m'éloigne;
>
> Mais l'esprit qui m'assiste et me tient sous son aile
> Guide dans les chemins de la vie éternelle
> Ceux dont le coeur est pur comme un ciel plein d'étoiles.

En bij die onrust kwamen de herinneringen omhoog, zag hij door de traditie de schoone vastheid van het sobere Katholieke leven van eertijds:

> Plus faible et sanglotant qu'au jour de mon baptême,
> Je pense à vous, qui, hauts et droits, ô mes ancêtres,
> Vécûtes avec l'âme et la force des cèdres.
> La voix du créateur sur vos fibres vivantes
> Chantait comme un vent pur dans les rameaux sonores;
> Votre coeur large et plein s'ouvrait comme une grange;
> Vous aimiez l'oraison du pauvre à votre porte,
> Et votre foi d'enfants pleurait sur l'Evangile.
> Béni soit notre pain de chaque jour, bénies
> La journée et la nuit, disiez-vous, et la vie
> Coulait pour vous comme une eau claire sur l'argile.

Charles Guérin is tot die rust eerst gekomen op zijn

doodsbed. Anderen waren gelukkiger. Zij kwamen eerder tot de bron. Zij leerden begrijpen, dat een esthetische aandoening geen rust schonk, dat hier niet te kiezen of te deelen viel, doch alleen te aanvaarden, de Waarheid te aanvaarden met den eenvoud van kinderen. Dat zij alles moesten wegwerpen, het kruis opnemen en den Christus volgen. Dat zij hun leven moesten minachten, om het te behouden. ‘Il n'y a que deux partis à prendre: ou le culte minutieux et désespérément puéril de l'instant qui s'écoule et de la chair qui se fane, ou l'adoration de l'Eternel en qui tout vit.’

Deze jonge Katholieke dichters hebben gekozen als Paul Claudel met zijn juichend ‘Magnificat’:

> Soyez béni, mon Dieu, qui m'avez délivré des Idoles
> Et qui faites que je n'adore que vous seul et non point Isis
> et Osiris.
> Ou la Justice, ou le Progrès, ou la Vérité, ou la Divinité, ou
> l'Humanité, ou les Lois de la Nature, ou l'Art, ou la Beauté,
> Et qui n'avez pas permis d'exister à toutes ces choses qui ne
> sont pas, ou le vide laissé par votre absence.
> .....
> Seigneur, vous m'avez délivré des livres et des Idées, des Idoles
> et de leurs prêtres,
> Et vous n'avez point permis qu'Israël serve sous le joug des
> Efféminés.
> Je sais que vous n'êtes point le Dieu des morts, mais des vivants.
> Je n'honorerai point les fantômes et les poupées, ni Diane,
> ni le Devoir, ni la Liberté, et le boeuf Apis.
> Et vos ‘génies’ et vos ‘héros’, vos grands hommes et vos
> surhommes, la même horreur de tous ces défigurés.

Albert Fleury, vroeg gestorven, vond als Charles Guérin den vrede eerst op het doodsbed. ‘Au Carrefour de la Douleur’ vond hij zijn God en gevoelde zich als Claudel gered van de afgoden:

> Et vous m'avez sauvé de toutes les splendeurs
> Comme de toutes les chimères:
> De l'Art, de la Clarté, de la Paix, du Bonheur,
> De la Santé, de la Lumière;

Vous m'avez dépouillé de tous mes vains espoirs,
Vous avez mis mon rêve en cendres,
Et vous m'avez voulu, pantelant, dans le noir
Capable enfin de vous entendre....

Toen deze groote mannen en groote kunstenaars het hoofd gebogen hadden; toen zij in den biechtstoel hadden beleden; den Heer hadden genuttigd en den Rozenkrans gebeden - kwam het Wonder over hen. Het geloof geplaatst in het centrum hunner wereldbeschouwing; het teeken van het Bloedend Hout gedrukt op hunne voorhoofden, rangschikten zich alle dingen der wereld rondom dit middelpunt der schoone orde. Zoo ontstond de waarachtig-Katholieke dichtkunst van het jonge Frankrijk: zoo rijk en zoo weelderig, als wij niet meer hadden durven verwachten. In moeilijke oogenblikken twijfelen wij allen wel eens in dezen sceptischen tijd, of wij ooit wederom eene kunst zullen bereiken, geheel levende uit het geloof. Wij zijn zwak geweest met te twijfelen en te vreezen. De kunst zal wederom leven in en uit het geloof: het geloof zal het bloed stuwen door hare aderen en haar harteklop regelen - wanneer ook de kunstenaar zal leven, geheel en al, uit en in het geloof. Wanneer hij alles zal willen wegwerpen; bevrijd wil zijn van Eer en Roem en alle afgoden, en dan de oogen wil opslaan, om niemand te zien dan God alleen....

Zoo hebben de jonge Katholieke dichters van Frankrijk gedaan. Zij hebben alles verworpen en alles teruggevonden. Het bovennatuurlijke, geheel hun leven doordringend, schonk de juiste plaats aan de schoonheid ook van het natuurlijke. Dit is misschien het geheim van de Christen kunst der Middeleeuwen. Zoo ja, dan is hier het geheim teruggevonden....

Charles Péguy doet den tijd der kathedralen herleven. Of liever: wij kunnen hier van geen herleven meer spreken. De tijden worden één bij hem. Hetzelfde geloof; dezelfde hoop; dezelfde liefde. Dezelfde krachtige vreugde ook; dezelfde onwankelbare fierheid; dezelfde stralende nederigheid. Het pittoreske ook van een beschouwing, waarin alles

zijn plaats vindt en genoemd wordt met den waren naam en de ironie der Christen melancholie, die naar den Hemel verlangt. Dit alles in enkele strophen van de ‘Présentation de la Beauce à Notre-Dame de Chartres’:

Quand nous aurons joué nos derniers personnages,
Quand nous aurons posé la cape et le manteau,
Quand nous aurons jeté le masque et le couteau,
Veuillez vous rappeler nos longs pélerinages.
.....
Quand nous aurons quitté ce sac et cette corde,
Quand nous aurons tremblé nos derniers tremblements,
Quand nous aurons râlé nos derniers râclements,
Veuillez vous rappeler votre miséricorde.

Nous ne demandons rien, refuge du pécheur,
Que la dernière place en votre Purgatoire,
Pour pleurer longuement notre tragique histoire,
Et contempler de loin votre jeune splendeur.

Deze dichters hebben ons de vreugde weergeschonken. Er is geen vreugde meer onder de kinderen der menschen. En wij verlangen toch naar de vreugde, want 't is ons recht, temidden van al onze bekommernissen van vreugde over te vloeien. Doch eerst wanneer de orde der menschelijke dingen weer is gerangschikt om het Kruis van Golgotha, bloeit de Christen vreugde onder ons: de vreemde en fiere bloem, die op den Kruisberg ontsproten is.

En met de vreugde kwam de sterke levenshumor terug, die wij zoo slecht begrijpen in de groteske versieringen der kathedralen. Bij twee dichters vooral vinden wij dien humor: bij den Waal Victor Kinon en bij Thomas Braun.

Dit is een fragment uit Kinon's: ‘Dédicace de la Maison’:

Pour ne rien oublier, soignez aussi, ô Dame,
Que l'août soit décoré de parterres de flamme,
Qu'il y ait des criquets sonores et des noix,
Et que l'on trouve, sous les vieux ormes, un choix
De mouches pour la truite et de vers pour la perche,
Tous les appâts enfin que le pêcheur recherche.

Quand la procession va sortir, en septembre,
Faites que la maison excelle entre ses soeurs
A dresser un autel garni de grappes d'ambre
De feuillages dorés, de cierges et de fleurs;
Qu'elle soit la plus belle, ou du moins la plus fraîche
Avec un doux parfum de verveine et de pêche.

.....
Et lorsque vient décembre à la mitre de givre,
Que la maison, dans un tête-à-tête charmant,
Nous réserve l'étude et le recueillement,
Les voyages du soir à travers les beaux livres,
Où l'on voit les oiseaux, Beyrouth,
Ceylan, l'astronomie et l'âge du mammouth.

En zoo doen dan deze dichters van Frankrijk, wat niemand anders doen kan. Zij vertolken het onuitgesprokene; zij zeggen, wat de menigte niet meer fluisteren durft en zij verwekken tranen in verdorde oogen. Zij hebben de groote taak aanvaard van den Christen dichter. Zij achtervolgen de menigte met barre woorden van boete en zij prediken het verwerpen van alle afgoden en het afleggen van alle wereldsche sier. Doch dan zeggen zij ook wondere woorden van een vrede boven de sterren, nu reeds stralend in hun hart; van een liefde, ongemeten met den maatstaf der aarde; van een glorie, die alle aardsche heerlijkheid te boven gaat. En de menigte, die hen vervolgt en met steenen werpt en uitgelaten gilt om hunne dwaasheid en hunne biddende verschijning met hoon overlaadt, *weet* nochtans in 't diepst harer ziel, dat deze dichters uitspreken, wat zij zelve in stille en pure oogenblikken kent als de waarheid, die ze niet belijden durft en dat deze kunstenaars het diepst hebben geschouwd in haar snikkend hart, vol onbevredigde verlangens en honger naar God.

Dat hebben de jonge katholieke dichters van Frankrijk gedaan. Anderen konden dit niet doen, geen politici en geen sociologen. Zonder deze dichters ware er, zéker in de katholieke, maar zelfs in de algemeene cultuur van Frankrijk een tekort geweest en een onoverkomelijk gemis, dat door niets

anders te vervangen zou zijn, door geen politieken invloed en geen sociale organisatie....

Hoe ik het ook wenden of keeren moge: er ontbreekt op dit punt nog iets in het katholieke leven van Nederland. En dit tekort ware op zich zelf niet ernstig; indien het besef van het gemis niet veelal ontbrak. Er is geen uiting onder ons van de intimiteit van het Katholicisme. Het onuitgesprokene wordt niet vertolkt. Wij kennen niet de bevende en tastende woorden, die het Heilige zoeken te benaderen. Wij geven ons niet in fluisteringen van liefde; wij doen geen onmeetlijk land van hoop schitteren; wij doen in onze zinnen zoo weinig het geloof daveren, dat bergen verzet. Wij hebben dichters genoeg; maar zelden of nooit een persoonlijk getuigenis. Dit is een gemis, dat wij dikwijls niet eens beseffen. Wat Toorop soms bereikt in de schilderkunst, vond weinig equivalent in de literatuur. Gezelle is de eenige. Daarom is hij voor ons van zoo onschatbare waarde. Hij toch is geheel Dietsch en geheel Roomsch en wordt gelezen in de vele Nederlandsche kringen, ook in die der meer- of minder-intellectueelen, waar het Katholicisme altoos zoo stug-onbegrepen blijft. Die kringen zien altoos het Katholicisme als een politieke partij of een sociologische onderneming. Het Katholicisme als levende godsdienst is in hun gedachtengang zoo ongeveer tegen het einde der middeleeuwen bezweken. Van het bestaan van het Katholicisme als godsdienstige macht en als zoodanig - ondanks alles - van wereldbeheerschenden invloed, hebben zij gewoonlijk geen flauw begrip.

Een Franschman nu, die voeling houdt met het geestelijk leven van zijn land, zal dit nooit vergeten - wat zijne overtuiging of gemis aan overtuiging ook moge zijn. Hij moge de katholieke dichters van zijn land achtervolgen met spot en hoon: doch hij komt niet van hen los. Hij kan de ontzaglijke macht van het katholicisme over de zielen niet ontkennen: ook al wil hij die macht vervolgen en bestrijden. Haar te ontkennen zou dwaas zijn in een land, waar een der grootste dichters van Europa voor patronaten schrijft

en zijne werken tevens worden opgevoerd in de theaters der hoofdstad.

Wanneer wij dit overwegen, zullen wij iets begrijpen van den onmiskenbaren invloed, dien deze jonge katholieke dichters langzaam maar gestaag uitoefenen op het leven van hun land. Die invloed is niet met den vinger aan te wijzen, in statistieken en stembuscijfers, doch dringt diep door. Wij gelooven niet mis te tasten, wanneer wij dezen invloed een factor van de grootste beteekenis achten in de zeer merkwaardige bekeeringen, die in Frankrijk, vooral te Parijs, in den letterlijken zin des woords aan de orde van den dag zijn. Daarvan wordt geen ophef of gerucht gemaakt - dat zou niet passend zijn - doch ieder, die het katholieke leven te Parijs wat meer en beter heeft leeren kennen dan de oppervlakkige tourist in staat is te doen, zal hierin met ons medegaan. Daarom gelooven wij hier van een gemis aan onzen kant te mogen spreken, waarin kan en zal worden voorzien, zoodra het besef van het tekort maar duidelijk wordt. De krachten zijn er: maar zijn zij reeds voldoende ontwikkeld? En vinden zij wel steun genoeg? Of is 't slechts een minderheid in een minderheid, die zich er om bekommert?

Er is natuurlijk geen sprake van, om de politieke of sociale actie te verwaarloozen of in intensiteit te verminderen. Doch de bloei onzer werkzaamheid op één terrein mag het gemis op een ander terrein niet over het hoofd doen zien. En 't komt niet bij mij op, te betoogen, dat wij hier een aftreksel van Fransche katholieke dichtkunst noodig hebben. Wij zijn anders dan de Franschen. Wij kunnen van hen leeren; wij kunnen door hen worden geïnspireerd: maar vooral geen nabauwen en slap napraten. Wij uiten ons moeilijker; wij zijn schuchterder in ons geestelijk leven en minder spontaan. De katholieke dichtkunst in Nederland zal onze schoone geestelijke schuchterheid moeten vertolken, die even schoon zijn kan als de brandende uitbarsting van Claudel; onze weemoed om veel, wat de hervorming teloor deed gaan; ons verlangen naar de schoone katholieke traditie, die wij

geheel willen terugvinden, om te zien, dat door alle eeuwen heen, de parel, door St. Willebrord gebracht - ‘de parel, waarvoor men 't al met winst verliest’ - niet verloren is gegaan. Een dichtkunst en een literatuur, geheel Roomsch en geheel Nederlandsch, in een vereischte voor den opbloei onzer Roomsche cultuur in Nederland.

Het gemis daaraan gaat nu reeds minderen, maar om het geheel te doen verdwijnen, moet het besef van het gemis in ons levend zijn. Wij moeten begrijpen, dat voor de ontwikkeling en den bloei onzer Roomsche cultuur Roomsche dichters even noodzakelijk zijn als Roomsche kamerleden of nog meer. Maar vóór alles is toch wel noodig, dat wij zelven, een ieder onzer, ons meer doordringen van de volheid van Roomsch leven, opdat wij allen de fiere en schoone belijdenis kunnen onderschrijven, waarmede Robert Vallery-Radot zijn prachtig werk besluit:

> ‘Nous croyons et sentons vraiment qu'il n'est pas de poésie pour nous qui ne soit impregnée du plus secret et du plus divin de notre âme et de notre sang; nous croyons que, sous notre front lavé par l'eau du baptême, les pensées et les chants mentiraient qui ne seraient pas imprégnés de beauté surnaturelle; nous n'y faisons nul effort, nous sommes nés ainsi; notre vie se prolonge au delà de la terre, dans le ciel où nous attend la triomphante assemblée des Saints et des Anges, et de notre coeur s'exhale cette hymne que Catherine de Sienne élevait à la glorieuse Trinité: O Trinité éternelle, Océan de Paix, votre eau n'est pas trouble, et, loin de causer l'épouvante, elle fait connaître la Vérité; elle est transparente et montre les choses cachées. Là où abonde la lumière resplendissante de la foi, l'âme est pour ainsi dire glorifiée de ce qu'elle croit.’

W. NIEUWENHUIS

Kinderen der zee
Naar het Spaansch van J.M. de Pereda

III

OOME Oester was nog een krachtig zeeman, al liep hij naar de zestig. Zijn gezicht leek op een gekookten lever met zijn kloven, de oogen waren klein en vagelijk groen, zijn baard was even stroef en hard als zijn hoofdhaar. Er ging nooit een kam doorheen en zelden, heel zelden de schaar. Zijn gang was, als die van de kollega's, log en scheef. Stem, woorden en gesprekken dito. Aan wal waren zijn blikken somber en onverschillig. Ik zeg aan wal. Want aan zee, als hij er op, er in of er bij was, ontsnapte niets hoegenaamd aan zijn aandacht. Eigenbelang en instinctmatige zorg voor zijn hachje maakten zijn geest wakker. Met zijn karakter was 't nog erger gesteld dan met zijn huid, haren en baard, gang en blikken; niet zoozeer door ruwheid, maar omdat het droog, grommelig en bitter was. Hij droeg een bruingrijze broek, verhard door modder, zeewater en teer, die daarom gaandeweg den vorm had aangenomen van zijn verstijfde beenen. Lage schoenen zonder hakken of spoor van glans aan de gezwollen voeten, een mantel van Palencia over zijn hemd van ‘estopa’, een produkt uit afgedankt touwwerk vervaardigd, en een Katalaansche pet als, een vieze vaatdoek, willekeurig op 't hoofd gezet, zoo was de onveranderlijke kleeding van zijn lichaam, een gewillig verblijf voor ongedierte, in staat om zelfs met schurft op goeden voet te leven, maar niet om zich door zoet water aan te laten raken.

Met dat al was Oome Oester nog niet de kwaadste van het huis. Want in alles was hem zijn vrouw de baas. Met haar azijnzuur karakter, haar giftige tong en oorverscheurende stem was de Poon de schrik van de buurt, al woonden daar een aantal vechtlustigen van den eersten rang. Zij was grooter dan haar man, maar erg mager, en had een snuit als een roofvisch. Er zaten maar weinig tanden in, maar zwart en scherp. Haar wangen waren sterk rood, de rest

van 't gezicht had de kleur van vergeeld perkament. De borst was ingevallen en je kon de spieren en beenderen tellen van haar eeuwig bloote armen. Ze stonk naar ingemaakte sardijn, al op een halve mijl. Men zag haar nooit-anders gekleed dan met een donkere hoofddoek, onder de kin vastgeknoopt en, om geen last te hebben van het licht, ver over 't voorhoofd getrokken, met een vuile bontgelapte omslagdoek, de punten over de borst hangend en om de heupen vastgesjord. Verder had ze een grof-baaien rok aan en sloffen met gaten naar alle windstreken.

Niettemin waren er, die dit onsmakelijke vrouwmensch nog verkozen boven haar dochter, de Krab genaamd, een meid van een jaar of negentien, even vies en wanstaltig als haar moeder, maar kleiner, donkerder en nog platter, bovendien met een pokdalig gezicht en een even rauwe stem en scherpe tong. Van beroep was ze sardijnevrouw. Maar je deed goed om ooren en oogen en ook je neus dicht te houden, als ze voorbijkwam met haar volle mand op 't hoofd, terwijl de vette olie langs schouders en rug droop, haar vuile, korte rok wiegend op de maat van het plompe heupbewegen en luidkeels haar waren aanprijzend. Geen sardinera kon de laatste noot zoo lang en zoo hoog aanhouden. 't Was meer dan hinderlijk! Maar we zouden geen voorbijganger aanraden om van zijn ergernis te laten blijken door woord of gebaar. En wee 't onervaren dienstmeisje, dat vanaf 't balkon gevraagd had, wat de visch kostte en Krabje's antwoord niet of slecht gehumeurd beantwoordde! Laat er bijvoorbeeld gezegd zijn: ‘'k geef drie stuiver’, en hierop de sardijnevrouw haar ‘kom maar af’ gegeven hebben, en onderstel, dat het dienstmeisje eens niet, of laat naar beneden zou zijn gekomen.... dan had je eens moeten zien, wat de Krab, met haar mand midden op de straat gezet, al zoo deed en zeide! Dan stak zij haar gezicht vooruit naar de ‘aanvaller’ of naar de plaats waar zij zooeven was, als ze zich uit vrees voor de hagelbui voorzichtig had teruggetrokken, of anders naar den eersten den besten voorbijganger of naar alle

voorbijgangers en naar alle balkons van de straat. Als je haar zoo ‘in stelling’ zag, wist je niet wat het vreeselijkste was bij haar, woorden, gedachten, stem, gebaren of houding. Het geheel scheen onmogelijk in een menschelijk wezen van haar sekse, waar eerbaarheid en schaamtegevoel verbonden zijn, te kunnen opkomen. Toch was de Krab niet eens heusch boos. Dat alles was maar een kleine verlichting, die ze zich gunde, tusschen grap en verachting in. Maar als ze vocht met de leden van 't eigen gilde, onder heel het ceremonieel van het geval, hemelsche goedheid!... Enfin, dan was ze bijna even verschrikkelijk als haar moeder, wier stijl ze overnam, doordat ze haar in de buurt hoorde kijven of dat ze de negotie leerde met een tusschen hun beiden in gedragen mand met sardijn.

Krab had een broer Cletus, die jonger was dan zij. Hij aardde meer naar zijn vader dan naar de moeder, was somber en zwijgend, maar werkzaam. Cletus voer al op zee en lag doorgaans met zijn zuster overhoop. Hij schopte haar tegen de buik of waar je ze raken kon, als 't geval wilde, dat de onbeschoftheden van de sardinera moesten beantwoord worden. Anders kon hij haar niet te woord staan.

Dit achtenswaardig gezin woonde op de vijfde verdieping van een huis op de Hoogstraat, dat er oogenschijnlijk zeven had, want met den winkel de onderverdeeling der verdiepingen, de aanbouwsels en de krotten, kwam men op veertien woonsteden, of wil men 't nauwkeuriger, het huis gaf aan veertien gezinnen onderdak, elk in zijn eigen hoek, met zijn vischtuig, zeekleeren, zijn vaten zand en vischresten, een specie, waar je muren mee bestrijken kon, met zijn vuile daagsche pakken en al het vet en al de geuren, die deze menschen en dingen onvermijdelijk meebrachten. 't Spreekt vanzelf, dat de bewoners hun balkons gebruikten om de sardijnen schoon te maken en vodden op te hangen, netten en ander vischtuig. Ook hadden ze de aardigheid om de vischingewanden op straat te werpen, ook wel op den toevalligen voorbijganger, alsof er al niet genoeg van allerlei uitwerpselen opgestapeld lag, die

de passage door de buurt afschrikwekkend maakten voor den ‘landrot’.

Oom Oester was heer en baas van een vierriems boot. Hij kwam van zijn voorouders, die rijkdom, en Oester had er al de helft van verspeeld, daar zijn erfenis had bestaan in een dubbel zoo groote boot. Nauwelijks te gelooven, wat een aanzien hem die beziting gaf in heel de wijk! Want het was een zeldzaamheid, dat iemand ook maar een klein deel bezat van de schuit, waar hij op ‘ging’. Die rijkdom was van grooten invloed op Poon en op Krab, zoodat ze tot de meest schaamtelooze en gevreesde vechtwijven hoorden van de wijk. Daar Oome Oester niet te best rekenen kon en zich licht vergiste, al telde hij nog zoo sekuur op zijn vingers, was het de bazin, die de som in ontvangst nam. 't Was vooral tijdens die afrekening, dat de Poon zoo'n groote geoefendheid had verkregen met haar venijnigen mond, luidruchtige stem, verschrikkelijke gebaren, scherpte van nagels en kracht van vingers. Geen wederverkoopster, die nog niet liever het kerkbusje voor de Arme Zielen leeg stal, als ze niet op den bepaalden Vrijdagavond de centen klaar had, dan dat ze aan de Poon om uitstel van betaling van 10 uren dorst te vragen. Al heetten nu al de vrouwen van bootpatroons bazin, of ze al dan niet de ontvangst der week beurden, wanneer er sprake was van de bazin van de Hoogerwijk, wist ieder dat de Poon bedoeld was. Je kan begrijpen wat een bazin dat was!

Nu beseft men ook, dat Silda reden te over had om niet terug te keeren naar het huis, dat ze ontvlucht was. Wat de motieven betreft, waarom het kind daar was opgenomen, eerstens was Oome Oester een vermogend zeeman en tweedens had Silda's vader peet gestaan over Oestefs zoon. Maar hemel en aarde moesten bewogen worden, vòòr dat de familie Oester bereid was om de wees op te nemen. Wat al gruwels kregen pater Apollinaris en andere liefdadige menschen, die zich met de zaak bemoeiden, niet te hooren, bizonder van Krab en haar mama, alvorens de toestemming

gegeven werd! En die kwam eerst, nadat de wijkraad periodieke tegemoetkoming in de kosten aanbood, ‘zoolang de wees behandeld en onderhouden werd, zooals verwacht mocht worden’. Op raad van zijn vrouw eischte Oester, dat de wijkraad zijn aanbod behoorlijk op schrift zou stellen. Maar de Raad wilde er niet van weten, en daar menig gezin had aangeboden Silda op te nemen tegen de beloofde tegemoetkoming en zonder ‘papieren’, werd de gierigheid van de Poon geprikkeld en haalde ze de anderen thuis over om maar toe te stemmen, onder mededeeling, dat de lappen er af zouden vliegen, als het meisje niet oppaste. En zoo gaf men haar eindelijk een onderdak en niet veel meer dan een onderdak, met een boel werk.

Om te beginnen, er was geen bed voor het kind, al hadden Krab en haar broer er evenmin een. Eigenlijk was er maar één bed in huis, althans wat den vorm, niet gemak en zindelijkheid, betreft. De echtelijke legerstede bevond zich in een erg bekrompen vertrek, dat op de baai uitzag en salon werd genoemd, omdat het eenigszins gemeubeld was met een greenen tafel, een windstoel, een paar krukken en een prent van Sint Pieter, den Patroon van de wijk, met uitgekauwd brood aan den wand geplakt. Krab sliep op een half vergane stroozak in een alkoof, die op den gang uitkwam. Haar broers bed was ingericht op de groote kist, waarin alle mogelijke zaken van het huis bewaard werden, vanaf het brood tot de Zondagsche schoenen. Aan Silda werd een plaatsje ingeruimd, dat gevormd werd door den uitspringenden keukenhoek en de gang tegenover de trapdeur. Tot bed diende een hoop afgedankte netten en voor deken het restant van een ouden mantel. Had het arme kind maar haar ledikantje met dekens, sprei en lakens van huis mogen mee nemen! Maar al wat er in vaders huis was overgebleven, was nog niet genoeg geweest om de schulden te betalen. Bovendien, al had ze haar eigen spulletjes ook gekregen, dan hadden Krab of haar broer die toch ingerekend. Ik weet niet of Silda dergelijke beschou-

wingen hield, maar zeker is het, dat ze op haar hoopje vodden sliep zoo vast als een telhout.

Nog erger dan het bed was het eten. Thuis was het ook niet alledag feest geweest. Integendeel. Maar er was toch geregeld voldoende eten. Maar in het gezin van de Poon kreeg Silda nooit genoeg om haar jeugdigen honger te stillen; en wat ze kreeg was slecht en werd opgediend onder grommen en verwenschingen, zoo niet met knepen en oorvijgen. Altoos was zij 't, die 't laatst den lepel mocht steken in den gemeenschappelijken schotel met kool en snijboonen zonder vleesch. En of de anderen goede tanden hadden! Waar die waren voorgegaan, was de kans vrijwel verkeken om wat goeds te bikken. Ze hadden een manier om hun lepel te laden, neen maar! Iedere hap van Oester leek wel een hooikar. Alleen zijn vrouw overtrof hem, niet zoozeer in het laden, als in het uitladen in haar mond, die ze den lepel tegemoet stak met omgekrulde lippen op de hoekige en opgesperde kaken, haar scheqve tanden naar voren als roestige spijkers. Je wist niet, of haar mond zich op de prooi wierp of dat de prooi zich halfweg in haar mond wierp, zoo gauw was de beweging, zoo bodemloos de afgrond van haar keel. De Krab en haar broer waren niet zoo expeditief met hun eten, maar even vraatachtig als pa en ma. Evenals deze hadden ze de goede gewoonte om, alvorens den lepel, dien ze uit hun mond gehaald hadden, weer in den schotel te leggen, twee tikjes te geven tegen broek of rok. Met dit sein werden alle scrupules weggenomen van hem of haar, die aan de beurt was, om een hap te nemen. Omdat Silda den eersten dag, dat ze daar at, dit ceremonieel niet in acht nam, noemde Poon haar een varken, en gaf Krab haar een oorvijg.

Er kwam dikwijls hutspot op tafel en niet minder dikwijls sardijnen. Silda moest haar honger stillen met een paar gebakken vischjes en een korrel zout. Als er geen sardijn, paling of rog of een andere ter plaatse weinig getelde visch was, waarvan Poon dan een magere portie uitdeelde, kreeg men

een paar rauwe sprierinkjes, een reep stokvisch of een haring, voor alle belegsel op het harde, drie dagen oude brood, ook wel een bal maisdeeg, naar gelang van het seizoen. Als dat het middagmaal van het kind uitmaakte, kan men nagaan hoe ontbijt en avondmaal waren.

Intusschen moest ze onmiddellijk doen wat men haar beval, wilde ze dat weinige nog te eten krijgen. En wat aan Silda werd opgedragen, was toch te zwaar voor een kind van haar leeftijd. Niet alleen de vrouwen in alles helpen, in huis en buitenshuis, maar ook zorgen voor de uitrusting der boot, voor netten en zeilen: breien, repareeren, drogen, enz. Was de heele familie op vischvangst, dan moest Silda voor twee werken, bij voorkeur aan 't nare uitzoeken der vischwormen uit de groote bak met modder, om ze in een conservenblik met zand te gooien. Of ze moest bij eb met een mandje aan den arm met een mesje in den grond prikken, om alikruiken te zoeken, of tusschen de rotsen met een netje van ijzergaas mosselen scheppen. Maar dat werk, al was 't vooral 's winters onaangenaam, bezorgde ten minste zekere vrijheid en zoo kon ze nogal eens spelen met andere jongens en meisjes, ook op jacht naar mosselen, garnalen, of wat ook. Het liefst nog ging zij met haar mandje naar de pier, op de zoogenaamde strandvonderij naar sigaren, koperen spijkers, touwwerk, enz. Daar leerde ze Mossel en meer van dat soort kennen, allemaal aangetrokken door het vrije, afwisselende leventje aan de haven en omliggende terreinen, waar iedereen deed wat hij wou, alsof hij op honderd mijl van de stad en de heele beschaafde wereld was.

Gaandeweg kwam Silda hoe langer hoe later thuis en meestal met leege mand. Soms kwam ze den heelen nacht niet thuis. En omdat ze toch net zoo hard werd afgedroogd, of ze een uur of een heelen dag te laat kwam, gaf ze de voorkeur aan den heelen dag. En zoo liep ze bijna dagelijks naar de oude Kaai. Daar leerde ze ook Andries kennen. Al nam het meisje deel aan alle ondernemingen en spelen

van het straattuig, haar deelneming beperkte zich hoofdzakelijk tot toekijken. Niet uit deugdzaamheid, maar omdat ze nu eenmaal zoo was, koud van natuur en erg teruggetrokken. Zij wist wel, waar het koper en de cacao en de suiker ‘gevonden’ werden en hoe, waar en voor hoeveel dat alles ongestraft versjacherd kon worden. Ze wist, waar de zoo verkregen duiten versnoept werden in kopjes koffie-met-schotel, en wat men krijgen kon voor een stuiver, een dubbeltje of zelfs een kwartje; ze wist hoe je ‘ruitenboer’ moest spelen, ze kende ook nog een heele boel dingen meer, die ze geleerd had in een school, waar alle ondeugden geleerd werden, die op kunnen komen bij kinderen zonder lichamelijke of zedelijke opvoeding. Maar nooit deed ze dingen, die het daglicht niet mochten zien of verkocht zij voor zichzelf in den winkel bij oome Oliveros een enkele spijker of één draadje vlas. Ook nam zij nooit een speelkaart op of een steen, in den oorlog tusschen de zeekapertjes en de landrotten of tusschen straatjongens van de Hoogstraat en de Zeestraat.

Dries nam evenmin deel aan de ondernemingen der vagebondjes, alleen in hun steenen gooien, hun streken, hun spelen. Liefst ging hij roeien of visschen met Cuco. Silda was daar ook dol op; ze bleef dan al den tijd stil zitten, met de oogen op het vischtuig. Ook hielp ze met het aas aan den hengel te slaan of de visch van den haak los te maken. Toch zorgde ze, dat handen en voeten, gezichtje en jurk proper bleven. Zij was als de jongejuffrouw in dat gezelschap van wildemannen. Daarom behandelde Dries haar met een onderscheiding, die hij voor andere meisjes van dat slag niet toonde. Niettemin had Silda niet de minste voorliefde voor de beter manieren en kleeding van Andries, ze scheen die veeleer te schenken aan Mossel, den leelijksten, domsten en vuilsten van zijn makkers. Met niemand was ze zoo lief.

‘Wasch toch je pooten en je facie, vuilik’ knorde het meisje dikwijls. ‘Waarom harken ze je ragebol niet uit? Zeg toch je moeder, dat ze je een hemd geeft.’

Onder al die smeerpoetsen en haveloozen, waarmee ze omging, hinderde haar alleen het vuile en naakte van Mossel. En die beantwoordde haar betrekkelijke fijngevoeligheid met haar uit te lachen, te schoppen of met koolstronken te gooien, zooals in de Binnenhaven. Ondanks alles bleef Silda's voorkeur uitgaan naar dien Mossel. De reden? Wie zal 't zeggen? Misschien was het de aantrekking der tegenstellingen, misschien ijdelheid, onbewuste zucht om te onderwerpen wat niet te onderwerpen scheen, te vermooien wat monsterachtig was, met Mossel te doen, wat sommige dames uit de zoogenaamde elegante wereld doen met zekere sterke bebehaarde en erg leelijke honden, voor het plezier om ze aan haar voetjes te zien liggen, grommend om gestreeld te worden, heel zindelijk en naarstig gekamd, juist omdat ze vies zijn en daar niet thuis hooren.

Gemakkelijker te verklaren was de voorliefde van Dries voor de oude Kaai. Zoon van zeevaarders en bestemd om 't eenmaal ook te zijn, werd hij vooral door de buitenkansjes van de baai aangetrokken. Daar had je volop zeelicht; daar vond je bootjes, die je huren kon en andere, die vrij ronddobberden; daar kon je ieder uur van den dag baden zonder zwembroek en je kon er rooken op je gemak. En die vriendschap met de straatjeugd? Hij had te kiezen tusschen dat of dagelijksch wapengeweld, om naar de terreinen te komen. Aanvankelijk werd er inderdaad gevochten, maar al gauw een verstandige vrede gesloten, dien hij verduurzaamde door allerlei kadootjes in tabak en snoep aan de makkers.

Daar Silda zich dagelijks langer buitenshuis ophield en de Wijkraad zijn belofte van onderstand scheen te vergeten en daar het gezin Oester niet langer van plan was om zoo'n weerbarstig en onvoordeelig kind te houden, gebeurde 't op een nacht, dat Silda in een bark was blijven slapen, na het aanbod om bij ze te komen afgewezen te hebben van 't paar, dat op de onderverdieping van het huis, den zoogenaamde winkel, woonde.

IV.

Heelemaal het omgekeerde van Oester en de Poon, innerlijk en uiterlijk, waren Oome Micheltje en Tante Sidora. Michel was goedlachs en spraakzaam. Dat merkte je dikwijls, als hij zijn pijpje rookte aan de voordeur. Dan deed hij hardop een of ander verhaal, dat hij zelf erg grappig vond, kijkend naar de leege portalen en balkons van den overkant. Desnoods moest de eerste de beste voorbijganger hem aanhooren. En hij praatte en lachte en antwoordde zelf op ingebeelde onderbrekingen van zijn verhaal met passende gebaren en toon. Hij was eer groot dan klein van gestalte, maar al liep hij een beetje krom van nek en scheef van lenden, zijn gang was flink, het gezicht vrij goed geschoren, kinbaard en haar niet heelemaal een warboel. En daar hij zoo vroolijk rondkeek en zoo aardig babbelde, leek zijn kromme houding alleen wat die was: het gevolg van zijn harde werkkring en geen slapheid van ziel of lichaam. Ook zijn vrouw toonde gewoonlijk een goed humeur. Ze was kleintjes en mollig en zat wel armelijk, maar proper in de kleeren. Niemand als zij, die zoo genoot van haar man's grappigheden, en als ze den lach goed te pakken had, lachte haar heele lijf mee. Ze had den naam van goed te kunnen dokteren, zoodat ze soms zelfs voor baker dorst spelen, al had dit voorbeeldig echtpaar zelf nooit kinders gehad.

Oome Micheltje was gezel in een der vijf zeilvischbooten, die er destijds in den heelen Hoogerwijk bestonden. Tante Sidora zorgde voor man en huishouden en leurde voor eigen rekening hun aandeel in de vangst, als ze die niet liever bij de boot zelf had verkocht, ofwel ze werkte op dagloon in de vischmijn. De rest van haar tijd verdeelde ze door in de buurt, hier drankjes te bereiden of wonden te verbinden, daar een rokje te naaien voor Griet, ginds een mouw te lappen voor Piet. Een enkel maal hielp ze ook een wichtje in de windsels op het kritieke oogenblik. Daar het gezin geen slechte gewoonten had en er niet veel monden

te voeren waren, konden tante Sidora en haar man het er goed van nemen. Ze hadden zelfs een paar goudstukjes, netjes in een papiertje gewikkeld, ergens veilig opgeborgen, voor ‘als er somwijlen misschien iets gebeuren mocht.’ 's Zondags maakten ze zich mooi. Zij met donker blauwe rok, blauwe kousen en russische halve kaplaarzen, een zwart zijden omslagdoek met franje over het lakensche lijfje en op 't hoofd een zwarte doek. Hij in wijde klokbroek, buis en vest van fijn zwart laken, matrozendas zwarten lendendoek en blauwe boina met zwarten pluim naar baskischen trant; het gezicht netjes geschoren, voorzoover de keiharde borstels het toelieten.

Een broer van Micheltje, hoewel een Hoogstrater, had - zeldzaam geval! - een meisje uit de Laagstraat getrouwd. Dat werd hem ingezwaveld van belang, door de heele familie, buurtvrouwen en vrienden! ‘Neen maar, dat gaat tegen alle regels in; daar kan nooit iets goeds van komen; ze is niet eens van ons slag! D'r zijn in de Hoogstraat immers genoeg van je gelijken volgens de wet van Onzen Lieven Heer, die zegt, dat ieder vischje in eigen water moet blijven!’ En zoo meer.

Met den tijd kwam de voorspelling uit. Niet omdat de bruid van de Laagstraat kwam, maar omdat ze niet deugen wilde. Zij gaf zich over aan drank en leeglooperij, zoolang tot haar arme man van ellende stierf. Hij liet een weduwe achter zonder een aasje schaamgevoel en een zoontje van twee jaar, die op een kardoes leek, van de zwarte soort. Micheltje en zijn vrouw zorgden zoo goed mogelijk voor de twee ongelukkigen, maar toen ze merkten, dat de weduwe hun onderstand in brandewijn omzette, terwijl ze haar kind naakt, vies als een zwijn, en stervend van honger over de vloer liet kruipen, gezwegen van haar verwenschingen tegen de schoonfamilie, die ze voor binnenvetters uitmaakte, en toen de jongen met de jaren hoe langer hoe meer verliep en nog vuiler werd dan zijn moeder, brak men alle betrekking met haar af. Deze zooveel belovende neef van Micheltje was onze Mossel.

Hoe graag hadden Oome Micheltje en Tante Sidora het kind van zulk een goeden vader bij zich genomen, als ze maar kans hadden gezien om uit den totaal verwilderden jongen nog een greintje goeds te halen! Bovendien ze waren terecht beducht voor den dan onvermijdelijken omgang met een vrouwmensch als zijn moeder. En het kinderlooze echtpaar verlangde toch zoo naar een wezentje, dat de leegte van hun huis een beetje zou vullen. Zoo kwam het, dat toen de onderhandelingen van pater Apollinaris met de familie Oester om Silda daar op te laten nemen begonnen, de bewoners der benedenverdieping het oog lieten vallen op het meisje. Meer dan eens, als zij den geestelijke de trap hoorden afkomen, hadden zij hem aan zijn mantel naar binnen willen trekken, om hem zachtjes te zeggen: ‘Breng Uwes haar maar bij ons, pater Polinar, we zullen 't wurm wat graag ontvangen en benne nog dankbaar op de koop toe.’ Maar die zaak ging den Wijkraad aan en die zou 't wel bestudeerd hebben. Daarbij kwam, dat Michel niet den schijn bij Oester wilde hebben, of de tegemoetkoming in de kosten de reden was, waarom hij de wees dacht op te nemen.

‘Let 'ns op!’ zei Micheltje tegen zijn vrouw, ‘al zouden ze alles op papiertjes zetten, daar zou het kind toch niks van profiteeren. En ze is toch zoo fijntjes en keurigjes als een koningsjacht.’

‘Ja, warachies’ meende Sidora, ‘het doet een mensch huilen, als je denkt wat een leven ze daar boven zal hebben, als Onze Lieve Heer ze niet helpt.’

‘Offie!’ besloot Oome Michel met een uitroep, dien hij altoos bezigde, als er volgens hem geen tegenspraak mogelijk was.

Toen ze Silda voor 't eerst de trap zagen opgaan naar de vijfde verdieping, zei de visscher tegen zijn vrouw: ‘'t Arme wurm!.... als ze weer beneden komt, zal d'r huid niet zoo heel zijn.’

‘Dat geloof ik ook,’ beaamde Sidora met haar handen in de zij.

‘Maar water dat je drinken moet, zal je laten loopen.

Mondje dicht, zeg ik, hoor! Ik heb schrik voor dat volk daar boven als voor den hagel in Maart.'

Michel liet hierop een hartelijk 'Offie' van instemming hooren. Maar ze verloren het kind niet uit het oog en beklaagden het erg, als ze 't bibberend van kou met haar mandje vol mosselen van de straat zagen komen, of het de trap hoorden afkomen, het gezichtje vol roode strepen en eens zelfs met haar halsdoek voor verband om het hoofd. Toch zagen ze 't nooit huilen en hoorden ze 't evenmin klagen. Bij Tante Sidora jeukte de tong des te erger, om het meisje te ondervragen. Vrees voor schandaal maken der familie Oester weerhield haar. Soms als oome Micheltje of zijn vrouw Silda aan hoorden komen, liepen ze een van beiden met een boterham naar de deur en hielden zich, of ze juist aan 't eten zouden gaan.

'Je komt net van pas, vrouwtje,' werd dan gezegd met gemaakte verwondering. 'Die boterham wou 'k toch weg doen, want vertikt als ik honger heb. Wil jij hem soms?'

En dan vroeg men zachtjes aan haar oor: 'Hoe staat het met de eetlust?'

'Die heb ik altijd', antwoordde het meisje. En ze bewees het door direkt de tanden in het brood te zetten.

Maar ze wou nooit, zelfs niet eventjes binnenkomen en deed geen mond open. Vrees voor de wraak van haar 'beschermers?' Of onverschilligheid?

Op een avond, dat je de gruwels door Poon en Krab tegen het kind uitgebraakt heelemaal beneden kon hooren, klonk opeens zulk een doordringende kinderkreet door het huis, dat de heele bevolking zich aan de deuren posteerde, al waren de heftigste ruzies en vechtpartijen lang geen zeldzaamheid in die omgeving. Toen, als door dolle wolven vervolgd, kwam Silda de trap afhollen met haren en kleeren heelemaal in wanorde. Tante Sidora en haar man liepen haar met een kaars in de hand tegemoet en zagen dat haar oogen vol tranen stonden, dat ze moeilijk adem haalde, het gezicht wit als een doek was en haar blikken woede en angst toonden.

‘Laat me door, Tante Sidora!’ gilde ze, toen deze haar den weg wilde versperren.

‘Maar, kindlief, waar wil je naar toe, zoo laat in den avond?’ zei 't goedige mensch.

‘Ik ga weg en kom nooit weer terug, 't zijn allemaal ploerten hier, laat me door!’

‘Kom maar bij ons, engeltje-lief, al was 't maar tot morgen,’ suste Oome Micheltje, die 't kind met moeite terughield.

‘Nee, nee! 't Is te dicht bij die anderen,’ schreeuwde het meisje. En het rukte zich los en schoot weg als een vuurpijl.

De lezer weet, dat Silda dien nacht in een boot sliep en wat er verder met haar gebeurde bij pater Apollinar en den volgenden dag. Intusschen was de goede geestelijke, de hoed diep over zijn oogen, omdat het licht hem zoo hinderde, in zijn versleten mantel kuchend naar de Hoogstraat geloopen. Zonder gezien te worden door tante Sidora was hij naar de vijfde verdieping gegaan. Boven klopte hij aan, onder het uiten van den gewonen groet: Ave Maria! Een vrouwenstem daarbinnen antwoordde met een onbehoorlijk woord, zoodat de pater een tijdje aarzelde met binnentreden. Hij schraapte een paar malen de keel en schurkte zich herhaaldelijk. Eindelijk lichtte hij de klink op. Oester was naar zee en de Poon en haar dochter waren bezig met oud touwwerk uit te rafelen. Ze begrepen dadelijk, dat de pater ‘van wegens dat gevalletje met Silda’ kwam. En nog vóór de brave man goedendag had kunnen zeggen, beefde het heele huis.

Oom Micheltje was dien morgen niet opgestaan niettegenstaande den wekkerman, die de zeelui 's ochtends kwam roepen met zijn luiden straatkreet: ‘Opstaan!’ Hij klaagde over pijn in de lenden en bleef nog een poosje liggen. Maar nadat Tante Sidora een drankje in een kom melk had klaargemaakt, was hij toch maar het bed uitgekropen en aan het nettenbreien gegaan. Opeens hoorden ze de schelle stemmen van de Poon en de Krab, die boven aan de trap gilden:

‘Klaplooper!’

‘Bedriegert!’

Tegelijkertijd hoorde men het gebrom van een mannenstem en het kraken van de vermolmde trap. Verschrikt snelden Sidora en haar man hun kamer uit, en zagen weldra, hoe pater Polinar zoo gauw hij kon de trap afliep onder het slaan van kruisjes en het mompelen van vrome verzuchtingen.

‘De iniquitatibus eorum.... libera me.... Domine. Jezus, Maria en Jozef! 't Zijn furies uit de heil D'r goddelooze woorden zouden de aarde schandalizeeren. Oef! Gezegend zij de Naam des Heeren!’....

Hij was al onder aan de trap en nog bleven ze boven met steenen gooien van bedreiging en verwensching.

‘Leelijke kletsmajoor!’

‘Luizevent’!

Dit was nog het vertelbaarste, wat den armen man werd nagejouwd. Nauwelijks waren de stemmen daar boven verstoord, of men hoorde ze weer op het balkon, nog valscher en gemeener. De wijven hoopten den pater op straat tusschen de spitsroeden te laten loopen. Hij dorst geen vin verroeren en bleef in de gang staan met een stuk latijn op zijn halfgeopenden mond. Gelukkig trokken Oome Micheltje en Tante Sidora hem ieder aan een slip van zijn mantel in hun woning, waarvan ze de deur op slot deden.

Eenvoudig en voor zulke menschen heel netjes was het daar en al werd er in dat vrij bekrompen verblijf allerlei vischtuig bewaard, al had men zelfs nog kans gezien om er een toom kippen onder te brengen, het rook er nog naar rozenolie, vergeleken bij de andere woningen in het huis. Met zacht geweld werd de arme priester naar een leuningstoel getrokken, die Oome Micheltje vol zorg aanschoof. Zuchtend liet de verschrikte geestelijke zich daarin vallen en wischte zich het gezicht met een zakdoek. Toen vervolgde hij zijn klachten:

‘Zondig ellendig vleesch!... Wat een brutale menschen! Ze hebben zoo min eerbied voor den priester als vrees

voor God! Slangentongen! Ik ben niemand iets schuldig, al heb ik niet veel om te betalen. Bedrieger? Goed, dan zou ieder eerlijk mensch er een zijn?.... Klaplooper? Haal ik dan naar me toe, al geef ik wel eens weg, wat ik niet geven moest!... Kletsmajoor? Voor wie maak ik praatjes en voor wat? Die pater Polinar kennen, weten wel beter, Maar die hem niet kennen!... De hemel straf me, als ik 't om te geuren doe, kijk mijn kousen en schoenen eens! Is dat de kleeding van een klaplooper?... Maar Christus met al dat Hij was heeft wel meer geleden.... Brutaal vrouwsvolk!... Et dimite nobis debita nostra.... Hoort jullie ze nog schelden, Micheltje, Sidora?'

'Wat kan U weer waarde dat schelen, of ze schelden of niet?' antwoordde de vrouw. 'Geef ze een kruisje achterna, zooals de duivel en houd uwes zenuwen kalm. Hoe meer gal ze vandaag spoegen, des te minder houden ze over voor morgen.'

'Offie!...' voegde Oome Micheltje er bij. 'Boeg in de golf en vooruit met de schuit!'

'Als ik de waarheid mag zeggen, voel ik me nog niet veilig voor die Noordwesters, al is de deur op slot!... Drommels, ze moesten 'ns ruiken, dat ik hier ben!...'

'Als ze ruiken, dat Uweerwaarde hier is, pater Polinar,' sprak Micheltje plechtig, terwijl hij naar woorden zocht om iets heel ergs te zeggen, 'als ze dat ruiken,... dan zal het zijn, alsof ze 't niet ruiken.... Want in mijn huis zet niemand een poot, als ik aan de deur sta met mijn knokkels.'

'Kom, pater Polinar, laat dat volk naar den drommel loopen! Maar, wat weergaai kwam Uwes daar doen?'

'Wel, beste kinderen,' zeide de geestelijke, terwijl hij een schoon stukje linnen uit zijn zak nam, om er zijn ontstoken oogleden mee te betten, 'ik zal met twee woorden je nieuwsgierigheid doodmaken. Daar komen ze van morgen bij me met een meisje'....

'Welk meisje?' vroeg Micheltje ongeduldig.

'Houd je mond toch!' zei zijn vrouw. 'Alles op zijn tijd. En toen pater?'

‘'t Was Silda en ze vertelden me hoe ze hier mishandeld wordt en dat ze weg was geloopen en in een boot geslapen had en dat ik het zaakje maar op moest knappen. Goed ik kom hier, ik klop, ze roepen: binnen. Ik wou weten van ze, hoe 't zat, alles uitleggen.... smeeken, als 't moest. Jawel, in plaats van me aan te hooren begonnen die vrouwmenschen me uit te schelden! Ze verweten me, dat de wijkraad nog niet afgeschoven had, dat ik onderstand had aangeboden, dat ik het zeker had opgevreten en dat ze me wel krijgen zouden; en zoo ging 't maar door....’

Tante Sidora wisselde een blik van verstandhouding met haar man en zeide toen: ‘Dus op het eigenste oogenblik is Silda zonder een wezen om d'r te beschermen?’

‘Buiten Onze lieve Heer zonder iemand,’ antwoordde de pater.

‘En welken kant wil Uwes nou 't roer omgooien?’

‘Wel, om naar huis te gaan. Ik zal alles aan den Waterschout zeggen, daar moeten ze 't maar uitvechten.... Ik.... lavo inter inocentes manes....’

‘Ik bedoel, waar moet het kind naar toe?’ onderbrak Tante Sidora. ‘Waarom kan het niet bij ons komen?’

‘Hier? Willen jullie dan den heelen dag overhoop liggen met die van de vijfde verdieping?’ riep de geestelijke verschrikt uit.

‘Laat dat maar aan mijn over, pater Polinar. Goedschiks of anders kwaadschiks,’ zei de zeeman. ‘D'r is nog olie voor een storm.’

‘Wel, daar ben ik blij om, dat jullie 't arme schaap willen opnemen. Ik ga sebiet uit, om haar te zoeken. Ik geef net zooveel om die hellevegen van 't balkon als om een vlieg in de lucht.... Christus leed zooveel beleediging, kaakslagen en het kruis.... Laten we ook wat voor Hem lijden. Nu ga ik. Leef met God, Michel, leef met God, Sidora. Tot ziens.... Domine exaudi....’

Als de goede geestelijke een minuut eerder de straat over was gestoken, zou hij wat gehoord hebben! Want toen

stonden de Poon en de Krab nog allebei met de ellebogen over de balkonleuning te razen, dat hooren en zien verging.

V

Men moet niet denken, dat Andries met de glorie zijn geheugen kwijt was. Na zijn terugkeer van Sint Maarten liep hij op een holletje naar de zeestraat, om zijn belofte te houden. Maar wie vond hij beneden aan de trap van het huis, waar pater Polinar woonde? Silda, druk bezig met zich een eindje lint in het haar te werken. Maar het vlechtje was zoo kort, dat de oogen van het meisje het werk van haar handen niet konden volgen, al trok ze nog zoo hard de haren over den linkerschouwer heen en al keek ze nog zoo scheef naar achter. Haren en lint vormden dan ook zoo'n raar kluwen, dat Driesje haar vroeg:

‘Wat zit je te doen? En hoe kom je aan dat lint?’

Het meisje toonde zich een beetje gepikeerd. Eindelijk zei ze:

‘Wel dat kocht ik van den stuiver, die Mossel opdook. Hij wou sigaartjes en Garnaal suikergoed koopen, maar ik wou 'n lintje. En nou zit ik hier op je te wachten, om te hooren van je weet wel.’

‘Is pater Polinar thuis?’

‘Dat heb ik den heelen tijd al gevraagd,’ was het nuchter antwoord.

‘Loop heen!’ zei Dries, terwijl hij zijn handen in de zij stak en zijn lijf heen en weer bewoog. ‘En wie kan het méér schelen om het te weten dan jou?’

‘Zoo, en hebben we niet afgesproken, dat jij naar boven zou loopen en dat ik op je wachten zou? Ik sta immers op je te wachten, loop dus als de weergaai naar boven!’

Dries sprong met twee treden tegelijk de trap op. Maar op den eersten overloop riep Silda hem terug: ‘Zeg, als pater Polinar me weer wil hebben bij de Poon, spring ik liever in zee.’

Na een paar minuten kwam Andries terug. ‘De pater

is bij Oester geweest, hoor, maar 't scheelde niet veel, of ze hadden hem kapot gemaakt.'

'Zie je wel!' zei Silda met overtuiging.

'En je hoeft ook niet terug, maar mag naar Mossel z'n oome. Pater Polinar komt je zóó halen, om je d'r naar toe te brengen. En nou smeer ik hem. Vader zal al wel thuis zijn.'

Silda hoorde den geestelijke al gauw aankomen, den heelen tijd in zijn eigen sprekend:

'Deksels, wat een kind! Het kan haar geen lor schelen, wat mij water en bloed laat zweeten. Daar loop ik de halve stad af, om te hooren dat ze niet op Sint Maarten is, maar ergens bij de haven; ik kom thuis zonder trek in mijn eten en daar zit ze me waarachtig in mijn eigen huis in de gang. Zoozoo, deugniet, waarom kwam je niet boven?'

'Omdat ik op Dries wachtte en die moest naar boven gaan.'

'Moet hij naar boven gaan?... En wie loopt er rond zonder een dak boven haar hoofd; wie heeft er een korstje brood noodig en wie mag blij zijn, dat ze bij een brave familie kan komen? Ben ik dat of jij?... Stijf kind! Kom, laat dat dekselsche kapsel maar zitten en ga met me mee.'

Onderweg vermaande de pater: 'Hoor eens, nu je gevonden heb, wat je niet verdient, geen koppigheid, maar heel nederig zijn! Als je je niet goed gedraagt, reken dan maar niet op pater Polinar. Van morgen nog.... O, ja, dat 's waar, als we bij de Hoogstraat komen, ga je voorzichtig om 't hoekje kijken, of er soms iemand op 't balkon staat bij Oester. Als er niemand is, loop je vlak langs de huizen naar Oome Micheltje; ik volg je wel. Goed begrepen? Nu, dan opgetrommeld!'

Het meisje, dat ook al weinig zin had, om door de Poon of haar dochter gezien te worden, deed precies, zooals haar was opgedragen. En daar de baan veilig was, kwamen beiden ademloos, maar behouden bij Tante Sidora aan, waar ze net aan het middagmaal zouden gaan. Zonder de minste schroom nam het meisje alles op, wat er in de kamer te zien was en

ging toen kalm op het stoeltje zitten, dat Tante Sidora haar met groote hartelijkheid aanwees. Oome Micheltje, dien de oogen van plezier in 't hoofd dansten, schoof Silda een flinke homp brood toe en gaf haar een tinnen lepel. De lekker ruikende groentesoep stond op tafel te dampen. Zonder eenig teeken van verwondering nam Silda alles aan, of 't de natuurlijkste zaak van de wereld was, en stak zij stipt op haar beurt den lepel in de kom. En voor de vriendelijke woorden van welkom en aanmoediging van Oome Micheltje en Tante Sidora had ze enkel een stuggen blik.

Pater Polinar achtte het noodig, om zijn vermaningen van onderweg nog eens te herhalen. Maar Sidora onderbrak hem: ‘Ze zal het allemaal wel doen, zonder dat ze 't haar aanpraten; dat ziet ze zelf wel in, niet waar, hartje? Eet nu op je gemak en vul dat tonnetje maar, het zal wel leeg zijn. Je krijgt een lekker bedje. Later is er tijd om te werken en tijd om plezier maken, zooals Onze Lieve Heer dat wil.’

‘Offie!’ riep Oome Micheltje uit. ‘Je mot een lijf niet vragen om harder te roeien dan 't kan. Morgen is er vergadering van den Wijkraad, pater. U moet dan maar eens een mondje opendoen over wat er al zoo is gebeurd. Maar van onderstand en zoo mot ik niks hebben. Hier willen we niks anders dan goedkeuring en hulp tegen kwaje buren voor wat we met alle plezier doen.’

‘Begrepen, Michel, begrepen, hoor.... En jij, Silda, je bent nu op je pootjes terecht gekomen. Je hebt een lot uit de loterij. Als je 't uit het venster gooit, reken dan niet op mij. En nu Michel, Sidora, ik wensch jullie Gods vrede. Geloof je dat ik weg kan gaan.... ik bedoel zonder groote averij?’

Tante Sidora ging ondeugend lachend poolshoogte nemen.

‘Geen stervende ziel in de buurt, pater,’ zei ze terugkomend.

‘Je moet niet denken, dat ik bang ben,’ beweerde de goede man. ‘Als het op schelden aankomt, ben ik van ijzer, hoor. Maar in alle geval dank ik je voor de zorg. God loone 't je!’

Toen de geestelijke weg was, vroeg Tante Sidora aan Silda:

‘En wat heb je al zoo voor kleeren, kindje? Alleen wat je aan heb?’

‘D'r is nog een schoon hemd daarginder.’

‘Niet aan te denken, om het te halen, al was 't van kant. Maar we zullen wel een ander voor je maken, niet waar Michel?’

‘En wat er noodig is, hoor,’ beaamde Oome. ‘Als de nood aan den man is, zijn er nog de spaarduitjes.’

Toen zei Silda ineens: ‘Wie geen hemd heeft, 't is Mossel. Van morgen had hij niet eens een broek aan en pater Polinar gaf die van hem. Ik geloof, dat hij er zelf geen meer over heeft.’

‘Maar, wat maal je zoo om dien Mossel?’

‘Omdat ik vies van hem ben.... en zijn moeder d'r eigen niet schaamt.’

Hier werd Silda onderbroken door een krijschstem, die tot alle hoeken en gaten doordrong. Nu eens hoog, dan weer laag, klonk ze uitdagend en woedend, ruziezoekend als van beschonkenen.

‘Daar gaat ie!’ zei ze. ‘Dan kan ze morgen andere luizen opdoen.... of voor aas voor de wurmen, we hebben er genoeg in huis hoor,.... of voor gala, als je d'r trouwt met den markies van de gouwe ketting.... Verd....! Jullie krijgen de honderdduizend in huis met die koningsmeid, die we gister met de schop in de vullisbak gooiden.... Ba!.... Pak an, voor de meid en voor den gierigerd, die met de prinses aan kwam dragen en voor de ceeeenten!... Bretaaaalers!’....

Toen de stem in de straat was weggestorven, kwam Tante Sidora voorzichtigjes uit haar schuilhoek te voorschijn. Midden in de gang vond ze 'n wit pakje. Het bleek een hempje te zijn, zeker van Silda. Ze waagde even om het hoekje te gluren. Toen zag ze de Krab, die met de handen in haar zij, zonder schoenen of kousen en met twee leege vischmanden op het hoofd, midden op de straat liep.

‘Ze weten het,’ mompelde het goede mensch voor zich. ‘Dat is tenminste één uitkomst. Het jeukt ze en nu willen ze krabben, de schooiers, de zuipers!’

VI

Aan 't eind van de Groote en de Kleine Straat vond men een pleintje, begrensd door den Paredòn, den grooten muur, en een borstwering. Een breede steenen trap voerde direkt naar zee; onderaan was een aanlegplaats voor visschersbooten. Daar, bij den Paredon hield de Raad van den Hoogerwijk zijn bijeenkomsten in de open lucht. Bij slecht weer ging men in de zaal van Oome Sevilla. De Lagerwijk vergaderde dan in de herberg ‘La Zanguina’. Voor beide wijken waren die kroegen zoowat alles: beurs, hotel, societeit, tribune en vroeg of laat de put van de spaarduiten.

De vergadering werd deze keer druk bezocht. Geen stemgerechtigd zeeman ontbrak, toen de klok van het Hospitaal halftien had geslagen. Sobano, de voorzitter van den Wijkraad, was vóór alle anderen aanwezig. 't Was iemand van weinig woorden en veel gezond verstand. Daar hij tweemaal gedurende twee jaren in den stadsraad vertegenwoordiger der beide zeemansgilden was geweest, ofschoon niet veel meer renten of beter schoeisel bezittend dan zij, had hij veel aangeleerd en ook een zeker gemak van beweging verkregen. Niettegenstaande Sobano evengoed als de andere autoriteiten zijn deel had gekregen in de eerbewijzen en onderscheidingen, bleef hij eenvoudig en zag men hem trouw bij de processies op Sakramentsdag en in de Goede Week of in de eerebanken van de Kathedraal. Dan was hij gekleed volgens de étiquette, in zwarte jas, met de insignes van Raadslid om den hals. Maar de handschoenen waren van katoen; geen mogelijkheid om zijn vereelte handen in glacé te schoeien. Evenals de andere heeren van den Raad had hij zijn weekbeurten, dat hij als voorzitter moest fungeeren in den schouwburg. Daar zat hij deftig in zijn loge van rood fluweel met goud, met de eere-agenten van politie achter zijn stoel. Dan kon hij op een wenk het sjiekste heerschap, dat zich onbehoorlijk gedroeg, de gevangenis in sturen; dan hing het van hem af, of hij de

wensch van het aanzienlijke publiek om een of ander deel der voorstelling te herhalen, al dan niet zou inwilligen. Boog hij het gezicht over de leuning naar beneden, dan mocht de herhaling plaats hebben; bleef hij zitten, dan werd doorgespeeld.

Er stonden dien dag heel wat zaakjes op den dagorder van den Wijkraad.

Het Bestuur had zich wijdbeensch opgesteld op het meest zichtbare deel van het pleintje, bij de borstwering, waarop de straatjongens te paard zaten en waartegen de meest bejaarden of gemakzuchtigen met hun zitvlak leunden. De overigen hadden zich over het pleintje verspreid, in telkens veranderende groepen, naar gelang het gesprokene al of niet belangrijk werd gevonden. Den heelen tijd zoemden de gesprekken door.

Het gebrom van Oester deed zich boven alles uithooren en leek wel van een horzel, zoo hinderlijk en hardnekkig was 't. Alles wat besproken of goedgekeurd werd, wekte zijn geknor op. Nijdig beet hij zijn pijp tusschen de tanden en zijn armen hield hij op de borst gekruisd; zoo liep hij vies en ongeschoren met zijn kwaad humeur heen en weer op alles antwoordend, zonder met iemand te spreken, en mopperend zelfs op de zon, die het tooneel verhitte. Wel niet zoo onbehouwen als Oester, maar verschillenden waren er ontevreden en naijverig. 't Was de moeite waard om te zien, hoe ze juist op een oogenblik, dat ze duidelijk hun bezwaren moesten kenbaar maken en ruiterlijk het gezicht toonen, hun rug keerden of tenminste hun zij. Dan mompelden ze een koppig en doelloos wederwoord, zoo al geen stommiteit, niet tegen den spreker of het bestuur, maar tegen een buurman, die zijn mond niet had open gedaan. Laat Sabano bijvoorbeeld iets wit genoemd hebben.

‘En ik zeg je dat het zwart is!’ roept dan een of ander oudje.

‘Waarom?’ vraagt de Waterschout.

‘Daarom,’ zegt de aangesprokene, zich opzijde draaiend. Dan schommelt hij heen er weer met zijn kromme schouders,

keert zich ten slotte heelemaal om en bromt zoo iets van: ‘Je mot bij mij niet komen met die klets. Denken ze dat ik me belazeren laat!... Wauwelpraatjes; anders niks, verdraaid!’

Een ander maal kan je 'n een jongmensch onhebbelijk een toespraak hooren onderbreken met een luide opmerking.

‘Wat bedoeld u daarmee?’ klinkt het uit het midden van het Bestuur.

‘Wel... wat ik gezeid heb,’ beweert het jongmensch hoffelijk, terwijl hij zijn gezicht naar zijn rechterbuurman draait.

‘En wat hebt u dan gezegd?’

‘Om dat te weten is Uwes hier,’ zegt het brutaaltje weer, nu heelemaal met zijn gezicht naar achter. ‘En om te doen wat wullie wouwen, daarvoor zijn we van den Wijkraad.’

Die woorden werden gretig opgevangen door een onverschillig uitziend vijftiger, die zijn gezicht naar bakboord wendt en meesmuilt:

‘Om zaken te doen, daarom zijne me Wijkraad en niet om ons het aas weg te laten vreten, alsof we niks hebben in te brengen.’

‘Net zoo, zeg ik maar,’ roept er weer een verder op. ‘D'r zijne dr, die 'n vette huid krijgen.... Beter dan de mijne, hoor! Wat weerlicht nog toe!’

Overal waar het heftigst gesputterd wordt, gaat Oester op af. Het laatste gezegde zal hij nog eens aandikken:

‘Ze gooien met de centen, jongens, ze smijten d'r mee. Het gaat me van een rijkeluisboel, nou! En jij, brave zeeman, je kan het opbrengen. Altijd maar ballast uitgooien, maar de rekening ziene me nooit.’

Deze valsche meening van Oester was niet de heerschende. Er was ook geen reden voor. Maar er waren altijd ontevredenen, die nooit uit de kas wat ‘getrokken’ hadden en daarom maar beweerden dat de penningmeester zijn vak niet verstond. Zij zouden 't wel anders lappen! Gelukkig had de Raad in Sobano een voorzitter die de zaken leiding wist te geven. Wel was de meerderheid van goeden wil, maar toen zou er

nooit een besluit over wie of wat ook genomen worden, als de Waterschout niet een soort van diktatuur uitoefende.

De besluiten werden genomen bij 't licht van de zon. Het woord van die eerlijke zeelui was genoeg. Er hoefde geen spitsvondige of juristische redactie aangebracht te worden, want de uitvoering gaf nooit aanleiding tot processen. De vergadering begon al gedeeltelijk huistoe te gaan, toen Sabano even kuchte, zijn rechterhand in de hoogte stak en zei: ‘Een oogenblik, heeren! wij moeten nog een enkel punt regelen, vóór te scheiden.’

Bij deze woorden, wel in staat om de nieuwsgierigheid te prikkelen, drong een ieder zooveel mogelijk om Sobano. Alleen de sputteraars, waaronder vooral Oome Oester, bleven grommende buiten de kring. Sobano legde dan met enkele woorden uit, hoe het Bestuur van den Wijkraad besloten had om het gezin, dat de wees van kameraad Mules zou opnemen en behandelen ‘gelijk het behoorde, rechtvaardig en met liefde’ (deze woorden werden met veel nadruk gezegd) een tegemoetkoming in de kosten aan te bieden.

Oester, die merkte dat het op hem gemunt was, ontving de woorden van Sobano en de verontwaardigde blikken van de menigte als een bulhond, die door de jongens onder de deur door met een stok wordt geplaagd. De Waterschout vervolgde, dat indien de Wijkraad zijn aanbod niet gehouden had, zulks was omdat hij meende hier niet toe verplicht te zijn, aangezien het geringe voedsel en de slechte legerstede, die de wees ontving, meer dan betaald was door het werk, dat ze moest verrichten en de barbaarsche straffen, die het gezin het kind oplegde.

‘Offie!’ riep ergens iemand.

‘Houd je bek!’ krijschte de jeneverstem van Oester. ‘Het begint goed te worden!’

‘Dat zàl het!’ zei Sobano, met stemverheffing, ‘en bovendien alles wat noodig zal blijken. 't Zou anders beter voor zeker persoon wezen, om zijn tuig wat in te halen, zoolang deze Noordwester waait, in plaats van zooveel zeil op te zetten.

‘Offie!’ klonk het nogmaals.

‘En die daar, die me uitdaagt,’ bromde Oester, ‘zet hij zijn zeilen op of niet? Waait hier de Noordwester voor allemaal gelijk of waait ie anders?... Ver...! En hoor eens, jij gluipert van de onderste verdieping, als je wat te zeggen heb, doe 't dan duidelijk en in mijn gezicht en kruip niet weg achter het wier, net als de inktvisschen.... Ozoo!’

De brutaliteit van den vent wekte overal ergernis en ontnam Sobano alle skrupulen om alles te verhalen, wat Silda in huis van de Poon ondervonden had, totdat zij bij oome Micheltje werd opgenomen. Daarna vroeg hij aan den Raad, of hij deze verblijfplaats voldoende achtte voor het wel der wees, en de Raad antwoordde van ja, onder voortdurend gebrom en gevloek van Oester.

Toen nam Oome Micheltje het woord:

‘Ik wil voor het kind niks niemendal van niemand, maar ik vraag aan de Raad om hulp en bescherming, om voor de stumperd met liefde te kennen doen, wat anderen niet wouwen of kenden. Hebben ze me begrepen, of hebben ze me niet begrepen? Krijg ik verzekering of niet, dat het gebeuren zal, als ik vraag?’

‘Die krijg je!’ riepen verscheiden stemmen.

Hierop wendde Sobano den boeg naar Oester:

‘De Wijkraad neemt dit meisje onder zijn bescherming. Is dat goed verstaan? Dan hebben we verder niets te zeggen?’

Oester protesteerde tegen alles en iedereen. Naar gelang het rumoer van de uiteengaande vergadering steeg, begon hij harder te schreeuwen. Zelfs toen hij, meegesjord in het gedrang, al bij de herberg van oome Sevilla was aangeland, hoorde men hem nog hardop brommen.

VII

De jeugd van Don Pedro Colindres, de kapitein der Montañesa had veel overeenkomst met die van zijn zoon Andries, althans wat betreft roeien, vechten, zwemmen en

rooken. Ook zijn voorliefde ging naar de zee en de zeelui, en toen hij na het verlaten van de Zeevaartschool als loodsmaatje mocht optreden, had hij reeds al hun manieren, hun bruine huid, hun grove stem, hun opgetrokken schouders en hun waggelenden gang aangenomen. Na een aantal reizen en examens tot tweede officier opgeklommen, was ‘de Misthoorn’ (een bijnaam, ik weet niet uit welke hoek aangewaaid) een type van het gild; met zijn bulderstem, zijn vierkante schouders, harige handen en kortaffe, maar teekenachtige woorden, met zijn jongensachtigen aard en zijn opgeruimd humeur behoorde hij tot de populairste zeeofficieren van Santandèr. Maar de genoegens van het ‘Cafe van de Marine’, de nachtelijke fuiven, de streken die onder de bedevaartgangers werden uitgehaald, en andere in het gilde gebruikelijke heldendaden konden zijn leven aan wal niet vullen. Op een goeden dag nam hij al zijn moed bij elkaar, hij de officier, die tienmaal tegen de vreeselijkste stormen gevochten had, trok een stijf boord en nauwe laarzen en nog nauwer handschoenen aan, om de hand te gaan vragen van de eenige dochter van een gepensioneerd loods, een frisch en degelijk kind, opgevoed met de weinige pretenties van dien tijd. Zijn aanzoek werd aangenomen door den vader, want ondanks Misthoorn's streken stond hij goed aangeschreven evenals haast al zijn makkers, brave jongens in den grond van hun ziel.

Wat het meisje betreft, het had den pretendent drie malen 't trottoir tegenover haar venster met vuistslagen zien schoonvegen, om de baan alléén vrij te hebben voor de galante woordjes, die hij haar in den geest toezond. Want om precies en met mooie zinnen te zeggen, wat hij voor zijn aangebedene voelde, al zweette hij water en bloed, daarvoor was de zeeman niet aangelegd. Maar Andrea met haar oogen als twee zonnen en haar prachtig zwarte haren, het knappe meisje verstond hem wel. En toen hij haar eindelijk kon trouwen, was onze Misthoorn fregatkapitein met 60 pesos per maand inkomen en het vooruitzicht op het aandeel

in de winst, dat de reeders aan ijverige en bekwame gezagvoerders van hun schepen plachten te geven.

Maar wat kostte 't den zeerot niet om zich te voegen naar de eischen van zijn nieuwe positie! Weg met geriefelijke wammessen en waterlaarzen, weg met de vrijheid en het vroolijke leventje! Je ben nu een geposeerd man, in gekleede jas, met manchetten, bottines en, o gruwel der gruwelen, een hoogen hoed! En zoo toegetakeld moet je over straat loopen, zonder je zuchtend lijf te durven bewegen, uit vrees dat hier een knoop en daar een naad lossprингt, en die hoed moet je netjes afnemen op kantoren en konsulaten. En als je ‘comme il faut’ op een stoel zit, ben je nog in duizend angsten of je 't ding in je hand moet houden, op den grond zetten of uit het venster gooien - het liefste wat hij nog gedaan had.

Den eersten keer, dat hij zich zoo in den spiegel zag, begon hij te schaterlachen. ‘Nou nog een wandelstok!’ gierde hij.

‘Waarom kocht je er geen?’ vroeg vrouwlief.

De Misthoorn keek haar aan, alsof hij vermoedde, dat het niet pluis met haar was. Destijds een scheepskapitein aanraden om zich met een wandelstok te vertoonen! Je kon net zoo goed een kurassier een waaier in de hand duwen.

Toen wij den kapitein der Montañesa leerden kennen, was hij al een goede veertiger, met hier en daar een grijs haartje en zijn vrouw een vrij zwaarlijvig, maar knap en vriendelijk persoontje. Hoewel de goede man zich daarin nauwelijks dorst roeren, had hij zijn steedsche gala-plunje aangetrokken, om haar plezier te doen. Want geen grooter genoegen kende ze na maanden van lange afwezigheid dan zich aan zijn arm in het publiek te vertoonen, links en rechts gegroet, telkens aangesproken en verwelkomd.

Uit de Mis van elven was het echtpaar zoo gauw mogelijk naar huis geloopen. Er zou heel wat visite komen en Andrea had rust noch duur, daar er om één uur een dineetje zou gegeven worden en dit niet aan het keuken-

meisje was toevertrouwd. Terwijl mevrouw naar de keuken ging, moest Misthoorn in den salon blijven. Een salon van een kapitein in die tijden! Witte muren vol platen met al de schepen, waarop hij gevaren had, schelpen en koraal van China op den schoorsteen; op een konsole een schip op zee onder een stolp en, als je ergens wat opwondt, begon de zee en het schip heen en weer te golven; mahonie-meubels met hoezen over de stoelen, een vergulde spiegel en verder alleen een kleedje voor de kanapee op den glad golven den vloer.

Van de gasten, die men voor het diner verwachtte, kwam het eerst Kapitein Nudos binnen, iemand van 't zelfde slag als de Misthoorn en al evenmin een heid in salonmanieren. Transpireerend in zijn ongeriefelijke stadskleedij kwam hij binnen. Ingelicht, dat men de vrouw des huizes het meest attentie moest bewijzen, wist hij niets beters te doen, dan het anker te laten vallen op de kanapee tusschen mevrouw Colindres en een van haar vriendinnen. Daar bleef hij benauwd en wel zitten zonder zijn mond verder open te doen. Een ander genoodigde was stuurman Madruga. Hij kwam tegelijk met Sama, den eersten stuurman der Montañesa. Madruga was de onverstoorbaarheid zelf; hij sprak weinig en met een diepe bas, maar wat hij zei, kwam als van een koper instrument over de opgetrokken lippen, wat hem een uitdrukking gaf van spotzucht en minachting. Zijn entrée de salon was zoo zoo, maar altoos nog beter dan die van Sama. Deze nam na een minimum van plichtplegingen plaats in een hoek, waar hij zonder een stom woord wat met zijn pet ging spelen. De vierde en jongste van de mannelijke gasten was Ligo. Van het zelfde beroep als Madruga; was hij zijn tegendeel door groote spraakzaamheid en pretenties van man van de wereld. Hij sprak over alles en nog wat of meende het te kunnen, en altoos in hoogst beschaafde bewoordingen, althans volgens eigen meening. Toen hij met veel zwier en hooge hakken den salon binnentrad, was de heer des huizes bezig met zijn gasten bezig te houden zoo

goed en kwaad als hij kon. Sama was het spelen met zijn pet moe; met de ellebogen op zijn knieën probeerde hij loodrecht spoegjes te mikken in een reet van de vloer. Madruga zat met zijn linkervoet op zijn rechterknie, het lijf sterk naar achter geleund, in de eene hand zijn pet en de andere tusschen zijn vest. Hij luisterde met zoo'n voorgewend ingespannen aandacht naar hetgeen het gezelschap sprak, dat het komiek was om te zien. En kapitein Nudos, te oordeelen naar zijn opgeloopen gezicht, was bezig met Onzen Lieven Heer te bidden, om een uitweg uit het nauwe vaarwater.

Zoodra Ligo het tooneel overzag, meende hij, dat de aanwezige heeren niet berekend waren voor hun taak en dat de dames zich verveelden. Hij zou dat wel eens in orde maken. En daar ging hij! Hier een woordje, daar een complimentje, ginds een klopje op den rug. Voortdurend babbelend, iedereen aanmoedigend, schoof hij zijn stoel van den eenen kant naar den anderen en merkte bij zijn ronddraaien in den kring niet eens, dat de eene dame na de andere, het laatste Mevrouw Colindres, met hoogroode kleur en verbeten lippen om niet te proesten, den salon verlieten. Toen de vijf zeelieden zich alleen zagen, schoot de Misthoorn direkt op den armen Nudos toe. ‘Sapperloot, kerel, puf je eens leeg, je lijkt wel een varkensblaas!’ schaterde hij.

Ligo haastte zich er bij te voegen ‘Wat doet hij ook met beleefdheden, waar hij geen verstand van heeft?’

‘Beleefdheidjes en tirelantijnen, jij!’ zei Madruga kortaf.

‘Och, zagen jullie niet?’ vervolgde Ligo. ‘Toen ik binnenkwam, zaten de dames als in de kerk en nu hebben ze allemaal plezier. Neen hoor, jongens, jullie zijn me zeebonken en anders niet.’

En zoo ging de schermutseling maar door onder het schaterlachen van de anderen. Sama verloor het beetje respekt, dat de tegenwoordigheid van zijn kapitein hem altoos in boezemde, heelemaal. Door zijn gesloten vuist blies hij een sopimpa en de overigen dansten daarop net als de negers van Cuba, tot-

dat de kapiteinsvrouw een eind aan de pret maakte door de mededeeling, dat de soep op tafel stond. Het eerst wat iemand na een afwezigheid van zooveel maanden aan zijn tafelburen zou vragen, is natuurlijk: Wie is er tegenwoordig aan de Regeering? en andere politieke kwesties. Maar dat kon den zeerob van dien tijd niet schelen. Hij moest weten wat er van Gerrit en Klaas geworden was, hoe 't stond met den Schele en gekken Kobus en dergelijke lokale beroemdheden. De gesprekken liepen hoofdzakelijk dààr over, van tijd tot tijd onderbroken door een vraag van Madruga om het olijfschaaltje eens aan te roeien, of van Ligo, die aan Driesje kommandeerde: kom, jongmaatje vul den bom nog eens; terwijl hij zijn glas aanreikte. Maar bij het dessert was de Misthoorn een oogenblik ernstig. Andries begon al zoo'n groote jongen te worden; het werd tijd om eens aan zijn toekomst te denken. Hij zou hem op de Zeevaartschool doen en hem daarna op zijn schip meenemen. Dan zou de jongen bij zijn eigen vader de praktijk van het varen leeren, tot de oude varensmoe zou wezen, of Onze Lieve Heer zelf hem zijn afscheidsbrief gaf en hem begroef op ‘het makreel en- kerkhof’. Maar moeder, die al genoeg angsten uitstond, als haar man op zee was, protesteerde met een beklemd hart. En daar de kapitein bemerkte dat de lucht in die richting erg betrok, gooide hij het roer van de conversatie maar om.

Na het dessert kwam de jenever en de marasquin op tafel, benevens de toebereidsels om koffie te zetten. Het gemalen goed werd boven ieders kopje op een stuk flanel uitgespreid en met kokend water overgoten. Toen de koffie was opgedronken, gingen de dames naar het salon terug, ‘om niemand tot overlast te wezen’, en de zeelui bleven onder elkaar, heelemaal in hun kombuis. Een uur later kon men Madruga met Ligo een Cucujé zien dansen. Op aandringen van den gastheer vertoonde daarna zijn stuurman ‘De Verliefde Spekslager’. Gewapend met een mes en het servet voor zijn buik, speelde hij zijn rol in de puntjes, geholpen door het publiek, dat hem telkens in koor bege-

leidde. Met dergelijke vermakelijkheden ging het door, tot men een wandeling ging doen in het plantsoen van de buurt. En die groote kinderen waren dezelfde mannen, die een schip konden sturen, door alle zeeën naar alle havens van de wereld! Dezelfden, die onder een hartelijk schietgebied en een belofte aan de H. Maagd, onverschrokken en moedig wisten te blijven, te midden van het woedendste noodweer.

(Wordt voortgezet)

L.L.

Staatkunde

HET is werkelijk een diep betreurenswaardig verschijnsel, dat de demoralisatie in sommige streken van ons land zoo onrustbarend toeneemt. Aldoor grooter wordt de schare van menschen, op wie de zucht, om gemakkelijk geld te verdienen, een onweerstaanbaren invloed oefent. De gouddorst grijpt in steeds breedere lagen om zich heen. En om het doel te bereiken wordt geen middel haast ongeoorloofd geacht.

De smokkelaar verdient aan den Duitscher, de detailhandel aan den smokkelhandel, de grossist aan den winkelier, de fabrieken aan den groothandel. Ieder weet of begrijpt er het zijne van; ieder is op zijn manier betrokken in datgene waarvan hij weet, dat het verboden is. Daarnaast moet gezorgd worden, dat men ontsnapt aan bekeuring, aan verdenking, zelfs aan den schijn van ook maar op een afstand mede te doen aan de groote beweging. Op slinksche middelen moet dus worden gezonnen, om de waarheid naar beneden te halen en te bemantelen. Bedrog en huichelarij, listen en trucs, omkooperij en leugen, oneerlijkheid in den handel, dat alles moet worden aangewend, om de rechtschapenheid in het openbaar en ten aanzien van ‘de ambtenaren’ te kunnen bewaren. Maar met dat al worden de karakters van duizenden en duizenden menschen bedorven, misschien voor goed ten onder gebracht. Tegen elken nieuwen overheidsmaatregel moeten nieuwe wapenen van sluwheid en misleiding worden bedacht, na elke ontmaskering gestreefd worden naar handelwijzen en methoden, waarmede met succes kan worden geopereerd. Groote winsten worden gemaakt. En elk, die verdiend heeft, is de aanleiding dat er weer zooveel menschen meer de verleiding niet kunnen weerstaan en vallen. Ik heb door en door eerzame en brave menschen van voorheen de stelling hooren verdedigen, dat het een zonde zou zijn tegenover God, om thans, nu de gelegenheid geboden wordt, niet zijn fortuin te maken.

Hoeveel personen van goeden naam en faam hebben al niet in de gevangenis gezeten, die zich daarvoor vroeger

diep geschaamd zouden hebben. Men beschouwt de gevangenis niet meer als een voor het leven onuitwischbare schande, doch als een onaangename omstandigheid, die nu eenmaal aan het bedrijf vastzit. Aan de Rechtbank te Arnhem alleen lagen onlangs ongeveer 10.000 smokkelzaken op berechting te wachten. En de meeste dier zaken eindigen met gevangenisstraf. Het jammerlijke van deze soort van bestraffing is daarenboven nog, dat hij die er mede heeft kennisgemaakt, er voortaan op bedacht is, het zóó aan te leggen, dat hij zelf buiten schot blijft, doch dat anderen het risico loopen. Zoo maakt het strenge straffen indirect weder nieuwe slachtoffers. Voeg daarbij, dat in het algemeen de grooten, die het meest verdienen, achter de schermen werken, en de minder gesitueerden tegen grove betaling het eigenlijke gevaar laten loopen.

Het droevigst is echter, dat deze hartstocht de vrouw in massa heeft medegesleept. De vrouw, de verpersoonlijking van de deugd, bestemd om het jonge geslacht in alles wat edel is en goed op te voeden en op te leiden, zij gaat thans voor in het plegen van het kwaad. Bij honderden en honderden zijn de vrouwen en meisjes haar begrip van eer en fatsoen kwijt. En waar zij vaak haar avontuurlijk en heimelijk bedrijf te samen met mannen van allerlei gading, bij avond en ontij uitvoeren, behoef ik niet te wijzen op het zedenbederf in engeren zin, hetwelk daaruit weder voortvloeit. Men aanschouwe de tientallen van kinderen, die dagelijks onze rechtszalen moeten binnentreden, om te beseffen, hoe jammerlijk een deel van ons volk aan ontaarding ten prooi is.

En wat geschiedt er met het geldelijk profijt van dit heillooze gedoe? In praal en weelde, in brasserij en lichtzinnigheid wordt het verdaan. De komende jaren zullen wel schril de reactie op dat alles vertoonen. Godsdienstzin, eerlijkheid en betrouwbaarheid zullen een sterken knak gekregen hebben.

Zoo zal het einde van den oorlog ook een zedelijke uitkomst voor ons volk beteekenen.

Dat God ons dit het nieuwe jaar brenge!

Arnhem.

J.R.H. VAN SCHAIK

Boekbespreking

Johan de Meester: Carmen - Em. Querido, A'dam.

EEN breed, neen, een lang verhaal in twee mooi-gedrukte deelen, vier-honderd-vijftig bladzijden samen. Vernuftig in elkaar gezet is deze vertelling zeker, ik bedoel: uitwendig. De twee Boeken van 't begin en het einde, beide in gewonen verhaaltrant, omsluiten de romantische en psychologische kern van 't geval, die De Meester in dagboekvorm heeft blootgelegd. Bovendien brengt het dagboekdeel verschillende brieven, zoodat we hier een wel zéér origineele, allerminst onbehagelijke versmelting van velerlei roman-vormen vinden.

De heer De Meester schrijft een uiterst verzorgden, op den duur prettig vertellenden stijl. Zijn gesprekken vlotten zoo lekker als op 'n gramafoon. Hij schildert makkelijk en - vlak. Ja, ook hij is een voorbeeld van den Hollandschen kopiëerder, die u even weinig een trekje van zijn onderwerp spaart als een komma in zijn soms dwaas verfijnde zinnen:

> ‘Trouwens, dergelijk bedrog: - de moed daarin; het idealisme, bij machte, door geestelijke toewijding fyzieken weerzin weg te huichelen - en meer! - zou het zelfs dien forschen boer, een kunstenaar, dus ontvankelijk, niet hebben verteederd en dankbaar gestemd, indien hij het eens heeft leeren doorgronden?’

Zóó ‘alleen-cerebraal’ doet de schrijver vaker in deze volkomen cerebrale kompositie van zijn Carmen-verschijning. De Meester heeft een nieuwen vorm bedacht van een oude zonde: hier de dubbele zonde van dubbele echtbreuk, ten minste de glibberige weg daarheen. Carmen-Lex is van kindsbeen een jongensgek, die achter elkaar haar leeraar, een schilder en, na haar niet-verklaard huwelijk met een lummel als Kieboom, haar getrouwden zwager overstuur maakt en dan, met permissie van De Meester, nog zwetst over.... ‘geestelijk leven’. Het is droef en dekadent, dat geen roman kans heeft als ‘kunstwerk’ aanvaard te worden, als hij niet draait om 't perverse. De sfeer van dit heele boek is de zwoele van 't gewaagde - onder den *schijn* van diep-bewust en ernstig leven. De losse manieren van Lex, de mondaine oppervlakkigheid van Henk, de bewonderde zelfmoord van den kwasi-genialen Tromp, de hatelijkheden van den dominee, als verpersoonlijking van de ‘Religie’, die zich dringt voor het ‘Geluk’ (II. 441) 't wordt ons allemaal ten volle toegemeten met een cynische verfijning, die voor een Christelijk hart onduldbaar blijft. En met dat al mist dit boek van Geldersche poenen de diepe, meelijwekkende menschelijkheid van bijv. Anna Karénina, waarin 'n verwant

gegeven honderdmaal spannender en psychologisch indringender wordt verwerkt. 't Is waar, de ‘heiden’ van De Meester zakken niet zoo ver als die van Tolstoï. Als de gevaarlijke verhouding van Lex en Henk tot het uiterste kantje is gegaan, wordt alles ineens door een echten *deus ex machina* afgebroken, die den auteur wél van de beschrijving der droefste konsekwenties verlost, maar meteen z'n roman als kunstwerk, als kompositie onvoltooid laat. Hij had het spelen met vuur van die twee nog 'n boek langer kunnen volhouden, maar ook eerder kunnen afbreken, want de *bouw* van zijn boek zou er niets bij geleden of gewonnen hebben. Daarom, wanneer we veel gedeelten als episoden van beschrijvende of anekdotische waarde uitzonderen, de makkelijke dialogen, de geroutineerde beschrijvingen van 't kleine uitwendige leven en sommige geestige typeeringen of min-of-meer verdiende charges (tegen akademische studie bijv. bl. 31) de eer geven, die ze letterkundig toekomt; dan houden we een vertelling over, die artistiek veel hooger kon en moreel beneden peil is.

De verloving van Jaap Mennings door A.J. Zoetmulder - Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon.

Zoetmulder heeft een vervolg-roman geschreven op zijn eerste verhaal, dat den misleidenden titel *In Retraite* droeg. De dramatische lotgevallen van den schilder Jaap, dien we in dat eerste boek al leerden kennen als 'n niet minder begaafden artist dan zwakken mensch, worden hier, zes jaar later, beschreven met hetzelfde gemak van deugdelijke kompositie, met dezelfde vlotheid van psychologische ontleding, pittige dialogen en schilderende taalkunst als in *'t Gezin van Herman Leyter*.

Over Zoetmulders inzicht van wat een spannend romanboek eigenlijk beteekent en zijn talent, dat klare begrip te maken tot een belangrijke daad - zal, dunkt me, wel weinig getwijfeld worden. Hij bewijst, ook weer door dit boek, dat hij hoort tot de ras-schrijvers. Schijnbaar vluchtig, maar fel-raak, zwart-scherp zet hij z'n figuren neer tegen een allerminst verwaarloosd fond; en hij schildert ze àf, met gezichten die 'n ziel weerspiegelen, met daden, die geleidelijk en natuurlijk groeien uit de eenmaal krachtig-bepaalde karakters, die hij voor 't levende beweeg van zijn knap verbeeldingsspel noodig heeft. Zoetmulder boeit, zonder verstandelijkheid of ijdel bejag naar kwasi-diepzinnige symmetrie; hij boeit en spant uw geest door het warme gevoel waarmee hij zijn waar-schijnende verbeeldingen projekteert in de hersens van zijn lezers.

En toch - bij allen lof, dien ik gaarne voor de technische en psychische kwaliteiten van dezen roman zou overhebben, nijpt mij de ernstige vraag, of hij niet beter òngeschreven was gebleven... De geschiedenis, welke er met alles behalve scrupuleuze openhartigheid in wordt afgesponnen, behoort tot het genre, waarom we *Carmen* van Joh. de Meester christelijk van ons afwijzen. Nu toevallig in de groote lijn deze twee nieuwe romans hetzelfde thema verwerken: 'n van weerszijde echtbreukige liefde (Zoetmulders Jaap staat vlak vóór zijn huwelijk met Martha Durveen, als hij zich in de armen van Mevrouw van Suylecom werpt!), nu moeten we tegenover den *katholieken* schrijver zooveel spijtiger als tegenover den niet-katholieken onze ergernis herhalen, dat zèlfs hij zijn bizonder talent op klaploopen uitstuurt bij 't sensueele, dat in iederen lezer wel valt op te wekken. Zéker schijnt me, dat Zoetmulder ontvankelijke, vooral jonge, gemoederen heet moet prikkelen met zijn broeierig-hartstochtelijke liefde-tafereelen, niet ééns of oppervlakkig zooals in 't veel minder knappe *In Retraite*, maar herhaaldelijk en meestal zóó verbijsterend, dat ik z'n werk zelfs voor menig getrouwde een gevaar acht.

Ik beken, dat de laatste bladzijden van Jaaps meesterlijk-beschreven ziele-wroeging en z'n bijna doodelijk ongeluk, dat hem ná zijn zonden treft als een straf van God, ertoe leiden een tamelijk scherp oordeel over 's schrijvers al te brutale mentaliteit te verzachten. Het langgewenschte hoogere Licht, waaronder daar zonder hinderlijken tendenz-schijn al de booze dingen van Jaaps verleden worden bezien, verzoent met den auteur, die zich aan 't kieschheidsgevoel van zijn geboeide lezers vergreep. Maar stáán blijft: dat voor velen dit tegengif komen kan als mosterd ná den maaltijd en daarom durf ik *De Verloving van Jaap Mennings*, bij al mijn eerbied voor de kranige schrijverskwaliteiten van den auteur, in 't algemeen niet prijzen als 'n werk, dat wat goeds kan stichten. Eerder het tegendeel. We mogen slechts hopen, dat Zoetmulder zijn roeping als katholiek modern romancier bij volgend werk beter zal begrijpen.

Marie Gijsen: Brord en Hanne - Brusse & N.V. de R.K. Boekcentrale, Rotterdam en Amsterdam.

Het vertrouwen, door Mej, Gijsens novellen-bundel *Uit het Hart van Brabant* gewekt[1)], wordt door den roman *Brord en Hanne* allerminst beschaamd. Al werkt haar phonetisch zuiver weergegeven boeren-Brabantsch aanvankelijk onprettig, want de

1) Haar andere boeken, voorin *D. en H.* genoemd, zijn me niet bekend.

rustige lezing en invoeling belemmerend: van zelf raken we aan toon, zinsbouw en al die vermomde woorden gewend en leven dan gemakkelijk met de geschiedenis mee. Want Marie Gijsen heeft een buitengewoon talent voor objektiveeren. Haar heele boek lijkt wel het stenografisch verslag van een waarachtige gebeurtenis. Ze speelt met het aardige, warme taaltje van haar deurskes en plakkers als 'n virtuoos met z'n klanken. Elke rimpel van de eenvoudige, klare boerenziel geeft haar blad weer als de fijnst gevoelige foto. Zóó overheerschend zit het Brabantsch in haar geest, dat ze, zakelijk in het algemeen beschaafd iets beschrijvend, er van zelf in overloopt:

> ‘Omziende bemerkte ze, dat Brord juist, uit 'n aan den mond gebracht fleschje, 'n slok nam. Daar verscôt ze gelijk af; ze ha net zoo 'ne blije gedacht al moar oan Eimbert.’

En hardop denkt de schrijfster voor haar menschen in 't Brabantsch, niets dan Brabantsch, ‘fel eender’ als die menschen zelf zouden doen: zóó wonder-raak en - zóó diep! Want de schrijfster is wèl overtuigend binnengekropen in de Brabantsche ziel: ze hoeft in haar genre voor 'n Querido, die de Jordaan-ziel naar buiten haalde, maar weinig op zij te gaan. Marie Gijsen is bezig voor 't landvolk van haar provincie te doen, wat Stijn Streuvels in zijn eerste boeken voor de Vlaamsche pikkers deed. Ze heeft trouwens méér gelijkenis met dien groote dan deze toevalligheid. In haar krachtige natuurschilderingen (waarmee, eentonig bijna, zoowat elk nieuw hoofdstuk begint!) heeft ze met warme levende woordkleuren en forsche lijnen de Brabantsche luchten en landen bijna net zoo knap, voor 't minst in dezelfde naturalistische richting, als Frank Lateur die van Zuid-Brabant vastgelegd. En ook - maar dit vind ik het voornaamste - in haar geesteshouding tegenover haar kinderlijke boeren staat de auteur van *Brord en Hanne* een beetje zooals de Vlaming tegenover de zijne. Want het weinig ingewikkelde verhaal van twee jong-getrouwden, waarvan de man zóó 'n ‘drankwagen’ is, dat zijn mooi-begonnen huwelijksgeluk na twee jaar doodgaat in de van verdriet stervende vrouw, dat verhaal lijdt artistiek gesproken, wel niet van dezen eerder doorschemerenden dan erop gelegden anti-alkoholischen tendenz - maar het laat onbevredigd, het drukt neer en noopt tot verzet: om zijn fatalisme. Er blinkt in de heele, pakkend geschreven historie, geen enkele lichtstraal. Dat Brord, ondanks vermaningen en beloften, telkens weer door den Geitenboer en andere verjeneverde vrinden in zijn zwak terugvalt, dat gaat erin: maar dat wij hem, als z'n vrouw dood, en zijn kind hem ontnomen is, moeten verlaten in een

deliruim-aanval, als 'n verdoemeling, die in de hel zakt; dat bovendien zijn voorbeeld de kinderlijke Doca haar verloving met den braven Eimbert doet verbreken, óm het dogma: álle mannen zijn zuipers en ‘t mansvolk is noît nie te vertrouwen’, dat hindert me als een onrechtvaardig-zwarte wolk over de heldere Brabantsche kampen, waar 't Geloof toch allesbehalve verdronken en 't plattelandsche huwelijksgeluk niet heelemáál een fixie is.

Behoudens dezen bóózen tendenz acht ik *Brord en Hanne* minder om zijn kompositie, dan zijn diepe invoeling en rake uitbeelding, een knap en zeer verdienstelijk boek, waarmee bovendien onze dialektische en psychologische taalbeschrijving gebaat is.

Marie Koenen: Sproken en legenden - J.W. van Leeuwen, Leiden.

Wie zou niet willig luisteren naar de zoete zachte streek van Limburgs' vrouwelijke troubadour? De verre toon van 'n oud mooi orgel modeleert door haar zinnen; zóó valt de zon door hooge kerkevensters van brandend rood en paarsig blauw; we zien weer, hoe de bleeke handen van Thijms organist van den dom over gele toetsen zoeken en denken terug aan de Karelmans, zooals dezelfde meester ze voor ons herschiep. Want als sprokespreekster lijkt Marie Koenen mij heel stellig van Thijmschen geest en Thijms diep-roomsch gevoel. Evenals hij vangt ze van alle geluiden de middeleeuwsch-romantische het gretigst èn zuiverst, om ze, beter dan een van ons, ja dieper dan Boutens te transponeeren in moderne muziek. In het land der legenden en teere sproken weet Marie Koenen den weg als geen ander. Al haar verhalen zijn met wat wonderlijks omrankt, stralen op als droomvisioenen onder de blonde belichting van haar zacht-brandende, mooi-vrouwelijke fantasie. Haar woorden verzuiveren en verinnigen zich naarmate het droom-beeld breeder en rijker in haar uitbloeit, zoodat ze komt tot een fijne taal-muziek als in deze regelen:

> Lente werd het en zomer, de herfst verging en de winter duurde lang. Maar aldoor bad broeder Udo tot Gods engelen, en meermalen als hij in den lente- of zomernacht zoo lag te bidden, meende hij *het gonzen te hooren der hemelsche weefgetouwen,* en daarna een *doortonend geklank alsof kleine gouden hamers op goud tinkelden,* en daarna een *welluidend gezingzang alsof fijne gouden vijlen langs gouden stralen schaafden,* en dit werd een muziek als van veel violen.

In dezelfden bundel, die rijper en sterker werk dan *De Wegen* brengt, treft haar plastieke kracht daàr, waar de verbeelding een hoogtepunt heeft bereikt:

> Ze traden samen het binnenhuis in. *De schemer nam hen op*.
> Er was een groot vertrek. Door smalle en diepe nisvenstertjes op meer dan manshoogte hier en daar in de wanden, viel er de laatste dag-schijn binnen, die verwaasde met den rooden gloed van een groot blokkenvuur onder de schouw.
> In het zaal-midden stond op schragen een tafel met wit amelaken gedekt, waarop in groote aarden schalen de resten van het avondmaal.
> Dicht bij het houtvuur zat in een hoog-gerugden stoel een jong meisje, roerloos, de handen op de armleuningen. Ze zat met het gelaat naar de deur gewend, en keek de twee binnentredenden onverschillig aan.

Noem dit eenvoudig op het nuchtere af; maar wordt de schemersfeer van dat antiek vertrek met het stille meisje bij de hooge schouw niet tastbaar voor ons binnenste? Ligt in die simpele lijnen de geheimzinnige atmosfeer van 't oud kasteel niet gevangen?

Nog één citaat, uit *Sproken en Legenden*, als voorbeeld van haar makkelijk vloeiende, toon-zuivers dialoog:

> ‘Valsche vijand, weg van mij!’ kreet Anceel heesch van angst, want hij voelde dien eigen uitroep als zijn laatste verweer tegen de verleidende stem.
> ‘Drie jaar om minne te werven, drie jaar om minne te erven: Geerte's minne voor u!’
> ‘Geerte's minne voor mij,’ prevelde vaag Anceels lippen, ‘geef ze me, geef ze me.’
> ‘Geerte's minne voor u, door mij. Maar niet om niets mijn raad en mijn bijstand. Een kleinigheid, heer hertog, een alzoo kleine kleinigheid moet ge beloven aan mij, en Geertes minne voor u.’
> ‘Vraag wat ge wilt en geef wat ge zegt.’
> ‘Uw ziel voor mij, en Geertes minne voor u!’
> ‘Mijn ziel voor u, en Geertes minne voor mij!’
> ‘Drie jaar van hopen, drie jaar van houden, en uw ziel voor mij zes jaren na dezen zomerdag te middernacht aan het eind van den boschweg. Sla toe, hertog Anceel, en geef me uw ridderwoord!’
> ‘Ik sla toe, valsche vijand. Ziel en zaligheid voor Geerte's minne. Ik sla toe bij weten en willen, en geef u mijn ridderwoord!’

B.H. MOLKENBOER O.P.

Ontvangen werken -

Dr. E.L. Smit: De Oud-Christelijke Monumenten in Spanje (Nijhoff); Miek Janssen: Jan Toorop; Miek Janssen: Aan de Bron; Leo van Puyvelde: Het Heilige Schreed van Jan Toorop (Veen); Generaal Ben Viljoen: Danie (Em. Querido); A.J. Zoetmulder: De verloving van Jaap Mennings (Van Kampen); Dr. Jos. Schrijnen: De vergelijkende klassieke taalwetenschap in het gymnasiaal onderwijs (Thieme); Kath. Dubbeltjesalmanak; M. van der Hagen S.J.: Waar is de Kerk van Christus? 10^{e} dr.; J. Guibert: De maatschappelijke waarde van het beschouwend leven; Th. Famulus: Een heusch wonder (R.K. Boekcentrale); Leo Meert: Holland en het Activisme (M^{ij}

v. goede en goedk. lectuur); De Katakomben Rome - Valkenburg, gedenkschrift (Paul Brand); Encyclopaedie van Ned. Indië, 2^{e} dr., proefafl. (Nijhoff & Brill).

Toorop

WAAROM boeit geen schilder zoals Toorop? Want het feit spreekt genoeg uit een massa boeken en artikelen, alleen door de literatuur over Vincent overtroffen. De diepste oorzaak moet wel zijn de geestelike, godsdienstige waarde van Toorop. Toen hij nog zoekend en tastend was, viel de algemene belangstelling desnoods te verklaren uit nieuwsgierigheid naar zijn geheimzinnige, grillige groei; maar sinds hij zich bekende als trouw Katholiek, bleek het meer dan een mode, die gauw gedaan zou zijn, terwijl de beweging juist toenam en op het ogenblik zelfs een standaardwerk over hem wordt voorbereid. Hier moet een ernstig verschijnsel zijn, dat berust op de inhoud van zijn kunst, de invloed van zijn geest. Het geldt daarom zijn ontwikkeling naar gegevens van de meester zelf te tekenen tot inleiding en inwijding in 't wezen van zijn werk.

I

Geboren in 1858 in Poerworedjo op Java, is Jan Toorop de tijdgenoot van de Nieuwe Gidsers en hun geestverwanten in heel West-Europa. Omstreeks het wonderjaar '60 immers valt de kunst van een plejade kunstenaars, waaraan astrologen hun hart mogen ophalen, als die vruchtbaarheid niet eerder maatschappelike en vooral geestelike factoren heeft. Negen jaar oud trok de jongen met een Arabies schip van Banka naar Batavia en zag zijn ouders nooit weer, wat waarschijnlik een inwendige vereenzaming gaf, om zijn gevoelsleven te verfijnen. Godsdienstige herinneringen nam hij er niet van mee dan angst voor de boedhistiese tempels vol gedrochten. Op zijn veertiende jaar zeilde hij in honderd dagen om de Kaap naar Holland.

Nog herinnert Toorop zich, hoe in Rotterdam de eerste priester, die hij ooit zag, een ongunstige indruk op hem maakte met lange nawerking. In Leiden kreeg hij katechizatie van Ds. van Boekeren, een boeiend verteller, tijdelik van iemand in Winterswijk en werd dan in Delft voor

aanneming opgeleid door een stijve katechizeermeester, die hem van 't Protestantisme afkerig maakte en uit weeromstuit de natuur indreef, al sprak de zwerver graag over godsdienst met de moeder van een vriend, waar hij geregeld muziek mee maakte. Als Indoloog in de kost bij 'n leraar, die enkel een luiaard en aansteller in hem zag, deed hij niets dan tekenen tot diep in de nacht, beschilderde binnenshuis deuren en luiken, waarvan er later zijn verkocht, maakte portretten van Jan en alleman en ontwierp grote houtskool-fantazieën naar Dante, 't eerste genie waarvan hij invloed onderging, al kon hij hem nog slecht begrijpen.

De kunstverzamelaar Ahn in Den Haag gaf de stoot aan zijn artistieke levensloop, door hem in aanraking met Jozef Israëls en zijn kring te brengen, en wist met aanbevelingen van zulke schilders eindelik bij Toorop's vader verlof tot overgang naar het atelier te krijgen. In 1881/2 kwam de gelukkige nu aan de Amsterdamse Akademie studeren met Jan Veth en de vrome, werkzame Derkinderen, die hij allebei om hun verbazende knapheid bewonderde, zoals hij zich met zijn eeuwige jeugd van spontane inspiratie tegenwoordig boven hun hoofd uitgegroeid moet voelen. In deze tijd ging hij wel eens naar de Roomse Mozes en Aaron-kerk, waar hij de rijke muziek uit die theatrale periode intuitief niet gewijd vond naast de zang in de synagoog. Werken deed hij vluchtig met impressionistiese slag, weinig volgens de zin van de school, om dan 't volgend jaar met Derkinderen naar de Brusselse Akademie te verhuizen. Wie kon toen denken, dat niet de kerkse Derkinderen, met zijn evenwichtige, rustige, brede aanleg geboren voor de liturgie, en wèl de woelige vrijbuiter Toorop een kerkelik kunstenaar zou worden? Hij ontmoette in België veel katholieke jongelui, die er net op los leefden als anderen en hem dus voorlopig niets biezonders van hun geloof lieten verwachten.

In plaats van lessen volgde hij 't leven van 't volk, waar hij goedkoop mee at. Hij had het die jaren zó zuinig, dat hij twee grote schilderijen voor nieuw werk moest over-

verven. Uit deze periode '83/4 dateert zijn beginwerk ‘Le respect à la mort’ of ‘L'enterrement qui passe’, nog een beetje zoet van techniek, maar een zuiver teken van zijn roeping. Hier spreekt al het *mysterie*, dat hij tot direkte mystiek toe levenslang benaderen zal. 't Is hem immers niet om het decor van de begrafenis zelf te doen, waarvan de stoet nauweliks zichtbaar is, neen, om de indruk van de eeuwigheid op de ruwe arbeiders, die ineens stil worden. De betekenis van dit eerste schilderij is 't best te verklaren met een vergelijking bij Izaak Israëls' jeugdwerk, dat een kerkhof voorstelt, waar soldaten met onverschillig scheve geweren over 't graf schieten en een brutale slagersjongen 't cynies naturalisme nog wat accentueert, terwijl Toorop het transcendente van 't hiernamaals neer laat zegenen. In dit opzicht verschilde Toorop altijd van zijn kameraden, dat zij de kunst om de kunst zochten en hij een kunst van meelijden, een maatschappelik meelijden, bestemd tot christelike liefde uit te groeien. Die strekking zal zelfs meermalen door zijn werk heenbreken met een geweld, dat grenst aan karikatuur, maar dan, zoals iemand opmerkte, een karikatuur van de ernst en niet van de spot.

Een heerlike tijd had de jonge schilder in 't dorp Machelen bij Brussel, waar hij in 't kerkje veel orgel speelde, ook al een Madonna en een communiekind tekende en bevriend was met de kapelaan, die hem de bedoeling van al de processies in de buurt verklaarde. Van hier uit was 't een sterke sprong naar de Borinage, bezocht met de revolutionaire zoons van een notaris in Charleroi, George en Jules Destrée. Jules is nu 't socialisties, antivlaams Kamerlid, die in Italië, waarvan hij de primitieve kunst zoo fijn beschreef, voordrachten over de oorlog houdt. George is de zachte dichter, die veel over Toorop heeft geschreven, later katholiek en monnik werd en in de Benedictijnenabdij van Leuven zijn bundel ‘Au milieu du chemin de la vie’ zou bewerken, door Kard. Mercier ingeleid en ook in 't Hollands vertaald. Ze maakten in de mijnstreek ontzettende woelingen mee, gevechten van

arbeiders met politie en leger, waartegen de vrouwen met blote borst voorop uittrokken. De indruk van die tragedies heeft Toorop neergelegd in twee schilderijen ('87), waarvan 't een de angst van een werkmanspaar vóór de werkstaking weergeeft, als man en vrouw stom naar de gloeiende zonsondergang over de stad zitten te staren, en 't ander de schrik erna, als een slachtoffer van de strijd door een paar mannen wordt weggedragen, waarbij de kunstenaar bekent een voorgevoel van de Mater Dolorosa te hebben uitgebeeld. Persoonlik was hij zó opstandig gestemd, dat hij in 't gebouw van de Kamer vlak vóór de troonrede schreeuwde: ‘A bas la calotte!’ en er natuurlik werd uitgezet. In zijn techniek hanteerde hij toen niet toevallig het heftig tempermes! De rooie senator Edmond Picard was het middelpunt van alle rebellen en ontving aan zijn tafel ook onze schilder in een oude jas, die stonk naar terpentijn, waarmee hij hem had schoongemaakt. In die kring van de ‘Jeune Belgique’ stichtte Toorop met Meunier, Verhaeren, Van Rijsselberghe, De Groux e.a. de groep van de ‘Vingt’. Antwerpen met de Vlaamse beweging leek hem te schreeuwerig en grof, zijn hart trok naar het Parijs van Monet en Rodin.

In '85 met een lers meisje verloofd, ging Toorop in gezelschap van Emile Verhaeren en George Destrée, die de Prerafaëlieten wou beschrijven, naar Londen, waar hij de vuile bedelaars van London Bridge naliep en op zijn kamer haalde, om de ellende van krotten en asyls te schetsen, terwijl hij Zondags tot pikant kontrast de weelde van de buitenhuizen meemaakte. Beide sferen leven in zijn werk. Een verlopen zwerfster heeft hij met dik opgesmeerde, ja opgeklonterde verf getroffen in de dierlike ontaarding van haar gebarsten gezicht. ‘Before the house of refuge’ ('88) heet een aangrijpende tekening van een bende verschoppelingen, gegroepeerd om een wijf met een wit kindje tegen haar open borst als een Kerstmis in de hel, waar een grijnzende kerel als een beul en aan de andere kant een dromend meisje als een martelares naast staan. In dezelfde periode, ‘parallèlement’ naar Verlaine's

motto, ontstonden salonstukken als het stralend ‘Trio fleuri’, dames in 't wit midden onder zonnige bloemen. Als een wonderlike wildeman werd de Oosterling met zijn lange haren bij de Engelse aristocraten ontvangen. Het sociaal element van William Morris' kolonie, waar hij allerlei technieken decoratief verwerkt zag, boeide hem naast de liturgiese zang in de Oratory en een Anglikaanse kerk, waarin hij trouwde zonder verschil tussen clergymen met dominees te zien.

't Is merkwaardig, hoe de veelbereisde kosmopoliet altijd trouw in ons land als een trekvogel in zijn nest is neergestreken. Na zijn huwelik vestigde hij zich weer met de prijs Willem III '87 in Den Haag, vanwaar hij bij gelegenheid van de Amsterdamse tentoonstelling van de ‘Vingt’ Verhaeren heel Holland door bracht en met Kloos in de beroerde periode van zijn bodegasonnetten liet kennismaken. De Brusselse stemming woelde nog in hem, zoals ‘Mauvais Salaire’ getuigt, waarin de geest van Domela Nieuwenhuis broeit onder de ontevreden werklieden bij de bouw van de Laan van Meerdervoort-buurt. Een zenuwoverspanning tastte zijn ogen en zijn hele wezen zó aan, dat hij 'n jaar onmogelik kon werken en weer naar Brussel trok. Daar ging hij niet met zijn Anglikaanse vrouw naar de Engelse kerk, waar hij te veel chic vertoon vond, maar las wel op z'n eentje in de bijbel en droomde met George Destrée van een vaag mysticisme. Toen hij in 't Hôpital S. Pierre ziek lag en de verpleegster om de praatjes van zijn vrienden op de loop ging, joeg hij die artiesten weg en liet de rust van zijn geweten hem partij kiezen voor de non. Een hoofdmoment in zijn leven gaf hem de kapelzang, die diep in zijn ziel boorde. En 't symbolies werk ‘Orgelklanken’ ('88) met goties raam in de diepte beschouwt Toorop als een exvoto aan de kiem van zijn weergeboorte.

In '89 ging hij, een hartstochtelik liefhebber van de zee, achtergrond op zoveel van zijn werken, immers evenbeeld van zijn nu weer stormige en dan weer vredige ziel, in Katwijk wonen. Met de natuur pakt hem het volk, het gezonde vissers-

volk, dat in zijn eenvoudige oerkracht normaler modellen levert dan de gedegenereerden van wereldsteden. Het mooiste werk uit deze omgeving is ‘Vervoer van een bomschuit’ vol evenwicht van onbevangen waarneming en ongedwongen beschouwing. Toorop weet soms de werkelikheid te verheffen tot een droom, zoals hij een realiteit aan de verbeelding geven kan. Met hun rug aan 't duwen tegen 't donker schip stellen de zwijgende vissers ons onmiddelik de levenswet van de arbeid voor en dragen in hun offervaardig gebogen houding een dramatiek boven Heyermans' luidruchtig vertoon uit. Opzij de wachtende paarden, vooruit het lichtende water, bovenaan de dreigende hemel en in de hoek dicht tegen de kiel, waaraan ze dadelik hun leven gaan toevertrouwen als hun huis en hun kluis, de dappere kerels gehurkt. Zeker is de zware toon van de atmosfeer tragies, maar tragies van triomfantelik heroïsme.

Een heel andere zij, de gloeiende binnenkant van zijn wezen gaf Toorop te zien in de symbolieke tekening ‘Les Rôdeurs’ ('91). Een ontwakende vrouw ligt tussen de valse gluurogen van keurig gehandschoende en gemanchette verleiders, die haar kruipend juwelen en rozen - doornige rozen! - toereiken aan de ene kant, en de bange staarogen van een non met kerkboek, heiligebeeld en kuise lelie aan de andere kant. Links een paar doodgravers met een pijp - naar Shakespeariaans realisme omgekeerd in hun mond - en met opzettelik sombere trekken, een kerkhof met overduidelike tekenen van de dood, een wanhopig hangende treurwilg en in de verte duinen en zee voor vreedzaam uitzicht.

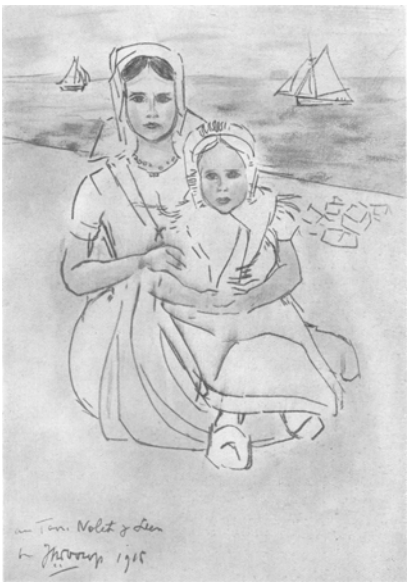
Henriette van der Schalk, de latere Mevrouw Roland Holst bezocht hem spontaan op het zien van de ‘Rôdeurs’. Een andere Noordwijkse buur was Albert Verwey, die hem in zijn starre verstandelikheid toen al minder beviel dan de vurige socialiste, al tekende hij iets bij zijn ‘Cor cordium’. De koele schrijver waardeerde Toorops ‘Jonge Generatie’ ('91) in de zwarte schets en niet meer in de felle kleuren, die met hun contrasten en complementen juist de bedoeling aangaven, ik zeg niet weergaven, omdat de z.g. psychiese kleur te subjec-

tief is om altijd met ieders oog te stemmen. Dit bonte stuk met bloedrood tropenwoud was uitgedrukt in zijn natuurtaal, waartegenover ‘Verkondiging van 't nieuwe mysterie’ ('89), dat een Moeder Gods bij 't kruis voorstelde, een bleke uiting scheen in de hem nog vreemde kerktaal.

Na twee jaar ging de ongedurige Toorop weer naar Den Haag, waar hij met Theophile de Bock de Haagse Kunstkring stichtte, omdat de dooie kunst van ‘Pulchri Studio’ hem niet beviel. De volgende jaren deed hij zijn uiterste best om er van alles te introduceren, Franse muziek zo goed als Hindoes toneel, b.v. ‘Het lemen Wagentje’, nadat hij ook de eerste tentoonstelling van Vincent, door Mesdag geweigerd, had geregeld, waarvoor hij zelf de doeken bijeenzocht, die de kinderen van de Wed. van Gogh op zolder gebruikten om op te schommelen. Zijn persoonlik werk verijlde meer en meer in symboliek. Stond de tijd van Toorops werken vaster - hij heeft evenmin de datums in zijn hoofd als de kritieken in zijn kast -, dan zou 't licht de moeite waard zijn na te gaan, in hoever het milieu van de ontvankelike meester invloed op zijn ontwerpen had en welke composities in de stad, welke weer op het land werden geboren. In ieder geval beleeft de periode van de cerebrale symboliek een nauwe aanraking met de cultuurverfijning en omgang met schrijvers als Dr. Doornbos, de geestelike vader van de Nieuwe Gidsers, die ze allen afbrak en Toorop liever Plato leerde lezen. Hoe anders was de kring van een Rembrandt, de man van één boek en wel de Bijbel! Onze tijdgenoten noemen Mozart graag de ‘muziekaalste’ componist, wat wel betekent, dat die zangvogel buiten allerlei Grüblerei van theorieën stond. Daarentegen heet Toorop de meest literaire schilder, verzadigd van herinneringen aan veelzijdige schoonheid en wijsheid, gedragen door een streven naar persoonlike en maatschappelike volmaking, beladen met een profetiese roeping om zijn kunst tot medium van de ziel te maken. Een boek als ‘Le latin mystique’ van Remy de Gourmont inspireerde hem, innig verwant aan de hele kring van de

Mercure de France. Ook boedhistiese werken gaven hem kontakt, altijd meer artistiek dan religieus; want de zielsverhuizing trok hem alles behalve aan, ofschoon de buitenlandse pers, verleid door toevallige associatie, zijn Indiese aard dikwels met boedhistiese neigingen verwarde. Hij verklaart zijn natuurimpressies gewoonlik in een wip te hebben klaargespeeld tussen 't geestelik werk, dat langzaam van binnen uit groeide en dat hij als zijn levenstaak beschouwt, al twijfelt menigeen, of die pijnlik overwogen stukken wel het beste zijn. Toorop zou de eerste kunstenaar niet wezen om zich in de waardering van zijn eigen scheppingen te vergissen; dacht een Petrarca niet onsterfelik te worden door een Latijns epos, waarvan de wereld nauweliks de naam onthoudt, in plaats van door zijn Italjaanse sonnetten? Dat Toorop persoonlik tot zijn symbolieken in een levensverhouding staat als evenveel belijdenissen van zijn worstelende ziel, dat maakt die meer geheimzinnige dan diepzinnige werken lief aan zijn piëteit, maar maakt ze ook vast aan een opzet, die de vrije uiting van zijn kunst meermalen drukte. Wat schijnbaar buiten hem omging, een vlotte schets van een landschap of persoon was soms direkter geïnspireerd en daarom voor ons kostbaarder dan een doek, waarin hij zijn levensbeschouwing, volledig geregistreerd met emblemen en symbolen, heeft neergelegd. Zo houdt een kind zelf biezonder van een gecalligrafeerde, gestileerde verjaarsbrief, waarin 't bij wijze van examen al zijn kennis tentoonstelt, terwijl zijn familie nog liever een hartelik krabbeltje krijgt.

De pelgrimstocht naar het geloof, door ‘Orgelklanken’ ingezet, werd hervat met ‘O grave, where is thy victory?’ 't IJdele van de vreemde titel was voor Toorop, die in de stijve Statevertaling niet thuis raakte en daarom zijn vrouws bijbel las, minder karakteristiek dan 't vage van de vraag. Iets duideliker werd het levensraadsel gesteld in de vorm van een probleem, waarop de keus van de wil het antwoord geeft, door de tekening ‘Drie Bruiden’ ('91/2), die met ander symboliek werk binnen de verzameling Hidde Nijland is

MOEDER EN KIND

gekomen en de kunstenaar nog altijd innig aan 't hart ligt als een hoogtepunt in zijn geestelike - wel eerder psychiese dan artistieke - ontwikkeling. ‘Dát is de echte Toorop’, getuigt de meester, ‘en niet al wat uit kleuraandoening of uit natuurgenot of uit maatschappelike vormen als een soort reactie op mijn dieper wezen voortkomt. Dàt is ook de Toorop, die 't buitenland altijd in me zoekt’. De verhouding van die twee elementen, 't uiterlik en 't innerlik, vond hij zo mooi bij Ruusbroec weergegeven.

‘Drie Bruiden’ verbeeldt de aarzeling van de ontluikende ziel tussen 't heilige in de gedaante van een non, waarboven de klokkeklanken zuiver uit Christus' hand stromen, en 't verleidelike, verraderlike van de giftdruipende ontaarding; anders gezegd: de aardse liefde tussen de hemelse en de helse, de natuur tussen genade en zonde. Opvallend is 't verloop van de lijn, bepaald van de geluidsgolven uit de klokken, geen spel van gestileerd ornament tot vulling van een vlak, maar zinnebeeld van 't bovenzinnelike: de vlakke lijn betekent rust, de stijgende geeft vreugde weer, de dalende duidt smart aan, terwijl gebroken en ronde nog meespreken. Op zichzelf is dit middel een kunstenaar gegund, waar de middeleeuwers zelfs hun bedoeling met banderollen vol teksten toelichtten. Waarom mocht een moderne niet naar vloeiend ritme, symboliek van lijn streven, toen de neogotiek of liever pseudogotiek nog slafelik overdadige plooien herhaalde? Bij Toorop is een lijn tenminste meer dan vorm, heeft geest en ziel, terwijl hij vereenvoudiging zocht, al leverde dat door gewilde strakheid soms het tegendeel van eenvoud op. Alleen blijft dit bezwaar, dat Toorop met zijn beroep op het innerlike van zijn symboliek tenslotte moeilik voorbijziet: zijn lijnbeweging is aangeplakt en alles behalve gegroeid uit de figuren als lenige takken aan een boom. De overspanning van een bovenmenselik geweld alleen kan ons zo'n expressionisme opdringen als de spraak van 't onuitsprekelike, waardoor de grenzen van 't voorstelbare en dus van 't schone worden verrekt. Dat is een zonde tegen de natuur, die zich geen geheimen

laat afdwingen op straf van ontaarding. De hypercultuur sloeg zo in barbaars geknutsel om; ook kinderen vullen in hun tekeningen 't gebrek aan middelen met allerlei geheimschrift aan. Een ironies gevolg had Toorop dadelik moeten waarschuwen: een fabriekant liet hem zijn heilige tekens gebruiken voor een reclameplaat, waarop een vrouwefiguur in slierende slingers Delftse slaolie ‘symboliseerde’. Maar zolang het publiek door deze profanatie niet tot ontleding van 't geloof in de gewijde lijn kwam - wij hadden allen de vreemde affiche ernstig op onze kamer gehangen als een aankondiging van nieuwe schoonheid -, dan hoefde Toorop zelf het geval niet scherper te doorzien. Eerst een geleidelike groei leerde hem mèt het onderscheid van ware mystiek en vals mysticisme ook het verschil tussen echte symboliek en verward symbolisme begrijpen. De Kerk, die allegorie voor pedagogies middel gebruikt, doet het in een gemeenschapstaal, een eeuwige vormenspraak, om 't hart van de eenvoudigsten aan te spreken: Scriptura sapientibus, pictura ignorantibus. De kunstmatige beschaving, die de hele wereld op de kop zet, keerde hier de verhouding weer om. Wat de esoteriese voorstelling zelfs ingewijden onverstaanbaar liet, moest een uitleg met veel woorden hun ophelderen. Nog sterker - 't is een late troost voor allen, die zich op de warreling van strepen blind gestaard hebben -, de kunstenaar bekent zelf de betekenis van de ‘Drie Bruiden’ niet dadelik te hebben kunnen verklaren aan Jan Veth, die 't wezen van ‘Rôdeurs’ en de Maeterlinckachtige ‘Tuin der Weeën’ ook veel beter weergaf[1] dan dit subjectiefste werk, als een schemerige profetie de schepper persoonlik eerst later volop klaar in 't licht van 't Evangelie en de christelike ascese.

Uitvoerig beschreef Toorop zijn orakels[2] voor een ten-

1) Jan Veth: Hollandsche Teekenaars van dezen tijd (1905), bl. 56-9 artikel van 't jaar 1892, bl. 64-6 van 't jaar 1893.

2) Terecht schrijft Hermann Bahr (Expressionismus S. 44): ‘Das Programm entsteht doch erst hinterher dazu, der Künstler schafft nicht aus Programmen, sondern will sich durch Programme vielmehr selber sein eigenes Werk erst erklären, vor dem er oft genug selbst genau so betroffen, ja ratlos steht wie die anderen.’

toonstelling in München, waar hij een afzonderlike zaal kreeg en Prinses Louis Ferdinand van Beieren, een geboren Spaanse, vertrouwelik leerde kennen. Zij vertelde hem bij aandachtige beschouwing van de Drie Bruiden, dat hij eigenlik Katholiek van hart was, en onderhield hem over het geloof in Nymphenburg, waar de lakei van de liefdadige prinses onze slordig geklede schilder eerst in een kamer vol bedelaars bracht. Hij bleef corresponderen met deze merkwaardige vrouw, die 't onder de kerkelike kunst in Duitsland nooit vinden kon en meer verwachtte van Toorop. Toen vijftien jaar later het katholiek tijdschrift van München een rijk geillustreerde aflevering[1)] aan Toorop wijdde, bleek haar vertrouwen gegrond en vervuld.

De volgende jaren in Den Haag brachten symbolieke werken als ‘Goddelike Extaze’, een groot doek, waarnaar de litho in 't tekstboek van Coers' liederkoor is gemaakt. De goedige Toorop liet zich vinden om voor die propagandist zijn compositie te verstoren met de nieuwe figuur van een toepasselik harpspeelster. In 't midden zweeft de H. Graal; de passieve vrouw kijkt verlangend en afwachtend naar de man, die strak omhoog blijft staren. ‘Zielegang langs de Oceaan’, nu in 't Berlijns museum, verbeeldt de innerlike ontwikkeling van de mens in overgangen van woelig kind tot meisje, moeder en dan tot oude vrouw, in zich gesloten en overgegeven aan God. Het beste in Toorop streefde naar volmaking, stijging, heiliging. ‘Dorst naar rechtvaardigheid’, naar aanleiding van 't volksverzet over een arme man, die z'n huis uit werd gejaagd, werd gepubliceerd door het tijdschrift ‘De Tuin’ en, zo revolutionair als de krijttekening was, door een Joods bankier gekocht. Dit werk als een vloek besloot de eerbiedige stemming van af ‘Respect à la mort’; en Toorop verloochent tegenwoordig die eerste periode niet, alleen de rebelse middentijd. Intussen vloeide onder het ijs van zijn verharding trouw de stroom van zijn

1) Hochland (7 Jahrg. 1 Bd) December 1909.

vrome neigingen. Hij merkte telkens zijn diepste wezen terug te vinden door lang aan een portret, zoals hij er toen veel maakte, te werken en stil over 't geval te mediteren in plaats van 't met verstand, dat de kunstenaar toch bedriegt, te construeren. In zo'n rustig getekend portret zonder zinnelike afleiding en vervaging van kleuren ontdekte hij met enkel klare lijnen de uitstraling van zich zelf. Ongeveer '93 ontstond zijn eerste meisjesportret, het twaalfjarig kind van Ds. de Waard, en Zuster Nelly, de vrouw van Ary Prins; maar de voorlopige schets gaf Toorops eigen psyche beter weer dan 't portret zelf. Al zag of tenminste zocht hij toen geen gotiek en hield hij veel meer van een Vermeer, gelooft hij hier toch onbewust het primitieve, de jonge zielsrust tegenover de ruwe visserskoppen, waarin alles woest en wild is, te hebben getroffen. Velen vinden in portretten de kracht van Toorop, zoals hij 't karakter met de sporen van 't leven, rimpels fijn als vezels van een blad, diep als plooien van een ziel, weet te bereiken. Maar waarom vindt iedereen zijn meisjesportretten 't allermooiste? Is 't om het teer ivoor profiel of het zacht zijen haar? Om de edele wimpers, het kuise voorhoofd, de stille mond? In 't gezicht van een kind leeft het paradijs nog na en in zijn onschuld lijkt het ideaal gerealiseerd. Een betovering ligt in die open ogen, een glans over die golvende haren, een lied, neen een gebed op die lieve lippen. Leren schilders ons vooral zien, de schoonheid van de dingen om ons heen ontdekken, dan danken we Toorop biezonder het genot van ieder blond vlaskopje, dat we tegenkomen, want hij openbaart het engelachtige van mensekinderen. Dat hemelse van de reine, vrome jeugd gaf hij biezonder gevoelig weer in 't portret van de kleine Betsy Schultze - uit een Indiese, muziekale en meteen katholieke familie - als Kommuniebruidje.

Querido zegt: ‘In zijn diepste mijmerwezen is Toorop altijd vroom geweest, altijd. Hij snakte naar overgave aan het bovenzinlijke, een vereering die goddelijke wijding kon dulden.... Hij was al lang roomsch, voor hij katholiek geworden is.’

NORA LEEUWENBERG

Werkelik zat de schilder 's avonds in zijn atelier met Thomas van Kempen, nacht aan nacht las hij Maeterlinck's vertaling van Ruusbroec. In 1895 had hij op de vooravond van Kerstmis als voorzitter van de Kunstkring een feest geleid, waarna hij met de hele troep dames en heren de nachtmis in de St. Jakob aan de Parkstraat binnenviel. Dadelik voelde hij zich daar smelten, huilde als een kind en werd uitgelachen, maar liet alle anderen weggaan, om tot het eind te blijven. De dauw van 't bovennatuurlike had zijn ziel bevrucht voor een nieuw leven, dat eerst later zou bloeien.

In 1900 weer naar Katwijk verhuisd, beleefde hij 'n ingewikkelde tijd. Na met Querido bevriend te zijn geraakt, kreeg hij hier omgang met Heyermans. Samen verdedigden ze de arme vissers, die haringkoppen van de straat moesten eten, tegen de reders, waartegen hij proces verbaal liet opmaken, tot ze 't met schadevergoeding afkochten, hield verlotingen van tekeningen voor de slachtoffers en had in huis bijeenkomsten van beide partijen. Intussen kon 't socialisme de individuele Toorop, al min of meer gelovig door zijn revolutionaire denkbeelden heen, niet bevredigen. Terwijl hij voor Heyermans' ‘Het Pantser’ een aanplakbiljet ontwierp, vocht hij met zijn vriend over het gemis aan ethiese ondergrond in de sociaaldemocratie. Het was de tijd, dat Berlage en Ankersmit ‘Kunst aan 't Volk’ organiseerden en dat Toorop liever de werkeloze vissers op winteravond huiselik leerde koper kloppen, om dan hun werk in Den Haag te verkopen, wat hij later met borduurwerken van Domburgse meisjes deed. De geestelike Van Eeden waardeerde hij toen boven de geestige Heyermans, al hinderde hem in de stichter van Walden, dat hij aanried liever Thomas van Kempen te noemen, de valse, haast ‘clownachtige’ reclame van de pseudoproletariër. Daarnaast deed hem de rechtschapen familievader Verwey, eenvoudig een democraat van de daad, die tenminste geen jonge mensen opofferde aan zijn theorieën, heel wat weldadiger aan. Tegelijk tekende Toorop een paar portretten

met Roomse symbolen van de pittige boerepastoor Van Straelen, die hem boeken kwam lenen en gezellig bij hem praten De schilder maakte ook de processie van Sint Jeroen in Noordwijk mee, maar kon voorlopig in de Roomse kerk, waar zijn Anglikaanse vrouw bij slecht winterweer heen ging, alleen iets komies vinden aan 't schelden van de gemoedelike pastoor op de slapers. De prakties sociale kant van Van Straelen, waarvoor hij later een bundel volkslezingen zou versieren, trok hem des te sterker aan.

Met Berlage, indertijd geestdriftig op de ‘Drie Bruiden’ met dat sprekend heimwee naar decoratieve kunst afgekomen, zocht hij monumentale aansluiting bij de architectuur. Beiden voelden de sociale tijdgeest van de grote vereenvoudiging, Toorop had bepaald voorliefde voor Romaanse kerken, waarvan de herinnering blijkbaar zoveel moderne bouwmeesters inspireert. In '95 had hij de muziekkamer van Berlage's Villa Henny al versierd met drie levensgrote meisjes-figuren. Maar pas 1902 kwam het tot samenwerking in grote stijl. Van de tegels binnen de Amsterdamse beurs stelt er één in de graanbeurs een paar meisjes voor, die om het dageliks brood bidden. Aan de hoofdingang (nu verplaatst in 't portaal) kwamen drie groepen, achtereenvolgens het verleden in de vorm van de slavernij, het heden in de gedaante van de klassestrijd en de toekomst in 't beeld van de liefde. Het laatste brengt Christus met de Samaritaanse vrouw; en kon Toorop toen de Godmens nog niet waardig, ofschoon toch diep ernstig uitbeelden, de vrouw met haar deinzend ontzag en haar strekkend verlangen tegelijk wekt sterk de stemming van iemand, die op de drempel van 't Evangelie staat als Toorop in die roerige tijd.

Onder een verblijf van zijn gezin in 't buitenland bezocht hij hetzelfde jaar 1902 Gent, waar hij Cyriel Buysse kende, en vond het begijnhof. De volle kerk bracht hem aan 't snikken en aan 't denken over zijn leven. Het verlangen naar zijn kind hielp hem komen tot God. Uren bleef hij in zijn hoek, tot de koster hem 's avonds verdreef. De beslissing

was gevallen, hij had een vonk in zijn hart gevoeld, een stem in zijn hoofd gehoord. Hij kon Chateaubriand nazeggen: J'ai pleuré et j'ai cru. Met zijn vrouw en dochter in Parijs begon hij de schilder Maurice Denis en de musicus Vincent d'Indy te bewonderen als harmonies strenge naturen en Roomse raskunstenaars. Dan las hij geregeld Augustinus in een Franse vertaling, zoals de meeste invloed hem door Fransen was bemiddeld. Zijn vrouw was in Engeland stil katholiek geworden en hij ging hier met haar naar de Mis. Hij leerde zich zelf zien in 't gebed evenals levenslang in 't werk. Na een zomer in Domburg, waar hij zich voorgoed thuis voelde en waar hij later een kerk voor de gasten hielp bouwen, trok hij naar Amsterdam, stelde zich aan de Haarlemse bisschop voor en werd dan door de pastoor van de Vondelkerk bezocht, die hem tegen Pasen 1905 met zijn dochter doopte. Nu had hij voldoening in de vriendschap van de orthodoxe componist Gerard von Brucken Fock en trof opnieuw Derkinderen, met wie hij zich minder verwant voelde dan met de lyriese Diepenbrock. In 't Katholicisme vond hij de verlangde synthese van sociale kunst in monumentaal werk. De eerste opdracht gaf Mgr. Callier hem voor de Haarlemse kathedraal; en geen kant van 't Roomse leven, of de belangstellende meester wijdde er zijn begenadigde kunst aan: boekbanden en priesterportretten, kruiswegstaties en altaarstukken.

Van reclameplaten tot devotieprenten, zo kon een hoofdstuk heten van zijn levensgang, die vast uit het subjectivisme 't doelbewuste van de gemeenschap zocht. De bekering van Toorop was zó geleidelik, dat Julius de Boer[1)] die ‘haast vanzelfsprekend’ noemt. Estheties heeft deze Hegelaar gelijk, dat de beslissing eerder een vooruitgang dan een keerpunt betekende, waar Toorop immers alleen ‘van vaagheid tot klaarheid kwam.... Zoo heeft Toorop de troebele mystiek van vroeger met zijn abstractie kunnen zuiveren en kristalli-

1) Julius de Boer: ‘Jan Toorop’ (1911), eerst verschenen in drie afleveringen van *Onze Kunst*.

zeeren in de concrete symboliek van het kunstzinnig Catholicisme'. Ja wie de pantheïstiese symboliek verge ijkt met de christelike, krijgt de overtuiging, hoe Toorop lang stamelde en eindelik zijn moedertaal gevonden heeft, waarin de mens zich enkel natuurlik kan uitdrukken. In droomverbeeldingen als 'Brugge' en 'Het heilige schreed', om niet eens van bijbelse voorstellingen te spreken, is 't oude heimwee vervuld, de dissonanten opgelost, zodat het er dieper en klaarder meteen op is geworden, stiller en sterker, algemener en eenvoudiger. De mens èn de kunstenaar is weergeboren en Toorop wordt na zijn bekering pas volwassen.

't Is een internationaal verschijnsel, door Hermann Bahr in zijn 'Inventur' erkend en door lezers van 'De Nieuwe Gids' genoeg waargenomen, dat de generatie van '80 zo vroeg is uitgeput en niets meer schrijft of erger dan niets, terwijl een Toorop zich eeuwig in nieuwe studies en verse impressies verjongt. Schilders hebben op schrijvers wel vóór, dat ze werken leerden. 'Jij ben zo gelukkig om een métier te hebben,' klaagde Kloos jaloers aan Veth. Maar persoonlik vertoont Toorop het buitengewone, dat hij niet alleen op kracht blijft, neen evenals Vondel in de tweede helft van zijn leven zich eerst rijp schijnt te ontwikkelen en te openbaren. Technies was hij volleerd, daaraan lag het dus niet. Het moet wel hierin zitten, dat hij tenslotte een levenstaak gevonden heeft, die aan zijn veelzijdige gaven beantwoordt. Toen een Kloos zich had leeggemaakt met subjectieve lyriek, hield hij niets meer over, omdat hij niets had dan zichzelf en de dieper, rijker bronnen van inspiratie, enkel in de gemeenschap en 't volst en sterkst in 't geestelik leven van de gemeenschap, in de godsdienst te vinden, voor zijn blind individualisme waren verstopt. Toorop daarentegen is dorstig neergevallen aan 't levenswater, om zijn ziel en zo zijn kunst met een onuitputtelike vruchtbaarheid te besproeien. Door zich aan de samenleving te geven, vond hij zichzelf voorgoed. De bezieling, die 't mechanies socialisme aan Gorter onmogelik brengen kon, wist het levend Katholicisme Toorop

CHRISTUS EN DE ZIEL

mee te delen. Eén stijging heeft langzamerhand de volledige menselikheid van deze kunstenaar opgenomen: als impressionist begonnen met uitsluitend gevoel, dan werkzaam met de gedachte als symbolist, peilde hij tenslotte als liturgist het geweten, dat alle krachten samen richtte tot eenzelfde doel. De doop heeft heel zijn wezen gezuiverd, veredeld, verheerlikt.

Het verband tussen kerkelik en maatschappelik leven van Rooms Holland gaf Toorop overtuigend met zijn echt tijdige zwartkrijttekening van een mijnwerker aan, op zich zelf als propaganda voor een kerkbouw en apostolaat voor onze volksorganisatie al eenheid genoeg. Maria Viola, die een beter boek over Toorop zou kunnen schrijven dan Julius de Boer, Querido, Leo van Puyvelde en Miek Janssen samen, beschouwde onlangs de verschillende arbeiderstypen uit zijn werk, zoals zij - volgens Top Naeff de sterkste schrijfster van ons land naast Henriette Roland Holst - alleen de kunst verstaat; maar ze vergat één stuk, dat tot vergelijking met de Limburgse werkman juist een onmisbaar pendant levert: de gekleurde krijttekening van een woeste troep stakers met werktuigen als wapens. Zo wil de meester na zijn revolutionaire tijd in de Borinage nù schetsen verzamelen van Limburgse mijnwerkers met de glans van 't geloof in hun ogen. Waar is klaarder het Evangeliewoord geïllustreerd, dat het Licht scheen in de duisternis?

Behalve 't principiële van zijn omkeer bepaalt ook de praktijk van zijn omgeving wel de verheldering in zijn kunst. Zolang hij fanatieke proletaren en demoniese dekadenten waarnam, moest hij verwrongen typen aanzien voor 't normale. Toen hij koppen begon te tekenen als van de opofferende held Pastoor Ariëns en de zelf beheerste denker Pater Raaymakers - twee van zijn allerbeste portretten -, werd hij langzamerhand rijp voor heiligefiguren. De levensgrote foto van Kardinaal Manning in zijn atelier werd ook het natuurlik model voor zijn apostel Mattheus.

Natuurlik houdt ieder Christen zijn eigen aard, blijft

Toorop een modern kunstenaar met lyriese gaven, maar zijn hartstocht is tot geestdrift gewijd, zijn levensdrang opgegaan in bedevaart. Hij bestormt de hemel en laat een vurige vrouw met haar machtig gevouwen handen Christus van 't kruis afbidden, zoals het Roomse volk plasties zegt. Tot zijn bekering toe had de meester jaren en jaren geworsteld met de symboliese voorstelling van ‘Tijd en Eeuwigheid’, waaraan hij eindelik in onbewuste werkelikheid de ware uitdrukking wist te geven, toen hij dezelfde Zeeuw, die hij ineengedoken onder de jaren, gesloten in zijn tijdelike zorgen schilderde, ineens rechtop verlevendigd met zijn klare ogen biddend omhoog en zijn mond vastberaden en berustend tekende als het beeld van ‘Godsvertrouwen’. Maar afdoende toont de meester zijn weergeboorte door de vernieuwing van 't oudste onderwerp in ons vaderland: het binnenhuis, waarvan we mee door de schuld van vreemde navolgers bijna beu waren, tot we weer gegrepen werden door Toorop, die 't gezin aan tafel laat bidden. De toon van de kamer leeft er in de vegen licht door 't venster, maar er huivert nog een echter leven in de geestelike stemming en stilte. En wat een boeren hebben we gezien, eer Toorop ons de boer vertoont met gevouwen knuisten en verdiept gezicht, alsof hij met zijn alledaagse kop nu eerst mens geworden is, van slaaf tot koning: l'homme n'est grand qu'à genoux!

II

De beschrijving van Toorops leven wordt vanzelf een beschouwing van zijn wezen. Zonder al de fantazieën van Querido[1)] over de gevolgen van zijn rasvermenging ernstig te nemen, ziet iedereen toch aan de schilder uiterlik en innerlik ‘ce superbe Javanais’, zooals Paul Verlaine hem noemde. Kind van een Indiese moeder en een Noorse vader, heeft hij, die door zijn Ierse vrouw nog zijn dochter Kelties

1) Querido: ‘Jan Toorop, essay en critiek’ bl. 142-272 in de bundel ‘Van den Akker’ (1908?)

BIDDENDE VROUW

bloed meegaf, een ingewikkelde natuur. Soms brengt Querido ons door de zandstuivingen van zijn retoriek dankbaar aan een bron van karakteristiek. Op het draaiorgel van zijn feuilletons heeft hij de straten tenminste vol gelawaaid van deze vaste waarheid, dat Toorop zonder zijn Oosterse voering niet te begrijpen valt.

Wie Toorop eens aan de piano Javaanse liedjes hoorde fluiten of het tandakken zag nadoen, wie ook maar de donkere kop van die radja kent, beseft hoe de gevoelige jongen uit Indië de herinnering aan gloeiende kleuren meenam; Chinese tinten van Banka bekent hij zelf altijd klaar vóór zich te hebben. In zijn ogen ligt Oosterse bedwelming en verbeelding te dromen. Er valt vrij wel na te gaan, waar die invloed in zijn kunst nawerkt. Vooreerst blijkt uit de onderwerpen meermalen de sympathie voor Insulinde. In 't Boymans-museum is een vroeg zelfportret van Toorop in Javaanse dracht ('84), in de Beurs een ceramiek, dat een Indiese vrouw voorstelt bezig de padi binnen te halen; in de Sint Bavo zou een Javaanse figuur als engel aan 't moederland de heilige roeping van de heidenen verkondigen[1]. Sprekender voorbeeld is een bijfiguurtje, dat schilders terloops uit louter vrijheid binnen een compositie brengen, zoals het meisje met de haan op de Nachtwacht en zoals het lenig, zwaarmoedig meisje op ‘Le respect à la mort’, waaraan Julius de Boer een Oosterse uitdrukking toekent. Een ander teken van Indiese geest is de toon van verschillende werken, waaronder ‘Drie Bruiden’ al Jan Veth aan bleek ivoor en sober speksteen liet denken, terwijl het decor meermalen tropies aandoet zoals het oerwoud op ‘De Jonge Generatie’ en de ondoordringbare plantegroei met griezelige wezens op andere symbolieken, b.v. ‘Les Rôdeurs’ met een spookachtige boom, die meer een waringin dan een treurwilg lijkt. De occulte stemming van allerlei composities uit de Haagse sfeer - een

1) Toen werklui bij ongeluk de klei lieten vallen, boetseerde Toorop een andere figuur voor de kerk. ‘De Javaanse was er zeker nog niet rijp voor’, troostte hij zich.

theosofies, spiritisties milieu van oudgasten - raakt ondergronds een Indies bijgeloof. Inlandse kunst is onweerstaanbaar geestelik en godsdienstig getint tot onder de druk van de Islam, die de symbolen in allerlei motieven alleen vervagen kon en de vleugel van de gewijde garoeda bij vorstelike sarongs nog herkenbaar liet. De behoefte aan zinnebeeldige tekens, waaraan de beeldstorm ons nuchter volk ontwende, zat Toorop ingeschapen en zou niet rusten, eer de gewrongen swastika was vereenvoudigd tot het vaste kruis.

Verder verschijnt bij Toorop direkt een hindoese canon van 't menselik lichaam. Het lijkt aanstellerij van de meester om naast zijn rake portretten van ontelbare Hollanders ineens weer verbeeldingen te geven van mensen, die ons zo onwerkelik voorkomen. Maar voor Indiese smaak is het lichaam niet meer dan een symbool met enkele middelen weergegeven, een rekken en strekken van de armen, zuiver zinnebeelden van gevoelens, zoals dat bij de mystieke Fra Angelico 't geval was, die ook vrouwen zonder borstwelving of mannen zonder ruggegraat en louter zwevende figuren geeft, eenvoudig omdat voor hem het doorzichtig lijf maar een cel is voor de ziel. Maakt een vleselike Rubens de vrouwen voller van vormen dan ze zijn, zal een Toorop ze dan niet van zelf lichter maken? Nu is bij de wajangpoppen het ideale type juist niet het normale met platte neus, maar krijgt de goede geest een spits gezicht, amandelogen en lange, dunne armen met de handen slap omhoog en benen, die in een eindeloze sleep overgaan[1)]. Zulke houdingen vertonen Toorops werken in overvloed, vooral uit de middenperiode, b.v. De drie Bruiden, waarbij de handen in een soort offerhouding schijnen omgebogen zoals de bedelende St. Aloysius in de Haarlemse Kathedraal ook min of meer vertoont. Nog de laatste tijd brengt hij standen, die Hollanders onnatuurlik vinden, maar Indiërs heel gewoon, omdat alleen een Indiër, buigzaam als een slangemens, zijn hand loodrecht op zijn arm kan stellen

1) Deze wenken dank ik aan Mej. Kitty Ament.

JAVAANSCHE ENGEL

in de trant van de engel op het Oosterbeeks Doopfresco, waarbij wij ons onvermijdelik een ledepop voorstellen. 't Afdoend voorbeeld van een Oosters schoonheidsideaal geeft uiteraard het Christustype, dat de katakomben als een Apollo uitbeeldden, terwijl Michelangelo er een Hercules en Rembrandt een paria in weergaf, waarbij achtereenvolgens de schoonheid, de overwinning en de vernedering van de Godmens tot uiting kwam, die geen sterveling ooit in volledige harmonie van al zijn volmaakte eigenschappen kan omvatten. De contemplatieve Oosterling ziet in de Meester allereerst het meelijden en vandaar het vreedzaam, geduldig gezicht van Toorops Christuskop, wel niet bepaald maleis van trekken, maar altijd donker van haar en zelfs van huid, dubbel aangrijpend tegenover zoveel zoet gefrizeerde beelden van 't H. Hart.

Tenslotte leeft een Oosterse weelde van verbeelding in veel zwoele werken van Toorop, waarvan 't onklare door een kruising van ras en van cultuur wordt verzwaard. Hij zoekt bij voorkeur verrassende toverwerking van zijn kleuren naar de geest van de volkskunst in zijn zonneland, die 'n overheersend decoratief karakter heeft. Onvermoeid als een Javaan, die geen patroon slafelik herhaalt en ieder ding, dat hem onder ogen of onder dromen komt, weer vrij en rijk verwerkt, even wonderlik en oorspronkelik kan Toorop niet laten elk hoekje en gaatje van zijn ontwerpen te tatoueren, vol te stoppen met ornament, alsof hij zijn hete aard niet minder opvallend moest maken dan zijn brons gezicht. En de Javaan, die 't kleinste vlakje vult, heeft ook voor ieder versieringsmotief een naam, waaraan Toorops drang om de betekenis van alle lijnen en kleuren te verklaren weer herinnert. Lijken ook de golflijnen van zijn oude geluidsymboliek niet op krullen van Javaans werk?

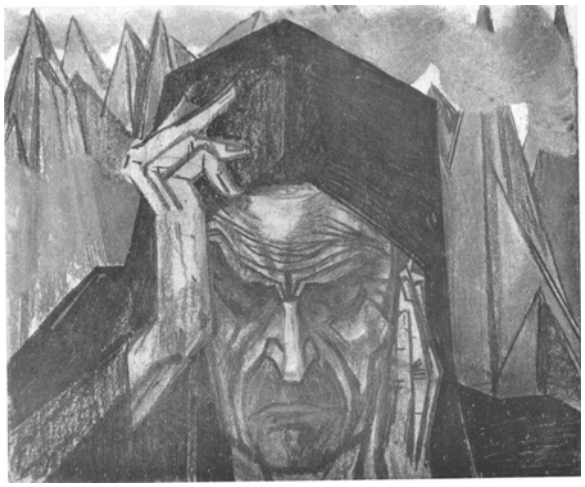
Er zijn in Toorop zoveel elementen verspreid als schatten in de bodem van Indië, maar evenmin tot een geheel versmolten. Vandaag schijnt hij zich in de ijlste mystiek te

verliezen, morgen redt hij zich in de massiefste natuurstudie; allegorie en portret wisselen niet minder verrassend dan de raarste kleurprobeersels, die hij theoreties construeert, met de rake techniek van de lijn; hij overbluft de virtuositeit van impressionisten en symbolisten, van pointillisten en kubisten en blijft zelfstandig in zijn herinneringen. De Javaan is onmiskenbaar en ook ondoorgrondelik in Toorop; hij klopt koper - een echt Indiese kunst, liefst met de primitiefste instrumenten -, hij bakt tegels, hij brandt glas, hij giet email, hij legt mozaiek eigenhandig, of hij nog vlak bij de natuur stond; en hij illustreert boeken, etst en graveert, musiceert en fantazeert, filozofeert en theologizeert in zijn werk als een Europeaan van louter cultuur, een modern lezer, prater, reiziger, experimentator, alleen geen schrijver, wat met zijn Indiese vorming samenhangt. Zijn dromen zijn zo koortsig, dat hij in de zouten zee moet bekomen; vandaar zijn harde visserstypen tussen zijn engelfiguren door. Hij is de man van defijnste schets, van paneeltjes, losse blaadjes met miniatuur-schrift; hij is ook de man van reusachtig decoratief met zware omtrekken. Hij is sociaal van gevoel en uiterst individueel van smaak, zijn stilste stemming geeft hij de luidste bestemming. Hij verpersoonlikt al het wenken en zwenken van zijn verdwaalde tijdgenoten, die in zijn onbegrijpelike gebaren tenminste hun eigen heimwee herkennen. Schijnt zijn vreemdste geheim niet, dat hij bij al zijn raadsels de eenvoud als hoofdbeginsel van zijn drukke kunst beschouwt? De eenvoud van 't kind, dat zich verbaast, zijn natuurklanken niet dadelik te zien verstaan! Toorop laat soms denken aan de peinzer en vorser Leonardo, zelf een mysterie in zijn problemen, soms aan de geweldenaar Michelangelo, te ongeduldig om zijn beelden af te maken; maar Toorop is bij al zijn diepte en breedte doorzichtig naief en geeft soms meer wat van buiten dan van binnen komt.

Hij is een slachtoffer van zijn veelzijdigheid, weer een gevolg van zijn Aziatiese ontvankelikheid. De goede kant ervan is zijn rijke vruchtbaarheid, door de bontste indrukken

J.J. WEVE

DANTE STAREND IN DE HEL

geprikkeld; spookjesachtige kinderkopjes groeien naast gruwelike straattypen als bloemen tussen paddestoelen. Hij toont volstrekt niet het beperkte van een speler, die maar één rol, zijn eigen natuur, kan voorstellen. Koel ontledende, gaaf beschrijvende portretten van nuchtere Hollanders als de uitgever Veen en de moeder van de kunsthandelaar Neuhuys leven niet minder dan doordringende geestesbeelden van heiligen. Maar de kwade zij is zijn veranderlikheid, want modern is zijn haast om alles mee te maken, alles te boven te komen. Elke mode bewasemt, elke manier beweegt even zijn werk, dat zo nooit staalt tot een stijl. De kubisten roepen en dadelik tekent Toorop een Dantekop sculpturaal als uit rots gehouwen, waarmee hij de theorie meesterlik toepast en meteen overwint, omdat de hoekige blokken 't steil *karakter* van de dichter opbouwen[1)] Zijn vatbare ziel registreert de minste adem van de tijd en dreigt in dat gedurig trillen van de fijnste zenuwen de vaste spierkracht op te offeren. Door zelf alles uit te voeren als een oude Florentijn en eerst persoonlik te proberen, krijgt hij wel verrassende effecten met vermenging van procédés, het bijwerken van een zwart-krijtschets hier en daar met pastel voor accent, maar vervalt ook soms in een ongedurigheid, die door eindeloze toevoegingen zijn werk bederft, zoals een scholier elke prent met smeertjes en krasjes vertroetelen moet. Emblemen overladen dan de achtergrond van een portret als de zware instrumentatie overbewust een modern lied. Hij kan nauweliks een gesloten groep ontwerpen, zonder die te laten verlopen naar teveel kanten. Het geheel van ‘Before the house of refuge’ valt in losse stukken uiteen, die er een voor een bijgezet lijken, zoals Toorop vertelde zijn ‘Dorst naar rechtvaardigheid’ om één middenfiguur te hebben uitgebreid als hongerige wolven om een wolf. Hij laat zich zó ongebonden gaan, dat de grens toevallig door de maat van 't papier in plaats van door het plan van zijn geest

1) De scherpe profieltekening geeft dit nog duideliker dan 't hier voor 't eerst afgebeelde peinsgezicht.

getrokken wordt, wat klassieke meesters alleen bij studieschetsen overkwam, die ze geduldig verwerkten tot een definitieve compositie, waarvoor modernen de concentratie missen. Terecht beweert Querido, hoe één doek van Toorop, ‘de veelzijdigste van onze tijd’, wel door drie mensen lijkt geschilderd: de realist, de colorist en de fantast, die niet tot één samengesmolten zijn. Dit valt positief te demonstreren aan een onvoltooid landschap, waarop de boerin voor de helft zorgvuldig getekend is en de boer met het veld vol in de zonnige kleur zit, - waardoor met een uitwendig bewijs wordt bevestigd, wat de kritiek algemeen voelde en de meester zelf bekende, dat hij primair, essentieel tekenaar is. Het portret van Cara Nolet, dat hij nog perspectivies met een gezicht op Nijmegen wil behandelen, geeft wat stijve handjes te zien; maar de schilder liet het kind ze ook opzettelik rechtuit houden en maakte ze bewust kleiner dan in werkelikheid, zoals hij vissers altijd te grote klauwen geeft en mogelik niet eens bij ongeluk de Oosterbeekse Sint Jan de Doper buiten verhouding kort van lijf mistekende, wat de middeleeuwers met volle aandacht voor het hoofd en onverschilligheid voor het onderste deel van hun figuren ook meestal deden. Typerend zijn de onbesnoeide uitwassen van symboliese fantazieën, waarbij geen model beperking oplegt. Zo kreeg Toorop in een kerk bij 't gezamelik rozekransgebed met het regelmatig aanzwellen van de stemmen eens de sensatie van roeien en tekende - en ‘zal’ later schilderen - een rij roeiers met Onze Lieve Vrouw aan 't stuur. Tot zover gaat de zuivere indruk met een heldere weergave; maar nu komt de bijgedachte om het ontwerp aan te vullen met allerlei personen en zinnebeelden, die geen mens zonder uitleg overziet en dan nog nauweliks, zodat het werk ondoorzichtig werd. Speelt hier niet onbewust de gewoonte van de Indo doorheen om de lucht en alles te bevolken met geesten?

Overtuigend zijn die verschillende eigenaardigheden aan te wijzen op Toorops meest verspreide werk, de Kerst-

CARA NOLET

triptiek, niet minder mooi bij strenge ontleding. Een geweldige tegenstelling beheerst de zijstukken van engelen en herders, beiden in extaze, de zwevende hemelingen zonder wezenlike voeten en de mensekinderen - gewone kerels uit onze eigen omgeving naar de oprechte geest van de middeleeuwers, waarvoor het mysterie zo waarachtig is en zo nabij[1] - op logge klompen en klossen, boeren met evenveel voren in hun hoofd als hun potige handen er in de aarde trokken. 't Intellectueel element levert het motief van Diepenbrock's Kyrie op aarde bij de herders en dat van 't Gregoriaans Gloria in de lucht bij de engelen. Het tekort aan belangstelling voor kleinigheden spreekt in de slordige engelevingers, schijnbaar aan de fluit, die ook niet raak in de mond steekt, vastgevroren, aan de nergens steunende, onverschillig door de schouder heengetekende schoffel en aan de vormeloze letters, waarvoor hij zelden of nooit zorg besteedt. Het modern getourmenteerde woelt in 't theatraal gechargeerde van sommige typen. De jeugd van Maria, waarbij de handjes niet heel pluis lijken, bloeit zalig in de meetkundige verdeling van 't midden, al moet de beschouwer glimlachen bij die even kinderlike als maagdelike moeder, door Michelangelo in verhouding nog jonger voorgesteld met het lijk van Jezus in haar schoot. In ieder geval houdt bij de krib vanzelf de kritiek op en doet de hele kritiek aan de schoonheid van de rest zo goed als niets af. Het heeft juist met z'n vaagheid iets bekoorliks als een knop in de lente. Minder dan ooit is Toorops techniek in 't akade? miese verstard of in 't virtuozelike verlopen; hier groeit door zijn vrije vormen 't direkte leven. Hij getuigt dan ook dit werk ineens spontaan getekend te hebben.

1) Pater Molkenboer, die voor Paul Brand's uitgaaf van de tekening een inleiding schreef, ziet biezondere overeenkomst tussen Toorop's herders en die van Hugo van der Goes op de grote schilderijtriptiek in Florence, waar ook zulke grovve boereknuisten met zo'n rauwe volkskop te vinden zijn en de groepering bepaalde gelijkenis vertoont, ofschoon mij enkel algemene verwantschap van Nederlands realisme blijkt.

Ofschoon de werkelike vereenvoudiging begon, sinds hij zich met de gemeenschap verbond, en in de katholieke eenheid zijn tegenstrijdige trekken geleidelik worden opgelost, toch woelt het nog wild en spant het strak over de geforceerde gezichten, waar de meester met geweld de psychologie in legt op het pathetiese of pathologiese af. De koppen zijn aangedikt als de toon van een acteur, het voorhoofd zit overvo rimpels, een werkhand is te zwaar; alles wordt opgedreven tot extaze, iedereen moet een heroïeke houding hebben, zelfs het bidden gaat hartstochtelik, want het stormt in zijn ziel, als het er niet zwijgt. Zo is de Aziaat: indolent tussen vulkaniese momenten, ver van de vaste kalme beweging in 't koele Westen; en zo is de gevoelige, òf passieve òf aggressieve kunstenaar. Weinig groot werk van Toorop is compleet en harmonies; omdat zijn volharding zelden evenredig is aan zijn bezieling, springt hij van 't een op 't ander, liefst van uiterste tot uiterste, verwaarloost nu hele ledematen van een lichaam, vergeet dan weer de werking van 't geheel om de indruk van een deel, kent geen Hollandse eisen van nuchtere nauwkeurigheid. Michelangelo gaf de verschillende groepen van zijn Vatikaans gewelf ook eigemachtig andere afmetingen en Adam daarop driemaal een andere haarkleur. We hebben telkens bij Toorop het woord geniaal op de lippen, maar de naam klassiek komt ons niet eens in gedachten, want, hoe zijn persoon er ook *in* is, het werk is zelden *af;* zijn toewijding aan 't volmaken van de vormen, aan 't evenwicht van de verhoudingen lijkt uitgeput, zo gauw hij zijn gevoel heeft uitgestort. Zijn vermogen reikt geen duim verder dan zijn inspiratie. Inzover komt hij zijn impressionistiese jeugd nooit teboven, zijn taak schijnt daarom gedoemd tot beloften, tot fragmenten, als hij tenminste niet eindelik ophoudt zich te versplinteren in tien richtingen tegelijk, wat alleen een leerling mag doen. Maar een Indo is een kind, een artiest is een kind, dus Toorop is een dubbel kind. Van de éne kant mist hij immers het vermogen van concentratie tegenover allerlei verstrooiing

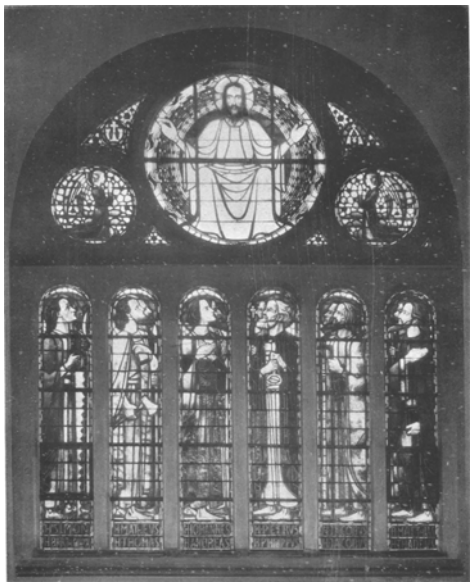
van zijn levendige verbeelding en zijn eindeloze belangstelling en daarom werkt hij aan zoveel ontwerpen dooreen; van de andere kant laat hij zich telkens simplisties betoveren door één kant van de dingen en vandaar dat spelen met stijlen, dat vliegen van manier naar manier. De wereld dweept dan ook met Toorop, zonder hem te kunnen volgen; hij heeft meer invloed dan iemand en blijft de laatste om school te maken. Bij de ontelbaren, die op tentoonstellingen telkens door zijn nieuwste kunst verrukt omver geslagen worden, valt de zeldzame versiering van gebouwen met zijn meer hevig dan stevig werk tegen. Onze ziel kan ook evenmin eeuwig stijgen als een vogel!

De compositie, de ritmiese groepering, waaraan de renaissance zich met vertoon te buiten ging, is 't zwak van onze tijd, die schreeuwt om synthese, terwijl allen zich naar hopeloze eenzijdigheden verdelen. Schildert Toorop zijn Avondmaal voor het Amsterdams St. Franciscushuis - een edel kunstwerk in 't patronaat van boefjes -, dan let hij eerbiedig, maar eenkennig op het geestelik en dat nog persoonlik gevoeld moment in de voorstelling, door al de apostelen met dezelfde vaart en met bijna futuristies negéren van de ruimtewetten evenwijdig naar de Meester in 't midden te laten overbuigen, om daarmee de algemene gang en drang naar de communie uit te drukken. Ontroerend is die vrome opvatting stellig voor een altaarstuk in de liturgiese kleuren wit en rood, waarin Vondel de Kerk zag, maar vormelik, zowel histories als liturgies en estheties, op den duur wel niet bevredigend door zijn haast abstract spiritualisme, de bovenaardse houding van de lichamen, die geen lichamen meer zijn. Daarentegen doen de ouder zwartkrijtstudies van de apostelkoppen weer zo verrassend naturalisties aan, dat ieder benieuwd is, of hij de langverwachte opdracht van een monumentaal fresco met dit allerverhevenst en dus allermoeilikst onderwerp afdoende vervullen kan. De vissers, zoals hij er vooral in Zeeland prachtig schetste met hetzelfde gezond realisme van Jan Hammeneckers Vlaamse verzen ‘Christus Apostelen’,

die de natuur tot klankbodem van de genade maken, de vissers niet laten ondergaan, maar opgaan in de heilige mensevissers, zal dat het monumentaal meesterwerk van Toorop worden in de waardigste plaats van 't land, de Haarlemse Kathedraal? De opspringende verontwaardiging, de neergeslagen verbijstering, de ingetogen ontroering, heel die gamma van aandoeningen bij de verschillende apostelen na Jezus' voorspelling van 't verraad heeft Toorop gelegd in de eerlike koppen van zijn vaderlandse modellen, die ons onmiddelik met het verwijt van onze eigen zonden aanspreken. Een tragedie op zich is de groep van Jacobus en Thomas, de zwaarmoedige, allerernstigste twijfelaar zo fijn en ook zo zwak naast de slecht- en rechte leerling, die zich volledig overgeeft, terwijl de ander zich angstig terugtrekt. Er moest een absis, desnoods een kerk gebouwd worden met oog op Toorops Avondmaal, waarvan 't eeuwig jammer blijft, dat een aangewezen plek als het Cenakel van de H. Landstichting het niet bevat.

Op zijn welslagen geeft het schitterend raam aan 't Keizer Karelplein in Nijmegen een veilig uitzicht[1)]. De tere tekenaar van kinderkopjes, waarover zijn potlood even kuis heenstreek als de hand van een vader, die in zijn streling zegent, is hier de forse schilder van helden, vurige zendelingen - wat de naam apostelen immers betekent - in 't besef van hun roeping, allen met hun hoofd omhoog gericht in één beweging, één meeslepende bezieling van geloof. ‘Sursum corda’ preekt hun blik en bevestigt hun gespierde hals en energieke kin, waarmee ze aanvallend hun baard vooruit steken. ‘Zoekt wat boven u is’; hun sterke stand lijkt geladen van die goddelike energie, waarvan de meest apostoliese apostel in een stortvloed van woorden getuigt: ‘de overweldigende grootheid van Christus' kracht in ons, die geloven naar de werking van de macht van zijn vermogen’.

1) Het kerkbestuur van Sint Jozef heeft aan de overkant later met een gemeen fabrieksvenster het toepasselikst reclamebord voor Toorop aangebracht.

K E R K R A A M

Het lijkt het ogenblik na de Hemelvaart, als de Verlosser zijn uitverkorenen een wereldroeping gegeven en een geestesdoop beloofd en zijn eeuwig gezelschap verzekerd heeft. De rij apostelen houdt in zijn sobere kleurverdeling de vaste maat van een koraal: om het vlammend rood naast rood van de middenfiguren open blauw aan weerskanten en tenslotte groen als bloeiende grond - zo zuiver mogelik van toon en zo vol van gloed met het Pinkstervuur hun hele wezen doorgebrand. En daarboven Christus in rustige - wat al te makkelike, minder koninklike - houding als een doorschijnende wolk zo wit en wazig binnen een kring regenboogtinten, die wel een vurig wiel van liefde schijnt en 't oneindig vet bond voorstelt tussen hemel en aarde, die de voeten op een bolvormige lijn draagt. Van de Godmens daalt een hoge vrede en een zachte zegen, zoals hij daar troont boven knielenden en staanden, in een blanke glans boven gloeiende kleuren, in een volmaakte kring boven gebogen lijnen, met een zalig gezicht en open armen boven strevende hoofden en gespannen handen, volkomen zichzelf boven zovelen buiten zichzelf. De Chistuskop - een gegeven dat alle begrip te boven gaat en 't betrekkelike van mensewerk in elke bepaalde voorstelling moet vertonen - heeft nog iets milders, klaarders gekregen dan de eigenlike tekening en is bij lange beschouwing de diepste weldaad van 't geheel: meer de Meester dan de Heer en meer de Liefde dan de Wijsheid, waarachtig het Vlees geworden Woord, dat ons aan zijn hart in plaats van aan zijn voeten trekt, door de verheerliking heen nog de Mensezoon, de Man van smarten, 't Offerlam met nederige ontferming in zijn onweerstaanbaar zachte blik.

Opzij houden een paar engelen kaarsrecht van eerbied geknield de wacht. De apostelen, met enkele eenvoudige lijnen getrokken zonder versiering aan hun kleed of ander aanhangsel, gewoon op blote pelgrimsvoeten, gaan rustig paar aan paar, zodat telkens een tweede profiel in schaduw maar even uitkomt en de namen eronder nodig zijn. De grauw

gebaarde Petrus staat vlak tegenover het stralend gezicht van de blozend blanke Sint Jan; de een met gebogen aanpakvingers, een en al gewricht, de ander met de vlakke hand innig overgegeven op de borst.

De open kleuren, stil in schakeringen over wijde vlakken uitgevloeid, worden gunstig gebroken door ongeverfde bogen van de architectuur, waarvan Toorop in zijn plan monumentaal partij trok, biezonder gelukkig bij de engeltjes, die in hun biddend gebaar heel vrij aandoen en volmaakt de ruimte vullen, alleen niet zo gelukkig bij de gedrukte houding van Christus. Als de zon er nu 's morgens doorschiet, is 't een uitval van vol orgel op een hoogfeest; maar boven die oogweelde vervult ons de geestelike opgang van de apostelen als getuigen, bloedgetuigen van hun Heer omhoog, fier in hun belijdenis en meteen zo vroom in hun aanbidding naar boven, waar het licht voor zulke heiligen niet minder, neen meer dan voor gewone stervelingen vandaan moet stromen en waar een glorieglans vanaf valt over hun verrukt gezicht.

Zolang Toorop zijn ras als voedingsbodem van zijn rijke aard Goddank in geen cosmopolitisme verliest, mogen herinneringen aan Hindoekunst ons des te minder bijgedachten aan boedhistiese geest ingeven, omdat Java, waar de meesten enkel de Boroboedoer kennen, weinig boedhisties is en zelfs nauweliks was. Dat het universeel Christendom in alle talen te spreken valt, leren ons deze figuren van Apostelen toch met de Apostelen zelf. De bekeerling Toorop heeft hier geen louter ogenblikkelik of persoonlik gevoel, maar het oneindig geloof van onze broederschap uitgedrukt. Want zijn moedig belijdende stoet in de middagzon verbeeldt het Nederlands Katholicisme, dat de gebogen houding van 't martelaarschap gaat veranderen in de hoge stand van 't apostolaat.

GERARD BROM

Het collectieve arbeidscontract in de typografie

DE katholieke levensbeschouwing verwerpt principieel den klassenstrijd; ze zou dien hoogstens kunnen aanvaarden als voorbijgaand feit, maar nooit als algemeen leidend beginsel in de ontwikkeling der geschiedenis; want welke ook de natuurwetenschappelijke beschouwing moge zijn over de onderlinge verhoudingen in het rijk der redelooze wezens, in de maatschappij der vrije en zedelijk-handelende menschen houdt de Katholiek het ideaal eener hoogere eenheid omhoog en blijft hij gelooven aan de oplossing van conflicten en belangenbotsingen in de practische beoefening der Christelijke liefde. Het is niet te ontkennen, dat het verloop der economische gebeurtenissen van de laatste eeuw allesbehalve bevorderlijk was voor het geloof in dit Christelijk ideaal. De klassenstrijd werd overal op z'n felst gestreden. De bekoorlijke vrijheidsgedachte, overgebracht op economisch gebied, had 'n tijd lang de geesten meegesleept, en in verbinding met de snelle ontwikkeling der techniek de productie tot ongekende hoogte opgevoerd, maar spoedig bemerkte speciaal de arbeidende klasse, dat die hooggeroemde economische vrijheid haar lusten en haar lasten zeer ongelijk verdeelde. Maar toen men het bemerkte was het al te laat; de scheiding tusschen kapitaal en arbeid was reeds te ver gevorderd, de klove tusschen beide te breed, dan dat men hopen wilde, met welwillende handen alleen elkander nog te bereiken. Hadde men toen een eenheid van levensbeschouwing gehad in de Christelijke leer van de liefde, wie weet of de kracht van dit beginsel niet veel had voorkomen, maar nu ook deze laatste grondslag van eenheid aan de volkeren ontbrak, scheen er niets anders over dan te strijden om wat men langs anderen weg niet bereikbaar achtte. Zoo ontstond uit de woedende wanhoop de klassenstrijd.

Het is de groote ideologische fout van Marx geweest, dat hij het toevallige feit van den klassenstrijd voor een beginsel en een blijvend dogma heeft aangezien, zooals trouwens ook de revolutionairen der achttiende eeuw practische eischen van

het oogenblik tot absolute, wijsgeerige menschheidsdogma's verhieven. Maar de ontwikkeling der feiten stoort zich niet aan deze theoretici, en de ecomische wetenschap in haar huidigen stand biedt reeds voldoenden grond om den klassenstrijd als beginsel onwaar te stempelen, en de oplossing der sociale kwestie, in zooverre er van een oplossing sprake kan zijn, te zoeken in de richting, welke door de Christelijke liefdeleer reeds lang te voren intuitief is vóórgevoeld. Het is inderdaad hoogst merkwaardig te constateeren, dat onze Katholieke sociologen reeds jaren lang naar de collectieve arbeidscontracten en de scheidsgerechten en naarde wettelijk-gesanctioneerde beroepsstanden hebben heengewezen, terwijl het feitelijk verloop der economische gebeurtenissen aantoont, dat we inderdaad meer en meer die richting ingaan.

Een hoogst merkwaardig voorbeeld daarvan hebben we in het onlangs afgesloten collectief arbeidscontract tusschen de drukkerspatroonsbonden aan de eene zijde en de verschillende vakorganisaties in hetzelfde bedrijf aan den anderen kant, waardoor derhalve het geheele georganiseerde typografisch bedrijf in Nederland wordt omvat. Ongetwijfeld bestaan er reeds talrijke andere collectieve contracten, en iedereen weet dat deze speciaal in Duitschland reeds tot hooge ontwikkeling gekomen zijn, maar het merkwaardige en heel bizondere aan het contract, dat we thans bespreken, is dit, dat het, in ons land althans, het eerste is hetwelk verschillende veel omstreden vraagstukken tot een radicale en gelukkige oplossing brengt, en in zich al de elementen draagt waaruit organisch en als uit een levende kiem omhoog kan bloeien wat men wel eens den Christelijken toekomststaat heeft genoemd. Het is allereerst aan den practischen blik, den scherpen werkelijkheidszin en het tactisch optreden van onzen jongen, katholieken economist, Mr. J.A. Veraart, te danken, dat deze regeling tot stand kwam; hij was de vertrouwensman van den Nederlandschen Bond van Boekdrukkerijen, en is het thans, na en door dit collectief contract, ook van den Katholieken en den Christelijken Patroonsbond geworden,

hetgeen evenwel niet belet dat hij blijkbaar ook het volle vertrouwen der arbeidersorganisaties geniet. Zóó alléén was het trouwens mogelijk dat deze regeling tot stand kwam, welke een van de meest merkwaardige verschijnselen is op economisch gebied in ons land, en welke door haar practisch-maatschappelijke beteekenis ruim opweegt tegen het schrijven van een katholiek-sociologisch boek.

Het ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling, hier een uitvoerige en volledige beschrijving van het bedoelde contract te geven; vooral de bepalingen van technischen aard kunnen alleen hen interesseeren, die van nabij bij het vak betrokken zijn. Ik wil hier alleen die punten naar voren brengen, welke dit contract tot een eenling maken in ons land en ten volle de algemeene beschouwingen rechtvaardigen, welke wij er boven aan hebben gewijd. Op de eerste plaats komt daarvoor in aanmerking de regeling van het verplichte lidmaatschap der diverse organisatiën. Art. 37 bevat er verschillende bepalingen over, welke alle de verplichting om tot een der bestaande organisatiën van wederzijdsche contractanten te behooren of alsnog toe te treden, zoo sterk mogelijk aanschroeven. Niet enkel immers verplichten zich de contractanten beiderzijds geen dienstbetrekking te aanvaarden dan met georganiseerden, maar zelfs moeten zij ontslag geven, respectievelijk de dienstbetrekking opzeggen aan diegenen welke, thans ongeorganiseerd, niet vóór den eersten Mei 1917 tot een der bestaande organisatiën zijn toegetreden. Eveneens zal men in het vervolg beiderzijds na bepaalden opzeggingstermijn van veertien dagen de dienstbetrekking moeten afbreken met of bij dengene die om welke reden dan ook ophoudt lid zijner organisatie te zijn, tenzij hij onmiddellijk in een andere organisatie der contractanten overtreedt. Het lidmaatschap van een der bestaande bonden wordt dus zoo streng mogelijk verplicht gesteld en de verplichting zelf zoo ver mogelijk uitgestrekt en zoo sterk mogelijk gesanctioneerd. Practisch moet dit dan ook uitloopen op een volledige organisatie van het geheele typo-

grafisch bedrijf; slechts de allerkleinste, alléén-werkende patroons, bij wie stakingen dus zijn uitgesloten, zullen zich misschien voorloopig nog buiten de organisatie kunnen handhaven, maar heel lang kan ook dit niet duren wegens de pressie welke de organisaties door hun contracten met aanverwante vakken op hen kunnen uitoefenen.

Over het vraagstuk van het verplichte lidmaatschap speciaal der vakorganisaties is reeds heel wat geschreven. In onze Katholiek-sociale litteratuur vindt men er menige beschouwing aan gewijd, waarbij evenwel veel meer de rechts-, of wenschelijkheids-vraag wordt behandeld van den staatsdwang dan van den zijdelingschen dwang der organisaties zelf; wie evenwel het eerste principieel aanvaardt, kan naar mijne meening het laatste niet meer ontkennen. Een gevaar is er ongetwijfeld in gelegen. Iedereen voelt tot welk een enorme macht in den Staat dergelijke organisaties met hun verplicht lidmaatschap kunnen worden, en al zou zulk een macht in de handen van een enkeling ongetwijfeld veel gevaarlijker zijn, dan nu ze berust bij een vereeniging van bonden, welke uit zoo geheel verschillende elementen bestaan, toch kan op den duur de Staat er zich niet aan onttrekken, hier regelend en ordenend op te treden. De eisch van het verplichte lidmaatschap kan men moeilijk meer missen; wel is ze blijkens de ervaring voor het eerlijk onderhouden der collectieve contracten niet beslist noodzakelijk, maar het moet toch een zaak van algemeen belang genoemd worden, dat zoo mogelijk het bedrijf in zijn geheel niet meer door de macht van staking en uitsluiting, maar door het recht van het contract worde beheerscht. Daartoe evenwel is het verplichte lidmaatschap vrijwel onmisbaar, en nu is het maar de vraag of dit door de wet dan wel door den zijdelingschen dwang der organisaties zelf wordt ingevoerd. Nu lijkt ons het laatste verreweg het meest verkieslijk; het is maar gelukkig, dat de wetgever van het arbeidscontract heeft weten weerstand te bieden aan den aandrang van sommigen, om ook het collectieve arbeidscontract onder de

wet te stellen, meer dan hij deed, want daardoor zijn de organisaties nu hoofdzakelijk op zich zelf aangewezen, en dat prikkelt hun energie en dat maakt hun groei misschien wel wat langzamer maar daarom ook des te steviger en gezonder. Het typografisch bedrijf geeft er het voorbeeld van, en we achten dit voorbeeld daarom des te gelukkiger, omdat naast den strengen organisatie-dwang toch de volkomen vrijheid van organisatie-vorm is gehandhaafd, zóó zelfs dat contractueel de werkgevers geenerlei invloed mogen uitoefenen op hunne werknemers om hen de eene organisatie boven de andere te doen verkiezen (art. 37 al. 1.), en dat onderling de arbeiders zich verplichten niet te pogen met oneerlijke middelen leden van andere bonden naar den hunnen te doen overgaan (art. 39, (8), e.). Zoo hebben we hier als in de kiem aanwezig, wat onze katholieke sociologen algemeen als ideaal van de organisatie der beroepsstanders stellen.

Een tweede merkwaardigheid aan dit nationale collectief arbeidscontract is de instelling en de werking van het verplichte scheidsgerecht. Boven hebben we reeds met een enkel woord er aan herinnerd, dat de wet op het arbeidscontract de collectieve arbeidsovereenkomst zoo goed als onaangeroerd laat. Inderdaad lag het oorspronkelijk in de bedoeling des wetgevers, haar in geen enkel opzicht in zijn regeling te betrekken, maar later is hij voor den aandrang geweken en heeft als artikel 1637*n* opgenomen de volgende bepaling:

> ‘Elk beding tusschen den werkgever en den arbeider, strijdig met eene collectieve arbeidsovereenkomst, door welke zij beiden gebonden zijn, zal op de daartoe strekkende vordering van ieder dergenen, die bij de collectieve arbeidsovereenkomst partij waren, met uitsluiting evenwel van den werkgever zelven, worden nietig verklaard.’

Theoretisch moge dit artikel de collectieve arbeidsovereenkomst vrij sterk sanctioneeren, in de praktijk van het bedrijfsleven kan men er weinig mee doen, zoolang men is aangewezen op de lange en omslachtige procedure, welke vooral in civiele processen te doen gebruikelijk is. En dat

is eigenlijk maar gelukkig, want nu is men ook hier gaan omzien naar eigen rechtssanctie, en zoo is in het Nederlandsch typografisch bedrijf de instelling van het scheidsgerecht ontstaan. Te oordeelen naar de theoretische beschrijving ervan in het contract en naar de vruchten, welke het in een praktijk van de drie afgeloopen jaren heeft afgeworpen, mag men het alleszins een model noemen. Dit scheidsgerecht loopt over twee instantiën; de eerste instantie van rechtspraak wordt gevormd door de zoogenaamde districtscommissie, welke uit een gelijk aantal van werkgevers en werknemers in het betrokken district is samengesteld. Daarboven als een hooger beroep, niet van den aanklager zelf, maar van de districtscommissie, staat de Centrale Commissie, welke eveneens uit een gelijk aantal werkgevers en werknemers gevormd wordt; ze telt tien leden en evenzooveel plaatsvervangende leden, van welke, gelijk gezegd, vijf van arbeiders- en vijf van patroons-zijde worden aangewezen; deze aanwijzing zelf geschiedt volgens een billijke verhouding van de grootte der bestaande bonden. Het is nu deze Centrale Commissie, welke in hoogste ressort beslist over de geschillen, die de districtscommissiën haar te beslissen voordragen; zij geeft in hoogste instantie uitlegging van de contractsartikelen, legt zonder dat hooger beroep mogelijk is de in het contract bepaalde straffen op, kortom ze is in den vollen zin van het woord een rechtscollege, dat in het bedrijf over een macht beschikt, welke de gewone rechter daarover nooit zou kunnen uitoefenen. Bijgestaan door haar twee secretarissen, van welke Mr. Veraart die der werkgeversbonden is, biedt ze tevens den besten waarborg, dat de zaak waarlijk van alle kanten wordt bezien en dat alle partijen ten volle worden gehoord. We kunnen hier niet dieper op bizonderheden van dit eigen-gemaakte rechtscollege ingaan, maar het boven-vermelde mogen volstaan om de volle aandacht te doen vestigen op dit hoogst merkwaardig instituut in ons Nederlandsch bedrijfsleven. En dat we hier niet enkel hebben eene regeling, welke theoretisch en op papier mooi

is uitgedacht, zonder practische waarde in de volle woeling van het moderne bedrijfsleven, moge blijken uit het feit dat in de afgeloopen drie jaren van de vier-honderd-vijf-en-twintig beslissingen er vier-honderd-twee-en-twintig *met algemeene stemmen* genomen werden.

Ten slotte zouden we hier nog gaarne willen wijzen op de algemeen sociaal-economische beteekenis, welke een collectieve arbeidsovereenkomst als deze voor ieder die zien kan bezit. Men behoeft inderdaad geen arendsoogen te hebben, om het breede en diepe perspectief te zien dat ze biedt, en wanneer we er thans ruimte en tijd voor beschik baar hadden, zou het waarlijk de moeite loonen er een heel artikel apart aan te wijden. We bedoelen het fameuze beginsel van den klassenstrijd, dat in deze collectieve overeenkomst niet alleen is losgelaten, maar door de feiten zelf als onwaar en onreëel wordt aangetoond. De gewone collectieve contracten kan men nog beschouwen als een soort van wapenstilstand tusschen partijen, die zich het recht niet uit handen geven om na afloop der overeenkomst den strijd met nieuwe kracht te hervatten, maar deze collectieve arbeidsovereenkomst in het typografisch bedrijf onderbreekt niet slechts den klassenstrijd, schort hem niet enkel op, sluit niet een tijdelijken en eigenlijk slechts schijnbaren vrede, maar verlegt den strijd naar een heel ander terrein, verandert hem van karakter en wezen, doet hem ophouden de fameuze klassenstrijd te zijn in den waren zin van het sociaal-democratisch vooroordeel. Wat toch is het geval? Zooals ieder gemakkelijk controleeren kan, biedt het contract speciaal aan de arbeiders aanzienlijke voordeelen. Voor de ongeveer vijftien duizend arbeiders beteekent de overeenkomst een jaarlijksche loonsverhooging van niet minder dan drie millioen gulden, nog ongerekend de vermeerdering hunner vacantiedagen, de regeling van overwerk, ziekte-uitkeering enz. Al deze hoogere onkosten moeten natuurlijk, zooals van zelf spreekt, uit het bedrijf komen; en wat gebeurt er nu? De arbeiders, óók de aangeslotenen bij het N.V.V., stellen zich niet op het standpunt van klassenstrijders, die hun loonsver-

hooging afnemen van de meerwaarde der kapitalisten, maar ze zeggen integendeel bij contract hun *onvoorwaardelijken steun toe bij de handhaving van de prijstarieven*, welke, blijkens reeds gedane aankondiging in de bladen, eveneens zeer aanzienlijk worden verhoogd. Hier is geen schijn meer van den socialistischen klassenstrijd; de arbeiders verklaren zich hier zoo solidair mogelijk met de patroons; ze geven zoo duidelijk mogelijk te kennen dat ze geen tegenstrijdige, maar integendeel evenwijdige belangen hebben mèt de kapitalisten bij de waarde van het product, en ze willen in een zoo hecht mogelijke organisatie, één in streven met de patroons, deze waardebepaling handhaven en verdedigen tegenover de consumenten. De strijd is dus verlegd; hij gaat niet meer tusschen patroons en arbeiders onderling, maar tusschen deze aan de ééne zijde en de consumenten aan den anderen kant. Dat is dus heel geen klassenstrijd meer, en dit eene feit bewijst reeds afdoende dat de klassenstrijd inderdaad nooit geweest is die principieele en natuur-noodzakelijke tegenstelling, inhaerent aan de kapitalistische productiemethode, gelijk ze door de sociaal-democratische theorie altijd werd gepredikt, maar dat hij niets anders was dan de in een bepaalden vorm zich openbarende belangenstrijd, welke er altijd wezen zal tusschen twee menschen die het over ééne zaak moeten ééns worden. Als het collectieve arbeidscontract in de Nederlandsche typografie geen andere verdienste had, dan aan de economische wetenschap dit feit te hebben bijgebracht, dan zou het daarom alleen reeds de toejuiching verdienen van allen, die in de onware theorieën der sociaal-democratie een gevaar zien voor de maatschappij.

We willen dit artikel niet besluiten zonder een woord van oprechte hulde aan de organisaties van beide zijden, die door hun model-contract den weg tot een vreedzame ontwikkeling van ons Nederlandsch bedrijfsleven hebben aangewezen, en niet het minst aan den kundigen Mr. J.A. Veraart, die van heel deze beweging de ziel is geweest.

FR. G. VRIJMOED O.F.M.

Liederen eener lente

III

Daar staat een beedlaar vóór Uw deure,
die moede en verre reis verraadt;
kom hem met zoete woorden beuren,
vóór hem de laatste kracht ontgaat.

Hij klopt met ongeduld'ge handen,
en smeekt wat stilte wedersmeekt;
doe open eer door de avondlanden
de wanhoop van zijn kreten breekt;

eer hij zijn eigen hart gaat haten
omdat het zóóveel heeft bemind,
of 't plots, gebroken en verlaten,
beschreien gaat gelijk een kind;

eer hij zijn fijngevoeligst denken
gaat martlen met verbeten spijt,
eer hij zijn koorts'gen mond gaat drenken
met spot van eigen bitterheid;

eer hij zijn moede en dwalende oogen
van alle laatre liefde keert,
en zoekt in bittre vrouwenlogen
te dooven smart van zielsbegeert!

Doe open voor hem wrok doorgriefde
en jaagt door dreigende' avond voort;
hier staat de bedelaar der liefde,
die hunkert naar uw noodend woord.

IV

Laat me in 't licht van uw genade
treden lijk een dolend kind,
waar ik langs verdwaalde paden
eindlijk uwe woning vind.

Open mild uw liefderijken
voor een hart dat zoekt en lijdt;
Wil me traag uw lippen reiken
zonder rouw of stil verwijt.

Laat me uw adem voelen mogen
elken avond om mijn haar,
laat de zegen van Uwe oogen
rusten op mijn oogenpaar.

Temper 't licht: ons woorden rijzen
rijker in de schemering;
zacht zal voor onz' blikken deizen
weemoed van herinnering.

Laat de weelde van deze uren -
droomdoorzongen werklijkheid, -
om ons beider hoofden duren
tot de late nacht ons scheidt.

AUG. VAN CAUWELAERT

Waarom bekeeren de Protestanten zich niet?

DEZE vraag doet zich telkens weer voor aan den katholiek. Het is een eigenaardig verschijnsel, het meest opvallend voor wie eerst protestant was en later katholiek werd, dat de protestant zich maar niet kan voorstellen, hoe men toch ooit Roomsch zou kunnen worden, en de katholiek volstrekt niet kan verstaan, dat iemand, die het ernstig meent met zijn eeuwig heil, protestant wil blijven. Het vreemdste is daarbij, dat deze omkeer van ideeën zich ongemerkt voltrekt, zoodat men eerst na geruimen tijd bemerkt, dat die heeft plaats gevonden. Maar de aard van die raadselachtigheid is toch geheel verschillend, als men haar van de eene of van de andere wijze beschouwt. De protestant vindt katholiek-worden zonderling, de katholiek acht protestant-blijven droevig en gevaarlijk.

De katholiek denkt aan het woord des Heeren over Kapharnaüm, dat het zelfs nog zwaarder voor die stad zal wezen in den Oordeelsdag dan voor het in allerverschrikkelijkste zonde rondwroetende Sodoma, omdat zij zooveel reden had om zich te bekeeren en het niet deed. Hoe zal de protestant zich verantwoorden tegenover den Rechter der Eeuwigheid, wanneer hij zoo nabij Gods Kerk heeft geleefd en daar niet is binnengegaan? Wanneer hij de onmetelijke weldaden van Gods liefde: waarheid en zekerheid van waarheid en vele middelen van genade heeft versmaad en afgewezen, terwijl ze lagen in zijn onmiddellijk bereik? En met zekere vreugde denkt de katholiek aan de vele eigernissen, die den protestant hebben kunnen weerhouden, wijl daardoor zijn schuld verminderd is en voor een deel op de schouders der Roomschen gelegd. Ook een *felix culpa* in haar soort.

Maar een raadsel blijft de protestant voor den katholiek. Hoe kan hij dan toch denken, dat God, de liefdevolle Vader Zijner kinderen, hen in dwaling en onwetendheid zou willen laten, zonder hun te hulp te komen? Hoe kan

hij meenen, dat diezelfde God eeuwen lang zorgeloos en werkeloos zou hebben toegezien bij het insluipen van dwalingen in Zijn Kerk, om eerst in de zestiende eeuw de zaak weer eens recht te zetten? Hoe kan hij gelooven, dat God aan ieder den plicht zou hebben opgelegd om zelf de H. Schrift te onderzoeken, ook in de lange tijden, toen het bezit van een exemplaar voor verreweg de meesten onbereikbaar was? Hoe kan Hij hebben gewild, dat ieder, letterlijk ieder, die goed wilde leven en zalig sterven, eerst den langen en moeilijken weg van Bijbelonderzoek zou moeten gaan? Hoe kan God hebben toegelaten, dat ook ernstige en goedwillende menschen daarbij tot de meest uiteenloopende en vlakweg tegenstrijdige conclusiën zouden komen? Hoe kan de protestant, die we gert te gelooven aan het wonder van een onfeilbaren Paus, dan toch wel het mirakel aanvaarden van millioenen onfeilbare Pausen, die door denzelfden Heiligen Geest zouden worden voorgelicht en het volstrekt niet met elkaar en met zichzelf eens kunnen worden? Hoe kan hij toch denken, dat de eeuwige, voor den mensch als zoodanig bestemde waarheid een nationaal karakter zou kunnen dragen of in de eene eeuw anders zou kunnen luiden dan in een volgende? Het zijn telkens weer nieuwe en groote raadselen, die zich aan den katholiek voordoen, wanneer hij nadenkt over het protestantisme. En wanneer hij dan zijn Kerk, Gods Kerk, beschouwt, met haar oneindige schatten van Waarheid en Genade, dan vraagt hij zich zuchtend af: waarom toch bekeeren de protestanten zich niet?

Ik verbeeld mij allesbehalve, daarop *het* antwoord te kunnen geven, maar ik meen toch meer dan vele anderen gerechtigd te wezen, er iets over te zeggen. En wel om deze reden, dat persoonlijke ervaring hier wegen kan aanwijzen, die met theoretische studiën niet te vinden zijn. En om deze andere reden, dat ik niet één bepaald protestantisme enkel heb gekend en doorleefd, maar allerlei protestantisme; liberaal-evangelisch, oud-modern, agnostisch

en sceptisch, irenisch en dogmatisch orthodox, een geestelijke levensweg als slechts weinigen hebben doorgemaakt, want om volledig te wezen zou ik ook nog theosophie en methodisme en nog meer andere moeten noemen. Daarbij afkomstig uit een Roomsch land, heb ik reeds vroeg vele katholieken leeren kennen en tegelijk het antipapisme in zijn meest felle uitingen ondergaan. Ik geloof dus wel te mogen meespreken in deze quaestie en kan in elk geval mij rekenschap geven van de vraag: wat verhinderde *mij* om eerder katholiek te worden, toen het ook nog gemakkelijker zou zijn geweest dan als predikant?

De eerste quaestie, welke moet worden gesteld, is, of dat antipapisme met zijn Papenspiegel en Maria-Monk-litteratuur, met zijn gruwelverhalen van kloosterschandalen en inquisitie-wreedheden, met zijn pausin Johanna en ultramontaansche dwingelandij-geschiedenissen veel invloed heeft. En dan zou ik durven zeggen, dat het vooral niet moet worden overschat. Het is meer een aangename prikkeling voor menschen, die reeds te voren om andere redenen tegen het katholicisme waren gekant, dan een motief om aan de Kerk vijandig te worden. Het is dom van overdrijving en zwak van logica. Het geeft verwijten, die vlakweg elkaar tegenspreken, gelijk Chesterton er in zijn *Orthodoxy* eenige zeer geestig naast elkander zet. En het is in zijn eersten oorsprong bijna nooit van ernstige protestanten, maar meestal uit het ongeloof, het materialisme of de loge afkomstig, waarbij dan gezorgd wordt, dat de eigenlijke auctores achter de schennen blijven. Er is natuurlijk een tijd geweest, waarin het protestantisme zelf identiek was met het antipapisme, maar die tijd is lang voorbij en het zou dwaasheid wezen, te meenen, dat het protestantisme in vier eeuwen zichzelf gelijk ware gebleven. Thans is het antipapisme een overblijfsel uit een vroegere periode, nu en dan kunstmatig aangewakkerd, zonder systeem, zonder positief of duidelijk omschreven doel en dus van weinig kracht. Het kan beter worden genegeerd of bespot dan ernstig bestreden.

Veel gevaarlijker vijand van de door God geopenbaarde waarheid en door Christus gestichte Kerk is de minachting, welke men voor haar in vele protestantsche kringen aantreft. Men vindt die in alle kringen, niet enkel waar besef van hooge intellectualiteit op de verouderde, de afgeleefde, de als een middeleeuwsche rariteit overgebleven Kerk nederziet, doch ook bij het gewone volk, dat den katholieken eeredienst beschouwt als een erfstuk van wonderlijke gewoonten zonder inhoud of zin, en bij den middenstand, die zijn katholieken medeburger met medelijden bekijkt, wanneer hij op Vrijdag visch eet en maar niet van dat eigenaardig gebruik afstand kan doen.

Een antiquiteit, bepaald interessant om nog wel eens te bekijken en zelfs te bestudeeren, dat is in vele oogen het katholicisme, dat was ook vaak de indruk, in mijn eigen jeugd gewekt. Maar zelf is men ‘verder gekomen’, met zijn tijd meegegaan, op de hoogte der nieuwe wetenschap en beschaving gebleven. Men wil vooral niet reactionnair zijn of lijken, men gelooft in een steeds beter en wijzer wordende menschheid en begrijpt niet, wat er in onzen modernen tijd met zoo iets ouderwetsch als het katholicisme zou zijn aan te vangen. Hier ligt naar mijn inzien ook de reden, waarom men geen katholieke boeken leest. Wat zou men daaruit nog kunnen leeren? Is hetgeen daarin geschreven staat niet een reeds lang ‘overwonnen standpunt’? Waarom zou men er zich dan nog mee bemoeien, tenzij als grappig object van lief hebberij-studie? Want de naïveteit van een en ander en het typische van een bepaalden, reeds lang vervlogen tijd is nog wel eens aardig en zóó wordt er dan door sommige aesthetische naturen, vooral wanneer dat een oogenblikje mode is, nog wel eens naar gekeken. Katholieken doen dus goed, met zulke belangstelling voor b.v. Franciscaansche legenden of middeleeuwsche kathedralen niet te hoog aan te slaan of er veel voor een echte bekeering van te verwachten.

Maar hoe is die vervelende hinderpaal, welke men latent

evolutionisme zou kunnen noemen, te overwinnen; dat is de vraag, waar het op aan komt.

In elk geval niet op de manier, waarop sommige gelegenheidsapologeten vaak meenen te moeten optreden. Het schijnt velen katholieken onbekend te wezen, dat een aantal geloofsgenooten, wanneer zij alléén zijn in het gezelschap van andersdenkenden, zich zeer dikwijls op een allerzonderlingste manier gedragen. Die onbekendheid is wel te verklaren: de schuldigen gevoelen zelven waarschijnlijk, dat hun optreden niet in orde is en vertellen dat dus niet. Zijn er geloofsgenooten bij, dan doen ze anders en de protestanten hebben geen reden om die handelwijze op de eene of andere manier te signaleeren. Een paar staaltjes uit mijn eigen ervaring. Ik had als student op een Vrijdag twee katholieke groenen op mijn kamer. Toen ze er beiden waren, weigerden ze vleesch op hun boterham, maar toen er een weg was, verklaarde de ander, dat hij des Vrijdags alleen maar ‘vastte’ om zijn ‘ouden heer’ een plezier te doen. Toch was hij wat men noemt een goed of tenminste behoorlijk katholiek jongmensch. Zoo heb ik meermalen in vertrouwen van Roomsche jongens mogen vernemen, dat ze ook niet alles geloofden, wat de pastoor zei en dat je niet dood zou gaan van een stukje spek op Vrijdag. Ze hebben mij zeer rare lectuur laten zien, die ze in hun kerkboek legden om er onder de H. Mis in te lezen. Of ze het werkelijk deden, weet ik niet, maar ze meenden, dat een protestantsche jongen hen op die manier zou bewonderen als zeer hoogstaande onafhankelijke geesten en ze bereikten natuurlijk precies het tegenovergestelde. Maar ze wekten ook totaal averechtsche indrukken omtrent de katholieke leer en het Roomsche leven. Zoo zou ik nog een heele serie zonderlinge ervaringen kunnen meedeelen. Van een werkman, die katholiek was en blijven wou, *omdat* de Kerk de slavernij had afgeschaft; van een ander, die maar Roomsch bleef, omdat je dan toch ook wel rijk kon worden; van jongelui, die wel eens hun best zouden doen om allerlei verouderden rommel

op te ruimen, wanneer er maar eens jongere, ‘frisschere’ geesten in de hiërarchie hadden plaats genomen. Van meisjes en vrouwen, katholieke, die de passage in St. Augustinus' ‘Belijdenissen’, waar de Heilige zijn Moeder prijst, wijl ze haren man als haren meester diende, ‘gewoon bespottelijk’ noemden. En zoo veel meer van dien aard. Al deze en dergelijke ergerlijke dwaasheden nu zijn dikwijls als apologie bedoeld! Men leest een slechten roman, gaat een gewaagd tooneelstuk zien, bewondert een lichtzinnige opera om mee te kunnen praten, om te toonen, dat men ook als katholiek wel vrij is; en men schijnt te verwachten, dat daardoor sympathie voor het katholicisme wordt gewekt of althans minachting overwonnen. En in werkelijkheid stoot men ernstige en eerlijke protestanten af, verhindert men hen, om in de richting der Kerk de waarheid te zoeken.

Men vergete toch niet, dat in ons land het protestantisme voor een groot deel een puriteinsch karakter draagt, uit menschen bestaat, die hun geloof, op wankelen grondslag rustend, enkel kunnen bewaren en hebben bewaard, door zich zoo sterk mogelijk tegen allen wereldlijken geest, elke moderne dwaling met de uiterste inspanning te verzetten. Menschen, die moeten worden bewonderd en allerminst door ons katholieken om uitgestreken gezichten, plechtige taal of witte dassen mogen worden bespot. Mijn opvoeding had mij een sterken afkeer van die menschen bijgebracht, maar ik heb later achter die stijve maskers echt-geloovige Christenen gevonden, voorbeelden van gebed en meditatie, van rein en eerlijk leven, menschen, die woekeren met één talent, waar sommige katholieken er tien begraven.

Wanneer nu zulke menschen, die het eerst en het meest, in zoover er van verdienste sprake kan wezen, verdienen te worden gebracht in de volle zon van het katholiek geloof en dan prachtig zouden opbloeien, wanneer zij katholieken ontmoeten, die elke beginselvastheid uitmaken voor Principienreiterei, elk nauwgezet leven als kwezelachtigheid, dan *kunnen* zij zich eenvoudig niet bekeeren. In ditzelfde geldt

ook voor andere dan confessioneele, dogmatische protestanten, hoewel hier meer het leven dan de leer in aanmerking komt. Men maakt met een geloofsovertuiging toch alleen ernstig kennis, wanneer het duidelijk blijkt, dat de eigen belijders van dat geloof het zelven ook ernstig opvatten. Krijgt men den tegengestelden indruk, dan gaat men onverbiddelijk zonder om te zien voorbij. Een katholiek die naar de kerk gaat, trekt de aandacht van den ernstigen protestant, maar die in een kroeg bittertjes zit te drinken, niet, of in verkeerde richting. Daarom is de drankbestrijding en b.v. een beweging voor Zondagsrust zulk uitnemend en krachtig apologetisch werk. Daarom is ook het lezen van katholieke bladen, het lidmaatschap van katholieke vereenigingen en het vermijden van neutraliteit beslist noodig voor de bekeering van protestanten.

Hoe dus zullen we de minachting voor ons Geloof kunnen bestrijden? Door het zelf niet te minachten of te doen, alsof we het zelf toch eigenlijk niet zoo heel belangrijk en volmaakt vinden.

Ook de zuiver defensieve methode, bij sommige katholieken in gesprekken met andersdenkenden gebruikelijk, is zeer gevaarlijk. Men betoogt dan, dat het katholieke geloof toch óók wel goede gronden heeft, dat het toch óók wel mooi is, toch óók wel nuttig voor het leven of voor de we vaart der volkeren, dat er toch óók wel geleerden of aanzienlijken katholiek zijn en toch óók wel nette lui naar de kerk gaan. De protestant, die dit alles heeft geslikt, komt onvermijdelijk tot de conclusie, dat het katholicisme dan toch in geen geval beter of hooger is dan andere levensbeschouwingen en blijft, waar hij volgens de ingesloten erkentenis van den katholiek toch óók wel goed is. Eerst als we verklaren, dat de Kerk en alleen de Kerk de volle waarheid heeft en alle genademiddelen en dat andere belijdenissen in duisternis en armoede liggen, eerst dan kunnen we den zoekende wijzen naar den immers rechten weg.

Wij moeten toonen, dat we beginselen hebben en dat

die waarheden van God komen; vooral dient duidelijk gemaakt, dat de door God zelven geopenbaarde waarheid nooit verouderen kan. En dat zij de waarheid moet zijn. En dat men niet het recht heeft, haar voorbij te gaan, veel minder te veranderen of te verkleinen. De laatste woorden van het laatste boek der H. Schrift moeten den grondslag vormen van onze houding tegenover de dwaling.

‘En als iemand wegdoet van de woorden van het boek dezer profetie, zal God zijn deel wegdoen van 't levensboek en van de heilige stad en van wat geschreven is in dit boek.’

Een tweede hindernis voor de bekeering der protestanten is de bij velen heerschende overtuiging, dat ze niets missen, dat hetgeen ze bezitten voldoende is. Ze zijn als armen, die niet weten, dat er rijkdommen bestaan, als zwakken, die nooit van kracht hebben gehoord, als blinden, die niet gelooven, dat er kleuren zijn, ze varen in een zwak schuitje op de levenszee, maar beseffen niet, welk gevaar zij loopen of meenen althans, dat er geen vasteland voor hen bereikbaar wezen zou. Zulken, die niet zoeken uit tevredenheid of in berusting, worden in alle categorieën van protestanten gevonden. Maar natuurlijk moet hier allereerst onderscheid worden gemaakt.

Grenzen te trekken is verbazend moeilijk en we zullen ons tot een paar vage lijnen moeten bepalen, terwijl ook daarvan de loop en richting zeer gemakkelijk kan worden gecritiseerd. Eén grenslijn is duidelijk: er zijn protestanten, die gelooven, die van God de waarheid en genade vragen en verwachten; er zijn er ook die niet gelooven, die het zoeken in den mensch en de menschheid, in menschelijke wetenschap en kunst, in 't menschelijk gemoed, in de historie der menschheid. Rechts en links. Beter: omhoog en omlaag. Daartusschenin vinden we een overgangstoestand, waar de geloovige mensch als bron van kennis wordt geëxploiteerd, waar ook vaak een synthese van orthodoxie en modernisme wordt beproefd, alsof Christus en Pilatus ooit te samen konden

worden gebracht in een ‘hoogere’ eenheid. Bij deze irenischen en Evangelischen wordt zelfs somtijds, zooals Prof. Hofstede de Groot beproefde, getracht het woord katholiek te bemachtigen. Een droeve verwarring van verticale en horizontale verschillen.

Van onderscheidingen, die eenvoudig bestaan in het maken van een deel tot het geheel, die hun oorsprong vinden in karakter-onderscheid, als tusschen confessioneel of intellectualistisch en ethisch of pragmatisch, spreken we nu niet. We vinden dus: God, de geloovige mensch, de menschheid in haar geheel, als basis voor overtuiging.

En alle drie dezer groepen van protestanten vinden zich tot op zekere hoogte bevredigd met hun bezit aan waarheid. De modernen, doordat ze den mensch tot een halfgod verheffen, zijn zondigen aard ontkennen, zijn praestaties bewonderen en alles althans in de toekomst van zijn weten en kunnen verwachten. De middengroepen, doordat ze Christus als den volmaakten Mensch voor zich zetten en hem trachten na te volgen. De eigenlijke orthodoxen, doordat ze in de H. Schrift en de belijdenis hunner kerk een vasten grond meenen te vinden voor hun geloof, en kracht en troost in leven en sterven.

Hoe nu kunnen we hen overtuigen, dat God in Zijn oneindige liefde den mensch veel meer wil schenken dan zij bezitten? Dit is een uitermate lastig probleem van apologetiek.

Wanneer een kind, onbewust van gevaar, aan de helling van een dijk zit, met het diepe water onder zich, moet men het van die gevaarlijke plek zien te verwijderen, maar als men niet voorzichtig te werk gaat, is er evenveel kans dat het beneden in het water als boven op den dijk terecht komt. Met de orthodoxen, die het meest bovenaan zijn gezeten, die ook zelven oog hebben voor 't gevaar van afglijden en daartegen reeds lang worstelden, zou 't misschien te wagen zijn, hen eenvoudig op te schrikken, met de anderen zeker niet. Zij in elk geval moeten worden gelokt en getrokken.

En ook de orthodoxen mogen niet onvoorzichtig worden opgejaagd, ge ijk wel eens door al te ijverige apologeten geschiedt. Wanneer wij hun aantoonen, dat de Zondagviering en de kinderdoop niet uit de H. Schrift kunnen worden bewezen, dan komen ze bij de zevendedagsbaptisten terecht en wat hebben we dan gewonnen? Of als men hen afkeerig maakt van den Protestantschen Bijbel door te spreken van vervalschingen in de vertaling, dan lezen ze wellicht niet meer in dien Bijbel, maar is dat vooruitgang? Bovendien valt het zeer moeilijk te bewijzen, dat er in de Statenvertaling verdraaiingen van den tekst zouden hebben plaats gevonden. Misschien is de vervanging van den conjunctief door den indicatief in 1 Joh. 4, 19 aan de praedestinatieleer toe te schrijven; maar men wachte zich, aan Luthers vervalsching in den Romeinenbrief te herinneren, want die komt in de Statenvertaling niet voor en evenmin blijkt daar iets over afkeer van den brief van den H. Jacobus. Zoo is het ook gevaarlijk, te smaden op de strenge Zondagviering, den afkeer van tooneel en dansen en dergelijke, want een protestant, die thuis psalmen zingt, is toch zeker niet verder van den goeden weg dan een katholiek, die zijn Zondag doorbrengt in de kroeg. En inzake het tooneel is geheelonthouding in onzen tijd veelal veiliger dan een frequent schouwburgbezoek.

We moeten hen dus niet wegjagen maar trekken. Doch hoe kan dat geschieden? Voor de pracht onzer kerkgebouwen en liturgie gevoelen ze gewoonlijk niet veel, juist door hun Nederlandschen, puriteinschen aard, die meer aan den inhoud dan aan den vorm hecht, meer aan de lijnen dan aan de kleur, meer aan het doel dan aan het middel, meer aan de hoofdzaak dan aan het bijkomstige. In deze hoofdzaak moeten we het dus zoeken. In de prediking van de liefde Gods. En als noodzakelijk supplement daarvan de haat van God tegen allen die Zijn werk bederven, Zijn kinderen ongelukkig maken.

Ik verwacht zeer veel voor de bekeering van anders-

denkenden van de devotie tot het H. Hart, ook om natuurlijke redenen. Juist vele protestanten hebben vergeten, dat het Evangelie een *blijde* boodschap is; laten we hun dat duidelijk maken. Er zijn er, die altijd denken aan de hel, nooit aan den hemel. Altijd aan de zonde, nooit aan Gods vergevende Vaderliefde. Deze hun te toonen is het eerst noodige.

Maar de modernen? Die hebben juist zoolang over de liefde geredeneerd, dat ze de zonde hebben weggedacht. Van persoonlijke liefde tot God hebben ze geen begrip; zij meenen, dat de naastenliefde ook zonder bovennatuurlijke beweegredenen meer dan voldoende is. Ze hebben zoolang betuigd, dat het geloof zonder de werken dood is, tot ze vergaten dat de werken zonder het geloof ook dood zijn, geen waarde hebben voor de eeuwigheid. Ze zijn zoo vredelievend, dat ze liefst maar geen strijd voeren tegen de dwaling.

Hoe we hen bereiken moeten? Ik weet het waarlijk niet.

Bij hen rijst telkens de Pilatus-vraag: ‘Wat is waarheid’, die helaas reeds een echo vond in 't gereformeerde kamp en van pluriformiteit der waarheid deed spreken. Soms is dit agnosticisme wel oorzaak of aanleiding tot zekere toenadering. Men wil dan wel erkennen, dat ook de katholieken een gedeelte der waarheid bezitten en zelfs hebben bewaard, wat anderen verwaarloosden. Maar juist dat relatieve verhindert hen, verder te komen dan halverwege. En een halve bekeering is geen bekeering.

Toen ik nog predikant was, scheen het me reeds onmogelijk, de modernen te bereiken en nu na twintig jaren lijkt me het modernisme nog even doof en blind voor de christelijke waarheid als toen. Hier kan alleen God iets doen. Laten we toch bidden.

En intusschen onze apologie richten naar de zijde, waar naar menschelijke berekening kans is op resultaat. Het net moet worden uitgeworpen ter rechterzijde. Onze apologeten behoeven dan het bestaan van God niet te bewijzen; evenmin over openbaring te spreken of gebed. We hebben reeds

vele punten van aanraking met de geloovige protestanten, gelijk we hen op politiek en sociaal terrein telkens naast ons vinden.

Maar alle apologie kan door slechte voorbeelden worden krachteloos gemaakt. Wanneer een katholiek huiseigenaar groote gezinnen stelselmatig afwijst, als een katholiek werkgever zijn arbeiders tyranniek behandelt, of een katholiek koopman zijn klanten bedriegt, of den fiscus misleidt, doen ze meer kwaad dan alle apologeten te samen kunnen herstellen. Men bedenke dat protestanten slechts den buitenkant van ons katholieke leven zien en het dáárnaar beoordeelen.

Laten we God toch de vreugde bereiden, onze dwalende *b*[*r*]*oeders* te voeren naar de Communiebank, waar Hij hun Zijn Hart kan toonen en geven.

Utrecht.

G. BRUNA

Kinderen der zee
Naar het Spaansch van J.M. de Pereda

VIII

Zeker, meneer Colindres, alles wat u vertelt van de resultaten, bewijst, dat de Montañesa een meer dan mooie schuit is, en dat zijn gezagvoerder de hand van een engel heeft, zoo sekuur weet hij schip en lading op het goede oogenblik binnen te brengen. Nog een paar jaartjes geluk en de zaken.... A propos, denkt u er altoos nog aan om uw zoon zeeman te laten worden?'

Dit zei de heer Venantius Liencres, een rijk koopman en reeder van de Montañesa, toen de kapitein hem den volgenden ochtend een bezoek bracht op zijn benauwd kantoor, aan de Oude Kaai. Het karig gemeubeld vertrek lag vol paperassen en monsters cacao, graan en suiker, zoodat de Misthoorn amper een plaatsje op de versleten kanapee kon vinden. Het bevreemdde hem, dat Liencres zich zoo plotseling interesseerde voor zijn zoon, en daar hij nooit aan een anderen loopbaan voor Andries had gedacht, antwoordde hij: 'Wat zou de jongen anders worden?'

'Alles is beter dan het zeemansberoep' riep Liencres met overtuiging uit. 'Bij de grootste gevaren en het gemis van familieleven brengt hij 't meestal niet eens zoo ver, als de eerste de beste kantoorklerk zonder veel moeite en verstand het brengt....'

'Moet hij dan pillendraaier worden?' onderbrak de Misthoorn heftig. 'Misschien wel boekenwurm of ruziezoeker?' (Zijne benaming voor leeraars en advokaten).

'Wel neen, mijn waarde kapitein. Allemaal bluf en honger! Niets daarvan! De mensch leeft van brood, vooral van brood. De dubbeltjes moeten het 'm doen en ze doen het ook. Kijk eens, mijn vader was herder en mijn moeder ging uit werken bij de menschen en ik kreeg niet meer geleerdheid mee dan ze op onze dorpsschool geven konden: een beetje rekenen, een middelmatige hand en den catechismus. Goed, ik kom in een kruidenierszaak. Vandaag veeg ik den winkel,

morgen moet ik met de ratten vechten, die het graan opvreten. Daarna mag ik een paar adressen schrijven en een brief onder de pers leggen en er nog meer naar de post brengen. Maar altijd geduldig! Zoetjes aan vooruit. Van knechtje en klerk tot compagnon.... En hier ziet u me nu! Ik kon trouwen wie ik wou, werd voorzitter van de Kamer van Koophandel, kon burgemeester zijn als ik zin had. Neen hoor, er gaat toch maar niets boven den handel voor een jongmensch. Begint u me te begrijpen, mijn waarde heer Colindres?'

De waarde heer Colindres begon inderdaad te begrijpen, hoewel zijn bezwaren tegen het eentonige, zittende kantoorleven eenvoudig voor 'onzin' werden verklaard door den rijken koopman. Wat hij niet begreep, was de haven, waar Andries uit zou loopen, om zoo'n schoone loopbaan te beginnen als die van den heer Liencres.

'Hier zijn we, waar ik wezen moest, beste vriend. Breng Driesje maar op mijn kantoor; ik heb niet meer dan twee kinderen, en ik wou mijn jongen met de vacantie juist bij me nemen, om het vak te leeren. Hij is zoowat van denzelfden leeftijd als de uwe, laten ze goede vrienden worden; tegen den tijd, dat we beiden een welverdienden rust gaan nemen, zijn de jongens heelemaal ingewerkt; u laat uw rekening-courant tegen een flink percent maar in de zaak staan of als u soms commanditair vennoot'....

'Allemaal goed en wel! Maar als de jongen nu geen zin of geen aanleg voor het vak heeft; als hij'....

'Wel allemachtig! Als de jongen zeeman wordt en hij verdrinkt of hij kan niet tegen de zee of hij blijkt een deugniet te zijn, die de schuit stilletjes verkoopt?'

'U heeft gelijk, meneer Liencres.'

'Of ik gelijk heb!' was het antwoord, terwijl de reeder zich achterover in zijn stoel wierp, vol behagen over zijn overwinning.

'We zullen elkaar wel verstaan,' zei de kapitein, 'alvorens afscheid te nemen. Maar ik wil er natuurlijk eerst eens

over slapen. Intusschen mijn welgemeende dank voor uw belangstelling! Tot ziens, meneer Liencres.' De Misthoorn was werkelijk eenigszins aangedaan. De heer Liencres merkte het maar al te goed in de handdruk van den kapitein. Want toen hij de deur uit was, kleefden zijn vingers nog aan elkaar, hoe hard hij er op blies. 'Ik ben een citroen,' bromde hij, 'als ik nog ooit een hand geef aan een zeeman, die aangedaan is.'

En de ander mompelde ook in zijn eigen: 'Wat drommel, interesseert die ouwe geldzak zich zoo voor Driesje! Wat kan het hem ineens zoo schelen of de zeeman weinig of geen familieleven heeft, hij die anders alleen aan "mooie zaken doen" denkt? Hij zei bijna 't zelfde als Andrea....'

Hier ging den kapitein een licht op. 'Ik wed twee kwartjes, dat mijn vrouw hier aan 't samenzweren was!'

En inderdaad, mevrouw Colindres wás op het kantoor van Liencres geweest. Met al de liefde van de moeder en de vrouw had zij den reeder de gevaren van het zeeleven en de angsten van de achterblijvenden geschilderd. Moest zij naast haar man nu nog haar eenig kind gaan missen? Ze werd zoo welsprekend, dat het hart van den zakenman een beetje ontroerd werd. Hij voelde zich gewichtig en gevleid door dien stap van de kapiteinsvrouw; hij schatte haar man hoog en mocht den jongen Andries wel lijden; het vóór en tegen van een opkomend plannetje had hij spoedig uitgerekend en het resultaat was zijn voorslag aan den Misthoorn.

Thuis was het de kapitein die het gesprek op Andries bracht, en daar Andrea best wist waar hij vandaan kwam, kreeg ze een kleur als vuur, al bij de eerste woorden. Dat verried haar en hij deed alsof hij verschrikkelijk boos was. Maar aan zijn oogen en mondhoeken had je kunnen zien, dat het gekheid was. Zijn vrouw hield zich of ze 't niet merkte, en legde kwasie een rouwmoedige schuldbekentenis af met alle omstandigheden.

'We zullen mekaar eens nader spreken!' riep de Misthoorn

uit, altijd met den rug naar haar toe, maar met veel gewiek van zijn armen en gestamp van zijn voeten. ‘Naar de buren loopen met de geheimen van de familie!... Zoo iets komt niet te pas; voor den drommel!’ Andrea deed haar best om hem te sussen en zei met voorgewende nederigheid:

‘Och, ventlief, als ik zoo verkeerd deed, ik ben de eenige schuldige en je weet, jij bent het mes en ik het vleesch. Snijd me dan maar, waar je wil.’

‘Zeker, mevrouw, zeker zal ik snijden! En direct, hoor. En raak ook. Kom hier en ga daar zitten.’

En haar op de sofa trekkend, riep hij, altoos verbolgen voor de leus:

‘Kijk me eens goed aan!... Hier met dat augurkje!’

En hij beet haar in den neus.

‘En nu hier met de ooren!’

Daar gaf hij ook een hap in.

‘En nu, om er een eind aan te maken gaat de heele mand met vleesch het balkon af!’

En hij pakte zijn vrouw op, alsof het een kind was, en liep er mee naar het balkon, en riep: ‘van je één, van je twee, van je drie! Driemaal wiegde hij haar tot over de leuning, toen draaide hij op zijn hielen en ging met zijn vracht de kamer weer in, waar hij haar een half dozijn klappende zoenen gaf.

‘Pak aan.... voor je kletspraatjes.... en dat voor je overbrieven.... en dat, omdat ik er zin in heb!’

Andrea lachte al den tijd. Die strafoefening was haar een goed teeken.

IX

Driesje zou eerst zijn niet al te groote schoolkennis, waarvan hij bovendien de helft al vergeten had, een beetie ophalen en dan op het kantoor komen van den heer Liencres, tegelijk met diens zoon Tolin, een tenger en bleek kereltje, dat geen enkel van Andries spelen en kunsten kende, daarentegen veel verzorgder was van toilette. Ondanks het groote verschil in

smaak werden de twee jongens gauw dikke vrienden. De aanleiding tot die vriendschap gaf vooral ‘De jonge Toon van Rivadeo’, een groote vrachtschuit meest met steenkool geladen. Tolin's vader bezorgde den braven schipper zooveel mogelijk loonende vrachten en schoot hem wel eens een paar duizend realen in kwade tijden voor. Daarom genoot de zoon groote voorrechten op het schip en kon hij er bijna alles doen en laten wat hij wilde. Men begrijpt, dat hij als een prins ontvangen werd, zoolang als de schuit aan de wal gemeerd lag. Hij was heer en meester over het eenige roeibootje, dat er bij hoorde. Toen Dries dát hoorde, was hij niet meer te houden. Het duurde niet lang of de ‘Jonge Toon van Rivadeo’ en haar bemanning behoorden tot zijn beste vrienden. Met het kantoor wilden de zaken minder vlotten. Maar omdat hij 't met Tolin zoo goed kon vinden, overigens zijn best deed en in 't algemeen een aardige jongen gevonden werd, gebeurde 't op een goeden dag, dat Tolin's mama hem ten eten vroeg. Het jongmensch liet zich erg bidden, niet alleen omdat hij dacht, dat het zoo hoorde, maar omdat het rijke huis en een mevrouw Liencres hem geweldig ontzag inboezemden.

Zij was het type van een parvenusvrouw, hoovaardig van blik, kortaf van woord en duur en opzichtig gekleed. Van afkomst niet veel meer dan haar man, werd ze rood van kwaadheid telkens als hij op de lage maatschappelijke positie van hun ouders blufte. Overigens was zij een onnoozel en onschadelijk persoontje, dat niemand kwaad wist te doen, behalve door gebaren. Zij ontving Andries met opgetrokken mondhoeken en een blik, die hem rekenschap scheen te vragen over de afwezigheid van een schoenveter en zijn verfrommelde das. Hij was immers maar het zoontje van den kapitein van ‘het Huis’. Ze schoof een zijdeur van de eetkamer open en verhief haar onbehagelijke stem net luid genoeg om in een kamer van de andere verdieping gehoord te worden.

‘Meisje.... Eten!’

Toen verscheen het zusje van Tolin, keurig en kostbaar opgedirkt. Mama bekeek haar kind vol ijdelheid van het hoofd tot de voeten en wierp daarna een minachtenden blik op Andries, alsof ze zeggen wilde: ‘Kijk me dit meisje eens.... en schaam je dan, arme drommel!’

Het kind heette Luisa. Zonder leelijk te zijn, was het allesbehalve gedistingeerd; daarvoor waren de handen te grof en de schouders te hoog. Maar ze bezat tenminste de bevalligheid en oprechtheid van haar jaren en de wenken van mama om den maatschappelijken afstand te bewaren had Luisa blijkbaar niet begrepen. Want nadat mevrouw Liencres drie borden op tafel had gezet, een met gekonfijte vijgen voor Luisa en de beide andere met ingemaakte olijven voor de jongens, keek het meisje Andries strak aan.

‘Een leuke jongen, mama!’ riep ze uit, terwijl ze in een vijg beet. Dries, die toch al niet op zijn gemak was, kreeg een kleur tot over zijn ooren.

‘Och, eet en zwijg!’ was het moederlijk antwoord onder het uitdeelen van eenige sneden brood. Daarna zei mevrouw Liencres: ‘Jongens, als je klaar bent, mag je op straat spelen, maar niet met straattuig, hoor!’

Dat is op mij, dacht Driesje, en hij werd nog rooder dan hij al was. Hij nam een olijf en zette er zijn tanden in, maar verder kon hij niet. Steenhard brood, onrijpe druiven, wilde kastanjes, dat had hij allemaal gegeten, zonder een spier te vertrekken, maar de bittere, wrange, scherpe olijf gaf hem tandpijn en walgde hem. Tolin, die zijn derde olijfje al binnen had, zei: ‘Mama, hij houdt er niet van.’

‘Och, let u er niet op, mevrouw,’ haastte zich Driesje te beweren. ‘'t Is, omdat ik geen honger heb.’

‘Ik geloof ook, dat hij ze niet belieft,’ voegde Luisa er bij, die met veel aandacht Driesje's doen en laten bestudeerd had. ‘Hij wil misschien liever vijgen net als ik.’

‘Och wat!.... Dank u wei,’ protesteerde Andries, rood tot in zijn nek. ‘Ik heb heusch geen trek.... omdat ik brokken, ik bedoel ulevellen gegeten heb, van een kwartje 't pond.’

Mevrouw Liencres gaf den jongen eindelijk maar vijgen. Van dien dag af mocht Andries dikwijls het tweede ontbijt bij de familie komen gebruiken en nam zij hem wel eens mee naar een of andere voorstelling voor kinderen. Wanneer het drietal onder het eten alleen werd gelaten, liet Luisa altoos Driesje den kikkerdans uitvoeren. Als de jongen dan tot acht kikkersprongen achter mekaar had gedaan, werd hij uitbundig toegejuicht door het meisje. Maar op het kantoor werd niet veel meer uitgevoerd dan nagels bijten, ronddraaien op de kruk en scheepjes teekenen.

X.

Silda leerde met den dag beter het huishouden, ze was gezeggelijk, hield de woning zindelijk als haar eigen kleeren, maar bleef in zich zelf gesloten en stug. Toen Cletus eens met allerlei vischtuig en een paar roeispanen beladen van zee terugkwam, was Silda juist bezig met de gang te doen. In plaats van te vragen, om even op zij te gaan, gaf hij haar een schop. Achter Cletus kwam Oester aangesjokt, die haar een nog harder trap gaf, zoodat ze zich bloedend bezeerde.

‘Vort, voor den donder!’ bromde de vent.

Het meisje had niet geschreeuwd of geklaagd. Ze ging zich in den winkel wasschen en vertelde Tante Sidora, dat ze zich per ongeluk gestooten had.

Toch was Cletus niet slecht van hart, maar alleen ruw. Eens, dat Silda voor aan de deur zat te naaien, kwam hij weer voorbij. Maar ditmaal was hij erg deemoedig.

‘Wil je me je naald even leenen?’ vroeg hij. ‘Ik moet een knoop aan mijn bretel naaien.’

‘Naaien ze dan thuis je kapotte goed niet?’ vroeg Silda verwonderd.

‘Wel neen, wat kapot is laten ze gaan, tot het heelemaal uit mekaar valt.’

‘Sta maar effentjes stil, dan zal ik 't wel beredderen.’

Terwijl het meisje met de uiterste krachtsinspanning moest

werken, om door de harde kleeren van den zeeman heen te prikken, hield Cletus zijn adem in, zoolang het werkje duurde. Als hij aan den schop dacht, dien hij Silda nog niet lang geleden gegeven had, werd hij week.

De degelijke en liefderijke opvoeding in 't gezin van Oome Micheltje en Tante Sidora had hun pleegkind tot een blozend, in alle huiselijke bezigheden wel onderlegd persoontje laten opgroeien. De heele buurt bewonderde Silda om haar frischheid en bevalligheid. Zoo was zij dan een knappe twintigjarige geworden, die door haar kordaatheid zelfs die van de vijfde verdieping, wel geen eerbied, dan toch omzijdigheid afdwong. Sinds den dag van de bretelknoop behoorde Cletus tot de trouwe bezoekers van den winkel.

‘Je kan op me rekenen, hoor!’ zoo had hij het meisje gezegd. ‘Als ze je trêteren, geef ik ze een aframmeling met een stok.’ Silda die al lang gemerkt had, uit welke bron dit aanbod van een barbaarsche strafoefening opwelde, had even geglimlacht. En al had ze dit niet vermoed, dan nog kon ze best begrijpen, dat een in den grond goedhartige jongen een omgeving als die van zijn familie, waar veel gedronken en gekijfd, nooit gebeden of schoongemaakt werd, vluchtte en in den vreedzamen, zindelijken, vromen winkel zijn behoefte aan wat genegenheid trachtte te voldoen. Tante Sidora en Oome Micheltje zagen de opkomende genegenheid van Cletus voor hun beschermelinge niet met een kwaad oog aan. Al vonden ze Silda een soort van koningsdochter, ze hadden te veel gezond verstand, om niet te weten, dat prinsen, die visschersmeisjes ten huwelijk vragen, alleen in prenteboeken voorkomen. Cletus was een gezonde, sterke, ja knappe jongen, goedig en arbeidzaam. Als hij maar eerst het vuile nest, waar hij van daan kwam had verlaten, zou zijn onzinnelijkheid en wildheid wel beteren.

Wat Mossel betreft, die intusschen een plaats als bootsmaat had gekregen, zijn leelijkheid groeide onevenredig sterker met zijn lichaam. Zijn kop werd al monsterachtiger, zijn lippen dikker zijn oogen scheler, zijn huid zwarter, zijn

stem scherper. Alleen zijn domheid en vuilheid bleven hetzelfde. Hij had een groene kiel en een groene katalaansche pet met roode klep aangeschaft, waarmee hij in zijn loggen berengang ook 's Zondags rondliep. Voor een beter kleeding op feestdagen was geen geld. Het karig visschersloon ging na aftrek van zijn kostgeld altoos naar ‘la Zanguina’. Want Mossel was een drinker, net als zijn inmiddels overleden moeder. Hij kwam veel in den winkel; niet alleen omdat Silda de eenige was, die hem blijken van genegenheid gaf, maar meer nog, omdat tante Sidora hem stukken brood toestopte, om zijn onverzadigbaren honger te stillen.

Het gebeurde op een goeden avond, dat Cletus van de trap kwam en Mossel net den winkel binnen wilden gaan. Ruw pakte Oester's jongen den ander bij zijn kiel beet.

‘Ik wil, dat je hier niet meer terugkomt!’ zei hij op gedempten toon.

‘Verdraaid,’ zei Mossel eveneens tusschen zijn tanden, ‘wie ben jij, om hier te bevelen?’

‘Ga je terug of niet?’ drong Cletus aan, terwijl hij Mossel stevig vasthield.

‘Neen, voor den donder!’ vloekte de andere.

‘Dan zal ik je van ketoen geven.... Maar niet schreeuwen, vóór je tanden uit je bek vliegen, hoor!... Ik zal 't ook niet doen.’

Er klonken twee doffe slagen, gevolgd door een aantal stompen, tusschen een verward gebons van grove uitroepen en gehijg van borsten. Toen hoorde men een sterker slag als van een ton, die op een steenen vloer bonkt, en tegelijk een vloek. Daarna werd alles stil in de duisternis van de gang. Mossel spuwde meer bloed dan speeksel en tastte naar zijn tanden. Cletus sloop de straat op, bang dat ze 't binnen zouden gehoord hebben.

XI

Tolin was als geknipt voor zijn vak. Niemand, die zoo'n goeden neus, zoo'n fijne smaak, zulke gevoelige vingers had

als hij om de monsters tabak, cacao, suiker en zoo meer te keuren. Hij was 't ook, die de eigenlijke zaken dreef en administreerde, terwijl Andries hoofdzakelijk voor de kas zorgde. Je had moeten zien, met welk een ijver hij de duros springen liet, om de goede van de minder deugdelijke te onderscheiden, als er betaaldag was.

Toen werd Tolin ziek en daar de beterschap van langen duur was, moest Driesje hem gezelschap houden. Geen grooter vreugde voor den herstellende dan wanneer zijn vriend voor hem schepen teekende, booten met en zonder zeil, met ondergaande zon of met hooge golven.

'Nou de kapitein,' beval de zieke.

En Driesje teekende een gebaarde pop met groote pet.

'En nou de stuurman nog,' voegde Luisa er bij.

En de stuurman werd bij den kapitein geteekend. Daarna de matrozen en de scheepshond, toen nog de kippenren, het roer en de kajuit en een half dozijn kippen, totdat Dries zei: 'D'r gaat niet meer op.'

Tolin kreeg er zoo'n plezier in, dat hij om een mooie teekendoos vroeg. Zijn ongewoon talent voor de kunst ontwikkelde zich zoo voorspoedig, dat hij weldra de scheepjes voor het portret kon wisselen. Toen teekende hij papa en profil met hoogen hoed en stok en mama met een hoed met veeren en gestreepte jurk ook en profil en toen Luisa met een parasol, de keukenmeid, het kamermeisje, den boekhouder, allemaal en profil en naar links kijkend. Naar rechts, dat was te moeilijk, en van voren geen denken aan. Vervolgens kregen alle meubels uit de kamer een beurt en alles wat je uit het venster zien kon, de baai met visscherbooten en zeilschepen, de oude kaai en de pier, in de verte 't kasteel. De mooiste teekeningen werden in een lijstje gezet en wekten de bewondering op van al wie er in huis kwam. 'Dat is nog eens booten teekenen, zeg Dries!' zei Luisa triomfantelijk.

'Beter, als je met echte kan omgaan, net als ik,' was 't antwoord. 'Ja hé, en met allerlei schippersvolk.... en schippersmeiden,' snibde Luisa.

Dries kreeg een hooge kleur. 't Was waar; als hij maar kans zag, liep hij naar den winkel of naar den haven. Daar sprak hij het liefst met de zeelui. Hij kende ze allemaal. Of hij sprong in een boot. Wind of hooge zee konden hem niet tegenhouden. Zoo leerde hij de stroomingen, de zandbanken, de gevaarlijke hoeken en alle geheimen van de zee en van het vak. Op een keer, dat er iemand van de bemanning ontbrak, die den loods naar een driemaster zou brengen bood Dries zich aan als plaatsvervanger. Hij had zooveel schik in het tochtje gehad, dat hij zijn aanbod herhaalde, telkens als er gelegenheid was. Ook kwam de jongen dikwijls in ‘la Zanguina’. Onder een of ander voorwendsel ontsnapte hij aan de avondjes met Tolin en zijn zuster, om naar den herberg te gaan. Tolin wist er van, Luisa niet. Gelukkig, want het dekselsche meisje had zich in 't hoofd gezet, om alle gangen van Driesje na te gaan, wat de jongen verklaarde door de zorg voor de eer van het Huis.

In ‘la Zanguina’ vond je altoos klissen van zeelui. Vandaar vertrokken ze naar de vischvangst en daar kwamen ze weer terug na hun tocht. Daar rustten ze uit, passeerden ze den ochtens, het uurtje van negen, van tienen en van elven; daar knapten ze 't middaguiltje, repareerden ze hun vischtuig, kochten ze aas, leenden ze geld en verloren ze hun spaarduiten. De vrouwen kwamen er het eten brengen voor hun mannen, de kwaden werden door haar onthaald op verwenschingen in ruil voor een paar klappen en de goeden kregen, behalve hun blik met de ‘puchera’, de liefkoozingen van hun kleinste, die moeder op den arm meedroeg. In die omgeving van ronde zeelui voltooide Andries zijn kennis van het zeevak en leerde hij de menschen kennen, hun gildegeheimen en hun schulden, hun deugden en vreugden, hun familiemiseries en al. Want de huizen, die ze bewoonden, waren van glas: men leefde en dacht er hardop, midden op straat.

‘Zie je wel, vrouw,’ zei de Misthoorn op een avond tegen Andrea, ‘de jongen is van 't zelfde water als ik: zeevisch,

hoor, van zijn hoofd tot aan zijn voeten. Maar jij hebt je zin.’

‘Zeker,’ was het antwoord. ‘Maar ik spaar hem de stormen en de windhoozen; 't is altoos dát gewonnen.’

‘'t Is zeker mooier om op een kanapee dood te gaan, dan in de golven! Maar ik wou je spreken over de geheime tochtjes van Dries.’

‘En ik over dat andere.’

‘Zoo, wat andere?’

‘Over die verwenschte winkel in de Hoogstraat.’

‘Wat? De winkel van Oome Micheltje! 't Eerzaamste huis van de stad! Hij is daar beter bezorgd dan in la Zanguina’.

‘De “Zanguina” ook nog’ jammerde Andrea ‘en 's avonds! Gaat hij dan niet naar de Liencres?’

‘Schijnbaar wel. Maar 't is een leeperd. Bekommer je maar niet om dat van de “Zanguina”, die neem ik voor mijn rekening.’

‘Maar wat moeten ze wel bij de Liencres zeggen?’

‘Ze weten er daar niks van. En al wisten ze 't sapperloot, moet de jongen ze dan alle uren van den dag het hof maken? En alles bij mekaar zie 'k hem nog liever in de “Zanguina” dan dat hij 't huis en de heele stad volplakt met geteekende poppetjes, zooals de andere doet.’

‘Ik denk er 't mijne van.’

‘En ik ook, Andrea. Je moet geen wol willen scheren van een paard en daarmee uit.’

(Wordt voortgezet)

L.L.

Tooneel

Die Haghe-Spelers: *Door de praatjes* - Kon. Ver. het Ned. Tooneel: *Pomarius. Het lied van alle tijden*.

EEN drietal oorspronkelijk Nederduitsche stukken vraagt onze aandacht. Laten wij dankbaar zijn, dat ons nationaal repertoir met nieuw werk verrijkt is, want al kwam er ook geen meesterstuk voor het voetlicht, elk der opgevoerde tooneelspelen heeft iets karakteristieks. Sterk verschillend van bedoeling en bouw dragen deze drie werken toch een ontwijfelbaar hollandsch karakter, niet alleen in de groote lijnen van den opzet, doch ook in de doorvoering der details. Marcellus Emants heeft hier het knapste werk gegeven met zijn ‘Door de praatjes’, al is misschien het minste resultaat bij het publiek bereikt. De technische moeilijkheden schijnt Emants hier als 't ware gezocht te hebben, en hoe vlot de dialoog ook loopt, de bezwaren van structuur en psychologische ontleding hebben den schrijver een deel van zijn succes gekost. Drie bedrijven te laten afspeelen op eenzelfden dag tusschen 1 en 6 uur, met een intrige van drie personen, is een waagstuk, dat alleen een zeer groot dramatisch talent gelukken kan. De vreemde wijze waarop Rudolf Twente en zijn broer Herman meenen met Dorothea om te moeten springen maakt het verloop van de handeling niet aannemelijker. Al geeft de geanimeerde ‘tea’ den auteur een goede gelegenheid om 'n vijftal vriendinnen van de vrouw des huizes te typeeren, waarvan Marcellus Emants een dankbaar gebruik maakt, de handeling ontwikkelt zich tusschen Rudolf, Dorothea en Herman. Een Haagsche milieu-schildering dient als fond voor het eenvoudige gegeven: de jaloersheid van de vrouw, door allerlei losse praatjes opgewekt naar aanleiding van het feit dat haar man schilderlessen geeft aan een doof, knap meisje, dat voor haar brood moet werken. Met handigheid, soms zelfs een zekere virtuositeit, heeft de schrijver het vaste geloof van de echtgenoote in haar man aan het wankelen gebracht, begrijpelijk en zonder dat eenig bewijs

te berde is gebracht, zoodat de uitwerking van de titel: ‘Door de praatjes’ geheel geslaagd mag heeten. Jammer alleen, dat de wijze waarop Rudolf en Herman tot Dorothea spreken, haar steeds afkomst en familieverleden voor de voeten werpende, zoo onnatuurlijk ruw klinkt. Misschien dat een tikje minder charge in het optreden van Henri Eerens, als Herman, aan deze fout tegemoet zou komen. Alice Plato, als gast, zagen wij met genoegen weer op de planken, haar natuurlijk spel en distinctie gaven de noodige spheer aan de hoofdrol. Dirk Verbeek (Rudolf Twente) stond haar zeer gelukkig ter zijde; zelden zagen wij dezen jongen acteur zoo goed loskomen van zijn ‘voorbeeld’; het zij hem een aanmoediging. De verdere dames brachten wat leven in dit tooneelspel, dat door de goede zorgen van Hermann Schwab vlot liep.

De comedie van Mr. C.P. van Rossem ‘Pomarius’, waarmede de uitmuntende moderne tooneelspeler Jan C. de Vos zijn veertigjarig jubileum vierde, draagt het blijspel-karakter en is zelfs door het slot van 't tweede bedrijf niet ver van de vaudeville verwijdert. Waar het hier betreft de zakelijke en hiermede in nauw verband staande huiselijke verwikkelingen van een ‘zaakwaarnemer’, die er zich vooral op toelegt wetsontduiking in toepassing te brengen, zal men wel begrijpen dat nòch gegeven nòch de daaraan passende bewerking een stuk maken van opvoedende of veredelende kracht. Men fluistert dat de figuur van Johannes Pomarius geheel naar het leven geteekend is en waarlijk, dit komt ons niet onmogelijk voor. De auteur heeft in zijn titelrol zooveel schakeering weten te geven, hij heeft de situaties en het bijwerk dusdanig verzorgd, dat er veel kleur en levendige handeling ontstaat. De vieze zaakjes en scabreuse toestanden, waartusschen Pomarius zich steeds beweegt, de wijze waarop hij meent zichzelf en de menschheid te moeten dienen, maken van dezen zaakwaarnemer een in zijn genre klassieke figuur en de vertolking van deze rol moet voor een acteur als Jan C. de Vos veel attractie bezitten. De

jubilaris heeft dan ook een pracht creatie gegeven en wij gelooven niet, dat iemand anders met meer gemak, losser en handiger zou kunnen spelen. De Vos is een onzer acteurs, die het meest heeft bijgedragen om de moderne tooneelkunst in Nederland te grondvesten en al kleven ook hem eenige lichte fouten aan, die elken baanbreker voor een nieuwe school met zich brengt, al moet soms de duidelijkheid van dictie en gebaar lijden onder den drang van groote natuurlijkheid, wij hebben in den jubilaris een bijzondere, denkende kracht, die door zijn creaties in modern tooneelwerk, als Steunpilaren, Volksvijand, Faillissement enz. den allereersten rang onder onze acteurs bereikt heeft. Een zeer goede bezetting met Gusta de Vos-Poolman, Louis Gimberg, Cor Schulze, Mari van Warmelo (de fijnvoelende artist, die een dezer dagen geheel in stilte zijn jubileum herdacht) en Willem Hunsche. Er is veel gelachen zoowel om het stuk als de interpretatie; en de auteur Van Rossem mag met de opvoering en 't succes tevreden zijn. Al is hier ook geen verheffing, karakteristiek is dit zwendel-spel zeker wel.

Iets geheel anders heeft D.H. Scheffer, schrijver van ‘De Pastoor van Neuvillette’, in zijn romantisch tooneelspel: ‘Het Lied van alle tijden’ willen geven. Met de volgende woorden leidt de schrijver zijn werk in:

> ‘We schrijven 21 Brunaire van het tweede jaar der Fransche republiek (11 November 1793). De revolutie woedt op haar hevigst. Een paar weken geleden (30 October) zijn de gematigde Girondijnen ten val gebracht door de ultra-revolutionnaire Jacobijnen. De wetgevende macht berust bij de Nationale Conventie, aan wier hoofd het driemanschap Robespierre, Couthon en Saint Just met onbeperkte macht regeert. Het is de tijd van het schrikbewind! De wet op de “Verdachten” voert dagelijks nieuwe slachtoffers naar de Conciergerie: de sombere staatsgevangenis, die men gewoonlijk slechts verlaat, om het schavot te bestijgen. Uiterlijk gaat het leven zijn gewonen gang. De schouwburgen worden druk bezocht. Men heeft behoefte aan afleiding en vergetelheid. En terwijl op de “Place de la Révolution” de guillotine haar afschuwelijk werk verricht van doodelijken haat - zingt elders de liefde haar eeuwig lied: Het Lied van alle Tijden.’

Yvonne Fleuriot wordt oprecht bemind door André, vicomte de la Haute-Rive, doch Crochet, chef van de geheime politie heeft voor de jonge actrice van de comédie française eveneens liefde opgevat; ziehier het gegeven. De ontmaskering van André, die voor Yvonne's broer doorgaat, is de intrige en de gang van het jonge paar naar het schavot het slot. Iets nieuws brengt dit tooneelwerk ons niet; de goed gevonden tegenstelling tusschen de jonge liefde en den vreeselijken tijd van bloed en moord had aanleiding tot schokkende kontrasten kunnen geven, wanneer de auteur het niet noodig had gevonden een paar oude clichés, zooals b.v. het voorbijtrekken der karren met slachtoffers voor de guillotine, te gebruiken. Hetgeen ons in zijn vorig werk reeds hinderde, is een fout die ook hier weer sterk op de voorgrond treedt. De auteur heeft er slag van zijn helden steeds dusdanig te laten handelen en spreken, dat het publiek er nerveus en prikkelbaar van wordt, dat men het gevoel krijgt: ‘Waarom moet deze schrijver zijn hoofdpersonen altijd die dingen laten zeggen en doen, waartoe alleen een zenuwlijder in staat is, en daarop dan het verloop zijner handeling gronden?’ De noodzakelijke verwikkeling en het noodlottig einde van dit drama, want dit is géén tooneelspel, staat ons in het eerste bedrijf reeds helder voor oogen. Het alles verradende optreden van André tegenover Crochet in 't eerste bedrijf, het werpen in de kolenbak van een brief, waardoor de persoonlijkheid van den Vicomte dadelijk uit mòet komen, dat zijn fouten in den bouw van het stuk, waardoor men de toeschouwers onrustig en vijandig stemt. Ook de psychologische karakterbouw verzwakt de stemming. Men kan geen belangstelling en waardeering voelen voor een vicomte, die wel is waar door zijn terugkomst moed toont, doch zichzelf in zijn optreden en houding zoo weinig weet te beheerschen, dat er geen sprake van bewondering meer kan zijn voor deze figuur.

Voor de jonge, talentvolle actrice, Mientje van Kerckhoven-Kling, was dit een prachtige gelegenheid zich aan het publiek

te doen kennen. Ze heeft hiervan goed partij getrokken, want al was zij in het begin van 't eerste bedrijf wel wat slap en lijdelijk voor een triomfeerende actrice van de comédie française, de innige passages heeft ze gespeeld vol gevoel en met fijne nuance. Jac. Reule had de ondankbare rol van André en sloeg er zich dapper doorheen. Willem van der Veer, met zijn krachtige gestalte en mooi geluid had wat meer diepte kunnen geven aan de figuur van Crochet, het bleef nu wat erg vlak. Jammer dat Rika Hopper, zoodra de Fransche revolutie in het spel komt (herinneren wij ons haar optreden in ‘Londen en Parijs’) meent een grove onkunstzinnige karikatuur te moeten geven. Haar uitbeelding was zóó overdreven, dat het publiek nu en dan een lach moeielijk kon onderdrukken. Ook van een rol als Françoise is nog wel iets artistieks te maken, zonder dat daarom het beestachtig-wreede verloren gaat. Adriaan van der Horst zorgde voor een correcte aankleeding en vlot spel.

Dat onze auteurs op het gebied van de burger-comedie, het zaken-blijspel en het historisch-drama werk weten te leveren, getuigt van de veelzijdigheid van hunne talenten. Geen meesterstukken zijn ons gebracht, toch zijn wij dankbaar dat deze drie werken tot opvoering zijn gekomen, daar zij alle kwaliteiten in zich bevatten, die de stukken in hun genre merkwaardig maken.

FRANK LUNS

Het Sint Franciscus-gebarenspel en zijn eerste opvoering

Franciscus, zoon van den rijken koopman Pietro di Bernardone te Assisië, was te hoog van zin voor geldzucht en winstbejag. Op praal en pronk, hoofschen sier en blij geschater was zijn hart gesteld. ‘Hij droomde zich het leven als een groot festijn, gedoscht in zonnige schoonheid.’ Doch medelijdend en rein was zijn aard; hij gaf den armen overvloedig en hield zich vrij van losbandigheden. Een edelmoedige, een kinderlijke en een dichterlijke natuur.

Midden in de wereldsche feesten begon de hemelsche genade hem te trekken. Zij nam oorlogsnood en ziekte te hulp, om hem van het vergankelijke los te maken. ‘Als een trompet klonk het door zijn ziel en als een storm ging het door zijn zinnen: “Alleen wie arm is, is rijk: om alles te winnen, moet alles eerst verloren zijn.”’ In eenzaamheid en gebed leerde Franciscus nu het verkeer met God en de verloochening van zichzelven. Toen vond hij den moed, het leprozenhuis binnen te gaan en de stinkende wonden van Christus' geringste broeders te verbinden en te kussen.

Voor het kruisbeeld van het bouwvallige Damianuskerkje in innig gebed verloren, hoorde hij een stem, die tot hem zeide: ‘Franciscus, ga en herstel mijne Kerk, die instort.’ In zijn eenvoudigheid verstond hij dit van het stoffelijk gebouw, ging in een kluizenaarspij, onder veel mishandeling en bespotting, om zijns vaders geld en de aalmoezen zijner medeburgers en arbeidde zelf als handlanger bij de bouwlieden, totdat het heiligdom hersteld was.

Als hij een keer in de kerk van Sint Maria der Engelen Mis hoorde, trof hem de evangelieles, waarin de Heer Zijn leerlingen uitzendt met het gebod, geen goud of zilver, geen geld in den gordel, geen reiszak en staf, geen schoenen mee te nemen. Dat was juist naar zijn hart. Hij wierp geldtasch en schoenen weg, gordde zich een koord om de lenden en begon in Assisië den vrede Gods, zooals het wereldsche leven dien niet geven kan, te preeken. Nu kreeg hij ook zijn eerste gezellen. Hij deed hen alles verlaten en gaf hun pij en lendenkoord, zooals hij zelf droeg. ‘Hij trok de wereld uit hun hart als een angel, en toen hij hun onrust had gebannen, leerden zij zijn vrede kennen, die niet van deze aarde scheen.’ Zijn Orde was gesticht. Met zijn broeders trok hij thans door het Umbrische land, preekend voor de menschen, die hij ontmoette, en anders voor de vogels. Hij deelde zijn schamel brood met de armen. Want dezen en de zieken waren zijn uitverkoren vrienden. ‘Allen sprak hij moed in. En altijd stroomde zijn hart over van

het goede woord der opbeuring, dat in de liefde zijn bron heeft.'

Toen nu het getal zijner volgelingen wederom met eenigen vermeerderd was, zeide hij tot hen: 'Laat ons naar onze Moeder de H. Kerk gaan en den Paus kond doen van wat de Heer zich gewaardigt door ons te werken, opdat wij naar zijn wil en bevel voortzetten wat wij begonnen hebben.' Zoo kwamen zij in Rome bij Paus Innocentius III. Deze, door goddelijke openbaring ingelicht, sprak: 'Waarlijk, deze man moet wel degene zijn, die de heilige Kerk herbouwt.' En hij keurde de levenswijze der broeders goed en stond toe, dat zij met verlof van Franciscus preekten. Franciscus beloofde met groote deemoedigheid en godsvrucht aan den Paus gehoorzaamheid en eerbied en op dezelfde wijze beloofden de broeders, naar 's Pausen bevel, gehoorzaamheid en eerbied aan Franciscus.

In die dagen was het, dat de edele jonkvrouw Clara Scefi door Franciscus' woord in liefde voor Christus werd ontvlamd. Zij ontvluchtte het kasteel van haar vader, den graaf van Sassorosso, en van den Heilige leerde zij, zelve op den weg der volmaaktheid te wandelen en anderen daarop te leiden. Aldus ontstond de Tweede Orde, die der arme Clarissen. Later stichtte de Heilige zijn Derde Orde voor de menschen, die in de wereld blijven. In de beide laatste jaren van zijn leven werd hij begenadigd met groote smarten en met de vijf wondteekenen van Onzen Heer.

Zijn lievelingsverblijf was toen de berg Alverna. Daar bouwde men hem een hut; daar hoorde de broeder die met hem was, 'den vromen vader bidden in zoo grooten ootmoed, dat hem de tranen daarbij in de oogen schoten'; daar geschiedde hem het wonder, dat hem ook uiterlijk aan Christus gelijkvormig maakte.

Toen hij den dood voelde naderen, keerde hij naar zijn geliefkoosd klooster Maria der Engelen terug. Hij liet er zich stervend zijn Zonnelied voorzingen en dichtte er toen de laatste strofe bij:

‘Lof U, Heer, om onzen broeder,
Den lichamelijken Dood.’

Volgens zijn verzoek legde men hem nu ontkleed op den blooten grond met het gezicht naar zijn geboortestad gekeerd. Toen gingen zijn oogen ten hemel, zijn rechterhand legde zich op de zijdewonde en onder het bidden van den 141sten Psalm gaf hij den geest op den 4en October van het jaar 1226, het 44ste van zijn leven. ‘De Armoede had hij zijn Bruid in dit leven genoemd. Zooals hij ter wereld gekomen was, verliet hij haar.’

In dit korte levensbericht zijn de veertien tafereelen vervat, waarmede de Heer Antoon Molkenboer de Franciscus-figuur heeft uitgebeeld. Het vijftiende, dat het spel sluit, is de verheerlijking.

De ontwerper vermoedt zelf, dat men het spel wellicht liever een schilderspel zal willen noemen. De schilderachtigheid treft dan ook het meest. Aan lijnen- en kleurenpracht is er moeilijk iets bekoorlijkers te bedenken. De gebarenkunst echter is er wèl over 't algemeen, maar niet immer even passend aangebracht. Het preeken voor de vogels bij voorbeeld schijnt om meer dan één reden hoogstens geschikt voor levend beeld, en dat misschien nog niet eens. Liefst zouden wij het maar geheel zien vervallen. Andere tafereelen lijden in eenige détails aan dergelijk euvel. Zoo werd het tooneel bij den Paus voor mij vrij wel bedorven door het ongegeneerde zich gebaren èn van Franciscus, die den hoogen trap naar 's Pausen troon soms scheen te gebruiken om zich wat te verpoozen, èn vooral van de in al die witheid zoo schrikkelijk roode kardinalen met hun nog verschrikkelijker drukte. Maar wellicht lag dit aan de uitvoering. Het was de eerste, die ik bijwoonde, en het tafereel van *Franciscus bij den Paus* was niet het éénige, dat bij die gelegenheid rommeliger indruk gaf dan zeker bedoeld was. 't Is trouwens geen kleinigheid om met dilettanten een spel zoo grootsch en zoo fijn gedacht tevens als dit te geven. Deze omstandig-

heid in aanmerking genomen, mag ook van de eerste opvoering met lof worden gewaagd.

Een paar maal ben ik diep onder den indruk geweest. Vooral bij het tafereel, waarin Franciscus voor het machtige crucifix in San Damiano zijn ziel uitstort. Ook, zij het niet zoo volkomen, bij Franciscus' prediking voor het volk. Dat is prachtig in elkaar gezet en was, over 't geheel genomen, meesterlijk spel, zoo van de hoofdfiguur als van de ondergeschikte spelers.

Over die scène in San Damiano heb ik toch nog eene bemerking. Niet over de scène op zich, maar over haar verband met de beide volgende tafereelen. Dat de ontwerper Franciscus hier aan den voet van het kruis de kracht laat putten, zichzelf te overwinnen tot den dienst der pestlijders en melaatschen, moge een historische onnauwkeurigheid wezen, doch is er dan eene, die gemakkelijk te vergeven valt. Al was het slechts, omdat zij Dr. Felix Rutten bezield heeft tot de prachtverzen:

> Miserere, God en Heere,
> Neem mij aan:
> Laat mijn duister toch den luister
> Van Uw licht verstaan.
> Hef mijn zwakheid tot de strakheid
> Van Uw kruis.
> Uw erbarmen zij mij, arme,
> 't Veilig thuis.

Doch wat mij een fout toeschijnt, is, dat allebei de volgende tafereelen, èn het bezoek aan het leprozenhuis èn de kerkebouw, zoo ongelijksoortig als ze zijn, door deze scène moeten gemotiveerd worden. Dit kan in mimische voorstelling niet anders dan verwarring stichten bij den toeschouwer.

Een teleurstelling was het slottafereel, de verheerlijking, niet in uitvoering maar in opzet. De fijne kunstzinnigheid der overige tafereelen had hier, naar het scheen, de verlegenheid door het onderwerp gebaard niet te boven kunnen

komen. Wat deden toch in 's hemels naam die Clarissen op de hoogte van Franciscus' eigen glorie, terwijl zijn broeders in een lagere sfeer moesten blijven? Was dat wellicht om haar mooie witte mantels? De teleurstelling werd er niet minder door, toen het gordijn weder openging, om de spelers in de gelegenheid te stellen de hulde van het publiek in ontvangst te nemen en de geheele apotheose, de hoog verheven Clarissen bovenaan in levendige beroering geraakte van voldaanheid over het bereikte succes. De roomsche blijdschap moest toch somtijds zich eenige beperkingen weten aan te leggen.

Een afzonderlijk woord, al zij het kort, dient gewijd aan de allegorie van Franciscus' Zonnezang. De ontwerper schuift haar als een intermezzo tusschen de overige tafereelen en heeft haar opgevat als een ballet. Zoo ergens dan bereikte hier het schouwspel een pracht, die het tot een waren lust der oogen maakte, en tevens een zinrijkheid, die het genot der zintuigen geheel vergeestelijkte. Dat de uitvoering te kort schoot aan de fijnheid der bedoelingen, kan niet verwonderen. De choreïsche eischen, die dit ballet stelt, zijn voor dilettanten waarlijk niet gering. Ook wat ik heb zien praesteeren, hoe onvolmaakt het ook was, doet vragen: hoe is 't mogelijk dat Lili Green dit met haar veelsoortig gelegenheidspersoneel heeft bereikt! Maar ik heb iets tegen het tafereel zelf. Het is als intermezzo bedoeld en mag ook niet anders dan als zoodanig bedoeld wezen, doch het doet niet duidelijk genoeg aan als tusschengeschoven episode en verbreekt aldus de harmonische éénheid. Daar zal wel moeilijk iets op te vinden zijn het duidelijk af te scheiden - want 't is pantomime tusschen pantomime -; maar 't was toch wel wenschelijk iets te vinden, waardoor de onwerkelijkheid der allegorie zóó sterk getypeerd wordt, dat de onwerkelijkheid van het gebarenspel er alledaagschheid bij lijkt.

Een enkel woord over den inleidenden en toelichtenden tekst. Dr. Felix Rutten heeft voor elk tafereel een proloog in proza geschreven, waar de onder het tafereel in muziek

verklankte verzen ingeweven zijn. Zoowel uit het proza als uit de verzen heb ik mij veroorloofd in het voorgaande eenige trekken door aanhaling onder de oogen te brengen. De verzen zijn doorloopend zeer fraai, zoo van zin als van klank. Eenig bezwaar heb ik slechts tegen den ‘zang der dartelheid’ bij het eerste tafereel, omdat daar op min en minnekoozen wordt gezinspeeld in een verband, dat de ongereptheid van Franciscus' kinderzin min of meer in verdenking brengt. Het proza echter had ik dikwijls eenvoudiger en ingetogener gewenscht, De woordkunst had hier geheel verborgen moeten blijven.

Haast onverdeelden lof verdient de muziek van den Heer Ant. Averkamp. Het fijne coloriet der instrumentatie, de machtige expressie van de koorzetting, de nobele distinctie der muzikale gedachten, heeft mij zoo geboeid, dat ik meermalen het schouwspel er bij vergat. Een misvatting van de inspiratie lijkt mij het Marialied van den herdersknaap. Niet deze pathetische ontboezeming van de solosopraan, maar iets als de robuste naïeveteit van den Hirtenknabe uit Tannhäuser zou ik hier gewenscht hebben. Een tekort van inspiratie is verder het begin der instrumentale inleiding op de scène van den Monte Alverna. Dat is niet mysterieus genoeg. In verdere ontwikkeling echter, daar waar zij langzaam aan het palestrijnsche *Sanctus* begint voor te bereiden, wordt de toonzetting beteekenisvoller.

Van bijzondere schoonheid is het ‘Miserere, God en Heere’, bij het derde tafereel, door den solotenor trouwens ook prachtig gezongen. De inspiratie staat hier onder den diepsten indruk van het Gregoriaansche *Mihi autem absit*, dat volgen gaat, en het is een hoog genot hier in de smartelijke bewogenheid van het oogenblik reeds te voelen aankomen de goddelijke vertroosting van het woord en de accenten des H. Geestes.

Een dergelijk gemak van dezen componist, om in moderne toonspraak te praeludeeren op klanken uit het verre verleden, vertoont de instrumentale inleiding bij n^{o} X, *Franciscus bij*

den Paus, waar het orkestspel allertreffendst de stemming voorbereidt voor het machtige *Tu es Petrus* van Palestrina.

Eindelijk hangt mij nog bijzonder bij het slotkoor, het koor der verheerlijking, een toonzetting van grootschen, van waarlijk genialen opbouw en bewonderenswaardige uitwerking. De uitvoering, die overigens aan redelijke eischen voldeed haperde hier eenigszins, misschien door de zenuwachtigheid wegens het late uur. Maar deze onvolmaaktheid kon niet beletten, dat men van de voortreffelijkheid der compositie een diepen indruk medenam.

Behalve uit de toonzetting van den Heer Averkamp, uitgevoerd door diens a cappella-koor en een niet onverdienstelijk orkest van dilettanten, bestaat het muzikale gedeelte nog uit bovengenoemde Palestrina compositie en eenige gregoriaansche gezangen, welke laatsten ter uitvoering zijn toevertrouwd aan het jongenskoor van Rector Beukers. Deze gregoriaansche gezangen zijn zeer treffend aangebracht en op den avond, dat ik het spel bijwoonde, hebben de jongens over 't algemeen heerlijk gezongen. Trouwens Rector Beukers is even smaakvol koorleider als stijlvol gregoriaan.

Wij hebben in dit gebarenspel zeker ‘iets eigens’ gekregen, zooals de ontwerper het noemt. Iets van niet geringe kunstwaarde eveneens, gelijk het kunstzinnige publiek, dunkt mij, wel erkennen zal.

Te hopen is nu maar, dat zich aan dit nieuwe genre geen andere navolgers wagen, dan die in kunstvermogen niet al te ver onder dezen ontwerper, dezen componist en dezen dichter staan.

J.A.S. VAN SCHAIK

Sint Franciscus-gebarenspel, tekst van Dr. Felix Rutten.

Een dichterlijken tekst te schrijven voor een spel, waarvan de hoofdbeteekenis liggen moest in het *zichtbare* deel, was voor Dr. Felix Rutten een even eigenaardige als belemmerende opgave. Van te voren zat hij gebonden aan de door Antoon

Molkenboer schilderlijk ontworpen tafereelen. Niet het woord dus was hier uitgangspunt van het dekor, maar enkel, mèt de muziek, illustratie van het scenario en de stomme handeling. Lijnrecht tegen haar gewoonte moest de poëzie, die vooral op het tooneel te héérschen pleegt, hier dienen. Niet een bestaand drama werd aangekleed en uitgebeeld, maar de door een plastisch artist opgebouwde tooneelen, groepen en momenten vroegen een sober-beschrijvenden, lyrisch-verklarenden uitleg. Beteekenden dus de voorstellingen van 't ‘schilder-spel’ bewegelijke schilderijen, de tekst van den dichter bleef vanzelf gebonden binnen de eenmaal vaststaande grenzen van gedichten ‘bij de platen’.

De rijpe Rutten, die na zijn lyrische jeugd geleidelijk naar het drama overging, was wel de aangewezene om dezen tekst met zijn zóó bizondere eischen te schrijven. En hij, die Sint Franciscus in het onvergetelijk Assisië ontmoet had, die de zoete poëzie der *Fioretti* niet minder genoot dan de teedere bekoorlijkheden van 't lieve Umbrië, hij moest bij de prachtig gekozen tafereelen uit het heilige heldenleven van den ‘troubadour Gottes’ zijn even rappe als vruchtbare pen wel makkelijk laten neerschrijven wat nù van hem verwacht werd. Zoowel in de proza-gedeelten als de verzen lijkt me z'n werk dan ook volop ‘poëtisch’. Het vereischte kontingent van dichterlijke zinnen is volkomen aanwezig. De bekoorlijkste woorden van onzen taalschat heeft Felix' vaardige hand als een krans van roode rozen saamgevlochten. Hij heeft gezorgd voor kleurigheid, voor schakeering, voor artistiek effekt. Op alle snaren meester, plooide hij zijn rythmen en strophen in telkens wisselende vormen. Om geen woorden of rijmen verlegen laat hij ze klinken, ja klankrijk klinken van vers tot vers. Alleen de ‘zonnezang’ is niet berijmd, die trouwens in 't oorspronkelijk ook maar enkele eind-rijmen heeft en meest assoneerende klanken, door Guido Gezelle meesterlijk nagevolgd. Dat van Franciscus' eigenaardig zangerige binnenrijmen:

‘*Et ellu ebellu* eradiante cum grande splendore’,

en

> ‘*Edello ebello* et iocundo et robustoso et forte’

bij Rutten evenmin als bij Gezelle iets terecht komt, zal niemand verbazen, maar hinderlijker vind ik, dat Felix' vertaling op 't eind bijna heelemaal in eigen fantasie verloopt of liever in Molkenboers fantasie, die de ‘diversi fructi con coloriti fiori et herbe’ voor zijn kleurig intermezzo niet alleen tot rozen en papavers, maar ook tot vlinders uitbreidde. Onze nieuwste overzetting van Franciscus' onvertaalbaren zonnezang lijkt nu heelemaal op een verandering van wijn in water.

Overigens vind ik Rutten in zijn zuiver beschrijvende gedeelten verreweg het best. Er staan regels tusschen zijn proza-tekst, die innerlijker poëtisch zijn dan menige gladde, maar leege stroof. Denken we bij het Vogellied weemoedig aan Vondels ‘Wiltzangh’; waar Felix met zijn rijpe verven schildert, lijkt hij vaak een dankbaar Vondelzoon:

> Hoe bloeit opnieuw het evangelisch wonder
> In 't groene dal der Umbrische landouw.
> Hoe gaat de dag van strijd en hartstocht onder
> En duikt zijn fellen gloed in droom en dauw.

Maar ook in dit:

> Deez' dood voor God gedragen
> Zal leven door de dagen,
> En bloeit tot Zijn behagen
> In 't eeuwig hof.
> Met verven en penseelen
> Met citherslag en veêlen
> *Met puik van zoete kelen*
> Verkondt zijn lof.

is letterlijk Vondel en tòch geen plagiaat.

Het blijft jammer, dat de knappe tekst door het spel zelf in 't gedrang kwam. Gingen de verzen in de muziek verloren, apart konden ze, na de eerste vertooning, evenmin voluit gedeklameerd worden als het proza, wijl het publiek

zich niet gekomen toonde om te hooren maar om te zien. Nooit is den naam *schouw*burg of *theater* (immers van 't Grieksche *theastai* = zien!) zooveel recht gedaan als door dit gebarenspel, dat, in hooger zin, naast ‘schilder-’ ook ‘kijk-spel’ mag heeten. Het gevolg is, dat de *hier* dienende kunsten, en met name de Poëzie, een beetje werden behandeld als Asschepoester. Maar dit feit hebben we mèt de zoo grootsch opgezette en mooi-geslaagde poging, om het katholiek tooneel tot hooger plan te heffen, gedwee te aanvaarden - en 't verhindert allerminst, den prettigen, hier en daar zeer schoonen arbeid van Felix Rutten op zich zelf te lezen.

B.H. MOLKENBOER O.P.

Verscheidenheden

Bijbelprenten door Jan Swart -

Van wege het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam heeft Mr. N. Beets de houtsneden van Vorsterman's Bijbel van 1528 opnieuw uitgegeven. Dit merkwaardige stel prenten is voor 't grootste deel (naar de duiding van den inleider) afkomstig van den bekenden Jan Swart van Groningen, een onzer vroegste Romanisten, die, voornamelijk in zijn prentwerk, invloed van Lucas van Leiden onderging. Mr. Beets gaat in zijn inleiding de genealogie dezer vlotte, zeer expressieve prenten na, waaruit blijkt, dat oudere Duitsche volksbijbels en ook de illustraties van Hans Holbein verschillende van de Antwerpsche houtsneden geïnspireerd hebben. Hoewel Swart, naar Van Mander meedeelt, Italië bereisde, blijkt in zijn prenten van Italiaanschen invloed zelfs van ‘Rafaels Bijbel’ uit de Vatikaansche Loggia, niets.

Het verschil van de wèl en nièt aan Swart toegeschreven prenten is nogal opvallend. Zijn de eerste van een klare en scherpe faktuur, vooral in de behandeling der schaduwplekken en kleederplooien, de laatste zien er vlekkig en troebel uit (zooals de N°s 87, 88 en 90), hoewel hun kompositorische eigenschappen voor de prenten van Swart niet onderdoen.

Mr. Beets doet maar een halve poging, om het opvallende verschil in aantal van de prenten der Oude en Nieuwe Wet te verklaren. Bij Liesvelds bijbel, die eenerzijds uit Luthers Oude Testament putte en aan den anderen kant door Vorstermans illustratoren benut werd, heet het, dat veel van de Luthersche ‘zeer polemische apocalypse-bladen’ Liesveldt misschien te kras waren. Maar voor de ‘aanzienlijk vermeerderde’ uitgave van Vorsterman verklaart dit niets. Nu Mr. Beets bovendien nog enkele minderwaardige blaadjes uit den herdruk wegliet, werd de verhouding van de Oud-Testamentische prenten tot die van het Nieuwe van 84 tot 14!

De inleiding en kritische lijst van Mr. Beets geven weinig meer dan genetische en bibliografische bizonderheden. Wat nadere duidingen over de voorstellingen o.a. der titelbladen van dezen ouden Nederlandschen-Katholieken prentenbijbel en over de vizioenaire prenten bij Daniël en Apokalyps, hadden stellig de studieuze waarde van het boekje verhoogd. Ook lijkt prent N° 2, in één dekoratief samenbeeld, eerder de heele schepping voor te stellen - het *opus sex dierum!* - dan die van Eva alleen. Overigens is het een fijn genot, deze even onbevangen-ontworpen als vaak meesterlijk gesneden bijbel-illustraties van Jan Swart te bezichtigen.

B.H.M.

De piëta van Oud-Zevenaar -

De vraag naar den

stijl van het interessante beeldje van Oud-Zevenaar in een vorig nummer van ‘De Beiaard’ is werkelijk nog een ‘vraag’. Al zou de élégance van de plooivormen aan Frankrijk laten denken, of op zijn minst genomen de geheele figuur onder Franschen invloed staan, zuivere zekerheid hebben wij hier niet. Trouwens de geheele Piëtà-studie dient nog meer ter hand genomen te worden, ook in iconographischen samenhang met vroegere voorstellingen, met de beschrijvingen in de ‘Contemplatio vitae Christi’, met de Italiaansche paneeltjes der 14de eeuw, enz. Mij dunkt, wij doen het best eerst al het materiaal in Nederland te vergelijken, wat wij aan ‘Nood-Gods-voorstellingen’ nog bezitten uit vroegere eeuwen. Maastricht, Venlo, Sittard en waar al niet in Limburg, geven ons *zittende* typen; bij andere typen ligt Maria geknield. Ook de vraag, waarop Maria zit, op den grafrand, of op een zetel, komt ter sprake. Alleen het aartsbisdom bezit een belangrijke hoeveelheid oude piëtà's, o.a. Albergen, Blaricum, Eemnes, Deventer, Hamersveld, Oldenzaal, Lonneker, Oud-Zevenaar, Brummen, Vierakker en Zwolle (relief Bethlehemskerk). Vierakker heeft op 't eerste gezicht veel overeenkomst met Oud-Zevenaar, maar 't verschil is belangrijk o.a. de bank, het costuum, etc. Ook het Aartsbisschoppelijk Museum telt een aantal piëtà's in houten steensculptuur. Hierbij dient mee te worden onderzocht, of en in hoever een of ander model als voorbeeld kan gediend hebben. Zooals Dr. Witte, Conservator van het Schnütgen-Museum te Keulen aantoont, is dit het geval met de Zevenaarsche Piëtà, die herhalingen of copieën heeft in het Westphaalsche. In een belangrijk opstel in den XXVsten jaargang van het *Zeitschrift für Christliche Kunst* wijst WITTE vier parallellen aan, die onbetwistbaar nauw samen hangen met het Oud-Zevenaarsch beeld, het oudste der door hem gestelde groep. Hij meent uit het hier gebruikte albast te mogen vermoeden, ‘dass wir mit englischer Import ware zu tun haben’. Bijzonder bij het Oud-Zevenaarsch groepje vermoedt hij deze Engelsche afkomst op stijlkritische gronden: ‘Deutsch in sein Stil nicht, und das heimische Holland bietet m. W. keine Parallellen zu dieser stark persönlichen Auffassung und ihrer Ausdruckform.’ Nu is het *juist* de vraag, of er in Holland geen parallellen te vinden zijn, zoodat in die richting een onderzoek dient ingesteld. Kunnen de andere beelden geen ‘Nachbildungen dieses Wallfahrtsbildes’ zijn? Men ziet wel, over het beeldje van Oud-Zevenaar kan nog heel wat geschreven worden, voordat de hypothese van Witte tot vastgeheide waarheid en klaarheid is gekomen. Maar de tijd vermag veel, en als wij het eens *goed* weten, weten wij het ook *gauw* genoeg.

A.E. RIENTJES

Boekbespreking

Dr. E.L. Smit: De Oud-Christelijke monumenten van Spanje - Nijhoff.

MET dit boek beoogt de schrijver de belangstelling te vermeerderen in de geschiedenis van het Christendom, de Christelijke oudheidkunde in het algemeen en de opschriftenkunde in het bijzonder: hij streefde er naar ‘de steenen te laten spreken’, en op deze wijze een stuk oud Christendom te doen herleven. De ‘monumenten’ zijn hier hoofdzakelijk de Oudchristelijke opschriften en sarkofagen, en ook deze laatste slechts uit epigrafisch oogpunt.

Voor de rekonstruktie van het kultuurleven der Oude Christenen in Spanje: familieleven, sociale toestanden, ekonomie, rechtsverhoudingen, en geloofsvoorstellingen bovenal, vormen deze monumenten, waar de schriftelijke bronnen zoo traag vloeien, inderdaad een niet te versmaden materiaal. De schrijver heeft er zich goed ingewerkt, hij kent land en volk en monumenten door autopsie, hij schreef geen dorre verhandeling, maar wist een stuk oud Christendom inderdaad te doen *herleven*, door den lezer tal van tafereelen uit de eerste tijden van het Christelijke Iberië te ontrollen. In dit zijn streven is Dr. Smit zonder twijfel geslaagd, al gaat hij in zijn uitwijdingen van historischen of archaeologischen aard somwijlen wat te ver.

Nieuwe gezichtspunten worden in deze verhandeling voor den kultuurhistoricus niet geopend, slechts vinden wij enkele gangbare opvattingen beter gedokumenteerd. Ten onrechte verwijt S. in zake chronologie aan Le Blant, dat hij te veel waarde hechtte aan den ouderdom van bepaalde formules: het voortreffelijke boekje van Carolus Caesar hieromtrent: Observationes ad aetatem titulorum Latinorum Christianorum definiendam spectantes (Bonnae 1896) had hem anders kunnen leeren. De opinie ‘dat de Christenen er eerst langzaam toe zijn overgegaan het mysterie des kruises te ontsluieren’ (bl. 17) is niet meer steekhoudend sinds het ontdekken van het tafereel der kruisiging op gemmen van de 2^{e} en 3^{e} eeuw. Dit klopt met de stelling van Batiffol, waar volgens de befaamde *disciplina arcani* van betrekkelijk recenten datum is. Ik ga dan ook niet met schrijver akkoord, wanneer hij zegt, dat in de vierde eeuw de tijd ‘nog niet’ gekomen was, de mysteriën der kerk te ontsluieren (bl. 124).

Bepaald jammer is het, dat schrijver linguistisch zoo geheel ongeschoold lijkt. In paragraaf 9, die handelt over de taal der opschriften, blijkt dit haast uit elken regel: ik wijs slechts op uitdrukkingen als, ‘het taalgevoel verstompt’, ‘reeds nu begint

men de B en de V te verwarren', op de dateering van vulgairlatijnsche caracteristica in het algemeen. Geen wonder, dat het voortreffelijk werk van A. Carnoy, Le Latin d'Espagne d'après les inscriptions (Bruxelles 1906) geen vermelding vindt.

Het verschil in stemming tusschen Christendom en Heidendom, het verschil in geest, dien beider inschriften ademen, komt goed tot zijn recht: 'Voor den heiden is de dood een ramp, de gedachte er aan hem schrikwekkend; voor den geloovige is hij integendeel de doorgang tot een nieuw, rijker, heerlijker leven; hij was het einde van de ballingschap, der pelgrimsreis op aarde, waar de christen een vreemdeling en bijwoner was' (bl. 27). Voor hem zijn dan ook alle aardsche banden geslaakt en alle eeretitels vervangen door dien eenen van *famulus Dei* (deze term is echter meer verspreid dan schrijver meent). De minder gegoede klassen waren in de meerderheid, en de vrouwen bezaten een numeriek overwicht op de mannen. Krachtig uit zich het Christelijk réveil in het gezinsleven en in de echtelijke liefde. De meeste beroepen worden door de Christenen uitgeoefend, zonder zich te storen aan de overdrijvingen van rigoristen als Tertullianus. Ook in den krijgsmansstand waren de Christenen vertegenwoordigd, al is in Spanje het aantal inschriften, waarin militairen vermeld worden, betrekkelijk gering. Schrijver behoort tot degenen, die nog steeds van meening zijn, dat de synode van Arles de dienstweigeraars met kerkelijke straffen bedreigde; waarschijnlijker lijkt het, dat de term 'qui arma proiciunt in pace' op de gladiatoren betrekking had.

Verder blijkt ook weer uit deze Spaansche Oudchristelijke inschriften, hoezeer in de Oude Kerk de maagdelijkheid beoefend werd. Tal van meisjes verkiezen den hemelschen Bruidegom boven den aardschen met een hartstochtelijkheid 'die vreemd aandoet', meent Dr. Smit. Elders vind ik (bl. 76), dat 'het antieke denken, vooral dat van de vierde eeuw, wordt beheerscht door een eigenaardig dualisme van vleesch en geest'. In zijn waardeering van de virginiteit slaat schrijver de plank mis. Wij hebben hier niet te doen met extreme neigingen van Enkratieten of soortgelijken, maar met een van de eerste tijden af gezond en krachtig verzaken van het zedelijk-geoorloofde met volkomen vrijheid van wil en uit hooger motief: de Oudchristelijke maagdelijkheid wortelt in de gezonde moederaarde der Christelijke ascese.

Natuurlijk is ook de heiligenvereering in ruime mate betuigd; heiligen der Spaansche Kerk zijn vooral Eulalia, Vincentius, Justa en Rufina, Fructuosus, Leocadia, de maagd van Toledo, en enkele anderen. Zeer juist ziet schrijver den gemeenschappelijken wortel

der aanroeping van de heiligen en van het bidden voor de afgestorvenen in het rotsvaste geloof der Oude Christenen, dat strijdende en triomfeerende Kerk geen gescheiden gemeenschappen vormden, maar dat tusschen hare leden veelvuldige verhoudingen en betrekkingen voortbestaan. Had S. met het geloof ook in de lijdende Kerk wat meer rekening gehouden, wellicht zou hij de primaeve denkbeelden omtrent het leven na den dood iets minder verward gevonden hebben (bl. 106). Onaangenaam doen ook zinnen aan als deze: ‘Zoodra men is begonnen te gaan spreken van Christus als van God - en hoe licht en hoe spoedig is men daartoe niet gekomen alleen reeds door het gebruik van den titel *Kurios* voor beiden, - is Maria voor het besef van verreweg de meeste Christenen geworden de Moeder Gods’ (bl. 93). Waarom juist sprak men sedert de eerste dagen van het Christendom van ‘onzen Heer’ Jesus Christus? Zoo ook: ‘Het denken van den niet-Christen vond bevrediging in het monotheïsme. In het apostolisch symbolum bekleedt daarom het geloof in den éénen God eene voorname plaats’ (bl. 114). ‘Daarom’?

Ziedaar het merkwaardige boek met enkele zijner licht- en schaduwzijden. Mochten deze laatste te zwaar lijken, de schrijver wijte het niet aan gebrek aan belangstelling mijnerzijds in zijn rijk gedokumenteerd kultuurhistorisch geschrift.

Utrecht.

JOS. SCHRIJNEN

Marie Koenen: De wegen - J.W. van Leeuwen. Leiden.

Johan de Meester, van wiens persoonlijkheid wij in zijn *Carmen* misschien te veel terugvinden - zijn interview met d'Oliveira en de twee verzen van Leconte de Lisle op bl. 146, die in 't persgesprek zijn ‘levensleus’ heeten, wettigen dat vermoeden! - miste in *De Wegen* ‘den schoonen inhoud van het (schijnbaar) onmiddellijk woord’, voor hem een bewijs te meer, dat ‘onze roomsche kunst zóó ver van dat persoonlijke afstaat’. Maar 't heele werk van onze Limburgsche schrijfster slaat door haar zeer sterke en zeer bizondere persoonlijkheid die allesbehalve meesterlijke bewering neer. Als het eigene van Marie Koenen zelfs niet gevoeld wordt, dan krijgt onze roomsche kunst van tegenwoordig nooit kans op erkenning.

Intusschen luisteren wij dankbaar naar haar verzen en verhalen, haar sproken en legenden, waarvan ze wel vol moet zijn, nu ze er zóó gul mee is. Met ieder boek zien we haar kracht gegroeid, haar waarneming verdiept, haar taal rijker en fijner. Niet hoog of geniaal, blijkt dit werk vóór alles echt en oprecht.

De zuivere weerspiegeling van een in poëzie verdroomend vrouwenhart, de gave kunst meteen van een geoefend schrijfster.

De bundel verzen, met korte proza-stukjes afgewisseld, leert opnieuw, dat de beste kant van haar talent meer naar 't epische dan naar de lyriek gekeerd is. Bij elke poging om zuiver zingend omhoog te vliegen, houdt de mijmering haar vast De mijmerij suggereert redeneering over 's levens lotgeval en de vaart van haar verzen wordt stroef. In de meeste gedichten van de eerste zeventig bladzijden valt dit op, ja in nummer één al, waarnaar de bundel gedoopt is. Daarom kost 't moeite, die strofen door te werken, zoo zwaar van gedachte en rythme zijn ze. Maar dan ineens komt wat lichters - met een diepen zoeten toon als van oud-Latijnsche liturgie:

> Het was niet veel aan U van mij:
> In 't heimlijk harte van mijn huis
> Een handvol distels bij Uw Kruis,
> Dor gaarsel uit verstorven tij.
>
> In 't heimlijk harte van mijn huis
> Van mij aan U wel zonden veel,
> Wel ijl gedroom, wel wuft gespeel,
> Wel dorre distels bij Uw Kruis.
>
> Van U naar mij een stroom van licht,
> De blik die zag, de stem die riep,
> Het leven dat het leven schiep,
> Het schrijnen van Uw aangezicht.
>
> Wat ga ik om en vraag ik nog?
> Mijn leege hart stroomt vol van U.
> Mijn leege handen tasten U.
> Wat dwaal ik om en klaag ik nog?

Van even zuivere toon en kleur lijkt me het ‘Lenteliedje’ met motieven uit Vondels Kruisberg en nog een enkel ander vers. Maar den muzikalen Paul Verlaine herkennen we in de stroeve strofen van Marie Koenens vertaalde sonnetten nauwelijks. De wilde klachten van den boetenden bekeerling stokken in haar harde Hollandsch, dat herinnert aan Thijm, die immers bij zijn overzetting van ‘De Dochter van Roeland’ ook niet op gang kan komen. Zijn dan onze dichters het hanteeren van den eens zoo blinkenden Alexandrijn verleerd of hebben onze ooren voor de zevenvoetige jambenpas 't geduld verloren? Ligt het aan Marie Koenen of mij, dat sommige verzen mij enkel als voorbeeldige vergissingen eener geschoolde pen zijn bijgebleven:

> Ge moet me minnen! 'k Ben die dwaas, waarvan ge spraakt
> D' herboren Adam, - 'n Bedelaar bij walge spijs.

Mijn Liefde is als een vuur, waarin verblaakt
Al 't wulpsche vleesch, *nevel van geur, die om mij dijst*....

O God, huiver en schrik mijn ziel bevangen heeft.
Ik zie, zooals ik voel, dat MEN U moet beminnen.

Dit zijn eenige voorbeelden, die de toch niet sterke vertalingen in groot gevaar brengen. Maar, gelukkig, nà die sonnetten wordt alles vergoed! Tusschen haar lyrische en epische wegen heeft de dichteres een tuin gevlochten van vijf proza-dichten. De ‘Mijmeringen’ lijken werkelijk kleine bloesemende boomen - boomen van belofte - vanzelf gegroeid op den vruchtbaren grond van haar verhaaltalent. Ze zijn minder fijn en ook niet zoo meesterlijk pregnant als bijv. de ‘Aquarellen’ van Hélène Swarth, maar mogen als schetsboekbladen wel meedoen tusschen dit jonge werk, vooral omdat ze een geëigenden overgang vormen naar het tweede deel van den bundel: de sproken en balladen, legenden en vertelsels, waarin de eigenlijke Marie Koenen zich-zelf met gemak hervindt.

Marie Koenen: De toren van Neekum - Paul Brand, Bussum.

Het is een novelle, die evenals de roman ‘De Moeder’ in een gefingeerd Limburgsch dorpje speelt: een echt verhaal in Marie Koenens trant met sterke heugenissen aan haar vroegste vertelling ‘Het Hofke’. Ook hier een stugge, gierige boer in een groot bouwvallig huis; een lief onnoozel zoontje dat met 'n oude dienstmeid zijn dagen verdroomt in een vreemde eenzaamheid. De brave grijze priester en zijn zuster, vol zorg om den verzakkenden kerktoren, komen in hun kinderlijke hulpelooze vroomheid aandoenlijk uit tegen die half realistische, half legendarische omgeving. Ja, Marie Koenens realistiek is er ook hier een van den zelfkant. Ongemerkt raakt ze over de grenzen van het waarschijnlijke in het fantastische verloren. Die rijke schraperige boer Querijn aanvaarden we wel makkelijk als zielkundig type: maar zijn beheersching van 't heele dorp en de sarrende bouw van zijn nuttelooze toren dunken me even onreëel als het droomende jongetje, dat bij zijn vader brandsticht. Maar zoek dan ook bij Marie Koenen geen ‘echt’ verhaal. Ze is te poëtisch, om haar vertellingen niet volkomen te *dichten*. Van zelf valt ze uit de historische sfeer, die ze soms schijnt te bestreven, in de fantastische terug, in de vromelijk-droomende, die dan 't heele verhaal belicht met een hooger-menschelijken, bovenaardschen luister van innig geestelijke schoonheid. Daarom acht

ik Marie Koenen meer nog in haar proza dan haar verzen een katholieke dichteres, zooals ons land er tot nogtoe geen bezat.

B.H.M.

Catalogus van boekwerken in N. & Z. Nederland, geschikt voor Roomsch-Katholieken 1916/17 - R.K. Boekcentrale.

De jonge vennootschap, die eerder te veel dan te weinig uitgeeft, wat van elke firma niet gezegd kan worden, heeft met deze gratis aanbieding alle boekliefhebbers verrast en een welkom initiatief genomen tot een eigen bibliografie, waarvoor het maandschrift ‘Boekenschouw’ geregeld materieel levert. Jammer genoeg mankeren de namen van uitgevers, ook voor een overzicht van onze publicaties onmisbaar, en toont de bewerker evenmin wetenschappelike als opvoedkundige zorg, zodat hij niet alleen Bisschop John Vaughan met zijn broer Pater Bernard vereenzelvigt, maar ook de later alles behalve christelike René de Clercq zonder onderscheid aanbeveelt. Zou 't niet goed zijn naar beproefd gebruik onroomse schrijvers met een sterretje aan te duiden en verder de praktiese waarde van 't boek met een register te verdubbelen? Waarschijnlik moet de redactie dan veilig aan een geoefend bibliothekaris worden toevertrouwd, al mag de opzet gerust reclame in plaats van kritiek blijven. Ik beken dankbaar verschillende titels met name van vertalingen te hebben leren kennen, waarvan ik het bestaan niet wist en waaraan andersdenkenden bij 't inrichten van boekerijen of bij onderzoek naar katholieke werken makkelik voorlichting kunnen vinden. Wordt de onderneming, die bij commerciële bedoeling toch intellectueel belang verbindt, volledig voorbereid en nauwkeurig uitgevoerd, dan krijgen we jaar in jaar uit een betrouwbaarder gids op de boekemarkt, die menig zielzorger of onderwijzer zijn zwaarste verantwoording helpt verlichten. Een biezondere reden om dit keurig Nieuwjaarsgeschenk vlakbij in onze kast te houden geven nog de portretten, waaronder de krachtige en tegelijk rustige kop van Dom Bruno Destrée beter lijkt dan 't te deftig gezicht van de jongensachtige Mgr. R.H. Benson.

G.B.

Liturgische studiën door Oscar Huf S.J., Deel I - Bussum, Paul Brand.

Geen auto met een laag nummer kan den man geven de voornaamheid van een eerbiedwaardige Ahnengalerie; geen skyscraper aan de stad de bekoorlijkheid van een verweerde ruïne: het verband met een verleden van verwinnen, of zelfs verwonnen zijn. Staat niet Nero's borstbeeld thans nog rustig

in de Musea van den driehonderdeenenzestigsten opvolger van diens slachtoffer, den Galileeschen visscher Petrus? - Ook de Roomsche liturgie bergt onder haar schatten eerwaardige resten van oude tijden, tijden van lijden, strijden en overwinnen. Immers de Roomsche Liturgie is niet als de Oostersche Liturgieën op een gegeven oogenblik stil blijven staan, toen in het Oosten de verbreidingsactie van de kerken ophield, dáárom de liturgie versteende en zóó het merkteeken der algemeenheid verloren ging; sedert dat oogenblik bleven ze voortbestaan, als een ruïne, eerbiedwaardig door ouderdom, maar een ruïne. De Roomsche Liturgie is niet als de Protestantsche eerediensten, wier witgepleisterde 'geest en waarheid' geen waarachtigen geest aan de gemeente kan geven: getuigen de vele fonkelnieuwe *Liturgien-sammlungen*, met enkele brokstukken van Roomsche oudheid ineengezet, als 'proeve van eeredienst', een woordkoppeling, die de proeve haast terstond veroordeelt. - Een anderen gang ging de Roomsche Kerk: van den eenen kant een trouw vasthouden, dat zich beroemt op den zesde-eeuwschen Paus, die het laatste zinnetje in den Canon veranderde en geweldig optrad, als een achttien-eeuwsche Jansenist een rubriek over Amen in denzelfden Canon wilde binnensmokkelen: van den anderen kant een zich geregeld aanpassen aan de tijden, dat de Liturgie door alle eeuwen heen laat meezingen in overwinning, laat meebidden in druk. Daarom deed Pater Huf een weldoend werk met dit boek. Niet dat het volstrekt noodig is, om vroom de H. Mis te kunnen lezen of volgen, te weten, dat het feest van Maria Visitatie ontstaan is in de onzalige tijden van Schisma en Turkennood; dat de balling, teruggekeerd uit Gaeta, dit feest als een ex-voto tot een hoogeren rang verhief. Dat weten is nuttig, zeer nuttig. Doch een groote, ik zou zeggen een grootere verdienste van dit boek vind ik, dat wij weer eens zien, wat we al lang wisten, hoe onze Liturgie is gegroeid in de tijden, meegeleefd heeft. Als men leest, hoe feesten als der Zeven Smarten, Maria Geboorte, Maria's naamfeest, Maria Visitatie, het H. Bloedfeest, het Allerheiligenfeest, het feest van Koning Stefanus, het Rozenkransfeest, eigenlijk smeek- en dankfeesten zijn uit tijden, toen oorlogstormen over Europa opgingen, gevaarlijker voor de Kerk dan de orkaan van heden, en als men dan in de Liturgie het smeeken en triomfzingen thans nog hoort naklinken, dan voelen wij zoo goed, dat wij niet 'van gister' zijn en zien wij de vervulling der non-praevalebunt-belofte; dit geeft gerustheid aan hen, die in den Vatikaanschen heuvel Christus' Kerkrots zien. Dien indruk kreeg ik bij het lezen van Huf's boek;

mogen velen het boek ter hand nemen! En als schrijver wat hij van anderen geleerd heeft, maar tot eigen goed had gemaakt door anderen minder te laten zeggen, en zelf meer te spreken, dan zou de vorm aangenamer geweest zijn, zonder dat de wetenschappelijke waarde iets geleden had.

Culemborg
W. VAN KOEVERDEN

V. Cleerdin: Paasch-Fantasieën - Mosmans 1916.

Het komt ons voor, dat wij hier te doen hebben met een werk van goed bedoelde, maar mislukte lyriek, van opzettelijke mooischrijverij, de la littérature, of hoe vaklui niet-spontane letterkundige werken ook aanduiden. Wat er nieuw in is, is niet goed, en wat er goed is, is zelden anders dan 't omgekeerde van nieuw. Om deze meening aan te toonen, hadden we aanvankelijk plan, om de eerste de beste bladzijden woord voor woord na te gaan. Maar wij gaven 't op. Het zou te lang worden. De gang van 't verhaal en de taal der opgevoerde personen lijkt ons doorloopend onnatuurlijk en 't aantal onjuiste of overbodige, onnederlandsche of gezochte woorden en uitdrukkingen is haast niet te tellen. Voor 't vaderland weg een paar voorbeelden. Op de eerste bladzij kwam de Lente ‘plotseling en onverwacht’; gaf alleen het bruin van ‘zware’ knoppen eenige ‘afwisseling aan de menschen’, die al zoo lang ‘verwachtingsvol’ (verwachtingsvolst ware nòg Duitscher) het eentonige zwart der takken en het ‘vervelend-grauwe grijs’ der wolken hadden bestuurd. Verder wordt gesproken van ‘de breede straten’, ‘de parkjes en plantsoentjes’ van een provinciestad. Wat heeft men aan al die overtolligheden? Op bl. 6 heet de voorbereiding tot een feest ‘de vreemdste gevoelens’ te wekken, en op de volgende beweert de auteur: ‘De vrouwen en meisjes, méér nog getrokken tot de pracht eener blijde plechtigheid, halen de vreugde der kerken binnen het eigen huis, om de Paaschdagen gezelligst en aangenaamst te vieren’. Gezwegen van die beide echt Duitsche superlatieven, wat heeft de lezer nu aan zoo'n bewering? Temeer daar achteraf blijkt, dat niet het liturgische hoogtij de vrouwen zoo boeit, maar de verwachting van huiselijke feestjes.

En wie gaat nu nòg dat oer-oude beeld gebruiken, om meisjes bij rozen te vergelijken, als hij niet toast! Ten overvloede wordt een troep jongens bij laurier en mastegroen vergeleken. Het verband tusschen kostschool-rakkers en lauriergroen zal voor de meeste menschen wel bestaan in gehavende tuintjes. Op bl. 10 haalt een vader zijn jongens van den trein,

en zegt dan: ‘wat zijt ge gegroeid!’ Een zinnetje met 3 g's achter elkaar om keelpijn te krijgen. Zooiets zegt alleen iemand, die niet om kinderen geeft, of hoort men hoogstens tegen vreemdelui's kinderen zeggen. Op bl. 12 staat een sierpalm ‘te midden’ der tafel, en ontplooit hij zijn waaiers ‘bronsglanzend’. Waarom niet eenvoudig ‘in 't midden van’? En die palm was immers gewoon groen en niet van koperbrons?

De zucht naar ‘dichterlijkheid’, om de dingen anders te zeggen dan gewoonlijk, verleidt den schrijver telkens tot hinderlijke of onjuiste bewoordingen. Als iemand bijvoorbeeld den wasem van een ruit veegt, noemt hij dat plechtig ‘het vocht der warmte’, terwijl 't bovendien juist het vocht der kou is. Na de doorloopende teleurstelling van het eerste opstel lazen wij de anderen maar vluchtigjes. Of die nu hier en daar wat beter zijn, doet er weinig toe. Men vraagt niet aan een schrijver, of hij belezen en geestdriftig is, en ons aan vrome, blijde dagen herinnert. Dat doen de kerkberichten in den krant ook. Maar of hij ons weet te boeien.

L.L.

Het Neo-Malthusianisme door Forstmann en Ansems - Tweede druk; Van Rossum, 1916.

Beperkte plaatsruimte en overbodigheid van aanbeveling, wanneer een Roomsch boek in Nederland een tweede druk beleeft, maken dat dit tijdschrift geen herdrukken bespreekt. Maar in een tijd, dat de Gravida spottend of meelijdend wordt nagekeken, en velen er niet ver af zijn om te spreken van ‘gevloekte omstandigheden’, in plaats van ‘kinderzegen’, mag voor dit mooie werk met zijn heldere en overtuigende betoogen, waar met geen beitel is tusschen te komen, wel een korte uitzondering worden gemaakt.

L.L.

Ontvangen werken -

Felix Rutten: Hagar (Van Leeuwen); Ordo Baptismi Parvulorum; J R. van der Lans: Humoresken I; Const. Holl: Stormen trotseeren! vert. J. v.d. Bergh (R.K. Boekcentrale); Joh. Jörgensen: De uiterste Dag, vert. Kees Meekel. 2^{e} dr. (Van Langenhuysen); Aurelius Augustinus: Belijdenissen, vert. Frans Erens, 2^{e} dr. (Van Looy en Paul Brand); Prof. J. de Cock: Een Vlaming in de oorlogsklem (Mij v. goede en goedkoope lectuur; Geert Groote-stichting (Teulings); J.P. Lotsy: Wereldbeschouwing van een natuuronderzoeker (Nijhoff); De Bediening, uitg. Lit. Ver. (Dekker en v.d. Vegt); Dr. Engelbert Krebs: Die Behandlung der Kriegsgefangenen in Deutschland (Herder); Jong Leven No. 1, red. Marie Koenen, Phemia Molkenboer en Felix Rutten (De Meierij, Eindhoven); Beatrijs, in proza naverteld; Esmoreit (De Zonnebloem, Apeldoorn); Anton Heinz: Vom Verhältnis der kath. Kirche zur Heidenmission in der Gegenwart (Carl Schnell, München).

Inhoud van het tweede deel
September-Februari 1916/17

Godsdienst

	Bladz.
DR. GERARD BROM: Liturgie en Apologie	151
De toestand van de Ned. Hervormde Kerk	249
G. BRUNA: Waarom bekeeren de Protestanten zich niet?	521
G. VOSKUILEN: Seminarie of Gymnasium?	398

Wetenschap

DR. GERARD BROM: Katholieke Wetenschappelijke Vereeniging	83
Vondels Bekeerder	383
PROF. DR. J.H. HOOGVELD: De taak der zielkunde	193
DR. W. VAN KOEVERDEN: Zonde en kunst	417
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: Het Lucifermotief in Vondels werk	1
DR. F. ROELS: Het vergeten als functie van den tijd	346
DR. FERD. L.R. SASSEN: Over leer en beteekenis van Plotinus	124
DR. J. SASSEN O.P.: Arme menschenkinderen uit wonderland	296

Sociale Beweging

DR. ALPH. ARIËNS: Mgr. Dr. Poels	171
DR. GERMAAN VRIJMOED O.M.: Het collectieve arbeidscontract in de typografie	511

Staatkunde

MR. J.R.H. VAN SCHAIK: Het grondwettelijk processieverbod	75
De troonrede	179
De kiesrechthervorming	365

Letteren

	Bladz.
STEPHANIE CLAES-VETTER: Uitstaan	65
A. VAN DELFT: Perk	378
JOOST VAN KEPPEL: Aanroepingen	168
MARIE KOENEN: De Moeder (slot)	44
W. NIEUWENHUIS: Katholieke dichters van Frankrijk	426
J.M. DE PEREDA: Kinderen der zee (roman)	215, 357, 441, 533
A. JURRIAAN ZOETMULDER: Het gouden juk (tooneelspel)	97, 226, 316

Verzen

MR. AUG. VAN CAUWELAERT: Liederen eener lente		519
CELINE KLINKENBERGH: Herfst		149
MARIE KOENEN: Verzen		289
KAREL VAN DEN OEVER: Transit Flandria		225
PIET VAN RIEL: Daar bloeit een roos		373
DR. FELIX RUTTEN: Eva's Droom (slot)		20
	Koren	186
	Herfst	275
BERNARD VERHOEVEN: Visioen		74
	Aan den morgen	416
LR. JOS. VAN WELY O.P.: Vader, onze Vader!		210

Beeldende Kunst

DR. GERARD BROM: Toorop		481
DR. W. VAN KOEVERDEN: Prijsvraag-hoofdaltaar		381
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: De schilder van de Spaansche Kapel-fresko's te Florence		82
	Glaube und Kunst	378
	De Nood-Gods te Oud-Zevenaar	380

	Bijbelprenten door Jan Swart	560
JHR. MR. VICTOR DE STUERS †: Mémoires		385
A.E. RIENTJES: De Piëta van Oud-Zevenaar		560

Muziek

	Bladz.
THEO VAN DER BIJL: Willem Andriessen's Missa	57
MGR. J.A.S. VAN SCHAIK: Het Sint Franciscus-gebarenspel en zijn eerste opvoering	549

Tooneel

A. VAN DELFT: Eduard Verkade's Aanteekeningen over tooneelkunst	188
FRANK LUNS: Kroniek	182, 374, 545
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: Sint Franciscus-gebarenspel	556

Boekbespreking

DR. GERARD BROM: Heinrich Federer: Jungfer Therese	94
Max van Ravestein: Drijfzand	285
Catalogus voor Roomsch-Katholieken	567
PROF. DR. J.H.E.J. HOOGVELD: Is. Vogels S.J.: Zielkunde	84
DR. W. VAN KOEVERDEN: Oscar Huf S.J.: Liturgische Studiën	567
L.L.: Colette Yver: Le mystère des Béatitudes	284
V. Cleerdin: Paasch-fantasieën	569
Forstmann en Ansems: Het Neo-Malthusianisme	570
H. LINNEBANK: J. Persyn: A glance at the soul of the Low Countries	282
DOM. H.P. LOUWERSE O.S.B.: Liturgische Uitgaven	88
LR. B.H. MOLKENBOER O.P.: C.S. Adama van Scheltema: Zingende Stemmen	190
Johan de Meester: Carmen	475

A.J. Zoetmulder: De verloving van Jaap Mennings 476

Marie Gijsen: Brord en Hanne 477

	Bladz.
Marie Koenen: Sproken en Legenden	479
Marie Koenen: De wegen	564
Marie Koenen: De toren van Neekum	566
PROF. DR. JOS. SCHRIJNEN: E.L. Smit: De oud-christelijke monumenten van Spanje	562
LR. R.R. WELSCHEN O.P.: J.H.E.J. Hoogveld: De nieuwe Wijsbegeerte	276

Platen

Nood-Gods te Oud-Zevenaar	380
Bekroond ontwerp voor hoofdaltaar	381
Toorop: Moeder en kind	488
Toorop: Nora Leeuwenberg	492
Toorop: Christus en de ziel	496
Toorop: Biddende vrouw	498
Toorop: Javaansche Engel	500
Toorop: J.J. Weve	502
Toorop: Dante starend in de hel	503
Toorop: Cara Nolet	504
Toorop: Kerkraam	508